
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00007183 7

P. VIRGILII MARONIS
OPERA,
VARIETATE LECTIONIS

ET

PERPETUA ADNOTATIONE

ILLUSTRATA,

A

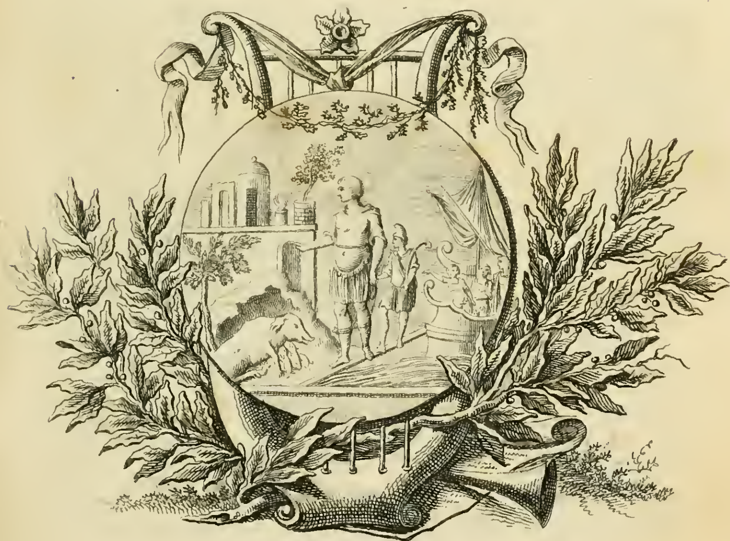
CHR. GOTTL. HEYNE,

GEORGIÆ AUGUSTÆ PROF. ET BIBLIOTHECARIO
M. BRITANN. REGI A CONSIL. AUL.

ACCEDIT

INDEX UBERRIMUS

EDITIO TERTIA EMENDATIOR ET AUCTIOR.

TOMUS TERTIUS.

ÆNEIDOS, Lib. VII.—XII.

Londini:

TYPIS T. RICKABY:
IMPENSIS T. PAYNE, B. & J. WHITE,
R. FAULDER, & J. EDWARDS.

MDCCXCIII.

LIBRARY
MAY 22 1973
UNIVERSITY OF TORONTO

PRAEFATIO
PRIORIS EDITIONIS.

ABSOLVI tandem, Deo favente, enarrationem Virgilii, rem non tam per ſe arduam, quam homini moleſtam ac difficilem, qui non niſi per intervalla, ſatis multo interdum interjecto tempore, ad eam redire, nec niſi operæ ſubſecivæ partem aliquam ei impendere poterat. Cum primum ſpartam hanc ſuſciperem, nihil amplius a me poſtulabatur, quam ut excerptis variis lectionibus et adſperſis ſeu aliorum ſeu meis hinc inde notulis inſtruerem Virgilium in puerorum uſum; ut librarius haberet libellum, quem proximo mercatu rerum forenſium diſtrahere poſſet venditione parata ac facili. Etſi bene noram, operam eam eſſe expeditam et parum difficilem, ut notam et obſervationem allinas, non, ubi, is, qui legit, notam requirat, ſed ubi, quod notes, ipſe in promtu habeas (eum autem morem commentandi ad veteres auctores multorum eſſe virorum doctorum intelligo); parum tamen placuit ea conditio et tum, cum ea ferretur; et multo magis poſt, cum manum operi admoverem; rem enim indignam me facere vide-

bam viro bono, qui in eo operæ genere, quo publicam utilitatem propofitam habere et doctrinam adolefcentium alere et poffem et deberem, non id fequerer, quod confilio huic confentaneum factuque optimum judicarem. Erant ante oculos tot exempla veterum fcriptorum, in quibus, cum primo loco fpectarent et editor et librarius, quid inde in loculos rediret, etfi acceffit bonæ frugis aliquantum, effectum tamen eft, ut ei, quod in nova editione expectandum et optandum erat, fatisfactum fit parum aut nihil, etfi cum emtorum impenfa haud modica in librum eroganda. Omnino ea fuit frequentata ratio ab editoribus fuperiorum temporum tantum non omnibus; fi Gefnerum forte, multo magis Erneftium excipias; ut aut criticam fubtilitatem, in verbis fcilicet, ne in fententiis quidem, folam dignam putarent viro docto; aut notis variorum in unum cinnum, feu in faturam, conjectis, pannorumve more inter fe confutis, ita interpretationi fe confuluiffe crederent; aut ut fubinde, ubi occurreret oculis vox rara et exquifita, formulave loquendi doctior, in hanc involarent et exemplorum congerie, interdum fexcentis jam in locis cumulata, tamquam Cæneum in fabula, obruerent: interdum prorfus fecuri, quæ tandem verbi vis in eo loco effet, ad quem hæc omnia converrebant. Memini itaque me fubinde in lectione veterum auctorum indignatione excandefcere, cum in locis, in quibus hærebam, nihil auxilii, ne monito quidem, locum effe difficilem, impeditum aut corruptum,
contra

contra vero alia omnia, quæ nemo defideraret, appofita viderem. Inprimis autem animum pupugerat ea cogitatio, quod Virgilium noram effe in paucis illis fcriptoribus, quos in fcholis prælegere et interpretari folent magiftri, eumque fere proponi iis, qui profectus jam aliquos in litteris fecerint, et mox in academias fint abituri. Videbar igitur operæ pretium facturus effe, fi et magiftris et adolefcentulis, faltem generofioris indolis, tradere poffem in manus poëtam ita adornatum, ut et interpretandi rationem artemque luculentiorem, quam qua vulgo uti folent, inde difcerent, et apparatum criticum haberent locupletiorem, unde varietatis ac corruptelæ varium morem, medelæ afferendæ fagacitatem, ac crifeos faciendæ guftum aliquem, capere ac parare fibi poffent. Etfi enim editiones haberemus Virgilii multas et præclaras, nullam tamen videbam effe, quæ tali confilio fatis refponderet. Nam Burmanni editio criticas rationes potiffimum fequitur; nec ubique; ad interpretationem autem parum præfidii habet. Cerda vero, totus interpretationi addictus, doctiffimus homo, partim, pro fæculi fui more, copiam effundit inutilem, partim judicio utitur parum fubtili et explorato. In Ruæo ac Catrœo, non indoctis interpretibus, altero hoc etiam ingeniofo homine, etfi paullo jactantiore, quam ut æquo animo ferri poffit, doctrinæ fubtilitatem facile defideres; ut contra in Trappio, qui multa utilia et ab aliis haud ani-

madverſa affert, et judicii acumen et vero etiam ingenium poëtica elegantia politum. Conjunctas autem et doctæ interpretationis et criſeos accuratæ ac diligentis partes, ut eſſet exemplum in Marone propoſitum, quo uterentur, qui has litteras paullo eruditius tractare vellent, nuſquam videbam.

Quæ cum animo volverem, ſtatim ab initio fundum jeci interpretationis meæ multo ampliorem, quam pro eo, in quod conventum erat. Idque potius reſpexi, quid me deceret, quam quid a me poſtularetur. Nec me pœnituit operæ. Expertus enim ſum favorem eximium ac ſtudium virorum doctorum ſingulare, etiam in condonandis erroribus, quos, inprimis in priore Volumine cum feſtinatio tum imbecillitas humana effudit plures: quorum indiculum ſubjicerem, niſi ſpes eſſet, fore ut paullo poſt hoc ipſum volumen recudatur. Apponentur tamen a me ad quarti voluminis calcem nonnulla addenda et corrigenda, quæ videbuntur eſſe potiora *.

Quæ in interpretatione mea potiſſimum ſpectarim, ſatis, puto, expoſitum a me eſt in præfationibus ſuperiorum voluminum. Neque adeo repetere neceſſe eſt, me et doctrinam Virgilii et orationis poëticæ indolem ac cauſſas inprimis enucleare voluiſſe. Quod ſi reprehenſum in opera mea fuit, me in nonnullis locis tenuia eſſe ſequutum, poteſt

* Ea in hanc editionem novam ſuis quæque locis repoſita eſſe, monitu vix opus eſt.

hoc

hoc forte aliquoties factum esse parum opportune, non tamen oblivisci debebant viri docti id, quod jam olim diserte monui, me fecisse id sedulo in iis locis, ubi superiores interpretes aut hæsisse aut lapsos esse videbam; tum formula loquendi per se forte erat satis nota, cum cumulassent alii exempla, sed caussa et ratio talis elegantiæ, ut in plerisque fieri solet, minus erat seu observata seu perspecta: hanc digito monstrare volui; tandem et multa in hoc genere esse solent satis obvia, si semel ab aliquo observata et explicata fuerint; non raro tamen evenit, ut illa ipsa facillima ratio, antequam monstrata esset, plerorumque oculos fugeret.

A cumulandis exemplis sedulo abstinui, cum omnino essem proclivior ad observandas caussas formarum loquendi et elegantiarum; possunt enim exempla alicujus formæ apponi vicena, et tamen obscura manere formæ vis ac ratio: id quod sæpissime in virorum doctissimorum, etiam Nic. Heinsii et Burmanni, disputationibus longissimis factum animadvertas; dum, quid ex his colligi possit ac debeat, aut ipsi parum perspexere aut, si perspiciebant, monere neglexere. In elegantia autem et ornatu orationis, inprimisque poëtico, multum refert, an teneas caussam ac modum figuratæ dictionis, inversæ structuræ, mutatæ vulgaris consuetudinis in exquisitiorem ac doctiorem, quæ poëtam deceat; Nec nisi hæc perspexerit aliquis accurateque tenuerit, in patrium ser-

monem

monem aut transferre iſta aut imitari et æmulari recte poteſt. Tum brevitatem propoſitam habui, quantum licuit. *Nil moliri inepte*, non minus debet infixum eſſe interpretis animo, quam poëtæ. Inprimis autem illud aureum Plinii dictum memoria excidere non paſſus ſum, quod in bonum interpretem non minus, quam in virum verecundum cadit: *ut nihil ad oſtentationem, omnia ad conſcientiam, referrem*; hoc eſt, ut non mihi notas appingerem, ſed legenti. Etſi fatendum eſt, vix ullum aliud ſtudium tam parum ad certum conſilium ac finem attemperari a pleriſque, et operam edendorum illuſtrandorumque ſcriptorum plerumque adeo incertam et male circumſcriptam vagari, ut, quid ſibi ſequendum, quid omittendum eſſet, omnibus aliis magis conſtitiſſe videas quam editoribus. Verum digna res eſt, quæ alio loco accuratius, forte etiam opportunius, a me exponatur; nunc ad alia procedendum eſt.

Monui forte interdum nonnulla, quæ ante me ab aliis, etiam per hos annos, quos in Virgilio interpretando per intervalla conſumſi, jam occupata fuere; omiſi forte alia, quæ ab aliis egregie illuſtrata ſunt. Nec dubito, multa ornamenta meæ operæ inde accedere potuiſſe, ſi varios virorum doctorum critici argumenti libellos evolvere ac comparare potuiſſem. Sed animum, variis curis jam ſic ſatis diſtrictum, novo et moleſto ſtudio onerare ac deprimere parum conſultum erat; tum vero jam ante profeſſus ſum, idque

etiam-

etiamnum profiteor, habere me hoc in votis, ut ad editionem hanc novis curis emendandam ac locupletandam conferant ſuas opes et copias viri docti et publice proponant, qui in poëta interpretando ea utentur. Ita demum expectari poteſt, ut ſummus poëta dignam ſe nanciſcatur interpretationem. Sunt enim in hoc genere innumera, in quæ incidas potius, quam ut ea meditando extundas, nec unius facile hominis ſagacitas aut ſtudium conſequatur omnia. Fuere quoque viri docti, qui votis his meis reſponderent. Propoſuere enim ſupplementa in Georgica Geiſſerus, Bergſtræſſer, Nezker, viri doctiſſimi, inter quæ non pauca ſunt, quæ ipſe in nova prioris Voluminis recenſione amplectenda putabo. Accepi communicata alia per litteras a Ven. Erneſtio, et a Ruhnkenio, viro in arte critica utriuſque ſermonis ſummo, quæ ſupplementis Tomo quarto ſubjiciendis inſerere conſtitui.

In varietate enotanda ab initio onus mihi impoſueram, ipſo operæ proceſſu adeo moleſtum, ut interdum vix tolerari poſſe videretur. Sed receperam ſemel, omnem me varietatem non modo ab Heinſio et Burmanno enotatam, verum et Pierianam, et ſic porro, eſſe adjecturum; cum equidem fidem putem eſſe præſtandam etiam in eo, quod male receperis, nolui ab eo, quod ſemel ſuſceptum erat, recedere. Tum virorum doctorum judicia ſuper varietate lectionis et codicum comparatione plerumque ea ſunt, ut nihil omit-

tendum

tendum esse putent, quod in aliquo libro scripto, vel ex scriptis edito, aliter, quam vulgo legitur, exaratum sit. Si tamen in Virgilio hoc forte concedi potest, tamquam in poëta principe, in quo nihil nimis leve esse possit, et in quo critices rudimenta facienda sint adolescenti: nolim tamen cuiquam eandem rationem probari in aliis minoris dignitatis scriptoribus. Si enim in Virgilio, ut diximus, esse potest utilitas aliqua variæ lectionis diligentius etiam in obscuris, levibus, aut sollennibus erroribus adscriptæ: ut specimina habeant adolescentes festinationis et stuporis librariorum: quæ tandem in aliis, et ubique, esse potest utilitas enotatæ varietatis, quæ, si vere dicas, varietas nulla est, sed mera librariorum aberratio, millenis exemplis dudum nota, modo ab incuria, modo ab ignorantia, modo a sæculi inscitia profecta? in qua nihil novi occurrat; nihil quod non sexcenties observatum sit; nihil quod aliquem fructum habeat aut habere possit. Inprimis autem in iis auctoribus, qui jam critica arte et ad meliorum librorum exemplaria emendati sunt, quam utilitatem studii expectare potest is, qui iterum vulgarem aliquem et diobolarem codicem aut editionem a somnolentis operis depravatam sedulo excutiat, sphalmata et errores annotet, et sic novam se editionem adornasse putet? Nonne turpe est, brevem hujus vitæ fructum in hæc impendere? in tam late succrescente rerum discendarum segete operam

in

in nugis his confumere? Verum eft ea multorum opinio, nullo animi judicio explorata, ut putent fatis effe, fi modo codicem vel editionem veterem conferendam habeant? id autem, quod primo loco confiderare debebant, fitne is liber novæ, aut emendatioris lectionis fons vel adjumentum, vix in animum admittant. Atqui, ut hoc exemplo utar, Virgilii trecentos codices et editiones veteres hoc refpectu vix dignas habebit, quas infpiciat, is, qui non ad vulgarem opinionem judicium fibi mentis conftituendum putet. Utilior haud dubie opera a viris doctis ponetur in hoc, ut plurium editionum bona, cum dilectu tamen prudenti et diligenti, in unam conferant, eaque bona novis opibus, quas noftri in his litteris profectus, noftræ ætatis rationes poftulare forte videntur, locupletent, quibus iterum alii fingulas, quas conferre fe poffe putent, acceffiones adjiciant: ut, in molefta hac diverfarum editionum, quæ fingulæ aliquantum bonæ frugis habent, copia perveniatur aliquando eo, ut iis, quæ ante hos ducentos vel centenos annos ufum forte habere poterant aliquem, nunc autem aut omnino habent nullum, aut faltem exiguum, fpretis ac rejectis, utiliffima et optima quæque in uno libro comprehenfa habeamus. Nifi enim litterarum antiquarum ftudio hac aut fimili alia ratione fuccurratur, qua refecentur inutilia et a noftri fæculi cultu ac genio aliena, adjiciantur autem ea, quæ huic litterarum luci, huic poëtices et artium expolitioni, acumini philofophiæ melioris et hif-

toriæ

toriæ ſubtilius tractatæ, varietati et copiæ doctrinæ, conſentanea ſint; niſi minuantur porro ſumtus in tot editiones, quas niſi omnes ad manum habueris, ſapere non licet, inque tantum librorum auxiliarium apparatum faciendi; revocentur vero virorum doctorum ſtudia ad certum ac deſinitum finem et uſum, conſtituanturque omnia ſic, ut et iis capiendis par ſit animus et vero etiam cæteris diſciplinis percipiendis ſatis recte vacare poſſit: hæc, inquam, niſi mature provideantur, vereor, ne ſtudium hoc græcarum et latinarum litterarum indies in majorem contemtum adducatur a viris prudentibus, ſeu qui ſibi prudentes videntur, qui omnia ad vitæ uſum referre volunt, nec litteris, niſi ex utilitatis meſſe, quæ cum ipſa ſatione ſtatim conjuncta ſit, pretium ſtatuunt. Ne illud nunc moneam, hoc noſtro vulgari has litteras tractandi more videndum eſſe, ne in eam molem eæ excreſcant, cui verſandæ ac volvendæ humanæ vires vix ſint pares. Quo ipſo effici neceſſe eſt, ut in extremis tantum oris, aut in ſuperficie hæreant plerique, aut ad merum luſum totius ſtudii ſeveritatem revocent. Quæ omnia quis non intelligat eo rem eſſe adductura, ut hoc litterarum humanarum ſtudium, a paucis idoneis viris excultum, intra breve tempus adeo neglectum ac derelictum jaceat, ut deficiant non modo, qui Gronoviis vel Heinſiis ſimiles ſint, verum etiam ii ipſi, qui litteris his puerili diſciplina tradendis ſatis idonei habeantur. Scriptum in Georgia Auguſta xxx Mart. MDCCLXXV.

Euoe Bache fremens Æn VII, 389.

P. VIRGILII MARONIS

Æ N E I D O S,

LIBER SEPTIMUS.

ARGUMENTUM.

CAIETAM, nutricem ſuam, Æneas ſepelit, locumque ipſum ab ejus nomine Caietam appellat—5. Inde Circes ſedem prætervehitur—24, ſecundoque vento ad Tiberis oſtia defertur: adverſoque flumine ſubvectus, in Laurentem agrum egreditur—36. Digreſſione de priſco Latii ſtatu et de prodigiis, quibus Trojanorum adventus denuntiatus fuerat, facta—106, pergit narrare poëta aliud oſtentum comeſarum menſarum; cum Æneas ex Aſcanii verbis cognoviſſet, eam eſſe terram fatis ſibi debitam; ad Latinum regem, qui ejus tractus regnum obtinebat, centum oratores mittit, qui et ſuo nomine illi munera offerrent, et urbis condendæ locum peterent. Interea caſtra metatur—159. Latinus, legatione benigne audita, præter poſtulata,

aviniam filiam suam, quam, et ex Fauni, patris sui, oraculis et augurum responsis, externo viro tradere jubebatur, ultro Æneæ conjugem offert—285. Interim Juno, prosperis Trojanorum rebus offensa, Alecto ad disturbandam pacem ab inferis evocat—340: quæ primum Amatam, Latini uxorem—405, deinde ipsum etiam Turnum furiis suis implet—434: atque inde ad Trojanorum juventutem conversa, quæ tum forte venationi operam dabat, mansuetum illis cervum objicit, Tyrrhi, armentarii regii, liberis inprimis carum; quem cum Ascanius sagitta vulnerasset, rustici, arreptis armis, in Trojanos impetum faciunt—510. Alecto ex superiore loco classicum canit: cadunt in eo tumultu Almon, Tyrrhi filius natu maximus, et Galesus, agricola regionis totius locupletissimus: qui cum in urbem mortui essent relati, Turnus et Amata regem Latinum ad bellum suscipiendum injuriamque manu vindicandam exstimulant—590. Verum cum ille, et fatorum et fœderis nuper cum Trojanis initi memor, adduci non posset, ut illis bellum indiceret, Juno ipsa belli portas aperuit—622. Turni auspicio ad bellum sequitur Mezentius una cum Lauso filio—654: item Aventinus, Herculis ex Rhea filius 669: Catillus et Coras Tiburtini, fratres—677: Camilla e Volscorum gente, mulier fortissima (803—817): aliique complures: quorum catalogus inde a v. 678 ad finem libri recensetur.

Infinitum esset, si commemorare omnia, diluere ac refellere, vellem, quæ super sex posterioribus Æneidis libris a viris doctis disputata sunt. Solet fere unusquisque acceptum hoc ab aliis tradere: inferiores esse eos libris sex prioribus inventionis laude, spiritu poëtico et ornamentorum copia ac varietate: itaque multo minorem voluptatem eos legentibus afferre, remitti animum et vix episodiis aliquot idoneis excitari ac languore absterso recreari; nec mirum esse, si hæc ita se habeant: cum ultimam manum poëtæ carmini fatum inviderit. Quod ne frustra a veteribus traditum esset, plerique virorum doctorum in illa ipsa, quæ reprehendunt, involasse potius videntur quam incidisse. Circumspiciunt solliciti, quidnam illud sit, quod inchoatum tantum, non absolutum, in his libris habendum sit.

Me dissimillimum esse eorum, qui cæca Virgilii admiratione capti sint: tot, puto, locis a me declaratum est, ut in

in contrariam adeo reprehenſionem incidere multorum judicio videri poſſim. Omni igitur cupiditate ac ſtudio in poëtam depoſito, tamen jure meo me hoc pronuntiare arbitror, in omnibus his argutationibus pauca eſſe, quæ viro intelligenti ſe probare poſſint. Adeo a poëtæ conſilio, carminis argumento, heroicæ vitæ indole, Auguſtei ævi ſenſu ac judicio, communi naturæ humanæ lege ac more, carminis epici interioribus cauſſis, aliena ſunt pleraque, ut illa centies recocta iterum perlegere, iterum refellere, moleſtia omni moleſtius ſit.

Ut tamen interpretationis hoc genus meum, quod non deſultorium eſſe ab initio decrevi, ſibi conſtet, non omnino eas argutias prætermittere licet. Perſtringam itaque breviſſime potiora reprehenſionum vel laudum capita, et tamquam levi digito attingam ea, quæ cauſſis idoneis in utramque partem deſtitui equidem arbitror. Actionem aiunt ab hoc libro procedere carminis alteram, a priore diverſam, quod ab unitate carminis epici quantum abhorret! res in Italia geſtas; idque ipſum poëtam non ignoraſſe, cum ſic ordiatur narrationem v. 44. 45 *Major rerum mihi naſcitur ordo : Majus opus moveo :* eum autem in hunc errorem inductum, quod ſex prioribus libris Odyſſeam, his alteris ſex Iliadem redhibere et exprimere voluerit. Quod, ſi quid aliud, fruſtra ſumitur, etſi jam inter Serviana nugamenta (ad lib. VII, 1) venditatum; nec, ſi in ſingulis partibus vel epiſodiis Homeri veſtigiis inſiſtit Maro, eum ita imitatus eſſe credi debebat, ut ejus corpus in partes diſſectum novo exemplo conglutinaret. Antequam ad Italiam accederet Æneas, iter Troja factum erat commemorandum. Quod in Africam defertur claſſis, quod, cum Juno fraudibus hoc ſuis conſequuta non eſſet, ut Didonis amore irretitus Æneas Carthagine deſideret, iterum conſcenſis navibus Siciliam adeunt Trojani, et inde profecti tandem Tiberis oſtia invehuntur : ea omnia ad unam illam actionem non minus pertinent quam difficultates, quæ eſcenſu in Latino littore facto ſuboriuntur, quibuſque verendum erat, ne a ſedibus in Latio occupandis et nova colonia huc ducenda prohiberentur Trojani advenæ. Invocatio Muſæ non per ſe partem operis conſtituere poteſt novam : ſed ad excitandos et inflammandos ſub magnæ rei exordium cum poëtæ tum lectoris animos valere debet. Quod diverſa ſunt rerum in his ac ſuperioribus libris narrandarum genera, hoc ipſum ad varietatis ac copiæ laudem pertinet. Quis in Homero recenſum navium novam carminis partem conſtituere dixerit, quoniam poëta Muſis invocatis illum orditur? *Majus opus* ſe movere, ingredi, dicit poëta : rerum naturas reſpiciens, bella ac pugnas, cum erroribus maritimis comparatas : *Dicam horrida bella, Dicam acies* etc. v. 41. 42.

Reprehendunt alii poëtam, quod horum ſex librorum argumentum intra bella ac pugnas continetur : hac rerum ſemper

ſemper ad idem genus redeuntium turba, naſci legentis tædium. Scilicet ſic ab omni narratione epica, quæ in rebus geſtis magnis ac mirabilibus factiſque audaciæ ac virtutis heroicæ ſpecie animos moventibus verſatur, erit abſtinendum. Nam et magna eſt omnium ſimilitudo, et magna eorum pars rebus bello geſtis continetur: inprimis ſi de iis quæritur, quæ argumentum epicum ſuppeditare poſſint. Tum *bello*, ad ipſam hiſtoriarum fidem, paratæ fuerunt Trojanis ſedes in Latio; et variati ſunt a poëta pugnarum caſus mirifice; etiam epiſodiis ſuis diſtincti. Bellum aiunt propter puellam, Æneæ numquam viſam, geri: Quod verum non eſt. Geritur bellum ſuper Trojanorum ſedibus in Latio: accedit Laviniæ conjugium tamquam pignus fœderis cum Latino ſuper his ſedibus in Latio conceſſis facti: VII, 260 ſq. 267 ſq. Laviniæ amorem, qualem noſtra ætas probat, ab Ænea fruſtra in heroica vita expectari, alio loco monui. Amatæ quoque partes, quales Mariæ Mediceæ vel Annæ Auſtriacæ, ea ætate dari non poterant. Etiam icto jam cum Latino fœdere cauſſas belli aiunt (Macrobii exemplo Sat. V, 17) nimis eſſe exiles ac tenues; cervam, puellæ Silviæ delicias, caſu a Trojanis cæſam. Nec tamen cauſſa hæc belli fuit, ſed, exacerbatis jam Latinorum animis prima, qua erumperent iræ, occaſio (conf. ad VII, 475): eaque ad priſcæ vitæ morem non male attemperata; inprimis ſi Latium cogites quale illo tempore fuit, per vicos et tuguria ſparſim inhabitatum, cum una urbs Laurentum eſſet: etſi poëta tenuitatem rerum diligenter ex oculis legentium removit, reſque vitæ heroicæ pauperes et exiles epico ſplendore ſummo ornavit. Sed omnino belli exordia ad Junonis artes et ad evocatæ Alectus fraudes referenda ſunt, quibus exaſperati Latinorum et Turni animi a novis in Latio ſedibus Trojanos prohibent.

In Latino tamen multa ſunt, quæ perſonam epicam dedecebant. Recte hoc moneretur, ſi epicam ille, quam volunt, perſonam ſuſtineret, hoc eſt, ſi in hoc rege ſumma rerum verteretur. Nec vero eminere eum par erat, ſi Turnus in medium erat adducendus iſque cum Ænea comparandus: aut enim duo futuri erant Turni, aut ſimplicitas actionis et argumenti unitas deſerenda. Adumbratum eſt in Latino veterum regum exemplum, quorum vix alia auctoritas, quam ut conſiliorum populi principes bellique duces eſſent. Latinus itaque non audet bellum gerendum detrectare, poſcentibus populis: lib. VII, 591 ſqq. Cum autem Turno ſumma belli eſſet mandanda: Latinus annis gravis a rerum actu erat removendus. Itaque Turnus copias cogit, agmen ducit; ad ejuſque voluntatem in ipſa adeo urbe novæ copiæ conſcribuntur lib. VII, 367 ſqq. Turni autem ferox ingenium ac violentia multo magis eluceſcit cum Latini miti et manſueta mente comparata. Sed ipſe Turnus plus audaciæ ac vividæ virtutis habet, quam Æneas. Recte utique, ne duo eſſent Æneæ. Et dignus erat adverſarius

versarius Æneæ objiciendus. Cum autem huic semel esset tributa virtus cum prudentia et constantia animi, quam res adversæ et rerum usus et experientia afferre solet: violenta illa et temeraria fortitudo in Æneam non cadebat, Turno relinqui poterat. Annon Laviniæ, si liberum erat puellæ arbitrium, præferendus fuisset Turnus: quæstio est ex nostris moribus ingeniisque petita, non ex heroicæ vitæ severioribus in femineum sexum institutis. Nec vero Latino displicebat Turnus, probatus quoque eximie (v. c. XII, 19 sqq.); prodigiis tantum et monitis deorum externum generum sibi ascifcendum esse Latinus intellexerat.

Potuere utique esse in Æneide, quæ minus se probarent Vario, Tuccæ, Mæcenati vel Augusto: sunt quoque passim notata a nobis nonnulla, inprimis in deorum ministeriis, parum subtiliter digesta, alia, inprimis in sermonibus, rhetorum argutiis inquinata, quæ displicere possunt: sed hæc profecto, quæ nostri ævi critici reprehendenda putarunt, ista ætate vix in vituperium venerunt; nec omnino cum naturæ simplicitate et integritate conjuncta, verum ex nostræ vitæ fastidio et stomacho ducta sunt. Si sex posteriores libri non æque delectatione tenent animos magnæ lectorum partis, ac priores: caussas ejus rei facile equidem assequor; scilicet, ut ne impetum animi, sublata rei novitate, retusum commemorem, ad sex posteriores libros intelligendos major doctrinæ haud vulgaris copia rerumque antiquæ Italiæ scientia requiritur; is autem, qui in rebus versatur obscuris parumque notis adeoque difficilibus, ubi laboris molestia voluptatem intercipit, et ingravescens tandem tædium librum manu excutit, non facile ejus rei caussam in se latentem agnoscit, sed in auctore rei, quæ tædium afferebat, reperit. Adeo difficile est in se descendere, et judicii sui caussas exquirere occultas. Altera tamen ex parte is, qui antiquarum rerum lectione delectatur, et tam ingeniose a poëta et sollerter innumera ex Italiæ antiquitate commodo loco posita et ad finem epicum attemperata animadvertit, non minus recordari debet: magnam hujus voluptatis partem non tam ab ipso carmine, quam a doctrinæ copiis, difficultatis superatæ sensu, antiquitatis studio et amore, et quæ alia, proficisci.

ÆNEIDOS LIBER SEPTIMUS.

TU quoque litoribus noſtris, Æneia nutrix,
Æternam moriens famam, Caieta, dediſti;
Et nunc ſervat honos ſedem tuus, oſſaque nomen
Heſperia in magna, ſi qua eſt ea gloria, ſignat.

2. *famam moriens* Gud., ingrato ſono.——3. *At nunc* pr. Moret. a m. pr.——4. *ea* deeſt Puget. *ſignant* Heinſ. e Medic. Gud. et aliis maluit. Sed exemplo adjecto (ſic apud Naſonem, *nomina ſignata ſaxo)* vix ſatis commode declaravit, quo modo accipi id vellet. Burmannus ad hyſteron proteron recurrit; quod multo minus commodum eſt. Contorte etiam Cerda. Si tueri illud velis, dicendum eſſet: *oſſa* pro loco dicta eſſe, quo oſſa ſunt condita, hoc eſt, pro tumulo; is ſignat, adeoque *oſſa ſignant*, titulo inſculpto poſteris produnt, *nomen* tuum. Enimvero præſtat altera ante Heinſium vulgata lectio, quam inter cæteros codices Romanus firmat, *ſignat*, ut *honos ſervat ſedem*, ſic *nomen ſignat oſſa*, h. nomen loco inditum ſepulturam Caietæ ad noſtram memoriam ſervat. Ed. Ven. repetit, *ſervat*.

1—4. *Caietæ*, quæ in his locis moritur, memoria in Æneæ erroribus non obſcura erat: et promontorii portuſque et urbis nomen in Latii et Campaniæ finibus ab ea ductum vulgo ferebatur. De Cajeta v. Excurſ. I. Super libri initio aut nimium disjuncto a Miſeni memoria VI, 232 (nam ad hanc refertur *tu quoque)*, aut nimium conjuncto cum verſſ. ultimis ſup. libri, cum vett. Grammaticis argutari nolim.

3. Etiamnum *ſervat honos ſedem tuus*, exquiſite, pro, honos adeſt adhuc, ſupereſt, ſervatur ſedi tuæ, tumuli tui extat adhuc memoria; nam *ſedes* pro ſepulcro, ut v. 152 lib. VI. *honos* pro titulo et nomine ſeu inſcripto ſeu fama vulgato: ſupra VI, 507 *nomen et arma locum ſervant*. Alterum *oſſa nomen ſignat*, eodem fere redit; *nomen* eſt titulus ſepulcri. *Heſperia magna* epitheton ornans; v. I, 569 et IV, 345 *Italia magna*

At pius exſequiis Æneas rite ſolutis,
Aggere compoſito tumuli, poſtquam alta quierunt
Æquora, tendit iter velis, portumque relinquit.
Adſpirant auræ in noctem, nec candida curſus
Luna negat; ſplendet tremulo ſub lumine pontus.
Proxima Circææ raduntur litora terræ:
Dives inacceſſos ubi Solis filia lucos

6. *quierant* ex Hebro (ignotum nomen et forte corruptum) laudat Servius; et ſic Montalb. et pro var. lect. alter Hamb.——7. *portuſque* Gud. *reliquit* aliquot Heinſ. et Pier.——8. *curſus* Heinſ. cum vetuſtioribus, it. fragm. Vatic. Vulgo *curſum* legitur.——10. Eſt τὸ Κιρκαῖον.

magna. ſi qua eſt ea g. Interpretes a Servio inde accipiunt, quaſi dictum ſit: ſi quis ſenſus ejus gloriæ ad inferos eſt. Bonus ſenſus; ſed verba hoc tantum ſubjiciunt: quantacunque ea gloria ſit.

7—9. *tendit iter velis*, per vela vento data, docte; ut *curſum, greſſum tendere* aliquis dicitur, pro vulgari: tendere curſu. Sic I, 656 *iter ad navis tendebat Achates*. Sub noctem ἐπιπνείουσιν ἀῆται, ut ſæpe Apollonius, ventus ſecundus increbreſcit et luna favet navigationi (*non negat curſum*) ſplendore ſuo; qui egregie deſcribitur: *ſplendet tremulo ſub lumine pontus*. Nota rei imago, quam Cerda copioſe illuſtrat; expreſſa dudum ab Ennio: *Lumine ſic tremulo terra et cava cærula candent*, ap. Macrob. VI, 4.

10—14. *Circes inſula*, facta poſtea terra continens, Circeii, notum Latii promontorium. De ea vid. Excurſ. I. Petita eſt fabula ex Odyſſ. κ indeque etiam illuſtranda; ſed poëta ornavit ſtudioſe ſingula verbis exquiſitis. *raduntur*; nam prætervehuntur Trojani; ſic III, 699. 700. *Divitem* cur appellet Circen, cauſſam puto eſſe domus opulentiam (unde mox *tecta ſuperba*), quam Homerus quoque ei tribuit l. l. v. 210. 211 et 311. 314. 315, inprimis 348 ſqq. conf. Ovid. Met. XIV, 260 ſqq. *inacceſſos lucos*, h. l. ſilva, ad quam raro accedunt homines, ſolitaria. Servius: *ad quos nullus debeat accedere* ſc. veneficiorum metu. At *lucos* memorat ſecundum Homerica ibid. 149. 150, ubi ſilvam in inſula et in ea Circes ædes memorat. Eſſe autem Circeios denſos ſilvis, ἄκραν ὑψηλὴν, δασεῖαν δὲ σφόδρα, καὶ ἔχειν δρῦν καὶ δάφνην πολλὴν καὶ μυρρίνην, monſtrari porro Elpenoris (Od. μ, 14) tumulum et in ea naſci myrtum, etiam Theophraſtus acceperat Hiſt. Plant. V, 8, et Plinius porro XV, 29 myrtum *in Europæ citeriore ſolo—primum Circeiis in*

Adſiduo reſonat cantu, tectiſque ſuperbis
Urit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenuis percurrens pectine telas. 14

12. *reſonant* Sprot.——13. *odoratum* Oudart. *ad l.* Leid. *nocturno in lumine* Medic. et Zulich. a m. ſec., quæ vulgaris eſt ratio. Idem verſus Ge. I, 294.

Elpenoris tumulo viſam tradi notavit. *reſonat*, reſonare facit, ut alibi quoque. Vulgarius, perſonare. De cantu Circes nota res ex Odyſſ. κ, 221 ſqq., qui iidem verſus cum de Calypſo quoque ab Homero poſiti ſint, Od. ε, 61. 62, ex eodem loco v. 57—61 repetiit reliqua de foco et de textura. Nam Πῦρ μὲν ἐπ' ἐσχαρόφιν μέγα καίετο, τηλόθι δ' ὀδμὴ Κέδρου τ' εὐκεάτοιο θύου τ' ἀνὰ νῆσον ὀδώδει Δαιομένων. cf. Plin. XIII, 16, 30. Priſcæ vitæ, et Orientis nunc quoque, communes eæ lautiorum hominum deliciæ, quas vel laxiorum nimio æſtu corporum effluvia ſuadere poſſunt, ut ſuffimenta vel odores accendant. Hoc itaque ad Nympham ab Homero bene traductum. Eſt autem et hoc ex eadem vita, ut poſito in mediis ædibus foco ignis lumina per noctem præbeat. Sic v. c. Odyſſ. τ, 63. 64 et alibi. cf. Goguet. (*Origine des Arts* etc. T. III. p. 391, et T. I, p. 241). *Urit in lumina*, ut pro lumine eſſet; ita εἰς. *Cedrus* autem Græcorum et Romanorum, ut jam ad Georgica vidimus lib. II, 443, e Juniperorum genere eſt, etiam oxycedrus dicta. v. Bodæus a Stapel ad Theophr. H. Plant. III, 12, ubi Icones quoque viſuntur, et poſt alios Celſius in Hierobot. P. I, p. 77, qui diligenter a cedro Libani, quæ ex abietino genere eſt, eam diſtinguit, etſi ne ſic quidem ſatis expedita res eſt. Sufficit, θύαν, θύον, *cedrum*, eſſe aliam orientalem aliam occidentalem, hanc quidem Theophraſti appellatam. Ex Homerico loco quoque verſus 14 illuſtrandus: ἱςὸν ἐποιχομένη χρυσείῃ κερκίδ' ὕφαινεν. *telæ* h. l. pro ſtamine, quam textrix ut ſubtemen ſeu tramam inſerat, ἐποίχεται κερκίδι, percurrit radio. At Maro ſubſtituit pectinem. Voluitne innuere, κερκίδα apud Homerum eſſe ſpatham, qua coguntur ſubtemina cum ſtaminibus? Ad mentem certe Virgilii Circe *percurrit telam pectine*, adducto ſubinde, ad conſtipandum ſubtemen inſertum, pectine ſeu ſpatha, ut dea adeo et ipſa percurrere telam, ſtamen, videatur. Exhibet pictura Codicis Vaticani ad h. l. formam telæ ſtantis, repetitam a Ciampino Vet. Mon. P. I. p. 104. Multis tamen adhuc difficultatibus res laborat. cf. ad Ge. I, 294. *argutus pecten*, quia per tramam means ſtridorem facit. Eundem verſum ſup. Georg. I, 294 vidimus.

Hinc exaudiri gemitus iræque leonum,
Vincla recuſantum, et ſera ſub nocte rudentum;
Sætigerique ſues, atque in præſepibus urſi
Sævire, ac formæ magnorum ululare luporum:
Quos hominum ex facie dea ſæva potentibus herbis
Induerat Circe in voltus ac terga ferarum.
Quæ ne monſtra pii paterentur talia Troës
Delati in portus, neu litora dira ſubirent;
Neptunus ventis inplevit vela ſecundis,
Atque fugam dedit, et præter vada fervida vexit.
Jamque rubeſcebat radiis mare, et æthere ab alto
Aurora in roſeis fulgebat lutea bigis:

15. *gemitus* leonum: noli ſubſtituere velle *fremitus*. Nam et illud poëtis ſollenne: v. c. Lucan. VI, 688. Drak. ad Silium I, 425.——16. *rugentum* pr. Moret. a m. ſec., inſcite.——18. *forma* Franc.——19. *ſæva* poſt *ſævire*. Libri nil mutant.——20. *in* abeſt tribus ap. Burm. et Hamb. ſec. *Induerat vultus Circe*. Porro Montalb. *in terga vultuſq.* Etiam *et t. f.* nonnulli Pier.——21. *patiantur* Bigot.——22. *dura* duo Burm.——26. *in croceis* conj. Schraderus ad Muſæum p. 289. [et Bentleius ad Lucan. IV, 125.] Sed in *roſeis bigis* non tam erat hærendum, quam in mira colorum temperatione: poſt *rubeſcens* mare, *roſeæ* bigæ et *lutea* aurora.

15—18. Admodum ornate ſingula, ſi cum Homericis compares Odyſſ. κ, 212 ſq. et Apollon. IV, 672 ſqq. *formæ luporum* ſimpl. pro lupis, forma dicendi poëtica, quam jam alibi vidimus; et *præſepia* paulo ante pro caveis. Sic jam Servius explicuit. Diſceſſit autem ab Homero, qui mutatas has feras humanam manſuetudinem ſervantes exhibuerat l. c. v. 214 ſqq.

19. 20. *induerat in vultus ac terga*, h. corpora, *ferarum* pro vulgari, induerat eos formis ferarum. cf. Ge. I, 187. 188. *pii*, θεοφιλεῖς adeoque diis curæ. ſup. III, 265 *Di prohibete minas: di talem avertite caſum: Et placidi ſervate* pios. Mox 24 *fuga* pro celeri curſu et navigatione, et: *prætervexit* eos per *vada fervida*, mare æſtuoſum, ut circa promontoria ſolet.

25—28. Valde operoſum cultum adjeciſſe videtur poëta his verſibus, primum colorum varietate, tum epithetorum copia,

Quum venti posuere, omnisque repente resedit
Flatus et in lento luctantur marmore tonsæ.
Atque hic Æneas ingentem ex æquore lucum
Prospicit. Hunc inter fluvio Tiberinus amœno,
Verticibus rapidis, et multa flavus arena,
In mare prorumpit. Variæ circumque supraque
Adsuetæ ripis volucres et fluminis alveo
Æthera mulcebant cantu, lucoque volabant.
Flectere iter sociis terræque advertere proras
Imperat, et lætus fluvio succedit opaco.
Nunc age, qui reges, Erato, quæ tempora rerum,

27. *Tum* ex Schol. Horat. et Statii laudat Burm.——28. *luctatur* Mentel. pr.——29. *hinc* Zulich. et Witt. *ingenti* Menag. sec.——30. *et inter* Dorvill.——31. *Verticibus*, cum aliis, antiquissimi Mediceus et Romanus; it. fragm. Vatic.——32. *præcipitat* pro div. lect. tert. Moret. *superque* Witt. *suprema* Gud. a m. pr.——34. *Æquora* Serv. ad IV Æn. 524. *sonabant* Diomedes III Instit. Grammat.——35. *socios* aliquot Pier. Mentel. pr. a m. pr.; et sic Ge. Fabricius scriptum viderat.

pia, et verborum pondere, inprimis v. 28 *in lento*, immoto a ventis, mari *luctantur* remi; vento cessante, qui navem ageret. Caussam tanti ornatus in eo invenire licet, quod de ortu memorabilis et magni illius diei agitur, quo primum Italiam illam a fatis promissam adibant Trojani. De v. 26 v. Var. Lect. *posuere* scil. se, quievere. cf. V, 681. X, 103. cf. Serv. et Cerda.

29—36. Simili cum judicio ornata sunt hæc, cum jam de rerum summa, de accessu ad Italiam, agatur, itaque locorum faciem exhibet poëta jucundissimam. *lucoq.* per lucum. *flectere iter*, cursum, navem. Facit vero hæc Æneas, ut ad ipsa Tiberis ostia cursum regat, ad Creusæ monitum lib. II, 781. 782 *ad terram Hesperiam venies, ubi Lydius arva Inter opima virum leni fluit agmine Thybris.* Factus escensus ad ripam fluminis in agro Laurentino; erat autem ille olim lauris consitus; unde *lucus* et *fluvius opacus.* Conf. Excurs. II pr. et III ad hos vers.

37 sqq. Ad legentium animos excitandos invocationem novam valere, nota in poëtis res est. In *Erato* argutantur interpretes. Ponitur a poëta pro Musa qualicunque, ut recte Servius. Apollonii exemplum bene laudatur ab aliis lib. III,

1 Ei

Quis Latio antiquo fuerit ſtatus, advena claſſem
Quum primum Auſoniis exercitus adpulit oris,
Expediam, et primæ revocabo exordia pugnæ;
Tu vatem, tu, diva, mone. Dicam horrida bella;
Dicam acies, actoſque animis in funera reges,
Tyrrhenamque manum, totamque ſub arma coactam
Heſperiam. Major rerum mihi naſcitur ordo;
Majus opus moveo. Rex arva Latinus et urbis
Jam ſenior longa placidas in pace regebat.
Hunc Fauno et nympha genitum Laurente Marica
Adcipimus. Fauno Picus pater: iſque parentem
Te, Saturne, refert; tu ſanguinis ultimus auctor.

38. *antiquus* Moret. pr., quod vulgare eſſet. *fuerat* libri Pierii et Giphanii, unde is faciebat, *fueret*, importuno archaiſmo. *claſſe* Goth. ſec.——41. *Tum* Franc. *dic h. b. dic a.* alter Voſſ.——42. *aptoſq.* Goth. pr.——44. *et major* ſec. Rottend. *rerum major* Goth. pr.——46. *placidus* Dorvill. *gerebat* pr. Moret. *in bella gerebat* ſec. Hamb.——47. *genitum et nympha* Goth. ſec. *ex nympha* Leid. unus. *Larente* Leid. alius. *Mirica* Bigot.——48. *P. patriſque parentem* Parrhaſ.

1 Εἰ δ' ἄγε νῦν, Ἐρατὼ etc., ubi tamen Erato proprio ſuo jure ad amorem Medeæ exponendum advocari putatur. Mox *quæ tempora rerum* fuerint, non tam, quibus temporibus Æneas advenerit, quam, ut ſolet *tempus* pro rerum conditione poni; in quæ Latii tempora inciderit hic acceſſus. Quod *rerum* adjectum, poëtici ſermonis eſt proprium. *antiquo* ornat h. l. epitheton. Aliter in hiſtoriis Latium antiquum et novum dicitur. *exercitus* pro populo, turba, navalibus copiis. Per στόλον Guell. et alii explicant. Sic Græcis tragicis στρατὸς, ταγμα, τάξις (ut Æſchyl. Prometh. 128) et alia. *exordia pugnæ*, venatione cervi, inf. 480. 42. *reges*. Latinum, Turnum, Mezentium; hinc *Tyrrhena manus*. Sed quod ſequitur, in majus auctum, totam Italiam coiiſſe ad arma. Cæterum de priſcæ Italiæ facie, populis, eorumque originibus ad h. l. vid. Excurſ. IV.

45—49. Latini genus ad Saturnum refertur, deum Aboriginum indigetem, mox cum Crono comparari ſolitum. Ab hoc Picus procreatus, ex hoc Faunus,

Filius huic, fato divom, prolesque virilis
Nulla fuit, primaque oriens erepta juventa eſt.
Sola domum et tantas ſervabat filia ſedes,
Jam matura viro, jam plenis nubilis annis.
Multi illam magno e Latio totaque petebant
Auſonia; petit ante alios pulcherrimus omnis
Turnus, avis atavisque potens: quem regia conjunx
Adjungi generum miro properabat amore;
Sed variis portenta deum terroribus obſtant.
Laurus erat tecti medio in penetralibus altis,
Sacra comam, multoſque metu ſervata per annos:

50. *hinc f.* Ven.——51. *eſt* deeſt Bigot. et Goth. ſec.——52. *tantos ſ. nata penates* laudat Schol. Stat. I Theb. 572.——53. *v. et jam* Witt.——54. *jam* pro *illam* tert. Rottend. a m. pr. *e* binis Burm. deeſt.——55. *ante omnes p. unus* ſec. Moret.——57. *magno p.* Bigot. *p. honore* Goth. tert.——59. *in* abeſt Erf. *in medio, in p.* quatuor Burm. et Goth. tert. *in medio p.* Oudart. *alto* pr. Moret.——60. *S. coma* aliquot Heinſ. cum Nonio, ſed præſtat græca ratio.

Faunus, Latini pater. *Faunus* numen antiqui Latii fatidicum, v. inf. VII, 82 ſq. *Marica* nympha Latii, cujus religio apud Minturnenſes ſervata eſt, luco ad Lirim fl. conſecrato. Quod eam poëta *Laurentem* appellat, poëtico more facit, nomine a vicinis locis petito: nam ad Lirim uſque Laurentes habitarunt; etſi nomen Latinum, novum certe Latium, eo uſque pertingere potuit. De reliquis vid. Excurſ. V.

52—58. De Lavinia *ſervabat ſedes* exquiſite, tenebat, poſſidebat, et hoc ſimpliciter pro, erat in domo paterna unica filia et heres; nihil amplius. *petere* ſollenne pro procare; v. Cerda, ut αἰτεῖν. Bene autem ad prodigia et deorum oſtenta rem revocavit poëta; primum, ut totius carminis colori et indoli a religione ductæ etiam hæc pars conveniret; tum ut Turnum præſtantiſſimum adoleſcentem cum ratione aliqua Æneæ poſthabitum narraret. Sed haud dubie fuere quoque veteres fabulæ ſuper his prodigiis, quæ in ſqq. exponit.

59 ſq. Revocandæ in animum arbores et luci in impluviis veterum, de quibus paſſim commentati ſunt viri docti; cf. Tibull. III, 3, 15 et ſup. IV, 494.

Quam pater inventam, primas quum conderet arces,
Ipſe ferebatur Phœbo ſacraſſe Latinus,
Laurentiſque ab ea nomen poſuiſſe colonis.
Hujus apes ſummum denſæ (mirabile dictu),
Stridore ingenti, liquidum trans æthera vectæ,
Obſedere apicem; et, pedibus per mutua nexis,
Examen ſubitum ramo frondente pependit.
Continuo vates, Externum cernimus, inquit,
Adventare virum, et partis petere agmen eaſdem
Partibus ex iſdem, et ſumma dominarier arce.

63. *Laurenteſque* Gud. a m. ſec. cum aliis, ſed recentt.; et ſic Aruſianus Meſſius. Neque vero aliter quam quarto caſu accipiendum *Laurentis*.——64. Pro *ſummum* Medic. a pr. m. *talamum*, et Vratiſl. *lauri denſe*. *denſæ ſummum* Parrhaſ. *denſe* Witt. *m. viſu* Bigot.——65. *ſuper æ*. Zulich. a m. pr. *trans æquora* quatuor Burm. cum Goth. pr.——66. *Conſedere* ſec. Moret. *ſub mutua* D. Heinſ. ed.——69. *p. p. agmine* Rom. cum aliis Pier., minus bene.——70. *eiſdem* Dorvill.

494. *Sacra comam*, frondibus intactis. *metus* pro religione, ut *horror* et ſimilia: v. Cerda. 61—63. *Laurentes* dicti Aborigines, qui hæc loca ad orientalem Tiberis ripam incolebant, rege Latino. Inde *Laurentum*, Latini regia; et *ager* uſque ad mare ac Tiberim *Laurens* vel *Laurentinus*, ſilvis et paludibus frequens. Tranſlatum interdum nomen ad totum Latium a poëta; ut modo in *Laurente nympha* vidimus. Alia vid. Excurſ. laud. III. *primas arces*, cum primum urbem conderet. Secundum poëtam adeo Latinus urbem Laurentes condidit et nomen impoſuit a lauro: facile adeo intelligitur, *Picum*, qui ante Latinum vixit, *Laurentem* v. 171 appellari poëtico epitheto, non nomine hiſtorico. Quod laurum Phœbo conſecrat, ingenioſe poëta adjicit, reſpectu ad ſuorum temporum religionem habito. Examen apum, laurum βοτρυδὸν inſidens, præclare ornavit v. 64—71. conf. Georg. IV, 556. 557. 558. Eſt autem illud inter dira omina; vide vel Plin. IX, 17. 18. Alia loca v. ap. Cerdam, ſuperſtitione, ut probabile fit, ab incurſus magnæ multitudinis ingruentis opinione profecta. *partibus ex iiſdem*, a mari infero.

Præterea, caſtis adolet dum altaria tædis,
Ut juxta genitorem adſtat Lavinia virgo,
Viſa (nefas) longis conprendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari,
Regaliſque adcenſa comas, adcenſa coronam,
Inſignem gemmis; tum fumida lumine fulvo
Involvi, ac totis Volcanum ſpargere tectis.
Id vero horrendum ac viſu mirabile ferri:
Namque fore inluſtrem fama fatiſque canebant
Ipſam; ſed populo magnum portendere bellum.
At rex ſollicitus monſtris, oracula Fauni,

71. *e caſtris* pr. Hamb. *quum a.* Nonius ternis locis. De *adolere* v. ſup. ad lib. I, 704.——72. *Ut* bene e codd. probavit Heinſ. poſt Pier. Vulgo: *et.*——74. *cremare* Montalb. a m. ſec.——75. *que* abeſt tribus Burm.——76. *lumina* Menag. alter. *lumina fulva* ſec. Hamb. *fulva ve fumo* Dorvill.——77. *ac totum* Menag. ſec. *tectis v. ſ. totis* Goth. tert. ——78. *Hoc v.* multi Heinſ. et Burm., item Goth. ſec; *viſu ac* tert. ——80. *protendere* Mentel. pr. a m. pr. *telum* Hugen. a m. pr.——81. *Ac rex* Menag. pr. *ſollicitus monſtrorum* Donat. Mſ. Fabric.

71—80. Prodigium hoc flammæ frequens: ſupra vidimus lib. II, 680 ſq. Alia ap. Cerdam. Cogita vero ſacrum facere Latinum adſtante filia. *nefas* de prodigio h. l. res dira et abominanda, quæ præter naturam fit; contra *fas* de naturæ more et conſtantia. *comprendere* h. l. concipere, arripere flammam, quaſi ex foco ad proxima manantem. Vulgari oratione *ignis comprehendit crinem*; nunc Lavinia *ignem comprehendit crinibus.* Verba v. 74 ſunt ex Lucret. VI, 154 *Terribili ſonitu flamma crepitante crematur:* de lauro: at hic viſus eſt virginis ornatus cremari flamma. *coronam inſignam gemmis,* regium inſigne, vid. lib. I, 655. Ex multis, quæ Cerda cumulat, hoc unice verum. Corona enim ſacrificantium vittis et infulis ſacriſque frondibus implexa eſt, non gemmis ornata.

81 ſq. Fauni oraculum in luco Albuneæ poëta narrat ſive ex vetere memoria ſive ex loci natura et fama de Sibylla Albunea rem ingenioſe commentus. Scilicet in agro Tiburtino ab occaſu in Anienem deferuntur *Albulæ aquæ,* ſulfureæ illæ et medicatæ. v. Clüver,

Fatidici genitoris, adit, lucosque sub alta 82
Consulit Albunea: nemorum quæ maxuma sacro
Fonte sonat, sævamque exhalat opaca mephitim.

84. *ponte* Porphyr. ad Horat. *sævumq.* Medic. *servamq.* Arusianus. *exaltat* Mentel. pr. a m. pr. et Goth. alter: *mephitim* Heins. recepit e Medic. et aliis, auctoritate Grammaticorum, et more Virgilii flectendi græca latine. Vulgo *mephitin.* Librarii scribunt fere *mefitim* vel *mefitin.* Rom. *mefitem.*

ver. Ital. p. 715 (nunc *Acqua zolfa*, vel *Solfatara di Tivoli*, de quibus v. *La Lande Voyage d' Italie* T. V, p. 338 sqq.). Ex Albulæ fluminis fontibus major *Albunea*, fons et Nympha, ex Horatio nota I Carm. 7, 12 *domus Albuneæ resonantis*; ut h. l. *quæ fonte sonat*; etsi nunc, post tantas rerum vicissitudines, natura fontis et loci facies est diversa. Subjacebat fonti *lucus* (quem Martialis quoque in his locis memorat I Epigr. 13, 3) Albuneæ sacer, in quo olim Fauni templum et oraculum a poëta proditur. 82. *alta Albunea*, fons in lacu inexploratæ altitudinis; vid. Cluver. l. c. Male Serv. *quod est in Tiburtinis altis montibus.* Nam id a locorum situ alienum. *nemorum quæ maxima sacro Fonte sonat* h. e. quæ Albunea maxima (sive per se, h. admodum magna, sive inter cæteras aquas, seu fontes, ut ad plures Albulæ fontes respiciatur) per illa nemora, in isto nemore, sacro fonte manat. *nemorum*, græce dictum, κατὰ τοῦ ἄλσους. Interpretes difficiliorem dicendi modum non attingere miratus sum. Pompon. Sab. *maxima* nympha vel silva. Male. Forma orationis non dissimilis illa Tibulli III, 5, 3 *Baiarum maxima silvis*, ubi cf. Obss. Possis et *lucos nemorum* jungere; sed tum parum suaviter voces istæ essent disjunctæ; debebant saltem sic collocari: *nemorumque sub alta Consulit Albunea lucos q.*; aut *fonte nemorum*; ut sit *quæ maxima sonat sacro fonte nemorum*: displicet tamen et hoc. A sulphure aquarum exsurgit gravis odor, quem *mephitim* appellavit: cf. Serv., qui tamen multa vana admiscet. Hinc Dea Mephitis, cujus ædes cum aliis locis, tum in Hirpinis erat ad Amsancti vallem. vid. Plin. II, 93 et inf. VII, 564. 565, ut omnino in tutela ejus fuisse videantur aquæ sulfureæ. An hujus vaporis sulphurei vim aliquam divino spiritu afflandi esse crediderint veteres Aborigines, ignoratur. Probus, ut Pompon. Sab. ad h. v. memorat, *Albuneam Laurentinorum silvam* exposuerat, *in qua oraculum Fauni erat*; quod tamen inter Grammaticorum ἀνιστορησίας referendum; nam de Tiburtino, non Laurentino, agro hic cogitandum. v. Cluver. p. 716. Sed *Albunea* inter *Sibyllas* quoque memoratur a Tibullo II, 5, 69. 70 et Lactantio I Inst. 6, ut

Hinc Italæ gentes, omnisque Œnotria tellus,
In dubiis responsa petunt. Huc dona sacerdos
Quum tulit, et cæsarum ovium sub nocte silenti
Pellibus incubuit stratis, somnosque petivit:
Multa modis simulacra videt volitantia miris,
Et varias audit voces, fruiturque deorum
Conloquio, atque imis Acheronta adfatur Avernis.

85. *Hic* Franc. *que* abest binis Burm.——86. *r. ferunt* Goth. pr., ut alias dici solet.——87. *Contulit* multi scripti et edd. Cæteri *cum tulit*, quod jam Benedictus emendavit, et ante eum Naugerius. Voss. *attulit*. Heins. conj. *ut tulit*. *et scelerum* Goth. pr.——88. *Pellicibus* Dorv. Has librarius forte malebat; non nunc Latinus.——89. *pallentia m.* scc. Moret. repetitum ex Ge. I, 477. vid. Burm.

6, ut Suidam taceam; nec constat, utrum eadem cum Nympha habita fuerit, an diversa. Manifestior est inscitia eorum, qui, pravo Græca cum Italicis rebus miscendi studio (de quo v. in Excurs. IV), Albuneam *Leucotheæ* numen referre voluerunt. Atqui illa Matuta est. Etsi Italorum Matuta cum Portumno, et Græcorum Ino et Leucothea cum Palæmone seu Melicerta, interpretationes tantum Phœniciæ religionis sunt, ut vel Melicertæ nomen arguit. De vestigiis templi hujus, quæ sibi reperisse visi sunt viri docti, vid. Exc. ad h. l., qui sextus est ad h. lib.

85—91. Oraculum Fauni per incubationem peti solitum, ut tot alia in vetere Græcia. Potest quidem poëta videri ad Amphiarai (vid. Pausan. I, 34) potissimum exemplum hoc Fauni oraculum assimulasse: idque nos doctrinæ copia in hoc poëta credere facit: nam Tiburtus, cum Catillo et Cora infra v. 670—672 commemoratus, Tiburis conditor et Amphiarai filius habitus est v. Plin. XVI, 44, s. 87. Ita saltem conjectare malim, quam cum Cerda, sacra patris a Tiburto Tibur esse translata. Est enim tota illa de Tibure conditore commentitia narratio a Græcanicis fabulis repetita (v. in Excursu IV). Nihil tamen credere vetat, veteres Pelasgos hunc incubandi morem jam ab initio in Latium intulisse, qui tot alias religiones intulerunt. *Incubare*, ἐγκοιμᾶσθαι, voces propriæ de iis, qui dormiunt ad accipienda responsa, ut Servius ad h. l. notat. cf. Davis. ad Cic. de Div. I, 43 et Cerda h. l. *Œnotria tellus*, latiore sensu h. l. vid. Excurs. XXI. lib. I. *dona*, victimam, sacrificium, ut toties alibi. *Acheronta*, deos inferos et Manes. Notatu

Hic et tum pater ipſe petens reſponſa Latinus
Centum lanigeras mactabat rite bidentis,
Atque harum effultus tergo ſtratiſque jacebat
Velleribus. Subita ex alto vox reddita luco eſt:
Ne pete connubiis natam ſociare Latinis,
O mea progenies, thalamis neu crede paratis;
Externi veniunt generi, qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferant, quorumque ab ſtirpe nepotes

92. *Sic et* pr. Moret. *tunc* plurimi. *dum* ſec. Rottend.——93. *mactarat* Goth. ſec. *mactavit* ſec. Rottend. et Gud. a m. ſec.——94. *earum* Pier. aliquot. *tergo* exquiſite pro tergis. *latebat* Goth. ſec.——95. *ſubito* Medic. Colot. cum aliis Heinſ. *ſubit* Gud. a m. pr. *ſubito ex alta* Witt. *eſt* deeſt binis Goth.——96. Si ſubtilis eſſe velis, ſcribendum erat *ConnubIs*. *ſociaſſe* Cledon. lib. II Art. Grammat.——97. *neu* Heinſ. e Medic. et aliis. Vulgo *nec*. Witt. *ne*.——98. *venient* Medic. cum magna parte codd. Pier. et Heinſ., it. Ald. tert. Sed bene jam Serv. vidit *veniunt* melius convenire vaticinio, quod, quæ futura ſunt, ut præſentia nuntiat.——99. *ad aſtra* Goth. ſec. *ferant* Medic. et omnes antiquiores cum edd. inde ab Aldo, quod et ipſum recte ſe habet; mutata mox eleganter oratione in *videbunt*. Sed Heinſ. recepit *ferent*, quod ſane ferri et ipſum poteſt, ex Leid., cui aliquot alios adjungit Burmannus ſed recentes nulliuſque auctoritatis. *ab ſt.* Heinſ. e Medic. et Gud. Vulgo *a ſtirpe*. cf. lib. I, 626.

Notatu dignum in hoc Fauni oraculo, primo quod et ipſe ſacerdos incubuit, et is, qui conſulebat; ſi quidem Maro conſilio hæc ita extulit v. 86 ſq. et 92; tum, quod necyomantiæ aliquam ſpeciem illud habuiſſe videtur. Quod vero v. 95 *ex alto vox reddita luco eſt*, Italicis religionibus conſentaneum eſt, in quibus voces ex luco auditæ auctoritatem habebant. Inter oſtenta et prodigia a Livio memorata vocem e luco vel monte auditam ſæpe prodi quis non meminit? Fuit quoque in Æneæ rebus ejuſmodi monitum deorum narratum ap. Dionyſ. I, 56.

99—101. Oraculum multa cum verborum dignitate expoſitum eſt; inprimis nomen Latinum *ſanguine*, progenie, Æneæ nobilitatum. Ad dignitatem quoque facit multitudinis numerus pro unitate: *connubia*, *thalami*, *externi generi*. Illa autem v. 99 ſeqq. magnifica: Omnia *ſub pedibus vertique regique videbunt* h. eſſe; Sup. Ecl. V, 57 *ſub pedibuſque videt nubes et ſidera Daphnis*. *Sol recurrens*,

Omnia ſub pedibus, qua Sol utrumque recurrens
Adſpicit Oceanum, vertique regique videbunt.
Hæc reſponſa patris Fauni, monituſque ſilenti
Nocte datos, non ipſe ſuo premit ore Latinus:
Sed circum late volitans jam Fama per urbis
Auſonias tulerat; quum Laomedontia pubes
Gramineo ripæ religavit ab aggere claſſem.
Æneas, primique duces, et pulcher Iulus,
Corpora ſub ramis deponunt arboris altæ;
Inſtituuntque dapes, et adorea liba per herbam
Subjiciunt epulis (ſic Juppiter ille monebat)

101. *Reſpicit* ex Helenio Acrone laudat G. Fabric. cf. Burm. *Accipit* Goth. pr. et tert., male; nam mare excipit ſolem, non ſol occidens mare.——102. *Hæc præcepta* aliquot Pier., quod Cuningamus tamquam verius prætulit.——103. *ſuos* Menag. pr.——104. *circum volitans late* Goth. ſec.——105. *Laomedontea* aliquot Heinſ., male. v. Ge. I, 502.——106. *claſſem* vel *funem* pr. Hamb., quod vulgare.——108. *deponunt ſub ramis* Dorvill.——109. *per herbam* Heinſ. legit cum Grammaticis et cum vetuſtiſſimo quoque, monente idem Pier. Vulgo *per herbas*; quæ vulgaris eſſet ratio.——110. *Jupiter ille*, Heinſ. ex Priſciano et Med. a ſec. m. Mediceo Pierii aliiſque ſuis (adde Goth. tert.) repoſuit, copioſe idem adſtruxit, et, qui viri præſtantiſſimi mos erat, ubi in elegantiorem formulam inciderat, in omnes alios locos intulit, in quibus *Jupiter ipſe* legitur. Servat tamen hoc Romanus quoque.

currens, oriens et occidens; Pomponio monente.

107 ſqq. Sequitur eventus vaticinii de menſis comeſis, v. ſup. III, 255—258, ubi conf. Excurſ. VIII, adde locum in Excurſ. II ad h. lib. Obſervandum autem, quantam verborum dignitatem rei tenui et levi adjecerit poëta; vitatis verbis propriis, quæ exiliora erant pro carmine, v. c. panis. 109. *adorea liba*, placentæ, proprie de farre, quæ pro panibus erant priſcis hominibus, antequam fermento et meliore panis coquendi arte uterentur. Hæc liba nunc menſarum vicem præſtant, quibus epulas, cibos, imponunt, poma agreſtia. *ſic J. ille monebat*, animis, ut ita facerent, ſubjiciebat. Eadem liba mox *Cereale ſolum*, quatenus ſubſternuntur pomis: hoc *augent* Trojani pomis, impoſita pomorum ſtrue (ut augentur, cumulantur, aræ donis), eadem paullo poſt *exigua Ceres*,

orbis

Et Cereale ſolum pomis agreſtibus augent.
Conſumtis hic forte aliis, ut vertere morſus
Exiguam in Cererem penuria adegit edendi,
Et violare manu maliſque audacibus orbem
Fatalis cruſti, patulis nec parcere quadris:
Heus! etiam menſas conſumimus? inquit Iulus.
Nec plura adludens. Ea vox audita laborum
Prima tulit finem, primamque loquentis ab ore

112. *C. jam forte epulis* Ven. *vertere morſu* pr. Rottend., quod pro *verti* dictum eſſe poſſit: ſed ortum eſt ex *morſu*, *morſum*, quod habent aliquot Pier.——113. *pænuria* ſcribunt duo Burm.——115. *cruſtæ* Bigot. Fuiſſe qui *fruſti* legerent, ex Cerda intelligitur. *Cruſtum* eſt exquiſitior et rarior forma pro vulgari, *cruſta*. Argutatur et hic Servius.——116. *Heu* Parrhaſ. *conſumſimus* aliquot Pier. et tres Burmanniani, ſi recte capio, item Pompon. Sab., nec male. Sic in hac re apud Dionyſ. ἀλλ' ἡμῖν ἤδη γε καὶ ἡ τράπεζα κατεδήδοται.——117. Heinſ. diſtinguere malebat: *nec p. alludens ea vox* etc., quod bene expulit Burm.——118. *primumq.* Menag. pr. *primaq.* ſec. Rottend. et Dorvill. *primuſque* malit Trapp., quod proſaico eſſet propius.

orbis fatalis cruſti, et patulæ quadræ. cf. Moretum v. 46. 47. Mox *penuria edendi*, eſt penuria ejus, quod edendum eſſet, comedi poſſet; *violare* eo refert Cerda, quod menſa inter res ſacras habebatur. Poteſt ferri; poteſt etiam huc advocari locus ex Sext. Aurelio Vict. O. G. R. 10 *conſumtoque quod fuerat cibi cruſtam etiam de farreis menſis, quas ſacratas ſecum habebat, comediſſe*; ſecundum quæ fuiſſe videntur, qui liba ſacra diis penatibus offerri ſolita in hac fabula memoraverint; cf. *ibid. c. ſequ. princ.* In poëtica tamen oratione omnino eſſe poteſt frangere, comminuere.

116—129. Bene certo homini et maxime Iulo partes dicentis dat; etſi inter cætera hoc quoque traditum accipere potuit. *alludens*, pro arridens, ſubridens, quod Burm. illuſtrat, aut ſimpl. ludens, jocans, ad ſocios. *tulit finem*, ſignificavit Trojanis, finem adeſſe. Sed vaticinia dicuntur efficere ea, quæ monent futura eſſe, multo magis tum, cum exitum habent. *Eripuit* ſimpliciter dicti, quod Æneas ſubjicit, celeritatem declarat; *ac preſſit*, vocem Aſcanii repreſſit, eumque loquentem interpellavit. *ſtupefactus numine*, h. oraculo, ut jam alias vidimus. 121. *o fidi Trojæ ſalvete Penates.* Hæc perpetua Æneæ religio, ut Penates primo loco appellet. Promiſerant

Eripuit pater, ac ſtupefactus numine preſſit.
Continuo, Salve fatis mihi debita Tellus,
Voſque, ait, o fidi Trojæ ſalvete Penates.
Hic domus, hæc patria eſt. Genitor mihi talia, namque
Nunc repeto, Anchiſes fatorum arcana reliquit:
Quum te, nate, fames ignota ad litora vectum
Adciſis coget dapibus conſumere menſas:

119. *Corripuit* Ven.; non male, inquit Heinſius. Burmannus conj. *arripuit*; uti *accipi*, *arripi*, *omen* ſolet. Nihil tamen mutat, et *eripere* ad vulgarem ſuperſtitionem refert, tamquam prohibuerit Æneas, ne Aſcanius plura forte inominata ſubjiceret, et ideo *preſſit*, forte manu ſua os Aſcanii. Liberalior et ſimplicior ratio videtur hæc, quam in nota poſui: *eripuit* ad ſolam celeritatem dicentis et interponentis verba ſpectat; exquiſitius eſt quam *arripuit*, *rapuit*. cf. ſup. lib. II, 619. Sic *ἁρπάζειν*, *προαρπάζειν τὰ λεγόμενα*. cf. Gucll. Nec hic de omine ſed de vaticinii exitu et eventu agitur. *preſſit*, eſt vocem Aſcanii repreſſit; nam excepto ſermone alter interpellatur et reprimitur, quo minus loqui pergat. *et ſtupef.* eſt in aliis. *ſtipefactus* Pier. codd. etiam hic. *n. dixit* Parrhaſ. *n. poſſit* Goth. tert.——122. *hic p.* ſeptem apud Burm. cum Goth. ſec. *et* Goth. pr. *eſt* deeſt Ven. et Goth. tert.——123. *f. a. canebat* Parrhaſ.——125. Servius

miſerant tamen et illi, unde *fidi* Penates, per ſomnum, Æneam Italiam eſſe aditurum, lib. III, 147. 162. 167 *Hæ nobis propriæ ſedes*; *hinc Dardanus ortus* etc., unde nunc v. 122: *Hæc domus, hæc patria eſt. Genitor mihi talia.* Tribui h. l. Anchiſæ vaticinium ſupra a Celæno, Harpyiarum una, acceptum (III, 255 ſqq.) mox ab Heleno confirmatum (lib. III, 394) omnes Intpp. monent. Etſi poëtam malim ſibi conſtare, tamen varia ad interpretandum et excuſandum afferri poſſunt: Anchiſæ omnino partes vaticiniorum interpretandorum dantur a poëta et ab aliis (cf. Excurſ. XVII ad lib. II, p. 317. cf. Diſquiſ. II, ſ. 6 ſq.); igitur is Celænus quoque verba diſertius expoſuit et ſæpe in ore habuit atque ad animum revocavit. Alii ad ea referre volunt, quæ Anchiſen natum in locis inferis docent lib. VI, 891. 892. 893. Sequitur hoc Ouwens Noct. Hag. p. 626 ſq. Probabile tamen eſt, poëtam de Harpyiis fabulam ſupra ſecundis curis intexuiſſe, et morte præventum reliqua non potuiſſe mutare vel accommodare. 125. *acciſis dapibus*, exquiſite pro conſumtis. *moliri*

Tum ſperare domos defeſſus, ibique memento
Prima locare manu molirique aggere tecta.
Hæc erat illa fames: hæc nos ſuprema manebat,
Exitiis poſitura modum.
Quare agite, et primo læti cum lumine ſolis,
Quæ loca, quive habeant homines, ubi mœnia gentis,
Veſtigemus, et a portu diverſa petamus.
Nunc pateras libate Jovi, precibuſque vocate
Anchiſen genitorem, et vina reponite menſis.
Sic deinde effatus frondenti tempora ramo

vius interpretatur, quaſi legerit: *anciſis*. *Ambeſis* aliquot Pier. ex lib. III, 257, ut Heinſ. monuit. *aſſumptis* Bigot. *accenſis* Gud. a m. pr. *acceſſis* Goth. ſec.——126. *ſuperare*, *ſpirare*, aberratt. apud Heinſ. *domus* multi. *defixus* Ed. Ven.——127. *tecto* Franc.——128. *Hæc erit* Menag. alter cum Goth. ſec. *hæc vox* Vratiſl. *monebat* ſc. Anchiſes, Serv. et ed. Ven. *manebant* Rom., quod arridere poteſt. Sic VI, 84 *ſed terra graviora manent*.——129. *Exiliis* conj. Burm.; et ſic Goth., ſollenni varietate. Enimvero *exitia* ſunt calamitates, ærumnæ, ut toties *damnum*, *noxa*, *clades*, et ſimilia, et Græcorum, ἄτη, βλάβη, λύμη, λοιγὸς, οἶτος et alia.——130. *primum* duo Burm. cum Goth. ſec. Erf. *limine* Moret. ſec., perpetuo lapſu. vid. VI, 255.——131. *quæve* Dorvill. *habitant* duo Burm. ex interpt. *ubi m. grais* Goth. tert.——133. *libare novis* Goth. tert., prave et hoc. *Libare pateras* ſatis intelligitur eſſe dictum pro: *libare vinum*; ne quis *pateris* emendandum putet; etſi et hoc eleganter diceretur. *notate* Puget.——135. *Sic demum fatus* alter Hamb. *affatus* aliquot Burm. *t. lauro* tres ejuſdem: quod arridere poteſt; nam lauro abundabat ille tractus.

moliri aggere tecta, ornate, urbem ædificare, quod fit vallo ducto.

133 ſqq. Expectabas hoc a religioſo homine, Ænea, ut a religione initium faceret; inprimis cum ſollenne hoc ſit, ut preces et ſacra faciant, cum omine accepto, tum eſcenſu vel aditu in locum optatum facto, cf. inprimis Odyſſ. ν, 353 ſqq. Anchiſen a filio conſecratum Lactant. I Inſt. 15, 12 ex h. l. probat. Factum id jam lib. V vidimus. v. 134. *reponite*, pro apponite, ponite, poëtica ratione: ut Georg. IV, 378, et *pateras libare* magis poëticum quam, vinum. In precibus, quæ v. 136 ſequuntur, auguſtam religionem faciunt et venerationem movent nomina

Implicat, et Geniumque loci, primamque deorum
Tellurem, Nymphasque, et adhuc ignota precatur
Flumina: tum Noctem, Noctisque orientia Signa,
Idæumque Jovem, Phrygiamque ex ordine Ma-
trem; 139
Invocat, et duplicis Cœloque Ereboque parentes.
Hic Pater omnipotens ter cœlo clarus ab alto
Intonuit: radiisque ardentem lucis et auro
Ipse manu quatiens ostendit ab æthere nubem.
Diditur hic subito Trojana per agmina rumor,
Advenisse diem, quo debita mœnia condant.
Certatim instaurant epulas, atque omine magno

138. *noctuque* conj. Voss., male; nam vulgare esset. *noctique* Rom. *horrentia* ∫. Parrhas.——141. *cælo ter* Cuning. ex ed. princ. et 1476.——142. *que* abest Dorvill. *et antro* Goth. sec. Forte *aura* magis placere possit; nam proprie et docte *aura lucis* et *fulminis* dicitur; ut supra vidimus. Tamen nec male *nubes ardens radiis et auro lucis* pro vulgari, radiis aureis; nota figura. νεφέλη χρυσοειδής, ex qua intonuit.——144. *Deditur* scripti omnes Heins., nisi quod tres *dicitur*, et Sprot. *editur*. *Diditur* tamen Pieriani aliquot exhibebant, et agnoscit Ge. Fabric., sicque jam emendatum a Naugerio, et a Benedicto e Cod. Pal. *per agm. murmur* Ven. et pro var. lect. Gud. et pr. Hamburg.——145. *condent* aliquot Pier. et tres Heins. cum Erf. Licet et hoc tueri.——146. *ordine* Zulich. *agmine* pr. Hamb. et Bigot. Sed *omine magno* absolute dictum, cum tam clarum et manifestum augurium ipsis datum esset, etc.

nomina deorum, ex antiquiore religione desumta, qua naturam, naturæ partes, vires et elementa fere in precum, fœderum vel jurium jurandorum, formulis ponunt, ut tot Homeri, Apollonii, nam et is veteres religiones sectatur, Æschyli et cæterorum Tragicorum, etiam Herodoti loca docent. In v. 139 domestica numina subjicit, *ex ordine* ἐφεξῆς, deinceps, ut jam alibi vidimus. Congessit multa ad singulos versus Cerda satis otiose. In *Genio loci* argutantur Servius et Pompon. Sab., dum Apollinem contendunt habendum esse. v. 140. *duplices Cæloque Ereboque parentes,* utrumque parentem, Venerem inter deos, Anchisen inter Manes.

141—147. Augurium lætum, tonitru cælo sereno. Hoc v. 146 *omen magnum*. De v.

Crateras læti ſtatuunt, et vina coronant.
Poſtera quum prima luſtrabat lampade terras
Orta dies: urbem, et finis, et litora gentis
Diverſi explorant; hæc fontis ſtagna Numici,
Hunc Thybrim fluvium, hic fortis habitare Latinos.
Tum ſatus Anchiſa delectos ordine ab omni
Centum oratores auguſta ad mœnia regis
Ire jubet, ramis velatos Palladis omnes,
Donaque ferre viro, pacemque expoſcere Teucris.
Haud mora: feſtinant juſſi, rapidiſque feruntur

147. *Crateram* Moret. ſec. vid. ad I, 724.——148. *primo* aliquot Pier. Etiam Benedictus veterem lectionem eſſe ait, *cum primo.*——150. *Diverſa* Menag. pr. a m. pr. ex v. 132. *hic f.* Parrhaſ. et Witt. Serviana etiam h. l. corruptelis etiam et Grammaticorum nugis ſcatent. Sed omnino pauca ſunt in ipſa farragine, quæ, nulla exploratione prævia, tollere ac ſuſcipere ſe poſſe adoleſcentes ſibi perſuadeant velim. Habent Serviana laudem ſuam, ſed non hanc, quam mihi ipſi aliquando perſuadere volebam, ut ad interiorem poëtæ interpretationem multa inde lucrarer.——151. *hinc f.* pr. Rottend.——152. Jo. Schrader. emendat *agmine ab omni*, at v. Notam.——153. *anguſta* Ven.——154. *ramos* tres Heinſii, ipſe malebat *ramo.*——155. *viros* pr. Rottend. *ferre jubet* Gud. a m. ſec.

147 *vina coronant*, conf. ſup. I, 724.

148—151. *diverſi*, ſecundum illa v. 132 *a portu diverſa petamus*. Hinc itaque ad Tiberim, illinc ad Numicium uſque procurrunt, habitari loca a Latinis reſciſcunt. Numici *fontis ſtagna* vide in Excurſ. III ad h. libr. Cæterum ab hoc inde loco obſervandum, quomodo in ſumma rerum et hominum tenuitate legationem miſſam et exceptam ornaverit et ad dignitatem miram extulerit, partim rerum deſcriptionibus et adjunctis, partim verbis amplioribus.

152—156. *delectos ordine ab omni*, ex omnibus ordinibus; non eſt urgendum. *ramis velatos Palladis.* ἱκετηρίας, frondes oleagineas vittatas manibus præferre putandi ſunt, unde inf. v. 236. 237 *ne temne, quod ultro Præferimus manibus vittas ac verba precantia.* Res ipſa ſatis nota: cf. inf. VIII, 116. 128. XI, 332, ſed de modo loquendi quærat aliquis. Sic et inf. XI, 101 *velati ramis oleæ* et ap. Græcos v. c. Sophocl.

Paſſibus. Ipſe humili deſignat mœnia foſſa,
Moliturque locum; primaſque in litore ſedes,
Caſtrorum in morem, pinnis atque aggere cingit.
Jamque iter emenſi, turres ac tecta Latinorum
Ardua cernebant juvenes, muroque ſubibant:
Ante urbem pueri, et primævo flore juventus,
Exercentur equis, domitantque in pulvere currus;
Aut acris tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent, curſuque ictuque laceſſunt:

158. *que* abeſt Leid.——160. *emenſis* Gud. a m. pr. *et tecta* multi Pier. et Heinſ. *Latini* Medic. cum aliis plurimis, it. Edd. Mediol. Ald. et al. *Latinorum* non niſi Mentel. et Menag. cum recentibus tribus Burmanni exhibent, item bini e Goth. Sed auctoritatem graviorem dant libri Pieriani, Servius et Aſper Grammaticus. *tecta domorum* et Ven. ex lib. XII, 132, Burm.——161. *muroſq.* Rom. pr. Mentel. et pro var. lect. Leid. cum Witt. Sed vulgatam, quæ per ſe doctior eſt, defendit Aruſianus Meſſius. Contra *ſuccedere tectum* doctius quam *tecto*. *muroque propinquant* Gud. pro var. lect.——162. *et privo* Oudart. *primoque in f.* Bigot.——163. *Exercetur* Gud. a m. pr. *in* deeſt pr. Mentel., et *que* Bigot.

Sophocl. Œd. 3 ἱκτηρίοις κλάδοισιν ἐξεστεμμένοι. Scilicet στέφεσθαι, *velari*, proprie de corollis et vittis (vid. ad V, 72), quæ ambiunt, adeoque tegunt, frontem, tempora. Tranſtulit hoc poëta ad ramos vittis et infulis obvolutos, qui præferebantur a ſupplicibus, et tenebantur manibus. Sed infulis et vittis dependentibus a ramo manus ipſæ obtegebantur, unde *manus velatæ*; et dicta hinc *velamenta* ipſi rami vittati. Igitur *velati ramis*, habentes ramos vittatos manibus. *pacem*, fœdus et amicitiam, ut et al.

157—159. Caſtrum hoc Trojæ eſt: ſeu *Troja nova*, a parte dextra Tiberim præcingens, adſtantibus ſubductiſque a tergo navibus, a ſiniſtra campus ad mare pertingens: in quo inf. lib. IX Rutulos, qui caſtra oppugnant, conſiſtere videbimus. vid. in Excurſ. III ad h. lib. *molitur locum*, exquiſite poëtico more, pro moliri tecta in loco, h. exſtruere, ut ſup. v. 127 et 290 dictum erat. *primas ſedes*, int. in prima littoris parte: v. in eod. Excurſ. Mox *pinnas* pro muris et *aggerem* pro vallo, quod foſſam ab interiore parte ambit, dixit.

162—165. Ad Laurentum urbem miſſa legatio. Non modo Romanæ militiæ more, quod Servius putat, ſed Græ-

Quum prævectus equo longævi regis ad auris
Nuntius ingentis ignota in veſte reportat
Adveniſſe viros. Ille intra tecta vocari
Imperat, et ſolio medius conſedit avito.
Tectum auguſtum, ingens, centum ſublime columnis,
Urbe fuit ſumma, Laurentis regia Pici,
Horrendum ſilvis et religione parentum.
Hic ſceptra adcipere, et primos adtollere faſcis
Regibus omen erat: hoc illis curia templum,

166. *Tum* aliquot Pier. *prævectus* ex Pier. et ſuis recepit Heinſius, ut ſit, ante Trojanos urbem invectus: ut *præire, præcedere.* Cur enim poëtæ non licuit nova voce uti ad analogiam facta? Alii legunt: *provectus*, quod fruſtra defendit Burm.——167. *in* deeſt tertio Mentel. et tert. Goth. *reportant* alter Hamb. *reportat* eſt ſimpliciter pro portat. argutatur Burmannus, dum emiſſum ante nuntium fuiſſe conjectat.——168. *inter* duo Burm.——169. *medio* alter Hamb.——171. *Urbe f. media* lectum alicubi ante Pierium; et ſic aliquot Heinſ. et Burm. cum Goth. tert. *mediæ* Dorvill.——175. *Hinc* Ald. pr. et Junt. et pars codd. Heinſ. et Burm. cum Goth. pr. *et p. tollere* Witt.——174. *templo* Bigot.

eo quoque et omnino priſcæ vitæ ritu, ut in loco Heſiodi (Scut. 285. 286), ante urbem in campis exercet ſe curſu ac ludit armis juventus urbana. Poëta autem eo more egregie uſus eſt, ut ſuavem narrationem faceret. *domitant currus* pro equis jugalibus, ut alibi hi pro illis; noto poëtarum more. Mox *ſpicula*, int. jacula, et epitheton *lenta* ad materiem refer. *laceſſunt*, exquiſite pro contendunt, certant: quandoquidem provocant ſe et laceſſunt, qui pugnant.

170—176. Pici hæc *regia* in arce Laurenti, diverſa utique a Latini regia v. 59 ſqq. deſcripta, et improprie dicta *regia*, h. e. ædificium magnificum; nam fuit templum, quod pro curia eſſet, e more priſcorum hominum. Ex fragm. Vatic. a Bartolio p. 134 forma hujus templi expreſſa eſt, ſed aliena admodum a poëtæ mente ac ratione. Imitatus eſt locum Seneca Thyeſt. v. 640 ad 664. *urbe ſumma* ἐν πόλει ἀκροτάτῃ, ut Iliad χ, 172, h. e. ἐν ἀκροπόλει. Circa domum illam lucus erat (v. 172) more veterum in templis, et in principum ædibus. Alterum hoc ex lib. II, 299. 300 de Anchiſæ

Hæ ſacris ſedes epulis; hic ariete cæſo
Perpetuis ſoliti patres conſidere menſis.
Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum
Antiqua e cedro, Italuſque, paterque Sabinus
Vitiſator, curvam ſervans ſub imagine falcem,

175. *Hæc* Rom. cum binis Burm. et Ed. Mediol. *hic* Ed. Ven. *ſacræ* tres Heinſ. et Medic. Pierii. *ſacris ædes* Ven. et tert. Rottend. a m. pr. ——178. *e* Heinſ. e ſuis et Pier., alii *ex*. Aliis utrumque abeſt, in aliis adhæſit *e* priori voci: *antiquæ cedro*, et hinc Schol. Stat. *antiquæ cedri*. v. apud Pier. et Heinſ.——179. *curvu* Voſſ.

chiſæ domo meminimus. *omen* egregie pro more, cui bonum omen inerat, ut majorum fortuna ſequeretur regem regnum auſpicantem. Auſpicia regni a ſumtis regni inſignibus declarat. *attollere faſces* pro eo, quod ſequitur, ut præferantur novo regi. 175. 176. Poteſt aliquis paullo doctior ſive ad Œnotrorum συσσίτια, de quibus Ariſtot. de Rep. VII, 10 videndus, ſive ad ferias Latinas reſpici putare. Servius ad Palatium Auguſti alluſum credi voluit, ut ex ejus verbis colligo: *ariete cæſo*. *Hoc ſacrificium in janua Palatii fiebat feſtis diebus*. Et Pompon. Sab. ad v. 170 *Templum Apollinis ab Auguſto in Palatio poſitum deſcribit*. Palatinam Auguſti domum adumbratam etiam Blanchinius (*Palazzo de' Ceſari*) et Holdſworth volebant. Sed ſequi juvat, quod ſimpliciſſimum eſt. Eſt hoc templum pro prytaneo, curia aut ſimili æde publica: in qua adeo ſacrificia publica habentur. *ariete cæſo*, ſeu quacunque victima, epulæ ſacræ inſtituuntur; ſi publicum ſit ſacrificium, confluunt primores gentis, iique epulis excepti ſedent, *menſis perpetuis*, h. longa et multum procurrente menſa; ut *perpetuum tergum* et alia.

177—182. Etiam hæc ſigna in veſtibulo collocata ſunt, ut in curia vel templo mos erat in aditu et porticu ſigna inter columnas ponere. Italus autem et Sabinus h. l. inter Latini majores memorantur poſt illa, quæ v. 45. 49 edixerat poëta, tamquam agnatione juncti. cf. Exc. IV ad h. lib. et Cluver. Ital. ant. p. 725. Antiquitatis genium exhibet etiam in materia, *cedro*, nam vetuſtiora ſigna lignea erant vel fictilia. *Vitiſator—falcem*: etſi Saturnus fere cum falce exprimitur, et ſunt qui jungant: *curvam ſ. ſ. i. falcem Saturnuſque*, ex ſermonis tamen rationibus haud dubie ad Sabinum ſpectant hæc, quem nobis poëta ex priſca aliqua eruditione declarat, vinearum colendarum auctorem fuiſſe; ſub ſigno, forte ad hermæ morem in ſtipitem definente, *falx*, puta ad amputandas frondes (v. Ovid.

Saturnuſque ſenex, Janique bifrontis imago,
Veſtibulo adſtabant; aliique ab origine reges,
Martiaque ob patriam pugnando volnera paſſi.
Multaque præterea ſacris in poſtibus arma,
Captivi pendent currus, curvæque ſecures,
Et criſtæ capitum, et portarum ingentia clauſtra,
Spiculaque, clipeique, ereptaque roſtra carinis.

180. *ſenes* Franc. *biformis* ſec. Rottend. et a m. ſec. Hugen. cum Goth. ſec.——181. *veſtibulum* Zulich. a m. pr. *adſtabant* eſt pro vulgari, *ſtabant in v.*——182. Burmannus *Martiaque* ex Servio cum Romano (Pierii) et editis omnibus legendum ſtatuit. De editis verum hoc non eſt: nam in his *qui* inde ab Aldd. conſtanter legitur; etſi Benedictus in Junt. emendare juſſerat *que*. Malim equidem *qui* et *que* abeſſe. Sed vereor, ne totus verſus aliunde in margine adhæſerit. An alius poëta dixerit *Martia vulnera*, ut *arma Martia*, *ſigna Martia*, ἀρήϊα τεύχεα, ignoro. *Reges* ſunt omnino regio ſanguine nati et veteres heroes, ἄνακτες. Sic ipſe Æneas toties *rex*, ut inf. 220.——183. *ſacriſque* Oudart.——185. *caſtra* Oudart. pro *clauſtra*.——186. *arreptaque* Ven.

Ovid. Met. XIV, 628. 631 et 649) adjecta; qua ſpecie Silvani herma occurrit apud Boiſſardum et alios. Vocem *vitiſator* ex Accio petiit, in cujus fragmentis ap. Macrob. VI, 5 occurrit: *O Dionyſe, pater optime, vitiſator Semela genitus Euie*, ut bene Voſſius legit. *aliique ab origine reges*, h. e. priſci. Moleſtum eſt, quod cum Servio ad Aboriginum nomen alludi volunt.

183—186. Hæc veterem donariorum et ἀναθημάτων in templis ritum referre, facile intelligitur. Similia loca congeſſit Cerda. Sed præſtat Statii imitationem cognoſcere lib. VII Theb. 55—59. Reſpicitur autem inprimis *antefixorum* habendorum mos apud Romanos, cum in faſtigiis non modo templorum, ſed et privatarum ædium, affixa eſſent fictilia ſigna quadrigarum, ſpoliorum, armorum. Sic Liv. XXXIV, 4 et al. Plin. XXXV, 46. cf. Ryck. de Capitol. 15. In eo, quod *roſtra* v. 186 ſubjicit, hiſtoriarum fides non eſt depoſcenda; nam navales pugnas vix fecerunt Latini. Poſſint naves ληϊστρικαὶ in littore oppreſſæ intelligi; ſed in poëta hæc ἀκρίβεια non deſideratur.

187

Ipſe Quirinali lituo, parvaque ſedebat
Succinctus trabea, lævaque ancile gerebat
Picus, equum domitor: quem capta cupidine conjunx
Aurea percuſſum virga, verſumque venenis
Fecit avem Circe, ſparſitque coloribus alas.
Tali intus templo divom patriaque Latinus
Sede ſedens Teucros ad ſeſe in tecta vocavit;

187. *parvaq.* vel *fulvaque* Zulich. Cæterum tranſpoſiti eſſe verſus hi quinque 187—191. *Ipſe Q.* et ante v. 183 retrahendi videri poſſunt: ut regibus ſubjungatur unus aliquis inſignior Picus. Potuit tamen Virgilius maluiſſe alterum.——188. *anchiſe* et *anchille* in Goth. ex *anchile*, ut alii ſcribunt, v. c. fragm. Vatic. *ferebat* Ven.——189. *equis d.* ſec. Rottend.——190. *Aurea* ſc. *virga*, nota ſynæreſi; male Servius jungi vult *aurea conjux*.——191. *fixit avem* Hugen. *Circæ tres* Heinſ.——192. *divum templo* Medic. Pier. *temploque deum* alii Pieriani.

187—191. Inter ſigna veterum heroum Pici inprimis ſtatua conſpicua. Erat is e Latini majoribus; ac forte ejus ſignum non infrequens illa ætate occurrerat Virgilio (conf. Excurſ. V ad h. lib.). Forte etiam regiam condidiſſe dictus erat: ſup. 171 *Laurentis regia Pici.* Priſca aliqua gravitas imagini ineſt; *trabeatus* eſt Picus, qui veterum regnum erat habitus (conf. Plin. IX, 39 ſ. 63), quo Romulum quoque conſpicuum narrant (*trabeatum Quirinum* vocat Ovidius Met. XIV, 828 et al.), cum *lituo* (ut adeo augurali ſcientia clarum fuiſſe neceſſe ſit) et priſco armorum genere *ancili. ſuccinctus trabea et lituo,* nota forma, qua verbum binis adaptatur, cum de altero tantum proprie dicatur: lituo *inſtructus* ſaltem erat vel *inſignis, conſpicuus:* conf. Burm. Indoctæ ſunt Gellii V, 8 et inde repetitæ a Macrob. VI, 8 argutiæ de h. l. *Quirinalem lituum* ornate dixit, quo Romulus aliquando uſus eſt, inprimis in urbe condenda; augurandi ſcientia ille excellebat. Bene Cerda laudat Plutarch. in Romulo p. 31 F. cf. Serv. *Picus equum domitor:* Homericum ἱππόδαμος. Ejus mutationem in picum exponit Ovid. Met. XIV, 320 ſqq. cf. in Excurſu V ad h. lib. *conjux* h. l. amans, ut et alibi vidimus Ecl. VIII, 18.

192 ſqq. Excepti h. l. legati in *templo*, inde a v. 170 deſcripto, ex more. v. Cerda;

Atque hæc ingreſſis placido prior edidit ore:
Dicite, Dardanidæ, neque enim neſcimus et urbem,
Et genus, auditique advertitis æquore curſum,
Quid petitis? quæ cauſſa rates, aut cujus egentes
Litus ad Auſonium tot per vada cærula vexit?
Sive errore viæ, ſeu tempeſtatibus acti,
(Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto)
Fluminis intraſtis ripas, portuque ſedetis;
Ne fugite hoſpitium, neve ignorate Latinos
Saturni gentem, haud vinclo nec legibus æquam,
Sponte ſua veteriſque dei ſe more tenentem.

194. *Atque hic* Dorvill. *ingreſſus* Ven.——196. *curſum* revocavit Heinſ. ex libris et edd., vulgo alii *curſus.*——198. *Lituſque A.* Dorv. *Litus et A.* Franc. *per tot* Ven. *per v. fervida* Moret. tert. ex v. 24 hujus libri. *texit* Medic. a m. pr.——200. *Qualia ſæpe* aliquot Pier. ——201. *portuſque* Franc.——202. *Nec f.* Medic.——203. *aut v.* Dorvill. *et legibus* Comment. Cruqu. ad Horat. ap. Burm——204. *veteriſque ævi* a Servio lectum eſſe ſuſpicabatur Markland. ad Stat. p. 185. *ferentem* codd. apud Pier. Sed v. Notam.

da; et ſic ſupra lib. I, 505 ſqq. Dido publica negotia exequebatur in templo.

195—211. Simplicitate et proprietate commendabilis oratio, ut altera Ilionei fide et probabilitate cum gravitate. *auditique advertitis æquore curſum* eleganter pro noti eſtis, Sequentia v. 196 ſqq. iis ſimilia, quæ ap. Homerum occurrunt Odyſſ. γ, 71 ſqq. ι, 252 ſqq., ſed ληϊστικῆς mentionem bene omiſit Maro pro ſuo ævo. 200. *qualia multa* ſic apud Homer. et alios οἷά τε πολλά. conf. Guell. v. 201. ornate, pro, huc perveniſtis. *portum* ſimpl. de appulſus loco de ſtatione accipe. 202. 203. Dicta ſunt ſecundum hos verſſ. illa Ovidii Met. I, 89 de aurea ætate: *Aurea prima ſata eſt ætas, quæ vindice nullo Sponte ſua, ſine lege, fidem rectumque colebat. Pœna metuſque aberant.* Itaque Latini juſti nec neceſſitate ulla nec legibus, ſed *tenent ſe*, continent ſe, moderate et juſte vivunt, ſponte ſua et more h. inſtitutis ac moribus a Saturno ſancitis. Ita *ſe tenent*, qui ſe coërcent, intra fines, præſcriptum, legem,

Atque equidem memini (fama eſt obſcurior annis)
Auruncos ita ferre ſenes, his ortus ut agris
Dardanus Idæas Phrygiæ penetrarit ad urbis,
Threiciamque Samum, quæ nunc Samothracia fertur.
Hinc illum Corythi Tyrrhena ab ſede profectum
Aurea nunc ſolio ſtellantis regia cœli
Adcipit, et numerum divorum altaribus addit.

205. *eadem* alter Hamb. *idem* Menag. pr. Porro Heinſ. conj. *fama etſi*; quo carere poſſumus. cf. Burm.——206. *Aruncos* alii, quod Ge. Fabricius diverſum populum prodere putabat. Perperam. *Auſonios* Vratiſl. a m. pr. *Auricomos* codd. ap. Pier. ex librarii ſtupore, ut et *Autruncos* in Rom. *Auroncos* in al. *et argis* Goth. alter. *in agris* Erf.——207. *penetrarit* Heinſ. recepit ex pr. Moret. et ex Pierii Rom. aliiſque: alii, etiam fragm. Vatic., *penetravit*; hoc malim retineri: eſt enim gravitatis epicæ. v. ad I, 706 ——208. *Samom* Medic. *Samon* alii.——209. *Hunc illum* pr. Hamb. *Corithi, Choriti, Chariti, Coriti* etiam hic aberrant librarii, ut ſup. III, 170. *Coriti Cyrena* Exc. Burm. ——211. *numero divorum altaribus addit:* Heinſ. ediderat; ſolius Gudiani auctoritate. Impedita lectio, etſi ſic expedias: *regia cæli addit eum numero divorum, altaribus* h. e. per altaria, aris in ejus honorem exſtructis; vel in altaribus, templis. At durum hoc: *cælum addere aliquem numero deorum per altaria.* Vulgata ante Heinſium lectio erat:

gem, morem ſubſiſtunt. 205. longo tempore obſcurata eſt fama, ut a paucis ſenibus adhuc teneatur ejus rei memoria. *Auruncos* dixit, tamquam communis cum Aboriginibus ſtirpis homines: v. in Excurſ. IV, ad h. lib.; affert tamen vel ſic antiquitatis notionem animis nomen. De Dardani ex Tyrrhenia originibus, v. ſup. III, 167 ſqq. et Exc. VI ad lib. III, unde loci hujus ſententia expeditu facilis eſt. E pluribus de Dardano mythis poëta arripuit hunc, quo is dicebatur ex Tyrrhenis profectus, Samothraciam et Troadem adiiſſe. Servius, vel qui eum excerpſit, miſere omnia miſcet. *his agris,* paullo latius dictum; nam Dardanus ex Corytho ſeu Cortona Etruriæ oriundus ferebatur. *urbes Phrygiæ* memoravit, h. e. loca ad incolendum idonea et a Teucro paſſim inhabitata, ſub Idam; nam proprie dictæ urbes tum in regione ea nullæ erant. 210. 211. pro deo nunc colitur. *ſtellantis*

Dixerat. Et dicta Ilioneus ſic voce ſecutus:
Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
Atra ſubegit hiems veſtris ſuccedere terris,
Nec ſidus regione viæ litusve fefellit:
Conſilio hanc omnes animiſque volentibus urbem
Adferimur, pulſi regnis, quæ maxuma quondam
Extremo veniens Sol adſpiciebat Olympo.
Ab Jove principium generis; Jove Dardana pubes
Gaudet avo; Rex ipſe Jovis de gente ſuprema
Troius Æneas tua nos ad limina miſit.
Quanta per Idæos ſævis effuſa Mycenis
Tempeſtas ierit campos; quibus actus uterque

erat: *numerum divorum altaribus auget:* nec modo in ed. Ven. et Mediol., ſed in omnibus, quantum video, etiam antiquioribus, inque his Aldd. Eamque, quod mireris, tuentur codd. permulti, et ipſe Medic. cum fragm. Vatic. At *numerum divorum altaribus addit* Rom. cum aliis Picr. et ex Heinſianis forte plures exhibebant; ſicque Erf. In altera hac, quæ codicum auctoritate firmatur, lectione nihil eſt, quod deſideres; itaque repoſui; ſive ut ſit: addit cum altaribus divorum numerum, h. numeri incrementum; ſive ſimpliciter, *et altaribus divorum addit numerum*, auget numerum altarium: unde veniſſe videtur altera lectio *auget.*——212. *dictum* Medic. a m. pr. *dicto* Gud. a m. pr. *locutus* ſec. Moret.——214. *ſuccumbere* ſec. Moret. *tectis* ante Heinſ. vulgg. edd. et codd. pars.——221. *nunc ad l.* pr. Moret. *ad lumina* Zulich. *mittit* pr. Hamb. cum fragm. Vatic.

lantis ex ἀστερόεις οὐρανὸς, quod Homericum eſt. *accipit* pro accepit; adeoque eſt pro habet, poëtico more, et *addit* regia cæli, quæ eum accepit, h. e. hæc receptio in cælum, *altaribus deorum numerum*, pro vulgari: auget altarium numerum, dum ipſe divinis honoribus afficitur; cauſſa eſt, ut novum ſacrum prioribus adjiciatur.

212—227. Ilioneus etiam lib. I, 521 ad Didonem verba facit. 215. *ſidus* pro tempeſtate, *littus fefellit*, ignoratio littorum ac terrarum, *regione viæ*, pro ſimplici, via et navigatione inſtituenda ac regenda. Variavit verba verſus 199 *Sive errore viæ ſeu tempeſtatibus actis.* Illud *regio viæ* jam ante Virgilium frequentavit Lucretius lib. II, 249 *ſed nihil omnino* recta regione viai *declinare, quis eſt, qui poſſit cer-*

Europæ atque Asiæ fatis concurrerit orbis;
Audiit, et si quem tellus extrema refuso
Submovet Oceano, et si quem extenta plagarum
Quatuor in medio dirimit plaga Solis iniqui.
Diluvio ex illo tot vasta per æquora vecti
Dis sedem exiguam patriis litusque rogamus
Innocuum, et cunctis undamque auramque patentem.
Non erimus regno indecores; nec vestra feretur

224. *concurritur* Parrhas. *concurreret* Rom.——225. *si quam* Rom.——226. Hiatum constitue post *Oceano*; non in *quem*. *exemta* Menag. pr. *extrema* Ven.——228. Distinguere alios post *Diluvio ex illo*, at cum antecedd. jungatur, narrat Servius.——230. *auramque undamque* Sprot.——231. *nostra* Oudart. *fatetur* Ven.

nere sese? item lib. I, 1040. Et sup. Æn. II, 737 *et nota excedo regione viarum.* cf. Cerda. *adferimur* pro exiliore, accedimus. In seqq. 216 sqq. multum dignitatis inest et magnifica oratio, inprimis v. 222 sqq., Trojano bello per tempestatem adumbrato; unde v. 228 *diluvium* pro excidio et vastitate. Jovis f. Dardanus; v. eundem Exc. VI lib. III. *de gente suprema.* Ennianum laudatur ex Annal. V *nomine Purrhus, uti memorant, de stirpe supremo,* de prima origine et stirpis exortu a Jove. *quibus fatis* pro successu rerum et eventu fatali; et *acti* h. l. est, vexati, calamitatibus afflicti. 225. 226. 227. ornate, pro omnibus gentibus. *si quem* (quemcunque) *summovet— dirimit,* simpl. de habitatione in loco longinquo et remoto; et, poëtico more, signate extremas terrarum oras ad Oceanum et ultra Libyæ deserta nominat. *refusum Oceanum,* qui de æstu et recessu maris proprie dicitur, accipies simpliciter diffusum late et extentum. Sunt enim *tellus extrema refuso Oceano,* fines terrarum, quos ambit Oceanus, qui etiam Homero ἀψόῤῥοος Ὠκεανὸς Iliad. σ, 399 et al., quatenus amnis instar terrarum orbem includit. Recte hæc accepta videbis a Cerda. *plaga solis iniqui,* zona torrida, nimis magno, infesto solis æstu, *extenta,* patens, propter camporum arenas, *in medio quatuor plagarum.*

228. 229. 230 sqq. Magna suavitas in extenuatione ejus, quod petunt, *Dis sedem exiguam p.* (*pia et verecunda petitio,* bene ait Servius) tum in sui commendatione modesta ac gravi,

Fama levis, tantive abolefcet gratia facti;
Nec Trojam Aufonios gremio excepiffe pigebit.
Fata per Æneæ juro, dextramque potentem,
Sive fide, feu quis bello eft expertus et armis;
Multi nos populi, multæ (ne temne, quod ultro
Præferimus manibus vittas ac verba precantia)
Et petiere fibi et voluere adjungere gentes.
Sed nos fata deum veftras exquirere terras
Imperiis egere fuis. Hinc Dardanus ortus

232. *tantique* pars fcriptt. et edd. *abolefcit* duo Mentel. et a pr. m. Reg. *obolefcet* Goth. fec. *dolefcet* Goth. tert. *abolevit* Hugen., Heinfius malebat, *abolebit*. At poëta docte pofuit antiquum verbum, quod et in Lucretio occurrit V, 732.——233. *Aufonio* Franc., vitiofe. *accepiffe* pr. Hamb. Dorvill. et Leid. *pigebat* alter Mentel. a m. pr. librarii lapfu; fed Heinfius commodiorem lectionem in eo inveniebat, ut ad Dardani in Phrygiam adventum referretur. Argute magis quam vere.——235. *five quis b. expertus et armis* Medic. Pierii. *fidem* duo Burmanni, et unus, *in armis*.——236. *et multæ* Parrhaf.——237. *Proferimus* aliquot Pier. et duo Heinf., fed *præferre* eft proprium in hac re. cf. Burm., *et verba*, multi; tandem *ac verba precantia* haud dubie vera lectio reftituta poft Benedictum in Junt. 1510, qui bonos ac vetuftos codd. hoc habere ait, tum Pier. ab Heinfio e Mediceo aliifque; Burmannus etiam Ed. Ald. et Mediol. memorat; fed omnes Aldd. confentiunt in vulgata: *et verba precantum*. Hoc etiam Rom. exhibet, *precantis* Bigot. *vittafque precantia verba* in litura fragm. Vatic. cum aliis Pier. et Heinf. *vittafque precantia regna* Ven. *manibus ac verba p. victas* Ed. Ven.——239. *Et nos* Dorvill.——240. *Imperiis cogere* aliquot Pier., forte pro *coëgere*.

gravi. *Dis patriis*; ex religione Penatium præclare facit initium ad movendos animos. *feretur* pro tenui voc. *erit*. *Trojam*, magna cum vi, pro Trojanis; ut toties *Trojam*, *Ilium*, *in Italiam inferri* vidimus. In v. 235 nimis argute Ge. Fabricius Ciceronis locum VII ad Div. 5 expreffum volebat: *Totum hominem tibi trado, de manu ut aiunt in manum tuam iftam* (ad Cæfarem fcripta epiftola) *et victoria et fide præftantem*. Habet faltem fimilitudinem aliquam. Sed *fides*, dextra data, ad fœdera fpectat, in quibus fervandis et exfequendis conftantia et ftrenuo fortique animo ac manu opus eft. 237. Laudant omnes notum illud ex Iliad. α, 14 Στέμματ' ἔχων ἐν χερσί. De re cf. fup. v. 154. 240. *imperia deorum* funt monita, ut jam alibi vidimus, et mox *juffa*. *Huc repetit*

Huc repetit, juſſiſque ingentibus urguet Apollo
Tyrrhenum ad Thybrim, et fontis vada ſacra Numici.
Dat tibi præterea Fortunæ parva prioris
Munera, reliquias Troja ex ardente receptas. 244

241. Salebroſa oratio meo quidem judicio: *Hinc Dardanus ortus Huc repetit, juſſiſque i.—Numici*; ad quam tamen neminem offendiſſe video, ne ad interpretationem quidem: de qua Notam vide. *Huc* jam in Venetis Ald. aliiſque vetuſtioribus expreſſum video; et ſic Medic. fragm. Vatic., nec aliunde varietas notata, niſi quod Rom. *Hunc repetet, juſſiſque—Tyrrhenum et Tybrin et f. v. ſ. N.* Menagii autem pr. *Hunc repeti juſſis ing.* (Abeſt *que* etiam in ſec. Moret. et ſec. Rottend.) *Hinc r.* Ven. *Hic* Serv. Dan. ad IV, 259. Sed in his vocibus *hinc*, *hunc*, *hic*, *nunc*, *huc*, ſemper magna eſſe ſolet varietas ex ſcribendi compendio; ut forte conjicias fuiſſe: *Nunc repetit, juſſiſque ingentibus urguet Apollo, Tyrrhenum Thybrim et fontis vada ſacra Numici.* Ut ſit: Nunc Apollo repetit. h. e. repetere jubet, Thybrim. Hæc ſaltem Latine dicta eſſent. Ut tamen ex animo dicam, omnes tres verſus inde a verbis: *Hinc Dardanus ortus Huc r. Tyrrhenumque* alieni eſſe videntur, aut ex margine ſerius attexti, ad explendum hemiſtichium *Imperiis egere ſuis*; aut ex variis poëtæ tentaminibus, quæ chartis ille illeverat, a Tucca confecti.——242. *Timici* et *Thymici* codd. apud Burm.——243. *Dat* ſc. Æneas, et ſic vulgo explicatur. Sic oratio ad v. 221 retrahitur: *Troius Æneas tua nos ad limina miſit—Dat tibi p.* Quod tamen ſatis durum eſſe quis non videt; inprimis cum orationis curſus ad Apollinem hoc referat, v. 241, ſenſu tamen repugnante. Videtur poëta, quæ media ſunt, ſecundis curis elaboraſſe, neque iis cætera ſatis accommodaſſe.

repetit ad Dardanum referunt Intpp. poſt Turnebum: in hanc nos terram, unde orti ſumus, repetit, revocat Dardanus et quaſi vindicat; neque aliter Donatus. Atqui hoc durum eſt, ſi quid video, ne dicam putidum; multo deterior Servii ratio, ut Dardanus nunc Æneas ſit. Saltem Apollo is eſſe debet, qui *repetit* Trojanos *huc*, in hanc terram retrahit, revocat, Italiam repetere jubet, et urget ad Tiberim, h. retrahit, adire jubet; adeoque interpungendum: *Hinc Dardanus ortus*; *Huc repetit juſſiſque i. urguet A.* Sed et hoc durum: *Apollo repetit huc—et urget ad Thybrim.* Laborat locus: v. Var. Lect. *Numicium* a fonte iterum (v. ad 150) deſignat, ut poëta, et quoniam Lavinium urbs ad eum locum condenda eſt. Ponit porro, ut poëta, fluvium ad deſignandam terram. Nota ratio; ſed in Numicii, tamquam ſacri fluminis, notione religio aliqua ineſt. Obſervata res in Excurſu III ad h. lib.

243—249. *Dat* quis? v. Var.

Hoc pater Anchiſes auro libabat ad aras;
Hoc Priami geſtamen erat, quum jura vocatis
More daret populis; ſceptrumque, ſacerque tiaras,
Iliadumque labor veſtes.
Talibus Ilionei dictis defixa Latinus
Obtutu tenet ora, ſoloque inmobilis hæret,
Intentos volvens oculos. Nec purpura regem
Picta movet, nec ſceptra movent Priameia tantum,
Quantum in connubio natæ thalamoque moratur;
Et veteris Fauni volvit ſub pectore ſortem.

245. *Huc* tert. Rottend. *ad auras* Menag. pr. et ſec. Goth.——247. Paullo calidior quis conjectare poſſit: *Hoc Priami geſtamen erat—ſceptrum; Aſſaracique tiaras; Iliadumque labor veſtes.* cf. Notam.——248. *veſtis* aliquot Burmann.——250. *obtuitu* Franc. et Ven.——253. *in* deeſt Zulich. *in connubia* Ven.——254. *volvens* a pr. m. fragm. Vatic. et aliquot Pier. ut ad *ait* continuetur oratio. *volvit Fauni* pr. Moret.

Var. Lect. Dona commendat iterum a perſonis, quod alibi vidimus poëtam decere. cf. I, 647 ſqq. 245. craterem vel pateram deſignat. Virtutem habet oratio, quod tamquam dramatice res repræſentatur, non facta narratur. *Hoc Priami geſtamen erat:* cum his verbis ſceptrum tradere putandus eſt, quod proprie inter geſtamina eſt; nam Servium diadema interpretantem quis audiat? mox tamen adjunxit alia, quæ proprie geſtari non dicuntur, ſed ornant tamen, *tiaram* et *veſtes* pictas. Summam ſubtilitatem in his ſequi poëta noluit. *jura d.* v. ſup. I, 507. Jus dicere præcipuum munus veterum regum fuiſſe notum eſt; itaque ab hoc munere eorum dignitas declarari ſolet. Sedent autem jus dicturi cum ſceptro. Ad hoc illuſtrandum Guellius laudavit Apollon. (IV, 1177) et Pindarum (Pyth. IV, 270 ſqq.), ſed res ex Homero ſatis obvia. *tiaras* improprie, nempe Phrygum pileus, quem aliis locis *mitram* dixit; v. ſup. IV, 216, ibi v. cf. inf. IX, 616. *ſacer* tantum ad venerationem Priami valere videtur, ut auguſtum ſignificet ornatum. *Veſtes* autem ſunt *Phrygiæ* vulgo dictæ, a Trojanis mulieribus acu pictæ, ἔργα γυναικῶν. Mox eadem *purpura picta.*

249—258. In primo verſu Iliad. γ, 217, de Ulyſſe verba faciente, expreſſum eſſe volunt; nimis docte. Communis is eſt oris habitus eorum, qui ſtant vel ſedent cogitabundi. Ita inf. v. 291. cf. ſup. I, 226. 228. *Fauni ſortem* ſup.

Hunc illum fatis externa ab ſede profectum
Portendi generum, paribuſque in regna vocari
Auſpiciis; huic progeniem virtute futuram
Egregiam, et totum quæ viribus occupet orbem.
Tandem lætus ait: Di noſtra incepta ſecundent,
Auguriumque ſuum. Dabitur, Trojane, quod optas.
Munera nec ſperno. Non vobis, rege Latino,
Divitis uber agri Trojæve opulentia deerit.
Ipſe modo Æneas, noſtri ſi tanta cupido eſt,
Si jungi hoſpitio properat ſociuſque vocari,
Adveniat; voltus neve exhorreſcat amicos.
Pars mihi pacis erit dextram tetigiſſe tyranni.
Vos contra regi mea nunc mandata referte.

255. *Hinc i.* Parrhaſ. et fragm. Vatic. *ab ſ.* Heinſ. cum potioribus. Alii *a ſede.* *provectum* aliquot Pier.——256. *generos* e Servio memorat Burm. *que* abeſt aliquot Heinſ.——257. *Ominibus* Oudart. a m. ſec., ſed v. IV, 102. *huic p.* Heinſ. e Medic. et aliis; vulgo *hinc p.* Goth. tert. *hunc.*——258. *et* omittunt multi apud Heinſ. et Burm., et ſane abeſſe malim. *qui v.* fragm. Vatic. a pr. m.——259. *victus ait* Menag. *di veſtra* duo Burm.——260. *Auſpiciumque* Menag. pr.——261. *nec vobis* Parrhaſ.——262. *Trojæque* tres Burm.——263. *eſt* deeſt alteri Voſſ.——264. *adjungi h. properet* Oudart. *ſociuſque* cum Brunckio revocavi: in recentiores, puto inde a Dan. Heinſio, venit *ſociuſve.* In codd. utrumque habetur. *ſociiſq. ſociiſve* duo aberrant ap. Burm.——265. *abhorreſcat* Witt.——266. *Par* Ven.

ſup. v. 95 ſqq. *paribus auſpiciis*, communicato regno. vid. inf. XII, 190. 191. Sic IV, 102 *Communem hunc ergo populum paribuſque regamus Auſpiciis.* 258. *quæ viribus* h. fortitudine et virtute bellica; ut ſit βίηφιν Homericum; niſi pro imperio dictum accipias.

259—267. *augurium ſuum* h. ſortem, Fauni oraculum. M. *nec ſperno*, lubens accipio, ut ſæpe. v. Cerda et Burm. *uber agri* v. ſup. ad I, 531. cf. II Ge. 234. 185 et al. 266. *pacis*, fœderis, et *tyranni*, regis, utrumque docte dixit, ut poëta.

268

Eſt mihi nata, viro gentis quam jungere noſtræ,
Non patrio ex adyto ſortes, non plurima cœlo
Monſtra ſinunt: generos externis adfore ab oris,
Hoc Latio reſtare canunt, qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferant. Hunc illum poſcere fata
Et reor, et, ſi quid veri mens augurat, opto.
Hæc effatus, equos numero pater eligit omni.
Stabant ter centum nitidi in præſepibus altis.
Omnibus extemplo Teucris jubet ordine duci
Inſtratos oſtro alipedes pictiſque tapetis.
Aurea pectoribus demiſſa monilia pendent.
Tecti auro, fulvum mandunt ſub dentibus aurum.

268. *noſtræ q. j. gentis* Menag. pr. *qua* Rom.——269. *patriæ* tres Burm. *nec* Goth. ſec.——270. *ſinant* Leid. a m. pr. *e. nam affore* Ven. *e. nam fore* Parrhaſ. *g. e. affore regnis Hic Latio* Menag. pr.——272. *ferent* duo Burm. *expoſcere* Oudart.——273. *verum* Sprot.——274. *eligat* alter Hamb.——275. *tricentum, trecentum,* in Gothanis, ut ſolent infimi ævi librarii ſcribere.——276. *Omnes ext.* Catrœus edidit. v. Burm.——277. *inſtructos* Ven. et plerique Pier., ſollenni permutatione.——279. *Strati a.* Ven. et Parrhaſ.

268—273. Heroicæ vitæ mores ita ferre, ut virorum fortium nuptias orent aut filiæ aut patres, jam Servius notavit. Exemplum illuſtre Alcinoi Odyſſ. η, 311 ſeqq. *plurima cœlo monſtra,* oſtenta divinitus miſſa. 271. *Hoc Latio reſtare,* Latinos manere hanc fortunam, ut gener filiæ meæ advena ſit. 273. *Et reor, et opto, ſi quid veri mens augurat.* In hoc contextu *opto* nihil aliud eſſe poteſt, quam, eligo, amplector, generum probo, quia eum fato deſtinatum generum eſſe auguror. Recte Pompon. Sab. "Hoc, inquit, volebat, quia hæc erat ſors."

275—285. Quod rex Latinus CCC equos eximios aluiſſe narratur, a vetere Latii habitu forte nimium quantum abhorret. Verum reliqua omnia aucta in majus et amplificata ſunt, ut narratio gravitatem et carmen dignitatem haberet. Hoc poëtæ conſilium ubi ſemel intellexeris, importunum eſt talia quærere. Ita infinita alia quæri poterant, v. c. lib. V, 545 ſq., unde Trojanis in Sicilia equi ſuppeterent ad ludum Trojæ habendum et inter

Abſenti Æneæ currum geminoſque jugalis,
Semine ab ætherio, ſpirantis naribus ignem,
Illorum de gente, patri quos dædala Circe
Subpoſita de matre nothos furata creavit.
Talibus Æneadæ donis dictiſque Latini
Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant.

Ecce autem Inachiis ſeſe referebat ab Argis

280. *Æneæ abſenti* Goth. ſec.——281. *flagrantis* fragm. Vatic.——282. *Circæ* idem fragm. et duo Burm. etiam hic, ut alibi. v. ſup. 191. Comment. Cruqu. ad Horat. I Sat. 6, 77 laudat: *quos illi d. C. S. de m. ſatos furata creavit.*——284. *Æneades* Rom. *læti d. d.* Dorvill. *dictis doniſque* Serv.——286. *ab agris* Goth. pr.

ter errores longos quo magiſtro artem equeſtrem diſcere potuerit Aſcanius cum cæteris pueris. *ordine*, deinceps, omnibus et ſingulis; nihil amplius. cf. v. 139. *oſtro pictiſque tapetis*, h. veſtibus ſtragulis purpureis auro intextis vel acu *pictis*: unde mox, *tecti auro. Monilia* non tam ex unionibus ac gemmis, quam omnino torques aurei vel phaleræ intelligendæ. Neque orientis faſtum in hoc adoptaſſe putandus eſt poëta; verius ex antiquæ Italiæ vel Etruriæ luxu rem petiit. Nam monilium et torquium omnino inter Etruſcos frequentiſſimum uſum fuiſſe docent Etruſca monumenta. Mox *aurum ſub dentibus* quis non videt eſſe frena? 280 ſeqq. Æneæ mittit equos, quorum genus adumbratum eſt ex Iliad. ε, 265 ſqq., ubi equis a Jove Troi donatis Anchiſes ſubmiſerat equas; nunc Circe, ingenioſa Solis filia, cui in fabulis Italicis proprius aliquis locus eſt (v. in Excurſu I ad h. lib.), uni equorum patris ſubmiſit mortalem equam, hinc *nothos furata creavit*, hoc eſt, furtim ſuſcepit progeniem. Nihil autem in poëtarum fabulis nobilius eſt Solis equis. 285. Jungenda, *ſublimes in equis*, ut ſæpe non, *ſublimes donis dictiſque*; ſed *donis dictiſque* pro, poſt talia d. ſeu cum t. donis dictiſque.

286 ſqq. Nova περιπέτεια et rerum converſio inexpectata, cum jam ad eventum perducta viderentur Trojanorum fata. Iterum Junonis odio et ira poëta utitur; etſi in toto loco ante oculos fuit Neptunus Odyſſ. ε, 282 ſqq. Fatendum quoque multum ſimilitudinis huic Junonis orationi eſſe cum illa lib. I, 36 ſqq. A Pachyno uſque Siciliæ promontorio proſpicit Latium; ſcilicet ſupra illa loca in aëris regione invecta, non monti inſiſtens. Iter autem facere putanda Argis

Sæva Jovis conjunx, aurasque invecta tenebat:
Et lætum Æneam classemque ex æthere longo
Dardaniam Siculo prospexit ab usque Pachyno.
Moliri jam tecta videt, jam fidere terræ;
Deseruisse rates. Stetit acri fixa dolore.
Tum quassans caput, hæc effundit pectore dicta:
Heu stirpem invisam, et fatis contraria nostris
Fata Phrygum! num Sigeis occumbere campis,

287. *que* abest Menag. pr. *invicta* Mentel. pr. *curasque inventa* Franc.——288. *longo* Heins. ex Mediceo recepit; accedit Hugen. Ex Romano nihil notatum est. At cæteri omnes cum fragm. Vatic. et edd. *longe*. Vereor, ne alterum sit ex eo deliciarum genere, quod librariorum incuriæ debemus.——289. *adusque* Rom. *Pahyno*, *Pachino*, *Pachinno*, *Pachynno* aberratur.——290. *sidere terræ* plerique Pier. et Menag. alt., ac Moret. pro div. lect., antique; sed *fidere terræ* ex poëtæ usu et Arusiani Messii auctoritate defenditur ab Heinsio.——292. *Dum q.* alter Hamb. *effundit* Heins. e melioribus; alii *effudit*.——293. *factis* conj. Waddel., temere. *votis cont. nost.* Jo. Schrader. in schedis.——294. *non* tres Heins., et mox iidem cum aliis, etiam Goth. tert., *non capti.* Ita cum indignatione efferenda hæc erunt. *succumbere* Mentel. pr. et Menag. pr. et Menag. alter. *o. terris* Goth. sec.

gis versus Carthaginem. Permutant enim dii loca, quæ amant. Paullo difficilior prospectus Neptuni videtur apud Homerum l. c., qui ex Solymis montibus Ulyssem versus Phæacum insulam navigantem conspicit: si quidem Solymi Pisidiæ illi sunt, et ipse ex Æthiopibus ultra Ægyptum habitantibus redire putandus est. Putabam aliquando Elymos Siciliæ cum monte Eryce sub Solymis latere; unde prospectus in mare Ionium probabilius fingi poterat. Reditus quoque Neptuni ab Æthiopibus, etsi per aërem, probabilior super Siciliæ extremas oras, et Solymos cum Elymis confundi alibi quoque memini. Mox v. 291 *fixa dolore*, transfixa, jungendum puto, ex Homerico: ὀδύνῃσι πεπαρμένος; ut vulgo *dolor infixus animo* dicitur. Cæterum in his deorum iratorum tacitis cogitationibus valde sibi placent Maronis exemplo cæteri poëtæ. Sic Ovidius v. c. Met. IV, 422 sqq.

293 sqq. Nolim poëtæ nimis argutam dictionem defendendam suscipere; multo minus ea placet in dea irata. Ferrem illud: *fata contraria fatis nostris* h. ei, quod fatale est a me constitui et novari in Trojanorum fortunis posse. Est autem

Num capti potuere capi? num incenfa cremavit
Troja viros? medias acies, mediofque per ignes
Invenere viam. At, credo, mea numina tandem
Feffa jacent, odiis aut exfaturata quievi—
Quin etiam patria excuffos infefta per undas 299
Aufa fequi, et profugis toto me opponere ponto.
Abfumtæ in Teucros vires cœlique marifque.
Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vafta Charybdis
Profuit? optato conduntur Thybridis alveo,
Securi pelagi atque mei. Mars perdere gentem

295. *Nunc c.* Medic. et Mentel. pr. *nunc* et *non* etiam mox pro *num* nonnulli apud Burm. *aut incenfa* Bigot. *creavit* Exc. Burm. *cremaret* Leid.——297. *an credo* malebat Ge Fabric., minus bene. *ac* duo Burm. *mea munera* Menag. alter.——298. *haud* Carif. Inft. Grammat. lib. I et edd. vetúftiores Macrobii. *haut* etiam bini Goth. cum Erf. *haud e. quierunt* Parrh. *F. j. odiis, aut* diftinguitur in Vratifl. *exfatiata* Oblongus Pierii. Omnia perperam. Quam piget talia exfcribere!——300. *me* abeft alteri Hamb. *me toto* duo Burm. *exponere* aliquot Pier. cum Menag. pr.——301. *affumtæ* Goth. fec.——302. *Syrtis* aliquot ap. Burm. *aut v.* Leid. *quid dira Char.* aliquot Pier.——303. *potiuntur* Ven. ex interpretatione. Vide lib. V, 243 *portu fe condidit alto*——304. *prendere* Leid.

autem in fatis Junonis, ut fata Trojanorum intercipere haud poffit; conf. inf. IX, 133. 136. 137, fed, quod fequitur, *num occumbere, num capti potuere capi, num incenfa cremavit Troja viros?* luxuriantis funt ingenii; etfi reprehenfio hactenus retractanda eft, quod veritas tamen fua fententiæ fubeft. Exemplis alii, ut Cerda, defenfionem parant, primo loco Ennii, quem expreffit Maro, ut jam Macrob. VI, 1 monuit: *Quæ neque Dardaneis campeis potuere perire, Nec, cum capta, capi; nec, cum combufta, cremari.* Sed in cæteris, fi recte Virgilium novi, tragicorum, inprimis Euripidis, rhetoricos fpiritus æmulatus eft.

297—303. At forte tædio victa vel odiis expletis a perfequendis Trojanis deftitiffe videri poffum. Immo vero etiam a patria digreffos omnibus modis vexavi (299. 300. 301). Cuncta tamen, quæ tentavi, nihil profuerunt; Italiam nihilominus tenent (302. 303. 304). Nunc orationem, moneo, poëticam excutias.

304—309. Conf. lib. I, 39—49 non fatis variata re.

Vide

Inmanem Lapithum valuit: conceſſit in iras
Ipſe deum antiquam genitor Calydona Dianæ:
Quod ſcelus aut Lapithas tantum, aut Calydona merentem?

305. *Laphytum* ſcribunt Goth. *potuit* Bigot. et Schol. Statii. *in iram* Franc. *in aras* vulgg. edd. Macrob. IV Sat. 2.——306. *antiquas* Parrhaſ., ſcil. *iras*.——307. Lectionem hanc Heinſius e Mediceo a m. ſec. repetiit, ſed eo ducentibus aliis, pr. Hamb. Menag. ſec. Moret. ſec. et pro var. lect. Moret. tert., item Priſciano ap. Heinſ., in quibus: *Lapithas t. et Calydona merentem.* Ea lectio cum paullo doctior eſſet, miras librariorum aberrationes peperit. Scilicet vulgari dicendi modo ſubjiciendum erat: *Quod autem tantum ſcelus commiſerant Lapithæ vel Calydon, quo tantam pœnam mererent?* Hic primum exquiſitiorem rationem adhibuit, a Græcis ductam. *ſcelus merere*, pro, per ſcelus, ſcelere, merere pœnam. Nec aliter ſup. II, 229 *ſcelus expendiſſe merentem*, pro, pœnas expendere merendo propter ſcelus. Jam hoc idem efferri poterat per caſum ſextum: *Lapithis aut Calydone tantum ſcelus*, h. pœnam, *non merentibus*; et ſane ſic vulgo legi

Vide paullo ante ad verſ. 286. Utroque loco ad majores iras ſe exacuit Juno exemplis aliorum deorum, qui idem felicius auſi ſint, propoſitis. De Lapitharum cum Centauris pugna in Pirithoi nuptiis e Met. XII Ovidii narratio peti poteſt; ſed vulgo cauſſa ab ebrietate ducitur: quod ipſe Maro ſequitur Georg. II, 457. cf. Hygin. f. 33. At de Martis in Lapithas odiis obſcurior eſt fabula, expoſita tamen h. l. a Servio; cf. Luctat. ad Stat. Theb. II, 563; verbo: Mars in Pirithoi ſacris inter cæteros deos ſolus præteritus in Lapithas exarſit et furorem immiſit, quo illi cum Centauris infeſtis armis concurrerunt. Nec mirum rem diverſis modis eſſe tractatam, cum non unius poëtæ ingenium illa exercuerit. Laudatur *Meliſandri* Λαπιθῶν καὶ Κενταύρων μάχη apud Ælian. XI, 1. Si tamen ei nihil tribuas, cum de illo nihil aliunde conſtet: at cogitandum de *Ægimio*, vetere poëmate, a nonnullis Heſiodo adſcripto, tum de *Theſeide*, in qua Pirithoi res locum habere poteſt, tandem de *Heracleis*. Magis nota eſt fabula altera de Dianæ ira, cum Œneus ea ſola omiſſa cæteris diis omnibus primitias ſacrificaſſet; hinc immiſſus aper Calydonius, ortaque ſuper ejus exuviis contentione, Pleuronii Calydonem oppugnarunt. Locus claſſicus Iliad. ι, 529 ſqq. et Schol. ad 525. Apollod. I, 8, 2. Noſtri Maronis veſtigiis inſtitit Statius VII Theb. 203. 204. 205. *conceſſit in iras*, ad pœnam et vindictam. 307. *Quod ſcelus* pro vulgari: Quo tamen ſcelere aut Lapithæ aut Calydonii tantam pœnam meruerant? Scilicet

Aſt ego magna Jovis conjunx nil linquere inauſum
Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti,
Vincor ab Ænea. Quod ſi mea numina non ſunt
Magna ſatis: dubitem haud equidem inplorare quod uſquam eſt. 311
Flectere ſi nequeo ſuperos, Acheronta movebo.
Non dabitur regnis, eſto, prohibere Latinis,

legi ſtatim videbimus: *Quod ſcelus aut Lapithis tantum aut Calydone merente?* Verum inverſiones amans poëta porro uſus eſt forma Atticis frequentiſſima, qua antecedenti ſtructuræ accommodatur illa, quæ ſequitur: conceſſit Jupiter Dianæ in iram *Calydona: quod ſcelus aut L. aut Calydona merentem?* ſc. id, conceſſit? ut recte Pierius ſupplet (non, perdidit, vel, vidiſti, ut Pomponius, qui cæteroqui eandem lectionem interpretatur, quam Aproniani eſſe non dubito, qui Mediceum correxit). Jam varietatem videamus. Vulgo, ut modo dixi, lectum et editum etiam in Aldd. et quæ hinc fluxere: *aut Lapithis tantum aut Calydone merente*, quod Servius defendit, et per ſe ferri poterat; ſed, ab interpolatore illud eſſe, ex reliqua diverſitate intelligas; nam paſſim: *Lapithis t. a. Calydona merentem* legitur, etiam in fragm. Vatic.; et ſic Priſcianus, qui plures lectiones affert, et Servius in nonnullis libris invenerant. In Medic. a pr. m. nec non in pr. Hamb. pro var. lect. *Lapithis t. a. Calydone merentes.* Tum Montalb. *Calydone merentem.* Gud. cum aliis, *Calydone merente.* Edd. Ven. et Mediol. *Lapithis tantum aut Calydona merente.* Dorvill. et Witt. *Lapithas tantum Calidone merente* Romanus cum Gothanis: *Lapithis t. a. Calydone merentem.* Heinſius conj. *Quod ſcelus aut Lapithis tantum aut Calydoni merenti?* ingenioſo luſu.—— 308. *nil vergere* Menag. pr.——309. *Quod potui* idem.——310. *Vincar* Medic. a m. pr.——311. *aut equidem* Mentel. pr. et pr. Goth. *explorare* Voſſ. Hugen. pr. Hamb. *eſt* a multis abeſt.——313. *eſto regnis* duo Burm. cum Medic. Pier.

Scilicet *pœnam ſcelere merere* ad exquiſitiorem formam revocatum eſt; ut adeo ſcelus ſit dictum cum notione pœnæ. Melius ἄτη utrumque, et ſcelus et pœnam, declarat.

308—319, *quæ potui*, h. ſuſtinui, ſemel in eum locum me demiſi, ut omnia auderem. Hærent Intpp., ſed *poſſe* et alibi obvium hoc ſenſu. Supra v. 300 idem, *Auſa ſ.* Hactenus cum Cantero *potui linquere* meram periphraſin dixeris ſimplicis formæ: *quæ liqui.* 310. *Vincor ab Ænea:* non poſſum eum perdere: δεινῶς. ut recte Macrob. IV, 2. p. 451. v. 312 ex Æſchyli Supplic. 160. 168 petitum voluit poſt Guellium Abreſch. lib. III Animadverſſ. in Æſchyl. p. 145. Certe ſententiæ ſimilitudo quædam occurrit. Etſi diſplicet forte

Atque inmota manet fatis Lavinia conjunx:
At trahere, atque moras tantis licet addere rebus;
At licet amborum populos exſcindere regum.
Hac gener atque ſocer coëant mercede ſuorum.
Sanguine Trojano et Rutulo dotabere, virgo;
Et Bellona manet te pronuba. Nec face tantum
Ciſſeis prægnans ignis enixa jugalis;
Quin idem Veneri partus ſuus, et Paris alter,
Funeſtæque iterum recidiva in Pergama tædæ.

315. *Attrahere* Dorvill. *Hæc trahere* Lutat. ad Stat. apud Burmannum, qui *trahere* abſolute dici docet; de quo quis dubitet? tamen vel ſic intelligendum, *trahere res, negotium* et ſimilia, h. protrahere.——316. *Ac* duo Burm. *excindere, excidere, excedere* aberrant librarii et hic, ut alibi.——317. *At g.* Medic. *Hac gener inde ſocer* Bigot., utrumque eleganter. *ſocer atque gener* Goth. pr. *coiant* Mentel. pr.; Burm. conj. *Hac g.— mercede, duorum ſanguine, T.* cui bono? non dicam.——319. *At B.* Leid. ——320. *prægnas* ſcribunt Gud. Medic. et alii, hic et alibi. *Prægnas Ciſſeis* Lutat. ap. Burm.——322. *recidivæ* videtur Servius legiſſe.

forte animi impotentia in dea ad tam humilia conſilia progreſſa, in verbis tamen multum virium et δεινότητος, inprimis v. 317. 318. 319 eſt. *immota manet fatis conjux*, exquiſitius pro manent immota fata de Lavinia ab Ænea conjuge ducenda; ut lib. I, 257 *manent immota tuorum Fata tibi.* 317. *merces* pro malo et pernicie, etiam alibi frequentatum. cf. Cerda. *coëant* eſt conjungantur fœdere et matrimonio Æneæ et Laviniæ; male Cerda aliter. In v. 318 Euripidem expreſſum putant Hippol. 550. Eſt ſaltem ſimilitudo aliqua. *Bellona pronuba*, graviter dictum, ſi e Junonis perſona proferri memineris; nam proprie *Juno pronuba* eſt, v. c. ſup. IV, 166.

319—322. Docta et cum arte elaborata oratio. Non tantummodo Hecuba, Ciſſei f. (conf. Serv. ad v. 320), *prægnans face*, cum facem utero gerere ſomniaret (conf. inf. X, 704. 705 et verſus ap. Cic. de Div. I, 21), *enixa eſt ignes jugales*, conjugales, peperit matrimonio filium, qui Aſiæ incendium erat futurus; verum ſimili modo facem edidiſſe partu credenda erit Venus; ſimilis ignis erit Veneri filius ſuus, Æneas (exquiſitius: *quin idem Veneri partus ſuus*), et erit ille *alter Paris*, et erunt *iterum funeſtæ tædæ in Pergama recidiva*, h. e. nova hæc Troja,

Hæc ubi dicta dedit, terras horrenda petivit:
Luctificam Allecto dirarum ab sede sororum 324

324. *Lethificam A. et D.* Parrhaf. *Luctiferam* pr. Hamb. *Allecto* Medic. et cæteri omnes Heinsiani. Sic et Rom. cum fragm. Vatic. Sic et alii minoris census, ut Erf. Haud dubie recte, Græcorum poëtarum exemplo, qui ita primam per se brevem producunt. Sic Orph. 906 Voss. Ἀλληκτώ, et in Hym. 68, 2. In fine *dearum* Carif. et alii codd., Mediceus quoque a m. pr. cum fragm. Vatic., minus quidem eleganter. *Sorores* tamen versu hinc tertio iterum memorantur; et inf. 454 *dirarum ab sede sororum* recurrit. Solet autem poëta, nisi sui parum memor sit, talia diversis locis variare.

seu restituta Trojanorum fortuna, iterum experietur tamquam alterum Iliacum excidium. *recidiva Pergama*, cf. ad IV, 344. Multum tragici spiritus huic loco inest. Versus 318 sententiam similibus Tragicorum locis illustrat Guellius.

323 sqq. Sequitur locus de *Allecto*, Furiarum una, ex inferis excitata a Junone, et Amatæ, Latini uxori, mox Latinis quoque matribus familias, tum Turno, Teucris quoque et Aboriginibus immissa, egregie quidem ille tractatus et ornatus, Juvenalis quoque judicio Sat. VII, 66 sq. commendatus; in quo tamen inventi subtilitatem vel sollertiam non adeo magnam video. Excogitatu certe facillimum videtur, odiis et inimicitiis ex ipsa re natis, Furiis hoc negotium dare, ut tumultus et bellum excitetur. Poëtæ tamen ea in hoc contigit felicitas, quod non in allegoricis personis ipsi fuit acquiescendum. Sunt enim Furiæ ex poëtica ac mythica doctrina veræ Deæ apud inferos collocatæ, ut supra vidimus VI, 280 immissæ Oresti et Herculi. Λύσσαν Herculi ab ipsa Junone ut h. l. immissam in scenam protulit Euripides Herc. fur. 822 sqq. Cæterum invento hoc, etsi per se exili et jejuno, certatim usi sunt poëtæ sequiores. Sic Ovid. IV Met. 422 sqq. (quo comparato Virgilii sapientiam intelligas: nam hic rerum summam persequi contentus *terras*, inquit, *petivit* et *ciet*; at apud illum ipsa Juno descendit ad inferos et evocat Furias, ut Athamantem in furorem conjiciant) Statius I Theb. 88 sqq. Silius II, 526 sqq. Nonnum lib. XXXI, Claudian. in Rufin. I, 25 sqq. excitat Cerda. Partem loci in Laii umbram transtulit Statius Theb. II, 94 sqq. Semina prima rei sunt apud Homer. Iliad. ι, 565. 567. 568; in cæteris Eris Homerica exemplo esse potuit.

323—329. *horrenda*, ut *sæva*, pro irata. 327. 328. Habes similia Æschyli verba Eumen. 69. 70, ubi post alia tandem de Furiis: Μισήματ' ἀνδρῶν καὶ θεῶν Ὀλυμπίων. cf. ibid. v. 190 sqq. et 414. 415.

Sed

Infernisque ciet tenebris : cui tristia bella,
Iræque, insidiæque, et crimina noxia cordi.
Odit et ipse pater Pluton, odere sorores
Tartareæ monstrum : tot sese vertit in ora,
Tam sævæ facies, tot pullulat atra colubris.

328. Merula ad Ennium substituere volebat Ennianum: *Tartarinæ.* male. cf. Burm.——329. *Quam s.* Voss. pr. *tot s.* aliquot Burm. *p. ora c.* plerique Pier. item Sprot. et Goth. sec. Placebat Heinsio, nescio quare, cum *ora* ex superiore versu adhuc auri insideat. *Pollulat* et *colobris* scribunt Rom. et alii, ex pronuntiatione sæculi sui: quæ ipsa res dubitationem facere potest, an verum sit, quod narrant, jam Virgilii ævo pronuntiatum fuisse *vortunt*, *volgus*, *vo[illegible]s*, et inf. v. 399 *torvom.*

Sed Maro Alecto ad Martis Homerici exemplum adumbrasse videtur, Iliad. ε, 890 sq. Ἔχθιστος δέ μοι ἐσσὶ θεῶν, οἳ Ὄλυμπον ἔχουσιν· Αἰεὶ γάρ τοι ἔρις τε φίλη, πόλεμοί τε μάχαι τε; etsi rem variavit feliciter. Quid enim Furiæ faciem horribilem et abominandam gravius declarare possit, quam, ipsi patri ipsisque sororibus eam detestabilem haberi. Sed et locum in Ennio fuisse conjectare licet, huic non dissimilem, unde fragmentum a Probo et a Varrone servatum est (Enn. Fragm. pag. 120 sq.): *Corpore Tartarino* (horrendo, terribili, ut Festus interpretatur) *prognata paluda* (paludata; etsi Probi lectio *palude* præstare videtur) *virago.* Pergit 328. 329 ei par nihil esse in tota rerum natura. Imitationem Spenceri non indoctam notavit Uptonus (*Fairy Queen Cant.* VII, X, p. 644), aliam Lucani vide lib. X, 645 sqq. *tot sese vertit in ora,* ad declarationem, τῶ *monstrum* pertinere putandum. Nec vultus mutationes, pro vario mentis habitu ac sensu; nam id nimis tenue foret; nec in varias species et figuras mutatum os velim intelligere (nam id Furiis non præcipua aliqua ratione sollenne est; etsi novas formas assumere Furias dubitari nequit; quod in h. l. quoque Alecto facit inf. v. 415, ubi Turnum adit, *in vultus sese transformat aniles etc. Fit Chalybe.* Et similem formæ mutationem videbis ap. Claudian. in Ruf. I, 134 etc. et Silium II, 553 sq.); Sed *in tot ora,* sc. *sæva,* in tot horrendos vultus, ut bene Pompon. exponit, in terribiles ac minaces oris habitus, ex eo, quod subjicitur, *Tam diræ facies.* Sæpe enim sic epitheta ex seqq. retrahenda sunt ad priora. Solent scilicet Erinnyes varias oris species et vultus ad terrendum idoneos sumere, ut inf. v. 447, cum Turnus obtemperare nollet. In hunc sensum αἰολόμορφους eas dici arbitror apud Orpheum H. LXVIII, 8. Nec diversum est, quod Ge. III, 553 Tisiphone — *Inque dies avidum surgens*

Quam Juno his acuit verbis, ac talia fatur:
Hunc mihi da proprium, virgo fata Nocte, laborem,
Hanc operam, ne nofter honos infractave cedat
Fama loco: neu connubiis ambire Latinum
Æneadæ poffint, Italofve obfidere finis.
Tu potes unanimos armare in prœlia fratres,
Atque odiis verfare domos; tu verbera tectis
Funereafque inferre faces; tibi nomina mille,
Mille nocendi artes. Fecundum concute pectus,
Disjice conpofitam pacem, fere crimina belli;

330. *his a. dictis* aliquot Pier. Sprot. Ed. Ven. Goth. fec.——331. *Nunc* duo Heinf. *laborum* Rom., quod durum foret: *hunc laborum.*——333. *non c.* Ven.——334. *poffent* Medic., tum *ne* et *que* legitur pro *ve.*——335. *unanimes* ante Heinf. legebatur cum parte codd., quæ vulgarior forma eft. cf. fup. IV, 8.——339. *diffice* vulgo omnes codd., ex more;

furgens caput altius effert. Pluton pater. Senfit cum Orpheo eod. l. Ἀΐδεω χθόνιαι, φοβεραὶ κόραι.

330—340. *acuit*, cum dilectu, pro alloquitur, hortatur. *virgo fata Nocte* conf. VI, 250. Eumenides ἀεὶ παρθένους effe, nota res. cf. h. l. Gueli. *Hunc mihi da proprium*; pro vulgari: fingulare hoc mihi præfta, mea gratia fufcipe. Male Serv. aliter. *infracta cedat loco*, cumulate pro infringatur, labefactetur, convellatur; hocque vulgarius diceres, imminuatur. *connubiis ambire Latinum*, docte, tranflatum ad foccrum, quod puellæ debebatur. Prohibe, ne Æneas matrimonio jungatur Laviniæ. Aliena a fermonis genio videtur interpretum illa ratio, ut *ambire* fit circumvenire. *verfare* aliter hoc loco dictum quam fup. II, 63. Nunc eft exagitare, vexare. 336. tu in ipfis ædium penetralibus flagris et facibus infequeris fceleratos. Hoc eft, *inferre verbera* (pro flagris perpetuum poëtis, etiam de Furiis, ut et inf. 451) *et faces tectis*. *tibi nomina mille*, πολυώνυμος. Deorum poteftates, vires, proprietates, facta, per *nomina* declarari; nunc nota res eft. 339. *Disjicere* fortius, quam dirimere, rumpere; et *crimina*, quam cauffæ. Et paullo ante *concute te*, fere, ut apud Ariftoph. Nub. 701 Πάντα τρόπον τε σαυτὸν Στρόβει· πυκνώσας.

Ductum

Arma velit, poſcatque ſimul, rapiatque juventus.
Exin Gorgoneis Allecto infecta venenis 341
Principio Latium et Laurentis tecta tyranni
Celſa petit, tacitumque obſedit limen Amatæ:
Quam ſuper adventu Teucrum Turnique hymenæis 344
Femineæ ardentem curæque iræque coquebant.

more; pronuntiationis tamen magis vitio, arbitror, quam doctrinæ ſubtilitate, ac ſi ſit *diſſicere* pro diſſecare; ut viri docti ſibi perſuadent apud Guell. et Cerdam.——340. *p. ſ. Trojana juventus* aliquot Pier., minus bene.——341. *Ex hinc* duo Burm. et Goth. tert., ut ſolent recentes librarii ſcribere. *Allecto.* cf. ad v. 324. *infacta* Gud. *i. medullis* Menag. pr.——342. *L. t. Latini* Parrh., ex intpt.——343. *obſidit* Gud. et Mentel. alter a m. pr., quod Heinſ. illuſtrat. *pectus A.* Erf., ſed eo nondum perventum nunc.

Ductum ab eo loquendi uſu, cum verſatur, agitatur, animus et cogitatio.

341. Omnes hoc poëtas ſequi videas, ut mandatis datis, inprimis a potentiore, non verba ſed ipſa res ſtatim ſubjiciatur. Et merito; quis dubitet? In Virgilio igitur hoc nihil magnum. *Gorgoneis A. infecta venenis* accipiunt ſic, ut venena ſecum afferat; quomodo apud Ovidium in ſimili loco Met. IV, 499 *Attulerat ſecum liquidi quoque monſtra veneni* etc. Sed ſic *infecta* parum placere poteſt, et in noſtro loco venenum non ipſa dea miſcet, ſed v. 354 ex afflatu ſerpentis illud corpori ſe inſinuat. At v. 346 anguem illa de capite detractum immittit Amatæ; ergo illa *Gorgoneis anguibus* caput cinctum habebat: ſcilicet ex poëtica ratione *venena* pro ſerpentibus dicta, quibus Furia comas habet implexas; cum ſemel *venena* potuiſſet, *infecta* quoque bene dicebat. Nihil igitur amplius cogitandum, quam: Exin Alecto, quæ caput anguibus horridum habet, petit etc. *Gorgonei* angues, quales Meduſæ caput cingunt. 343. *tacitum* limen, aut pro tacite obſedit, ut Servius, aut quatenus de matrisfamilias cubiculo agitur in ſecretiore domus parte. Cerda ad curas retulit; ſc. ut *tacita* ſit Amata. Sed, ut dixi, de ſolitudine eſt accipiendum, quæ cum cura et dolore mentis tacito bene convenit. 344. 345. Proprie dicimur *coquere iram pectore*, ut πέπτειν, vel πέσσειν; ſic Silius II, 327 *impatiens aſperque coquebat Jam dudum immites*

Huic dea cæruleis unum de crinibus anguem
Conjicit, inque ſinum præcordia ad intima ſubdit:
Quo furibunda domum monſtro permiſceat omnem.
Ille, inter veſtis et levia pectora lapſus,
Volvitur adtactu nullo, fallitque furentem,
Vipeream inſpirans animam; fit tortile collo
Aurum ingens coluber, fit longæ tænia vittæ,
Innectitque comas, et membris lubricus errat.
Ac dum prima lues udo ſublabſa veneno

346. *Hinc* Ven.——347. *ſubdens* unus Rottend. cum Erf. *mittit* Menag. pr.——348. *domum et m.* Rom.——349. *devia* tert. Rottend. *corpora* aliquot Pier. et Ven.——350. *a tactu, ac tactu, intactu*, aberratt. apud Burm.——351. *ſpirans* Medic.——353. *Annectitq.* Franc.——354. *At dum* tres Burm. et aliquot Pier. *uno* Rom.

mites iras, ubi vid. Drakenb.; tum vero exquiſite ipſa *ira* dicitur *coquere nos* vel *pectus noſtrum*, h. e. agitare, vexare. Hæc ratio jam Ennio frequentata in noto illo apud Ciceronem verſu: *curam—Quæ nunc te coquit et verſat ſub pectore fixa.* 346. *Huic*, in hanc. Mox 349 *lævia* epitheton egregie delectum, ut ſerpentis lubricum lapſum adjuvet. *fallitque furentem*, latet eam, dum volvitur. Bene Serv. "*ſine accipientis ſenſu.*" Niſi malis jungere: *fallit inſpirans*, ἔλαθεν εἰσπνέων. Afflare autem putandus eſt ſerpens halitu venenato pectus reginæ, circa quod errat, nondum illapſus, ut e ſeqq. patet. Illa v. 351—353 *fit tortile collo* etc. neſcio, an pro epica dignitate nimis ingenioſa ſint. Ovidio forte ea condones. Is tamen, cum ſuperiora ad verbum fere expreſſiſſet (Met. IV, 485. 489—499) hæc intacta reliquit. *tænia vittæ*; proprie h. l. oras et vincula vittarum vel faſciarum dependentia *tænias* dixit, tortiles et ſerpentibus ſimiles.

354—357. *lues*, ut *tabies*, *ſanies*, pro veneno, h. l. eſt halitus ille venenatus, unde *lues udo veneno*, quo afflatum Amatæ pectus. Ornat epitheton *udum*, a natura rei tractum; nihil aliud. Ovidius modo non diſſimili ſcorpium *nigri madidum ſudore veneni* dixit, II Met. 198, non quaſi exſudare eum venenum crediderit; ſed *ſudor veneni* poëtæ eſt elegantior ratio pro veneno; *madidus* autem omnino ad profluentem oris ſaniem ſpectat; inſinuat ille ſe in præcordia et animum; *Pertentat ſ. oſſibus*

Pertentat ſenſus, atque oſſibus inplicat ignem:
Necdum animus toto percepit pectore flammam:
Mollius, et ſolito matrum de more, locuta eſt;
Multa ſuper nata lacrimans Phrygiiſque hymenæis:
Exſulibuſne datur ducenda Lavinia Teucris,
O genitor? nec te miſeret natæque, tuique?
Nec matris miſeret, quam primo aquilone relinquet
Perfidus, alta petens abducta virgine, prædo?
At non ſic Phrygius penetrat Lacedæmona paſtor,
Ledæamque Helenam Trojanas vexit ad urbes.
Quid tua ſancta fides? quid cura antiqua tuorum,

355. *Prætentat* Zulich., perpetuo lapſu, ut ſup. Ge. III, 250. Æn. I, 502. V, 828.——356. *concepit* Rom., ſed hoc eſt commune verbum.——357. *eſt* abeſt Medic.——358. *ſuper natæ* ſc. hymenæis, multi Heinſ. Burm. Erf. et Goth. alter etiam: *natæ l. Turnique h.* ex intpt. cf. inſ. 398. *lacrimis* Mentel. pr.——359. *Exulibus ducenda datur* vel *E. abducenda d.* pars librorum Pier.; interpolatum a Grammatico, qui primam in *Lavinia* corripi nolebat. cf. ad VI, 84.——360. *gnatæque* et hic ſcribitur in nonnullis. *gnatique* Probus, mendoſe; ſic tamen Goth. quoque ſec. *natiq.*——361. *Nec matris miſeræ* malebat Jo. Schrader. in ſchedis. *primum* tres Burm. et Erf.——362. *adducta* Parrhaſ. *abrepta* pr. Rottend. et codd. Servii.——363. *An non* aliquot Pier. et Medic. cum aliis Heinſ., quod vulgarius eſſet. v. Heinſ. ad IX, 144. Damnat quoque Servius ad h. l. *at num* alter Hamb. *Phrygios* Medic.——364. *ad urbes* Heinſ. e codd. Vulgo, *ad arces.*——365. *facta f.* et *cura a. deorum* Erf. *jura* Parrhaſ. *et jura* Ven., male. *et* etiam binis aliis.

oſſibus implicat ignem, quatenus flamma circumvolvitur; eadem vulgari oratione ambire et involvere rem dicitur.

359—372. Oratio bene morata et argumentis inſtructa probabilibus et gravibus, ſed breviter enumeratis. Cum primis verſſ. locum Euripidis (Supplic. 219 ſqq.) comparat Cerda. *Exulibus T.* gravius quam Teucro; ut ſup. 98 *Externi veniunt generi* et alia. Quantum vim habent illa: *nec matris m. Perfidus—prædo.* 363. *At non ſic,* ut vulgo: quaſi non ſimili modo Paris etc. *penetrat;* præterita res in præſens adduci poteſt, inprimis poëta. Hinc enallage illa, pro, penetravit. In

Et consanguineo toties data dextera Turno?
Si gener externa petitur de gente Latinis,
Idque sedet, Faunique premunt te jussa parentis:
Omnem equidem sceptris terram quæ libera nostris
Dissidet, externam reor, et sic dicere divos.
Et Turno, si prima domus repetatur origo,
Inachus Acrisiusque patres, mediæque Mycenæ.
His ubi nequidquam dictis experta, Latinum
Contra stare videt, penitusque in viscera labsum
Serpentis furiale malum, totamque pererrat;
Tum vero infelix, ingentibus excita monstris,

367. *genus* Parrhas. *patitur* alter Menag. et Goth. pr.——369. *quæ subdita* Parrhas. Totus versus abest Goth. tert.——370. *Desidet* Reg. *poscere* Medic. a m. pr., variatione non insolita. Nam *dicere* est constituere, constitutum habere. cf. Ernesti ad Tac. A. XI, 4.——371. *Æterno si* Parrh. *Turni* Sprot. et Montalb. *domo* codd. Servii.——372. *pater* Oudart. et Schol. Cruq. Horatii.——374. *lapsum est* duo Burm.——376. *magnis exercita monstris* pro div. lect. Gud.

In v. 365. 366 epithetorum bonus est delectus factus. *consanguineo*; filius enim est Veniliæ, sororis Amatæ.' Serv. cf. Excurs. VII ad h. lib. 367 sqq. Callide elevat id, quod tantam ad mariti animum vim habebat, Fauni oraculum, dum id non minus ad Turnum referri posse ait; esse enim externos habendos omnes, qui non Latini regno subsint. Tum vero Turnum originem quoque habere a gente peregrina, et extra Italiam agente, ab Argivis. De hoc v. Excurs. ad h. l. *mediæ M.* accipiendum ut in illo: Ex media Græcia ejus stirps ducta est. Dedit autem poëta seu famæ hoc seu ingenio, ut Turni originem a Danaë, Persei matre, peteret, quæ, cum iram patris Acrisii metueret, navi in Italiam est delata, ibique Ardeam condidit: cf. inf. 409 sq.; contra quam vulgaris inter Græcos fabula ferebat, qua in arcam cum puero inclusa mari ad insulam Seriphum enatasse narrata est.

373—377. Tentato ita Latini animo, cum eum videt *contra stare* (pro vulgari, resistere), cumque venenum (docte: *serpentis furiale malum*) interea in intima Amatæ præcordia penetrat etc. 376. *monstra*, sunt terrores et phantasmata furentis animo objecta. 377. *sine*

Inmenſam ſine more furit lymphata per urbem:
Ceu quondam torto volitans ſub verbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent; ille actus habena
Curvatis fertur ſpatiis; ſtupet inſcia ſupra
Inpubeſque manus, mirata volubile buxum:

377. *Ingentem ſ.* Oudart. "quæ gloſſa eſt, inquit Burm.; forte *incenſam*, "nam Statius, qui ex fonte Virgiliano ſua, teſte Lutatio, derivavit, IV "Theb. 382 *Erectam attonitis implet clamoribus urbem.*" Non ſatis equidem hæc aſſequor, ſed in *immenſam—per urbem* hærere aliquis poteſt, ſi parvam et anguſtam urbem Laurentum cogitet. Poëta tamen etiam in cæteris res paſſim Latinorumad majus et ſplendidius evexit. Recordare modo regiam Latini v. 170 ſq. Et *immenſa* urbs ſimpliciter pro magna dicta eſt. Alioqui in mentem venire poteſt ſcriptum fuiſſe *Immenſum—furit*; noto poëtarum more.——378. *toto* Menag. pr., noto errore. *ſub verbera* Ed. Dan. Heinſ.——379. *magni* alter Hamb. *in magno* tres Burm.——380. *habenis* Rom. et alii Pier. *habenas* Goth. pr.——381. *Curvatus* Franc. et Dorvill. *inſcia turba* vulgatum erat ante Heinſ. *ſuper i. t.* ſunt qui legant ap. Pier. Sed *ſtupet i. ſupra* Medic. cum aliis, etiam Pierianis; quo bene monet Heinſius graphice deſignari pueros turbini intentos et quodammodo incumbentes præ ſtudio et ardore luſus. Sic tamen jam Benedictus in Juntina: "*ſupra* habet antiquus codex, ſicque legendum: expreſſit autem puerorum morem conglobatorum et inhiantium ipſi turbini, atque mirantium, quod ita in gyrum turbo vertatur."——382. *Impubiſque* alii. Sic quoque Pieriani aliquot et Heinſ.

ſine more, ſine modo ac lege, adeoque ἀκόσμως ἀπρεπῶς (cf. ad V, 694; adde Burm. ad Ovid. I, A. A. 119) diſcurrit per totam urbem. Locum hunc ante oculos habuit Statius IV Theb. 378 ſq.

378—384. Lineas ornatiſſimi loci in Iliad. ξ, 413 invenire ſibi videntur viri docti, ſed ibi Ajax rotat ſaxum ὣς στρόμβον. Haud dubie alius, qui nunc intercidit, Græcus poëta præiverat; ſuſpicari id licet ex ornatu exquiſitiore. *Turbo* lignum illud conoides, quo pueri ludunt, diverſum a trocho, qui aëneus vel alterius materiæ circulus eſt, quod viri docti docuerunt. Turbo eſt ῥόμβος vel βέμβιξ, ex Epigr. I Callimachi notus; ubi et ὑπὸ πληγῇσι θοὰς βέμβικας ἔχοντες Ἔστρεφον, ut h. l. *torto ſub verbere*, flagello, mox *habena*. *vacua circum atria*, ornate, ante domum. Callim. εὐρείῃ ἐνὶ τριόδῳ. *exercent*, agunt, verſant. turbini *dant animos* (concitatiorem motum) *plagæ*, verbera ingeminata. Ad pueros minus bene hoc referas. Verum

eſt,

Dant animos plagæ. Non curſu ſegnior illo
Per medias urbis agitur populoſque feroces.
Quin etiam in ſilvas, ſimulato numine Bacchi,
Majus adorta nefas, majoremque orſa furorem,
Evolat, et natam frondoſis montibus abdit;
Quo thalamum eripiat Teucris, tædaſque moretur:
Euœ Bacche, fremens, ſolum te virgine dignum,
Vociferans: etenim mollis tibi ſumere thyrſos,

383. *nec* Parrhaſ. *ipſo* pr. Hamb.——384. *agitat* Zulich. ſuperſcripto *ſc.*——385. *in ſilvis* Medic. a m. pr. et Witt. ut pars Pier. Iidem *nomine.* ——386. *adorſa* multi Pier. et Heinſ., ut alibi quoque; cf. VI, 397. *majoremque exorſa f.* Ed. Ven. *majorem exorſa* Rom. *orſa* an *auſa* Franc. Sic et Schrader. conj. Saltem parum placet juxta poſitum *adorta orſa.* ——387. *Avolat* pr. Moret. *montoſis frondibus* pr. Menag. *addit* Goth. tert. et ſec. Moret. In Parrhaſ. verſus 388 erat ante hunc.——388. *Qui* alter Hamb. *thalamo* Moret. a m. pr. *tædaſve* malebat idem vir doctus Jo. Schrader., ut aut eripere, aut ſaltem moras addere malit; ut ſup. 315. ——389. *Euohe, Euhohe, Euhoë, Heuhoë* ſcribitur. Male. Eſt Εὐοῖ. *furens* Menag. pr.——390. Pro *etenim*, *ſuadet* Menag. pr., ex gloſſa. At *etenim* præclare Σοὶ γάρ τοι.

eſt, eorum animos incendi ipſo ludo: ſed hic de motu turbinis agitur. Comparatio ex Tibullo nota eſt lib. I, 5, 3 *Namque agor, ut per plana citus ſola verbere turbo. Quem celer adſueta verſat ab arte puer.* Sed, ne res ex puerorum luſibus ducta epicæ dignitati detraheret, partim tractatione et dictionis gravitate effecit Maro, partim ab ipſo lectore cavendum eſt, ne ſordidam noſtram in triviis pubem cogitet, ſed ex priſca vita ingenuæ juventutis certamina et ludos. Verſatur autem comparationis vis in diſcurſu rhombi.

385 ſqq. Præclarus locus eſt, qui ſequitur, ſed, ut ejus præſtantiam ſentias, ſacrorum Bacchicorum ritus a noſtris ſenſibus tam alieni notitia aliqua, ex Euripidis v. c. Bacchis, imbutum habere animum neceſſe eſt. Inter eos homines, qui orgia Bacchi frequentabant, facile hoc in animum venire debuit feminæ, ut iræ furore acta, cum inviſo genero ſubducere vellet filiam, Bacchico ſe teneri furore ſimularet, quo filiam iiſdem ſacris initiaret adeoque in ſilvas abduceret. Ejuſmodi furoris Bacchici, qui totam interdum civitatem invaſit, exempla in vetere hiſtoria occurrere meminimus. 390. 391.

Te luſtrare choro, ſacrum tibi paſcere crinem.

391. *choros* Heinſ. retinuit jam ante editum in Ald. pr. Junt. tum a Ge. Fabricio et aliis. Intrudere volebat hoc idem VI, 231. Ab Heinſio et Burmanno non plura ſuper lectione monita eſſe miror. Quantum ex iis colligo, *choros* plures libri exhibent; uti et plerique Pieriani, et inter eos Rom. At *choro* Medic. a m. pr. Leid. et Exc. Burm., item Goth. tert. cum edd. antiquioribus, quarum duas Ge. Fabric. laudat, ſed primo loco memorandæ Ald. ſec. et tert. *choris* Ed. Mediol. et pro var. lect. Hamb. pr. *chorus* Goth. ſec. Vidimus auctoritates lectionum; videamus nunc rationes. *Te luſtrare choros* ita interpretari video Ge. Fabricium et alios, *Te* id eſt, propter te, tui honoris cauſſa. Quod duriſſimum eſt; et ſic *tibi* dicendum erat. Saltem malis *luſtrare te* per *choros*, pro choris; vel illam *luſtrare choros* (tranſitive, ducere ch.) circa *te*. Commodior ratio eſſet et ordo verborum, ut *choros* ſubjectum facias: *Etenim choros* (ait illa) *ſumere tibi thyrſos, luſtrare te et paſcere tibi crinem.* Ita *chori luſtrant Bacchum*, qui circa eum ducuntur; nam deum ſuis ſacris ac choreis intereſſe contacti Bacchico furore exiſtimant; ita ut is pro chorago ipſis ſit, ut Horatius viderat Bacchum cum Nymphis et Satyris choros ducentem tamquam choragum: nam ſic interpretabere II Carm. 19 *docentem carmina* et *diſcentes* et *aures acutas.* At vel ſic incommodum eſt illud, quod *ad choros* actio refertur, dum *Amata* nunc agere rem deberet. Itaque præfero alteram lectionem, *choro*, quam, etſi non interpretantur, Guellius tamen et Cerda Cuninghamuſque nunc quoque Brunck. ſequuntur. Satis ſollennis eſt librariorum in tali verborum poſitu aberratio. Ait igitur Amata *ſe ſumere Baccho*, Bacchicorum ſacrorum cauſſa, *thyrſos*, *ſe luſtrare eum choro*, h. choros circa eum ducere, *ſe crinem ipſi paſcere*, adeoque promiſſum, et nunc ſolutum, habere. *Luſtrare choro*, h. choros circa aliquem ducere, infra quoque legitur X, 224 Nymphæ *agnoſcunt longe regem* (Æneam) *luſtrantque choreis.* In Franc. erat *Et luſtrare.* Porro *tibi creſcere* pr. Rottend. a. m. ſec. In Vratiſl. poſt hunc verſum ſequebatur hemiſtichium *Reginam accenſam*, quod ex gloſſa irrepſit. At illud in mentem venire poteſt, an continuanda ſit oratio: *Etenim—paſcere crinem Fama volat.* Sed vetat τὸ *etenim*, quod a tali ſententia abhorret.

391. *Etenim m.* non ignota forma, docta tamen et variandæ orationi commoda, in rectam mutatæ ex obliqua. Certe quidem tibi, in tuum honorem, Bacche, ait illa filiam Bacchicis orgiis ſe initiare (Servius infinitivum pro indicativo poſitum eſſe volebat; ita eſſet infinitivus narrationum). Hoc extulit per attributa Baccharum: *thyrſos ſumere, luſtrare choro*, h. e. choros circa Bacchum ducere tamquam in medio ſtantem; dum Bacchico furore correpti præſentem cum ſacris adſpiciunt. *paſcere crinem.* In ſacris Bacchicis comam promiſſam et ſolutam haberi et jactari ſolitam notum eſt. conf. inf. 394. 403 (Laudat ex Catulli Galliambo locum Cerda: *Tibi ſpargimus capillum, Tibi verticem rotamus.* Sed is eſt Mureti Galliambus, in ejus Catullo p. 86, quod idem

Fama volat: Furiiſque adcenſas pectore matres
Idem omnis ſimul ardor agit, nova quærere tecta.
Deſeruere domos: ventis dant colla comaſque.
Aſt aliæ tremulis ululatibus æthera complent,
Pampineaſque gerunt incinctæ pellibus haſtas.
Ipſa inter medias flagrantem fervida pinum
Suſtinet, ac natæ Turnique canit hymenæos,
Sanguineam torquens aciem; torvumque repente
Clamat: Io matres, audite, ubi quæque, Latinæ;

392. *incenſas* imitator verſificator in Anthol. Lat. CLXXVIII, 145. *pectora* malebat Heinſius cum duobus libris.——394. *domus* tres Heinſ. cum parte Pierian. et Goth. tert.——395. *Aſt illæ* Medic. a m. ſec.——397. *ſt. vertice p.* ſec. Moret., miro luſu.——399. *S. volvens* Sprot. et Schol. Statii ap. Heinſ. *turnumq.* Goth. pr., ac ſi vellet *Turnum clamat*, mire opportuno errore. *torvom*; hærebam, an hoc relinquerem; hic enim cauſſa adeſt: nam antiqui poſt *u* nunquam aliam litteram *u* ponebant, ſed in *o* mutabant: *ſervos*, *Davos*; ut etiam ad h. l. Benedictus e Donato ad Terent. notavit. In cjuſdem Cod. erat *torvom.* Enimvero in Med. cod. legitur *torvum.* Sic inf. X, 170 *torvus* editur conſtanter, at Rom. *torvos.* Cum igitur nulla in his exprimendis conſtantia nec ſit nec eſſe poſſit: cf. ſup. ad v. 329, nolui in uno et altero loco antiquam rationem affectare, quam nunc, ut ſatis tibi conſtes, per totum carmen vix retineas.——400. *ubicunque* vulgg.

idem carmen pro Catulli fœtu habuit Guellius ad Georg. II, 392). Rarius occurrit, quod comam quoque Baccho alunt Bacchæ; ſed Euripidis verſum jam alii laudarunt: Ἱερὸς ὁ πλόκαμος, τῷ θεῷ τ' αὐτὸν τρέφω (Bacch. 493; cf. Barneſ. ad v. 150). Perperam Intpp. multa hic commemorant de more vulgari comam alendi. 392 ſq. Idem furor Bacchicus cæteras Latinas matronas invadit. *nova tecta*, ſilvarum receſſus. 396. *pellibus.* Pelles ſunt nebrides; haſtas *pampineas*, pampinis tectas, ut bene Serv. monet; thyrſos (conf. Ecl. V, 31), qui hinc *molles* dicti ſupra v. 390, et *pinum*, facem pineam, cf. ap. Eurip. Bacch. 145 ſqq. Omnia enim hic a ſacris Bacchicis petita ſunt; non a nuptialibus ritibus. *Sanguineam* (conf. IV, 643) *torquens aciem*, διαστρόφους κόρας ἑλίσσουσα, Eurip. Bacch. 1120. Ad v. 400 conferunt Intpp. Iliad. σ, 52 ſq. de Thetide ad Nymphas, nec tamen quicquam

Si qua piis animis manet infelicis Amatæ
Gratia, ſi juris materni cura remordet;
Solvite crinalis vittas, capite orgia mecum.
  Talem inter ſilvas, inter deſerta ferarum,
Reginam Allecto ſtimulis agit undique Bacchi.
Poſtquam viſa ſatis primos acuiſſe furores,
Conſiliumque omnemque domum vertiſſe Latini:
Protenus hinc fuſcis triſtis dea tollitur alis
Audacis Rutuli ad muros: quam dicitur urbem
Acriſioneis Danaë fundaſſe colonis,

vulgg. ante Heinſ., qui codicum et Priſciani auctoritate repoſuit *ubi quæque*; quod et in alteris locis alteri ceſſit. vid. Heinſ. At hoc idem jam dederat Aldina ſec. et tert. et hinc profectæ. Scilicet *ubi q. eque* exquiſitior eſt ratio, quam poëta ſequi debet. Videtur quoque *ubi quaque* lectum eſſe, et ſic conj. Cuningham. (Lectum ſic a Priſciano, ut ſit pro: quacunque; Benedicto obſervante).——403. *quatite orgia mecum* conjecit Jo. Schrader.——405. *R. alioquio* Goth. tert.——406. *Plus quam* ſec. Menag.——407. *Conciliumq.* Montalb. et plerique Pier., in quorum parte eſt etiam, *evertiſſe*.——408. *fulvis*, pr. Menag., unde Heinſ. opinabatur *furvis*. Sed Burm. provocat ad VIII, 369.——409. *qua* Parrhaſ.——410. *Acriſioneis* vulgo legitur (ſed tantum in recentioribus: nam Aldd. omnes et Junt. aliæque *Acriſionæis* agnoſcunt. Mutatum forte a Stephano). Sed Heinſius emendavit *Achriſionæis* ab Acriſius, Acriſione, 'Ακρισιώνη, et hinc 'Ακρισιωναῖος. Nec aliter Salmaſ. ad Solin. p. 41. Eodem modo τὸ *Acriſioneus* explicat Pomponius. Enimvero ſic eſt idem ac *Danaëius*; quis autem ferat *Danaën condidiſſe Ardeam* colonis *Danaëiis?* Non video,

quam inde proficere potuit Maro. *piis animis*, pro vobis. 402. Si cura eſt, ſi jus maternum in filias tuendum vobis putatis. *capite orgia*, exquiſite, ut ſuſcipere ſacra, h. celebrare, agere.

406—413. Ad Turnum nunc Alecto procedit: poſtquam conſilia Latini ab ea turbata eoque ipſo cauſſæ belli ſatæ erant, quo verendum erat, ne Latini domus everteretur. *acuiſſe*, cum dilectu pro excitaſſe. 408. Nota Furiam alatam, ut et alibi; cf. Cerda. Sic et in monumentis Etruſcis occurrit, quæ, ſi modo viri docti verum viderunt, Furia habetur (vid. v. c. *Vaſa Etruſca Hamilton.* T. I, n. IV). 410. Danaë igitur Acriſii f. cum Argivis fugæ comitibus navi vecta ad Rutulorum littus apuliſſe

Præcipiti delata noto. Locus Ardea quondam
Dictus avis: et nunc magnum manet Ardea nomen; 412
Sed fortuna fuit. Tectis hic Turnus in altis

video. quid ni ab 'Ακρίσιος, 'Ακρισίων, 'Ακρισιώνιος formatum esse possit; et ab ipso Acrisio coloni nomen habent h. l. melius quam a Danaë. Sic quoque apud Ovid. Met. V, 239 *Acrisioneæ arces* dictæ Argi, quos Acrisius tenebat, non Danaë. At Servius vere nugatur, qui *Danaë Acrisioneis* jungi vult, ut sit 'Ακρισιωνίς. Revocare præstat *Acrisioneis* ab *Acrision* pro *Acrisius.* Nec aliter habet Medic. et al., etsi ratio grammatica plus in his valet quam librariorum auctoritas. Porro *Dane*, *Daphne*, aberratur.——411. *locus Ardua q.* aliquot Pieriani, et sic manifestum est Servium legisse, qui, *Bene*, ait, *all. sit, nam Ardea quasi Ardua dicta est, id est magna et nobilis.* (Miror, non potius altam et edito loco sitam interpretari Servium; nam talis veteris Ardeæ situs adhuc ex vestigiis intelligitur. vid. Vulpii Vetus Latium T. V, p. 163 sq.). In iis utique, quæ subjiciuntur, poëta videri potest mutationem aliquam significare velle: *quondam locus dictus* Ardua; *et nunc magnum* (alludit hoc ad *arduum*) *manet* Ardea *nomen.* Heinsius et Burmannus nihil monent; vellem tamen declarassent saltem, quomodo id, quod nunc scriptum est, acceperint. Nam: *Locus Ardea quondam Dictus avis*; num *avis*, h. majoribus? an *Ardea avis?* ut urbs dicta sit Ardea, *avis* (cf. Ge. I, 364) *nomine*; quod idem nomen fabulam satis ineptam pepererit, ex cinere urbis Ardeæ avem ardeam evolasse, apud Ovid. XIV, 574. 580. Probabilior saltem ratio esset ea, quam Servius ex Hygino de Italicis urbibus servavit, ut ab augurio avis ardeæ dicta esset urbs; sed altera frequentata est a veteribus. Meo sensu alterum hoc, ut *Ardea avis* jungatur, ludicrum aliquid in se habet. Manebo itaque in ratione ea, quæ simplicissima est: Urbs olim dicta Ardea a majoribus. Manet etiamnum nomen loci nobile (sc. propter veterem Turni Rutulorumque famam); sed urbs pristina fortuna et opibus antiquis (vid. Liv. I, 57) excidit; hoc enim est *Sed fortuna fuit*, male ab intpp. acceptum. Notum est dicendi genus: *fuit Troja*; *fuit fortuna.* conf. Burm. Erat autem jam Maronis tempore Ardea cum cæteris vicinis locis solo æquata. vid. Strabo V, p. 232. Itaque Silius imitatus h. l. lib. I, 293 *Magnanimis regnata viris, nunc Ardea nomen*; nil nisi nomen superest.——412. *D. anus* Goth. sec. *et nunc* Aproniana esse lectionem notat Pomp. Sab. Alios habere *sed nunc*, *et nunc tantum* alii. *manet* Heins. e libris: post Pierium. Alii *tenet*; sic edd. Aldd. priores; sed mutavit Naugerius; et *numen* Goth. pr.——413. *tedis* Goth. sec.

pulisse et Ardeam exstruxisse dicitur; v. Excurs. VII ad v. 371. 372. 411. 412. Locus quondam a majoribus dictus est Ardea; et etiamnum nomen urbis magnum ac nobile manet; verum fortuna pristina urbis extincta est, cf. Var. Lect. 415.

Jam mediam nigra carpebat nocte quietem.
Allecto torvam faciem et furialia membra
Exuit: in voltus sese transformat anilis,
Et frontem obscenam rugis arat; induit albos
Cum vitta crinis; tum ramum innectit olivæ;
Fit Calybe Junonis anus templique sacerdos;
Et juveni ante oculos his se cum vocibus offert:

414. *media nigram* et *media nigra*, aberratt. codd. Pier. et Heins. *mediam magna* Goth. sec. *nigra mediam* Franc. *capiebat* sec. Moret. ——416. *Exit et in* aliquot Pier. cum Franc. Videtur hoc reconditam doctrinam habere: *membra exit.* Sed manifesta est corruptela. Primum librarii lapsu *Exuit et in* scriptum erat; ut metro consuleretur, alii sic emendaverant, *Exit et in*, alii, *Exuit et vultus*, quod et ipsum libri habent. Venetus: *Exuit, in vultus et se.*——418. *necklit* Gud. a pr. m.—— 419. *Chalibe*, *Calibe*, *Calibæ*, *Chalibæ*, *Chalibo*, imperite a librariis scriptum. Editum ubique *Chalybe.* At Brunckius V. C. in Medic. scriptum viderat *Calybe*, et recte restituit; est enim Καλύβη. Jam autem deteriorum ætatum perpetuus mos, *c* in molliorem sonum ut mutetur. Apud Donatum *Beroë*, ex lib. V, 620. Porro a Servio jam ordo verborum factus: *Fit Calybe, et Junonis templi anus sacerdos.* Burmannus aliam rationem subjicit: *Fit C. anus et sacerdos templi J.* Alterum durum, alterum solutæ orationi propius videtur. *Junonis anus* dubito jungi posse, ut sit, Junoni sacra anus. Forte melius rem sic expedias: Vulgaris ratio erat: *sacerdos anus* (s. vetula) *templi Junonis*; pro hac doctius dixit poëta: *sacerdos anus Junonis et templi.*——420. *juvenem* duo Burm.

415. Allecto trinis modis furorem injicit, *Amatæ* per serpentem ex occulto immissum; nunc *Turno* per somnum sub specie anus oblata; tandem 475 sqq. *canibus* rabiem incutit. cf. sup. ad 323—329. *obscenam* simpl. pro, turpem. Observa autem epicæ dictionis ornatum in hoc, quod vulgare illud: "assumit formam anus rugosæ, canæ" resolvit in verba: *arat, induit, innectit*; h. e. habet innexas, et sic reliqua. 419. *Fit Calybe, anus sacerdos Junonis templique:* Si aliter jungis verba, minus commode fit; etsi nec hoc omni incommodo caret. Igitur sacerdos Junonis tali erat habitu, ut vitta et oleaginea corona vinctas haberet comas. Imitatus est in Tiresia Statius II Theb. 97. 98. 99, et in Amphiarao VII, 88. 89. *Junonem* autem merito posuit, quippe quæ Turni rebus studet, et cujus templum fuisse Ardeæ ex locis Plinii constat, in quibus antiquissimas Ardeatis templi picturas

Turne, tot incaſſum fuſos patiere labores,
Et tua Dardaniis transſcribi ſceptra colonis?
Rex tibi conjugium et quæſitas ſanguine dotes
Abnegat, externuſque in regnum quæritur heres.
I nunc, ingratis offer te, inriſe, periclis;
Tyrrhenas, i, ſterne acies; tege pace Latinos.
Hæc adeo tibi me, placida quum nocte jaceres,
Ipſa palam fari omnipotens Saturnia juſſit.
Quare age, et armari pubem portiſque moveri
Lætus in arma para, et Phrygios, qui flumine pulchro
Conſedere, duces pictaſque exure carinas.
Cœleſtum vis magna jubet. Rex ipſe Latinus,
Ni dare conjugium et dicto parere fatetur,

422. *Dardaneis* pr. Moreti, ut ſolent indocti librarii. *tranſcribis* ſec. Hamb. ——423. *et* abeſt aliquot Pier.——424. *Denegat* Ven. *æternuſq.* Dorvill *heros* Vratiſl.——426. *i* abeſt Reg. *inſterne* multi Heinſ. duo Goth. et a pr. m. Medic. *proſterne* Parrhaſ. *et ſt.* aliquot Pier., et forte nonnulli Heinſ. *rege.*——427. *jacerem* conj. vir doctus in Miſc. Obſſ., notante Burm.——430. *parat* alter Hamb., ſed ultima littera ſubnotata. *jube* ex interpretatione, Colot. Medic. Scheffer. Sed ſequitur *jubet*, v. 432. *et* abeſt pr. Mentel. biniſque Burmann.——433. *connubium* ſec. Rottend. et Goth. tert. *d. p. jubetur* aliquot Pier.

miratur XXXV, 3 ſ. 6 et 10 ſ. 37. 421. *patiere fuſos* græce, pro, patiere effundi. *et tranſcribi.* De voce *tranſcribi* v. ſup. V, 750; h. l. transferri ait regnum Latini dotale cum Lavinia ad exteros. 423. *ſanguine.* Nam pro Latino ſæpe pugnas ſuſcepiſſe putandus eſt ex v. 425. 426. *tege pace Latinos* ſcil. avertendo et repellendo hoſtes. 427. Comparant Intpp. Iliad. σ, 184 Ἥρη με προέηκε etc. 430. *lætus* poëtis eſt ſimpl. alacer: ne in hoc hæreas, quid tandem lætandum ipſi fuerit. *flumine pulcro*, eſt καλλίῤῥοος, ornans epitheton. Sic ſup. 30 *amœnum.* 432. *Cœleſtum vis magna*, magnum deorum numen. *Phrygios duces et carinas exure*, nota dicendi forma

Sentiat, et tandem Turnum experiatur in armis.
Hic juvenis, vatem inridens, sic orsa vicissim
Ore refert: Classis invectas Thybridis alveo
Non, ut rere, meas effugit nuntius auris.
Ne tantos mihi finge metus: nec regia Juno
Immemor est nostri.
Sed te victa situ verique effeta senectus,
O mater, curis nequidquam exercet, et arma
Regum inter falsa vatem formidine ludit.
Cura tibi, divum effigies et templa tueri:
Bella viri pacemque gerent, *quis bella gerenda.*

435. *His* Ven.——436. *Ora* Sprot. *alveo* Heinsius recepit secundum Rom. aliosque Pierianos, Medic. Gud. et Voss. pro var. lect. Vulgo, *undam*, quod cum aliis codd., ut Erf., etiam fragm. Vatic. retinet, et revocavit Brunck. Alii, *unda*, ut Medic. et al., vel *undas*, ut duo Goth. *undam* e suis et e Medicei scriptura, sed per compendium facta, tuetur Brunck.——438. *Nec* duo Burm. cum Goth. fec.——444. *gerant* Heins. e Medic. et aliis. Vulgo *gerent*; cf. Burm., quod tamen fragm. Vatic. quoque tuetur, cum Palat. ap. Bened. idque cum Brunckio revocavi; habet enim majorem vim. Defendit quoque illud J. Jortin ex Il. ζ, 492 πόλεμος

forma: alterum improprie. 433. *dicto parere*, pro vulgari, promisso stare se velle profitetur. 435—444. Nota *vatem* simp. pro sacerdote. *orsa* pro vulgari, dicta; ut, *solio sic orsus ab alto*. 440. 441. 442. Per senectutem vanis rumoribus captandis indulges. Docte ornata res. *Senectus te exercet curis nequicquam*, adeoque curis vanis, et *ludit te falsa formidine*; addit *inter arma regum*, ut appareat, qua super re cura illa suscepta sit. *Senectus* autem dicta, *victa situ*, annis fracta, infirmato corpore et animo, unde in metum pronior illa ætas esse solet; *situs* pro longo ævo exquisite, accedente cogitatione desidiæ et inertiæ; *verique effœta*, paullo audacius dicta, cui nihil veri judicii adest, vanis inhians, proclivior ad amplectendos falsos rumores quam ad vera exploranda. Ut *frugibus* vel *frugum effœtus ager*, inhabilis longo usu et parum idoneus ad ferendas fruges; sic ætas illa inhabilis ad videndum verum et ad veros timores dijudicandos et a falsis discernendos. *Iræ, belli, Martis, fœta* præcordia passim apud poëtas

Talibus Allecto dictis exarſit in iras.
At juveni oranti ſubitus tremor occupat artus;
Deriguere oculi; tot Erinnys ſibilat hydris,
Tantaque ſe facies aperit. Tum flammea torquens
Lumina cunctantem et quærentem dicere plura
Repulit, et geminos erexit crinibus anguis,
Verberaque inſonuit, rabidoque hæc addidit ore:
En, ego victa ſitu, quam veri effeta ſenectus
Arma inter regum falſa formidine ludit:

πόλεμος δ' ἄνδρεσσι μελήσει. In edd. utrumque apparet: in Aldd. et quæ hinc fluxere *gerant*: at inde a Commel. Steph. et al. *gerent*. Nonnulli quoque *gerunt* Witt. *ferant*. Reliqua *quis bella gerenda* cum Heumanno Burmannus bene vidit eſſe reſcindenda, ut ab aliena manu aſſuta. Saltem otioſe ſubjecta ſunt.——446. *Et* Witt. *aut* Menag. pr. *ſubitos* Heinſ. intulerat e conjectura confirmata a Mentel. pr. a m. ſec. Sed tales deliciæ adverſus librorum auctoritatem inferri non debebant; *ſubitus*, edd. et librorum, etiam optimorum, in his fragm. Vatic., lectio et ipſa elegans eſt. Alii *ſubito*.——447. *Diriguere* vulgg. codd. et edd. ante Heinſ. et Pier. *tot crinis* Franc.——448. *fumea* Rom., male.——450. Abſurde Servius, quem Pomponius ſequitur, *geminos* de ſimilibus ſerpentibus accipit. Burm. conj. *gelidos*. Quidni autem duo angues in capite inter cæteros extolli a dea poterant, ut alias unus exſurgit, v. c. Stat. XI Theb. 65. Ovidius, qui Maronem ante oculos habuit, Met. IV, 494 *Inde duos mediis abrumpit crinibus angues* etc.——451. *verbereque* Montalb., ut lib. V, 579 *inſonuit flagello*. Sed alterum exquiſitius; fecit flagellum reſonare. Tum *rapido* alii, et ſic ante Heinſ. vulgg.——452. *non ego* Lutat. ad Stat., et *v. ſ. verique eff.* Donat. ad Terent. apud Burm. *effata* Goth. ſec. et Rom.——453. *falſo* Rom.

poëtas occurrunt. *Vatem* iterum ut verſ. 435. 443; æditaam *νεωκόρον* deſignat. Forma increpandi Homero jam frequentata eſt Iliad. ε, 428 ſqq. ζ, 490 ſqq. *πόλεμος δ' ἄνδρεσσι μελήσει* add. Iliad. υ, 137 ſq.

446 ſq. Exuit jam Erinnys anum, ut ſolent interdum dii (cf. Excurſ. XIII ad lib. I, p. 154), et vera forma adſtat. Præclara autem rei exponendæ ratio effectu ab initio ſtatim poſito: Turnum ita loquentem horror invadit etc. 447. *tot Erinnys*; nam horrendi angues ex capite ſibilant et dira deæ facies vera apparet. *tanta* pro talis. 451. *verbera inſonuit*; concuſſit, flagello increpuit; conf. ſup. v. 336. VI, 557.

456.

Reſpice ad hæc: adſum dirarum ab ſede ſororum;
Bella manu letumque gero.
Sic effata facem juveni conjecit, et atro
Lumine fumantis fixit ſub pectore tædas.
Olli ſomnum ingens rumpit pavor, oſſaque et artus
Perfundit toto proruptus corpore ſudor.
Arma amens fremit; arma toro tectiſque requirit.
Sævit amor ferri, et ſcelerata inſania belli;
Ira ſuper; magno veluti quum flamma ſonore

454. *Aſpice* Goth. ſec. Olim fuere qui diſtinguerent: *Reſpice*: *ad hæc adſum*; vid. Serv.——455. *gero* vel *cano* Zulich. Male. Nam reſpicit ad ſup. 443 ſq.——456. *alto* Parrh.——457. *flammantes* Parrh. *de* tert. Rottend.——458. *Illi ingens ſomnum* Rom. et alii Pier. *Illi* quoque fragm. Vatic. *rumpit* Heinſ. cum melioribus. Vulgo *rupit*. *atris* Goth. pr. *oſſaque ductus* ſec. Moret. Notabile utique, *ſudorem perfundere oſſa*. *Ora* et *artus* ratio poſtulare videtur.——459. *Perfundit* item Heinſ. pro vulgari: *perfudit*; at pr. Rottend. *profundit*; et multi, etiam fragm. Vatic. *præruptus*, ut alibi quoque ſolent.——460. *A. tumens* Montalb., ſed *A. amens* etiam ſup. II, 315. *tectoq*. ſec. Rottend.——462. Optandum erat, ut viri docti docerent, quomodo hæc acciperent: *Ira ſuper*. Vulgo videntur interpretari cum Cerda: inſuper; acceſſit demum ira. Ita ſaltem diſtinctio erat accommodanda: *ſ. i. belli*, *Ira ſuper*; *veluti*. Sane *ſuper* eo ſenſu apud poëtam et alibi occurrit, v. ſup. II, 71; cf. VIII, 245. XI, 226. Sed ſententia inde exit jejuna et tanto poëta indigna: *Sævit amor—inſania*, *inſuper ira*. Dicendum ſaltem erat, *ſuper* eſſe pro copula: *Iraque*. Exilitas tanta facile a poëta evitari poterat, ſi ſcriberet, *Ira furit* vel ſimili modo. *Super* pro, ſupereſt, ſuperat, occurrit et alibi (ut III, 489). Si pro ſuperare, ebullire, erumpere illud dictum docere poſſem, bona efficeretur ſententia. Donatus ita interpretatur, ac ſi *ſuper* pro, ſuper his, dictum velit: *Tantum contraria deſiderabat, ut iraſceretur ſibi, quod nondum iret ad bellum*. Saltem *ira ſuper* eo eſt expediendum, ut ſit, quod περὶ Græcis poëtis, *plus quam* amor ferri et inſania belli, furit ira.

456. *facem injecit* in juvenem. 460. *arma fremit*, plus eſt, quam, depoſcit, clamat. 461. 462. Elaborata oratio! pro, belli cupiditate et ira incenditur. *amor ferri* et *inſania belli* unum idemque declarant. *ſcelerata i.* quoniam ad cædes, rapinas et *ſcelera*, rapit, quæ proprie de bello dicuntur; at *ſuper ira*, magis adhuc, quam amor pugnæ, ſævit, furit ira. cf. Var. Lect.

462—466. Fundus comparationis in Homero Iliad. φ, 362 ſqq., ubi de Xantho Vul-
çani

Virgea ſuggeritur coſtis undantis aëni,
Exſultantque æſtu latices; furit intus aquai
Fumidus atque alte ſpumis exuberat amnis;
Nec jam ſe capit unda; volat vapor ater ad auras.
Ergo iter ad regem polluta pace Latinum

463. *ſurgentur* Franc.——464. In Erf. corrector ante oculos habuiſſe videtur *Exſuperant*. Verum *exultare* eſt τὸ ἀναβλύειν. Ap. Hom. l. c. in notis eſt λέβης ζεῖ ἔνδον—πάντοθεν ἀμβολάδην. Quod lebes idem eſt κνίσσῃ μελδόμενος puta poëtica forma dictum pro eo, quod in lebete continetur, adipe; pro κνίσσα μελδομένη. *aquai*. Hoc Heinſ. retraxit, nam vulgg. *aquæ vis*, quod et Cuninghamius maluit retinere. Memorabilis eſt Servii nota: "aquai: *Hanc diæreſim Tucca et Varius fecerunt; nam Virgilius ſic reliquerat:* f. i. aquæ vis, F. atque a. ſ. e. amnis; *quod ſatis aſperum fuit*." Judicio quidem adjecto vix ſubſcribas; multo enim mollior altera hæc ratio. Niſi forte Serviana aliter ſe habebant, ut ex gloſſa primi Moret. ſuſpiceris: "Aquæ vis *appoſuit Tucca, quia nimis aſpere ſonuit* aquæ amnis, *quod Virgilius prius ibi poſuit*." Certe illa, *aquai amnis*, ſatis dure dicta videntur; etſi ſic *rivus aquæ* Ecl. VIII, 87 *Propter aquæ rivum*; quod etiam Pomponius ex pleniore Servio comparat. Sed defenditur hæc lectio *aquai* noto Probi lib. I Art. Grammat. loco, ubi quatuor tantum locis priſcam illam ſecundi caſus formam a poëta agnoſci docet. Accedit Medic. Mentel. ſec. et a m. ſec. Rottend. ſec., tum pro div. lect. tert. et Leid. pr. Item Schol. Perſii. v. Heinſ. At *aquæ vis* omnes cæteri libri agnoſcunt, quorum familiam ducit Rom. cum fragm. Vatic. Inter editas Aldinæ hoc idem tuentur; ſed mutatum in Junt. et repoſitum *aquai* ad Benedicti ductum, qui et ipſe ſuſpicatur, narratiunculam apud Servium eſſe commentitiam; nam nihil a Tucca mutatum eſſe debuiſſe e lege Auguſti. Provocat idem ad Quinctilianum (I, 7, 18, ubi non in omnibus legitur *aquai*, ſed tantum alterum *aulai*). Vix talia ad liquidum perduci poſſunt; potuit *vis* ab uno codice abeſſe et ſuppletus eſſe verſus a docto viro ſic, ut ſcriberet, *aquai*; potuit quoque ab initio *aquai* ſcriptum eſſe, et eo neglecto a librario, *aquæ* refictum in *aquæ vis*. P. Scriverii lectionem: *Exſultante æſtu latices erugit aquai* refellit Heinſius. Cui vacat, refellere poteſt et aliam Schraderi ad Muſæum p. 233.——465. *ſpumans* Bigot. *fumis* Leid. *vapor altus* Erf.

cani flammis ſubmiſſis ebulliente agitur; ſed primum ornatu verborum ſuperat Virgilius, ut facile expectabas ab imitatore Marone. cf. Macrob. Sat. V, 11, tum vero etiam aliud comparatum idque elegantius, ſuaviore et doctiore metaphora, ſubſtituit, animum ira æſtuantem. *Coſtas* ollæ (ſed gravius nominavit *aënum*) dixit ut γάστρην τρίποδος Hom. Odyſſ. Θ, 437 et ex utroque loco Quintus Cal. Cerdæ laudatus (lib. V, 381 ſqq. de Ajacis ira). Ornate reliqua quoque: *Fumidus amnis aquæ*, vapor, *furit intus atque alte ſpumis exuberat*, ſpumat.

467—474. *polluta pace* violata

Indicit primis juvenum, et jubet arma parari,
Tutari Italiam, detrudere finibus hoſtem :
Se ſatis ambobus Teucriſque venire Latiniſque.
Hæc ubi dicta dedit, divoſque in vota vocavit;
Certatim ſeſe Rutuli exhortantur in arma.
Hunc decus egregium formæ movet atque juventæ;
Hunc atavi reges; hunc claris dextera factis.
Dum Turnus Rutulos animis audacibus inplet,

468. *Inducit* Ven. *et* abeſt pr. Hamb.——469. *Italia* alter Menag. *I. et d.* pr.——470. *que* in fine abeſt multis, ex more.——472. *Certanti* Franc.——473. *juventa* aliquot Pier. et Goth. ſec.——474. *clari d. facti* Medic. Pierii.——475. *Dum T. animis Rutulos* multi Heinſ. *animos Rutilis* Reg.; error autem *Rutilus* pro *Rutulus* ſæpe in libb. occurrit. Illud vero miror, cum corripiantur in hac voce ſyllabæ, Græcis ſcribi vocem per diphthongum *ου*, Ῥουτοῦλοι.

lata jam a Latino. *venire* eſt gravius, quam eſſe; ut alibi monitum. *divos in vota vocavit*, invocavit votis; cf. ad lib. V, 234; ἐπηύξατο. *exhortantur*, ὦρσαν, ἐπῶρσαν, Homericum.

472—474. Rutuli ſe acuunt ad bellum, alii pulchritudine, alii nobilitate Turni, alii virtutis fama erecti. Et ſic Servius. Male Pompon. et alii *Hunc* ſc. Turnum accipiunt.

475 ſqq. Principium belli inter Latinos et Trojanos cervus venatione interemtus. Reprehenſum hoc jam apud Macrob. V, 17 hinc a multis tamquam tenue et vi epica deſtitutum. Nolo defendere poëtam. Totus hic locus de cauſſis belli in Trojanos concitati parum placet. Malim a magnis animorum motibus, iris et odiis, eas arceſſitas eſſe, quam a Diſcordiæ ſeu Furiæ artibus. Si ſemel poëta rerum miracula pro cauſſis naturalibus affert, ab allegorica certe perſona fruſtra ea peti puto. Nec tamen cerva hic belli eſt cauſſa; ſed occaſio tantum et initium. Narrationem quoque hæc ipſa res, concurſus cæſa cerva ſacra factus, pro illis temporibus facit probabilem, cum ſemel non conſilio ſed animorum impetu committendi eſſent Latini cum Trojanis et res ad manus deducenda. Tum poëta æmulatus putatur belli Iliaci initia et retentæ in Aulide claſſis Achivorum cauſſas, interemta ab Agamemnone cerva Dianæ ſacra. Omnino invento huic poëtæ ſtrenue incubuerunt, ut pugnarum et odiorum cauſſas ab occiſis caſu ſacris animantibus, quæ (ἀνειμένα, ἄφετα), libere vagarentur, arceſſerent,

Exempla

Allecto in Teucros Stygiis se concitat alis;
Arte nova speculata locum, quo litore pulcher
Insidiis cursuque feras agitabat Iulus.
Hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo
Objicit, et noto naris contingit odore,
Ut cervum ardentes agerent: quæ prima laborum
Caussa fuit, belloque animos adcendit agrestis.
Cervus erat forma præstanti et cornibus ingens,

477. *qua* Oudart. pro var. lect. Bene Holdsworthus observabat *arte nova* nova non bene jungi cum *speculata* locum; nam in hoc, quod locum speculabatur, ars Alectus spectari non potuit. Itaque interpungi vult: *se concitat alis Arte nova, sp. l.* Sed non magis *Ars nova* ad volatum referri potest. Saltem *Arte nova—rabiem objicit*; sed cum alia interjecta essent, v. 479 *Hic* interserit. Locus autem sic distinguendus: *Dum Turnus—se c. alis. Arte nova, sp.—Iulus, Hic s.—Objicit* etc. At v. Not.—— 478. *nefas* pro *feras* Goth. tert.——479. *Cocitica, Cocitina* aberratt.—— 481. *agitent* Ven. *qui* Franc. et pro var. lect. pr. Hamb. *laborum* cum melioribus Heins. post Pier. At vulgo, *malorum*, ex intpr.——482. *animas* pr. Rottend. *incendit* pr. Menag. *concendit* Bigot.——483. *formæ præstanti* Hugen. et pr. Rottend. *formæ præstans* Bigot. v. Æn. I, 71.

Exempla v. ap. Cerdam, sed judicium adhibe, uti apud illos quoque, qui magnas rerum conversiones a parvis caussis nuper libellis suis persequuti sunt.

475—483. *animis a. implet.* Homericum. θάρσευς πλῆσεν φρένας, ut Iliad. ε, 573. cf. Guell. Facit nunc Alecto, quod Eris Homerica Iliad. δ, 444 νεῖκος ὁμοΐιον ἔμβαλε etc. *arte nova*, alia fraude. 480. *prima laborum caussa fuit.* Comparant Iliad. ε, 63. χ, 116; est primum initium calamitatum, quæ insequutæ sunt.

483 sqq. Molles et bucolicis propiores versus sunt, qui sequuntur, quod eleganter monuit Spencius. Similes deliciæ Cyparissi cervus apud Ovid. Met. X, 109 sqq. occurrunt, sed juvenili carminis luxuria expolitæ. Calpurnii quoque imitationem notavit Cerda Ecl. VI, 33 sq. et Statii locum de tigribus Bacchi mansuefactis comparat (Theb. VII, 564 sqq.). De id genus animantibus cf. viros doctos ad Lucian. pro Merc. Cond. c. 1. *Tyrrhidæ pueri*, pro Tyrrhei filii. Fuit autem nomen hoc in historia Albanorum regum non ignobile. Tyrrhus enim erat regii armenti magister, apud quem Lavinia Silviam enixa est: v. Victor O. G. R. 16. cf. Serv. ad VI, 760 comparato Dionys. I, 70, ubi Πυῤῥήνὸς

Tyrrhidæ pueri quem matris ab ubere raptum
Nutribant, Tyrrheusque pater, cui regia parent
Armenta, et late custodia credita campi.
Adsuetum imperiis soror omni Silvia cura
Mollibus intexens ornabat cornua sertis,
Pectebatque ferum, puroque in fonte lavabat.
Ille, manum patiens, mensæque adsuetus herili,
Errabat silvis; rursusque ad limina nota
Ipse domum sera quamvis se nocte ferebat.
Hunc procul errantem rabidæ venantis Iuli
Conmovere canes: fluvio quum forte secundo

484. *Thyrridæ*, *Tyridæ*, *Tiridæ*, et *Thirus*, *Tirrus*, *Tirius*, *Tyrus*, *Tyrrus*, aberratt.——485. *Tyrrhusque* Heins. ex libris maluit: nec aliter Aldd. et hinc ductæ: quas deseruit Commeliniana, quæ Palatinum codicem expressit, Pulmanniana et aliæ. Ante Heinsium (h. e. in iis editionibus, quibus utebatur Heins., puta edd. Dan. Heinsii, Pulmanni et similes) legebatur *Tyrrheusque*, quod præferas, quia altera in *Tyrrhides* a poëta producta est; Θυῤῥεὺς, Θυῤῥείδης. Exemplum in contrarium esse potest *Belides* sup. II, 82, sed nomen illud adhuc suspectum habeo. Tum non vana est observatio doctissimi Ouwens Noct. Hagan. p. 607, multorum nominum duas esse terminationes, unde diversa patronymica ducta sint: *Tyndaridas* habemus, cum tamen *Tyndareus* frequentetur; fuit igitur etiam aliquando *Tyndarus*. Ita etiam *Tyrrheus* et *Tyrrhus*, quod alibi occurrit. vid. in Nota.——486. *lati* Rom., sed Pierius spreverat, Heinsius autem e Medic. aliisque prætulerat. Recte vero Burm. revocavit *late*, quippe doctius dictum; ut *late rex* I, 25 et al. *campi est* Goth. sec.——487. *A. in silvis* Menag. pr.——488. *innectens* l. *intexens* Goth. tert.——489. *Potabatque* aliquot Pier. *Sectabatque* Sprot. *feram* pr. Hamb. ed. Ven., male. v. Burm. cf. sup. II, 51.——490. *manu* (ex *manū*) Sprot. Vratisl. Medic. *manuum* aliquot Pier.——491. *que* abest Zulich. *ad menia* Erf.——493. *rapidi* aliquot Pier.; al. *rapidæ*, *rabidi*, male.

ῥηνὸς depravate scriptum est, et in libro de Augusti progenie cap. 18 *Tityrus*. *soror* sc. puerorum, Tyrrhei filia. 490. χειροήθη et ὁμοτράπεζον fuisse dicit. cf. Guell. 492. *Ipse d.* Αὐτὸς pro αὐτομάτως.

491—495. Cervus post natationem (elegantur *defluere* pro natare) in ripa se ab æstu recreabat. Ergo jam *defluxerat*, ut bene Cerda accipit *deflueret*. 498. Turbas faciunt in *erranti*. Res expedita erit, si cogites inverso

Deflueret, ripaque æstus viridante levaret.
Ipse etiam, eximiæ laudis succensus amore,
Ascanius curvo direxit spicula cornu :
Nec dextræ erranti deus afuit; actaque multo
Perque uterum sonitu perque ilia venit arundo.
Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit,
Successitque gemens stabulis, questuque cruentus
Atque imploranti similis tectum omne replebat.
Silvia prima soror, palmis percussa lacertos,
Auxilium vocat, et duros conclamat agrestis.
Olli (pestis enim tacitis latet aspera silvis)
Inprovisi adsunt : hic torre armatus obusto,
Stipitis hic gravidi nodis; quod cuique repertum
Rimanti, telum ira facit. Vocat agmina Tyrrheus

495. *r. a. undante* aliquot Pier. *lavaret* multi.——496. *exuviæ laudis* Sprot. *nimiæ* Dorvill. *accensus* Gud. et Moret. qu.——497. *derexit* Gud.——498. *afuit* cum antiquioribus scribit Heins. Vulgo *abfuit*; alii *affuit*.——500. *inter* aliquot Heins.——502. *replebat* Heins. e Medic. et a. pr. m. Gud., item Sprot. et Reg. Vulgo, *replevit*.——505. *Olli* Heins. cum melioribus. Alii, *Illi*.——506. *armatur* Sprot. *abusto* et *adusto* aberratt. apud Pier. et Burm.——507. *hi* Menag. pr. *gravidis* Goth. sec. *est* multi addunt, etiam Pier.——508. *ira fuit* Pier. aliquot; *dedit* Bigot. cf. Burm.

inverso sensu dictum : *erranti deus abfuit.*' Nunc negationem addidit : *Nec deus abfuit*, adfuit fortuna, *dextræ erranti*, sic ut ea non aberraret. At Servius ad Alecto refert; ut sit ἡ Θεός. *acta venit* plenius pro adacta est. *nota tecta*, τὰ ἤθεα. Si adolescenti hæc interpretaris, observa ingenuæ indolis signa in miseratione cervæ, placidæ ac mansuetæ feræ, vss. 500 sqq.

505. *pestis*; recte Serv. Furia. cf. sup. 476. 477. Latet enim illa in silva ad speculandam nocendi rationem et viam. Neque inde nisi v. 511 discedit. Mireris Cerdam ipsos *agrestes* h. pastores ad bellum movendum e silvis concurrentes interpretari malle. *Torrem obustum*, quis non videat esse sudem præustam? cf. inf. 524, ut mox stipites nodosos memorat. *cuneos coactos* pro adacto cuneo dixit.

511.

Quadrifidam quercum cuneis ut forte coactis
Scindebat, rapta ſpirans inmane ſecuri.
At ſæva a ſpeculis tempus dea nacta nocendi
Ardua tecta petit ſtabuli; et de culmine ſummo
Paſtorale canit ſignum, cornuque recurvo
Tartaream intendit vocem: qua protenus omne
Contremuit nemus, et ſilvæ intonuere profundæ:
Audiit et Triviæ longe lacus; audiit amnis

509. *Quadrificam* Dorvill —510. *Scindebant* Medic. et Scheffer., ut ad agreſtes referatur.—511. *e* aberat multis Pier.—512. Ante Heinſ. diſtinxerant vulgg. poſt *petit.*—514. *incendit* Rom. et aliquot Burm.—515. *Inſonuit* e Grammaticis laudat Heinſ. *Concutitur* pr. Rottend. *inſonuere* Rom. et alii Pier. et Heinſ. *ſonuere* Ed. Mediol. et Schol. Statii cum binis Goth.—516. In multis *audit* ſcribitur, et hinc inſeritur in nonnullis *et* ante *amnis*. Menag. pr. *audiit omnis*, quod placet Burmanno.

511. *ſtabulum*, paſtoris tugurium, ut et alibi. 513. Fuit ſcilicet idem, qui nunc in agris eſt, mos, buccina convocandi ruricolas, repentino aliquo metu, periculo vel incurſu. Quid? quod et Comitia ita convocari ſolebant: *Per cornicinem centuriata* ap. Gell. XV, 27. Subnata autem Maroni Furiæ buccina ex Eridis horrendo clamore Iliad. λ, 5, 11. In 514—518 imitatorem facile agnoſcas vel ex exquiſitiore ornatus ſtudio. Expreſſus (nam inter multa a Cerda et aliis congeſta hoc unum tenendum) Apollonii locus, primum quidem III, 1217 Hecates canum latratu: Πείσεα δ' ἔτρεμε πάντα; et multo magis draconis ſibilo IV, 127. 139 ἀμφὶ δὲ μακραὶ Ἠϊόνες ποταμοῖο καὶ ἄσπετον ἴαχεν ἄλσος· Ἔκλυον, οἳ καὶ πολλὸν ἑκὰς etc. Δείματι δ' ἐξέγροντο λεχωΐδες, ἀμφὶ δὲ παισὶ Νηπιάχοις, οἵ τέ σφιν ὑπ' ἀγκαλίδεσσιν ἴαυον, Ῥοίζῳ παλλομένοις χεῖρας βάλον ἀσχαλόωσαι; unde noſter: *Et trepidæ matres preſſere ad pectora natos*; non tam ornate, ſed meliore judicio; Nam a Furia inflatam buccinam tam horrendum ſonitum edidiſſe, probabilius eſt dictum, quam draconis ſibilum tam longe eſſe auditum. Virgilii imitatorem habes Statium I Theb. 118 de anguium Tiſiphones ſibilo: *Audiit et medius cæli Parnaſſus* etc., ubi omnia multo magis portentoſa videbis. 515. *profundæ* cum dilectu. In intimis magnæ ſilvæ receſſibus audiebatur vox. 516. *Triviæ lacus* eſt Lacus Aricinus cum Nemore

et

Sulfurea Nar albus aqua fonteſque Velini;
Et trepidæ matres preſſere ad pectora natos.
Tum vero ad vocem celeres, qua buccina ſignum
Dira dedit, raptis concurrunt undique telis
Indomiti agricolæ: nec non et Troia pubes
Aſcanio auxilium caſtris effundit apertis.
Direxere acies. Non jam certamine agreſti,
Stipitibus duris agitur ſudibuſve præuſtis;
Sed ferro ancipiti decernunt, atraque late

518. *At* Menag. pr. *ad ubera* Oudart., quod alibi occurrit.——519. *Quin vero* pr. Moret. a m. pr.——520. Scribitur fere *concorrunt*, ex pronuntiatione. *occurrunt* aliquot Pier.——521. *Troïca* Witt.——522. Dubitat Burm., an legendum ſit, *campis e. a.* Cur tamen in *caſtris apertis* hæreas, cum *domus aperta*, *foribus apertis*, bene dicatur?——523. *Derexere* Medic. *ſurrexere* pr. Hamb. pro var. lect. *nec jam* Parrhaſ. *in certam.* Oudart. *agreſtis* Medic.——524. *Stypitibus* paſſim ſcribitur apud Pier. cf. Burm. *ſudibuſque* duo ejuſdem.——525. *decertant* Bigot. a m. ſec. v. III Ge. 20. *utraque* ſec. Moret.

et Templo Dianæ nobiliſſimo; cf. inf. v. 761. Nunc *Lago di Nemi,* non longe ab vico *Genſano.* Paullo remotior ab his locis verſus ſeptentrionem eſt *Nar,* qui inter Sabinos et Umbros ad Tiberim deſcendit, *ſulfureis aquis* ſatis notus, de quo jam Ennii verſus VI Annal. *Sulfureas poſuit ſpiramina Naris ad undas,* v. Cerda h. l. Cluver. p. 705, quarum natura *candorem* facit. In proximo *Lacus Velinus,* amne Velino inter montium juga ſuper Reate ſtagnante: in Narem ille quoque aliquando a M. Curio, exciſo monte, emiſſus. Cic. IV ad Att. 15. Cf. Plin. III, 12 ſ. 17.

520. Ennii Ann. III verſus ap. Macrob. VII, 3 *Poſtquam defeſſi ſunt ſtantes ſpargere ſeſe Haſtis: anſatis concurrunt undique telis.* 521. *Indomiti agricolæ.* Ornans epitheton; ſimpliciter accipio duros, aſperos. Sunt enim ἄτρυτοι: quod primo loco eſt, qui atteri nequeunt aut frangi ac fatigari laboribus et ærumnis: altero ἄτρυτος etiam invictum, hinc validum, magnum, ingentem, ſimpliciter denotat. *nec non et T. p.* Caſtrorum portis reſeratis mittunt auxilium Trojani. Vulgari oratione copiæ effundunt ſe, effunduntur, ἐκχέονται. Mox v. 525. 526. *ſeges,* pro, agro: iſque adeo pro acie: eleganter autem

Horrefcit ftrictis feges enfibus, æraque fulgent
Sole laceffita, et lucem fub nubila jactant:
Fluctus uti primo cœpit quum albefcere vento,
Paullatim fefe tollit mare, et altius undas
Erigit, inde imo confurgit ad æthera fundo.

526. *triftis f.* Parrhaf. *armaque* Zulich.——527. *Sole repercuffa* pro var. lect. Moret. tert. ex intpt. *et lumen* aliquot Pier., tum *fub lumine* pars Pier. et Heinf. c. Erf. *fub lumina* duo Burm. *fub lumine* duo alii; Gothani vulgatam tuentur.——528. in fine *ponto* Rom. et Medic., quorum in eadem lectione confpirantium haud levis auctoritas eft, et pro var. lect. Gud., item Macrob. V Sat. 13, ut taceam codd. e vulgo, binos Goth.; in altero quidem *puncto* eft. Probat Heinfius, ut *primo ponto* fit: a littore, et refpondeat Homerico ἐν αἰγιαλῷ, in loco, quem poëta ante oculos habuit Iliad. δ, 422. Sed tempeftate oriente fluctus ex alto verfus littus aguntur, non a littore primum moveri incipiunt, ut jam Burmannus monuit. Tum vero in Homerico loco non ἐν αἰγιαλῷ refponderet Virgiliano *primo ponto*; fed Πόντῳ μὲν τὰ πρῶτα κ., et hoc quidem fenfu, ut fit pro, *primum in ponto, in alto.* Verfus hi funt: Ὡς δ' ὅτ' ἐν αἰγιαλῷ πολυηχεῖ κῦμα θαλάσσης Ὄρνυτ' ἐπασσύτερον, Ζεφύρου ὑποκινήσαντος, Πόντῳ μὲν τὰ πρῶτα κορύσσεται, αὐτὰρ ἔπειτα Χέρσῳ ῥηγνύμενον μεγάλα βρέμει. Burmannus malit: *fummo—ponto*, ut *imo fundo* opponatur. Sed manifefta fatis res eft, *ponto* ex altero loco Ge. III, 237 huc effe tranflatum, ubi *in medio ponto.* Variare autem poëtam verbo uno vel altero, ejufmodi verfus, quos iterum ponit, ab ipfo Heinfio aliquoties monitum eft. Uti itaque altero loco fluctuum primos ortus in alto *(in medio ponto)*, fic nunc fluctuum ortus a prima auræ impulfione, *primo vento*, memorat.——530. *uno* Franc. *imo et* Dorvill.

autem *acies* ftatim per fegetem effertur et reliqua ad eam attemperantur; qui comparandi modus exquifitæ eft venuftatis. Locus fimilis inf. videndus lib. XI, 601. 602. Primæ autem lineæ funt Iliad. ν, 338, ubi *horret pugna haftis* ἔφριξεν δὲ μάχη ἐγχείῃσι μακρῇς. At apud Apollon. III, 1355 *horret armis ager* φρίξεν δὲ πέρι στιβαροῖς σακέεσσι—Ἄρηος τέμενος.

526. *Sole laceffita* venufte pro percuffa radiis. Debetur hoc Lucretii exemplo lib. IV, 218 *Corpora quæ feriant oculos vifumque laceffant:* unde patet, ut ex aliis locis, ubi *vifum, aures laceffere* occurrit, *laceffere* effe fimpliciter ferire, percutere; cf. inf. ad lib. X, 10. Refertur etiam paullo ante *atra* feges ad oculorum judicium, fi longum hominum ordinem in campo profpicias.

528—530. Sæpius ornata a poëtis comparatio; primum quidem ab Homero Iliad. δ,

422

Hic juvenis primam ante aciem ſtridente ſagitta,
Natorum TyrrhI fuerat qui maximus, Almo
Sternitur; hæſit enim ſub gutture volnus, et udæ
Vocis iter tenuemque incluſit ſanguine vitam.
Corpora multa virum circa, ſeniorque Galæſus,
Dum paci medium ſe offert; juſtiſſimus unus 536
Qui fuit, Auſoniiſque olim ditiſſimus arvis:
Quinque greges illi balantum, quina redibant
Armenta, et terram centum vertebat aratris.

532. *Gnatorum Tyrrhei* libri Pier. Ex iiſdem et ſuis Heinſius *Almo* ſcripſit pro *Almon*; nullum enim nomen Latinum *on* litteris finiri, ait Soſipater. Quod equidem inter Grammaticorum argutias referam. *Almon* eſt communior forma; *Almo* rarior. Sic *Agamemno*, *Tarcho* et alia pro vulgari *Agamemnon*.——533. *Exit enim* aliquot Pier. cum Dorvill., ut ſit quod lib. IX, 432 *viribus enſis adactus Tranſabiit coſtas.* Sed natum hoc ex ſcriptura: *eſit. gurgite* duo Burmann.——534. *que* abeſt Witt. ——535. *Galæſus* Heinſ. cum melioribus etiam hic, ex Γαλαῖσος. Vulgo *Galeſus.* conf. ad Ge. IV, 126. *Galæſus* Rom.——536. *Cum p.* ſec. Rottend. *pacis m.* Parrhaſ. *ſeſe* Ald. Junt. *ſe offert medium* Montalb. *ſe* plane excidit Oudart.——537. *que* abeſt Franc. Witt. *agris* Medic. Pierii, treſque Burm. *armis* alter Hamb. Sed *arvis* recte retinent cæteri. Eſſe pro *in arvis* monet Burm. Cuninghamius *agris* retraxit; docere id *greges et armenta.* Non ſequar ſubtilitatem.——538. *et quina* ſec. Moret.——539. *terras* duo Goth., male. *et centum terram* Witt.

422 ſqq. Eandem elaboratius extulerat Maro Georg. III, 237 ſq.

532. 533. *vulnus* pro ſagitta, *Serv.*, ut II, 529, et *incluſit*, pro vulgari, intercluſit, *iter vocis udæ*, traducto epitheto a gutture, per quod vox emittitur; proprie *iter udum.* Quomodo Virgilius ornatu præcellat Homerum, vide in hoc: Iliad. ν, 388 ὁ δέ μιν βάλε κρὶ λαιμὸν (κατὰ λ.) ὑπ' ἀνθερεῶνα, διὰ πρὸ δὲ χαλκὸν ἔλασσε.—

536—539. Homerica arte Galæſi memoriam nobis commendat et miſerationem facit. cf. Iliad. ε, 612. 613. 614. Quod *ditiſſimum* eundem et *juſtiſſimum* exhibet, ad primæ vitæ mores comparatum eſt. Illud vero præclare: *Dum paci medium ſeſe offert,* ut jam Macrob. IV, 4 monuit.

540

Atque ea per campos æquo dum Marte geruntur,
Promiſſi dea facta potens, ubi ſanguine bellum
Inbuit, et primæ conmiſit funera pugnæ,
Deſerit Heſperiam, et cœli convexa per auras

540. *ſævo Marte* emendat Marklandus ad Stat. Silv. V, 2, 21. Obnuntiat divinationi Burmannus, ſed quid *æquo Marte* ſit, parum expedit. Scilicet eſt, pari utrinque belli fortuna, pugna in neutram partem inclinata; ut alias *dubio, cæco, Marte* pugnatur. *Æquus* autem pro, æqualis, ſatis frequens eſt. Paullo aliter, nec tamen multum diverſe ap. Lucan. III, 585 *navis dextrum lævumque tuetur* Æquo Marte *latus.* De congreſſu ex loco iniquo in locum æquum deducto Curtius IV, 1 *De regno æquo, ſi vellet, Marte contenderet.*——541. *bellum. telum* pro var. lect. pr. Hamb. ex intpt.——542. *c. ſanguine p.* Goth. ſec. ex antecedente verſu. *munera p.* conj. Markl. ad Stat. V Silv. 1, 21, quod et ipſum bonum eſſet. ——543. Memorabilis eſt Servii nota: *Probus, Aſper, Donatus* (is tamen Donatus, quem habemus, *evolavit per auras ad Junonem,* interpretatur), *dicunt, hoc loco* per *bis accipiendum, ut adloquatur Junonem* per cæli convexa *et* per auras (quod duriſſimum eſſet: etſi Burmanno non diſplicet). *Poteſt tamen* (et hæc melior ratio) *eſſe epexegeſis* per auras *id eſt* cæli convexa; *nec enim aliud ſunt auræ.* (Quæ ſequuntur, adſuta eſſe videntur). *Dicit etiam quidam commentarius* convecta *eſſe legendum, ut ſit* ipſa convecta; *quod difficile in exemplaribus invenitur.* Conſentiunt ſane omnes codd. in *convexa,* niſi quod Medic. a m. pr. *converſa,* quod Cuningham. probat, cumque eo Brunckius recepit: meo ſenſu tenue et exile eſt; ſec. Moret. *connexa,* vitioſe. Cum tamen verborum junctura paullo inſolentior ſit, Canterus

540 ſq. *æquo Marte,* pari utrinque belli fortuna, pugna in neutram partem inclinata. Comparant tranſitus formam Iliad. ε, 84 Ὣς οἱ μὲν etc. *promiſſi potens* ἐγκρατὴς γενομένη ὧν ὑπέσχετο. cf. ad 341. *ſanguine bellum imbuit.* Servius, initiavit. Et hoc ſane eſt *imbuere* ſeu de primo uſu, contactu et tractatione rei, ſeu de prima inſtitutione. Ita *mare imbui prima navigatione ab Argo* dixit Catullus Epithal. Pel. et Thet. 11. *Illa rudem curſu prima imbuit Amphitriten:* ubi epitheton ipſum declarat mentem poëtæ. Scilicet, proprie *Latini imbuebantur ſanguine* (ut v. 554 *ſanguis novus imbuit arma),* inducebantur, trahebantur, prima cæde facta, ad bellum. conf. inf. 547. Doctius ipſum *bellum imbuitur,* inſtituitur, ſanguine. Ex copiis, quæ apud Cerdam habentur, unum huc referas Propertii IV, 10, 5 *Imbuis exemplum primæ tu, Romule, palmæ.* 543. *per auras, cæli convexa,* junge, ver-

Junonem victrix adfatur voce superba:
En, perfecta tibi bello discordia tristi;
Dic, in amicitiam coëant, et fœdera jungant.
Quandoquidem Ausonio respersi sanguine Teucros:
Hoc etiam his addam, tua si mihi certa voluntas,
Finitimas in bella feram rumoribus urbis,
Adcendamque animos insani Martis amore,
Undique ut auxilio veniant; spargam arma per
agros.
Tum contra Juno: terrorum et fraudis abunde est.
Stant belli caussæ; pugnatur comminus armis;
Quæ sors prima dedit, sanguis novus inbuit arma.

Canterus ap. Heins. conjecit: *c. convexa peragrans* vel *pererrans*; satis jejune. Musonius *convexa* pro *convecta* dictum esse volebat, sc. Alecto vecta per auras. Cerda cum Turnebo Furiam *convexam* dici posse putavit, ut *amnis devexus* IV Ge. 293 sqq., perperam utique. Equidem bene intelligo, si verba ad naturalem ordinem revoces *(per auras, cæli convexa)*, expediri quodammodo priorem versum; illud tamen nondum concoquere possum: *Furiam alloqui Junonem per auras.* Latet, puto, facilis ad indagandum lectio: *cælique evecta* per auras, et peperit vitium compendium τῦ *que*.——545. *belli d. tristis* aliquot Pier., quæ vulgaris erat ratio. Quæ sequuntur ad meum sensum distinxi: *En—tristi*; *Dic—jungant*. *Quandoquidem A. r. s. Teucros. Hoc etiam his addam* sqq. Vulgata ratio erat: *Dic—jungant: Quandoquidem Ausonio respersi sanguine Teucros. Hoc etiam his addam* etc.——546. *Sic* Sprot. et pars Pierianorum. Nec displicet. Eadem diversitas V, 551. *ut coëant* duo Burm., ut 551.——547. *Quando equidem* Rom.——548. *tunc si m.* sec. Hamb. *sit mibi* Menag. pr. vide IV, 125. *voluptas* Erf.——550. *insano Mart. amore* conj. Cuningham. ——551. *ut a. coëant* Sprot., ut inf. 582 *undique collecti coëunt*——552. *ac f.* ante Heins. legebatur. *abundest* Rom. *est* abest Goth. tert.——553. *pugnantur* Dorvill. *quo minus* Franc.——554. *fors* multi etiam h. l. *imbuet* Parrhas.

bo motus omisso, v. c. evecta: Sed vid. Var. Lect. 546. conf. 316. 317. *Dic*, ironice, tamquam ἀδύνατον. 548. *hoc addam, in bella feram*, rapiam, doctius quam, ad bellum accendam.

552 sq. Dignitatem orationi Junonis inesse facile agnoscas. *Stant b. caussæ.* Burmannus certæ,

Talia connubia, et talis celebrent hymenæos
Egregium Veneris genus et rex ipſe Latinus.
Te ſuper ætherias errare licentius auras
Haud Pater ille velit, ſummi regnator Olympi.
Cede locis. Ego, ſi qua ſuper fortuna laborum eſt,
Ipſa regam. Talis dederat Saturnia voces.
Illa autem adtollit ſtridentis anguibus alas,
Cocytique petit ſedem, ſupera ardua linquens.
Eſt locus Italiæ medio ſub montibus altis
Nobilis, et fama multis memoratus in oris,
Amſancti valles: denſis hunc frondibus atrum

555. *connubia* ſtatim per Aldd. in contextum venerunt. Brunck. revocavit *conjugia*, in quod omnes Pier. et Heinſ. et tres Goth. c. Erf. conſentiunt, præter Mentel. pr. *conubia*. Porro qu. Moret. cum pr. Hamburg. omittit *et*.——558. *ipſe* aliquot edd. et codd. v. ſup. v. 110.——559. *ſi qua modo* alter Hamb. *eſt* deeſt multis Pier. et Heinſ.——560. *geram* Hamb. pr.——561. *extollit* Parrh. *unguibus* Trappius poſt Cuningham. emendabat, ut membranæ eſſent alarum; parum feliciter. v. Not.——562. *petens* Franc. *ſuper a.* duo cum Ed. Dan., natum ex *ſuperardua* junctim ſcripto.——563. *in medio* edd. et codd. nonnulli. Sed *in* exulare fecit Heinſius.——564. *forma* Erf. *memoratur* Dorvill.——565. *Ampſacti* Medic., ut *Ampſanctus* ap. Cic. Plin. et Claudianum ſcribitur. Romanus et Ed. Ven. *anfracti*. in plerique eſt aberratum *anſancti*, it. *anſanti*, *anxanti*, *amſaneæ*, *an valles ſancti*. Mox *frontibus* alter Mentel.

certæ, fixæ, ſunt. *Stare* omnino poëtæ pro eſſe, ut Gr. ἑστηκέναι, uſurpant, ne exilitate vocis poëticam vim frangant. Eo referendum: *ſtant prælia* et ſimilia. Uti autem hac voce poſſunt poëtæ, quia *ſtare* dicitur illud, quod conſtitutum, paratum, effectum eſt. Sic *ſtat ſententia*; ſic *ſtant cauſſæ*, et hinc *ſtare* pro decretum, fixum, certum eſſe. 556. 557. cf. 318. 319. 559. Comparant Iliad. α, 522. 523. Reliquos belli caſus ipſa moderaber: et ſane inf. 572 extremam bello imponit manum.

561—571. Nova Furiæ ſpecies, quod non modo alata eſt (ut ſup. 476), verum quod pro alarum pennis ſerpentes, ſaltem alis implicitos, habet. Etſi res ita accipi poteſt, ut angues, qui pro comis ſunt, inter volatum vento impulſi inter alas commotas ſtrideant. Locum deſcenſus ejus ad inferos non dicam an primus protulerit

Urguet utrimque latus nemoris, medioque fragoſus
Dat ſonitum ſaxis et torto vertice torrens:
Hic ſpecus horrendum, ſævi ſpiracula Ditis,
Monſtratur, ruptoque ingens Acheronte vorago
Peſtiferas aperit faucis; quis condita Erinnys,

566. *utrumque* aliquot Heinſ. cum Goth. pr. *fragoſis*, ut ad *ſaxis* referatur, aliquot Pier. Heinſ. et Burm.——567. *vortice* nonnullæ edd., ſed *vertice* eſt librorum ſcriptura.——568. *Hic ſpecus horrendus* antiqui codd. apud Serv. et mſ. Giphanii, hic quidem ſequente *et*, quod in multis, etiam in edd. legebatur, ſed ſublatum ab Heinſio codd. meliorum, etiam Pierianorum, auctoritate. *ſævum* Goth. pr.——569. *Monſtrantur* multæ edd. et codd., inprimis quæ in ſup. verſu *et* retinent. At Heinſius revocavit ex aliis *monſtratur*; unde comtior exit oratio. *mons ſterilis* alter Hamb., miro errore. Cæterum obſerves membra ſibi non accurate ſatis reſpondentia, etſi res non exemplis caret: *Hic ſpecus — monſtratur et vorago aperit*. *raptoque* alter Menag.——570. *a. voces* pr. Mentel. *condit* Medic. uterque cum aliis Heinſ. et Burm. Lectio jam Servio notata.

poëta; eſt tamen ille rei admodum accommodatus. Eſt enim in Hirpinis, non longe ab Æculano (nunc *Fricenti* in Principatu Neapol. R. ulteriore) lacus tetro colore et odore, et inter ſpiracula referri ſolitus, quæ Plutonia vel Charonea *(Moffete)* appellant; vid. Plin. II, 93. Cic. de Div. I, 36, §. 79: cf. Becman. ad Antigon. Caryſt. c. 135. hinc v. 568 *ſpiracula Ditis*. Amſancti nomen huic lacui. Plin. l. c. *Item in Hirpinis Amſancti ad Mephitis ædem locum; quem qui intravere, moriuntur*. Locus etiamnum dictus *Muſiti*. Offenderunt tamen viri docti ad verba: *Italiæ medio*; utque locus ſatis conveniret, quæſivere eum in alia Italiæ parte. Ad ſpeluncas *Æolias* dictas prope Interamnam, hodie *Terni*, qui locus catarractis amnis Velini nobilis eſt, transferre voluit locum Virgilianum, poſt Floridum Lect. Subſec. II, 18, *Addiſonus*, loco jam a Burmanno laudato, et hinc alii, etiam *Blainville Itiner*. T. II, S. 29. At nuper Abbas *Capmartin de Chaupy* de prædio Horatiano *(Decouverte de la Maiſon de Campagne d' Horace* T. III, p. 104 ſqq.) aquas Cutilias in Sabinis ad amnem Velinum, quarum pars bituminoſa et nitroſa eſt, in Virgiliano loco quærebat. Ita fere illi, qui ap. Pompon. Sab. Amſanctum in exitu paludis Reatinæ quærebant, decepti, ut arbitratur, eo, quod apud Varronem eſt umbilicus Italiæ ager Reatinus. Abb. *Venuti* in eodem fere tractu aliam convallem ad Montem *Caſtello di Catino* deprehendiſſe ſibi viſus erat, ad quam poëtæ verba accommodabat: in diſſ. præmiſſa To. III Virgilii Ambrogiani: Caret tamen

Inviſum numen, terras cœlumque levabat.
  Nec minus interea extremam Saturnia bello
Inponit regina manum. Ruit omnis in urbem
Paſtorum ex acie numerus, cæſoſque reportant
Almonem puerum fœdatique ora Galæſi;

571. *et t.* Ald. *terram* aliquot Pier. *cælum terraſque* Parrh. *levavit* aliquot Pier. et Witt.——573. *Impoſuit* Gud. a m. pr., Goth. pr. in *urbe* ap. Priſcian.——574. *cæſumque* Goth. tert., ſed *cæſos* Almonem et Galæſum. Pro hoc *ora Galæſi* dixit.——575. *fœdataque* Sprot. et Franc.

men et hoc auctoritate idonea. Amſanctum Lucaniæ eſſe Donatus aiebat, unde Calor amnis (qui inter Aquariam et Pæſtanos agros fertur et Silaro miſcetur) præceps fertur: "ubi antrum ingentis magnitudinis cum peſtifera exhalatione" niſi is alium Calorem, exiguum amnem in Hirpinis, cum illo permutavit. Scilicet plura et fuerunt et adhuc ſunt ejuſmodi ſpiracula *(Moffete)*. Ex his pro lubitu alius aliud arripuit. *Amſancti* tamen *vallem* ad Hirpinos ſpectare, poſt Ciceronis et Plinii diſertam fidem, non eſt quod dubitari poſſit. Faciem quidem loci nunc paullo diverſam reperit Cluver. Ital. pag. 1201, ſilvæ ſaltem deerant. Verum commemorat et has *Swinburne*, qui nuper locum adiit *(Travels in the two Sicilies* 1783, p. 128) et alia Virgilio conſentanea. Virgilianæ deſcriptioni fidem adſtruebat quoque ex iis, quæ ab amico ſuo Holdſwortho acceperat, Spencius in *Polymeti* p. 276. *Italiæ medio* non debebat urgeri; eſt ſimpl. in Italia. *ſub montibus*, qui tamen ſitu paullo remotiores ſunt: ſed ſilva olim inde a montibus ad planitiem protendi debuit. In vallis medio, ut Maro quidem locum deſcribit, amnis fertur cum impetu et fragore. *Hic ſpecus horrendum:* non addit, an amnis illud fecerit. Si loci facies nunc mutata eſt, nemo id mirabitur in loco ignibus ſubterraneis exeſo. Lacum et vallem ſub colle ilicibus conſito, qui utrinque vallem claudit, vidit Swinburne; Cluverius lacum media ſui parte aquam magna cum vi et ſtrepitu ebullientem et reſorbentem. *latus nemoris* eleganter collis nemoroſus, qui tamquam latus lacus facit. *ſaxis et vortice*, h. e. vertice aquarum inter ſaxa fundi. Potuit hic olim ſpecus eſſe odorem ſulfureum exhalans: qui nunc lacum recepit, torrente in ſtagnum mutato. Copioſe de hoc Amſancti lacu egiſſe nunc video *Leonardum de Capua (Lionardo di Capoa Lezioni intorno alla Natura delle Mofete* 1714, p. 9 ſq. 12 ſq.). *numen inviſum*, μισητόν. *levabat* eleganter pro, relinquebat. Res enim, quas abominamur, gravant nos.

573 ſeqq. Præclare hæc ad

πάϑος

Inplorantque deos, obteſtanturque Latinum.
Turnus adeſt, medioque in crimine cædis et ignis
Terrorem ingeminat: Teucros in regna vocari;
Stirpem admiſceri Phrygiam; ſe limine pelli.
Tum, quorum adtonitæ Baccho nemora avia matres
Inſultant thiaſis (neque enim leve nomen Amatæ),
Undique conlecti coëunt, Martemque fatigant.
Ilicet infandum cuncti contra omina bellum,

576. abeſt verſus a Goth. tert.——577. *et igni* ex Medic. et aliis Heinſ. repoſuerat, cum ante lectum eſſet *et igne.* Burman. locum habebat ſuſpectum, cum de igni nihil præceſſerit; ad conjecturam tamen *cædis iniquæ* deſcendere non debebat, cum ipſe lectionis diverſitatem laudet: *ignis.* Atqui hæc ipſa vulgata ante Heinſ. erat lectio; eaque haud dubie vera, modo interpunctio mutetur: *medioque in crimine* (inter criminationes Trojanorum), *cædis et ignis Terrorem ingeminat*, h. *ingeminat terrorem cædis et ignis*; minatur cædem et ignem. Præiviſſe jam Donatum video, qui ita interpretatur: *et idem geminabat terrorem, quem populus fecerat, ſpondens omnia cædibus et incendio peritura.* Lectio hæc Aldinarum, niſi quod prave interpungitur poſt *cædis*, Steph. Plant. Dan. Heinſii et omnium, quas inſpicio, editionum, neſcio in quo vulgari exemplari mutata eſſe debuit, in quod Heinſius caſu inciderat, *igni* ex uno Romano notavit Pierius; *igni* Pompon. quoque interpretatur: *furore et ſeditionis impetu.*——578. *geminat* Sprot. *ingeminant* Ven. *que* poſt *Teucros* Heinſ. ſuſtulit, codd. auctoritate.——579. *limite* Parrhaſ.——581. *thyrſis* Menag. pr. *inſultare* de choro quidni æque dicatur ac de equo vel de ovibus hædiſque exultantibus Ge. IV, 11.——583. *ſcilicet* Medic. ap. Burm., diſſentiente Fogginio. Verum etiam Pompon.

πάθος movendum. 577. medias inter criminationes, quas in Trojanos jacit, metum injicit fore ut cæde et igni omnia miſceantur. vid. Var. Lect. *ſe limine pelli*, pro regno, domo, regia.

580—582. Auctoritate reginæ commoti filii ſeu propinqui feminarum, quæ Baccharum more thiaſos in ſilvis agunt (vid ſup. 395. 396), coëunt et Latinum bellum poſcunt. Proprie *fatigant* Latinum clamoribus ac precibus ſuper Marte ſeu bello faciendo. Hinc *fatigant*, expoſcunt, *ipſum bellum.* Solet enim poëtæ *fatigare* de iis actionibus dici, in quibus quis fatigatur: eſt igitur precibus flagitare; conf. inf. ad VIII, 94 et ſup. ad I, 280.

583. 584. *contra omina*, reſpectu ad apes et ardentes Laviniæ

Contra fata deum, perverſo numine poſcunt;
Certatim regis circumſtant tecta Latini.
Ille, velut pelagi rupes inmota, reſiſtit:
Ut pelagi rupes, magno veniente fragore,
Quæ ſeſe, multis circum latrantibus undis,
Mole tenet; ſcopuli nequidquam et ſpumea circum
Saxa fremunt, laterique inliſa refunditur alga.
Verum, ubi nulla datur cæcum exſuperare poteſtas
Conſilium, et ſævæ nutu Junonis eunt res;

Pompon. Sab. "*Apronianus legit* ſcilicet." Goth. ſec. *Illic. cunctis* Oudart. *omnia* nonnulli ap. Pier.——584. *nomine* Medic.——585. *circum dant* Ed. Ven. *tecta tyranni* Medic. Pierii, quod defendi poſſe cenſet Burm., ſi *reges* legatur cum Menag. et Hamburg. pr.——586. 587. Elegantiam in repetitione agnoſcebant Pierius et Urſinus. Sed aliter inſtitueuda erat oratio, ſi venuſtas inde petebatur, et incurrit in oculos vitium, quod his verſſ. inſidet. Aut verſum priorem, aut hunc alterum: *Ut pelagi*, eſſe ſpurios perſuaſum habebat Heinſ., quamquam de hoc altero id cenſere malebat. Et deerat ille pr. m. ab altero Mentel. et pr. m. a Bigot. Contra prior verſus, *Ille velut p.* a Macrobio laudatur lib. VI, 3. Equidem ita exiſtimare malim, eſſe utrumque inter verſus nondum a poëta abſolutos et elaboratos. Cum alterum adjeciſſet, priorem mox morte præventus mutare nequiit. *rupis* Witt. *p. moles* tres quatuorve. Niſi hoc ad ſuperiorem verſum ſpectat, nam in hoc Pier. ex nonnullis codd. notavit, *pelagi moles*. *magno rupes* Parrhaſ.——588. *vallantibus undis* alter Hamb.——589. Olim interpungebant poſt *ſcopuli*; hinc nonnulli mox omiſere copulam. v. Pier. et Heinſ.——590. Pro *inliſa* ap. Pierium alii *aſperſa*, alii *infuſa*, Goth. ſec. *inverſa*; mox *infunditur* alter Hamb. *retonditur* ſec. Rottend.——591. *cæptum* Parrhaſ. *ſuperare* Rottend. *expugnare* aliquot Pier. *poteſtas* eſt pro vulgari *facultas*, nec hoc illo reponendum.——592. *ut ſ.* Goth. pr. *euntes* Rom.——593. *teſtatur* Medic. et alii Pier. et Heinſ. cum tribus Goth., minus comte; tum *aras inanes*

viniæ comas. ſup. v. 64 ſqq. *contra fata deum*, Fauni oraculum v. 81 ſq. *perverſo numine*, pro adverſo, irato, Serv. cf. Burm. Neſcio tamen, annon potius eſſe debeat, perverſa, conturbata et infirmata deorum voluntate. 586—590. Imago rei ad ſenſum obvia et a multis frequentata, ut exempla coacervare pigeat. Virgilius tamen Homericum locum Iliad. o, 618—621 ante oculos habuit et exornavit.

593. *auras*, cælum, manibus ſublatis obteſtatur. *inanes*, epitheton

Multa deos auraſque pater teſtatus inanis,
Frangimur heu fatis, inquit, ferimurque procella!
Ipſi has ſacrilego pendetis ſanguine pœnas,
O miſeri. Te, Turne, nefas, te triſte manebit
Supplicium; votiſque deos venerabere ſeris.
Nam mihi parta quies, omniſque in limine portus;

inanes Hamb. alter a m. pr. et pro var. lect. prior, ut aras fœderis aut hoſpitii deſignet. Blanditur hæc lectio Burmanno et Marklando ad Statii Silv. præf. p. XII, qui in altera nullum eſſe ſenſum pronuntiat. Miror viros doctos de adjecto, *inanes*, non cogitaſſe; quæ tandem ſunt h. l. *aræ inanes?* Ex altera parte quæ magis frequens et obvia ratio, quam ut precantes et obteſtantes manus ad cælum tollant, *deos cælumque teſtentur?* et pro *cælo* non feremus *auras* dictas? ut inf. IX, 24 *multa deos orans, oneravitque æthera votis.*——594. *procellas* Medic. *procellis* Montalb. et aliquot Pier.——598. *que* a nonnullis Pier. abeſt. *in lumine* alter Hamb. et Zulich. In illis *omniſque in limine portus* impedita eſt oratio, ut unuſquiſque facile videt. Servii explicatio nihili eſt: *ſecuritas omnis in portu eſt*; nec plus proficit Donatus: *Portus mihi erit limen domus meæ, quod egreſſurus non ſum.* Erat ſaltem *limen portus* accipiendum tamquam dictum pro *portu*; uti autem vulgari ratione *in portu eſſe*, navigare, dicimur, ita h. l. *in limine portus.* Itaque ſequor Pompon. Sab., qui hæc habet: *ſenex ſum et in portu vita mea eſt*; quaſi eſſet: *et totus ſum in aditu portus*; in portu navigo. Nam ut *omnis* retrahatur ad *quies*, ut ſit: *mihi parta eſt quies, eaque omnis jam eſt in l. p.*, putidum eſſet. Interea malim equidem totam hanc laciniam adſutam ſtatuere, verſu inexpleto relicto. Etiam Markland. ad Stat. II Silv. 2, 7, totum hemiſtichium ſuſpectum habebat. Waddelii conjectura: *amniſque* ſenſum vix habet. Burman. conj. *mortiſque in limine portus.* Saltem eſſe deb. *portuſque in limine mortis* ſeu *leti*, ut Cul. 223. Cuningham. *omnique in l.*, quod non magis aſſequor; alius vir doctiſſ. *naviſque in l. p.*; ſaltem, *ratis eſtque. curſuſque in l.* Sed variari hæc poſſent multis modis, ſine fructu ad poëtam.

epitheton perpetuum aëris et ætheris, v. c. apud Lucret. Supra VI, 740 et X, 82 *ventos inanes.* 594. fato ſe vinci ait, quatenus non ſuum, ſed cæcum turbæ conſilium, h. temerarium impetum et furorem, ſequi cogitur. *Sacrilego —ſanguine*, quatenus ipſe Aborigines ſacrilegi, impii, habendi ſunt, qui contra deorum voluntatem bellum ſuſcipiunt fœduſque ictum violant. *has pœnas*, docte, *pro ſcelere hoc* pœnas. 598. 599. Sibi rex paratum eſſe ait refugium in morte vicina, nec ſibi eripi aliud, præterquam, ne, ut felix vixerit, ita felix beatuſque moriatur. Sententia verborum expedita eſt, concinnata illa ex vulgari dicto: ante obitum neminem dicendum eſſe beatum, et poſſe aliquem felicem vivere,

Funere felici ſpolior. Nec plura locutus
Sæpſit ſe tectis, rerumque reliquit habenas.
Mos erat Heſperio in Latio, quem protinus urbes
Albanæ coluere ſacrum, nunc maxuma rerum
Roma colit, quum prima movent in prœlia Martem,
Sive Getis inferre manu lacrimabile bellum,
Hyrcaniſve Arabiſve parant, ſeu tendere ad Indos,

599. *Munere* pr. Moret.——600. *relinquit* Menag. uterque.——601. *in Latio Heſperio* aliquot Pier. *quem pr. una* Thuan. Macrob. III, 8 argutatur ſuper voc. *mos.*——604. *Sive G. i. manus ſeu tendere ad Indos* laudat Schol. Cruqu. ad Horat. III Od. 24. Chariſius autem lib. I Inſt. Gr. p. 77 *Hyrcaniſve A. parant indicere bellum. ſive inferre manus.* Tum Witt. *Gothis.* Tres ap. Heinſ. *manum.*——605. *Hircaniſque* multi Pier. et ed. Mediol.

vivere, mori infelicem. Sed de verbis ambigi poteſt: ego *omnis*, totus, ſum *in limine*, aditu, *portus*; in portu jam tantum non navigo. vid. Var. Lect. *funus* pro ipſa morte, haud dubie; non de exequiis.

599. 600. Quod Latinus regni munia prorſus deſerit (cf. Not. ad VIII, 1), ne quis hoc temere factum arbitretur, tenendum eſt, ad Turni nomen illuſtrandum, ita res attemperatas eſſe, ut is ſummam imperii tenere videatur. Facile enim intelligitur, cum ſemel Turnus ad Æneæ virtutem illuſtrandam inſigniore laude celebrandus eſſet, fieri hoc non recte potuiſſe, ſi ſecundas partes ageret et alterius auſpiciis res gereret. Eodem ſpectant alia, quæ a Marone ſollerter proviſa ſunt. Continentur Rutuli nomine Latino, et Turnus, Regis nomine ornatus, Latini tamen principatui paret: nunc autem in Latini locum ſuccedit: quemadmodum apud Etruſcos factum videmus, aut inter Achivos, ut plurium civitatum reges principatum uni inter ſe deferrent. Ex dictis intelligitur, quomodo Maro ſæpe *Rutulorum* nomen pro *Latinis* ponere, alias diſcernere, potuerit: ſcilicet ut Hernicos, Æquos, Volſcos. Hinc apparet quoque, cur Turni matrimonium *connubiis Latinis* deſignare potuerit ſup. VII, 96 et idem *Laurens Turnus* VII, 650. cf. Exc. VII extr.

601—622. Egregium et epicæ majeſtati conſentaneum poëtæ commentum, dum bellum motum et illatum narraturus erat, primum morem patrium Jani

Auroramque sequi, Parthosque reposcere signa.

606. *Parthisque* duo Burm. *Parthosve* Zulich.

Jani referandi arcessere, tum ad deæ ministerium eam rem referre, unde augusta rei species exoritur. Quod poëtam v. 601. 602 ab historica fide recessisse contendunt Intpp. post Servium, cum Livius lib. I, 19 a Numa demum Janum, indicem pacis bellique factum, memoret, id vanum est. Nam si nos historiam Romanam nunc ex Livio potissimum haurimus; secus res se habuit illo tempore, quo multi præclari scriptores in manibus erant, a quibus Romæ origines diversis modis traditæ fuerant; e quibus unum vel alterum excerpsit, idque parum curiose in antiquioribus, Livius. Antiquissima per Latium fuit Jani religio (v. Excurs. V ad h. lib.), et a majoribus haud dubie tradita Romanis. Sed cum semel invaluisset, Numam religionum auctorem constituere: etiam Janum pacis bellique indicem ad eum retulerunt nonnulli.

601—606. *Latium Hesperium*, non aliter quam Hesperia Italia. Male argutatur Servius cum aliis, esse *antiquum* Latium. *protinus* h. l. jugiter, ut bene Serv., perpetuo ab eo inde tempore. *urbes Albanæ*, coloniæ. Nam Alba XXX oppidorum Latinorum mater. cf. Dionys. III, 31. *maxima rerum*; res maxima, *μέγιστόν τι πρᾶγμα*. cf. ad Ge. II, 534. *cum prima movent* (ad Romam hoc referendum propter seqq.) *in prælia Martem*: nove dictum, vulgo *movetur bellum*, *Mars*; nec quicquam adjicitur: tum quoque *moventur arma* (pro quibus *Martem* dixit: nam adjecit *in prælia*). Quod indicto bello ancilia commovebantur, alienum ab h. l. est. Vs. 604—606. Splendida est oratio. Bellis enim cum extremis orbis terrarum populis gerendis imperii R. majestas præclare declaratur. Quod *Getas* narrat, non est urgendum; voluit tantum fines imperii ad Danubium declarare; et sic porro in seqq. Etsi fuere bella Romanorum et victoriæ ea ætate, quæ huc revocari possunt; v. Vit. Virg. a. U. C. 724. 725. 729. 731. 734; nec dubitare licet, poëtam in Augusti gratiam illa saltem adjecisse, *seu tendere ad Indos Auroramque sequi.* Ut tamen hæc ad ipsum annum 732 retrahat Janumque eo anno referatum ex his vss. probet, multa gratis sumit nec tamen rem conficit Massonus in Jano referato Sect. III, 5, uti idem vir doctus in aliis locis vim facit Virgilii verbis. *Auroram sequi* magnifice, ad extremum Orientem usque progredi. Ferebat hoc multo magis usus loquendi Romanorum, cum v. c. dicerent, *ad Orientem missum, profectum, esse* aliquem. *Bellum* autem *lacrimabile* est Homericum *πολύδακρυς Ἄρης, πολυδάκρυτος μάχη, δακρυόεις πόλεμος.*

Sunt geminæ Belli portæ (ſic nomine dicunt)
Religione ſacræ et ſævi formidine Martis:
Centum ærei claudunt vectes, æternaque ferri
Robora; nec cuſtos abſiſtit limine Janus.
Has, ubi certa ſedet patribus ſententia pugnæ,
Ipſe, Quirinali trabea cinctuque Gabino

607. *Sunt Gemini* emendatio Jo. Marii Matii ap. Heinſ., ut Janus Geminus deſignetur. *Janus Geminus* ſæpe memoratur: an uſquam *Geminus* ſolum et abſolute, merito dubites. Idem multo etiam durius e Priſciano contendit una voce ſcribendum eſſe *Belliportæ*; etſi verum eſt, ipſum templum per *portas Belli* fuiſſe declaratum; erat enim δίθυρον, et portam in poſtico quoque habebat; cf. Plutarch. Numa p. 73. *Belli* per majuſculam litteram exarandum eſt. Eſt enim Numen h. l. cf. Not.——608. *et* abeſt Franc. *form. Belli* Parrhaſ.——609. *externaque* Parrhaſ.——611. *Hæc* Medic. a m. ſec., ut referatur ad *limina*, interpolatum.——612. *cinctuque* Mentel. pr. *cinctuſque* Menag. pr. et Goth tert. Similis variatio Liv. V, 46 pr. *Sabino* plerique ap. Pier. et Bigot. a m. ſec.

607—610. Vides hic exemplum fabulæ veteris nova interpretatione interpolatæ. Jani religio ab initio haud dubie ſymbolica fuit ad denotandam rerum naturam variaſque ejus proprietates. cf. inf. Excurſ. V. Traducta ea eſt poſtea ad alia, et Romæ Jani templum, a Romulo conditum, ex Numæ, ut aiunt, inſtituto clauſum vel apertum belli paciſque habebat indicia. Hoc vero ornavit poëta remque ita expreſſit, quaſi in eo templo Bellum et Mars vincti tenerentur, cuſtode in foribus Jano. Fecerat hoc idem ſup. I, 294—296, ubi vid. Excurſ. IX. Contrario commento Horatius Janum clauſis foribus cohiberi, tamquam pacis auctorem et cuſtodem II Epiſt. 1, 255 *clauſtraque cuſtodem pacis cohibentia Janum.* Pacem includi dixere alii. cf. l. c. Tom. II, p. 142. *Belli* autem *portæ* proprio nomine dictæ videntur. vid. ibid. cf. inf. 622 et ibi Not. *ferri robora,* ornate, pro ferro ſimpl. ſeu ferreis repagulis: Lucretii exemplo lib. II, 449. *nec cuſtos abſiſtit,* videri poteſt Jani ſignum in ipſo templi aditu (ἐν προνάῳ) ſtetiſſe: niſi ipſa templi forma, quæ et a fronte et a tergo portam habebat, talem poëtæ animo ſpeciem objecit.

611—615. *Has* portas, *ſtridentia limina,* referat Conſul trabeatus. Trabea *Quirinalis,* dicta, puto, quod uti Regibus, ita ipſi Romulo, trabeæ fuerat uſus. Plin. VIII, 48 ſ. 74 *Trabeis uſos accipio reges:* et IX, 39 ſ. 63 *Purpureæ uſum ſemper Romæ fuiſſe video, ſed Romulo in trabea.* Recte itaque Maro antiquiſſimum Latii regem Picum trabea

Insignis, reserat stridentia limina Consul;
Ipse vocat pugnas, sequitur dum cætera pubes,
Æreaque adsensu conspirant cornua rauco.
Hoc et tum Æneadis indicere bella Latinus
More jubebatur, tristisque recludere portas.
Abstinuit tactu pater, aversusque refugit
Fœda ministeria, et cæcis se condidit umbris.
Tum regina deum cœlo delapsa morantis
Inpulit ipsa manu portas, et cardine verso
Belli ferratos rupit Saturnia postes.

613. *stridenti limine* conj. Burm., perperam. *has, str. limina*, ex apposito dixit. Etsi præcesserat v. 610 *limine*. Deberet esse scriptum *stridenti cardine:* verum hoc est poëtam in ordinem cogere, non ejus lectionem restituere.——614. *cum* duo Burm.——615. *accensu* Menag. pr. *ab sensu* Franc. *accentu* conj. Heins.——617. *videbatur* duo Burm. *reducere* duo alii. *excludere* Ed. Mediol. et Goth. pr.——618. *adversus* tres apud Burm. 619. *antris* Dorvill.——620. *dilapsa* Ven. *d. per auras* pr. Hamb. pro var. lect.——622. *rumpit* Medic. cum aliis. *rumpunt* duo. *ferratas portas* Parrhas. a m. pr.

trabea vestiebat sup. v. 187. 188. *cinctuque Gabino*, a Gabiis translato et sacris servato. Bene Servius, qui in cæteris argutatur: *toga sic in tergum rejecta, ut ima ejus lacinia a tergo revocata hominem cingat, simul caput tegat et ambiat.* Obvia res in vett. monumentis, inprimisque in numis. *vocat pugnas:* ut sup. v. c. III, 253 *vocantur venti*, velis expansis excipiuntur, ita nunc pugnandi potestas datur, et admittitur, indicitur bellum. Mox v. 615 classicum canitur. Nec tamen intercedo, si quis morem reconditum et formulam sollennem respici dicat, qua in reserando Jano usus sit Consul, ut in ea invocaverit Martem et Bellum, et adstans multitudo verbis sollennibus responderit: etsi ea de re aliunde nihil nunc constat. In vss. 616—622 orationis copiam observa et ornatum in singulis. cf. sup. ad v. 601. Pictura fragmenti Cod. Vatic. ad v. 620 morem antiquum minus recte refert in templo Jani et foribus. vs. 622. Ennianum exemplum servavit Servius ex Annal. *postquam Discordia tetra Belli ferratos posteis portasque refregit*; unde etiam intelligitur, quomodo Virgilius in Junonis ministerium hoc inciderit. Adumbrasse eadem videtur Statius

V Theb.

Ardet inexcita Aufonia atque inmobilis ante ;
Pars pedes ire parat campis ; pars arduus altis
Pulverulentus equis furit : omnes arma requirunt.
Pars levis clipeos et fpicula lucida tergunt 626
Arvina pingui, fubiguntque in cote fecuris ;
Signaque ferre juvat, fonitufque audire tubarum,
Quinque adeo magnæ pofitis incudibus urbes

623. Arufianus Meffius in fuo libro legerat *Ardet in excitam Aufoniam*, Argutatur in hoc librarii lapfu Heinf. Vulgatam fragm. Vatic. quoque tuetur.——624. *parant* Gud. a m. pr. et Zulich., hic quidem male ; nam variandum erat poëtæ in numeris. *Mars* Zulich. a m. pr. et Menag. alter, ftupore librarii, quem *pars arduus* male habebat. *artis* Medic. a m. pr.——625. *fugit* Dorvill. a m. pr.——626. *tergunt* plures et probatiores Pierii : item Medic. et alii cum Probo apud Heinf. Cæteri *tergent* cum trinis Goth. *lutea tergunt* Vratifl. *torquent* Parrhaf.——627. *fubjiciuntque* Rom. *que* abeft binis Burman.——628. *jubet* Medic., forte *lubet*, addit Heinf. *juvant* Rom.——629. *Quin adeo* Goth. pr., manifefto vitio. Nec videtur poëticus fermo eam formam ferre. *impofitis magne* Parrhaf.

V Theb. 146 de Amazonibus : *ubi arma Indulget pater, et fævi movet oftia Belli.*

623. *inexcita atque immobilis ante.* Nam v. 45 *rex arva Latinus et urbes Jam fenior longa placidas in pace regebat. Pulverulentus* ; nil frequentius hac imagine motæ pugnæ vel curfus concitatioris, vel induftriæ et ftudii ; κόνις, ἐγκονεῖσθαι. κονίσσαλος. *omneis arma requirunt* debitum Ennio effe notat Macrob. VI, 1. Sed in v. 626 ad noftros decori fenfus exigendus non eft lævor et fplendor ex axungia et fuillo adipe (ἀργέτι δημῷ apud Homerum) quæfitus. Nec tamen per fe tenuior aut vilior rei eft fpecies quam acumen ex cote.

629 fqq. Voluntariam has urbes militiam fufcepiffe putabat Cerda, cum cæteris imperatum effet, ut militarent. Equidem verbis tantum ineffe video hoc : non modo agreftes confluxiffe (ut 573 fq. narratum erat), verum etiam magnas urbes bellandi ftudio exarfiffe. Quinque autem numerat, ut poëta, cui omnia definite efferenda funt. Debuit tamen harum Latii urbium præcipuum nomen effe antiquiffimis temporibus : in finibus quidem, occidentem verfus, Cruftumerii et Antemnarum, ad orientem autem Latii, Atinæ in Volfcis. *Tibur fuperbum* a magnificentia partim ex opibus et cultu, partim ex fitu in edito loco. Aftute, ne metrum repugnaret, pro *Cruftumerio* cives *Cruftumeros* dixit. Quæ fequuntur, ad hos potiffimum

Tela novant, Atina potens, Tiburque ſuperbum,
Ardea, Cruſtumerique, et turrigeræ Antemnæ.
Tegmina tuta cavant capitum, flectuntque ſalignas
Umbonum cratis; alii thoracas aënos,
Aut levis ocreas lento ducunt argento;
Vomeris huc, et falcis honos, huc omnis aratri
Ceſſit amor; recoquunt patrios fornacibus enſis.
Claſſica jamque ſonant; it bello teſſera ſignum.
Hic galeam tectis trepidus rapit; ille frementis
Ad juga cogit equos; clipeumque auroque trilicem

630. *Latina* fragm. Vatic. a m. pr.——631. *Ardua* Goth. ſec. *Cruſtumerumq.* Ed. Ald. pr. et Junt., ſed emendatum ſtatim in Ald. ſec. *Cruſtumenumq.* Menag. pr. *Cruſtumiamq.* Goth. pr., quod ap. Silium legitur VIII, 367 et *Cruſtumia pira* ſup. Georg. II, 88. *et* abeſt Rom. *Antennæ, Aitennæ, Amtennæ,* aberrat. cf. Heinſ.——632. *Tegmine* alter Menag. *ſata* conj. Heinſ.——633. *crateis* fragm. Vatic., ſed emendatum *cratis. corracas* Franc. *aëneos* Medic., eleganter, ait Heinſ. Saltem ferri poteſt. ——634. *Pars levis* Schol. Horat. Art. 26. *condunt a.* Goth. tert., lapſu minus felici.——636. *requoquunt, recocunt,* ſcribitur, ut ſolebant multi. *recoquent* duo Mentel. cum Goth. tert. *primos* Goth. pr.——637. *teſſara* Zulich. et Goth. tert.——638. *rapidus r.* Medic. a m. pr. *capit* alter Menag. *trementes* Gud. a m. pr. et Franc. *frequentes* Erf.

mum urbes ſpectant, ornate ea quidem expoſita, ſed ſatis ab aliis quoque frequentata. 632. *Alii* galeas cudunt, aut *ſalignas Umbonum crates,* ſcuta de vimine facta, coriis inductis. 636. *recoquunt,* inſtrumenta illa ruſtica liquefacta recudunt. Quod apud Lucret. V, 1292 *Inde minutim proceſſit ferreus enſis, Verſaque in opprobrium ſpecies eſt falcis aenæ:* quod comparat Macrob. VI, 1 extr. *it teſſera, ſignum bello,* h. e. diditur, diſtribuitur. *longo fugit ordine velox Teſſera* ait Statius Theb. VII, 236. *trilicem* non tam triplici filorum ordine, ut eſſet lorica lintea; quorſum enim *auro?* ſed *aureis* lamellis, triplici ordine ſibi innexis; ut alias hamis, ſquamis ſeu catenulis. vid. ſup. ad III Æn. 467.

Loricam induitur fidoque adcingitur ense.
Pandite nunc Helicona, deæ, cantusque movete,
Qui bello exciti reges, quæ quemque secutæ

640. *Lorica* Rom.——641. *monete* magna codd. pars, ut solet, etiam Servius, et pro emendatione fragm. Vatic. Heinsius conjiciebat, *cantuque m·nete*, ne bis idem versus occurreret; nam legitur ille totidem verbis lib. X, 163. At vero quot versus in Virgilio et in Homero essent mutandi, si hoc sequi vellemus.——642. *acciti* Medic. Colot. et Burm. Excerpta. Alterum doctius: *exciti*; et *bello*, ad bellum. *quemcunque* Gud. a m. pr. *quem quæque* Dorvill.

641 sqq. Enumerationem, quæ sequitur, copiarum Latinarum ipsa rerum ratio poëtæ ingenio objicere debuit; ea enim, quæ sigillatim exponuntur, multo majorem mirationem faciunt, quam si sub uno numero quamvis grandi efferantur; porro, antequam res magnæ et claræ geruntur, eos cognoscere avemus, per quos eæ res gestæ sunt: Homerici navium catalogi exemplo eam esse adumbratam, obvium est, et ab omnibus Interpp. observatum. Ab eodem Homero Iliad. β, 484 petita est Musarum invocatio; et recte, tamquam in rebus a prisca memoria repetitis. Comparationem inter Homericam et Virgilianam rationem a Macrobio inde Sat. V, c. 15 passim instituerunt viri docti, sed partium fere studio et alterutrius poëtæ amore abrepti. Nobis ea notasse sufficit, quæ Virgilio propria sunt. Cum itaque Græcorum urbium et populorum enumeratio, tamquam in re communi Græciæ consensu suscepta gestaque, ad singulorum oppidorum laudem et gloriam avitam pertinere videretur, multa Homerus simpliciter nomine designare potuit. At Latii urbes pleræque aut solo erant æquatæ aut antiquo splendore exciderant. Necesse igitur fuit poëtæ commemorare paucas et commendare eas a vetere fama et antiquis fabulis, primis de iis, qui eas condiderant. Fabulas autem plerumque ad Græcanicæ fabulæ naturam accommodavit, origine quoque urbium Italicarum a Græcis repetita. Qua de re v. Excurs. VIII ad h. libr. Cum itaque Virgilius urbium et populorum varietate locorumque et morum diversitate inferior esset Homero, delectationem ex fabulis priscis recte quæsivit. Quod Trojanam aciem non adjecit, ad Homericum exemplum, nemo facile miretur; quam enim varietatem et delectationem ea enumeratio promittere poterat? Etruscorum auxilia enarrare non oblitus est inf. lib. X, 163 sq. Erant enim in genere hoc rerum hominumque, quæ ad animum tenere possent. Quod ad ordinem, quo urbes recenset poëta, attinet

Conplerint campos acies; quibus Itala jam tum
Floruerit terra alma viris, quibus arſerit armis.
Et meminiſtis enim, divæ, et memorare poteſtis:
Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.
Primus init bellum Tyrrhenis aſper ab oris
Contemtor divom Mezentius, agminaque armat.

643. *complerunt* Rom. et vett. ap. Pier. et pars Burm. cum binis Goth.; et hoc magis epicum. *compulerint* alicubi legi Pierius narrat. *acies campos* Exc. Burm. *acies, quibus arſerit armis* Witt., librarii fraude. v. Burm. *q. I. tantum Fl.* vulgata aliqua ante Pier. legit.——644. *adſerit* Rom.——646. *At* tres ap. Burm. cum tert. Goth.. *fama* Oudart. *dilabitur* Zulich. *vox* alter Goth.——647. *in id* Montalb.——648. *Mezzentius* ſcribit Medic. et Rom., quod ad legentis faſtidium defendit Pierius. *Meſentius* Witt., et *Mezencius* duo Burm. *Medentium* veteres dixiſſe Priſcianus, *Meſſentium*, Velius Longus tradit. Totum hemiſtichium: *Mezentius agminaque armat* a Goth. altero aberat.

attinet, etſi vana ea de re virorum doctorum eſt ſubtilitas, conf. Macrob. l. c., tamen non videntur obſervaſſe, ab occidente Latii ad orientales uſque fines eum progredi.

641—646. Quid eſt *pandere Heliconem?* ut aditus poëtæ pateat? utque eas canentes audiat? ut fere Cerda exponit; et eſt utique proprium de aditu patefaciendo τὸ *pandere*; an ut Muſæ ſeu deſcendant, ſeu in conſpectum veniant, ut in Heſiodi Theog. pr. Eſt certe, adeſte et dicite. ἔσπετε νῦν μοι, Μοῦσαι. Ad Claudianum IV, 1 B. Geſnerum de Helicone tamquam ſcena cogitaſſe video: quod nolim factum. 643. Sunt hæc in laudibus Italiæ, quas v. Ge. II, 167 ſq., ubi illa 174 *parens magna virum. jam tum*, præclare dixit, ad laudem ſui ævi, tacita quidem comparatione. 644. quos populos bellantes habuerit. 645. 646. ex Homer. converſi Iliad. β, 485 ſq. Sequuti ſunt alii, ut Statius Theb. IV, 32 ſqq. Ovid. XV Met. 622. 623. κλέος. *fama*, et doctius *famæ aura*.

647—654. Quod Mezentium Agyllæ Lucumonem inter ſocios Latinorum memorat ab antiqua fama mutuatus eſt. vid. Excurſ. ad lib. VIII, 478. *Tyrrhenis ab oris Mezentius*, oriundus ex Etruria. Pulſus enim Cære apud Rutulos tunc agebat. vid. inf. VIII, 492. 493. *Lauſus, quo pulchrior a.* Imitationem Homerici Nirei multi notarunt Iliad. β, 673. 674 et ſimilem locum de Euryalo Odyſſ. ϑ, 116. 117 et de Aloidis λ, 309. *corpore Turni* pro *Turno*, nota

Filius huic juxta Laufus, quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.
Laufus, equum domitor, debellatorque ferarum,
Ducit Agyllina nequidquam ex urbe fecutos
Mille viros; dignus, patriis qui lætior effet
Imperiis et cui pater haud Mezentius effet.
Poft hos infignem palma per gramina currum,

649. *hunc juxta* Medic. a m. pr. *hunc Laufus juxta*, et *huic fuerat L.*, et *huc juxta* alii apud Pier. *hic juxta* Rottend. tert. a m. pr.——652. Eft Ἄγυλλα. *Agellina* nonnulli. *Agelina* Franc. et Dorvill. cum Goth. alt. *Agyllina* Maronem dediffe arbitratur Heinfius.——653. *quo* fec. Rottend. pro var. lect. ex interpretamento. *patris* Dorvill. a m. pr.——654. *fed cui* Leid.——655. *infignem fama* Macrob. Sat. V, 15, non infolenti varietate. *per gr. circum* Menag. pr. *per agmina* Witt. a m. pr.

ex Græcis forma. conf. fup. VI, 22. Idem Laufus *equum domitor*, ἱππόδαμος, *debellatorque ferarum:* quod Homerico exemplo in laude viri fortis pofuit. vid. Iliad. ε, 49 fq. 652. Agyllæ feu Cære, tyrannidem tenuerat. vid. inf. VIII, 481 fqq. *nequicquam* jungam cum *fequutos*, qui ei in pugna cadenti fruftra erant adfuturi. 653. *dignus p. qui lætior effet Imperiis*, ornate, dignus, qui meliore patre gauderet; ad patrem autem declarandum *imperia* non minus valent, quam in filio *obfequium*. Comparant Homericum de Peripheta Euryfthei filio: Τοῦ γένετ' ἐκ πατρὸς πολὺ χείρονος υἱὸς ἀμείνων παντοίας ἀρετάς Iliad. ο, 641.

655 fqq. Aventinum tamquam unum ex heroibus Homericis inducit cum curru, quo victoriam ludis quadrigarum curfu obtinuerat. Eundem exhibet clipeatum vf. 657, quod ferri poteft; fed cum paullo poft v. 666 eundem leonis exuviis indutum incedere narrat, in eo fateor me poëtæ diligentiam et judicum defiderare; nam diverforum vitæ prifcæ temporum fuit, fpoliis ferarum tectum effe, et de curru armatum pugnare. Quod primum *curru* vectum (v. 655) mox *peditem* incedere facit (v. 664), in hoc morem Homericorum heroum fequi potuit, qui non raro, exiguo intervallo fubfequente curru, pedites incedunt. Aventinum in nonnullis fignis agnofcunt recentiores veterum operum interpretes. Nobiliffimum eft in *Mufeo Capitolino* T. III, t. 26, jam a Dom. Rubeo (in *Raccolta di Statue ant.* n. XIX) exhibitum: fed id Herculis pueri effe nullus dubito. Exuviæ leonis perpetuum ejus funt

Victoresque ostentat equos, satus Hercule pulchro
Pulcher Aventinus; clipeoque insigne paternum
Centum angues cinctamque gerit serpentibus Hydram:
Collis Aventini silva quem Rhea sacerdos
Furtivum partu sub luminis edidit oras,

656. *ostendit* aliquot Pier. *Hercule forti* codd. ap. Pierium, ex interpretatione.——659. *in silva* Sprot. et Leid. unus, et aliquot Pier. *Rhæa* Leid. *Reba* Hamb. sec. *Rhea* h. l. est ex Ῥεία vel Ῥείη, v. c. ap. Callimach.——660. *Fortivo partu* plerique codd. ap. Pier. *furtivo* unus Leid. a m. pr., quod Catrœus dedit, nec vidit se deterius et vulgarius pro exquisitiore dare; nam, qui *furtivo partu* editus est, eum elegantius *furtivum* poëta appellat. *furtivum ediderat partu sub l. auras* Ed. Ven. *partus* Rom. *liminis* alter Hamb. et Gud. *ad sublimis edidit auras* sunt qui legant ap. Pier. *sub luminis oras* Heinsius ex Medic. et aliis reposuit, jam Pierio e codd. probatum; in nonnullis *horas*; in cæteris et in vulgg. Aldd. et cætt.

sunt insigne, etiam pueri ante enectum Nemeæum leonem. Cæterum Aventinus heros Virgilii ingenio deberi videtur, Homeri exemplo, qui in similibus heroum filiis et nepotibus commemorandis felicissimus est. Herculis autem accessus ad hæc loca (v. inf. VIII, 200 sq.) facile poëtæ animum impellere potuit, ut in Aventinum incideret; cujus nomen Romanis lectoribus placere debuit, cum mons Aventinus urbis Romæ pars facta esset.

655. *insignem palma currum* simpl. intelligo νικηφόρον, ἀθλοφόρον, quadrigas quæ præmium cursus obtinuerant. Lauri vel palmæ insigne currui infixum recentioris moris ne sit vereor. *Hercule pulchro Pulcher A.* Noli nec de Herculis nec de Aventini pulchritudine cum Cerda et aliis dubitare. Rem satis declarant signa vetera; sed cogitandum est de pulchritudine herois, qui robore corporis omnes mortales superavit. *Centum angues cinctamque serpentibus hydram*; eleganter variata oratio pro vulgari: *hydram centum cinctam serpentibus.* Cæterum poëtæ de parvis et tenuibus parum laborantis generosam incuriam observes in hoc, quod hydram nunc *centum*, at lib. VI, 576 *quinquaginta* capitibus horrendam exhibuit. Comparent deliciarum harum studiosi, præter Silium II, 158. 159, Eurip. Phœniss. 1142 sqq. Quintum Cal. VIII, 349. 350.

659—663. Bellum poëtæ commentum a Rheæ Silviæ, quam Mars compressit, exemplo ductum. *mixta* μιγεῖσα θεῷ. vid. Cerda. *Laurentia arva*, ut poëta, latius dixit; nam apud

Mixta deo mulier, poſtquam Laurentia victor,
Geryone exſtincto, Tirynthius adtigit arva,
Tyrrhenoque boves in flumine lavit Iberas.
Pila manu ſævoſque gerunt in bella dolones;
Et tereti pugnant mucrone veruque Sabello.
Ipſe pedes, tegumen torquens inmane leonis,

cætt. ante Heinſ. *auras* legitur: quod nollem mutatum eſſe, cum altero in loco Ge. II, 47 idem ſervatum ſit. Nec dubito *oras* nihil aliud eſſe quam antiquam ſcripturam et pronuntiationem τοῦ *auras*. cf. ad Ge. II, 47.—— 663. *in flumina* Gud. *Hiberos* duo Moret. *Iberos* aliquot Pier.—— 665. *Ut t.* Oudart. Heinſ. coni. *aut.*——666. *tegumen* Heinſ. e Medic. (a Fogginio *tegimen* expreſſum) et tribus aliis. In reliquis, etiam Pierianis, *tegimen.* Vulgo *tegmen:* v. ſup. ad III, 594. Eadem varietas in Livio et aliis obſervata.

apud Evandrum, qui tum loca circa Palatinum et Aventinum tenebat, deverterat Hercules. v. 663 poëticum ornatum habet commode ab eo petitum, quod in armentorum cura proprium eſt, lavare gregem; pro: *et armenta ex Hiſpania adduxit.*

664—669. *gerunt* ſcil. Aventini comites; quos paullo durius ſubintelligi non inficior: etſi eo ducere poteſt τὸ *Ipſe* v. 666. Nec monitum, unde ii fuerint, quos adduxit. Loca circa Aventinum montem eos inhabitare dicere poterat. Sed totus locus a poëta inchoatus, non abſolutus eſſe videtur. *Pila* bene memorat, tamquam Romanorum et Italorum telum; v. de iis Polyb. VI, 21, ubi ὑσσοὶ appellantur. *De dolone,* de quo Reineſ. Var. Lect. p. 640 egit, unice amplectendum eſt, quod e Varrone affert Servius: eſſe ingentem contum cum ferro breviſſimo. Tale genus teli illis temporibus accommodatum. Petit hinc Silius III, 250. *Mucronem teretem* ex uſu loquendi non niſi de gladio exiguo accipi poſſe puto; nec tamen τὸ *teres* ſatis convenit: *Sabellum* autem *veru* nullum aliud eſſe videtur, quam verutum, jaculi ſeu teli miſſilis genus: præfixum ei ferrum melius utique *teres* eſſet; an poëta illud per *mucronem* declarare voluit? Samnitium quidem proprium hoc telorum genus, σαυνίον dictum, a quo adeo nomen eorum ductum eſſe volunt Saunitarum et Samnitarum ſeu Samnitum. vid. Feſtum voc. *Samnitibus* et qui ad e. l. laudantur, et Strabon. V, p. 383 B. Jam, cum Samnites Sabinæ gentis propago ſint, etiam Sabinis idem haſtæ genus ſollenne eſſe, aut ſaltem tribui potuit, unde *veru Sabellum.* Niſi omnino commune fuit populorum Latii et reliquæ Italiæ. Sic Georg. II, 168 *Volſcos verutos* vidimus. 666. *tegumen*

 leonis,

Terribili inpexum saeta, cum dentibus albis
Indutus capiti, sic regia tecta subibat
Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu.
Tum gemini fratres Tiburtia moenia linquunt,
Fratris Tiburti dictam cognomine gentem,

667. *implexum* aliquot Pieriani, et duo Burm. *impecum* Dorvill. *implexu* Rom.——668. *tunc r. t. tenebat* Sprot. *subibant* Rom. Caeterum, quomodo Interpretes haec acceperint, ex vulgari quidem interpunctione non assequor; *Terribili impexum saeta, cum dentibus albis Indutus capiti, sic regia tecta subibat Horridus, H.* Omnino post *tegumen torquens* durum est *Indutus capiti.* Ergo *idem tegumen torquet* et id, h. e. eo, *indutus est capiti?* Mox idem *humeros innexus amictu* est. Mollius esset, si scriptum foret *indutum* sc. *tegumen capiti*; nisi *indutus* substantive positum, ut sit indumentum capitis; ut inf. 688. 689 *fulvosque lupi de pelle galeros Tegmen habent capiti*; sic nunc *indutus capiti.* Interpungam saltem plene aut in fine versus 667: *albis. Indutus capiti sic, regia tecta subibat Horridus Herculeoque humeros innexus amictu*; aut, quod facere praestat, post *Indutus capiti: Sic r. t. s.* Nec tamen multum absum, quin vitium in *torquens* latere arbitrer; nam, si eo sublato substituatur epitheton leonis, v. c. *Ipse pedes tegumen Nemeaei*, vel *Gaetuli*, *immane leonis*: omnia bene se habent, ut sit: *Ipse pedes tegumen —indutus.* Fuit vir doctus qui conjiceret: *tegumen tollens*, ut inf. VIII, 141. Totus tamen locus ultimam poëtae manum expectasse videtur.——669. *Herculeos q.* Goth. tert. *innixus* Rom. et duo Burm. *indutus* Bigot.——670. *T. limina* Parrhas. et cod. apud Pier.——671. *Tyburni* Rom., quod Cerda praefert. Sane apud Horat. I, 7, 13 *Tiburni lucus*, etsi et ibi variant codices. v. Torrent. et Lambin. cf. inf. lib. XI, 519. *Tiburni* expressum dedit Brunck., idque et ipse malim. Vitium nasci potuit e versu antec.

leonis, cui nunc *saeta* tribuitur, ut infr. 790 bovi, sunt exuviae: has *torquet*, retorquet, in cinctum corporis; infr. VIII, 460 *Demissa ab laeva pantherae terga retorquens.* Easdem exuvias ita accommodat capiti, ut rictus pellis pro galea sit, ut inf. XI, 680. 681 *caput ingens oris hiatus Et malae texere lupi cum dentibus albis.* conf. mox v. 688. 689. Dentium nitorem, ut in apro, sic in leone non memini usquam praedicatum; itaque *albus* tantum ornans esse videtur epitheton. In caeteris scabra est oratio. v. Var. Lect. Saltem jung. *Ipse pedes* sc. pugnat, *torquens tegumen—indutus* (illud s. illo) *capiti: Sic regia tecta subibat Horridus H.*

670—677. In condenda urbe Tibure tres fratres consociasse operas suas narrantur, Amphiarai, qui ad Thebas ab terra haustus interiit, Argini filii. Quod ii isto adhuc tempore inter vivos habentur, non urgendum est, nec temporum ratio

Catillusque acerque Coras, Argiva juventus;
Et primam ante aciem densa inter tela feruntur,
Ceu, duo nubigenæ quum vertice montis ab alto
Descendunt Centauri, Homolen Othrymque nivalem
Linquentes cursu rapido: dat euntibus ingens
Silva locum, et magno cedunt virgulta fragore.

672. *Chatillus*, *Catthillus*, *Cathillus*, *Cathilis*, *Cathilus*, *Catullus*, aberrationes. *Choras* Goth. sec. *Corax* Moret. tert. cum tribus aliis Burm., utroque Goth.; et sic Schol. Horatii Cruquianus ad 1 Od. 7, et 1 Od. 18. ——673. *inter bella* Goth.——675. *Omolen*, *Emalon*, *Amolon*, *Tymolen*, aberratt. librariorum. Nam 'Ομόλη satis nota ex Pausan. IX, 8. Mons idem Centaurorum clade notatus ap. Eurip. Herc. fur. 371. Panis sedes ap. Theocr. 7, 103. Urbem simili nomine Homolen vel Homolium, laudat Strabo lib. IX, p. 675 B. et Ptolemæus, notante Julio Sabino, qui docet alios legere *Oloën* pro *Pholoën*. Sed is Arcadiæ mons est. Mox in "Οθρυς alii errores: *Otyrumque*, *Othirumque*, *Tyrrimque*, *Nothumque*. At Medic. *Othrumque*, et vulgg. ante Heinsium *Othrynque*. Tandem *nivantem* Uratislav.——676. *rabido* Exc. Burm. Ge. Fabricius interpungebat: *Linquentes: cursu rapido dat e.*——677. In Miscell. Obss. Vol. I, 17 (J. Jortini observatio est) notatur ad h. l. poëta, qui post *silvam virgulta*, post majus minus commemorando, versus vim infregerit. Respondet ibi vir doctus alius, sed parum commode; nec magis commode Schrader. ad Musæum p. 164 a generaliori poëtam ad specialius transire. Dicendum erat, *virgulta* poëtico sermone jungi cum *silvis* et eodem loco haberi. Vide lib. VI, 704. XII, 522. Et *virgulta* aliquoties in libro Georg. tertio pro *silvis* dixit: Lucretii exemplo, quem v. lib. V, 933. 934. 1365. Porro *cedant* Gud., unde Heinf. conj. *se dant*.

ratio subtilius exigenda. vid. Excurs. VIII. *gentem*, ut poëta, narrat, cum *urbem* dicere deberet; quod passim obvium; v. 673 προμάχονται heroum Homericorum exemplo procurrentes ante aciem. Tenendum est ex Iliadis lectione. Comparatio v. 674 splendida est: eadem imitatione expressa a Statio IV Theb. 139—141. IX, 220—222. *nubigenas* Centauros cum prisca loquendi ratio appellasset, quod altissimos Thessaliæ montes, ex quibus Othrys et Homole sunt (v. de hoc Steph. Byz. h. v. et Theocr. Id. VII, 103), inhabitabat gens fera et silvestris, fabula id a nube repetiit, quam Ixion pro Junone erat amplexus. 677. *cedunt virgulta* sc. perrumpentibus; ut de apro Calydonio Ovid. VIII Met. 340 *Sternitur impulsu nemus et propulsa fragorem Dat silva*. Home-

Nec Præneſtinæ fundator defuit urbis,
Volcano genitum pecora inter agreſtia regem
Inventumque focis omnis quem credidit ætas,
Cæculus. Hunc legio late comitatur agreſtis:
Quique altum Præneſte viri, quique arva Gabinæ
Junonis, gelidumque Anienem, et roſcida rivis
Hernica ſaxa colunt; quos, dives Anagnia, paſcis,
Quos, Amaſene pater. Non illis omnibus arma,

678. *Non* duo Burm. *deficit* Rom. Verſus 679. 680 ſuſpecti erant Jac. Bryant; nec injuria; eſt enim paullo abruptior oratio verſuum horum interpoſitu, et languent illa *omnis quem credidit ætas*.——681. *late legio* Medic. et Parrhaſ. *comitantur* tert. Mentel. a m. pr.——682. *Preneſte* paſſim in libris. Sed Gr. eſt ἡ Πραίνεστος. v. Heinſ.——683. *roſida* duo recentes ap. Burm. cum uno Goth. Sic paſſim ſcribitur.——684. *Hernea* Exc. Burm. *Aragnia* Goth. alter. *Anagria* Ven. *paſcis* prætulit Heinſ. ex nonnullis Pierianis. Vulg. *paſcit*. Apud Servium liber: *miſit*.

Homericum ἀκροτάτη δὲ ποδῶν ὑπ' ἐσείετο ὕλη (Iliad. ξ, 285), quod poſt alios Cerda laudat, diverſam rei ſpeciem habet. Tum *virgulta* pro ſilvis, ut alibi, v. c. Georg. II, 308, Lucretii exemplo. conf. Var. Lect.

678 ſqq. De Præneſte fabula domeſtica veterum Latinorum affertur, de conditore urbe Cæculo, cum infans eſſet, in foco reperto, et pro Vulcani filio habito. cf. Serv. et Solin. cap. 2 ad eumque Salmaſ. p. 46. *genitum inter pecora* jungere fas eſt, non, *regem inter pecora*. 682. *altum* a ſitu, vid. Strabo V, p. 365 A. 682. 683. *Gabinæ Junonis*. Pelaſgorum religio in Latium illata, unde *Juno Lanuvina* et hic *Gabina*. Repetiit eam hinc Silius lib. XII, 537 *Junonis tecta Gabinæ*. Alias non niſi in binis marmoribus ea occurrit ap. Vulpium in Latio profano Tom. IX, pag. 274. 684. qui *Hernica ſaxa colunt*. Si verum eſt, quod a Feſto et Servio traditur, *Sabinorum*, ſeu (quod Feſtus habet, quodque eodem redit: nam Sabina ſtirpe oriundi fuere Marſi) Marſorum lingua, *herna*, *ſaxa* vocata fuiſſe: docte poëta *Hernica ſaxa* dixit; erat autem Hernicorum ager ſaxoſus circa *Anagniam*, quam *divitem* cur dixerit, ex Silii imitatione intelligitur, XII, 532. 533 *Surgit ſuſpenſa tumenti Dorſo frugiferis Cerealis Anagnia glebis*. conf. idem VIII, 392. 393; ergo fertilis eſt. Jam *roſcida rivis* quod ait, rivi eſſe poſſunt nulli præterquam Trerus et Coſa, Cluverio quoque monente. *Amaſenu*

Nec clipei curruſve ſonant: pars maxuma glandes
Liventis plumbi ſpargit; pars ſpicula geſtat
Bina manu; fulvoſque lupi de pelle galeros
Tegmen habent capiti; veſtigia nuda ſiniſtri
Inſtituere pedis; crudus tegit altera pero.
At Meſſapus, equum domitor, Neptunia proles,
Quem neque fas igni cuiquam nec ſternere ferro,
Jam pridem reſides populos, deſuetaque bello

686. *curruſque* codd. Pier. et ſec. Rottend.——687. *viventis p.* pr. Moret. *liventes* tert. Mentel. *linquentes* Leid., ſed *livens plumbum* bene de colore plumbi nativo nigricante. *ſpargunt* et *geſtant* Ven. a m. pr.; alterum in binis aliis. *geſſit* ſec. Rottend.——688. *fulvoque* Ven.——689. *habent* Heinſ. ex ſuis et Pier. Vulgo, *habet*. *Tegmina habent* Gud. a m. pr. *capitis* Medic. a m. pr.——690. *crurum* Schol. Juvenalis ap. Heinſ. *cero* Rom.——691. *Meſapus*, *Meſſapus*; etiam apud Græcos ſcribitur, at vitioſe, *Meſaphus*, *Meſſaphus* in mſſ. h. l.——692. *nec ſiſtere* aliquot Pier.——693. *reſides animos* Bigot., forte ex lib. I, 721. 722 *et vivo tentat prævertere*

ſenus ſupra Setiam in Volſcis ortus Privernum prætergreſſus per Volſcum agrum in mare apud Circeios exit. cf. in Excurſ. VIII. 686. *ſonant* eleganter pro, *ſunt*. 688. ſeu ut lupi exuviæ caput tegant, cf. v. 666, ſeu ut galea e lupina pelle facta ſit. 689. lævum pedem nudum, dextrum perone, h. corio crudo, καρβατίνῃ, tectum. Lævum autem pedem ſeu ocreatum ſeu alio modo tectum et munitum, cum alibi legimus, v. c. Liv. IX, 40, tum vero ipſe ſtatus pugnantis poſtulat, quandoquidem pedi lævo inſiſtit eumque anteriore in veſtigio ponit is, qui aut funda glandem, aut qui jaculum emittit, aut arcu ſagittam. cf. Excurſ. VIII. *veſtigia inſtituere*, ſtatuere, ponere, pedem, de gradu militum pugnantium. Lucretium præeuntem habuit lib. IV, 474 *qui capite ipſe ſuo inſtituit veſtigia retro:* h. qui capiti ſuo inſiſtit, contra quam debebat pedibus inſiſtere. Ita intelligo locum. Idem Lucret. I, 407 *Cum ſemel inſtiterunt veſtigia certa viai.*

691 ſqq. *Meſſapi* obſcura eſt fabula, ſaltem in his Etruriæ ad Tiberim locis; nam Meſſapum, conditorem et regem Meſſapiorum in extrema Italia, quæ Meſſapia et Iapygia eſt, traditum, huc revocare non licet; ſufficit eum fuiſſe bellatorem invulnerabilem. conf. Excurſ. VIII. *equum domitor*, ut v. 651 *Lauſus*. 692. invictus, igni et ferro. *fas*, δυνατόν,

Agmina, in arma vocat ſubito, ferrumque retractat.
Hi Feſcenninas acies Æquoſque Faliſcos,
Hi Soractis habent arces Flaviniaque arva,
Et Cimini cum monte lacum lucoſque Capenos.
Ibant æquati numero, regemque canebant:

tre amore Jampridem reſides animos *deſuetaque corda*, at VI, 814 *reſidesque movebit Tullus in arma viros*; porro *bella* Medic.——694. *retractant* Leid. *retorqueat* Oudart. a m. pr.——695. *Feſcellinas, Phæſcenas*, et *equi curruſque Faliſcos* miſere depravatum in nonnullis. Vitioſam ſcripturam *æquos* deſerui. v. Not. *Æquoſque Faliſcoſque* qui cum Cuninghamio emendant, inter quos etiam Jenſius de Fetial. 3, non vident Æquos inter Etruriæ populos memorari non poſſe. In Goth. tert. hemiſtichia extrema v. 695 et 696 erant permutata.——696. *Flaminiaque* pars codd. Heinſ. *arma* Franc.——697. *Cymini* vulgg. *Calenos* Rom.

δυνατόν, ut interdum apud poëtas. 695. Quæ ſequuntur urbes, in Etruriæ parte ad Tiberim vergente quærendæ ſunt: *Faliſci*, ſeu *Falerii*, nec longe ab his *Feſcennia* cum *Flavinio*, ſ. *Flavina*, dudum e medio ſublata. *Mons Soracte* (cf. inf. XI, 785 ſqq.), *Lacus Ciminius* cum Monte et Saltu Ciminio e Liv. IX, 367 noto, nunc *Lago di Vico* (*nam*, inquit Pompon. Sab. illic *oppidulum nuper dirutum appellabatur vicus Cimini*), et *Lago di Ronciglione*; tandemque *Capena*, Faliſcis contermina, cum *luco Feroniæ* in agro Capenate ſito. vid. Liv. XXVI, 11. I, 30. Dionyſ. III, 32. Silius XIII, 84 ſqq., qui idem locum noſtrum expreſſit lib. VIII, 491 ſqq. Quod autem *Æquos Faliſcos* appellat, ad antiquum Faliſcorum nomen ſpectat, *Æquum Faliſcum*; ab Æquis enim vel Æquiculis et Æquanis traxerant illi neſcio quid; v. Cluver. Ital. ant. pag. 538 ex Strab. V, pag. 346 a; *Æquos Faliſcos* etiam Silius dixit lib. VIII, 490. Quod ab iis *populus Romanus, miſſis decem viris jura fetialia et nonnulla ſupplementa XII tabularum accepiſſe* narratur a Servio, aut omnino commentitium aut male interpolatum eſt; majore adhuc corruptela in Pomponio; ab Æquiculis jura fetialia petita eſſe e Liv. I, 32 conſtat; idemque Servius ad lib. X, 14 tradit; etſi jam antiquitus inter alios Italiæ populos illa viguere, ut inter Albanos Liv. I, 24, inter Samnites Liv. VIII, 39.

698. *æquati numero* æqualibus numeris h. ordinibus. Nimis argutum eſt, quia ſequitur: *regemque canebant*, id ſic accipere, ut ſit: *ibant numero*, h. ad numerum, ſ. numero, numeroſo inceſſu ad rhythmum facto. Firmari poteſt hæc altera interpretatio Silii imitatione

Ceu quondam nivei liquida inter nubila cycni,
Quum ſeſe e paſtu referunt, et longa canoros
Dant per colla modos; ſonat amnis, et Aſia longe
Pulſa palus.
Nec quiſquam æratas acies ex agmine tanto
Miſceri putet: aëriam ſed gurgite ab alto

699. *inter flumina* Gud. cum altero in marg. *inter aëra* Parrhaſ.——700. *a paſtu* aliquot codd. apud Macrob. V Sat. 8, ſed *e p.* Ge. I, 381. IV, 186. 434.——701. *longæ* Gud. *longa* Ven.——703. *Ne q.* Reg. *exactas* Ven. *examine* alter Hamb., et Leid. *ex nomine Lani:* Mira lectionis varietas a nemine notata in Pompon. Sab. occurrit; ſubjunctis his; *Lanum quidam putant fuiſſe patrem Meſſapi. Ex nomine Lani Miſc. aër. ac. Lanus fuit dux Læſtrygonum, ut in commentario in Homerum.* De Lamo Grammaticum cogitaſſe manifeſtum eſt v. Od. κ, 81. Cæterum τὸ *tanto* non ſatis placet. Quorſum enim magnitudo agminis commemoratur? Vir doctus conj. *agmine tali*, ut ſyllaba ultima ex fine verſus ſequentis adhæſerit priori. Sed *tanto* pro *talis* v. ſup. 448.——704. *putat* Medic. a m. pr. Dorvill. *æthercam* Menag. pr.

tione lib. III, 345 ſeq. *miſit dives Callæcia pubem, Barbara nunc patriis ululantem carmina linguis, Nunc pedis alterno percuſſa verbere terra Ad numerum reſonas gaudentem plaudere cetras.* Vix tamen aut collocatio verborum, aut interjectum *æquati* alteram hanc interpretationem admittit: præſtat prior. Cantantes inter inceſſum ſimili exemplo Sabinos expreſſit idem Silius lib. VIII, 420 *Ibant et læti pars Sancum voce canebant Auctorem gentis* (magis hoc conſentaneum, quam h. l. Virgil. *regem*) *pars laudes ore ferebant, Sabe, tuas.*

699. Comparationem ex Homero Iliad. β, 459 ſqq. et Apollonio lib. IV, 1300 ſqq. adumbratam eſſe, in oculos incurrit. Noſtrum multi imitati ſunt: conf. Cerda. Virgilio propria vis in illis: *cum ſeſe e e paſtu referunt* et dant modos *per longa colla. Aſia palus,* campus paluſtris ad Cayſtrum. cf. Georg. I, 383 ſqq. *pulſa* ſcil. modis, ſono; non, remis, ut alii accipiunt. Burmannus ait: a cygnis natantibus vel plaudentibus aquas alis ſuis. Etiam hoc longius petitum.

703—705. Ut agmen incedebat cum cantu et tripudio, nemo putaret illud ad pugnam faciendam incedere. Et color orationis et ex parte comparatio ſumta eſt ab Apollonio IV, 238. Colchi convolant ad naves, οὐδέ κε φαίης Τόσσον νηΐτην στόλον ἔμμεναι, ἀλλ' οἰωνῶν Ἰλαδὸν ἄσπετον ἔθνος ἐπιβρομέειν πελάγεσσιν. *miſcentur acies*, dum congrediuntur, pugnant: ſollenni

Urgueri volucrum raucarum ad litora nubem.
Ecce, Sabinorum prisco de sanguine, magnum
Agmen agens Clausus, magnique ipse agminis instar,
Claudia nunc a quo diffunditur et tribus et gens
Per Latium, postquam in partem data Roma Sabinis.
Una ingens Amiterna cohors, priscique Quirites,

706. *Sabinarum* Gud. a m. pr. *p. d. nomine* Goth. tert.——707. *Clusus* Montalb. *ipsi* Gud. a m. pr.——708. *e quo* Medic. a m. pr. *tribus ingens* alter Hamb. et Goth. pr.——709. *in* abest tribus Burm. *postquam pars est d.* aliquot Pier.——710. *Aminerna* pr. Rottend. a m. sec. *ipsaque Quir.* Parrhas.

lenni vocabulo. 704. 705. Vix et hoc commode satis ad cygnos referri potest: malim de avibus, v. c. gruibus, accipere agmine austrinas plagas ultra mare petentibus. Sup. VI, 310 *ad terram gurgite ab alto Quam multae glomerantur aves, ubi frigidus amnis Trans pontum fugat et terris immittit apricis.* Inest alia difficultas in comparationis ratione et vi: num comparatio ad *ordines incedentium aequatos* spectet, an ad *modos canoros* et carmina. *Scilicet ut incedebat agmen cum cantu, e longinquo aliquis volucrum cum clangore volantium gregem, non viros militares accedere putasset.* Videat pro se quisque, an talem comparationem probandam judicet; poëta tamen vix aliam sequi potuit, si grammaticam rationem et sententiarum ordinem expendas. Haesit in hoc vestigio jam Trappius et Jos. Wartonus. Omnino tamen illa: *Nec quisquam putet —sed—*pro variatione formulae comparandi habenda memineris, nihilque aliud voluisse poëtam declarare, quam: *et erat agmen simile agmini volucrum.*

706—709. Commode gentis Claudiae originem ab Atta, vel Atto seu Attio, Clauso arripuit, etsi vulgo auctor stirpis habebatur ille Clausus, qui quinto a regibus ejectis anno cum clientibus Romam Regillo in Sabinis venerat. cf. Pompon. ad h. l. Nota res ex Livio lib. II, 16. Sueton. Tib. c. 1. *prisco de sanguine Sabinorum* jungunt fere post Servium alii omnes: nec male, cum Sabinorum stirpem vetustissimam esse constet. Suavior tamen videtur mihi junctura: *Clausus, prisco de sanguine, agens agmen magnum Sabinorum, magnique* etc. Virgilii locum expressit Silius VIII, 414—425.

710—717. Situs locorum, qui

Ereti manus omnis, oliviferæque Mutuſcæ;
Qui Nomentum urbem, qui Roſea rura Velini,
Qui Tetricæ horrentis rupes, montemque Severum,
Caſperiamque colunt, Foruloſque, et flumen Himellæ;
Qui Thybrim Fabarimque bibunt, quos frigida miſit
Nurſia, et Hortinæ claſſes, populique Latini;
Quoſque ſecans infauſtum interluit Allia nomen:

711. *Heriti* apud Pier. *Erecti*, *Etreti*, *Eriti*, *Eruti*, *et erti*, *Creti*, aberrationes; et mox *Mituſcæ*, *Mutiſcæ*, *Muteſcæ*, *Mitiſcæ*. In marmoribus eſt *Trebula Mutueſca*, *Metueſca*, *Mutuſtæ*.——712. *roſcida* aliquot Pier. et alii ap. Heinſ., unde factum *roſida*, perperam. v. Excurſ. VIII. conf. Heinſ. et Burm.——713. *Tetrici* Ven., ſed *Tetricam* montem Varro aliique agnoſcunt. cf. Heinſ. idem *horrentis* revocavit e codd. vulgo: *horrentes*. tum, *amnemque Severum* Gud., perperam.——714. *Caſperulam* aliquot veteres: etiam Pompon. emendatum a Pierio. Eadem depravatio apud Silium VIII, 416 obſervata. v. Heinſ. *Caſperеam*, *Caſpiam* ex compendio ſcripturæ, *Caſſeam* (Goth. ſec.) corruptelæ ſunt: ut et *Ferulos*, *Florulos*, *Ferolos*, item *Himillæ*, *Hymellæ*, *Hymiliæ*.——715. *Tybrim* et *Tiberim*, tum *Faburum*, *Faberim*, *Sabarim*, *Fabarym*, *Fabrim*, multi. *Favaris* in cod. Pomponii Sabinii.——716. *Noſia* Medic. a m. pr. *Nyrſia* duo Heinſ., porro *Ortinæ* et *Urtinæ*. Catrœus malit *Hortanæ*, perperam.——717. *Quoſque ſequens* Witt. *intralluit* Dorvill. *interfluit* Menag. pr. *intervenit* excitat Aſcon. Pedian. Divinat. in Verr., quod Heinſio placebat. *Halia* Parrhaſ, *Alia* Rom.

qui nunc commemorantur, docet, agri Sabini fines a poëta paullo latius conſtitui, quam apud Strabonem et Plinium produntur. Scilicet poëta antiquiora tempora reſpicit. conf. Excurſ. VIII. *priſci Quirites* h. Curenſes, ex Curibus Sabinis. *Mutuſca* eſt Trebula Mutuſca. *Nomentum* ſup. lib. VI, 773 inter colonias Latinas nominatum; eſt ab eo via Nomentana dicta. *Roſea*, ſeu *Campi Roſeæ*, in agro Reatino, ad lacum Velinum, ſumma fertilitate celebres. *Hortinæ claſſes* ſimpl. pro copiis, a claſſibus, quæ populi partes ſunt: contra quam Fontanin. de Antiqq. Hortæ lib. I, c. 1, p. 8 ſtatuebat. *populi Latini*, oppida Latinorum in agro Sabino vel Sabinis

Quam multi Libyco volvuntur marmore fluctus,
Sævus ubi Orion hibernis conditur undis,
Vel quum ſole novo denſæ torrentur ariſtæ,
Aut Hermi campo, aut Lyciæ flaventibus arvis.
Scuta ſonant pulſuque pedum conterrita tellus.
Hinc Agamemnonius, Trojani nominis hoſtis,

718. *in L.* Menag. pr. *v. littore* plerique Pier. et ſex Heinſ., ſed *marmore* doctius, et ſic Medic. Rom.——719. *cond. annis* Sprot.——720. *vel quam* haud dubie legendum eſſe, pronuntiabam in prima editione, ut ſit *quam denſæ* pro *quam multæ*. Atque ita emendarunt jam Faber et alii, et receptum nondum eſſe mirabar. Exhibitum idem in edit. Pinciana 1495. Retinet tamen nunc me, primo, quod ingrata eſt oratio, *vel quam ſole novo denſæ*; tum, quod in Menag. fuit *vel quot*, aliquanto lenius. Nihil autem tuto reponi poſſe arbitror, quod pluribus modis mutari poteſt. In Goth. ſec. erat *Ut cum*. In Mediceo vulgaris eſt lectio, contra quam Burmannus tradit.——721. *in campo* Goth. tert. Mirabar neminem in *Libyæ* incidiſſe: quod video nunc contigiſſe Jo. Schradero in ſchedis.——722. *curſuque pedum* Medic. *tremit excita* primum vulgatum, quantum video, a Naugerio in Ald. tert. Exhibebant eam lectionem Medic. et Porcius Pierii, Montalb. Voſſ. et a m. ſec. Moret. tert. cum Zulich. Reliqui longe plures numero, etiam vetuſtiſſimi, Rom. et Medic., habent: *pedum conterrita tellus*: quod revocavi cum Brunckio; alterum autem ex lib. XII, 445 tetractum in h. l. ſuſpicor,

Sabinis accenſo. cf. Excurſ. laud. 718. 719. Sub Orionis occaſum, qui fit ineunte hieme. conf. Petav. ad auctarium Op. de Doctr. temp. p. 90. Eſt ſcilicet occaſus Orionis matutinus apparens circa Decembris initia. 720. 721. *ſole novo*, prima æſtatis parte, bene Serv. explicat. Scilicet *Sol* nunc eſt pro æſtivo tempore, ſolis æſtu, dictus. *Lycia*, aſpera et ſaxoſa regio neſcio an alibi fertilitatis laude celebretur. Fidem tamen poëtæ facit Phrygiæ et Lydiæ, quam Hermus alluit, vicinia. Cæterum comparationis vis ut teneatur, obſervandum eſt, aut v. 718 (id quod facere præſtat) cum ſuperioribus jungi; ut ſit: et hi quidem tam multi incedunt, quam multi fluctus vel ariſtæ ſunt. Ita pro epiphonemate eſt verſus: *Scuta ſonant pulſuque pedum tremit excita tellus*; aut diſtingui poteſt 717 poſt *nomen*. *Quam multi* nova ſententia facta, cui apodoſis ſupplenda ſit: tam multi erant in eo agmine: pro quo ſubjicitur declaratio: *Scuta ſonant p. p.*

723 ſqq. *Haleſus* adducit populos e priſcis Auruncorum et

Curru jungit Halefus equos, Turnoque feroces
Mille rapit populos: vertunt felicia Baccho
Maffica qui raftris; et quos de collibus altis
Aurunci mifere patres, Sidicinaque juxta
Æquora; quique Cales linquunt; amnifque vadofi
Adcola Volturni, pariterque Saticulus afper,
Ofcorumque manus. Teretes funt aclydes illis
Tela: fed hæc lento mos eft aptare flagello.
Lævas cætra tegit; falcati comminus enfes.

Nec tu carminibus noftris indictus abibis,

724. *Alefus* fere fcripti. *Halæfus*, *Alæfus* al. *equos Alefus* Bigot., perperam, ut vel ex Ovidii locis conftat.——725. *veniunt* Rom.——727. *Arunci* aliquot Burm. *A. m. fenes* Medic. a m. pr. Colot. *Fidicinaque* Vratifl. *longe* Bigot.——728. *Littora* Cerda, quod unde acceperit non affequor.——729. *que* abeft binis Burm. *Satelicus*, *Sapticulus*, duo alii. *Satilicus* unus Goth.——730. *Tufcorum* Rom. et aliquot Pier. *Hofcorum*, *Hofquorum*, *Yforum*, *Vofcorum* aliæ funt depravationes. *aclydes* Mediceus, etiam Pompon. Sab., verius, quodque ab Heinfio non receptum effe miror, ex *ἀγκύλαι*, quod jaculorum genus eft, *ἀγκυλίδες*. Contra, quod vulgatum eft, *aclides*, *ἀκλίδας*, ut *δικλίδας*, formatas ratio grammatica forte admittit; fed notio vocabulo nulla commoda fubeft. *acides*, *alcides*, librariorum funt ludibria.——731. *hic* Menag. pr. *et* Goth. tert. *tereti* duo Burm. ex priore verfu. *bacillo* pro *flagello* conj. Jo. Schrader. ex iis, quæ funt ap. Reinef. Var. Lect. p. 640.——732. *Lævas* Heinf. e libb. poft Pierium. Vulgo erat *lævam*. Alii *læva fcetra* et *fceptra*. Scriptura *cætra* fatis firmata eft a viris doctis, inprimis Drakenb. ad Silium et Livium.

et Ofcorum fedibus; oriundus is ab Agamemnone, feu inter ejus comites olim habitus et poft ejus cædem Italiam profugus. v. in eodem Exc. VIII. *rapit Turno*, nota elegantia, quam mox et Tacitus aliique funt fequuti, pro adducit. Proprie vim et feftinationem innuit. *Aurunci* ultra Lirim, in Campania, montium juga, *Sidicini* camporum planitiem tenuiffe dicuntur poëtæ, nam *æquora* nulla alia funt quam camporum. cf. 739. 730. *aclidas*, feu *aclydas*, ipfe Virgilius fatis declarat, jacula fuiffe, *flagello*, amento, h. e. loro aptata, illigata, quæ emitti et retrahi poffent. cf. Cerda. Mox *falcati cominus enfes* fcil. armant, ex antec. *tegunt*, fed fimplicius eft accipere: *f. enfes* ipfis funt *cominus*, quoties cominus pugnatur.

733. *Teleboæ*, relicta Tapho,

Œbale, quem generasse Telon Sebethide nympha
Fertur, Teleboum Capreas quum regna teneret
Jam senior: patriis sed non et filius arvis
Contentus, late jam tum ditione premebat
Sarrastis populos, et quæ rigat æquora Sarnus,
Quique Rufras Batulumque tenent atque arva Celennæ,
Et quos maliferæ despectant mœnia Abellæ:
Teutonico ritu soliti torquere cateias;

734. *genuisse* Hugen. *Telum*, *Thelon*, et *Sebetide*, *Sedethide*, *Sebretide*, *Sebethride*, *Sebthride*, *Suberetide*, *lebœtide*, monstra depravationis.——735. *Capras* Dorvill. *Capreis* Schol. Juvenal. ad Sat. X, 72.——736. *patris* Reg. *sed non jam* Pier. aliquot, et recepit Catrœus. *jam non et* Zulichem.——737. *jam dum* Witt. *tenebat* Medic. cum magna codd. parte. Ex Æn. I, 236 et 622 irrepsisse putabat Heins.——738. *Sarrastis* Heins. ex vetustioribus. Vulgo *Sarrastes*. Corrupte al. *Sarrastres*, *Serestres*, *Sarrastris*, *Sarrantes*. *et qua rigat* Rom. et aliquot Heins. cum Witt. *qui r.* Franc.——739. *Rufras* Heins. e vetustioribus. Vulgg. *Rufas*. Tum *Batalum* Rom. et Gud. a m. pr. *Batylum* Medic. a m. sec. *Butulum* Zulich. *Baculum* Goth. tert. *Celene* Medic. a m. pr. *Celemnæ* aliquot Pier. cum Heins. multis. *Calemnæ* Rom. alii *Calenæ*, *Calennæ*, *Celenæ*, *Celænæ*. Etiam Goth. tert. *quique arva*.——740. *mœnia Bellæ* omnes Pier. et Heins. Scilicet antiqua scriptura: *mœniabellæ*. Sed jam ante Servium emendatum fuit: *mœnia Abellæ*. Pompon. *Avellæ*. In Servianis etiam narratiuncula occurrit, *Nolæ* primum a poëta fuisse scriptum, sed mutatum nomen propter negatum ipsi hospitium. Similis fabula de loco Georg. II, 213.——741. *catheyas* Witt. *catelas* Rom. *catellas* Medic. et al. *catenas* Hugen.

pho, quæ una ex Echinadibus insulis Acarnaniæ objectis erat, Capreas occupasse dicuntur. Rex eorum *Telon*, ex Nympha, Sebethi fluvii ad Neapolin filia, suscepit Œbalum, qui in continente loca circa Sarnum in Hirpinis et in extrema Campania occupavit. vid. in eod. Excurs. VIII. 735. *Capreas*, *Teleboum regna*, insulam, quam Teleboæ incoluisse dicuntur. *Sarrastes*, Sarni fl. (quem olim *Sarrum* pronuntiatum esse apparet) accolæ. 739. *æquora* camporum, ut vs. 729. 740. *quos despectant m.* videtur altum in monte situm habuisse hoc oppidum, unde prospectus erat in agros et camporum planitiem.

742.

Tegmina quis capitum raptus de subere cortex:
Æratæque micant peltæ, micat æreus ensis.
Et te montosæ misere in prœlia Nersæ,
Ufens, insignem fama et felicibus armis:
Horrida præcipue cui gens, adsuetaque multo
Venatu nemorum, duris Æquicula glebis.
Armati terram exercent, semperque recentis
Convectare juvat prædas, et vivere rapto.
Quin et Marrubia venit de gente sacerdos,

742. *rapta* Witt.——743. *auratæque* Ed. Ven. *æneus ens.* Serv. ad Æn. I, 299.——744. *ventosæ* Goth. sec. *mentosæ* tert. *Nersæ* Heins. e codd. Vulgo, *Nursæ*: etsi neutrum alibi occurrit. *Narsæ*, *Persæ*, aberratt. *Nyrsæ* Rom. *Nursæ*, *Nirsæ* tres Goth.——745. *Uffens* Menag. pr. cf. inf. 802. Nullus habet *Ousens*, ut marmora et codd. alibi scribunt.——746. *a. bello* Witt., sed in marg. *multo.*——747. *duri* Rom. *Æquicula* recte Heins. emendavit e codd. Nam vulgg. *Æquicola*, quæ depravatio Grammaticorum est.——750. *Marruvia* Medic. cum al. Heins. *Marubia* pæne omnes Pier. *Marrula* Rom., alii *Marubia*, *Marrivia*. Straboni est: Μαῤῥούιον.

742. *Cateia*, teli genus, hoc loco Teutonibus tributum, quo nunc Sarrastes et Hirpini utuntur. E Virgilio Valerius et Silius eam repetierunt. Vocem Celticam esse, quæ omnino longius hastæ genus designet, docuit nuper Bullet *Diction. Celtic.* T. II, p. 286 et Macpherson *in Critical Dissertations on the Caledonians* p. 153. Mox *suberis cortex*, recens detractus, in galeam inflecti et formari debuit. cf. Servius.

744—749. Sequuntur *Æqui* vel *Æquiculi*, qui ad utramque Anienis ripam habitarunt. Oppidum eorum obscurum *Nersæ*. v. in Excurs. VIII. 747. *Æquicula* (sc. gens; nam hæc jungenda; sic *Æquicula rura* Silius dixit; adjectiva forma) *duris glebis*, cui est ager asper et aratu difficilis, declarat *gentem horridam et venatui deditam*. Hinc etiam rapto vivebant, cum, unde viverent, partum et conditum non haberent. cf. IX, 609 sq. 613.

750. *Marrubiam* gentem exquisite dixit, ab urbe præcipua, pro *Marsis*. Ducit hos sacerdos *Umbro*, cujus soror fuit *Anguitia*, Nympha, v. 759 memorata. cf. in Excurs. VIII. *Umbronem* sacerdotem, quam regem, adducere maluit, quoniam incantationem ei tribuit. *fronde—et oliva*, nota forma poëtici sermonis pro fronde oli-

 væ,

Fronde super galeam et felici comtus oliva,
Archippi regis missu, fortissimus Umbro:
Vipereo generi et graviter spirantibus hydris
Spargere qui somnos cantuque manuque solebat,
Mulcebatque iras, et morsus arte levabat.
Sed non Dardaniæ medicari cuspidis ictum
Evaluit; neque eum juvere in volnera cantus
Somniferi, et Marsis quæsitæ montibus herbæ.
Te nemus Anguitiæ, vitrea te Fucinus unda,
Te liquidi flevere lacus.

751. *galea* tert. Rottend.——752. *Arcippi, Archipi, Alcippi* in libris. *jussu* Franc. edd. Ven. et Mediol. cum Goth. sec. et tert., qui et *Umbo*. ——754. Tellez apud Burm. legebat: *cantuque herbisque volebat*. perperam. v. Not. ad h. v.——755. *feras* Sprot. *et mortes* Montalb. a m. pr. ——756. *Dardanidæ* duo Burm.——757. *neque enim* Goth. tert., non male. *in volnere* plerique veteres Pier. et Medic. a pr. m., et superscriptum ab alia: *ad volnera*. add. Erf.——758. *in montibus* ante Heins., qui sustulit *in* codd. auctoritate.——759. Variant codd. *Angitiæ* et *Anguitiæ*; Medic. *Anguetiæ*, Rom. *Angitte*, nonnulli quoque depravate *Argitiæ*, *Argivæ*, *Argiæ*: *Angutiæ*, *Angiciæ*. Sed *Anguitiæ* firmatur lapide Gudiano p. LIV, 9. cf. Heins. et Drakenb. ad Sil. VIII, 500; et videntur utique veteres nomen hoc ab anguibus duxisse. Tum *Ficinus*, *Focinus*, *Fulcinus*, *Fuscinus*, aberratt.——760. *lacus nemorosaque Tempe* explent hemistichium Vratisl. et Dorvill. cum Goth. pr.

væ, qua sacerdos ornatum caput habuit apud Marsos. 753. *graviter spirantibus*, afflatu nocentibus. 754. *manuque*. Hærent intpp. De offis soporiferis vel herois manu admotis Burm. accipit. Sed res ipsa fert, ut de tactu accipiatur. Est hoc genus domandi et sopiendi angues satis notum, quod manuum contactu fit, cf. Plin. VII, 2. Etiam Silius in loco ex nostro expresso VIII, 501 *tactuque domare venena* h. serpentes venenosos. Idem I, 411. 412 *nec non serpentes diro exarmare veneno Doctus Atyr, tactuque graves sopire chelydros*. adde III, 302 et ibi viros doctos. 756. Suavis hæc rei serius gestæ anticipatio, ut et mox orationis conversio, v. 759. 760; utraque tamen jam in Homero obvia. cf. Iliad. β, 858 sqq. Aliorum imitationes collegit Cerda: occurrunt passim alia. *in vulnera* docte poëtæ dicunt, pro, ad vulnera sananda.

Ibat et Hippolyti proles pulcherrima bello
Virbius: inſignem quem mater Aricia miſit,
Eductum Egeriæ lucis, humentia circum 763

762. *Verbius* et *Aretia* Rom., ex more veterum pronuntiandi. *Atria* Goth. pr. *Aricla* Parrhaſ.——763. *Hymettia* ab Heinſio, qui tamen ipſe improbat, et ab Burmanno relictum miror: nam Cuningham. poſt Ruæum, Catrœum, Trappium *humentia* recte retraxit. Monuit quoque Jo. Schrader. Emendatt. p. 8. Sed retinuit forte viros doctos dubitatio, unde tam erudita lectio in poëtam venerit. Fraudem tamen detegere in promtu eſt. Vera lectio eſt *humentia*, quam præſtantiſſimi codd. Rom. et Medic. ſervant, una cum Parrhaſ. Franc. et ed. Ven. ap. Burm., ſicque emendatum per Naugerium ed. tert. Ald. 1513. Scriptum hoc fuit in aliis *umentia, umetia, humecia*, in Gud. *ymecia*, quod alii ap. Heinſ. depravarunt in *bimetia, bimecia, imetia, ymettia, hemetia, hymetia*, unde perperam eruditiores *Hymettia* fecerunt, quod alieniſſimum ab h. l. eſt. Quod vero multo etiam magis fraudi fuiſſe videtur, fuit adſcriptus locus alter huic ſimillimus lib. IX, 584 *Symæthia circum Flumina* etc., unde in Leid. tranſiit *Symetia*, in Goth ſec. *Sinnetia*, in alios *Cymetia*. Nemo itaque dubitet, *humentia* veram eſſe lectionem: ut recte cenſuere Guell. cum Giſanio, Cerda et aliis.

cinus lacus inter Apenninorum montium juga; ad quem *lacus Anguitiæ* fuit.

761 ſqq. In *nemore Aricino* Diana peregrino more culta, quem Scythicum ediderunt veteres. In eodem templo *Virbius* heros indigena divino honore habitus. Hunc Hippolytum, Theſei f., interpretati ſunt alii a quadrigis dilaniatum, Æſculapii autem opera a Diana ex inferis reductum et in hoc luco collocatum. At Maro Hippolyti filium facit Virbium, ex Aricia nympha ſuſceptum et in Egeriæ luco ad urbem Ariciam educatum. v. in eodem Excurſ. VIII. *pulcherrima bello* jungunt intpp. Ergo erit, inſignis, clara, conſpicua, ex καλός. Præſtat forte, *ibat bello*, ad bellum; multo tamen magis malim jungere tertio loco *bello inſignem*: ne *inſignem* nudum frigeat. *Egeriæ* fons et *lucus*, in quo educatus fuit Virbius, ad Ariciam eſt; alius vulgo narratur prope Romam ad portam Capenam: Fabulam utrique communem eſſe de Numæ cum Egeria congreſſu, putabat is, qui diligenter de eo egit, Cluver. pag. 931. 932 ſq., ſed Ariciæ nemus et fontem eſſe Egeriæ domum, antrum autem Capenarum ſub Aventino fuiſſe locum congreſſus cum Numa, ſubtiliter docuit Holdſworth. Diſſ. IV. Pro Egeriæ fonte noſtra ætate etiam tertius locus venditatur II millia extra portam S. Sebaſtiani, vulgo *Caffarelli* vocatus. 763. *humentia littora*, ad lacum Aricinum,

Litora, pinguis ubi et placabilis ara Dianæ.
Namque ferunt fama Hippolytum, poſtquam arte novercæ
Occiderit, patriaſque explerit ſanguine pœnas
Turbatis diſtractus equis, ad ſidera rurſus
Ætheria et ſuperas cœli veniſſe ſub auras,
Pæonls revocatum herbis et amore Dianæ.
Tum pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris
Mortalem infernis ad lumina ſurgere vitæ,

Vſ. 764 dubito an ſatis ſanus ſit; certe languet illud: *ubi ara Dianæ eſt pinguis et placabilis:* etſi bene novi *pinguis*, ut Homeri πίονα νηὸν, ad victimarum frequentiam, *placabilis*, ad Scythicam religionem referri, qua homines mactabantur, quod nunc Ariciæ non ita fiebat; ut hactenus adeo, quæ olim implacabilis dici poterat, jure videri poſſet *placabilis dea:* id quod a dea ad aram tranſlatum, ut ſit ara placabilis, qua litatur, ad quam dea adeo placatur. Id quod durum. Saltem *et* deletum malim: *pinguis ubi placabilis ara Dianæ*; ſic *ara pinguis* eſt *Dianæ* nunc *placabilis.* Cluverius in Ital. ant. p. 934 legit *pinguis ubi implacabilis ara Dianæ*, uti *immittem* dixit Silius.——766. *Deciderit* pr. Hamb. pro var. lect., quod Burmanno placebat propter v. 768, mihi non item. *explevit* idem et Witt. *ſ. menſas* Leid. pro div. lect.——769. Vulgg. *Pæoniis*, quod quatuor ſyllabis poëtæ probatum eſſe non potuit: a Παιὼν, quod Apollinis cognomen eſt (deflexum quoque in Παιήων, e quo Παιηόνιος ap. Hom., Παιάων), Παιῶνος, Παιώνιος, duci debuit: vide v. c. Pauſan. 1, 24. At Παιόνιος ad Παίονας Thraciæ et Macedoniæ ſpectat. Scribendum *PæonIs*, aut ſaltem *Pæoniis* accipiendum tribus ſyllabis, quod et Brunck. monet. In Dorvill. erat *Pæonis.*——771. *ad limina* aliquot ap. Burm. et edd. apud Cerdam: qui recte monet *lumina* requiri propter *umbras.*

ubi ara Dianæ ſeu templum. Diverſus ille a lacu Albano. 765—769. *arte novercæ*, dolo, τέχνη Phædræ. *explerit ſanguine pœnas*, nove dixit, ut exſolvere, exhaurire, dare, quantum imperatum eſt, morte luere. *turbatis* pro conſternatis. *ad ſidera r.* ornate pro revixiſſe. *Pæoniis herbis* ſimpl. pro medicantibus, medicis, a Pæone deorum medico, Apolline. Iliad. ε, 401. De Æſculapio Phœbi f., quod mortales in vitam reſtituerat, a Jove fulmine percuſſo, obvia eſt fabula. L. claſſ. Apollod.

Ipse repertorem medicinæ talis et artis
Fulmine Phœbigenam Stygias detrusit in undas.
At Trivia Hippolytum secretis alma recondit
Sedibus, et nymphæ Egeriæ nemorique relegat:
Solus ubi in silvis Italis ignobilis ævum
Exigeret, versoque ubi nomine Virbius esset.
Unde etiam templo Triviæ lucisque sacratis
Cornipedes arcentur equi; quod litore currum
Et juvenem monstris pavidi effudere marinis.
Filius ardentis haud secius æquore campi

773. *Phœbigenam* recte jam inde ab Aldd. constanter habent edd. *Pœnigenam* Servius in suo habuit, "*matris pœna genitum: alii* Phœbigenam *legunt, ut Probus.*" Addit Sabinus etiam Apronianum ita legere: quod miror; nam in Mediceo *Pœnigenam* occurrit, inepta lectio, nata ex errore calami: *Phœnigenam*, quod in multis est. *Pœniginam* Rom. *Penigenam* Goth. tert. *Phœnigenam* Mentel. pr. *Denigneam* Rottend. sec. De Æsculapio, Phœbi f., a Jove fulmine percusso obvia est fabula. Tum *detraxit* Dorvill. *ad undas* Rom. Medic. Gud. a m. pr. et al., etiam edd. ap. Pier., itaque erat præferendum, ut sibi constarent editores.——776. *ibi* Medic. a m. pr. Ven. et iterum v. sequ. cum Hamb. *ignorabilis* Medic. ——777. *que* deest Pier. plerisque; atque ita malit Pierius. *Verbius* Gud. et Dorvill. v. ad v. 762.——778. *Triviæ templo* al.; et sic editum ante Pier. *luco T. templisque* Goth. tert. *sacratas* Dorvill.——779. *littora* Ven. Markland. ad Stat. I Silv. II, 45 conj. *litora circum Heu juvenem*, suavi lusu. Tum *quo littore* aliquot Pier., perperam.——780. *pavide* Gud. a m. pr. *effundere in armis* Dorv. *effudere in harenis* Goth. tert.—— 781. *haud segnius* pars Pier., item Dorvill. et Witt. a m. pr. cum Goth. tert., perpetua aberratione. *haut setius* Rom. pro more suo. v. ad Geo. II, 277.

Apollod. III, 10, 3, ubi Not. pag. 701. Pind. P. 3, 96 sq. 775. *relegat*, legat, mandat, tradit, commendat. Alii *relegat ad nemus*, segregat: ut Georg. III, 212 *tauros procul atque in sola relegat Pascua.* Tum *ignobilis*, in bonam partem, utpote in secessu et solitudine, placide adeo et tranquille; alias *ignobile ævum* effertur. 778. Religiosus igitur erat mos, ut ad lucum curru vehi nefas esset: Caussa ab Hippoliti quadrigis rapti fortuna arcessitur. *haud secius*, etsi equi a luco parentis arcebantur, haud minus tamen filius eos agitabat.

783

Exercebat equos, curruque in bella ruebat.
Ipse inter primos praestanti corpore Turnus
Vertitur arma tenens, et toto vertice supra est.
Cui triplici crinita juba galea alta Chimaeram
Sustinet, Aetnaeos efflantem faucibus ignis:
Tam magis illa fremens, et tristibus effera flammis,
Quam magis effuso crudescunt sanguine pugnae:
At levem clipeum sublatis cornibus Io

784. *Venerat* Goth. sec., pessime. v. Not. Hic vs. deest Menag. pr. cum Goth. tert.——785. *crinata* alter Menag. et Ven.——786. *afflantem* Menag. pr. et Franc. cum binis Goth.——787. *Jam mag.* Medic. *Tum* Goth. alt. *Quo mag.* Goth. apud Quinctil. lib. IX, 3, qui inter archaismos refert. Scilicet vulgare erat: *Quo—Hoc.*——789. *Ad* Gud. *Et* Sprot.

783 sqq. De Turno vid. Excurs. VII, de ejus copiis Excurs. VIII. *vertitur* docte ad animi corporisque vigorem designandum, movet, agit se, pro incedit, ut στρέφεσθαι. *supra est*, ὑπερέχει. Comparant intpp. Iliad. β, 226. 227. 785—788. manifeste vestigiis Homeri insistit, ornatis sane verbis, sed ut rei miraculo fidem parum faciat. Recte Iliad. ε, 4 sqq. Diomedis galea aerea, clipeus et thorax in sole coruscans ignem effundere narratur; idemque etsi paullo magis in miraculum conversum tribuit Achillis galeae Iliad. σ, 205 sqq. Virgilius expressit eum locum lib. X, 270 sqq.; hic vero etiam auxit prodigium, cum galea, Chimaera ornata, furente in praelio Turno, inter motus rapidos et multiplices ita coruscet, ut Chimaeram, quo magis pugna exardescat, eo magis flammas spirare dicat. Hoc monere satius erat, quam inani reprehensione vel laude locum atterere, quod Scaliger quoque facit Poët. lib. V, c. 3, p. 228 ed. 1561 impugnans Macrob. V, 13 extr., in quo hoc reprehenditur, quod ἀσπίδος ἀκάματον πῦρ Homericum toties repetiit Virgilius IX, 733. X, 271. VIII, 620. Est autem *galea crinita triplici juba* ἔχουσα τρεῖς λόφους, quam τρυφάλειαν dictam volunt pro τριφάλεια. 789 sq. In clipeo expressa Io cum Inacho: nam ab hoc ducebat genus Turnus sup. v. 371 seq. ibique Excurs. *sublatis cornibus Io* ornate pro Io cornuta: argumentum etiam in geminis expressum (v. Lippert. *Dactyl. Mill.* II, 1, 18): Male pro ablatis, demtis, Cerda et al. Locum perquam

similem

Auro inſignibat, jam ſætis obſita, jam bos,
Argumentum ingens, et cuſtos virginis Argus,
Cælataque amnem fundens pater Inachus urna.
Inſequitur nimbus peditum, clipeataque totis
Agmina denſentur campis, Argivaque pubes,
Auruncæque manus, Rutuli, vetereſque Sicani,
Et Sacranæ acies, et picti ſcuta Labici:
Qui ſaltus, Tiberine, tuos, ſacrumque NumicI
Litus arant, Rutuloſque exercent vomere collis,

790. *inſignabat* Dorvill. *inſigni ibat* Goth. ſec. *obſtita* Rom. *jam bis* alter Menag.——793. *pilata* nonnulli ap. Cerdam: ex Æn. XII, 121 *pilataque plenis Agmina ſe fundunt portis.*——794. *denſentur* Heinſ. ex Medic. aliiſque. Defendit quoque Serv. conf. ſup. ad Ge. I, 248. 419. Alii *denſantur.* Variabant Pierii quoque codd.——795. *Arruncæ* Ge. Fabricii codex, et ſic ille vel *Aruncæ* ſcriptum malebat; vetere more. Mox *Siculi vetereſque Sicani* Serv. ad I, Æn. 2 laudat; memoriæ, ut credi par eſt, vitio. Male tamen me habent hi *Rutuli* ſequentibus mox v. 798 *Rutulis collibus*: ut adeo Servii errorem cupide amplectar.——796. *Sarranæ* et *Saranæ* aliqui: *Saturnæ* Menag. pr. *Gauranæ* edd. Macrob. V Sat. 15, ubi Thuan. *Gaurinæ.* Sed *Gaurus* apud Puteolos alienus ab his locis. v. Exc. VIII, ubi ad h. v. Mox *Lybici* Menag. pr. *Libici*, *Linici* Goth. bini.——797. *Munici* Leid.

ſimilem laudant intpp. ex Europa, quod Moſchi eſt Idyll. II v. 43. 44. *nimbus peditum* νέφος πεζῶν Iliad. δ, 274 et al. *Argiva pubes:* pertinet ad originem Turni et colonos Argivos, qui cum Danaë ad Italiam venerant; v. Exc. VII. *Aurunci* h. l. ſunt qui cis Lirim habitabant. v. Excurſ. VIII ad v. 723. *Sicanos*, int. reliquias ex iis, quæ ad Tiberim in Rutulorum finibus conſediſſe videntur: lib. XI, 317. cf. Excurſ. VIII ad v. 783 et Excurſ. II ad lib. VIII. *Sacranas acies* et reliqua vid. in eod. Excurſ. VIII. *Sacrani* Ardeatium agmen videtur fuiſſe e vere ſacro natum aut certo numini, forte Magnæ deum matri, conſecratum; obſcura enim rei eſt memoria. *Sacrumque Numici Litus:* proprie ipſe Numicius amnis ſacer, δῖος. *Anxur* Volſcorum nomine Jupiter appellatus, pueri forma in numis occurrit; ut adeo cum Vejove comparari poſſit, de quo Ovid. Faſt. III, 437 ſq. Idem urbi Anxuri, mox, Tarracinæ, nomen dediſſe videtur: cujus ager h. l. per arva, *queis Jupiter Anxurus præſidet*, declaratur.

Circæumque jugum; quis Jupiter Anxurus arvis
Præſidet, et viridi gaudens Feronia luco;
Qua Saturæ jacet atra palus, gelidusque per imas
Quærit iter vallis atque in mare conditur Uſens.
Hos ſuper advenit Volſca de gente Camilla,

799. *Axurus* rectius ſcribi poſt Urſinum putabat Heinſius, quoniam ſic in codd. Silii VIII, 333, et in numo gentis Vibiæ expreſſum (vid. Theſaur. Morell. Hauerk. tab. 2, II. Nec ſimulacrum Jovis Anxuris, quod Guellius ad ſe perveniſſe narrat, aliud quam hujus numi fuiſſe arbitror. Quem autem altero loco numum, alienum a Jove Anxure, laudat, qui *Jovem creſcentem* exhibebat, is Gallieni vel Salonini eſſe debuit; diverſus eſt numus, cujus alteram faciem laudat cum capra ſine ſeſſore et verbis: *Jovi conſerv. Aug.*, qui inter raros habetur, v. Bandur. T. I, p. 164): et quia Ζεὺς Ἄξυρος dictus ſit *imberbis*. Sed illa etymologia ad grammaticorum nugas eſt ableganda; nam Volſcum nomen Anxur eſt; tum, litteram *n* excidere in numis et titulis, nihil novi. In Græco Auguſti numo Jovis caput cum voce Ἄγξυρος occurrit apud Golzium Numiſm. Gr. Auguſti t. 75, XXVIII, verum aut ſibi fraudem fieri paſſus eſt aut facere voluit aliis. Codices depravationibus ſuis vulgatam confirmant. Rom. *Auxyrus*, alii *Anxirus*, *Auxurus*, *Anxyrus*, *Anxyris*, *Anxiris*. *Anxeris*. Sed Mediceus diſerte *Anxurus* cum binis Goth., et parte codd. Heinſ., cujus Cod. Scheff. *Anxur et arvis*, unde ille malebat *Axur et arv.*, fruſtra. In Aldd. *Anxuris*; etſi Ald. ſec. 1505 dederat *Anxurus*, tamen reditum eſt ad illud alterum, nec ab eo deceſſum niſi a Pulmanno et Dan. Heinſ., qui revocarunt *Anxurus*.——800. *Foronia* Parrhaſ.——801. *Aſturæ* alios legiſſe notat Servius: perperam; nam Aſtura fl. et oppidum paullo remotius eſt a Satura palude. vid. Cluver. p. 1003. Errorem jam Julius Sabinus arguit.——802. *volvitur* aliqui apud Cerdam, cum Leid. *Uffens* Ven. cf. ſup. 745. *utens* Goth. tert.——803. *Vulſca* multi, ut ſolent. *Voleſa* pr. Hamb.

claratur. Ad tertium inde lapidem *Feroniæ lucus*, fons et templum. Fuit ea ex diis Latii Indigetibus, mox modo inter Nymphas relata, modo cum Junone comparata et pro Jovis Anxuris conjuge habita. Quæ Dionyſ. recitat, lib. II, 49, p. 113 et lib. III, 32, Græcanicæ argutiæ ſunt. *Satura palus* circa Ufentem amnem ad paludes Pomtinas ſpectaſſe videtur, quæ, viginti trium urbium ſolo occupato, tamen olim non tam late per agrum Pometinum, ac nunc, patebant. v. Cluver. p. 1003. cf. Silius VIII, 382 ſeq.

803. De Camilla vid. inf. XI, 535 ſeqq. Pentheſileæ exemplo eam poëtæ ingenio eſſe ſubnatam nullus dubito. *florentes ære catervas* h. ſplendentes, fulgentes. Servius notavit

Agmen agens equitum, et florentis ære catervas;
Bellatrix: non illa colo calathisve Minervæ
Femineas adsueta manus; sed prœlia virgo
Dura pati, cursuque pedum prævertere ventos.
Illa vel intactæ segetis per summa volaret
Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas;
Vel mare per medium, fluctu suspensa tumenti,
Ferret iter, celeris nec tingueret æquore plantas.
Illam omnis tectis agrisque effusa juventus
Turbaque miratur matrum, et prospectat euntem,
Adtonitis inhians animis: ut regius ostro
Velet honos levis humeros; ut fibula crinem

804. *A. a. comitum* alter Hamb. *florente ætate catervæ*, vana Waddelii emendatio ap. Burm. v. Not.——805. *calathisque* Parrhas.——808. *volasset* Stephanus emendabat ap. Burm., quia *læsisset* sequitur. Nunc satis constat, nec alterum ab usu poëtarum recedere.——809. *arenas* alter Hamb. v. Burm.——810. *fluctus s. tumentes* aliquot Pier.——814. *A. hæsere animis* Gud.——815. *letos h. et f.* Goth. sec. *humerosque leves* Ven. *ut f. vestem* pr. Menag. et duo Heins. pro div. lect. cum Goth. tert., scilicet tamquam magis obvium. Nam *fibula* in capilli ornatu nondum reperi; nec tamen probabile fit, *vestem* a librariis in *crinem* mutari potuisse.

tavit Ennii et Lucretii exemplo hoc factum. Sane locus, quem laudat e Lucretio (lib. V, 1441), ubi *mare florere navibus* dicitur, non tam commodus erat quam alter lib. IV, 452 *Bina lucernarum florentia lumina flammis.* cf. Cerda. Sic τὸ ἄνθος, τὸ ἄνθεμον de fulgore auri: unde Pind. Ol. 2, 130 ἄνθεμα χρυσοῦ φλέγει. 806. *sed adsueta pati prœlia dura*, virgo cum esset, etc. Velocitatis denotationem v. 808 sqq. temere reprehendunt viri docti. Nec illa utique convenit nostris sensibus; sed, cum Maro ea uteretur, a vetustate quasi per manus erat tradita; expressit enim Iliad. υ, 226—229 de equabus Erichthonii. Similiter de Euphemo Apollon. I, 179 seq. Alios, inprimis Virgilii imitatores, v. ap. Cerdam et al. *Ferret iter*, docte, ut *f. pedes.*

112 sq. Ornate, quæ simpliciter Homerus dederat: Τὸν δ' ἄρα πάντες Λαοὶ ἐπερχόμενον θηεῦντο Od. β, 13. ρ, 64. In reliquis argutantur intpp. Indutam illam puta chlamyde

purpurea:

Auro internectat; Lyciam ut gerat ipsa pharetram,
Et pastoralem præfixa cuspide myrtum.

816. *aut g.* duo Burm. *ferat* et *illa* alii ap. Pier.——817. *Ut p.* Oudart. cum Goth. tert.

purpurea: is est *regius honos.* Accipio *fibulam* de acu: v. Var. Lect.; in media fibula est acus, quæ mordet laciniam: potuit adeo et fibula pro acu dici: et *Lyciam* dixit pharetram, ut solent poëtæ præstantius genus designare: sic, *arcus Cretici. E myrto* hastilia vid. Georg. II, 447 et *pastoralis myrtus* de jaculo, quo pastores utuntur.

EXCURSUS I.

De Caieta et Insula Circes.

LIB. VII, 1. 2 *Tu quoque littoribus nostris, Æneia nutrix Æternam moriens famam, Caieta, dedisti*—10 *Proxima Circææ raduntur littora terræ* etc. Cum Virgiliani carminis præstantia, etiam inventionis laus, inprimis in doctrinæ copia et sermonis poëtici ornatu spectanda sit: nos operæ pretium in hoc facere putamus, quod legentium animos ad hæc potissimum duo capita in interpretatione nostra advertere studemus. Expectatur itaque a nobis, ut in his quoque posterioribus sex libris in iisdem rebus illustrandis præcipuam aliquam operam collocemus: idque eo magis, quo novum fabularum genus, Italiæ domesticum, parum a plerisque perspectum et cum Græcis mythis in vulgari antiquitatis doctrina confusum, in iis tractatur. Ne vero legentium animos oculosque distineamus ac distringamus, rejectis ad librorum calcem disputationibus exspatiabimur interdum et nonnulla excutiemus accuratius. Facient hæc ipsa diverticula ad recreandum animum ex commentandi et variæ lectionis enotandæ tædio, quod quidem nonnunquam, quomodo reprimeremus, vix habere videbamur.

Caietæ memoriam non præteriit poëta, quandoquidem inter fabulas veteres de Æneæ erroribus ea occurrebat, nomenque promontorii portusque et urbis in Latii et Campaniæ finibus ab ea ductum vulgo ferebatur: ut taceam Formiis *ædem Apollinis ac Caietæ* a Livio XL, 2 commemoratam: v. Dionys. I, 53. Strabo VI, p. 330. Victor O. G. R. 10. Adde Solin. 8. Ex quibus locis quoque discimus, a cremata Trojanorum classe (ἀπὸ τοῦ καίειν) nonnullos, Cæsarem inprimis et Sempronium, nugantes suo more in nominum originibus, nomen repetiisse. cf. ad lib. V Excurs. VI, et Cerdam ad lib. VII, 2. Varie quoque tractatam esse fabulam ex eo apparet, quod alii Æneæ, alii Creusæ, alii Ascanii nutricem Caietam ediderant. Nutricis autem in vetere vita ut educandis pueris præcipua opera, ita magna erat reverentia, ut parentali pietate coleretur. Res inprimis in tragicis obvia. Facit autem etiam hic justorum nutrici persolutus honos ad Æneæ pietatem declarandam. Hæc et similia cogitare

debet

debet is, cui hæc Caietæ memoratio nimis videtur esse tenuis et epico spiritu indigna. Hoc tamen verum est, post similem de Miseno et Palinuro narrationem novitatem huic Caietæ commemorationi deesse. Nec hoc non sensisse videri potest poëta, qui similem aliam de *Baja*, Euxini matre, fabulam (Victor O. G. R. 10) non attigit: nec *Leucosiam* insulam in sinu Pæstano a consobrina Æneæ aut *Prochytam* ab ejus cognata ibi sepulta (v. Dionys. I, 53) appellatam memorare voluit. Nec sine judicio videri debet omisisse alia errorum Æneæ in his locis vestigia vulgo credita, quæ poëtica arte tractari vix poterant, ut *Ænariam insulam a statione navium Æneæ* dictam ap. Plin. III, 6 s. 12. Quid? quod adeo ad Sardiniam Trojanos nonnulli veterum deduxerant; parum docte, puto, et ex Iolai nomine, de quo tot fabulæ in Sardiniæ originibus habentur, opinione ducta: Paus. X, 17, p. 837 extr.

Cæterum totus ille littoris tractus fabulis priscis inclaruit: ut tanto magis poëta noster decerpere de iis nonnihil potuerit. Non longe a Caieta aberant Formiæ, Læstrygonum ferorum hominum, qui carne humana vesci solebant, sedes ab Homero nobilitatæ: unde adeo Silio VIII, 531 *regnata Lamo Caieta* dicta est. Nec male Ovidius Met. XIV, 158 sqq. unum ex Ulyssis sociis, Macareum, superstitem in his locis finxit Æneæ occurrere: etsi Achemenidis in Cyclopum antro relicti ex lib. III Æneidis exemplum Nasoni ante oculos fuisse facile intelligitur. Est autem ad rerum fidem valde accommodatum, adhuc Trojanorum temporibus homines feros et anthropophagos Italiæ saltibus, lacubus et ignibus subterraneis, horridæ loca saltem nonnulla inhabitasse. Hinc et Caci memoria. cf. ad lib. VIII Excurs. II.

Circes insulam, quam adeundam esse Helenus jam prædixerat (lib. III, 386 *Ante et — Æææque insula Circes lustranda*), non magis prætermittere debuit poëta, cum illa heroicis temporibus tantopere fabulis frequentata et celebrata esset, inprimis ab Homero Odyss. κ. Circeii quidem notum est Latii promontorium: Homerus tamen narrat de eo, tamquam de insula. *Circeii*, ut Plinii verbis utar (lib. III, 5, 9), *insula quondam immenso quidem mari circumdata, ut creditur Homero, at nunc planitie* (cf. II, 85 s. 87). Nata hinc opinio, aggesta fluminum alluvie terra, insulam aliquando factam esse continentem; v. Theophrast. Hist. Plant. V, 9, quem locum Plinius expressit l. c. Nec multum diffidet quod Varro tradiderat, ut e Servio ad lib. III, 386. VII, 10 discitur, fuisse Circen insulam, nondum siccatis paludibus,

dibus, quæ eam dividebant a continenti. Quod in priſcæ Italiæ ſilveſtri habitu quis miretur, cum tales lacus multi adhuc ſint in vicinis locis, hiberno tempore aqua ſtagnantes, cumque inde procedant Pomtinæ paludes; cf. Corradin. Latio vet. To. II, pag. 242. Itaque Strabo inter loca maritima paluſtria et morboſa etiam Circeios numerat lib. V, p. 353 C et ipſe Circeius mons ipſi eſt, quem mare et paludes inſulam faciunt: τὸ Κιρκαῖον—ὄρος νησιάζον τῇ θαλάττῃ τε καὶ ἕλεσι, p. 355 B.

Ææam appellat inſulam Homerus, hincque Maro ſup. lib. III, 386 *Æææ inſula Circes.* Quomodo autem veteres in hoc incidere potuerint, ut Circen ex Æa, Colchorum urbe, Æetæ regis ſororem ex Sole et Perſa, tranſlatam in inſulam hanc collocarent, vix aſſequatur aliquis, niſi antiquioris Græciæ ignorantiam geographiæ animo teneat. Occidentis faciem et fines ante Trojana tempora prorſus ignorabant Græci, nec ante Homerum niſi fabuloſas narrationes de eo vulgo audiverant. Itaque pone Siciliam magnum Oceanum circumductum uſque ad ſeptentrionem patere credidiſſe videntur. Jam fuit fabula aliqua perantiqua de Circe Solis filia, cui inſula in hoc mari aſſignari cœpta: eamque adiiſſe narrati ſunt Argonautæ, quorum, ſeu Tanain ſeu Iſtrum invectorum, ex Colchide reditus per talem Oceanum, qualem tunc ſibi finxit antiquitas, factus facile credi potuit. Temporum ſucceſſu orbis hic priſcæ Græciæ ignotus adiri navibus cœpit, ſenſimque Italiæ, Galliæ, Hiſpaniæ notitia aliqua verior ac certior inter Græcos increbeſcere. Accommodarunt itaque poëtæ, pro ſuæ quiſque ætatis et pro ſuæ ſcientiæ modulo, veteres fabulas ad novas notitias occidentis, cujuſmodi forte tum erant: atque hinc illa fabularum diverſitas, inprimis in Argonauticis, nata. Nec facile eſt quicquam aliud, quod Orphicorum Argonauticorum haud infimam antiquitatem, ſi non verborum, argumenti tamen, æque arguat, quam ἀνιστορησία locorum in occidentalibus terris; et hoc, cum ejuſmodi aliis veteris geographicæ notionis veſtigiis, eſt, quod in eo carmine inprimis ſpectandum veniet, ſi quis ad illuſtrandum illud accedet in poſterum. Orphicorum igitur auctor jam notitiam aliquam acceperat de procurrente in occidentem Europa, iſque Circes inſulam extra fretum Gaditanum in Oceano occidentali quidem collocavit (v. 1205 ſqq. coll. 1239 ſqq.), *Lycæam* tamen *ad terram*: Κίρκης δόμον — Λυκαῖον ποτὶ χέρσον: in qua *Ligures* latere nullus dubito, adeoque præfero Voſſianam lectionem, quæ in ſexcentis locis recipi in contextum debebat, Λιγγαῖον, quæ propior eſt ad vulgarem ſonum Λίγυες. Apollonius IV, 646 de Argonautis: δι' ἔθνεα μύρια Κελτῶν καὶ

Λιγύων

Λιγύων περῶντες ἀδῆϊοι. Errori autem locum fecit hoc, quod Ligures olim, Iberica gens, late tenebant maritima loca non modo Galliæ et Italiæ, fed et Iberiæ. Itaque ipfæ Gades in Liguribus memorantur, et Λιγυστίνη prope Gades ap. Steph. Byz. h. v. ex poëta puta antiquo; et apud Avien. Ora marit. 284 *Ligufticus lacus*. Traduntur certe Ligures Sicanos, Ibericam gentem, ex Hifpania pepuliffe (vid. Thucyd. VI, 2. Dionyf. I, 22. Diodor. V, 6. Silius Ital. XIV, 34. 35, loca excitata olim a nobis ad Guthrianum opus Tom. III, p. 73). Permixti mox iidem Ligures cum Celtis paffim habitarunt, ex quo genere Salyes erant. v. Strabo IV, p. 311 A; itaque loca circa Maffiliam et Rhodanum ad Ligures referuntur: fic ap. Apollod. II, 5, 10 et in loco Æfchyli ex Prometheo liberato ap. Dionyf. I, 41. cf. Ariftot. de Mirab. audit. T. II Opp., p. 725. Intra Alpes tamen et Apenninos, a Celtis diverfi, coluerunt. v. Strabo lib. II, p. 190 C. Antequam autem Italia fuperior Græcis penitius innotuerat, per Ligures eam univerfe declarare folebant. Tenendum hoc eft propter multa poëtarum loca. Ita Circes quoque infula ad Ligures referri: Λιγυστὶς ἡ συῶν μορφώτρια Circe ap. Eurip. Troad. 437. Atque adeo Cytæam Colchidis Λιγυστικὴν ab ea dixit Lycophr. 1312, unde perperam Euftath. ad Perieg. 76 coloniam Ligurum in Colchidem ductam effinxit. Itaque Padi quoque oftia et fuccinum ad Ligures referebant veteres, conf. Plin. XXXVII, 3 f. 11, et hinc corruptum nomen *Lingurii* v. c. apud Strabonem lib. IV, pag. 310 B πλεονάζει δὲ καὶ τὸ λιγγούριον παρ' αὐτοῖς (τοῖς Λίγυσιν), ὅ τινες ἤλεκτρον προσαγορεύουσι. Lingurium ex ea, quam fupra pofuimus, Λιγγεῖς, pronuntiatione nafci potuit; factum adeo Lyngurium et Lyncurium, quod nomen ad lapidis genus tranflatum, et nata ex etymo fabula de nato lapide ex lyncum urina. Accidit autem nomini Ligurum, ut multis in locis corrumperetur. Ita ap. Apollod. I, 9, 24 et II, 5, 10, ubi v. Not. p. 210, 398; porro ap. Ariftot. H. A. I, 15, ubi poft Reinef. Var. Lect. p. 74 reftituit Schneider V. C. Etiam planta Liguftica, Λιγυστικὸν, mutata in Λιβυστικὸν v. Salmaf. ad Solin. p. 899. In Avieni O. M. 196 *pernix lucis* præclare *pernix Ligus* emendabat Schrader Emendatt. præf. p. XXIX. Latere quoque Ligures Λίγυας arbitror in *Lyncei* nomine apud Lycophr. 1240, ubi Æneam dicitur exceptura effe Τυρσηνία Λυγκεύς τε θερμὸν ῥεῖθρον ἐκβράσσων ποτῶν, Καὶ Πίσσ', Ἀγύλλης θ' αἱ πολύῤῥηνοι νάπαι. Audiverat Alexandrinus poëta de thermis Etruriæ et Liguriæ: eftque ei fluvius aliquis Ligur, Λιγὺς, vel

vel Αἰγεὺς, et corrupte Αἰγγεὺς, ut ibidem in aliis ſcribitur, et excudendum erat. Apud eundem ab Æneæ poſteris urbis exſtruenda narratur circa Circæum: tam late Latii locus, quo Roma condita, deſignatur: v. 127 Ἐν ὀψιτέκνοις ὀλβίαν δωμήσεται Τύρσιν, μακεδνὰς ἀμφὶ Κιρκαίου νάπας etc. Totius hujus loci perdoctam interpretationem dedit Cluverius Ital. ant. p. 762 ſqq. Homerus, qui locorum ſitus per Siciliam et Italiam, littoralem ſaltem, paullo accuratius norat, ſervato *Oceani* vocabulo (cujus notio una eademque nec fuit nec eſſe potuit, variata illa jam ante Homerum, ut paullo ante diximus) Ulyſſis errores ad Italiæ oram retulit ac diſpoſuit, Circeſque adeo inſulam ei loco aſſignavit, qui Circæi promontorii et portus nomen ſeu tunc jam habuit ſeu inde accepit.

Circe veneficiis celebrata eſt inde ab Homero: nam Argonautica de hac ejus arte ſilent. Fuit hoc antiquorum temporum, ut etiamnum inter populos barbaros res eſt ſatis frequens, ut paſſim in minus notis locis crederentur eſſe populi vel familiæ vel homines, qui veneficiis et magicis artibus pollerent. Ex Strabone l. c. lib. V, p. 355 B, apparet, herbarum copiam ac frequentiam in his locis memorabilem nonnullos prodidiſſe: quod tamen ipſe potius ad Circes fabulam accommodatum putavit: φασὶ δὲ καὶ πολύῤῥιζον εἶναι, τάχα τῷ μύθῳ τῷ περὶ Κίρκης προσοικειοῦντες. De veneno mortifero in monte Circæo obſcura eſt narratio in Audit. Mirab. n. 79. Arboribus frequentiſſimum eſſe promontorium Circæum, diſerte narrat Theophraſt. Hiſt. Plant V, 9, inprimis myrtis quarum genus aliquod humile et generi coronario proximum enaſcebatur in Elpenoris (qui ex Ulyſſis ſociis fuit) tumulo, cæteris amplibus diſſimile. Quod ſi hunc exſcripſit Plinius, lib. XV, 29 ſ. 36, parum diligenter dixiſſe videri debet univerſe: Myrtus—*primum Circeiis in Elpenoris tumulo viſa traditur.* cf. Not. ad v. 11. Fuere tamen ejuſmodi fabulæ de arboribus in heroum tumulis enatis plures: uti de platano in Diomedis tumulo: cf. inf. Exc. I ad lib. XI.

Cæterum *fabula de Circe* una ex iis eſſe videtur, quam Homerus a priore aliquo poëta tractatam acceperat, ſeu in Argonauticis, ſeu quod probabilus et ad vetuſtatis genium propius, cum poëta aliquis antiquior voluptatum vim ad mores hominibus belluinos induendos hoc *mytho de mutatis a Circe in belluas hominibus* docuiſſet. Nomina profecto excogitata videntur a Græco homine. Αἶα eſt antiquum nomen terræ: frater Αἰήτης, terrigena, pater *Sol* et mater *Perſe* Oceanina: quoniam inſula in Oceanum

Oceanum occidentalem rejecta fuerat. Convertit fabulam, ut tot alias, Homerus in narrationem rei, quæ vere ita evenit, et ad Ulyssis socios transtulit. Ita vetus *mythus historica narratio* facta est. Lepidum est commentum, commentum tamen, d'Hancarvillii, qui hæc loca adiit, in *Vasis Etrusc.* T. I, p. 65, natam de Circe fabulam ex locorum facie; rudere enim in his locis ac mugire fractos ad scopulos maris fluctus, ut belluas in Circæo fremere credas, in quas mutatos esse socios, quos Ulysses desiderabat, credere potuit.

Virgilius narrationem Homericam copiose ab hoc poëtarum heroë tractatam leviter attigit: sed, quo se Homerum facile superare videbat, rerum ac verborum dignitatem addidit, qua Homerica narratio destituitur.

EXCURSUS II.

De accessu Æneæ ad Italiam.

29 sqq. *Atque hic Æneas ingentem ex æquore lucum Prospicit* etc. Appellunt tandem Trojani ad Italiam, secundum Virgilium ipsa Tiberis ostia ingressi: *et lætus fluvio succedit* (Æneas) *opaco*; cf. 201 *Fluminis intrastis ripas*; it. 303 *optato conduntur Tybridis ostio*, super quibus locis frustra argutatur Cluver. p. 880. 881; facta tamen, quod omnium quoque consensu traditur, escensio ad orientale littus in Laurentum agro. Locorum formam Exc. III animis subjiciemus.

Vix in grato solo consederant, cum nova prodigia eos exceperunt. Nam humi recubantes, et, ut a longa navigatione fessi facere solent, cibo potuque se reficientes, pro mensa panem pomis, quibus vescuntur, subjiciunt, moxque, cœna facta consumtis et his, *se mensas comedisse* adeoque vetus vaticinium, ex nonnullorum fide jam olim a Sibylla Erythræa datum, quod hunc errorum terminum figebat, ne ad ulteriores occidentis oras pergerent, ad eventum perduxisse vident, ut a poëta copiose narratur; nec id sine dignitate epica factum, ut jam alias declaratum est. conf. Excurs. VIII lib. III. Frequentata fabula omnium, qui de Trojanorum in Latium adventu meminerunt, memoratione; plerumque simpliciter, sine mensæ materia expressa, ut in Conone 46, ubi λόγος ὗτος κατημάξευται, sive Conon sive Photius adjecit, tritam esse fabulam significans. Sed inest diversitas in mensæ materia, quam alii non libum sed apium fuisse tradiderunt. Dionys. I, 55 utriusque narrationis facit

facit mentionem, σέλινα μὲν πολλοῖς ὑπέστρωτο, καὶ ἦν ταῦτα ὥσπερ τράπεζα τῶν ἐδεσμάτων· ὡς δέ φασί τινες, ἴτρια καρπῦ πεποιημένα πυρίνυ, καθαρότητος ταῖς τροφαῖς ἕνεκα. Etiam Dio in Exc. Valeſ. n. III τραπέζασ σελινίνας ἔσας memorat ἢ ἐκ τῶν σκληροτέρων μερῶν τῶν ἄρτων (ignoravit Dio aut Tzetza potius ad Lycophr. 1232, unde hæc a Valeſio ad Dionem retracta ſunt, panem priſcis hominibus nihil aliud quam cruſtulum et placentam fuiſſe; ignoravit quoque Victor O. G. R. 10 *conſumto quod fuerat cibi, cruſtam etiam de farreis menſis, quas ſacratas ſecum habebat, comediſſe*) et Domitius apud Aurel. Victor. O. G. R. 12 *menſarum vice ſumendi cibi gratia apium, cujus maxima erat ibidem copia, fuiſſe ſubſtratum, quod ipſum conſumtis aliis eduliis eos comediſſe* etc. Diverſitatem narrationis poſt tot harum rerum in ſuperioribus exempla non modo æquo animo ferre didicimus, verum etiam, quid inde ſequatur, quomodo a pluribus tale argumentum tractatum, aut jactatum multo ſermone, quantaque inde poëtæ rerum copia ad manum eſſe debuerit, ſatis vidimus. Hanc tamen diverſitatem narrandi admodum miratur Toupius in Emendatt. in Suidam P. I, p. 38. 39, cumque inter alia placentarum genera, quæ infinita apud veteres ſunt, in σελήνας incidiſſet, quæ lunatæ et μηνοειδεῖς erant, totum de *apio* commentum *ortum habuiſſe ex corrupta illa lectione hiſtorici alicujus veteris, quam bona fide exhibuit Dio,* τραπέζας σελινίνας. *Atqui ſcriptor iſte —procul dubio dederat* τραπέζας σεληναίας: conjectat ingenioſe et ſcite; nec tamen vere. Sane quidem plures, Italicas imprimis, fabulas a verborum ſimilitudine ductas nemo neget. Hoc ipſum de menſis comeſtis vaticinium verborum luſu contineri ſupra vidimus; et aliorum quoque populorum fabulæ, in primis Romanenſes, a nominum ſimilitudine vel vario ſignificatu petitæ ſunt, ingeniis hominum agreſtibus et incultis in iis fere ad majora ſe acuentibus. Ita de Meluſina fabulam ſatis probabiliter ſuſpicantur viri docti natam eſſe ex æquivocatione vocis Celticæ *Melus*, quæ ſuavem et amabilem notat, et alterius vocis *me* et *luſen*, quæ media ſui parte ſerpentem eſſe ſignificat. Ne tamen ſimile quid in Toupii conjectura locum habeat, facit hoc, quod σελῆναι inter piſtoria opera exquiſitioris artis fuerunt, quæ adeo ab horrida antiquitate aliena ſunt, nec, quomodo hiſtoricus res Trojanas exponens, cum de panibus dicendum eſſet, placentas rarioris formæ et nominis ſubjicere potuerit, intelligitur. Saltem hoc dicendum erat, fuiſſe forte veterem aliquem tragicum, qui, quod poëtæ licet, ubi oraculi illius vel eventus meminiſſet,

meminiſſet, pro pane vel placenta, quæ priſcis hominibus pro pane erat, genus exquiſitius σελήνας aut τραπέζας σεληναίας poneret; etſi vel ſic alia difficultas manet, quod non σεληναῖα πλακοῦντα illa dicta, ſed ἐπισέληνα. Neque autem adeo improbabile ſit, etiam ſine vocabulorum ſonive fraude ad apium panes ſeu placentas deduci potuiſſe. Fac fuiſſe aliquem, qui, cum oraculum omnino pronuntiaſſet, ſedes fore eo loco, quo menſas eſſent abſumturi Trojani, aut cum rei eventus, non declarata ſatis ratione ac modo, narratus eſſet, ut a Lycophrone factum videas v. 1250—1253, deductos Trojanos in Italiam et in herba recubantes exhiberet, ut Virgilius fecit; quidni pro menſis dederit herbas cibis ſubſtratas? cumque eas ipſas eſſent comeſturi, genus tale ponere debuit, quod edule eſſet et in talibus locis frequens. Tale autem apium eſſe, nemo facile ignorat, niſi verba forte ac ſonos diſcere ac tenere conſueverit notione nulla ſubjecta. Nam condonandum eſt viri doctiſſimi elegantiæ quod inter cætera poſuit: *Vidiſtin quidquam inſicetius aut ridiculum magis? Trojanos pro menſis* apium *adhibuiſſe, atque eo denique, more Aſinorum, veſci potuiſſe.* Non aſſequor, quid ille de hac planta ſtatuerit. Etſi enim apii nomen latius patet, et incertum eſt, quale apii genus *veterum apium* ſit, cum alii cum Matthiolo *petroſelinum* noſtrum, alii noſtrum *Celery* id habendum eſſe ſtatuant (verum apium in Ægypto ſe reperiſſe Alpinus rer. Ægypt. III, 9, p. 158 aſſerebat; erat de eo narratio ap. Theopompum, lib. VIII Philippic., ut ex Theonis Progymn. 2 intelligo), manet tamen hoc, inter edulia illud fuiſſe. Si tamen fabulæ cauſſa et ratio a verborum luſu revocanda eſſet, potiore loco haberem Fabricii ad Dionem conjecturam, ex permutatione vocum τῆλις, quod fœnum græcum, ſilicia eſt, unde τήλινον vel σήλινον ἄλευρον dictum, aut forte ex voce τηλία vel σηλία, quæ piſtorum arca vel tabula frumentaria eſt, in σέλινον aliquem indiciſſe. Sed, ut diximus, alienæ ſunt a re tales argutiæ; nec res tanti eſt, ut diutius ei inhæreas. Nobis de poëtæ copiis inſtituta erat diſputatio.

Alterum prodigium, quod Trojanis in nova terra objectum fuit, eſt ſus cum XXX fœtibus. v. VIII, 81 ſqq.; fabula quidem nihil per ſe habens vel dignitatis, vel ſuavitatis, qua tamen vix alia inter Romanas origines celebratior. Nam Lavinio condendo locus, et poſt XXX annos deducendæ coloniæ Albæ Longæ tempus, ab eo oſtento peti ſolebat. Vetuſtatem ipſa declarat immundi animantis commemoratio, ab elegantiore ævo abhorrens. Omnino priſca Italia magnos ſuum

greges alebat, inprimis Etrufci et Galli, adeo ut fcrofam inveniri contigerit, quæ mille porcorum gregem ex fe prognatum duceret. V. loc. non indignum lectu Polybii Exc. Valef. XII, 2. Itaque poëta, qui mythis domefticis Græcis fabulis intexendis novitatis jucunditatem captabat, ad popularium fuorum judicium non infuaviter aut leviter fuem albam commemoraffe videri debet. Poterat forte rem ornare, cum etiam hæc de alba fue fabula multis modis a veteribus narrata fit, quas, cui libuerit, apud Dionyf. I, 56, Sext. Aurel. Vict. 12 ex Catone, Lycophr. 1257 fqq. (Locus in eo fic interpungendus: Κτίσει δὲ χώραν ἐν τόποις Βορειγόνων, Ὑπὲρ Λατίνους Δαυνίους τ' ᾠκισμένην Πύργους, τριάκοντ' ἐξαριθμήσας γονὰς Συὸς κελαινῆς etc.) et Tz. ibi et ad 1232 (unde in Dionis Excerpta locus inferitur), Servium ad III, 390. VIII, 43. 81, et ex Fabio Pictore ap. Syncell. Chronogr. p. 199 D. cognofcere licet; quo ipfo poëtæ defenfio parata eft, cum fabulam tam infignem omittere noluerit. Signum ejus fuis Lavinii oftendebatur: quod narrat Varro RR. II, 4, 18, et, quod mireris in poëta locorum et rerum Latii alioqui admodum ignaro, Lycophron 1259. 1260, eoque loco, quo fus cum porcellis immolata fuerat, facellum (καλιὰς) Dionyfii ætate fupererat lib. I, 57. Rem feciffe inutilem videri poteft poëta in hoc, quod Tiberinum deum facit prædicentem oftentum (VIII, 42 fqq.); cum prædictum hoc idem jam olim effet ab Heleno lib. III, 389. Verum etiam in hoc veterem auctoritatem fecutus effe deprehenditur ex Dionyf. I, 56, ubi narratio vulgaris exponitur. Sequitur enim Æneas porcam ab ara fe proripientem in mediterranea, cumque in colle, urbi condendæ parum idoneo, procubuiffet, repente vox ex nemore allapfa dubitantem confirmat. At de auctore vaticinii tradiderant alii aliter. Nam una cum oraculo de menfis abfumtis Dodonæ vel Erythris datum illud prodiderant ii, quos Dionyfius fequitur lib. I, 55, et ex Cæfaris et Lutatii fide, qui eofdem fere auctores habuiffe videntur, Sextus Aurel. Victor c. 11 *Scrofam* narrat *incientem, quam cum e navi produxiffent, ut eam immolarent, et fe miniftrorum manibus eripuiffet, recordatum Æneam*, quod aliquando ei refponfum effet, *urbi condendae quadrupedem futuram ducem.*

Hactenus poëtam veteres fabulas fufcipere vidimus; fed hoc non fine judicio factum etiam ex hoc judices velim, quod alias in eadem re non infrequentes nec obfcuras fabulas fprevit et neglexit; qualis illa eft, quam Dionyfius tamquam ab indigenis

nis acceptam narrat lib. I, 55, quod escensu facto in magna aquæ penuria scaturigo ex solo emicuit. Fons Solis inde appellari cœpit, cum binis aris adstantibus. Aliud oraculum Apollinis Delphici, ut Æneas ibi consideret, ubi duo maria invenisset, e Domitio apud Sext. Aurelium Vict. c. 12, sed indocte, narratur, nam ad duo stagna aquæ salsæ in agro Laurente trahitur, quod ad mare Etruscum et Lacum Ostiensem referendum erat; ut jam monitum video a Cluverio p. 882. Tandem ostentum in Lavinio condenda oblatum ignis sponte exorti, aquila ac vulpe super eo contendentibus, multo minus a poëta tractari potuit. Nata et hæc anilis fabula videtur ex signis aquilæ et lupi in foro Lavinii positis, quæ Dionys. vidit, lib. I, 59.

Classem Trojanorum in ipsis Tiberis ostiis incensam a mulieribus duce Roma quadam, tradiderant olim scriptores apud Dionysium I, 72 (p. 58), in quos inciderat Polyænus Stratag. VIII, 25, 2, ubi idem Trojanarum mulierum facinus exponit. cf. ad lib. V Exc. VI. Quod autem poëtæ *Thybris*, non *Tiberis* scribitur, qua de re tam multa argutantur Grammatici, illud ad dignitatem epicam spectare puta, cum forma vocis sit magis recondita ex Græcis poëtis et scriptoribus translata, quibus Θύμβρις et Θύβρις est, sono ipsis magis frequentato.

EXCURSUS III.

De locorum, in quæ Trojani escensum fecere, situ: adeoque de agro Laurente et Troja nova, urbibus Laurento et Lavinio, Numicio fl. Juturnæ lacu, et urbe Alba Longa.

Nunc *de locorum,* ad quæ sex posteriorum Æneidis librorum res dispositæ sunt, *situ* paucis videbimus, quantum quidem ad consilium nostrum conferre videri potest. Nam alio et suo more tractarunt hæc Cluverius Ital. ant. et Vulpius Latio ant.

Escendisse Trojanos ad *littus Tiberis orientale* locus VII, 29—36 diserte docet. Nam ex illo versu VII, 241. 242 *jussisque ingentibus urget Apollo Tyrrhenum ad Thybrim et fontis vada sacra Numici,* parum docte appulsum Trojanorum ad Numici fl. ostia transtulere nonnulli, in quorum aliquem incidisse videtur Zonaras, qui idem fere tradit. Sed Numicium posuit Maro poëtica ratione omnino ad regionem designandam. Alveus hic Tiberis processu temporis arenis fuit obrutus: Rutil. Itiner. I, 181 *Lævus inaccessis fluvius vitatur arenis, Hospitis Æneæ gloria sola*

ſola manet. Faciem littoralis plagæ et Tiberini oſtii deſcribit poëta admodum diverſam ab ea, quæ noſtro ævo conſpicitur. Nunc arena multa obtinet, aut ager apricus; at Æneas *ingentem ex æquore lucum Proſpicit*; *hunc inter fluvio Tiberinus amœno Vorticibus rapidis et multa flavus arena In mare prorumpit* etc. Quæ tamen nemora non ſoli poëtæ ingenio deberi credendum eſt. Nam primum incultarum terrarum, antequam habitatores nactæ ſint, plerumque is habitus eſt, ut ſilvoſæ et paludoſæ ſint; tum alia paſſim veterum poëtarum loca, ubi de Romæ originibus tradunt, utramque Tiberis ripam arboribus denſam exhibent. Tandem meliore etiam Italiæ cultu Romanorum tempore littus hoc Oſtienſe lucis abundaſſe Lanciſius docuit in Diſſ. de Villa Pliniana in Opp. P. II, pag. 122, ubi in aggeſtiones littoris Oſtienſis factas, ſolo in mare ad III milliaria producto, poſt alios viros doctos inquirit.

Igitur a læva ſeu orientali Tiberis littore late, ex poëtæ non modo mente, ſed et ex vera locorum indole, patuit ſilva, et ea quidem adhuc commodi tempore *lauris* frequens, ut ex Herodiano intelligitur lib. I, 36. Tenebant hæc loca *Aborigines rege Latino*, ipſi *Laurentes* dicti: lib. VI, 892 *Laurentes populos urbemque Latini.* Idem nomen urbis, *Laurentes* vel *Laurentum*, ab inventa, dum condebatur, lauro; ut VII, 59—62 narratur: id quod poëtæ relinquendum; potuerunt enim etiam aliæ nominis eſſe cauſſæ: forte ipſe laurorum per hæc loca lætus proventus. Ager autem uſque ad mare ac Tiberim patens *Laurens* vel *Laurentinus* fuit dictus. Nomen tamen interdum Maro, ut poëta, latius ad totum Latium traduxit: ut cum lib. VII, 650 *Turnum Laurentem* appellat, et *Laurentem Maricam* lib. VII, 47. Ex quo quidem loco male nonnulli Laurentes uſque ad Lirim habitaſſe collegerunt. Nec illud turbare quenquam debet, quod et Latini urbem *Laurentem arcem* poëta, VIII, 1, aut *Laurentes muros* lib. X, 671, et idem *Laurentia caſtra* lib. X, 635, novam Trojam appellat. In epithetorum ornamentis nulla ſubtilitas a poëtis et religio expectatur.

Æneas e loco, ad quem appulſa claſſe copias eduxerat, altero die miſſis, qui vicinas explorarent, oratores Laurentum ad regem Latinum legat. Interea caſtra munit VII, 157. 159, qui locus inde *Trojæ* nomen obtinuit. Eo alluſum lib. X, 26 *muris iterum imminet hoſtis Naſcentis Trojæ.* cf. v. 74. 75. In Trojæ hujus, Laurenti, Lavinii et Lanuvii nominibus valde turbant aut nugantur Grammatici et ſeriores hiſtorici, ut Servius paſ-

ſim. Ita Dio et Tzetza excerptus p. 21. 42 Λαύρεντον τὸ καὶ Τροίαν λεγόμενον. Appian. in Excerpto ex Photio Cod. 57 littus Laurentum et oram maritimam Trojam dictam perperam narrat. Satis eſt ſemel de hoc monitum eſſe. v. inpr. Vulpii Vet. Lat. Tom. VI, p. 13 ſeqq. Sed et veteres paſſim ſcriptores, ut Strabo V, p. 350 B. (p. 229) Trojanos egreſſos ſtatim Lavinium condidiſſe aiunt. Nomen Trojæ ex Livio jam notum eſſe poteſt, lib. I, 1 *ab Sicilia claſſe Laurentem agrum tenuiſſe: Trojæ et huic loco nomen eſt. Ibi egreſſi Trojani.* Quatuor a mari ſtadiis ſeu paſſus quingentos eam diſtare Dionyſius adjicit lib. I, 53, unde recte Virgilius VII, 158 *primas in littore ſedes* dixit. Strabo enim, qui lib. V, p. 229, XXIV ſtadia memorat, de Laurento loquitur, non de Trojæ ſitu. cf. Cluver. p. 880, et Vulpius l. c. p. 40 ſqq.

Locus hic a Trojanis captus munitusque (χάρακα ἔθεντο etiam Dionyſ. I, 53), quem *Trojam novam* appellant ſcriptores, eſt is, quem poëta fere *caſtrorum* nomine ac notione deſignat, quemque Turnus oppugnat lib. IX. Τειχομαχία caſtrorum Achivorum partem Iliadis conſtituit inſigniorem. Sed Maro ſimilem pugnam locorum ſitu variavit præclare. A dextra mœnia ad amnem pertingebant (IX, 469 *nam dextera cingitur amni)*, quam partem Turnus in caſtris interceptus petiiſſe putandus eſt (v. 790 *Turnus paullatim excedere pugna, Et fluvium petere ac partem, quæ cingitur amni)*; inde enim ſe in Tiberim ſaltu immittit v. 815. In proximo ſubducta erat claſſis Trojanorum, aggere cincta et fluvio tuta IX, 68 ſq. *Claſſem, quæ lateri caſtrorum adjuncta latebat, Aggeribus ſeptam circum et fluvialibus undis Invadit.* Ab altera parte mare erat; nam *prota* caſtrorum *proxima ponto* commemoratur IX, 238. cf. Serv. ad e. l. et ad VII, 31. Erat tamen campus inter mare et caſtra ſatis patens, quo Rutuli ordines explicare et urbem oppugnare poterant. Nam Trojani *murorum in parte ſiniſtra oppoſuere aciem* etc. IX, 468. Ex hoc locorum ſitu etiam illuſtranda eſt Niſi et Euryali nocturna profectio. v. ad lib. IX, 195.

Non longe a caſtris his et a Tiberi verſus orientem aberat *Laurentum,* eo loco ſitum, qui nunc *Paterno* et *Torre di Paterno* vocatur, ut docent Cluver. Ital. ant. p. 883 et ex Fabretto Vulpius Vet. Lat. To. VI, p. 29. Locum *S. Lorenzo* alii perperam Laurenti veſtigia habere crediderunt. Ad urbem iter Æneas fecit agmine ad lævum, a ſeptentrione, circumducto, per ſaltus et clivos ſilvis illo tempore conſitos: de quibus v. inf. XI, 513 ſqq. 522 ſqq. Ad dextram verſus littoralem plagam apeDriebat

riebat ſe camporum planities, in qua equeſtris pugna facta. In eoſdem deſcendebat agmen pedeſtre, cum ad urbem appropinquaret: XI, 903—907. Caſtris ibi poſitis altero die, fœdere et certamine ſingulari inter Turnum et Æneam fruſtra conſtituto, tumultuaria exoritur pugna; quam cum in neutram partem inclinari videret Æneas, ſubito partem exercitus ad urbem oppugnandam admovet. Tandem in eadem camporum planitie concurrunt Turnus et Æneas pugna facta, quæ Æneidem abſolvit. Fugit fracto enſe Turnus: incluſum ſe videt undique a corona ſpectantium. *Atque hinc vaſta palus hinc ardua mœnia cingunt* XII, 745. Scilicet hæ ſunt *paludes Laurentinæ*, ad urbem uſque productæ: quibus Laurens hic tractus etiamnum invius et inacceſſus eſt: idem tamen apris frequens, quos toties poëtæ memorant. v. Cluver. p. 886. 887. Vulpius l. c. p. 36. Et de iis ipſe Maro lib. X, 107 ſqq. *aper*, quem multos annos *defendit palus Laurentia, ſilva paſtus arundinea*. Erat igitur paluſter hic tractus paſſim ſilvis conſitus: uti omnino magnam agri Laurentini partem *ſilva Laurentina* occupabat. Latius tamen ea antiquioribus temporibus procedere debuit. Ea eſt, de qua lib. IV v. 381 ſqq. accipiendi: *Silva fuit late dumis atque ilice nigra Horrida*. Per has fugam faciebat Niſus caſtris egreſſus ad interiora loca verſus montes Albanos, et qui iis ſubeſt, lacum Albanum, ad quem Latinus armenta tum habebat: ibid. 387 ſq.

A Laurento ſi ad orientem paullo altius in mediterranea proceſſeras, III M paſſuum a mari, poſt hæc tempora in edito loco *Lavinium* ab Ænea fuit conditum: *urbs et promiſſa Lavini mœnia* lib. I, 258. Tria iſta paſſuum millia redeunt ad XXIV ſtadia, quæ Strabo lib. V, p. 350 B et Dionyſ. I, 56 memorant. A Roma aberat millia paſſuum XX. Sita urbs ἐπὶ λόφῳ τινὶ ap. Dionyſ. I, 45, ſive collis is fuit, in quo nunc *S. Petronellæ fanum* eſt, v. Cluver. p. 894, ſeu non longe ab hoc loco collis, qui nunc *Monte di Levano* appellatur. Ita Holſtenius ſtatuebat: v. Vulp. l. l. p. 31 et 86. Ibidem alii pro vetere Lavinio habuerunt oppidulum *Patrica* vel *Pratica*, quod MIↄ paſſus ab eo colle abeſt. Iis Vulpius hactenus accedendum ſtatuebat, ut ibi *lucus Patris* vel *Jovis Indigetis* fuiſſe videatur; eſſe enim nomen a *Patre* Indigete ductum: nec longe abeſſe fontem Numici, ad quem Lavinium ſitum fuiſſe uno ore omnes tradunt. In hanc urbem delati ſunt Penatus Trojani: v. ſup. To. II, p. 303, in editiſſima collis parte, et quidem Veneris Frutis tem-

plo,

plo, cujus etiam Strabo V, p. 355 A (p. 232) meminit, conditi, si Solinum audias p. 8, ubi v. Salmaf. p. 49, atque in eo loco relicti, etsi Alba longa condita et sede regni facta. Etiam ea in re portentum intercessit, quod Dionys. I, 67 exponit, et de quo auctoritatem Annalis Pontificum, Cincii, Cæsaris, Tuberonis excitat Victor O. G. R. 17. Colonorum quidem numerus non adeo magnus esse potuit ab initio, siquidem iis Iↄ, vel, ut alii tradiderant, IↄCC jugera satis fuere ad arandum: vid. inf. ad lib. XI, 316 sq. Duxit enim ex ea narratione Maro agrum suum a Latino rege, ut Trojanis assignaretur colendus, propositum, ut ibi videbimus. Nomen urbi a *Lavinia* inditum constans fuit fama a majoribus accepta, etsi quæ illa fuisset, varie erat traditum: v. Dionys. I, 59. Lavinum quoque Latini fratrem videntur prodidisse olim quidam, ut e Servio colligas ad lib. VII, 59. Sed de his, aliisque, quæ ad consilium nostrum non faciunt, videndi Cluverius et Vulpius Lat. ant. To. VI. add. Lucatelli Diss. in *Diss. dell' Academia di Cortona* To. VII, p. 109. Hoc unum monebimus, *Laurolavinii* nomen ad seriora tempora post Vespasianum spectare; colonia forte ex Laurentibus et Lavinatibus in unam urbem conscripta. Peccat in hoc Servius ad VII, 59 et alibi cum aliis.

Nobis *Numicius* adhuc verbo commemorandus est, inter Laurentum ac Lavinium defluens amnis, alteri huic tamen propior. Eum sub monte S. Petronellæ ex antro in subjectos agros pronum decurrere narrat Cluver. Ital. ant. p. 894. At ex lacu Nemorensi prodire et nunc sub nomine *Rivo di Nemi* latere Ligorius tradidit. Sub oppido Patrica alii eum investigarunt: quod tamen ad eadem loca spectat. Alii nunc exaruisse eum affirmant; et interceptum amnem jam Servius notavit ad lib. VII, 150. In hoc fluvio Æneas, pugna ad eum seu cum Etruscis seu cum Rutulis facta, interiisse, certe oculis sublatus esse creditus est: factum ei ad ripas sacellum, cum luco, *Jovis* vel *Patris indigetis* nomine; aut, quod credere par est, antiquioris numinis in hoc loco a priscis Latinis culti sacra ad Æneam retulere seriores: uti tot alia veteris Latii numina ex suis opinionibus interpretati sunt Romani. Inde Numicii nomini religio aliqua inesse cœpit. Utitur eo poëta aliquoties omnino ad designandum Latium: v. c. VII, 242. Fontem fluvii lacum vel stagnum fuisse tradunt ex Æn. VII, 150 *hæc fontis stagna Numici:* Sed si gravior auctoritas alia nulla est, poëtam ornate pro fonte stagna fontis dixisse arbitrari malim. Etsi toto suo decursu fluviolus lacubus interceptus tardoque ac tacito motu similis stagno

3 fuisse

fuiſſe videtur, nam alveum habuit ulvoſum et limoſum: Ovid. XIV Met. 598. 599 *Littus adit Laurens: ubi tectus arundine ſerpit In freta flumineis vicina Numicius undis:* et v. 601 *tacito curſu* de eodem.

Haud longe a Numicii fonte, nec niſi VI M paſſuum intervallo. *Juturnæ* fuit *lacus* et fluvius et fons: quem ex montis Albani radicibus, utque perhibetur, ex occultis lacus Albani meatibus, prodeuntem in occidentem ferri, mox in lacum haud magnum diffundi, inde in Tiberim deferri eique V milliario ab Oſtia, VII ab urbe Roma, miſceri tradunt Cluver. p. 722 et inde Vulpius Lat. ant. Tom. VI, p. 225. Eſſe ei nomen nunc *Treglio*; lacum tamen, ante centum et quod excurrit annos, fere totum exaruiſſe hic idem teſtatur To. V, p. 218 (quo tamen loco Juturnæ lacum cum altero illo confundit, quem poëta lib. XII, 745 memorat). *Juturnam*, Nympham, Turni ſororem, adeoque Dauni filiam (unde XII, 785 *Daunia dea* eſt), edidit Maro noſter: an vetere auctoritate, non conſtat; argute tamen ſeu inveniſſe ſeu uſurpaſſe dicendus eſt. Fontis enim in iiſdem locis ſitu numen curare populares ſuos et tueri adverſus advenas recte videri poterat. Etiam hoc ad locorum ſitum ſpectat, quod Juno cum Juturna actura in Albanum montem deſcendit lib. XII, 134 *At Juno e ſummo.* Fuiſſe Juturnæ nomine deam Latii indigenam, et quidem fontis numen, ſatis conſtat. Argutatus eſt in nomine jam Varro LL. IV, 10 eſſe ductum a juvando, ejuſque fontem haberi ſaluberrimum. Adjiciunt alia commenta Servius ad XII, 139 et alii. Fuit tamen Romæ quoque *Juturnæ lacus* et *fons*: vide v. c. Ovid. Faſt. I, 708 ſeqq. et poſt alios Vulpium Vet. Lat. Tom. I, pag. 346 ſq.; itaque et *Juturnalia* feſtum. Fontium omnino nympham edere voluiſſe videri poteſt Virgilius XII, 139. 140. Diva— *ſtagnis quæ fluminibuſque ſonoris Præſidet* et v. 142 *Nympha decus fluviorum:* Sed, tamquam poëta, genus pro individuo poſuiſſe videri debet, et ornamenta adjeciſſe. Ornans quoque epitheton *ſonoris*; nec alia vis ineſſe putanda. Ornavit porro idem fabulam de nympha a Jove amata ibid. 140 ſqq., quam ſuo more expoſuit Ovid. Faſt. II, 585 ſeqq. Alia Numicii fl. nympha fuit *Anna perenna*, parum lepide de Didonis ſorore interpretata a poëtis Romanis.

Ab his inde locis ſurgit campus in clivum, qui ad montem Albanum ducit, in quo XXX a Lavinio annis condita eſt ab Aſcanio *Alba Longa*: quæ res oſtento ſuis albæ jam Æneæ fuit

ſignificata

ſignificata VIII, 81 ſeqq. *Ecce autem ſubitum* etc. Albæ exſtructi nem jam Jupiter Veneri prædixerat Æn. I, 267—271 *At puer Aſcanius—et longam multa vi muniet Albam.* Urbis conditæ etiam alio loco meminit poëta lib. V, 597 *Aſcanius, longam muris cum cingeret Albam.* Ab urbe nomen accepit *mons Albanus.* Sed illo tempore, quo Æneas Latium adierat, *Tum neque nomen erat neque honos aut gloria monti,* XII, 125. Sub monte *lacus Albanus:* de quo lib. IX, 387 *lacus, qui poſt Albæ* de nomine *dicti Albani.*

EXCURSUS IV.

Veteris Italiæ origines, populi et fabulæ ac religiones.

VII, 37 ſqq. *Nunc age, qui reges, Erato, quæ tempora rerum, Quis Latio antiquo fuerit ſtatus* etc.

Primum obſervandum eſt, Virgilium Latii res non perſequi, niſi quatenus ad Aborigines ſpectant, adeoque eorum origines pro rerum in his locis initiis ponere; etſi, ante Aborigines, Siculos partim etiam Umbros, in his locis fuiſſe conſtat. Porro tenendum, Aborigines hos, ſeu, quod videbimus, Auſones, populorum per Americam ferorum et ſilveſtrium more, diſperſis per Italiam, ipſo locorum inter amnes ac montes ſitu fines regente, ſenibus, et in plures populos ac nomina diviſos, habitaſſe. Religiones adeo ac ritus ſacrorum et numina domeſtica inter tot populos non omnino eadem fuiſſe mirum non eſt. Fuere tamen etiam religiones ac fabulæ omnibus tamquam a communi ſtirpe ortis communes. Utrumque genus in ſuam rem convertit poëta: atque hinc in ſeq. libris *fabularum novus ordo* exoritur: ex variorum Italiæ populorum, Aboriginum maxime Latii, hiſtoriis et religionibus petitus. De utraque re omninoque de vetere Italia paullo accuratius nunc diſpiciendum eſt, ut pluribus Virgilii locis una opera lux affundatur, utque, quale hiſtoriarum veterum genus poëta, quoque judicio amplexus ſit, appareat. Nec vero ſex poſteriorum librorum lectione delectari poteſt aliquis, qui veteris Italiæ ſtatum non imbiberit animoque ſuo repræſentare ſibi vitam illam antiquam poſſit. Procliviore quoque ſtudio ad declarandam hanc Italiæ antiquitatem feror, quo plura viri docti, nulla ſubtilitate judicii *(criticam hiſtoricam* appellamus) adhibita tradiderunt, quoque pauciora rite et ad ſcriptorum ævique priſci fidem moremque ſunt explorata et conſtituta.

Intra *Aboriginum stirpem* poëtam Latii res continere et includere modo diximus. Qui illi fuerint, quæstio est inter veteres et recentiores variis modis agitata. Ponemus hic ea, quæ, post diligentem in his rebus alio loco collocatam operam, ex cæteris maxime nobis se probarunt, eaque aliis rationibus illustrabimus; quantum quidem ad doctam poëtæ interpretationem satis esse videbitur.

Fuere *Aborigines* ex antiquissimis veteris Italiæ habitatoribus, sed *post Umbros* et *Siculos*. Quæ de eorum origine vulgo tradita legimus, ex nominis fere caussis parum feliciter petita sunt. Mihi vero ne id quidem liquere videtur, an antiquum eorum nomen illud fuerit. A serioribus, qui antiquas res memoria vel litterarum monumentis repeterent, inventum nomen puto, ut primos Latii et locorum circa Tiberim ad mare properantem cultores designarent, tamquam αὐτόχθονας, respectu ad advenas habito, qui deinceps in eadem loca confluxerant. Oblituerunt posthæc Aborigines sub Latinorum nomine, quod primum partem tantum populi, qui sub rege erat, designasse, nec, nisi Albanorum regum crescentibus opibus, latius patere cœpisse videtur. Virgilius tamen, ut poëta, jam Æneæ tempora Latium et Latinos ex sequentium temporum conditione æstimare potuit.

Antiquiorum auctorum, quos Dionysius exscripsit, fide constat, *Aboriginum* memoriæ et nominis *prima vestigia* circa Reate, ultra Velinum lacum et fluvium, in Umbris occurrere. Ex his locus versus mare vicina quæque deinceps tenuerant, et in iisdem locis plura loca eorum memoriam servabant Dionysii adhuc tempore, quem vide lib. I, c. 14—17. 18 cum illustrationibus locorum, quas dedit *Cap Martin de Chaupy* (in *Decouverte de la Maison d' Horace* Tom. III, p. 112 sqq.). Ut adeo Aboriginum nomen ad unum aliquem non valde potentem aut late habitantem populum spectasse necesse sit.

Mature cum barbaris illis promiscue habitarunt Pelasgi; terram a populis per solitudines errantibus male habitatam facile occuparunt advenæ, ut nostris ætatibus Americam. *Pelasgi* qua origine fuerint, nondum quicquam satis explorati habeo. Ex Thraciæ quidem locis eos in Græciam descendisse satis liquet; liquet etiam hoc: a Phœnicibus eos habuisse litteras; unde tamen perperam colligitur, eos Phœnicia origine et ipsos fuisse: hoc inter certiora refero, antiquissimo jam tempore Pelasgos cum Aboriginibus fuisse permixtos: id quod Dionysium adduxit,

duxit, cum insigniores inter Romanos scriptores Catonem, Sempronium et alios Romanam originem ad Græcos referre videret, ut Aborigines nullos alios ab origine quam Pelasgos fuisse arbitraretur, quod Cluverius et plerique e nostris sequuti sunt. Verum Dionysius rem ipse ita tradit, ut, *quid* ex iis, quæ a se narrata erant, ad Romanorum opiniones comparatis, *sequatur*, non, quid verum et exploratum sit, exponere videri velit.

Pelasgorum tres potissimum fuisse in Italiam deductas colonias narrant vulgo fere omnes; unam ab Œnotro ex Arcadia, XVII ætatibus ante bellum Trojanum, alteram e Thessalia, Deucalioneo ævo, et tertiam ab Evandro LX annis ante b. Troj. Antiquissimus ille Œnotri et Peucetii ad Italiam accessus satis diserte a Dionysio exponitur lib. I, c. 11 sqq. De *Peucetio* v. inf. Excurs. VIII ad v. 691. Consedisse dicitur Œnotrus cum suis in sinu Lametino inferioris Italiæ, qua Bruttiorum aliquando ager patuit; et primum quidem intra Lametinum et Scylleticum seu Scylaceum sinum se continuerunt, hinc ad Laum usque fl. et Metapontum, tandem ad Silarum et Bradanum fines sedium extenderunt; mox et ultra eos ipsos fines progressi sunt; uti altera parte agrum obsederunt, qui Bruttiorum mox dictus est. Cf. quæ ex Antiocho Syracus. narrant Strabo VI, p. 254. 255 et 264 f. Dionys. I, 35, II pr. Aristot. Polit. VII, 10, ubi et *Chones* ex Œnotriis fuisse narrantur; Nam, quod etiamnum per Americæ solitudines evenire videmus, ex communi stirpe oriundæ tribus, locis ac sedibus dissitæ, novo nomine celebrari solent. Versus Iapygiam et ad Ionium Mare habitasse Chonas τὴν καλεμένην Σίριν Aristot. ait l. c. cf. sup. Exc. XXI ad lib. I. Male ex corrupto Stephani loco in Βρέττος Bruttios primos et ante Œnotrios incolas venditant nonnulli, ut nuper *Grimaldi*, vir cætera sagax (in *Annali del Regno di Napoli* T. I, p. 131. 138 sq.). Proprio nomine Œnotriam appellavit loca circa Æsarum et Crimisam, quæ Philoctetes adiisse dictus est, Lycophron v. 911. 912.

Quando et quomodo Pelasgi ex his locis ad Aborigines illos in Umbris finitima quæque infestantes pervenerint, nec ipse Dionysius habet, quod afferat, nec res per se satis sit probabilis. Quomodo enim ad ulteriora progressa exigua Pelasgorum turba per tot barbaros populos ad mediam usque Italiam penetrare potuisset? Verum ex tota Dionysii disputatione satis apparet, hos Œnotrios cum Aboriginibus, ex sumta illa opinione seu hypothesi, a Græcis Romanorum stirpem esse repetendam,

dam, permiſceri, multoque pejus pro iiſdem haberi; ut mihi adeo ſatis liquere videatur, primæ huic Pelaſgorum coloniæ, ſi modo ea unquam fuit, nihil plane cum Aboriginibus eſſe commune, nec quicquam amplius teneri poſſe, quam hoc: antiquiſſimis jam temporibus de Pelaſgorum ſub Œnotro ſedibus in inferiore Italia occupatis famam fuiſſe inter Græcos.

Altera Pelaſgorum colonia, ſub Deucalionea tempora deducta, ea eſt, a qua Aboriginum cum Pelaſgis in unum populum coaleſcentium origo repetenda videtur. Ex Theſſalia illi ejecti alii in alias terras, pars per Epirum, oraculo Dodonæ accepto, quod etiam Macrob. I Sat. 7 recitat, Ionium trajecerant, et tempeſtare vexati ad oſtium Padi Spineticum appulerant. Ibi pars caſtra et urbem muniunt, alii ad interiora terræ pergunt, et Umbris primum, tum Aboriginibus laceſſitis, ubi ad Cutiliam eventum habere vident Jovis Dodonæi reſponſum illud, cum his fœdus faciunt, agrique parte accepta adverſus Siculos belli ſocietatem ineunt hoſque tandem ab utraque Tiberis parte ſedibus ejiciunt. v. Dionyſ. I. 18—21. Sed Pelaſgi, ab egregio rerum hominumque auctu, aliquando poſt variis calamitatibus et diſſenſionibus domeſticis agitati, in varias partes diſperſi ſunt. Pauci, qui remanſerant, Aboriginum nomini ſuum paullatim ſubmiſerunt. v. ibid. ad c. 30. Acceſſerunt mox Pelaſgi ex Arcadia ſub Evandro, de quibus alio loco videbimus; tum Græci cum Herculi aliique. Dubitari itaque non poteſt, in media hac Italia (nam de extrema Italia coloniis Græcorum variis temporibus occupata non agimus) magnam Aboriginum partem ab eo inde tempore Pelaſgicæ et Hellenicæ fuiſſe ſtirpis, multaque ex horum ſermone et religionibus illos adſciviſſe, Quo ipſo poëta paratam habet excuſationem, quod multa in his locis ad Græcanicam religionem deflexit; ejus enim veſtigia paſſim etiam Dionyſius agnoſcebat inprimis Faleriis c. 21.

Nec tamen Aborigines propterea Pelaſgicæ ſtirpis habendos videri pronuntiavimus. Recte, ſi quid videmus; Faciunt enim multa, quæ hic enarrari nequeunt, manifeſtum, Aborigines ad *Auſonum* nomen pertinuiſſe, quod late per totam Italiam ſedes non uno nomine habuit, ut tamen Aborigines ad Circeios aut forte ad Lirim uſque habitarent: quandoquidem Latinum nomen, quod in illius locum ſucceſſit, eo uſque pertinuit; hinc vero qui per Campaniam et reliquam Italiam inferiorem habitarunt, paſſim Auſonum nomen ſervarunt; unde apud

apud Festum, in *Ausonia*, ea pars Italiæ, in qua sunt Cales et Beneventum, prima Ausonum sedes fuisse traditur. Ad Lirim urbs Ausona adhuc sub Romanis fuit, nam U. C. 440 ea cum Minturnis et Vescia ab iis capta, *deletaque Ausonum gens:* Liv. IX, 25. Ex eodem genere homines fuisse necesse est, qui loca intra Lametinum et Scylacium sinum tenuere, antequam Pelasgi Œnotrii ea occuparunt. Pars eorum alia *Opicorum*, vel *Oscorum*, ex Opscis, nomen habuit, quorum superstes ad seriora tempora fuit numerus per loca Campaniæ proxima Atellis, unde et *linguæ Oscæ* nomen mansit, quam Aboriginibus et Ausonibus communem fuisse adeoque Latinæ ortum dedisse necesse est. Pars Ausonum in *Sabinos* abiit, pars in *Auruncos*, cultu illa horridior; facta scilicet magna vitæ et morum mutatione, alii veterem asperitatem retinuere; aliis Græcarum coloniarum artes et instituta adsciscentibus. Consentiunt cum his loca Aristot. de Rep. VII, 10 ᾤκουν δὲ τὸ μὲν πρὸς τὴν Τυῤῥηνίαν Ὀπικοὶ, καὶ πρότερον, καὶ νῦν καλούμενοι τὴν ἐπωνυμίαν Αὔσονες, et Dionys. I, 72 ex Aristotele, Ὀπικὴ, *in qua Latium.* Et Thucyd. VI, 1, cum Dionys. I, 22, *Siculos, dum Opicos fugerent, in Siciliam trajecisse:* etsi Thucydides Siculos in inferiore Italia quæsivisse videtur: quia Italia ab Græcis antiquioribus de extrema parte dici sollenne erat. Omnino autem mirum non est, in tanta populorum cognatione nomina sæpenumero promiscue poni.

Ab hac communi *Ausonum stirpe* ortum duxere tot nominibus *diversi Italiæ populi:* permixti quidem illi passim cum Pelasgis, alibi cum Siculorum et Umbrorum reliquiis, forte etiam cum aliis, qui a Gallis, Liguribus, Liburnis aliisque Illyrici generis populis orti erant; Ausonium tamen nomen ubique fuit superius et Ausoniæ originis vestigia mansere ubique non obscura. *Sabini* quidem, qui ea loca inhabitabant, in quibus Ausones seu Aborigines Umbris expulsis successerant (Dionys. I, 14. II, 48. 49), pro vetustissimis ejus stirpis fuerunt habiti: ad eos originem referebant *Picentes, Peligni, Marrucini, Vestini, Marci, Æqui, Hernici, Samnites.* A Samnitibus *Frentani, Hirpini, Lucani,* et ab his *Bruttii* provenerant; a Samnitibus etiam *Campani,* qui priscos locorum incolas, Ausonum et Auruncorum nominis, cum Etruscis, agris passim ejecerant. Accuratius hæc exponere tanto opportunius fuit, quo multa, quæ in sequentibus ad poëtæ interpretationem afferentur, sine his vix intelligi possunt.

Habemus

Habemus jam communem Aufonii generis ftirpem, de cujus remotiore origine inquirendi locus nunc non eft; etfi proclive eft a Celticis populis eam repetere. Ad Ligures, Ibericum genus, olim eam retulere fcriptores apud Dionyf. I, 10. Verum nec definiri quicquam in agreftium gentium originibus tam antiquis poteft, nec ad unum fed ad plures e feptentrione et occidente adventantes barbaros populos prima Italorum origo referenda effe videtur.

Progredimur nunc ad alterum, quod pofuimus: novum in carmine noftro fabularum ordinem, quas *Italicos mythos* appelles, ab iifdem prifcis populis, inprimifque ab Aufonibus et Aboriginibus, procedere: modo adolefcentum, qui hæc legent, animos eo adhuc intenderimus, ut Romanorum originem linguæque Latinæ cauffas fuo ipfi judicio ex fuperioribus intelligant: cum Romani Albanorum coloni fuerint, ex Aboriginum, hoc eft Aufonum, genere, fed cum Pelafgis, Trojanis ac Græcis mixto, ad intelligendum in promtu eft, fermonem Romanum a Latinis inprimifque ab Albanis profectum, communem eundemque cum fermone Aufonum, hujufque nonnifi dialectum fuiffe, excultam temporum fucceffu, cum cæterorum Aufonicæ ftirpis populorum fermo antiquam afperitatem retinuiffet. Habuere igitur populi Italici, primo ritus ac religiones, in multis quidem haud abludentes a Græcis, cætera proprias ac domefticas; barbariem et horridam vetuftatem in iis facile agnofcas, inprimifque fuperftitiofum deorum metum, quem fane injicere animis poterant magnæ ac crebræ naturæ converfiones et perturbationes in his locis ex tremoribus foli, ex ignibus fubterraneis, eorumque eruptione, ex aquarum ftagnatione filvarumque vaftitie. Necyomanteum Cimmeriorum erat in finibus anthropophagorum Læftrygonum; facra humana in locis ad Tiberim, Fauni oracula incubatione in victimarum cæfarum pellibus accepta. Habebant iidem fabulas et narrationes fuas a majoribus acceptas fuper origine fua ac primo vitæ cultu, fymbolis fere ac fymbolicis perfonis expreffas, ad quas magna pars Italicarum fabularum redit, tum fuper illuftrioribus aliquot viris vel heroibus, et nonnullis naturæ eventis infignioribus, fed fabulofo illo fermonis et narrationis genere exponi folitas; neque poëtarum ingeniis, ut inter Græcos factum, expolitas et ornatas; fed ipfa argumenti triftitia aut fœditate notabiles, ut de Caco latrone. Itaque Italici mythi longe a Græcæ fabulæ fuavitate abfunt; nec varietas grata ineft, et

major

major ornatus pars ab ineptis verborum lusibus aut veteris sermonis ad recentiora verba interpretatione vel inflexione ducta: Cum enim veteres ritus, ut fit, et essent admodum mutati et caussa eorum ignoraretur: ariolatione incerta multi ritus et sacra interpretari conati ad verborum lusum et originem confugerunt et inde fabularum caussas deduxerunt. Passim tamen Græcanicæ quoque fabulæ asperſa sunt vestigia aliqua.

Ea quidem, quæ VII, 45 sqq. exposita sunt, de quibus Exc. V videndus, haud dubie *Aboriginum* vel *Latinorum* habendi sunt *mythi*, qui mox inter Albanos servati, tandem ab his ad Romanos pervenerunt. Latinus a Fauno ortus Pici nepos et Saturni abnepos proditur; quod ita intelligendum, ut illos inter majores, stirpis vero auctorem ultimum Saturnum habuerit. Sic inf. 219 *Jove Dardana pubes Gaudet avo.* Aboriginum alii mythi fuere de *Jano*, de *Camenis*, de *Anna Perenna*, de *Angerona*, de *Carna*, de *Ope*, symbolicæ fere naturæ, sed plerique obscuriores, cum ipsis nominibus, quæ apud Varronem, Festum, Macrobium, Augustinum, Arnobium et alios sunt videnda; ut adeo vix sit operæ pretium, in illis otium consumere: inprimis, cum pauca integra ac sana, pleraque commentis et interpretamentis fœde contaminata ad nos pervenerint. Certatim enim ab historicis, grammaticis, et multo magis a doctoribus Christianis allaboratum est, ut antiquitatem obscurarent ac tandem penitus extinguerent. Rara itaque fortuna vix unam et alteram veteris Italiæ religionum interpretationem servavit; etsi sunt in iis nonnullæ, quibus priscorum hominum sermo symbolicus egregie illustratur. Sic Vulcani, qui ignis est, uxor apud Macrob. Sat. I, 12 editur *Maia*, hoc est Terra, Mater magna, sed cum notione auctus: unde eadem *Majesta* dicta fuit. Apud Tusculanos *Maius* erat Jupiter. Eadem cum Maia *Ops*, *Bona Dea*, *Fauna*, *Fatua*, habita: v. Macrob. ibid. *Vertumni* et *Pomonæ* fabula ex ipso nomine lucem habet: eam v. apud Ovidium et Propert. IV, 2.

Sed in his fabulis magna facta esse videtur peturbatio, *quatuor* potissimum, si recte judico, *modis*. *Primum*, cum, communi licet stirpe oriundi, diversi tamen et per varias Italiæ partes dispersi, populi proprios quisque quosdam suos haberent mythos: ad Aborigines seu Latinos eos trahere serior cœpit ætas, inprimisque e Romanis quisquis veteres historias conscripserat. Videndus in hanc rem inprimis Sext. Aurel. Victor; add. locus Tzetzæ ad Lycophr. 1232, quem ad Dionem retraxit

traxit Valesius. Ita factum ab iis, quos Virgilius alio loco sequitur. Nam, quod modo eum vidimus Latini majores edere Faunum, Picum et Saturnum atavum, id paullo post v. 177 sqq. deserit. In Latini regia: *Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum Antiqua ex cedro; Italusque paterque Sabinus Vitisator, curvam servans sub imagine falcem, Saturnusque senex Janique bifrontis imago Vestibulo adstabant.* Hic *Sabinus* ad Sabinos, qui inter vetustissimos ex Ausonibus fuere, referendus est, gentis a nonnullis, ut a Catone, auctor habitus; etsi alii aliter de populi origine et nomine argutati sunt. Silius VIII, 424 *Sabum* vocat. cf. Pompon. Sab. ad h. l. VII, 178. *Italus* autem ad Œnotrios spectat, quos Ausonum sedes in extrema Italia occupasse et, quod probabile est, cum iisdem promiscue habitasse, supra vidimus. Namque in his locis primum Italiæ nomen auditum est, sive ab Italo rege sive ab alia caussa ductum. cf. Excurs. XXI ad lib. I. Italum Œnotrios, qui dispersi habitabant (νομάδας), ad agriculturam adduxisse, leges scripsisse et, inter alia, sodalitia conviviaque publica (συσσίτια) ad suum usque tempus frequentata constituisse narrat Aristoteles de Rep. VII, 10, quod frustra conantur ad Saturnum revocare. Quidni Œnotriis suas fabulas relinquamus?

Altera mythorum Latinorum interpolandorum ratio ab allegoricis narrationibus profecta, quas in historiarum ordinem et numerum seriores retulerunt: quod idem inter Græcos et omnes omnino terrarum populos factum esse modo in multis modo in paucis manifestum est. Ita Saturnus, Faunus, Janus, inter Latini majores relati sunt, qui tamen symbolica fuerunt nomina ac signa, quibus varias res physicas et ethicas declarabat vetus Italia; ut alio loco videbimus.

Sed majorem mutandi et ad peregrinam indolem inflectendi mythos Latinos licentiam, *tertio* quidem loco, attulit insanum Græcanicæ doctrinæ in patrias historias et religiones inferendæ studium inter Romanos, quod a pluribus caussis profectum est. Partim enim domesticæ historiæ antiquioris ignorantia, et plenior expeditiorque Græcarum rerum cognitio, partim Græcorum historicorum exemplum in originibus veteris Italiæ e Græcia arcessendis, eorumque de veterum Pelasgorum communibus cum Ausonum vel Aboriginum gente sedibus (v. sup. p. 129 sq.) narratio et disputatio, partim denique animadversa in nonnullis Græcanicæ originis et linguæ vestigia eo adduxerant multos, ut omnia, quæ in antiquitate Italiæ obscura et parum explorata essent,

essent, ad Græcos referre, ex Græcis moribus, institutis, et opinionibus illustrare, et ea, quæ a Græcis discreparent, ad eorum verba et res accommodare studerent. Est ea studii historici inter omnes populos infantia, ut suarum rerum origines aptas et nexas esse velint ex illustri aliquo sui seu prisci temporis populo. Majores nostri regum stirpes ad Trojanos vel Græcos referebant. Similiter Romani omnium fere Italicarum urbium nomina et origines a Græcis repetebant, quandoquidem colonias Græcas in multis Italiæ passim locis consedisse acceperant.

Hujus generis mythologiis pleni sunt Grammatici, inprimisque Macrobius; in quibus tempus consumere sigillatim exponendis nolim quemquam; satis est rem omnino tenere. Sed, quod gravius est, antiqui isti scriptores, quos illi adhuc integros versabant manibus et exscribebant, iisdem opinionibus erant imbuti. Ex qua secta *Cato* inprimis fuit, qui sero litterarum Græcarum studio ad pravam eam rationem deductus esse videtur. Eidem adjungit P. *Sempronium Asellionem* Dionysius I, c. 11. *Cæcilium*, qui Græcam urbis Romæ originem ediderit, Strabo memorat lib. V, p. 352 C; qui tamen forte est *Cincius*, cujus nomen apud Dionysium quoque lib. I. 74, p. 59 Hudf. Καίκιος in Cod. Vatic. scriptum esse video, vel *C. Acilius*, cujus annales græce scripti a Claudio aliquo conversi legebantur. Eos, qui græce res patrias conscripserunt, Romanos Græcas quoque fabulas esse amplexos, nemo mirabitur; ut *Q. Fabium* in Annalibus et *L. Cincium* in Annalibus Græcis (ap. Dionys. lib. I, c. 6), *A. Albinum, qui Græce scripsit historiam,* Cic. Brut. 21, et *Cn. Aufidium,* Tusc. V, 38. Enimvero necdum alium quemquam scriptorem veterem, quantum quidem ex fragmentis intelligi potest (inspiciat aliquis v. c. librum de Orig. G. R.), reperi, qui non Græcas fabulas sectaretur. Varro quoque eidem studio nimium indulsit, ut vel ex uno loco de R. R. III, 1, 6 satis intelligi potest. Inprimis autem in urbium Italicarum originibus e Græcis fabulis repetendis laborarunt tantum non omnes, ut nec modum nec rationem servarent; nam levissima quaque rerum nominumve similitudine arrepta originem, caussam, et conditorem in Græcia reperisse sibi videri solent. Hoc idem tot virorum doctorum exemplum obfuerat Dionysio Halicarnassensi, viro acutissimo, ut urbem Romam jam inde ab initio ad Græcæ coloniæ morem descriptam, opibus inter Regem, Senatum et Populum, sapienter ad trutinam exæquatis, reique publicæ partibus subtiliter constitutis egregie fundatam, tamquam in tabula picta exhiberet.

Pravo

Pravo hoc Græcæ doctrinæ ſtudio doctiſſimos ex Romanis ſi quis imbutos fuiſſe audierit, non amplius mirabitur Etruſcos a Tyrrhenis, Sabinos a Laced moniis, deductos ferri; Tibur eſſe Argivorum coloniam (VII, 672); Haleſum, Agamemnonis filium, Auruncos e Campania ducere (ibid. 723 ſq.); Ariciam Dianæ amaſium Hippolytum excepiſſe (761 ſq.) Comparet aliquis Faſtos Ovidii v. c. IV, 63 ſqq. et ad ſacrorum rituum feſtorumque cauſſas origines ibi traditas attendat, aut ad Quæſtiones Romanas Plutarchi. Innumera hujus generis ſunt alia apud Servium, Plutarch. Romul., Juſtin. XX, 1 pr., Solinum c. 8 et apud Grammaticos. De inſtituto talia perſequuti eſſe videntur Alexander Polyhiſtor et Avianus aliquis, qui iambis totum Livium ſcripſit, ut Servius ait ad lib. X, 388, item Hyginus *de urbium Italicarum origine*. Si forte mireris, quomodo his ſomniis tantum tribuere potuerit antiquitas, recordandum eſt ſimilis vanitatis, qua viri docti ſuperiore ætate omnem veterem Italiam ex Hebraicis Lexicis (Phœnicia verba ſe tenere putabant), repetiere.

Ita tandem factum eſt, ut pauci Latini mythi propriam ſuam naturam retinerent. Ita Saturno ea tribuerunt, quæ Græci de Κρόνῳ ſuo narrabant, etiam auream ætatem (v. c. Æn. VI, 793—795) et Jovis impia conſilia. Faunos, qui Latio et Etruriæ proprii ſunt, cum Panibus, Satyris, et Silenis miſcuerunt, adjuncto etiam Baccho; Camenas Nymphas cum Muſis: et ſic porro. Leucotheam fecerunt ex Albunea, Portumnum ex Melicerta, qui Phœnicum utique navigationibus ad Græcos pervenerat forte is jam a Cadmo illatus et Palæmonis nomine inſignitus. Res tandem eo adducta, *ut peſſimi fabularum ſuarum interpretes eſſent Romani*. Nec quicquam fuit Italis adeo domeſticum ac proprium, quin a Græcis repeterent. Ipſum Janum ex Perrhæbia Theſſaliæ qui adducerent, fuiſſe video apud Plutarchum Qu. Rom. p. 269 A, alios, qui ex Creuſa, Erechthei Athenarum regis filia, natum, apud Victor. O. G. R. 2. Quid? quod Janiculum ab Ione, Creuſæ filio, ex Euripidis fabula noto fuere qui conditum traderent ap. Aurel. Vict. O. G. R. 2. Maia, quæ, ut ſupra vidimus, mater Terra erat, ad Majam Mercurii matrem revocata eſt. Nerienes, Virtus vel Fortitudo inter Sabinos, in Nereidem eſt depravata. Gell. conf. XIII, 22.

Tandem *quarto* loco ineptis et pravis etymologiis turbatæ ſunt hiſtoriæ antiquæ Italiæ plus quam credi poteſt. Hoc quidem ſtudium veteres res ac ritus ex nominum origine interpretandi, ipſamque adeo verborum originem inveſtigandi, jam inter

Græcos parum ad ſermonis indolem et grammaticam rationem fuit tractatum, inter Romanos autem intra meros ſonorum luſus ſubſtitit; quod e Varrone, Catone, Cicerone et aliis infinita exemplorum copia docet, ut Grammaticorum volumina taceam. Eadem res ipſis hiſtoriis et fabulis noxæ fuit, dum eas ex nominum originibus interpretati variis modis interpolarunt veteres ſcriptores. Ut Umbros quaſi Ombrios dictos, Thuſcos a ſacrifico ritu dictos, et ſimilia omittam: de Aboriginibus quam multa illi commenti ſunt ex vocis ſono! Latium a latendo cum duxiſſent, quæ non excogitarunt in eam rem! Hinc fuga Saturni in Italiam et latebræ. Anna Perenna in Didonis ſororem mutata, et Nympha Numicii illa facta, cum dea eſſet indigetum numero, et haud dubie anni initia fauſta deſignaret, conf. Macrob. I Sat. 12 Januario—*et publice et privatim ad Annam Perennam ſacrificatum itur*; *ut annare perennareque commode liceat.* Ardea, Rutulorum urbs, nomen habens cum ave ardea commune, fabulam abſurdam peperit avis ex urbis incenſæ cineribus enatæ. vid. Ovid. Met. XIV, 574. 580. Virbius heros in Hippolytum deflexus quaſi bis vir et vitæ redditus ib. XV, 497 ſqq.

Fuiſſe jam inter Græcos ſcriptores *Dioclem Peparethium* et alios, qui Italicarum urbium origines hunc in modum interpretarentur, docent exempla apud Dionyſ. lib. I, 34 ſq. 49 ſqq. 72 ſqq. add. Scymnum v. 226 ſqq. In Parallelis Plutarcho tributis magnus eorum numerus laudatur, qui Italica ſcripſere, Ariſtides Mileſius, Theotimus, Alexarchus, Cleonymus, Theophilus, Dorotheus, Ariſtocles, Meryllius, Chryſippus, Ageſilaus, Ariſtobulus, Alexander Polyhiſtor; cum his Xenion apud Macrob. I Sat. 9. Adde his eos, qui Tyrrhenica ſcripſerant, ut Soſtratus. Omnes hos Græcas fabulas in Italiam tranſtuliſſe apparet, ſeu opinione falſa deceptos, ſeu pravo ſtudio ductos. Omnino ſerius ad Græcos Italicarum rerum notitia paullo luculentior pervenit. Nam etiam illo tempore, quo Græci navibus Italiæ littora frequentabant aut Græcia Magna civitatibus Græcis potentibus florebat, interiores tamen terras pauci adiiſſe videntur. Itaque fragmenta, quæ ex priſcis Græcis ſcriptoribus nova ſuper Roma et vetere Italia affert primis in libris Dionyſius, miram prodere videntur inſcitiam doctiſque hominibus prorſus indigenam.

Fabulas autem ſuper Italicis rebus procudendi facultatem et materiam Græcis ingeniis præbuit inprimis primo Herculis profectio cum Geryonis armentis per Italiam facta (cf. Apollod. II, 5, 10), tum Homerica narratio de Ulyſſis erroribus etc

ad

ad Italiæ littora acceſſu. De Hercule quidem fabulas innumeras, magnum inprimis urbium numerum Italiæ ab eo vel ab ejus filiis conditarum, narraverunt, Ulyſſis autem progenie aut ſociorum ſtirpibus omnem paſſim Italiam frequentarunt. Ipſi adeo Auſones ab Auſone, ſeu Circes filio ex Ulyſſe ſeu Calypſus, ortum habuiſſe narrantur. Feſtus: *Auſoniam appellavit Auſon Ulyſſis et Calypſus filius eam primam partem Italiæ, in qua ſunt urbes Beneventum et Cales* (hoc quidem, ut ſupra vidimus, recte; nam ea Italiæ pars Auſoniæ nomine proprie inſignis fuit); *deinde paullatim tota quoque Italia, quæ Apennino finitur, dicta eſt Auſonia* (hactenus vere: ſed reliqua fabuloſe) *ab eodem duce, a quo etiam conditam fuiſſe Auruncam urbem ferunt* (Sueſſa Aurunca, ab Auruncis habitata). Ab Ulyſſis et Circes tribus filiis, Romo, Antia et Ardea, tres urbes conditas et nominatas Xenagoras tradiderat ap. Dionyſ. I, 72 (p. 58) cf. viros doctos ad Stephan. in Ἄρδεα et Cluver. pag. 976. Latinum Circes et Ulyſſis filium jam Heſiodus prodidit Theog. 1011. 1013, Telemachi et Circes filium alii, forte ipſe Telegoniæ auctor, carminis cyclici: v. Hygin. f. 127, ubi v. Intpp. add. Geopon. XI, 2, ubi v. Niclaſ. V. C. Corruperant Telemachi nomen et tradiderant Telephi filium alii, quos Cedrenus ſequutus eſt p. 135 D. Hujus generis multa in primo ſtatim libro Dionyſii et Solin. cap. 2 cognoſci poſſunt. Traducta quoque res ad alios a Troja ſeu reduces ſeu profugos. Ita Capys Campaniam tenuit. Alia v. ap. Serv. ad Æn. I, 242. Corrupere Romani ipſas ſacrorum ſuorum domeſticorum origines, ut Lupercalium, quæ ex Arcadia repetiere. De Fauno v. Plutarch. Parall. p. 315. c. Quæ omnia ſi ſemel animadverſa et perſpecta habueris ducta illa ex prava opinione, ſed cum ratione certa, multarum obſcuritatum et difficultatum nubem ex vetere hiſtoria facile diſpulſam eſſe intelliges.

Quid quod ſatis probabile mihi ſit, ipſam fabulam de Romulo et Remo a lupa lactatis a nominis interpretatione eſſe profectam: nam a *ruma,* ſeu *rumi,* quod vetus mammæ nomen eſt, Romæ nomen deduxiſſe nonnullos videmus; ut alios a *virtute* ac *robore* ad Græcam vocem ῥώμην. Ignoratio originis, a qua nomen urbis ductum eſſet, hominum animos ad conjecturas convertit, quæ poſtea in narrationes abierant. Quod ſi verum eſt et ex antiquioribus ſumtum, quod Servius ad lib. VIII, 90 et alibi habet, ut Tiberis priſcum nomen *Rumon* fuerit (neque illud adeo abhorrens ab antiquiſſimo aquarum et amnium nomine

 per

per Celtas et Græcos vulgato : *Rha, Rho, Rhu, Rhiu, Rhin, Rhei* (ῥέω, ῥόος), non improbabile ſit, urbis nomen a flumine eſſe ductum, et omnia alia, quæ narrantur, pro commentis ſeriorum ætatum eſſe habenda.

Sed de his nolim cum quoquam, cui aliter videatur, contendere. Mihi ſatis eſt dilucide ſatis expoſuiſſe naturam et cauſſas corruptarum fabularum veteris Italiæ, ut mihi via ac ratio expeditior ſit ad ea, quæ in ſequentibus erunt tradenda.

EXCURSUS V.

Hiſtoria veteris mythicæ Italiæ capita potiora de Saturno, Jano, Pico, Fauno, Latino.

VII, 45 ſqq. *Rex arva Latinus et urbes Jam ſenior longa placidas in pace regebat. Hunc Fauno et Nympha genitum Laurente Marica Accipimus : Fauno Picus pater : iſque parentem Te, Saturne, refert : tu ſanguinis ultimus auctor.* Cum hæc ſint quaſi potiſſima hiſtoriæ veteris mythicæ Italicæ capita : diſquirendum de iis eſſe videtur paullo accuratius.

Ad *Saturnum* videmus Latini genus ſimulque fabulas veteris Italiæ tamquam ad caput et originem deductas ſubſiſtere, nec ulterius procedere. Eſt autem de *Saturno* mythus proprius Aboriginibus ac domeſticus, nec quicquam aliud, ſi recte judico, quam ſymbolicum nomen ac repræſentatio melioris vitæ, cujus initia a frugibus inventis, ſatione et meſſe repeti ſolent. Itaque falx ei addi cœpit ; eoque narratum, ad cultum vitæ eum Aborigines adduxiſſe : *Primus ab ætherio venit Saturnus Olympo—Is genus indocile ac diſperſum montibus altis Compoſuit legeſque dedit.* Æn. VIII, 319 ſqq. Addita quoque conjux Ops, h. e. Terra. Commenta ſeriorum apud Macrob. I, 7. 8. 10 non moror.

Cum a Græcis tractari cœpiſſent fabulæ Italicæ, ad *Cronum* illi ſuum referre cœperunt *Saturnum*. Factum id jam ab Ennio in Annal. Nam fragm. p. 30 *Saturnus, quem Cœlu' genit,* et a L. Accio in Annalibus ap. Macrob. I, 7 extr. legitur, verſibus inde adſcriptis ; etſi de illo nomine dubitare licet. Inde turbatus et interpolatus eſt antiquus ille mythus, et narrata de Saturno ea quoque, quæ Græci a Phœnicibus accepta de Belo ad ſuum Cronon tranſtulerant : ut jam ſupra monitum (Excurſ. IV, p. 135). Falcem, meſſis ſymbolum, modo ad ἅρπην Κρόνου

et

et refciffa Cæli pudenda, modo ad tempus, quod omnia demetit, revocarunt.

Ut autem Græci Cronum in Italiam transferrent, etiam fitus Italiæ verfus Græciæ occidentem eos impuliffe videtur; *Occidentem* enim locis inferis, adeoque Tartaro, quo Cronus detrufus delitefcit, finitimum credidit antiquitas. Hinc Ionium et Adriaticum mare Κρονίην ἅλα appellatum videas v. c. apud Apollon. IV, 510. 548 et al., et Κόλπος Ῥέας apud Æfchyl. Prometh. 836. Juvabat quoque in partem nomen *Latii* a latendo ductum, quod ad Cronum trahi poterat, qui Jovem fugiens eo venerat. VIII, 320 *Arma Jovis fugiens et regnis exul ademtis.* Ex his manifeftum fit, quo tot doctorum virorum fomnia ex etymo vocis ducta recidant, etiam fuavis illa interpretatio vocis *Chittim* cum Latio comparatæ.

Receptus inde eft Saturnus in Annales tamquam *gentis conditor*, et legum vitæque mitioris auctor rexque Latii vetuftiffimus; uti nullus facile eft populus, qui non idem fymbolica nomina pro ftirpis fuæ auctoribus habuerit. Difficultatem ac moleftiam fecit mox fcriptoribus *Janus*, quem et ipfum mitioris vitæ inter veteres Italos auctorem traditum videbant.

Eft *Janus* hic et ipfe inter mythos Latinos referendus deusque eorum domefticus. *Nam tibi par nullum Græcia numen habet,* ait Ovid. I Faft. 90; nec dubito, eum ab initio nihil aliud quam almæ naturæ, excultæque ejus dotibus vitæ, fymbolum aliquod fuiffe. Itaque in Saliaribus carminibus *deorum deus* audiebat (Macrob. I, 9) tamquam principium rerum adeoque etiam deorum. Traductum inde fymbolum ad alia cognata, ut defignaret omnium rerum initia et origines, mox rerum vices, tempora, annum ejufque vertentis fe nova exordia, mundi quoque feu cæli ortum et occafum, et fic porro: ita enim, ut in varios fignificatus fymbola detorquerentur, ipfa res ac neceffitas ferebat. Ita ipfum complexum fiderum et cælum defignaffe dicendus fecundum Meffalam ap. Macrob. l. c., ipfum chaos et ex eo orta rerum facies apud Ovidium in Faft. I pr. Plura alia, etiam multarum rerum inventa, ad Janum retulere feriores non modo Grammatici fed etiam fcriptores Romani, ut ex Ovidii Faft. lib. I intelligi poteft, partim rerum fimilitudine partim nominis origine ab *eundo* repetita inducti. cf. Macrob. Sat. I, 9. Serv. ad Æn. VII, 610 et al. Quod belli pacifque habebatur arbiter, ortum forte non aliunde habuit, quam quod ejus religio erat antiquiffima: unde invaluerat, ut bello indicto

templum

templum ejus ad supplicationes pateret. Distinguenda ab iis alia, a serioribus adscita, ut prudentiæ opinio a duplici facie; nec pro mundi anima Janum dictum esse antiqua auctoritas firmat, aut inter sidera Jani numen ortum, ita ut navicula inter Booten et Virginem ab initio dictus et habitus Janus esset: quæ nuper fuit ingeniosa V. C. *Dupuy* opinio: Critolai enim fides nulla est, Grammatici in phænomena Arati ludentis, in libro supposititio Plutarchi, Parall. p. 307. 308.

Cum hoc nomen symbolicum mox et ipsum inter vetustissimos *Italiæ heroës* seu *deos* esset relatum, dubitatum est *inter Janum et Saturnum*, uter altero esset antiquior. Plerique tamen Janum priorem Italiam obtinuisse narrant, et advenam Saturnum ab eo esse exceptum: cf. Ovid. Fast. I, 233 sqq. et Macrob. Sat. I, 7. Cum itaque Maro noster lib. VIII, 319 *primum* Saturnum in Italiam venisse dicat, multa argutati sunt etiam veteres, ut hanc difficultatem expedirent. Talis disputatio apud Aurel. Victorem O. G. R. c. 1 legitur: quam inanem esse ex superioribus facile intelligitur. Nec vero Janum excludit Virgilius, sed *primus* nihil aliud est, quam primis h. e. antiquis temporibus, prima hominum ætate. Sed forte tota illa de Saturni, et quidem navi vecti, Jano regnante in Italiam adventu narratio nullam graviorem caussam ac fundum veri habet, quam quod antiqui numi altera parte navis rostrum, altera Janum bifrontem habebant; etsi his de signis dici vix potest quam multa veteres argutentur. cf. Ovid. Fast. l. c. et Plutarch. Quæst. Rom. p. 274 D. E. Neque absimilis, suspicor, ratio induxit, ut Janum Saturnumque in regni societate vixisse traderent: quandoquidem vicinis collibus nomina erant imposita: *Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen* lib. VIII, 358.

Secundus a Saturno apud poëtam nostrum *Picus* memoratur l. c. VII, 48. 49 *Picus—isque parentem Te, Saturne, refert.* Primum omnino sanguinis auctorem per parentis vocem sæpe declarari, et notus est loquendi mos, et Burmannus ad h. l. monuit. Jani utique ex Venilia filiam, *Canentem*, uxorem habuisse narratur. Multa sunt in hac historiæ antiquæ parte nomina ab initio symbolica, etsi obscuræ nunc fere interpretationis, quæ in viros ac feminas abiisse videntur. Janus quidem secundum alios *Camesen*, sororem ac conjugem, secundum alios *Veniliam* in matrimonio habuit. Camese vix alia fuit quam Camesna et Camena, ut Casmilus, Camillus (v. Æn. XI, 543. cf. Varro de LL. VI, 3); vetus Italiæ numen, ad plures deas, Camenas

Camenas dictas, traductum, quas cum Musis aliquando confuderunt Romani. Lucum iis cum fonte Numa dicaverat: ad eas enim pleraque carmina sua, hoc est vaticinia, referebat (Plut. in Numa p. 65 A). Camesene nomen fuit antiquissimum montis ac loci, cui Janiculum oppidum impositum erat. Hyginus illud nomen a Camese duxerat, qui cum Jano eas terras tenuisset: sed narraverat hoc ex Græco homine, Protarcho Tralliano; ap. Macrob. Sat. I, 7; at cf. Athen. XV, 13, p. 692 E. Venilia autem inter deas marinas videtur fuisse, confusa illa quoque cum Salacia. Sed Varro de L.L. IV, 10 disjungit eas: *Salacia, Neptuni, a salo, Venilia a veniendo* etc.

Ex hac igitur Venilia susceptam Jano filiam *Canentem* in matrimonium accepisse narratur Picus, v. Ovid. Met. XIV, 333 sqq., qui copiose fabulam persequitur, qua a Circe in venatione conspectus, cum ejus amorem sprevisset, in picum mutatus fertur. Eandem fabulam attigit Virgilius lib. VII, 189 sq. *Picus—quem capta cupidine conjux Aurea percussum virga versumque venenis Fecit avem Circe sparsitque coloribus alas.* Picus vel picumnus priscis Italis inter sacras fuit aves inprimisque auguriis probatus, idem Marti sacer: v. Serv. ad lib. VII, 190. Nisi itaque nominis interpretatio fabulam istam mutatæ formæ peperit, nata illa esse potuit ex antiquo signo juvenis cum pico in capite. Tale signum memorat Ovidius in Circes ædibus Met. XIV, 313 sq., ut augurandi peritia in Pico expressa videatur. Quo ipso declaratur id, quod apud Virgilium lituum manu tenet ejus signum in Latini regia positum: v. 187 *Ipse Quirinali lituo —sedebat—Picus equum domitor.* Servius quoque ad e. l. ex Pontificalibus libris probare vult, Picum augurio clarum fuisse.

Pici filium prodidit *Faunum* Virgilius: *Fauno Picus pater*; et lib. XII, 766. 769 est Faunus *Laurens deus.* Martis filium ediderant alii: Dionys. I, 31. Appian. fragm. lib. I. Cum in ejus ætatem Evandri et Herculis accessus ad Italiam a Græcis relati essent, frequentior ejus ab iis facta mentio. Ex tot inaniter plerumque de hoc Fauno dictis hæc tenebimus: Primum numen fuisse antiqui Latii, idque fatidicum, Faunum; fuere autem priscæ Italiæ, et priscarum fere ac barbararum gentium omnium, dii fatidici tantum non omnes: hæc enim futura prænoscendi ac prædicendi facultas in numine inprimis hominum rudium animos movebat: nec aliter barbari Americæ et Africæ populi de diis suis statuunt. Faunus tamen inter fatidicos deos inprimis eminuit: eratque ejus celebre oraculum in luco Albuneæ apud Tibur;

Tibur; de quo v. lib. VII. 82 ſqq.; ab eo enim acceptum nobile illud reſponſum de Lavinia. Symbolicum quoque nomen eſt *Fatuæ* pro uxore Fauni habitæ futura præmonentis. v. Juſtin. XLIII, 1. Videntur autem oracula illa aliquando, ſerius forte, verſibus rudibus fuiſſe reddita, quod verſuum genus *Saturnios* appellarunt veteres: cf. Varro LL. VI, 3. Incœnditos verſus poëtarum ſuperiorum Ennius vellicabat hoc nomine: *ſcripſere alii rem Verſibus, quos olim Faunei Vateiſque canebant.*

Hoc numen Romani de Pane Græcorum interpretati ſunt: inde etiam Faunos (v. Æn. VIII, 34) ad morem Panum et Satyrorum produxerunt. Grammaticorum commenta non attingimus: v. Victor O. G. R. c. 4. Habiti Fauni inter comites Bacchi et orgia celebrantes, etiam in artis operibus: qua de re egimus in *Antiquar. Abhandl.* c. II, p. 53 ſqq.

Inde inter priſcos Italiæ ſeu Latii reges idem Faunus relatus eſt, modo Martis modo Pici habitus filius, quod Virgilius amplexus eſt l. c. Eo regnante Evander ex Arcadia in Italiam veniſſe ferebatur. v. Dionyſ. I, 31, Juſtin. XLIII, 1, O. P. R. 5. Conſtituerunt adeo inepti homines annorum numerum, quos regnaverit Faunus cum cæteris regibus. Syncell. p. 171.

Ex Fauno et Marcia Nympha *Latinus* natus eſt, quo regnante Æneas ad hæc loca venit. *Hunc Fauno et nympha genitum Laurente Marica Accipimus.* Fuit autem *Marica* dea Minturnenſium ad fluvium Lirin, cujus lucus in eo littore non fuit ignotus, pro Venere male apud Servium habita; nam ea Murcia erat. An a Virgilio pro eadem cum Circe habita fuerit, diſputatum eſt in Notis ad lib. XII, 164 *Solis avi.* Sed Latini genus diverſimode traditum fuit; nec modo per Græcos ſcriptores, jam inde ab Heſiodo Theog. 1011. 1013, et a Telegoniæ auctore: cf. ſup. Excurſ. IV ad h. l. ſub f.; verum in ipſis Italicis mythis. Herculis filium ex Hyperborea puella fuere qui narrarent, uti Pallantem ex Lavinia Evandri filia ab eodem Hercule ſuſceptum fabulati erant: Dionyſ. I, 43. Alii ex filia Fauni et Hercule natum Latinum, ap. Juſtin. XLIII, 1. Sed omnino multis hoc nomen celebratum fabulis, quas nunc diſponere non vacat, adeoque nec colligere. Hoc unum monebimus: eſſe nunc ejus nomen proprium, ut Latinus rex fuerit; quod apud vetuſtiores tantum appellativum fuiſſe probabile eſt, ut unum aliquem ex regibus Latinorum, cujus verum nomen ignorabatur, deſignaret. Apud Servium ad lib. VII, 47, quem pleniorem dedit Julius Sabinus, *Hyginus ait plures in Latio reges appellatos Latinos.* Vulgo tamen narrantur Latini ab eo nomen accepiſſe; quod

vix

vix ita se habere potuit, cum Latii vox antiquior ipso rege fuerit, unde Latini dicti. Mirum est, quod apud Cononem Narrat. 3 occurrit, ubi Latinus in inferiorem Italiam, ad veteres Pelasgorum ad Œnotro adductorum sedes, revocatur: filiam ille suam Λαυρίνην Locro Alcinoi fratri Italiam extremam insidenti despondet; occiditur uterque ab Hercule hospite. Scilicet omnino Græci mythographi, quoties regem Italici soli nominare volunt, Latini nomine utuntur. Pro Latino, ad quem Æneas venit, Faunum Martis f. memorat Appian. lib. I in Excerpt. ex Photio. Antiquior Latii rex Dercennius ab ipso Virgilio commemoratur lib. XI, 850. Sive tamen fuit Latinus aliquis, seu non fuit, intelligendus utique est rex urbis et exigui tractus Laurentis, qui partem tantum Latii constituebat; totius Latii nondum illo tempore erat regnum, nec unquam fuit, nisi Romanorum.

EXCURSUS VI.

De oraculo Fauni in luco Albuneæ in agro Tiburtino.

VII, 81 sqq. *At rex sollicitus monstris oracula Fauni Fatidici genitoris adit, lucosque sub alta Consulit Albunea.* Sententiam verborum et vim supra declaravimus. In agro Tiburtino ab occidente lucus erat, in quo aquæ Albulæ, medicatæ et sulfureæ; ex earum fontibus unus est *Albunea*, fons et Nympha, forte et Sibylla. cf. ad Tibull. II, 5, 69. In hoc luco, Albuneæ dicto, oraculum fuit Fauni: de quo accurate agit poëta. Nostra adhuc ætate imminent Anienis catarractis ruinæ templi, quod Sibyllæ Tiburtinæ esse volunt viri docti, nullo graviore, quam quod vetere fama ita traditum est, argumento. Hoc idem templum nonnulli a poëta spectari et versibus his describi contendunt. Copiose hanc opinionem adstruxit Vulpius in Vet. Latio, T. X, c. 5. Sed, ut solent ex Italis multi, modo patriæ suæ, modo locorum vel antiquitatis amore, plerumque etiam rerum ac sermonis ignoratione, multarum urbium sedes et ruinas prave interpretari, ita vir doctus in poëta usum loquendi, orationis vim et rationem, sententiam, communem sensum, omnia evertere maluit, quam veritati concedere. Ut Sibyllæ templum ad hos Albuneæ lucos revocare possit, interpungit v. 82 post: *oracula Fauni F. g. adit. Lucosque,* ut scilicet Fauni templum res a Sibyllæ oraculo diversa sit. Fauni autem templum in Laurentum finibus collocat, ubi Inui Castrum fuit (sup. VI, 776.) Opinionis tamen auctoritatem nullam affert hic et alio loco T. V. Lib. IX, cf.

cf. c. 7, quam oleaſtrum Fauno ſacrum ex Æn. XII, 766. Sed hæc et reliqua omnia contortiſſima ſunt, ut in his hærere neceſſe non ſit. Sibyllæ Albuneæ nomine ſignum marmoreum in villa Ateſtina habetur, quod etiam in Vulpio ære expreſſum eſt; de quo tamen, niſi accuratius exploratum fuerit, nihil cum fide pronunties.

EXCURSUS VII.

De fabularum Græcarum uſu, et de Italiam in illarum naturam deflexarum habitu; tum de Turno.

VII, 371. 372 *Et Turno, ſi prima domus repetatur origo, Inachus Acriſiuſque patres mediæque Mycenæ.*

Pravum inter Romanos ſcriptores, inprimis veteres, fuiſſe ſtudium deflectendi veteres Italorum mythos ad Græcas fabulas et repetendi origines rerum urbiumque Italicarum e Græcia, ſupra Excurſ. IV diſerte expoſitum eſt.

Quod tum inter cauſſas corruptæ hiſtoriæ memoriæque omnis veterum Italorum obſcuratæ retuli: hoc Virgilius, ſummus poëta, ſeu communem opinionem ſequutus, ſeu, ſi acriore judicio verum perſpexit, utilitatem tamen amplexus, pro adjumento præclaro ad expediendam carminis ſui materiem adſcivit, erroremque, rerum veritati hiſtoriarumque fidei infeſtiſſimum, poëticis rationibus accommodavit ſollertiſſime.

Cum enim *Italicas fabulas*, ut novitate rei placeret, carmini intexere conſtituiſſet, ſtatim occurriſſe neceſſe eſt hoc: eas quidem, quæ carmine tractari poſſint, fabulas eſſe paucas, pleraſque aſperas et inficetas nominibus: cujus modi Salacia eſt, quæ Neptuno conjux data, Nerienes, quæ Virtus erat ac Fortitudo, idem fere ſymbolum, ac Græcorum Minerva. Una eſt egregie ad poëticum uſum informata fabula de Ora, Juventutis dea, Quirino deo pro conjuge data, ut Herculi Hebe. vid. Gell. XIII, 22 et ibi Not. Sed hæc quoque ad Græcum exemplar procuſa eſt, et ipſum videtur nomen Græcum eſſe, Ὥρα. Eſſe eam Herſiliam, ſed deam factam narravit Ovid. XIV Met. ſub fin. Vidit igitur Maro fabulas Italicas tanto tractabiliores et carmini accommodatiores fore, quo magis ad Græcam illæ rationem attemperarentur, nominibus aut inflexis aut mutatis aut tranſlatis. Inde etiam totius carminis æquabilius tenor ac color, facieſque elegantior ac doctior proveniebat. Cum autem, quod ſup. Excurſ. IV vidimus, tot diverſorum populorum

5 Italiæ,

Italiæ, quos ejuſdem ſtirpis quaſi ſurculos ac propagines aut populi ejuſdem tribus appelles, tam multæ, et diverſæ quidem nominibus, re tamen ad idem fere redeuntes, eſſent narrationes de auctoribus ſuis ac primis heroibus regibuſque: ſelegit quidem ex iis poëta nonnullas, quas carmine tractari poſſe videbat; ex earum tamen ipſarum indole intelligitur, quanta cautione in iis transferendis opus fuerit: cum non modo obſcuriores pleræque eſſent doctiſque viris multo minus notæ ac Græcanicæ, verum et horridi aliquid et agreſtis, aut jejuni inconditique haberent, quod ne Virgiliana quidem elegantia iis ubique abſtergere potuit. Ex hoc genere ſunt: bellum inter Laurentes Trojanoſque cerva cæſa, quæ Silviæ in deliciis erat, concitatum; Cæculus ſcintilla ab Laribus foco impoſitis deſiliente a matre conceptus (cui ſimilis fabula de Romuli et Remi ortu apud Plutarch. Romul. p. 18 D. E. occurrit); Cacus, qui ignem ore vomebat; mutatæ in Nymphas naves; Ocnus, Mantuæ conditor; Camilla infans haſtæ illigata et trans amnem jacta; ſtrix Turni os circumvolans mortemque portendens. Quæ fabulæ cum poëtæ ſummi arte et ingenio expolitæ vix niteſcant; prorſus omittendæ fuere aliæ. Nec vero hoc mirabitur, qui meminerit, Græciæ veteris fabulas ab initio forte non minus a poëtica elegantia, ſuavitate et dignitate, alienas, magno plurium poëtarum ſibi invicem ſuccedentium ſtudio fuiſſe expolitas; Italicis autem fabulis ſimilem fortunam nunquam contigiſſe, uti nec artium maturum cultum. Itaque in his videas nonnulla, quæ ne definita quidem et conſtituta ſatis ſunt, ut attributa deorum, quæ apud Græcos artificum opera egregie ſunt diſpoſita et deſcripta. Inde factum arbitror, ut falx, quæ Saturno proprie erat tribuenda, Sabino adjecta ſit lib. VII, 178. 179 *paterque Sabinus Vitiſator, curvam ſervans ſub imagine falcem.* Clavis proprium eſt inſigne Jani. At apud Feſtum in *Claudere* Portumnus clavim manu tenere dicitur, ut deus portuum. Qua re adduci ſe paſſus erat Heinſius ad Ovid. Met. XIV, 334, ut Janum aliquem Portumnum ſibi fingeret.

Hæc cum ita ſe haberent, deligendæ fuere Maroni fabulæ ex multis paucæ, eæque non modo ſucco et ſanguine, verum etiam habitu ac ſpecie, ut ita dicam, Græcanicæ fabulæ veſtiendæ. Quo ipſo et novitatis aliud genus conſequutus eſt poëta, et permixtis inter ſe illigatiſque fabulis Græcis Italiciſque ornamenta habuit in promtu quæ pro lubitu aut conſilio adhibere poſſet. Originibus autem populorum et urbium Italiæ a Græcis

repetitis,

repetitis, non modo contextus rerum et carminis æquabili, nec a se abhorrente, facie habituque procedit: verum etiam fabulas Homericas, quæ carmini omnium maxime accommodatæ esse solent, ut adjungere posset Italicis, adeoque narrationum copias haberet paratissimas, effectum est. Cæterum in hoc genere imitatorem habuit perpetuum Silium Italicum, perdoctum poëtam.

Dardanum quidem ex Corytho Etruriæ urbe ortum habuisse, absurda est narratio, si de historica ratione quæritur (v. Excurs. VI ad lib. III). Poëta tamen oraculorum ambages in ea egregie fundavit (vid. Disq. II, pag. LXXXVII, conf. VII, 205 sqq.

Herculis reditus per Italiam, abductis Geryonis armentis, de quo tam jucunda instituitur libro VII narratio, Græca est fabula, diverse a diversis ornata; vide v. c. Conon. Narrat. 3 post Dionys. I, 34. 39 sqq. et Victorem O. G. R. c. 6.

Missa ad Diomedem a Latinis legatio ad petenda adversus Trojanos auxilia, et narratio legatorum de Diomedis rebus, præclari episodii laudem habet. Eo autem careremus, nisi vetus fabula Diomedeas insulas huic heroi consecrasset, Dauniæque vicinia poëtæ locum fecisset, quo commode intexi posset.

Pulcherrimum locum de Amata, furore Bacchico correpta, lib. VII, 376 sqq., tractare poëta non potuisset, nisi cum aliis Græcis ritibus ac religionibus etiam sacra Bacchica in Italiam illata esse ex tot Græcarum rerum originibus probabile fieret; inter Etruscos quidem, et hinc per reliquam Italiam, jam satis antiquis temporibus ea sacra recepta fuisse ex Etruscis monumentis probatum alio loco dedimus. Reprehensus est a priscis Criticis apud Servium locus lib. XII, 83 de Turni equis, *Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia.* Excusationem tamen poëtæ, qui Græcam nympham heroi Italo junxit, habemus in tota fabulæ, quam instituit, ratione.

Inter Trojanos, a quibus gentium Romanarum illustrium originem repetit poëta, est etiam Capys lib. X, 145 *Et Capys; hinc nomen Campanæ ducitur urbi.* Capuam a Capy dictam credidit antiquitas: v. c. Liv. IV, 37 cf. Silius XI, 30. 299. Jam autem nomen erat illustre inter Æneæ majores Capyis, et inter reges Albanos alius: v. lib. VI, 868; et inter eos, quos adduxerat Æneas in Italiam, Capys non extremo erat loco; conf. lib. I, 183. II, 35. IX, 576.

Recensus populorum, qui Latinis tamquam auxiliares copiæ adscripti

adſcripti ſunt, inter elaboratiſſimos poëtæ locos eſt. Suavitatis tamen, quam habet, maxima pars a fabulis Græcis ducta eſt. Verum nec ejus omnino ulla ratio reddi poteſt, niſi teneas hoc, omnes populos, qui cum Turno in Latini partibus ſunt, Græca origine ortos ferri; Æneæ contra ſocios addi priſca origine Italica. Qua de re ſeq. Excurſ. VIII agetur.

Eſt ſcilicet ejus artificii, quod modo expoſuimus, argumentum vix aliud illuſtrius quam de *Turno* narratio, quando quidem is inter primarios Æneidis heroës eſt, adeoque magnam carminis partem ad ejus nomen et perſonam accommodari neceſſe fuit. Fuiſſe de eo fabulas domeſticas conjicere licet ex pateræ, vulgo pro Etruſca habitæ, argumento: Hercules enim clava virum proſternit, adſcriptis vocibus: HERCLE. THURN. Verum his relictis omne Turni nomen ad Græcas, quæ de eo ferebantur, fabulas revocavit Maro. Dumque adeo Græcæ fabulæ ſemel in Turnum eſſent tranſlatæ, ad multas alias patefacta eſt hoc ipſo via et aditus.

Turni itaque originem poëta a *Danaë*, Acriſii regis Argivorum filia, Perſei matre, repetiit: fabulam vulgarem ſequutus, qua *Ardea a Danaë, Perſei matre, condita* credebatur: Plin. III ſ. 9. Danaë enim vitio a Jove accepto intra arcam a patre incluſa inque mare præcipitata, inde ad Seriphum, unam ex Cycladibus, delata, a piſcatore reti extrahitur. Vide Pherecydis narrationem apud Schol. Apollonii IV, 1091. Alii a prædonibus repertam narraſſe videntur. Inde Plinium XXXV, 40 ſ. 32 illuſtrandum arbitror: *Artemon* pinxit *Danaën, mirantibus eam prædonibus.* Acceſſit hinc alia fabula: Danaën fuiſſe ad Italiam delatam, ibique eam Ardeam condidiſſe. Navi quidem cum ſociis advectam poëta noſter tradere maluit: nam lib. VII, 409 *Audacis,* inquit, *Rutuli ad muros, quam dicitur urbem Acriſioneis Danaë fundaſſe colonis Præcipiti delata noto.* Inque eo adeo a vulgari narratione recedit Maro, quam Servius male ad loci hujus interpretationem admovet, ad v. 372, cujus nota apud Pompon. Sab. plenior extat. Qua Italiæ parte Danaës appulſus factus eſſet, non conſtante ſatis fide traditum videtur: aliis ad Apuliæ littus, aliis ad Ardeatem agrum, eſcenſum factum prodentibus, aliis ad ipſa Romæ loca cum filiis Argo et Argeo v. Serv. ad VIII, 345. Tota tamen fabula nugatorio, quantum quidem video, verborum luſui originem debet, ac ſi Daunia, quæ Apuliæ pars eſt, a Danaë, Acriſii filia nomen et colonos acceperit. A Daunis autem cum Rutulos ortum trax-

iſſe

ſſe vetus fides eſſet, Danaës fabula etiam ad Rutulos tracta et revocata eſt.

Itaque Turni quoque genus ab eadem Danaë repetitum a poëta in verſibus ſupra adſcriptis: Turno *Inachus Acriſiuſque patres mediæque Mycenæ.* Generis ſplendorem egregie ornavit poëta, etiam nominum vetuſtate, pro eo quod dicere poterat, ab Argivis regibus Turnum genus ſuum duxiſſe. Acriſius, Danaës pater, Argivorum rex, ab Inacho erat oriundus (hinc: *Inachus Acriſiuſque patres*), Perſeus autem, Danaës f., Mycenas condiderat regnique ſedem fecerat, relictis Argis Megapenthi Prœti filio (hinc: *mediæque Mycenæ* pro media Græcia).

Ex Servii ad lib. VII, 372 narratione Danaë ad Italiam delata, *regi* (addunt alii Pilumni nomen, Rutulorum regem Pompon. Sab. edit) *oblata fuit: qui eam ſibi fecit uxorem; cum qua etiam Ardeam condidit: a quibus Turnum vult* (poëta) *originem ducere.* Nihil de his diſerte Virgilius: ſed is Turni genus alia arte ad ſummam nobilitatem evexit, dum ei majores aſſignavit veteris Italiæ heroës ac deos creditos; cumque in his a communibus fabulis aliquantum recedat, diſpiciemus hæc paullo curioſius. Alia narratio apud Serv. ad VIII, 345 occurrit: *alii Danaën cum duobus filiis Argo et Argeo, quos de Phineo habuit, veniſſe in Italiam, et locum, ubi nunc Roma eſt, tenuiſſe, ibique Argum Aboriginum inſidiis interfectum loco* (Argileto) *nomen dediſſe.*

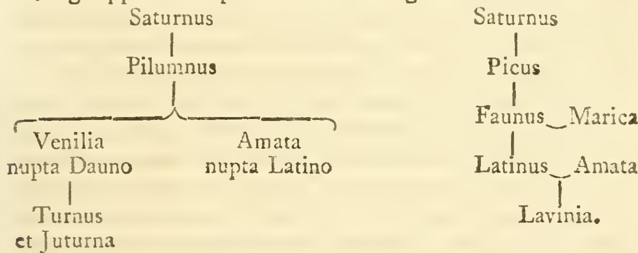
Turni quidem patrem edidit *Daunum,* nomine antique illius Dauni, de quo v. Exc. VIII ad v. 691, a quo tamen diverſum eum ſtatuere neceſſe eſt. Ab hoc deſignantur Rutuli: *Daunia gens, Daunia plebes:* agitque de eo poëta ſic, ac ſi ille ea loca ante Turnum tenuiſſet, ſenex tamen adhucdum viveret: lib. X, 615. 616 *quin et pugnæ ſubducere Turnum Et Dauno poſſem incolumem ſervare parenti*; v. 688 *Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem,* h. Ardeam. Lib. XII, 22 *Sunt tibi regna patris Dauni, ſunt oppida capta Multa manu*; v. 43. 44 *miſerere parentis Longævi, quem nunc mœſtum patria Ardea longe Dividit*; et XII, 934 ipſe Turnus ad Æneam: *Dauni miſerere ſenectæ.*

Mater porro Turni *Venilia* eſt: lib. X, 76 *cui diva Venilia mater*; illuſtre nomen a Venilia dea ductum, de qua ſup. Exc. V egimus. Sed Turni mater ſoror erat Amatæ, Latino nuptæ: unde lib. VII, 366 ei *conſanguineus Turnus,* et XII, 29 *cognatus ſanguis,* qua cognatione victum ſe profitetur Latinus, ut Laviniam Turno deſponderet. Apud Victorem O. G. R. c. 13 *Piſo*

quidem

quidem Turnum matruelem Amatæ fuiſſe tradit. Paullo ante *conſobrinum Amatæ* dixerat. Itaque et hæc poëta non invenit, ſed in ſuam rem tranſtulit.

Porro inter Turni progenitores *Pilumnus:* ibid. *Cui Pilumnus avus.* Non ſubtiliter cum poëta agendum, qui Pilumnum modo avum, modo parentem (lib. IX, 4), etiam abavum Turni facit (X, 619 *Pilumnuſque illi quartus pater)*; utitur enim communibus vocabulis parentis, avi, latiore ſenſu. Valere autem et hoc nomen ad dignitatem generis augendam debet. Fuit enim Pilumnus nomen dei Indigetis, quem varie interpretantur veteres, modo qui cum Picumno inter deos conjugales ſit, atque infantiæ mala propellat, modo qui e diis agreſtibus ſit, pilo invento ruſticis gratus, idem qui Stercutius: conf. Serv. ad lib. IX, 3. 4, lib. X, 76, et Non. Marc. XII, 36. Arguit hæc ipſa interpretationis diverſitas vetuſtatem religionis. Per Pilumnum autem genus ſuum Turnus ad ipſos deos Saturnios et ad ipſam Junonem referre debuit, etſi, qua ratione id factum, obſcurum ſit; nam Juno lib. X, 618 *Ille tamen noſtra deducit origine nomen, Pilumnuſque ipſi quartus pater.* Ut obſcuritates hujus ſtirpis tollantur, age apponamus ipſum ſtemma e Virgilio adumbratum

De *Juturna*, Turni ſorore, Nympha Latii, ſupra Excurſ. III extr. diſputatum eſt.

Etſi igitur Turnus Græcam originem referre videri potuit, ex altera tamen parte inter Latinos populares habitus eſt. Inde excluſus eſt conjugio Laviniæ ab oraculo, quod advenam ei deſtinaverat, nonaliquem e popularibus, lib. VII, 96. In his iiſdem vertitur argumentatio Amatæ VII, 365 ſqq. cf. Not. ad 599. 600.

Quod Turnum Herdonium appellavit Victor O. G. R. 13, gravis eſt lapſus ex permutatione Turni Herdonii Latinorum principis, quem Tarquinii Superbi fraus evertit. Cæterum de Turno et Ardea poſt Cluverium egit copioſe Vulpius in Vet. Lat. Tom. V, ſed doctrinæ ſubtilitatem in pleriſque deſideres, copiam facile concedas.

EXCURSUS VIII.

Ad recensum populorum, qui cum Latino armorum societatem inierant.

VII, 640 sqq. Cum Virgilii eruditio inprimis mirationem faciat in veteris Italiæ originibus, quas et accurate investigasse et commode atque ingeniose carminis sui indoli accommodasse videtur; non pigebit, in hanc carminis partem excurrere, et quæ singulis locis veteres fabulæ ei ante oculos versatæ sint, sub unum obtutum exponere.

Primum quidem illud observatione dignum inprimis est, quod *in Turni partes*, quem a Græca origine genus ducere memoraverat, adduxit eos *populos, quibus Græcæ origines vulgo tribuebantur:* quo ipso rationem aliquam invenit, qua excitos varios Italiæ populos Trojanis objiceret adversa acie pugnantes. Vetus Græcorum odium adversus Trojanos, nupera Trojæ clade nondum expletum, sed eo magis in eos, qui clade superstites profugerant, inflammatum, caussas auxilii ferendi præbet idoneas. Quo illud idem, quod toties monuimus, firmatur, epici carminis Virgiliani fructum satis jucundum vix esse posse illi homini, qui non fabulis illis antiquis, inprimisque Homericis Italicisque, imbutum habeat ingenium. Hoc est, quo summa rerum redit.

Ii igitur, quos hic enumerat populos auxilia Latino et Turno adducentes, ex genere sunt eorum, qui *urbium* suarum *conditores Græcos* habuisse ferebantur, uti in singulis mox videbimus. Græca origo eosdem movet, ut Diomedis auxilia petant inf. VIII pr. Latinos populos ac civitates ordine certo seu situs seu vetustatis memoratas expectabat forte aliquis a poëta. Verum lubrico ille insistebat vestigio: ab Alba Longa, quæ hoc tempore erat nulla, ortum habere omne nomen Latinum, et ab ea deductas esse colonias XXX Latii civitates, vulgo tum constabat. v. Dionys. III, 31 et I, 15. Quid? quod superiore libro, VI, 773—777 aliquot harum urbium ipse excitaverat, quæ tunc adhuc essent *sine nomine terræ*. Sapienter itaque ab hac enumeratione abstinuit, et vetustissimarum tantum urbium nomina apposuit, nullo certo ordine disposita: quarum etsi magna pars inter colonias Albæ Longæ numerata est, tamen eæ his ipsis coloniis, quibus iterum frequentatæ seu suppletæ fuerant, antiquiores creditæ sunt. Ordine autem geographico relicto poëticis rationibus melius consuluit poëta; varietatem enim et libertatem in dilectu sibi ita reliquit. Varietatem etiam in hoc sequutus est, quod

Trojanorum socios Arcades et *Etruscos* alio loco commemorandos distulit, illosque navibus advectos narravit inf. X, 166 sqq., ubi cf. Serv.

De *Mezentio* alio Excursu (III ad lib. VIII) dictum est: tyrannus ille fuerat Agyllæ, urbis Etruscorum, quæ Pelasgicæ originis vestigia manifesta retinuerat. v. Dionys. I, 21. Qui sequitur, Aventinus, Herculis filius, Græcam stirpem patris nomine satis prodit. De eo v. ad v. 655.

In iis, quæ de *Tibure* memorat Virgilius, aperte rationem sequitur, quam supra attigimus, et morem illum, qui veteri historiæ plurimum labis adspersit, ut urbium Italicarum origines a Græcis repeterent. Itaque Tiburis originem e Græcia media nonnulli petierunt. Locus classicus post Plinium XVI, 44 s. 87 apud Solinum, ubi c. 2 plures hujusmodi urbium per Italiam origines exponuntur, tum: *Tibur, sicut Cato facit testimonium, a Catillo Arcade, præfecto classis Evandri; sicut Sextius* (Sextius Niger esse videtur, Plinio memoratus, qui græce de medicina scripsit) *ab Argiva juventute* (et hoc plures alii sequuti sunt, unde Horatio: *Argeo positum colono Tibur*). *Catillus enim Amphiarai filius post prodigialem patris* (sc. terra hausti) *apud Thebas interitum, Œclei avi jussu cum omni fœtu ver sacrum missus, tres liberos in Italia procreavit, Tiburtum, Coram, Catillum, qui depulsis ex oppido Siciliæ* (delenda hæc vox ab indocto homine inserta) *veteribus Sicanis (Siculos* debebat dicere. cf. Dionys. lib. I, c. 16) *a nomine Tiburti fratris natu maximi urbem vocaverunt.* Cum in condenda urbe consociasse operas suas ferantur fratres, hinc modo *Tiburti* modo *Catilli* solius nomen in urbis origine memorari solet, uti *mœnia Catili* ex Horatio nota sunt, et Silius VIII, 366 *Hinc Tibur, Catille, tuum*; cf. eund. IV, 225. *Tiburtus* heros etiam *Tiburs* et *Tiburnus* appellatus fuisse videtur. Variant fere libri in nomine, ut apud nostrum VII, 671. XI, 519. *Tiburni lucum* certe apud Horatium vindicarunt viri docti. Et *Tiburnum* agnovit haud dubie Statius I Silv. 3, 74, ubi scriptura tantum inter *Tiberinus* et *Tiburnus* variat; et idem *Tiburnam domum* dixit III Silv. 1, 183. Virgilius, fratre Tiburto ad urbis novæ præsidium relicto, cæteros duo fratres ad belli societatem mittit. De Tiburte egerunt inprimis Cluver. in Ital. ant., Franc. Martius in Hist. Tiburtina, et Ant. del Rè in Antiqq. Tiburt. (Tom. VIII P. IV Thes. Antiqq. Ital.), et nuper Vulpius in Vet. Latio profano To. X.

De *Præneste* v. 678 sqq. fabulam poëta domesticam prætulit, de Cæculo, cum tamen de ejus urbis originibus non minus fabula

Græcanica esset tradita, qua Prænestes, Ulyssis nepos, Latini filius, ejus urbis auctor ferebatur. A Telegono conditum Præneste nomenque ab ilice (πρῖνος) ductum, memoratur in personato Plutarcho Parall. extr. Ita enim ludebant hi homines in nominibus. Addit tamen Solin. c. 2 *ut Prænestini sonant libri, a Cæculo.* Plura de Præneste v. ap. Cluver. Suaresium in Præneste ant. et Vulpium Tom. IX Latii prof. Hoc unum nescio an ab aliis observatum sit, quod Prænestinis h. l. Gabinos, Anienis accolas, Hernicos et Amaseni accolas, seu socios seu ditioni subjectos adjungit Maro.

De *Junone Gabina* v. 682 ad e. l. dictum est. Quod *arva Junonis Gabinæ* memorat, etsi ea nota est poëtarum in designandis urbibus ratio, tamen id provide fecisse videri potest, quod lib. VI, 773 (ubi vid. Not.) *Gabios* inter urbes, quæ illo tempore nondum erant, memoraverat. Cæterum etiam Gabiis origo Græca adscripta, narratumque est, eam adeo Græcis litteris floruisse, ut etiam Romulus et Remus liberali disciplina imbuendi eo mitterentur. vid. Plutarch. in Romulo p. 20 D. T. I. Erf., Dionys. lib. I, c. 84 et Festum in *Roma,* ex Diocle Peparethio. Quod etsi fabulose traditum videtur, *Junonis* tamen *Argivæ* in eam urbem recepta sacra Pelasgos aliquando cum Aboriginibus, hoc est, cum Ausonum stirpe, eam inhabitasse arguunt.

Prænestinis, ut jam monuimus, Virgilius adjungit præter Gabinos et Anienis accolas, *Hernicos,* et addit: *quos, dives Anagnia, pascis, Quosque, Amasene pater,* pascis. Anagnia caput Hernicorum adhuc notum oppidum est. Enimvero in Amaseno fluvio, qui paullo ultra Setiam exortus Privernum prætergressus, per Volscorum fines apud Circæum in mare exit, hæret Cluverius Ital. ant. p. 981, dum ad Hernicos designandos eum a poëta memorari arbitratur: inter Anagniam enim, Hernicorum urbem, et Amasenum interjectos esse Signinos et Setinos. Sed sumit vir doctus, quod poëta non dat; nom enim ille Amaseni accolas Hernicis annumerat, sed una cum Hernicis eos Prænestinis tamquam belli socios sub iisdem signis incedentes adjungit.

Alii adnotationi locum facit Macrobius Sat. V, 18 qui in verss. 689. 690, ubi Hernici cum sociis *vestigia nuda sinistri Instituere pedis; crudus tegit altera pero,* Euripidem in Meleagro, unde versus quoque adscripsit, Virgilio ante oculos fuisse contendit, et poëtæ hujus *occultissimam diligentiam* inde arguit, quod ab Ætolis hoc ad Hernicos transtulit, qui Pelasgica stirpe orti ab Hygino tradantur, a qua etiam Ætoli originem habebant. Locus est satis copiosus; sed totum Macrobii acumen, ut ex animo dicam, ineptum

ceptum eſt, et idoneo fundo caret. Virgilium cum Julio Hygino Hernicos ab Hernico, duce Pelaſgo, ducere, nuſquam apparet. Si tamen duxiſſet, nimis longe petita res erat, propterea quod ab Pelaſgis Ætoli quoque oriundi erant, transferre ad Hernicos, qui nihil cum Ætolis commune habent, ea, quæ de Ætolis narrata ſunt. Sed nec Virgilius Hernicis id præcipue tribuit, ut uno pede calceato, altero nudo, incedant, verum omnino Præneſtinorum et ſociorum agmini: neque ille habitus adeo inſolens et ad excogitandum difficilis erat, ut poëtæ in animum venire non poſſet; tandem et in eo fallitur Macrobius, quod *hunc morem in Italia fuiſſe, ut uno pede calceato, altero nudo, iretur ad bellum, nuſquam repererat.* Nam occurrit ille paſſim, ut in Græcis ſic in Etruſcis monumentis, inprimis in vaſis, ut apud Dempſterum in Etruria regali t. 90 in f. Guattani Monum. ined. Ant. 1787. p. 43 ſq. Porro, ut Silii imitationem omittam, qui dat lib. VIII, 421 Sabinis *lævo tegmina crure*, apud Livium quoque IX, 40 Samnitium armatura ejuſmodi narratur, ut *ſiniſtrum crus ocrea tectum haberent.* Qui locus Ariſtotelis cenſuræ robur addere videtur, qui Euripidem reprehenderat, quod lævum pedem nudum, dextrum ocreatum, tribuerat Theſtii liberis Ætolorum more; nam apud hos contrarium morem obtinuiſſe (ita enim Ariſtotelis verba ab Euripideis ſejungo), et id quidem merito; non enim lævum, ſed dextrum pedem, tamquam anteriorem et prægredientem, nudum et expeditum eſſe debere. Contrarium tamen ſequutus eſt Virgilius, nec minus recte. Nam Euripidis reprehenſio proprie ad rationem adjectam ὡς ἐλαφρίζον γόνυ ἔχοιεν ſpectant: et ſiniſtrum crus recte nudari potuit, quandoquidem ſcuto tegebatur. Ita de priſca Romanorum militia Vegetius lib. I, c. 20 *Pedites ſcutati præter cataphractas et galeas, etiam ferreas ocreas* in dextris cruribus *cogerenter accipere.* conf. Lipſ. de Militia Romanor. III, 7. Utraque adeo ratio uſu et conſilio defenditur. Nam nec minus *lævus pes*, qui in *gradu militari jaculantis vel ſagittam emittentis anterior* eſt, cum ſcuto tegi non poſſet, ocrea muniri potuit ac debuit. Alio ſenſu τῷ ἀριστερῷ ποδὶ προβαίνειν accipiendum erat apud Xenoph. in Cyri exped. IV, 2 extr., ubi de barbaris grandiore arcus genere utentibus: εἷλκον δὲ τὰς νευρὰς, ὁπότε τοξεύοιεν (adeoque dum arcum intendere volebant), πρὸς τὸ κάτω τοῦ τόξου τῷ ἀριστερῷ ποδὶ προβαίνοντες, *ſiniſtro pede in imum arcum* (ſc. humi impoſitum) *immiſſo*, virium colligendarum cauſſa. Illuſtrat rem Arrian. Indic. 16 ἀλλ' οἱ μὲν πεζοὶ αὐτοῖσι τόξον τε ἔχουσιν ἰσόμη-

κες

κες τῷ φορέοντι τὸ τόξον, καὶ τοῦτο κάτω ἐπὶ τὴν γῆν θέντες, καὶ τῷ ποδὶ τῷ ἀριστερῷ ἀντιβάντες, οὕτως ἐκτοξεύουσι, τὴν νευρὴν ἐπὶ μέγα ὀπίσω ἀπαγαγόντες. Cæterum Euripideum fragmentum ex Meleagro post Schraderum illustravit Valkenar. in Diatribe de fragm. Eurip. p. 145. Laudat Ætolorum morem etiam Schol. Pindari Pyth. IV, 133, sed nihil inde novæ lucis expectandum. At Lycurgus Thrax vites cædens securi *μονοκρηπὶς* est in Epigrammate Anthol. Steph. p. 315. Analect. Brunck. to III. p. 213. CCXCVII.

Copiæ, quas *Messapus* adducit, v. 691 sqq., ex *Etruriæ* veniunt *urbibus* iis, quæ *Græcam originem* habere credebantur; eaque de caussa ipsæ diversas a cæteris partes sequi existimandæ sunt. De Faleriis, Fescennia, Soracte et Capena ex Dionysio pro certo id constat. Sed Messapum, cum in his commune aliquod aut fictum inventumque nomen ponere non liceret, unde poëta arcessiverit aut in Etruriam transtulerit, non video. Sane in extrema Italia *Messapia* est, Græco nomine, ut Strabo ait lib. VI, p. 425 B, eadem *Iapygia* dicta. Eam oram variis temporibus varios accepisse cum ex Illyrico tum e Græcia colonos mirum non est. Ex Illyriis utique fuere Apuli. Antiquis jam temporibus Pelasgi circa ea loca consederant, *Peucetii* dicti a Peucetio, quem Œnotri fratrem ediderunt. *Peucetium, Iapygem,* et *Daunum* fratres memoraverat Nicander apud Anton. Lib. 31. Sane Daunii non nisi pars Peucetiorum fuerunt, ut ex Strab. VI, p. 437 B., et Antan., Lib. 31 colligo. *Sallentinos* ab Idomenco deductos, lib. III. 400 vidimus. cf. Strabo VI, p. 430 A. Herodotus lib. VII, c. 170 *Cretenses*, qui cum Minoë in Siciliam venerant, postquam inde discesserant, ad Iapygiam appulisse, Hyriamque condidisse narrat: *καὶ μεταβαλόντας, ἀντὶ μὲν Κρητῶν Ἰήπυγας Μεσσαπίους γενέσθαι.* Scilicet consederant inter barbaros, Messapygas vel Messapios dictos quorum nomine ipsi deinde censi sunt. Illyricos hos barbaros fuisse credere licet, et hoc inter cætera fabulose narrata recte tradit Nicander apud Antonin. Liber. c. 31. Pars ex iis in Thraciam trajecit, ubi Bottiæi sunt appellati, v. Conon. c. 25, Strab. l. c. VI, p. 427 B, et ibi Not., et mansit adeo nominis memoria in monte Messapio Macedoniæ apud Aristotelem Hist. Anim. IX, 45. Supra memoratam ex Herodoto famam respicit Strabo lib. VI, p. 427 B. et p. 431. 432. At ubi ille de Messapio monte agit, lib. IX, p. 621 A. B., cui Anthedon urbs subjecta est, *montem hunc Bœotiæ* ait *nomen a Messapo habuisse,*

qui

qui ad Iapygiam accesserit eamque Messapiam appellaverit. vid. ibid. Casaub. Conf. Serv. ad Æn. VIII, 9. Fallitur vero Stephanus Byz., qui Messapum Euboeæ montem edidit. Num vero Messapus e Bœotia homines deduxerit, et quo tempore hi Bœoti ad Italiam appulerint, et an nominis Bottiæorum similitudo narrationi effingendæ licentiam fecerit; equidem non dicam. Saltem Messapus aliquis conditor et rex Messapiorum inter veteres celebratus fuit: Plinius III, 11 f. 16 *Calabria— Græci* Messapiam a duce *appellavere.* conf. Solin. c. 2, p. 10 B. Apud Silium lib. XII, 393 *Ennius antiqua Messapi ab origine regum* editur; et Servius ad nostrum locum v. 691 *Ab hoc Ennius dicit se originem ducere.* Rudiæ enim in Iapygia seu Messapia sitæ erant.

Quæ cum ita se habeant, ad assequendum difficile est, quomodo hoc uno in loco Virgilius veterem famam deserere et Messapum, cui in extrema Italia sedem constanter assignavit vetustas, Fescenninis, Faliscis, cæterisque enarratis Etruriæ populis ducem dare maluerit. Videtur certe poëta sequutus esse aliquid, quod nunc ignoratur: nam exornat hunc Messapum ejusque copias et singulari ritu illustrat, quod cum rhythmo et cantu incesserint. An Servio aliquid tribuendum sit dubito, dum ait: *Ab hoc* (Messapo) *Ennius dicit se originem ducere: unde nunc et cantantes inducit ejus socios et eos comparat cycnis.* Incessum quidem talem cum cantu, et saltationi numerosæ similem, multis barbaris usitatum fuisse satis constat. cf. Cerda ad h. l. Ad Fescenninorum carminum licentiam et jocos vero respicere poëtam non credo. Quod Neptuni filium facit Messapum Virgilius, recte ex vetere more loquendi explicat Servius: *Hic Messapus per mare ad Italiam venit: unde Neptuni dictus est filius.* Ita enim multi passim Neptuni aut filii aut amasii appellati fuere, quoniam mari advenerant: v. c. Pelops apud Pindarum Ol. I. Unde autem in mentem venerit poëtæ, ut hunc Messapum indomitum igni et ferro faceret, ita fere assequi mihi videor, quod inter eos, quos ducit, Soractis montis accolæ sunt, Hirpi illi suo nomine dicti, qui sacrificio annuo, quod ad eum montem fiebat Apollini, *super ambustam ligni struem ambulantes non adurebantur.* Plin. VII, 2. cf. Æn. XI, 587 sqq.

v. 706—717. *Ecce Sabinorum prisco de sanguine magnum Agmen agens Clausus—Una ingens Amiterna cohors* etc. Fines agri Sabini poëta paullo latius constituit quam ad sequentium ætatum rationes, quas Strabo et Plinius ante oculos habuerunt. Saltem

latus

latus ſeptentrionale uſque ad montem Fiſcellum extendit, ſub quem Nurſia poſita erat, et ab occidente Hortam, ultra Narem Tiberi immiſſum, memorat. *Amiternum*, quinque circiter millia ab *Aquila* verſus Aterni fontem in loco ſitum, qui *S. Vittorino* vulgo appellatur, non infrequens priſca ætate oppidum eſſe debuit, ſi quidem poëta *ingens Amiterna cohors* dicere potuit. *priſci Quirites* reſpectu Romanorum, qui et ipſi Quirites dicti, ex quo Sabini *Curibus* oriundi cum T. Tatio Romam venerant. *Cures* autem, antiquiſſimum Aboriginum oppidum, pronuntiari debuit *Quires* vel *Quiris*, Κύρις, unde *Quirites* dicti, pro *Curenſibus*. Situs Curium fuit in Sabina regione, non, quod Cluverius p. 675 putavit, in loco *Veſcovio* nunc dicto, ſed paullo inferius ad ſiniſtram ripam amnis *Coreſe*, in agri *Farenſis* loco *Monte maggiore* dicto, id quod docte declaravit *Capmartin de Chaupy (Decouverte de la Maiſon de Campagne d'Horace,* To III, p. 75 ſqq.), qui in hoc eodem loco villam ſibi redemit et inſtruxit. Idem p. 67 ſqq. totum poëtæ locum egregie illuſtrat; unde transferemus nonnulla in h. l., quandoquidem nuſquam alibi tam accurate hæc tractata vidimus. *Eretum* vulgo in colle haud procul Tiberis ripa, *Monte Ritondo*, quæſiverunt: idem vir doctus ſitum aliquanto propius ad Tiberim in colliculo exploravit: appellatur locus *Rimane*; v. p. 85. 91. *Mutuſca* eſt *Trebula Mutuſca*, ſitu ex marmoribus et ruinis deprehenſo, circa templum S. Victoriæ fuit, mille paſſibus a vico *Monte Leone*, XIV millibus ſupra Reate, nunc *Rieti* ibid. p. 93. Nec longe abeſt vicus *Oliveto* dictus, quod ipſum nomen epitheton *oliviferæ Mutuſcæ* declarat. 712. *Nomentum*, quod inter colonias Latinas ſup. VI, 773 commemoratum vidimus, ſed in agro Sabino ſitum oppidum, veſtigia habet ſatis certa viæ Nomentanæ et nominis in vico *Mentana*. *Roſea rura Velini*. Roſea, ſeu campi Roſeæ, in agro Reatino ad lacum Velinum, ſummæ olim fertilitatis, ex Plinio, Varrone aliiſque ſatis noti ſunt. vid. Cluver. p. 679 et Capmartinus l. l. 99 ſqq. Magna pars horum camporum luco demum Velino emiſſo emerſiſſe videtur: aquarum autem ſulphurearum limus ad fertilitatem ſoli haud dubie profuit. 713. *Tetricæ horrentis rupes montemque Severum* in montium jugis fuiſſe, qui ad orientem Nurſiæ in Piceno erant, dubitari nequit. cf. Cluver. p. 692. 693. Ultra oppidum *Leoneſſa* in *Abruzzo ultra* eos conſtituit Capmartinus p. 120. 714. *Caſperiam* verſus Himellæ fluvii, qui nunc *Aia* eſt, fontem ſitam, eam eſſe, quæ nunc *Aſpra*, ſatis conſtat: abſuiſſe tamen aliquan-

tum ab hac urbe, et in valle *Prefenzano* ruinas confpici tradit Capmartinus pag. 122 fq. *Forulos* in loco inter vetus Amiternum et recentiorem civitatem *Aquila* fitos, nunc *Civita Tomaffa* dictos, fatis exploratum eft. Quod tamen poëta Forulos inter *Cafperiam* et *flumen Himellæ* memoravit, tranfverfum egit virum doctiffimum modo laudatum, ut *Forum novum*, quod circa Himellam fitum fuit, et *Forum Decii* poëtam refpexiffe putaret. Sed poëtæ hoc condonandum eft, ut in regionum fitu geographicam fubtilitatem deferat. 715. *Tiberim* fc. qua pater inter Narem et Anienem. *Fabaris*, aliis *Farfarus*, nunc *Farfa*, ad Tiberim defcendit. 716. *Nurfia*, nunc *Norcia*, verfus fontes Naris inter montium frigora, et *Horta*, ad oftia Naris, qua Tiberi immittitur, a Plinio oppidis Etruriæ annumerata, nihil difficultatis habent. *populi Latini* intelligendi five de coloniis Latinis in agrum Sabinum deductis, five de oppidis a Latinis conditis et habitatis, quæ temporum fucceffu in Sabinorum ditionem cefferunt. Hoc Cluver. pag. 651 ftatuit. conf. Capmartin. pag. 136 fqq. 717. *Allia*, exiguum flumen, Romanorum clade a Gallis accepta fatis notum, dubitatur, quo loco defluxerit. Cluverius effe credidit amnem *Rio di moffo*, Capmartinus amnem *S. Giovanni della Torre*, qui infra *Caftel Giubileo* Tiberi jungitur. vid. ibid. pag. 148 fq. Cæterum in *Sabinis* abftinuit poëta ab *origine Spartana* commemoranda, cui comminifcendæ morum feveritas opportunitatem fecerat. Vide vel Serv. ad VIII, 683.

722 fqq. *Halefus*, vel *Alefus*, adducit populos e prifcis *Auruncorum* et *Ofcorum* fedibus. Fuerunt ifti veterum Aufonum reliquiæ, tandemque a Romanis deleti funt. Halefus, *Agamemnonius* dictus v. 723, quod accipiunt ut fit Agamemnonis filius. Id vero alienum a poëta. Nam inf. lib. X, 417 pater ipfi fuiffe traditur *vates*, qui fenex obiit et filium, cujus fata præviderat, in filva educavit. *Agamemnonius* igitur ad originem generis referri neceffe eft: id quod commentis, fuper Græca Italicarum urbium origine, quæ fæpe commemoravimus, debetur. Sed difcedit ab aliis Maro in hoc, quod Campanorum ducem facit Halefum. Nam plerique Falifcorum originem et nomen ab eo repetunt: Ovidius Faft. IV, 73. 74, Amor. III, 13, 31 fq., Solin. c. 8, Servius ad VII, 695, Alfium autem Etruriæ ei tribuit tamquam conditori Silius VIII, 476. Facilius tamen ad affequendum eft, quomodo ad Halefum Falifci revocari potuerint; fuere enim Falifcorum Falerii, oppidum; *F*,

Æolicum

Æolicum digamma, adſpirationis vicem ſubire, tot exemplis conſtat; itaque ex *Haleſus*, *Haleſii*, *Faleſii*, *Falerii*, *Faliſci* facti. Mox *Aurunci* v. 726 intelligendi, qui ultra Lirim habitarunt, quorum Sueſſa Aurunca fuit. Nam alia Auruncorum pars cis Lirim Latii partem coluit: Ex his ſunt *Auruncæ manus*, quæ Turnum ſequuntur inf. VII, 795. Poteſt Auruncorum pars ab eo perdomita fuiſſe videri; ſic enim lib. XII, 93. 94 Turnus haſtam geſtabat *Actoris Aurunci ſpolium*: et *oppida multa capta manu* jam ante v. 22 commemoraverat. Quid quod etiam Auruncos Rutulosque verſus Sicanorum fines non longe a Tiberi collocat poëta lib. XI, 316. 318; quo factum, ut inter eos adeo, qui Turnum ſequuntur, lib. VII, 795 *Sicani* ponantur: *Auruncæque manus, Rutuli veteresque Sicani.* Inter Oſcorum populos etiam *Sidicini* fuerunt. vid. Strabo lib. V, pag. 237 C., a quibus Teanum Sidicinum nomen retinuit. At *Cales* vetus Auſonum, tum Campaniæ urbs Liv. VIII, 16. Etiam hujus urbis originem Græcam effinxit Silius VIII, 514 ſqq. v. 729. *vadoſi Vulturni*, qui aliis poetis *rapax*, *celer*, *ſonorus*, quam fluvii naturam ipſum nomen, a vulture ductum, reſpicere videtur. Sed idem fluvius pro diverſis locis, per quæ curſum facit, diverſam alvei et curſus naturam habere poteſt. cf. Burm. ad h. l. *vadoſus eſt prope mare*, ait etiam Pomponius: ſed falſo adjicitur: *ubi eſt Linternum*. *Saticula*; Campaniæ urbs, unde Saticulani; priſcis temporibus Saticulos, ab Auſonum ſtirpe, colonos habuiſſe videtur. Epitheton, *aſper*, ad locorum ſitum Tifatis ſubjectum ſpectare arbitror; Iidem colles, Tifata, Capuæ imminebant Liv. VII, 29, Silius XII, 487. *Oſcorum manus*. Opici, Opſci, et Oſci, vetus Auſonum gens, quæ tamen temporis ſucceſſu, ut fit, a communi ſtirpe ita abalienata fuit, ut pro diverſis populis haberi poſſent Auſones et Oſci, conf. Strabo V, pag. 242 C, antiquitus cis et ultra Lirim habitarunt. Sed in Latio mature nomen defecit, ſerius permanſit in Campania. Primi in eorum terris advenæ Cumas condidere Chalcidenſes ex Eubœa, mox Etruſcorum vires in iis locis increbuere, tandem a Samnitibus et Romanis veſtigia quoque gentis exciſa ſunt, quæ ſupererant maxime circa Atellas.

733—743. Iterum aliæ de Græca Italicarum urbium origine fabulæ. *Teleboæ* Taphum, unam ex Echinadibus, incoluerunt, in quam ex oppoſita Acarnania tranſierant. Relicta Tapho, Capreas inſulam, Surrentino promontorio Campaniæ objectam, eos adiiſſe, hoc ex loco conſtat. Rex eorum Telon ex Sebethide

thide nympha, Sebethi fluvii ad Neapolim filia, fufcepit Œbalum, qui in continente Italiæ, ex adverfo oppofito, occupaffe narratur loca circa Sarnum, in Hirpinis et in extrema Campania. Fabulam ex noftris petierunt Silius et Statius; quis Virgilio præiverit, non conftat. *Sarraftibus*, Sarni fl. accolis, Græcam olim originem tributam a nonnullis fuiffe, ex Servio conftat: *Conon* (videtur Samius, fabulofarum narrationum auctor, fuiffe) *in eo libro, quem* de Italia *fcripfit, quofdam Pelafgos aliofque ex Peloponnefo convenas, ad eum locum Italiæ veniffe dicit, cui nullum antea nomen fuerit*; *et flumini, quem incolerent* (l. quod accolerent), *Sarno nomen impofuiffe ex appellatione patrii fluminis* (de quo nefcio an aliunde conftet) *et fe Sarrhaftes appellaffe. Hi inter multa oppida Nuceriam condiderunt.* Scilicet *Sarnum* olim *Sarrum* pronuntiatum effe neceffe eft. Neque aliud quicquam fuper Sarraftibus et eorum origine affert Camillus Peregrinius de Campan. felice Diff. II, n. 24. Qui fomnia requirit, adeat *Euboici abitatori di Napoli* p. 263 fqq., qui liber Neapoli fub Ducis *Michele Vargas Macciucca* nomine vulgatus eft. *Rufræ* vel *Rufrium* in Hirpinorum finibus, in Samnitium poteftate habitum, nunc *Ruvo* in *Terra di Bari*; circa eadem loca *Batulum* et *Celenna* fita fuiffe videntur. At *Abella* notum Campaniæ oppidum, inter Chalcidenfium colonias numeratum a Juftino XX, 1, 13. Quod *malifera* appellatur, etiam *nucis Avellanæ* nomine firmatur.

744 fqq. *Æqui*, *Æquani* vel *Æquiculi*, vel *Æquiculani*, exiguum ad utramque Anienis ripam tractum inter Marfos, Pelignos, et Sabellos montes inhabitarunt, agreftis et fera gens, a Romanis victa et extincta; unde poëta: *Horrida gens adfuetaque multo Venatu nemorum duris Æquicula glebis.* *Nerfas* a nemine alio memoratas vidi. *Ufentis* nomen ab amne, qui per Volfcorum fines juxta Tarracinam mare inferum intrat, ductum videtur. Fluvium eodem nomine in Æquiculis fuiffe, tradit Pompon.

750. *Marruvia de gente.* Varia funt veterum et recentiorum commenta. Res ita in ordinem redigenda. Videntur *Marfi* ab initio fuiffe *Marri*, unde urbs eorum *Marrubium*. Tradit quoque gentis et nominis auctorem Marrum Silius VIII, 507 fq. Sed pro more, quem toties attigimus, etiam Marfis e Græca fabula originem circumfpexerunt Romani fcriptores, partim a Marfya, Phryge, partim a Marfo, Circes et Ulyffis filio: in quod commmentum ut inciderent, locum fecit partim fama

vetus

vetus de Marsorum veneficiis, partim promontorium Circæum, quod Circe incedisse narrata fuit. Ejus soror *Anguitia*, cujus nemus paullo post v. 759 occurrit. Uti autem Circe veneficiis celebrata fuit, ita Marsi nobiles serpentum incantationibus. v. Plin. VII, 2. XXV, 1 s. 5. Silius VIII, 497 sqq. conf. Cluver., ubi de Marsis pag. 759. Incredibilis est superstitiosæ credulitatis veterum circa venena eorumque medicamina varietas. Videat aliquis vel Indicem Plinii in *Venenorum Medelis*. *Archippi* regis nomen poëta ex historiis accepit. Plin. III, 12 *Gellianus auctor est, lacu Fucino haustum Marsorum oppidum Archippe, conditum a Marsya, duce Lydorum.* Similia Solin. c. 2 pr.

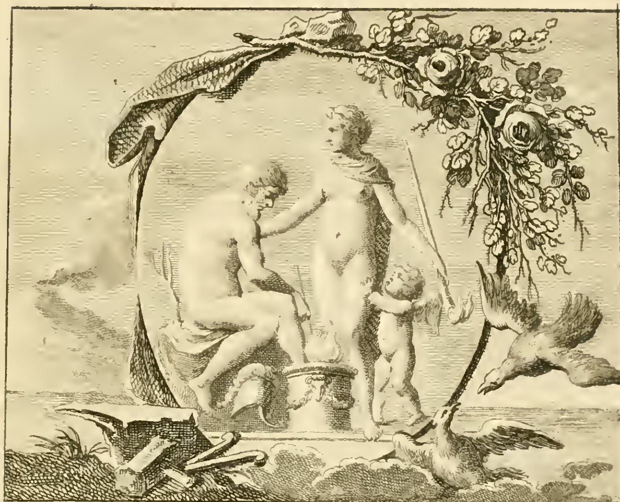
761. Inter urbes Italiæ, quibus Græca origo tributa fuit, *Aricia* quoque est, Latii haud ignobile oppidum. In proximo nemore Diana peregrino more fuit culta: cum sacris præesset fugitivus servus, cui gladio depugnandum erat adversus quemcumque alium servum, qui ei victo in sacerdotium succedere poterat; ἀγῶνα μονομαχίας appellat Pauſ. II, 27, p. 173. Videtur religio ludos gladiatorios constituisse, sed inter fugitivos, ut victor pro rege Nemorali esset. Quæ religio cum Scythicum ritum referre videretur, narrari vulgo cœptum, Scythicæ Dianæ simulacrum ab Oreste de Taurica deportatum in eo loco esse consecratum. v. Solin. 2 p. 13 C, et alios apud Cluver. p. 921 sqq. conf. sup. To. I Vit. Virgil. § 85. Egit de Aricia diligenter post Cluverium Vulpius Vet. Latii lib. XIII, Tom. VII, p. 179 sqq. In eodem Dianæ templo heros indigena Virbius (a quo et collis Virbius nomen duxit, de quo v. *Capmartin de Chaupy Maison de Campagne d'Horace*, Tom. II, pag. 117 sqq.) domestica religione cultus fuisse videtur, quem ex aliqua seu formæ et attributorum seu forte fabularum similitudine Hippolytum seriores interpretati sunt: nisi ad commentum illud nomen Virbii, *bis viri*, παλιμβίυ, ritusque religiosus arcendi equos a luco (v. inf. 778) duxit: ut veteris cladis memoriam renovari heroi nollent. Addita hinc narratio de Hippolyto e mortuis reducto et in nemus Aricinum a Diana abducto. v. Ovid. Met. XV, 532 sqq. Eam fabulam Aricinorum domesticam fuisse, ex Pausania intelligitur lib. II, c. 27. Nunc poëta Ariciam nympham facit (quod magis placet, quam ut Aricia urbs sit, etsi sic lib. X, 172 *Populonia mater)*, quæ ex Hippolyto peperit Virbium. Multis modis tractata est fabula ab aliis: unde diversæ illæ Grammaticorum rationes,

783 sqq. De *Turno* ejusque origine dictum est Excursu VII. Tribuit ei poëta v. 793 seqq. regnum in *Rutulos*, quorum caput Ardea; Accensi hi Latinis; etsi interdum de iis ita traditur, ut eos aliunde immigrasse putes: nisi hoc ad Daunum tantum spectat, Turni patrem, qui cum Dauniis terram insedisse videtur. Saltem XII, 22 *Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta Multa manu.* In Excerptis Appiani lib. I *Rutuli Tyrrheni* memorantur; sed vitiose; quod etiam monuit nuper cl. Editor. Copiis a Turno adductis accenset poëta etiam *Auruncos*, cis Lirim scilicet habitantes, aliosque a Tiberi inde ad Ufentem usque incolentes populos: quos tamen nunc sub imperio habere videri debet, quoniam Latini, bellum recusantis, partes et munia ipse susceperat. conf. inf. not. ad XI, 317. Et inter hos quidem *Sicani* ad Tiberim videntur a poëta collocari lib. XI, 317 in finibus Rutulorum: seu quod poëta Sicanos pro Siculis posuit. conf. Excurs. II ad VIII, 314. 328; seu quod alios auctores, qui nunc interiere, sequutus est. Inter populos quoque Latinos memorat *Sicanos* Plinius III, 9. Forte fuere ex priscorum Sicanorum reliquiis, qui hic priscas sedes retinuerant. *Sacranæ acies* pro Ardeatibus dictæ videntur, quoniam sacra magnæ Deum Matris a Sacranis suscepta habebant. Certe hoc *Sacranorum* nomine Sacerdotum fuit collegium in ea urbe, qui Matris magnæ Deum sacra curarent. Marmora bina in eam rem jam laudavit Burmannus e Gudio p. XX, 8. 9. Vide eadem illustrata a Vulpio Tom. V vet. Latii pag. 209 sqq. Festi locum jam laudarunt intpp. *Sacrani appellati sunt Reate orti, qui ex septimontio Ligures Siculosque exegerunt: nam vere sacro orti erant*; ex quo loco Serviana lacinia petita ad Æn. XI, 317 f. *Illi* (Siculi) *a Liguribus pulsi sunt, Ligures a Sacranis*; *Sacrani ab Aboriginibus.* Si tamen Silii versum recordamur VIII, 417 *magnæque Reate dicatum Cælicolum Matri*, ad ver sacrum ne recurrendum quidem esse videtur. Servius: *Dicunt quendam Corybantem venisse ad Italiam et tenuisse loca, quæ nunc urbi vicina sunt: et ex eo populos ducentes originem* Sacranos *esse appellatos; nam sacrati sunt matri Deum Corybantes.* Sunt hæc commentis similiora: ad sacra tamen Cybeles nomen *Sacranorum* ea ipsa referunt. Propius ad Festum spectant ea, quæ sequuntur in Servio: *Alii* Sacranas acies *Ardeatium volunt, qui aliquando, cum pestilentia laborarent, ver sacrum voverunt* (immo: quos parentes—voverunt), *unde* Sacrani *dicti sunt.* Julius Sabinus Silii verba eo trahit (lib. VIII,

359)

359) *Sacra manus Rutuli.* *Labici*, pro oppido Labico, feu pro oppidanis Labicanis, quod *picta fcuta* habent, non apparet, poëtæne ingenio an veteri famæ debeatur. Ager Labicanus contiguus fuit Algidenfi, Gabino, Tufculano ac Prænestino. Labici fitum non longe ab oppidulo *la Colonna* Holftenius conftituit, melius quam Cluverius in agro oppidi *Zagarolo:* ut docet Vulpius it Vet. Latio Tom. VIII, p. 286 fqq. (lib. XV, cap. 5). Erat autem inter Latii oppida antiquiffima, Albanorum colonia eo deducta. Quæ Servius ad h. l. habet, inepti Grammatici commenta funt. *Numici facrum Littus:* De hoc vid. fup. Excurf. III ad h. lib. Reliqua in Notis ad e. l. perfequuti fumus.

Arma rogo, genetrix nato. Æn. VIII, 383.

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS,
LIBER OCTAVUS.

ARGUMENTUM.

Belli ſignum Turnus ex Laurenti arce proponit, Latiique totius finitimarumque urbium ſibi auxilia adjungit. Venulus quoque Argos ad Diomedem mittitur, ut eum periculi ſimilitudine ad belli ſocietatem impellat—17. Quibus rebus permotus Æneas, copiarumque ſuarum paucitati diffidens, Tiberini monitu, adverſo flumine in ea loca ſubvehitur, in quibus poſtea Roma condita fuit; Evandrique regis, qui, in Arcadia profugus, in Palatino monte oppidum nomine Pallanteum condiderat, auxilium implorat—100. Evander Æneam, adventus ejus cauſſa cognita, benigne hoſpitio excipit; ſacriſque Herculis, quibus tum intentus erat, adhibitum, cauſſam a Caci nece repetitam 185—267 rituſque ſacrificii edocet, locaque ejus tractus nobiliora

biliora obiter hoſpiti recenſet 310—369. Poſtridie Æneas, equitum quadringentorum ſubſidio adjutus, quibus præerat Pallas, unicus Evandri filius, partem copiarum ſecundo flumine ad ſuos remittit: ipſe cum reliquis Agyllam, florentiſſimam Tyrrhenorum civitatem, petit; cui cum Mezentio, quem ob intolerandam crudelitatem regno expulerat, internecina odia intercedebant 454—519. Interim Vulcanus, uxoris blanditiis adductus, privigno ſuo arma fabricatur 370—453, eademque a Venere ad Æneam deferuntur; qui armorum pulchritudine delectatus, cum cætera omnia tum clipeum inprimis, qui res a poſteritate ſua ſtrenue gerendas habebat depictas, ſtudioſe admiratur 520 *ad f.*

Etiam hic liber bello parando conſumitur, inprimiſque auxiliis arceſſendis, cum Turnus per legatos Diomedem, Æneas Evandrum adit. Quæ res epiſodio viam munit elaboratiſſimo de Evandro, quo fabulas veteres Italiæ et origines coloniæ Arcadicæ in Palatino monte exponit, Romanis cognitu jucundiſſimas. Qui autem de Æneidis præſtantia recte judicare vult, non ex noſtrorum ingeniorum et ætatis genio judicium facere debet; id quod importunum eſſet, etſi plerique ita faciunt; ſed id reſpicere animoque aſſequi, quam delectationem poëtæ carmina Romanis potiſſimum afferre poterant, quibus ille ea meditabatur. Jam origines Latii et Romæ, ad noſtrum forte ſenſum, niſi peculiare ſtudium his litteris addixeris, parum jucundæ, Romanis haud dubie eſſe debuerunt cognitu graviſſimæ: et qui delectationem, quæ inde capi poteſt, æſtimare vult, ante omnia ipſis illis originibus accurate cognoſcendis et enodandis operam impendat neceſſe eſt. Quod idem ut faciat tanto magis interpreti incumbere, recte judices. Succedit aliud epiſodium de armis et clipeo Æneæ, quod et ipſum ad Romanorum ſtudia comparatum eſſe manifeſtum fit.

ÆNEIDOS, LIBER OCTAVUS.

Ut belli ſignum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, et rauco ſtrepuerunt cornua cantu;
Utque arcis concuſſit equos, utque inpulit arma:

1. *At* Zulich. et Erf. a pr. m. *ſignum belli* pr. Hamb.——2. *crepuerunt* Leid. *ſtupuerunt* Goth. ſec.——3. *Atque a.* Goth. tert. *conceſſit* pr.

1. Mira res videri debet, potuiſſeTurnum in alienâ regia bellum inſtruere et copias parare. Talia animadvertere et poëtam reprehendere in promtu eſt. Sed poëta ad priſcas ætates ſingula componere et adornare debuit, non ad ſua nec ad noſtra tempora. In regnis iſtis antiqui ævi ſumma rerum erat apud populum: ejuſque voluntatem ſeu impetum exſequebatur rex. Bellum adverſus Trojanos plebis ſtudiis ſuſceptum erat, renitente fruſtra Latino; tandemque, quod ſenectutis infirmitas et ſolitudo ſuadere poterat, rerum ſummam prorſus derelinquit: *Nec plura loquutus Sepſit ſe tectis rerumque reliquit habenas* VII, 600, et, cum Janus eſſet reſerandus, Latinus *fœda refugit miniſteria et cæcis ſe condidit umbris.* Itaque Turnus ſuccedere in partes Latini debuit: quo aſſumto in carminis argumentum nactus eſt heroëm, quem ornaret poëta, et quem Æneæ opponeret. Sed principium libri parum ſplendere mihi videtur; nec aliud quicquam eſt, quam otioſa repetitio eorum, quæ jam ſatis ex libro ſuperiore conſtabant. Debebat poëta procedere a v. 9 *Mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem.* In belli ſigno, vexillo, ex arce prodendo, Romanorum morem adumbraſſe videri poteſt, qui in comitiis ſuperſtes manſit, ut vexillum in arce tolleretur; ſed puto argutius hoc quam vere dici. *ſignum* puto per ipſa illa *cornua* vſ. alt. explicari. Sic ſup. VII, 512 *Paſtorale canit ſignum cornuque recurvo Tartaream intendit vocem.*

3. Simpliciſſimum eſt de apparatu bellico accipere: ubi Turnus equos et arma excitavit, protulit, in medium produxit: extemplo totum Latium ad bellum eſt inflammatum. Nam *ſimul* ſimpl. eſt copula. *concuſſit*, concitavit adhuc otioſos. *impulit*, movit, adeoque manu tractavit et protulit. Nam *impellere arma* de percuſſione clipeorum accipere durum eſſe arbitror. Servius autem pro more ſuo argutatur, dum ad ancilia commoveri ſolita refert; nec *arma* pro peditibus h. l. dici poſſe videntur. De *Meſſapo* copias ex Etruriæ urbibus

Extemplo turbati animi; simul omne tumultu
Conjurat trepido Latium, sævitque juventus
Effera. Ductores primi Messapus et Ufens,
Contemtorque deum Mezentius, undique cogunt
Auxilia, et latos vastant cultoribus agros.
Mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium, et, Latio consistere Teucros,
Advectum Ænean classi, victosque Penatis
Inferre, et fatis regem se dicere posci,
Edoceat, multasque viro se adjungere gentis
Dardanio, et late Latio increbrescere nomen.

6. *Mesapus* et *Mesappus* in codd.——7. *Contemtor superum* Witt. *Mezzentius* Rom., ut al.——10. *considere* Gud., ut alibi. Illustrat Heins.——11. *Adventum* Zulich. Vrat. ed. Junt. cum Goth. tert. *Æneam* edd. plerique. *classe* ed. Ven. *vectosque* Leid. a m. sec.——12. *Auferre* Goth. tert. *se ducere* alter. Tum in tertio hemistichia v. 12 et 14 permutata: *et fati r. dicere posse*, et: *Dardanio et late L. i. n.*——13. *se jungere* pr. Hamb.——14. *Dardanium et—nomen* vir doctus in Misc. Obss. IV, To. II, p. 380,

urbibus adducente lib. VIII, 691, de *Ufente* 745 et de *Mezentio* 745 et de *Mezentio* 647 seqq. jam memoraverat poëta.

9 seqq. Ad Diomedem, qui auxilia petant, mittuntur, propter communem originem Græcam, quæ Turno tribuitur. vid. sup. Excurs. VII ad VII sqq. Diomedis autem in eos, qui Troja capta profugerant ejusque iræ se subduxerant, inflammatus esse debebat animus. Quæ hujus legationis fortuna fuerit, infra videbimus XI, 226 sqq. ibique Excurs. I. *Venulum* ex antiqua fama adscivit poëta, quantum ex Servio colligas. Hunc, inquit, fuisse constat Argivum: nam Tiburs est, ut indicat locus XI, 757. Hunc alii Lavini imperasse olim tradunt. *urbs Diomedis* Argyripa est. v. inf. XI, 246 et ibi Excurs. I. cf. Serv. ad h. l. *et dicere, se posci regem fatis.* sup. VII, 272 *Hunc illum poscere fata Et reor* etc. vocabulo de fatis proprio lib. V, 707. VII, 584. 16. *ipsi*, qui jam antiquus ejus sit hostis—"Vult autem intelligi, ait Servius, Æneam etiam contra Diomedem bella gesturum, non tantum propter præsens imperium, sed et caussa hostilitatis antiquæ."

Quid ſtruat his cœptis, quem, ſi Fortuna ſequatur,
Eventum pugnæ cupiat, manifeſtius ipſi,
Quam Turno regi, aut regi adparere Latino.
  Talia per Latium: quæ Laomedontius heros
Cuncta videns, magno curarum fluctuat æſtu;
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In partiſque rapit varias, perque omnia verſat.
Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen aënis

p. 380, non prorſus male; etſi enim *vir Dardanius* et ſimilia ſæpe occurrunt, tamen *nomen* nude poſitum minus gratum videtur: *increbeſcere* vulgg. vid. I Georg. 359.——15. *Quid ſ. inceptis* Oudart. *Quid ſtudeat cœpt.* Goth. ſec. *quæ ſi* tert. Rottend.——16. *cupiet* aliquot Pier. et duo Burm. *cupiant* Ed. Baſ. *capiat* Ed. Ven.——19. Sup. IV, 532 *magnoque irarum fluctuat æſtu.* 561 *varioque irarum fluctuat æſtu.* XII, 486 *vario nequicquam fluctuat æſtu.*——20. 21. Verſus ſupra lecti IV, 285. 286.—— 20. *celerem nunc huc* duo Goth.

20. De verbis cf. ſup. IV, 285. 286. At comparatio, ut omnes viderunt, ſublecta eſt Apollonio Rhodio III, 754 ſq. ornata a Marone; niſi quod motæ aquæ cauſſa ex infuſione recens facta in Græco poëta non deſideratur: ὕδατος—τὸ δὴ νέον ἠὲ λέβητι Ἠέ που ἐν γαυλῷ κέχυται. Ante oculos quoque erat Lucret. IV, 212 *Quod, ſimul ac primum ſub divo ſplendor aquai Ponitur, extemplo, cælo ſtellante, ſerena Sidera reſpondent in aqua radiantia mundi.* Cæterum laudata comparatio multis, etiam S. R. Lowthio *de ſacra poëſi Hebræor. Præl.* XII, p. 238, quippe in qua obſervata rerum diſſimilium ſimilitudo delectet. Nec tamen minus delectat ea propterea, quod animi ſtatus et affectio re ſub oculorum intuitum cadente præclare expreſſa eſt: id quod genus comparandi ſuaviſſimum eſt. Aliam comparationem Homeri Iliad. ξ, 16 ſqq. cum fluctibus e diverſorum ventorum afflatu ſuſpenſis conferant ſtudioſi. In *imagine Lunæ* argutantur interpretes: eſt ea pro ipſa Luna, cujus ſane imago in aquæ ſuperficiem incidit ab eaque redditur. Alius nec magis feliciter, poſſit verba *ſub auras* calumniari, cum ſequantur *laquearia tecti.* Silius VII, 142 ſqq. fere verba ipſa retinuit: *Miſcetque exacuens varia ad conamina mentem, Sicut aquæ ſplendor radiatus lampade Solis Diſſultat per tecta, vaga ſub imagine vibrans Luminis et tremula laquearia verberat umbra.*

Sole repercuſſum, aut radiantis imagine Lunæ,
Omnia pervolitat late loca, jamque ſub auras
Erigitur, ſummique ferit laquearia tecti.
Nox erat; et terras animalia feſſa per omnis
Alituum pecudumque genus ſopor altus habebat:
Quum pater in ripa gelidique ſub ætheris axe
Æneas, triſti turbatus pectora bello,
Procubuit, ſeramque dedit per membra quietem.
Huic deus ipſe loci fluvio Tiberinus amœno
Populeas inter ſenior ſe adtollere frondis
Viſus; eum tenuis glauco velabat amictu
Carbaſus, et crinis umbroſa tegebat arundo;
Tum ſic adfari, et curas his demere dictis:

23. *radientis* Gud. et pr. Rottend. cf. inf. 616.——25. multos *lacunaria* legiſſe narrat Serv. ſatis indocte.——26. *a. verſa* Goth. ſec.——28. *Tum* duo Burm.——33. *Cum* Junt. et Ald. pr., ſicque Rom., emendate *eum* Ald. ſec.——35. *Cum* Moret. ſec. *adfatur* Dorvill.

26 ſqq. Iterum per novum viſum fatalis rerum ordo declaratur: vide Diſquiſ. II T. II ſ. VI. Noctis declaratio magnam ſuavitatem habet; Copioſiorem ornatum ſup. IV, 522 ſqq. attulerat: ubi Apollonii Rhodii veſtigia animadvertebamus. Nuper in Lexico Homerico alterius Apollonii p. 490 etiam illi Alcmanem præiviſſe vidimus verſibus forte ſic conſtituendis: εὕδουσιν δ' ὀρέων κορυφαί τε καὶ φάραγγες Πρώωνες ἠδὲ καὶ χαράδραι· Φῦλά τε ἑρπετά θ', ὅσσα τρέφει μέλαινα γαῖα, Θῆρες ὀρεσκῷοί τε καὶ γένος μελισσῶν· Καὶ κνώδαλ' ἐν βένθεσσι πορφυ—ρῆς ἁλός· εὕδουσιν δ' οἰωνῶν Φῦλα τανυπτερύγων—. Sub dio Æneas obdormiit, *ſeramque dedit per membra quietem*: ducta loquendi forma ex altera, qua *ſomnus dici per corpus, ſpargi per membra*, dicitur. Monemus hoc, quod plerique verba tenent, cauſſas ſermonis ignorant.

31. *deus loci* ἐπιχώριος θεός. Ripa Tiberis populis eſſe debuit prætexta: quod nunc aliter ſe habere audio: ſed cf. inf. 95. 96, et VII, 29 ſqq., ibique Exc. III a pr. 33. *tenuis carbaſus glauco amictu*, pro glauca palla carbaſina humeris vel

O fate gente deum, Trojanam ex hoftibus urbem
Qui revehis nobis, æternaque Pergama fervas,
Exfpectate folo Laurenti arvifque Latinis,
Hic tibi certa domus; certi, ne abfifte, Penates;
Neu belli terrere minis. Tumor omnis et iræ
Conceffere deum.
Jamque tibi, ne vana putes hæc fingere fomnum,
Litoreis ingens inventa fub ilicibus fus,
Triginta capitum fetus enixa, jacebit;
Alba, folo recubans, albi circum ubera nati.
Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum:

38. *loco* Medic., et in marg. *alibi folo.* *Laurentum* Serv. ad v. 12.—— 39. *certive abf.* Dorvill. *adfifte* al. ap. Pier.——40. *tumor* Heinf. e libris fecundum Pier., alii *timor.*——41. *profugis nova mœnia Teucris* fuppletur verfus in multis, quos Serv. Heinf. et Burm. viderunt: perperam accepta voce *conceffere.* Effe qui *confedere* legant, a Taubmanno notatum. ——42. *nec vana putes* Rom. *ni vana putas* Gud. a m. pr., non male, inquit Heinf., immo ad fenfum peffime. *Jamque (tibi ne v. p. hunc f. f) Lit.* Parrhaf.——43. *fub ilice buxus* Rom., nec nifi recenter correctum. Vff. 43 44. 45. 46 jam fupra lecti III, 390. 391. 392. 393, nunc, puto, male repetiti.——45. *recubant a.—nati* Medic.——46. Abeft verfus a Medic. et a pr. m. a Gudiano. Sane ille cum trinis prioribus occurrebat fup.

vel femori fluviorum injecta in fignis veterum. Imitatorem verbofum Claudianum Cerda comparavit in Paneg. Olybr. (I, 214 fqq.). Adde de VI Conf. Honorii (XXVIII, 163 feqq. Servius ineptit ad h. l.) 36. 37. idem orationis color, qui in illis: *Ilium in Italiam portans:* tua ftirpe et Penatibus facrifque adductis cum reliquiis Trojanorum. *revehis* autem propter ftirpem Dardani fabulofam ex Italia. v. fup. III, 167 fq., ubi cf. Exc. VI. 38. *expectate* propter deorum vaticinia; cf. v. 12 fup. ad VII, 687; nempe *expectata* dicuntur effe ea, quæ prædicta funt, ut in libris facris paffim; eadem dicuntur *debita.* 40. *Conceffere* h. refederunt. Non audiendi Intpp. vett. et recent. Si dicas, necdum tamen Junonis iram in Trojanos ceffiffe feu placatam fuiffe; fi quidem compares IX pr. X, 62; vanam eam effe reputa.

42. De hoc oftento, quod jam Helenus vates prædixerat lib.

Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
Aſcanius clari condet cognominis Albam.
Haud incerta cano. Nunc qua ratione, quod inſtat,
Expedias victor, paucis, adverte, docebo.
Arcades his oris, genus a Pallante profectum,
Qui regem Evandrum comites, qui ſigna ſecuti,
Delegere locum, et poſuere in montibus urbem,
Pallantis proavi de nomine Pallanteum.
Hi bellum adſidue ducunt cum gente Latina;
Hos caſtris adhibe ſocios, et fœdera junge.
Ipſe ego te ripis et recto flumine ducam,

ſup. III, 393. Nunc eo vix careas propter ſeqq. *ex quo* eſt ἐξ οὗ ſc. χρόνου pro ὅτι; nam ut ſit *ex quo*, ſecundum quod portentum, duriſſimum eſt. ——47. *tridenis* duo Burm. cum pr. Goth.——48. *condens* alter Hamb. *c. c. urbem* Goth. tert., quod equidem malim a poëta profectum in vaticinio.——50. *Expediam* a m. pr. Medic. et Gud. *Expedies* Goth. ſec. ——51. *hic* Medic. *is* eraſo *h.* Dorvill.——55. *ducent* Hamb. ſec.—— 56. *fœdere* alii ap. Serv. et Gud. ac pr. Moret. cum al. ap. Burm., ſed offenſa aure.——57. *ripis* ſane parum commodum, ſecundum, intra ripas, alveo.

lib. III, 388 ſqq., v. Exc. II ad lib. VII, 126. 47. *Ex quo:* ex quo tempore, quando. *clari cognominis*, ab *alba* ſue nominatam, et XXX inde anno conditam.

51 ſqq. *Evander* cum matre Carmenta ſeu Nicoſtrata, vate, ex Arcadia profectus, Pelaſgos ſuos in loca circa Tiberim adduxit, et in monte, qui inde Palatinus dictus, oppidum Pallanteum, mox Palantium et Palatium appellatum, condidit. Fuerat jam in Arcadia Pallantium pagus, et inter proavos Pallas, a quo hi Arcades orti dicuntur poëtæ: *genus a Pallante*, h. e. Pallantis progenies. Idem nomen filio Evandri impertitum. v. Exc. I, h. lib. In Evandro potuiſſet poëta omnia ad majorem admirationem ſtruere et parare. Evander gente Pelaſgica oriundus vix videbatur bonæ ſpei ac fiduciæ locum relinquere Trojanis, ſi repente in eum incidiſſent. Sed poëtæ placuit alia ratio, ut per ſomnum hæc denuntiaret, utque, propter Latinorum in advenas Arcadas odia, communi periculi metu Trojanos et Arcades, Pelaſgicæ licet ſtirpis, in fœdus et ſocietatem adduceret. cf. inf. 129 ſq. Et vero Achæi, ſi propius inſpexeris, qui Trojam expugnaverant, diverſæ ſtirpis ſunt. 53. *in montibus*, ne arguteris; eſt, *in monte* Palatino: et v. 57 *recto flumine*

Adverſum remis ſuperes ſubvectus ut amnem.
Surge age, nate dea; primiſque cadentibus aſtris
Junoni fer rite preces, iramque minaſque
Supplicibus ſupera votis. Mihi victor honorem
Perſolves. Ego ſum, pleno quem flumine cernis
Stringentem ripas, et pinguia culta ſecantem,
Cæruleus Thybris, cœlo gratiſſimus amnis.
Hic mihi magna domus, celſis caput urbibus, exit.
Dixit, deinde lacu Fluvius ſe condidit alto,

alveo. *tecto* Menag. pr.; et ſic Cerda conj. ad v. 95. 96. Schraderus autem conj. *ſilvis et tecto fl.*——58. *in amnem* Witt. *ſuperes remis* aliquot Pier.——59. *age* excidit Rom. et aliis Pier., in aliis ſuppletum *o.* Mentel. pr. a m. pr. *ait.*——60. *iraſque* complures ap. Heinſ. et Burm.——61. *donis* multi ap. Pier. et Heinſ., ſed *votis* tuentur Rom. et Medic. cum al.; et venit forte *donis* ex ſup. III, 440.——62. *Perſolvis* Witt. *quem pleno gurgite c.* aliquot Pier.——63. *ruentem* Moret. ſec., quod probat Heinſ. et illuſtrat, ut erat ille paullo proclivior ad captandas elegantias ſecretiores et exquiſitiores, etiam ubi a genio ſcriptoris et loci erant alienæ. Sed multo probabilius, librarium caſu in hanc vocem incidiſſe, quam tot alios codices eſſe depravatos. Nec, quod Burm. bene monuit, placidum flumen bene dicitur *ruere.* Tum Auſon. et ipſe *ſecantem* legit Moſell. 460. Witt. a m. pr. *ſequentem.*——65. *certa domus* Gud. *cæſis* Medic. a m. pr. *eſcit* antiquo pro *erit* emendat Faber : et Heinſ. *exit* tranſitive pro effert, exerit, accipit. Utrumque perperam. Vid. Not.——66. *fluvio* Gud. a m. pr. *lacu et fluvio* Heinſ. conj. *fluvii* conj. Heumann. Sed v. Not.

flumine recto fluminis itinere; Nec audiendus Servius, qui in eo argutatur, quod flexuoſam ripam alibi memoravit vſ. 95. 59. *primiſque cadentibus aſtris* ſub primum diluculum; nam poëtis ſidera curſu noctis exacto occidere dicuntur. v. ad lib. II, 8. 9. Excurſ. II. *Junoni fer rite preces,* quod idem Helenus ſedulo monuerat lib. III, 435 ſqq., ut videas poëtam ſibi conſtare. 64. *Cæruleus.* Atqui, flavus eſt Tiberis, et luteus, ut ſatis notum. Scilicet nunc deo communem fluviorum naturam dat. *cælo gratiſſimus,* Θεοφιλής.

65. Circa has eaſdem oras ſurget aliquando magna urbs, Roma. Quod in vaticiniis facere mos eſt, res futura effertur tamquam præſens, *exit* pro *exibit.* *celſis caput urbibus* nota illa poëtica oratio, pro: *caput urbium.* Tum ea urbs, dicta *domus* dei Tiberini, quatenus ille in ea conſecrabitur et ut deus coletur. Sic facile componuntur turbæ interpretum.

Ima petens. Nox Æneam ſomnuſque reliquit.
Surgit, et, ætherii ſpectans orientia Solis
Lumina, rite cavis undam de flumine palmis
Suſtulit, ac talis effundit ad æthera voces:
Nymphæ, Laurentes Nymphæ, genus amnibus unde eſt,
Tuque, o Thybri tuo genitor cum flumine ſancto,
Adcipite Ænean, et tandem arcete periclis.
Quo te cumque lacus, miſerantem incommoda noſtra,
Fonte tenet, quocumque ſolo pulcherrimus exis;
Semper honore meo, ſemper celebrabere donis,
Corniger Heſperidum fluvius regnator aquarum.

67. *relinquit* aliquot Pier., inter quos Rom. ἐμὲ δὲ γλυκὺς ὕπνος ἀνῆκεν Homericum.——70. *Suſtinet* Rom. aliquot Pier. cum Medic., Gud., aliiſque ap. Heinſ., ex interpolatione puto. *effudit* lectam ante Heinſ. *diffudit* ed. Ven.——72. *Tu quoque Tybri* duo Burm. *o* aliis excidit; in aliis: *Tuque o Tybri, tu, o*, apud Pier. et Heinſ., quod probabat Ge. Fabric. cum Cuninghamo. Alii aliter turbant. *tu flumine Thuſco* Bigot. Vulgata eſt apud Serv. et Macrob. VI, 1, ubi docet ex Ennio adumbratum eſſe verſum. Nam is: *Teque pater Tiberine tuo cum flumine ſancto* cecinerat. *xancto* codd. ap. Pier. cf. Burmann. Sec. ad Antholog. p. 73. Etiam ex Livio notum eſt lib. II, 10 *Tiberine pater, inquit, te ſancte precor.*——75. *tenent* Rom. cum binis Heinſ. et fragm. Vatic., it. Erf. *q. loco* Parrhaſ.——76. *venerabere* plerique Pier. et bini Heinſ., ex interpretatione. Alia in Witt. *honorabere*.

pretum, quas hic commemorare nil attinet. cf. Burm. Mox *lacus* ſ. pro alveo, ſ. quod malim, pro profundo, vel fundo fluvii, adeoque pro ipſo amne.
67. ἐμὲ δὲ γλυκὺς ὕπνος ἀνῆκεν Hom. 69. *rite cavis* tamquam precaturus. Nihil aliud. 71. *genus amnibus unde eſt:* quatenus Nymphæ fontium ſunt deæ. Alias poëtæ aliter. 73. *arcete periclis*, liberate, finem laborum facite. 74. Expreſſit Statius IV Theb. 832 *quacunque domo gelida ora reſolvit* etc. *lacus*, uti v. 66, pro ipſo amne. Niſi docte de ipſo fonte dixit, quo aquarum ſcaturientium copia colligitur in lacum. Eſt enim fons et caput amnium ſedes Fluviorum; cf. ad Ge. IV, 319. 75. ad formam Odyſſ. λ, 237.

Adſis o tantum, et propius tua numina firmes.
Sic memorat, geminaſque legit de claſſe biremis,
Remigioque aptat; ſocios ſimul inſtruit armis.
Ecce autem, ſubitum atque oculis mirabile monſtrum,
Candida per ſilvam cum fetu concolor albo
Procubuit, viridique in litore conſpicitur ſus:
Quam pius Æneas tibi enim, tibi, maxuma Juno,
Mactat, ſacra ferens, et cum grege ſiſtit ad aram.
Thybris ea fluvium, quam longa eſt, nocte tumentem
Leniit, et tacita refluens ita ſubſtitit unda,
Mitis ut in morem ſtagni placidæque paludis
Sterneret æquor aquis, remo ut luctamen abeſſet.

78. *Adſis et* aliquot Pier. *o tandem* vulgo lectum ante Heinſ., qui e ſuis et Pier. emendavit. *proprius* ſcriptum viderat Serv. *placidus* apud Donatum, ex intpt. *tua omina* emendaverat Palmer. Spicileg. p. 616. Sed *numen* pro voluntatis quacunque ſignificatione, monito et oraculo, poëtis dictum occurrere alibi jam monitum eſt. *n. ſerves* Oudart.——79. *memorans* pr. Voſſ. *geminas legit* Franc. *memorans geminas legit* Parrh.——80. *a. ſocios : ſimul* alii male diſtinguunt. v. Burm. *ſ. atque inſtruit* Sprot.——81. Laudat hunc et omiſſo verſu 82 tres ſeqq. auctor libelli de Progenie Auguſti.——83. *fœta* Sprot.——85. *ad aras* aliquot ap. Burm.——86. *eſt* abeſt aliquot Pier. et Heinſ., mendoſe. conf. ſup. IV, 193.——87. *Lenit* Rom. contracte. *ſuſtulit* Goth. tert.——88. *et in m.* alter Menag.——89. *et l.* Witt., et ſic legere dudum malebam. *abiret* Ed. Ven. *abiſſet* Rom.——90. *incertum* Non. Marcell. in *Rumor.* *peragunt* Rom. pars Pier.

λ, 237. 238 ſtructus eſt. 78. *numina,* tuum monitum per ſomnum. vid. Var. Lect.

80. *armis* proprie. conf. v. 93. 81. vide modo ad v. 42. Copia orationis in vſſ. 82. 83 parum placet: *Candida—concolor cum fetu albo*; *Procubuit—conſpiciturque : per ſilvam—in littore.* Mox 84 *enim* aſſeverative, ut *vero,* pro *utique,* σοί γε δὴ, nec vacat, quod putant grammatici. 87. Jung. ſ. *ita ſubſtitit, ut,* ſ. quod forte magis poëticum: *ita ſubſtitit:* eo modo, ſicut erat; cum ita factum eſſet. Sequitur: *ut* adeo *mitis* etc.

90. *rumore ſecundo,* curſu ſecundo, etſi amne adverſo (nam ſolvunt

Ergo iter inceptum celerant rumore fecundo;
Labitur uncta vadis abies: mirantur et undæ;
Miratur nemus infuetum fulgentia longe
Scuta virum fluvio pictafque innare carinas.
Olli remigio noctemque diemque fatigant,

Pier. et Heinf. librorum, cum Goth. tert. Macrob. et Nonio Marcello. *peragrant* Gud. *celebrant* Medic. Pierii, cum alt. Hamb. et Ed. Ven. *accelerant* Goth. fec. *rumbre* pro *Rumone*, quod prifcum Tiberis nomen fuerit, pofitum putabat Servius; perperam. conf. Not. Forte autem melius interpungas: *celerant*; *rumore fecundo Labitur uncta vadis abies.* Et fic quoque vidi malle virum doctiffimum Burgefs ad Dawes Mifcell. p. 446.——91 *uda* aliquot Pier., fed vid Not. *uncta abiefque vadis* Leid. unus.——92. *mirantur* pr. Menag. et a m. pr. Gud. cum fragm. Vatic. *affuetum* alter Hamb. *inceptum* Menag. pr.——93 *que* abeft binis Burmann. *pictas fluvioque* Ed. Ven.——94. *navigio* Ven.

folvunt littore Laurentino in oftiis Tiberis et fuperiora fluminis petunt): fere quod X, 687 *Labitur alta fecans fluctuque æftuque fecundo. Rumor* enim, fecundum Guellium et Gronon. Obff. II, 17, quibus Donatus præivit, dictum olim eft de murmure aquæ carina et remis percuffæ, qua navis a puppi propellitur, adeoque omnino de motu aquæ. Pro optimo interprete eft Aufon. Mofella v. 22 *interlabentis tacito rumore Mofellæ.* Multa ad h. l. cumulant. Fabric., Heinf. et Burm., ut tamen de vi et origine vocis haud melius conftet. Scilicet *rumor* a ruendo dictus videtur; ruitur feu eruitur aqua remo, adeoque ex impulfu ftrepitus oritur. Inde de quovis ftrepitu et murmure illud frequentatum, inprimis famæ. Tum vero etiam, ut ὄσσα, pro voce ominata et omine. Pro plaufu et laude *rumorem fecundum* dixit Horat. I Ep. 10, 9, ut fere h. l. etiam accipit Nonius: " hoc eft profpero favore et auxilio fluminis." Idem e Feneftella et Ennio loca laudat, in quibus *populi rumore fecundo* eft favore et ftudio populi. Nec alio fenfu dictum eft in loco Cic. de Div. I, 16 et in loco Suevii ap. Macrob. VI, 1, pag. 575 Lipf. v. 91. *unctam* pice *abietem* ab Ennio accepit: *Labitur uncta carina, vocat fuper impetus undas:* Macrob. VI, 1. 578. Locum Apollon. I, 545 fq. comparat Brunck. paullo diverfum. 93. *carinas pictas* v. ad V, 663. 94. *remigio noctemque diemque fatigant*, non, fe, ut Cerda malit, quod profaicum effet; fed eft epica audacia. *Cælum clamore, filvas venatu* (IX, 605), *nivem curfu, amnem remis, fatigare*, paffim in poëtis occurrit. Eft fcilicet, quod fatis conftat, proprie *fatim agere*, valde, crebro, movere, tractare, agitare rem, adeoque omnino in re aliqua verfari, vel eam frequentare;

Et longos ſuperant flexus, variiſque teguntur
Arboribus, viridiſque ſecant placido æquore ſilvas.
Sol medium cœli conſcenderat igneus orbem:
Quum muros arcemque procul ac rara domorum
Tecta vident; quæ nunc Romana potentia cœlo
Æquavit: tum res inopes Evandrus habebat.
Ocius advertunt proras, urbique propinquant.
Forte die ſollemnem illo rex Arcas honorem

97. *medio* Sprot. *conſiderat* Franc. *axem* pro div. lect. pr. Rottend. ——98. *arces* oblongus et quidam alii Pier., quod recepit Catrœus, ut ſint ſeptem colles, quibus poſtea Roma fuit impoſita. Sed *arx* ſimpl. pro urbe in colle Palatino poſita; cf. inf. 313; ad veterem morem, quo acropolis, in colle condita, reliquæ civitatis initia faciebat. *ac rara* Heinſ. ſecundum vetuſtiores, etiam Pier. Vulgo *et.*——100. *tunc* Rom. *Evandrus* Rom. et Medic. cæterique vetuſtiores; ergo recepit Heinſ., quem vide poſt Pierium. Vulgo: *Evander*, etiam paſſim in ſeqq., quoties recurrit ea vox.——101. *avertunt* duo Burm. *et ubique p.* Goth. ſec.——102. *diem* Dorvill. et Ed. Ven. cum Rom. cod. *ſolemne* Mediol.

tare. conf. ſup. ad Æn. I, 280 et ad VII, 582. Simili modo *quatere, movere, impellere ſilvas, exercere* ap. Silium XV, 769. Porro poëtæ tempori tribuunt tamquam actum ab eo id, quod in tempore fit: Sic *noctem produci, diem frangi,* adeoque etiam, ut h. l., *fatigari* dicunt: X, 807 *diem exercere.* Propertius IV Eleg. 11, 77 *Sat tibi ſint noctes, quas de me, Paulle, fatigas:* quæ forma tandem eo redit, ut *fatigare* ſit, *conſumere, exigere.* 96. *placido æquore,* alveo fluvii, *ſecant ſilvas,* navigant inter ripas ſilvis conſitas. Nimis acute Serv. et alii: ſecant imagines nemorum, quæ in pellucida fluvii ſuperficie apparebant. 97. Ἦμος δ' Ἠέλιος μέσον οὐρανὸν ἀμφιβεβήκει Iliad. Θ, 68 et al.

102 ſqq. Egregia carminis œconomia, qua belli cum Latinis geſti argumento per ſe tenui et pauperi copiam rerum et narrationum conciliat poëta. Offendit Æneas Evandrum ſua ſacra facientem Herculi; rerum ſpecies objicitur auguſta religionibus, et hominum ſæculique ſimplicitate placens. Eadem v. 185 ſqq. adducit epiſodium de cæſo ab Hercule Caco, tamquam ſacri inſtituti cauſſa et origine. Obverſatum eſſe in omnibus his poëtæ animo locum Odyſſ. V, 32 ſqq., ubi Telemachus in Neſtorem ſacra facientem incidit, negari nequit: etiam ex Piſiſtrato Neſtoris filio Pallas ſubnatus. Ad talia attendendum eſt ei, qui de ſex poſteriorum Æneidis librorum præſtantia et de poë-

tæ

Amphitryoniadæ magno divisque ferebat
Ante urbem in luco. Pallas huic filius una,
Una omnes juvenum primi, pauperque senatus,
Tura dabant; tepidusque cruor fumabat ad aras.
Ut celsas videre rates, atque inter opacum
Adlabi nemus, et tacitis incumbere remis:
Terrentur visu subito, cunctique relictis
Consurgunt mensis. Audax quos rumpere Pallas
Sacra vetat, raptoque volat telo obvius ipse;
Et procul e tumulo: Juvenes, quæ caussa subegit
Ignotas tentare vias? quo tenditis? inquit.
Qui genus? unde domo? pacemne huc fertis, an arma?
Tum pater Æneas puppi sic fatur ab alta,
Paciferæque manu ramum prætendit olivæ:

104. *Pallans* codd., vide Pier. *hinc* Oudart. *cui* sec. Moret. *quem* Parrhas.——106. *dabat* Gud. a m. pr. *trepidus* Zulich. cum Goth. pr. *ad auras* pr. Moret.——107. Melius esset: *utque inter o.*——108. *tacitos* Rom. et alii Pier. cum Colot. et Medic., quod ex interpretatione profectum. Exquisitior forma *tacitis remis*, sive ut ipsos *tacitos* adnare dicat, sive ut sit pro, *tacite*, nullo aut exiguo undarum strepitu, ut quoque inf. lib. X, 227. conf. Cerda.——110. *quod* Medic. a m. pr.——111. *ille* Goth. tert.——112. *o Juvenes* duo Burmann. *quæ cura* Menag. pr. cum aliquot Pier.——114. *Qui genus* ab Heins. e libb. τίνες (κατὰ) τὸ γένος; vulgo: *Quod genus.* alii *quis.* Franc. *quid g.* Rom. *in arma.*——116. *protendit* Gud. a m. sec. *tetendit* Witt. *pauperæque* Rom. a pr. m.

tæ ingenio pronuntiare vult; ne argumenti inopia fraudi sit ingenio et arti poëtæ. 103. Herculi cum cæteris Diis. v. Serv. 105. *pauper senatus.* Explicuit Silius I, 609 *castaque beatos Paupertate Patres.* conf. eund. VI, 631 sqq. 108. *tacitis remis,* nullum aquarum strepitum moventibus; cf. Var. Lect. 111. *Sacra* sunt h. l. eadem quæ modo *mensæ*, scil. epulæ sacrorum, quibus peracto sacrificio tum vacabant, quasque mox instaurant 172. 175. *vetat*, scil. quia nefas erat. 114. Comparant Od. α, 170 et al. v. Cerdam. 115. *puppi.* Scilicet, cum v. 101 *proras advertissent*, ut ad littus accede-

Trojugenas ac tela vides inimica Latinis;
Quos illi bello profugos egere superbo.
Evandrum petimus. Ferte hæc, et dicite lectos
Dardaniæ venisse duces, socia arma rogantis.
Obstupuit tanto percussus nomine Pallas:
Egredere o, quicumque es, ait, coramque parentem
Adloquere, ac nostris succede penatibus hospes.
Excepitque manu, dextramque amplexus inhæsit.
Progressi subeunt luco, fluviumque relinquunt.
  Tum regem Æneas dictis adfatur amicis:
Optume Graiugenum, cui me Fortuna precari,

118. *ille* Rom.——119. *ferte hoc* Dorv.——120. *Dardaniæ duces* mihi quidem admodum displicent h. l., inprimis cum sequatur: *tanto percussus nomine.* *Dardaniæ viros* pars codd. et edd., etiam Aldd. pr., mutatum hoc in ed. sec. *in duces*; hinc in cæteris edd. obtinuit: quod Heinsius codd. auctoritate firmat. Sane *Dardaniæ duces* dictos præferam pro *Dardaniæ viris*; verum, si *lecti* sunt, non tam *duces* quam *viri* dicendi erant. *Dardanios*, quod malim, unus Montalb. exhibet. *Dardaniæ advenisse* quatuor apud Burm. a m. sec.——121. *percussus* Heins. e præstantioribus secundum Pier. Vulgo *perculsus*——122. *Et gradere* Rom. et boni codd. apud Benedict., quod ille probat, ut sit: *Obstupuit—Pallas, Et, gradere o q.*——123. *hac* Gud. sc. via, inepte.——124. *Excepit* Heins. cum Pier. e libb., alii *accepit*. *Excepitque manum* Hugen. *Exceptaque manu* pr. Hamb. *manu dextraque* aliquot Pier. cum Schol. Statii I Theb. 470; sic erit *dextra inhæsit* cf. Burm. *implexus* alii Burm.——125. *lucum* Franc. *fluvioque* Gud. a m. pr.——127. *Optime* vulgg. ante Heins. In *cui precari* antiquitatis studium declaravit poëta, saltem exquisitam orationem captavit.

accederent, mox navi inhibita et in puppim retro remis acta puppim obvertebant littori.

117. *tela inimica Latinis* memorat propter v. 55 *Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina.* Hinc quoque metus conspectis viris armatis major esse debuit v. 109. Graviter et illud: *Quos illi bello profugos egere,* cum Latini tantum nollent sedem Trojanis in suo agro concedere. 119. *ferte hæc,* non ad ramum cum Servio et aliis referendum; sed, nuntiate. 124. *dextramque amplexus inhæsit,* pro, dextram amplexus est (ex Homerico: ἔν τ' ἄρα οἱ φῦ χειρὶ) et hoc pro simplici: manum prehendit. Nihil amplius ad sensum, sed ornate. At Burm. Homericorum et Græcæ rationis in multis parum memor: *dextram amplexus* et

inhæsit

Et vitta comtos voluit prætendere ramos;
Non equidem extimui, Danaum quod ductor, et Arcas,
Quodque ab ſtirpe fores geminis conjunctus Atridis;
Sed mea me virtus, et ſancta oracula divom,
Cognatique patres, tua terris didita fama,
Conjunxere tibi, et fatis egere volentem.

129. *timui* duo Burm. *exutus* ſec. Moret. *arces* Rom.——130. *ab ſtirpe* Heinſ. e Medic. Vulgo *a ſtirpe*.——131. *Sed tua me virtus, tua terris didita fama, Cognatique patres et ſancta oracula divom Conjunxere tibi*; vir doctus (J. Jortin) Obſſ. Miſc. Vol. I, p. 19, nimia ſubtilitate. Potuiſſet quidem poëta et illud velle; ut ap. Horat. *tua me tibi virtus fecit amicum*. Sed poëta nunc alterum maluit; patiamur eum arbitrio ſuo uti.——132. *dedita* Rom. et alii, et *debita* ap. Pier. et Burm.

inhæſit ſc. cervice vel alia corporis parte.

128. *comtos*, ſimpl. pro ornatos. Ineptit Serv. et in hoc et in cauſſa origineque ἱκετηρίας, quæ hoc verſu deſignatur, exponenda. Mira comminiſcuntur et alii: ut Paſchalius de coronis, VI, 17. A religione ritum ductum eſſe manifeſtum fit e vittis ſeu infulis laneis, obvolventibus ramum oleagineum, cujus uſus erat cum in ſacris tum in luſtratione et expiatione. Adeoque is, qui præferebat. ἱκέτης, ſupplex factus, aut crimen expiare ſe et culpam deprecari velle ſymbolice et religioſe ſignificabat, aut ſimpliciter per ſacra et deos ſe ſupplicare teſtatum faciebat. Hinc omnino fœderis, pacis et legationis, ſymbolum eſt factum.

130. *ab ſtirpe geminis conjunctus Atridis.* Cognationis gradus eſſe potuerunt plures, nec dici poteſt, quemnam poëta ſequutus ſit. Omnino utrumque genus a Jove ducebatur. Tum a ſororibus, Atlantis filiabus, et Evander et Atridæ oriundi erant (v. Excurſ. I); ab iiſdem Atlantis filiabus, Pleiades vocant, alia cognatio mox v. 134 ſqq. inter Evandrum et Æneam deducitur: Nam Dardanus Electra et Jove natus, Evander autem Mercurii, cui Maia mater, filius perhibebatur. v. Dionyſ. I, 31. Præclare autem et ingenioſe poëta hac generis conjunctione utitur ad cauſſas amicitiæ inter Evandrum et Trojanos ſerendas.

131. *mea virtus*, reſpicit illud; *non extimui*, confidentia, et animi fiducia ex meæ virtutis conſcientia, quam eandem confido apud te loco aliquo et auctoritate habitum iri. *Oracula divom* a Sibylla accepta. v. VI, 96.

Dardanus, Iliacæ primus pater urbis et auctor,
Electra, ut Graii perhibent, Atlantide cretus,
Advehitur Teucros; Electram maxumus Atlas
Edidit, ætherios humero qui ſuſtinet orbis.
Vobis Mercurius pater eſt, quem candida Maia
Cyllenæ gelido conceptum vertice fudit;
At Maiam, auditis ſi quidquam credimus, Atlas,
Idem Atlas generat, cœli qui ſidera tollit.
Sic genus amborum ſcindit ſe ſanguine ab uno.
His fretus non legatos, neque prima per artem
Tentamenta tui pepigi: me, me ipſe, meumque
Objeci caput et ſupplex ad limina veni.

135. Rufinianus de Schem. Lex. p. 254 corrupte: *Electram Graii p. Acretam.*——136. *maxumus Atlans* Rom.——137. *axes* Ed. Ven. *auxes* Goth. tert.——139. *Cyllene* Medic. et al., perperam. *Cylleni* Mentel. pr. a m. pr. *Cilleni* Dorvill. *Cyllenes* cdd. ante Pier., et ante Heinſ. *in vertice.*——140. *quicquam ſi* Goth. tert. *ſi cuiquam* Rom. aliquot Pier. *auditi ſi quicquam creditis* Gud. a m. pr., unde Heinſ. conj. *auditi ſi quicquam credimur*, quod nemo facile præſtare dicat. *auditus* Dorvill. cum Goth. ſec.——141. *genuit* duo Burm. *qui ſ. torquet* Schol. Horat. et Ed. Junt. ex aliis locis, IV, 482. VI, 798, ait Heinſius; at h. l. aliter habere ſcriptos. Neque tamen ſatis placet *τὸ tollit.* Saltem eſt, *βαστάζει*, pro ſuſtulit, ſublatum humeris fulcit, portat.——142. *findit* Dorvill. *ab imo* Goth. ſec.——144. *memet ipſe* codd. Burm., qui infimi loci libros habuit: etiam aliquot Pier. cum Goth ſec.

96. 97 *cognati patres*, per Atlantis filias, Dardanus a Jove et Electra, Mercurius a Jove et Maia natus, ut modo vidimus, et ut mox diſertius narrat. *conjunxere* h. adduxere me, ut me tibi adjungere ſtudeam.

134. *Dardanus.* cf. omnino Exc. VI ad lib. III. *advehitur Teucros* h. ad Teucros; ſ. Troadem, quam Teucer tum tenebat: Dardanus ibi Dardanum urbem condidit, Ilus autem filius Ilium; hactenus itaque poëta dicere potuit: *Iliacæ primus pater urbis et auctor.*

143—145. Præclari verſus. Hunc amo amplectorque Æneam! Junge: *non pepigi tentamenta tui prima per legatos neque per artem*; non prius te tentavi per legatos et callida conſilia. *pangere* proprie non eſt paciſci, ſed figere, conſtituere, facere; ex eo, quod *pangi*, figi, dicuntur ea, quæ decreta ſunt,

etiam

Gens eadem, quæ te, crudeli Daunia bello
Infequitur; nos fi pellant, nihil afore credunt,
Quin omnem Hefperiam penitus fua fub juga mittant,
Et mare, quod fupra, teneant, quodque adluit infra.
Adcipe, daque fidem. Sunt nobis fortia bello
Pectora, funt animi, et rebus fpectata juventus.
Dixerat Æneas. Ille os, oculofque loquentis
Jam dudum, et totum luftrabat lumine corpus.
Tum fic pauca refert: Ut te, fortiffime Teucrum,
Adcipio adgnofcoque libens; ut verba parentis,
Et vocem Anchifæ magni voltumque recordor!
Nam memini Hefionæ vifentem regna fororis
Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,

147. Heinf. diftinguebat: *Infequitur nos: fi p.* *pellat* duo Heinf. *adfore* Medic. *offore* pr. Moret. a m. pr. pro *obfore*, ex *affore*, quod alii fcribunt, ut Gothani.——149. *quodque fupra* Ed. Junt. *abluit* aliquot Pier. et Burmann.——151. *e rebus* aliquot Pier.——152. *ofque ocul.* Leid., quod Cuningham. conjiciebat. *Ifte os* Witt.——153. *l. l. pectus* Witt. a m. pr.——154. *Tunc* ante Heinf. *juftiffime* Exc. Burm.——155. *Adfpicio* aliquot Pier. et ed. Ven.——157. *Hefiones* ante Heinf., quem vide. *Hefione* al. *Hifionæ* Rom. *Hefionis* Goth. fec.——158. *Laomedontiadem* alii, præter edd. vett. Macrob. cum Goth. pr. et v. 162 alter.

etiam funt pacta. *per artem* ad confilia cauta et callida fpectare, quibus alterius voluntatem vel exploramus vel captamus, quis non videat? Burm. tamen eo devenit, ut *per epiftolam* interpretaretur. *meum objeci caput.* Etiam Gr. Σφὰς γὰρ παρθέμενοι κεφαλὰς Odyff. β, 237 et ψυχὰς παρθέμενοι Odyff. γ, 74 et al. conf. Quintus Cal. XII, 63. *gens Daunia*, Rutuli. vid. in Excurf. VII ad lib. VII. Ad fententiam conf. v. 55 fupra. 150. *Accipe daque fidem, fædufque feri bene firmum.* Ennius Ann. I apud Macrob. VII, 1, p. 572.

157 fqq. Hoc vero ingeniofum et elegans eft poëtæ commentum, quo Priamum fingit Salaminem, Hefiones, fororis, Telamoni Herculis fodali nuptæ, vifendæ cauffa, hincque Arcadiam adiiffe, ut Evander ejus notitiam habere poffet.

Sane

Protenus Arcadiæ gelidos inviſere finis.
Tum mihi prima genas veſtibat flore juventa;
Mirabarque duces Teucros, mirabar et ipſum
Laomedontiaden: ſed cunctis altior ibat
Anchiſes. Mihi mens juvenali ardebat amore
Conpellare virum, et dextræ conjungere dextram.
Adceſſi, et cupidus Phenei ſub mœnia duxi.
Ille mihi inſignem pharetram Lyciaſque ſagittas
Diſcedens chlamydemque auro dedit intertextam,
Frenaque bina, meus quæ nunc habet, aurea, Pallas.
Ergo et, quam petitis, juncta eſt mihi fœdere dextra:
Et, lux quum primum terris ſe craſtina reddet,

159. *Protinus* Pier. et al., ut alibi, h. l. eſt porro, ulterius pergendo. Cæterum offendit *viſentem inviſere.* Vidit hoc idem ſagax vir, Jac. Bryant, qui totum verſum ſublatum eſſe malit, quippe otioſum ad ſenſum, et ingrato modo interpellantem reliqua.——160. *Cum* Ven. *veſteibat* codd. Pier., quem vide. *juventus*, *juventas*, variant codd. Pier. et Heinſ.——161. *duces Teucrum* Gud. pro diverſa lectione, quod ornat Heinſ. Sic quoque Goth. ſec.——163. *juvenali* e codd. ſuis et Pier. reſtituit Heinſ. pro vulgari, *juvenili.*——164. *dextram et c. dextræ* aliquot Pier. *et dextram c. dextræ* Parrhaſ. et Erf. *et dextræ jurgere dextram* Ven.——165. *Phinei*, *Phœnei*, *Phænei*, *Finei*, *Penei*, *Phinci*, aberratt. Eſt Φενεός.——167. *intertexto* Rom. cum Moret. ſec. Rottend. pr. a m. pr. tert. Mentel. Reg. et Exc. Burm. et arridet Heinſio. Scilicet ineſt aliquid priſci roboris. τῆς ἀρχαιότητος πίνος.——169. *et* eraſum Dorvill. *et nunc quam* Leid. *quæ* Montalb.——170. *lux quam* Bigot. *terris primum* Leid.

Sane quidem, qui Homerum legerit, facile is in hoc commentum incidat, nam et is recordationem priſcorum hominum et rerum ex priſco hoſpitio repetit; v. c. Iliad. γ, 205 ſqq. et aliis locis; ſed facere hoc debito loco ac tempore, id vero eſt, quod ingenium poëtæ commendare debet. 160. *veſtibat flore*, πύκασεν. A Marone ſumſerunt multi. cf. Cerda. Fundus in Homero Odyſſ. λ, 318. 319. 165. *Pheneum* poſuit priſcam Arcadiæ urbem (Iliad. β, 605) paſſimque in fabulis memoratam, tamquam ſedem majorum. 166. ex noto ritu τῶν ξενείων, munerum hoſpitalium, Iliad. ζ, 219 et al., ex quorum pretio et arte tanto major honos accreſcebat ei,

Auxilio lætos dimittam, opibusque juvabo.
Interea sacra hæc, quando huc venistis amici,
Annua, quæ differre nefas, celebrate faventes
Nobiscum, et jam nunc sociorum adsuescite mensis.
Hæc ubi dicta, dapes jubet et sublata reponi
Pocula, gramineoque viros locat ipse sedili:
Præcipuumque toro et villosi pelle leonis
Adcipit Ænean, solioque invitat acerno.
Tum lecti juvenes certatim aræque sacerdos
Viscera tosta ferunt taurorum, onerantque canistris
Dona laboratæ Cereris, Bacchumque ministrant.
Vescitur Æneas, simul et Trojana juventus,
Perpetui tergo bovis et lustralibus extis.

171. *tutos* aliquot Pier. tresque Burm. *demittam* Ed. Junt. *dimittam* Puget.——172. *s. huc quando v.* Menag. pr.——173. *Annue* alter Hamb. *celebrare* alter Menag.——174. *ac jam* Goth. tert. *jam* abest Parrhas.——177. *Principioque* Menag. pr.——179. *læti* tres Burm. cum uno Goth.——180. *ferant* pr. Mentel.——181. *frequentant* Ed. Ven. ——183. *Perpetuo* Goth. tert., ex interpret.

ei, qui ea acceperat. 171. *opibusque.* Serv. *id est militibus*; opes *antiqui vocabant milites.* Potest hoc ita se habere. Sed poëta posuit genus: *auxilium* et *opes* h. ea, quibus ad bellum gerendum Trojani instrui et ornari poterant. 172 sqq. Color similis narrationis Odyss. γ, 34 sqq. et iterum δ, 48 sqq.

177. Nolim jungere *præcipuum toro*, quod impedit reliqua; sed *accipit præcipuum*; reliquos Æneæ socios in gramine collocat, Æneam autem, præcipuum et principem inter eos, collocat in solio ex acere, cui torus est impositus pelle leonis instratus. cf. inf. 367. 368. *invitat solio*, ad solium, ut tot alia, v. c. *mœnibus* inf. IX, 676. 179. *aræ sacerdos*, non enim templum erat Herculis, sed ara maxima dicta. conf. inf. 269 sq. 181. *Dona laboratæ Cereris*, frumenti πεπονημένου pro ἐκπονηθέντος, elaborati, labore confecti panis; *viscera* autem sunt pro carnibus. 183. *Perpetui tergo bovis* expressit Homericum Νῶτα διηνεκῆ, Iliad. η, 321. Odyss. ξ, 437, ubi Ajax et Ulysses eodem modo præcipuæ portionis honore excipiuntur. *lustralibus extis.* Multa perperam tradunt

Poſtquam exemta fames, et amor conpreſſus edendi,
Rex Evandrus ait: Non hæc ſollemnia nobis,
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram
Vana ſuperſtitio veterumque ignara deorum
Inpoſuit. Sævis, hoſpes Trojane, periclis
Servati facimus, meritoſque novamus honores.
Jamprimum ſaxis ſuſpenſam hanc adſpice rupem:
Disjectæ procul ut moles, deſertaque montis
Stat domus, et ſcopuli ingentem traxere ruinam.
Hic ſpelunca fuit, vaſto ſubmota receſſu;

184. *comprenſus* Rom. ap. Pier. —— 185. *Evander* pauci. v. Pier. *Evandros* duo Burm. —— 186. *tanti nominis aram* malit Cerda; quia *ara maxima* v. 271. —— 187. *veterumve* ante Heinſ. conf. Pier.; ſicque omnes Goth. cum Erf. Donatum ſuſpicor *veterumque ignara parentum* legiſſe; ſed recte *deorum* ſe habet; non novam hanc eſſe ait religionem et a priſcorum *deorum* cultu temere recedentem. Bene exponit locum Lactant. IV Inſt. 28. —— 188. *hoſtes* Franc. *h. ſervata* pr. Menag. —— 189. *S. colimus* Menag. pr. *meritos ſacramus* Dorvill. et Exc. Burm. *renovamus* pr. Moret. *novare* bene dictum de ſacro anniverſario. —— 190. *Jam pridem* unus pervetus Pierii (eſt is Romanus) cum Palatino ap. Benedictum, et pars Heinſ. *accipe* Franc. a m. pr. *Hanc primum ſ. ſ. ſuſpice r.* Serv. ad I Æn. 438. —— 191. *dejectæ* Rom. et Palat. idem, perperam. conf. I Ge. 283. conf. inf. 355. *disjecta eſt p.* Goth. ſec. —— 192. *texere* duo Burm. —— 193. *Hæc* qu. Moret. *huic* Ven.

dunt Serv. et alii; ſed aliter accipi vix poſſunt quam quod eorum uſus aliquis præcipuus in luſtrationibus erat: quem etſi ignoramus, exta tamen, quæ heroicis temporibus in epulis ſacris apponebantur, ſequentibus ætatibus autem diis cremabantur, a Romanis immolari ſolita eſſe etiam in ſacris expiatoriis, ſatis conſtat: v. c. in Fordicidiis Ovid. Faſt. VI, 637. 638. 670 ſq. *Luſtralem facem* et ſimilia comparat quoque Barth. ad Stat. Theb. I, 507.

184. *amor edendi*, quis non videt Homericum ἔρον ἐδητύος. Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο. 187. deſerens priſcorum deorum cultum, a vetere religione deſciſcens, et *vana*, temere innovata, nullo certo animi judicio. 189. *novamus* dictum de ſacro anniverſario. Sacrum igitur fit *Herculi Servatori*, Σωτῆρι, Ἀλεξικάκῳ.

193 ſqq. De Caco fabula Italorum domeſtica fuit: ornata a poëtis Romanis variis modis. Conferant, qui volunt, Ovid.

Semihominis Caci facies quam dira tenebat,
Solis inadceſſam radiis; ſemperque recenti
Cæde tepebat humus; foribuſque adfixa ſuperbis
Ora virum triſti pendebant pallida tabo.
Huic monſtro Volcanus erat pater: illius atros
Ore vomens ignis, magna ſe mole ferebat.
Adtulit et nobis aliquando optantibus ætas
Auxilium adventumque dei. Nam maxumus ultor,
Tergemini nece Geryonæ ſpoliiſque ſuperbus,

194. Interpunxi poſt Ruæum et alios: *Semihominis Caci facies quam dira t.*, ut ſit *facies Caci* pro Caco. cf. inf. 298. VI, 575 et Burm. h. l. Vulgo interpungebatur, *Hic ſpelunca fuit—Semihominis Caci: facies quam dira tenebat*; ita ſententia eſt: *cujus ſpeluncæ facies erat dira.* *quem d.* ſec. Moret. *tenebat* revocavit Heinſ., alii cum Rom. *tegebat*; ut ſit: *facies quam dira tegebat*, quod et Cuningham. prætulit.——195. *inaccenſam* duo Heinſ. *inacceſam* Franc. *inadſpectam* Schol. Statii Theb. I, 362, quod non diſplicebat Burmanno.——196. *que* abeſt Medic. Pierii et aliquot Heinſ. *for. ſuſpenſa ſup.* aliquot Pier., ex interpretatione.——197. *ſquallida* Medic. a m. pr. [ut conjecit Bentleius ad Lucan. II, 165.]——198. *Huic Volcanus erat monſtro* malebat Cuningham. Itane poëtæ variare numeros non licebit? *atrox* Franc.——201. *adventus* neminem maluiſſe miror. *m. heros* aliquot Pier.——202. *Geryonæ* vindicavit Heinſ. poſt Guellium, meliorum codd. auctoritate: ex Γηρυόνης. Vulgo: *Geryonis*, ex Γηρυών. *Geryoni* Rom.

Ovid. Faſt. I, 543 ſqq. Propert. IV El. 9. Liv. I, 7. Dionyſ. I, 39. Traxere ex Virgilio ſuas deſcriptiones, Amyci Valerius Fl. IV, 177 ſqq. et ſerpentis ad Bagradam a Regulo occiſi Silius VI, 146 ſqq. cf. Cerda. Ut autem poëta pro epiſodio fabulam adhibere poſſet, veniam dabat carminis conſilium Romanorum originibus et nomini conſulturi. Nam a Caco interemto ſacri Herculi ad *aram maximam* fieri ſoliti origo repetita. cf. inf. 269 ſq. Liv. l. l. et alii.

194. *facies Caci* pro Caco. conf. Var. Lect. 196. *ſuperbus* Maroni eſt ſævus, atrox. 199. *magna ſe mole ferebat*, ſimpl. ad habitum corporis vaſtamque ſpeciem refero, pro, *incedebat*; ſed aſſumſit notionem vaſti corporis; id quod ad ἐνάργειαν facit.

202. Cf. ſup. VII, 661 ſqq. Herculis nomen variis Italorum fabulis implicuit antiquitas; et peragratæ ab Hercule Italiæ veſtigia ubique oſtentabant. conf. ſup. Excurſ. XIV ſ. lib. III. Quid? quod adeo *via Herculea* inde ab Italia uſque ad Celticam fuiſſe narratur:

Alcides aderat, taurosque hac victor agebat
Ingentis; vallemque boves amnemque tenebant.
At furiis Caci mens effera, ne quid inausum
Aut intractatum scelerisve dolive fuisset,
Quatuor a stabulis præstanti corpore tauros
Avertit, totidem forma superante juvencas.
Atque hos, ne qua forent pedibus vestigia rectis,
Cauda in speluncam tractos, versisque viarum
Indiciis raptos, saxo occultabat opaco.
Quærenti nulla ad speluncam signa ferebant.

203. *huc* Franc. a m. pr. cum Goth. tert. et Erf. —— 205. *furis* retraxit Burm. pro *furiis*, quod Heinf. defenderat. Codicum quidem auctoritas utramque lectionem tuetur, priorem inprimis Servius, eamque probarunt Stephanus, Broukhuf. et Marklandus cum Burmanno; quæ tamen hic affert, levia funt. Dicuntur *ferus* et *efferus* promiscue cum et fine adjecto casu. Equidem *furiis efferus* præfero: primum, quod poëtico ornatui hoc consentaneum; *furis* vero vocabulum epica gravitate indignum et exile. Tum *furiis* in *furis* mutatio prona fuit, e vetere scriptura; non item inversa ratione. Tandem in *furiis* conspirant Rom. et Medic., principes diversarum sectarum: *furis* in recentioribus regnat, ut in tribus Goth.——206. *intractatum* Rom. et Medic. Pierii, cum Gud. et tribus aliis Heinf., quod placebat viris doctis, jam olim Benedicto, quia *tractare* et *contrectare* de furibus propric dicuntur. Recte quidem: sed alienæ istæ ab h. l. argutiæ; ante Heinf. erat vulgatum: *intentatum*: hoc habet Medic. a m. sec. et pars codd.; si *intentatum* a poëta profectum non est, saltem alterum eo sensu est accipiendum. *fuissent* Medic. et Gud. a m. pr. *tulisset* alter Hamb. Sane *fuisset* dictum pro, esset.——208. *Advertit* Dorvill.——209. *Atque has* Ven. *ferent* pr. Moret. *v. certis* Parrhaf. ——210. *tauros* pro *tractos* sphalma Goth. tert.——212. *Quærentem* vulgo inde a priscis edd. lectum. *quærenti* Heinf. adoptavit e Medic. aliisque, ut *ferebant* sit. *se ferebant*. *quærentis* Rom. et alii Pier., quod et Heinsius suspicatur: Mirab. Audit. 86. et 100.

208. *Avertit*, abigit, ut I, 527 *raptas ad littora vertere prædas*; tum *intractatum* pro vulgari: intentatum; nam junctum τῷ *inausum*. *a stabulis* autem, a pascuis, in quibus procubuerant: ut αὐλή. Iterum sic v. 213. 209. 210. Hoc a Mercurii furtis adumbratum. v. Homer. Hymn. in Mercur. vss. 69 sqq. 75. 76. *versa viarum indicia*, sunt vestigia pedum. *ferebant* se.

 216,

Interea, quum jam ſtabulis ſaturata moveret
Amphitryoniades armenta, abitumque pararet,
Diſceſſu mugire boves, atque omne querelis
Inpleri nemus, et colles clamore relinqui.
Reddidit una boum vocem, vaſtoque ſub antro
Mugiit, et Caci ſpem cuſtodita feſellit.
Hic vero Alcidæ furiis exarſerat atro
Felle dolor: rapit arma manu nodiſque gravatum
Robur; et ætherii curſu petit ardua montis.
Tum primum noſtri Cacum videre timentem
Turbatumque oculis. Fugit ilicet ocior Euro,

ſuſpicatur ab initio fuiſſe in libris exaratum. *quærentes* Gud. a m. ſec. cum tribus Heinſ. *quærente* Medic. Pierii. An *quærentum*, quod Burm. præſcripſit, ullibi legatur, non invenio.——213. *movebat* Ven.——214. *habitumque* duo Burm. *parabat* Medic. a m. pr. *pararat* qu. Moret. *pararent* Rom.——215. *Diſceſſum* Gud.——216. *relinquit* Goth. tert. *reliquit* ſec. *colles relicti* (ſcil. *impleri clamore*) conj. Schrader.——218. *Mugit* Rom., aliquot Pier. et Menag. alter.——219. *Alcides* Ven. *antro* Rom. ſ. *exardet* vel *exarſit et atro Felle dolor*: malebat Dorvill., nec male; etſi durior illa ſtructura, duplici auferendi caſu juxta appoſito, non infrequens eſt: *furiis*, per furias, propter iram.——221. *Robor* Gud. et Mentel. pr. *ætherii* novavit Burm. pro *aërii*, quod alii habent.——222. *trementem* tres Burm.——223. *oculi* novatum erat a Burmanno. Sic duo Heinſ., Bigot. et pro var. lect. Servius. *oculos* Gud., quod Heinſio merito arridebat. *oculis* vulgo ubique legitur, quod utique amplectendum, etiam tamquam magis epicum, pro vulgari: *noſtri homines viderunt eum turbatos oculos habentem.* Argutatur Burm., dum *turbatus* ſolum ſic ſufficere dicat: Lucan. III, 356 *quum turbato jam prodita vultu Ira ducis.* Sic enim *turbatus* animo

216. *colles clamore relinqui*, h. a bubus; præteriri, ſuperari boum clamore et mugitu: ut bene Burm. expoſuit; ut ultra colles procederet auditus mugitus et uſque ad Caci ſpeluncam perveniret. Ita paſſim *relinquimus* eum, quem ſuperamus, inprimis curſu, et *loca relinquimus*, per quæ tranſimus, adeoque clamor relinquit montes, quos ſuperat, ultra quos auditur. Hæc uſu loquendi et analogia defenduntur. Alias eſſe poſſit dictum de clamore a colle reſiliente adeoque ex impulſu eum relinquente. Tenuis eſſet oratio, ſi accipias: *colles relinqui* a bubus diſcedentibus cum *clamore*. 219. *furiis*, per furias, iram. 220. *arma* ſunt ipſa clava, de qua ſqq. 226.

Speluncamque petit; pedibus timor addidit alas.
Ut ſeſe incluſit, ruptiſque inmane catenis
Dejecit ſaxum, ferro quod et arte paterna
Pendebat, fultoſque emuniit objice poſtes:
Ecce furens animis aderat Tirynthius; omnemque
Adceſſum luſtrans huc ora ferebat et illuc,
Dentibus infrendens. Ter totum fervidus ira
Luſtrat Aventini montem; ter ſaxea tentat
Limina nequidquam; ter feſſus valle reſedit.
Stabat acuta ſilex, præciſis undique ſaxis,
Speluncæ dorſo inſurgens, altiſſima viſu;
Dirarum nidis domus opportuna volucrum.
Hanc, ut prona jugo lævum incumbebat ad amnem,
Dexter in adverſum nitens concuſſit, et imis

animo, et *animi*. Nec aliter Græci: ταραχθεὶς τῷ ὀφθαλμῷ. *Turbari* autem non modo ira, amore, furore, verum et timore a poëta aliquis dicitur. *fugit illico* Montalb. *illico et* Goth. ſec.——225. *includit* Goth. ſec. *que* abeſt Parrhaſ. —— 226. *Objecit* Leid. —— 227. *obice* al., ex more. *objece* Ed. Mediol. *emunit* Rom. —— 228. *animi* Leid. *que* in fine aberat aliquot Pier. et Goth. tert. —— 230. *tunc totum* Menag. pr. *frendens* Rom.——231. *Aventinum* tert. Rottend. pro div. lect. et Oudart., ſed alterum doctius: ut *fons Timavi*, *urbs Buthroti*, quæ Serv. laudat; conf. Burm.——232. Mire diſtinguebant aliqui ap. Serv. *ter ſ. t. limina: nequicquam ter: f. v. r.*——333. *præruptis* Dorvill. a m. ſec. interpolatrice.——234. *incumbens* Menag. pr. et Parrhaſ. cum Goth. ſec. e ſeqq. v. 236.——236. *impendebat* tert. Rottend. *in amnem* Rufinian. in Schem. Lex. pag. 255.——237. *Dextera* alter Hamb. *convulſit* Goth. ſec.

226. *ferro et arte paterna*, catenis ferreis a Vulcano elaboratis ſuſpenſum erat ſaxum, quod demiſit et aditum obſtruxit, *poſtes fultos emuniit*, ornate pro muniit fores, *objice*, ſaxo illo objecto pro obice: quod idem vſ. 231 *ſaxea limina*. Catenas ferreas ab uſu iſtius ſæculi alienas bene temperavit poëta adjecta artis Vulcani memoratione.

236. 237. Stabat ſaxum, ſed prominens, πρηνὲς, ἐπιῤῥεπές, in tergo antri verſus Tiberim, et in ripa fluvii ita ſitum, ut ad lævam amnis eſſet; huic ex adverſo, a dextra parte, ſtetit Hercules

Avolsam solvit radicibus; inde repente
Inpulit: inpulsu quo maxumus insonat æther;
Dissultant ripæ, refluitque exterritus amnis.
At specus et Caci detecta adparuit ingens
Regia, et umbrosæ penitus patuere cavernæ:
Non secus, ac si qua penitus vi terra dehiscens
Infernas reseret sedes, et regna recludat
Pallida, dis invisa; superque inmane barathrum
Cernatur, trepidentque inmisso lumine Manes.
Ergo insperata deprensum in luce repente,

238. *Advolsam* Medic. *Evulsam* Leid., cf. III, 575. *volvit* tert. Mentel. *solidis radicibus* Parrhas.——239. *impulso* Mentel. alter. *intonat* aliquot Pier. et Heins.; et sic editum a Cuningham. *aër* Ven.——240. *que* abest aliquot Heins.——241. *Ac* Ven. *ut* Moret. sec. *dejecta* Goth. tert. ——242. *catervæ* Goth. sec. Non placet repetita in binis versibus vox *penitus*. Priore loco *late* non male substituebat Schrader. ex Ennii versu, quem vid. in Nota.——243. *Nec s.* Goth. tert.——244. *reserat* et *recludit* pars Pier. et Heins., quod præferam in poëta. *aperit s. ac r.* Parrh. et Gud. a m. sec. *recludet* sec. Moret. *recludant* alter Hamb.——245. *que* abest Ed. Ven. et ex suis membranis resciſſum a Brunckio. *super* est, superne, desuper.——246. *trepident* Heins. e codd.; vulgo *trepidant*, quod Rom. quoque exhibet: recte, si quid video, modo *que* absit. Abest etiam a Rom. et aliis *que*. [Et sic citat Menagius ad Malherb. p. 330.] Dorvill. *admisso*.——247. *in* abest parte codd. Pier. et Heins.

Hercules et saxum labefactavit, ita ut illud in amnem prolaberetur. 242. *regia* ut de Æoli antro *aula* lib. I, 140 Serv. Ornavit autem Ennianum versum: *Tum cava sub montem late specus intu' patebat.*

243 sqq. Ex Iliad. *v*, 61 sqq. esse adumbratos versus, monitum satis post Macrob. V, 16. Illud addam: Homerica esse longe graviora, quod ibi inter effectus pugnæ Deorum numeratur hoc, quod Maro tantum in comparatione posuit. Statius hinc Theb. VII, 815 Amphiarao a terra hausto: *ecce alte præceps humus ore profundo Dissilit, inque vicem timuerunt sidera et umbræ.* 245. *dis invisa*, argutatur Burmannus post Ruæum et alios, dum interpretatur non visa, ut *invisus* lib. II Æn. 574. Sed in loco Homerico, quem poëta expressit, v. 65, satis manifesta sunt οἰκία—τά τε στυγέουσι θεοίπερ h. *abhorrent, aversantur,* δεδοίκασι; mox *super* pro desuper. 248. *insueta rudentem,*

Inclufumque cavo faxo, atque infueta rudentem,
Defuper Alcides telis premit, omniaque arma
Advocat, et ramis vaftifque molaribus inftat.
Ille autem, neque enim fuga jam fuper ulla pericli,
Faucibus ingentem fumum, mirabile dictu,
Evomit, involvitque domum caligine cæca,
Profpectum eripiens oculis; glomeratque fub antro
Fumiferam noctem conmixtis igne tenebris.
Non tulit Alcides animis, feque ipfe per ignem
Præcipiti injecit faltu, qua plurimus undam
Fumus agit, nebulaque ingens fpecus æftuat atra.
Hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
Conripit in nodum conplexus, et angit inhærens

248. *infueta paventem* codices ap. Pier. Sed *rudens* eft ἐπιβρωμώμενος, ut ap. Callim. in Del. 56. *faxoque infueta* Rom.——250. *inftant* Lutat. ad Statium ap. Burm., perperam.——251. *fuper u. p. eft* vulgo legebatur. Ejecit *eft* Heinfius fecundum codd. fuos et Pierii. *fuga nunc fuper illa* Diomedes lib. I ap. Heinf. *fuper illa* Leid. *fuper illa dabatur* alter Menag. ——252. *m. dictu* Goth. tert.——255. *Fumigeram* Menag. pr. Bigot. et Goth. tert. *Flammiferam* ed. Ven. *conjunctis* Montalb.——257. *injecit* Heinf. e parte codd. pro vulgari *jecit*, quod Rom. cum aliis tuetur. *ejecit* Hugen. *quo* aliquot Pier.——259. *Sic* duo Burm. *moventem* Goth. tert. cum tert. Mentel., quod mire blandiri vidi viro docto, qui recte obfervabat, *vomere* jam anteceffiffe, *moventem* autem effe exquifitius et proprium in tali re poëtarum verbum. *novantem* alter Hamb.——260. *in medium* Bigot. et Goth. tert. *corripit in nodum* male jungit vetus Grammaticus Anthol. Lat. To. I, lib. I, Ep. 45, 10.

tem, infolito et horrendo more vociferantem. Frequens et obvius apud poëtas ufus vocum talium a clamore animalium traductarum, quem illuftrare nihil attinet. *molaribus* fimpl. pro grandibus faxis; fic μύλακες Iliad. μ, 161; et *rami* quoque pro ftipitibus et truncis. Non de clava cogitandum erat, fecundum molares. Ovidius l. c. Faft. I, 570 *Remque ferox faxis ftipitibufque gerit.*

256. *animis*, præ ira. *undam* cf. Georg. I, 472. Ornate omnia: *nebulaq. i.* pro, qua parte fpecus denfiffimus eft fumus. 260. 261. elidit fauces

Eliſos oculos, et ſiccum ſanguine guttur.
Panditur extemplo foribus domus atra revolſis;
Abſtractæque boves abjur	atæque rapinæ
Cœlo oſtenduntur, pedibuſque informe cadaver
Protrahitur. Nequeunt expleri corda tuendo
Terribilis oculos, voltum, villoſaque ſætis
Pectora ſemiferi, atque exſtinctos faucibus ignis.
Ex illo celebratus honos, lætique minores
Servavere diem, primuſque Potitius auctor,
Et domus Herculei cuſtos Pinaria ſacri

262. *extemplo vel interea* Gud. *recluſis* aliquot Pier. Dorv. et Oudart. pro var. lect. codices bini recentes et mendoſi. *repulſis* Goth. tert.—— 263. *abſtractique b. objuratæque* Ed. Ven. *adjuratæque* Exc. Burm.——264. *immane* Goth. tert.——266. *piloſa* Dorvill.——267. *ac* Ven. *ſemifera* Goth. tert.——268. *celebratur* pars Heinſianorum codd. *ſervatur* Bigot. *ſervatus* Goth. tert. *honor* ex Priſciano Burm.——269. *Poticius. Potius*, et in Goth. ſec. *boëtius* erratum.——270. *ſacris* Rom. Jo. Marius Matius ap. Heinſium diſtinguebat poſt verba: *c. P. ſacri*, ut ſeqq. *ſtatuit* ad ipſum Herculem referatur, quem alii aram maximam dedicaſſe aiunt; conf. Ovid. Faſt. I, 581. Liv. I, 7. Equidem cum verſu 270 finiendam arbitror ſententiam, et verſus 271. 272 ejiciendos tamquam commentitios et alterum ex altero procuſum.

ces Caci arto brachiorum nodo conſtricti: more Herculis, quo leo et Antæus fuit occiſus: quem deſeruit Propert. IV, 9, 15 (ubi quoque triceps Cacus) cum Ovid. I Faſt. 576, ubi clava interimitur Cacus. cf. Spenc. Polymet. p. 123. *in nodum* doctius quam nodo, per nodum. *complexus corripit* ornate pro complectitur. 263. *abjuratæ rapinæ*; reſpicit epitheton rem ſupra non memoratam, ſed intellectu facilem: Cacum perjurio negaſſe ſe boves apud ſe habere. 265. cf. Iliad. χ, 369 ſqq.

268. Hinc ſacrum celebrari cœpit, quod poſteri traditum ſervarunt, ita ut adhuc anniverſarium ſollenne agamus. 269 ſq. cf. ſup. ad v. 193 ſqq. cf. Liv. I, 7 et IX, 29. ubi v. Intpp. Dionyſ. I, 39. Prop. IV, 9, 67. 68. Tac. Ann. XV, 41. *cuſtos*, antiſtes, quæ curaret ſacrum. Male aliter Macrob. III, 6. Inverſa autem oratio pro: Potitius et Pinarius: ſeu Potitii et Pinarii. De iis v. loca laudd., ut et de Ara Maxima. In eodem ſacro capite erant aperto, qui ſacra faciebant: cauſſam afferunt

*Hanc aram luco ſtatuit, quæ Maxuma ſemper
*Dicetur nobis, et erit quæ maxuma ſemper.
Quare agite, o juvenes, tantarum in munere laudum
Cingite fronde comas, et pocula porgite dextris,
Communemque vocate deum, et date vina volentes.
Dixerat: Herculea bicolor quum populus umbra
Velavitque comas, foliiſque innexa pependit;
Et ſacer inplevit dextram ſcyphus. Ocius omnes

271. *ſtatui* legebat Pomponius: " *Evander inſtituit: ideo eo loquente melius* ſtatui, *quam* ſtatuit. "——272. Hic verſus aberat a pr. m. Mentel. pr. et Rottend. ſec. At in Leid. finiebatur poſt *erit.* Markland. ad Stat. III Silv. I, 9 reſecabat hemiſtichium: *et erit quæ m. ſ.* Sane nihil hoc verſu jejunius. *et erit quoque* Parrhaſ.——273. *Ergo agite* Priſcianus ap. Heinſ. ——274. *fronte* duo Burm. *comam* alter Leid. *porrigite* duo alii. *ſpargite* Dorvill. et aliquot Pier. *ſumite* Oudart. pro var. lect. *porgite pocula* Goth. tert.——276. *Herculeæ umbræ* pr. Hamb.——277. *nexa* Gud. a m. pr.——278. *implerat* Bigot. *dextras* alter Hamb. *Et dextram implevit ſanctus ſcyphus* aliquot Pier.

runt apud Macrob. III, 7 extr. vel quod Græco ritu ſacrum factum, vel quod ſignum Herculis capite operto eſſet, ſc. exuviis leonis. At Romanorum mos erat in ſacris velato eſſe capite: cujus moris originem a poëta expoſitum vidimus III, 403 ſqq.

273. *tantarum in munere laudum.* Non aſſequor interpretes, nec Burmannum, qui lib. V, 652 huc vocat, ubi *munus* pro ſacro poſitum eſt. *Laudes* dicuntur poëtis pro virtutibus et ſtrenue factis: ergo *in munere laudum* erit in honorem tanti facinoris, quo de nobis meruit Hercules; cf. ſup. 185 ſq. 274. Sequitur locus de libatione. *Porgite,* non ut alter alteri ex ordine poculum præbeat, aut omnibus famuli; ſed quod libatio fit manu exporrecta et prolato poculo. Mox idem: *date vina.* *Communem deum* Trojanis et Arcadibus, communi fœdere junctis, hoſpitibus et amicis. vid. vſſ. 172. 173. 174. Sic accipiendum cum Donato; aliena multa cumulant Servius et interpretes: cf. XII, 118 *Rutulique viri Teucrique parabant—et dis communibus aras.* 276. 277. caput cinxit *populea* corona: quod *populus Alcidæ gratiſſima* et quidem alba; hoc norunt omnes. *bicolor* tamen, variante ſcilicet candore in foliorum

In menſam læti libant, divoſque precantur.
  Devexo inter ea propior fit Veſper Olympo:
Jamque ſacerdotes primuſque Potitius ibant,
Pellibus in morem cincti, flammaſque ferebant.
*Inſtaurant epulas, et menſæ grata ſecundæ
*Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.

279. *In menſa* aliquot ap. Burm. cum Goth. ſec.——281. *ibat* tert. Rottend.——282. *flammam* aliquot Pier., inter quos Rom. *gerebant* Goth. pr. Sane parum placet *ferebant*, *ferunt* trinis vſſ.; et quam impedita ſit interpretatio verſuum *Inſtaurant epulas et Dona ferunt:* in Notis declaravi; Scilicet ſi dicere licet quod ſentio: hi duo verſus a poëta in margine appoſiti fuiſſe videntur ad ſuperiora: *Ocius omnes In menſam læti libant, divoſque precantur: Inſtaurant epulas* ſq. Duobus verſibus h. l. ejectis bene procedit narratio: *Jamque ſacerdotes—flammaſque ferebant. Tum Salii ad cantus, incenſa altaria circum, Populeis adſunt evincti tempora ramis.*——283. *Inſtaurantque* Gud. a m. pr. In Menag. pr. hic ordo erat verſuum 285. 286. 283. 284. At v. 283. 284 importuni quocunque te vertas et ejiciendi. v. Notam. Statuit quoque hoc idem Bottger, vir doctus in Program. ad h. l.

liorum frontibus et tergis. Populo ſucceſſit uſus lauri in ſacro Herculis. v. Serv., Macrob. Sat. III, 12 et Cerda. 278. *Scyphus* proprie dictu, et adhibitus in ſacris Herculis: Macrob. V, 21.

280. *devexo Olympo*; cælo, circumacto motu diurno, inclinante ſe, ut II, 250 *Vertitur interea cælum:* ubi vid. Exc. II ad lib. II. 283. Hæc et ſqq. ad menſas ſecundas, atque adeo ad bellaria, convivantium referant interpretes: quod pro temporum heroicorum ratione nullo modo fieri poſſe arbitror, inprimis libatione modo facta. Religioſum ritum deſcribi in aperto eſt, quo ignis in ara inſtauratur, et circum aram ſaltatio cum hymno inſtituitur. Certe ſacerdotes *flammas ferebant—Tum Salii ad cantus incenſa altaria circum* ſaltant. Ergo et reliqua eodem referenda, et inter inſtauratum ſaltem ſacrum epulas quoque inſtauratas fuiſſe dicendum, quas eaſdem per *menſam ſecundam*, ſeu *menſæ ſecundæ dona* declarat. Ita poteſt poëta ante oculos habuiſſe Odyſſ. γ, 388 ſqq., ubi domum de ſacro reduces inſtaurant epulas. Fatendum et hac et quavis alia tentata ratione verſus 283. 284 nec ſenſu nec ſtructura ſatis congruere. *pellibus in morem cincti:* Ergo manſit mos ſacri in Lupercis e prima vita, cum pellibus et nebridibus cincti eſſent homines. *oneratis lancibus* ad turis copiam refert Cerda; ſane tus etiam lance apportabatur, non modo acerra. cf. Ovid. IV Pont. 9, 33. Servius exta h. l. lancibus apponi ait; idque ſequi præ-

Tum Salii ad cantus, incenſa altaria circum,
Populeis adſunt evincti tempora ramis;
Hic juvenum chorus, ille ſenum; qui carmine laudes
Herculeas et facta ferunt: ut prima novercæ
Monſtra manu geminoſque premens eliſerit anguis;
Ut bello egregias idem disjecerit urbis,
Trojamque Œchaliamque; ut duros mille labores
Rege ſub Euryſtheo, fatis Junonis iniquæ,

285. *Tunc* Rom. *accantis* Goth. ſec.——286. *adſunt:* adveniunt ad cantum. Niſi dicas *adeſſe ad cantum*, ſeu *cantui*, eſſe reſpondere ſaltationi. Vox eſt parum commoda. Jo. Schrader. conj. *ſaltant. et vincti* aliquot Pier., inter quos Rom. *tænis* pr. Voſſ. et pro var. lect. Gud., et Moret. qu. *tenis.*——287. *atque ſenum* aliquot Pier.——288. *fata* duo Burm. *ferant* illatum erat ab Heinſio e libris; alii cum edd. *ferunt:* haud dubie verius; eſt enim pro: *ferunt illi.* Retinuit quoque hoc Cuningham.——289. *geminas anguis* Nonius in *elidere*, vid. Heinſ.——290. *Et b.* Ven. *dejecerit* aliquot Pier. et Burmann. cum Goth. tert. *devicerit* Ven.——291. *Oethaliam*, *Oetaliam*, *Ethaliam*, *Æthaliam*, *Echaliam*, *Oejam*, monſtra lectionum: et mox *Aritheo*, *Euricto.* *et duros* Rom. Macrob. VI Sat. 6 et duo Heinſ. *eduros* Medic. *ut durus* Bigot. et Goth. tert.

ſtat. Ita dum exta cremantur in ara, epulæ interea inſtaurantur. Simili modo inſtauratas epulas ſupra vidimus lib. VII, ubi cruſtis jam comeſis Æneas vſ. 133 *Nunc pateras libate Jovi*, et 146 *Certatim inſtaurant epulas.*

285. *Salii* apud Romanos Martis erant ſacerdotes ex Numæ inſtituto, ut creditum fuit. At h. l. poëta Herculi Salios aſſignat, quandoquidem in vetere Latio Saliorum nomen commune ſacerdotum fuiſſe videtur, quandoquidem ex priſcæ vitæ more cum ſaltatione et cantu omnis res ſacra agebatur. cf. Serv. Hæſerant in hoc veteres. v. Macrob. III Sat. 12. *Chorus* eſt περιβώμιος, ἐγκύκλιος; carmen ὑπορχηματικόν habendum. De populea corona vid. ad v. 276. Illud quoque notabile, quod Salii ſeniores et juniores memorantur. Quæ ſequuntur v. 288 ſqq., hymnorum veterum in Herculem argumenta ſunt, oratione a poëta præclare in hymni formulam converſa v. 293 ſqq., ut ipſa narratio dramatis naturam induat. *Œchaliam* Meſſeniæ, denegata a patre Euryto Iole. 291. cf. Iliad. ϑ, 393. τ, 133. Odyſſ. λ, 620. *fata Junonis* infeſtæ aiunt eſſe voluntatem: Sic Serv. et alii. Accipio de fatis,

Pertulerit. Tu nubigenas, invicte, bimembris
Hylæumque, Pholumque manu, tu Cresia mactas
Prodigia, et vastum Nemea sub rupe leonem.
Te Stygii tremuere lacus, te janitor Orci
Ossa super recubans antro semesa cruento:
Nec te ullæ facies, non terruit ipse Typhoëus
Arduus, arma tenens; non te rationis egentem
Lernæus turba capitum circumstetit anguis.
Salve, vera Jovis proles, decus addite divis,

293. *bimembres:* Voc. Cornificium primum ausum esse fingere notatum est ap. Macrob. VI, 5 extr.——294. *Yleum Pholumque* Parrh. *Hylocumq. Polumq.* Goth. sec. *Neleum* Marius emendabat perperam ap. Heins. *Crescia* Dorvill. *metas* Goth. sec.——295. *Nemea sub rupe* Rom. et Medic. Gud., aliique doctius, ex Νέμεες, quam quod vulgo adhuc legebatur *Nemeæ sub rupe.*——296. *flevere* Oudart. *timuere* duo alii Burm.——297. *semensa* Rom. cf. Serv. Seneca ep. 82 subjicit versum ex Æn. VI, 401.——298. *Non te* Parrhas. *Te nullæ* Goth. tert. *nec terruit* duo Burm. cum Goth. sec.——299. *nec te* idem cum aliis.——300. *circumstitit* aliquot Burm.——301. *deus addite* Parrhas.

fatis, quæ Junonis odium fecerat. Sic IX, 135 *Sat fatis Venerique datum.* Bene autem Junonis odia in Herculem commemorantur coram viro ejusdem deæ odiis agitati, Æneæ. In ceteris similitudinem Jovi cum Eurip. Herc. fur. 1266 sq. agnoscit Bottger. supra memoratus. Suavis et jam Macrobio VI, 6 med. observata conversio ad secundam personam vs. 293. cf. ad v. 285. Observa similem aliam in Miltono *P. L. B. IV.* 1720 *sqq. nubigenas Hylæum Pholumque* Centauros vid. Georg. II, 456. 457; ad hos et ad sqq. cf. Apollod. II, 5, 4 sqq. *Cresia prodigia,* τέρας, taurus Cnossius: quem vivum ad Eurystheum adduxisse narratur. Ergo *mactas* solito more ita posuit, ut pluribus membris esset accommodatum, aut aliam fabulam sequutus est. 296. 297. descensu Herculis ad Orcum facto, ut Cerberum adduceret Iliad. Θ, 368. Odyss. λ, 622. 298. *facies,* monstra, quæ in inferis occurrebant: Æn. VI, 285 seqq. Hydra Lernæa jam ibi commemorata: nunc Typhoëus additur, quem in Tartarum fulmine detrusum ediderat quoque Hesiod. Θεογ. 853 sqq. 867. Orionem in inferis collocabat Homerus Odyss. λ, 571 sqq. Ad communem autem interpretum morem jungimus vss. 298—300 cum antecedentibus. Alioqui, si sententias

Et nos et tua dexter adi pede ſacra ſecundo.
Talia carminibus celebrant; ſuper omnia Caci
Speluncam adjiciunt, ſpirantemque ignibus ipſum.
Conſonat omne nemus ſtrepitu, colleſque reſultant.
Exin ſe cuncti divinis rebus ad urbem
Perfectis referunt. Ibat rex obſitus ævo,
Et comitem Æneam juxta natumque tenebat
Ingrediens, varioque viam ſermone levabat.
Miratur, faciliſque oculos fert omnia circum,
Æneas, capiturque locis; et ſingula lætus
Exquiritque auditque virum monumenta priorum.
Tum rex Evandrus, Romanæ conditor arcis:
Hæc nemora indigenæ Fauni Nymphæque tenebant,
Genſque virum truncis et duro robore nata:

305. *Quo ſonat* Goth. ſec.——306. *Exhinc* duo Burm.——308. *trahebat* pro var. lect. pr. Hamb., ut Æn. II, 457, unde huc veniſſe probabile mihi fit.——309. *Ingredienſque viam vario ſ.* Ven. *levabant* Hugen. a m. ſec. et Schol. Statii ap. Burm. *lavabat* Rom.——312. *que* abeſt poſt *exquirit* in Ald. pr. *animumque virum* Goth. pr.——315. *et rupto robore* tert. Rottend.

tentias et facta ſejungas, alterum ad pugnam deorum cum Gigantibus, quibus novo exemplo nunc Typhoëum inſerit, cum Horatio III. Carm. 4, 53; alterum ad hydram Lernæam apud Nemeam occiſam referri poterat; ut confundantur Hercules ille antiquæ religionis et Thebanus Hercules: quod nec ſine exemplo fieret. *rationis egentem*, conſilii inopem, de ἀμηχανίᾳ, ἀπορίᾳ, ex pavore: h. terrore perculſum. 302. *dexter*, propitius. 304. *ſpirantem ignibus* doctius quam ignes exſpirantem,

307. *rex obſitus ævo:* ut alias *gravis* de magna copia, *oppreſſus, obrutus, gravis ætate.* cf. Burm. 310. *faciles* epitheton ornans, mobiles, vagos oculos, volubiles.

314 ſqq. Egregius locus, quo antiquus Italiæ ſtatus deſcribitur. v. Excurſ. II ad h. lib. *indigenæ Fauni Nymphæque* non modo ἐγχώριοι, ſed et αὐτόχθονες, αὐθιγενεῖς, ſcilicet deſignantur Genii locorum. Suaviter autem poëta extulit hoc: Loca circa Tiberim olim vaſtities obtinebat ſilvarum, per quas

Quis neque mos neque cultus erat; nec jungere tauros,
Aut conponere opes norant, aut parcere parto:
Sed rami atque aſper victu venatus alebat.
Primus ab ætherio venit Saturnus Olympo,
Arma Jovis fugiens, et regnis exſul ademtis.
Is genus indocile ac diſperſum montibus altis
Conpoſuit, legeſque dedit, Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuiſſet tutus in oris.
Aurea quæ perhibent, illo ſub rege fuerunt

316. *neque jungere* aliquot Pier.——317. *haud* Burm. *nec* Serv. ad Æn. I, 374. *et parcere* alter Hamb. *partis* Leid. *rapto* Medic., ſed in litura. *gnorant* Mentel. pr.——318. *victus venatus* Montalb.; per appoſitionem, ait Heinſ. *aſper cultu* Oudart. *alebant* Ven. et Dorvill.——319. 320. Laudat Auguſtin. C. D. VII, 26.——320. *regnis: terris* pro div. lect. Hugen.——323. *tutus latuiſſet* ap. Lactant. Heinſ. *in hortis* Goth. ſec. ——324. *Aurea quæ perhibent* Heinſ. refinxit ex codd. tum ſuis tum Pier., omnibuſque omnino præſtantioribus, Rom. Medic. al. (etſi Mediceum *quæ ut* exhibere ait; quod Fogginius non expreſſit). Vulgo lectum erat: *Aureaque, ut perhibent*; quod ortum ex librariorum more ſcribendi, *Aureaque perhibent*, quod etiam alii depravationi locum fecit in aliquot Pier. *Aureaque perhibent — fuiſſe.* Argutatur Burm. *fuere* ante Heinſ.

feri homines palabantur. *truncis et d. r. nata* pro truncis roborum. Nata loquendi et fingendi forma ex more agreſtium hominum truncos arborum inhabitandi. v. Serv. cf. Stat. IV Theb. 276 ſqq. cf. Cerda. 316. *mos*, certum vitæ inſtitutum, lex quædam vivendi; præclare autem mitior vitæ cultus declaratur his: *componere opes et parcere parto*, τὸ συγκομίζεσθαι καὶ ταμιεύεσθαι, quibus feros homines aſſuefacere difficillimum eſt. Conferant erectioris indolis juvenes Lucretianos verſus lib. V, 951 ſqq. in iiſque 956. 318. *rami* h. fructus arborum. Porro jung. *aſper victu*, non *alebat victu*. Eſt venatus, qui aſperum victum præbet h. non niſi labore et moleſtia parandum.

319. Antiquus mythus de Saturni fuga in has terras, ductus, ut videtur, ex etymologia voc. *Latii* a *latendo*. *Saturnus* tamen numen Latinorum patrium, forte a *ſatu*, ſeu ſatione rerum, inprimis frugum. Sed comparatus ille cum *Crono* fabulas Græcorum in ſe derivandi opportunitatem dedit. Contra Auſonum adeoque Aboriginum et Latinorum religiones videntur fuiſſe valde ſimplices; v. Excurſ. V et IV ad lib. VII. 321. *indocile*; Serv. pro indoctum: malim pro fero et agreſti accipere. 322. *leges dedit*

Sæcula: ſic placida populos in pace regebat.
Deterior donec paullatim ac decolor ætas
Et belli rabies et amor ſucceſſit habendi.
Tum manus Auſonia et gentes venere Sicanæ;
Sæpius et nomen poſuit Saturnia tellus.
Tum reges, aſperque inmani corpore Thybris:
A quo poſt Itali fluvium cognomine Thybrim
Diximus; amiſit verum vetus Albula nomen.
Me pulſum patria, pelagique extrema ſequentem,
Fortuna omnipotens et ineluctabile fatum
His poſuere locis, matriſque egere tremenda
Carmentis Nymphæ monita, et deus auctor Apollo.

325. *longa* Serv. v. Burm.——326. *ac* deeſt Ven.——328. *manus Auſonia*, h. Auſones, præclare Heinſ. repoſuit ex Medic. Gud. et Ven. a m. ſec. cum Romano. Vulgo cum Servio: *m. Auſoniæ*. In Bigot. abeſt *et*.——334. *et i. bellum* ſec. Moret., male.——335. *erigere tremendæ* Rom.——336. *et monita* Parrhaſ.

dedit h. mores et inſtituta; cf. VII, 203. 204. 325. *aurea ſæcula* obſerva per *pacem* declarari. 326. *decolor ætas* reſpectu auri, colore vitiato, dum ærea vel ferrea ætas ſuccederet. 328. *manus Auſonia*. Auſones, quos Livius et alii vulgo Aborigines appellant. v. Excurſ. IV ad lib. VII. Excurſ. II ad lib. VIII. *Sicanos* autem memorat poëta, ſeu quod auctores habuit, qui et hos in Italiam veniſſe traderent; cum alias Sicanos a Liguribus ex Hiſpania pulſos in Siciliam trajeciſſe narratum ſit; ſeu quod *Sicanos* cum *Siculis* confundit, quos loca inter Tiberim et Lirin tenuiſſe conſtat, etſi alii in inferiore Italia, Œnotriorum ſede, eos memorent; unde illic ab Auſonibus et Pelaſgis, hic ab Opicis, qui et ipſi ex Auſonum genere fuere, exturbati in Siciliam trajecere. conf. Excurſ. II ad h. lib. *Saturnia tellus* proprie ita dicta fuit in clivo Capitolino ad Tiberim; *clivus Saturnius* is olim dictus: Dionyſ. I, 34. Poëtis inde nomen pro Latio et pro Italia dici cœpit. Etiam reliqua Italiæ nomina a certis tractibus, quibus ab origine propria erant, ducta ſunt. Ipſum *Italiæ* et *Œnotriæ* nomen, primo ad ſola loca circa ſinum Lameticum ſpectabat. cf. eund. Excurſ. 330. Sumſit et hoc poëta de Tiberi ex multis aliis commentis ſuper nomine Tiberis; cf. Serv. ad h. l., Cerdam, al.

333. De Evandri adventu v. ſup. v. 51 ſqq. et Excurſ. I ad h. l. *pelagi extrema*, mare ultimum,

Vix ea dicta: dehinc progreſſus monſtrat et aram,
Et Carmentalem Romano nomine portam
Quam memorant, Nymphæ priſcum Carmentis honorem
Vatis fatidicæ: cecinit quæ prima futuros
Æneadas magnos et nobile Pallanteum.
Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer Aſylum
Retulit, et gelida monſtrat ſub rupe Lupercal,
Parrhaſio dictum Panos de more Lycæi.

337. *dein* Montalb. *et arma* Medic.——338. *Romani nomine* Gud. cum quatuor aliis Heinſ.; adde Medic.; nec aſſequor, unde hæc lectio venire potuerit.——339. *memorat* Goth. ſec. *primum* C. Oudart., ex interpretatione, arbitror. Interpunctione refeci locum: *Et Carmentalem Romano nomine portam Quam memorant, Nymphæ priſcum Carmentis honorem, Vatis fatidicæ.* Appoſita ſunt: *portam—honorem Nymphæ Carmentis.* Antea interpungebatur ſic: *Et C —portam: Quam memorant Nymphæ priſcum Carmentis honorem Vatis fatidicæ.* Ita frigebat totus hic verſus, ut eum expungere mallem: expeditior enim fuiſſet oratio: *Et Carmentalem Romano nomine portam Vatis fatidicæ* ——341. *et nomine P.* Rom.——342. *aſper* pr. Hamb., ſed *acer* defendit Burm.; recte, nec tamen expedit. *Acer*, ut δριμὺς, eſt poëtis vocabulum proprium virorum fortium, δραστικῶν, uti alias impiger, promtus, animoſus.——344. *Parnaſio* Rom. *de monte* Bigot. et Goth. tert. Sicque emendabat Jo. Schraderus, fundo emendationis in Ovidio quæſito: Faſt. II, 423 *Quid vetat Arcadio ductos a monte Lupercos?*

ultimum, longinquum, ſaltem ex ſenſu et notione priſcæ Greciæ, cui occidens inter terras ignotas et inviſas erat. 337. *aram* Carmentis ſeu Carmentæ, quam ſe vidiſſe teſtatur *ſub portam Carmentalem* Dionyſ. lib. I, 32 ad radices Capitolii. 338. *portam* per appoſitum *honorem Nymphæ Carmentis, vatis fatidicæ.* 340. 341. Ingenioſe ſententiam hanc Maronis ornavit Ovid. Faſt. I. 475 ſqq. 515 ſqq. Propert. IV, 1 et jam Tibull. II, 5, 19 ſq., ille ex ſua, hic ex Sibyllæ perſona. *Pallanteum*, Palatium. conf. ſup. v. 54.

342. 344. *lucum — Aſylum* cf. Liv. I. 8. Dionyſ. II, 15. *retulit* eſt, appellavit. Male aliter Serv. et al. *Lupercal* ſub monte Palatino, cf. Liv. I, 5. Dionyſ. I, 32. *dictum Panos Lycæi* Lupercal, nomen gerens Panis Lycæi, quaſi is a λύκος, *lupus*, dictus ſit: prava nonnullorum etymologia: cum verius ab urbe et monte Arcadiæ ductum ſit nomen. *de more Parrhaſio*,

Nec non et ſacri monſtrat nemus Argileti,
Teſtaturque locum, et letum docet hoſpitis Argi.
Hinc ad Tarpeiam ſedem et Capitolia ducit,
Aurea nunc, olim ſilveſtribus horrida dumis.
Jam tum religio pavidos terrebat agreſtis
Dira loci; jam tum ſilvam ſaxumque tremebant.
Hoc nemus, hunc, inquit, frondoſo vertice collem,
Quis deus, incertum eſt, habitat deus: Arcades ipſum
Credunt ſe vidiſſe Jovem, quum ſæpe nigrantem
Ægida concuteret, dextra nimboſque cieret.

Lupercos? Faunus in Arcadia templa Lycæus habet. Ita erit: *Lupercal dictum de monte Panis Lycæi Parrhaſio.* Sane *montem Parrhaſium* putes eſſe debere τὸ ὄρος Παῤῥάσιον. At nunc erit dictum pro Arcadico. *Lycei* male excuſum a Burmanno. Eſt urbs Arcadiæ Λύκαια et ὄρος Λύκαιον, vide vel Pauſan. VIII, 2 et 38. At Λύκειον γυμνάσιον Athenis, et Apollo Λύκιος ——345. *monſtrant* Goth. pr.——346. *et mortem docet* aliquot Pier.——347. *ad* abeſt pr. Hamb. *et* abeſt Goth. tert.——349. *jam tunc* Dorvill. etiam vſ. ſeq.——350. *jam jam* aliquot Pier. *ſilvas* Rom. *ſaltumque* Montalb. *tenebant* Medic. a m. pr. Bigot.——351. *hoc inquit f. v. ſaxum* Gud. pro div. lect. *formoſo* ſec. Hamb. Probus I Inſtit. p. 1395 *hoc nemus, hunc, inquit, fontem.*——353. *vidiſſe deum* aliquot edd.——354. *crearet* Hugen. Mutavi interpunctionem, quam miror nemini moram feciſſe.

Parrhaſio, h. Arcadico, ad exemplum Panis Lycæi nomine ab Arcadibus ducto.

345. 346. *nemus Argileti* ſub Capitolio, ut docent Donatus et alii auctores de urbe Roma. *teſtatur* ſimpl. pro monſtrat. *hoſpitis Argi*; adoptavit poëta veterem fabulam de Argo hoſpitio ab Evandro excepto et, eo inſcio, ab Arcadibus cæſo. Quis ille fuerit, varia erat fama. vid. Serv.

347—354. Locus ſplendidus de Capitolio, in quo τὸ εὐφαντασιῶδες in ſignis futuræ majeſtatis loci in promtu eſt ſentire. 348. *Aurea nunc, olim.* Similis comparatio in Capitolio ſæpius occurrit. v. loca ap. Cerdam; inprimis Propert. IV, 1 et Tibull. II, 5, 23 ſqq. cf. inf. 360. 361. *aurea* ſimpliciter eſſe multo auro ornata, nemo dubitet. Sic *aurea Roma.* 350. *dira*, magna, admirabilis *Serv.*; ſcilicet ea, quæ dira ſunt, horrorem incutiunt, qui idem ex religione, ſeu ſpecie auguſta et religioſa loci ſanctitate venire ſolet. 353. 354. Hæc Jovis ægida incutientis

Hæc duo præterea disjectis oppida muris,
Reliquias veterumque vides monumenta virorum.
Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit arcem:
Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
Talibus inter se dictis ad tecta subibant
Pauperis Evandri, passimque armenta videbant
Romanoque foro et lautis mugire Carinis.

fecisse. Vulgo: *cum sæpe nigrantem Ægida concuteret dextra, nimbosque cieret.* Quis quæso clipeum, si ægis pro clipeo est, *dextra* vibret? Scilicet jungenda sunt: *cum Ægida concuteret, dextra nimbosque cieret.* Læva vibrat ægidem, dextra autem jaculatur fulmina. Poterat saltem Servius monere: *dextra nimbosque cieret: et de dextra fulmina commoveret.*——355. *delectis* Menag. pr. pro *dejectis*; conf. 191.——357. *arcem* bene Heinf. e potioribus post Pierium; vulgg. *urbem*, etiam Rom.——359. *ac t.* Gud. a m. pr.——361. *lætis* ap. Schol. Horatii Cruqu. I Ep. 7, 48. *latis cavernis* Parrhaf. a m. sec. *cavernis* etiam Rom.

tientis species manifeste ex Homero est adumbrata: Iliad. δ, 167 de Trojæ excidio: Ἔσσεται ἦμαρ etc. Ζεὺς δέ σφιν Κρονίδης—Αὐτὸς ἐπισσείῃσιν ἐρεμνὴν αἰγίδα πᾶσιν, Τῆσδ' ἀπάτης κοτέων; ergo de irato Jove, ad incutiendum terrorem vibrante ægidem ante ora Trojanorum; ut alias heroës fulgentem ære et radiantem sole clipeum quatiunt et ingerunt oculis hostium. Similiter Jupiter fugat Achivos Iliad. ρ, 593 καὶ τότ' ἄρα Κρονίδης ἕλετ' αἰγίδα θυσσανόεσσαν Μαρμαρέην, Ἴδην δὲ κατὰ νεφέεσσι κάλυψεν, Ἀστράψας δὲ μάλα μεγάλ' ἔκτυπε, τὴν δ' (ægidem) ἐτίναξε. Νίκην δὲ Τρώεσσι δίδου, ἐφόβησε δ' Ἀχαιούς. Simili modo h. l. Jupiter ægidem concutit et fulminat; et alterum quidem facit læva, fulmen jacit dextra. Pro fulmine posuit adjunctum *nimbos*; et propter hos ægis *nigrans*, nube nigra et caliginosa per tempestatem inducta.

355—358. Habet nescio quid religionis veneranda hæc antiquitas ruinæ duorum antiquissimorum oppidorum, quam hospiti suo monstrat Evander. Attemperatum et hoc ad famam veterem de *Janiculo* et *Saturnia*, duobus antiquis oppidis in montibus Janiculo et Capitolino, olim Saturnio dicto; v. Varro LL. IV, 7. cf. Excurs. II ad h. lib. sub f.

359 sqq. Etiam in his vetus simplicitas delectat, inprimis cum magnificentia serioris ætatis comparata. *lautis Carinis*, qui in IV Regione locus fuit ab Arcu inde Constantini inter Esquilias et Cœlium procedens, Pompeii M. Antonii aliisque magnificis sumtuosisque domibus ornatus; unde *lautæ* Cari-

næ.

Ut ventum ad ſedes: Hæc, inquit, limina victor
Alcides ſubiit; hæc illum regia cepit.
Aude, hoſpes, contemnere opes, et te quoque dignum
Finge deo; rebuſque veni non aſper egenis.
Dixit, et anguſti ſubter faſtigia tecti
Ingentem Ænean duxit, ſtratiſque locavit
Effultum foliis et pelle Libyſtidis urſæ.
Nox ruit, et fuſcis tellurem amplectitur alis.
At Venus haud animo nequidquam exterrita mater,

362. In voc. *victor* argutati ſunt veteres. v. Macrob. III, 6.——364. *contingere* Goth. ſec.——366. *auguſti* Exc. Burm. *ſubeunt* aliquot Pier. *veſtigia* duo Burm.——368. *effectum* pr. Rottend. a m. pr. *ſpoliis* Goth. tert., quod ipſum in mentem veniſſe video Jo. Schradero, ut ſint ipſa pellis urſæ. *Libiſtridis* Ven., Julius Sabinus: *vel legatur* HYBISTIDIS (quod nihili eſſe arbitror), *ut a Sicilia* (in qua nulla Hybiſta eſt), *ut diximus in quinto* (ibi nihil tale occurrit) *vel ut ſit a Libya—Si volumus intelligere* Libyſtidis, *Siculæ, ut Libyſtinus Apollo in Pachyno.* Fuit utique Apollinis Libyſtini templum in Pachyno. v. Macrob. I Sat. 17. Sed ab eo nomen ducere alienum eſt. Pro Λιβυκὴ dictum Λιβυστὶς urſa.——369. Alii novam ſententiam ordiuntur cum hoc verſu, alterumque 370 ſubjiciunt.

næ. Servius multa inepte cumulat. 362. *Vt ventum ad ſedes*, Evandri domum in Palatino monte, ſeu Palatio, quod Pallanteum dixit poëta. 364. 365. Nihil magnificentius his verſibus dici poteſt. *aude contemnere*, quaſi rem arduam et difficilem: ita ut virtute opus ſit animi ad expellendum amorem divitiarum. Sic bene Serv. conf. Guell. *et te quoque dignum finge deo.* Compone te mentemque informa ad ſimilitudinem numinis; h. fac, redde te ſimilem Herculis in contemtu hoc inanis faſtus. *non aſper*, non alienus, infeſtus, adeoque non faſtidioſus.

366—368. E more priſci ævi; cf. Odyſſ. ξ, 48, Orph. Argon. 1009. *Æneam ingentem* alius reddidiſſet per: inclinato capite ſubeuntem anguſtas fores. De *Libyſtide urſa* v. ad lib. V, 37. Etiam imago noctis v. 369 notabilis. Hinc Stat. I Achill. 620 *totis ubi Somnus inertior alis Defluit in terras mutumque amplectitur orbem.*

370 ſqq. Qui ſequitur locus,

Laurentumque minis et duro mota tumultu,
Volcanum adloquitur, thalamoque hæc conjugis aureo
Incipit et dictis divinum adspirat amorem:
Dum bello Argolici vastabant Pergama reges
Debita casurasque inimicis ignibus arces;

371. *duro—tumultu* crit ut *bellum durum: pugna dura*. Præstat tamen cum Jo. Schradero legere *diro*. *muta* tert. Mentel.——373. *inspirat* aliquot Pier. tum Ven alter Hamb. Dorvill. Parrhas. Ed. Ven. *honorem* idem sec. Hamb. *odorem* pr. Voss.——374. *Cum* sec. Moret. *Tam* Franc. *vastabant* h. l. de oppugnatione. Jo. Schrader. malebat *quassabant*.——375. *que* abest Hamb. pr. a m. pr. *urbes* Oudart., ut v. 357.

meo judicio, artis magis quam ingenii laudem habet. Nimis manifesta imitationis Homericæ sunt vestigia, simulque jejunæ istius copiæ, quæ fere imitationis studium prodere solet. Thetidis ad Vulcanum accessus, ut Achilli arma peteret Iliad. σ, multo majorem habet suavitatem ex simplicitate priscæ vitæ ibi adumbrata; habet etiam caussam multo magis idoneam; amiserat enim Achilles arma Patroclo detracta. Utinam præcederet saltem locus egregius lib XII, 87 sqq. de insignibus armis Turni: his ut divina arma opponerentur, erat, quod expectabas. Nunc Venus adit maritum, eumque illecebris suis delinitum amoreque devinctum ad amplexus suos invitat. In quibus primum redhibitus est locus præstantissimus Iliad. ξ, 294 sqq., ubi Juno Jovem simili modo circumvenit, sed eo consilio, ut alto eum sopore oppri-meret, ut inde pugnæ inter Achivos et Trojanos fortuna vices accipere posset. Hic vero Vulcanus v. 405. 406 obdormit, ut mox ante diem ad laborem evigilet. Idem a Venere ad somnum invitatur, cum jam precibus facilem se et paratum ostendisset. Illud vero nolim urgere, quod pro filio ex alio viro suscepto maritum rogat. Friget tamen multo magis aliorum imitatio, ut Statii Theb. III, 262—317, ubi Venus Marti supplicat.

373. *dictis divinum adspirat amorem*; addit τὴν χάριν, τὸ θελκτήριον, ut delinirent verba Vulcanum. Quod Lucretio est in simili loco dulcissimo: *tu suaves ex ore loquelas funde* lib. I, 40. Burmannum vix quisquam hic probet, dum exponit: "quasi in ipso amplexu amorem anima et spiritu suo infunderet." 375. *Debita:* potest ex seqq. *inimicis ignibus* adjungi: idque melius. Servius: fataliter ad exitium destinata. Ita vero adjungi fere aliquid solet: *fatis mihi debita tellus* Æn. VII, 120, *generi debita*

Non ullum auxilium miseris, non arma rogavi
Artis opisque tuæ; nec te, carissime conjunx,
Incassumve tuos volui exercere labores:
Quamvis et Priami deberem plurima natis,
Et durum Æneæ flevissem sæpe laborem.
Nunc Jovis imperiis Rutulorum constitit oris:
Ergo eadem supplex venio, et sanctum mihi numen
Arma rogo, genetrix nato. Te filia Nerei,
Te potuit lacrimis Tithonia flectere conjunx.
Adspice, qui coëant populi, quæ mœnia clausis
Ferrum acuant portis in me excidiumque meorum.

377. *opusve* aliquot Pier. et pr. Moret. ac Leid. (si *opusque* usquam legeretur, non improbandum dicerem). *opisve* sex Heins. cum Erf. *opesve* Franc. *Karissime* Dorvill.——378. *incassumque* Medic.——381. *imperio* oblongus Pier. cum aliis, et pars Heins., quod vulgarius. *arvis* Moret. sec.——382. *venio et si non m. n.* Goth. sec. ex litterarum compendio. *nomen* Leid. Jo. Schrader. conj. *et sanctum tibi nomen Arma rogo genetrix nato:* ut adeo jungenda sint: *genetrix sanctum tibi nomen.* An vero Venus Vulcano erit mater veneranda, quæ natum ex alio viro suscepit?——383. *Neri* aliquot Pier. et Heins. ac Burm., quod Cuningham. edidit; et sic Servius legerat, cujus locum saniorem exhibet Julius Sabinus. Sed male Servius factum putat ex *Neres*, *Neris*, abjecta *s*; nam *i* contracta est syllaba *ei*, uti Achilli, Ulyssi. Illud autem bene observatum, veteres, *eus* extulisse *es*, Nereus, Neres, ut Achilleus, Achilles, Ulysseus, Ulysses.——384. *Tritonia* Parrhas.——385. *quo coëant* pr. Moret. pro *quos*, ut Heins. suspicatur. In Zulich. superscriptum *quam*; et Schol. Horat. apud Burm. *qua*.——386. *acuunt* Oudart. et sec. Moret. *postis* Franc. *exitium* quart. Moret.

debita Æn. III, 184, *sors ista senectæ Debita erat nostræ*; mollius etiam XI, 165 *fata debita* dicuntur. Latet vero in hoc caussa, cur Vulcanum precibus tum non fatigaverit. 379. *natis*; solito more pro uno, Paride. 381. *Rutulorum oris*; variat orationem, pro Latinis, a populo finitimo. 382. Cf. Iliad. σ, 457. *et sanctum mihi numen Arma rogo*; non: *o sanctum m. numen*; sed: *et rogo numen tuum mihi sanctum arma*; h. te, sed blandiore oratione effert, te, mihi semper venerandum, αἰδοῖον. 383. 384. Ut Thetis Achilli, sic Aurora Memnoni arma petierat ap poëtas Cyclicos, inter quos Arc-

tini

Dixerat; et niveis hinc atque hinc diva lacertis
Cunctantem amplexu molli fovet. Ille repente
Accepit solitam flammam; notusque medullas
Intravit calor, et labefacta per ossa cucurrit:
Non secus atque olim, tonitru quum rupta corusco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
Sensit læta dolis et formæ conscia conjunx.
Tum pater æterno fatur devinctus amore:

388. *mollis* pr. Moret.——389. *solidam* sec. Rottend. cum Goth. pr. *famam* alter. *notasque* pr. Hamb. et Lutat. ad Stat. I Achill. 308. *medullis* pr. Voss. et Leid. a m. pr. Recte Burm. hoc serioris ævi esse pronuntiat.——390. *calefacta* plerique Pier. et Heins., etiam Romanus; sed *labefacta* tuetur Medic. cum aliis, et Servio, haud dubie exquisitius. Proprie *mens* amore, cui restiterat, vel alio affectu impulsa, victa, dicitur *labascere* vel *labefieri*; nunc translatum ad ossa. Sed et *ignis labefacit*, quando incendia ruinas dant. v. Not.——391. *Haud secus* Medic. *rapta* tres Burm.——392. *limite* nusquam legitur.——394. *devictus* ante Heins. in vulgg. quod deterius hic et alibi habendum.

tini Milesii Αἰθιοπὶς fuit. vid. supr. Excurs. XIX ad lib. I. cf. Quinti Paralip. II, 454.

387. *niveis lacertis*; quippe dea λευκώλενος. Ornatius autem extulit Homericum ἀγκὰς ἔμαρπτε Iliad. ξ, 346, et mox vss. 388—392 versus Homericos ibid. 294. 295. 296. 390. *labefacta per ossa*, in quibus medulla liquefacta, soluta, consumta est. Lucretiana dictio. Proprie mens amore, cui aliquantum restiterat, impulsa, percussa, victa, *labefieri* dicitur. Sup. IV, 395 *magnoque animum labefactus amore.* Jam, cum labefacta solvantur, ruant, cadant: cf. Lucret. III, 599. 600. 601. I, 529. 530, voc. synonymum, habitum pro solutus, diffluens. Itaque etiam *igni* quæ dissolvuntur et liquescunt, *labefactari* dicuntur Lucretio IV, 701. I, 493. 391. 392. Præclare flammam amoris penetrantem medullas ossium comparat cum fulgure vel fulgetro inter atras nubes errante, tractu ac sulco tenui quem *rimam igneam ruptam* (proprie nubes rumpitur, sed sic sæpe poëtæ) dixit: ea *percurrit nimbos*, nubes densas et atras, *lumine corusco.*

393. *læta dolis.* Est sane δολοφρονέουσα Iliad. ξ, 329, sed ornate, læta successu doli et fraudis suæ. Sic IV, 128 *risitque dolis Cytherea repertis.* Sic et *formæ conscia*, quam vim forma ad mariti animum nunc habeat. 394. *æterno amore*; potentius verbum quam, antiquo, pristino. Præivit Lucret. I, 35 *æterno devinctus volnere*

Quid cauſſas petis ex alto? fiducia ceſſit
Quo tibi, diva, mei? ſimilis ſi cura fuiſſet:
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuiſſet;
Nec Pater omnipotens Trojam, nec fata vetabant
Stare, decemque alios Priamum ſupereſſe per annos.
Et nunc, ſi bellare paras, atque hæc tibi mens eſt;
Quidquid in arte mea poſſum promittere curæ,

395. *f. ſenſit* Goth. tert., prave.——396. *Quid tibi* codd. Picr. Parrhaſ. *Quod t.* Rom. *Quæ tibi* Medic. a m. pr., quod Heinſius diſtinctione adjuvat. *fiducia ceſſit? Quæ tibi, diva, mei ſimilis ſi cura fuiſſet*, Rottend. ſec. *Quo tibi, vita*, ſolito inter amantes blandimento, inquit Burm., quod alienum a gravitate epica. *ſi cura ſubiſſet* conj. Heinſ. ne bis in eandem vocem deſinat verſus. Atqui hoc ſtudio adeo feciſſe dicam poëtam, hic et alibi, ut ſententia utraque tanto manifeſtiorem ex reciprocatione haberet vim ac veritatem (ἐνάργειαν). Alias nec ſup. II, 292 ſimili ſibilo extuliſſet: *Si Pergama dextra Defendi poſſent, etiam hac defenſa fuiſſent.* Heinſius porro ſimili de cauſſa delere malebat verſum ſequentem 397 *Tum quoque*; qui a Mentel. ſec. aberat a pr. m., et quem ſalvo ſenſu abeſſe poſſe putabat; quod mihi ſecus videtur; nam ſine eo ſibi non conſtat ſententia. Agnoſcunt verſum Rufinianus et Priſcianus, Burmanno laudati. Elevat quoque Heinſii ſuſpicionem Cuninghamus.——397. v. ad præced. *Tunc* Dorvill. et Goth. tert. *Teucros nobis* Franc.——398. *omnipudens* Cod. Rutgerſ. nunc Leid.——399. *decimq.* duo Burm.——400. *ſi bella reparas* Goth. ſec.——401. *poſſunt p. curæ* Medic. a m. pr. et multi Heinſ. ac Burm. cum Goth. ſec. *proſunt* pr. Moret. *poſſim* Bigot. *committere* ſec. Rottend.

volnere amoris. 395. Quid tam longe (Nonius: ex vetuſto et antiquo) repetis argumenta, quibus me moveas. Aiunt Attium in Armor. judicio ante oculos fuiſſe: *Cur cætera tam ex alto appetiſſis diffidia, Agamemnon?* 396. 397. *Similis ſi cura f.* ſi tale quid curaſſes, voluiſſes: etiam tum fieri potuiſſet, ut Teucris, h. Æneæ vel Paridi, arma pararem. 398. 399. Scilicet fata immutari non poſſunt, differri poſſunt: ſupra VII, 313 *Non dabitur regnis, eſto, prohibere Latinis, Atque* immota manet fatis *Lavinia conjunx*; *At* trahere atque moras *tantis* licet addere *rebus.* conf. Serv., qui notionem hanc ab Etruſcis repetit. 400. 403. *Quicquid curæ*, operæ, *promittere—animæque valent:* ſcil. promitto. Poteſt hoc ipſum latere in verbis: *abſiſte precando Viribus indubitare meis*, ut hoc pro apodoſi ſit. Aliter extulit Homericum: Εἰ δύναμαι τελέσαι γε, καὶ εἰ τετελεσμένον ἐστὶ, h. *ali-*

Quod fieri ferro liquidove poteſt electro,
Quantum ignes animæque valent; abſiſte precando
Viribus indubitare tuis. Ea verba locutus
Optatos dedit amplexus, placidumque petivit
Conjugis infuſus gremio per membra ſoporem.
Inde, ubi prima quies medio jam noctis abactæ

402. *poteſt:* ſic Rom. Medic. cum melioribus ſcriptis et edd. inde ab Aldd. Alii, ut et Erf., cum edd. nonnullis *poteſtur*, vid. ap. Ge. Fabric. et Pier., quod ſatis apparet ſciolum aliquem ex Lucretio vel Ennio intuliſſe, ut dactylum in quinta ſede haberet. Eſt tamen ἤλεκτρον. Depravatius Goth. tert. *præſtatur.*——403. *igneſque* malebat Cuningham. *obſiſte* Exc. Burm. *aſſiſte* Goth. ſec.——404. *meis* Zulich. a m. pr. et Dorvill.——405. *oblatos* Bigot. et Goth. tert. *notumque p.* Nonius in *petere.*——406. *in gremio fuſus* Zulich. *infuſum* aliquot Pier., Julius Sabinus et Probus cum Carminio (de quo v. Fabric. bibl. med. et inf. Lat. h. v.) apud Serv. ex emendatione parum docta. Burmannus conj. *placiduſque petivit Conjugis infuſum g. p. m ſoporem*; quod nemini facile probabitur: ſed Vulcanus *infuſus gremio conjugis* (ut *fundi* dicuntur qui procubuere, jacent, recubant) *petivit placidum ſoporem per membra.* Jungendus *ſopor per membra*, qui per membra diditur. cf. Not. ad VIII, 30. Burm. laudat Miſc. Obſſ. Crit. Vol. 1, p. 98.—— 407. *abacto* Montalb.

h. *aliquid quod omnino perfici poteſt.* 402. *electrum* Homeri exemplo Odyſſ. δ, 72 docte poſuit, tamquam exquiſitius metalli genus, certa portione argenti auro admixta, quod etiam arte fingi poteſt. vid. Plin. XXXIII, 4 ſ. 23. conf. Serv. 403. *ignes animæque*, "ſpiritus, quo fabriles inflari folles ſolent." Serv. ſpiramentum explicat Macrob. I So. Sc. c. 14 m. 405. 406. *fundi*, κεχύσθαι, fuſi eſſe, dicuntur qui procubuere, jacent, recubant: v. c. *fuſi per herbam.* Igitur *infuſus gremio conjugis* Vulcanus *petivit placidum ſoporem per membra*, qui per membra ditur. Sic et ſup. v. 30 *ſeram dedit per membra quietem.* Honeſtas orationis notabilis et a multis paſſim notata. cf. Gell. IX, 10, ſed ea ſæculo Virgiliano debetur. Si talia miranda ſunt, mirer potius verecundiam Homericorum verſuum, qui pro illa ætate caſtiſſimi et iidem elegantiſſimi ſunt l. c. Iliad. ξ, 346 ſqq.

407 ſqq. Præclara et ad miſerationem compoſita comparatio, cujus prima quaſi ſtamina agnoſcere licet partim apud Homerum Iliad. μ, 433—435 partim apud Apollon. IV, 1062—1066 (nam locum lib. III, 291 ſqq. perperam alii huc advocant). Si tamen quæras, quam opportune illa h. l. intexta ſit, fateor mihi aquam hærere. A media nocte expergeꝛ

Curriculo expulerat ſomnum; quum femina primum,
Cui tolerare colo vitam tenuique Minerva
Impoſitum, cinerem et ſopitos ſuſcitat ignis,
Noctem addens operi; famulaſque ad lumina longo
Exercet penſo; caſtum ut ſervare cubile
Conjugis, et poſſit parvos educere natos:
Haud ſecus ignipotens nec tempore ſegnior illo
Mollibus e ſtratis opera ad fabrilia ſurgit.

408. *explerant* ed. Maſvic. *quum f.* revocavit Heinſ. auctoribus optimis libris inprimis Pierianis; alii *ceu femina*, quod haud dubie ad comparationem illatam opportunius eſt: *ceu femina—cinerem et ſopitos ſuſcitat ignes* etc. *Haud ſecus—nec ſegnior* Vulcanus ſurgit. Sed *primum* v. 408 ita otioſum eſt, ſatiſque docet ea vox *cum primum* vere legi. Verum uti in Heinſianis et Burmanniana interpungitur, plene ſcilicet ac perfecte poſt *natos* v. 413, equidem ſententiarum nexum nullus aſſequor, ne grammaticum quidem. Itaque mediam ſtigmen poſui ad finem verſus 413, ut comparatio nulla ſit, ſed temporis mera deſignatio: *cum primum femina cinerem et ſopitos ſuſcitat ignes,—illo tempore ignipotens, haud ſecus, nec ſegnior, ſurgit.*——409. *calathiſque Minervæ* nonnulli Pier. et Montalb. Rottend. pr. et Leid. cum Goth. ſec. ex VII, 805.——410. Recte poſt *Impoſitum* diſtinctum a Burmanno ſecundum Servium. Habet iſta vox notionem neceſſitatis, quæ urget. Vulgo *impoſitum cinerem* jungitur, ſic, *Cui tolerare* (ſc. eſt, non, ut alii apud Serv., mos eſt, placet) dure dictum, pro, quæ tolerat.——412. *Exercens* Medic.——413. *ut p.* duo Burm. cum Schol. Cruqu. Horatii. *parvos poſſit* aliquot apud eundem.

pergefactus cubile relinquit Vulcanus: non tanti erat res, ut miris modis ornaretur. Apud Apollonium curæ Medeæ de ſalute ſua ſollicitæ comparationem melius admittebant. *Ubi prima quies—expulerat ſomnum,* "ubi, a prima quiete evigilans circa mediam noctem, ſenſit omnem iterum obdormiſcendi cupiditatem expulſam: alacriter e ſtratis ad opus ſurgit." *Burm.*, quo tempore lanifica pauper ad lucubrandum ſurgit. 408. 409. eſt Homeri γυνὴ χερνῆτις. *tenuique Minerva* h. lanificio tenuem victum præbente, ut bene Serv. Minervam de oleo, quia ad lucernam nebat, Cerda accipiebat, nimis argute et exiliter. 412. h. ut habeat, unde vivat honeſte ipſa et nati, ſervata maritalis tori pudicitia, ut bene Cerda. 413. ex Homerico l. c. ἵνα παισὶν ἀεικέα μισθὸν ἄρηται. 414. illo tempore, haud ſecus nec ſegnior, ſurgit Vulcanus.

416

Insula Sicanium juxta latus Æoliamque
Erigitur Liparen, fumantibus ardua saxis:
Quam subter specus et Cyclopum exesa caminis
Antra Ætnæa tonant, validique incudibus ictus
Auditi referunt gemitum, striduntque cavernis
Stricturæ Chalybum, et fornacibus ignis anhelat;

416. *Sicanum* Parrhas. et Dorvill. Non male, nisi haberemus exempla sup. III, 692. I, 557.——417. *Liparem* aliquot Burm. *Lipare* Rom. ——418. *subtus* aliquot Pier. *exosa* Goth. sec. Jo. Schrader. emend. *exusta* ut Ovid. IV, Fast. 473. Cur tamen epico poëtæ non alterum dicere licuit? maluit etiam Silius XIV, 57. *exeso de vertice*, sicque alii. 419. *Ætria*, *Ethenea*, depravatt. *sonant* multi ap. Burm. cum Goth. tert. *validisque* tres recentiores ibidem. *ictis* Gud. a m. pr.——420. *gemitus* Medic. cum aliis Heins. *gemitus referunt* Leid. *r. sonitum* Parrh. *stridentq.* Medic. (*tridentq.* superpicto *u*) et Vratisl. cum Goth. sec.——421. *Structuræ*, *stricta re*, stupor librariorum Goth. sec. et tert.

416 sqq. In his ad majorem elegantiam refinxit Homerica, in quibus Vulcani officina in Olympo collocatur. Iliad. σ, 369. Cum poëtæ veteres loca et insulas Vulcano assignassent, quæ subterraneis ignibus notabiles erant (exemplum in ipsa Lemno apud Homerum est), licuit poëtæ unam ex Æoliis vel Vulcaniis ponere, Hieram, quam Vulcaniam, Ἡφαιστιάδα, appellat communi nomine, tamquam singulari, Liparæ proximam, monte mirabilem, qui nocturnas flammas evomit. v. Auctor Ætnæ 436 sq. et primo loco Scymnus Chius 256 sqq. Egere de ea multi post Cluverium. conf. Dorvill. Sicula p. 20. 21 et jam ante ad Chariton. p. 688. Liparam, quæ et ipsa olim arsit (v. laudd. ad Auct. Mirab. Aud. c. 35; add. c. 37), Callimachus Vulcani officinam ediderat Dian. 46 sqq., ubi v. Spanhem., et sive hanc sive Hieram sub νήσυ πλαγκτῆς nomine Apollon. III, 42. Vulcanum *Liparæum* Theocr. Id. II, 133. 134 dixit: hic quidem omnium opportunissime, tamquam Siculus. cf. Excurs. I ad Æn. I. *erigitur*, ut alias, *surgit*, sita est, sed cum notatione montium. 419. *antra Ætnæa* simpl. pro ignivomis, quis dubitet, a similitudine. Aliena sunt, quæ de antris subterraneis inter Ætnam et Hieram continuatis suspicati sunt nonnulli. Ejusmodi acumen poëta non sequitur. 420. 421. Ornati versus. Comparari potest Callim. Del. 144; adde Dian. 55. *referunt gemitum*; repetunt sonum h. resonant per antra ictus incudum. *stricturæ*, quas ornate *Chalybum* dixit (v. Georg. I. 58), non sunt h. l. σπινθῆρες, nec quæ proprie metalla dicuntur, unde æs excoquitur,

Volcani domus, et Volcania nomine tellus,
Hoc tunc ignipotens cœlo defcendit ab alto.
Ferrum exercebant vaſto Cyclopes in antro,
Brontefque, Steropefque, et nudus membra Pyracmon.
His informatum manibus jam parte polita
Fulmen erat; toto genitor quæ plurima cœlo
Dejicit in terras; pars inperfecta manebat.
Tris imbris torti radios, tris nubis aquofæ
Addiderant, rutili tris ignis, et alitis auſtri.
Fulgores nunc horrificos, fonitumque, metumque
Mifcebant operi, flammifque fequacibus iras.

423. *Hoc:* recte, antique pro *huc*, quod nonnulli habent. Vid. Pier. Heinf. Burm. poſt Servium; nam in talibus liberalitas virorum doctorum magna plerumque effe folet.——424. *vaſti* pr. Hamb.——425. *Pyragmon, Pygramon,* aberratt.——428. *deicit, dejecit,* paffim codd. Pier. et Franc.——*manebant* alter Mentel. a m. pr.——429. *torto* Ven. *rapidos* Goth. tert.——430. *addiderat* Medic. Parrhaf. Goth. pr., perperam; nam de Cyclopum, non Vulcani, opere agitur.——431. *horrificos* poſt Pier. optimorum librorum auctoritate prætulit Heinfius. Vulgg. edd. *terrificos*. Erf. *horrifonos fonitufque*.

quitur, fed μύδροι, maffæ ferri, quæ procuduntur. cf. 450 et 453. Mox v. 423 *hoc* antique pro *huc*.

424. 425. Libera quidem erat nominum informatio, fed Bronten et Steropen etiam alii habent: Hefiod. Theogon. 140. Callim. in Dian. 68. Plin. H. N. XXXV, 10 f. 36, 17. Statium et Claudianum v. ap. Cerdam. Pyracmonem aliunde accepit. Argen memorat Apollod. I, 1. 2, ubi v. in Not. p. 9 de diverfo hoc Cyclopum genere ab antiquo illo in theogoniis memorato.

426—428. Nota inverfam orationem pro, parte jam polita, parte adhuc imperfecta. *fulmen—quæ plurima,* quod genus fulminum, ex quo genere plurima: frequens poëtarum figura: κῆτος—οἷά τε πολλὰ τρέφει κλυτὸς Ἀμφιτρίτη Odyff. ε, 422 et fæpe alibi. conf. Guell. Variant hæc orationem et delectant.

429—432. Ingeniofe in fulminis materiam vertit ea, ex quorum conflictu fulmen nafcitur, grandinem (*imber tortus* h. conſtrictus et coactus in gran-

Parte alia Marti currumque rotaſque volucris
Inſtabant; quibus ille viros, quibus excitat urbis;
Ægidaque horriferam, turbatæ Palladis arma,
Certatim ſquamis ſerpentum auroque polibant,
Connexoſque anguis, ipſamque in pectore divæ
Gorgona, deſecto vertentem lumina collo.

434. *Inſtaurant* Parrhaſ., de quo cogitandum eſſe cenſet Burm. Vitium eſſe non dubito. *Inſtare* (h. urgere opus) exquiſite cum quarto caſu junctum, ut *inſtare viam.* *excitet* Ven.——435. *horrificam* edd., quas Pierius inſpexerat, et tres Burmann. cum Goth. pr.——436. *poleibant* codd. Pier.——438. *dejecto* Rom. *defecto* Leid. unus. *de* deerat Gud. a m. pr. unde Heinſ. ſupplebat: *tum ſecto*; *diſſecto* et *disjecto* in codd. Pier. lectum; alterum quoque in Goth. tert. et Erf.

grandinem: inf. IX, 671 *quam multa grandine nimbi In vada præcipitant, cum Jupiter horridus auſtris* Torquet aquoſam hiemem, *et cælo cava nubila rumpit)*, nubem, ignem et ventum. Hæc fere ex Servianis amplector; cætera ſunt reſpuenda. Facit autem fulmen duodecim cuſpidum, *radiorum*, *ἀκτίνων*, trinis in quaterna latera, qualia fulmina paſſim in monumentis, inprimis in numis, occurrunt, etſi alibi alia forma tribuitur. cf. Cerda. Habuit autem poëta ante oculos et argutius expolivit locum Apollonii Argon. I, 730—734, ubi una cuſpis adhuc imperfecta, quam Cyclopes procudunt, *μαλεροῖο πυρὸς ζείουσαν ἀϋτμήν.* Ut vero, Vulcani officina ſemel repræſentata, opera inchoata et affecta memoraret, poëtæ ingenio in promtu eſſe debuit; etſi et in hoc præivit Homer. Iliad. σ, 373 ſqq. cf. Callim. in Dian. 49. 50, ubi ſatis jejune equorum Neptuniorum aquarium procudi narratur: quanto grandius et ſublimius eſt phantaſma, quod fulminis materiæ admiſcent fulgores, ſonitum, metum, et flammam ſequacem Cyclopes!

433. 434. Marti currus bellicus proprie tributus, ex heroici ſæculi more bellandi; quod ait: *quibus ille viros, quibus excitat urbes*, h. ad bellum concitat, ex iſtis illuſtrantur ſup. VIII, 3 *Ut belli ſignum —Utque acres concuſſit equos* etc. *Inſtabant currum*, ut feſtinare aliquam rem. cf. Heinſ. ad XII, 748.

435—438. Etiam hic dubitari poteſt (conf. ad 354), ſitne ægis de thorace an de clipeo accipienda, hactenus, ut de thorace non niſi v. 437 agatur, *ipſamque in pectore divæ Gorgona.* Expeditior tamen videtur ratio, ſi totum locum de thorace interpreteris, cujus extremæ oræ anguibus connexis et implicitis inter ſe ſunt cinctæ, in medio Gorgone poſita:

Tollite cuncta, inquit, cœptosque auferte labores,
Ætnæi Cyclopes, et huc advertite mentem:
Arma acri facienda viro. Nunc viribus usus:
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistra.
Præcipitate moras. Nec plura effatus: et illi
Ocius incubuere omnes, pariterque laborem
Sortiti: fluit æs rivis, aurique metallum;
Volnificusque chalybs vasta fornace liquescit.
Ingentem clipeum informant, unum omnia contra
Tela Latinorum; septenosque orbibus orbis
Inpediunt. Alii ventosis follibus auras

439. *certosq.* aliquot Pier.; improbat Heinsius et Burm. *i ferte* sec. Hamb.——440. *Ætnæi.* Αἰτναῖοι. *ad huc* Reg. *atque huc* Parrh. *avertite* Gud. cum binis Goth. Talia enotare tantum non flagitium est hominis bonis horis abutentis; sed cum semel in hoc pistrinum nos impegerimus, obdurandus est animus, ut cum fide exequamur id, quod ab initio parum considerate recepimus.——441. *faciunda* Heins. malit ex Nonio.——442. *opus est nunc a. m.* Seneca Epist. 95. Bene autem Heins. interpunxit post *magistra.*——443. *moram* aliquot Pier. *et illi* Burmannus novavit secundum partem codicum. Vulgo lectum *at illi*; quod nondum displicet.——448. *que* abest quatuor Burm.——449. *Alii—accipiunt*; verba exciderant Goth. tert.——449—453. Versus ex Ge. IV, 171—175.

sita: cujus generis exempla passim occurrunt; ut unum commemorem, quod adire forte in promtu est, v. Spenc. Polymet. t. IV, 4. *turbatæ*, iratæ, ut sæpe; cf. Silii locum a Cerda laudatum (lib. IX, 463). *vertentem lumina*, de oculis torvis, obliquis, ex ira et furore; aut potius de inversis, quippe in capite reciso. *βλοσυροῖο Μεδούσης κάρη σμερδαλέον* dixit Quintus Cal. in loco, a Cerda laudato, qui omnino de ægide comparandus lib. XIV, 451—457.

440. *Ætnæi* Cyclopes cf. ad. v. 419. In seqq. festinationis felix notatio brevitate et celeritate verborum observetur: *Nunc opus viribus.* 445. 446. cf. Iliad. *σ*, 474. 447. *septenos orbibus orbis impediunt* ornate pro, faciunt; sed quinam illi orbes sunt? non circuli, puto, in clipei superficie ducti, sed laminæ æreæ aliæ super aliam impactæ, ut septemplex esset clipeus, quales Homericæ *πτύχες* sunt l. c. 481. conf. Iliad. *υ*, 269 sq., et *η*, 247. 449—453. Eosdem

Adcipiunt redduntque: alii ſtridentia tinguunt
Æra lacu. Gemit impoſitis incudibus antrum.
Illi inter ſeſe multa vi brachia tollunt
In numerum, verſantque tenaci forcipe maſſam.
  Hæc pater Æoliis properat dum Lemnius oris:
Evandrum ex humili tecto lux ſuſcitat alma,
Et matutini volucrum ſub culmine cantus.
Conſurgit ſenior, tunicaque inducitur artus,
Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis;
Tum lateri atque humeris Tegeæum ſubligat enſem,

451. *Ætna* pro div. lect. ad *antrum* Moret. tert. ex Ge. IV, 173.——452. *magna vi* Erf. *tendunt* Rottend. ſec. a m. ſec.——453. *Innumerant* Rom. *forfice* aliquot Pier., inter quos Rom., ſed vid. Serv. et Heinſ. *ferrum* Cariſius et alter Hamb.——456. *ſub culmina* Mentel. pr. alter Menag. et Leid., doctius; niſi idem errarii lapſus eſſe ſoleret. *ſub tegmine* pr. Menag. *matutinus—cantus* ap. Macrob. V, 8.——457. *Confeſtim ſurgit, tunicaque induitur* Parrhaſ. *induitur* quoque Franc. cum binis Goth.——459. *Tegeon*, *Tegeum*, *Thegeum* librariorum errores. vid. ad V, 299.

dem verſus in Georgicis vidimus IV, 171 ſqq. V. 450. 451, ut inf. XII, 91 *enſem, quem Dauno ignipotens deus ipſe parenti Fecerat et Stygia candentem tinxerat unda*, ut indureſceret ferrum. Ad 452. 453 conf. Callim. in Dian. 59. 60. 61.

454 ſq. Artem poëtæ in variato rerum et orationis charactere obſerva. Lenis et ſimplex candidaque nunc fluit oratio, eoque tanto magis grata, quod ſtrepitibus et tumultibus ſuccedit. Comparent, quibus volupe eſt, in ſeqq. heroicum amictum cognoſcere Iliad. β, 42. Od. β, pr. δ, 307. ο, 60. υ, 124, et ad v. 459 cf. Odyſſ. κ, 261. ξ, 528. Etiam hoc ex heroica ætate, quod Evandrum v. 461. 462 duo canes comitantur: v. Odyſſ. β, 11. ϱ, 62. 456. *ſub culmine*, in domo vel caſa Evandri. Miror hoc adjectum: ſuntne igitur galli gallinacei intelligendi? Nam hirundines non facile e ſomno excitant dormientes, nec ad hunc uſum a poëtis advocantur. Sed ex poëtæ meliore judicio avium omnino cantus cum ſolis ortu renovati intelligendi ſunt: nec accipienda verba, quaſi cantus avium ejus ſomnum interpellaverit; ſed ſub lucis ortum et volucrum cantum eum evigilaſſe. 458. *Tyrrhena vincula:* orna-

Demiſſa ab læva pantheræ terga retorquens.
Nec non et gemini cuſtodes limine ab alto
Præcedunt greſſumque canes comitantur herilem.
Hoſpitis Æneæ ſedem et ſecreta petebat,
Sermonum memor et promiſſi muneris, heros.
Nec minus Æneas ſe matutinus agebat.
Filius huic Pallas, illi comes ibat Achates.
Congreſſi jungunt dextras, mediiſque reſidunt

460. *a levo* aliquot Pier. *dimiſſa a leva* Dorvill. cum binis Goth. et Erf.——461. *limine ab alto* Marklandus ad Stat. I, 1, 46 reprehendit tamquam abſurdum, cum paullo ante dixiſſet poëta, *humili tecto.* Defendit Burmannus mira interpretatione, *altum* eſſe limen domus in monte poſitæ. Nec hoc procedit, ut *limen* proprie accipias et paullo altiore gradu ſurgere dicas. Aut amplectendam itaque prorſus Marklandi emendationem: *limine ab arto*, aut dicendum cenſeo, poëtam epitheton paullo otioſius et ad communem liminum naturam effinxiſſe. Ouwens *Noct. Hag.* III, 26, p. 627 aliam viam ingreditur, ut poëtam dicat dignitatem adjicere voluiſſe ædibus: ut ſane facit alias: modo non ab humili tecto v. 455 nunc progreſſus eſſet. Apud Macrob. V, 8 in libris: *limine in ipſo* habetur.——462. *præcedunt* Rom. Medic. Colot. Urſini, et alii libri præſtantiores: et ſic veteres edd., donec mutatum in Ald. tertia, et hinc in Steph. et al. in *procedunt*, quod Heinſ. in parte codd. repertum prætulit, cauſa quidem parum commode interpoſita: ſi comitarentur, non potuiſſe canes præcedere. Dictum hoc recte improbat Burmannus; improbam tamen lectionem non mutavit; id quod nunc fecimus cum Brunckio. *greſſumque viri* Zulich. a m. ſec., interpolatrice peſſima. *greſſuſque — beriles* Goth. ſec.——463. *ſecura* Sprot. a m. pr.——466. *olli* ante Heinſ.——467. *reſiſtunt* Parrhaſ.

ornatus cauſſa Tuſcum calceamentum poſuit. Servius: "dicit crepidas, quas primo habuere Senatores, poſt equites Romani; nunc milites." conf. Cerda. Nimis ſubtiliter *ſandalia Tyrrhenica* e Polluc. Onomaſt. VII, ſ. 92. 93 aliquis huc revocet. Simili ornamento patrium, Arcadicum, ſeu *Tegeæum enſem* dedit; etſi nullum hoc inſignius enſis genus fuit. 460. ornatus verſus. 461. *limine ab alto*, perpetuo et proprio liminis epitheto; nam alioqui alienum erat a caſa exigua altum limen. 463. *ſecretum:* partem ædium interiorem, ad quam Æneam veſperi deduxerat. conf. Ge. IV, 403. *promiſſi muneris* vide v. 170. 171. 465. ut ὄρθριος ἥκων. ἑσπέριος ἦλθεν; et alia. Exempla coll. Cerda. Guell. 467. *mediis*

Ædibus, et licito tandem ſermone fruuntur.
Rex prior hæc:
Maxume Teucrorum ductor, quo ſoſpite numquam
Res equidem Trojæ victas aut regna fatebor;
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguæ vires. Hinc Tuſco claudimur amni,
Hinc Rutulus premit, et murum circumſonat armis.
Sed tibi ego ingentis populos opulentaque regnis
Jungere caſtra paro: quam fors inopina ſalutem
Oſtentat; Fatis huc te poſcentibus adſers.

468. *Latio* Oudart. *placido* Dorvill. a m. ſec., unde *placito* Jo. Schrader. conj., ſed *licito* eſt, cujus diu deſiderati tandem facultas exoptata contingebat. *feruntur* Goth. ſec. Ven. a m. pr.——469. *hæc* abeſt alt. Hamb. *hæc ait* duo Burm.——471. *v. an bella f.* Goth. ſec.——472. *Nobis auxilium belli* pr. Mentel. qu. Moret. et Goth. ſec., Heinſius non ſpernendum ait.——474. *bellam c. a.* Parrhaſ. *circumtonat* Medic. a m. ſec.; pro *armis* Rom. *arans*, alii ap. Pier. *arcens*, aliquot *Arruns*; mira et felix depravatio!——477. *adfert* variabant codd. Servii ætate, ut ad *fortem* referretur. *adfer* aliquot Heinſ. *offers* Ven. et Goth. tert. cf. VII, 217.

diis ædibus: etiam hoc ad formam ædium heroici ævi, ut ex Homeri lectione conſtare poteſt; in quibus e veſtibulo intreëuntem δόμος (pro eo Romanorum *atrium* fuit) excipiebat per totas ædes patens (fere qualis eſt noſtrorum hominum *Dehle*); in intimo receſſu focus cum Penatibus: v. inf. 541.

472. *pro nomine tanto:* non video, quam commoda ſententia ſit, ſi Trojanorum vel Æneæ nomen et genus vel fama intelligatur. Satius eſt, ad Evandri et Arcadum nomen referre, pro fama, quæ te ad nos adduxit; et hoc, probatum quoque V. C. Meierotto, nunc præfero, tamquam ſimpliciſſimum. Antea ſic accipiebam, ut ad bellum ipſum referrem, eſſetque adeo *nomen belli tantum* vel fama de belli magnitudine, vel ipſa belli magnitudo. *Nomen* pro ipſa re, ſatis frequens.

475. *opulentaque regnis caſtra:* volebat dicere, *opulenta regna* (pro regno opulento), appoſite ad *ingentes populos*. Promtum erat hoc mutare in *caſtra opulentorum regnorum* vel *opulentis regnis*; hinc exquiſitior forma ſuborta:

Haud procul hinc ſaxo incolitur fundata vetuſto
Urbis Agyllinæ ſedes: ubi Lydia quondam
Gens, bello præclara, jugis inſedit Etruſcis.
Hanc multos florentem annos rex deinde ſuperbo
Imperio et ſævis tenuit Mezentius armis.
Quid memorem infandas cædes: quid facta tyranni
Effera! dI capiti ipſius generique reſervent!
Mortua quin etiam jungebat corpora vivis,
Componens manibuſque manus, atque oribus ora,
(Tormenti genus) et ſanie taboque fluentis
Conplexu in miſero longa ſic morte necabat.
At feſſi tandem cives infanda furentem
Armati circumſiſtunt ipſumque domumque:
Obtruncant ſocios, ignem ad faſtigia jactant.

478. *colitur* aliquot Burm., quem vide. *in ſaxo coluit* Goth. ſec.——479. *Agellinæ*, *Agelinæ*, *Aquilinæ* aberratt. ap. Burm.——480. *luctis inſ.* Rom.——481. *multis annis* Bigot. et Goth. tert.——484. *gentique* Oudart. pro div. lect. *reſervant* Sprot.——487. *fluenti* aliquot Heinſ., unus *fluente*, quæ vulgarior oratio foret. cf. IX, 472.——488. *in* aberat Franc. et Goth. tert. *necabant* duo Burm., ut *jungebant* alter Hamb.——489. *infanda civeſque f.* Parrhaſ., nec videbat interpolator, *infanda* eſſe pro infandum, infande. cf. ſup. I, 251.——490. *circumſidunt* Goth. tert.——491. *atque ignem ad* Parrhaſ.

ſuborta: *caſtra opulenta regnis*, ut alia ſimilia paſſim. Niſi hoc ex uſu poëtarum teneremus, liceret ſtatuere: *paro jungere caſtra regnis*, h. e. tibi. imperio tuo. Opes veterum Etruſcorum ſatis notæ. v. Liv. V, 33.

478. Agylla ſ. Cære, prima opibus inter Etruſcos floruit, et propter maritima commercia omnium prima Græcis innotuit. De cæteris v. Exc. III ad h. lib. *ſaxo vetuſto*; antiquo opere, ut bene Serv. cf. III, 84. 479. 480. *ubi* proxime ad Agyllam ſeu Cære ſpectat, nec tamen reliquam Etruriam excludit. A Lydis Etruſci ſeu Tyrrheni ducuntur poëtæ, ex vulgari veterum opinione; falſa tamen et ex nominis ſimilitudine ducta. cf. in Exc. III ad h. libr. 482. Mezentii, regis Cæretanorum, *ſuperbo*, crudeli, imperio infame nomen, ex antiquis hiſtoriis poëta adſcivit. 484. *dI capiti.* cf. II,

Ille inter cædes Rutulorum elabſus in agros
Confugere, et Turni defendier hoſpitis armis.
Ergo omnis furiis ſurrexit Etruria juſtis:
Regem ad ſupplicium præſenti Marte repoſcunt.
His ego te, Ænea, ductorem millibus addam.
Toto namque fremunt condenſæ litore puppes;
Signaque ferre jubent; retinet longævus haruſpex
Fata canens: O Mæoniæ delecta juventus,
Flos veterum virtuſque virum, quos juſtus in hoſtem
Fert dolor, et merita adcendit Mezentius ira;
Nulli fas Italo tantam ſubjungere gentem:
Externos optate duces. Tum Etruſca reſedit

492. *inter cædem* Rom. et omnes vetuſtiores Pier. et Heinſ., ut hactenus præferendum ſit.——495. *manifeſto M.* Oudart. ex gloſſa. *præſente* Rom.——497. *frement* Gud. *in littore* alter Hamb.——498. *ferre juvat* Ven. *jubent* non tam ad *puppes* referendum, quam omnino ad Agyllæos, quos declaravit in verbis *omnis Etruria—his millibus.*——499. *facta c.* Gud. *Mæonide* Goth. tert., forte pro *Mæonidæ*; et ſic Serv. ad XI, 759. *dilecta* duo Burm.——500. *in armis* Leid.——502. *Fas Italo nulli* aliquot Pier. *ſummittere* ed. Ven.——503. *optare* alter Menag., at Serv. pro var. lect. *exſpectate*, forte, *ſpectate*, eodem fere ſenſu, ut ſit διακρίνειν adeoque ἐκκρίνειν et eligere vel legere. conf. Burm. *reſidit* Moret. tert.

II, 190. VI, 529. 530. 495. *præſenti Marte,* bello non dilato, quippe hoc ipſo tempore in armis ſunt et quidem claſſem pararunt, qua in altum evecti littus Rutulorum petant bellumque inferant Turno, ni Mezentium ad ſupplicium dediderit.

498 ſqq. Hoc de Etruſco aruſpice commentum, qui Cæretanis conatibus opportune intercedit, ut ad Æneæ adventum res differatur, inter potiora Virgilii inventa referendum videtur. Extraneo autem duci exercitus committendus, uti Lavinia externo viro jungenda lib. VII, 96 ſqq. Eſſe hunc aruſpicem ipſum illum Tarchonem v. 506, notat Julius Sabinus: parum probabiliter. *O Mæoniæ:* ex 479. 480. *flos veterum:* Ennianum hoc eſſe Servius teſtatur: etſi nec omnino infrequens, ex ἄωτον, ἄνθος; *flos et virtus* h. l. robur populi, qui antiquam originem habet.

Hoc acies campo, monitis exterrita divom.
Ipſe oratores ad me regnique coronam
Cum ſceptro miſit, mandatque inſignia Tarcho,
Succedam caſtris, Tyrrhenaque regna capeſſam.
Sed mihi tarda gelu ſæcliſque effeta ſenectus
Invidet imperium, ſeræque ad fortia vires.
Natum exhortarer, ni mixtus matre Sabella
Hinc partem patriæ traheret. Tu, cujus et annis

504. *Hæc acies* Parrhaſ. *divorum* ſec. Rottend.——506. *Tarchon*, quod inde ab Aldo legitur, retinuit Heinſius ob codd. ſuorum conſenſum. Sunt tamen edd., in quibus *Tarcon* legitur, ut e Pierio intelligas; ſicque Egnatius edidit, ut apud Strabonem ſcriptum lib. V, p. 336 Τάρκωνα; quo auctore etiam *Tarconem* non *Tarcontem* flectendum eſſe apparet. Adde Euſtath. ad Dionyſ. Perieg. 347. Tum Pier. ex antiquo codice *Tarch.* (quod et Goth. alter habet). At Brunck. refinxit *Tarco*, memor voc. *Almo* lib. VII, 532, et inf. 602 *Tarcho* ſeu, ut et hic ſcribit, *Tarco et Tyrrheni.* cf. Heinſ. et excitatum a Burmanno Drakenb. ad Silium Ital. VIII, 474. Equidem, cum diu deliberaſſem, *Tarcho* e Pieriano admittere malui; nam nomina in *on* ita a Marone efferri ſatis conſtat. Ut vero *ch* in *c* mutarem paullo animoſius, a me non obtinui, quia etiam Lycophron 1248 Τάρχων τε καὶ Τυρσηνοί. Et Tarchon in lapidibus Etruſcis. Etſi cæteroqui bene teneo, ſequiorum ſæculorum pronuntiationem vitioſam hanc fuiſſe, ut in multis nunc habeamus *ch* pro *c* et *k*: quid? quod ipſa vox *pulcher* hinc fluxit; Romanis erat *pulcer*, pronuntiatum *pulker.*——508. *ſeriſq.* Parrhaſ. *effata juventis* corrupte Goth. ſec.——510. *Gnatum* Rom.——511. *Hic* Ven. Ed. Junt. *patrem p.* Medic. *patriæ partem* Dorvill. *totius et annis* corrupte Goth. ſec. *in annis* tert.

habet. 504. *Hoc campo* δεικτικῶς, etſi oculis proſpici non poterant caſtra ſub Cære locata. 505. *regni coronam*; novum hoc, ſed dictum, ut *regni inſignia*; et ſubjectum hoc idem, tamquam genus, enumeratione partium (coronæ et ſceptri) facta. Coronam v. inf. lib. XII, 162. 163. 506. *mandatque inſignia* ſimpl. mittit inſignia regni: int. ex Etruſcorum more, illa ſcilicet ipſa, quæ memoravit; tacet reliqua, ſellam eburneam, tunicam palmatam, togam pictam. vide omnino Dionyſ. III, 61 pr. (p. 195). *Succedam*, eo conſilio, ut ſuccedam. 508. *ſæclis effeta ſ.* ſimpl. pro annis; male Grammatici argutantur. 510. ni, mixtum genus habens per matrem Sabinam, partem patriæ ſeu originis hinc, a Sabinis, adeoque ex Italia, duceret, etſi patre externo, Evandro,

 natus,

Et generi fata indulgent, quem numina poſcunt,
Ingredere, o Teucrum atque Italum fortiſſime
ductor.
Hunc tibi præterea, ſpes et ſolatia noſtri,
Pallanta adjungam: ſub te tolerare magiſtro
Militiam et grave Martis opus, tua cernere facta
Adſueſcat, primis et te miretur ab annis.
Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
Lecta, dabo; totidemque ſuo tibi nomine Pallas.
Vix ea fatus erat; defixique ora tenebant

512. *fatum indulget* lectum ante Heinſ., qui mutavit ex auctoritate Medicei, trium Moret. alt. Mentel. et alt. Hamb. poſt Mediceum Pierii. *fatum indulgent* Gud., ſc. *numina*. *fatis indulgent* Regius. *poſcant* Ven. ——513. *et Teucrum* Zulich.——514. *Nunc* duo Burm. cum aliquot Pier.——516. *et* abeſt pr. Rottend. *onus* pr. Hamb. pro var. lect. *fata* Dorvill.——517. *pr. et jam m.* Parrhaſ. *te imitetur* codd. aliquot, vitioſe, ut et *hinc* ap. Burm. *ter centum* Parrhaſ. *corpora pubis* Goth. tert., et ſic aliquot Pier. Catull. Epith. Pel. 4 *lecti juvenes Argivæ robora pubis.* ——519. *ſuo tibi munere* aliquot Pier. Gud. a m. ſec. Voſſ. pr. Hamb. pr. et Scheffer. cum Zulich. At Gudius a m. pr. *ſuo ſibi munere*, pro ſe jungere; placet hæc argutior forma Heinſio. *tuo ſibi nomine* Medic. a m. pr. Burmanno arridet: *ſuo ſibi nomine* et laudat VI, 142. Sed omnia iſta in epigrammate feram; nunc plus dignitatis epicæ ineſt vulgari lectioni. *ſuo tibi numine* Puget.——520. *defixaq.* duo Burm. ad vulgarem formam. *diffixi*

natus. 513. *Ingredere*, ut Ge. I, 42 *Ingredere et votis jam nunc aſſueſce vocari.* Incipe, ſuſcipe. 516. *grave Martis opus.* Homericum: μέγ' ἔργον Ἄρηος Iliad. λ, 733 et al. 515. 516. 517. Præclari verſus ſententiis et verbis. Maronem mirati ſunt et imitati in hoc loco, quos Cerda jam laudavit, Valer. Fl. (I, 269 ſqq.), Silius (IV, 430. 431); adde Apollon. lib. II, 804. 805, et Epitomen Iliados 573 ſq., ubi cf. Wernſd. 518. 519. Quadringentos equites mittit Evander, ut iter eſſet expeditum, nec longa mora intercederet, quam obſidionis diſcrimen non admittebat. Tenendum hoc eſt, ne mirum videatur, cur Arcades equites *potiſſimum* poëtæ placuerint; Cum alioqui Arcades equitatu non valuerint, nec in regione montoſa et aſpera valere potuerint. Qua de re doctæ ſubtilitatis nota eſt Guellii inf. ad lib. X, 364.

520 ſq. Ex veteris Italiæ religione et poëtæ noſtri perpetuo

Æneas Anchiſiades et fidus Achates,
Multaque dura ſuo triſti cum corde putabant;
Ni ſignum cœlo Cytherea dediſſet aperto.
Namque inproviſo vibratus ab æthere fulgor
Cum ſonitu venit, et ruere omnia viſa repente,
Tyrrhenuſque tubæ mugire per æthera clangor.
Suſpiciunt: iterum atque iterum fragor increpat ingens.
Arma inter nubem, cœli in regione ſerena,

diffixi Leid. *intentique* aliquot Pier. e ſimilibus locis. *defixi ora* malebat Cuningham.——522. *Miſtaque* Goth. tert. *dura duo* conj. Burmann., parum ſcite. *tum* ſec. Rottend. *triſtes* Goth. ſec. *ſub corde* tert. *movebant* Hugen. a m. ſec., interpretamentum τȣ *putabant*.——523. *e cœlo* Montalb. *Tyrrea* Goth. ſec. *d. ab alto* Bigot. Leid. pro div. lect. et Goth. tert.——527. *increpat*. Conſentiunt in hanc lectionem ab Heinſio illatam, a Burmanno vero incuria, ut arbitror, iterum omiſſam, omnes præſtantiores Heinſii et Pierii codices cum Julio Sabino, quæ et ipſa paullo doctior eſt, pro *ſonat*, ut inf. IX, 504 de *tubæ ſonitu*; et locum facit verſui hinc tertio, 529 *hinc pulſa tonare*. *Intonat* tantum recentiores codd. inſidet, et edd. veteres, quas evolui, Aldd. et hinc profectas, omnes. Agnoſcit quoque Servius. *ſonus intonat* Gud. a m. ſec. *inſonat* Dorv. *intonat aures* admodum vetuſti codd. apud Pier.——528. *in* abeſt a pr. m. a Medic. et Gud., et Nonius: *inter nubes cœli regione ſerena*. *inter nubes* etiam Parrhaſ., minus docte.

tuo more res aliter vix expediri Æneæque animus erigi poterat, quam oſtento vel augurio. Sed poëta nove id commentus eſt, quod meteorum, ſeu oſtentum aëris, ad ſtrepitum ex armis cælitus a Venere allatis retulit: non dicam equidem, an ſatis feliciter. Arma in cælo paſſim a ſuperſtitioſis hominibus conſpecta, belli et cladis ſigna, equidem huc non referam; nec Spencii acumen placet, Polymet. Dial. 20, n. 28, qui auroram borealem a poëta deſcribi putabat. 523. *Ni—dediſſet*; nova forma orationis, in qua miror interpretes non hæſiſſe. Ellipſis eſſe debet totius enuntiationis: *et diutius etiam in ea cogitatione defixi perſtitiſſent, Ni* etc. Vulgaris forma erat: *cum ſignum Venus dedit*. Dixit *cælo aperto*, ut Ge. I, 393 *aperta ſerena*, cum nubes dicantur cælum obducere. cf. mox v. 527. 528. 526. clangor armorum, quæ movebantur per aërem deportata a Venere, comparantur cum clangore tubæ. *Tyrrhena* (pro Tyrrhenica) *tuba*, a Tyrrhenis, ut notum

Per ſudum rutilare vident, et pulſa tonare.
Obſtupuere animis alii; ſed Troius heros
Agnovit ſonitum et divæ promiſſa parentis.
Tum memorat: Ne vero, hoſpes, ne quære profecto,
Quem caſum portenta ferant: ego poſcor Olympo.
Hoc ſignum cecinit miſſuram diva creatrix,
Si bellum ingrueret; Volcaniaque arma per auras
Laturam auxilio.
Heu quantæ miſeris cædes Laurentibus inſtant!
Quas pœnas mihi, Turne, dabis! quam multa ſub undas
Scuta virum galeaſque et fortia corpora volves,

529. *Perſuidum* Rom. *ſonare* idem et aliquot Pier. et Heinſ. cum Goth. ſec.——531. *et* abeſt Romano.——532. *Tunc vero memorat, hoſpes ne*, Ven. *nec vero* Exc. Burm. *nec quære* Oudart. *ne quære, hoſpes, ne quære profecto* aliquot Pier.——533. *ferunt* Parrhaſ. *ferant* Goth. tert. ——534. *Muſarum diva creatrix* Goth. tert., miro ſtupore.——537. *cædes miſeris* Schol. Horatii Epod. X cum Montalb. *clades* Bigot. a m. ſec.——538. *Quas mihi Turne dabis pœnas* Hamb. ſec. *tu mihi Turne* Franc. *ſed multa* Ven. *ſub undis* ſec. Moret. *ſub unda* tres Burm. cum Rom., minus poëtice.——539. *volvens* Rom.

notum eſt, inventa; et doctius: *Tyrrhenus clangor tubæ.* 529. *pulſa*, impulſa, alliſa ſibi invicem, *tonare*, pro ſimplici ſonare.

531. *et agnovit divæ promiſſa parentis*, et v. 534 *Hoc ſignum* etc. Bene Servius: "κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligimus Venerem ei promiſiſſe." Clarior res ap. Homer. vid. Iliad. σ, 189. Cæterum poëtam hic in malum locum intuliſſe pedem apparet. Debebant enim, ut vis carminis eſſet ſatis magna, ea nunc omnia ſubjici, quæ vſ. 608 uſque ad f. libri ſequuntur. Hic etiam multo magis vacaſſet animus iis rebus cognoſcendis, quæ de clipei argumento narrantur, quam cupiditate per illa, quæ interjecta ſunt, repreſſa et obtuſa. Sed, ſi hanc rationem ſequebatur poëta, alia forte occurrebant, quibus ſe premi ſentiebat, ut adeo alterum præferret. *ego poſcor Olympo*, tertio caſu, pro *ab O.*, me Olympus poſcit, me vult, reſpicit, h. ad me oſtentum aëris ſpectat, nihil eſt, quod vos terreamini. 538. 539. Imitationes

Thybri pater! Poſcant acies, et fœdera rumpant.
Hæc ubi dicta dedit, ſolio ſe tollit ab alto; 541
Et primum Herculeis ſopitas ignibus aras
Excitat heſternumque Larem, parvoſque Penatis

540. *et ſidera* Goth. tert. *et ſecla* alter.——542. Me in *Herculeis ignibus* hærere, jam in notis ſignificavi. Suſpicor vitium ineſſe ſcribendumque eſſe: *Herceis ignibus.* Confirmat me imitator Maronis Lucanus: Herceas, *monſtrator ait, non reſpicis* aras? Jovis *Hercei* religio ſatis nota, ejuſque aram in penetrali regiæ Priami vidimus apud noſtrum quoque lib. II, 512, etſi nomine hoc non expreſſam: ſed v. T. II Excurſ. XI ad lib. II, et viri docti paſſim, v. c. ad Ovid. Heroid. VII, 113, in Ibin 286. *Herculeas — aras* Dorv.——543. *Suſcitat* Rom. et plerique Pierii cum parte codd. Heinſ. et Burm., etiam edd. nonnullæ, ut Baſil., haud dubie magis ad proprietatem verborum; ſed dubitare licet, an ex aliis locis, ut ſup. 410. V, 743, refinxerint grammatici. *externumque* proclivi lapſu et obvio Rom. cum aliis Pier., tum Serv., pro div. lect. Medic. et aliquot alii Heinſ. et Burm. cum binis Goth. cf. ad Tibull. II, 1, 12, etſi hoc loco non incommodum ſenſum facit: *externumque Larem parvoſque Penates Lætus adit,* ſi jungas: eſt enim domus externi hominis, a quo hoſpitio excipitur. *patrioſque Penates,* notabilis lapſus, non lectio Goth. ſec.; ſic ſuos, Trojanos, non Evandri, Penates adorat Æneas: ſic *externum Larem* comparari aliquis cenſeat.

Imitationes jam Cerda notavit Silii II, 455. 456. Statii Achill. I, 84 ſqq. Adde Stat. Theb. II, 460. 461. III, 210 ſqq. et paſſim alios; item Horat. I Od. 15 *Eheu quantus equis* etc. 540. quaſi, eant nunc et flagitent bellum. Serv. cf. ſup. VII, 317.

542. 543. Surgit Æneas et ad focum ædium accedit, Penates precatur. *Herculeis ſopitas ignibus aras* doctius dictas eſſe, quam *ignes ſopitos in aris vel ignes aræ* in promptu eſt intelligere. Sed *Herculeos ignes* non ſatis expedio. Herculis ara ante urbem in luco erat: ſup. vſ. 104. De alio quam de ſacro Penatibus in penetralibus domus facto locus vix intelligi poteſt. Jam *ignes Herculei,* in foco vel ara Penatium ſopiti, aut ornantur epitheto hoc, reſpectu Herculis, qui olim eandem ad aram ſacra feciſſe putandus eſt, aut intuitu moris religioſi, quo ignis ex ſacro Herculis heſterno (vide v. 102. 103. 104) ſervatus et in focum domeſticum repoſitus fuerat: ſic Cerda et alii; aut Hercules fuit Evandro Penatium loco Geniuſque adeo ſeu Lar domeſticus. Hoc ſaltem præſtat. *Larem heſternum* jungo cum *excitat,* et accipio pro foco et igni in foco ante Larem: juncta adeo ut ſint: *ignes in ara et Larem heſternum excitat.* Solet ita poëta eandem notionem bis terve ornare; *parvos*

Lætus adit; mactant lectas de more bidentis
Evandrus pariter, pariter Trojana juventus.
Post hinc ad navis graditur, sociosque revisit:
Quorum de numero, qui sese in bella sequantur,
Præstantis virtute legit; pars cætera prona
Fertur aqua, segnisque secundo defluit amni,
Nuntia ventura Ascanio rerumque patrisque.

544. *mactant* Heinf. e Medic.; adde Zulich. et ad normam v. 57 lib. IV. *lectas mactat* Goth. sec. *lætas* Sprot. et Exc. Burm. male; sunt ἐξαίρετοι, ἔκκριτοι, eximiæ, adeoque τέλειαι. cf. ad IV, 57. VI, 39. ——545. *Evander* alii et h. l.——547. *sequuntur* Franc. *sequentur* alter Hamb.——548. *Præstanti* pr. Rottend. a m. pr. *Præstante* Goth. tert. ——550. *regnique* alter Hamburg.

parvos Penates Evandri, parva sigilla, ut humilem casam decebat. *adit*, προσέρχεται, precando. Puta, hæc fieri in suscipienda profectione et adeundo discrimine.

546. Navi a littore Laurentino amne adverso Pallantium pervenerat Æneas sup. v. 90: nunc ea navi partem sociorum redire ad Ascanium jubet; altera parte sibi adjuncta, et Arcadibus comitibus, terra per Etruriam Cære ad Tarchontem (*Tyrrhenum regem*), proficiscitur. 547. *qui se se in bella sequantur.* Paullo obscurior sententia; nam ad bellum non proficiscitur, sed ad auxilia et societatem Cæretanorum parandam. Servius multis allatis nihil expedit. Dicendum forte, poëtam omnino viros fortes declarare voluisse, quorum adeo id proprium esset, ut Æneæ latus tegerent in discrimine belli: sicut et infra iterum v. 606 *et bello lecta juventus.* An *bella* pro castris ad Cære? an magis consentaneum, et in hoc acquiescam, dicere, poëtam respexisse ad id, quod futurum erat, ut ii, una cum Etruscis, navibus vecti ad ostia Tiberis pugnam cum Turno facerent? inf. X, 260 sqq. Nam Cæretanos in castris sub signis habitos aditurus erat, ut statim eos adversus Mezentium et Turnum duceret: sup. 503; conf. Not. ad 498. 549. *segnis* "sine remigio" Servius explicat: cum antea adverso flumine venissent v. 94 *Remigio noctemque diemque fatigant.* Addit idem alia, quæ multo minus se probant. Nisi forte præstat accipere ex opposito: cum illi *in bella sequerentur*, strenue iter facerent, ut hi contra remissi et otiosi, saltem *nulli rei gerendæ intenti, domum redirent*; est adeo *segnes* epitheton mere ornans. Ita fere Meierotto sentiebat. 550. *Ascanio*; remanserat is apud Trojanos in castris sub Tiberis

Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva;
Ducunt exsortem Æneæ; quem fulva leonis
Pellis obit totum, præfulgens unguibus aureis.
Fama volat parvam subito volgata per urbem,
Ocius ire equites Tyrrheni ad limina regis.
Vota metu duplicant matres, propiusque periclo
It timor, et major Martis jam adparet imago.
Tum pater Evandrus, dextram complexus euntis,

551. *T. p. arma* Ven.——552. *exsortem vel ingentem* Zulich.——554. *parvas—per urbes* pr. Hamb. Sed urbs Pallanteum est intelligenda.——555. *ad limina* ex parte codicum suorum et Pierianorum, inter quos Romanus erat, Heinsius probavit: vulgo, *ad littora*, ut omnes Goth. habent, unus etiam *Tyrrhena*; varietas satis frequens; cf. ad II, 371. *littora* tamen Cuningh. prætulit.——557. *Et timor* Rom., et habet hoc expeditam interpretationem; *propius periclo* (absolute; cum jam res adducta esset propius ad discrimen), *Et timor* (apparet major), *et major Martis jam apparet imago.* Vellem eundem sensum ex vulgata elici posse, sed *it timor* pro grassatur vix usu probari potest. *It minor* Goth. sec. *It metus* Priscian. lib. XVIII. *propiusque pericli Hic amor* Philargyr. excitat ad IV Ge. 47. *jam* abest a nonnullis Pier.

Tiberis ostia. cf. sup. VII, 158. 159. De eorum autem adventu in castris nihil amplius memoravit poëta, nec facere id opus erat. cf. ad X, 238.

552. *exsortem*, eximium, ἐξαίρετον. Adducitur equus Æneæ præcipuus. vid. Serv. et Cerda.

554 sqq. Non male sequentia ad sensuum et affectuum naturam in tali rerum articulo efficta et exposita: Matrum timor; Evandri senis vota ac preces: totus discessus. Vss. 560 sqq. ex Homericis sunt adumbrati, Nestoris oratione Iliad. η, 132 sq. λ, 669 sqq. ψ, 629 sqq. Ulyssis ad Eumæum Odyss. ξ, 468 sqq. Laërtæ Odyss. ω, 375 sqq. Aliorum imitationes v. apud Cerdam. Fabulam de *Herilo*, Prænestinorum duce, domesticam nescio unde acceperit. Sed triplicem vitam ipse poëta fingere potuit, ad exemplum eorum, qui cæsi reviviscerent (ineptit Servius ad v. 562), aut ad exemplum Antæi vires a terra matre sumentis, in quam victus procubuerat. Quod sequitur, *propiusque periclo It timor*, impeditum est, quocunque te verteris; proprie *propius ire periculo* esset propiorem esse periculo, instante jam discrimine; *propius ire*, ut *propius esse* apud Silium I, 13 *propiusque fuere periclo, Quis superare datum*, de Romanis tantum non in

Hæret, inexpletum lacrimans, ac talia fatur:
O mihi præteritos referat ſi Juppiter annos!
Qualis eram, quum primam aciem Præneſte ſub ipſa
Stravi ſcutorumque incendi victor acervos;
Et regem hac Herilum dextra ſub Tartara miſi;
Naſcenti cui tris animas Feronia mater
(Horrendum dictu) dederat, terna arma movenda;
Ter leto ſternendus erat: cui tunc tamen omnis
Abſtulit hæc animas dextra, et totidem exuit armis.
Non ego nunc dulci amplexu divellerer uſquam,

559. *inexpletus lacrimans* aliquot Pier. et Erf. *inpletus* Rom. In aliis ap. Heinſ. hoc interpolatum: *inexpletus lacrimis:* utrumque pro var. lect. Servius commemorat; *inexpletus* etiam Jul. Sabinus. Porro Pier. aliquot: *in amplexus*, pr. Voſſ. et alter Hamb. *in amplexum*, et Montalb. cum binis Goth. *in amplexu.*——560. *O ne præterea* Goth. ſec.——561. *erat* Priſcian. XVII. *cum primum* Rom. et aliquot Pier. *Præneſte ſub ipſa:* conſentiunt in hoc libri et Grammatici ap. Heinſ. *ipſa* ſc. urbe P., vel poëta extulit *hæc Præneſtis.*——562. *ſacrorumque* ſcc. Moret. *accendi* Ven. et Goth. ſec.——563. *hac* abeſt Vratiſl. *Erilum* et *Erylum* potiores ſcribunt: *Erulum* Rom. *Elinum*, *Cerilum*, *Acerilum*, *Helenum*, *Athericum* al.——565. *triaque* ſ. *tria* Muſon. malebat in Servii gratiam, perperam. *trina* pr. Hamb. pro var. lect. et Flor. Junt. cum binis Goth.——566. *Terque ſolo* Oudart.——567. *animas*, *totidem dextra exſuit* pr. Mentel.——568. *tunc* Dorvill. *Ergo non d.* Goth. ſec. *duplici* Sprot. *devellerer* tres Burm. cum Erf. *divellier* Goth. tert.

in ultimum diſcrimen adductis. At h. l. accipiendum eſſet: *timor it propius*, timor fit propior, h. magis inſtat, fit gravior, acrior, *periclo*, cum periculo, periculo inſtante. Hoc vero durum. vid. Var. Lect. 561. ut ſim talis, *qualis eram* etc. εἴθ' ὣς ἡβώοιμι Neſtor l. c. η, 157. λ, 669. 564. *Feronia* v. ſup. VII, 800. *terna arma movenda*, ut ter reviviſcens ter rebellaret, adeoque ter eſſet vincendus. Niſi forte melius ſic interpungas et accipias: *Naſcenti cui tris animas—dederat: terna arma movenda, Ter ſternendus erat. Cui tunc t.* Erat ter cum eo pugnandum, ter arma in eum movenda,

Nate, tuo; neque finitimus Mezentius uſquam,
Huic capiti inſultans, tot ferro ſæva dediſſet
Funera, tam multis viduaſſet civibus urbem.
At vos, o ſuperi, et divom tu maxime rector
Juppiter, Arcadii, quæſo, miſereſcite regis,
Et patrias audite preces: Si numina veſtra
Incolumem Pallanta mihi, ſi fata reſervant,
Si viſurus eum vivo, et venturus in unum:
Vitam oro; patiar quemvis durare laborem.
Sin aliquem infandum caſum, Fortuna, minaris;
Nunc, o nunc liceat crudelem abrumpere vitam,
Dum curæ ambiguæ, dum ſpes incerta futuri,

569. Abeſt verſus Goth. tert. *finitimo* e codd. ſuis et Pier. Heinſ. emendavit; ſc. *huic capiti:* quod vix placet; Burmann. cum al. *finitimo ferro* jungit. Saltem dixerim: *finitimo* abſolute pro *in f.* Vulgo lectum *finitimus* inde ab Ald. 1514 adeoque a Naugerio. Servius videtur legiſſe *finitimos*, ſicque Dorvill. a m. ſec. et ed. Junt.——520. *uſquam* idem Heinſ. reſtituit: vulgo *unquam*; at Moret. ſec. et Gud. a m. ſec. *Mezentius hoſtis*: quæ aut vera lectio eſt aut pro veriore habenda, in cujus locum ſucceſſit *uſquam*, quod ex ſuperiore verſu per errorem iteratum ſuſpicor. Revocavi autem *finitimus* tamquam unice verum: cum ſcriptum eſſet *finitimos*, aberratum eſt in *finitimo.*——571. *vidiſſet* Goth tert. ——573. *reminiſcere regis, Exaudique preces patrias* codex apud Pier., interpolate.——575. *reſervent* duo Burm. et Goth. tert.——576. *eum vivom* Rom. et aliquot Pier.——577. *patior* Rom., et pæne omnes Pier. tum Medic. et pars Heinſ. duoque Burm. *oro et patior* Ed. Ven. *Vita mora: patior* Goth. ſec. *quamvis* Leid.——579. *Nunc, nunc, o liceat* Medic. et cæteri Heinſ. (excepto Mentel. pr.), item Dorvill. et bini Goth., prætulit quoque Cuningham. *Tunc, tunc, o liceat* Schol. Perſii ad Sat. I, 25. Sed cf. lib. II, 644. *rumpere* Zulich.——580. *Dum ſpes ambiguæ curæ, dum i. f.* Parrhaſ.

movenda, ter erat vincendus. Itaque Evander eum ter vita et armis exuerat. 569. *finitimo*, in finitimo, qui eſt in finitima urbe. 572. Habent hæ preces tanto plus ſuavitatis, quod tamquam præſenſione aliqua tacita imminentis filio fati factæ videntur. Nam interimitur Pallas lib. X. 576. *venturus in unum*, iterum eum reviſurus et conventurus. 578. *Sin*; nota εὐφημία. 580. acutius ſententiam extulit Valer.

Fl. I,

Dum te, care puer, mea ſera et ſola voluptas,
Conplexu teneo: gravior ne nuntius auris
Volneret. Hæc genitor digreſſu dicta ſupremo
Fundebat: famuli conlabſum in tecta ferebant.
  Jamque adeo exierat portis equitatus apertis:
Æneas inter primos et fidus Achates;
Inde alii Trojæ proceres; ipſe agmine Pallas
In medio, chlamyde et pictis conſpectus in armis:
Qualis, ubi Oceani perfuſus Lucifer unda,
Quem Venus ante alios aſtrorum diligit ignis,
Extulit os ſacrum cœlo, tenebraſque reſolvit.
Stant pavidæ in muris matres, oculiſque ſequuntur

581. *mea ſola et ſera* alii, etiam Servius. vid. Pier. et Heinſ. cum Burm. *ſola et certa* Goth. tert.——582. *complexus* Rom. Medic. et alii Heinſ. *amplexu* Parrhaſ. *neu* Gud. a m. ſec., quod maluit Cuningham. *nec— vulnerat* Markland. emendabat ad Stat. V. Silv. 2, 88, ſententia prorſus in alium ſenſum detorta.——583. *Verberet* Goth. tert., et ſic Donatus in Terent. Hecyr. IV, 4, quod placebat Heinſ., ſed merito rejectum a Burmanno, quem vide. *mœſta ſupremo* Medic. a m. pr.——585. *portas apertas* Hugen.——587. *proceres Trojæ* Leid.——588. *It medio* emendat Markland. ad Stat. V Silv. I, 245. vid. inf. 675 et al.——589. *profuſus* ſec. Mentel.——591. *removit* Bigot. et Goth. tert.——592. *Sunt p.* pr. Rottend. a m. pr. *ſecuntur* plerique Pier.

Fl. I, 326. 327, ubi a v. 323 veſtigia Maronis legit: *Sin aliud fortuna parat; miſerere parentum, Mors bona, dum metus eſt, nec adhuc dolor.* 581. *ſera*; ergo erat τηλύγετος, in ſenectute patris natus. v. Guell. 588. Non agnoſco hypallagen; ſed *picta arma* ſunt auro argentoque diſtincta. Memorantur et alibi, XII, 281. XI, 660.

589 ſq. Homericam eſſe comparationem multi pronuntiarunt, nec tamen locum enotatum video, qui commode ſatis comparari poſſit: Iliad. ε, 6. 7 de canicula agitur, unde translatum eſt illud: ὅς τε μάλιστα Λαμπρὸν παμφαίνησι λελουμένος Ὠκεανοῖο; non igitur *perfuſus Oceani unda* alio ſpectat, quam ad ortum ex mari. *Quem Venus* etc., quia eſt ſtella Veneris, ut ſatis notum. conf. Guell. At Iliad. X, 317 eſt: οἷος δ' ἀστὴρ εἶσι μετ' ἀστράσι νυκτὸς ἀμολγῷ Ἕσπερος, ὃς κάλλιστος ἐν οὐρανῷ ἵσταται ἀστήρ. Nec ſatis convenit Apollon. III, 957 ſq. 591. ſplendidus verſus de ortu

Pulveream nubem, et fulgentis ære catervas.
Olli per dumos, qua proxima meta viarum,
Armati tendunt. It clamor, et agmine facto
Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.
Est ingens gelidum lucus prope Cæritis amnem,
Religione patrum late sacer; undique colles

594. *quam pr.* Goth. pr.——596. *pigram* malit vir doctus; *putrem* enim esse uliginosum, palustrem: at v. Notam. *quatit ungula pulverem* Marius Plotius de metris ap. Heins.——597. *Cære*, τὸ Καῖρε, Καιρὴ, Καίρητα. Jam *Cære* modo non flectitur, modo flecti videtur in *Cæritis*, et in *Cæretis*. Est porro et *Cæres*, unde duplici modo *Cærites* et *Cæretes*; tertio quoque mode *Cæretani*, οἱ Καιρητανοὶ et Καιρετανοί. In Virgilio igitur *Cæritis* recte, seu ut a *Cære* sit, seu ut a *Cæres*. *Ceritis* ap. Priscian. *Cæretis* et *Ceretis* passim alii; vitiose, nam sic media longa: Καίρητος, unde *Cæretanus*. inf. X, 183 *Qui Cærete domo*.

in extrema cæli ora, qua mare ambit. Sup. Ge. IV, 232 *Taygete simul os terris ostendit honestum Plias*.

594. *per dumos*; per virgulta, silvas. cf. Stat. II. Theb. 496. 497. *meta viarum* ornate pro via; proprie terminus et finis viæ. 596. Versum ipso verborum sono rem referentem mirati sunt multi: comparato quoque vss. 465. 466 Iliad. β. Odimus subtilitatem molestam in talibus: casum felicem amplectimur. Ipsum quidem inflammati impetum ingenii in hæc natura ducente incidere necesse est; studio factum nolim. cf. Disquis. I sub f. Præiverat Ennius apud Macrob. VI, 1 ex Annal. VI *totam quatit ungula terram*; et Annal. VII *summo sonitu quatit ungula terram*; XVII *It eques, et plausu cava concutit ungula terram*. vid. Ursin. ad h. l. et Cerda inf. ad XI, 875. *putrem*, in pulverem resolutum, ut fit in solo duro ac solido per æstum solis cf. ad Ge. II, 204. 597. *Cæritis:* Cære, urbs Agylla, et qui eam incolit, Cæres: unde post accipi *Cæritis* urbis et *Cæritis* fluminis. Minio perperam a Servio huc advocatur ex X, 183. Fluvius est Cæretanus, oppido proximus, nunc *Vacina* dictus, ut Cluverius docet. Situm autem locorum hujusmodi esse putabimus: defluit per agros, urbe in alto posita, amnis, cui lucus adjacet; agrorum planitiem cum amne et luco undique cingunt colles nemorosi, abietibus consiti: hoc est *colles cavi inclusere* (includunt) *et nemus nigra abiete cingunt* (pro cingit) *undique* lucum prope amnem. Etiam Lycophr.

1241

Inclufere cavi et nigra nemus abiete cingunt.
Silvano fama eft veteres facraffe Pelafgos,
Arvorum pecorifque deo, lucumque diemque,
Qui primi finis aliquando habuere Latinos.
Haud procul hinc Tarcho et Tyrrheni tuta tenebant
Caftra locis, celfoque omnis de colle videri
Jam poterat legio, et latis tendebat in arvis.
Huc pater Æneas et bello lecta juventus

599. *ilice cingit* Zulich. a m. pr. *cingit* alii ap. Heinf. cum Parrhaf. et Goth. fec., et poteft hoc verius videri: nam *nemus cingit* jungenda funt: mutatum forte ab iis, qui ad *colles* referebant. Poteft tamen altera ex parte exquifitius dictum effe, *nemus cingunt:* quam formam Heinfius aliquoties illuftravit.——601. *Agrorum pecorifq*. Macrob. III Sat. 3. *Silvarum p.* emendabat Cerda, perperam. Eft enim omnino Silvanus inter deos agreftes. cf. Burm., ut in eo ipfo, quod ex Horatio laudat Cerda: *Silvane, tutor finium.*——603. *Tarcon*, *Tharco*, *Tarchon* et h. l. cf. fup. 506. XI, 727. *Tyrrhenus* Goth. fec., quod ornari poffet, fi tanti res effet. *cuncta tenebant* aliquot Pier.——605. *ut latis t.* emendabat Tan. Faber et Barth., non improbante Heinfio, et recepit illud Cuninghamus. Heinfius etiam *Latiis* conjecerat. *letis* Franc. a m. pr. *in armis* Exc. Burm.——606. *Hoc p.* Leid. ut fup. 423. *electa* duo Burm. *bello clara* Goth. tert.

1241 Καὶ Πίσσ', Ἀγύλλης θ' αἱ πολύῤῥηνοι νάπαι. At *colles cavi?* non, ut vulgo dicuntur, faxa cava, exefa, cavernofa; v. c. fup. 248 *Inclufumque cavo faxo*; fed qui cavam vallem efficiunt, quam includunt; ut *theatrum cavum*; *cava vallis*. 600. *Pelafgos, qui*; Agyllam inter eas Etruriæ urbes memorat Dionyf. I, 20. III, 58, in quibus Pelafgorum fermo prævaluerat et plurimum Pelafgici moris diu obtinuerat. v. Excurf. III ad VIII. 601. *lucumque diemque* fc. quo confecrarant lucum, adeoque follenne annuum Silvano celebrarunt. 603. Non male, puto, quæras cum Servio: quomodo *caftra in tutis locis* habere potuerint, fi in valle et campis erant, et e collibus profpici et adiri poterant. Effet tamen hoc alienum a lectione poëtæ, qui nunc caftra epitheto ornare volebat a caftrorum natura petito: tuentur enim caftra quovis modo facta eos, qui in iis excubant. 606. *bello lecta* vid. fup.

Succedunt, feſſique e. equos et corpora curant.
At Venus ætherios inter dea candida nimbos
Dona ferens aderat; natumque in valle reducta
Ut procul egelido ſecretum flumine vidit:
Talibus adfata eſt dictis, ſeque obtulit ultro:
En, perfecta mei promiſſa conjugis arte
Munera: ne mox aut Laurentis, nate, ſuperbos,
Aut acrem dubites in prœlia poſcere Turnum.
Dixit, et amplexus nati Cytherea petivit;
Arma ſub adverſa poſuit radiantia quercu.
Ille deæ donis et tanto lætus honore
Expleri nequit, atque oculos per ſingula volvit,

609. *penituſque in v.* Schol. Cruqu. ad Horat. I Od. 17.——610. *Et pr.* Parrhaſ. *e gelido* paſſim ſcripti et edd. etiam Pieriani, alii (ut fragm. Vatic. a m. ſec. apud Bottar. p. 167) *et gelido:* Rom. *hæc gelido:* Montalb. *ingelido. egelidum flumen* debet eſſe tepidum: atque hoc cum per ſe ab uſu poëtarum abhorret, tum multo magis in convallibus et lucis. Proclivis itaque et ipſe ſum in lectionem cod. Rom. *Ut procul, et gelido ſecretum flumine, vidit.*——612. *promiſſi* Exc. Burm. cum Goth. ſec. *arce* Sprot.——613. *nec mox* Oudart. et ed. Junt. *nec mox his* Ed. Ven. *aut* abeſt Rom.——614. *dubitas* Reg. *arcum* Goth. ſec.——616. *averſa* Leid. *radientia* in multis ſcriptum ap. Burm., ut et aliis locis. *reſonantia* conjicit vir doctus ex Iliad. τ, 13 τὰ δ' ἀνέβραχε δαίδαλα πάντα; hoc eſt variare verba, non emendare.——618. *Implcri* Gud. pro div. lect. et mſ. Thuan. ap. Macrob. V Sat. 8. *per ſ. verſat* ſec. Moret.

ſup. ad 547. Æneas cum ſuis in luco conſederat. 607. Reliqua poëta exequitur lib. X, 148 ſqq.

608. Haud dubie Maro, ſi carmini ſupervixiſſet, melius hunc locum conſtituiſſet. Jam ſupra, dum Evandri hoſpitio utebatur Æneas, arma cælo delapſa memoraverat, re in prodigium verſa 524 ſqq. Nunc in luco ad Cære cum ſub arbore conſediſſet Æneas, ecce Venus adeſt et arma apportat. Compara Iliad. σ, 615. 616, et τ, 3. *nimbos* pro nubibus, aëre. *ſecretum* docte pro ſolum, in ſecreto loco, apud flumen. 612. *En p.* cf. Iliad. τ, 10. 11. *arte promiſſa.* cf. ad 531. 534.

617. *honore* puto dictum pro munere, ut γέρας. *expleri nequit donis*, h. adſpectu donorum, fere

Miraturque, interque manus et brachia verſat
Terribilem criſtis galeam flammaſque vomentem,
Fatiferumque enſem, loricam ex ære rigentem;
Sanguineam, ingentem, qualis, quum cærula nubes
Solis inardeſcit radiis, longeque refulget;
Tum levis ocreas electro auroque recocto,
Haſtamque, et clipei non enarrabile textum.
Illic res Italas Romanorumque triumphos,
Haud vatum ignarus venturique inſcius ævi,

619. *que* poſt *miratur* a nonnullis abeſt: v. Pier., et ſic Ald. pr. *manus ſua brachia* Parrhaſ. *verſet* Reg.——620. *flammamque* alter Hamb. *flammiſque* Parrhaſ. a pr. m. *vomentem* Gud. ab altera manu in eraſa priſca lectione, e qua *nantem* ſupererat; quod Heinſ. *tonantem*, Burm. *minantem* ſupplet.——621. *loricamque* pr. Hamb. *et loricam* Bigot; paullo melius cum Goth. tert.——623. *refulſit* Goth. ſec.——624. *lentas* Goth. ſec. *recoctas* pr. Rottend. *nitentem* codex Pomponii Læti ap. Pier.——627. *Haud fati* Bigot. cum Goth. tert., quod facile præferrem, niſi emendatorem redoleret. *fatum* tres ap. Burm. pro *fatorum*: ſic et Berſman. et Melanchth. in marg. et poſt Waddelium prætulit Cuningham. Scilicet *haud vatum ignarus* Vulcanus videtur inepte dictum eſſe, quaſi deo futura diſcenda fuerint a vatibus. Aliter res ſe habebat IV, 65 *O vatum ignaræ mentes*, ubi *mentes vatum* ſunt. In ſalvo tamen res eſt. *Vates* dixit poëta, pro vaticiniis: haud ignarus erat Vulcanus eorum, quæ prædicta et promiſſa erant Æneæ ejuſque poſteritati. *ignaros* duo alii.

fere ut *υἷος ἐνιπλησθῆναι* Odyſſ. λ, 451. 619. eſt Homericum *τέρπετο* etc. Iliad. τ, 18. 620. *flammas vomentem* poëtica imago ſplendoris coruſcantis, ex Iliad. ε, 4 *Δαῖέ οἱ ἐκ κόρυθός τε καὶ ἀσπίδος ἀκάματον πῦρ.* 622. *ſanguineam*, Serv., cruentam, terribilem; immo rutilam, ſi ex ære thoracem cogites; ornavit autem et ad terrorem uſque auxit Maro, quod nude poſuerat Homerus Iliad. σ, 609 *θώρηκα φαεινότερον πυρὸς αὐγῆς.* *qualis quum cærula nubes* ex Apollon. IV, 125; ubi vellus aureum *νεφέλῃ ἐναλίγκιον, ἥ τ' ἀνιόντος Ἠελίου φλογερῇσιν ἐρεύθεται ἀκτίνεσσιν.* 625. *clipei non enarrabile textum*: materiam, quam explicare nequeat, ut cætera, intelligit Cerda. Malo in eo manere, ut argumentum clipei ſit tam varium et copioſum, ut enarratu difficile videri debeat.

626. Sequitur locus de clipeo Æneæ nobiliſſimus. Clipeum autem cogita ita informatum, ut in media parte, ſeu um-

Fecerat ignipotens; illic genus omne futuræ
Stirpis ab Aſcanio, pugnataque in ordine bella.
Fecerat et viridi fetam Mavortis in antro
Procubuiſſe lupam: geminos huic ubera circum
Ludere pendentis pueros, et lambere matrem
Inpavidos; illam tereti cervice reflexam
Mulcere alternos; et corpora fingere lingua.
Nec procul hinc Romam, et raptas ſine more Sabinas

628. *genus omne Latinum* Ed. Ven.; inſcite, addit Burm., ex libro I, 6 repetitum.——629. *in* abeſt Franc. *pugnata ex ordine* Oudart. *pugnantique ordine* Montalb. *pugnantiaq.* Goth. ſec.——629. 630. Quid? ſi diſtinguas: *illic genus o.—bella Fecerat: et v.*——630. *feram* Goth. ſec. ex *fetam*.——631. *geminoſque* Franc. cum edd. nonnullis.——632. *pendentes oculo* Goth. ſec.——633. *reflexa* Rom. Gud. et aliquot alii ap. Heinſ. cum Franc. Non expedit rem Burm. Scilicet dicendum eſt: eſſe hanc vulgarem, *cervice reflexa* (etſi et ipſam poëta dignam et Virgilio frequentatam; ſic etiam Lucretianum *tereti cervice repoſta)*, alteram tamen ad vim epicam ornatumque magis aſſurgentem lectionem, *cervice reflexam*.——634. *lingere* aliquot Pier. cum Goth. tert., quod Catrœus venditat; non animadvertens, ſe plebeium vocabulum anteferre elegantiori.——635. *de more* proferre nonnullos Pierius obſervat. *ſine Marte* ingenioſo luſu conj. Jo. Schrader.

umbone, mare eſſet cum pugna Actiaca, de qua v. 676 ſqq.; Exterior autem ora in plures areas ſeu regiones diſcreta, quarum argumenta, omiſſis aliis, ita apponit, ut ſint: I. Lupa Romulum et Remum lactans v. 630. II. Raptæ Sabinæ, fœduſque inter Romulum et Tatium factum: 635. III. Metii ſupplicum: 642. IV. Roma a Porſenna obſeſſa: 646. V. Capitolium a Gallis oppugnatum: 652. VI. Urbs et religionibus et ſacris celebris, adeoque pace florens: 663. VII. Catilina in Tartaro: 666; VIII. et Cato in Elyſiis: 670. De his quid judicandum eſſe videatur, v. Exc. ad h. l. *Haud vatum ignarus* h. e. prædictionum quas a vatibus Æneas acceperat. 630. *Fecerat et*, inter cætera, quæ poëta memorare non vult; Illa de Lupa, lactante Romulum et Remum pueros, egregie et vividis imaginibus ſuavibuſque ſententiis ſunt narrata v. 630—634, ut toties in nummis et ſignis veterum aliiſque operibus occurrunt. *feta*, enixa, ut alibi. *Martis antrum* multi memorant: conf. Cerda.

635—641. *ſine more*, ſine lege,

Consessu caveæ, magnis Circensibus actis,
Addiderat, subitoque novum consurgere bellum
Romulidis, Tatioque seni, Curibusque severis.
Post idem, inter se posito certamine, reges
Armati Jovis ante aram, paterasque tenentes,
Stabant, et cæsa jungebant fœdera porca.
Haud procul inde, citæ Metum in diversa quadrigæ
Distulerant (at tu dictis, Albane, maneres!),
Raptabatque viri mendacis viscera Tullus
Per silvam, et sparsi rorabant sanguine vepres.

636. *Concessu* passim in Pier. et Burm. *consensu* Rom.——637. *Addiderant* Ed. Junt.——638. *Romulidi* Menag. pr.——640. *ante aram* multi Heins. et Burm., cum edd.; al. *aras*, perpetua varietate.——641. *cæsa porco* maluerat Heins. sed *cæsa porca*, elegantius dictum pro tenui et plebeio, *cæso porco*, quod v. c. Livius habet lib. I, 24, jam Quinctil. observavit Inst. Or. VIII, 3, 19. ——642. *metum* omnes Pier. et plerique Heins. cum Serv., qui perperam disputat. *metium* tantum sec. Moret. et Ven., sed Gud. cum quatuor aliis *Mettum*. Heins. *Mettium* refinxit et multus in eo est, ut in marmoribus et numis ita scribi doceat; quod ipsi concedemus, quoties de gente Romana Mettia vel *Metia*, nam nil referre arbitror, agitur; sed hic Fuffetium habemus cum prænomine *Meti*. Atque sic Drakenborchium quoque litem dijudicasse video ad Liv. I, 23.——643. *Dispulerant* Medic. a m. sec. *actu* Goth. sec.——645. malit abesse Jo. Schrader. *sparso* Bigot., minus docte.

lege, ἀκόσμως, incomposite, temere. conf. VII, 377. V, 694. Etiam Julius Sabinus explicat: *sine honestate*. 636. *caveam*, h. l. in circo dixit, *magnos Circenses ludos* dixit, quæ Livio et aliis Consualia sunt, Neptuno equestri celebrata, forte quod in horum locum successerunt Circenses. 638. *Curibus severis*, ad Sabinorum disciplinam spectare facile intelligitur. Servii caussa monemus. cf. Cerda, quem et vide v. 641 de *porca cæsa*, ex more perpetuo sacrorum in fœderibus faciendis; v. c. Liv. I, 24.

642—645. Liv. I, 27. 28. 643. docte magnaque cum vi inversa oratio in illis: *at tu d.* pro: quod in fide non mansefat. *mendacis* proprie perfidi. De fœditate spectaculi oculis ingrata v. in Excurs. IV ad h. libr.

Nec non Tarquinium ejectum Porſena jubebat
Adcipere, ingentique urbem obſidione premebat;
Æneadæ in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti ſimilem, ſimilemque minanti
Adſpiceres; pontem auderet quod vellere Cocles,
Et fluvium vinclis innaret Clœlia ruptis.
In ſummo cuſtos Tarpeiæ Manlius arcis
Stabat pro templo, et Capitolia celſa tenebat,
*Romuleoque recens horrebat regia culmo.
Atque hic auratis volitans argenteus anſer

646. *Tarquinum* Ven. Dorvill. Ed. Ven. et al., ut et alibi aberratur. *Porſena* multi paſſim cum Rom., ut ap. Livium quoque, vid. Gronov. et Drakenb. ad lib. II, 9. Græcis Πορσῖνος, Πορσήνας, Πορσίνας; at *Porſenna* etiam Medic.——647. *ingentemque* Gud. a m. pr.——650. *quia v.* omnes Pier. et Heinſiani, Mediceo non excepto. *qui* agnoſcit Jul. Pomp. *qui avellere* unus Pier. *auderetque avellere* Rom. *quod* vulgg. et Franc. *qui auderet vellere* Ed. Ven. *Cocbles* Medic.——651. *At* Leid. *Cleria*, *Cloria*, *Coclea*, *Coclia*, *Cordia*, *Delia*, *Deria*, monſtra librariorum. *ruptis i. C. vinclis* Parrhaſ.——652. *Malius* Rom., alii Pieriani et plerique Heinſ. *Mallius.*——653. *pro templis* Goth. tert.——654. *Rumoleo* Rom. Totus hic verſus ſcrupulum injicit. *Romuli caſam* in Capitolio fuiſſe nemo dubitet. v. Vitruv. II, 1, alios, quos Cerda laudat, et Ovid. Faſt. III, 189 ſqq. Sed mentionem ejus hic factam video tam importune, ut nihil magis; nam nec ſtructura nec ſententia ullo eum verſum vinculo comprehendit. Caſa nude commemorata quorſum referri debet? Et tum ſequuntur *auratæ porticus*. Quæ tandem hæc paupertatis et luxuriæ in eundem locum coacervatio! At *recens regia?* in tanto temporum intervallo inde a Romulo ad Manlium. Nec res expeditur, ſi regiam de ipſo Capitolio et Jovis templo accipias. Manent enim reliqua, in quibus laboramus. Alienum itaque et mala manu illatum verſum eſſe arbitror.——655. *hinc* aliquot Pier. unus Heinſ. et unus Burm.

646—651. Liv. II, 9 ſq. Effictus autem Porſenna ſtans ad Tiberim. 650. *pontem* ſublicium, evellens trabes ſublicis impoſitas. *vinclis ruptis*, ſimpl. de cuſtodia accipiendum.

652—662. Liv. V, 47. *In ſummo* non clipei: ſed *in ſummo arcis Tarpeiæ*. 654. Viſebatur porro in Capitolio, præter templum, caſa recenti culmo tecta, regia Romuli dicta. Pro *erat* ornate *horrebat*. De cæteris vid. Var. Lect. 655. Quæ ſequuntur, poëtica ſunt, non quæ facile ab artifice in

 metallo

Porticibus, Gallos in limine adesse canebat:
Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,
Defensi tenebris et dono noctis opacæ;
Aurea cæsaries ollis, atque aurea vestis;
Virgatis lucent sagulis; tum lactea colla
Auro innectuntur; duo quisque Alpina coruscant
Gæsa manu, scutis protecti corpora longis.
Hic exsultantis Salios, nudosque Lupercos,

656. *abesse* Rom.——657. *Olli* unus ap. Pier., isque Romanus; et hoc præferam cum Jo. Schradero, qui laudat Stat. IV Theb. 798 *Illi per dumos et opaca virentibus umbris Devia* etc.——659. *illis* alii ap. Pier. *solis* Menag. pr.——660. *Virgatis fulgent* pars codd. Heinf. cum Goth. sec. cf. Burm. ——661. *immiscentur* Oudart. *duo cuique* Parrhas. *Albina* duo Burm. et tert. Goth. *coruscat* Ald. pr. cum aliquot Heins. et binis Goth.——662. *Gessa* Medic., ut passim alibi scribitur. Eo alludunt Dorvill. et Franc. *Cesa*. Goth. sec. *Cæsa*. Sed *Gæsa* communior scriptura. vid. Heins. Vox est Celtica *Gess.*, ut nuper docuit *Balletus Memoires sur la Langue Celtique* Tom. II hac voce. *pectora* Goth. pr.——663. *Hic* e Pierianis et suis recepit Heins. pro vulg. *hinc*. *ancylia* passim: ut Gr. ἀγκύλια.

metallo effingi potuerunt. Tum anser volitans ad nostrum sensum displicere potest; forte non æque ad Romanorum sensus. 657. *tenebant*, de conatu, ut sæpe: jam in eo erant, ut tenerent. *et dono noctis opacæ*; paullo otiosius adjectum videtur. *dono* h. beneficio, munere. 659 sq. Habitus Gallorum bene expressus, etsi alieno forte loco. Notæ eorum comæ rutilæ, saga virgata, aurei torques, gæsa, scuta vasta. *aurea vestis*; Mirum hanc de barba accipere Servium eumque sequi alios. Si barba vestire genas dicitur poëtis, an propterea vestis absolute de barba dicetur? Vestem intellige illa ipsa sagula, ex auro facta, ab artifice (seu ut colorem luteum et flavum referret, seu quod auro textas vestes amarent Galli. conf. Silium IV, 155), versicoloribus segmentis vel virgis intertextis: qui quidem habitus Gallis, Germanis, et Britannis frequentatus, Scotis nondum in usu esse desiit. *lactea colla* proprie de Gallis; *Candidi pene sunt Galli omnes*, nota vox Ammiani. *duo gæsa*, e more; vid. Cluver. German. I, 44 et omnes eos, qui Gallicam et Germanicam antiquitatem recoquunt; item Cerda ad h. l. et Heins.

663—666. Religiosa spectacula immiscet poëta: mota ancilia (Martiis Kalendis. v. Ovid. Fast. III, 373 sqq.), Lupercalia (ibid. II, 267 sqq.)
et

Lanigerosque apices, et labsa ancilia cœlo
Extuderat: castæ ducebant sacra per urbem
Pilentis matres in mollibus. Hinc procul addit
Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis;
Et scelerum pœnas, et te, Catilina, minaci
Pendentem scopulo, Furiarumque ora trementem;
Secretosque pios: his dantem jura Catonem.

664. *Laries* Medic., ait Heins., a pr. m. pro *apices*. Litura saltem est inEgginii exemplo. ——665. *Extuderant* Rom. *extulerat* aliquot Heins. cum Goth. tert. *excuderat* et *exciderat* alii. Sed *extundere* exquisitius est idem quod *excudere*, nec modo de opere eminenti et anaglypho, sed simpl. de sculptura; Tum et omnino: proferre, invenire, ut Ge. I, 133. IV, 315. 328.——666. *Huic p.* duo Burm.——669. *in scopulo* Oudart. *frementem* pr. Rottend. et Ed. Genev. *timentem* Goth. tert.——670. *pilos* Goth. tert.

et pompam matronarum ad ludos vel sacra, ad quæ pilentis vehi licuit. v. Liv. V, 25, 9. Sacra Cereri vel Carmenti facienda Julius Sabinus potissimum memorat. *mollia* pilenta appellat puto propter mollem et lentum incessum, quem ipsa structura et situs editus ac celsus suasisse videtur. Servius pensiles currus interpretatur, adeoque mobiles, motu faciles, ut *mollia oscilla* Georg. II, 389. Julius autem Sabinus *delicata* exponit. Saltem sic accipiam, quæ mollium et delicatorum hominum sunt carpenta. *Apex* lancis vittis ornatus Flaminum proprius.

666—670. Etsi alieno loco intrusa putem hæc signa, præclare tamen ea ornavit. *Catonem piis jura dantem* quis non miratus est? Pro *Catilina* erant haud dubie, quos malis supplicio affectos videre. Sed parum prudenter minusque decore poëta Marium vel Sullam, Cinnam aliumve, qui remp. everterat, nominasset: Contra in Catilina scelus manifestum et confessum. *pendentem scopulo*, puto tamquam equuleo distentum: tracta rei facie a Prometheo rupi alligato; pro vulture Furiæ adsident. *minacem scopulum* tamquam ruiturum et ruina eum sua oppressurum. *Furiarum ora trementem* vid. sup. VI, 605. 606. 607, et 571. *dantem jura*, judicem constitutum ut alterum Rhadamanthum. vid. VI, 566. De Catone Uticensi agi, liquidum est; vel ex opposito Catilina: alter oppugnavit patriam, alter libertatem propugnavit. Nec vero alius, quam ad ejus severitatem, respectus habitus videtur; quo magis vana est Servii aliorumque dubitatio verentium, ne Augusto Catonis memoria parum grata esse debuerit. Sed hoc refellere jam alii studuerunt, inprimis ad Horat. I Carm. 12, 35; adde Diss.

Hæc inter tumidi late maris ibat imago
Aurea; ſed fluctu ſpumabant cærula cano;
Et circum argento clari delphines in orbem
Æquora verrebant caudis, æſtumque ſecabant.
In medio claſſis æratas, Actia bella,

671. *Hoc inter* Franc.——672. *ſpumabat* plerique Pier. Medic. Gud. Moret. ſec., etiam ex Goth. alter, ut ſcilicet *imago ſpumabat* jungatur; ſed recte *cærula ſpumabant* prætulere Heinſ. et Burm. *ſpumabant æquora* Zulich. *cærula ponto* Montalb, a m. pr. Diſtingui quoque poteſt: *Hæc inter —ibat imago; Aurea ſed fluctu ſpumabant cærula cano*; neſcio, an rotundior ſic exeat oratio ——673. *arcano clari* Ven. *in orbe* et *in orbes* aliqui Heinſ. ——674. *vertebant* aliquot Burm. et duo Goth. *æſtuque* Sprot.——675. *claſſes auratas* Ed. Ven. *Accia* aberrant aliquot codd. Pier. et Parrhaſ. *Actia vela* conjecerat Heinſ.

Diſſ. viri docti in Baſnagii *Hiſt. des Ouvrages des Savans* 1708, p. 102. Pauca tamen ibi reperias, quæ alicujus momenti ſint. At poſſis in illo hærere, quod Catonem, qui ſibi ipſi manus intulit, nunc in Campis piorum locum habere jubeat, cum ſup. VI, 434 ſeq. eos, *qui ſibi letum Inſontes peperere manu*, alio loco, in prima Inferorum regione, conſtituerit. Verum licet poëtæ diverſis carminis partibus diverſas rationes ſequi.

671—674. Oceanum Homeri Iliad. σ, 606. 607 et Delphines Heſiodi exemplo Sc. Herc. 209—212 intexuiſſe videtur. Aliam Quinti Cal. imitationem jam Cerda notavi l. l. lib. V, 93 ſqq. Effinxerat Vulcanus mare ad Actium; ſpuma albicante et belluis argenteis in mari ex auro facto: naves effictæ ære. De reliquis conf. Excurſus de hoc clipeo.

675 ſqq. Splendida carminis pars, quam velim unam clipei argumentum a Poëta factum eſſe. Jam Propertio hic locus adeo probatus fuit, ut, etſi tum tota Æneis nondum prodiiſſet, ex eo tamen carminis ſummam præſtantiam auguraretur: *Actia Virgilium* (juvet) *cuſtodis littora Phœbi, Cæſaris et fortes dicere poſſe rates: Qui nunc Æneæ Trojani ſuſcitat arma, Jactaque Lavinis mœnia littoribus. Cedite Romani ſcriptores, cedite Graii, Neſcio quid majus naſcitur Iliade:* lib. II El. extr. *In medio* clipei, non maris: etſi hoc mediam clipei partem occupare putandum eſt; ſi tamen, præter pugnam, etiam fugam et triumphum complexa ea eſt, in plures partes ac loca diſtincta eſſe debuit. *Actia bella*, pugnam Actiacam. *totumque inſtructo Marte* h. claſſe inſtructa, *videres Fervere Leucaten*; locum ex vicinia poſuit, ut tanto major rei eſſet ſpecies. Nam claſſis utraque obverſa erat clauſtris et faucibus ſinus Ambra-

Cernere erat; totumque inſtructo Marte videres
Fervere Leucaten, auroque effulgere fluctus.
Hinc Auguſtus agens Italos in prœlia Cæſar
Cum Patribus, Populoque, Penatibus et magnis dIs,
Stans celſa in puppi: geminas cui tempora flammas
Læta vomunt, patriumque aperitur vertice ſidus.

676. *extructo* aliquot Pier. *inſtructum* alii. *videre* Montalb.——677. *Leuchatem*, *Leucatem*, *Leucantem*, *Leucothoën*, aberratt. *auroque effulgere fluctus*; hoc hemiſtichium prorſus otioſum et languidum eſſe arbitror, quodque Tucca Variuſque reſcindere debebant. Quorſum enim hoc pertinet? inprimis cum jam ſatis declaratum eſſet vſſ. 671. 672 *mare eſſe aureum*. ——678. *Hic* Franc.——679. *populiſque* Ed. Ven. *populo patribuſque* Goth. ſec.——680. *Stat* Rom. cum aliis Pier. et Heinſ., item Goth. ſec., quod præſtare puto. *prima in puppi* Priſcian. agnoſcit lib. VII. cf. III, 527. *g. huic* Gud.——681. *volunt* Medic. a m. pr. *movent* Sprot. a m. pr. *aperit ſe* Goth. ſec. *aperitur a vertice* Medic., vitioſe. Quis tamen credat hoc Cuninghamum recepiſſe?

Ambracii; pugnatum enim eſt in exteriore ſinu verſus mare patente. Agitur autem de ipſa pugna, non de iis, quæ anteceſſerunt. Alioqui locum haberet Florus IV, 11, 4 *Cæſar—poſitiſque in Epiro caſtris Leucadem inſulam montemque Leucaten et Ambracii ſinus cornua infeſta claſſe ſuccinxerat*. De hemiſtichio otioſo 677 v. V. L. In ſeqq. non ubique ipſam rerum geſtarum fidem, quod nimis religioſum fuiſſet, quam artis vel carminis rationes et opportunitates videtur ſequutus. Nam claſſi univerſæ M. Agrippa præfuit, Octavianus autem Cæſar cum M. Valerio Meſſala aliiſque rerum ſummæ ubique proſpicere ſatagebat. *Italos* præclare, ut *barbaricas opes* Antonii v. 685 opponeret; et multo auguſtior rerum ſpecies in altero verſu: *Cum Patribus, populoque, Penatibus et magnis dIs*; ut cauſſam reip. a Senatu populoque Romano commiſſam tueri videretur. *Penatibus et magnis diis*, explicative alterum adjectum pro: et cum Penatibus, magnis diis: cf. ſup. ad III, 12. 680. 681. *geminas cui tempora flammas Læta vomunt*. Perperam ad oculos Auguſti fulgentes (v. Sueton. c. 79) refert Servius et alii. Habuit poëta in animo Diomedis caſſidem Iliad. ε, 4 ſq. Δαῖέ οἱ ἐκ κόρυθός τε καὶ ἀσπίδος ἀκάματον πῦρ etc., et in miraculum converſus eſt galeæ ex ære fulgor, qui radiorum vel nimbi ſpeciem referre videri

Parte alia ventis et dIs Agrippa ſecundis
Arduus agmen agens: cui, belli inſigne ſuperbum,
Tempora navali fulgent roſtrata corona.
Hinc ope barbarica, variiſque Antonius armis,
Victor ab Auroræ populis et litore rubro

684. *luſtrata* Goth. pr.——685. *que* a Picrianis aliquot abeſt; nec male. *Phariis* conj. Heinſius, eleganter; ſed *variis* multo elegantius habendum, ut populos multos ac diverſos habituque adſpectuque varios deſignaret. *Autronius*, *attonitus*, prave Gothani.——686. *ab europe* Rom. et Goth. tert. *aurora* pr. Rottend. et Leid., iſte etiam *populos*. Marklandus ad Statium p. 109 *Ductor ab* emendat; quod ad meum ſenſum jejunum eſt. *Victor* et per ſe ſplendidius eſt, et reſpectu certe eorum populorum, quos ſecum trahebat, veriſſimum; ſed et Parthorum et Armenorum reſpectu non omnino falſum. Nam et Ventidius Parthos vicit U. C. 713, et Canidius, et ipſe Antonii legatus, Armeniam devicit et in Iberos Albanoſque exercitum duxit U. C. 716, et ipſe Antonius U. C. 718, Artavaſde capto Armeniam occupavit U. C. 718. Schraderus ad Muſæum p. 258 acumen τῷ *victor* ineſſe dicit, *quaſi* victor, qui talem ſe haberi volebat.

ri poterat, inprimis ſi bucculas galeæ cogites. *læta* ad ſplendorem ſpectat: ut lib. I, 591 *lætos oculis afflarat honores.* Sed cur *geminas flammas* dixit? accipio dictum poëtica forma, cum deberet *gemina tempora* memorare. Diverſa res ſunt *criſtæ geminæ* VI, 780. In vertice *aperitur*, lucet, apparet (proprie de oriente ſidere), ſtella Julia, Cæſaris capiti appingi ſolita: in memoriam ſtellæ crinitæ, in quam inter ludos funebres habitos anima Cæſaris abiiſſe credita eſt; vid. Sueton. Cæſ. 88. Dio XLV, 7, et ſup. ad Ecl. IX, 47. Eandem ſtellam reſpexit Propert. IV, 6, 30. 31.

682. *Parte alia* aciei Agrippa claſſem agit *ventis ſecundis.* Adverſus fuerat ad quintum uſque diem ventus. Plutarch. M. Anton. p. 945 F. conf. Serv. in extrema parte notæ ad v. 682. 684. *navali corona*, quæ eadem *roſtrata*, roſtris ex auro vallata, qua paullo ante donatus fuerat in bello Siculo, victo Sex. Pompeio. v. Vellei. II, 81, 3, ubi v. Not., et Cerdam h. l. cum Servio, et numos Agrippæ. Doctius autem dixit *tempora roſtrata.*

685. Ex adverſo expreſſus in ære Antonius. *ope barbarica*, cum copiis ex barbaris populis diverſis (unde *varia arma*) conſcriptis, præter legiones, quas habebat. cf. Plutarch. M. Anton. p. 944 B. 686. *Victor ab Auroræ populis et littore rubro*, h. Eoo, Indico, magnifice ex ſollenni poëtarum more. Vult prælia cum Parthis, quibus Oriens tum parebat, dicere, inter quæ nonnulla fuere ſatis felicia. Pari modo *Bactra ultima*, in remotiſſimo oriente ſita,

Ægyptum viresque Orientis et ultima secum
Bactra vehit; sequiturque (nefas) Ægyptia conjunx.
Una omnes ruere, ac totum spumare, reductis
Convolsum remis rostrisque tridentibus, æquor.
Alta petunt: pelago credas innare revolsas 691
Cycladas, aut montis concurrere montibus altos:
Tanta mole viri turritis puppibus instant.
Stuppea flamma manu telisque volatile ferrum

687. *Ægypto* codd. Pier. *que* abest Parrhas. Hic Erfurt. alias haud magni momenti codex memorabilem lectionem suppeditat *seresque:* ita ut refingi possit: *Ægyptum, Seresque, Orientis et ultima secum Bactra vehit.*—— 690. *rostrisque stridentibus* pessime legitur cum metri vitio in nonnullis, etiam in Ald. pr. et ex ea excusis; at omissum *que* in Ald. sec. et hinc in aliis; ita *rostris stridentibus* vulgo editum, et lectum quoque in codd., ut Leid. Menag. Goth. pr. Hinc *rostrisque tridentibus* editum in ed. Commelin. ex Palatino; quod sequutus est Pulman. et alii, firmavitque post Cerdam et alios Heins. ex Colot. Medic. Gud. cf. V, 143. *rostrisque rudentibus* Hamb. pr. pro var. lect.——691. *credes* Gud.——692. *et* duo Burm. *altis* tres ibid.——694. *telique* ab Heinsio præscripta est tamquam vulgata lectio: fuit ea saltem in ed. Dan. Heinsii; nam vulgo ubique legitur *telisque,* quod firmavit Heins. e Medic., aliisque melioribus; an sic *tela* machinæ sunt? ballistæ, quibus tela emittuntur? ut manu flamma, machinis sagittæ spargantur; quod videtur vulgari interpunctione effici: *Stuppea flamma manu, telisque volatile ferrum Spargitur.* Sustuli interpunctionem, ut sit: *manu spargitur stuppea flamma et ferrum volatile telis.* Quid tamen esse diremus:

sita, nominat. Habuit Antonius auxilia a rege Medorum submissa, testante Plutarcho p. 944 C. Itidem sic v. 705. 706. *vehit,* ducit copias ex Ægypto et Asia.

689. *reductis remis* proprie Ovid. Met. XI, 461 *reducunt ad fortia pectora remos.* Tum *ruere* videtur dictum transitive sc. mare remis et ipsa carina, ut sup. I, 35. 691. *Alta petunt.* Compara Plutarch. p. 946 B. C. 693. *Tanta mole.* Spectat hoc maxime ad Antonianas naves, ad denos remorum ordines assurgentes, *ad hoc turribus et tabulis allevatas* etc. Flor. IV, 11, et sua magnitudine, inprimis in ista remigum inopia, ad regendum difficiles. Plutarch. l. c. Dio L, 32, 33. 694. *stuppea flamma:* ad rerum veritatem, cum ab Antonio relictæ

Spargitur; arva nova Neptunia cæde rubeſcunt.
Regina in mediis patrio vocat agmina ſiſtro:
Necdum etiam geminos a tergo reſpicit anguis.
Omnigenumque deum monſtra, et latrator Anubis,

dicemus: *ferrum volatile telis?* Brunckius monet *telis* eſſe pro *telorum:* ut V, 609 *per mille coloribus arcum.* Agnoſco analogiam; ſed quam durum eſt: *ferrum telis!* Lenior eſſet ratio, ſi *telum ferro* eſſet ſcriptum. Saltem dicam, *ſpargi ferrum telis*, per tela, h. e. ſpargi miſſilibus. Præfero tamen vel ſic alteram lectionem, cui præſidium in cod. Rom. eſt *telique volatile ferrum.* Tum *volabile* Montalb., ſed *volatile* jam ſup. IV, 71, quod e Suevio adoptaſſe fertur Virgilius ap. Macrob. VI, 5 extr., e quo laudatur *volucrumque volatile telum.*——696. *Reginam* et *agmine* Rom. *in medio* Franc. v. Burm.——697. *Necdum et* Dorv. *gelidos* conj. Burm. Sane vulgo una tantum aſpis brachio admota a Cleopatra memoratur (cf. Anthol. Lat. lib. II, 71); cum tamen ſecundum Plutarch. Anton. p. 955 B varii et incerti de necis, quam Cleopatra ſibi intulit, via et ratione rumores fuerint; cf. inprimis ad Propert. III, 11 (ed. Scal. 9), 53. 54; potuit forte et hoc narrari, binos eam angues ſibi admoviſſe, ſingulis forte brachiis ſingulos. Quod idem narrat, fuiſſe qui in brachio Cleopatræ *notas duas* tenues et obſcuras agnoviſſe ſe dicerent, vix ad binas aſpides referri poteſt. At Vellei. II, 87 *admotis ad venas ſerpentibus:* ut plures fuerint. Cleopatræ morientis ſimulacra fruſtra advoces; ſunt enim partim Nympharum ſigna, partim recentis manus ſunt. Nec de lamina argentea Pompeiana *(Bronzi di Ercolano* To. I extr.) ſatis exploratum eſt, ſatiſne recte illa ad Cleopatram referatur.——698. *natator* aliquot Pier. *Anobis* Medic. *Anubes* ſec. Rottend.

lictæ naves pertinaciter pugnare pergerent. v. Dio l. c. 34. 35. Horat. I, Od. 37, 13 *Vix una ſoſpes navis ab ignibus.* *nova cæde* ſc. inter hos ipſos ignes miſſiles et navium incendia.

696. Acerbe hæc de Cleopatra. Potuit forte, quod tamen ignoro, ſiſtri uſus eſſe apud Ægyptios in bello. Ex hoc tamen loco non conficitur. In ludibrium verſa re ſiſtrum memoratur, quod ipſa, cum turba ſpadonum et feminarum ludis et choreis vacante, in media claſſe verſatur: ſiſtri autem uſus in laſcivia Ægyptiorum frequens, ut in noto Silii XI, 432 verſu: *Ut ſtrepit aſſidue* etc. Docet quoque Propertii imitatio lib. III, 11, 43 Auſa Cleopatra—*Romanamque tubam crepitanti pellere ſiſtro.* 697. necdum mortem futuram admota ſibi aſpide proſpicit, aut cogitat. Sequitur forte Virgilius famam aliquam, duos eam angues ſibi admoviſſe.

698—703. Prælium deorum artifex effinxerat in ære: ab una parte pugnabant dii Ægyptii, ab altera

Contra Neptunum et Venerem contraque Minervam
Tela tenent. Sævit medio in certamine Mavors
Cælatus ferro, triftefque ex æthere Diræ;
Et fciffa gaudens vadit Difcordia palla:
Quam cum fanguineo fequitur Bellona flagello.
Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo
Defuper: omnis eo terrore Ægyptus, et Indi,

699. *et* abeft Dorvill.——700. *tenens* Schol. Horat. III Od. 4. *in* abeft Parrhaf.——701. *Velatus* Goth. tert. *Divæ* Rom. et Medic. Pierii, Medic. a m. pr., aliique Heinf., idem agnofcit Jul. Sabinus. cf. IV, 473.——702. *Exfciffa* Goth. fec. *pallas* idem.——703. *Quin* Goth. pr. *confanguineo* editum vidit Pierius.——704. *Accius* et h. l. fcribitur. *arcum tendebat* Medic. Pierii, Gud. et alii Heinf. cum Dorvill. et Goth. fec. *arcu int.* duo Burm.——705. *Protinus omnis* Voff. pr. *Ægyptos* Probus ap. Heinf.

altera Romani. In medio pugnam incendunt Mars, Furiæ, Difcordia, Bellona. Partim hæc ex deorum in præliis Homericis interventu, partim, inprimis Difcordia et Bellona, ex præclaris locis clipei Achillis Iliad. σ, 535—538 et clipei Herculis apud Hefiodum v. 248 fqq. 147. 153 fqq. adumbrata; alias imitationes v. apud Quintum Cal. X, 53 fqq. XI, 8 fq. VIII, 186 fqq. *latrator Anubis*, capite canino, notus vel ex Boiffardo. Propertius, qui hunc librum nondum editum legerat (v. ad v. 675), hinc traxit lib. III, 11, 41 *Aufa Jovi noftro latrantem opponere Anubin* etc. 701. *cælatus*, exfculptus, nam de anaglypho agitur, et *cælare* fic proprie in ære dicitur: vid. *Antiquar. Aufsätze* P. II, p. 134 feqq. *ex æthere Diræ* adeoque volantes: quod memorabile eft. Reddidit eo nomine, puto, Κῆρας Hefiodi in Scut. 248 fqq. Homero Κῆρες θανάτοιο. Simili modo Mors alata poëtis eft. 702. *fciffa Difcordia palla.* Eft *Eris* ex Homero et Hefiodo nota. Novum eft, quod vefte *fciffa* incedit. Redhibuit eam *laceratam pectore veftem* Petron. cap. 124. Turpis mulieris fpecie exhibita erat in arcu Cypfeli: v. Paufan. V, 19. *Bellona* cum flagello paffim obvia. Conf. Cerda.

704. 705. Homero fublecta et hæc Apollinis fpecies pro Iliacis muris pugnantis Iliad. π, 700 fqq., fed præclara cum arte et follertia. Certavit cum Marone Propert. IV, 6, 55. 56

Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabæi.
Ipſa videbatur ventis regina vocatis
Vela dare, et laxos jam jamque immittere funis.
Illam inter cædes pallentem morte futura
Fecerat ignipotens vindis et Iapyge ferri;
Contra autem magno mærentem corpore Nilum,
Pandentemque ſinus, et tota veſte vocantem
Cæruleum in gremium, latebroſaque flumina victos.

706. *Araps* Pier. aliquot.——708. *lapſos* aliquot Burm.——*que* abeſt Parrhaſ.——709. *Illum* ap. Apulei. de mundo. *cæde futura* Oudart.——710. *Iapuge, Iapige, Iapide, Iaſpide* in codd., hoc in Goth. ſec.——711. *magni*, ſc. Pompeii, Waddel. conj. ap. Burm., ſatis frigide.——712. *et torta* emendabant Giſan. et Valeſ. ſed v. Heinſ. *et tuta* v. Schol. Horat. Cruqu. ad I Od. 37, et *meta* Cerda conj. *ſinum et tota quem* Leid.

56 et 68 et Albinovanus Eleg. in Mæcen. 55. 56. Sed eam imaginem facile menti objicere potuit ſignum in promontorio Actiaco poſitum. Pugnatum autem, ut ſupra diximus, in conſpectu Apollinis Actii, in exteriore parte ſinus Ambracii; de quo videnda Delineatio et Deſcriptio ejus ſinus auctore d'Anville (in *Mem. de l'Acad. des Inſcr.* T. XXXII, p. 515.) *Actius Apollo* v. ſup. ad III, 275. 707 ſqq. Prima regina fugam circumſpexit, ut omnes tradunt: Plut. Anton. p. 946 E. Dio L, 33. *ventis vocatis* per vela expanſa. v. ad lib. III, 253. *et laxos* intendere funes, adeoque vela explicare et expandere. conf. inf. X, 229 ibique not. 709. *pallentem morte futura*; quaſi præſenſione mortis hanc fugam conſequuturæ. Pallorem autem argento vel alio metallo debuit artifex reddere; quemadmodum *ut Jocaſtæ vultum exanimem exhiberet, ex ære et argento conflata maſſa uſus fertur* artifex. v. Plutarch. Conviv. Qu. V, 1, et Ariſtonidas artifex *cum exprimere vellet Athamantis furorem—reſidentem pœnitentia, æs ferrumque miſcuit, ut rubigine ejus per nitorem æris relucente exprimeretur verecundiæ rubor.* Plin. XXXIV, 14 ſ. 40. *Iapygem* proprie dixit, nam ab occidentali illa plaga debuit venire ventus Cleopatræ ſecundus.

711—713. Poëtica imago magna et præclara. Fuga petitur

At Cæſar, triplici invectus Romana triumpho
Mœnia, dIs Italis votum inmortale ſacrabat,
Maxuma tercentum totam delubra per Urbem.
Lætitia ludiſque viæ plauſuque fremebant:
Omnibus in templis matrum chorus, omnibus aræ;

Leid. *ſinum et totaque in* duo alii, interpolate. *tota veſte*, eſt, expanſa quantum ſinus patebat. Laudatur Auſon. Moſella 368 *Naviger undiſona dudum me mole Saravus Tota veſte vocat.*——715. *Mœnia cunctorum late comitantibus armis* inepte Goth. ſec., neſcio unde arreptum. Plus refert de interpunctione monere, quam Burmannus ad aliarum editionum exemplum immutavit: *At Cæſar—dis Italis votum immortale ſacrabat. Maxima tercentum totam delubra per urbem Lætitia, ludiſque viæ plauſuque fremebant.* Ita vero plura parum commode dicta videntur: *votum immortale ſacrabat* erit accipiendum forte pro: vota perſolvebat. Sed cur *immortale*? et multo magis frigent iſta: *templa lætitia, vias ludis plauſuque fremuiſſe.* Itaque reduxi alteram diſtinguendi rationem. Auguſtus opera publica, et in his templa, exſtruxit plurima, v. Sueton. c. 29, unde et Livio, quod ſatis notum, *templorum omnium conditor aut reſtitutor* dictus eſt; idem triumpho invectus plura templa dedicavit, in aliis dona conſecravit. v. Dio LI, 22. Retraxit hæc poëta et in unum tempus contulit: *maxima tercentum delubra ſacrabat, votum immortale*, h. quæ voverat.——716. *de turba* Parrhaſ.——717. *luſuque* Oblongus Longob. *laudiſque* duo Burm. *plauſumque* Dorvill. *fremebat* alter Goth.; ita ſaltem jungenda: *plauſuque fremebat Omnibus in t. m. chorus*; ſed hoc putidum eſt.——718. *aræ* Pier. et Heinſ. e ſuis, excepto uno

titur Nilus: is fugientes excipit. Propert. III, 11, 51 in loco hinc expreſſo: *Fugiſti tamen in timidi vaga flumina Nili.* Jam Fluviorum ſimulacra cogita ſpecie humana, recubantia, et inferiore corporis parte veſte tecta, ut tamen ſinum facere poſſint, quem Nilus fugientibus oſtentat. Ornate, ſingula, etiam *latebroſa flumina*, quæ pro latebris nunc erant.

714 ſqq. Tandem triumphus Auguſti erat repræſentatus in clipeo. Fuit is triplex in trinis diebus: Dalmaticus, Actiacus, Alexandrinus. v. Sueton. Aug. 22. Dio LI, 21. Neceſſe igitur eſt ab artifice ea, quæ cujuſque diei eſſent, in unum fuiſſe congeſta. *votum i. ſacrabat*; templa, opera immortalia, dedicabat ex voto; et quidem magno numero, unde *trecena* dixit. Quæ per reliquam Auguſti vitam facta ſunt, revocavit poëta ſub unum tempus. cf. Suet. 29. Dio LI, 22.

717—719. Vivide lætitia pub-

Ante aras terram cæſi ſtravere juvenci.
Ipſe, ſedens niveo candentis limine Phœbi,
Dona recognoſcit populorum, aptatque ſuperbis
Poſtibus; incedunt victæ longo ordine gentes,
Quam variæ linguis, habitu tam veſtis et armis.
Hic Nomadum genus et diſcinctos Mulciber Afros,
Hic Lelegas Caraſque ſagittiferoſque Gelonos

uno Veneto, probaverunt. Vellem adjeciſſent viri docti, quod ſententiæ acumen in eo deprehenderent. Quid magis frigere dicam, quam in *omnibus templis aræ* ſc. erant? Licet id credere: ſed quid inde? an repetere placet *aræ* ſc. *fremebant?* Res vero ſic expedienda. Exquiſite illa dicta pro vulgaribus: Omnibus in templis matronarum ſupplicantium cœtus viſebantur, *et aræ, ante quas* victimæ immolabantur. Vulgo lectum fuit *omnibus aris:* idque ex Gothanis primus ſervat. *omnibus ara* Parrhaſ., vitioſe.——719. *terras* Dorvill.——721. *actatque* Dorvill.——722. *l. o. matres* aliquot Pier.——724. *Hinc* hic et ſequ. verſu aliqui ſive utroque loco ſive alterutro tantum. *Numidum* plerique Pier. et tres Goth. *Numadum* alii Heinſ., ut paſſim alibi v. ſup. ad III, 320. *diſtinctos, diſvinctos, devinctos, diſcultos,* vitia librariorum: inter quæ etiam *Mulcifer* referendum in parte Heinſ. et trinis Goth. *Mulciber* antiquum nomen, quod Maro ab Accio et Egnatio acceperat: Macrob. VI, 5 pr.——725. *Hinc* Goth. tert. *Hinc relegas ceraſque* Dorvill. *relegas* etiam Rom. *Carraſque* multi: *Caras* etiam Servio præ-

publica deſcribitur. Exquiſite vero illa dicta pro vulgaribus: omnibus in templis *matronarum ſupplicantium cœtus* et *aræ, ante quas* victimæ immolabantur.

720 ſqq. Splendida rerum ſpecies. Puta triumphatorem Octavianum jam intraſſe urbem. Sedet pro tribunali ſub porticu et aditu templi Apollinis Palatini et proſpectat (exquiſite *recognoſcit*; argutatur Burm. in etymo vocis) ſuccedentem pompam triumphalem, in qua portantur coronæ aureæ, *dona populorum* (cf. Cerda), ducuntur captivi una cum ſignis Fluviorum. 721. *aptatque ſ. poſtibus:* coronas ergo in foribus vel porticu ſuſpendi curavit. 724. 725. Vides manifeſte, quod ſupra ad vſ. 686 monuimus, poëtam carmini dignitatem et majeſtatem parare ex nominum novitate vel peregrinitate vel vetuſtate. *Nomadum genus et d. A.* Erat enim

Finxerat. Euphrates ibat jam mollior undis, 726
Extremique hominum Morini, Rhenuſque bicornis;

præſcripti. Male etiam Cerda eo devenit ut *Carrhas* Meſopotamiæ inferat. *Gelones* duo Burm.——726. *Tinxerat* Rom. *Fixerat* alii Pier. *Pinxerat* quidam apud Taubm.——727. *Norini* Parrhaſ.

enim in Antonii partibus magna Africæ pars a Cyrenis uſque ad Æthiopiam, et interfuit Antonii copiis Bogudes Mauretaniæ rex: Plut. Anton. p. 944 B. Dio L, 6. *diſcinctos Afros*; mollitiem hominum arguit veſte laxa et fluente. An is proprius Afrorum habitus fuerit, aliunde ignoramus. *Lelegas Caraſque*, ut nominum vetuſtate carmini dignitatem pararet, poſuit pro populis et regibus minoris Aſiæ, quos enumeratos vides apud Plutarchum l. c. B. Leleges, de quorum ſedibus Strabo lib. XIII multa diſputat, cum Caribus oram Aſiæ maritimam tenuerant, antequam ab Ionibus ejecti ad interiora receſſerunt. De his, nec de aliis, Lelegibus h. l. agitur. Fruſtra ad Dacos et Baſtarnas nomen revocat Maſſonus in *Jano reſerato* Sect. III c. 5, adverſus quos M. Craſſus bellum geſſit. Meliore jure ad bellum illud referas *Gelonos*, quos pro Dacis vicinis nominare potuit. Niſi tamen pro Thracibus, ultra quos illi habitabant (cf. ad Georg. II, 115), dicti ſunt, qui in Antonii copiis erant. Horatius, qui ſæpe populos barbaros ultra Danubium memorat, modo Gelonos, modo Getas, modo Sarmatas aut Scythas nominat.

726. *Euphrates ibat jam mollior undis* h. leniore amne, ut domitum ſe ac ſubjugatum, h. e. populos accolas victos et ſubjectos, ſignificaret. Uti *mollita* dicuntur et alibi, quæ victa ac contuſa coërcitaque ſunt. Sic *molles animi*, *mollia corda*. Notum autem vel ex Horatio: *Medumque flumen gentibus additum victis minores volvere vertices*: etſi hoc ad ſeriores annos ſpectat. Magno vero ſpiritu hæc dicta et in majus aucta amplificataque ſunt. Adverſus Parthos enim illo anno nihil aliud nec ſuſceptum nec geſtum, præterquam quod Auguſtus, Ægypto in poteſtatem p. R. redacta, in Syriam reverſus Parthorum legatos audiit. cf. Georg. II, 170. IV, f. Si vero hæc, quæ ſequuntur v. 726. 727. 728, ad triumphum illum recte referuntur, Euphrates et Araxes cum Dahis poëtico more populos Orientis deſignant, qui Antonium ſequuti erant, Morini autem et Rhenus triumphum primi diei Dalmaticum reſpiciunt, quo etiam de Morinis, extremæ oræ Galliæ Belgicæ ad fretum Britannicum populo (unde *extremi hominum Morini*, ut *ultimi Britanni*, *ultima Heſperia*, apud Horatium), et nonnullis Galliæ Germaniæque populis rebellionis ſociis, inprimis Suevis Rhenum tranſgreſſis, et a C. Carinate repreſſis, triumphatum fuit; v. Dio LI, 21. Rhenus *bicornis*, Vahalis et Rhenus, ut tum quidem curſus

Indomitique Dahæ, et pontem indignatus Araxes:
Talia, per clipeum Volcani, dona parentis,
Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet;
Adtollens humero famamque et fata nepotum:

728. *Daci* editum olim et ſcriptum paſſim, vel *Dacæ*. Male: Ge. III, 497 *Et conjurato deſcendens* Dacus *ab Iſtro*. Sed *Dahæ* Medic. *Daæ* Rom., etiam Erf., quos vindicavit quoque Cerda. Alii *Dachæ*, *Dachi*, *Dache*, *Dace*, indocte, ut et ap. Lucan. VII, 429: vid. ad Silium XIII, 764. *et ponte* Montalb. *Araxis* pr. Hamb.——731. *humeris* Parrhaſ. *flammamque* Medic. *facta* multi Heinſ. Utraque lectio apud Serv.

erat, antequam Druſus tertium oſtium, Flevum, foſſa ducta efficeret. *Dahæ*, Nomades ad orientale Caſpii maris litus verſus Oxum incolentes ultra Hyrcanos. *pontem indignatus Araxes*; nihil amplius, quam ut flumen rapidum adeoque pontis impatiens diceret, eoque ipſo feritatem accolarum Armenorum declararet. Sumſerunt hinc Statius, Claudianus, Sidonius, quod apud Cerdam videre licet.

729. Malim *clipeum, dona parentis*, matris Veneris, jungere, quam *talia dona parentis*.

731. *famamque*, κλέος, illuſtrium factorum ſculpturam in clipeo. Ad hunc ultimum verſum offenderunt paſſim viri docti: quibus præivit Servius, ſeu quiſquis ille fuit, quem lacinia pannis Servianis attexta auctorem habuit: *Hunc verſum*, inquit, *notant Critici, quaſi ſuperfluo et inutiliter additum, nec convenientem gravitati ejus: namque eſt magis neotericus.* Addiſonus, qui pulchræ ſimplicitatis ſenſum habebat molliſſimum, hunc verſum eſſe aiebat, in quo Virgilius luſiſſe videretur. Jure notatum verſum ut a gravitate alienum et fere frigidum pronuntiat Dorvillius. Defendit eundem verſum Hurdius, vir ingenioſus et doctus, in *Commentar. Horat.* Vol. I ad v. 97, ubi ambiguitatem ſententiæ etiam in ſeveriore carmine tuetur, et hunc locum copioſe quidem et ſatis argute, ut ſolet, ita tractat, ut ad ancilium religionem et ſanctitatem alludi dicat. Enimvero ante pedes erat, quod tam longe petitur, et verbo res tranſigi poteſt. Acumen luſus, quem ineſſe multi arbitrantur, in noſtris eſt ſenſibus animiſque, non in verbis nec in ſententia animoque Virgilii. Poëticus ſermo ita fert, ut, ſi quis *clipeum cui facta præclara et fata nepotum inſculpta ſunt*, ſuſtuliſſe humero (alligatus enim loro clipeus humeris injicitur) dicendus ſit, res ita efferri poſſit: ſuſtuliſſe eum *famam et fata nepotum.* Qui poëtica oratione imbutum habet ingenium, nihil amplius cogitat. Qui vero verbatim iſta in patrium ſermonem tranſfuſa, et ex proprio verborum ſignificatu interpretata mente volvit, notiones alias adjungit, quibus ridicula et inepta redditur ſententia.

4

EXCURSUS I.

Evander Arcas ejusque sedes in monte Palatino.

Lib. VIII, 51 sqq. *Arcades his oris, genus a Pallante profectum, Qui regem Evandrum comites* etc. Evander inter fabulosos heroës est, de quibus tamen certior et liquidior aliqua fama erat: nec dubitare licet eum auctorem fuisse coloniæ Pelasgicæ ex Arcadia in Italiam seu casu seu consilio profectæ. Ut enim superioribus sæculis in Americam, sic Græciæ prisci incolæ migrabant in Italiam, terrarum notarum tum extremam. A gente, quæ humanitatis cultum aliquem haberet, ad rudem et incultam eum venisse, ex eo intelligitur, quod litteras secum attulisse ferebatur; cf. Liv. I, 7. Musicam, artes et vitæ humanioris instituta alia addit Dionys. I, 33. Forte tamen hæc omnia ad sola carmina seu vaticinia rediere; nam vaticinandi artem idem intulisse memoratus est: etsi nec ignotam Italiæ, nec barbaris ac rudibus populis adeo insolentem: sed tractus ille, ad quem accessit, circa Tiberim, a feris hominibus per silvas errantibus tum habitatus narratur. Vaticinia seu carmina ad *matrem* ejus inter vates habitam referri solebant; erat ea incerto nomine, nam, quæ vulgo feruntur nomina, ab arte petita sunt; ut *Carmentæ* et *Themidis*, forte et *Nicostratæ*; uti comites ei additæ *Porrima* et *Postvorta*, quia vatibus et præterita et futura sunt nota: Serv. ad VIII, 336. Nympham quoque eam ediderant nonnulli, unde et pater Evandro *Mercurius* datus fuit a poëtis, quem scriptores *Echemum* Arcadem consignarunt. Poëta noster hinc ingeniose *cognationem* elicuit aliam cum *Atridis* v. 130, aliam cum *Ænea* 134. Cum Atri-

dis quidem hoc modo: Ex Sterope, Atlantis filia, Œnomaus, Elidis rex, fufceperat Hippodamiam, Pelopi nuptam, a quo Atridæ oriundi. Steropes foror erat Maia, Mercurii mater, quem Evandri patrem celebrabant Arcades. Fuit etiam Tyndarei genus a Taygete, tertia Atlantidum, ductum. cf. Apollod. III, 14, 3. 4. 5. Altera ex parte Echemus Timandram duxerat, Clytæmneftræ et Helenæ fororem, quibus Atridæ juncti erant matrimonio. cf. Serv. et Pompon. Sab. Sufficit, vaticinia per Italiam habita fuiffe antiquiffima, ad eam referri folita; id quod ad prifcæ Italiæ ftatum et indolem declarandum valet. Illud tamen dubito, a Romanifne narratio de Evandro venerit an, quod magis fit probabile, a Græcis: ut adeo et hæc ipfa forte inter Græcas Italicæ hiftoriæ interpolationes referenda effe videatur. Certe his deberi videntur, quæ de Evandri origine Arcadica narrata funt, et de cauffis profectionis fufceptæ. v. Dionyf. I, 31 fqq. Strabo V, p. 352. Pauf. VIII, 43; adde 44 med. Sext. Aurel. Vict. O. G. R. 5.

Pallanteum, mox *Palantium* et *Palatium*, condidit, oppidum, ut tum res erant, feu arcem in monte Palatino inde dicto. Nomen a proavo Pallante ducit poëta VIII, 54 *Pallantis proavi de nomine Pallanteum*: qui inter majores Evandri a Pelafgo genus ducentis non occurrit. Poteft hoc poëta de fuo finxiffe, uti Evandri filio idem nomen indidit, potuit et alium auctorem fequi. Nam Palantem inter Lycaonis filios ediderat Hefiodus, ap. Steph. Byz. in Παλάντιον. Alias etymologias, multo minus probandas, habet Varro LL. IV, p. 16. Dordr. Solin. c. 1, p. 2 B, ubi vid. Salmaf. p. 10. Feftus in voc. *Palatium*. Serv. ad Æn. VII, 51. A Palantio, Arcadica urbe, nomen melius deduxit Dionyf. l. c. qui idem c. 32 etymologiam aliam, fed quam ipfe improbat, ab Herculis et Lavinæ, Evandri filiæ, prole, Pallante, ex Polybio memorat. Sed prior fama vero magis confentanea, etiam Antonino Pio probata; namque is urbem Arcadiæ Pallantium ex pago fecit et in originis memoriam libertatem cum immunitate a tributis tribuit. Paufan. VIII, 43. Habitus fuit *Evander* a Romanis inter heroës Indigetes: ejus aram fub Aventino Dionyfius viderat, ibid. c. 32. Paullo notior eft *Carmentæ* ara, quæ fub Capitolio fuit juxta portam Carmentalem. v. Dionyf. ibid. Solin. 1. *Lupercalium* religio ad Arcades hos cum Evandro Palantium infidentes vulgo referri folita fuit: alia

facra

ſacra et inſtituta græca ab eodem profecta recitat Dionyſ. I, 33.

De *tempore* acceſſus Evandri ad Italiam ſatis inter ſcriptores convenit, factum eum LX annos ante Trojam captam, ſub Fauno Latinorum rege. Ornarunt fabulam de Evandro egregie poëtæ; præter Virgilium Ovid. Faſt. I, 469 ſqq., faciem autem locorum, quæ Evander tenuit, Propert. IV, El. 1, quæ una ex nobiliſſimis eſt: cum qua comparanda illa Tibulli lib. II, el. 5.

EXCURSUS II

De priſcis Italiæ incolis et nominibus.

VIII, 314—329 *Hæc nemora indigenæ Fauni Nymphæque tenebant—Primus ab ætherio venit Saturnus Olympo Arma Jovis fugiens et regnis exul ademtis. Is genus indocile ac diſperſum montibus altis Compoſuit legeſque dedit Latiumque vocari Maluit, his quoniam latuiſſet tutus in oris. Aurea, quæ perhibent, illo ſub Rege fuerunt Sæcula—Deterior donec paullatim ac decolor ætas Et belli rabies et amor ſucceſſit habendi. Tum manus Auſonia et gentes venere Sicanæ, Sæpius et nomen poſuit Saturnia tellus.* Locus clariſſimus, cujus etiam in hiſtoricis auctoritas eſſe ſolet; illuſtratus quoque a Sext. Aurel. Vict. O. G. R. 3. Videamus itaque paullo curioſius, quæ a poëta in eo tradantur.

Antequam Saturnus; ſive verum id, ſeu, quod probabilius ſit, ſymbolicum eſt nomen, ſationis forte ac melioris vitæ cultus; in eam terram, quæ mox Latii nomen obtinuit, veniret, vaſta ſilvarum ſolitudo, lacus et aquarum colluvies, paſſim ignes ſubterranei, late omnia tenebant, nec homines in iis, niſi rari et palantes ac feri. Salluſtius in Catil. cap. 6 *Aborigines, genus hominum agreſte, ſine legibus, ſine imperio, liberum atque ſolutum.* Aborigines hos fuiſſe manifeſtum eſt, non quaſi hoc hominum vel gentis nomen proprium ſit habendum; ſed communi hoc verbo appellati ſunt a ſcriptoribus primi illi homines ignotæ quidem originis, ad Auſonium tamen nomen ac genus, ut probabile ſit (vid. ſup. Excurſ. IV lib. VII), referendi, qui ab origine incoluere loca citra Tiberim. Βορειγόνας interpretatus eſt Lycophron v. 1253. Cum temporis ſucceſſu mores legeſque

illi accepere advenarum opera. Eas Pelasgos primos Dionysius, Trojanos Sallustius, intulisse aiunt; sed communiore fama, victum primi homines in his locis cultumque meliorem a *Saturno* auctore accepisse traduntur, in cujus personam Romani transtulere aureum seculum et alia plura, quæ Græcorum *Κρόνος* hominum animis subjiciebat, cum semel utrumque esse eundem putarent, non meliore jure, quam cum Pœnorum Baal vel Molochus pro Saturno habitus est. Ab hoc Saturni profugi et latentis in his terris adventu *Latii* nomen repetit poëta communi popularium errore ex inepta etymologia. v. sup. Excurs. IV ad lib. VII. In partem beneficii cultus melioris allati advocatur ab aliis *Janus*, qui Saturnum hospitio excepisse dicitur. cf. Macrob. Sat. I, 7. Cum semel *aurea ætas* in Saturni ævum esset rejecta, etiam ferream ætatem ab ejus excessu successisse probabile videri debuit. Itaque poëta v. 326 *Deterior donec paullatim ac decolor ætas Et belli rabies et amor successit habendi.* Et ad has temporum vices præclare refert poëta varias fortunas, quibus partes hæ Italiæ fuere jactatæ. Ad historicam tamen subtilitatem parum accommodate dixisse videri debet: *Tum manus Ausonia et gentes venere Sicanæ.* Nam *Sicani*, etsi poëta eos aliis quoque locis nominat, nullas in Italia sedes habuere, sed ex Hispania a Liguribus pulsi in Siciliam trajecerunt, ubi temporis successu Siculos nacti sunt accolas, qui ex Italia profugerant. Pro *Siculis* itaque, seu, ut equidem mihi persuadeo, quod auctores haberet, qui ita traderent, seu, quod Servius statuisse videtur ad XI, 317, poëticum morem sequutus, Sicanos dixit Maro, ut jam Cluverio observatum lib. III, c. I, p. 788, etsi etiam alii scriptores eundem errorem admiserunt, v. c. Gell. I, 10, cum Macrob. I Sat. 5. Maronis exemplo *Sicanos* Rutulis socios adjecit lib. VIII, 358 Silius. Tenuerant autem Siculi loca inter Tiberim et Lirim (cf. Dionys. I, 9 et al. Inprimis id testatur vetus oraculum Pelasgis datum: *Στείχετε μαιόμενοι Σικελῶν Σατούρνιον αἶαν, ἠδ' Ἀβοριγινίων*, sive vere antiquum illud fuit, sive serius fictum). Sane alii Siculos ad inferiorem Italiam et ad sedes Œnotriorum revocant, quibus relictis illi in Siciliam trajecisse narrantur: et habet utique hoc probabilitatem ex eo, quod e propioribus locis facilior esse debuit trajectus in insulam, quam ex locis circa Tiberim. Enimvero non nisi incerta de his fama ex antiquitate superfuit, quam ad certam aliquam probabilitatem refingere studuerunt scriptores,

pro

pro suo quisque ingenio ac sensu. Modi autem erant plures, quibus fama illa vetus digeri et constitui posset. Itaque alii, ut Antiochus Syracusanus et Thucydides (Polybium quoque in ea sententia fuisse apparet ex iis, quæ de Locris narrat Excerpt. lib. XII, T. III, p. 328), in extrema Italia Siculos fuisse aiunt, qui Opicis cesserint; pro Siculis alii laudant Elymos, Ausones vel Ligures; alii ex media Italia arcessivere Siculos; ex suis sedibus ab Aboriginibus et Pelasgis exturbatos et usque ad Rhegium per tot barbaras gentes erroribus actos. vid. Excurs. IV ad lib. VII. *Veteres Sicanos* inter adductas a Turno copias recitat poëta lib. VII, 795, adeoque reliquias Siculorum (quos Sicanos appellat) etiamnum, Æneæ ætate, in Italia superfuisse necesse est. Licuit poëtæ ita opinari; etsi antiquissimorum scriptorum auctoritate apud Dionysium binis trinisve ante bellum Trojanum ætatibus tota Italia cessisse narrantur Siculi. At illud alterum magis probabiliter factum, quod XI, 316—319 agrum Latinum ad Tiberim *finis super usque Sicanos* h. usque ad Siculorum confinia, *ab Auruncis Rutulisque* coli ait. Potuerunt enim fines Siculorum etiam iis expulsis memoria hominum frequentari. Disjungit porro poëta *Ausones* ab *Aboriginibus* h. ab iis hominibus feris et silvestribus, qui primi Italiam coluerunt. Seriores enim, et aurea jam ætate Saturnoque rege sublato, eos Italiam ingressos dicit v. 328 *Tum manus Ausonia.* Potuit et hoc, tamquam poëta, ponere, etiam cum ratione aliqua. Etsi enim communi stirpe procederent et vetus illud ferorum hominum genus et aliæ gentes Ausoniæ, tamen suis nominibus discretæ erant; adeoque mitius ac mansuetius genus per Ausonium nomen declarare licuit. Domestica autem fuisse et civilia bella inter varias gentes Ausoniæ stirpis, adeoque etiam Aborigines bello vexatos esse a cæteris populis communi cum iisdem genere ortis, satis probabile videtur.

Tandem poëta subjicit: *Sæpius et nomen posuit Saturnia tellus.* Varia utique Italiæ nomina tradita sunt; si tamen rem paullo accuratius inspicias, parum subtiliter. Omnino (persequamur enim hæc obiter, quandoquidem turbata hæc omnia apud doctissimos viros, etiam de Italia apud Cluverium videas) frustra hoc expectatur, ut magni terrarum tractus sub uno nomine veniant, antequam sub communem imperii ac regni compagem venerint. Orbis vero terrarum partes nomine proprio designari vix potuerunt ante Geographorum studia. Primis temporibus, ut

ut quæque gens per ſtirpes aut per familias ſedes ſibi proprias cepiſſet, ita ſingularum ſtirpium aut familiarum in unum collectarum aut communis ſedis ac loci nomen in notitiam veniebat, nec ſemper originis cum aliis gentibus communis memoriam nomen quoque teſtabatur. Itaque tractum illum ab Alpibus ad fretum Siculum porrectum nomine aliquo proprio antiquis temporibus innotuiſſe fruſtra ſumitur. Sed tractus hujus, ut in aliis terris factum, eæ partes, quæ primæ inter reliquas a cultioribus populis, Græciæ inprimis, frequentari cœperant, primæ quoque nomine aliquo inſignitæ ſunt; non tam eo, quo indigenæ ad ſuam ſtirpem aut ſuas ſedes declarandas inter ſe utebantur, quam plerumque novo ab advenis his vel mercatoribus invento, et fere ab attributo aliquo locorum vel populi, vel a caſu vel a primo terræ aditu, urbe, promontorio, a nova re, quam vident, accipiunt, petito, interdum etiam ex voce aliqua indigenarum accepta et ad ſuos ſonos deflexa. Super talibus itaque populorum aut terrarum nominibus docte quidem multa aliquis argutari poteſt, ſed plerumque inaniter; multo magis ſi Phœnicia nomina expiſcari et enodare volumus; quo quidem genere nihil vidi, quod magis eſſet lubricum. Ita quoque nomina varia, quæ Italiæ olim indita memorantur, primum ad ſingulos tantum diverſis in partibus tractus ut agros ſpectant, quos quidem Græci primum adierunt vel coloniis frequentarunt. Commune nomen ne Scylacis quidem ævo frequentatum fuit; nam is in Periplo Ligures, Tyrrhenos, Latinos, Volſcos, Campanos, Samnites, Lucanos, Iapyges, Daunitas, Umbros, Tyrrhenos ad Adriam memorat; nullam Italiam meminit. *Dauniæ* nomen, quo Græci poëtæ, et eorum exemplo Horatius, totam Italiam deſignant, poëta noſter nunc non commemoravit. Lycophron v. 1254 Romam conditam ait *ὑπὲρ Λατίνους Δαυνίους τ' οἰκισμένην.* Quam omnium primam adierunt Pelaſgi et Græci, *Italiæ* fuit *ora inferior.* In hac quoque parte Italiæ nomen primum auditum, et quidem a Græcis illud impoſitum ex cauſſa incerta; eidem ſoli tractui per multum tempus nomen adhæſit, donec ad vicinas alias aliaſque terras proferretur. *Œnotriam,* ſi proprie dicas, ad ſola loca ſinui Lametico adjacentia eſſe revocandam, et *Italiam* mox in ejus nominis vicem ſucceſſiſſe, alio loco vidimus. vid. Excurſ. XXI ad lib. I; adde Thucyd. VI, 2. Ariſtot. de rep. VII, 10. Italiæ nomen adhuc ab Herodoto ad inferiorem partem revocatur; reliqua

per

per Tyrrheniam declarantur (lib. I, 163), quam antea Umbri tenebant (I, 94). At Ariſtoteles (eod. c. 10, lib. VII, p. 584 A) τὸ μὲν πρὸς Τυῤῥηνίαν et τὸ πρὸς τὴν Ἰαπυγίαν καὶ τὸν Ἰόνιον cum Œnotria ſeu Italia proprie dicta, tamquam partes conſtituit, in quarum priore Auſones ſeu Opicos, in altera Chones, qui ex Œnotris oriundi loca circa Sirin occuparant, in poſtrema Œnotros collocat. Scymnus Chius, qui ſub Attalo II vixit, in Periegeſi ſua, antiquiores potius quam ſui temporis rationem ſequutus, poſt Ligures, Pelaſgos cum Tyrrhenis, Umbros, Auſones, Samnites, Lucanos, Campanos, Œnotrios enumerat: 218 ſq. Omnem Italiam mediam aut oram Adriatici maris per Umbriam declaraſſe videntur interdum antiquiores, ut in illis, quæ de Umbrorum luxu narrantur ibid. v. 366 ſq., quæ alii ad Etruſcos retulere. Ita vagatur quoque narratio de fertilitate agri inter Umbros et Adrianos: de Mirab. Audit. 21; nam multo latius olim Umbri habitarunt uſque ad terras poſtea Adrianas dictas. *Auſonia* Auſonum ſedes declarare debuit, quæ a Circeiis inde per totum maris inferi littus paſſim ſparſæ fuerunt. Eadem et Ὀπικὴ dicta, quia Opici ſeu Oſci ex Auſonibus fuere: modo confuſi cum iis, modo diſtincti: v. Strab. V, p. 371 A. B, et Ariſtot. de Rep. VII, 10, p. 581 A. *Heſperia* Græcum nomen eſt omnium terrarum ab occidente ſitarum. *Latio* igitur nulla nominis varietas manet, quam quod *Saturnia* dicta eſt. Vides jam, quantopere poëtæ ſermo ab hiſtorici ſubtilitate diſcrepet.

Nomen autem *terræ Saturniæ* proprie ad locum aliquem circa Tiberim, ſaltem ad clivum mox Capitolinum dictum pertinuit, qui ab initio *Saturnius* appellatus eſt (v. Dionyſ. I, 34. Varro LL. IV, 7; adde Aurel. Vict. O. G. R. 3, ubi v. Annam et Arnzen.). In eo conſedere ſocii Herculis ex Iberia reducis; uti alterum montem Palatinum tenuere Evandri ſocii et comites ex Arcadia: cf. Macrob. I Sat. 7, p. 239 ed. Lipſ.; inde vicina regio Saturnia; αἶα Σατυρνία jam in oraculo Dodonæ Pelaſgis dato memoratur, quod quidem nomen vere ἐγχώριον et forte vetuſtiſſimum habendum. v. Dionyſ. I, 34 (p. 27). 38 (p. 30). cf. Juſtin. XLIII, 1; add. alios ap. Cerdam ad VIII, 358. Quando autem tota Italia eo nomine declaratur, ad poëtarum hoc morem referendum erat, non, ut Dionyſius aliique faciunt, hiſtoricis rerum argumentis annumerandum. Virgilius itaque præclare

præclare VIII, 357. 358 de duobus montibus Janiculo et Capitolino: *Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit arcem, Janiculum huic, illi fuerat* Saturnia *nomen.*

EXCURSUS III.

Super Etruſcis et Mezentio.

VIII, 478 ſqq. *Haud procul hinc ſaxo incolitur fundata vetuſto Urbis Agyllinæ ſedes, ubi Lydia quondam Gens bello præclara jugis inſedit Etruſcis. Hanc multos florentem annos rex deinde ſuperbo Imperio et ſævis tenuit Mezentius armis.*

Si quid de ſuo fingere recte potuit poëta, erat hæc Etruſcorum cum Trojanis ſocietas, cum ſemel populos citra Tiberim Latinis et Rutulis ſocios addidiſſet. Etruſcis autem antiquitas ſtirpis et imperii tribui ſolet ea, quæ non improbabile faciat, jam Trojanis temporibus eos opibus et copiis ſatis valuiſſe. Erat præterea antiqua illa utriuſque populi conſanguinitas, quam ſup. Exc. VI ad lib. III vidimus, cum Dardanus originem ex Corytho Etruriæ duxiſſe ferretur. Habuit tamen et hic poëta famæ veterumque fabularum auctoritatem, quam ſequeretur; eamque ita ſequutus eſt, ut nulla in re ab eo deflecteret, quod conſtante fide traditum acceperat. Scilicet Etruſcos, Mezentiumque eorum regem, ſeu verius Lucumonem (ϛϱατηγὸν Plutarchus appellat Qu. Rom. pag. 275 D. ed. Frf.), cum Latino et Turno Trojanis advenis arma infeſta intuliſſe, conſtans erat accepta a majoribus fama, etſi diverſis modis narrata. Alii victum Turnum Etruſcorum auxilia imploraſſe tradiderant, quos Livius I, 2 ſequi maluit: alii Turno jam occiſo Etruſcos adverſus Trojanos arma ſumſiſſe; factum eſſe hoc, cum Æneas aliquot jam annos regnum Latinorum tenuiſſet; commiſſam pugnam ſub Lavinii mœnibus, Æneaque in Numico ſubmerſo urbem obſeſſam tandemque Aſcanii conſilio et virtute liberatam; Lauſum cæſum patremque Mezentium in Etruriam dimiſſum. Ita rem expoſuerant L. Cæſar et A. Poſtumius in libro de adventu Æneæ, laudati ab Auctore de Orig. Gent. Rom. cap. 14. 15. Eoſdem aut alios auctores, nam Catonem potiſſimum ſequitur, idem tradentes expreſſit Dionyſ. Halic.

Halic. I, 64. 65. Nec difcrepant Juftin. XLIII, 1 f., Feftus in voc. *Ofcillum* ex Cornificio, et Servius ex Catone, ad Æn. I, 267. IV, 620. At poëta aut diverfos auctores habuit, aut eo fabulam deflexit, ut Mezentius a fuis civibus regno dejectus ad Turnum confugeret lib. VIII, 489 fqq.

Inter hæc tenendum eft id, in quo plerique confentiunt, *Mezentium* fuiffe *Agyllæ* feu *Cæretanorum* regem; ut felix poëta etiam in hac argumenti parte fuerit, ut probabilia, quæ fequeretur, in manibus haberet, non ei comminifcenda effent. Convenit enim hoc cum reliqua hiftoriarum fide, primos opibus inter Etrufcos floruiffe, faltem exteris innotuiffe Agyllæos, maritimis copiis, et navigationis commerciis, infigniter auctos. Hanc *multos florentem annos* appellat Maro VIII, 481. Vide Dionyf. lib. III, 58. Strabon. V, 337. Hinc quoque Agylla ex omni Etruria una nota fuit Græcis: et Lycophron v. 1353 totam terram ab hac urbe defignat. Fuere porro Cæretani ex iis Etrufcis urbibus, quæ veftigia Pelafgici moris plurima et clariora retinuerant. Itaque bene lib. VIII, 600. 602 apud eos *Pelafgi veteres* facrum conftituiffe memorantur Silvano, antiquo numini, quod pro Pane aut alio fimili adfciverant.

Illud vero mirari foleo, unde ex hoc prifco tempore res tam exiles et parum memorabiles acceperint veteres fcriptores, quale hoc eft, quod Plinius lib. XIV, f. 14 habet: *M. Varro auctor eft Mezentium, Etruriæ regem, auxilium Rutulis contra Latinos tuliffe*, vini mercede, *quod tum* in Latino agro *fuiffet*. Varie, ut in tanta rerum antiquitate, traditum fuit hoc idem. Nam L. Cæfar et A. Poftumius fupra laudati inter conditiones, quibus in deditionem accipere vellet Latinos Lavinii obfeffos Mezentius, memoraverant hanc, *ut omne vinum agri Latini aliquot annis fibi inferretur*. At Afcanii confilio et auctoritate—*vino ex omni vindemia Jovi publice voto confecratoque* Latini urbe eruperunt, fufoque præfidio interfectoque Laufo, Mezentium fugam facere cœperunt. Is poftea per legatos amicitiam focietatemque Latinorum impetravit. Ita victor O. G. R. 15 et fimilia apud Dionyf. I, 65. Etiam Plutarch. Qu. Rom. p. 275 D. ed. Fr. rei tamquam vulgo narratæ meminit, fed fic ut ad Æneam tranfferat, quæ alii de Afcanio narrarunt. *Ruftica vinalia* a Romanis in hujus rei memoriam (XII Kal. Maii) fuiffe inftituta Feftus notavit, Anna Fabri ad e. l. obfervante. Quæ res faltem hoc docet, antiquam fatis et a majoribus acceptam ejus rei famam apud

apud Romanos fuiffe; veritate enim et hiftoriæ fide hujufmodi narrationes non nituntur. Etiam de ejus fefti origine varia fuit inter Romanos narratio. v. Varr. de LL. V, p. 48 ed. Dordr. et ipfum Feftum e. l. Exornavit narrationem fuo more Ovidius Faft. IV, 877 fqq., ut tamen Varronem potiffimum ante oculos habuiffe videatur.

Quæri nunc poteft, quid Virgilium adduxerit, ut Mezentio tam atrocem perfonam indueret, eumque *Deum contemtorem et facrilegum* exhiberet. Poëtæ ingenium quo tramit progreffum fit, facile ex modo memorata narratione intelligi poteft, et a Macrobio quoque explicatum fatis eft Sat. III, 5 *Sed veram hujus contumaciffimi nominis cauffam in primo libro Origg. Catonis diligens lector inveniet. Ait enim Mezentium Rutulis imperaffe, ut fibi offerrent, quas diis primitias offerebant: et Latinos omnes, fimilis imperii metu, ita vocaffe* (l. voviffe): *Jupiter, fi tibi magis cordi eft, nos ea tibi dare potius, quam Mezentio: ut ei nos victores facias! Ergo quod divinos honores fibi exegerat, merito dictus eft a Virgilio contemtor deorum.* Cum impietatis nota, inuffit deinde poëta fævitiæ omnifque crudelitatis infamiam, ut et viva corpora alligaret cadaveribus. v. lib. VIII, 483 fqq. Hoc poftremum ex antiquis Tufcorum fabulis mutuare potuit. Nam Servius ibi ad 479. 485 ex Ciceronis Hortenfio memorat Tyrrhenos diu piraticam exercuiffe, *cum captivos novis pœnis affligerent, occiforum eos religantes cadaveribus.* Locus ex Hortenfio, quod Cerda quoque notavit, fervatus eft ab Auguftino contra Julian. Pelag. lib. IV, 78. Hinc ea immanitas tributa eft Etrufcis a nonnullis, ut a Valer. Max. IX, 2, ext. 10, ut eos *vivorum corpora cadaveribus adverfa adverfis alligata atque adftricta—tabefcere fimul* paffos effe narrarent.

Prifcas fabulas non modo, verum etiam Catonis plerorumque Romanorum miros errores fuper originibus Italiæ a Græcis repetendis, poëtam in rem fuam ingeniofe vertere paffim vidimus. Alius fuit communis Romanorum, a Græcis acceptus error, ut Etrufcos, Græcis Tyrrhenos dictos, e Lydia repeterent. Errorem dixi, cujus cauffas alio loco expofui (ad *Allgemeine Weltgefchichte* To. IV p. 6 fqq. et, melioribus appofitis, in *Novis Commentarius Soc. Gotting.* To. III, P. II, pag. 38 fqq. in Comment. *de fabb. relig. Græc. ab Etrufca arte frequentat.* add. Freretum et alios in *Hift. de l'Acad. des Infcr.* Vol. V. XIV. XVI. XVIII.) inter quas præcipua fuiffe videtur ipfa nominis

nominis antiqui Rasenarum vel Turasenarum, depravatio per Græcos in vocem Τυρσηνῶν, Τυῤῥηνῶν, quod modo a τύρσεσι turribus ducebant, modo a Tyrrheno aliquo, qui coloniæ auctor fuisset. Jam in priscis Lydorum fabulis occurrebat Tyrrhenus Atyos filius et Manis nepos; hunc itaque Tyrrhenis seu Etruscis nomen impertiisse deducta ex Lydia colonia mature traditum fuit a nonnullis, quos Herodotus sequitur lib. I, 94, et ex eo Strabo V, p. 335. 336, et Dionys. I, 27. Vellei. I, 1, 4. Tacit. Ann. IV, 55, inprimis Lycophr. 1351. 1359. Dionysius et illud addit, variasse alios et tempora et homines, et vero etiam sapienter monet: a Xantho Lydo, qui patriam historiam conscripserat, a quo adeo unice hac in re standum erat, nec Tyrrhenum usquam memorari, nec Mæonum coloniam in Italiam deductam: Atyos vero filios Lydum et *Torrhebum*, vel forte *Tyrrhebum*, depravata forte scriptura, quam aliquis in vetere Xanthi codice offenderat, Τύῤῥηβον vel Τόῤῥηβον pro Τύῤῥηνον. Ex prisca Pelasgorum stirpe populum fuisse Tyrrhenos, qui usque ad seriora tempora Lemnum, Imbrum aliaque vicina continentis quoque loca insederant, dubitari nequit. Etiam hos ad Tyrrhenos Italiæ retulerunt scriptores, nominis similitudine decepti, sed Dionys. I, 25 eam rationem iniit, ut eos ex iis ipsis Pelasgis fuisse diceret, qui Italiam insederant antiquitus moxque in communi gentis clade inde discesserant: accepisse nomen, quod in Tyrrhenorum finibus consederant. Verum hæc Dionysii conjectatio, non narratio antiqui scriptoris fide accepta, est, quæ adeo pro fundo historiæ a viris doctis haberi non debebat, uti multa alia, quæ in hoc primo libro Dionysius manifeste *non ut narrata* verum *opinata* apponit. Myrsilus Lesbius et ipse Tyrrhenos Italia relicta erroribus jactatos tradiderat (apud Dionys. I, 28), sed ineptam narrationem de suo affuit, ab his ipsis erroribus eos tum Πελαργὲς, *ciconias*, dici cœpisse. Contra Anticlides, non ignobilis scriptor, Pelasgos, Lemno et Imbro prius constituta, cum Tyrrheno, Atyis f., in Italiam contendisse tradiderat ap. Strab. lib. V. p. 339 A, quæ variæ sunt veterum scriptorum periclitationes in vetere fama cum rerum aliarum rationibus componenda. Hellanicus in Phoronide, antiquissimus scriptor, Pelasgos, postquam in sinum Adriaticum appulsi in interiora Italiæ immigrarant, narraverat Tyrrheniam condidisse (Dionys. I, 28); qui ex parte verum tradidisse videri debet: item Scymnus Chius in Perieg. 218 Κοινὴν δὲ Τυῤῥηνοῖσι χώραν νεμόμενοι: sc. Pelasgi, qui tamen subjicit alia, quæ erronea sunt. Etsi enim, Etrusco-

 rum

rum origines ultra Alpes quærendas esse, dubitari vix potest; quod alio quoque loco accurate disputatum est; Pelasgos tamen in has easdem ab occidente Tiberis sitas terras immigrasse, multa arguunt: quos communi gentis nomine fuisse comprehensos nemo mirabitur, ut tamen inde nec contendat quis, Etruscos fuisse Pelasgos. Poëta tamen hæc omnia, etsi subductis accuratius historiæ calculis recte explosa, erudite et sapienter inter ornamenta carminis adscivit. Itaque VIII, 479. 480 de Agylla seu Cære, *ubi Lydia quondam Gens bello præclara jugis insedit Etruscis*. IX, 11. X, 155 *Lydi* pro Etruscis; et lib. II, 781 *Lydius Thybris* a duce Tyrrheno e Lydorum gente. Et quoniam Mæones veteres Lydiæ coloni fuerunt, hinc Etrusci *Mæonia juventus* VIII, 499. cf. XI, 759.

Tarcontis seu *Tarchontis* nomen, quo poëta inf. v. 603 Lucumonem Agyllæorum impertiit, non minus ex vetere memoria repetitum est. Fuit enim Tarcon aliquis, qui Tarquinios in Etruria condidisse ferebatur. Eum statim cum Tyrrheno e Lydia in Italiam venisse, Strabo traditum acceperat lib. V. p. 336 A, vulgoque narratum, fuisse eum canum a puero: qua fabula viri sapientiam declarare voluere homines. Repetit eam Eustath. ad Dionys. Perieg. 347. et ad Hom. Il. β. p. 167, 23. Discedit ab his Silius, lib. VIII, 474, a quo *Cortona superbi Tarcontis domus* edita est; et secundum alios, quos Cato Origg. 1 sequebatur, apud Servium ad lib. X Æn. 179 Pisarum ille conditor habitus est, ab aliis Mantuæ ap. Serv. ad X, 198, quibus saltem hoc constat, fuisse Tarcontem inter auctores populi habitum, multasque ad eum urbes originem retulisse. Aliter ornavit fabulam Lycophron v. 1245. 1249, ubi, præter Ulyssem, *Tarchon* et *Tyrrhenus*, Telephi Mysorum regis filii, occurrunt Æneæ in Italia societatemque cum eo jungunt (qui ibi memoratur οἰκουρὸς θέοινος Achilles esse videtur, qui Telephum vulneravit; non Bacchus). Totus ille locus a v. 1239 memorabilis est ad declarandas veterum Græcorum de his locis notitias: dicitur Æneam erronem excepisse Tyrrhenia, quo nomine poëta bene Italiam omnino et inprimis loca ad Tiberim declarare potuit, sed, nomine Tyrrheniæ seu Etruriæ semel posito, alia loca ejus maritima recenset, *Lynceum* fluvium, *Pisam et Agyllam*. Cum Lynceum *calidas aquas ebullire* dicat, Cluverius Ital. ant. pag. 472 parvum amnem nunc *Cornia* dictum ad Vetulonios, ultra promontorium Populonium, probabiliter interpretatur Lynceum, quandoquidem

 ille

ille calidas aquas paludofas tranfmeat. cf. fup. Exc. I ad lib. VII, p. 114 extr.

EXCURSUS IV.

De Æneæ clipeo.

VIII, 625 *clipei non ennarrabile textum.* Inventi laudem in fplendido hoc loco Virgilio non magis, quam in tot aliis, quæ in Æneide merito miramur, deberi, nota res eft. Præiverat Homerus clipeo Achillis Iliad. σ, et Hefiodus, aut quifquis ille fuit, clipeo Herculis. Sed ingenii vim tanto acriorem adhibuit poëta ornando et expoliendo eo, quod ab aliis jam occupatum fuerat. Atqui nec ea ingenii infima laus eft. Quæ autem in hoc epifodio inprimis probanda funt, hæc effe arbitror: primum, quod argumentum elegit argumento et confilio carminis lectorumque Romanorum ingeniis inprimis accommodatum, cum Homerus tantum mirabilia vel adfpectu aut varietate grata fectatus effet; Fecit id porro cum fumma majeftate verborum, fententiarum et phantafmatum; Confequutus etiam eft novas mirationis cauffas per expofitionem rerum futurarum, quarum cognofcendarum animus humanus avidiffimus eft: Cumque adeo res Romanas tamquam vaticinii aliquo genere narraret, ad graviorem fpiritum affurgere, res ad miraculum evehere, augere, et amplificare tuto potuit. Sane quidem Æneæ omnia ifta, quæ in clipeo expreffa videbat, prorfus obfcura effe debuerunt; *rerumque ignarus imagine gaudet*; verum in his lectorum potius voluptati, quam herois perfonæ, confulere licuit.

Ex *artificii veteris defcriptione* paffim poëtæ carminum fuorum ornamenta petierunt, quo veteres fabulas in eo expreffas narrare liceret. Inter varia inventa nullum tamen aliud genus opportunius effe videtur clipeo, fi prifcum clipeos fculpto opere ornandi morem reputes. Multo minus commode v. c. Apollonius I, 721 fqq. fabulas Iafonis pallæ intextas enarrat, Europæ calatho Mofchus Idyll. II, 37 fqq., in vefte ftragula Catull. LXIV, 50 fqq., in cratere expreffas fabulas Met. XIII, 681 et in foribus regiæ Solis lib. II, 5 fqq. Ovidius. In palla Harmoniæ orbem terrarum acu pictum exhibet Nonnus Dionyf. XLI, p. 1070, et fic alii alia. cf. Excurf. IV ad lib. V, ubi add. veftem Sybaritæ in Ariftot. Mirab. Audit. c. 99 et ibi not. Nulla in his omnibus materia, nullum artis opus, quo magnam rerum varietatem expreffam, fatis recte commemoret aliquis.

Acumen

Acumen autem Virgilii in rerum dilectu et summum ornatum cognoscere qui volet, non modo Homericum illum et Hesiodeum clipeum comparet necesse est, verum eos quoque, qui ad ejus exemplum idem argumentum retractare voluerunt: Silium lib. II, 395 sq. Quintum Cal. V pr. Nonnum lib. XXV, p. 664.

Præcrepta erant Virgilio, ut in tot aliis, ea, quæ in quaque re, in quoque phantasmate, primus ingenii impetus, ipsa naturæ vis, primo loco offerre solet animo. Hæc occupare liberum erat Homero, tamquam in vacuam possessionem venienti: adeoque eum omnes post se victuros poëtas superare in multis necesse erat, sic ut ipse nunquam ab ipsis vinci posset. Cum tamen exponeret omnia cum simplicitate summa, reliquit hoc ipso ingeniis aliis laudem saltem ex eorum, quæ pertractasset, exornatione et expolitione.

Homericus clipeus haud dubie plus habebat veritatis, majoremque faciebat operis, tam affabre facti, ut dei manus haberetur, mirationem, quod ad vitæ priscæ morem, sensum, opinionem, quam totum ejus opus spirat, hæc erant narrata. Phantasmata, quæ oculorum animique sensui objicit, ἐνάργειαν habent maximam; sunt grandia, pulchra, suavia. Itaque Miltonus in divino loco de Adami viso ex colle Paradisi lib. XI, 639 eum in multis, quam nostrum poëtam, exprimere maluit. In *Virgilio* contra captatam occasionem, imitationis studium, argutias varietatis agnoscas facile. Dum autem artis et ingenii expectationem his ipsis facit, excutit ille animis nostris antiquæ heroum vitæ, in qua versari debebat narratio, morem speciemque, quæ tam jucundum errorem in Homero objicit, ut ea, quæ fabulose tradita, præter rei naturam in ipso clipeo narrata, occurrunt, credi tamen ab iis hominibus et recte credi potuisse arbitremur. Virgilium autem apparet multa non credidisse, quæ alios credere voluit: et hoc voluptatis vim omnem imminuit. Utinam saltem graviorem et probabiliorem *caussam* reperisset, cur Æneæ clipeus divina arte factus afferendus erat! Achillis clipeus Patroclo spoliato in Hectoris potestatem venerat. Eodem ille mox tectus in pugna muneris præstantiam commendat: Iliad. υ, 264 sq. In Æneæ strenue factis clipei præcipuus usus occurrit in pugna cum Turno lib. XII, 739. Desiderare licet pari modo graviorem caussam clipei ab Hesiodo tam copiose descripti.

Inferior

Inferior Homero in hoc Maro eſt, quod, ut jam a Servio obſervatum, *illic ſingula, dum fiunt, narrantur: hic vero perfecto opere noſcuntur. Nam et hic arma prius accepit Æneas quam ſpectaret; ibi, poſtquam omnia narrata ſunt, ſic a Thetide deferuntur ad Achillem.* Quæ his ſubjicit alia Servius, non probanda cenſeo: verum, cum ab Homero alteram rationem occupatam videret, quid faceret Maro, niſi, ut, ſi quid novare volebat, quod utique debebat, ad alteram vel invitus deſcenderet, narraretque adeo ac potius deſcriberet, quæ jam facta erant. Sed hæc jam docte ac ſubtiliter expoſuit Leſſingius in *Laocoonte* p. 184 ſqq.

Pugnam in clipeo exſculptam Romanus poëta egregie variavit, ſi cum Homerico et Heſiodeo clipeo compares. Græci poëtæ illo antiquo ſermone præclare in hoc uſi erant, ut Ἔριδα, Κῆρα, Φόβον, in acie conſtituerent. Reddita hæc ipſa aut ſimilia ſculptoris arte fuerunt in Cypſeli arca apud Pauſaniam, quæ ſigillatim olim accuratius a me expoſita ſunt: Virgilius *pugnam navalem* ſubſtituit et ab Apolline Actiaco propria rerum argumenta petivit verſſ. 677 ſqq.

Cum in his Virgilium vel defendam vel excuſem: eſt aliud, quod ab aliis non reprehenſum video, ipſe ægre fero. In *rerum* ſcilicet *delectu*, quas in clipeo exſculptas dedit, certum judicium vix ſequutus videri poteſt. Omiſſis enim multo clarioribus factis intexuit nonnulla, quæ quomodo inter inſigniora Romanorum facta vel fata referri potuerint non aſſequor: ut Metii Fuffetii ſupplicium, quod quomodo defendam non habeo: etiamſi dixero, Alba diruta Romam inſignia conſequutam eſſe incrementa, et fœditatem ſpectaculi, ad noſtrum ſenſum intolerabilem, aſperis et gladiatoriæ pugnæ adſuetis Romanorum animis minus diſplicere potuiſſe. Religionum majeſtas excuſare forte poteſt Saliorum tripudia, Lupercorum diſcurſationes, matronarum pompam; in iis tamen nimis preſſe et anguſte Homerum æmulatus eſſe videtur, qui v. 590 chorum elegantiſſime effinxerat. Anſerem volitantem ſi omiſiſſet, argumenti majeſtati ad noſtrum ſenſum melius conſuluiſſet. Intercipitur porro totus argumenti Romani tenor rebus inferis interpoſitis, etſi video, quid in his ſequi potuerit poëta. Voluit forte Catilinæ et Catonis meminiſſe, quorum alterum in inferis ſcelerum pœnas luere par eſt credere. Sunt etiam hæc ita poſita, ut clipei extremam oram obeant, terra in medio, et inter hanc inferaque loca

loca mari interjecto. Habet speciem aliquam, nec tamen multum probabilem, hoc, ut dicas, delegisse poëtam ea, quorum illo tempore signa passim et sculpta ære vel marmore opera Romæ cernebantur. De Lupa, de Sabinis raptis, de Coclite, de Clœlia, Manlio, et ansere verum hoc esse potest. Fit quoque probabile, fuisse Augusti tropæa in Capitolio, quæ Actiacam pugnam exhiberent.

Inserta est Virgilio in anglicum sermonem a Wartono aliisque converso sub To. III finem disputatio elegans Viri docti *W. Whitehead*, super hoc clipeo, in quo ille argumenti dilectum et rationem ita tuetur, ut civitatis Romanæ statum et conditionem inde ab origine per singulas ætates, simulque summum opum fastigium, quo ab Augusto illa adducta est, describi dicat; omissis tamen iis, quæ jam alibi poëta attigerat, v. c. Æn. VI, 756 sq. Expressa itaque esse urbis primordia, raptas Sabinas, fœdusque factum, quo Curibus in urbem receptis incrementum jam insignius Roma accepit: mox fœderis rupti pœnam Metii supplicio inflictam; libertatem partam regibus ejectis: bellum Gallicum et Romam reparatam: religiones per Salios, Lupercos, et Matronas declaratas: præmia et pœnas apud inferos: tandem Actiacam victoriam, qua terrarum orbi pax et tranquillitas parta receptaque ex fluctibus civilibus civitas mox læte effloruit, Augusto principe: ut illud Propertii lib. III, 11, 50 acclamaretur: *cape Roma triumphum Et longum Augusto salva precare diem.*

Ingeniosam hanc esse clipei enarrationem non nego: vereor, ne illa sit nimis ingeniosa, nec idoneis rerum argumentis declarata: non enim delectum rerum in clipeo sculptarum ita institutum videmus, ut civitatis Romanæ fata potiora in iis comprehensa sint: hoc igitur primo loco erat docendum *.

De

* Simili fere ratione autumabat vir doctus literis ad me datis *seriem quandam fatorum* in Romanorum opibus augendis exhibere voluisse poëtam: " hoc eum ipsum innuere partim ab initio: v. 626 *Illic res Italas Romanorumque triumphos—illic genus omne futuræ Stirpis ab Ascanio, pugnataque in ordine bella*, tum in fine 731 *Attollens humero famamque et fata nepotum* (de *serie* tamen nihil in his). Ducta serie a partu gemellorum, sequi incrementa urbis ex novis civibus Sabinis adscriptis v. 635, novos auctus per Albanos Romam traductos (declaratos per supplicium Metii! 642), redditam inde et firmatam libertatem Porsenna ab urbe depulso 646, et urbem a Gallis liberatam 652. Omissam esse victoriam de Pyrrho et Pœnis, quippe quam jam

De *artis* reſpectu judicioque, quod multi in poëta noſtro agnoſcunt, omnino mihi quidem adhuc parum liquet, nec, ſi dicendum eſt, quod ſentio, magnum aliquod ſeu picturæ ſeu ſculpturæ ſtudium poëtam noſtrum tenuiſſe arbitror. Nam primum, quæ ille expoſuit, nihil tale produnt, et ejuſmodi ſunt, ut etiam vulgariter quiſque artium peritus ea carmine comprehendere poſſit. Tum vero, ut poëta ab eo conſilio longiſſime abfuit, ut artis ſubtilitatem ſequeretur, ita occurrunt non pauca, *quæ a ſculpturæ natura recedunt*, nec facile nec commode ea arte tractari poſſunt. Qui Oceanum in anguſto limbo expreſſum et tamen in eo innatantes delphines reddidit (vſſ. 671. 674), næ is non adeo magnam graphices peritiam habere potuit. Omnino de arte cogitaſſe Virgilius non videtur, quandoquidem ipſe diverſum rei conſilium exponit: *Illic genus omne futuræ Stirpis ab Aſcanio pugnataque in ordine bella.* Atque ex iis decerpturus nonnulla ſubjicit: *Fecerat et viridi* etc. At enim cum Homero certamen iniit: hoc ſibi propoſitum habuit primò loco; altero ut Romanis ſuis placeret. Si artis rationem habere voluiſſet, non dividere clipeum in tantum parvarum arearum numerum, ſed revocare omnia ad unum magnum ac nobile argumentum, et aream ſaltem una pugna Actiaca exornare debebat, qui totius clipei haud dubie ſplendidiſſimus locus eſt.

Sunt tamen *nonnulla ad exprimendum artifice manu egregie accommodata*, multiſque paſſim operibus expreſſa: ut Romulus et Remus lactentes, raptus Sabinorum, mox bellum et tandem fœdus ictum. Metii Fuffetii ſupplicium, etſi ad ſenſum noſtrum nimis fœdum et averſandum, ut jam diximus, duris Romanorum ingeniis forte minus diſplicuit. Urbs a Porſenna obſeſſa, revulſus ab Horatio Coclite pons, Capitolium a Gallis obſeſſum, et a Manlio propugnatum; Saliorum ſaltatio. Lupercorum diſcurſus, matronarum invectio: ſunt hæc talia, quæ opere exſculpto expreſſa placere potuerunt.

jam libro VI Anchiſes memoraverat (ſatis obſcure). Jam ſubjici a poëta cauſſas incrementorum tantorum, pietatem in deos et cærimoniarum religionem v. 663, ſecundum illa Horatii III, 6, 5 *Dis te minorem quod geris, imperas.* Quod autem ſequitur: *Di multa neglecti dederunt Heſperiæ mala luctuoſæ*, a Virgilio ſubjungi ſcelerum in patriam commiſſorum et natorum inde bellorum civilium declaratione (666 memoratur Catilina in Tartaro, Cato in ſedis piorum). Tandem in Romani imperii majeſtate ab Auguſto vindicata et per terrarum orbem propagata poëtam ſubſiſtere." Sagacitatem et acumen in rerum ſimilium comparatione nemo deſideret.

Enimvero, dices, ſunt *alia, quæ ab artifice reddi nequierunt*; in his illa: *Incedunt victæ longo ordine gentes, Quam variæ linguis, habitu tam veſtis et auro*—et paullo ante: *Omnibus in templis matrum chorus, omnibus aræ etc. arcum intendebat Apollo Deſuper, omnis eo terrore Ægyptus et Indi, Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabæi.* Talis vero reprehenſio hominem, artis forte notitia imbutum, poëtices utique imperitum argueret. Eſt enim hoc in poëta noſtro magno ingenio et arte factum, quod ornatum injecit tamquam veſtem narrationis nuditati, nec ſatis eſſe putavit, deſcribere opus toreuticum, in cujus veritate ſervanda nullam ſibi videbat religionem eſſe impoſitam. Nec hoc ad artem pertinet, aut excuſatione adjuvandum, aut inter poëticas licentias referendum, quod viri docti faciunt (Miſc. Obſſ. T. I, p. 20. IV, p. 198, et Burmann. h. l. ad VIII, 634, et ad Æn. I, 483); verum poëtices lex et natura facere jubet, ut res ab arte expreſſas iis auxiliis et inſtrumentis, quibus illa valet, poëta exprimat ſuis coloribus et ornamentis. Hinc tuenda illa v. 634 *Mulcere alternos*, et v. 697 *Necdum etiam geminos a tergo reſpicit angues.* Nam poëtæ hæc ſunt, nec ab artifice duæ aſpides expreſſæ erant. Sicque tot alia ad ornatum faciunt, aut poëtica phantaſmata objiciunt, quibus inflammata mens multa videt, quæ ſenſibus ſubjecta non ſunt: *Illum indignanti ſimilem ſimilemque minanti Adſpiceres* etc. Sed in his, in quibus pro ſe quiſque facile diſertus eſſe poteſt, diſertum eſſe nihil attinet.

An *clipei ſuperficies tot rerum diverſarum argumenta capere potuerit*, nunc nemo facile quærat: poſt virorum ingenioſorum operam in clipei adumbratione ſtilo æreo facta collocatam. Alterum exemplum in Anglica interpretatione ſupra commemorata vidimus ad *Whitehead* judicium, L. P. Boitardi arte, ſed, quod factum nollemus, ad picturæ naturam propius expreſſum; alterum, quod anaglyphum melius refert, opera *Le Lorrain* ad *Comitis de Caylus* præcepta (Tom. XXVII *Hiſt. de l'Acad. des Inſcript.* t. III). Conſentit uterque artifex in hoc, ut exterior clipei ora, in plures regiones diſtincta, comprehendat ea, quæ a v. 630 ad v. 670 commemorata ſunt; reliqua autem in interiorem aream rejiciunt. Exterioris illius oræ regiones conſtituunt uterque duodecim. Sunt alia nonnulla, in quibus in diverſa abeunt; in aliis uterque veritatem argumenti et moris Romani deferunt. Sed ſingula perſequi velle, inprimis nulla clipei delineatione adjecta, faſtidium faceret. Interiorem

aream ab exteriore ſeparat circumductus in orbem, ſed tenui limbo, Oceanus (ex vſſ. 671. 674), innatant, quod ſideas, delphines. Melius apud Homerum et Heſiodum, Oceanus extremam clipei oram ambit. Aream illam interiorem, ſeu umbonem clipei (ut adeo *In medio* v. 675 ſit, in medio clipeo), artifex Gallus in tres areas, quæ pugnam, fugam, triumphum exhibent, Britannus autem, cui aſſentiendum arbitror, in quatuor regiones diviſit: ut prima ſit inita pugna v: 676—688, tum pugna commiſſa vſſ. 689—703, tertio fuga 704—713, tandemque triumphus 714.

Elegantiam *in diſponendo argumento* clipei fruſtra, puto, laudibus extollunt viri docti. Interior ambitus nullo modo delectare poteſt adſpectu, in quatuor, aut, quod multo moleſtius eſt ad oculos, in tres partes diſcretus: inprimis tot rerum et hominum ſignis in tam anguſtum ſpatium coartatis.

Ut igitur paucis complectar, quæ mihi *de artis judicio*, quod poëtæ tribuere ſolent, pronuntianda videantur: habuit ille forte in animo ſingulorum ſignorum ſingularumque rerum formas et exempla, quæ in urbe et Capitolio paſſim occurrere ipſi debebant: ea tamen, quæ in clipeo hoc effica dedit, *non ſculptoris, ſed poëtæ ingenio* delegit et in unum locum congeſſit diverſi argumenti res, quæ narratæ, ſi altera poſt alteram auditione accipiatur, admiratione animum movere poſſunt; ut eædem arte expreſſæ oculos tenerent, nec voluit nec curavit aut operam dare debuit. *Poëtica* itaque habenda ſunt *ornamenta*, quæ in clipeo enarrata dedit, poëtico quoque more tractata, non anaglypha ad artis elegantiam ſeu inventa ſeu expolita. Inde ſplendidiſſimæ carminis partes vix a ſculptore bene, etſi Comitem de Caylus ea de re nil dubitare video (*Tableaux tirés de l'Eneide de Virgile* p. 369 ſqq), reddi poſſunt; inprimis prœlium deorum. v. 698 ſqq. *Omnigenumque deum monſtra* etc. *Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo Deſuper—omnes vertebant terga Sabæi. Ipſa videbatur ventis regina vocatis Vela dare et laxos jamjamque immittere funes—Contra autem—Nilum Pandentemque ſinus et tota veſte vocantem* etc. In triumpho autem Cæſaris plura admixta ſunt, quæ poëtica phantaſmata ſunt præclara, ſed nulla arte uno temporis momento unoque et eodem locorum ſpatio exhiberi poſſunt.

Artis notionem poëtæ non eſſe obverſatam ultimo loco declarat materia clipei, mira mixtura auro, argento, ferro in idem opus conflato. Per porticus Capitolii (v. 655) *auratas* anſer

 argenteus

argenteus volitat: ipsi Galli *aurea* cæsarie, *aureis* virgatis vestibus et torquibus *aureis*. Non igitur ectypo modo opere hæc expressa, verum ad priscum et Homerici ævi morem etiam coloribus variata, auro saltem et argento, in ærea clipei area. Porro v. 671 mare *auro* effictum: *sed fluctu spumabant cærula cano*. In *cærula* non etymon vocis cogitandum videtur: sed simpliciter mare: idque argenteos fluctus habere debuit: innatant tamen delphines, iidem quoque argentei: *Et circum argento clari delphines in orbem Æquora verrebant caudis æstumque secabant*. Mox Mavors *cælatus ferro* v. 700 h. e. ferro vel chalybe exsculptus. Alia super hoc clipeo in notis passim sunt observata.

Et Galatea secant spumantem pectore pontum. qualis Nereia Doto *Æn. IX, 102.*

P. VIRGILII MARONIS

Æ N E I D O S,

LIBER NONUS.

ARGUMENTUM.

ABSENTE Ænea et in Tuſcia conquirendis auxiliis occupato Turnus a Junone per Iridem admonitus, ne tantam rei bene gerendæ occaſionem amitteret, quam proxime ad hoſtes copias admovet—32. Qui cum ſuis ſe mœnibus continerent, neque æquo loco facerent dimicandi poteſtatem, ut illis ſpem omnem fugæ intercluderet, claſſem exurere conatur—76. Erat ejus claſſis materia ex Idææ Matris luco cæſa: quapropter Matris precibus adductus Jupiter naves omnes incendio eripuit, et in totidem Nymphas marinas convertit—122. Poſt hæc imminente jam nocte Turnus adverſus hoſtium eruptiones ad oppidi portam excubias diſponit: iis Meſſapum præficit—167. Interim conſultantibus Trojanorum ducibus, quemnam potiſſimum ad Æneam mitterent,

qui de ſuorum periculo eum faceret certiorem; ultro eam provinciam ſuſcipiunt Niſus et Euryalus, conjunctiſſimum amicorum par — 377: qui cum urbe emiſſi hoſtium excubias vino ſomnoque obrutas offendiſſent, Rhamnetem cum magno Rutulorum numero trucidant, eorumque ſe ſpoliis exornant—366. Verum cum, inſtante jam luce, ſe recipere conantur, a Volſcentis equitibus conſpecti, ad ſilvas confugiunt. Ibi Euryalus, armorum pondere viæque errore impeditus, in hoſtes incidit, et a Volſcente, fruſtra deprecante Niſo, confoditur — 437. Niſus quoque, cæſo Volſcente et Euryali nece ſtrenue vindicata, multis vulneribus confoſſus ſuper amici corpus concidit—445. Capita, haſtis affixa, in caſtra deferuntur: ubi a Trojanis e mœnibus agnita ingentem in urbe luctum excitant—502. Interim Turnus totis viribus hoſtes oppugnat: magna utrimque ſtrages editur — 589. Ibi Aſcanius Numanum inſolentius ſe jactantem ſagittæ ictu interficit—671. Pandarus et Bitias ſucceſſu elati portam recludunt, hoſteſque ſubeuntes ingenti cæde propellunt—690. Ejus rei nuntio accepto Turnus per portam patentem in oppidum irrumpit—733, Trojanoſque in fugam convertit—777: tandem hoſtium multitudine circumventus, paullatim cedit ad eam oppidi partem, quæ fluvio alluitur—789: et ut erat armatus, flumen tranans, incolumis ad ſuos revertitur—ad fin.

Quod ipſa res et prudentia ſuadere debuit, ut per Æneæ abſentiam Latini et Rutuli oppugnarent vallum Trojanorum, hoc, epico more, deæ Iridis a Junone miſſæ monito tribuitur: Homeri exemplo, v. c. Iliad. σ. 166 etc. Ad poëtæ artificium agnoſcendum Servii nota facit: *In hoc libro mutatio eſt omnium rerum; nam et aliæ perſonæ et loca alia ſunt, et aliud negotium incipitur. Ab Ænea enim tranſit ad Turnum, a Tuſcia ad Ardeam; a petitione auxiliorum ad bellum.* Redeunt autem in hoc et ſequentibus libris pleraque ad bellicos apparatus et pugnas: adeoque poëta in anguſtum ſe coactum videre debuit, dum Homerum haberet, qui ſumma varietate omnia, quæ in pugna fieri ſolent, expoſuiſſet atque adeo circa res eadem ætate et eodem bello et ab ipſis Trojanis geſtas verſatus occupaviſſet, quicquid novitate et vitæ heroicæ more placere poſſet. Hoc meminiſſe debent, qui ultimos libros rerum novitate et varietate carere clamant. Argumenti naturæ ea erant tribuenda, quæ in poëta reprehendenda arbitrantur. Sed in hac ipſa argumenti inopia attendi velim animum ad ea, quæ poëta ad tenendas

ÆNEIDOS, LIBER NONUS.

Atque ea diverſa penitus dum parte geruntur;
Irim de cœlo miſit Saturnia Juno
Audacem ad Turnum. Luco tum forte parentis
Pilumni Turnus ſacrata valle ſedebat.
Ad quem ſic roſeo Thaumantias ore locuta eſt:
Turne, quod optanti divom promittere nemo
Auderet, volvenda dies, en, adtulit ultro.
Æneas, urbe, et ſociis, et claſſe relicta,
Sceptra Palatini ſedemque petIt Evandri.

3. *ad Rutulum* alter Voff. et ſec. Moret. *in luco* Franc. Erat vir doctus, qui *Lucmo* conjiciebat. *tunc* al.——4. *ſecreta* qu. Moret. et Schol. Statii ad Theb I, 104; ſollennis varietas. v. ſup. II, 157. Alioqui bene ferri poſſet et h. l., ut VIII, 610. V, 613. III, 389.——5. *Teumantia*, Zulich. et al. *eſt* abeſt ſec. Moret. et Erf.——6. *nemo pr. divum* Parrhaſ. ——8. *turba* pr. Hamb. ad *urbe* pro var. lect. *ultra* Goth. ſec.——9. *Palantini* Rom. et alii. *regnumque* aliquot Pier. *petivit* major codicum pars,

tenendas et recreandas legentium mentes excogitavit ſolleriſſime: ut in hoc libro epiſodium de Niſo et Euryalo. Etiam illud præclare exputatum, quod hoc libro res abſente Ænea geritur, ut ejus adventu nova rerum expectatio fiat. Nec quicquam iniquius factum arbitror, quam quod hoc ipſum reprehenſum in poëta, quod hoc libro per Æneæ abſentiam caſtra oppugnantur.

3. *parentis Pilumni*, h. e. abavi. v. inf. X, 619. cf. Excurſ. VII ad lib. VII. *ſedebat:* Aſper *erat* interpretatus eſt; Alia argutatur Servius; Sed ſpectat ſimpliciter ad ſolitudinem. Lucum autem Pilumni in ea regione fuiſſe quidni admittamus? *volvenda dies*, quæ volvitur. v. ad I, 269. Catrœana ſubtilitas a poëta aliena eſt, ut ſit fatalis dies, quam advolvi neceſſe fuerat. Lucretius *ſidera volvenda*, *ætatem volvendam*, eodem modo dixit. 9. *Sceptra* exquiſitius quam regna: utrumque pro regia Evandri.

Corythi

Nec fatis: extremas Corythi penetravit ad urbes;
Lydorumque manum, conlectos armat agreftis.
Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc pofcere currus.
Rumpe moras omnis, et turbata adripe caftra.
Dixit, et in cœlum paribus fe fuftulit alis;
Ingentemque fuga fecuit fub nubibus arcum.
Adgnovit juvenis, duplicifque ad fidera palmas
Suftulit, et tali fugientem eft voce fecutus:
Iri, decus cœli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? unde hæc tam clara repente
Tempeftas? medium video difcedere cœlum,

pars, vitiofe et invito metro. *petIt* Rom., tum Medic. et Gud.; et fic emendatum erat jam in Ald. alt. et hinc in cett. edd.——10. In *Corythi* eædem aberrationes, quæ fupra III, 170.——11. *manus* duo Burm. Copulam codicum auctoritate ejecit Heinf. In vulgg. *collectofque*. Alii *et collectos*, interpolate.——12. *non pofcere* Dorvill. *currum* Medic. Pierii aliique, cum Menag. alt. *curfus* fec. Rottend.——13. *turbataque* vulgo multi fcripti et editi, quod ex melioribus fecundum Pierium emendatum ab Heinfio. *eripe* Oudart. *tu turbata arripe* vel *turbataque corripe* conj. Cuningham. v. 14. 15 jam fup. hi verfus lib. V, 657. 658.——14. *pariter fe* aliquot Pier.——16. *Ignotum j.*, ut ad *arcum* fpectet, Goth. tert., perperam. *que* poft *duplicis* abeft in aliquot Pier.——17. *ac* alii pro *et*, quod Heinf. prætulit.—— 18. *aptam* Dorvill. *haftam* Goth. pr. ——19. *unde hæc tibi* Montalb.——20. *medium video* poft Pierium probavit Heinf. e codd.; vulgaris ordo: *video medium*; tum *difcedere*, quod proprium

Corythi ad urbes, Etruriæ. vid. Excurf. VI ad lib. III, 170. *Lydorum manum* Etrufcos dixit ad vulgarem opinionem. cf. Exc. III ad VIII, 479. 480. 13. *turbata arripe caftra*, invade, occupa: fcilicet ut rapere poëtis eft pro capere. Dixit autem *caftra* Trojanorum, v. 8 *urbem*, alibi *murus*, *aggerem*. Nam Æneas in littore, ubi efcenderat, urbem, *novam Trojam*, condiderat: quam (ut fup. VII, 157) *Caftrorum in morem pinnis atque aggere cinxit*. Debuit ea in extremo fere littore hærere fubjecta claffe. v. IX, 68. 69. cf. Excurf. III pr. ad lib. VII. 15. *fecuit* arcum pro, fecit fecto cœlo, duxit, ut bene Serv. Sic *fecare vias*. cf. ad V, 658. Verfus

Palantiſque polo ſtellas. Sequor omina tanta,
Quiſquis in arma vocas. Et ſic effatus ad undam
Proceſſit, ſummoque hauſit de gurgite lymphas,
Multa deos orans; oneravitque æthera votis.

Jamque omnis campis exercitus ibat apertis,
Dives equum, dives pictai veſtis et auri.
Meſſapus primas acies, poſtrema coërcent
Tyrrhidæ juvenes: medio dux agmine Turnus
Vertitur arma tenens, et toto vertice ſupra eſt.

proprium in hac re verbum eſt, et defenditur a Seneca VII Nat. Qu. 20, idem Pier. cum Ge. Fabricio tuitus erat ante Heinſ., qui in Mediceo et aliis melioribus invenit. Alii *diſcindere*, Sprot. *debiſcere*. Laudant Iliad. θ, 554. π, 300, ubi de longo proſpectu cœli ſereni, quo ſtellæ etiam interiores obtutu deprehendi videntur.——21. *Pallentiſq.* aliquot Heinſ. et duo Goth. *pollenteſq.* duo Burm., perperam. v. Not. *Sequor* prætulerunt librorum quoque auctoritate Pier. et Heinſ. Multi *Sequar.* ——22. *vocat* aliquot Pier. *Et ſic effatus.* Languet τὸ *et*; nihil tamen e libris notatum video.——23. *Præceſſit* Leid. *nimphas* Dorvill. a m. ſec. ——24. *que* poſt *oneravit* in pleriſque Pierianis et in Giph. codd. aberat. cf. ad V, 167. Si totum hemiſtichium abeſſet, nemo, arbitror, deſideraret. ——25. *Jamque adeo* Medic. a m. ſec.——26. *pictai* conf. ad VI, 747. ——27. *Meſapus* Ald. et Dorvill.——28. *Turidæ* Dorvill.——29. Verſus haud dubie ex lib. VII, 784 huc tranſlatus. Turbat ille et comparationis nervum

Verſus 18 verba ſunt ex Iliad. σ, 182.

21. Non novum eſt oſtentum: *palantes polo ſtellas* videre medio die; et eſt h. l. interdiu oblatum auſpicium; nunc tamen ornant hæc cælum, quod diſruptum eſt (hos *diſcedere* dixit, voce in hac re propria, pro dehiſcere, hiatum facere) et, quod alias in fulgure fieri ſolet, chaſma fecit; appoſita vocant Grammatici. Si itaque ruptis nubibus in interiora perrexit, ſtellas apparere, nubibus remotis, neceſſe fuit.

25—32. Fundum comparationis declarat Servius: exercitum primo confuſe in campos ruiſſe, poſt digeſtum in ordines ad fluminis morem in alveum ſuum reverſi. Id vero longius petitum. Multo minus comparatio ſpectat ad Turnum. Agmen ordine, lento gradu et compoſite incedens, *fluminis lato alveo inter ripas devoluti* ſpeciem præ ſe ferre bene dici poteſt. Quod in Gange alveo ſuo ſe continente declaraverat, mox variat in Nilo, intra alveum recepto. De *Meſſapo* v. ad VII, 691 Excurſ. VIII. *Tyrrhidæ*, v. ſup. VII, 484.

532.

Ceu ſeptem ſurgens ſedatis amnibus altus
Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus,
Quum refluit campis, et jam ſe condidit alveo.
Hic ſubitam nigro glomerari pulvere nubem
Proſpiciunt Teucri, ac tenebras inſurgere campis.
Primus ab adverſa conclamat mole Caicus:
Quis globus, o cives, caligine volvitur atra!
Ferte citi ferrum, date tela, ſcandite muros,

nervum incidit, et deeſt pleriſque libris Ge. Fabricii, Pierii (quem vid. ad v. 31), et Heinſii ac Burm.; adde binos Goth. cum Erf. *arma gerens* Schol. Statii, et *eſt* abeſt Dorvill.——32. *Cum r. ripis* Bigot. et Goth. tert., ex interpretatione: intra ripas. Sed refluit amnis e campis, quos inundavit. *alvo* Franc.——33. *ſubito* Parrhaſ. *nimbo g.* Goth. tert., perperam. *magno g.* Gud. a m. pr. *in pulvere* Oudart.——34. *Conſpiciunt* pr. Hamb. *Aſpiciunt* Bigot. et Goth. tert.——35. *ab averſa* Zulich., male. Recte Serv. *adverſa*, quæ erat verſa in hoſtes. *c. voce C.* Goth. tert. cum ſec. Rottend. *Caicos*, *Caycus* al. Eſt Κάϊκος.——37. *date tela, ſcandite muros*; ſine copula, vett. edd. et codicum pars, quod defenſum a Pierio

532. *ſeptem ſurgens amnibus* non ad oſtia debebat referri, nec ad tempora fluminis exundantis; id enim a comparationis conſilio eſt alienum, et repugnat adjectum: *ſedatis*; ſed ad fontes vel alveos: nam *ſurgens* non eſt increſcens, nec de aquarum auctu et eluvie accipiendum; ſed eſt ortus vel incedens. Notum eſt *fontem ſurgentem* dici ſcaturiginem. Igitur Ganges inde ab ortu ſeptem alveis incedit ſedate ac tacite. Bene Servius: *Ganges—ſecundum Senecam in ſitu Indiæ, novem alveis fluit; ſecundum Melam* (in quo tamen locus hodie non extat) *ſeptem.* Scilicet etſi binis fontibus ortum Gangem procedere e finibus Tibetanis nunc conſtat: plures tamen magni amnes in eum feruntur, quos ſeptenos numero tradere potuerunt aliqui: ut omnino veterum de fontibus et toto alveo et oſtiis Gangis incerta erat narratio: v. Plin. VI, ſ. 22. *per tacitum*, ex ſup. *it*, incedit tacite: ut, per ſilentium, per noctem, et quæ Drakenb. ad Silium XV, 145 poſt Heinſium collegit, per occultum, per ſubitum, per longum, ut Gr. διὰ βραχέων, διὰ ταχέων, et ſimilia. Laudat Servius Aſprum, qui *Altus per tacitum* jungebat; minus bene.

33. νέφος κονίης et ὁμίχλη Homero frequens. 35. *ab adverſa mole*, turri in munitione Trojanorum (cf. ad v. 13) ab ea parte, qua Latini accedebant. 37. Idem color orationis IV,

594

Hostis adest, eia. Ingenti clamore per omnis
Condunt se Teucri portas, et mœnia conplent.
Namque ita discedens præceperat optumus armis
Æneas: si qua interea Fortuna fuisset,
Neu struere auderent aciem, neu credere campo;
Castra modo et tutos servarent aggere muros.
Ergo, etsi conferre manum pudor iraque monstrat,
Objiciunt portas tamen, et præcepta facessunt,
Armatique cavis exspectant turribus hostem.
Turnus, ut ante volans tardum præcesserat agmen,
Viginti lectis equitum comitatus et urbi

Pierio et aliis viris doctis: sed Burmannus urget, doceri primo loco debere, Virgilii cum morem fuisse hoc modo producendi syllabam brevem, quem seriores scriptores sequuti sunt. Codicum vetustiorum Pier. et Heins. (adde fragm. Vatic.) et Macrobii auctoritas tuetur *et scandere*, quod defendunt Burman. uterque, alter ad Antholog. p. 135. Frigere tamen copulam, negari nequit: et potest illa inserta videri ab iis, qui metro metuebant. Alii, uti Medic. (in quo div. lectionem a Fogginio notatam non video, quam Heins. memorat), habent: *ascendite:* quod sane orationi pedestri propius esset. In Gud. *ascendite vel et ascandite*; unde Heins. refingere malebat, *escendite*, quod sollenne est Livio aliisque; sed in Marone exempla usus desiderantur. Inter hæc video quidem ubique subesse ulcus: nihil tamen tam putre ac molestum, quam copula: hanc itaque ejeci, quod et Brunckius fecit.——38. *beia* codd., ut alibi.——39. *portis* tert. Rottend.——41. *si qua i. F. tulisset* malit Jo. Schrader.; hoc tamen non minus incommodum. Videtur *si qua fortuna fuisset* dictum ut, *quæcunque fortuna fuerit, ea fortuna urbis fuit.*——42. *Ne str.* alii codd. et vett. edd. *aciem* é codd. Pier. pro vulgari, quod Romanus quoque exhibet, *acies*; tum *nec cr.* Ven.——43. *tuto* Oblong. Pierii, cum Goth. sec. et fragm. Vatic. a pr. m. *servassent* pr. Hamb.——44. *furor iraque* Non. Marcell. in *conferre*; tum *monstrant* aliquot Heins. et Burm. cum fragm. Vatic. *monstrarent* Goth. sec.——45. *tantum* Dorvill.——46. *suis* pro *cavis* Sprot. vid. Burm. *urbibus* Medic.——47. *rapidum p.* Bigot. et Goth. tert. *processerat* sec. Moret.——48. *electis* Montalb.

594 *Ferte citi flammas, date vela, impellite remos.* 38. 39. recipiunt se Trojani intra vallum et muros. 41. si quis belli casus se offerret; verbo, si quid accideret. 44. *monstrat* h. l. hortatur, suadet, impellit.

48. In verbis *et urbi Improvisus adest*, forte *et* vacare videri potest. Enimvero jungenda:

Inprovisus adest: maculis quem Thracius albis
Portat equus, cristaque tegit galea aurea rubra.
Ecquis erit mecum, juvenes? qui primus in hostem?
En, ait. Et jaculum adtorquens emittit in auras,
Principium pugnæ, et campo sese arduus infert.
Clamore excipiunt socii, fremituque sequuntur
Horrisono; Teucrum mirantur inertia corda;
Non æquo dare se campo, non obvia ferre
Arma viros, sed castra fovere. Huc turbidus atque huc
Lustrat equo muros, aditumque per avia quærit.
Ac veluti pleno lupus insidiatus ovili,

49. Hemistichium idem lib. V, 565.——51. *Et quis* recentiores fere codd. *o juvenes* ante Heins. Melius interpungitur: *Ecquis erit mecum, juvenes? qui pr. hostem?* quam quod erat: *Ecquis erit mecum, juvenes, qui primus in hostem?* Mediceus Pierii et tres ap. Burm. cum Goth. tert. *quis*. Menag. alter: *cui*.——52. *attorquens* Heins. e Pierianis suisque revocavit: exquisitum vocabulum: pro quo vulgarius *intorquens* in aliis, vel *torquens*. Tum *emittat* duo Burm. *evertit* alii ap. Pier.——53. *campis* Rom. aliquot Burm. et Goth. tert. cum Erf. *affert* aliquot Pier. *effert* Erf., male. *se infert* frequens Virgilio. conf. Ge. II, 145.——54. *Clamorem* omnes præter Rom. et Medic. cum fragm. Vatic. Utramque lectionem agnoscit Servius. *accipiunt* Montalb.——55. *Horrifico* Goth. sec. *in hercia* Dorvill.——57. *viro* Zulich. *hic—atque hic* sec. Moret. ——58. *aditumque et pervia* in aliis lectum damnat Ge. Fabric., recte. *per atria* alter Hamb. a m. pr.——59. *Pœno — ovili* conj. Scriverii; sed vid. Heins. *insidiatur* pars codd. apud Burm.

genda: *Turnus* viginti equitibus *comitatus et improvisus urbi adest.* Itaque interpunctionem post *comitatus* sustuli. In equo *Thracio* non hærendum; cujus generis equorum copia in Latio vix tum esse potuit; sed ornat epitheton. Tum vs. 57 *castra fovere*, pro vulgari, se in castris tenere. v. ad Georg. III, 420. Et Turnus *turbidus*, turbatus, pudore et ira incensus, quod aditum murorum non videbat.

59 seqq. Comparatio lupi cum pugnantium rabie satis frequens. Sed in modo tractandi Apollonium I, 1243 sq. ante oculos habuisse et ornasse videtur;

Quum fremit ad caulas, ventos perpeſſus et imbris,
Nocte ſuper media: tuti ſub matribus agni
Balatum exercent: ille aſper et inprobus ira
Sævit in abſentis; conlecta fatigat edendi
Ex longo rabies, et ſiccæ ſanguine fauces.
Haud aliter Rutulo, muros et caſtra tuenti,
Igneſcunt iræ: duris dolor oſſibus ardet;
Qua tentet ratione aditus, et quæ via clauſos
Excutiat Teucros vallo, atque effundat in æquor.

60. *Dum* e Macrob. et Priſc. notatum ab Heinſ. et Schol. Horat.; addit Burm.——61. *tutis* Goth. ſec.——62. *ille ſuper* Goth. pr., indocte. ——64. *ſiccæque in ſ.* Schol. Lucani ap. Burm., perperam.——65. *petenti* Parrhaſ.——66. *et* ante *duris* meliorum codd. auctoritate recte ejecit Heinſ. *durus dolor* Gud. *oſſib. hæret* Montalb. cum Mediceo Pier., ſed *ardet* optimum etiam fragm. Vatic.——67. Legebatur: *qua via*, hoc eſt: *qua* parte *via*, acceſſio ad muros eſſet, ut bene Fabric. expoſuit; ne *via* pro ſexto caſu haberetur. Satis tamen probabile mihi eſt, *quæ via* a Marone fuiſſe ſcriptum, et in alterum deflexum: ſicque Rom. cum pleriſque aliis Pier. et Sprot. exhibebat: idque nunc repoſui; utrumque Servius agnoſcit. *clauſo* aliquot ap. Pier.——68. *Excutiet* duo Burm. *atque* abeſt Dorvill. *vallo Teucroſque e.* Ven. *in æquum* Rom. et Medic. cum fragm. Vatic. a m. pr., pari ſignificatione, ait Heinſ. Recte, nec tamen eadem rerum notione. Aliud eſt, *in æquum locum* elici, ut v. 55 *æquo campo ſe dare*, aliud in *æquor* ſeu campos. Hoc vulgatius inter poëtas; illud inter ſcriptores hiſtoriarum.

videtur; reſpectu etiam ad Homerum habito, qui ſimilia de leone perſequutus erat Iliad. λ, 547 ſeqq. ϱ, 647 ſqq. *nocte ſuper media*, ultra mediam noctem, ut eum longa mora incenſa fames ad rabiem agat; conf. v. 63. 64. *ira ſævit* melius, quam *improbus ira* jungitur, ne altero loco abundet *ira*, altero autem loco *ſævit* nudum et tenue relinquatur. *improbus* etiam ſolum per ſe de ira et fame et vehementiore quoque impetu dictum occurrit: inf. X, 727 *improba ora* h. avida. Quandoquidem *improbus* omnino eſt nimius, multus, vehemens. Illuſtratum ab aliis. conf. ſup. Georg. I, 119 et ad 146. *abſentes* h. l. de incluſis ovibus. Suave autem hoc *ſævit in a.*, quod imitati paſſim ſunt alii: Stat. II Theb. 133. Valer. Fl. III, 589, ubi v. Intpp. 63. 64. ornate; fames et ſitis excruciat eum. 67. *quæ via*, aditus ad muros, *excutiat Teucros*,

Claſſem, quæ lateri caſtrorum adjuncta latebat,
Aggeribus ſæptam circum et fluvialibus undis,
Invadit; ſociosque incendia poſcit ovantis;
Atque manum pinu flagranti fervidus inplet.
Tum vero incumbunt; urguet præſentia Turni;
Atque omnis facibus pubes adcingitur atris.
Diripuere focos; piceum fert fumida lumen
Tæda, et conmixtam Volcanus ad aſtra favillam.
Quis deus, o Muſæ, tam ſæva incendia Teucris
Avertit? tantos ratibus quis depulit ignes?

70. *ſeptem* unus, *ſepta* alius, et *cinctam* alter Voſſ. ap. Burm. *clauſam* Rom.——71. *que* poſt *ſocios* deletum malim, nam infringit verborum vim.——72. *fragranti* Medic. *manu* Dorvill. *infert* alios legere Fabric. monet. cf. Burm.——75. *D. ſocios* Goth. tert., indocte. *p. infert* Sprot. *f. fumum* alter Hamb. a m. pr.——77. *Qui deus* Gud. a m. pr.——78. *tantis* Reg. cum Goth. ſec. *qui* Ven. *detulit* Menag. pr.

cros, facultatem et modum ſuppeditet eliciendi eos. 68. *æquor* camporum haud dubie.

70. Comparant exemplum Ajacis et verba Iliad. *o*, 716 ſqq. 72 *fervidus*, ut *fervidus inſtat* IX, 350. X, 788 et al. 74. *accingitur* facibus, armatur, inſtruitur, ut altero loco recte Serv., ut adeo mirum non ſit, poëtam ſupra VII, 187 *lituo trabeaque ſuccinctum* dixiſſe. 75. *focos*, quos a Rutulis extemplo exſtructos fuiſſe cogitandum eſt. Hærent intpp. cum Servio. Burmannus focos agreſtium in vicis circumvicinis advocabat.

77 ſqq. Fabulam, quæ ſequitur, tamquam abſurdam et epica gravitate indignam reprehendere in promtu eſt: et reprehenderunt eam multi, etiam e veteribus, ut e Servio ad v. 82 patet: quandoquidem minore hoc doctrina indiget, quam argumentis idoneis eam defendere. Nec nos infitiamur, a noſtris ſenſibus et phantaſmatibus eam nimium quantum abhorrere. Nec vero Maro hoc non perſenſiſſe et ipſe videri debet. cf. Exc. VIII ad lib. III. Hoc enim erat, cur novo more aditum ſibi ad narrationem muniret; Apollonii utique exemplo, lib. IV, 1381 ſqq., ubi navem per deſerta Libyæ humeris Minyarum geſtatam narraturus erat. Potuit autem inter veteres hæc fabula minus diſplicere, cum ea vetere fama accepta eſſet; et Maro eam repetere potuit, cum veteres de Æneæ adventu fabulas pro gemmis et ſtellulis intexere telæ ſuæ

Dicite. Prifca fides facto, fed fama perennis.
Tempore quo primum Phrygia formabat in Ida
Æneas claffem, et pelagi petere alta parabat;
Ipfa deum fertur genetrix Berecyntia magnum
Vocibus his adfata Jovem: Da, nate, petenti,
Quod tua cara parens domito te pofcit Olympo.

79. *Difcite* aliquot Burm. cum Goth. tert., indocte. *prifca fides facta eft et f. p.* conj. Waddelii Animadv. Crit. p. 27, idque recepit Cuningham., fed vid. Not. *facto fit* Rom. ex *fet*.——82. *genetrix feratur* Rom., et fic Goth. pr. —— 83. *Da n. parenti* Goth. tert. *gnate* anus Menag. alt.——84. *jam pofcit* Ven. *domitor te p. Olympi* Waddel. ibid., ingeniofe; fed cf. Not.

fuæ femel fufcepiffet. Nec id facere cunctatus eft Ovid. Met. XIV. Ut autem in talem fabulam incideret vetuftas, ita factum arbitror, quod eadem Dryades Nymphas arbores infidere et cum iis vivere ac deficere fingebat. Promtum fic fuit, arbores recifas et in naves verfas iterum ad priftinum numen reverfas comminifci. Alio modo navibus in fcopulos verfis Homerus navigationem Phæacum in miraculum converterat Od. ϑ, 557—564.

79. *Prifca fides facto fed f.* non capiunt Serv. et alii. *Fides* eft ejus, qui aliquid tradit, vel ejus, quod narratur, quæ alias *auctoritas*: adeoque pro ipfa *narratione* ponitur. Igitur *facto* h. facti *prifca eft fides*, narratio. Rem narrat traditam ab antiquis hominibus: fed conftante fama ad feriores ætates propagatam.

80. De ædificatione claffis cf. fup. III, 5. 6. *Ida* autem mons et ipfa facer magnæ Matri deum, cf. v. 85. 86, non minus ac *Berecyntus*, Phrygiæ mons et tractus, a quo h. l. nomen inditum; uti alias illa *Idæa dea* appellata eft. cf. Strabo X, p. 718 C, et inf. X, 252 *Alma parens Idæa deum*. Confentaneum erat, ut pineta montis ei effent facra. 84. *domito Olympo* adjectum quorfum fit, dubitari poteft. Sequuntur interpretes, quos vidi, Servium, *Videtur*, inquit, *hoc dicere: Præfta ei, cujus beneficio fervatus ad Olympi regna venifti. Saturnus enim cum omnes conjumeret filios, Jovem folum effe non potuit, celatum matris* (Opis f. Rheæ, quam eandem cum Cybele effe perhibent) *auxilio*. At nimis longe petitum hoc, cum hic de re, non recenti Jovis dominatione, fed Trojæ captæ tempore acta fermo fit; etfi doctum ac verum illud fit: cf. Apollod. I, 1, 3. Paravit quoque iterum fibi Olympi imperium Terræ opera Jupiter pugna cum Titanibus facta: ibid. I, 2, 1. Dicam equidem fimpli-

Pinea ſilva mihi, multos dilecta per annos,
*Lucus in arce fuit ſumma, quo ſacra ferebant,
*Nigranti picea trabibuſque obſcurus acernis:
Has ego Dardanio juveni, quum claſſis egeret,
Læta dedi: nunc ſollicitam timor anxius urguet.
Solve metus, atque hoc precibus ſine poſſe parentem,
Ne curſu quaſſatæ ullo, neu turbine venti
Vincantur. Proſit noſtris in montibus ortas.

85. *delecta* Medic. cum Sprot. et Rottend. pr.——86. *tenebant* Gud. a m. pr. *parabant* Zulich. Cæterum ad hos verſus 85. 86. 87 neminem offendiſſe miror. Ineſſe enim hiulci aliquid et ſcabri, ad ſenſum proclive eſt: *pinea ſilva mihi—Lucus in arce fuit—*, alter utique verſus reſcindendus erat. Nec ſatis conſentaneum, ſi *pineam* ſilvam dixit, eandem facere *Nigranti picea et aceribus obſcuram.* Præſtabat delere duo verſus, tamquam aliunde in margine appictos, mutato mox, iis illatis, voc. *Hanc* in *Has*; ſaltem includere eos, tamquam a poëta narratore, ad interpretationem inſertos, in hunc modum; *Pinea ſilva mihi multos dilecta per annos (Lucus in arce fuit—obſcurus acernis) Hanc ego D.*——89. *anxius angit* retinuerat Heinſ. codicum omnium et Pier. et ſuorum auctoritate motus: uno Voſſ. ſec. excepto, cui adde Goth. tert., in quibus *urget* reperitur, quod vett. edd. occupat, nec modo Sæc. XVI, quod Heinſ. putabat, verum Sec. XV quoque, ut Ven. 1484, 1486, 1495, Norimb. 1492 etc., etiam edd. e rec. Egnatii, et Juntinas etc. Laudat Burm. pro hac lectione unam Aldinam: ſcilicet pr. et ſec.; at tertia e Naugerii emendatione, et quæ ex ea fluxere, *angit* habent; quod iterum expulit H. Stephanus. Præſtat haud dubie h. l. *urget:* eſtque locus exempli memorabilis in ea, quibus librorum optimorum vel omnium conſenſus et auctoritas criticis rationibus, a ſermonis proprietate et elegantia petitis, poſthabenda eſt. *anxius angit* inepta eſſet allitteratio.——90. *atque hæc* tres Burm.——91. *Neu c.* Heinſ. poſt Pier., librorum conſenſu. Male; et verius vulgo *ne*; duo Burm. *nec*; unus *non*.

ſimpliciter, adjectum a poëta *domito Olympo,* pro eo, quod volebat, domitorem, *potentem Olympi, regem deorum,* dicere, qui adeo poſſet precibus ſatisfacere. 85 ſqq. ſuſpectus locus; *ſilva* et *lucus* ſaltem per appoſitionem dicta puta. 86. *in arce,* in vertice Idæ: eſt τὸ Γάργαρον ἄκρον, Iliad. ξ, 292. In hoc igitur ſacra fieri ſolita Matri Idææ. cf. ad v. 80, uti Jovi eodem in loco Iliad. θ, 48.

94

Filius hic contra, torquet qui ſidera mundi:
O genetrix, quo fata vocas? aut quid petis iſtis?
Mortaline manu factæ inmortale carinæ
Fas habeant; certuſque incerta pericula luſtret
Æneas? cui tanta deo permiſſa poteſtas?
Immo ubi defunctæ finem portuſque tenebunt
Auſonios, olim quæcunque evaſerit undis,
Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arva,
Mortalem eripiam formam, magnique jubebo
Æquoris eſſe deas: qualis Nereia Doto
Et Galatea ſecant ſpumantem pectore pontum.
Dixerat: idque ratum Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentis atraque voragine ripas
Adnuit, et totum nutu tremefecit Olympum.

93. *torquet q. ſ. m.* adſuta putabat vir doctus apud Burm., cui adſtipulor. *ſ. cæli* Leid. et Goth. tert.——94. *facta* Dorvill. *quo f. trabis* codex Ge. Fabricii, pr. Rottend. et Exc. Burm., et ſic Servium aiunt legiſſe. *an quid* Sprot. *aut qui p.* Reg.——95. *fictæ* ſec. Moret.——96. *luſtrat* Zulich. ——98. *fines* tres Burm.——99. *undas* pro div. lect. ſec. Moret. a pr. m. Erf. et Servius; exquiſitius altero haud dubie, judice quoque Heinſio.——100. *ad Laurentia* Leid. *et L.* Rom. *in L.* emendabat Cuningham. cum Waddel. Animad. Crit. p. 28, quaſi hoc novum eſſet in poëta, ut præpoſitio exulet. *vexerat* Medic. a m. pr. *duxerit* Ven. et Leid.——102. *quales* aliquot Piet. et multi apud Burm. *Doto*, Δωτὼ, codd. fabularumque (adde Homeri Iliad. σ, 43. 45) auctoritate reſtituit et adſtruxit Pierius, quem vide cum Cerda. Vulgo *Cloto*, vel *Clotho*.——103. *Aut G.* Rom. *ſp. vortice* pr. Hamb. pro var. lect. et Ed. Ven. Burm. ——104. *atque r.* quatuor Burm. cum Goth. tert.——105. *Perſpice* Goth. ſec.

94. *quo fata vocas?* invertis, mutas; uti fata *verti, flecti, mutari*, dicuntur; aut *quid petis iſtis* trabibus ſeu navibus (h. in earum gratiam; non ut Burmann. *pro iſtis*). *immortale fas*; h. l. pro conditione; ut jus. *certuſque incerta*; ut ab initio ſtatim certum et exploratum habeat Æneas, in periculis inſtantibus ſe incolumem fore. 98. *defunctæ*, quod plenius VI, 83 *magnis pelagi defuncte periclis.* 105. *amnes rapidos et atros* voluit dicere. 106. Inferiora hæc

Ergo aderat promiſſa dies, et tempora Parcæ
Debita conplerant; quum Turni injuria Matrem
Admonuit ratibus ſacris depellere tædas.
Hic primum nova lux oculis offulſit, et ingens
Viſus ab Aurora cœlum tranſcurrere nimbus,
Idæique chori: tum vox horrenda per auras
Excidit, et Troum Rutulorumque agmina conplet:
Ne trepidate meas, Teucri, defendere navis,
Neve armate manus: maria ante exurere Turno,
Quam ſacras dabitur pinus. Vos ite ſolutæ,
Ite, deæ pelagi; Genetrix jubet. Et, ſua quæque,

108. *complerunt* Zulich. a m. pr. *complerent* Dorv. *compulerant* Leid. ——109. *ratibus ſacris* poſt Pier. Heinſius ſecundum libros meliores; vulgares: *ſacris ratibus*. Cerda, lapſu puto calami, *ſ. trabibus*. Diomedes lib. II laudat: *ratibus ſacras d. t.*——110. *offulſit*, quod jam e Naugerii emendatione tenebamus, Heinſ. e melioribus, Romano quoque aliiſque Pier., in quibus *offulxit* vel *obfulxit*; cf. inf. 731. Vulgg. *effulſit*. cf. Heinſ. ——111. *nimbos* Goth. ſec. *nubes* Sprot. pro var. lect.——112. *Idæumque chorum* Zulich. *Idæique cori* Dorv. *Idæique chori tum vox h.* videntur alii junxiſſe, ut Donatus: ut *vox chori* I. audiretur; ſed languet ſic oratio, *cum vox* duo Rottend. *per aures* pr. Rottend. a m. pr.——117. *genetrixque jubet, ſua* aliquot Pier., minus bene.

hæc Homericis Iliad. λ, 578 ſq. judicant Grammatici apud Macrob. V, 13.

107. *debita* fato; VII, 120 *fatis mihi debita tellus.* 110. *Hic primum.* Argutatur cum aliis Catrœus, etſi Burmannus non improbat, dum reſpici credit ſeriora tempora, quibus Cybele Peſſinunte fuit arceſſita Romam et templis recepta. Nam *primum* refertur ad v. 112 *tum* vox audita. 112. Paullo durius, ſed, ut poëticam orationem decebat, junctum: *nimbus Idæique chori*, viſus nimbus, nubes tranſcurrere per cælum, et viſi ſunt chori, h. e. chorus, qui Matrem deum comitari ſolebat, Corybantum puta, in nube illa abditus et incluſus. Pro commentario eſt Ovidii locus Met. XIV, 536. 537. 538, ubi hoc idem prodigium exponitur imitatione Virgilii. Etiam in ſacris adventus deæ, etſi non viſæ, magno ſtrepitu tibiarum et tympanorum declarari ſolebat. 114. Tum dea Teucros vetat *laborare*, et navibus defendendis operam dare.

118.

Continuo puppes abrumpunt vincula ripis,
Delphinumque modo demerfis æquora roftris
Ima petunt. Hinc virgineæ, mirabile monftrum,
Quot prius æratæ fteterant ad litora proræ 121
Reddunt fe totidem facies, pontoque feruntur.
Obftupuere animis Rutuli: conterritus ipfe
Turbatis Meffapus equis: cunctatur et amnis
Rauca fonans, revocatque pedem Tiberinus ab alto.
At non audaci ceffit fiducia Turno;
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:

119. *diverfis* Zulich. *dimerfis* fec. Moret. *demergi* Exc. Burm. *æquore* Ven.——120. *mirabile dictu* Rom.——121. *Quot prius.* Notatus verfus tamquam alienus et ex lib. X, 223 huc retractus, damnatufque auctoritate meliorum codd., a quibus abeft (adde fragm. Vatic.), a Pierio, Ge. Fabricio, Heinfio, aliis, etiam deterioribus, ut Erf. In iis codd. et edd., in quas illatus eft, modo ante, modo poft fequentem: *Reddunt f. t.* reperitur. In Goth. vero tert. verfui demum 142 fubjicitur. Variant etiam in voce *proræ*; in aliis *puppes*, in aliis *naves*. v. Pier., Cerda, Burm.; et *in littore* duo ap. Burm.——122. *Redduntur t.* aliquot Pier., et *facies totidem* Ven. *ferentur* pr. Rottend.——123. *animis Rutuli* edd. fere ante Heinf., qui fequutus eft Medic. Sprot. (adde Goth. fec. et Erf.) et Gud. a m. pr. *animi Rutulis*, ut oratio varietur. Idem fecerat fup. II, 120. Ego præferam vulgatam hanc: *Obftupuere animis Rutuli*, ut elegantiorem: quam fragm. quoque Vatic. firmat cum Rom.——124. *Turbatus* Rom. *Mefapus*, *Meffapus*, *Mefappus*, *Meffappus*, in libb. *et amens* Parrhaf. a m. pr.——126. *Turno fiducia ceffit* aliquot Pier. omnefque Heinf., exceptis altero Hamb. et Ven. et Goth. tert., haud dubie infuavius ad aurem.——127. *dictis tollit* fec. Moret. *tollit, dictis atque increpat ultro* Ed. Dan. Heinf. *animos* autem Rutulorum effe, quos tollit Turnus, quis dubitet?

118. *puppes*, non proræ; nam puppes funt ad littus verfæ. v. VI, 3, 4, 5. 122. *reddunt fe*, ἀναδιδῶσι; iterum emergunt, prodeunt. 125. quod VIII, 240 minus ornate: *Diffultant ripæ, refluitque exterritus amnis.* Quod *Meffapus* memoratur, puta factum, quia is inter primos infefti Rutulorum exercitus duces erat: VIII, 6.

126 feqq. Audacia Turni præclare a poëta inter metum cætero-

Trojanos hæc monſtra petunt; his Juppiter ipſe
Auxilium ſolitum eripuit: non tela, nec ignes
Exſpectant Rutulos. Ergo maria invia Teucris,
Nec ſpes ulla fugæ; rerum pars altera ademta eſt:
Terra autem in noſtris manibus; tot millia, gentes
Arma ferunt Italæ. Nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges præ ſe jactant, reſponſa deorum.
Sat fatis Venerique datum, tetigere quod arva
Fertilis Auſoniæ Troës: ſunt et mea contra

128. *petant* alter Hamb.——129. *neque ignes* vetuſtiores Heinſ. et alii. In ſenſu alterius hemiſtichii hærent Intpp.; Faber poſt Ortuin. emendat: *nunc telaque et ignes*. Burmannus multis verbis nihil expedit. Sententia tamen expedita ſatis per ſe: *his Jupiter ipſe auxilium ſolitum* (navibus amiſſis, quibus fugere poſſint) *eripuit*, adeoque eos perdidit; nec adeo ad eos perdendos opus eſt noſtra opera: *non tela nec ignes expectant Rutulos.* Ex vulgari ſatis uſu loquendi expectamus ea, quæ omnino futura ſunt, adeoque et mala, quæ imminent.——131. *demta eſt* Rom. Montalb. Servius Danielis Goth., pr., et alteri deeſt *eſt*.——132. *in* deeſt Ed. Ven. Burm. *in noſtris manibus* prætulit ordinem Heinſius ſecundum libros; adde fragm. Vatic. In aliis: *in manibus noſtris*, quod quidem mollius ad aures videtur. *gentis* pars codd. Pier. et edd. cum Mediceo. At alii, inter quos Rom., Oblongus et Medic. Pierii, cum fragm. Vatic. *gentes*, haud dubie doctius, ut per appoſitionem ſit: *tot millia*, eaque *gentes Italæ*: pro vulgari *tot millia gentium Italicarum vel Italorum.* ——133. *ferant* pr. Hamb. pro div. lect. *Itali* ſec. Rottend.——134. *pro ſe* ſec. Moret.——135. *Stat* deterrimus liber, Franc., cum Goth. tert. *datum eſt* ante Heinſ., qui poſt Pierium meliores libros et exempla ſimilia eſt ſecutus; tuetur τὸ *eſt* fragm. Vatic. cum Rom. *quid arma* alter Hamb.

cæterorum declaratur. 129. *non tela*, perituri ſunt, antequam nos telis et igni eos petamus. conf. Var. Lect. 131. *rerum pars altera*, pro vulgari: altera res, alterum. Alterum, mare, ipſis interclusum eſt, combuſta claſſe; alterum, terra, in noſtra eſt poteſtate; nam, Trojanis vallo incluſis, Rutuli loca vicina obſident ac tenent. 132. *tot millia, gentes Italæ*, per appoſitionem, pro vulgari, tot millia gentium Italicarum, ſ. Italorum, in armis ſunt adverſus Trojanos. 134. De his vaticiniis cf. ſupra dicta Tom. II, Diſquiſ. II, ſ. VI. 135. *Venerique* lib. I, 257 ſqq. Turnus tamen ſimpliciter de fatis in Æneæ gratiam a matre Venere quocunque tandem modo ordinatis cogitare potuit. Quod illa Jovem precibus exoraverat,

Fata mihi, ferro ſceleratam exſcindere gentem,
Conjuge prærepta; nec ſolos tangit Atridas
Iſte dolor, ſoliſque licet capere arma Mycenis.
Sed periiſſe ſemel ſatis eſt. Peccare fuiſſet
Ante ſatis, penitus modo non genus omne peroſos
Femineum. Quibus hæc medii fiducia valli,
Foſſarumque moræ, leti diſcrimina parva,

137. *excindere* itidem deteriores: *excidere* Hugen. cum Erf. *ſcindere* duo Moret.— 138. *prærapta* Franc. *an ſolos* ap. Macrob. IV Sat. 4, nec male, etſi mendoſe. vid. Heinſ. *ſolos an* conj. Cuningham.——140. *Si p. ſ.* pars codd. Pier. et Heinſ. et Goth. tert., male probatum Pierio: multo enim gravius alterum eſt: *Sed per. ſem.* Hoc etiam Rufinian. tuetur p. 270, ubi v. Ruhnken. V. C. *Cum p. ſ.* pr. Rottend. Tum *peccaſſe* aliquot Pier. et duo Heinſ. Similis locus apud Silium XVII, 442 *Sed fugiſſe ſatis fuerit* etc.——141. *modo nec* aliquot Pier., unde natum eſſe appareet *modo nunc g.* Ven., etſi ſic corrigebat Markland. ad Statium p. 284. Sed mirum eſt viros doctos in hoc loco nodum quærere, aut in eo ſolvendo adeo laborare potuiſſe. *modo non*, ut *tantum non omne*, quoties non occurrit? *peroſos* recte retinuit Heinſ. Etiam ſatis eſſe debebat ante, ſemel peccaſſe eos, peroſos genus femineum modo non omne. *peroſis* Gud. a m. pr. *peroſum* aliquot Pier., multi Heinſ. et Burm., et inter eos Gud. a m. ſec. cum Cariſio et Schol. Statii. In Mediceo erat *peroſos* et emendatum *u* h. e. *peroſus*: ſimilem licentiam deprehendimus in fragm. Vatic. *peroſos* etiam Rom. exhibuiſſe videtur, et conſtanter illud retinent edd. vett., quas evolvimus.——142. *f. belli* alter Hamb.——143. *mora et* Rom. *diſcrimine parvo*, minus eleganter, pars codd. Pier. et Heinſ. cum ipſo Medic. et fragm. Vatic. a pr. m., et ſic fere edd. ante Heinſ.

oraverat, reſcivimus nos, a poëta nobis proditum. 138. 139. Non ſolus Menelaus raptum conjugis Helenæ ulciſcitur. Homericum Iliad. ι, 340. 341 Ἦ μοῦνοι φιλέουσ᾽ ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων Ἀτρεῖδαι etc. jam Macrob. V, 9 comparavit. Reliqua 140 ſqq. paullo argutiora et ῥητορικώτερα eſſe videntur: ſed, dicat aliquis, ſatis eſt Trojanos ſemel ultimam calamitatem eſſe expertos. Ita vero ſatis etiam habere debebant, ſemel rapuiſſe feminam; quippe qui ex raptu Helenæ ea mala experti ſint, ut *modo non omne* h. e. totum genus femineum peroſi eſſe debeant. *Quibus hæc.* Ex ira oratio durior. Dat iis hoc vallum, hæc foſſa, fiduciam: an non multo munitiora Trojæ mœnia everſa viderunt? Argutum et bellum etiam illud: *leti diſcrimina parva:* quod ſimplicius Homer. Iliad. ο, 628 τυτθὸν γὰρ ὑπ᾽ ἐκ θανάτοιο φέρονται.

146.

Dant animos. At non viderunt mœnia Trojæ
Neptuni fabricata manu confidere in ignis?
Sed vos, o lecti, ferro qui fcindere vallum
Adparat, et mecum invadit trepidantia caftra?
Non armis mihi Volcani, non mille carinis
Eft opus in Teucros. Addant fe protenus omnes
Etrufci focios; Tenebras et inertia furta
Palladii, cæfis fummæ cuftodibus arcis
Ne timeant; nec equi cæca condemur in alvo:
Luce, palam, certum eft igni circumdare muros.
Haud fibi cum Danais rem faxo et pube Pelafga
Effe putent, decumum quos diftulit Hector in annum.

144. *At non* Heinf. poft Pierium e melioribus libris vindicavit: vulgo *An non*. Utramque lectionem Servius memorat. conf. VII, 363 *At non fic Phrygius penetrat Lacedæmona paftor*; ubi eadem varietas.——146. *At vos* qu. Moret. *Sed vos electi* aliquot Pier. et Reg. cum Dorvill. *felecti* Mentel. pr. a m. pr. *o læti* Parrh. a m. pr. *qui* Heinf. poft Pier. e bonis libris, ex folita elegantia. cf. fup. v. 51. Vulgo *quis*. *fcandere* Goth. tert.——147. *Apparet* aliquot Pier.——151. Verfus totus remoratur impetum loquentis Turni, ita ut orationem liberatam eo effe pervelim. Obfervat quoque Burmann., Freinfhemium ad Curt. IV, 13, 8, hemiftichium, ex lib. II, 166 repetitum, ab alia manu adfutum putaffe. Nunc video Jacobum Bryant hoc ipfum furtum verfus ex alio loco fubrepti agnofcere, et Brunckius cauffam aliam docte adjicit (præf. p. VI), quod fecundus cafus Augufteo fæculo *PalladI* erat, non *Palladii*. *cæcis* Goth. tert. *latæ* in Rom., in aliis Pierianis, cum fragm. Vatic. a m. pr. *late c. a.*, minus bene. ——152. *Nec* alii ap. Burm. *Retineant* Goth. fec. *cæco* aliquot Pier. cum Regio Burm. *claudemur* Bigot. cum Goth. tert. *condemus* Montalb. *condentur* duo Moret. *alveo* Rom.——154. *faxo* Goth. tert. *et puppe* fec. ——155. *putant* tres Burm., et *ferant* aliquot Pier. et Heinf. cum fragm. Vatic. *decumum* v. Pier.

146. animofius, quam Homericus Hector Iliad. μ, 440. Refpicit arma a Thetide Achilli apportata et claffem Achivorum. 150. 151. v. fup. lib. II, 164 fqq. Infidias per noctem non ftruemus: ut *furtum* toties: ut IX, 350. X, 735. XI, 515. 155. *quos diftulit Hector:* docte pro vulgari, quorum

Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,
Quod supereſt, læti bene geſtis corpora rebus
Procurate, viri; et pugnam ſperate parati.
Interea vigilum excubiis obſidere portas
Cura datur Meſſapo, et mœnia cingere flammis.
Bis ſeptem, Rutulo muros qui milite ſervent,
Delecti: aſt illos centeni quemque ſequuntur
Purpurei criſtis juvenes auroque coruſci.
Diſcurrunt, variantque vices, fuſique per herbam
Indulgent vino, et vertunt crateras aënos.

156. *nunc ideo* fragm. Vatic. *quoniam melior* Ven. et Goth. tert. *diei eſt* aliquot Pier. et Heinſ. cum uno Goth., quod tenuem facit orationem. ——158. *parati* revocavit Burm., quoniam *milites parati* ad pugnam centies dicuntur. Altera lectio ob codicum conſenſum a Pierio et Heinſio erat probata: *pugnam ſperate parari*. Accedit fragm. Vatic.——160. *flamma* Pierii libri et tres Burm.; adde fragm. Vatic.——161. *Bis ſeptem Rutuli* vulgg. omnes. *Rutulo*, quod felici calami lapſu natum videtur, elegantiæ ſtudio e Mediceo Heinſ. dedit. *qui muros* alter Hamb.——162. *Dilecti* Gud. et unus Goth. *ſequuntur* vel *ſecuntur* pars libb., idque poſt Pier. probavit Heinſ. Romanus cum aliis, etiam edd. *ſecuti*.——163. *Purpurei*, quod elegantius (cf. Cerda), tuentur Medic. Rom. fragm. Vatic. cum al. Bona tamen librorum pars *Purpureis criſtis* exhibent ap. Pier. et Heinſ.—— 165. *evertunt* Leid. a m. pr. *cr. aureos* (binis ſyllabis) Montalb. pro var. lect.

rum conatus et conſilia repreſſit et retardavit per annos decem. cf. XI, 288—290. Hinc eleganter illud Abronii Silonis ap. Sen. Suaſor. II, et in Anthol. Lat. p. 87 *belli mora concidit Hector*.

156. Comparant Odyſſ. μ, 291 ſq. Iliad. β, 381. Malim ego conferri Iliad. ϑ, 502 ſqq. 529 ſeq., et τ, 275. Tum priſcæ ætatis mos et militiæ obſervanda eſt imperitia, quod Rutuli caſtra oppugnant, ipſi vallum nullum ducunt, quo ſe tueantur. Nec aliter Trojani, qui Achivorum caſtra oppugnant, Iliad. ϑ, ſub f. 160. *flammis* int. vigilias. Ad v. 161 ſqq. cf. Iliad. ι, 85 ſq. et ad v. 165 v. Iliad. ϑ, 550. 551. Agmen igitur cIↃIcCC virorum ſelectorum fuit conſtitutum. 164. alternis excubias et alia munia militaria obeunt: v. Burm. 165. *et vertunt crateras aënos*, inclinant vinum in pocula infundendo: eſſe hemiſtichium Ennianum, Servius docet.

168.

Conlucent ignes: noctem custodia ducit
Insomnem ludo.
Hæc super e vallo prospectant Troës, et armis
Alta tenent; nec non trepidi formidine portas
Explorant, pontisque et propugnacula jungunt;
Tela gerunt. Instant Mnestheus acerque Serestus:
Quos pater Æneas, si quando adversa vocarent,
Rectores juvenum et rerum dedit esse magistros.
Omnis per muros legio, sortita periclum,
Excubat, exercetque vices, quod cuique tenendum est.

166. *custodia ducunt* Goth. tert. Quam cupide hoc arripuisset Heins. si alicubi reperisset. Nunc video sic emendasse quoque Cuninghamum. ——168. *Despectant* Ven.——169. *t. f. pennas* edd. Nonii Marcelli in *explorare*, ut pinnas valli subintelligat, notante Heinsio.——170. *que* abest binis Burm.——171. Si *Tela gerunt* est, armati sunt, otiosa est lacinia post illa: *et armis alta tenent.* Sensus itaque esto: afferunt, portant missilia et alia tela, quibus opus esse poterat. *Instat* aliquot Heins. cum binis Goth. ——173. *juveni* Burm. recepit lectionem Ge. Fabricio olim e Donato probatam. Nulla auctoritas affertur præter pr. Hamb., qui pro var lect. habebat. Agnoscit tamen etiam Servius lectionis diversitatem, unde, puto, in ed. Stephanian. venit. Recepit quoque Cuningham. Accipiendum ita de Ascanio. Verum hunc in modum, puto, poëta dicturus erat: *puero. Quos pater Æneas—Rectores* puero; ut toties aliis locis, *Iulus puer*, *Ascanius puer*, et *puer* absolute, ut X, 70; nec unum locum occurrere memini, quo Ascanius juvenis dicatur; quod contra de Turno sollenne est. Melius adeo erat, constantem librorum lectionem retinere: *Rectores juvenum* h. Teucrorum, quos Mnestheus et Serestus sub signis habebant; ut toties *juvenes* pro viris, militibus, turba, et sic porro dicti occurrunt. ——175. *Exercentque* qu. Moret. *Succedunt variantque vices q.* Nonius Marcellus

168. *armis alta tenent* h. muros, turres obsident armati. 170. *pontes et propugnacula jungunt*; per ipsos muros vias seu pontes inter turres, adeoque inter propugnacula seu pinnas turrium, faciunt, ut discursus militum liber sit. cf. Cerda.

171. *tela gerunt:* congerunt et apportant missilia, quorum usus esse poterat. conf. Var. Lect. 173. *Rectores juvenum*; Frustra de pædagogis cogitant interpp.; sunt duces militum. cf. Var Lect. 175. *vices, quod* explicative, hoc magis doctum

Nifus erat portæ cuftos, acerrimus armis,
Hyrtacides; comitem Æneæ quem miferat Ida
Venatrix, jaculo celerem levibufque fagittis;
Et juxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
Non fuit Æneadum, Trojana neque induit arma;

Marcellus in *tueri*, confutum ex vff. 222 et 164. *eft* omiffum in fec. Hamb.——177. *Ide* Moret. fec. *Yda* Dorvill.——178. *jaculis* Vratifl. *levibufve* duo Burm.——179. *It juxta* pr. Moret. Verum *Et juxta* eft pro, et una cum ipfo, ὁμοῦ, σὺν αὐτῷ, erat E. *Et Nifum juxta Euryalus* aliquot Pier.——180. *neque* a Pierio pro *nec*. Ed. Ven. *Trojanaque induit.*

doctum adeoque poëticum, quam interpretari: per vices exercet id, quod etc., vel exercet vices quantum ad id fpectat, quod etc.

176—449. Pervenimus nunc ad epifodium, Æneidis omnium facile nobiliffimum, de Nifo et Euryalo, cujus fuavitas fumma inprimis ad fenfum et affectionem amicitiæ fefe refert. Sed accefferunt tot alia ad animos movendos accommodata: generofa puerorum indoles; præclara laudis cupido, et virtus nullam mercedem expetens, ipfo facto contenta; refpectus materni amoris ac pietas; Afcanii pueri et Aletæ fenis benevolentia in eos, Singula explicare vel faltem notare magiftris juventutis facile erit: fed utantur tali loco, fuadeo, ad tentandas et alliciendas mentes adolefcentum, qui alias feu naturæ feu inftitutionis vitio ad poëtarum delicias callo obductum palatum habent. Quem vero ne hujus quidem loci dulcedine tactum videant juvenem, eum omni liberali difciplina indignum judicent. Diomedis et Ulyffis egreffum nocturnum ex Iliad. κ poëtæ ante oculos fuiffe non dubito: viderunt hoc jam veteres: v. Servius ad v. 1 huj. lib., fed quod amoris mutui affectus, mox metus de juvenum fortiffimorum difcrimine, tandemque miferatio in narrationem illata eft, hoc Maronis, fummi poëtæ, ingenio deberi videtur. Etiam acceffus et tranfitus ad epifodium lenis eft et fimplex. Egerat de cuftodiis et excubiis; eft in iis Nifus.

176. Nifum Hyrtaci filium fecit, tantum, puto, quod ex Homero notum erat nomen, v. c. Iliad. β, 837. 838. *Idam* matrem effe Nympham habendam quis dubitet? Euryali patrem infra vf. 201 edit Ophelten, nomen e Thebanis fabulis notum.

180. *Trojana neque induit arma*; otiofum videri debet poft illa: *non fuit Æneadum*, fed redemit culpam poëta Homerica forma: ἐδύσατο τεύχεα et fimilia.

Ora puer prima ſignans intonſa juventa.
His amor unus erat, pariterque in bella ruebant;
Tum quoque communi portam ſtatione tenebant.
Niſus ait, dIne hunc ardorem mentibus addunt,
Euryale? an ſua cuique deus fit dira cupido?
Aut pugnam, aut aliquid jam dudum invadere magnum
Mens agitat mihi; nec placida contenta quiete eſt.
Cernis, quæ Rutulos habeat fiducia rerum.
Lumina rara micant; ſomno vinoque ſepulti
Procubuere; ſilent late loca. Percipe porro,
Quid dubitem, et quæ nunc animo ſententia ſurgat.

182. *que* abeſt Montalb.——183. *Tum* Heinſ. e libb. Vulgo: *Tunc.* ——184. *addant* Zulich.——185. *ſit* tres Burm., ſed recentiores.——186, *aut aliud* perperam emendabat Heumannus. In Gud. eraſum erat *jam.* ——187. *Mens agit et ne pl.* alter Hamb. *mihi* non otioſe vacat: eſt pro, *mens mea*; tum *placita* duo Burm. *eſt* abeſt a binis aliis.——188. *qua* alter Hamb.——189. *Lumina clara* vitioſe alter Hamburg. *vera* Menag. pr. *vino ſomnoque* Dorvill. *ſepulti* recepit Heinſ. aliquot codd. (adde Serv.) auctoritate, poſthabita prærogativa Codd. antiquiorum Rom. Medic. et aliorum, in quibus *ſoluti* legitur, ut orationem variet poëta: occurrit enim idem hemiſtichium inf. 236.——190. *Perſpice* et *Proſpice* variant codd. Heinſ. et Burm.——191. *et* abeſt Ven. *aut quæ nunc* aliquot Heinſ. et Burm. cum binis Goth. *anima* Gud. *ſurgit* duo Burm.

ſimilia. 181. Ex Homerico Odyſſ. κ, 278. 279 (adde Iliad. ω, 347. 348), ut jam Macrob. notavit Sat. V, 13. *juventam* vero *primam* auſus eſt dicere pro lanugine pubertatis. 182. Laudant et hic Homericum illud: ἕνα θυμὸν ἔχοντες Iliad. π, 219. 185. verſus alti et gravis ſenſus! ἐνθεσιῶσι multi homines, non tam animo magnæ rei imagine intuituve inflammato, quam potius perturbatæ mentis affectu commoti. Odyſſ. δ, 712. 713 ἤ τις μὲν θεὸς ὦρορεν, ἠὲ καὶ αὐτῦ θυμὸς ἐφωρμήθη. *dira* ſimpl. auget, ingens, vehemens, cupido. 186. 187. uti Iliad. κ, 220. 221 Νέστορ, ἔμ' ὀτρύνει κραδίη etc. 191. Minus bene Intpp., quaſi alterum ſit, de quo dubitet, alterum, quod certum ei ſit: Itaque turbant in ſeqq. 194. 195. Sed

dubitare

Ænean adciri omnes, populusque patresque,
Exposcunt; mittique viros, qui certa reportent.
Si tibi, quæ posco, promittunt: nam mihi facti
Fama sat est: tumulo videor reperire sub illo
Posse viam ad muros et mœnia Pallantea.
Obstupuit magno laudum percussus amore

192. *Æneam accirique* duo Burm. *omnis populusque* unus Pier. et tres Burm., quod deterius. *populique* Dorvill. cum binis Goth. *populosque* Parrhas. duo Rottend. et vetus codex Pier., qui Romanus est, ut vetus scriptura sit.——193. *cepta* Oudart. *reportant* pr. Hamb.——194. *Sic tibi* Goth. pr.——195. *Fama satis* Zulich. et Dorvill. *cumulo* duo. *video* sec. Rottend. *aperire* aliquot Pier., quod per se non malum esset. *sub alto* Bigot. Turbant virum doctum *muri* et *mœnia* junctim apposita de eadem urbe; tenendum scilicet, mœnia esse locum ad muros. De palatio vix mœnia dicta, ne lib. VI, 549 quidem.——197. *percussus* Heinf. post Pier. e libris. Alii *perculsus*, perpetua varietate. *tanto percussus* alter Hamb.

dubitare quoque est deliberare, animo agitare et volvere. Bene Serv. *dubitem id est cogitem.* 193. *reportent:* an: ab illo? ita suppl. an mox rediturus sit; sin de illo: quid ille agat. Hoc friget, puto. Quod nunc in votis habetur, est, ut sint, qui portent ad Æneam certa; quo ille reditum maturaret, ubi Trojanos obsideri accepisset; ergo et hic *reportare* pro simplici. Æneam autem adhuc apud Evandrum morari credebant vers. 196. 194. Præmium, quod pro tanto auso poscere poterat, generosus puer concedere vult amico Euryalo: ipse laude facti contentus esse. Dicas: at inf. 234 seqq. nihil tale postulat Nisus. Verum antevertit ejus postulata generosa voluntate Ascanius pollicendo præmia vs. 252 sqq. Mox v. 197 *laudum* est pro laudis. *laus*, κλέος, factum præclarum atque etiam virtus, ut inf. v. 252. V, 355. VIII, 273 al. Sed ut de toto Nisi et Euryali consilio satis constet, locorum situs apud animum adumbrandus est: Agrum Ostiensem et ostia Tiberis ad animum revoca. Castra Trojanorum ad Tiberis fere ostia in orientali littore erant sita, vid. Excurs. III ad lib. VII, a dextra mœnia ad amnem pertingebant: cf. inf. 469. 790. 815, quam partem mox Turnum, castris inclusum, petere videbimus. Ab eadem parte a tergo navium erat statio sup. v. 68. Frontem castrorum versus mare fere spectasse necesse est. A sinistra parte porta ad mare ducebat: v. inf. 238. Hac illi egressi, Rutulis excubias negligenter

Euryalus; ſimul his ardentem adfatur amicum:
Mene igitur ſocium ſummis adjungere rebus,
Niſe, fugis? ſolum te in tanta pericula mittam?
Non ita me genitor, bellis adſuetus, Opheltes
Argolicum terrorem inter Trojæque labores
Sublatum erudiit; nec tecum talia geſſi,
Magnanimum Ænean et fata extrema ſecutus.
Eſt hic, eſt animus lucis contemtor, et iſtum
Qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.

198. *adfatus* Sprot.——199. *tantis a. rebus* Macrob. VI, 6. Sed quis ideo alterum dubitet recte ſe habere!——201. *te ſolum* Dorv.——202. *Terrorem Argolicum* Parrh.——204. *facta* duo Burm. *fama* Rom.——205. Schol. Statii ad Theb. I, 607 *En hic eſt*, ad III, 603 *Iſthic eſt*. Cuningham. conj. *Eſt, eſt hic*. Scilicet ſi altero modo ſcriptum fuiſſet, alterum conjecturus aliquis fuerat. Ad talia ludibria magna pars critici vulgo acuminis redire ſolet; tum *vitæ contemptor* Sprot. pro div. lect. *et ipſum* pr. Zulich.——206. *credit* ſec. Moret. *quo tendit* duo Burm., male. *Qui bene credat emi vita* Goth. tert.

genter agentibus ad tumulum tendere volebant, ſub quo viam ad Palatium ſ. Pallanteum, urbem Evandri (ſup. VIII, 53. 54) reperiri non dubitabant: cf. v. 195. 196. Succeſſerat audacia in trajectu per Rutulos facto, et læva v. 372 viam tenebant, cum, ecce, equites a rege Latino miſſi verſus caſtra tendunt. A Laurento urbe via ſecundum littus ad illa loca ducebat. Deprehenſi igitur Niſus et Euryalus fugiunt in ſilvam, vſ. 378, Laurentinam ſcilicet, unde Niſus quidem verſus lacum Albanum elabitur v. 387 ſqq., ſed Euryalum ſe non ſubſequutum videns, iterum ad ſilvam reverſus cum amico ſuo interimitur. conf. eund. Excurſum et adde Var. Lect. ad v. 387. Certamen hoc inter amicos Silius non infeliciter tranſtulit ad contentionem ſimilem inter Imilcen, uxorem, et Hannibalem lib. III, 108 ſqq., et v. 78 ſqq.

201. Agnoſcunt intpp. veſtigia Homerici loci Iliad. η, 198. 199. 202. *Non—ſublatum*; natum in bello ad Trojam geſto innuit. conf. Serv. *nec*, et quidem *tecum*, quam ſuaviter! *talia geſſi:* ut ſc. tu refugere poſſis, et nolle me ſocium ſuſcepti facti adjungere. Igitur jam experimenta virtutis ſatis clara ediderat juvenis fortiſſimus, 205. 206. Verſus omnium,

Niſus ad hæc: Equidem de te nil tale verebar;
Nec fas; non. Ita me referat tibi magnus ovantem
Juppiter, aut quicumque oculis hæc adſpicit æquis.
Sed, ſi quis (quæ multa vides diſcrimine tali),
Si quis in adverſum rapiat, caſuſve, deuſve,
Te ſupereſſe velim; tua vita dignior ætas.
Sit, qui me raptum pugna, pretiove redemtum
Mandet humo ſolita; aut, ſi qua id Fortuna vetabit,

210. *qui* Moret. qu.——212. Heinſ. in ora codicis *vitæ* adſcripſerat, ut eſſet *ætas vitæ*, *dignior* autem pro juſtior. Hoc eſt argutari. *tua ætas*, juventa, *dignior eſt vita*.——213. *Si qui* Gud. a m. pr. *Si quis* vel *Set quis* pr. Rottend. *pugnæ* alter Hamb. *pretioque* duo Burm.——214. *ſolita*: ita inde ab Aldd. editum. A Dan. Heinſio admiſſum *ſolida*, quod damnabat Nic. Heinſius; repoſitum tamen ab eo *ſolita*, iterum expulſum a Burmanno, qui *ſolida* tuetur. Eſt ſane permutatio illa obvia et frequens. cf. Culic. 99 *ſolidum carmen*, imo *ſolitum*; tum *ſolita* legerat Serv., ita quoque Erf. et Dorvill. *ſolita*, *ſi qua*, et e Mentel. *ſolito*. vid. Waſſ. ad Salluſt. Jug. 52 f. Burmannus tamen movet difficultatem: quomodo advenis Trojanis humus dici poſſit *ſolita*. Scilicet humus non de Latii ſolo, ſed omnino de terra accipienda, qua nos mortui condi et humari ſollenni more ſolemus. *Solida humus* vix placere poteſt, et ſic reſpectu naufragiorum

nium, quos memini, ſententiæ generoſitate et magnanimitate præſtantiſſimi. Senſum, quiſque ſuum, excutiat, et juvenes ingenue natos obſervet, annon lecta et percepta ſententia exultent! Habent ſimile quid loca, Horatii illud: *animæque magnæ Prodigum Paullum* (quod Statius III, 603 *larguſque animæ, ſi ſuaſerit ira*), et Lucani de Germanis: I, 461 *animæque capaces Mortis: et ignavum, rediturae parcere vitæ*. Quanto exilior Statii oratio, ubi h. l. expreſſit, Theb. I, 607 juvenes *Famam poſthabita faciles extendere vita*. Eſſe autem *bene emere*, æquo vel vili etiam pretio emere, notum eſt; oculos *æquos* v. 209 eſſe propitios, in promtu eſſe debet. Mox 213 *raptum* non, occiſum, ſed ereptum, ſubductum e pugna: ut toties apud Homerum fit, ubi ὑπεξέλκεται, ὑπερύεται, ὑπαείρεται

Abſenti ferat inferias, decoretque ſepulcro.
Neu matri miſeræ tanti ſim cauſſa doloris:
Quæ te ſola, puer, multis e matribus auſa,
Perſequitur, magni nec mœnia curat Aceſtæ.
Ille autem: Cauſſas nequidquam nectis inanis,
Nec mea jam mutata loco ſententia cedit.

rum et percuntis in mari inſepulti cadaveris dicta accipitur; nec dicendum, eſſe epitheton mere ornans, vi oppoſiti maris, ſeu aëris, qui rarus, tenuis: eodem modo, quo ὑγρὰ θάλασσα. Nec magis *ſolita Fortuna* placet, ut Servius verba jungit: qui unde hoc habuerit, præclara docet nota Julii Pomp. Sabini: " *Apronianus*, inquit, *diſtinguit*, mandet humo: *Vel* (leg. *ut*) *dicas* humo ſolita, *id eſt quia ſolitum erat humare homines. Alii legunt:* id ſolita, pro, *id ſolitum. Alii* ſolita fortuna, ſcilicet *invidere magnis rebus.*" Cæterum Aproniana lectio recepta olim fuit a pluribus. Sic diſtingui video in fragm. Vatic. et, quod expectabam, in ipſo Mediceo: *Mandet humo: ſolita aut ſi qua id fortuna vetabit.* Revocavimus *humo ſolita*, ſollenni, quod codd. et poëtici uſus auctoritatem ſenſumque habet. Illud adhuc notandum: Goth. tert. *ſolitum* habere. *vetabat* tres Burm., et unus *vetavit.* Goth. tert. *negabit.*——216. *Ne m. m.—cauſſa tumultus* Schol. Statii Theb. III, 373.——217. *multis a m.* Rom. *multis e matribus una* aliquot Pier. *tantis e m.* apud Serv. ad XI, 35.——218. *Perſequitur* poſt Pier. Heinſius e codd. tuetur: adde iis fragm. Vatic. At vett. edd. *Proſequitur.* Sed *perſequi* perſeverationem ſequentis notat. *magnæ—Aceſtæ* malit Trappius: ſed *magnus* heroum epitheton commune ac perpetuum.——220. *Nec me immutata* fragm. Vatic. a pr. m. *ſedit* vitium non modo ed. Maſvic., ut Burm. putabat, ſed et Nic. Heinſ. ed.

ται ὁ νεκρός. 215. *Abſenti* de eo accipio, cujus corpus non extat, quod ſepeliri poſſit; itaque inferiis et cenotaphio defungendum eſt. Ita debebat Cerda accipere Pindaricum ἄφαντος Ol. 1, 72. 217. *Quæ te ſola.* Difficultas hic moveri poteſt, Spencii exemplo, quod inf. lib. XI, 35 tota turba Iliacarum matronarum memoratur, quæ Italiam adire non refugerit, h. l. omnes dicuntur in Sicilia remanſiſſe præter Euryali matrem. Sed nec hoc quiſquam in animum inducet, poëtam Trojanos voluiſſe ſine uxorum comitatu ad Italiam adducere. Manſit in Sicilia ſenum et infirmorum inutilis turba: cf. lib. V, 715 ſq. 767. Inter longævas itaque matronas ſola Euryali mater fuit, quæ in Sicilia manere nollet. Similem difficultatem moverant veteres Intpp. ad v. 192 *patres.* vid. Pompon. et inf. ad lib. XI, 35. *mœnia Aceſtæ*, Segeſtam urbem. vid. lib. V, 755 ſqq. 219. *nectis cauſſas* ductum eſt eo, quod prætexere cauſſas aliquis dicitur; et 220 ornate,

Adceleremus, ait. Vigiles ſimul excitat. Illi
Succedunt, ſervantque vices; ſtatione relicta
Ipſe comes Niſo graditur, regemque requirunt.
Cetera per terras omnis animalia ſomno
Laxabant curas et corda oblita laborum:
Ductores Teucrum primi, delecta juventus,
Conſilium ſummis regni de rebus habebant,
Quid facerent, quiſve Æneæ jam nuntius eſſet;
Stant longis adnixi haſtis, et ſcuta tenentes,
Caſtrorum et campi medio. Tum Niſus et una

222. *variantque* Nonium videri legiſſe, notat Burm. Sed v. 164. 175 ——223. *comes Niſus* alter Menag. *niſu* ſec. Rottend. *reviſunt* aliquot Pier. *requirit* Oudart.——225. Idem fere verſus ſup. IV, 528.——226. *primi Teucrum* tres Burm. *primi et delecta* olim edd. multi codd. Sed ſecundum meliores ejecit *et* Heinſius, Pierio adhuc addubitante. Scilicet ad conſilium ſenes poëta adhibere debebat, non juvenes. Hærent in hoc et alii Intpp. Sed tenendum erat, Virgilio toties *juvenes* omnino pro viris dici; reſpectu ætatis ſaltem militaris.——227. *Concilium* codd. Pier., noto errore. *ſummi* Ed. Ven. cf. Burm. *agebant* Ven. pr. Hamb. pro var. lect. et Parrhaſ. Utrumque bonum et poëta dignum, *agere et habere conſilium*.——228. *n. iſſet* aliquot Pier. *iret* pr. Hamburg. pro div. lect.; et ſic ſane alibi, v. c. Æn. II, 547 *Nuntius ibis Pelidæ genitori*. Sed utrumque ſollenne poëtis. cf. Burm.——229. *obnixi* Gud. a m. pr. *innixi* apud Nonium Marcellum in *longus*.——230. *campi in medio* multi edd. et ſcripti. *in campi medio* Vratiſl. *et* abeſt Leid. *campis* Medic., quam Apronianam lectionem eſſe cum per ſe intelligitur tum a Julio Sabino notatum eſt. *et medio campi* alii ap. Pier., ſed *campi medio* recte: ita quoque fragm. Vatic. et Rom. Caſtra erant in campo, adeoque ipſa caſtra campum intra vallum habebant.

pro mutari non poteſt. Mox excitant commilitones, qui in ſtatione excubiarum in ſuum locum ſuccedant, dum ipſi ad *regem*, Aſcanium, ἄνακτα tendunt.

224. Orditur narrationem eodem modo, quo Homerus ſuam de Ulyſſis et Diomedis exploratione Iliad. κ, 1 et 195 ſq. cf. ſup. VIII, 26. 227. Lucilii eſt verſus: *Conſilium ſummis hominum de rebus habebant*. Serv. 229. Egregia conſilii iſta heroum ætate habiti adumbratio; cujus paſſim in vetuſtis monumentis exempla occurrunt. *Stant longis adnixi haſtis:* vide v. c. Iliad. θ, 493 ſqq. de Hectore. 230. *Caſtro-*

Euryalus confestim alacres admittier orant:
Rem magnam, pretiumque moræ fore. Primus Iulus
Adcepit trepidos, ac Nisum dicere jussit.
Tum sic Hyrtacides: Audite o mentibus æquis,
Æneadæ; neve hæc nostris spectentur ab annis,
Quæ ferimus. Rutuli somno vinoque soluti
Procubuere; locum insidiis conspeximus ipsi,
Qui patet in bivio portæ, quæ proxima ponto;
Interrupti ignes, aterque ad sidera fumus
Erigitur; si Fortuna permittitis uti:

233. *A. partus et missum* Goth. tert.——234. *Tunc* ante Pier.——236. *soluti* reposuit Heinf. cum Medic. et aliis, etiam Pierianorum parte (*solutis* Rom.): ut varietur oratio. Alii cum Servio *sepulti*, quod relictum voluit versui 189. Goth. tert. *gravati*: obvium utique et alias, sed non h. l. obtrudendum.——237. *Conticuere* omnes Pieriani, Mediceo excepto, etiam Parrhas. Goth. tert. Erf. cum Donato et edd. aliquot: Zulich. *Convenere* vel *Conticuere*: ut mirer Heinsium non et h. l. variari versum 190 voluisse. *prospeximus* Ven.——238. *Quod p.* Leid. *quæ proxuma ponto est* aliquot Pier. et Goth. sec.——239. *ac tendit ad æthera fumus* Goth. tert.

Castrorum et campi medio; campus nunc explicative de castris, quæ in campi planitie erant. 232. *Rem magnam* se afferre et *pretium moræ fore*, scil. quam suo adventu afferant consiliis; seu simpl. *mora* pro tempore, quod nuntio audiendo impensuri sint; Alii sic acceperant, ut *pretium* sit pro pœna, noxa, quam luituri sint, si non exemplo se admittant. v. Serv. *trepidos* pro festinis, ut ante, *alacres* pro concitatis, poni a poëta, memoria tenendum: item, mox 236 *ferre* esse nuntiare. De situ castrorum v. 238 vide ad v. 197. *insidiæ* h. l. ad clandestinum egressum referendæ sunt. Porta igitur, quæ ad mare ducebat, duas vias ostendebat, quarum altera Laurentum et per castra Rutulorum ducebat, qui ab his partibus venerant ad oppugnanda castra; altera ad lævam et a tergo castrorum in interiores terras.

240 sqq. Si fortuna permittitis uti nos, ut in hac hostium incuria et socordia, castra clam erumpamus: *mox cernetis Æneam quæsitum*, h. e. inven-

Quæsitum Ænean ad mœnia Pallantea 241
Mox hic cum spoliis, ingenti cæde peracta,
Adfore cernetis. Nec nos via fallit euntis:
Vidimus obscuris primam sub vallibus urbem,

241. *et mœnia*, h. e. quæsitum Æneam et mœnia, codd. Pier. inter quos Romanus: tum codd. Medic. et potiores alii Heins. cum recentioribus Burm. et Gothanis: edd. quoque vett. *ad mœnia* tamen editur inde ab Aldd. Pendet judicium, quod facias, ab interpunctione, et ab interpretatione, quam secundum illam feceris. Quid alii sequuti sint, ex interpunctione eorum assequi non licet. Verum dupliciter interpungi et constitui locus potest; aut sic, ut olim et ipsi fecimus: *Si Fortuna permittitis uti, Quæsitum Ænean ad mœnia Pallantea: Mox hic cum spoliis, ingenti cæde peracta, Affore cernetis* sc. *nos*. Ita haud dubie præstat, *Ænean et mœnia* legere. Contra *ad mœnia*, apud mœnia, impeditam facit orationem. *quæsitum*; ad quærendum; ut in illo: *Missa est illico ancilla arcessitum obstetricem*. Displicet tamen vel sic: *si fortuna permittitis uti quæsitum*. Ita saltem præstaret versum *Quæsitum* infra post verba: *nec nos via fallit euntes*, collocare: quod etiam olim nonnullos fecisse e Servio discitur. Inter hæc tamen non illud quærebatur, ut ipsi *cum spoliis* et *cæde peracta* mox adessent; quod omnino animo concipere non debebant juvenes, nec promittere, a consilio hoc saltem seniores eos debebant deterrere; verum, quod quærebatur, erat hoc, ut Æneæ nuntiarent, castra obsideri, eumque ocius reducerent. Hæc cum ita sint, monitis viri docti pareo, et alteram nunc rationem amplector, quam in Notis exposui; etsi nec eam satis placere ingenue fateor. Alienum enim etiam ab Æneæ reditu hoc, ut *cum spoliis, ingenti cæde peracta*, ille adesset. ——243. *fallet* Medic. Post *urbem* vs. sequ. interpungebant alii ante Heins. Nos interpunctionem mutavimus vs. 243. 245.——244. *primam* Heins. post Pierium defendit. Apud Nonium *primum*. Tum *sub mœnibus* Gud. Leid. et Regius; nec adeo male, ut viderint urbis primam partem sub mœnibus. Sed codicum auctoritate et epitheto *obscuris* satis defenditur *sub vallibus*. Sane Palatium in monte erat situm: cf. VIII, 53. Jam vero nolim dicere: oppidum in clivo montis positum significari posse: *primam sub vallibus urbem*; nec, puto, bene latine dictum foret: *primam sub vallibus urbem*, ante vallem sitam aut primo conspectam. Sed amplectar rationem simplicissimam, quam Servius quoque proposuit: ut *sub vallibus* ad *vidimus* retrahatur. Nos *in* obscuris vallibus positi vidimus etc.

inventum, *hic affore* reducem. cf. Var. Lect. *Fortuna*, occasione, inquit Burm., ut Servius. Recte quidem; sed Fortuna multo latius patet multoque ornatius et potentius verbum est. 244. Expeditissimum est, ut *vidimus* ad verba *sub vallibus* retrahatur; ut sit: nos, venatu ulterius provecti, in obscura

Venatu adsiduo et totum cognovimus amnem.
Hic annis gravis atque animi maturus Aletes:
DI patrii, quorum semper sub numine Troja est,
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Quum talis animos juvenum, et tam certa tulistis
Pectora. Sic memorans, humeros dextrasque tenebat
Amborum, et voltum lacrimis atque ora rigabat:
Quæ vobis, quæ digna, viri, pro laudibus istis,
Præmia posse rear solvi? pulcherrima primum
DI moresque dabunt vestri; tum cetera reddet
Actutum pius Æneas, atque integer ævi

245. *totum* sec. Rottend. cf. Burm.——246. *Hinc* Montalb. *animis maturus* Rom. Sprot., bini Hamb., sed prior a m. sec. et Ed. Ven. cum Goth. tert., sed magis poëtica forma *animi*. Vulgari forma est aliquis *animo maturo*; tum exquisitius *maturus animo*, tandem græca forma *maturus animi*. Sic ævi *maturus* Æn. V, 73. Hoc ipsum *ævi m.* legerunt nonnulli apud Cerdam. *Aletes* recte. v. ad I, 121; alii *Aletis*, hoc quoque Jul. Sab. *Alethes*. *Alætes*.——247. *Dii patrii indigetes, quorum sub* Parrhas. e glossa, ut bene Burm. notat. *nomine* Franc.——248. *parastis* Goth. sec.——249. *et* e codd. intulit Heins. secundum Pierium; Scilicet si jam ante receptum offendisset, hoc egisset, ut iterum tolleret.——250. *dextramque* pr. Hamb. *tenebant* Rom. et alter Menag. *ferebat* vel *terebat* alter Hamb.——251. *multum* Oudart.——252. *digna viris* Ed. Ven. *pro laudibus istis* repositum ab Heinsio e Medic., cæterisque præstantioribus, adde Rom., aliosque Pierianos cum Servio. Idem hemistichium inf. X, 825. Editum vulgo: *pro talibus ausis*, quod pars codd. et Macrob. VI, 6 agnoscunt. Interpolatum esse ex lib. II, 535 observat Burm. Altera lectio doctior et exquisitior: *laudes*, virtus; conf. sup. ad IX, 197. VIII, 273.——253. Duo Burm. distinguunt: *solvi pulcherrima? primum*.——254. *Di moresque* Leid. a m. sec. *tum et cet.* pr. Hamb. *reddat* duo Burm.

scura valle collocati vidimus e longinquo Pallanteum in edito loco positum. 248. Putant respici Odyss. δ, 754 sqq. Mox *certus* aliter quam v. 96 et alibi; est is, cui certum, decretum, aliquid est, adeoque constans, firmus, fortis. 252. *laudes* et hic pro virtute, pro factis strenuis. cf. ad v. 197. 255. *integer ævi*; Argutantur Intpp. Ascanius est integra ætate,

Ascanius, meriti tanti non inmemor umquam.
Immo ego vos, cui sola salus genitore reducto,
Excipit Ascanius, per magnos, Nise, Penatis,
Assaracique Larem, et canæ penetralia Vestæ,
Obtestor (quæcumque mihi fortuna fidesque est,
In vestris pono gremiis): revocate parentem:
Reddite conspectum; nihil illo triste recepto.
Bina dabo argento perfecta atque aspera signis
Pocula, devicta genitor quæ cepit Arisba;
Et tripodas geminos; auri duo magna talenta;

257. *g. recepto* Pier. Medic. et alii aliquot: forte ex v. 262. Totus versus aberat a Goth. tert., male.——260. *est* abest Ven.——262. *reducto* duo Moret. ex v. 257.——265. *geminas* duo Burm., indocte. Tum Petitus Obss. I, 4 distinguit *tripodas geminos auri, duo magna talenta* sc. argenti. Sed vir doctus argutias captat in *magno talento*: quod non ad poëticam (cf. sup. ad V, 248), sed ad numariam subtilitatem exigit, quæ a poëta aliena est. Tum *tripodas aureos* equidem memorari non memini; sed fere æreos.

ætate, adolescens, inprimis respectu parentis; decedit annis, ætati, vitæ, tamquam summæ, nobis destinatæ pars aliqua quotannis, seu quotidie; ut apud Horatium aliquoties: II Carm. 5, 13 seq. Art. 175. Pueri aut juvenis in ἀκμῇ constituti quodam modo est summa annorum integra, nondum imminuta. Itaque h. l. ornat epitheton: nihil amplius. *Vos —Nise*, ut inf. 525 *Vos, o Calliope*; nota figura. 259. *Assaraci Larem*; non, tamquam Assaracus Lar fuerit, ut Cerda et alii, sed pro Lare majorum, inter quos fuit Assaracus, doctius hunc unum memoravit poëta, ut sup. I, 284 *domum Assaraci* dixerat, Recte Serv. "*Assaraci larem*, id est familiæ nostræ vel generi proprium." 260. Laborant Intpp. in *fides*, inde post Servium. Sed *fides* exquisite pro spe et voto sæpe ponitur: quæcunque mihi fortuna, et quæcunque mihi fides in fortuna, seu spes desideratissimi reditus parentis est.

263. In præmiis pollicendis locus ante oculos Iliad. ι, 122 seqq. Sapientius etiam hæc omnia adornata a Virgilio. Nam apud Homerum minus honeste Dolon præmia postulat Iliad. κ, 321 sqq. *devicta genitor quæ cepit Arisba*: De urbe hac circa Abydum sita v. inprimis Strabo XIII, pag. 882. 883. Steph. Byzant. h. v. ibique Holsten. cum Eustathio ad

Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si vero capere Italiam, ſceptriſque potiri
Contigerit victori, et prædæ ducere ſortem:
Vidiſti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus: ipſum illum, clipeum criſtaſque rubentis,
Excipiam ſorti, jam nunc tua præmia, Niſe. 271
Præterea bis ſex genitor lectiſſima matrum
Corpora, captivoſque dabit, ſuaque omnibus arma:

266. *dat*, δώσει; ſic inf. *mittit* v. 361 pro *miſit*. Sed crater cum verſu abeſſe poterat. Deficit quoque copula; debebat ſaltem *talenta, et C.*——267. *Cum vero* pr. Hamb. *Italiam capere ſc.* aliquot Pier.——268. Servius alios *dejicere*, ſeu potius (ut X, 554) *deicere* ait legere: ſic *dejectam ſortem* Æn. V, 490. At Medic. Gud. a m. pr. et pr. Rottend. *dicere ſortem*, quod admodum placet Heinſio: mihi tamen nimis argutum videtur. Dicit, indicit, ſortem is, qui ſortiendi facit poteſtatem: vid. Heinſ. ad V, 486. *Ducere* autem ſortem poëta ornatius dixit pro ſimplici: *ſortiri*, ſortitione diſpertiri prædam.——269. *Vidiſtis* aliquot Heinſ. et Burm. cum Macrob. VI, 6. *quis ibat* Franc.——270. *ipſum illum*, ſc. equum; diſtinctio eſt a Servio. *criſtaſque comantis* Rom.——271. *nunc jam* Dorvill.——272. *lætiſſima* aliquot Burm., ex more:

varia Homeri loca Iliad. β, 837 et al. Difficultas hic in eo ineſt, quod Ariſba, Troadis urbs, Trojanis auxilia ab Aſio adducta miſit. Eandem ab Achille everſam eſſe Servius tradit, neſcio qua auctoritate: ſed ſi qua fuit, ad Ariſbam in inſula Leſbo ea ſpectaſſe videtur. Noſtra vero Troadis Ariſba quomodo a Trojanis capi potuerit, dubitatur. v. Serv. Sed repetiit hoc poëta ex rebus, quæ Trojanum bellum anteceſſerant: de quibus cf. Excurſ. I* ad h. l. Potuit igitur fabulam ſequi, quæ cum pluribus aliis de rebus Trojanis narrationibus intercidit. *magna talenta* e poëtica ratione, ut ornet. Nam, quod partes in ſe continet, totum *magnum* eſt reſpectu partium: v. ad lib. V, 248. *Cratera* autem *antiquum* int. antiquo opere. 267. Color orationis ex Homero eadem in re Iliad. ι, 135 ſqq. *capere Italiam* magnifice, ſi ſedem obtineat et terram in Latio, quam inhabitent Trojani, et prædam ſortiri, diſpertiri, contigerit. 270. 271. habebis equum exſortem, γέρας ἐξαίρετον, et Turni ſpolia. Illuſtret rem Cerda. v. V, 534. VIII, 552. 272. 273. Promittit duodecim mancipia, ancillas et pueros. *Matres* poëtæ ſimpliciter ſunt feminæ; non gravidæ. Quod vero adjecit

Insuper his, campi quod rex habet ipse Latinus.
Te vero, mea quem spatiis propioribus ætas
Insequitur, venerande puer, jam pectore toto
Adcipio et comitem casus conplector in omnis.
Nulla meis sine te quæretur gloria rebus;
Seu pacem seu bella geram: tibi maxuma rerum
Verborumque fides. Contra quem talia fatur
Euryalus: Me nulla dies tam fortibus ausis
Dissimilem arguerit; tantum: Fortuna, secunda
Aut adversa, cadat. Sed te super omnia dona

274. Variant codd. ap. Pier. et Heinf. ac Burm., etiam nostri, una cum edd., mirum in modum: *Insuper his campis quod* (ut Rom.) vel *quos*, ut Goth. tert. *In super his campi, quod. I.*—*id campi, quod. I. is campi quis*, vel, ut Foggin. exprimi curavit, *quos* Mediceus (Heinsius accipiebat *quis* quibus habitat, quod parum placet): *I. hi campi quos*, et *I. his campi quos*, et *campos quos*. Recte Heinf. prætulit, quod vulgatum vides. Proclive est videre erroris caussas in exquisitiore ratione grammatica τοῦ *insuper his* et *campi quod*.——275. *Tu* Bigot.——277. *amplector* Leid. ——280. *Contra quæ* pr. Rottend.——282. 283. Hic velim Burmannus nos docuisset, qualem sententiam horum versuum animo teneret. Interpunxit post *tantum: Fortuna secunda Haud adversa cadat*; quæ equidem non assequor. Scilicet duplex est lectio loci et interpunctio: altera, quam Servius tuetur et diserte exponit: *aut adversa cadat*. Sic fere editur. Ex hac locus interpungendus: *Me nulla d*—*arguerit: tantum: Fortuna*

suaque omnibus arma, obscurum esse potest, si servos cogites. Sed *captivos* memoravit, quos armatos ceperat, armisque adeo spoliaverat. 274. Recte Servius ad τὸ τέμενος, seu portionem agri regibus priscis pro honore assignati refert: qualis v. c. erat Bellerophonti apud Lycios Iliad. ζ, 193 sq., Tarquinio Superbo in campo Martio. Spectat ad hanc ipsam regis sortem locus circa lacum Albanum inf. vs. 388, ubi *tum rex stabula alta Latinus habebat* h. armenta pascebat. 277. *Accipio*, facio, *et complector te pectore toto comitem* junge. 279. 280. *tibi maxima rerum verborumque fides* erit et habebitur; tecum omnia consilia mea et gerendas res communicabo. Quodcunque autem vel cum fide ac fiducia vel propter fidem facimus, id omne *fides* designat; ut paullo ante notatum meminimus. 281. 282. 283. Ego vero allaborabo, ut huic

Unum oro: genetrix Priami de gente vetuſta
Eſt mihi, quam miſeram tenuit non Ilia tellus
Mecum excedentem, non mœnia regis Aceſtæ.
Hanc ego nunc ignaram hujus quodcumque pericli eſt
Inque ſalutatam linquo; Nox, et tua teſtis
Dextera, quod nequeam lacrimas perferre parentis.
At tu, oro, ſolare inopem, et ſuccurre relictæ.
Hanc ſine me ſpem ferre tui: audentior ibo
In caſus omnis. Percuſſa mente dederunt
Dardanidæ lacrimas: ante omnis pulcher Iulus;
Atque animum patriæ ſtrinxit pietatis imago.

Fortuna ſecunda Aut adverſa cadat. Ita δεινότητα habet oratio: *tantum* ſc. de me polliceri audeo, quæcunque fortuna acciderit, ſeu adverſa ſeu ſecunda; ſed pro vulgari *ſeu* dictum *aut.* Tum *arguerit* eſt pro arguet, ſed nec ineleganter. Altera eſt lectio, *haud a. c.*, quod Heinſ. e Medic. aliiſque prætulit, ſi modo codicum auctoritas in tali voce *aut*, *haut*, *haud*, magna eſt. Mentel. pr. *Haud averſa cadit.* Sic interpungendum eſſe patet: *me—arguerit: tantum fortuna ſecunda, Haud adverſa cadat!* In his, meo quidem ſenſu, jejunum eſt illud: *ſecunda, haud adverſa.* Itaque antiquiorem revocavi cum Brunckio. Reſpondet v. 299 *caſus quicunque ſequetur.* Accepit tamen ſic locum etiam Symmachus lib. I ep. 28 ab Heinſio laudatus; et poteſt aliquis cum V. C. Briegleb ſtatuere, tacitam animi præſenſionem et præſagium infelicis exitus his verbis innui. *Tantum ſuper* Parrhaſ. *ſed te ultra o.* Vratiſl.——287. *eſt* in fine abeſt Rom. et aliis Pier. et Heinſ.——288. *nox et tua teſtes Dextera* malit Heinſ. ——290. *Hanc tu* aliquot Pier. et Burm. cum Goth. ſec. *Hanc oro* Oudart. a m pr. *Hunc te oro* Zulich. *Tu vero ſ.* Goth. tert.——291. *Aut ſine me* Exc. Burm. *quo audentior* Ven., interpolate; nam hiatum tuetur ſententiæ clauſula et loquendi intervallum. *audacior* duo Heinſ. ——292. *Percuſſa* Heinſ. poſt Pier. e codd. vindicavit: vulgo, *Perculſum.* Tum *dedere* Medic.

huic forti facto tota vita mea ſit conſentanea: ſive bona ſive adverſa fortuna in eo exequendo uſus fuero. cf. Var. L. Ad pietatis ſenſum præclare ſeqq. ſunt comparata,

294. Locus, ſuaviſſimi affectus plenus, in ſententiam deſinit ex intimis animi receſſibus repetitam. Conſcientia ac cogitatio, adeoque imago pietatis ſuæ in patrem Æneam, acriter

Tum sic effatur:
Spondeo digna tuis ingentibus omnia cœptis.
Namque erit ista mihi genetrix, nomenque Creusæ
Solum defuerit, nec partum gratia talem
Parva manet. Casus factum quicumque sequuntur:
Per caput hoc juro, per quod pater ante solebat:
Quæ tibi polliceor reduci, rebusque secundis,
Hæc eadem matrique tuæ generique manebunt.
Sic ait inlacrimans; humero simul exuit ensem
Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon

295. *adfatur* aliquot Pier. et Heins.——296. *Sponde* Ursin. e Colot., et Heins. e Medic. aliisque defendebat, in quibus vel *sponde*, vel *sponte*, *sponti*, *sponde o*, erat, ut esset: sponde, promitte tibi, expecta. Burmannus bene monet, se dubitare, an Latine dicatur: *sibi spondere*. Si tamen vel maxime Latine ita diceres, tamen præferam: *Spondeo*, tamquam Ascanii personæ egregie accommodatum. Sic inf. 301 *polliceor*. *omina* Sprot. a m. sec. et Parrhas.——297. *Jamque erit* pr. Moret. *Namque ait et tu* Oudart. *illa* Zulich.——298. *Solum d.* Gud. *nec p. gloria* pr. Hamb.——299. *Factum casus* aliquot Pier. *sequuntur* e Mentel. utroque et ex aliquot aliis recepit Heinsius, scilicet tamquam magis reconditum; duo alii *sequantur*, plures *sequentur*, etiam apud Pierium, cum Mediceo et Romano, quod equidem tantis auctoritatibus amplectendum censeo. Vulgo *sequetur*.——303. *Hæc ait* edd. apud Pier., et sic Parrhas.——304. *Lichaon* Parrhas.

acriter pungit animum Ascanii, exemplo pietatis in Euryalo erga matrem percepto. Sic inf. X, 824 Lauso cæso Ingemuit Æneas, *Et mentem patriæ strinxit pietatis imago*, h. recordatio ac memoria amoris sui in Ascanium et quantum ex simili calamitate luctum ipse esset suscepturus. Erat igitur *imago p. p.* in Ascanii mente. Hactenus de verbis. Sententiam ipsam quantumvis reconditam jam in Homero observamus, Iliad. τ, 302. 339. cf. Odyss. δ, 113. 114.

298. *nec p.* et ipsi imputabo in beneficium acceptum hoc, quod talem filium peperit. Meretur magnam gratiam, quæ te genuit: vel, ut Serv. "debet ab omnibus coli, quæ talem creavit."

303 sqq. Hæc ex heroicæ vitæ more illustranda, quo propriis armis alium instruere summi affectus pignus erat, conf. Iliad. κ, 255 sqq., unde hic

Gnosius atque habilem vagina aptarat eburna ;
Dat Niſo Mneſtheus pellem horrentiſque leonis
Exuvias ; galeam fidus permutat Aletes.
Protenus armati incedunt : quos omnis euntis
Primorum manus ad portas juvenumque ſenumque
Proſequitur votis. Nec non et pulcher Iulus,
Ante annos animumque gerens curamque virilem,
Multa patri portanda dabat mandata ; ſed auræ
Omnia diſcerpunt, et nubibus inrita donant.

Egreſſi ſuperant foſſas, noctiſque per umbram
Caſtra inimica petunt, multis tamen ante futuri
Exitio. Paſſim ſomno vinoque per herbam

305. *vaginæ a. eburnæ* aliquot exemplaria apud Macrob. V Sat. 9 e vulgari uſu.——306. *horrendique* Goth. ſec. *exuviaſque leonis Horrentis* Goth. tert.——307. *permittit* duo Burm. et Goth. ſec. *Alethes*, *Alætes*, perperam alii. v. ſup. ad I, 121.——310. *Inſequitur* Goth. tert.——311. *Ante omnes* Ven. *animoſque* Montalb. et ſec. Hamb.——312. *mandata dabat portanda* Non. Marcellus et multi ſcripti Heinſ. et Pier. cum Gothanis et Erf., ſed injucundis numeris.——313. *decerpunt* alter Hamb. *diſcernunt* Goth. tert. *inlita* Rom.——314. *votiſque* Leid. pro var. lect. *per umbras* aliquot Burm. et Pieriani : ſed bene illud ſprevit Pierius.——315. *arte fut.* Leid. conſ. Not. Potuiſſet refingi : *multis jam jamque futuri Exitio. futura* Goth. tert.——316. Ordinem verborum e codd. et Macrobio ac poëtæ uſu reduxit Heinſ. pro vulgari *vino ſomnoque*. Rom. *per umbram.*

hic locus adumbratus eſt : ut alias, arma permutare. conf. Cerda. Enſis commendatus ab arte Cretenſis hominis : expectabam ab hoc arcum et ſagittas ; enſem Creticum non memini. *Vagina eburna* in Odyſſ. ϑ, 404 eſt in ſimili munere. 308. cf. Iliad. κ, 272 ſq. primores comitantur abeuntes. 313. *nubibus* ; dant ventis, auris, ut toties.

314. Cf. Iliad. κ, 469 ſqq. 315. Impeditam ſententiam facit vox *ante*. Ex ſollenni ratione ſermonis eſſe debebat : ante quam caſtra petunt, ingrediuntur ; atqui hoc a re alienum. Tenendum igitur alterum, quod Servius offert, etſi durius, ut *ante* reſpiciat *inimica*, in quo vis lateat, pernicioſa ipſis, unde redituri non erant ; igitur *ante* quoad ſententiam

Corpora fuſa vident, adrectos litore currus,
Inter lora rotaſque viros, ſimul arma, jacere,
Vina ſimul. Prior Hyrtacides ſic ore locutus:
Euryale, audendum dextra. Nunc ipſa vocat res.
Hac iter eſt. Tu, ne qua manus ſe adtollere nobis
A tergo poſſit, cuſtodi, et conſule longe. 322
Hæc ego vaſta dabo, et lato te limite ducam.
Sic memorat, vocemque premit; ſimul enſe ſuperbum
Rhamnetem adgreditur, qui forte tapetibus altis
Exſtructus toto proflabat pectore ſomnum; 326
Rex idem, et regi Turno gratiſſimus augur:

317. *arreptos* Vratiſl. vid. Not.——318. *inter tela r.* aliquot apud Pier.——320. *audendum eſt* duo Burm. cum Goth. tert.——323. *vaſtabo* multi Pier. et Heinſ., interpolate et ex interpretatione: *dare* pro *facere* exquiſite. *recto te limite* Macrob. V Sat. 9, quod a re alienum. Sed *lata via*; nam ſtrages late facta indicatur. conf. X, 514 et h. l. Burmann. *limine*, *lumine*, et hic aliquot Heinſiani, cum binis Goth.——324. *ſuperbus* emendabat Waddel. Animadv. crit. p. 28; male, addit Burmannus, tapetes enim in caſtris habere, ſuperbi eſt.——326. *Exſtratus* tert. Mentel. *Extractus* Rufinian. de Schemat. Lex. p. 259, quod Ruhnkenius V. C. ex illo natum notavit. *perflabat* plurimi codd. et ed. Ven. *p. vinum* ſec. Moret.——327. Jo. Schrader. emend. *dux*, ne plures Rutulorum reges ſint. Enimvero *Rex* Rhamnes, heroicæ ætatis more, ἄναξ, unus e principibus.

tentiam ex ea voce ſupplendum: *antequam ipſi perirent.* 317. *arrectos currus* (ut inf. 465 *arrectæ haſtæ*) ſublato in altum jugo, et depreſſa in terram parte currus extrema, ſi binis rotis inſtructum currum cogites. *Erecti* currus apud Statium occurrunt, obſervante Burmanno, mox *vina*, vaſa vini, ut bene Serv.

321. Anteit Niſus: Euryalo mandat, ut ſequatur et a tergo omnia tuta præſtet. *conſule*, proſpice, provide. v. Burm. ad Val. Fl. III, 38. *vaſta dare* pro facere, vaſtare. *vocem premit:* aut ſubmiſſa voce loquitur, aut tacet, inquit Servius. Præferam prius. 325. 326. quam ornate! ſola verborum immutatione, pro vulgari: *in tapetibus alte extructis ipſe Rhamnes p.* Poſuit autem tapetes pro pulvinis tapetibus inſtratis. 327. 328. Prævit

Sed non augurio potuit depellere peſtem.
Tris juxta famulos temere inter tela jacentis,
Armigerumque Remi premit, aurigamque ſub ipſis
Nactus equis; ferroque ſecat pendentia colla;
Tum caput ipſi aufert domino, truncumque relinquit
Sanguine ſingultantem: atro tepefacta cruore
Terra torique madent. Nec non Lamyrumque Lamumque,
Et juvenem Sarranum, illa qui plurima nocte
Luſerat, inſignis facie, multoque jacebat

328. *auguriis* Macrob. et Schol. Statii ap. Heinſ. Deerat verſus Goth. tert.——329. *inter lora* Parrhaſ., cum Romano. cf. 318. *inter arma* Goth. tert.——330. *premit Rhemi* ante Pier. lectum, invito etiam metro. *Remum* Dorvill. a m. ſec., ſicque dudum ipſe malui. Nunc video, etiam Jo. Schraderum ita conjeciſſe. Nam agi arbitror de uno Rhamnete rege et augure. Juxta hunc tres famuli, armiger, auriga, tandem ipſe Rhamnes, interimi videntur.——331. *Nanctus* Mentel. pr. *Natus* Dorvill. *ſecant* Goth. pr.——332. *reliquit* plerique ap. Heinſ.——333. Servius et ejus exemplo Barthius ap. Burm. diſtinguebant: *S. ſ. atro: t.* Ita altero loco epitheton minus bene deficit.——334. *Tamyrumque, Tamumque*, vulgg. Alii *Lamirum, Lamurum, Samyrum, Tomyrum, Limyrum, Limirum, Limurum. Lamyrum* tamen Rom. Medic. et alii plerique; pro *Lamumque* Schrader. malit *Numamque* ex v. 454 *Sarranoque Numaque.* Sed v. ib.——335. *Sarranum*, Romanum quoque nomen, Heinſ. prætulit. v. inf. 453. Vulgo: *Serranum.*——336. *inſigni ſ.* Menag. pr. cum Goth., tert., quæ vulgaris forma. *jacebant membra* Mentel. pr. Parrhaſ. et Gud. a m. pr.

Præivit Homerus Iliad. β, 858. 859.

329—334. Remum (quem expreſſe non nominat), cum trinis famulis, ejuſque armigerum (θεράποντα) et aurigam (ἡνίοχον) opprimit. 333. 334. *ſanguine ſingultantem truncum*, qui collo reciſo ſanguinem emittit ebullientem, ἀναβλύζοντα. Doctius quoque dixit *ſingultantem ſanguine*, pro *ſ. ſanguinem*. Sequitur: *atro tepefacta cruore Terra torique madent:* gravitatis plus habet Homericum: δάπεδον δ' ἅπαν αἵματι θῦεν, fervebat, æſtuabat, in loco præclaro de Agamemnone cæſo inter epulas Od. λ, 419 et al. 335 ſq. Hæc et ſimilia ornamenta magno ſublegit Homero, qui in his mirus

Membra deo victus: felix, si protenus illum
Æquasset nocti ludum, in lucemque tulisset.
Inpastus ceu plena leo per ovilia turbans;
Suadet enim vesana fames; manditque trahitque
Molle pecus mutumque metu: fremit ore cruento.
Nec minor Euryali cædes: Incensus et ipse
Perfurit; ac multam in medio sine nomine plebem,
Fadumque, Herbesumque subit, Rhœtumque, Abarimque,
Ignaros; Rhœtum vigilantem, et cuncta videntem;

337. *vinctus* Montalb. et tert Rottend. *invinctus* sec. Rottend., non male de vino, quod illigat membra. Sed tamen *multo deo victus* minus abhorrens, quam *vinctus*. Et *vino victus* frequens. cf. ad Tibull. I, 22. De *somno* probavit Heinf. I l. a Burm. laudd.——338. *in* abest Hugen. ——339. *In pastus* nonnulli Heinf. *In pastum* Gud. a m. pr.——340. *væsana* Medic. *jejuna* Exc. Burm. *mandique trahique* alter Menag. ——341. *multumque* Rom. *motumque* alii ap. Burm. *et fr.* Parrhas.—— 342. *et illa* Parrhas. *et ira* qu. Moret.——344. *Herbesum*, quod e Medic. et aliis prætulit Heinf. Vulgo, *Hebasum* et *Heresum*. Reliquas in nominibus his aberrationes adscribere piget. Videat, qui volet, apud Pier. et Burm. *Rhœcum* et hic habent alii. Romanus: *Herbessumque subit*, *Rhœteumque*, *Arabimque*.——345. *Ignavum* Waddel. ap. Burman., infeliciter, ut pleræque hujus viri divinationes. Manifesta est in versu oppositio. Malis forte nomen aliud pro *Rhœtum*; illos omnes ignaros, *Rhœcum*

rus artifex. Lusibus et jocis inter epulas Sarranus magnam noctis partem exegerat, et nunc vino gravatus (*multo deo victus*) obdormierat; quanto melius fuisset, si potationem per totam noctem continuasset et in lucem protulisset ac produxisset! ita enim opprimi a Niso non potuisset. 339—341. Conf. inf. X, 723 sq. Homericum locum Iliad. κ, 485. 486 ornavit: sed ornaverat comparationem, qua sæpe et varie utitur, ipse Homerus aliis in locis, ut Odyss. ζ, 130 sqq. Iliad. μ, 299. Iliad. ο, 323. 324, unde κλονέων illustrat h. l. *turbans* turbas faciens et consternans pecudes per ovile. Spectat autem comparatio, etsi paullo durius, ad Nisum: Simili modo furebat Nisus. Tum subjicitur: *Nec minor Euryali cædes*.

343. *sine nomine*, νωνύμους, obscuros, ignobiles. cf. Cerda. *nomen* non modo pro fama, sed et

Sed magnum metuens ſe poſt cratera tegebat:
Pectore in adverſo totum cui comminus enſem
Condidit adſurgenti, et multa morte recepit.
Purpuream vomit ille animam; et cum ſanguine mixta
Vina refert moriens: Hic furto fervidus inſtat.
Jamque ad Meſſapi ſocios tendebat; ubi ignem
Deficere extremum, et religatos rite videbat
Carpere gramen equos: breviter cum talia Niſus

cum vigilantem. Offendit quoque ad idem hoc Jo. Schraderus in ſchedis. *inſomnes et cuncta videntes* in ſimili loco Valer. Fl. II, 223 cædi facit.——346. *Sed* non ſine judicio poſitum, pro vulgari *Nam*, aut ſimili: ut ſæpe ſolet.——347. *totum cum* ed. pr. Burm.——348. Primum ap. Servium multi diſtinxerunt: *et m. m. recepit Purpuream*; eduxit gladium multo cruore purpureum; idque rotundius exire videtur. Ut nunc eſt: *et multa morte recepit*, nude eſt poſitum eodem ſenſu. *cædes* ut φόνος pro ſanguine. *recepit (receptare* inf. X, 383), οἱ ἐκ χροὸς ἔγχος ἀνεσπάσατο (ut Iliad. ν, 574) σὺν πολλῷ φόνῳ. *multa nocte* Cornutus legerat, Servio notante; haud dubie indocte: nec procedit, ut hoc ipſum cum Heinſio de morte accipias. *multa in morte* Goth. ſec. et Parrhaſ. *multaque in morte*, et Waddel. Anim. Crit. p. 32 *et inulta morte.* Haberet ſaltem rationem, ſi diceres: *multa morte* eſſe dictum de alto vulnere illato certiſſimaque adeo morte.——249. *vomit ille animam cum ſ. mixtam* Ven. *et* abeſt quoque Oudart. et Zulich. *mixtam* etiam Parrhaſ. cum Goth. tert.——350. *Hinc* Montalb. *Tunc* Ven. *Huic* obl. Pierii.——351. *ibi ignem* Rom. et aliquot Pier. et plerique Heinſ. cum ipſo Medic.——352. *forte* pro *rite* Goth. tert. *videbant* pr. et tert. Rottend.——353. *br. cui* duo Heinſ. et duo Burm. *tum* Ven. et Goth. tert.

et pro nobilitate ac dignitate. cf. Serv. *in medio* vel de loco vel de tempore, ut Burm. 348. *multa multe recepit*, retraxit enſem multo cum ſanguine; ut φόνος. Tum *purpuream animam* dixit ſanguinem vitalem, cum quo vita efflatur. conf. Var. Lect. 349. 350. *et cum ſanguine mixta vina refert*, ἀναφέρει, rejicit, ut Serv. Senſum igitur fœdæ et ingratæ rei poëta habuit nullum, qui iſta memorare non dubitavit. Sed nec alii, Ovidii et Statii exempla Cerda laudat, deſcriptionem tam moleſtam et nauſeam moventem refugerunt. Non jungam *furto fervidus*, ſed fervide inſtat *furto*, furtiva et occulta cæde.

350—356. Manifeſta Homeri veſtigia Iliad. κ, 494 ſqq. in Rheſo, uſque ad 514.

Meſſa-

(Sensit enim nimia cæde atque cupidine ferri),
Absistamus, ait: nam lux inimica propinquat.
Pœnarum exhaustum satis est; via facta per hostes.
Multa virum solido argento perfecta relinquunt
Armaque, craterasque simul, pulchrosque tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis et aurea bullis
Cingula, Tiburti Remulo ditissimus olim
Quæ mittit dona, hospitio quum jungeret absens,

355. *Acceleremus, ait* Statii Schol. ap. Burm., perperam. *jam lux* Leid.——356. *exhausti satis est* pr. Menag.——357. *relinquit* Ven.——358. *pictosque* ap. Carif. *tapetos* pr. Rottend.——359. *bollis* Bigot.——360. *Tiburti mitis* Parrhas. Notabile est quod Jul. Sabin. ad h. v. habet: "hic locus totus ab expositoribus dicitur emendandus." Certe male junctæ sententiæ hiant.——361. *misit* Montalb. et sec. Hamb. cum Goth. sec. et tert. cf. sup. ad v. 266.

Messapus excubiis erat præfectus sup. IX, 159 etc. *ignem extremum* quis dubitet jungere, ut *lumen extremum*, conf. Burm. *religatos rite*, ex more, ex militari consuetudine, ligatos, ait Serv.; quidni simpliciter accipiamus: equos rite alligatos, uti res poscebat, uti consentaneum erat facere, ne liberi discurrerent. Apud Homer. in ea re Iliad. κ, 475 equi ex curru extremo ligati sunt. 356. *Pœnarum* h. l. pro cæde ad ulciscendum hostem facta.

357—366. Omissis cæteris spoliis phaleras et cingulum Rhamnetis aufert Euryalus; una cum galea Messapi, qua paullo post ipse proditur hostibus. *phaleræ*. Dubitatur et h. l., sintne equi an equitis ornamentum; vulgari more equi phalerati sunt. Supra V, 310 *equum phaleris insignem* vidimus, hic tamen *phaleras Rhamnetis*. Jam, qui equum ornatum habet, ad eundem equi ornatus spectat; potest adeo eques phaleratus dici, cujus equus est phaleratus: adeoque etiam nunc Rhamnetis phaleræ, quibus insignis ejus est equus et quidem h. l. currui junctus. Verum nec hoc locus admittit; Euryalus enim induisse videtur illas phaleras una cum balteo: *humeris aptat*. Itaque h. l. saltem pro viri ornamento erit accipiendum, et quidem viri e curru pugnantis; etsi, quale illud fuerit, nusquam declaratum reperio; nec magis, si equitibus tribuitur, qua specie illud fuerit. Unicum locum, ex quo aliquid colligi possit, esse video Silium XV, 255 *phaleris hic pectora fulget*. Quid igitur? si forte per epexegesin dixit Maro *phaleras et cingula*; ut sint unum idemque. Et inf. 458 spolia

Cædicus; ille ſuo moriens dat habere nepoti;
Poſt mortem bello Rutuli pugnaque potiti;
Hæc rapit, atque humeris nequidquam fortibus aptat. 364

362. *ille ſuo moriens dat habere nepoti Poſt mortem*, conjungebat Titius L. Controv. XXI, 23, ut ſignificet mortis cauſſa donare. Scilicet ut ICtum videas hæc tractare, non poëtices ſtudioſum.——363. *pugnaque potiti* ſcripti et ed. Ald. pr. cum al. Sed *pugnamque potiti* Heinſius e Medic. receperat: quod factum nollem; eſt enim vitium librarii, non lectio. Poſt mortem Remuli, nepote in prælio cæſo, *balteo illo* potiti erant Rutuli, Rhamnetique illum vel in prædæ parte vel ut ἀριστεῖον dederant. Hoc poëta effert: balteo potitos eſſe Rutulos *bello pugnaque*: Hæc ſæpe jungit noſter cum aliis, ut Homerus πολέμῳ τε μάχῃ τε. *mortem pugnamque* dubito an æque amplectantur poëtæ. *prædaque potiti* Rom. Voſſ. et pro var. lect. Moret. tert. cum Goth. ſec., et ſic ed. Ald. 1514 ex Naugerii emendatione, quæque hinc fluxere, manifeſte repetitum inf. ex vſ. 450. A Benedictinis monachis (*Nouv. Tr. de Diplomatique* Tom. III, p. 152 ſqq.) deſcribitur codex reſcriptus, in quo folia ex vetere Aſpri Virgilio deprehenſa ſunt. Laudant ibid. variantem lectionem ex Æneide: *ſpoliiſque potiti* pro *prædaque p.*, quam ad h. l. ſpectare neceſſe eſt. Cæterum in interpretatione loci magnas turbas fecere veteres interpretes; cf. Jul. Sabin. Donat. Sed adſcribam Servii verba: *poſt mortem*, inquit, *ſcilicet Remuli, ſecundum ſupra dictum ſenſum; nam Donatus dicit: Poſt mortem Niſi et Euryali, bello potiti ſunt Rutuli* (hæc is, quem nunc Donatum ferunt, non habet, ſed contrariam interpretationem affert): *quod non procedit, ſi diligenter advertas. Sane ſciendum, locum hunc eſſe unum de XII* (alii XIII) *Virgilii, ſive per naturam obſcuris, ſive inſolubilibus, ſive emendandis: ſive ſic relictis, ut a nobis per hiſtoriæ antiquæ ignorantiam liquide non intelligantur.* Mortem *Euryali* alii intellexere, cumque iis Cuningh., toto loci ſenſu inciſo et everſo. Fruſtra turbatum. Vide Notam.

ſpolia enumerantur per *galeam et balteum*; nihil amplius. Quod τὰ φάλαρα apud Homerum in fronte galeæ erant, nihil huc facit. Remulum *Tiburtem* dicere malim, quam *Tiburti filium*. Mox balteum int. aureis clavis inſignitum: quem ornat Homeri exemplo, v. c. Iliad. κ, 266 ſqq. Balteus ille olim Cædici fuerat, qui eum miſerat Remulo, Tiburtino homini, hoſpitale munus, ξειν́ιον; Remulus moriens nepoti reliquit; quo aliquando in pugna cæſo, balteo illo potiti ſunt Rutuli. Atque hi, vel in prædæ parte vel ut ἀριστεῖον, balteum Rhamneti dederant. Si ita ſingula conſtituas, vides fruſtra trepidaſſe Interpretes. 362. δῶκεν ἔχειν. δῶκε φέρειν Homer. ſimpl. dedit. 364. *nequicquam aptat*, non fruiturus; ut Serv.; puta reſpectu calamitatis, quam accepturus eſt;

dum

Tum galeam Messapi habilem cristisque decoram
Induit. Excedunt castris, et tuta capessunt.
Interea præmissi equites ex urbe Latina,
Cetera dum legio campis instructa moratur,
Ibant, et Turno regis responsa ferebant,
Tercentum, scutati omnes, Volscente magistro.
Jamque propinquabant castris, murosque subibant,

365. *cristamque* alter Hamb.——366. *et scuta c.* Goth. tert.——369. *regi* tres Burm., sed ii recentissimi, Franc. Reg. et Dorvill. Consentiunt tres Gothani, sed qui nec majoris pretii sunt. *regi Turno* pr. Hamb.; forte melius, inquit Burm.; nam Latinus mandata dare non potuit, qui lib. VII, 600 *Sepsit se tectis rerumque reliquit habenas.* Attamen vel sic quæritur, a quonam responsa lata fuerint? Latinum res non ita destituisse, quo minus iis postea iterum interesset, ex lib. XI, 231 sq. satis apparet. cf. Serv. ad v. 367. Idem bene ad v. 369 *In omnibus bonis regis dicitur inventum.*——370. *homines* Zulich. Tum *Volcente* Rom. et alii Pier., tum Medic. a pr. m. et alii Heins., etiam inf. 375, monetque idem Jul. Sabinus ad v. 420. *Valscente* alii, item *Velcente*, *Ulcente.*——371. *portis* pro *castris* pr. Hamb. et tert. Rottend. *murosque s.* Heinsius secundum Priscianum et codicum partem prætulit, consentientibus aliquot Pierianis, inter quos Romanus esse videtur; adde Servium, firmante Julio Sabino. Sed Medic. cum aliis tuentur quod ante Heinsium editum erat: *muroque s.*, Leidens. *murisque.*

dum per eum impeditus proditur v. 384. *habilem*, aptam capiti; esse videtur Homericum εὖ ἀραρυῖαν. cf. sup. ad I, 318.

367 sqq. Subticuit poëta sapienter nonnulla, quæ ex ipsa narratione intelliguntur. Præcesserat Turnus cum expedito agmine ad castra Trojanorum expugnanda. Interea in urbe Laurentum coguntur copiæ. Ad earum adventum accelerandum miserat Turnus ad regem Latinum: a quo, dum ceteræ copiæ satis instructæ sint, præmittuntur trecenti equites. In hos ipsos, dum ad castra appropinquant, incidunt miseri Nisus et Euryalus. 371. *murosque subibant*: quosnam? Trojanorumne? hoc est vallum et castra, quæ obsidebant Rutuli? atqui ea non ingredi poterant equites Latini; an Rutulorum? atqui horum castra erant nulla, hoc est, nec vallum nec agger; verum in campo procubuerant. Res sic expedienda; Rutuli obsidebant vallum et portas castrorum Trojanorum, cf. sup. 159 sq., adeoque is, qui ad eos accedebat, *castris propinquare murosque subire* dici poterat, quibus

Cum procul hos lævo flectentis limite cernunt;
Et galea Euryalum ſubluſtri noctis in umbra
Prodidit inmemorem, radiiſque adverſa refulſit.
Haud temere eſt viſum. Conclamat ab agmine Volſcens:
State, viri; quæ cauſſa viæ? quive eſtis in armis?
Quove tenetis iter? Nihil illi tendere contra;
Sed celerare fugam in ſilvas, et fidere nocti.
Objiciunt equites ſeſe ad divortia nota
Hinc atque hinc, omnemque abitum cuſtode coronant.
Silva fuit, late dumis atque ilice nigra

373. *ſubluſtris* Leid. a m. pr. et Goth. tert.——374. *que* abeſt binis Burm. *quæ* emendat Waddel. ap. Burm., idque probabat Cuningh.——375. *eſt* abeſt nonnullis Pierianis et binis Gothanis: at prior: *Stare; viri quæ cauſſa viæ eſt? uſum* Exc. Burm. *viſu* pr. Moret. Burmannus, nullum idoneum ſenſum exire putans, emendat *viſa*, viſa galea ſplendenti. Scilicet interpungebatur *Haud temere eſt viſum, conclamat ab a. V.* Vir doctiſſ. tantum interpunctionem curatius exigere debebat. Scribendum et accipiendum eſt; *Haud temere eſt viſum. Conclamat ab a. V.*; res animadverſa eſt haud in vanum, haud impune. Conclamavit ſtatim Volſcens etc. Atque hoc, quod ſponte ſe offert, malim equidem, quam aut *viſum* pro ſubſtantivo habere, aut accipere quaſi dictum: Viſum eſt, haud temere eſſe, quod galea refulſerat. Eſt enim *temere* proprie vetus nomen, ex temeris, temere, ut neceſſe, forte, rite et ſimilia. Tum *ab aggere* Ven. et a m. pr. Gud., quod de via accipit et illuſtrat Heinſius, ſed h. l. nemo præferet alteri, quod de duce magis conſentaneum. *exclamat* Ven. *cum clamat* Goth. ſec.——378. *in ſilvis* Leid. et Reg.——379. 380. In unum conflat Goth. tert. *Objiciunt ſeſe equites aditum cuſtode coronat.*——380. *huc illuc* Nonius in *divortia*. *abitum* Medic. a pr. m. aliique cum Rom. et aliis Pier., prætulit quoque Servius; itaque recepit Heinſius. Et videtur eſſe doctius quam vulgare: *aditum*. Ed. Mediol. *obitum*, tert. Moret. *atque omnem abitum.*

quibus illi imminebant.. 372. *lævo limite:* ſc. in *bivio portæ*, *quæ proxima ponto* v. 238. conf. ſup. ad vſ. 195. 375. res animadverſa eſt haud in vanum; non neglecta eſt. cf. Var. Lect. 377. *tendere* recte explet Serv. verbis tendere adverſus aliquem,

Horrida, quam denſi conplerant undique ſentes;
Rara per occultos lucebat ſemita callis.
Euryalum tenebræ ramorum oneroſaque præda
Inpediunt, fallitque timor regione viarum.
Niſus abit: jamque inprudens evaſerat hoſtis,
Atque lacus; qui poſt Albæ de nomine dicti

382. *complebant* Medic.——383. *lucebat* haud dubie elegantius de via inter dumos et tenebras ſilvarum, quam *ducebat*, quod vulgg. præferebant ante Heinſium, qui Servium, Medic. a m. pr., alioſque ſequutus eſt: etſi enim ab eo: *ſed fruſtra*, ſub finem notæ ſubjectum video, in contextum tamen *lucebat* receptum eſt. Præiverat autem jam olim Naugerius Ald. 1514, cui vix una et altera editio obtemperavit. *Calles* obvium eſſet mutare in *colles* vel *valles*; ſed accipio *calles* de toto illo tractu, qui erat pervius (ſic apud Livium *ſaltus calleſque* junguntur), in hoc eſt *ſemita*, quæ ducit euntem.——385. *fallique timor* Medic. a m. pr., ſicque edd. aliquot recentiorum, concinne omnino, Heinſio quoque judice, *timor ne falleretur*, niſi manifeſta librarii incuria eſſet.——386. *evaſer't* Medic. a m. pr. *invaſerat* Dorvill.——387. *locos* codd. Heinſ. et inter eos Medic., ſic quoque Romanus. Picrius nihil monuit; ſed nec aliter ille legiſſe ac reperiſſe videtur: nam ſic fere vett. edd. omnes, quas inſpexi. Nec *lacus* niſi ab emendatione viri docti profectum, quem Jo. Bapt. Egnatium fuiſſe arbitror, in cujus recenſione primum *lacus* expreſſum deprehendi: quod ſequuntur Pulman. Steph. Heinſ. Nec variant codd., niſi quod nonnulli *lucos* vel *lucus* vitioſe exhibent, *locus* Erf. Jam in lectione illa: *lacus* magna ſuboritur difficultas, ſi locorum ſitum comparet aliquis (cf. ſup. Not. ad v. 195). Lacus enim Albanus nimis longe a caſtro Trojanorum ſeu nova Troja, quaternis ſaltem leucis, abeſt, quam ut intra exiguum, quod a media nocte ad diei ortum ſupererat, intervallum eo uſque procurrere et iterum inde in ſilvas redire poſſet Niſus. Ruæus itaque, quem nunc video ad h. l. offendiſſe, *locos* præfert, ut pars aliqua agri Albani ſit, qui tum forte eo pertinebat. Enimvero non minore difficultate hæc ipſa lectio premitur. Vt concedam *locos* poëtam dicere, ubi vulgaris oratio

quem, hoc eſt, reſpondere. Tamen offendunt alii Interpp. 379. *divortia* doctius, quam diverticula.

385. *fallitque timor regione viarum* h. via, periphraſtice; ut aberraret a via. *regio viæ*, et poëtice, *viarum*, pro ipſa via. cf. ſup. ad lib. II, 737. Timor ipſe, ne in hoſtes incideret, a via, qua elabi poterat, abducit. 386. *abit* ut lib. V, 318 *Primus abit* etc. *imprudens*, Euryalum remanſiſſe non animadvertens. *Lacus Albanus* aliquantum ſane a Caſtro Trojanorum, ſeu Nova Troja, abfuit, et majore forte intervallo,

Albani; tum rex ſtabula alta Latinus habebat.
Ut ſtetit, et fruſtra abſentem reſpexit amicum:
Euryale, infelix qua te regione reliqui?
Quave ſequar? Rurſus perplexum iter omne revolvens
Fallacis ſilvæ, ſimul et veſtigio retro
Obſervata legit, dumiſque ſilentibus errat.
Audit equos, audit ſtrepitus et ſigna ſequentum.

oratio *loca* poſtulabat (cf. ſup. I, 306. 365), tamen non eſt, quod ſciam, ullus loquendi mos, quo *loca Albani* appellari poſſint. *Agrum*, *collem*, et ſimilia requiro. Unus Jul. Sabinus eſt, qui ad locum hunc quicquam notaverit: " *atque locos*; nam nomen loci Latii, ab imperio, quod erat Albæ, Albani dicti; aliter non ſtat ſenſus." Paullo obſcurius hæc dicta. Mihi quidem, donec de locis Albanis meliora edocear, *lacus Albani* præferendi videntur: *lacus* toties in *locos* abiere: nec adeo moroſi eſſe debemus, quominus in poëta feramus curſum Niſi paullo ultra juſtos limites productum, cum omnino longius curſu evectum vellet ſignificare; tandem, ſi ad lacum perveniſſe Niſus dicitur, non hoc ita urgendum eſt, ut in ipſa ripa hæſerit. Si tamen a poëtæ noſtri ſubacto judicio alienum hoc eſſe videbitur: utendum arbitror altera lectione *lucos*, ut ſcriptum a poëta ſtatuam: *Ad lucos* h. pervenerat uſque ad lucum Albanum dictum. Potuit is longius procurrere: et hoc luco tectus reſpicere cœpit demum et ſe recipere. *At lucos* Goth. ſec. exhibebat. *ducti* Medic. a m. pr.——389. *proſpexit* alter Menag.——391. *Quove* Parrhaſ. Tum Urbanus verba Niſi continuabat uſque ad *r. p. i. omne revolvens:* ut quidem in Servio nunc legitur; ſed ſecundum Jul. Sabinum, uſque ad *Fallacis ſilvæ. Simul et.* Turbat omiſſa vox *ait*, *inquit*. Donatus diſtinxerat et legerat, uti vulgo fit. Quod Fabricius ei tribuit, *Fallaces ſilvas*, præſcriptum tantum eſt ejus verbis in edit. Baſil. *Rurſum* tres Burm. *perflexum* Sprot. *reſolvens* ſec. et tert. Rottend., acute, et ſubtiliter ad *perplexum.*——394. *ſequentem* Gud. a m. pr.

tervallo, quam ut paucis horis a media nocte ad diei ortum eo uſque procurrere et rurſus inde ſilvas repetere potuerit Niſus. Enimvero nec geometrica ſubtilitate in poëta hæc exigenda ſunt, qui omnino longius curſu evectum Niſum declarare voluit. Poterat is lacum Albanum, longo etſi intervallo adhuc diſſitum, tamen prætergredi et a tergo relinquere eumque evadere, etſi aliquot millibus ab eo abeſſet. Ad oculorum ſenſum hæc in locorum planitie ſunt dijudicanda. 388. *ſtabula* cf. ad v. 274. Cæterum tota hæc poëtæ narratio egregie ad expectationem

Nec longum in medio tempus; quum clamor ad auris
Pervenit, ac videt Euryalum: quem jam manus omnis
Fraude loci et noctis, subito turbante tumultu,
Oppressum rapit et conantem plurima frustra.
Quid faciat? qua vi juvenem, quibus audeat armis
Eripere? an sese medios moriturus in enses
Inferat, et pulchram properet per volnera mortem?
Ocius adducto torquens hastile lacerto,
Suspiciens altam Lunam, sic voce precatur:

395. *dum* Ven. *tum* Gud. a m. pr. cum binis aliis.——397. *et noctis subito t. t.* junxerant olim alii ap. Servium: et sic in Mediceo interpungi video.——398. *Oppressit* Goth. sec. *rapi*, ut ad *videt* referretur, olim nonnulli ap. Serv. *c. p. contra* Montalb.——399. *Heu, quid agat?* Serv. ad IV Æn. 283.——400. *aut sese* Menag. pr. *in enses* Heins. revocavit, ut varietur oratio, cum idem hemistichium sup. II, 511 occurrat. Atque sic Gud. et alii Heins. cf. Burm. Vulgo lectum: *in hostes*, quod tueri poterat consensus Rom. et Medic. Zulich. Utrumque Servius laudat. ——403. *altam ad Lunam* Rom. et alii Pier. cum Zulich.; et potest doctius dictum videri. cf. ad Cirin 7. Vulgare est: *aspicere lunam.* Mox *et* infersit Heins. *S. a. Lunam, et sic v. pr.*, quod miror prorsus; nam *et* non habet, quo referas. Exhibent quidem illud codices et Priscianus lib. XVI, sed tamquam exemplum, quo particulam nonnunquam postponi constet. Igitur erat interpungendum saltem: *Suspiciens altam Lunam et, s. sic ore pr.* aliquot Pier. et Gud. a m. sec. *forte pr.* Medic. pro div. lect. Vide sup. ad VI, 186.

expectationem movendam est comparata. 396.—398. Euryalum ignoratione viarum tenebrisque oppressum, inopinato hostis adventu turbatum, frustraque modo hoc modo illud conantem, dum nunc fugam nunc arma parat, capiunt et abducunt.

402. Consilium Nisi ex v. 409 declarandum est: volebat occulto et repentino assultu conturbare et consternare hostes, ut incerti, quibus insidiis peterentur, in fugam se conjicerent; ita liberandi Euryali copiam fore. Et successisset res, nisi morte Euryalo intentata

Tu, dea, tu præsens nostro succurre labori,
Astrorum decus, et nemorum Latonia custos;
Si qua tuis umquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, si qua ipse meis venatibus auxi,
Suspendive tholo, aut sacra ad fastigia fixi:
Hunc sine me turbare globum, et rege tela per auras.
Dixerat: et toto connixus corpore ferrum
Conjicit. Hasta volans noctis diverberat umbras,
Et venit aversi in tergum Sulmonis, ibique

404. pro *labori*, *dolori*, videtur desiderare Burman. Sec. ad Antholog. p. 150, sed ad illum poëtæ locum, quem ibi tractat, spectare id debet. ——409. *Nunc* pr. Moret. *per hostes* Bigot. et Goth. tert.——410. *conisus* Rom., et hoc Pierius secundum Probum præferebat. *connixus* e suis defendit Heinsius. Sed si, ut facit, *conixus* scribitur, statim quoque *conicit* vs. 411 erat refingendum. Sic quoque vett. ap. Servium habebant.——411. *deverberat* qu. Moret. *auras* aliquot Burm. v. lib. V, 502.——412. *Adversi* vulgo ubique legitur. Servius de scuto interpretatur: sic quoque Donatus. Conturbat interdum animum, si videas totam antiquitatem absurdam opinionem pervicaciter tenere, et recentiores eidem inhærere. Est docta ad h. l. Heinsi nota, qua docet ex tergis animantium facta scuta, et hinc terga poëtis de scutis dicta. Enimvero de hoc nemo facile dubitet. Sed hoc loco *tergum* dictum est, non modo sine ullo adjuncto, quod sensum adjuvare et scuti notionem inferre possit, ut in loco Ovidii, quem laudat, factum; verum etiam adjecta voce, quæ illum significatum prorsus evertit: *in tergum Sulmonis*. Burmannus satis habet vs. 764 inf. laudare. Saltem erat dicendum, ex adverso stetisse Sulmonen Niso, etsi tergo in eum converso: nemo tamen hoc positu aliquem *adversum stare* dixerit. *Aversi* esse legendum, cum Cerda nullus dubito. Toties in hac voce turpiter lapsi sunt librarii, ut licentiæ in eam satis sit nobis. Habet quoque illud sec. Rottend. Transadacta autem fuit

tata in apertum ille prorupisset. 404. Imitatur copiose Statius VI Theb. 633 sqq. Formula precum v. 406 sollennis et nota vel ex Iliad. λ, 39 seq. ε, 115 seqq. Odyss. δ, 763 sq. ς, 240 sqq. et alibi. *præsens*, propitia, ut alibi monitum. 407. *auxi* aut alia ipse tuli, addidi, aut, quæ vox sacra est, auxi, struxi, apposui. 408. *tholus* est interius tectum rotundæ ædis in testudinem concameratæ, *fastigium* est in aditu et super foribus. 409. *sine* ἕκατι, ut Iliad. ϑ, 242. 243; sollennius

Frangitur, ac fiſſo tranſit præcordia ligno.
Volvitur ille vomens calidum de pectore flumen
Frigidus, et longis ſingultibus ilia pulſat.
Diverſi circumſpiciunt. Hoc acrior idem
Ecce aliud ſumma telum librabat ab aure;
Dum trepidant, iit haſta Tago per tempus utrumque
Stridens, trajectoque hæſit tepefacta cerebro.
Sævit atrox Volſcens, nec teli conſpicit uſquam
Auctorem, nec quo ſe ardens immittere poſſit.

fuit haſta per Sulmonis tergum ita, ut per pectus emineret, longum vero haſtile, quod vulnere extat (*ibi*, in tergo, qua prominet haſtile, ferro in interiora adacto), ſuo pondere inclinatum frangitur: Homerico more. Nec tamen hoc veteres Grammatici animis ſatis aſſequi potuiſſe videntur, quantum ex Servianis fragmentis intelligitur; itaque ibi ſubjicitur: "Sciendum tamen, locum hunc eſſe de his, quos inſolubiles ſupra vſ. 363 "diximus." *Sulamonis* Sprot.——413. Vulgg. *fixo*. *fiſſo* Heinſ. e Medic. et cæteris vetuſtioribus repoſuit: ſic quoque veteres Pierii, niſi quod in aliis lectione abraſa modo *fixo*, modo *fracto* reſcriptum erat. *t. p. ludo* pr. Menag.——415. *pulſant* Menag.——416. *Hic a.* qu. Moret., ſed eſt: tanto acrius, quod et latuerat, ut Servii verbis utar, et quod ei primus proſpere ceſſerat jactus. *acrius* Medic. et a m. pr. Gud.——417. *telum ſumma* aliquot Heinſ. et Burm. Ex iiſdem et Pier. pars: *vibrabat* cum Goth. tert. et Erf. Sed in emendatioribus, ait Pierius, *librabat*, quod et elegantius.——418. *iit* ex Leid. et Moret. ſec. Heinſius adſcivit: extat tamen jam in edd. nonnullis. Burmannus addit cod. Bigot. Vulgo lectum *it*, ſc. contracte pro ivit, et illa antiquior forma e vetuſtioribus poterat ſervari. Interpolarunt nonnulli *itque* in alt. Hamb. *volat haſta* in Montalb. et apud Priſcian. *haſta tremens* Bigot. *per tempus utrumque* Aſper Grammaticus expoſuit: *inter t. u.*, ut Servius notat.——419. *exit* pro *hæſit* Vratiſl.——420. *volvens* Goth. tert. *telis* Dorv. *umquam* Medic. a m. pr. ——421. *quo ardens ſe* Ald. et Goth. ſec.

ſollennius erat δός με. *da, fac, me.* 413. Iliad. ξ, 437 κελαινεφὲς αἷμ' ἀπέμεσσεν. Lucret. II, 354 *Sanguinis exſpirans calidum de pectore flumen.* 415. Georg. III, 506 *imaque longo Ilia ſingultu tendunt.*

416. Pacuvianum laudat Macrob. VI, 1 *Diverſi circumſpicimus: horror percipit.* 417. *ſumma telum librabat ab aure.* Cogita ſtatum vibrantis haſtam, elevata a dextra capitis parte manu. De eodem accipiendus Euripidis verſus Hippol. 221 παρὰ χαῖταν ξανθὰν ῥίψαι βέλος. 418. 419. Homericum vulnus, v. c. Iliad. δ, 502, et ν, 473.

Tu tamen interea calido mihi ſanguine pœnas
Perſolves amborum, inquit; ſimul enſe recluſo
Ibat in Euryalum. Tum vero exterritus, amens
Conclamat Niſus; nec ſe celare tenebris
Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem:
Me, me (adſum, qui feci), in me convertite ferrum,
O Rutuli! mea fraus omnis; nihil iſte nec auſus,
Nec potuit: cœlum hoc et conſcia ſidera teſtor.
Tantum infelicem nimium dilexit amicum.
Talia dicta dabat: ſed viribus enſis adactus
Tranſabiit coſtas, et candida pectora rumpit.

423. *inſit* Leid. et alter Menag. cf. Heinſ. et Burm. *enſe recluſo*: credibilius, ait, eſt, Burmannus, hic, ubi jam pugna ſit, enſem jam ſtrictum habuiſſe Volſcentem, et hinc conjicit leg. *enſe reducto*: quod per ſe non improbem: reducit enim enſem et is qui cædit, et is qui pungit: uti haſtam qui immittit, v. c. inf. XI, 605. 606 et ap. Ovid. Met. XII, 131 Achilles Cygni os pulſat *clipeo reducto*, ſc. quoties impingeret, retro ferebat clipeum, ut vires colligeret. cf. inſ. X, 552. Sed nulla adhuc pugna eſt. Trahitur captivus Euryalus, interea ex occulto advolat haſta.——425. *celerare* pr. Hamb. *latebis* Ven.——426. *haud tantum* Franc. et Goth. pr. *potui* ed. Junt. *potuit tantum* Goth. ſec.——427. *feci inquit* Parrhaſ. peſſime. Sic ſumma verſus vis infringitur.——428. *neque a.* Rom.——429. *ſidera conſcia* edd. ap. Pier.——432. *Tranſabiit* bene Heinſ. repoſuit; ſic Rom. pr. Menag. pr. Hamb. et duo alii Heinſ. Eſt vocabulum Statio frequentatum, interdum portentoſe, ut IX Theb. 126, ubi haſta conjecta *medium Polcten Tranſabit et juncti clipeum cavat improba Mopſi.* Nonnulli codd. ap. Pier. Heinſ. et Burm. cum ed. Mediol. Ed. Ald. pr. cum Junt. 1520 *Tranſadiit*: ed. Ven. *Tranſabigit.* Vulgo ante Heinſ. expreſſum: *Tranſadigit*, quod alienum a loco hoc, quo, tranſadigitur, requirebatur. Exhibet illud jam Ald. ſec. 1505. At Nauger. Ald. 1514 *Tranſabiit.* Variant hinc edd. ſeqq. Medic. a m. pr. *Tranſadibit.* Zulich. et Franc. *Tranſegit.* *pectora candida* Rom. cum aliquot aliis Pier. Sprot. et tres alii Burm. *rumpit* itidem Heinſ. e Medic. et aliis vetuſtioribus cum ſuis, tum Ge. Fabricii dedit. Vulgg. *rupit.*

ν, 473. *tepefacta:* ſæpe ibid. Iliad. π, 333. 422. Servius et Macrob. VII, 1, pag. 572 Lipſ. laudant ex Ennii Annal. I *nam mi calido das ſanguine pœnas.*

424 ſqq. Obſerva hic incaleſcere orationem cum ipſo Niſi

Volvitur Euryalus leto, pulchrosque per artus
It cruor, inque humeros cervix conlabsa recumbit,
Purpureus veluti cum flos, succisus aratro,
Languescit moriens; lassove papavera collo
Demisere caput, pluvia cum forte gravantur.
At Nisus ruit in medios, solumque per omnis
Volscentem petit; in solo Volscente moratur.
Quem circum glomerati hostes, hinc comminus atque hinc
Proturbant. Instat non secius, ac rotat ensem
Fulmineum; donec Rotuli clamantis in ore
Condidit adverso, et moriens animam abstulit hosti.
Tum super exanimem sese projecit amicum

433. *Volvitur leto* displicebat Jo. Schradero: malebatque idem *Solvitur* vel Volvitur *E. terra. tabo.* Vide Notam.——436. *Linquescit* Dorvill. *lasso*, quod Nauger. restituit, merito defendit Heinsius; Edd. vett. cum Aldina priore et pars codd. Pierii habebant *lapso*; apud eundem edd. *laxo.* Ovid. Met. III, 502 de Narcisso contabescente: *Ille caput viridi fessum submisit in herba.*——437. *Dimisere* aliquot Burm.——438 *Ac* vel *et* aliquot Pier.——441. *Perturbant* multi Pier. et Heins., male. *non segnius* edd. ante Heins. et aliquot codd., inter quos Goth. pr. Major tamen et melior pars *non secius* vel *setius*, ut Rom. Medic. et alii Heins., vel *sætius*, ut pr. Mentel. Eadem scriptura et varietas alibi occurrit: cf. h. l. Heins. et sup. V, 862. Ge. II, 277. III, 367 et al. *non serius* Franc. *rotet* Leid.——444. *exanimum* codd. plerique: cf. ad IV, 8. Præfert vulgatum Heinsius; ob suaviorem sonum, puto.

Nisi calore. Et illa *Me, me*, etc., quis non æstuet juvenilis animus inter legendum. 433. *volvitur*, provolvitur, concidit, cæsus, moriens: pro hoc dixit *leto*. 435 — 437. Eximia et suavis comparatio, sed in qua Maroni nil imputandum præter verborum ornatum. Nam præclarum illud: *succisus aratro*, quo res, quæ multis modis fieri poterat, tam suaviter ad unum certum casum revocatur, a Catullo mutatus est: Carm. XI, f. cf. eund. LXII, 39 sq., alterum de papavere totum Homericum est Iliad. Θ, 306. 307. Imitati sunt multi. Cerda laudat Ovid. Met. X, 190 sqq. Adde Apollon. III, 1398 sqq. Versus 444. 445. præclari et facto et verborum delectu: nunc

Confossus, placidaque ibi demum morte quievit.
Fortunati ambo! si quid mea carmina possunt,
Nulla dies umquam memori vos eximet ævo:
Dum domus Æneæ Capitoll inmobile saxum
Adcolet, imperium que pater Romanus habebit.
Victores præda Rutuli spoliisque potiti,
Volscentem exanimum flentes in castra ferebant.
Nec minor in castris luctus, Rhamnete reperto
Exsangui, et primis una tot cæde peremtis,
Sarranoque Numaque. Ingens concursus ad ipsa
Corpora, seminecesque viros, tepidaque recentem

445. *Confixus* Dorvill. a m. sec. Vir doctus ap. Burm. conj. *placita*, quod arridet Burmanno.——446. *possent* Goth. tert., male; idem v. 447 *Nulla dies, nunquam.*——451. *exanimem* Rom. et Dorvill., bini Goth. vid. modo v. 444.——552. *Nec minus* pr. Rottend.——453. *Exanimi* Ed. Ven.——454. *Serrano* vulgo et hic. v. sup. ad 335. *Remeque* possit quis suspicari ex v. 330. *Lamoque* Jo. Schrader. Sed doctius ponitur nunc novum nomen, ut supra v. 343 sq. tanto plura præteriisse videatur.——455. *seminecisque ultos* Hamb. sec. *tepidumque recenti Cæde locum* vulgaris lectio in Romano regnabat: eam vero in suis codd. non occurrere testatur Heins. præterquam in Gud, a m. pr. Tamen et Medic. secundum Foggiuium ambiguam scripturam habet. Alteram lectionem: *tepidaque recentem Cæde locum*, ut jam Egnatius emendatum dedit, bene post Ge. Fabric. Pier. et alios Heinsius tuetur ex Serv. et Macr. VI Sat. 6. Est ea haud dubie elegantior, non per hypallagen, ut

nunc enim recte memorata *placida* mors, et *quiescere* in amici complexu.

446—449. Splendidissimum epiphonema! et ad miserationem altius infigendam animo, dum se ipsum ea tactum significat poëta, aptissimum. Sumserunt a poëta alii, non æque feliciter: congessit imitationem multorum Cerda. Splendor autem et pondus in ornamentis ac verbis. *domus Æneæ*, gens Julia, aut, quod minus malim, omnino populus Romanus. *immobile saxum:* quippe *æternum* Capitolium, et nota narratio de Termino deo, qui in fundamentis Capitolii jaciendis non cessit loco. *pater Romanus* est Jupiter Capitolinus, non Augustus: is non æternum habiturus erat imperium.

452. conf. Iliad. x, l. c. 523. sq. 455. 456. *tepidaque recentem cæde locum*; docte et

6 eleganter

Cæde locum, et plenos ſpumanti ſanguine rivos.
Adgnoſcunt ſpolia inter ſe, galeamque nitentem
Meſſapi, et multo phaleras ſudore receptas.
Et jam prima novo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Jam ſole infuſo, jam rebus luce retectis,
Turnos in arma viros, armis circumdatus ipſe,
Suſcitat; æratasque acies in prœlia cogit,
Quiſque ſuos, variiſque acuunt rumoribus iras.

ut male exponunt, ſed propter exquiſitiorem et remotam a vulgari formam. Nam *locus recens cæde* eſt doctius dictnm, quam *locus recenti cæde. tepidæque madentem C. l.* Porcius Pierii, cum edd. Mediol.——456. *pleno ſpumantis ſanguine rivos* aliquot Heinſ., it. Erf., etiam Medic. a Fogginio expreſſus, quem Heinſius cum Gud. et pr. Menag. *plenos ſpumantis* exhibere narrat, *ſpumantis* etiam ex Romano notatum, *et plenos ſpumantis* præſcriptum Donati commento. Eſt autem hoc, quod et Cuninghamus expreſſum dedit, ſcitius haud dubie doctiuſque; *pleno ſpumantes ſanguine rivos*, quam alterum: *plenos ſpumanti ſ. r.* Utrumque tamen paullo τραγικώτερον, ut ſolent *rivi ſanguinis* dici, nunc *pleni ſanguine.* Servius *ſpumantem ſ. rivos* legit ſc. locum, nimis magnifice in cæde aliquot virorum.——457. *Cognoſcunt* qu. Moret.——460. *Titani* Goth. tert., ſtolide.——461. *Cum ſ. i.* idem Goth. tert., quod ferri poſſit. *receptis* vett. exemplaria ap. Pier. *relictis* pr. Hamb.——464. *Quiſque ſuas* ſc. acies Medic. et alii Heinſ. et Burm. cum Goth. tert. Ita oratio ſic procedit: *æratasque acies in prælia cogit Quiſque ſuas*, quod ſane expeditiſſimum erat, quodque præferam argutiis aliunde inductis. At *quiſque ſuos* tuebatur Ge. Fabric. (ſecundum Homericum Iliad. δ, 428 κέλευε δὲ οἷσιν ἕκαστος Ἡγεμόνων), ut eſſet ſyntheſis, et alia figura: *quiſque cogit et acuunt.* Montalb. et Parrhaſ. *Quique ſuos*, etiam elegantius. Poteſt quoque ſic diſtingui et interpungi: *Turnus in arma viros— Suſcitat æratasque acies; in prælia cogit Quiſque ſuos; variiſque acuunt rumoribus iras.* Ita vero in *viros æratasque acies* eſt otioſi quid. Aut ſic: *cogit; Quiſque*

eleganter, non per hypallagen, ut vulgo exponunt, ſed propter exquiſitiorem et remotam a vulgari uſu formam. Nam *locus recens cæde* doctius dictum eſt, quam *locus recenti cæde*, in quo cædes recens facta. At *cædes tepida* propter tepentem adhuc cruorem. φόνος, αἷμα λιαρόν. Ita et mox *plenos ſpumanti ſanguine rivos* dictos accipe pro *rivis ſanguinis.* Nec tamen infitiandum, paullo tumidius et tragice hoc dictum eſſe. conf. Var. Lect. 460. Homericus verſus Iliad. λ, 1. 464. Debebat

Quin ipſa adrectis (viſu miſerabile) in haſtis
Præfigunt capita, et multo clamore ſequuntur,
Euryali et Niſi.
Æneadæ duri murorum in parte ſiniſtra
Oppoſuere aciem (nam dextera cingitur amni),
Ingentiſque tenent foſſas, et turribus altis
Stant mæſti: ſimul ora virum præfixa movebant,
Nota nimis miſeris, atroque fluentia tabo.
Interea pavidam volitans pennata per urbem
Nuntia Fama ruit, matriſque adlabitur auris
Euryali. At ſubitus miſeræ calor oſſa reliquit.

que ſuos variiſque acuunt rumoribus iras. Quatuor Burmannianis copula in *variiſque* abeſt. *varioſque* ſec. Rottend. *rumores* poëta docte pro hortatibus dixiſſe videtur.——465. *ipſi* Ven. *mirabile* multi Heinſ. ex more. ——467. An hoc hemiſtichium ex interpretamento in margine adſcripto ſubnatum? [Sic cenſet auctor libri, cui titulus, *Lettres de quelques Juifs à M. Voltaire.*]——468. *in* abeſt Rom. et binis Rottend.——469. *nam dextra* agnoſcitur Priſciano lib. VII, et ſic Goth. pr. Sed defendit alterum librorum auctoritas ap. Heinſ. *nam cetera* Goth. tert. *amne* Sprot.——471. *movebant* Heinſ. e ſuis et Pierianis reſtituit. *monebant* pr. Hamb. pro var. lect. Vulgo ante Heinſ. lectum *videbant*; dederat tamen *movebant* Naugerius in Ald. tert. et ex eo alii. *ſimul* pro copula eſt: nec *Stant—ſimul ac videbant* latinum eſſet.——472. *Nota minis* ſec. Goth.——473. *pinnata* Medic. et Gud. cum Rom.; et ſic Servius.——474. *F. gerit* Ven. a m. pr. *auras* Medic. a m. pr.——475. *At* Heinſ. cum melioribus. Vulgo *Ac. relinquit* Erf.

bebat eſſe: *acies in prælia cogunt et acuunt:* figura, quam ſyntheſin vocant, dictum *cogit quiſque ſuos.* Sed. v. Var. Lect. *rumoribus* docte videtur poſitum pro hortatibus, vocibus. 468. De locorum ſitu v. Excurſ. III ad VII et ſup. ad v. 194 *a læva parte* caſtrorum, quæ in mare converſa erant, porta erat, a qua duplex via ducebat, altera ſecundum littus, adeoque verſus Laurentum, altera in interiora agri, qua, retro ad Tiberim verſus collem Palatinum perveniri poterat. Firmant Trojani præſidiis vallum ab læva parte (v. ſup. p. 132), qua Rutuli oppugnare munitionem ſeu urbem, quam Virgilius perhibet, poterant: collocant ea in ipſo vallo ſeu muro et turribus, quas foſſa ambit.

473 ſq. Comparant Andromachæ trepidationem et luctum Iliad. χ, 447 ſqq. et Iliad.

ζ, 388

Excuſſi manibus radii, revolutaque penſa.
Evolat infelix, et, femineo ululatu,
Sciſſa comam, muros amens atque agmina curſu
Prima petit: non illa virum, non illa pericli,
Telorumque memor; cœlum dehinc queſtibus
inplet:
Hunc ego te, Euryale, adſpicio? tune, illa ſenectæ
Sera meæ requies, potuiſti linquere ſolam,
Crudelis? nec te, ſub tanta pericula miſſum,
Adfari extremum miſeræ data copia matri?
Heu, terra ignota canibus date præda Latinis
Alitibuſque jaces! nec te tua funera mater

476. *Expulſi* ap. Macrob. lib. IV Sat. I editum. *Diſcuſſi* Parrhaſ. *reſolutaque membra* refingit Barneſ. ad Il. X, 448. ut græcis latina conveniant: cauſſa parum idonea.——478. *comas* Ven. et Goth. ſec., qui et: *agmina circum* exhibet.——480. *dehinc cœlum* tres Burm.——481. *Non ego* Goth. ſec. *Hinc* Hugen. *Hunccine te, Euryale* vett. edd. Macrobii V Sat. 9 et in margine cod. Bemb. Terentii. Ex iiſdem et aliis codd. Heinſius reſtituit *tune illa ſ.*, quod jam Ald. tert. habet, pro vulgato: *ille*, quod tamen doctius videtur. cf. ad v. 485. Dorvill. a m. ſec. *ipſe.* ——484. *extremis* Medic. et Sprot. *extrema* plures Heinſ. et Burm.——485. *date* poſt Fabricium Heinſ. e codd.; vulgo *data*, minus eleganter, inprimis poſt *data copia.*——486. Locus interpretatione vix expediendus. Servius *funeram* exponit h. e. eam, ad quam funus pertinet, quaſi funeream. Addunt alii *funeras* producere cadavera, *præficas* ſequi. Grammatico acumine digna antiquata vox, non Maroniana elegantia! Quid quod

ζ, 388 ſeq. Ut imitatorem minus ſubacti judicii agnoſcas, cf. Statii III Theb. 133 ſqq. 476. Affectus a multis adumbratus. Qui exempla cupit, Cerdam adeat: malim talia quemque ſibi in ipſa poëtarum lectione notare et reminiſci, quam cumulata cognoſcere cum faſtidio. 479. *prima agmina* haud dubie jungenda. Nam procurrit ante propugnatores valli. 485. 486. ex priſci ævi atrocitate, ſatis nota, vel ex Iliadis primis verſibus. Ad ſequentes quoque verſus illuſtrandos undique locorum copia ſuppetit, etiam ex ipſo Homero, v. c. Odyſſ. ω, 291 ſqq. Iliad. χ, 86 ſqq. conf. inf. X, 557 ſeqq. 486. *nec te t. f.* Ut nunc legitur, ratio grammatica

Produxi, preſſive oculos, aut vulnera lavi,
Veſte tegens; tibi quam noctes feſtina dieſque
Urguebam, et tela curas ſolabar anilis.
Quo ſequar? aut quæ nunc artus, avolſaque membra,

quod nec vocis exemplum extat, niſi ex lectione Joſ. Scaligeri in Ennii epitaphium illata: *nec funera fletum faxit.* Diſplicuit Serviana ratio jam Julio Sabino, qui ſic accipit: "ego tua mater peperi te non ad funera, id "eſt, ut ipſa tibi facerem funus." Subſtituit igitur ille, quod alii quoque faciunt: *nec te* ad *tua f.*, ſed hoc plumbeum eſt; aut, quod Pſeudo-Donati interpretationi præfixum video: *nec te* in *tua f.*, at in ipſa interpretatione aliter acceptus locus: "Hic quoque, inquit, aliud fuerat dictura, aliud ſubjecit, dolentis more." Scilicet ex ejus ſententia ſcribendum erit cum Catrœo: *nec te—tua funera mater P.*, ut ſe ipſam reprehendat: quid dico te? ſaltem tua funera: quod an cuipiam ſe probaturum ſit, ignoro. Aliud acumen ſequuti ſunt alii. Cerdam non aſſequor: etſi is proclivior eſt in Servianam rationem. Caſtalio apud Burmannum verba jungebat ſic: *nec te tegens veſte produxi funera.* Dura prorſus oratio. Locum eſſe corruptum nullus dubito atque eum adeo inter ea eſſe referendum cenſeo, in quorum corruptelis omnes codices conſpirant adeoque teſtatum faciunt, ſe iſtis depravationibus ſeriores eſſe omnes. Laudatur quidem lectio ex ſec. Moret. *nec enim tua*, et ex Parrhaſ. *nec ego tua*, ſed correctorem in his agnoſcas facile; nec in aliis locis hi codices ab aliis recedunt niſi ex interpolatione. Sed in promtu eſt loci emendatio, quæ, una cum depravationis cauſſa, ex antecedenti *tua* in oculos incurrit: eamque jam Bembus propoſuerat: *nec te tua* funere *mater Produxi*, nec ego produxi te funere. Vulgare erat: ducere, producere, funus; et elegantia nota pro ego, *tua mater.* Burmannus caſtigationem hanc admitti poſſe concedit, fluctuat tamen incertus tandemque tentat: *nec triſtia funera.* Heumannus olim conjecerat: *te* et *tua fun.* Laxa et fluxa oratione: lorum in rivo naturæ putes. Merula ad Ennium p. 56, qui Servianæ alioqui rationi favet, inſuper legebat: *Proluxi*, nullo cum fructu.——487. *oculis* duo Burm.——488. *tibi quod* Rom. *qua* Erf., et mox v. 489 *Urguebant.* *tela anili* alter Mentel.——490. *ſequor* alter Hamb. *aut quo* Montalb. et Goth. tert.

matica accipere ſic jubet, ut *tua funera* ſit appoſitum voc. *te.* Scilicet funus ducitur, producitur, adeoque et corpus. Friget tamen vel ſic locus cum cadavere. Probabile fecimus, legendum eſſe *funere*; nec ego funus tuum duxi; pro hoc doctius dictum: *nec te produxi funere.* Ad ſententiam illuſtrandam laudat verſus Ennianos Macrob. VI, 2 ex Creſphonte: *Neque terram injicere, neque Cruenta conveſtire mihi corpora licuit, Nec miſeræ lavere lacruma ſalſum ſanguinem.* vid. Var. Lect. 488. Minus bene de veſte funebri, ἐντάφιον dicitur, cogitant

Et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te,
Nate, refers? hoc ſum terraque marique ſecuta?
Figite me, ſi qua eſt pietas; in me omnia tela
Conjicite, o Rutuli; me primam abſumite ferro:
Aut tu, magne pater divom, miſerere, tuoque
Inviſum hoc detrude caput ſub Tartara telo:
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.
Hoc fletu concuſſi animi, mæſtuſque per omnis
It gemitus; torpent infractæ ad prœlia vires.
Illam incendentem luctus Idæus et Actor,
Ilionei monitu et multum lacrimantis Iuli,
Conripiunt, interque manus ſub tecta reponunt.
  At tuba terribilem ſonitum procul ære canoro
Increpuit. Sequitur clamor, cœlumque remugit.

492. *Nate ne fers* alter Hamb. *quæ ſum* aliquot edd. vett., ſed *hoc ſum* omnes ſcripti Pier. et Heinſ. et Gothani, præter primum. *hæc ſum* ſec. Rottend. et Parrhaſ.——494. *primum* alter Hamb. *abrumpite* ſec. Moret.——495. *At tu* uterque Hamb. et ſec. Moret.——498. *concuſſa animi* Goth. tert., quod facile quis exornet, qui otio abundet, quantumvis ineptum. *mæſtoſque* a m. pr. Mentel. pr.——500. *incidentem* Oudart. *et auctor* Rom. et Goth. tert. ac Dorvill. a m. ſec. In Regio ſequens verſus huic præmiſſus erat.——501. *monitum* ed. Junt.——502. *in tecta* multi Pier. et Heinſ. cum Goth. tert.; tum *reponunt* jam inde ab Aldd. legitur. *reportant* vett. edd. ap. Pier. et qu. Moret.. quod ſane vulgarius; et ſic ſup. VII, 574. At cf. ſup. IV, 391. 392. VIII, 584. *inter manus* puta famularum.——503. *ſonoro* Bigot.

tant Intpp. et στεῖρον Laërtæ a Penelope curatum huc advocant. De filii adoleſcentis morte mater profecto non cogitabat. 492. *hoc* caput, quod ante oculos erat ſuffixum pertica v. 465. 493. *hoc ſum ſecuta?* ut mihi aliquando id eſſet ſic adſpectandum! Niſi *hoc* pro eo, propterea, malis accipere. *funus* autem eſt cadaver, ut alibi quoque.

503. 504. Præclare ad revocandum a mœrore, et recipiendum ex tam longa narratione animum, utitur verſibus ad movendos animos idoneis: prioris lineas ductas eſſe ex illo Ennii: *at tuba terribili ſonitu taratantara dixit,* omnes mo-

nuere

Adcelerant acta pariter testudine Volsci;
Et fossas inplere parant, ac vellere vallum.
Quærunt pars aditum, et scalis adscendere muros;
Qua rara est acies, interlucetque corona
Non tam spissa viris. Telorum effundere contra
Omne genus Teucri, ac duris detrudere contis,
Adsueti longo muros defendere bello.
Saxa quoque infesto volvebant pondere, si qua

506. *pellere* Rom. Oudart. et a m. sec. Bigot. Mediceus autem etiam *pellere vallo* a m. sec. ex v. 519.——507. *aditus* Gud. *murum* Leid. et Moret. sec.——509. *pressa viris* Hugen.——510. *aut* Bigot. cum Goth. tert. *drudis* Franc., unde Burm. conj. *crudis*. Sed in illo codice operam ludat, qui talia rimetur. *duros* dixit pro robustis, gravibus.——512. *saxaque volvebant infesto p.* Zulich.

nuere post Macrobium. *increpuit sonitum* ut, sonuit sonitum: sed variando; sonando emisit s. 505. *In testudine* egressus est Homericam τειχομαχίαν Iliad. μ, 443 sq., quæ in hoc et sqq. poëtæ animo insidere debuit, uti ex multa lectione unicuique accidere necesse est: *testudinem agere*, scutorum junctorum (nam de machina multo minus cogitare licet), Trojani et Achivi nondum norant. Mox Messapus v. 523 Homerici Sarpedonis partes explet Iliad. μ, 387 sq. Volsci ducebantur a Camilla: sup. VII, 803. Cæterum *urbem*, novam Trojam, poëta ita descripsit, ut simul castrorum vicem ea præbere posset: lib. VII, 157 *Ipse humili designat mœnia fossa, Moliturque locum, primasque in littore sedes* Castrorum *in morem* pinnis atque aggere *cingit*. Itaque libro nono ex Æneæ præcepto non in aciem procedunt Rutulis accedentibus, sed *castra et tutos servare aggere muros* student. Erat autem, quantum video, ex poëtæ mente, fossa ducta cum aggere seu vallo, cui impositus erat murus, turribus ex intervallis distinctus. Itaque oppugnatio ita instituitur, ut primum alii testudine facta succedere, fossam implere ac vallos convellere, alii, qua parte murus nudatus erat, scalas admovere tentent. Rupta ac soluta testudine, v. 515—517 missilibus e longinquo muros propugnatoribus nudant. Tandem v. 521 in turrim impetus fit: igni immisso expulsis Trojanis irruunt Rutuli. Versus 511 ingenioso commento a poëta subjicitur. 512. *infesto*

pondere

Poſſent tectam aciem perrumpere: quum tamen omnis
Ferre juvat ſubter denſa teſtudine caſus.
Nec jam ſufficiunt. Nam, qua globus inminet ingens,
Inmanem Teucri molem volvuntque ruuntque:
Quæ ſtravit Rutulos late, armorumque reſolvit
Tegmina. Nec curant cæco contendere Marte
Amplius audaces Rutuli, ſed pellere vallo
Miſſilibus certant.
Parte alia horrendus viſu quaſſabat Etruſcam
Pinum, et fumiferos infert Mezentius ignis;
At Meſſapus equum domitor, Neptunia proles,
Reſcindit vallum, et ſcalas in mœnia poſcit.

513. *Poſſint* Leid. *quum tamen.* Duriuſcula eſt ad meum ſenſum hæc junctura. At illis, inquit, qui teſtudinem agunt, decretum eſt, experiri. Omiſſa autem in ſeqq. pronomina demonſtrativa ac relativa, quæ ſubjecta declarent, brevitatem ac vim narrationi faciunt. Jo. Schrader. in ſchedis conj. *quam t. o. Ferre juvat.*——514. Vulgata lectio erat *libet.* Multi tamen Heinſ. cum tribus Burman. *juvat.* Adde fragm. Vatic. Alludunt Medic. a m. pr. et Gud., qui cum Mediceo Pier. habent *jubat*, Priſcian. et Auguſtin. *jubet.* Probarunt idem Cuningham., qui recepit, et Jo. Schrader.; itaque prætuli, cum orationem faciat minus duram. ——515. *ſed qua* Gud. a m. ſec. *quo* Goth. ſec.——516. *v. trahuntque* Donat. et alii antiqui apud Ge. Fabric. cum Mentel. pr. a m. ſec.——517. *Rutulos ſtravit* vulgo ante Heinſ., minus ſuaviter. *ſtravit late Rutulos* Parrhaſ.——518. *curent* Leid. *ſe condere* Bigot. et Leid. a m. ſec. *detendere* Menag. alt.——520. *tentant* ſec. Rottend., tum Leid. ſupplet: *denſis cum corpore toto.*——521. *horrendum viſu* Erf.——524. *Tranſcendit v.* codd. admodum vetuſti ap. Pier. *præſcindit* pr. Moret. et a m. pr. Ven. Sed *Reſcindit* recte, ut ſupra vellebant vallos. *ad mœnia* nonnulli Heinſ. et Burm. cum ſec. Goth.

pondere pro gravi, et ob gravitatem exitioſo. 518. *cæco Marte* ſub teſtudine, quam modo *tectam aciem* et *armorum tegmina* dixerat; opponitur pugna aperta. 521. *pinus* nulla alia eſt quam ardens, quæ pro face eſſet.

Vos, o Calliope, precor, adſpirate canenti;
Quas ibi tunc ferro ſtrages, quæ funera Turnus
Ediderit: quem quiſque virum demiſerit Orco:
Et mecum ingentis oras evolvite belli.
Et meminiſtis enim, divæ, et memorare poteſtis.

525. Heumann. conj. *Vos, o Calliopæ*, graviter ob id vapulans Burmanno. Idem enotatum ex Erf.——526. *tunc* Heinſ. e Medic. et ex al. Vulgo, *tum*; alii *cum*. *ferro tum* Dorvill.——527. *Dimiſerit* multi et hic ap. Burm.——528. *horas* tres ap. Burm. et Goth. tert. *heroas*, quod nihili eſt; interpretatur tamen *horas* etiam Jul. Sabinus ut ſit tempus, quo bellatum eſt; ſed Ven. *cauſſas*: uti etiam in Enniano verſu (vid. Not.) exhibent Diomedis et Quinctiliani libri VI, 3, 86, male utique. Nec melius alii conj. *iras*. *curas*; nam *oras* Ennianum eſt. Tum *evertite* Menag. pr. *exolvite* alter Hamb., fruſtra vid. laud. ab Burm. Barthium ad Stat. I Theb. 2; adde Stoeber. ad Manil. I, 116.——529. Abeſt verſus melioribus libris cum Mediceo: adde fragm. Vatic., et recte judicabat Heinſius eſſe eum hic inculcatum ex ſup. lib. VII, 645. Aberat quoque Goth. ſec., at in pr. præmittebatur ſuperiori.

525 ſqq. Præclara hæc: facit enim Muſarum invocatio plurimum ad convertendos animos in Turnum, qui nunc rebus geſtis erat illuſtrandus: modo non ex Homero omnia nimis manifeſte eſſent tranſlata; a quo tamen omnino diligentius curatum eſt, ut omnia, quæ narravit, non ex poëtæ ingenio ſed a vetere fama profecta eſſe viderentur, quam Muſæ ſuppeditarent. In Virgilio contra nimis manifeſtum eſt, ex poëtico artificio aut formula poëtica hæc eſſe inſerta. *Vos, o Calliope.* Exempla enallages ſeu ſyllepſios vid. ap. Cerdam et alios, ut nuper in Heuſing. ad Off. Cic. præf. p. 37.

525. Vid. Iliad. ξ, 508 ſq.

527. Ἄϊδι προΐαψεν quis neſcit?

528. Verſus Ennianus ex VI Annal. teſte Macrob. VI, 1 et Servio: *Qui potis ingentis oras evolvere belli?* et hinc explicandum. *oræ* videntur dictæ ſimpl. pro partibus, ut *fines*, de toto loco, ſpatio. *bellum* eſt pugna, quæ quomodo omnibus locis per totam aciem facta ſit, quis exponere poſſit? Ἀργαλέον δέ με ταῦτα, θεὸν ὥς, πάντ' ἀγορεῦσαι etc. (Iliad. μ, 176). Adjecta vox, *evolvere*, in animum revocabat Turnebo oras veſtium: quod alienum eſt. Apud Homer. Iliad. δ, 371 γεφύρας πολέμοιο per *oras* illuſtrant, perperam utique, nam illæ ſunt intervallum inter utramque aciem, qua parte propugnatores, πρόμαχοι, prodeunt, ſeque invicem armis petunt. Servius *oras* extrema bellorum exponit; enimvero de pugna agitur.

530.

Turris erat vaſto ſuſpectu, et pontibus altis,
Opportuna loco: ſummis quam viribus omnes
Expugnare Itali, ſummaque evertere opum vi
Certabant: Troes contra defendere ſaxis,
Perque cavas denſi tela intorquere feneſtras.
Princeps ardentem conjecit lampada Turnus,
Et flammam adfixit lateri; quæ plurima vento
Conripuit tabulas, et poſtibus hæſit adeſis.
Turbati trepidare intus, fruſtraque malorum
Velle fugam. Dum ſe glomerant, retroque reſidunt
In partem, quæ peſte caret: tum pondere turris
Procubuit ſubito, et cœlum tonat omne fragore.
Semineces ad terram, inmani mole ſecuta,
Confixique ſuis telis, et pectora duro

530. *ſuſpecto* alter Hamb. *conſpectu* Parrhaſ.——531. *qua v.* Goth. alter.——532. *Italis* Rom.——536. *affecit* Medic. Pierii. *adſtrinxit* Parrhaſ.——537. *tabulis* pr. Hamb. a m. pr. *pontibus* conj. Jo. Schrader. *adheſſis* Rom. *obeſis* Goth. ſec.——539. *reſidunt*; Jo. Schrader. em. *recedunt*; ſed alterum doctius eodem ſignificatu. Eſt Lucretianum *retroque reſidit*: II, 283.——540. *carent* Franc. ſed tunc malit Burm. *qua peſte carent* ſcil. Trojani. Conf. ad v. 510.——542. *immenſa* Sprot. *ſecuti* duo Burm.——543. *Confixaque* Montalb. *Confixitque* Goth. ſec.

530. cf. ſup. lib. II, 440 ſqq., ubi regia Priami ſimili modo oppugnatur. *pontibus*, quibus diſcurrunt propugnatores per mœnia et ad turres perveniunt. Pro tabulatis pontes dici, durum eſſet. v. ſup. v. 170. 533. *defendere* ſc. turrim, non ſe; hoc indignum poëtica gravitate eſſet. 536. *Et flammam adfixit lateri*, ergo turrim ligneam fuiſſe credendum eſt, ſi exterius adhæſit fax allifa et affixa. 540. *peſtis* de incendio, ut V, 683. Dum omnes in alteram turris partem, quæ intacta ab igni eſt, concedunt: illa, quæ ſolo impoſita et ſuperſtructa erat (non fundamento ſaxeo in terram acto), utpote lignea et mobilis, inæquali pondere inclinatur et corruit. 542. Videntur ſequentia ad hanc rerum faciem eſſe revocanda. Turrim ligneam puta aggeri caſtrorum

Transfoſſi ligno, veniunt. Vix unus Helenor,
Et Lycus elabſi: quorum primævus Helenor,
Mæonio regi quem ſerva Licymnia furtim
Suſtulerat, vetitiſque ad Trojam miſerat armis,
Enſe levis nudo, parmaque inglorius alba.
Iſque ubi ſe Turni media inter millia vidit,
Hinc acies, atque hinc acies adſtare Latinas;

544. *Transfixi* pr. Hamb. pro var. lect. cum Goth. pr. *Confoſſi* Parrhaſ. *Halenor* in lib. aliquot Pier. Eſt 'Ελήνωϱ. *Elenor* Lutat. ad Stat. ap. Burmannum, qui et binis codd. abfuiſſe verſum notat, ex clauſulæ ſimilitudine, in uno verſus 548. 547. 546 ſe excepiſſe.——545. *Lucus* in Medic., in al. *Licus.*——546. *Licymnia* Medic. et Gud. Λικύμνια ex Λίκυμνος. Varie depravatum nomen: *Licimnia*, *Licinnia*, *Licinia*, *Lycimnia*, *Lacymnia*, *Lacinia*, *Lucina*, *Lucania.*——548. *palmaque* Ven., idque, quod miror, Jul. Sab. interpretantem video.——550. *atque hinc inter ſe a.* Ven. *obſtare* Vratiſl. *inſtare* pr. Hamb. et Bigot. cum Goth. tert.

fuiſſe impoſitam; eamque nunc corruentem ferri in præceps in partem oppugnatoribus adverſam. Ii, qui in turri ſunt, affliguntur gravi turris ruina ſolo, partim haſtis ſuorum mutuo transfixi: hoc eſt *veniunt ad terram.*

545 ſqq. Ornat Helenorem, ſed Homeri veſtigia legens Iliad. ζ, 23 ſq. 547. *vetitis armis:* quæ tractare nondum poſſet propter teneram adoleſcentiam: nam erat *primævus.* Male Intpp. poſt Servium ad Romanorum morem in ſervis a militia prohibitis referunt. 548. *parmaque inglorius alba*; media vox ſatis arguit poëtam non λευκάσπιν vel λευκάσπιδα ex Æſchylo VII ad Theb. 90 h. e. fulgenti clipeo inſtructum, voluiſſe innuere; ſed ἄσημα ὅπλα, qualia Euripidis Phœniſſ. 1119, nullo inſigni conſpicua tanquam unius e vulgo: cum contra eſſent picta ac cælata argumento, ſcuta clarorum virtute et facinoribus virorum. Etſi itaque idem Helenor mox fortiter in hoſtes irruat, adhuc tamen erat *inglorius*, unus e turba, ut nullis clipei inſignibus diſcerni et dignoſci poſſet. Contra vſ. 582 Arcentis filius *clarus* chlamyde purpurea dictus. Inf. XI, 711. *Enſe pedes nudo puraque parma.* Declarat utique parmam nullo inſigni conſpicuam.

549. Turri in faſtigio aperta, non tecto clauſa, in præceps data extra vallum, deſilientes duo, Helenor et Lycus, in medio hoſtium verſari ſe videbant. Alter Lycus v. 556 ſq. in aggerem et murum vibrato in altum corpore eſcendere conatur, ut ſe intra urbem recipiat.

Ad

Ut fera, quæ, denſa venantum ſæpta corona,
Contra tela furit, ſeſeque haud neſcia morti
Injicit, et ſaltu ſupra venabula fertur;
Haud aliter juvenis medios moriturus in hoſtis
Inruit; et, qua tela videt denſiſſima, tendit.
At pedibus longe melior Lycus inter et hoſtis,
Inter et arma, fuga muros tenet, altaque certat
Prendere tecta manu, ſociumque adtingere dextras.
Quem Turnus, pariter curſu teloque ſecutus,
Increpat his victor: Noſtraſne evadere, demens,
Speraſti te poſſe manus? ſimul adripit ipſum
Pendentem, et magna muri cum parte revellit:
Qualis, ubi aut leporem, aut candenti corpore cycnum,
Suſtulit alta petens pedibus Jovis armiger uncis:

552. *inſcia* Goth. ſec. *mortis* Montalb.——556. *It* pr. Moret. *melior longe* aliquot Burm.——557. *muros petit* Erf.——558. *Pendere* Goth. pr. *pandere* tert. *ſaxa manu* pr. Moret. cum Erf. quod præferret Burm., ſi in pluribus extaret: nam *tecta* de muris caſtrorum et munimentis inſolitum dici. ſ. *ſepta.* Debebat tamen concedere hoc poëtæ, ut muri ſummam partem hac voce declararet, uti mox v. 568 de eadem *faſtigia* dixit. Nec muros tecto tutos cogitare adeo abſonum eſt. *dextra* alter Hamb. et Rom. *dextris* Erf.——559. *curſu pariter Turnus* Goth. tert., nec inſuaviter.——562. *tendentem* pr. Moret. *muri magna* Erf. *revulſit* Exc. Burm. et Parrhaſ.——563. *aut* ante *leporem* abeſt apud Macrob. V, 12.

Ad 551 ſq. comparandus Iliad. μ, 41 ſqq. ν, 164 ſqq. conf. inf. XII, 4 ſq. Silius X, 1 ſqq. 557. Murum humilem fuiſſe neceſſe eſt, qualis eſt Homericus murus in vallo Achivorum, cujus pinnas Sarpedon manu convellit: Iliad. μ, 397. *tecta* pro muri ſuperiore parte, ut v. 568 *faſtigia*, apud Silium VII, 603 *qui ſummas alto prenſabat in aggere pinnas*; hinc 562 *pendentem*, nam prehenderat manu ſuperiora muri, ut ſaltu ſe in altum libraret; et *magna muri cum parte*, uti Homer. l. c. ἔπαλξιν ἑλὼν χερσὶ στιβαρῇσιν Ἕλχ', ἡ δ' ἕσπετο πᾶσα διαμπερές.

563. 564. Laudantur Iliad.

Quæſitum aut matri multis balatibus agnum 565
Martius a ſtabulis rapuit lupus. Undique clamor
Tollitur. Invadunt, et foſſas aggere conplent:
Ardentis tædas alii ad faſtigia jactant.
Ilioneus ſaxo atque ingenti fragmine montis 569
Lucetium, portæ ſubeuntem, ignisque ferentem;
Emathiona Liger, Corynæum ſternit Aſylas:
Hic jaculo bonus, hic longe fallente ſagitta;
Ortygium Cæneus, victorem Cænea Turnus;
Turnus Itym, Cloniumque, Dioxippum, Promo-
lumque, 574

565. *matris* Rom. et Porc. apud Pier. quinque Burm., minus docte. *balantibus* Goth. pr. *latratibus* Goth. tert.——566. *repetit* idem Goth. tert.——567. *foſſas atque a. c.* Rom.——568. *ad f. mittunt* Oudart.——569. *ingentis* Medic., ſed a pr. m.——570. *Lucretium*, *Lucretinum*, *Luccetium*, *Luccecium* al. *ignemque* Sprot.——571. *Et mathiona* Dorvill. *Emathion aliter* Exc. Burm. ex *Emathion aliger*, quod Goth. ſec. habet. *Corineum* et *Chorineum* multi, etiam *Corineſum*, *Corneum*, *Horneum*: ſed eſt a *κορύνη*, clava. cf. ad XII, 298. *Hyrtacides Corineum* Macrob. V, 15, ſed v. h. l. Heinſ., *Aſilas* plerique.——572. *baculo bonus* Goth. tert., belle! *falante* Franc. *fugiente* Leid., ſed *fallens* eſt, quæ occulto ferit. Valer. Fl. III, 182 *fallere nervo auſus*. *eſt* in fine addunt aliquot Burm.——573. *v. C. turmis* Goth. tert.——574. *Ithim*, *Ithin*, *Ytim*, *Itim* alii; tum *Clenium*, *Clanium*, *Clionum*, *Donium*; porro, *Diocippum*, *Dioſippum*, tandem *Promolum* Heinſ. e Medic. et al. Vulgo, *Promulum*: alii *Pomulum*, *Prumulum*.

ξ, 308 ſeq. et comparantur cum his ab Intpp. inde a Macrobio; nec tamen quicquam amplius ibi eſt quam aquila petens πτῶκα λαγωόν; tu vero conf. Iliad. ρ, 674 ſq. et comparationem cum aquila, quæ cycnos invadit Iliad. ο, 690 ſq. Quod vero ad vſ. 565. Iliad. ε, 162 comparandum memorant, perperam faciunt. *Martius lupus*, Marti ſacer; male aliter alii.

566 ſq. Cum uno loco perrupiſſet munitionem Turnus, facti inde cæteri Rutuli audaciores undique novo impetu invadunt eoque res ſuccedit, ut foſſam *humo aggeſta* expletam habeant. Tum propius murum et portam ſubeuntes

Et Sagarim, et ſummis ſtantem pro turribus Idan;
Privernum Capys. Hunc primo levis haſta Temillæ
Strinxerat: ille manum projecto tegmine demens
Ad volnus tulit: ergo alis adlabſa ſagitta;
Et lævo adfixa eſt lateri manus, abditaque intus
Spiramenta animæ letali volnere rumpit.
Stabat in egregiis Arcentis filius armis;
Pictus acu chlamydem, et ferrugine clarus Hibera,
Inſignis facie, genitor quem miſerat Arcens,
Eductum Matris luco, Symæthia circum

575. *Sagaram* al. *Idan* ex Medic. et Moret. qu. vulgo: *Idam:* etiam *Itym, Ityn.*——576. *Capis* al., et ante Heinſ. *Themillæ.*——579. *adfixa* Heinſ. e Pier. et ſuis aliquot reſtituit: pro vulgari: *infixa. afixa* pr. Hamb. pro var. lect. *intra* Goth. tert.——580. *rumpit* Heinſ. e melioribus. Vulgo, *rupit:* quod Rom. tuetur.——581. *Argentis* et *Argens* duo Burm.——583. Nolim cum Servio interpungere poſt *miſerat,* ut Arcens filii nomen ſit.——584. *Productum* Parrhaſ. Legebatur in omnibus edd. *Eductum Martis luco*; nec aliter ſcripti. In *Martis* luco jam dudum hæſeram, antequam varietatem lectionis inſpicerem; nam de Marte apud Siculos nihil aliunde conſtat. Quod enim in Panormitanorum et Mamertinorum numis

jactant faces. 575. *ſtantem pro turribus* pro vulgari, ſtantem in ſumma turri. 577. manum admoverat lateri vulnerato, abjecto ſcuto: eaque re latus nudavit: itaque demens. 578. *alis allapſa ſ.* ornate, pro allapſa eſt. Quia toties πτερόεντες ὀϊστοὶ apud Homerum, item *alata, ales* ſagitta, occurrunt: nunc velocem motum et volatum teli per alas expreſſit, ut ſup. lib. V, 319 *fulminis alæ.* In vulneribus autem ingenioſus eſt poëta Homeri exemplo. Comparant h. l. Intpp. Iliad. ν, 593 ſq. 580. h. rupit vulnere facto eam partem, illud viſcus, quo reſpiratio fit.

582—589. Ad variandam et ornandam narrationem nunc miſerationem excitat brevi epiſodio; mox Numanus Remulus indignationem injicit vecordi ſuperbia elatus. Illud vero obſcurum, ex qua recondita hiſtoria Arcentem Siculum huc induxerit, quod et in Servianis aliquis miratus eſt. Debuit poëta tacite ponere, profectum eum eſſe in Italiam cum Trojanis e Sicilia ſolventibus. 582. *ferrugine clarus Hibera,* purpura indutus Hiſpana, quæ eſt nigricantis coloris.

Flumina: pinguis ubi et placabilis ara Palici.
Stridentem fundam, positis Mezentius hastis,

numis occurrere ille dicitur, obscura suspicio est. Equidem in his locis Ditem non Martem expectabam: nisi forte poëta Adranum, indigenam deum, Martem interpretatus est. Sed prava haud dubie est lectio, et restituendum erat quod et ad conjectandum in promtu est, et apud Macrob. V, 19 habetur, etiam in Dorvill. et in Ven. pro div. lect. *Matris*, sive ut Ceres Ennæa intelligatur, quam Fazellus reb. Sic. Dec. I, 3, 2 tuitus est, sive ut mater nympha sit, cujus lucus eo in loco erat. Jam Thaliam Palicorum matrem, nympham obscuri nominis, sed fabula Siculorum domestica proditam, novimus ex Servio ad h. l. et Macrob. l. c. Hujus nymphæ lucum, nomine quoque *silvam Thaliam* dictum, in Calpurnio VI, 78. agnovit, nymphamque absolute *Matrem* dictam prodidit, Wernsdorf. V. C. in Poët. min. To. IV, p. 676. 820, ingeniose utique. *Martis* defendi posse ex inf. v. 673 Burmannus addit, quod non assequor. *Simæthia* vel *Simethia*, male vulgo ante Heins.; est enim Σύμαιθος. Pejus alii: *Sumætia*, *Symætia*, *Symethia*, *Simetia*, *Simœtia*. Romanus: *Simoënta-que*.——585. *et* abest Oudart. *ubi implacabilis ara P.* etiam h. l. legebat Cluver. Ital. ant. pag. 934. vid. supra ad idem hemistichium lib. VII, 764. Sane et h. l. aut in partes Cluverii transire aut deleto *et* legere malim: *pinguis ubi placabilis ara Palici.* Scilicet *Palicus placabilis* est qui placatur, ejusque *ara pinguis* victimis. *Palicum*, pro Palicorum, emendat Cerda. Sed vid. Not. *Palaci* Franc. Ed Ven. inquit Burm., tum pergit, Lutat. ad Statii XII Theb. 156. *Palisci* Ald., sed prima tantum. In Lutatio scriptum invenio: *et implacabilis ara Palyci.*——586. *hastis* Heins. e Medic. et Colot., item aliquot aliis. Vulgg. cum Rom. *armis*. Novum autem et ab Homerico more alienum, quod Mezentium funditorem prodit.

loris. Arcens Siculus est. Est autem in orientali Siciliæ parte *Symæthus*, *fl.*, circa quem lucus fuisse a poëta narratur eo loco, quo Palicorum templum erat. *Lucum matris* appellat, simplicissimum est accipere matrem nympham, nomine non appellatam, cujus ille lucus erat: nisi malis Matrem Ennæam intelligere, Cererem (ut sæpe Μήτηρ σὺν κόρῃ), aut sequi id, quod statuebat vir doctiss. Wernsdorf, ut mater sit Thalia nympha, quæ a Jove compressa Palicos partu edidit, ut nunc eadem Arcenti iterum nupta sit, et absolute Mater dicta. conf. Var. Lect. De Palicis loc. class. apud Macrob. V, 19. Aristot. Mirab. Audit. 58, Antigon. Caryst. 133. 175, et Diodor. XI, 89 sunt: et vix est, quod præterea desideres; sin plura cupis, adi Bochart. Chan. I, 28, Cluverium in Sicil. ant., Dorvillium in Sicil. p. 167, et ibid. Burman. Sec. p. 472 sqq., Wernsdorf. Poët. min. IV, p. 820, et Jo. Beckmann. V. C. ad Aristot. et ad Antigon. locis laudatis. Est tamen vel sic obscura summæ vetustatis religio. Fuere duo crateres

Ipſe ter adducta circum caput egit habena;
Et media adverſi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.
Tum primum bello celerem intendiſſe ſagittam
Dicitur, ante feras ſolitus terrere fugaces, 591
Aſcanius, fortemque manu fudiſſe Numanum;

589. *Diſſicit* pr. Hamb. pro div. lect. *dividit* Ven. *diffudit* tres Burm. *projectum* pr. Mentel. cum Leid., perpetua varietate, quam multi notarunt; et nuper Burmann. ad Anthol. pag. 109. *oſtendit* pr. Hamb. et alter Menag.——590. *celerem bello* Goth. ſec.——592. *fodiſſe* Franc.

crateres ſeu lacus gemelli, ideoque Fratres dicti, aquæ ſulfureæ non longe ab Eryce, urbe, ad quos ſollennia jurajuranda fieri ſolebant. Habiti inter deos fanum habuere, non longe ab urbe Palica. Quod illud h. l. circa Symæthum fuiſſe dicitur, non geographice accipiendum, ſed poëta locorum ſitum latius et a nobiliore flumine deſignat. Alioquin etiam propior Eryces fluvius erat, nunc *Fiume di S. Paullo*, ut *Iaretta* Symæthus eſt: ut bene docuit Cluverius. Quod unum tandem Palicum memorat poëta, ad poëticam rationem referendum, qua licuit ex duobus unum nominare; niſi forte jam Maronis ætate unus tantum locus fuit; quomodo etiamnum unus tantum habetur, dictus *Donna Tetia* ſ. *Naftia*, II M. ab urbe Pelagonia et I leuca a Minoo in valle montibus Vulcaniis incluſa, quæ et ipſa crater Vulcani fuiſſe creditur. Durat adhuc ſimilis ſuperſtitio, quod fatidica mulier illic ſedem habet. Mirationem facit aqua in medio cratere ebulliens, ſulfurei odoris. 588. *liquefacto plumbo.* Non quaſi plumbum funda emiſſum in aëre liquefieri putarint; quod portentoſum eſſet; ſed inflictum et illiſum duris oſſibus plumbum ex rotundo dilatatum viderant. Erat autem plumbum funda emitti ſolitum fere olivæ ſimile. In 589 poëta non ſatis attendit, ſe in oppugnatione murorum verſari. Nam *arenam* vix bene, ſaltem parum proprie, de homine in muris aut vallo ſtante, poſuit. 590. Multa h. l. moliuntur viri docti, ut difficultatem diluant, quod hic jam arma tractet, qui in lib. I, 717 puer fuit, cui aſſimilatus Amor Didonis gremio inſidere poſſet. Scilicet nec illud recte tenent, quid eo loco ſit *gremio inſidere*, ad veterem morem, nec cogitant, Amorem a veteribus puerum fere puberem haberi, quod ex poëtis et ſignis ſatis conſtat, tum vero idem jam venationi acrius indulſerat: IV, 156. VII, 479. cf. Excurſ.

Cui Remulo cognomen erat; Turnique minorem
Germanam nuper thalamo sociatus habebat. 594
Is primam ante aciem digna atque indigna relatu
Vociferans, tumidusque novo præcordia regno
Ibat, et ingentem sese clamore ferebat:
Non pudet obsidione iterum valloque teneri,
Bis capti Phryges, et Marti prætendere muros?

593. *Rhemulæ* Rufin. *Romulo* Dorvill. et Servii edd. ap. Burm. *Remulus* Goth. pr. et sec. Cæterum quid poëta in hoc sequutus sit, ut *Numanum* aliquem *Remulum* in medium adduceret, ignoro, cum insolitum sit cognomine sic aliquem insigniri. Aliter res se haberet, si Remulus esset verum nomen, et Numanus ille appellaretur ab urbe Numana in agro Piceno, unde oriundus erat.——597. *ingentem* Heins. reposuit ex Medic. et aliis codd., ac vett. edd. Nec vero accipiendum cum Servio et aliis: eum clamasse se esse magnum: sed *se ferebat*, incedebat ingens homo, vasta corporis specie; sic inf. XII, 441 *portis sese extulit ingens.* Vulgo: *ingenti.*——598. *tueri* Zulich. et Goth. sec.——599. *Marti* e codd. aliquot a Pierio notatum, a sec. Rottend. et Scheff. cum Zulich. firmatum, spreverat Heinsius, sed suscepit Burmannus, nec male arbitror: est enim eleganter et docte dictum *prætendere muros Marti*, bello, pugnæ, vallum et

curs. IV ad lib. XII. 593. Major Turni soror Nympha Juturna erat. v. inf. XII, 138 sq. 594. *sociatus habebat* pro vulgari: sibi nuper sociaverat. 595. *digna atque indigna relatu*, fanda et nefanda ῥητὰ καὶ ἄῤῥητα, nam vs. 603 seqq. virtutem popularium recte crepat; mox contumeliosa et turpia in Trojanos jacit. Est autem hoc non minus ex heroum quam ex barbarorum populorum vita, ut hostem conviciis provocent. Qui Homerum inspexit, satis tenet hoc. 596. *novo regno*, docte pro matrimonio cum regiæ stirpis femina inito; nova enim sponsa erat regina. 597. *ingentem se ferebat*, h. e. incedebat, homo vasto corpore, cum clamore. 598. comparant Hectoris verba Iliad. σ, 287. In *iterum* et in *O Phryges bis capti* Serv. et alii Trojam ab Hercule captam huc advocant, et sane laudari potest, Æn. XI, 401 *vires gentis bis victæ*. Et Silius I, 43. *Dardaniam et bis numina capta Penates.* Probabile tamen alia ex parte videri potest, alteram hanc in castris obsidionem nunc declarari. Lusum in hoc jam supra vidimus. *Nam capti potuere capi* VII, 295. *muros prætendere Marti*, pugnæ; quia vallo et muris continent se, et inclusi pugnant, aut potius pugnam detrec-

En, qui noſtra ſibi bello connubia poſcunt!
Quis deus Italiam, quæ vos dementia adegit?
Non hic Atridæ, nec fandi fictor Ulixes.
Durum ab ſtirpe genus, natos ad flumina primum
Deferimus, ſævoque gelu duramus et undis;
Venatu invigilant pueri, ſilvaſque fatigant;
Flectere ludus equos, et ſpicula tendere cornu.
At patiens operum parvoque adſueta juventus
Aut raſtris terram domat, aut quatit oppida bello.
Omne ævum ferro teritur, verſaque juvencum
Terga fatigamus haſta: nec tarda ſenectus
Debilitat vires animi, mutatque vigorem.
Canitiem galea premimus; ſemperque recentis

et muros ducere quo incluſi latere et pugnam detrectare poſſint. Hæc eadem ſup. hoc lib. v. 55. 56. 57. 67. 68. 142 ſqq. Vulgo *morti* lectum, etiam in Medic., et ſic Servius cum Jul. Sabino: nec hoc male.——602. *nec fraudis* Goth. tert.——603. *ab ſt.* Heinſ. e Sprot. et ex obſervatione. cf. ad VIII, 130.——604. *duroque* nonnulli Pieriani, tum Gud. et ſec. Moret. cum binis Burm. Heinſius conj. *crudo.* Sprot. *ſervoque*; at vid. imitationem Valer. Fl. VI, 336.——605. *vigilant* duo Burm.——607. Idem verſus Ge. II, 472, niſi quod *exiguoque.*——609. *ævom:* repente hoc ab Heinſio receptum conſpicitur; quod ſi fieri debebat, non minus aliis locis id faciendum erat; ſcilicet videtur aliqua ætate *vom* pronuntiatum fuiſſe, non *vum*, v. c. *lævom. ſævom. linquont. volvontor. divom, activom.* An vero Virgilius ita ſcripſerit, quis ſponſione certet? *bello teritur* Ven.——610. *ſeva* Leid. pro var. lect. et ap. Serv.——612. Heinſ. malebat *premimur.*

trectant, poſt muros latentes. 600. invidioſe reſpectu Laviniæ, quam Turno ereptum ibat Æneas. 602. Imitati ſunt Stat. XII Theb. 761 ſqq. Silius I, 443 ſqq. *fandi fictor* docte, qui fingit fanda h. e. qui ficta fatur, fere, quod ἐπίκλοπος μύθων Iliad. χ, 281. 603. Locus, qui ſequitur, egregius et ornatus eſt de veteris Italiæ diſciplina et vita, quæ in Sabinis diutiſſime viguit: eandem a majoribus Albanis Romani acceperant. Adde laudes Italiæ Georg. II, 167 ſqq. et ſup. V, 730. 605. *ſilvaſque fatigant*, multum pererrant. vid. ad lib. VIII, 94. 609. haſta inverſa, σαυρωτῆρι, boves aratores ceſſantes pungimus. 612. etiam ſenes armati ſumus et militamus.

614

Conportare juvat prædas, et vivere rapto.
Vobis picta croco, et fulgenti murice, vestis;
Desidiæ cordi; juvat indulgere choreis;
Et tunicæ manicas, et habent redimicula mitræ.
O vere Phrygiæ, neque enim Phryges, ite per alta
Dindyma; ubi adsuetis biforem dat tibia cantum.
Tympana vos buxusque vocant Berecyntia matris

613. *Conportare* librorum et Pierianorum et suorum (quibus duo Burm. et duo Goth. addi possunt, si tanti hi sunt) auctoritate retraxit Heinsius, et *Convectare* remisit loco alteri lib. VII, 749, ubi idem versus repetitus erat, et lib. IV, 404 *prædam convectat, recentes prædæ*, addit Burm., sunt sanguinem adhuc fumantes. Quorsum tam longe petere?——614. *fulgentis* pr. Hamb.——615. *cordis* Goth. tert. forte aliquis *D. est cordi* conjiciat. Sed poëta exquisitiori formæ incubuit: desidiæ sunt cordi, Homerico more plur., ut v. c. σφῇσιν ἀτασθαλίῃσιν. ἦσι προθυμίῃσι. νηπιέῃσιν. et ex Homerico Αἰεὶ δ' ἡμῖν δαίς τε φίλη κίθαρίς τε χοροί τε etc.——616. *vittæ* pro, *mitræ*, ap. Gell. VII, 12, perperam. Cæterum malis forte v. 616 poni ante 615. Sic junguntur sententiæ inter se conjunctæ et consimiles. *Vobis—vestis*, *Et tunicæ—Desidiæ cordi.*——617. *veræ* male editum ante Heinf. et scriptum quoque in nonnullis. *ire* pr. Hamb.—618. *adsuetum* Oudart.——619. *vocant* e libb. retraxit Heinf., quod jam in vett. edd. etiam Ald. pr. erat. Vulgg. *vocat* cum Rom., idque maluit Cuningham.

614—620. Etiam hi versus inter ornatissimos: notabilis quoque rhetoricæ propior tractatio. Phryges cum Trojanis permisceri et tamquam ab eadem stirpe profectos haberi, jam alias vidimus. Iidem mollitie et luxu infames: quandoquidem primi in minore Asia opibus excelluerunt, inprimis pauperum colonorum, qui e Græcia advenerant, judicio. Ante oculos autem habuit poëta aliquot loca Homerica Odyss. θ, 248. 249 de Phæacibus et Iliad. ω, 261; tum in illis: *O vere Phrygiæ* Iliad. β, 235. η, 96. 614. vestem aliam crocotam, aliam purpuream intellige, utramque Phrygio opere, acu pictam. 616. tunicæ manicatæ, χειρίδωτοί. cf. Stat. VII Theb. 657; tum *mitræ quæ ridimicula habent*, int. pileos Phrygios fimbriis pendulis, quibus mento subligatis malæ ac tempora obducuntur. conf. sup. ad lib. IV, 216. Male plerique omnes *mitras* Græcorum, diademata, cum his Phrygiis confundunt. 617. Sacra magnæ matris Deum in Dindymo, Phrygiæ monte: τὰ Δίνδυμα ὄρη. cf. inf. X, 252. sup.

Idææ. Sinite arma viris, et cedite ferro.
Talia jactantem dictis, ac dira canentem,
Non tulit Afcanius; nervoque obverfus equino
Intendit telum, diverfaque brachia ducens
Conftitit, ante Jovem fupplex per vota precatus:
Juppiter omnipotens, audacibus adnue cœptis.
Ipfe tibi ad tua templa feram follemnia dona,
Et ftatuam ante aras aurata fronte juvencum
Candentem, pariterque caput cum matre ferentem,
Jam cornu petat et pedibus qui fpargat arenam.

620. *cedite ferro*, c. bello, nolite arma tractare. Sed alii apud Serv. acceperant *cædite f.* hoc eft, cum viri non fitis, abfcindite partem virorum. Dignum Grammaticorum acumen, cur ipfi caftrentur.——621. *dura* Parrhaf. a m. pr. et bini Goth.——622. *nervo converfus* Dorvill. a m. fec.——623. *Contendit* vulgg. *Intendit* repofuit Heinf. e Gud. et pro div. lect. alt. Mentel., quoniam *conftitit* fubfequitur proxime. Sic fup. 590 *celerem intendiffe fagittam.* Sed aliter arcus tenditur, aliter fagitta; hæc tenditur, dirigitur.——624. *per verba precatur* Zulich. *precatur* etiam Montalb. et alter Mentel.——629. Verfus deeft Goth. tert. Et eft ille repetitus ex Ecl. III, 87, eoque in precibus his melius nos carere arbitror.

fup. VI, 785 fq., et hoc lib. v. 82. 621. *canentem* fimpl. dicentem, ut ipfa res docet.

622 fqq. Memorabile erat hoc telum, quippe primum, quod Afcanius in pugna emifit, primum virtutis documentum: itaque ornare poëta potuit. Fecit tamen Homeri exemplo, qui fic Pandari in Menelaum mittendam fagittam exornat Iliad. δ, 116. 122, etiam preces 119. Conf. inf. XI, 857 fqq. Apollon. III, 275. 283 fq. de Amore. Ex hoc illud habet: *diverfaque brachia ducens,* in diverfam partem, ἀμφοτέρῃσι διασχόμενος παλάμῃσιν; forte et *nervo intendit telum:* γλυφίδας μέσσῃ ἐνικάτθετο νευρῇ; etfi et Homer. αἶψα δ' ἐπὶ νευρῇ κατεκόσμει πικρὸν ὀϊστόν; et mox νευρὴν μὲν μαζῷ πέλασεν, τόξῳ δὲ σίδηρον. *Nervus* autem *equinus* 622. de fetifne equi an tendinibus erit accipiendus? cf. Wernfdorf. ad Avien. p. 33 in P. L. M. 626. *dona*, facrificium, ut toties poëta. Male Serv. de donariis. 627. cf. Od. γ, 382 fq. 628. *caput cum matre ferentem*; æqualem matri. Ἰσομάτορα ἀμνὸν ex Theocr. laudat Guellius:

Audiit et cœli Genitor de parte ſerena 630
Intonuit lævum: ſonat una fatifer arcus.
Effugit horrendum ſtridens adducta ſagitta:
Perque caput Remuli venit, et cava tempora ferro
Trajicit. I, verbis virtutem inlude ſuperbis. 634
Bis capti Phryges hæc Rutulis reſponſa remittunt.
Hoc tantum Aſcanius. Teucri clamore ſequuntur,
Lætitiaque fremunt, animoſque ad ſidera tollunt.

630. *Audit* Rom. et vett. Pier. *Genitor cæli* ſec. Rottend. *ſevera* Goth. tert.——631. *fatifer* e libb. Pier. et ſuis præclare intulit Heinſ. Vulgo *letifer*: ex interpretamento.——632. *Et fugit* in Rom. et aliis Pier. invenerat, ſicque Goth. ſec. et alii apud Servium, qui *effugit* prætulit, idque tuetur Heinſius. Si tamen rationem et uſum in illo *ἅμα καὶ una et* diligentius conſideres, facile apparebit, *Et fugit* unice verum eſſe, inprimis cum ſumma celeritas emiſſæ ſagittæ et percuſſi Remuli hic deſcribatur. Conf. inf. XI, 863, 4. In tert. Rottend. *offugit*, in quo adſtruendo Heinſ. multus eſt. *et fluit* Voſſ. *ſtrigens* pr. Hamb. Porro *adducta ſ.* idem ex Pier. inprimiſque Romano, exque aliis ſuis docte reſtituit, utinam declaraſſet quoque ſenſum! vulgo erat: *elapſa* vel *adlapſa* et *allapſa*, etiam in codd. parte; duo Heinſ. *delapſa*. Proprie *adducitur arcus*: tum, quæ adducto arcu evolat ſagitta, poëtæ et ipſa *adducta*, h. accelerata, admiſſa, dici potuit.——634. Exciderat in parte codd. *i*, hinc depravatum apud Pierium in Rom. *Tranſadigit verbis.* in obl. *Trajecit*, in al. *Transjecit* et *Transfigit.* Apud Burm. *Tranſigit* ed. pr. *Tranſegit* Burm. Exc. *Trajecit* multi cum binis Goth. Piget talia perſequi. *en lude* Zulich. a m. ſec. *allude* Ven.——636. *Hæc* ante Heinſ., ut paſſim in ſcriptis, vel *Hic*, *Huc*.

Guellius: Id. η, 14. 630. cf Iliad. ο, 377 et alibi. *ſonat una.* Λίγξε βιὸς etc. Iliad. δ, 125. 632. *adducta*, adducto arcu concitata. vid. Var. Lect. Niſi malis in eo manere, ut ſagitta adducta dicatur nervi reſpectu: ad quem ſagitta adducta, admota, ei impoſita fuerat. *horrendum ſtridens* jungenda. Δεινὴ δὲ κλαγγὴ γένετ' ἀργυρέοιο βιοῖο.

634. 635. Schema traductæ narrationis ad dialogum, quod orationem egregie animat, notarunt paſſim grammatici. cf. Clark. ad Iliad. δ, 303. ο, 348. Superbiæ vero, qua victis aut cæſis illudit victor, dignæ horrida heroum vita, exemplum poëta ab Homero repetiit. 637. *animos ad ſidera tollunt* audacter poëta novavit, non eo ſenſu, quo volunt, ut Aſcanii aut ſuos animos per favorem extulerint laude; ſed ſucceſſu, gloria ac virtutis ſeu conſcientia ſeu opinione ferocientes et exultantes *efferri animis* aut ipſi *animos efferre* dicuntur, et nunc

quidem

Ætheria tum forte plaga crinitus Apollo
Desuper Ausonias acies urbemque videbat, 639
Nube sedens, atque his victorem adfatur Iulum:
Macte nova virtute, puer; sic itur ad astra,
DIs genite, et geniture deos. Jure omnia bella
Gente sub Assaraci fato ventura resident.

638. *cum* Parrhas.——639. *arces urbemque* alter Hamb. cum Goth. sec., male. vid. Not.——640. *victorem. juvenem* Ven.——643. *resydunt* tert. Rottend. alter Hamb. et Zulich., et Heinsium hic suum morem non servasse miror. Vaticinia enim melius præsenti tempore efferuntur.

quidem tam sublimes, ut cælum sibi attingere videantur. Sensu facilius rem assequare quam verbis.

638. Apollo gentis Juliæ inprimis studiosus: ita Actiaca victoria ad eum referebatur VIII, 704 sqq., et Palatinum templum in ejus honorem factum. cf. Excurs. I ad h. l. 639. *Ausonias acies urbemque*, oppugnationem castrorum seu urbis Trojanorum, novæ Trojæ. 641. *mactus* quid sit origine et usu, copiose declaratur in Thesauro Gesner., nec latere potest eum, qui usum similem voc. *Auctus*, atque adeo *augens* (Catull. Epith. Pel. 323, et in Catonis verbis ap. Gell. XVIII, 12) meminerit; nec tamen hic et in similibus locis satisfacit, si teneas *mactum* esse auctum, amplificatum. Est aliquid, si reddas: o puer aucte, ornate nova virtute. Sed videtur aliud quid insuper desiderari, quod ex notione *auctus*, qui fructum et usum ac voluptatem affert, eliciendum est. Scilicet *mactus laude, virtute*, est qui fruitur laude e re bene gesta, ex successu gaudens, fructum lætitiæ inde capiens: et sic nihil est quod melius vocem reddat quam ὀνήμενος in illo Homerico Od. β, 33 'Εσθλός μοι δοκεῖ εἶναι, ὀνήμενος, qui fructum inde capiat, cui bene sit, bene eveniat! Unde vulgare Græcorum ὄναιο, ut h. l. ὄναιο τῆς νέας ἀρετῆς. Bene eveniat primum hoc virtutis documentum! læti sit ominis! Mirum tamen quod grammatica ratio in usu vocis deficit: nam ap. Liv. *jubet eum macte virtute esse*. Et tamen idem: *macti virtute, milites Romani, este*. Si in formulis ad deos precandi occurrit, tum *mactus* videtur esse lætus, propitius. cf. Cato de RR. 134. 642. *geniture deos* propter Julium Cæsarem et Augustum, ut Serv. 642. 643. Adscribendus est hic locus iis, in quibus pacis per orbem terrarum restitutæ et Jani clausi memoria celebratur. Certe post U. C. 725 scripta hæc esse necesse est. v. sup. T. I *Vita Virgil.* sub hoc anno. Merito hoc tuæ genti dabitur, ut oriundus ex ea Augustus omnia

Nec te Troja capit. Simul hæc effatus, ab alto
Æthere ſe mittit, ſpirantis dimovet auras,
Aſcaniumque petit. Formam tum vertitur oris
Antiquum in Buten. Hic Dardanio Anchiſæ
Armiger ante fuit, fiduſque ad limina cuſtos;
Tum comitem Aſcanio pater addidit. Ibat Apollo
Omnia longævo ſimilis, vocemque, coloremque,
Et crinis albos et ſæva ſonoribus arma:
Atque his ardentem dictis adfatur Iulum:

644. *affatus* aliquot Burm.——645. *miſit* aliquot Pier. et Burm. *ſpumantes* pr. Hamb. *demovet* duo Burm. cum Rom.——646. *formam* Heinſ. e melioribus Pier. et ſuis, pro vulgari, *forma:* quod Rom tuetur. *formam in antiquam* Jul. Sab. legerat.——648. *lumina* Sprot.——649. *Tunc* Parrhaſ. *Hunc* ſeptem Burm. cum Goth. fec.——651. *crines flavos* male interpolatum in Rom. multis Pier. Heinſ. Burm. et binis Goth. Erf. etiam vett. edd., ſive ex ſcriptura *alvos*, ſive ex lib. IV, 558, ſive ex incuria hominis, qui Apollinis crines deſcribi putabat. Heinſius conj. *ravos* nullo fructu. Poſt *albos* ſuſtuli interpunctionem haud dubie pravam et quæ Interpretes tranſverſos egit. Apollo in Buten mutatus etiam armis ei ſe aſſimulaverat: *ſimilis et crines et arma*; quod adjectum: *ſæva ſonoribus* h. ſævo ſonore, terribiliter ſonantia, epitheton armorum Butæ ornans eſt. Inter hæc tamen valde probabile fit, verſum irrepſiſſe e margine et ad Apollinem ſpectaſſe: *Et crinis albos et ſæva ſonoribus arma*; quæ de Bute quomodo præcipuo aliquo modo dicantur, non aſſequimur.

bella finiat. *gente Aſſaraci* ad ſplendorem orationis pertinet: v. ſup. ad Georg. III, 35. Æn. I, 284. *bella fato ventura*; bona determinatio, inprimis reſpectu bellorum civilium, de quibus maxime accipiendus locus. 644. *Nec te Troja capit*; majore virtute ornatus quam pro tam tenuibus rebus, ad quas nunc Trojani redacti ſunt. *Capere* non infrequens hoc uſu. Laudat Burm. notas ad Ovid. III Triſt. 4 30 et Barth. ad Stat. I Achil. 151. Notum ſatis eſt illud Philippi ad Alexandrum filium: Quære aliud regnum, Μακεδονία γάρ σε οὐ χωρεῖ. 645. *ſpirantes auras.* Nec vitales, cum Servio, nec odoras, cum Cerda, ſed flantes, πνεούσας αὔρας accipe. 647. Alius erat *Butes*, quem ſupra memoravit lib. V, 372. Adumbravit autem Periphantem Iliad. ρ, 323 ſq. (non locum Iliad. π, 715 ſq.). An vero etiam illud ex vita heroum fit: *fiduſque ad limina cuſtos*, ut armigeri (θεράποντες) iidem et ſatellites ſint, dubito. 651. Butæ ſimilis etiam canis, et armis,

Sit ſatis, Æneada, telis inpune Numanum
Oppetiiſſe tuis: Primam hanc tibi magnus Apollo
Concedit laudem, et paribus non invidet armis.
Cetera parce, puer, bello. Sic orſus Apollo
Mortalis medio adſpectus ſermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
Adgnovere deum proceres divinaque tela 659
Dardanidæ, pharetramque fuga ſenſere ſonantem.
Ergo avidum pugnæ, dictis ac numine Phœbi,
Aſcanium prohibent: ipſi in certamina rurſus

653. *Æneide* ubique in edd. editur. Agnoſcit et Probus. *Ænide* Medic. cum aliis Heinſ. et Pier., etiam vett. edd. Alii aberrant in *Æneidæ*, *Ænidæ*, ac ſi *Æneidæ telis* juncta vellent. Neutrum tamen rationem grammaticam habet: unde enim Αἰνείδης vel Αἰνεΐδης? Deberet eſſe Αἰνεύς, quod nuſquam occurrit. Ex Αἰνείας eſſet Αἰνειίδης. Sin ex Αἰνείας formes Αἰνέϊος, Αἰνήιος, unde Αἰνηΐς, formandum hinc eſſet Αἰνηΐδης, Αἰνηϊάδης. Si ab hoc ducatur *Æneides*, vix *e* ex *η* natum corripi poſſet. Reſtat, ut *Æneades* admittamns, unde h. l. *Æneade*, vel ad formam, quam noſter amat (vid. ad VI, 126), *Æneada*. Eſt quoque *Æneade* (*Æneadæ* apud Bottarium) Rom. ὦ Αἰνεάδη, quæ ſollennis forma eſt. Αἰνείας, Αἰνέας, Αἰνειάδης, Αἰνεάδης; unde ſæpe in noſtro *Æneadæ*. v. ad I, 157. Frequentatur etiam vox Αἰνειάδαι Cedreno, Zonaræ et aliis. Hanc etiam h. l. tuebor, remittens reliqua librariorum et grammaticorum ſeu imperitiæ ſeu acumini.——654. *ſuis* pr. Rottend. *Primum* ed. Junt. *Prima hac—laude* Hugen.——655. *nec paribus inv. a.* ed. Ven.——657. *Sic o. Apollo Mortalis, m.* Donati lectio ap. Fabric. *adſpectu* ſec. Moret. *viſus* Gud. pro var. lect. ex lib. IV, 276.——660. *tonantem* duo Burm. et Erf.——662. *ad c.* Reg. *certamine* Montalb. et Bigot. *c. curſus* Hugen.

armis, quæ ille geſtabat; *arma ſæva ſonoribus*, h. e. ſonore, ſæve, terribiliter ſonantia Butæ ſunt. vid. Var. Lect. 655. *et paribus non invidet armis*: hoc ſublime et magnificum: ſuæ ſagittandi peritiæ, ſuæ virtuti, Aſcanii futuram virtutem æquiparat deus Apollo. Alii comparationem in eo quærunt, quod Apollo puer Pythonem interfecit. Mihi hoc argumentum magis quam verum eſſe videtur. 657. *medio ſermone*; Servius: "ideo *medio*, quia non reſpondit Aſcanius." Eſt tamen ſimpliciter: antequam plura ſubjiceret, diſceſſit. 659. 660. Ergo in *fuga*, diſceſſu, divinam formam Apollo receperat. conf. Excurſ. I ad vſ. 638. 661. *numen* declaratur

Succedunt, animasque in aperta pericula mittunt.
It clamor totis per propugnacula muris;
Intendunt acris arcus, amentaque torquent.
Sternitur omne solum telis; tum scuta cavæque
Dant sonitum flictu galeæ; pugna aspera surgit:
Quantus ab occasu veniens, pluvialibus Hædis,
Verberat imber humum: quam multa grandine nimbi
In vada præcipitant: quum Juppiter horridus austris

663. *animosque* alter Hamb.——665. *armenta* Rom.——666. *tunc* et *cum* in binis Goth.——667. Habemus hic iterum exemplum rationis criticæ codicum vetustate et auctoritate potioris. *adflictu* Rom. et alii Pier. *atflictu* Medic. *afflictu* Montalb., quod a Naugerio in Ald. tert. admissum perperam. *flictu* haud dubie poëta maluit quippe doctius dictum. Sunt etiam codd., qui *flictu* tenent ap. Heins. *fluctu* tres Burm. cum Goth. pr. et tert. Cæterum alterum versus hemistichium: *pugna aspera surgit* meum quidem ad sensum et languere et sententiæ juncturam intercipere videtur. Comparatio enim fit inter illa: *Sternitur o. s. tum scuta.*——668. *occasu* vel *Oceano* Zulich. *pluvial. herbis* Rom.——669. *quam multi* ed. P. Danielis.——670. *In vada* noli tentare: variat rem; antecedente membro *humum* memoraverat, nunc mare.

claratur per *dicta*; jussa, auctoritas. 665. *Acres*; ipsi arcus intendunt acriter, et jaciunt tela amentis religata. 666. 667. Macrob. VI, 4 ex Ennii Scipione laudat: *Sparseis hasteis longeis campus splendet et horret.* Tum alii ex Annal. XI *Tum clupei resonant, et ferrei stridet acumen.* conf. inf. v. 809 et Iliad. μ, 160. sq.

668 sq. Ornavit Homericos versus Iliad. μ, 156—161. *Hædis pluvialibus*; propter hædos. Bene et clare Servius: "Supra Tauri cornua est signum, cui Auriga nomen est. Retinet autem stellas duas in manu, quæ *hædi* vocantur, et capram—quarum et ortus et occasus gravissimas tempestates faciunt. Oriuntur autem cum Scorpione mense Octobri." Ita Servius. Comparatis locis, quæ ab Intpp. excitari solent, de occasu Hædorum sub medium Decembrem maxime poëta cogitasse videtur: vid. Arat. Phænom. 678 — 681. Theocr. Id. VII, 53. 54. ἐρίφων δυομένων Callim. Epigr. 19. Stat. Theb. VIII, 407 sqq. 670. Quod alias austris insurgentibus, id nunc Jovi tribuit: *torquet* is *aquosam hiemem*, h. versat, agitat, nubes pluvias, tandem-

Torquet aquoſam hiemem, et cœlo cava nubila
rumpit. 671
Pandarus et Bitias, Idæo Alcanore creti,
Quos Jovis eduxit luco ſilveſtris Iæra,
Abietibus juvenes patriis et montibus æquos, 674
Portam, quæ ducis imperio conmiſſa, recludunt
Freti armis, ultroque invitant mœnibus hoſtem.
Ipſi intus dextra ac læva pro turribus adſtant
Armati ferro, et criſtis capita alta coruſci:

671. *et telo* tert. Rottend., ſed de fulmine poëtam cogitare dubito. *cælo n. r.* eſt pro *cæli nubila.* *lumina* Medic. a m. pr.——672. *Archanore* Goth. tert. *nati* aliquot Pier. et duo Burm.——673. *Hiera.* Hanc lectionem quomodo Heinſ. defendere poſſit, non aſſequor. Eſt enim manifeſte vitioſa: Ἱερὰ media produci nequit. Nullus dubito *Iæra* (Ἴαιρα Iliad. σ, 42) eſſe ſcribendum, ut Mentel. pr. et Gud. exhibebant: quo accedebat Medic. cum cæteris Heinſ. maximam partem *Iera.* Dorvil. *Hieta.* Zulich. *Hibera.* Turnebus *hyæna* conjiciebat: quod per ſe non malum eſſet.——674. *patriis juvenes* aliquot Heinſ. cum Regio. *æquis* Gud. Elegans eſt emendatio a V. C. Jac. Bryant communicata: *patriis in montibus.* Ita utique malim Virgilium ſcripſiſſe. Cæterum verſum hunc, puto, Virgilius ſublaturus fuiſſet ſecundis curis: nam friget, cum eadem comparatio mox tam copioſe ornetur vſ. 679 ſq.——675. *imperio eſt* Macrob. V, 11. *reducunt* Hugen.——677. *inſtant* aliquot Pier. et Heinſ. cum Goth. tert. et Erf. *obſtant* Leid. v. ſup. v. 550.——678. *coruſcis* Ven. et Macrob. *coruſcant* Medic. *coruſcent* Hugen.

tandemque, ut illis imber exprimatur, facit: *cælo cava nubila rumpit.*

672 ſqq. Ingenioſe eſt uſus loco Iliad. μ, 127 ſqq. et reſpexit duo Lapithas, Polypœten et Leonteum, pro portis caſtrorum Achivorum ſtantes. Vt ſilveſtrem daret originem fratribus, in monte Ida educatos tradit, in luco Jovis Idæi: parentibus ſilveſtrem in nemoribus Idæis vitam agentibus. 674. ἐλάτῃσιν ἐοικότες ὑψηλῇσιν Iliad. ε, 560. Cum *montis* autem *cacumine* comparatur Polyphemus Odyſſ. ι, 191. 192. In *commiſſa* v. 675 argutati ſunt veteres apud Servium, cum dubitarent, an ſit, clauſa; uti tabularum *commiſſuræ* dicuntur. Eſt haud dubie, credita, cuſtodiæ eorum a duce mandata: et ſup. 176 *Niſus erat portæ cuſtos.* 676. *mœnibus*; in mœnia VIII, 178, ut *ſolio.* 677. *pro turribus* accipio ἀντὶ πύργων, tamquam binæ turres, aliter ac

Quales aëriæ liquentia flumina circum, 679
Sive Padi ripis, Athesim seu propter amœnum,
Consurgunt geminæ quercus, intonsaque cœlo
Adtollunt capita, et sublimi vertice nutant.
Inrumpunt, aditus Rutuli ut videre patentis.
Continuo Quercens, et pulcher Aquicolus armis,
Et præceps animi Tmarus et Mavortius Hæmon,
Agminibus totis aut versi terga dedere, 686

679. Argutiæ sunt Servii seu alterius ex scriptura antiqua *liquetia* captatæ, quod *liquetia* legendum esse censet; ut fluvii nomen sit in Venetia, in intimum maris Adriatici sinum se immittentis. Sed idem fluvii nomen *Liquentia* passim scribitur, ut, hac ipsa scriptura servata, amnem illum inferre possimus. Male tamen hoc fieret, puto; nam etsi vel maxime poëta *Liquens flumen* formare potuit, tamen nimis obscurum fluvii nomen erat, quam ut nude poneretur; et male etiam grammatica junctura adhæresceret; vix quoque *Liquentia flumina* plurali numero substituisset. Servius vitiose fieri ait, ut a genere incipiamus, et ad speciem revertamur. Immo vero hoc suave et poëtis frequens, inprimis Maroni nostro: v. c. inf. XI, 68. 69. 660 sq. *liquentia* autem epitheton otiosum quidem, ornans tamen; ut *fons liquidus* et al. Ductum autem ab antiquo *liquo, ere*, prima longa; at *liqueo* prima brevi. Hinc diversitas in deductis, fere ut Græca: *φίλω. φιλέω. πορφύρω. πορφυρέω.* Quod ad codd. attinet, *liquentia* Rom. Medic. et magna pars reliquorum: sicque Macrob. et Diomedes ap. Heins., at Gud. a m. sec.. Mentel. uterque cum aliis nonnullis, et Oblongo Pierii, *liquetia:* sic et edd. vett. *Liquencia* Montalb., sed erasa *n* littera. *linquentia* Goth. tert.——680. *præter a.* Hugen. a m. sec.——683. *Arrumpunt, Erumpunt* (ut Goth. tert.), *Prorumpunt* ap. Burm. *I. aditus Rutuli:* Regius interpungit: quod et alii faciunt; nec refert.——684. *Querquens* aliquot Pier. Mox *Equicolus* vulgg. et Aldd.; reduxit *Aquicolus* Heins. ex Medic. et sec. Moret., cæteri *Aquiculus.* Sic et Pieriani partim, partim *Equiculus* legebant. In binis corrupta scriptura, *Aquilicus*, unde Heins. conj. *Aciscolus*, quod Valeriæ gentis cognomen est; in uno *Aquilurus.*——685. *princeps animi* sec. Moret. *Tmaros* multi: ut Ecl. VIII, 44. Alii et hic *Marus, Thmarus, Thamarus, Timarus. Himarus, Tinarus.* In f. *Hæmo* Menag. pr.——686. *adversi* Parrhas. *aversi* Dorvill., sicque aliquot Pier.; iidem *dederunt.*

sup. v. 575. 679 sq. ex l. c. Iliad. *μ*, 131 sqq., sed ornavit poëta adjunctis a certo genere ac loco petitis circa Padum et Athesim. Nostrum iterum expressit Claudian. de R. Pros. III, 370. *flumina liquentia;* ut fons liquidus: epitheton ornans,

Aut ipſo portæ poſuere in limine vitam.
Tum magis increſcunt animis diſcordibus iræ;
Et jam conlecti Troës glomerantur eodem,
Et conferre manum et procurrere longius audent.
Ductori Turno, diverſa in parte furenti,
Turbantique viros, perfertur nuntius, hoſtem
Fervere cæde nova, et portas præbere patentis.
Deſerit inceptum, atque inmani concitus ira
Dardaniam ruit ad portam fratreſque ſuperbos;
Et primum Antiphaten, is enim ſe primus agebat,
Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,
Conjecto ſternit jaculo: volat Itala cornus
Aëra per tenerum, ſtomachoque infixa ſub altum

687. *ipſi* aliquot Pier.; pro *poſuere* Parrhaſ. *dedere.*——688. *Tum magnæ* Dorvill.——689. *gl. in unum* Bigot. et Rom.——690. conferre *gradum* Nonius in *conferre:* quod arridet Heinſio; tum *percurrere* Sprot. *procedere* ſec. Morct. *concurrere* Ed. pr., male; tandem *p. l. ardent* Leid.——692. *hoſtes* Parrhaſ.——699. *tenerum* Heinſ. repoſuit tamquam exquiſitius e Medic. et aliis, Pierianis quoque, et exemplis illuſtravit. Vulgo: *per tenuem.* cf. ſup. ad III Ge. 108. *ſub alto* Parrhaſ.

nans. Qui 684 nominantur, e Rutulis ſunt. 688. *animis diſcordibus*; ornate, pro iis. Tum magis increſcunt iræ Trojanis. Jam autem ii erant hoſtilibus in Rutulos animis.

691. Semper inhæret animo Homeri τειχομαχία. Qui ibi Hector, hic Turnus eſt. 697. *Thebana de matre*; oriunda ex Thebe Myſiæ urbe ſub monte Placio, olim a Cilicibus colonis inſeſſa, Eetione rege clara, quem Achilles interemit, et cujus filia Andromache erat. Iliad. α, 364 et al. Campus Thebes hinc manſit etiam ſerioribus ætatibus circa Adramyttium. Late de hac Thebe Strabo et libri geographici. Burmannus laudat notam ad Ovid. XII Met. 109. 698. *cornus* vid. Georg. II, 447. 448. 699. *aëra tenerum*; alias tenuem; ſed et aliis locis alterum occurrit. Exempla collegit Heinſ.; ſpectatq;ue hoc nec minus ad aëris naturam, cum impulſui cedit et pervius eſt. *ſtomacho*; recte Serv. "Græcus ſermo eſt" dixit ſcilicet ςόμαχον, guttur, gulam; tum

Pectus abit; reddit ſpecus atri volneris undam
Spumantem, et fixo ferrum in pulmone tepeſcit.
Tum Meropem atque Erymanta manu, tum ſternit Aphidnum;
Tum Bitian ardentem oculis, animiſque frementem,
Non jaculo: neque enim jaculo vitam ille dediſſet:
Sed magnum ſtridens contorta phalarica venit,
Fulminis acta modo: quam nec duo taurea terga,
Nec duplici ſquama lorica fidelis et auro

700. *atri ſanguinis* pr. Hamb. cum aliis apud Pier., ex interpretatione. *alti vulneris* conj. Pricæus ap. Burm.——701. *effixo* Oudart. *fixum ferrum* tres Burm. *in p. recondit* Parrhaſ. *reſedit* vel *tepeſcit* codex Kœleri. Scilicet ſeu calami ſeu memoriæ vitium corrigere voluit librarius. *tumeſcit* a pr. m. Erf.——702. Vulgatum erat *Erymantha*, pro quo *Eremantha* Zulich. *ac Periphanta* Heinſ. conjiciebat. Malim eum emendaſſe *Erymanta*: eſt enim Ἔρυμας, Ἐρύμαντος. Et occurrit Ἐρύμαντα Iliad. π, 345. Scriptum quoque ſic in Mediceo: qui mox *Aphednum*, Rom. *Achidnum*. Cæteri tædium faciunt aberrationibus: quas videat, qui volet, apud Burm. et Pier. *Aphitum* tert. Goth.——703. *Bitiam ardentemque* aliquot Burm. *Tibian* pr. Moret. *oculis animoque* Zulich. *animis oculiſque* a m. pr. Parrhaſ. *furentem* vel *frementem* Cod. Kœl. et Erf.——705. *phalarica*. Sic et Medic. In voce Romana maluiſſem *falarica*.——706. *non* Parrhaſ. et Montalb. *quæ non* Dorvill. *taurica* Goth. ſec.

ſpecus h. cavum, vulnus hians, reddit *undam atri vulneris* h. ſanguinem ebullientem in undarum morem, undantem. cf. Iliad. ε, 47 ſqq. 702. *manu*; enſe, vi oppoſiti: nam v. 698 *jaculo* Antiphaten proſtraverat. Nec inſolens hoc. Etiam Serv. notavit.

703. 704. Bitiam tam vaſto et immani corpore fuiſſe declarat, ut jaculi vulnus nimis leve, nec mortem allaturum fuiſſet. Non ſatis dignum Maronis caſtigatiore Muſa hoc videtur: nec placet τὸ παιδαριῶδες; etſi referendus animus ad clipeum et loricam, quæ tam vaſtum corpus tegebat; nec de nudo corpore cogitandum tamquam jaculi vi non ſternendo. *dediſſet* pro reddidiſſet. 705. Non hic de *falarica* cogitandum, quam Liv. XXI, 8 deſcribit, ſed eſt ſimpliciter pro lancea et haſta latioris ferri dicta. Ex Servio tamen et Feſto notanda eſt origo vocis *a falis*, h. turribus. 707. *lorica fidelis* (quæ munit, tutum reddit, bona adeo et idonea, ſic ſup. VII, 640 *fidus enſis*) *ſquama duplici et auro*, duplicibus ſquamis

Suſtinuit: conlabſa ruunt inmania membra.
Dat tellus gemitum, et clipeum ſuper intonat ingens:
Qualis in Euboico Baiarum litore quondam
Saxea pila cadit; magnis quam molibus ante
Conſtructam ponto jaciunt; ſic illa ruinam
Prona trahit, penituſque vadis inliſa recumbit:
Miſcent ſe maria, et nigræ adtolluntur arenæ;

708. *in menia* Franc.——709. *At t.* pr. Moret.——710. *Talis* Rom. et Medic. Ipſa interpunctione comparationem ad antecedentia retuli: *Dat tellus—talis, qualis* pro taliter, qualiter.——712. *in ponto* tert. Moret. *jaciunt ponto* vulgg. ante Heinſ. *ſic* repetere comparationem neceſſe eſt. Importunum tamen eſt meo ſenſu et jejunum alienumque a tota loci ſtructura. An fuit: *fluctu illa ruinam P.* an: *ſi victa r.?* Sed in hujuſmodi locis nemo quicquam facile definiat.——713. *undis illiſa* aliquot Pier. *vadis in littore combit* Parrhaſ.——714. *tolluntur* aliquot Heinſ. et Burm. cum Goth. tert. Idem fere verſus III, 557.

ſquamis aureis, ſeu duplici ſquamarum ordine; uti *bilicem loricam* dixit XII, 375. 709. *ipſe ingens intonat ſuper clipeum:* Poteſt ita, cum Julio Sabino, verborum ordo inſtitui, quod et Burmanno probatur. Sed doctior eſt Serviana ratio, ut *clipeum* neutro genere dixerit: *hoc* clipeum *ingens intonat ſuper*, ſc. ſuper immania membra collapſa. Ita eſt Homericum ἀράβησέ τε τεύχε' ἐπ' αὐτῷ. Ad verbum reddidit inf. X, 488 *ſonitum ſuper arma dedere.*

710 ſqq. In ſequentibus iterum magnum poëtam agnoſcas: rem poſuit novam, per ſe magnam et terribilem, eamque ornavit ἐναργῶς et docte. Interceptus erat Crater ſeu ſinus Bajanus molibus in altum ductis, partim quibus prætoria inædificata erant, et temperati aëris et proſpectus cauſſa, partim quibus portus Julius muniebatur. v. ſup. Georg. II, 161. *Euboico littore*, propter vicinas Cumas, Chalcidenſium coloniam. v. ſup. ad VI, 2. *pila ſaxea molibus magnis*, h. alte aggeſtis cæmentis, conſtructa, quæ in pontum jaciunt. Serv. et Cerda *ponto* accipiunt: adverſus mare; quidni: in ponto? *ante* vero nolim jungere cum *conſtructam:* languet enim: molem antea conſtructam jaciunt in pontum: ſed eſt *ante* ex πρὸ vel πρὸ πρὸ, procedendo a littore. Erant autem hæ ſtructiones ac moles ex ſaxis ac cæ-

Tum ſonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
Inarime Jovis imperiis inpoſta Typhoëo. 716
Hic Mars armipotens animum vireſque Latinis
Addidit, et ſtimulos acris ſub pectore vertit;

715. *ſonitum* Goth. ſec., non male. *fremitu* idem Bigot. *Procuta* Rom. *Procida a. t. dirumque* Exc. Burm. *alta tremit*, ut *crebra* pro *crebro* maluit jungere Addiſon. ap. Burm., quoniam Prochyta non alta ſed humilis eſt. Sed v. Not.——716. *Inarimæ* Rom.——717. *Sic* pr. Moret. *omnipotens* tres ap. Burm. *animos* Parrhaſ. et Servii codd. ad X, 22. *Hic animum Mars armip.* Goth. pr. *animos* Erf——718. *ſub pectora* aliquot Heinſ. cum Goth. ſec., perpetua varietate et alibi obvia. Arridet tamen Heinſio. Alterum tamen jam lib. VI, 101 vidimus. *in pectora* Leid. cum Goth. tert.

mentis pulvere Puteolano ſolidatis confectæ. Eum enim ſolideſcere ſub aqua nota res eſt. cf. h. l. Cerdam. Vitruv. II, 6. Maronem exſcripſit Silius IV, 297 ſqq. 715. 716. Ruina molis facta, vicina loca, inſulas quoque, contremiſcere narrat. *Prochyta* promontorio Campaniæ Miſeno objecta (nunc *Procida*) cum Pithecuſa ſ. Ænaria (nunc *Iſchia*), quam *Inarimen* dixit vocabulo ex Homero ducto, etſi perperam interpretato, Iliad. β, 783. vid. Excurſ. II. Ut tamen verbo hic moneamus: Typhoëus fulmine fuit percuſſus εἰν Ἀρίμοις. Quærendi autem *Arimi* et τὰ Ἄριμα ὄρη in Cilicia, quoniam in eo tractu erant loca terræ motibus et incendiis occultis fœdata: quam locorum faciem vetuſtas ad monſtrorum et gigantum molitiones referre ſolebat. Tranſlata res eſt ab aliquo poëta ad inſulam Pithecuſam, que et ipſa aliquando ſubterraneos ignes et ruinas experta eſt; igitur cum re et ipſum nomen traductum Inarime. Prochyta *alta* epitheton commune omnium inſularum, quatenus mari eminent. *cubile*, ut Pindarus Ætnam ςρωμνὰν Typhoëi Pyth. I. 54. Homerus l. c. εὐνὰς dixit Arimos montes.

717. 718. 719. Homerica converſio fortunæ certaminis; Homericum quoque phantaſma eſt hoc, quod Mars ἑτεραλκέα νίκην ipſe machinatur. Sæpe enim deos Homerus inducit robur et animos pugnantibus adſpirantes, aut in fugam vertentes adverſam aciem. Sic Iliad. β, 446 ſqq. Minervam; ν, 44 Neptunum; et ipſum Martem Iliad. ε, 506 ſqq., ſed, qui apud Homerum inter deos prældiantes negotioſus deus eſt, apud Maronem in otioſum allegoricum nomen abit: inprimis cum v. 721 bellatorem deum incidere animis, h. alacritatem, novum robur animi, dixiſſet. 718. *ſtimulos vertit:* plus

Inmifitque Fugam Teucris atrumque Timorem.
Undique conveniunt; quoniam data copia pugnæ;
Bellatorque animos deus incidit.
Pandarus, ut fufo germanum corpore cernit.
Et quo fit fortuna loco, qui cafus agat res:
Portam vi multa converfo cardine torquet,
Obnixus latis humeris, multofque fuorum
Mœnibus exclufos duro in certamine linquit;
Aft alios fecum includit recipitque ruentis,
Demens! qui Rutulum in medio non agmine regem
Viderit inrumpentem, ultroque inclufèrit urbi:

719. *Fugam* et *Timorem* fcripfit: funt enim Homerica Δειμός τ' ἠδὲ Φόβος Iliad. δ, 440 et al.——720. *pugnæ eft* Goth. fec.——721. *animos* Heinf. e Medic. et Sprot., tamquam elegantius. Vulgg. *animo*. *Bellorumque animis incidit* Goth. tert.——722. *infufo* Bigot. *c. vidit* Gud. et alii Heinf., ac Burm. cum Goth. fec.——723. *quis c.* Rom. et Medic. Pierii; item aliquot ap. Burm., fed *qui*, quod per fe minus vulgare, agnofcit Carifius.——724. *vi magna* Medic. *vi tota* Montalb., quod impenfe placebat Heinfio, quem offendebat recurrens vf. feq. *multos*. Nam et alibi *vi multa* ap. noftrum occurrere non ignorabat. *torquent* Zulich.——725. *Obnifus* Zulich. *latus* Goth. fec.——726. *liquit* aliquot Burm. cum Goth. tert. et Erf.——727. *inclufit* fec. Moret. *recipitque clientes* alter Hamb.——728. *in* abeft Goth. tert.——729. *Viderat* et *inclufèrat* Leid. *urbe* Bigot.

plus quam adhibet. vid. lib. VI. 101. 719. *atrum* Timorem exemplis illuftrant Cerda et Burm. ad Petron. c. 89 pr. Nec vero epitheti vis in eo modo quærenda, quod omnia triftia et infaufta atra funt: fed pertinet ad phantafma Terroris, ut fit tenebris et nocte involutum. 720. *conveniunt* Latini ac Rutuli, inventa opportunitate irrumpendi in caftra.

726. 727. Laudatus Statius lib. X Theb. 508 jam a Servio: *Par operi jactura lucro: namque hofte recepto Exclufere fuos*. Sed his verfibus minus gravitatis ineft. conf. eund. v. 503 fq. 728. Νήπιος etc. Iliad. β, 38 et fup. VI, 172.

730.

Inmanem veluti pecora inter inertia tigrim.
Continuo nova lux oculis obfulſit, et arma
Horrendum ſonuere: tremunt in vertice criſtæ
Sanguineæ, clipeoque micantia fulmina mittunt.
Adgnoſcunt faciem inviſam atque inmania membra
Turbati ſubito Æneadæ. Tum Pandarus ingens
Emicat, et mortis fraternæ fervidus ira
Effatur: Non hæc dotalis regia Amatæ;
Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.

730. *inter media* Dorvill.——731. *oculiſque* Bigot. *effulſit* vulgo lectum in codd. et edd. (ſaltem quas Heinſ. manu tractabat; ex Aldd. prima *effulſit*, tertia per Naugerium *offulſit*: inde edd. ſectæ variant). *effulſit*, quod Romanus Pierii tuetur, repetiit Heinſ. v. ſup. v. 110, ſed h. l. forte alterum accommodatius; non enim agitur de luce, quæ offulgeat oculis aliunde, ſed emiſſa oculis fulget illa: hoc eſt, *effulget*.——733. *fulmina* Heinſ. reduxit, quoniam in eo omnes vetuſtiores conſentiunt: vulgata erant *fulgura*. Idem, quantum video, *mittunt* induxit ex codd. parte, *arma* videlicet, inquit (quod nemo facile admittat), vel *mittunt* pro *ſe mittunt*, *mittuntur*. cf. ad Æn. II, 207. Atqui hoc durum eſt h. l. vel maxime. *mittit* alii habent editi et ſcripti etiam Pier. et bini Goth., item Jul. Sab., ſicque Medic. *mitttet*, et a m. ſec. *mittit*. Atqui et durum et languidum eſt, ut *mittit* ad Turnum referatur. Suſpicor olim fuiſſe *clipeoſque* pro *clipeuſque*, quod non intellectum corruptelam intulit, cum ſcriptum eſſet: *clipeuſque micantia fulmina mittit*; hoc tandem poëta dignum. *clypeuſque m. f. mittunt* Dorvill. In Gud. *clypeique m. f. mittunt*. Tandem qu. Moret. cum Zulich. *nutant*, Montalb. *vitant*, ſaltem deb. *vibrant*.——735. *Æneadæ ſubito turbati* Parrhaſ. *cum* tres ap. Heinſ. et Burm.——738. *Non m.* Parrhaſ. *prohibet* Sprot.

730. *percora inertia*, oves ait Cerda; ſaltem potiſſimum.

731—735. Præclare hæc in majus aucta. Scilicet cogitandum eſt, principum virorum ac regum arma præcipuo aliquo lævore ac fulgore ſplendere debuiſſe, criſtas fuiſſe altiores, et ſic porro. Turno autem intra caſtra intercepto creſcit adeo audacia: *nova lux oculis obſ.* Cæterum ſingula in Homero paſſim ſunt obvia, quæ tamen ad imitationem trahi nequeunt; ſic ἐπὶ ϛήθεσσι δὲ χαλκὸς Σμερδαλέον κονάβιζε Iliad. φ, 254, et Δεινὸν δ' ἔβραχε χαλκὸς ἐπὶ ϛήθεσσιν ἄνακτος Iliad. δ, 420. *arma horrendum ſonuere*, et *fulmina* Iliad. χ, 133. 134. *Criſtas* Turni *rubentes* vſ. 270 ſupra vidimus. 733. *mittunt* ſcil.

Caſtra inimica vides: nulla hinc exire poteſtas.
Olli ſubridens ſedato pectore Turnus:
Incipe, ſi qua animo virtus, et conſere dextram;
Hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem.
Dixerat. Ille rudem nodis et cortice crudo
Intorquet ſummis adnixus viribus haſtam.
Excepere auræ volnus; Saturnia Juno
Detorſit veniens; portæque infigitur haſta.
At non hoc telum, mea quod vi dextera verſat,
Effugies: neque enim is teli nec vulneris auctor.
Sic ait, et ſublatum alte conſurgit in enſem,
Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
Dividit, inpubeſque inmani volnere malas.
Fit ſonus: ingenti concuſſa eſt pondere tellus.
Conlabſos artus atque arma cruenta cerebro

739. *vide* Goth. tert. *nulli* ſec. Hamb. *nulla huic* ſec. Menag. *non hinc* Bigot.——741. *animi virtus* Rom.——742. *Hinc* Zulich. *invictum P.* Goth. tert., felici lapſu.——743. *et c. nudo* ſec. Hamb.——745. *Exc. auræ: vulnus—veniens* junxerat Servius ſeu quis alius; et ſic *vultus—veniens* duo Burm.——746. *Detorſit juveni* pro div. lect. pr. Hamb. *terræque i.* Parrhaſ. *infingitur* Franc-——747. *vi quod* Goth. ſec. *quod vix* alter Hamb. *librat* Medic. Pierii, Gud. Moret. tert. Ven. et Reg. *torquet* Moret.——748. *neque enim es* pars Pier. et Heinſ. cum Ed. Mediol. et Goth. ſec. *es tele* Rom. *his telis* Schol. Statii ap. Heinſ. *his t. et v.* Ed. Ven. *actor* Goth. tert. Jo. Schrader. locum pro deſperato habebat. Senſus tamen planus: *neque enim is teli nec vulneris auctor*, ut tu effugere illud poſſis; immo vero infertur telum et vulnus a viro fortiſſimo.——750. *media inter* nonnulli Pier. et Leid. cum Goth. ſec. et tert.——751. *que* abeſt qu. Moret. *i. pondere* Menag. alt.——753. *Collapſoſque* ſec. Moret. *arcus* Exc. Burm.

ſcil. ſe, mittuntur: durum tamen hoc. vid. Var. Lect. 737. *dotalis regia*, Laurentum. 742. ut illud lib. II, 549 *referes ergo hæc Degeneremque Neoptolemum narrare memento.* 745. *Juno detorſit.* Præivit exemplum Apollinis Iliad. Θ, 311, et Minervæ

Sternit humi moriens: atque illi partibus æquis
Huc caput atque illuc humero ex utroque pependit.
Diffugiunt verſi trepida formidine Troës.
Et, ſi continuo victorem ea cura ſubiſſet,
Rumpere clauſtra manu ſocioſque inmittere portis:
Ultimus ille dies bello gentique fuiſſet.
Sed furor ardentem cædiſque inſana cupido
Egit in adverſos.
Principio Phalerim et, ſucciſo poplite, Gygen
Excipit; hinc raptas fugientibus ingerit haſtas
In tergus: Juno vires animumque miniſtrat.
Addit Halym comitem, et confixa Phegea parma;

754. Ante Heinſ. *illi in p.*, quod, Pier. et ſuos ſequutus, ejecit.—— 756. *Defugiunt*, *Deffugiunt*, duo Burm.——757. *ea c. fuiſſet* Zulich. v. ad lib. VIII, 396. Totus verſus exciderat Goth. tert. hoc loco et erat inſertus poſt vſ. 759.——758. Ortuinus, Burmanno monente, malebat *admittere.* Goth. tert. *portæ.*——760. *infanda c.* aliquot Pier. et Heinſ. cum Goth. ſec. et tert. *immenſa* Gud. pro div. lect.——762. *Phalerim* recepit Heinſ., nam ſic fere codd. habere vel *Falerim.* Vulg. *Falarim*, quod tamen analogiam ſermonis habet. Priſcian. lib. VII *Fabarim*, ut a fluvio Sabinorum nomen habeat; ſed in Trojanum hominem non cadit. Alii: *Falarin*, *Falorim.* Tum *Gygem*, *Cygen.*——763. *hic* pr. Hamb. *huic* Ven. *in raptas* Rom *E. arreptas* Goth. ſec. Idem fere verſus inf. XII, 330.——764. *In tergus* Heinſ. e Rom. et Cariſio. At vulgo: *In tergum.* vid. Heinſ. *Integrum* Franc. et Serv. ad Æn. I, 211.——765. *Halyn*, *Halin*, *Halim*, *Alim*, *Alym* in codd. *Halym* Heinſ. e vetuſtioribus. Idem *confixa* tuetur contra

nervæ Iliad. υ, 438 ſqq., ubi dea πνοιῇ ἦκα μάλα ψύξασα avertit telum Hectoris ab Achille. 754. vulnus quale ap. Apollon. II, 104. 757. καί νύ κεν ἔπρησεν πυρὶ etc. Iliad. θ, 217 ſq., et alia exempla Iliad. σ, 454, et φ, 544. Si meminiſſet Turnus portam caſtri Trojani revellere, ad ſuos admittendos: caſtrum captum fuiſſet a Rutulis.

762. Ordo eſt, inquit Serv.: Excipit (in ſe irruentem) et ſuccidit poplitem; ut ſup. 537 *Poſtibus hæſit adeſis.* Idem 763 *raptas* ſcil. de hoſtilibus cadaveribus. 765. Phegeum, parma

Ignaros deinde in muris Martemque cientis
Alcandrumque Haliumque Noëmonaque Prytanimque:
Lyncea tendentem contra, ſocioſque vocantem,
Vibranti gladio conni‹us ab aggere dexter
Occupat: huic uno dejectum comminus ictu
Cum galea longe jacuit caput. Inde ferarum
Vaſtatorem Amycum, quo non felicior alter
Unguere tela manu, ferrumque armare veneno;

contra Pierium, qui probabat *confixum*, quod ant. edd., in his Ald. pr., habent, et Medic. a m ſec *confexum* Parrhaſ. *et fixa* Dorvill *confixa* primum exaratum deprehendo in Ald. tert. 15 4, adeoque per Naugerium. ——766. *M. r entes* Sprot.——767. Totus verſus ex Homero converſus Iliad. ε, 678, ſed ſine depravationibus, quas in Virgilii codicibus ap. Burm. videas. Scilicet omnino Latini librarii multo imperitiores fuere quam Græci. Porro idem verſus in Ovid. Met. XIII, 258 occurrit: quo eum relegandum eſſe cenſebat Jac. Bryant: eo tamen vix h. l. carere poſſumus. v. Not.——768. *Lycea*, *Lingca*, *Ligea*, *Lygca*, *Licea*, ſcripti apud Burm. *Lyngea*, *Sigea*, Goth.——769. *dextra* aliquot ap. Burm. *dextram* Goth. tert.——770. *hinc uno* Zulich. et Bigot., nec male. *hic* Franc. *huic Juno* Dorvill. *huic unum* Goth. pr. *conjectum* ſec. Moret. *dejecto* Goth. tert. *concius* idem: putabis eum legiſſe *concitus*? ſed ſtipes fuit librarius Silius XIII, 246 *Aſſequitur planta*; *dejectum pretinus enſe Cum galea longe jacuit caput*.——772. *felicius* quatuor ap. Burm. *fallacior* Goth. tert.——773. *Stringere* Schol. Statii apud Heinſ. *Fugere* idem Goth. tert.

ma transfixa confoſſum, et 766 Alcandrum et cæteros pugnam agitantes in muris *averſos* cædit, at Lynceum *adverſum*. 767. Cum hic verſus ad verbum ex Homero converſus ſit (v. Var. Lect.), ibique iidem homines ab Ulyſſe occiſi narrentur, Servius, inde apparere ait, non ad hiſtoriam ſed ad ornatum poëmatis hæc nomina pertinere. Sed quis tandem indè ornatus exiſtit? dicat aliquis. Scilicet ad ἐνάργειαν narrationis et ad animum in rem præſentem deducendum valet, ſi non omnino cæſos eſſe multos dicas, verum etiam nominatim eos perſequaris. 770. Comparant Iliad. ξ, 497. υ, 481. 771. *αἵμονα θήρης*—*ἐσθλὸν θηρητῆρα* etc. Iliad. σ, 49. 772. *felicior*, peritior, ut alibi quoque. *manu* vacat, ſed adjectum,

Et Clytium Æoliden, et amicum Crethea Musis;
Crethea Musarum comitem, cui carmina semper
Et citharæ cordi, numerosque intendere nervis: 776
Semper equos, atque arma virum, pugnasque canebat.

Tandem ductores, audita cæde suorum,
Conveniunt Teucri, Mnestheus acerque Serestus;
Palantisque vident socios, hostemque receptum. 780
Et Mnestheus: Quo deinde fugam, quo tenditis? inquit.

tert. [*Tingere* Bentleius ad Lucan. III, 266.] Hic dicat aliquis, qui tales delicias sectatur, fuisse scriptum *Fingere*. Illud vero mireris, Julium Sab. in suo habuisse *Urguere*, idque defendere, ut sit dictum ut *fulguere*.—— 774. *Clutium*, *Clycium*, *Clycion* alii, it. *Gluttium*. *dictum Eolide* Dorvill. ——775. *Cretea* ante Heins. *Crathca* qu. Moret., sed est Κρηθεύς.—— 776. *que* abest qu. Moret. *incendere* Hugen.——777. Vix Virgilius secundis curis hunc versum loco relicturus fuisset.——778. *a voce* Zulich. a m. pr.——780. *Pallentesq*. Menag. pr.——781. *Tunc M.* Goth. tert. *Quo inde f.* Reg. Heinsius eleganter jungi putabat: *quo deinde fugam?* cui bono fugam? Sed hoc vix placere potest præ vulgato: *quo deinde*, ulterius, *fugam, quo tenditis?* Ven. et Montalb. *fuga*. Monuit tamen ipse Heins. *tendere fugam* dictum esse, ut, *tendere iter*, *gressum*, *cursum*.

jectum, quoniam de peritia agitur; ἰοὺς χρίεσθαι, non nisi admodum barbarorum populorum mos, in Iliade vix occurrit, sed in Od. λ, 260. 774 sq. suaves versus de Cretheo lyrico, quorum præclara imitatio est in Leonida Gloverii, ubi de Aristandro IV, 213 sqq. (lib. V, 239). Fuit vir doctus, qui Horatium respici putaret, ne poëtæ amicissimus homo plane in Maronianis carminibus præteritus videretur. Sed talia affirmare et refellere æque in promtu est. 776. Proprie *intenduntur nervi* seu fides, sed cum iis ipsis intenduntur *soni*, pro quibus doctius *numeros* posuit: sunt enim soni numerosi, si arte eliciuntur. *equos*, ut Homericum ἵππους, currus dixit: non equestres cursus; nam adjicit *arma* et *pugnas*.

778. *Tandem*. Bene Serv. "Servat τὸ πρέπον, ne præsentibus ducibus Turnus tot strages fecisse videatur." 781. 782. Ajacem hic reddit ex Iliad. ο, 732 seqq. Ἤ τινάς φαμεν

Quos alios muros, quæ jam ultra mœnia habetis?
Unus homo, et veſtris, o cives, undique ſæptus
Aggeribus, tantas ſtrages inpune per urbem
Ediderit? juvenum primos tot miſerit Orco?
Non infelicis patriæ, veterumque deorum,
Et magni Æneæ ſegnes miſeretque pudetque?
Talibus adcenſi firmantur, et agmine denſo
Conſiſtunt. Turnus paullatim excedere pugna,
Et fluvium petere, ac partem, quæ cingitur amni.
Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum: ceu ſævum turba leonem
Cum telis premit infenſis; at territus ille,

782. *quæve ultra* Gud. et alter Mentel. Parrhaſ. et Franc. *quæ ultra jam* Exc. Burm. *quæve altera mœnia* ſec. Moret.——783. *noſtris* Ven. *e noſtris* Lutat. ad Stat. II Theb. 620. *cives o veſtris* Montalb.——784. *tanti* Goth. tert.——785. *primo juvenum* Goth. pr. *tot dederit* tert.——786. *Nonne* Medic. a m. ſec. male *deorum* vel *malorum* Gud.——788. *in agmine* pr. Hamburg.——789. *e. pugnæ* Rom. Montalb. et tres recentiores Burmanni cum Goth. tert.——790. *quæ c. unda* Rom. et alii Pier., idem Medic. et cæteri vetuſtiores Heinſii, etiam Jul. Sabinus; nec *amni*, quod Naugerius Ald. tert. intulit, niſi in recentioribus fere, etiam Goth. tert., et habet interpretamenti ſpeciem. Prætulit tamen Heinſius ut elegantius, nec immerito; quæri modo poteſt, an Maro id, quod elegantius eſſet, ubique maluerit.——791. *hic* Moret. qu. *inſiſtere* Dorvill.——792. *ceu Pœnum* conj. Schrader. e XII, 4.——793. *ac* Franc. *adterritus* Reg.

φαμεν εἶναι ἀοσσητῆρας ὀπίσσω; Ἠέ τι τεῖχος ἄρειον etc. 786. *infelicis patriæ* in nova Troja redditæ. *veterum deorum*, Penatium, quos alias *patrios*, a patribus acceptos, appellat; quique nunc urbe capta in hoſtium manus venturi ſunt. 788. Ornat ſimplicitatem Homerici verſus Iliad. ζ, 106. ε, 342.

789. Diſceſſus Turni impavidi et animoſi in ipſa fuga egregie ornatus eſt; nec tamen Ajacis illum nobilem diſceſſum (Iliad. λ, 543 ſeqq. 555 ſqq.) ſuperatum dicam. 790. A dextra parte caſtra ad Tiberim pertingebant. v. ſup. 469, et vid. Excurſ. III ad VII. 792. Comparatio Homerica, ſed admodum

Asper, acerba tuens, retro redit; et neque terga
Ira dare aut virtus patitur: nec tendere contra,
Ille quidem hoc cupiens, potis est per tela virosque.
Haud aliter retro dubius vestigia Turnus
Inproperata refert, et mens exæstuat ira.
Quin etiam bis tum medios invaserat hostes:
Bis confusa fuga per muros agmina vertit.
Sed manus e castris propere coit omnis in unum.
Nec contra vires audet Saturnia Juno

794. *retro dedit* Montalb. et Ven. *at neque* Bigot. *ac* Goth. tert.—— 795. *ac v.* Zulich. *et* pr. Hamb. et Dorvill. *neque t.* Rom.——796. *Ille equidem* Franc. *per tela per hostes* Ven. Cæterum non video, cur interpunctione tam duram orationem efficere placeat, *Ille, quidem hoc c.*, nec retinere id, quod se offert: *nec t. contra Ille quidem, hoc cupiens* (h. quamvis cupiens), *potis est* etc., aut id, quod supra posuimus.——799. *cum* Ven. *tum bis* pr. Hamb. *in medios* Franc. *invaserat* Leid.—— 800. *confusa* Heins. reposuit; sic enim omnes ejus codd., uno alterove recentis notæ exceptis. Ita tamen jam ed. Ald. pr. et sec. Verum mox Ald. tert. Naugerio correctore in edd. intulit *conversa*. Recte vero Heins. monet, putidum esse *conversa a. vertit.* In Goth. sec. *confusa*, tert. *confisa*, pr. *conversa.*——802. *audet Saturnia Turno* Goth. tert., audiendus ille, si auctoritatem haberet.

modum variata, ex eodem loco Iliad. λ, 547 sqq. Variavit tamen eam ipse Homerus alio loco egregie Iliad. ε, 108—113. 794. *acerba tuens* δειμέα δερκόμενος. Sed de terribili adspectu eadem verba jam posuit Lucret. V, 34.

802. Ergo tacite intelligi vult poëta, Junonem pugnæ huic interfuisse præsentem. Quod sæpe monuimus, poëtam deorum interventu minus feliciter uti, quam Homerum, qui rerum actum non minus diis quam hominibus assignaverat, hoc quoque loco inculcandum videtur.

Juno enim, si recte judicamus, nunc inducitur necessitatis magis caussa ad expediendam rem, quam rerum ordine ita postulante. Deam enim rebus gerendis interesse nondum vidimus, nisi v. 725, ubi illa avertit ictum hastæ a Turno, et v. 764 *Juno vires animumque ministrat*; hoc vero poterat facere ex alto; et oblitus est poëta interponere eam præsentem pugnantibus descensu ex Olympo facto, ut Jupiter nunc Irim

Sufficere; aëriam cœlo nam Juppiter Irim
Demisit, germanæ haud mollia jussa ferentem;
Ni Turnus cedat Teucrorum mœnibus altis.
Ergo nec clipeo juvenis subsistere tantum,
Nec dextra valet: injectis sic undique telis
Obruitur. Strepit adsiduo cava tempora circum
Tinnitu galea, et saxis solida æra fatiscunt;

803. *in cœlo* Hamb. sec. *jam* quidam apud Serv. ad V Æn. 606. *Irin* et v. 804 *Dimisit* vel *Dimittit* Franc. *misit* aliquot Pier. Non assequor, quid Villebrune ad Silium I, 113 sibi velit: " *dicta.* Virgil. IX, 804, ubi contra fidem codicum nonnulli legunt *jussa.* "——806. *nunc* Parrhas. *juvenis clypeo* Mentel. pr.——807. *objectis* Macrob. VI, 3. *invectis* Goth. tert., perperam.——809. *Singultu* alter Hamb.

Irim mittere posset, quæ eam recedere juberet. Tamen vel sic imitatio nimis manifesta est ex Iliad. ϑ, 397 sq. ο, 157 sq. et al., et Iris jam libri hujus init. mandatis Junonis ad Turnum perferendis partes, a poëta impositas, peregerat: quod bis in eodem libro vix putem suaviter factum. 802. non audet Juno vires sufficere Turno contra Trojanorum agmen, ut adhuc fecisse intelligenda vs. 764. 806 sq. Totum locum esse Homericum notarunt omnes. Ajacem ex Iliad. π, 102 sqq. refert Turnus: et est locus alter cum altero comparandus. Sed in verborum ornamentis multa accepit ab Ennio, qui Homericos versus jam ante expresserat. Locum ex Annal. XV adscripsit Macrob. VI Sat. 3 dignum, qui hic quoque legatur: In bello Istrico versans poëta pugnam Istrorum cum Cœlio Tribuno describebat: *Undique conveniunt, velut imber, tela Tribuno. Configunt parmam: tinnit hastilibus umbo, Ærato sonitu galeæ: sed nec pote quisquam Undique nitendo corpus* (Tribuni) *discerpere ferro. Semper abundanteis hastas frangitque quatitque. Totum sudor habet corpus; multumque laborat; Nec respirandi fit copia præpete ferro. Istri tela manu jacientis sollicitabant. Occumbunt multi leto ferroque lapique Aut intra mœros aut extra præcipe casu.* Quem talis poëta præcessit, qualem hic Ennium videmus, eum in orationis ornatu poëtico ad summum potuisse pervenire mirandum non est. Jam, cui libet, comparet imitatorem alium, Statium II Theb. in Tydeo insidiis Thebanorum oppresso 527 seqq. 602 sq. et ad h. l. 668 sqq.

806. *tantum—sic*; satis resistere—adeo obruitur telis tantum, quantum. 809. *fatiscunt æra*, cedunt ictibus, galea, nam de

Diſcuſſæque jubæ capiti ; nec ſufficit umbo
Ictibus ; ingeminant haſtis et Troës et ipſe
Fulmineus Mneſtheus. Tum toto corpore ſudor
Liquitur, et piceum (nec reſpirare poteſtas)
Flumen agit ; feſſos quatit acer anhelitus artus:
Tum demum præceps ſaltu ſeſe omnibus armis
In fluvium dedit. Ille ſuo cum gurgite flavo
Adcepit venientem, ac mollibus extulit undis ;
Et lætum ſociis abluta cæde remiſit.

810. *Diffuſæque* Zulich.——812. *Cum t.* duo Burm. *torto* ejuſd. Exc. ——813. *Linquitur* Dorvill.——814. *Fulmen* Macrob. ibid. cum Goth. tert. *feſſus agit* Goth. tert. Mox vulgo : *æger a.*, ut lib. V, 432 hoc idem hemiſtichium occurrit. Sed *acer anhelitus* quoſdam olim legiſſe in Servianis proditum erat ; hoc arripuit Heinſius, ut varietur oratio ;, eſſe enim tales mutationes Virgilio frequentes : v. eum ad h. l. et ad Ecl. V, 37.——815. *Cum d.* pr. Moret. *ſaltu præceps* Gud.——816. *gurgite vaſto* idem et Mentel. ſec. Goth. ſec.——817. *Excepit* Erf. *fugientem* plerique Pier. et aliquot Burm. cum Goth. tert. et Erf.——818. *obluta* Montalb. *oblata* Franc. et Dorvill. *remittit* ſec. Moret.

de hac agitur, agit rimas, rumpitur. conf. ad Georg. I, 180; itaque cum dilectu adjectum epitheton : *ſolida*. 813. *Sudor piceum flumen agit* ; hoc eſt, ſordidum. *Serv.* ; pulvere et cruore. 815. v. ſup. ad v. 790. 816. *ſuo cum gurgite* aut ut vacet *cum*, ut ſæpe, aut ut capiatur ac ſi eſſet *in*. Sic σὺν pro ἐν. Exempla v. ap. Vauvill. ad Sophocl. To. II, p. 18 et alibi. 817. 818. Scilicet ſecundo flumine parvo intervallo delatus ad ſuos pervenire debuit. *mollibus* ornans epitheton, et ſimpliciter naturam aquæ refert. 818. *abluta cæde* ; ornamentum ex adjunctis arreptum eſt ; nihil amplius ; *cæde* h. ſanguine.

EXCURSUS I.*

Narrata de Ænea et Anchiſe ante belli Trojani tempora.

LIB. IX, 263. 264 *Bina dabo argento perfecta atque aſpera ſignis Pocula, devicta genitor quæ cepit Ariſba.* Ad res ante bellum Trojanum geſtas, adeoque ad τὰ προομηρικὰ hoc pertinere in Notis profeſſus ſum; nam, quod in Servio ex obſcuro homine Abante ἐν τοῖς Τρωϊκοῖς allatum eſt e fabulis inde ab excidio memoratis, poëta reſpicere non potuit: quippe qui Æneam ſtatim a capta urbe diſcedere juſſit nec in Troade novas res moliri.

Verum rerum ante bellum Trojanum geſtarum omnino obſcurior eſt memoria, quam earum, quæ urbem captam excepe-runt. Nihil forte deſideraremus, ſi *Carmen Cyprium* ſupereſſet: de quo vid. ad lib. II Exc. I, p. 275 ſq. Neque igitur indigne feremus, ſi de capta ab Anchiſe Ariſba nihil aliunde innotuit; adeo ut dubitari quoque poſſit, ſitne Troadis an Leſbi urbs hoc loco intelligenda. Miſſo tamen hoc, quandoquidem ſemel in hanc queſtionem incidimus, age videamus alia, quæ de Ænea et Anchiſe ante belli Trojani tempora, quæ Homerus attigit, narrata forte reperiri poſſunt: abſolvemus ſic omnem rerum Æneæ memoriam in his Excurſibus paſſim expoſitam.

Ut igitur omittam illa, quæ de Anchiſæ ſtirpe a Dardano per Troëm, Aſſaracum, Capyn ducta (vid. Exc. VI ad lib. III) tum de Æneæ natalibus ex Veneris et Anchiſæ congreſſu ſatis nota ſunt: vid. Iliad. υ, 214 ſq., ibique Schol. ex Acuſilao, Hymn. in Venerem, et cf. Apollod. III, 12, 2 cum Notis, et Meziriac. ad Ovid. Heroid. P. II, p. 142; commemorabo reliqua, partim minus obvia, partim ad Virgilianum carmen propius ſpectantia.

Æneam *Trojanum* appellatum, Trojæ quoque *domum Anchiſæ*, incoluiſſe lib. II, 299 audivimus. Eo tamen non niſi ſub belli Trojani tempus deveniſſe putandus eſt: *Dardanum* urbem ille tenebat haud longe ab Ilio diſſitam; Dardanios quoque adduxerat: Iliad. β, 819. cf. ſup. Exc. XVII ad lib. II.

Natales tamen ejus ad montem Idam, qui imminebat urbi, referuntur; quippe Anchiſes a Venere in monte Ida, cum armenta paſceret, amatus eſt: ut vel ex Iliad. β, 821 memineris: et ex Heſiod. Θ. 1007—1009, multoque magis ex Hymno Homerico: niſi carminis potius epici fragmentum illud eſt, ea parte, qua deficit, hymni clauſula ſuppletum *. Addit Maro, ad Simoëntem genitum eſſe Æneam: Æn. I, 618 *Tune ille Æneas, quem Dardanio Anchiſæ Alma Venus Phrygii genuit Simoëntis ad undam?*

Nutritum Æneam a Nymphis, et quidem Dryadibus, ſuaviter narratum eſt in eodem Hymno 258 ſqq. Educatum mox in Alcathoi domo, qui ejus ſororem matrimonio habebat, docet Homerus Iliad. ν, 465. 466. Apud Xenophontem de Venat. pr. inter eos memoratur, qui a Chirone enutriti fuere, figmento hiſtoriarum rationi adverſante.

Pavit tamen Æneas, more priſcæ ætatis armenta in monte Ida; et quidem ſub ipſum tempus belli Trojani; nam oppreſſus ille in ſolitudine ab Achille vix fuga ſibi conſuluerat; cumque Lyrneſſum confugiſſet, Achille ad eam urbem oppugnandam advolante, fugatus et inde eſt Æneas: Iliad. υ, 90—96. 187—194. Latius hæc perſequutus erat auctor Cypriorum: in cujus argumento apud Proclum † hæc habentur: κἄπειτα ἀπελαύνει (Achilles) τὰς Αἰνεία βόας· καὶ Λύρνησσον καὶ Πήδασον πορθεῖ—

Idem tamen Æneas jam antea Paridi comes navigationis in Græciam additus fuerat: καὶ ἡ Ἀφροδίτη Αἰνείαν συμπλεῖν αὐτῷ κελεύει, idem Proclus ſecundum Carmen Cyprium ‡.

Cum Trojam acceſſiſſet, e ſocietatis cum Priamo lege, ut auxilium ferret, ſimultas inter ipſum et Priamum Priamique filios inciderat; unde et iraſci eum Priamo et pugnam detrectare ſuſpicio erat: Iliad. ν, 459 ſq. Refrixiſſe videri poſſunt animi ea de cauſſa, quod Æneas ſublata Priami ſtirpe regnum ſibi promittere viſus erat. Eo enim alludit Iliad. υ, 180 Ἐλπόμενον Τρώεσσιν ἀνάξειν ἱπποδάμοισι (μετὰ, διὰ) Τιμῆς τῆς Πριάμου· etſi eos verſus judicio ſuo ſuſtulerant Grammatici veteres. Inter Paridem

* Docte de eo nuper egit, ejuſque cum argumentum conſtituit tum fabulam illuſtravit Groddeck noſter in Commentat. de Homer. Hymn. rel. pag. 40.

† In *Bibliothek der alten Litteratur* I Band pag. 26.

‡ Eod. loc. pag. 23.

dem maxime et Æneam odia exarſiſſe Menecrates Xanthius tradiderat: cf. Dionyſ. Hal. I, 48.

Æneæ res geſtas ab Homero narratas ex Iliade enotare nihil attinet. Congreſſum ejus cum Diomede Iliad. ε et alterum cum Achille Iliad. υ ipſe Virgilius attigit, dum his pugnæ diſcrimine ereptum eum a Venere ait Æn. IV, 228. In caſtrorum oppugnatione unam e turmis ducebat Æneas Iliad. μ, 98. ν, 459. 468 ſq., iterum in pugna circa Patrocli occiſi corpus cum Hectore primas partes agit ϱ, 484 ſq. Quæ poſt Iliadis argumenti tempora geſta ſunt, in Quinto Smyrnæo inpr. XIII, 145 ſqq. cognoſcere licet. Ea autem, quæ ſub ipſum Trojæ excidium peregerit, narravit Maro lib. II, ad quem cf. Exc. XVII et XIII.

Urbe capta in montem Idam ſeceſſit. Apud Leſcheum, uti nunc ex Proclo didicimus (p. 38), ſtatim ab oſtento per Laocoontem a ſerpentibus enectum objecto diſceſſum in montem Idam Æneas parat. Ad Leſchei ductum, quod ſuſpicari licet, exponit nonnulla Quintus XIII, 300 ſq. Reliqua poſt ejus diſceſſum diverſis locis illuſtravimus. Actum *de erroribus Æneæ* Exc. I, et *de errorum annis* Exc. II ad lib. III; *de acceſſu ad Siciliam* Exc. I ad lib. V; *de acceſſu ad Italiam* Exc. IV ad lib. VI, et Exc. II ad lib. VII; add. Diſquiſ. II; *de fatis inde ab adventu in Italiam* Exc. III ad lib. XII; *de prædictionibus deorum, ad quas ille rerum gerendarum curſum rexit,* Diſquiſ. II.

EXCURSUS I.

De deorum interventu in Æneide; et unde poëtæ acceperint ea ſigna, quæ præſentiam numinis arguunt.

IX, 638 *Ætheria tum forte plaga crinitus Apollo Deſuper Auſonias acies urbemque videbat.* Non placet quod in inducendis diis Virgilius, nec de opportunitate et artificio juncturæ nec de varietate ſollicitus fuit; nam quoties ad deos redit oratio et ad partes, quas ipſi in rebus gerendis tuendas habent, fere ſatis habet inſerere illam particulam, initio facto a vocula *interea*, v. c. X, 1 *Panditur interea*, v. 606 *Junonem interea*, XI, 532 *Velocem interea*; ad quem locum Servius quoque abruptum et vituperabilem tranſitum notavit. Aliam rationem poëta h. l. ſequitur, verum et in hac fere eadem ſemper chorda oberrat: Apollo tum *forte* deſuper pugnam ad novam Trojam ſpectabat. Atqui nec aliter Æn. I, 223 *Et jam finis erat, cum Jupiter æthere ſummo Deſpiciens mare—Conſtitit et Libyæ defixit lumina regnis.*

Iterum lib. VII, 286 Juno ab Argis redux *forte* prospicit Æneam ad Italiæ littus classem appellentem, et XII, 134 *At Juno e summo Prospiciens tumulo* etc. Defendi forte possunt loca inf. lib. XI, 725 sqq. XII, 792 sqq. Et sunt alia felicius instituta, ut lib. IV, 219 sq. V, 604 sq. Apud Homerum deos sedere et Achivorum Trojanorumque prælia prospicere non miramur, cum partes deorum quisque suas tuendas sustineat: at Apollo hic otiosus plane sedere, nec poëta satis provide curasse videri potest, ut ejus sollicitudinem de exitu rerum commodo loco commemoraret. Si tamen subtilius ac diligentius deliberes, statim animo occurrent hæc: Apollo non modo vaticiniorum de Æneæ et posteritatis in Italia sede auctor, idemque jam apud Homerum Trojanis rebus et Æneæ studens, fuit: verum ille etiam inter deos inprimis is erat, qui gentem Juliam insigni favore, insigniter per pugnam Actiacam declarato (vid sup. VIII, 704 sqq.), amplecteretur; idemque Palatino templo ornatus fuit. Sed et aliis locis meliorem rationem reperit Maro, ut lib. I, 124 sqq., ubi *Neptunus magno misceri murmure pontum Emissamque hiemem sensit*; lib. IV, 219 audit Jupiter preces Iarbæ et sic Didonem Æneamque respicit. Ut tamen h. l. Apolline uteretur, inductus maxime Homericis aliquot locis videri potest, inprimis Iliad. ε, 433. 445. ς, 323 sq., ubi Apollo Æneæ occursat, priore loco etiam ex prælio vulneratum servat, ut h. l. Ascanium a præliando dehortatur.

Cæterum idem Apollo paullo post vss. 659. 660 agnoscitur: *agnovere deum proceres divinaque tela Dardanidæ pharetramque fuga sensere sonantem.* Ergo in *fuga* h. in discessu, Butæ formam exuerat Apollo, divinam receperat. Cf. Exc. XIII ad Æn. I, ubi poëtarum hujus phantasmatis ornamenta, tractandorumque eorum modi ac viæ a me expositæ sunt. Originem et caussam hujus phantasmatis hominum mentibus subnati partim jam eodem loco pag. 146 (ed. pr. pag. 121) innueram, partim nunc disertius exponam. Scilicet cum nec nostris animis facile sit, quoties numen cogitamus, a specie humani oris mentem avocare, tum multo magis rudium hominum animis insidet species numinis aliqua et forma humanæ similis; nec aliter id fieri potuit, antequam subtilior philosophia cogitationem de deo ad Mentem, Nȣν, avocavit. Necesse adeo fuit, ut divinæ naturæ tribuerentur ea, quæ naturæ humanæ communia sunt: nisi quod majora pro naturæ humanæ modulo esse credebantur.

Consen-

Consentit in hoc omnis vetustas, etiam patriarcharum et Judaicæ gentis; consentit omnis barbarorum ac ferorum populorum stirps; ipsa natura humana. Jam prouti cultu ingeniorum aut nullo, aut aliquo, aut exquisitiore imbutæ sunt gentes, dii aut robore, aut sagacitate et prudentia, aut opibus et potentia excellentes occurrunt; ita ad suæ naturæ modulum fingit numen humana mens; quoque ea ipsa perfectior et divinæ similior, etsi infinitis intervallis, aliquando erit reddita, eo veriora et digniora Numine cogitabit. Secundum hæc facile est ad intelligendum, quamdiu speciem divinæ naturæ ad humanam attemperavit antiquitas, ei debuisse opinionem de occursu, apparitione et contubernio deorum familiarem esse; inprimis cum locis adeo, terris et urbibus, deos suos tutelares assignarent. Imbuere ista opinione hominum animos multo magis debuit solitudo ruris ac silvarum; raris hominum commerciis et advenarum accessibus: potueruntque credi deorum species oculis objectæ, inprimis hominum, qui religioso metu tenerentur; cf. Odyss. κ, 201 sqq. Opinionem illam acceptam retinuit posteritas, et vulgo narrata in miraculum auxit. Quid? quod ipse sermo hominum rudium nullam aliam, nisi ab oculorum sensu petitam, speciem deorum admittere potuit; quodque in vulgarem loquentium usum conversum hoc fuit, ut, quicquid evenisse dicere vellent, a deo factum et peractum esse dicerent: quod nemini non in Homeri lectione vel paucorum versuum occurrere debuit. Nihil in his esse video, quod tam mirum videri debeat, quomodo in hominum animos venerit; sed probabili aliquo judicio humanis ingeniis insidere ea opinio ubique et omni tempore debuit, et adhuc insidet barbaris populis, quotquot divinæ naturæ forma humana animos habent imbutos, modo non ab omni humanitatis cultu alieni sint; nam quomodo eorum hominum, qui per hieroglypha ad animantium formas divinam speciem revocarunt, animi affecti sint, quæque phantasmata aut olim Ægyptiorum aut nunc Indorum mentibus sint objecta, quoties deos cogitant, non facile licet assequi; quo ipso necesse est, innumera iis alia a nostro percipiendi et cogitandi more diversa et aliena occurrere, de quibus nos male ac perperam judicamus, cum easdem notiones rerum animo non circumferimus. Græci autem veteres multo magis proclives ad eam opinionem amplectendam esse debuere, quandoquidem iis hoc tamquam proprium tribuitur ab Herodoto I, 131 τοὺς θεοὺς ἀνθρωποφυέας esse, quem locum accurate expositum nuper vidimus ab Abb. Foucher

cher in *Mem. de l'Acad. des Inscr.* Tom. XXXV pr. Firmata est ea opinio et in habitum animi deducta per signa deorum in fanis et sacellis obvia; cumque ab eadem opinione suorum operum protypum ars accepisset, moxque docte elaborasset, deorum species ad summae alicujus pulchritudinis speciem est adumbrata, certo aetatis et characteris discrimine variata. Profecere iterum ex artis profectu poëtae, ita v. c. Apollini et Baccho promissa coma, Jovi oris majestas, et sic porro aliis diis alia, per omnes aetates constarent inter poëtas aeque et artifices. cf. Commentationem *de formis deorum Graeciae earumque auctoribus* To. VIII Commentatt. Soc. Gotting. Haec omnia cum accepissent poëtae, quibus nihil exoptatius esse poterat, quam species deorum humana, vires corporis majores, motus celerrimus, forma oris pulcherrima, iis illi ita usi sunt, ut ea sibi tamquam propria facerent, inprimis in poësi epica, utque in usum poëticum perpetuum transferrent, inprimis ubi iis vestigiis insistebant, ut deorum ministeriis pleraque exsequerentur: cf. Disquis. I de carmine epico. Neque vero ea opinio praesentiae numinis inter istos quidem populos tolli potuit, nisi ex quo philosophorum subtilior disputatio, et sanctorum vatum accuratior doctrina, ab omni corpore segregavit divinam naturam.

EXCURSUS II.

De insula Inarime et de Arimis.

IX, 715. 716 *Tum sonitu Prochyta alta fremit, durumque cubile Inarime Jovis imperiis imposta Typhöeo.* Promontorio Campaniae Miseno objectae sunt insulae *Prochyta* (nunc *Procida)* et altera paullo major, *Pithecusa* seu *Aenaria* (nunc *Ischia)*. *Pithecusae* fere plurali numero efferri solent, seu quoniam Prochyta sub eodem nomine fuit comprehensa, seu quod plures aliquando fuere. Sunt enim auctores, qui Pithecusas ab Aenaria discernant. Esse eas partes continentis avulsas, et constans fama obtinuit (vid. Cluver. Ital. Ant. IV, 4) et ipsa res locorumque facies probabile facit; subterraneis enim ignibus saepe Pithecusae exarserunt. vid. inprimis Strabon. V, p. 379 s. sqq. Plin. II, 88. Mirab. Aud. 36. conf. Wernsdorf. V. C. Exc. III ad Aetnam Tom. IV, p. 354 sqq. Cum autem veteris sermonis et phantasmatum, quae inde poëtae susceperant, ratio ita ferret, ut terrarum motus et ignium subterraneorum explosiones gigantibus terrae inclusis tribuerent: quod cum primo narrasset de Typhöeo

phöeo Hesiodus sine omni loci mentione Θ. 859 sqq. fabula haud dubie ex Oriente accepta, deductum mox est ad Ciliciam, Syriam, lacum Sirbonidem et Asphaltiten, ad Asiæ Catacecaumenen et Phrygiam (vid. Wessel ad Diod. V, 71. cf. Apollod. I, 6, 3, et ibi Not. p. 77 sqq.); ita tractum est etiam ad hanc insulam, impositam eam esse Typhöeo, quod idem de *Arimis* suis narraverat Homerus Iliad. β, 783. *Arimos* hos jam inter veteres alios in Mysiæ seu Lydiæ parte, alios in Cilicia, in Syria alios reperisse; fuisse tandem etiam, qui in Pithecusis insulis collocarent, narrat Strabo lib. XIII, p. 929 C. Ex his patet, Virgilium nostrum non fuisse primum, qui errorem hunc committeret, ut Arimos ad hanc insulam transferret. Multo minus ille adversus grammaticam rationem *Inarimen* facere potuit ex Εἰν Ἀρίμοις, quæ vel τὰ Ἄριμα vel οἱ Ἄριμοι fuerunt. Suspicor fuisse aliquem ex antiquis poëtis latinis, qui Iliadem latine reddiderunt, inter quos Cn. Mattius fuit, qui aut male acceperit aut male interpretatus sit *In Arima*, unde facta est *Inarima* vel *Inarime*. An unquam nomen hoc Pithecusarum communi usu frequentatum sit, dubito; videtur illud inter poëtas se continuisse. Mature tamen Typhöeus ad hæc Italiæ loca ignibus cæcis celebrata revocatus fuit, ut docet Pindari locus mox laudandus. Tradit quoque Schol. Apollonii ad lib. II, 1214, Pherecydem jam Tiphoni Pithecusam insulam injectam narrasse. Obvia inde poëtis et facilis fuit insulæ comparatio cum Arimis Homeri et deflexio nominis in Arimen. Miro autem casu accidit, ut Etruscis *arimi* dicerentur simii, qui Græcis πίθηκοι, secundum Strabon l. c.; quod si ita se habuit, tanto proclivior fuit permutandorum locorum error. Alium, sed indoctiorem, verborum lusum, etsi sibi probatum, Plinius memorat: *a figlinis doliariorum* dictum Pithecusam. A πίθος tamen quomodo Πιθηκοῦσαι formari potuerint, non satis intelligitur; quod ab eo est πιθάκνη vix πιθήκνη pronuntiatum est.

Quod Plinius apposuit lib. III, 6: Ænaria, *Homero Inarime dicta*, parum accurate esse pronuntiatum quilibet facile videt. Virgilium autem in insulæ nomine sequuti sunt Ovidius, Silius et alii poëtæ; etiam Livius in loco a Servio adscripto: loca adscripta nunc videbis a Wernsdorf. p. 359.

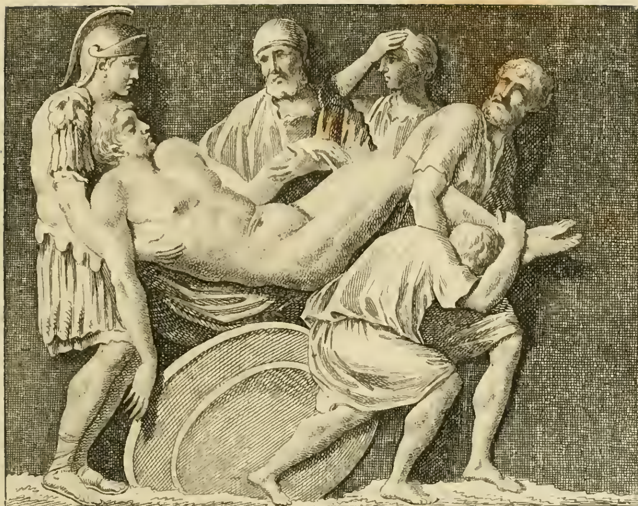
Homeri vero, ut et hoc addam, et Hesiodi quoque Theog. 304 *Arimi* seu, quod malim, *Arima*, τὰ Ἄριμα sc. ὄρη, haud dubie in Asia quærenda sunt: sique a vetustioribus auctoribus, Æschylo in Prom. 351. Pindar. Pyth. I, 32, est standum, in Cilicia;

Cilicia; quæ quidem, una cum magno minoris Asiæ et per Phrygiæ, Mysiæ, ac Lydiæ fines continuato tractu, ignibus subterraneis olim arsit. Vide Strabonem et aliis locis et p. 928. 930. cf. Eustath. ad l. c. Homeri. Itaque in iis locis omnibus Typhon fulmine prostratus narrari potuit et narratus est a multis. Solent tamen scriptores unum plerumque ex cæteris locis omnibus Typhoni assignare, ut Mæoniam Livius XCIV apud Servium ad h. l. Cum a Syris seu Aramæis Ciliciæ pars olim inhabitata fuerit, mirum non est, nomen eorum serius, forte ad Homerum usque, in iis locis superstes adeoque Arimos montes in Cilicia dictos fuisse. Ad Syriam autem propter nomen illud fabulam Homericam trahere ac transferre vix licet.

Cum de his Homeri et Virgilii locis tot extent virorum doctorum disputationes, apponere hic visum est ea, quæ inter innumera perperam asserta idoneis rerum argumentis, saltem probabili judicio, memorari posse videntur.

Pallas — parmamque ferens hastamque trementem. Aen. II. 175.

At ſocii multo gemitu lacrimiſque Impoſitum ſcuto referunt Pallanta frequentes. Æn. X, 505.

P. VIRGILII MARONIS
Æ N E I D O S,
LIBER DECIMUS.

ARGUMENTUM.

JUPITER, convocato Deorum concilio, ad concordiam ipſos adhortatur—15. Ibi Venus de Trojanorum periculo inſatiabilique Junonis odio conqueritur, aliquamque tandem tot calamitatum requiem petit—62. Juno contra malorum omnium cauſſam in Trojanos, veluti primos belli auctores, atque adeo in Venerem ipſam rejicit—95. Fruſtra itaque tentata reconciliatione Jupiter, ubi nullum videt eſſe contentionum finem, ne aut uxorem aut filiam læderet, ſe neutrarum partium ſtudia ſequuturum pronuntiat, ſed pro ſua æquitate omnia fatis eſſe permiſſurum—117. Interim Rutuli totis viribus ad oppugnationem redeunt, non minore animo obſeſſi ſe ad defenſionem parant—145. Dum hæc in Latio geruntur, Æneas, rebus in Etruria ex animi ſententia confectis, mul-

torumque sibi populorum auxiliis adjunctis, triginta navium classe ad suos revehitur—214. Ibi Nymphas, paullo ante in eam formam ex navibus suis transformatas, obvias habet: ex his et de classis amissione et de suorum periculo certior redditur—255. Inde in hostium usque conspectum profectus, copias suas exponit. Rutuli oppugnatione desistunt, occurrentesque ad littus terra hostem prohibere conantur. Magno utrimque detrimento pugnatur—364. Ibi Pallas, magna prius edita hostium strage, tandem a Turno occiditur—509. Cujus rei dolore percitus Æneas, magnos Rutulorum acervos amico inferias mittit—601: Ascanius quoque eruptione facta suas cum patre copias conjungit—605. Quibus permota Juno et pro Turno sollicita, impetrata a Jove venia, præsenti eum periculo eripit, objecta illi falsa Æneæ imagine, quam dum in navim quandam fugientem insequitur, vinculis a Junone ruptis, vi tempestatis ad littora Ardeæ proxima devehitur—688. Interim Mezentius, Jovis monitu pugnæ succedens, magnum tam Trojanorum quam Etruscorum numerum prosternit—761; donec ab Ænea hastæ ictu vulneratus, et a Lauso filio protectus, ægre se ad obligandum vulnus ex acie recipit—795. Ibi Lausus quoque, dum patrem ulcisci conatur, ab Ænea interficitur—832: ejus rei nuntio accepto Mezentius conscenso equo in prælium redit: ubi, dum filii mortem vindicare parat, eadem qua filius dextra concidit—ad fin.

In hoc tandem libro Æneas ad pugnam procedit: quod multis nimis sero factum visum est, quoniam ex sua opinione, non ex argumenti et materiæ natura, judicium faciebant. Aliis displicuisse video, quod Æneas militis magis, quam ducis partes explet, dum veterem heroum pugnandi morem parum meminere, nec illud reputant, quam parum materiæ narrationi epicæ præbitura sit ducis sagacitas et prudentia, qualem nostri ævi res militaris postulat. Si phantasmatibus magnis rebusque, quæ sensus impellant, epica vis continetur: strenua facinora, animi audacia, manus fortitudo ac robur requiruntur. Mihi quidem in seqq. libris haud pauca ex iis, quæ in reprehensionem incurrere videntur, ingenii admirationem facere solent: quandoquidem argumentum belli ac præliorum, et quidem ejusdem vitæ heroicæ, incredibili cum varietate ac copia ab Homero tractatum, Maro tamen per tres libros variatis rerum generibus nec omnino sine novitatis commendatione detexuit. Artem et ingenium aliquis

aliquis tum demum rite perfpiciat, quum argumenti naturam paullo curiofius animo verfaverit, quæque ipfe aliter vel melius in eo tractando conftitui poffe putet expenderit. Inter ea, quæ ingeniofe et callide inventa funt, primo loco eminet hoc, quod præliorum narratio variata eft per diverfa genera; habemus hoc libro navium appulfum, defcenfum in littus et pedeftrem pugnam, in lib. XI equeftrem, in XII pugnam tumultuariam tum certamen fingulare. Porro, ne tædium faceret continuata præliorum narratio, interpofita funt plura, etiam de pace confilia, tum orationes, magno cum acumine factæ, interdum, ut equidem cenfebo, nimia cum arte. Hinc apud Macrob. IV tam multa de rhetorica Virgiliana memorantur. Tragicos tamen nofter, Euripidem inprimis, ante oculos habuit, ut jam monui Difquif. I, pag. XXXV, To II. Inter illas artes et inventa poëtæ referendum et hoc eft, quod hoc libro Arcades, libro XI Etrufci, et XII Trojani maxime virtutis fuæ fpecimina edunt; quæ et ipfa res ad varietatem facit. In ipfa autem pugnarum commemoratione difficultatibus implicitum fe fentire debuit non paucis nec levibus: inprimis quod, quoquo fe verteret, in ea femper incidebat, quæ ab Homero jam erant tractata; hæc igitur ut variaret, mutaret, alia ratione nec minus commode tractaret, perpetuo poëtæ fuit allaborandum. Facit autem tædium ferius ocyus omnis imitatio, quæ cum ftudio ac contentione variandi ea, quæ jam ab alio *proprie* expofita erant, conjuncta eft. Atque hoc illud eft, quod reprehenfioni poëtæ interdum locum facere poteft: etfi cauffa rei parum animadverfa iis, qui quod reprehendendum effet, videbant, qua de cauffa reprehenfionem haberet, minus pervidebant. Nec tamen, inprimis cum ejus lectione animum imbutum haberet, in diverfa ab Homero abire, aut aliam viam fibi patefacere, aut aliter res tradere poterat, nifi a veritate naturæ recedere volebat. Quod igitur ab homine follerti et prudenti fieri poterat, id fecit poëta, ut ex argumenti natura pugnas perfequeretur et locorum et hominum naturæ convenienter, nec tamen fine refpectu popularium, quibus placere carmen volebat, varios præliorum cafus exponeret: utque, quoties in ea incideret, quæ ab Homero ea cum copia effent tradita, ut deterrerent omnes, qui eadem aggredi vellent, ea omitteret aut breviter attingeret; fin talia effent, ut, quo ipfe Mæonium poëtam fuperabat, ornatum admitterent, ea et fitu et adjunctis et aliis rebus variata ornaret et amplificaret, aut cultu, elegantia, ac fuavitate phantafmatum et verborum expoliret. Hæc quidem animo tenere debet is, qui de his libris judicium facere fibi fumit. Ut vero aliquis cum Guyero tres poftremos libros Virgilio abjudicet, graviores, quam quas ipfe in promtu habuit, afferre debet cauffas.

1. Dum

ÆNEIDOS, LIBER DECIMUS.

PANDITUR interea domus omnipotentis Olympi,

1. Vexata ſtatim in ipſa fronte occurrit lectio *omnipotentis Olympi*. Librorum ea fere omnium auctoritate, etiam Quinctiliani I. O. IX, 4, 49 (Leid. *omnipudentis*, ut fere ſemper, addit Burm.), firmata eſt: nec tamen ſatis accommodatum videtur Olympo hoc epitheton, quod proprie Jovis eſt. Fuere itaque olim, qui Olympum pro Jove dictum acciperent; alii qui *Olympia* emendarent, alii qui *OlympI* pro Olympii ſcriptum vellent, hoc utique non male: niſi alter locus eſſet XII, 791 *rex omnipotentis Olympi.* Inde emendari cœptum eſt: *omnipatentis.* Egnatii ea eſt emendatio; idque ab Aſcenſio notatum video, qui eam amplexus eſt: adeoque ita legitur in Edd. Aſcenſianis. In iis tamen exemplaribus, quæ ab Egnatio emendatæ feruntur (habemus in manibus ipſam principem editionem 1507), ea lectio non reperitur. Notata tamen eſt illa in præfat. Habet eam Hamb. ſec. a ſec. m., eamque in ſimili loco vidimus ſup. VI, 595. Verum a poëta vix videtur adoptari potuiſſe hoc quidem in loco, cum *panditur* præceſſerit: Panditur domus *omnipatentis O.*, et mox v. 5 de eadem domo: *tectis bipatentibus.* Aliter res ſe habet inf. XII, 791 *Junonem interea rex omnipotentis Olympi*; ubi conveniret *omnipatentis.* Habent tamen ibi libri alterum conſtanter. Reſtat *omniparentis*, quod alii conjectarunt, quodque jam Jovian. Pontanus agnoviſſe dicitur et N. Heinſius probabat. *Omniparens terra* Lucretianum epitheton eſt, quod ſupra lib. VI, 595 Maro adoptaverat; deſidero ſimile exemplum de cælo. Uranum omnium deorum auctorem et parentem ſi ſic dictum invenero, non mirabor: Sicque παγγενέτωρ ille in Hymnis Orphicis; ſed aliud quid eſt Olympus. Quæ cum ita ſe habeant, *omnipotentis O.* tenendum eſt, quod altero loco recurrit XII, 791, ut tribuerit poëta Olympo, quod diis convenit, qui in eo continentur: etſi parum placet hoc, nec aſſequor, cur Maro non maluerit Nævianum verſum totum ſervare: *Panditur interea domus altitonantis Olympi.* Etſi enim et hoc alias Jovis eſt elogium, tamen et Olympo, e quo prodeunt fulmina, convenire poterat. Servaſſe hunc Nævii verſum narratur Cæcilius Minutianus Apuleius. Eſt is vetus ille Grammaticus, cujus libri duo (aut potius fragmenta) de Orthographia adhuc in bibliothecis latent, quem tamen evolvit, præter Gyraldum de poëtis Dial. IV, pag. 204, Cæl. Rhodiginus VII, 4, et XXII, 13 Ant. Lect., a quo hoc ipſum de Virgiliano loco prolatum eſt. Idem Grammaticus Olympum de Jove interpretatus erat.

1. Dum hæc geruntur, dii ad concilium habendum convocantur. Eſt poëtis, jam inde ab Homero, Olympus accommodatus ad formam ædium priſcæ vitæ: cf. ſup. ad Ge. III, 261 adeoque in eo ſunt *portæ*: ingens atrium, quo nego-

Conciliumque vocat divom pater atque hominum rex
Sideream in sedem: terras unde arduus omnes,
Castraque Dardanidum adspectat, populosque Latinos.
Considunt tectis bipatentibus. Incipit ipse:

2. *Consiliumque* alii ap. Pier. *divom pater atque hominum rex* Ennianum est: Macrob. VI, 1.——4. *spectat* tres Heins. cum uno Burmanni, minus docte. v. inf. XII, 136.——5. *portis b.* sec. Moret.

negotia vitæ et conventus adeuntium aguntur; ab utraque parte thalami seu minora cubicula singulis, qui domum inhabitant, parata sunt. Conf. de Priami regia Iliad. ζ, 242 sqq. Eodem modo in Olympo ab utraque parte duodecim majorum deorum sunt cubicula, in media autem domus parte, quam μέγαρον, δῶμα, δόμον, appellare solet Homerus, conventus ac consessus deorum fit, sive ad deliberandum de rebus communibus, sive ad epulandum. Eandem fere rerum speciem Virgilius animis exhibet, nisi quod de cubiculis silet. Potuit autem hoc tanto magis sequi, quando Homerus multis in locis faciem ac situm Olympi variavit. Ita Jovis sedes aliqua in parte Olympi altiore vel interiore memoratur, cæterorum deorum domus in aliis Olympi jugis sitæ sunt, unde ad Jovis ædes confluunt. Cf. Iliad. υ, 4 sqq. Cum ad conventum admittendi sunt dii: *panditur domus*, atrium, δῶμα. Ita hoc simpliciter accipiendum, nec cum Servio et inde cum aliis Intpp. de die orto cogitandum. Etsi enim verum est, noctu cælum claudi, mane aperiri dici: tamen huc ea res trahi nequit; neque rerum ordo admittit, ut nunc de matutino tempore cogitemus; inclinatur enim nunc dies, quo pugnatum erat (IX, 459 sqq.), ad vesperam: comparet modo aliquis infra 146. 147. 215. 216. Concilia autem deorum similia apud Homerum occurrunt plura, quæ ante oculos Maroni fuisse probabile fit; inprimis Iliad. δ, 1—4, sed ibi inter deliberandum potant dii, ex priscorum hominum more, Iliad. θ, 2 et 51. υ, 4 sqq. *omnipotentis Olympi:* insolentior paullo translatio epitheti a diis ad ipsum Olympum: antiquiore forte auctoritate. v. Var. Lect. 3. εἰς οὐρανὸν ἀστερόεντα Homericum. Ad reliqua conf. Iliad. θ, 51. 52. 5. *tectis bipatentibus.* Si *tectum bipatens* audias, seu domum bipatentem, non aliter accipies, quam ut sit, quod *ab antica et a postica parte aditum habet*, templorum more, quæ ναοὶ ἀμφιπρόστυλοι dicuntur. Hactenus non male ad ortum

et

Cœlicolæ magni, quia nam ſententia vobis
Verſa retro, tantumque animis certatis iniquis?
Abnueram bello Italiam concurrere Teucris.
Quæ contra vetitum diſcordia? quis metus aut hos

6. *quia nam*, antiquam vocem, adſtruxit ſatis Pierius. cf. ſup. V, 13, etſi non pauci ejuſdem et ap. Burman., bini quoque Gothani cum Erf.; *quænam* exhibent. *quæ jam* Dorvill. a pr. m.——7. *retro eſt* Goth. ſec. *annis* pr. *perſtatis* tert. *certatur* alter Menag.——9. *Quis deus aut hos* Jo. Schraderus in ſchedis: ut inf. 73 *Quis deus in fraudem—egit.* Ingenioſe, quis neget? Verum bella fiunt aut cupiditate, aut metu mali ac periculi nobis vel aliis imminentis, quod depulſum imus. Vetuerat Jupiter bellum inter Italos et Trojanos fieri. Quid igitur metuendum erat? ut nunc bello vis depelleretur.

et occaſum ap. Serv. refertur. Pergit idem: "eſt autem ſermo Ennianus" hoc bene; ſed reliqua, quæ ſubjiciuntur, parum ſunt perſpicua. Scilicet alii tectum bipatens eſſe putarunt, quod habet fores binis valvis apertas. Ad v. 6 idem Servius: "*quianam*, cur, quare: ſermo Ennianus, *quianam legiones cædimus ferro?*" ſup. V, 13 *Heu quianam tanti cinxerunt æthera nimbi?*

6. Oratio Jovis majeſtatis plena, ipſa brevitate et antiquæ orationis ſtudio; ſic *verſa retro* pro mutata. *animis iniquis* pro infeſtis. 8. ſqq. Nuſquam, ſi bene meminimus, poëta commemoravit in ſuperioribus, Jovem interdixiſſe, ne dii bellum inter Trojanos et Latinos foverent. Nec præter Venerem et Junonem alii dii eam rem curaſſe videntur. Quin potius Jovis verba parum caute præmiſſa videri poſſunt lib. I, 263 *Bellum ingens geret Italia* etc. Nec Servius ad h. l. rem expedit. Refero hunc, et fere omnia loca, in quibus deorum interventus exponitur (cf. Excurſ. I ad lib. IX), inter ea quæ Æneidem nondum abſolutam arguunt. Voluit, puto, hæc præſtruere, ut debebat, in ſuperioribus, et deorum conſilia omnino attemperare paullo diligentius rebus in Latio geſtis; ſed mors incidit conatus. Interea poſſunt hæc et alia videri ex eo genere, quæ tacite a poëta, tamquam facta, poni potuerunt; adeoque res hoc modo procedunt: Juno nimis cupide faverat Turno; ut etiam Jupiter conſultum duceret, avocare eam a pugna ſup. IX, 802 ſqq. Eadem Junonis impotentia motus Jupiter concilium deorum indicit, ut deorum ſtudia, Junonis inprimis, reprimat.

9. Quis metus, cujuſnam mali aut periculi depellendi, adduxit, ut utraque pars bellum moveret? Docta oratio. *ferrum laceſſere*, poëtæ idem eſt, quod alias movere, Lucretii exemplo: *Namque alias aliud res commovet atque laceſſit* lib. IV, 1033. Sic noſter dixit

Aut hos arma ſequi, ferrumque laceſſere ſuaſit?
Adveniet juſtum pugnæ, ne arceſſite, tempus,
Cum fera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum atque Alpes inmittet apertas:
Tum certare odiis, tum res rapuiſſe licebit. 14

11. *Adveniat* Gud. *Advenit* alter Mentel. a m. pr. *At veniet quondam* Goth. tert. *arceſſite* emendata lectio, non *accerſite*. vid. Pier.—— 13. *immittat* pr. Menag. *immittit* alter. *immittere* Goth. pr. *invitet* ſec. *immiſcet* tert.

dixit *laceſſere pugnas* (V, 429), *bella* (XI, 254), et alii *laceſſere mare, arva*, etc., unde tandem poëtis ſimpliciter eſt, incedere, accedere; ut in illo Horatii: *Quicunque Bithyna laceſſit Carpathium pelagus carina*, navigat per mare, quia remis movet: adeoque ad eundem pæne morem ad ea deflectitur, quæ omnino geruntur, fiunt; itidem Lucretii exemplo: v. c. IV, 348 *ſimulacra, Quæ ſita ſunt in luce, laceſſuntque, ut videamus*. Latet notio τȣ impellere, ut toties Lucretius, *viſum, aures, laceſſere*, uti etiam *movere viſum, aures*, eodem ſenſu dictum occurrit. Duxerat hinc Virgilius, quod ſupra VII, 526 vidimus: *Æra ſole laceſſita*; et inf. XII, 85 *manibuſque laceſſunt Pectora plauſa cavis*.

11. Egregie inſtructa oratio! *Alpes immittet apertas*; magnifice: quandoquidem Alpibus patefactis Annibal ingreſſus eſt Italiam. cf. h. l. Serv. *exitium et Alpes apertas* junxit; hæc enim omnis calamitatis et tot cladium acceptarum cauſſa et origo fuit, quod Alpes perviæ erant factæ. Ad vulgarem morem oratio fuiſſet hæc: cum Carthago immittet exercitum, qui Alpes trajiciet cum exitio Romanorum. Poterat poëta hoc ipſi trajectui tribuere, doctiuſque ipſas Alpes commemoravit tranſitas. 14. *res rapuiſſe*. Apud Servium: "clarigationem exercere, hoc eſt, per Feciales bellum indicere (atqui hoc eſſet, *res repetere*. Pergit): nam veteres lædere (hæc vox expungenda) *res rapere* dicebant, etiamſi rapinæ nullum crimen exiſteret; ſimiliter ſatisfacere *res reddere* dicebant." Aſſentior Servio hactenus, ut dicam, ex formula antiqua hoc petitum, hoſtilemque omnino vim a poëta eſſe declaratam per rapinas, quæ in bello fiunt. Reſtat tamen alia ratio: *rapere res* eſt raptim, turbate, agere, exequi. Sic *conſilia rapta*. Quid ſi h. l. accipias: tum licebit præcipitare res, temere ex odiis, non conſilio, agere. Dictum fere quomodo *iter, curſum, rapere*, raptim agere. cf. ad VI, 8. Porro *placitum fœdus*. Placita ſunt omnia pacta, in quæ conſenſere plures, h. e. quod iis placuit.

Nunc ſinite; et placitum læti componite fœdus.
Juppiter hæc paucis: at non Venus aurea contra
Pauca refert.
O Pater, o hominum divomque æterna poteſtas!
(Namque aliud quid ſit, quod jam inplorare queamus?)
Cernis ut inſultent Rutuli; Turnuſque feratur
Per medios inſignis equis, tumiduſque ſecundo
Marte ruat? Non clauſa tegunt jam mœnia Teucros;
Quin intra portas atque ipſis prœlia miſcent
Aggeribus mœrorum; et inundant ſanguine foſſæ.

15. *placitum* Heinſ. recte tuetur e Pier. et parte ſuorum ac Servio. Alii *placidum*, etiam Medic. *læti placidum.* Nec tamen *placitum* cum Servio accipiendum, mihi, Jovi: ſed *placita* ſunt omnia pacta, in quæ conſenſerunt plures, h. quod iis placuit.——16. *anxia* conj. Waddel. Animadverſſ. crit. p. 33, perperam.——18. *o que hominum* Parrhaſ., quam Apronianam eſſe lectionem Jul. Sab. tradit. *hominum rerumque* præſtantiores Pierii et Heinſii codd. omnes (*omnium rerumque* Rom.) cum Valer. Probo; idque ſequendum eſſe ait Heinſius, nec tamen recepit; puto caſu. Variaſſe videtur poëta verſum 2 hujus libri. Cæterum Jul. Sabinus ſubjicit: *Totus iſte locus eſt ex primo Lucilii, apud quem introducitur concilium deorum de interitu Lupi* (eſt is notus ex Horat. II. Sat. 1, 68, et Cic. de N. D. 1, 23, et totum Sabini Scholion illuſtrant Fragmenta Lucilii p. 260. 261. cf. Serv. inf. ad v. 104).——19. *jam* deeſt tert. Rottend.——20. *inſultant* quatuor ap. Burm., qui remittit ad Ecl. II, 66.——22. *clauſtra* Medic.——24. *mœrorum* pars librorum cum Probo et Servio hic et infra XI, 382, ubi idem fere verſus redit; antiqua pro-

16 ſqq. Artificii plena oratio Veneris: ut faciat miſerationem pro Trojanis et indignationem adverſus Junonem. *Venus aurea,* notiſſima res, χρυσῆ Ἀφροδίτη ex Homero: Exponitur vulgo, pulchra. Verum eſt, ex antiquiſſima religione, auro ornata. *poteſtas* eſt pro potens: abſtractum pro concreto. 19. *Namque.* Solus enim tu reſtas, quem implorare poſſim, cum fere omnes dii in favorem Junonis conceſſerint: ut fere Serv. 24. *aggeribus mœrorum* ex

Æneas ignarus abeſt. Numquamne levari
Obſidione ſines? muris iterum inminet hoſtis
Naſcentis Trojæ; nec non exercitus alter,
Atque iterum in Teucros Ætolis ſurgit ab Arpis
Tydides. Equidem, credo, mea volnera reſtant;

pronuntiatione pro murorum, ut in *cœra* et aliis; manſere, *pomœria*, a murus, mœrus, item pœna, Pœni. Cur tamen non niſi his binis locis poëta antiquatum hoc nomen retinuerit, cum in aliis locis *muros* communi more eloquatur, equidem non expediam, niſi forte *agger mœrorum* ex Ennio aut alio vetere poëta deſumtum ſervavit. Non enim *mœrorum* deprehendo ſcriptum niſi in *aggere mœrorum* inf. 144, et XI, 382. Quod ni ita ſe habet, grammatici alicujus ludibrium hoc eſſe arbitror; nam Rom. et Medic. aliique præſtantiores *murorum* habent. Potuit fieri, ut vetus Grammaticus ex ſuo codice, in quo *mœrorum* ubique ſcriptum erat, hunc locum laudaret, utque hinc increbeſceret opinio de ſcriptura huic loco peculiari: quæ communis erat omnibus locis. In fine verſus *foſſas* plerique Pier. Gud. alter Hamb. tert. Rottend. qu. Moret. cum tert. Goth., ſicque Serv. legiſſe videtur. *foſſæ* tamen, quod in Medic. et aliis habetur, ubique lectum erat ante Burmannum: et haud dubie hoc doctius dictum: *foſſæ inundant ſanguine*, abſolute, pro vulgari, *ſanguis inundat foſſas*, ut *amnis inundat campos*; nec exempla aliorum poëtarum deſunt; et ſic Priſcianum VIII quoque legiſſe notat Ge. Fabric. At Burm. *foſſas* prætulit; cum enim *miſcent* præceſſerit, quod ad Rutulos referatur, requirere rationem, ut et *foſſas* ad eos referatur. Sed ſi hæc regula valere debet, non pauca Maronis loca erunt immutanda. Errorem ut præcidamus, poſt *murorum* plena tantum interpunctione opus eſt. Tum idem infra XI, 383 in ſimili loco *foſſæ* reliquit. Equidem non dubitem *foſſæ* pro vero habere. ——25. *Unquamne* ſec. Moret.——26. *iterum inſidet* tert. Moret.——27. *nec non exercitus alter*. Hemiſtichium mihi videbatur frigere, multo magis, ſi, ut fere factum, plene interpungitur poſt *alter:* Sed bene monuit Brunck., cum ſeqq. verba hæc eſſe jungenda; etſi vel ſic dura oratio. ——28. *ſurget* Medic. Gud. et alii Heinſ. ac Burm., minus bene. Poëtæ videndum eſt, ut quam maxime in præſentem rem lectores adducat. *ab arvis* pr. Voſſ.——29. *me v.* alter Menag.

ex Ennio aut alio vetere poëta ductum: v. Var. Lect. 25. *Nunquamne*, an ubique ea ipſa fortuna manet, ut obſidione ſe preſſos videant. 27. Nec non alter exercitus et Diomedes ſurgit Ætolis *ab Arpis*, ab Ætolis ſub Diomede inſeſſis, ad quem belli ſocietate jungendum miſſi erant a Latinis legati. cf. ſup. VIII, 9, et lib. XI, 225 ſqq. 29. Superſunt adhuc cicatrices vulneris a Diomede accepti. vid. Iliad. ε, 334 ſeqq. Videtur hic locus lectus eſſe Ovidio Met. XV, 768 ſeqq.

Et tua progenies mortalia demoror arma!
Si sine pace tua, atque invito numine, Troës
Italiam petiere: luant peccata; neque illos
Juveris auxilio. Sin tot responsa secuti,
Quæ Superi Manesque dabant; cur nunc tua quisquam
Vertere jussa potest? aut cur nova condere fata?
Quid repetam exustas Erycino in litore classis?
Quid tempestatum regem, ventosque furentis
Æolia excitos? aut actam nubibus Irim?
Nunc etiam Manis (hæc intentata manebat

31. *inviso* Ven. *invicto* Dorvill. *nomine* Gud.——*luunt* Franc.——33. *Sint tot* Franc. *Si* bini alii ap. Burm. cum Commentat. Horatii.——34. *non tua* Montalb.——35. *Vertere jussa.* Receptam hanc lectionem tuetur Mediceus cum aliis, inprimis vet. Vatic. Pierii. At Rom. *jura.* Enimvero *flectere jussa* oblong. et alii Pier. pars vett. edd. cum magna parte Heinsianorum. *flectere jura* sec. Menag. et Leid.——36. *exhaustas* ed. pr. Burm., qui cur Erycinum littus in Italia quærat, non assequor.——38. *exactos* Menag. pr.——39. *intempesta* Goth. sec. *intempestiva* tert., corruptum ex vetere scriptura, *intemptata.* *manebant* Dorvill.

seqq. 30. *demoror*, ego, dea, sustinebone iterum ac depellam impetum hostilem, ne a mortali iterum vulnerer? 33. *tot responsa* cf. sup. Tom. II, Disquis. II, s. VI sq. *Manes* Hectoris lib. II, 294. 295. Creusæ II, 780. 781. Anchisæ V, 729 sq., nisi descensum ad Inferos maxime respexit.

36. Facit invidiam Junoni commemorandis ejus in Trojanos machinationibus: primum *incensæ* in Siciliæ littore *classis* lib. V, 606 sqq.; porro 37 in *Æolia insula*, quod adiit Æolum lib. I, 50 sq., et 38 *Irim* ad Turnum missam lib. IX pr. Si tamen seqq. compares, ad superiora tempora adhuc referendum erit hoc, adeoque redit (ita convertit orationem affectus animi concitati) ad ipsum classis incendium lib. V, 606. 39. *Nunc etiam:* ex quo tandem Trojani ad Italiam appulerunt. Antea *mare terrasque metu cælumque* fatigabat Juno lib. I, 280. Nunc et orcum, qui restabat, adit ad Alecto excitandam. vid. sup. VII, 323 sqq. Sed et ipsam audivimus: *Absumtæ*, inquit, *in Teucros vires cælique marisque—Flectere si ne-*

Sors rerum) movet, et ſuperis inmiſſa repente
Allecto, medias Italum bacchata per urbis.
Nil ſuper imperio moveor: ſperavimus iſta,
Dum fortuna fuit: vincant, quos vincere mavis.
Si nulla eſt regio, Teucris quam det tua conjunx
Dura: per everſæ, genitor, fumantia Trojæ
Excidia obteſtor; liceat dimittere ab armis
Incolumem Aſcanium, liceat ſupereſſe nepotem.
Æneas ſane ignotis jactetur in undis;

40. *inviſa* Leid.——41. *Allecto.* v. ad VII, 324. *iterum bacch.* Goth. tert.——42. *imperiis* pr. Hamb. *imperium* Sprot. cf. Stat. II Theb. 339. *ſuperavimus* legerat Jul. Sab.——43. Servium diſtinxiſſe: *ſperavimus, iſta Dum f. f.* putat Burm.——44. *dat* duo Burm.——45. Poſt *Dura* interpungendum monet Servius. Junxerunt itaque alii *Dura excidia* Sed *Dura Juno.* cf. inf. 72.——46. *demittere* aliquot Burm. *liceat ſupereſſe nepotem, Inc. A. liceat diſcedere ab armis* Goth. tert.——47. *nepoti* conj. Heinſius; ſed bene ipſe damnat.——48. *ſane* ſemper mihi diſplicuit: etſi non ignoro defendi poſſe, nec tamen ut ſenſum habeat, quem vulgo tribuunt, ut ſit, valde: nec ut cum irriſione dicta innuat: eam enim ineſſe non video; ſed ut ſimpliciter, ſaltem cum amaro dolore, concedatur alterum, altero ſunito δὴ, δή ῥα. Habemus vero meliorem lectionem Romani vetuſtiſſimi et alterius Pieriani, cum Sprot. et Goth. ſec. *Æneas procul i.* Hoc amplector. Porro *in oris* aliquot Pier., tum Gud. alter Mentel. bini alii et Ed. pr. Burm. cum Goth. tert. *horis.* Bona ſententia reſpectu Æneæ apud Etruſcos degentis: *Æneas procul ignotis jactetur in oris*; rhetorice, ut alia in hac Veneris oratione, exaggerata; et forte *undas* adduxit vox *jactetur*, quoniam *mari* et *undis jactari* ſollenne eſt. Recepit quoque hanc ex duplici codd. ſecta confectam lectionem Brunck. conf. Not.

ſi nequeo S. VII, 301. 312. 40. *ſors rerum*; pro vulgari, pars, portio: loca infera. 41. *bacchata per u.* vagata: VII, 342 ſqq. Aliud eſt quod Lavinia cum matronis bacchatur ibid. 376 ſqq. 42. *ſuper imperio:* v. ſup. I, 257 ſqq. et Diſq. II, ſ. VI. VII. 44. *Si nulla*; ut I, 234 quibus— *Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis.* 47. *Aſcanium* —ſc. *cui regnum Italiæ Romanaque tellus debentur*; lib. IV, 275, et a quo gens Julia oriunda. 48. *in undis.* Erat nunc in eo ut rediret, ex Etruria Tiberi devectus. Hoc tamen reſpici non puto. Sed ſede in Italia negata iterum con-

Et, quamcumque viam dederit Fortuna, sequatur.
Hunc tegere, et diræ valeam subducere pugnæ.
Est Amathus, est celsa mihi Paphus, atque Cythera,
Idaliæque domus: positis inglorius armis
Exigat hic ævum. Magna ditione jubeto
Carthago premat Ausoniam. Nihil urbibus inde
Obstabit Tyriis. Quid pestem evadere belli
Juvit, et Argolicos medium fugisse per ignis,

49. *quacunque* pr. Hamb.——50. *Nunc* Lubec. ap. Burm., qui repente hic prodit novus codex. *duræ* Sprot. cum vet. Pier.——51. *Amathos* perperam codd. Pier. Heinf. *Amathuns* Franc. Sed est 'Αμαθοῦς ex 'Αμαθόεις. *est excelsa P.* Dorvill. *Paphus* cum libris Heinf. rescripsit; vulgg. *Paphos:* quod retinuit Cuningham. *est celsa Paphos atque alta C.* Palatin. ap. Pier. cum Rom., alii ap. G. Fabric. et in Gud. pr. Rottend. pr. Hamb. Alii confundunt utramque lectionem: *est celsa mihi Paphos atque alta C.* Videtur *alta* illatum esse ex inf. v. 86.——53. *Exiget* plerique Pier. et Heinf. cum Goth. sec. *ævom* Gud., et ex hoc reposuerat Heinf. Si tamen hic, cur non ubique? Si Virgilius ita pronuntiavit: utique non hoc loco solo.——54. *C. ut premat* Goth. tert. *Italiam* tres Burm. *Nil viribus* Parrhaf. et Reg. *Nihil arcibus* malit Jo. Schrader. *Nil* etiam Cuningham. prætulit.——55. *Obstabat* Menag. pr. et Sprot. cum Goth. pr. *Tyriis* vel *Teucris* Zulich. *bellis* Goth. tert.——56. *Argolicum* pro—*orum* Bigot. *medios* alii edd. et scripti Pier. et Burm., binique Goth. Exquisitius alterum: *Æneam medium* fugisse. *fecisse* Ven.

conscendenda fuisset Æneæ navis et errandum per ignotum mare. cf. Var. Lect. In v. 49 comparant intpp. versus de Sarpedone Iliad. π, 436. 437.
50. *tegere, subducere*; ὑπάγειν, ὑπεκφέρειν, Iliad. λ, 163. ε, 318.

51. 52. Repete supra dicta ad lib. I. 680 et 681. *domus Idaliæ* dictæ esse possunt plurali numero; docte sane: feram tamen nec minus, ut sit *domus Idaliæ* terræ, τῆς 'Ιδαλίας. Sic *lucos* Idaliæ dixerat. cf. ad lib. I, 681. *domus* pro habitatione, sede. Dicuntur autem dii amare terras eas, frequentare et inhabitare, quæ ipsis sacratæ sunt, in quibus templa eorum sunt. 53. 54. Respicit Jovis verba paullo ante v. 12. conf. Æn. I, 19 sqq. Verba ad invidiam gravia: *magna d.* et *premat* pro teneat. 54. *inde*, ab Ascanio, et ejus posteris, nulla esto mora coloniæ Tyriæ, quo minus imperium Italiæ consequatur. 55. *pestem* simpl. ὄλεθρον, perniciem, ut

Totque maris vaſtæque exhauſta pericula terræ:
Dum Latium Teucri recidivaque Pergama quæ-
runt?
Non ſatius, cineres patriæ inſediſſe ſupremos,
Atque ſolum, quo Troja fuit? Xanthum et Si-
moënta
Redde, oro, miſeris: iterumque revolvere caſus
Da, pater, Iliacos Teucris. Tum regia Juno
Acta furore gravi: Quid me alta ſilentia cogis
Rumpere, et obductum verbis volgare dolorem?
Ænean hominum quiſquam divomque ſubegit
Bella ſequi, aut hoſtem regi ſe inferre Latino?

58. *rediviva* Rom. et alius Pier., ſed *recidiva* fere omnes ſcripti Heinſ. v. ſup. ad IV, 344. *r. mænia* ſec. Moret. *quærent* habet Jul. Sab. et, pro quærerent, addit.——59. *Num ſatius* tres Burm. *inſidiſſe* Mentel. pr. et tert. Rottend. v. I, 719. *expendiſſe* ed. pr. Burm.——60. *quod T.* Zulich. et Oudart. a m. pr. *quæ* Ven. et Leid. Corruptelas nominum fluviorum v. ap. Burm.——61. *evolvere* pr. Hamb. *reſolvere* Erf.——63. *Icta f.* tert. Moret. v. Heinſ. ſup. ad I, 513. *f. gravi eſt* Goth. ſec. *me* abeſt Menag. pr. *coges* duo Burm.——64. *obtectum* ſec. Moret. Sed vulgata apud Lutatium et Nonium. *Burm.*——65. *divumve* tert. Goth.

ut recte Cerda. 58. *recidiva Pergama*, renaſcentia, reſtituta: cf. IV, 344. VII, 322. Tota concluſio orationis, qua expoſtulat Venus, egregia eſt vi ac nervo, quo argumentum per ſe grave potenter vibrat. Quam παθητικῶς *cineres patriæ* memorat. *ſolum, quo Troja fuit:* ut lib. III, 11. Illa vero ſublimiter: redde nobis Trojam antiquam! Præſtabat ſic in Troade remanſiſſe et iterum eaſdem ærumnas toleraſſe. Erat enim metuendum ibi, ne denuo Achivi incurſarent Troadem et eaſdem injurias inferrent, quas Troës antea erant experti. Frangunt Intpp. poſt Servium vim totius loci.

63 ſqq. In oratione hac Junonis, qua Veneris accuſationem diluit, quaſi ſuis machinationibus calamitates hæ inductæ ſint Trojanis, neſcio an non poëta paullo nimis ῥητορικῶς verſetur. 63. 64. accipio ſecundum illa lib. I, 23 ſqq. *Nec dum etiam cauſſæ irarum ſævi-*

Italiam fatis petiit auctoribus; esto:
Cassandræ inpulsus furiis. Num linquere castra
Hortati sumus, aut vitam conmittere ventis?
Num puero summam belli, num credere muros?
Tyrrhenamve fidem aut gentis agitare quietas?
Quis deus in fraudem, quæ dura potentia nostri,
Egit? Ubi hic Juno, demissave nubibus Iris?
Indignum est, Italos Trojam circumdare flammis
Nascentem, et patria Turnum consistere terra,
Cui Pilumnus avus, cui diva Venilia mater:

67. *fatis petiit:* e Pierianis ordinem bene adoptavit Heinsius. Vulgg. omnes: *petiit fatis.* Rom. *petit fatis.* Menag. sec. *petiit fatisque.*——68. *Non l. c.* sec. Hamb. et Ven.——70. *Non puero* Gud. *flammam belli* Montalb. *non credere* Ven. et Montalb. Versus abest Goth. tert.——71. *Tyrrhenamque* Medic. Gud. et alii Heins. cum Donato. *et g.* Rom. g. *equitare q.* Franc.——72. *dira* sec. Moret., male; *dura* est, quæ cogit. vide v. 45. *nostra* ante Heinsium, qui ex Medic. Menag. ac Bigot. emendavit. Corruptela tamen etiam Romanum invasit et cæteros omnes, etiam Rufinian. de Schem. Dian. §. 7.——73. *Ubi hinc* Medic. *hæc* Parrhas. *dimissaque* multi et hic ap. Burm.——74. *Rutulos T.* Goth. sec. *succendere flammis* ap. Rufinian. de Schem. Dian. §. 5.——76. *Venelia* Gud. a m. pr.

sævique dolores Exciderant animo etc. 67. *Fata* maligne interpretatur Juno *Cassandræ furias* h. vaticinia, quæ adeo primo omnium loco Æneam ad iter suscipiendum adigere debuere: cf. sup. lib. III, 183 sqq. et Tom. II, Disquis. II, s. VI. 69. *ventis*; ῥητορικῶς de navigatione in Tiberi, qua Evandrum, et inde Etruscos petiit Æneas. 71. *agitare* ad utrumque diverso paullum sensu retulit: *gentes a. quietas*, excitas ad belli societatem impellere, *Tyrrhenam fidem agitare*, movere, sollicitare, societatem et fœdus ciere, expetere; pro vulgari, permovere Tyrrhenos, ut auxilii ferendi caussa societatem ineant. *fides* est, societas, fide interposita facta. cf. ad IX, 79. In v. 72 respicit v. 44. 38. *in fraudem:* est malum, ἄτη, ut toties; periculum Servius interpretatur.

74. Comparatio ad invidiam instituta. *Indignum est —Quid*; pro: Si indignum est, an minus indignum, an tolerabilius est. 76. *Pilumnus* inter heroës seu deos Latii indigetes fuit, nunc inter Turni majores habitus: IX, 4. X, 619.

Quid, face Trojanos atra vim ferre Latinis?
Arva aliena jugo premere, atque avertere prædas?
Quid, soceros legere, et gremiis abducere pactas?
Pacem orare manu, præfigere puppibus arma?
Tu potes Ænean manibus subducere Graium,
Proque viro nebulam et ventos obtendere inanes;
Et potes in totidem classem convertere Nymphas:

77. *inferre* duo Rottend. et Dorvill.——78. Huic in nonnullis v. 79 præponi notat Burm. *advertere* alter Hamb. et Zulich. cum Goth. pr. *avertere prædam*, abigere, sollenne est. cf. ad I, 472. *evertere* Oudart. ——79. *lege et* Parrhas. cum Goth. sec. *adducere* Leid.——80. *et pr.* Rom. et aliquot Pier.——82. *vetitos o. manes* Ven. *ostendere* Parrhas. *prætendere* Zulich. Bigot. et Oudart. pro var. lect. *protendere* Goth. sec. ——83. *potis* Cuninghami. intulit e Regio et Medic. *Tu potes in t.* iterum

619. *Venilia* ex deabus marinis seu nymphis fuit, data a poëta, aliorum forte exemplo, Dauno in matrimonium, orta a Pilumno, soror Amatæ Latino nuptæ: conf. VII, 366, et Excurs. VII ad VII, 371. Vult autem poëta declarare, Turnum esse in Italia natum, et defendere terram suam adversus advenas (lene verbum: *consistere* delegit): contra, Trojanos advenas bellum intulisse Latinis. 77. *Quid*, an minus indignum est? *atra face*; in hoc et sqq. exaggerat notionem belli per Trojanos moti, dum ea cumulat, quæ in bello fieri solent, etsi a Trojanis ea facta esse nondum constat. *face* itaque proprie; Male Serv. explicat *sævo bello*; nec bene Burm. remittit ad lib. VII, 456. Non magis prædas egerant Trojani, quam incendia per agros sparserant. Sed ad invidiam faciendam ea omnia commemorat, quæ fieri belli more poterant. 79. *legere*, eligere, sumere. Perperam cum Servio alii: furari, sublegere exponunt. *gremiis* socerorum, adeoque parentum. *pactas* aliis; scil. Laviniam. Decet enallage iram et habet vim. 80. Non eadem sed diversa est sententia. Ad minas a Trojanis factas, obtinere se posse vi, quod precibus non concedatur, spectat alterum: *præfigere puppibus arma*. Igitur ad invidiam deflectit id, quod supra narratum VIII, 92 in simili Æneæ Tiberi adverso navigatione: *Miratur nemus insuetum fulgentia longe Scuta virum.*

81. *Tu potes*; ad Iliad. ε, 315 sqq. spectat: alterum v. 82 Veneri imputatur, quod a Neptuno in ejus gratiam factum Iliad. υ, 321 sqq. cf. sup. lib. V, 809. 82. *proque eo—ventos inanes*, auram, ἠέρα. 83. Etiam hoc per aliam deam factum

Nos aliquid Rutulos contra juviſſe, nefandum eſt?
Æneas ignarus abeſt: ignarus et abſit.
Eſt Paphus, Idaliumque tibi, ſunt alta Cythera.
Quid gravidam bellis urbem et corda aſpera tentas?
Noſne tibi fluxas Phrygiæ res vertere fundo
Conamur? nos? an miſeros qui Troas Achivis
Objecit? quæ cauſſa fuit, conſurgere in arma
Europamque Aſiamque, et fœdera ſolvere furto?
Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter?

rum volebat Markland., ſed recte monet Burm., etſi in ſe ipſum jus ſtatuat, non ubique ejuſmodi elegantias et adverſus libros eſſe ſequendas. *claſſes* Medic. Ven. Bigot. cum binis Goth., perperam.——84. *contra Turnum* Menag. pr. *eſt* abeſt tribus Burm.——86. *Paphus* et hic ab Heinſio profectum e Medic. et al. pro *Paphos*. *ſint alta* Menag. pr. ——87. *belli* Dorvill. a m. ſec.——88. *Trojæ res* ſec. Moret. *mittere f.* Bigot. *fundere vento* Leid.——89. *quis T.* Dorvill. et pr. Hamb. a m. ſec.——90. *concurrere* Oudart. et Leid. cf. ad Ge. I, 318.——92. *Spartem* ſec. Hamb.

tum erat, ſed in Veneris gratiam: ſup. IX, 82 *Ipſa deum fertur genetrix* etc.

86. 87. Si, quod ipſa dixiſti, tibi eſt P.; quid urbem Latini, adeoque ipſum Latium, bello illato ſollicitas? gentem bellicoſam, *gravidam bellis* ſc. quæ illa gerit; multa bella gerentem; ſic *gravidam imperiis* Italiam dixerat IV, 229, in qua magnum futurum erat imperium. *Idalium:* vid. ſup. 51, et ad lib. I, 681.

88. Inſurgit oratio et acerbe in ipſam Venerem invehitur: non ſe, ſed ipſam Venerem malorum, quæ Trojani experiuntur, eſſe cauſſam, Paridis adulterio: ſic *manet alta mente repoſtum Judicium Paridis ſpretæque injuria formæ.* *vertere fundo* pro vulgari, funditus evertere. *res fluxas*, ſeu per ſe infirmas Trojanorum in Latio res deſignat, ſeu, quod tamen eodem redit, ornans eſt epithetum: nam, quod evertitur, omne infirmatum et labefactatum eſſe neceſſe eſt. 89. *an is qui*; abſolute dictum: ſed interpretandum de Venere, ut Servius; mox ſtatim redit ad proprium: *quæ fuit cauſſa* etc. 91. *fœdera ſolvere furto*, ut ſolveretur, dirimeretur, pax, pacatus ſtatus, inter Trojanos et Græcos, abducta furtim Helena. *furtum* pro raptu. *fœdera* de hoſpitio accipit Jul. Sab., ſed obſtant illa: *conſurgere in arma Europamque Aſiamque.* 92. Comminiſcitur obſeſſam a Paride Spartam Servius;

Aut ego tela dedi, fovive Cupidine bella?
Tum decuit metuiſſe tuis: nunc ſera querelis
Haud juſtis adſurgis, et inrita jurgia jactas.
  Talibus orabat Juno: cunctique fremebant
Cœlicolæ adſenſu vario. Ceu flamina prima,
Cum deprenſa fremunt ſilvis, et cæca volutant
Murmura, venturos nautis prodentia ventos.
Tum Pater omnipotens, rerum cui ſumma poteſtas,

93. *fovique* al. *fovine* pr. Menag., ſed *fovive* meliores Pier. et Heinſ. ——94. *Tum* ſcripti potiores cum Goth. binis; et ſic IV, 597 *Tum decuit.* Cledonius quoque agnoſcit. Caſu igitur factum, quod in Heinſianam recenſionem illud non tranſiit, ſed remanſerat *Tunc.*——96. *T. o. dictis* Gud.——98. *depreſſa premunt* Parrhaſ., et *depreſſa* etiam emendabat Markland. ad Statii Silv. p. 20, ut *depreſſa fremere* ſit, humili et depreſſo ſono murmurare, ut apud Lucret. *Cum tuba depreſſo graviter ſub murmure mugit.* Nec ſpernenda hæc erat emendatio. Idem, ne bis *fremebant* et *fremunt* eſſet, *gemunt* malebat: et *gemere* utique dicuntur et *ſilvæ ventis* et ipſi *venti:* ſed poteſt alterum defendi non modo ſimili loco inf. XI, 296, ubi Heinſ. ad h. l. provocavit, verum ipſa ratione: etſi enim ter redire videtur vox *fremere; fremebant, ceu fremunt, cum fremunt:* altero tamen loco nemo de eo cogitat, niſi ſubtilitate grammatica illata.——99. *portantia* nonnulli apud Ge. Fabric. *ventis* Medic. a m. pr.——100. *cui prima p.* Rom. a m. pr. Medic. Gud. pro var. lect. (adde Goth. ſec.) et Donat., itaque receperat Heinſius; ſed iterum *ſumma* revocavit Burmann., quod *prima* modo præceſſerat; et probe factum arbitror; parum enim placet τὸ *prima* h. l.

vius: perperam; gravi et odioſa voce uſa eſt dea *expugnavit* ad vim et atrocitatem raptus declarandam: quaſi hoc idem eſſet ac bellum inferre. 94. Idem color orationis: *Tum decuit, cum ſceptra dabas* ſup. IV, 596. 597.

97. Ad comparationem hanc cf. Ge. I, 356—359, at exornationem comparationis Miltonus dabit *Parad. Loſt* II, v. 284 ſqq. *deprenſa,* intercepta, impedita, incluſa; proprie ex inſperato; ut de navibus Ge. IV, 421, et de Caco VIII Æn. 248. 249, tum ſimpliciter, ut h. l., oppreſſus, incluſus. Illuſtratum vocabulum a multis. 100. *rerum cui ſ.* ὃ κράτος ἐστὶ μέγιστον Iliad. β, 118. Od. ε, 4. Splendidos hos verſus quilibet facile mirabitur. Primas, ſed obſcuras, lineas in Ennianis

Infit. Eo dicente deum domus alta silescit;
Et tremefacta solo tellus; silet arduus æther;
Tum Zephyri posuere: premit placida æquora pontus.
Adcipite ergo, animis atque hæc mea figite dicta.
Quandoquidem Ausonios conjungi fœdere Teucris
Haud licitum; nec vestra capit discordia finem: 106

101. *Infit*, *quo dicente* Ed. Ven., nec male. *d. a. quievit* Jul. Sabinus legisse videtur; et *quiescit* pr. Hamb. a m. sec., scilicet ne *silescit* et *silet* continuo se excipiant: quod per se non male fieret, modo non sententia interjiciatur: *et tellus tramefacta* est *solo*; forte ergo repetendum etiam in illis: *Et tremefacta solo tellus* silescit.——102. *salo* Goth. tert. *sono* Passerat. apud Burm. suspicatur; et sic pr. Hamb. a m. sec., ut sit *sono vocis*. Perperam. Est enim poëticus ornatus; ut *solum terræ*, *solum telluris*, jungi solet; quoniam *solum* ἔδος, per se notionem habet fundamenti, quod subjectum est: sic quoque *tellus* contremiscere dici potuit *solo*, simpliciter, nulla alia notione adjuncta. Sic fere mox, cum *æquora ponti* junctim efferantur, poëta dixit: *pontus premit æquora*, h. pontus premit, comprimit se, quiescit. *Solum* pro *usque ad solidum* accipere sermonis rationi repugnat.——103. *Jam Z.* malit Burm. *Et Z.* aliquot Pier. Sed variat poëta copulam. *Tum venti* Macrob. VI, 2, sed sup. ex lib. VII, 27. *posuere minas*, *premit æquora pontus* Ven. Sed jam vidimus lib. VII, 27 *Cum venti posuere omnisque repente resedit Flatus.*——104. *f. verba* pr. Hamb. vid. III, 250. conf. Iliad. Θ, 5. 6.——105. *Quando equidem* Hugen. Dorvill. cum Goth. tert. *Ausoniis c. f. Teucros* Gud. a m. pr., quo alludit pr. Voss. *Ausonios—Teucros.*——106. *licitum est* ante Heins., qui recte hoc ejecit auctoribus libris.

Ennianis versibus ex Scipione servavit Macrob. VI Sat. 2 *mundus cæli vastus constitit silentio, Et Neptunus sævus undis asperis pausam dedit*; *Sol equis iter repressit ungulis volantibus*; *Constitere amnes perennes, arbores vento vacant.* Adde Catull. Epithal. 204 sq. 102. *tremefacta solo tellus:* adjectum *solo* spectat ad poëticum ornatum; pro vulgari, solum telluris; solum terræ. 103. *Z. posuere* se, quievere, cf. VII, 27. *premit pontus æquora:* sternitur, tranquillatur mare. Ductum ex eo more loquendi, quo *æquora ponti* dicuntur, et, quod *pontus premere se* dici potest. 104. " Totus hic locus de primo Lucilii translatus est libro, ubi inducuntur dii habere concilium et agere primo de interitu Lupi— Serv.

Quæ cuique eſt fortuna hodie, quam quiſque ſecat ſpem,
Tros Rutuluſve fuat, nullo diſcrimine habebo:
Seu fatis Italum caſtra obſidione tenentur, 109

107. *Quæcunque* aliquot Pier. *tenet ſpem* Dorvill. Hic velim ab Heinſio et Burmanno appoſitum eſſe, quo ſenſu illa: *quam quiſque ſecat ſpem*, acceperint. Servius exponit: ſequitur, tenet, habet: ut VI, 900 *Ille viam ſecat ad naves*. Sed *viam ſecare* longe aliud eſt. Si poëta archaiſmum ſectatus *ſecit* ſcripſiſſet, poſſet eſſe antiqua vox *ſeco*, *ſecere*, pro *ſequo*, *ere*, unde *ſequor* manſit. Turnebus expoſuerat *ſumit*: nam, qui aliquid ſecat, ſibi partem ſumit. Scaliger et Cerda, *aperit ſibi ſpem factis*, ut, qui viam ſecat, aperit. Sed hoc durum et longe petitum eſt. *Spem incidere* et ex Horatio *ſpem longam reſecare* rationem certam loquendi ſatis produnt, quæ quidem ita fert: ut, *ſpem ſecare*, ſit: incidere, intercipere, ſpem.——108. *Rutuluſne* aliquot Pier. cum Rom.; tum Medic. et a m. ſec. tert. Rottend. *luat* Mentel. pr. et Parrhaſ. *ruat* Montalb. cum Goth. tert. *fiat* Medic. et Zulich. a m. pr. Sed ſatis conſtat *fuat* eſſe verum, ex antiquo *fuo*, *fuere*, unde manſit *fui*. *habeto* Voſſ. ſec. et ſec. Hamb., unde Heinſ. conj. *habetor*. Cf. Iliad. Θ, 419. 430.

poſtea ſententias dicere." *Serv.* conf. Var. Lect. ſup. ad vſ. 18. 107. Quam utraque pars fortunam hodie experietur, quam ſpem magnarum rerum prædictarum et expectatarum alterutri ſibi præcident (qua ſpe excident), ſeu Trojani ſeu Rutuli, juxta et eodem loco habebo: ſive (quod Venus putat) fatis ſuis iniquis, ſive (quod Juno v. 68) ſtultitia Trojanorum et vaticiniis falſis eo res adducta eſt, ut nova Troja nunc oppugnetur. Nec Rutulos ſeu Latinos a fatis impendentibus libero, non intercedo, quo minus fortunam ſibi debitam conſequantur. Experiatur utraque pars ſeu triſtia ſeu læta pro hodiernis rerum initiis et actu. Ego neutris ſtudebo: evenient, quæ fata ferent. Hæc, arbitror, ſententia verbis ſubjecta eſt: 107. 108 *quam quiſque*, *Tros Rutuluſve fuerit, ſpem ſecat.* Obſcura et ambigua eſt notio vocabuli *ſecat*: vid. Var. Lect.; poteſt præterea ſententia duplici modo conſtitui, aut ut ſit explicativa, ut utrumque hemiſtichium eundem ſenſum habeat: *quæ cuique eſt fortuna, quam quiſque ſecat ſpem*: aut ut altera pars ſit adverſativa: quam alteruter fortunam aut habet, aut ſibi ipſe præcidit et evertit. Alterum hoc malo: ſic *ſecare* eſt incidere, intercipere, ſpem: ut apud Horat. *ſpem incidere*, *ſpem longam reſecare*. In hoc ſaltem analogiam habes, quam ſequare. Reſpiciunt autem hæc ad ſpem Veneris de futuro Iuli in Italia regno, quam incidi et interimi neceſſe erat, ſi caſtra a Turno expugnabantur. cf. ſup. 42. 50.

109. 110. Jungo *caſtra tenentur obſidione Italorum*: ſeu *fatis*,

Sive errore malo Trojæ monitisque sinistris.
Nec Rutulos solvo. Sua cuique exorsa laborem
Fortunamque ferent. Rex Juppiter omnibus idem.
Fata viam invenient. Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentis atraque voragine ripas
Adnuit, et totum nutu tremefecit Olympum.
Hic finis fandi. Solio tum Juppiter aureo
Surgit, cœlicolæ medium quem ad limina ducunt.
  Interea Rutuli portis circum omnibus instant
Sternere cæde viros, et mœnia cingere flammis.

110. *Troës* Hugen. a m. sec. *monitisve* Bigot. cum Goth. tert.——111. *salvo* Zulich. pro var. lect., sicque Goth. tert. *quisque* Medic. a m. pr. Interpunctio etiam sic institui potest : *habebo. Seu — sinistris : Nec R. solvo.* Vel : *Seu — sinistris (Nec Rutulos solvo) : sua cuique exorsa laborem Fortunamque ferent.* Neutra ratio præstat vulgari.——112. *ferant* Bigot. ——113. *inveniant* Gud. a m. pr. cum aliis Heins. et Medic. Pier.—— 116. *Hæc finis* Schol. Cruqu. Horat. ap. Heins., ut sup. III, 145. *cum J.* Lubec.

fatis, quod fata iniqua, quod Venus volebat, prosequuntur Trojanos etiam in medium Latium, *sive errore malo Trojæ* (h. Trojanorum, qui oracula accepta male interpretati sunt) *monitisque sinistris*, oraculis et vaticiniis falsis, *furiis Cassandræ*. vide sup. vs. 67. 68. Porro v. 111 *Nec Rutulos solvo*, obscurum est per brevitatem affectus. Videtur supplendum esse ex iis, quæ proxima sunt : non solvo, exsolvo, eximo, Rutulos *labore et fortuna*, quæ eos manet. *nec* h. non magis Rutulos quam Trojanos. Interpretes secundum Servium *solvo* pro absolvo accipiunt ; parum commode arbitror. 112. 113. Omnibus æquus ero ; neutri parti studebo. Nihil obstabit fatali rerum ordini ; pro, ego non obsistam. 114. docte dixit *ripas* (pro ipso amni) *torrentes pice et voragine atra* h. alta aqua nigra defluens flumen. 115. Notum Iliad. α, 528 seq., et Catull. LXIII, 204 *Annuit invicto cælestum numine rector, Quo tunc et tellus atque horrida contremuerunt Æquora, concussitque micantia sidera mundus*. Jam compara tumorem Statii VII Theb. 3. 4 de Jove indignante : Jupiter—*Concussitque caput, motu quo celsa laborant Sidera, proclamatque adici cervicibus Atlas*. 117. *medium*. Hic Romanum agnosce : ut magistratum, deducunt Jovem. 118. 119. Comparant verba Iliad.

At legio Æneadum vallis obſeſſa tenetur:
Nec ſpes ulla fugæ. Miſeri ſtant turribus altis
Nequidquam, et rara muros cinxere corona:
Aſius Imbraſides, Hicetaoniuſque Thymœtes,
Aſſaracique duo, et ſenior cum Caſtore Thymbris,
Prima acies. Hos germani Sarpedonis ambo,
Et Clarus et Themon, Lycia comitantur ab alta.
Fert ingens toto connixus corpore ſaxum,

120. *At* Heinſ. e codd. pro vulg. *Aſt*. Zulich. *Ac*. *flammis obſ.* pr. Hamb. pro var. lect.——121. *Nec ſ. u. fugæ miſeris* Sprot. duo Rottend. et Dorvill.——123. *Jaſius* perperam editum paſſim ante Heinſ. *Aſius* jam Pierius emendaverat ex Rom. Reliquas corruptelas nominum in h. v. videat qui volet apud Burm., in cujus edit. vitioſe exaratum Thimœtes. Eſt enim Θυμοίτης.——124. *A. domus duo et* Ed. pr. ap. Burm. ex lib. I, 284. *Thybris*, et ante Heinſ. *Tybris*, corruptum arbitror: Quomodo enim Trojanus vir poëtæ a Tiberi denominari commode potuit? Legendum *Thymbris*, quod et Rom. habet: eoque alludunt alii ap. Burm., in quibus *Thimbris*, *Tunbris*, *Thimbris* legitur. Fuit autem Thymbra urbs et fluvius, hic etiam Thymbris, Troadis, vid. Iliad. κ, 430, ibique Euſtath., unde Thymbræus Apollo. cf. Ge. IV, 323 et Not.——125. *Prima acie* malit Trappius, vulgare amplexus pro exquiſitiore. Tum ap. Serv. interpungitur ab aliis, quod Ge. Fabric. malebat: *hos germani Sarpedonis ambo*, (ſc. filii), *Et Clarus*.——126. *Et Clarus et Hæmon*. Locus manifeſte inquinatus et in leges metricas peccans, ait Heinſius. Sic tamen Rom. cum aliis Pier. et Mediceus cum aliis Heinſ., ut vetus adeo corruptela hic inſideat: ſcripturus enim fuiſſet poëta: *atque Hæmon*. Heinſius tentat varie *et Cnemon* et *Mæon* et *Memnon*; ſed talia infinita poſſit aliquis comminiſci. *Et Clarus et Hemus* Ge. Fabric. probat, ut ſit *Clarus*, ut Panthus; ſed Ἕμος vix occurrit. *Et Darus* vitioſe nonnulli: multæ etiam edd. *Et Clarus Ethemon*, vel *Æthemon*. Parrhaſ. *clarus Thimon*. Duo Rottend. et a m. ſec. Moret. tert. *et Themon*: Θήμων; quod equidem, ſi quid mutandum, cum Heinſ. edit. amplector: inprimis cum corruptelæ cauſſa in promtu ſit. *liaca* in Gud. ex vitio ſcribentis pro *licia*, *Lycia*, et eraſa vox antecedens: unde Heinſ. putabat fuiſſe *et Hæmo Iliaca c. ab Ida*. Pierius nonnullus habere teſtatur *Ida c. ab alta*, peſſime. Sarpedonis fratres e Lycia oriundi eſſe debuere. *Lycia alta*, nobili, clara, ut alias quoque poëtæ hoc epitheton frequentatur. *comitatur* edd. Ald. Junt. *ab acta* Goth. tert.——127. *c. pectore* pr. Hamb.

Iliad. μ, 35. 36. *et mœnia cingere flammis*, immittere undique ignes, aliter dictum ac ſup. IX, 160. *ſtant prima acies*;

Haud partem exiguam montis, Lyrneſſius Acmon;
Nec Clytio genitore minor, nec fratre Meneſtheo.
Hi jaculis, illi certant defendere ſaxis,
Molirique ignem, nervoque aptare ſagittas.
Ipſe inter medios, Veneris juſtiſſima cura,
Dardanius caput, ecce, puer detectus honeſtum,
Qualis gemma, micat, fulvum quæ dividit aurum,
Aut collo decus, aut capiti; vel quale per artem

128. Modeſtius hoc viſum Mæcenati, tumidum quod Homerus dixit Odyſſ. ι, 481 Polyphemum in naves κορυφὴν ὄρεος μεγάλοιο jaculatum eſſe: Senec. Suaſ. 1. Locum jam Burmann. poſt alios laudavit. Sed Mæcenas non cogitaſſe videtur, de Polyphemo agere Homerum, de homine Trojano Maronem. *Lerneſius*, *Lirneſius*, *Lyrneius*, *Herneſſius*, eſt in codd.; ſed Λύρνησσον, Troadis, patriam Briſeidis, ab Achille direptam (Iliad. β, 690. τ, 291 ſq.) quis neſcit? *Acmo*, *Agmon*, *Æmon* alii.——129. *Liceo*, *Litio*, *Lycio* libb., et Gothani *dicio*, *cliceo*, *clitro*; tum *Mneſtheo* codd. pars, quod et Macrob. V, 17. Sed eſt Homericum Μενεσθεύς.——130. *tentant* Oudart. *certant illi* alter Hamb. *ſaxis d. certant* Goth. tert.——132. *inter primos* Gud. pro var. lect.——133. *ipſe puer* alter Hamb.——134. *quàm d.* qu. Moret.

acies; in acie prima: πρόμαχοι. 131. *moliri ignem*, Trojani etiam parare incendia, *nervoque a. ſ.* Trojani, adverſus Rutulos.

132—138. Ornatus locus, de Iulo: in Juliæ gentis gratiam. *Veneris j. c.* quem merito amabat Venus, quia illi debebatur imperium, ut Serv., vel ſimpliciter, quia dulciſſimus puer. Is, etſi juſſus abſtinere a pugna (ſup. IX, 661. 662) adeoque hinc ſine armis, poëtæ *ſine galea*, tamen in medio pugnantium è muris repente iterum conſpicitur. *caput honeſtum*, pulchrum, ut Georg. II, 392. *Qualis g.* Emicat inter cæteros adſtantes Iulus formoſus, ut gemma auro incluſa, aut opus eburnum buxeo vel terebinthino margine ambiente, ſeu tabulæ et parieti inſertum. Verum κειμήλιον aliquod Homericum ſeu ἄγαλμα cogitat poëta. Actum diligenter de h. l. ad lib. I, 597 Exc. XXII. *aut collo aut capiti decus*, ſive ut monili ſive ut diademati inſeratur gemma. *Orcia terebinthus*. Oricus, Epiri civitas ad ſinum Ionium, juxta quam naſcitur terebinthus nigrum lignum habens, ut Serv. tradit. De eadem Plin. XIII, 6 ſ. 12 *Circa Idam Troadis et in Macedonia* (ad hanc tum Epiri pars illa fuit attributa) *brevis arbor hæc atque fruticoſa, in Damaſco Syriæ*

magna:

Inclufum buxo, aut Oricia terebintho,
Lucet ebur: fufos cervix cui lactea crinis
Adcipit et molli fubnectens circulus auro.
Te quoque magnanimæ viderunt, Ifmare, gentes
Volnera dirigere, et calamos armare veneno,
Mæonia generofe domo: ubi pinguia culta

136. *Orithia, Coricia,* al. ap. Pier., et fic Gothani; plures corruptelas vid. ap. Burm. conf. ad Lucan. III, 187 Intpp. Eft 'Ωρικός.——137. *fufcos* videtur Serv. legiffe. *cervix fufos* tres Burm. cum Goth. tert.——138. *Excipit* Schol. Horat. Cruqu. IV od. 10. Sed *accipit* omnes fcripti et Prifcian. Mox *fubnectens* ab Heinf. reftitutum ex codd., etiam Pierianis; fec. Rottend. *fubmittent.* Bigot. *fubnexus.* Vulgo *fubnectit.*——139. Frigent *magnanimæ gentes.* Id quoque fenferat, fufpicor, Heinf., qui *magne animæ v. Ifmare* olim conjecerat. Brunckius edidit *magnanime* cum Medic. a pr. m. et cum Guellio. Scribam faltem *Te quoque magnæ animæ,* h. virum magnanimum: mox *generofus* idem. Quo vero jure Ifmarum Lydium veneno inungentem tela inducere poëta potuerit, non affequor. Mæones illo tempore non adeo barbari erant. Et jam Amycum fimili modo notaverat IX, 773.——140. *derigere* Gud. *Spicula dirigere* propius ad vulgarem rationem dixit inf. XI, 654.——141. *M. g. modo* Medic. *cui p. c.* Lubec.

magna. Egit de altera hac Celfius in Hierobotan. non longe a pr. fub voc. *El Elim. Materies ei admodum lenta ac fidelis ad vetuftatem, nigri fplendoris.* Retulit autem, ait Servius, comparationem *ad candidum vultum, qui erat nigris crinibus cinctus.* In hoc tamen comparationem conftitutam nolim putare; fic enim omni dignitate caret; fed, quod fupra pofui, inter cæteros bellatores Afcanius confpectus effulget nitore oris. Non male variavit rem Silius XII, 226. 229 feqq. *Quale micat femperque novum eft, quod Tiburis aura Pafcit, ebur; vel qui miro candoris honore Lucet in aure lapis, rubris advectus ab undis.* 137. Sic Ge. IV, 337 Nymphæ— *Cæfariem effufæ nitidam per candida colla.* 137. 138. capillum promiffum diadema aureum, quod inter Phrygii luxus ornamenta effe debuit, colligit. Valer. Fl. II, 103 *aut tereti crinem fubnectitur auro.* Dixit *molli auro,* ductili: ex bractea aurea. Fibulam minus bene intelligat aliquis, cum et de circulo et de crinibus agatur.

139 fqq. Ornat porro locum binis aliis præclaris viris commemorandis, ne, quod poëtæ turpe eft facere, in generalibus dictis fubfiftat oratio, utque a numero et multitudine animus traducatur ad individua et fingula. Nihil amplius in his fpectandum. 141. *M. g.*

domo

Exercentque viri, Pactolosque inrigat auro.
Adfuit et Mnestheus, quem pulsi pristina Turni
Aggere mœrorum sublimem gloria tollit;
Et Capys: hinc nomen Campanæ ducitur urbi.
Illi inter sese duri certamina belli
Contulerant: media Æneas freta nocte secabat.
Namque, ut ab Evandro castris ingressus Etruscis,
Regem adit, et regi memorat nomenque genusque;
Quidve petat, quidve ipse ferat; Mezentius arma
Quæ sibi conciliet, violentaque pectora Turni,

142. *Pactolos i.* sine *que* Rom. *Pactolus et irr.* alii Pier.——143. *Adfluit* Bigot., quod ornat Burm. *pulsi quem* Parrhas. et Goth. tert., idque recepit Cuningham. e cod. Markiano.——144. *mœrorum* etiam hic Rom. Medic. cum aliis Heins., ut sup. 24.——145. *Campaniæ* Ald. pr. *dicitur* aliquot ap. Burm.——146. *divi* Hugen. pro *diri*, ut Burm. conjicit. *dura* Exc. Burm. *bellum durum*, h. ærumnosum, novum nunc esse non debebat.——147. *Contulerunt* Exc. Burm.——148. *Jamque* pr. Voss. Cæterum junctura eorum, quæ sequuntur, duplex fieri potest; aut, ut prior propositionis pars sit: *ut ab Evandro castris ingressus Etruscis* est: aut, ut continuetur prodosis usque ad: *immiscetque preces*; alterum hoc oratorium, prius, etsi durius, poëtico sermoni magis consentaneum.——149. *nomenque decusque* apud Diomedem ex lib. II, 89. 90. *nomen memoratque genusque* Goth. tert.——150. *Quidve ferat quidve ipse petat* Carisius; *quidque—quidque* melius scripsisset; idque multos maluisse Servius auctor est. *aut quidque ferat* Gud. et Leid.——151. *pectora* vel *præmia* vel *prælia* Zulich.

domo natus nobili genere in Lydia. 143. Iterum studet gentis Memmiæ nomini. v. sup. V, 117 et Not. ad 114. *quem pulsi*; sup. lib. IX, 779 sqq. 145. *Capys—Capua* v. Exc. VII ad lib. VII, p. 156.

146. 147. Dum ita pugnabatur utrinque, interea Æneas Cære redux, unde auxilia adducebat, mari iter faciebat cum navibus; inde ab VIII extr. *Conferre manus, arma*: hinc etiam *pugnam*. *media nocte*, quæ diem pugnæ memoratæ insequuta est; nam, noctem pugnæ supervenisse, facile ex tota narratione intelligitur. Noluit poëta iterum ornare, quod copiose exposuerat in superioris diei exitu IX, 157 sqq. Adest Æneas cum classe postero die orto et pugnam novam in escensu facit inf. 260 sqq.

148. Cf. sup. VIII, 478 sqq. 603 sq. 150. 151. *Mezentius*

Edocet; humanis quæ ſit fiducia rebus
Admonet, inmiſcetque preces. Haud fit mora; Tarcho
Jungit opes, fœduſque ferit: tum libera fati
Claſſem conſcendit juſſis gens Lydia divom,
Externo conmiſſa duci. Æneïa puppis
Prima tenet, roſtro Phrygios ſubjuncta leones:

152. *quæ ſi* Dorvill. *quid ſit* Menag. alter.——153. *admiſcetque* Cariſius. *Tarcho:* v. ſup. ad VIII, 506.——154. *libera fati* e Rom Medic., aliiſque præclare recepit et illuſtravit Heinſius. Vulgg., etiam Serv., *fatis*. Nec vero ex Eurip. Phœniſſ. 1006 ἐλεύθεροι θεσφάτων huc advocari poſſunt: ibi enim ſunt, ad quos oraculi ſententia non ſpectat.——155. *divo* Rom. ex *divom*——157. *ſubvecta* paſſim in ſcriptis et excuſis. Sed poſt Pierium Heinſius tuetur *ſubjuncta* ſecundum meliores. Eſt autem poëtica ratio pro, *habens leones roſtro ſubjunctos*. Porro alii ap. Pier. cum Goth. tert. *ſubjecta*, pr. Moret. *ſubvicta*, ſec. *ſubmiſſa*.

zentius arma Quæ ſibi conciliet, Turni ſocietate ſup. VIII, 7. 8. 492. 493. VII, 647 ſqq. 152. *quæ ſit fiducia* h. nullam eſſe: eſſe rerum humanarum varietatem et viciſſitudinem ſummam: poſſe adeo fieri, ut Mezentius expulſus iterum in regnum remeet. 154. *libera fati* a vaticinii neceſſitate ſoluti Etruſci, quo ad perſequendum bello Mezentium externum ductum aſciſcere debuerant ſupra VIII, 495. 503. *fatum* pro vaticinio aruſpicis: vaticiniis et reſponſis deorum *illigatur* vel *obligatur* is, qui aliquid ex deorum juſſu facere debet. *liberatur*, cum res vel conditio eventum habet. 155. *gens Lydia* Etruſci ex vetere opinione, de qua vid. Excurſ. III ad lib. VIII.

156—158. Turbant Interpretes. Sed navis Æneæ, quæ primum locum tenet (ut ſup. lib. V, 338 *Emicat Euryalus et munere victor amici Prima tenet*), habet inſigne ſeu paraſemon in extrema prora leones binos, matri Idææ ſacros, ſub monte Ida (cf. inf. 253 *biuique ad frena leones*): cf. Salmaſ. ad Solin. p. 403. *Æneia puppis*: hanc, ut poëta, dixit: alias puppis tutelam, non paraſemon, haberet. Ea navis *ſubjunctos* habet leones *roſtro*, adeoque infra proram extremam. Proprie tamen paraſemon eſt ſupra roſtrum; igitur *ſubjuncta* non urgendum eſt, ſed eſt: habet appoſitos, additos. Sedet *hic*, h. in navi, Æneas cum Pallante. Poſſes *hic* de prora accipere, unde liber cæli proſpectus; ſed locus ſedendi et alibi in puppi aſſignatur, et inf. v. 218

Inminet Ida ſuper, profugis gratiſſima Teucris.
Hic magnus ſedet Æneas, ſecumque volutat
Eventus belli varios; Pallaſque ſiniſtro
Adfixus lateri jam quærit ſidera, opacæ
Noctis iter, jam quæ paſſus terraque marique.
Pandite nunc Helicona, deæ, cantuſque movete;
Quæ manus interea Tuſcis comitetur ab oris
Ænean, armetque rates, pelagoque vehatur.
Maſſicus ærata princeps ſecat æquora tigri:

158. Si Tucca et Varius hunc verſum deleviſſent, Maroniani carminis ſententiæ non male conſuluiſſent, ut equidem arbitror.——159. *ſecumque voluptas* Goth. tert.——161. *ſidus* Zulich.——162. *noctis idem* Medic. a m. pr. *noctis iter* rationem nocturnæ navigationis, vel *noctis* lunæ, exponit Burm.; at vid. Notas. *modo quæ* Goth. tert.——163. *caſtus* Rom. *monete* Gud. a m. pr. vide ad eund. verſ. ſup. VII, 641.——164. *Etruſcis* Leid. *comitatur* Hugen. *comitentur* pr. Hamb.——165. *pelagove* Oudart. *trahatur* Ed. pr. Burmanni.

v. 218 in puppi ſedens diſerte exhibetur. *Ida` p. gratiſſima Teucris.* cf. ſup. lib. III, 5. 6. Illud forte paullo obſcurius eſt, qua ratione Ida in prora picta et leones ſub monte expreſſi fuerint. Leonis certe ad montis altitudinem vix ulla proportio eſſe potuit. Idam ſub perſonæ ſymbolo expreſſam fuiſſe ſuſpicatur Spencius in Polymeti Dial. XV, 8. Parum commode ſic voc. *imminet* poſitum; debebat Ida in perſonam mutata ſaltem ad latus adjunctos habere leones. Unde porro hæc navis cum inſigni ex Trojanis religionibus petito Æneæ apud Cæretanos ſtatim parata et ad manus fuit? Jam veterum Grammaticorum ea fuit dubitatio, quomodo intra unius diei ſpatium claſſis adornari potuerit. Dicendum, Cæretanos jam ante ad bellum inſtructos claſſem in promtu habuiſſe: Æneæ autem navem feſtinanter ornaſſe. Poëtam tamen minus cautum in his fuiſſe arbitror: ut et inf. vſ. 205 in Ocni Mantuani navi Mincium pro inſigni habente.

159—162. Bene Pallantis generoſam et erectam indolem declarat poëta. Juvenis diſcendi cupidus ex Ænea, qui longum navigationis uſum habebat, modo ſiderum notationes quærit, *opacæ noctis iter*, h. quibus navis curſus per noctem regitur, modo res geſtas et fata Æneæ.

163. In re a priſca memoria repetita Muſas invocat. v. ſup. ad VII, 641. 166. De copiis ex Etruria et de urbibus, unde adducuntur,

Sub quo mille manus juvenum, qui mœnia Clusi,
Quique urbem liquere Cosas: quis tela, sagittæ
Corytique leves humeris et letifer arcus.
Una torvus Abas: huic totum insignibus armis
Agmen, et aurato fulgebat Apolline puppis. 171
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli juvenes: ast Ilva trecentos

167. *Clusii* Leid. *Clausi* Bigot. et Leid. a m. pr.——169. *Gorythi*, *Goriti*, *Coriti*, *Corithi*, *Choriti* in libris, prave. Græcum est γώρυτος; v. c. Odyss. φ, 54, ubi v. Eustath. et Hesych. h. v.; est autem ex γάω, γῶ, antiqua voce, capio: ut vix putem, *Corytus* recte scribi posse.——170. *torvos* Rom. *tornus* Ven. *turnus* Goth. sec.——171. *aurata f. imagine* pr. Hamb. pro var. lect.——172. *sescentos* codd. apud Pier. et Gud. cum binis Rottend. *dederat illi* Goth. sec.——173. *bello* Bigot. *tricentos* Reg. *ast illa* Goth. sec. *asulva* tert. Tum Servius interpungendum censet: *ast Ilva trecentos, Insula inexhaustis.*

adducuntur, sigillatim v. Exc. ad h. l. Quatuor earum copiarum turmas edidit: primam Clusinorum et Cosanorum ducit *Massicus*: qui nomen quidem commune habet cum monte Campaniæ, nihil vero aliud. Infra v. 655 *Osinius* Clusinorum rex (seu Lar) inducitur: quem sub Massici imperio egisse necesse est. cf. ibi Serv. Alteram ex Populonio et Ilva, s. Æthalia insula, ducit Abas, tertiam ex Pisa Asylas, quartam ex Cære et vicinis locis Astur. Accedunt auxilia e Liguribus v. 185 et e Mantuanis v. 198. Classis omnino erat XXX navium v. 213. Copiæ autem mille sagittarii a Massico ducti; nongenti armati sub Abante, mille alii sub Asyla, et totidem sub Asture. Reprehendit in his Grammaticus apud Macrob. V, 15 obscura nomina hominum, quorum nulla in seqq. insignia facta memorantur. Melius utique consultum fuisset carmini, si nomina clara poëtæ ad manum fuissent. Cum tamen omnia hæc ad probabilitatem ei fingenda fuerint, querelæ sane sunt saltem otiosæ. *ærata tigri*, pro navi cum insigni tigridis in prora: ut V, 116 sqq., et inf. v. 205. 206, et v. 209. Sub Massico *manus* turma, *mille juvenum* erat. 171. *a. f. Apolline puppis.* Ergo is tutela navis erat. Sed poëta in cæteris, ut et sup. V, 116 sqq., insignia navium, seu parasema ponit, quæ in prora sunt; etsi hæc duo, insigne et tutelam, vulgo confundunt multi; itaque *puppim* potius pro navi omnino dictam velim: ut paullo ante versu 156. Tribuit autem *arma insignia* huic turmæ, respectu ad ferri metalla, quibus olim Ilva clara erat, habito. 172. *Populonia*

Inſula, inexhauſtis Chalybum generoſa metallis.
Tertius, ille hominum divomque interpres Aſylas,
Cui pecudum fibræ, cœli cui ſidera parent, 176
Et linguæ volucrum, et præſagi fulminis ignes,
Mille rapit denſos acie atque horrentibus haſtis.
Hos parere jubent Alpheæ ab origine Piſæ:

174. *inexuſtis* Parrhaſ. *mox hauſtis* Goth. ſec.——175. *Aſillas* Reg. *Aſilas* multi.——176. *cœlum* alter Hamb., unde Burm. an *cui cœlum et ſ.* Et quid quæſo inde? Addit quoque idem: ſed alterum uſitatius Maroni. *cui cœli* Goth. tert.——178. *horr. umbris* alter Hamb. a m. pr., et a m. ſec. *armis*: hoc multi alii habent apud Burm. cum Goth. tert.——179. *Alphea ab origine* Heinſius e Medic. et aliis repoſuerat. *Alpheæ ab o. P.* tacite

mater h. l. patria. Supra VII, 762 dubitari poterat, an *Aricia mater* eo ſenſu dicta eſſet. 174. *generoſa metallis* pro fecunda, eleganter, ſed cum adjecta notione præclari metallorum generis, quorum venas inexhauſtas habet.

175. 176. 177. Vatis luculenta deſcriptio. Eum *deorum* vel *Jovis interpretem* dici, ſollenne eſt; at h. l. *hominum divumque* eſt *interpres*: accipio, ut ſit inter deos hominesque, tamquam medius et arbiter. *Parent* ei fibræ pecudum et cet., quatenus eas pro lubitu interpretatur, in bonam vel in ſiniſtram partem. Sic apud poëtas *regere et moderari* dicimur ea, quorum ſcientiam habemus, ut ſidera is, qui eorum nomina et curſum tenet. Ita *futura parere* dicuntur iis, qui ea prædicunt, quaſi vim in ea habeant: iidem *futura moderari, regere.* Eo enim omnino inclinat hominum opinio, ut, qui prædicunt futura, eos etiam conſtituere poſſe futura putent. Unde videmus objurgari et odio haberi vates, qui ſiniſtra prædicunt, tamquam ipſos malorum auctores. Tandem eas res, quibus utuntur vates ad divinandum, ut aves, exta, ſidera, vim et ipſas occultam neſcio quam habere, qua fata inflectantur ac mutentur, ſibi perſuaſit ſuperſtitio. Ubi enim ſemel huic opinionum generi aliquid tribuendum eſſe ſtatuas, non facile habes ubi conſiſti poſſit. Laudat Burm. Petron. 134 *Quicquid in orbe vides, paret mihi.* Sed ibi venefica loquitur; hanc autem ſibi poteſtatem in omnem rerum naturam tribuere, nota res eſt. Sollenne illud, *parere* pro apparere, huc ſpectare non poteſt. 178. *rapit*, pro vulgari, ducit, ut ſup. VII, 725 *Mille rapit populos.*

179. Similiter Stat. Theb. IV, 178 *Huic parere dati quos* etc. *Piſæ Alpheæ* ſ. Piſa, ab iis condita, qui Piſa Elidis profecti

Urbs Etrufca folo. Sequitur pulcherrimus Aftur,
Aftur equo fidens et verficoloribus armis.
Tercentum adjiciunt, mens omnibus una fequendi,
Qui Cærete domo, qui funt Minionis in arvis,
Et Pyrgi veteres, intempeftæque Gravifcæ.
Non ego te, Ligurum ductor fortiffime bello,

tacite revocavit Burm., et recte, arbitror; quippe elegantius dicas *Pifas ab origine Alpheas*, quam *Pifas ab origine Alphea*.——180 *Aftyr* Medic. bis. *Auftur* Parrhaf. *hafta* Zulich.——181. *equo fidens* Goth. fec. *verfifque coloribus* Bigot. *verfique c.* Goth. tert.——183. *Cærete* ex Καίρητος, adeoque a Καίρης. cf. ad VIII, 597. *Chærete* Medic. *Cerete* al. ap. Pier., fed eft *Cære*. Καῖρε, Καιρὴ, Καίρης. Non intelligo Julium Sabinum, qui adfcripfit: "Ego puto per fe legi: *Nunc Cære vetus*." Mox *Ifionis* Parrhaf, fed de *Minione* vel *Munione* nemo dubitet. *in armis* Dorvill. cum Goth. fec. ——184. *Phyrgi*, *Phrigi*, *Pirgi*, fcribitur, et *Pugi*. Sunt Πύργοι. *P. juvenes* Bigot. *Gabifcæ* Rom. *Grabifcæ* Sprot. *Agrvfcæ* Goth. tert.

profecti erant; unde *Alpheæ ab origine*, pro, ab origine Alphea, feu Eliaca; at *folo*, fede ac fitu, urbs Etrufca. v. Exc., ut etiam de cæteris. 181. *equo fidens et v. a.* ornate pro habens, ut Homer. πεποιθώς. ἠνορέῃ πίσυνος καὶ κάρτεϊ χειρῶν; alias *fuperbus equo*. *verficoloribus armis*, e diverfis metallis. Sic Iliad. ε, 504 ἐπεὶ κατέδυ κλυτὰ τεύχεα ποικίλα χαλκῷ. Hoc malim huc trahere quam αἴολα τεύχεα Iliad. ε, 295. αἰολοθώρηξ apud eundem, quod de motu potius accipiendum vario ac celeri, ut κορυθαίολος et alia dicta funt. 182—184. Afturem fequuntur trecenti ex Cære, et agro ad Minionem, Pyrgis et Gravifcis. v. eund. Exc. Sed cur tam pauci ex urbe tum opulenta Cære? Quia mille hinc abduxerat Mezentius fup. VII, 652. 653. *Adjiciunt* tercentum viros *ii, qui funt Cærete domo* etc., h. qui domo funt Cæretani, h. e. ei additi funt, eum comitantur. Burm. fecundum Servium fupplet *adjiciunt fe*, nec multum recedit Probus, *adjacent et quafi juxta funt*, interpretatus erat. *intempeftæ Gravifcæ* aëris intemperie, cum in humili ac paluftri loco effent fitæ. vid. Excurf. cit.

185 fqq. Obfcurior locus, feu ex interpolatione, quod equidem fufpicor, v. Var. Lect., ut totus v. 188 tollendus fit, feu propter obfcuriorem fabulam a poëta aliter quam ab aliis tractatam; factum enim videtur, ut ex Oriente fabulam de Phaëthonte, Cinyra et Cubabo (cf. Apollod. III, 14, 3, et Not. pag. 825), in Liguriam traduxerint homines; etfi Ligurum diverfus plane eft Cycnus et Phaëthon. Si Phanoclis elegi, Ἔρωτες, fupereffent (de quibus v. Heinf. et Burm. ad Ovid.

Transierim, Cinyra, et paucis comitate Cupavo,
Cujus olorinæ surgunt de vertice pennæ, 187

186. *Cinyra.* Deficit nos Phanocles, ut in notis dixi, vel ductus ex eo rivulus, quo minus aliquid certi de hoc loco statuere possimus. Veterum edd. lectio erat *Cycne*, vel *Cygne (Cygnæ* duo Goth. et tertius *tacite)*; nec aliter Aldd., haud dubie ex interpolatione. Servius *Cunare* legerat, sed inepte adjiciens: *quidam duci nomen datum tradunt a Cunaro monte qui in Piceno.* Romanus legebat: *Cumare:* vetustissimus Pomponii cum aliis apud Pierium *Cinere*; sic et Gud. At Medic. *Cinyræ*, Mentel. pr. *Cinyre*, alter Voss. *Cinira*, Moret. tert. *Cynare*, Parrhas. *Cinete*, Hamb. sec. *Cyrina*, multi alii, inter quos Reg., *Cynire* vel *Cinira*; et Macrobio quoque V Sat. 15 *Cinirus* est. Scripsit Heinsius notum nomen *Cinyra*. Tum *Cupano* Sabin. et Parrhas. cum Ald. pr. *Cupabo* tres Burm.——187. *pinnæ* Rom. Medic. Gud. et alter Mentel. *cristæ* alii Pier. cumque iis Goth. tert.

Ovid. Met. X, 83, et nuper Ruhnken. V. C. Ep. crit. p. 299), melius forte de fabula constaret; nam ex illo ductam eam esse, a Lactantio proditur in Narrat. fabb. II, 4. Eandem fabulam Ovidius II Met. 357 repetiit. Multa autem in ea tradita fuisse, de quibus nunc parum constat, etiam ex anaglypho discas ap. Winkelm. *Monum. ined.* n. 43, ubi in eo argumento ex sarcophago villæ Borghesiæ expresso a tergo Cygni adolescens stat testudini insistens. Pro Cupavone eum habebat Winkelm., sed sola conjectura nixus. Ut nunc locus se habet, ut aliquo saltem modo expediatur illud: *Crimen amor vestrum*; statuere necesse est, Cinyram et Cupavonem turpi se amore prosequutos esse: quo ducere videtur voc. *vestrum.* Mox tamen non illi, sed Phaëthon amatus fertur a Cycno: Itaque quocunque te vertas, versu illo servato, res non procedit. *Cupavo* et *Cinyras* vix videntur posse conjungi, tamquam Cycni filii: itaque aut sustinenda est pronuntiatio post *Cinyra: Non ege te Transierim Cinyra*; *et* (pro *nec te) paucis comitate Cupavo, Cujus.* Aut accipienda et scribenda sunt: *Cinyra et paucis comitate Cupavo,* ut Cupavo Cinyram et paucos comites habuerit. Extruso versu: *Crimen amor vestrum,* reliqua expedita sunt; *Cupavo* cristam habet ex pennis olorinis v. 187 in memoriam patris Cycni in olorem mutari ex nimio luctu de Phaëthontis, quem amaverat, casu. Cygnus apud Ovidium l. c. Sthenelei (non Stheneli) filius, Phaëthonti *materno a sanguine junctus, mente tamen propior dictus. inter populeas frondes umbramque sororum,* populos (nigras, αἰγείρους), electrum exsudantes (Steph. Byz. in Ἠλεκτρίδες et Aristot. Mir. Audit. 82. ubi vid. Beckman.), in quas Phaëthontis sorores fuere mutatæ, ex nonnullorum saltem narratione (vid. Apollon. IV, 604); nam alias in alnos, larices, piceas, mutatæ esse dicuntur. cf. ad Ecl. VI, 62. Mox

Crimen amor vestrum, formæque insigne paternæ.
Namque ferunt, luctu Cycnum Phaëthontis amati,
Populeas inter frondis umbramque sororum
Dum canit, et mæstum Musa solatur amorem,
Canentem molli pluma duxisse senectam;

188. *formæ quæ* Waddel. Animadverss. crit. p. 33; quo fructu, non video. Mihi totus versus e margine irrepsisse videtur: ita consutus est ex binis sententiis hiantibus: tum turbat totius loci sententiam, et illa: *Crimen amor vestrum* per se nullum habent commodum sensum, ne tum quidem, si *versum insigne* legas, pro, insigni formæ versæ. Sed adscripserat aliquis: *surgunt de vertice pennæ: formæ insigne paternæ.* Supplevit versum ineptus homo ex reliquo Scholio, quod adscriptum erat de incesto amore Cycni in Phaëthontem. Jam hoc versu ejecto quam bene procedant omnia, pro se quisque intelligit. Aliam iniit viam vir doctus, Ouwens Noct. Hag. III, 27, qui omne vitium in verbis *Cinyra et* quærit et relinquit; ut agatur de uno Cupavone; ut *pennæ olorinæ* sint per appositionem *insigne formæ paternæ* Cycni, et *crimen*, caussa tanti infortunii, *amor*, luctus nimius in Phaëthontis morte. *vestrum* pro tuum. Quam dura et coacta hæc sint, facile sentias. Non multum recedit tertia ratio, quam Brunckius V. C. intulit, interpunctione mutata: *pennæ: Crimen, Amor, vestrum, formæque insigne paternæ.* Non licebat assequi sensum, nisi nota inspecta; e qua apparet, sic accipiendum esse: *quæ pennæ, o Amor, tibi sunt crimini.* Exigat hæc unus quisque pro se et videat, an valde mollia ea sint, et accommodata reliquis. Inciderat in eandem rationem Jo. Schraderus in schedis, et laudat versus Ciris 328 *Non ego te conor Flectere, Amor*, etc. Versu ad meum judicium ejecto non hiat sententia, sed multo magis coit: namque redditur caussa ejus, quod antecedit: quod olorinas pennas pro crista gestat Cupavo: namque ferunt patrem in olorem esse mutatum. *Namque* pro δὴ, δηλαδὴ, scilicet, nimirum, sollenne, v. c. sup. 148. XII, 247. IX, 40 et al.——189. *amici* sec. Rottend. *Pethontis* Rom.——190. *P. que inter* Franc. *umbrasque* Parrhas. *umbraque* alter Mentel.——191. *ca.* pro *cantu* habet Parrhas. pro *Musa*.——192. *C. m. penna* Goth. tert. *senecta* Leid. et tert. Rottend.

Mox v. 192 ferunt Cycnum *duxisse*, induxisse sibi, nactum esse, *senectam canentem molli pluma*, candidas plumas, quæ pro canis essent; Exile esset, si acciperes: eum *duxisse*, egisse, *senectam canentem pluma*, sic ut haberet plumas pro canis, in cycnum mutatus; uti fere Claudian. VI Conf. Honor. 171 *Mutatumque senem plumis*; et Nemesian. Cyneg. 37 *Cycnum plumamque senilem.* Alia fabula apud Etruscos fuit de Tarcone, ut e Strab. V, pag. 336 A colligas, quem propter prudentiam a pueris inde *canum* (πολιὸν) fuisse narrabant; addit Eustath,

Linquentem terras, et ſidera voce ſequentem.
Filius, æqualis comitatus claſſe catervas,
Ingentem remis Centaurum promovet: ille
Inſtat aquæ, ſaxumque undis inmane minatur
Arduus, et longa ſulcat maria alta carina.
  Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicæ Mantus et Tuſci filius amnis,
Qui muros matriſque dedit tibi, Mantua, nomen;
Mantua dives avis: ſed non genus omnibus unum;

194. *æquali c. claſſe* Medic. et ſec. Moret. *æqualis* Dorvill.——195. *ſubmovet* pr. Hamb. *centurumque admovet ipſe* Ed pr. Burm.—— 196. *aquis ſaxumque vides* alter Hamb.——198. *Quin etiam p.* antiquum ſatis exemplar ap. Pier., quod non diſplicet. Nunc ut eſt, accipiendum: *Ocnus ille, qui.* Tum unus e Vaticanis: *Ocnus ciet agmen.* Etiam *Ognus* nonnulli Pier., tum Medic. Gud. et alii: ut in *cycnus*, *cygnus.* Corrupte *Ornus* ſec. Hamb. et pro var. lect. prior. *Ocnus* Hugen. cum pr. Goth. *Hocnus* Montalb. Servius dicit *Aucnum* eundem fuiſſe.——199. *Mantoys* pr. Menag. et Exc. Burm., ut *Pantboys* in nonnullis lib. II, 319. Alii *Mantos*, *Manthos*, *Mantis.* At eſt Μαντῶ, Μαντοῦς.——201. *dives agris* pr. Hamb. et Zulich. pro var. lect.; expeditior utique lectio; ſed propter hoc ipſum minus vera. Videntur quoque ſequentia, ut bene monet Burm., priſcam majorum potentiam adſtruere: Loca ab eo laudata, ſed melius conſtituta, vid. in Nota.

Euſtath. ad Iliad. p. 167 Cycnum Trojanum. 194. *æquales catervas:* h. turmam æqualium; niſi potius eſt, æquali numero: alios trecentos ex v. 182. 195—197. Cum navi vectum dicere vellet, quæ Centaurum pro paraſemo habebat, ſuaviter inſigne navis ad ornatum orationis convertit: Centaurus ita erat ſculptus, ut ſaxum evulſum terra projiceret.

198 ſqq. Tandem *Mantuani* accedunt Etruſcis, quippe auctoribus civitatum XII tranſpadanarum, adeoque etiam Mantuæ. conf. Exc. I. Ocnus dux, Matuns nymphæ (nam de Manto Tireſiæ filia cogitaſſe non videtur) et Tiberis fluvii filius, diverſus ab eo Ocno, quem poëtæ in inferis collocarunt, condidit et a matre appellavit Mantuam. 201. 202. 203. Non expedire locum in promtu eſt ſecundum interpretationem Servii et Cerdæ, aut Gronovii, aut Catrœi. Equidem ſic accipio: Mantua, potens olim copiis urbs, quæ tamen non ejuſdem erant generis, ſed ex trinis gentibus ac populis

Gens illi triplex, populi ſub gente quaterni:
Ipſa caput populis: Tuſco de ſanguine vires;
Hinc quoque quingentos in ſe Mezentius armat,
Quos patre Benaco velatus arundine glauca
Mincius infeſta ducebat in æquora pinu.

202. *populi triplex* Rom. *cum gente* qu. Moret.——203. *Ipſe caput* Montalb. *populi* duo Rottend. et pr. Hamb. a m. ſec.——204. *Hic* Montalb. a m. pr.——205. *duce Benaco* Zulich. pro var lect. *Venaco* Rom. *Bonabo* Goth. tert——206. *Minchius*, *Minſcius* bini Goth., iidem *in æquore.*

lis XII conſtabant, quorum quaterni ſub una gente erant comprehenſi, quibus illa caput erat: copiæ autem illæ erant Etruſcæ. Videamus ſingula: *dives avis*, non eſt, quæ multos avos habet, ſed quæ avos claros habuit, adeoque aliquando potens fuit. Sollennior et planior eſt forma loquendi de ſingulis hominibus: Statius Theb. I, 392 Adraſtus *Dives avis et utroque Jovem de ſanguine ducens.* Supra lib. VII, 56 *Turnus avis atavisque potens* eadem vi qua *dives*; et Silius XVI, 593 *Burrus avis pollens.* VIII, 382 Scævola, *avis pollens nec dextra indignus avorum.* Attamen et Silius de populo: Oſci, *quos dives opum*, *quos dives avorum E toto dabat ad bellum Campania tractu* VIII, 523. Eſt adeo h. l. Mantua valens olim opibus, potens copiis. Bene Servius explicat: *majoribus præpotens*; h. e. habens majores potentes; quid autem hoc aliud quam, potens olim, majorum ætate; quod monendum erat inprimis, cum nunc illa tantopere a priſtino ſplendore deſciviſſet. Conſtabat tamen agmen e diverſis populis: *ſed non genus omnibus unum: omnibus* non ad *avos* erat referendum, quod vulgo faciunt, ſed ad *agmen*, quod Ocnus adducit patriis ab oris. Pergit: Namque Mantua trinas gentes et duodenos populos habebat: *Gens illi triplex* etc. *Gens* tamquam latius ſub ſe continet populos: quod notum eſt, quodque Jo. Fr. Gronov. ad Liv. V, 34 docuit. Populi igitur erant XII in trinas gentes diviſi. Mantua vero horum XII populorum, qui Etruſci erant, caput erat. *vires*, copiæ.

204. *Hinc in ſe armat* eleganter de copiis adverſum Mezentium ductis. 205. 206. Navis, qua vehitur Ocnus, paraſemum ſeu inſigne habet in prora Mincium fluvium: Is ſupra quoque Ge. III, 15 *tenera prætexit arundine ripas*, ubi v. Not. et ad Ecl. I, 52. *patre Benaco*; ducit enim ortum Mincius *(Menzo)* ex Benaco lacu *(Lago di Garda)*, aut potius ex Alpibus ortus medium eum tranſit. cf. ſup. ad Ge. II, 159. 160.

It gravis Aulestes, centenaque arbore fluctus
Verberat adsurgens: spumant vada marmore verso.
Hunc vehit inmanis Triton et cærula concha
Exterrens freta: cui laterum tenus hispida nanti
Frons hominem præfert, in pristin desinit alvus;
Spumea semifero sub pectore murmurat unda.
Tot lecti proceres ter denis navibus ibant
Subsidio Trojæ, et campos salis ære secabant.
Jamque dies cœlo concesserat; almaque curru

207. *Aulestes* Heins. e Medic. et al., ut XII, 290. Vulgo: *Auletes*. Sed Latinum nomen desiderabas. Apud Jul. Sab. *Aulestbes*. Tum *fluctus* Heins. cum Rom. et aliquot aliis ac binis Goth. Vulgg. *fluctum*. Leid. *fluctu*. Parrhas. *fructum*.——208. *insurgens* Goth. tert., ut lib. III, 560 et al. Sed et *adsurgere* (in ictu inf. 284. 797. V, 443) et *consurgere* inf. v. 299.——210. *exercens* alter Hamb. et Zulich. a m. sec. *hospita* Goth. tert. *hospida* Dorvill.——211. *profert* pr. Hamb. *prislim* Nonius Marcellus et tres Heins. *pistrim* et *pistrin* plerique etiam h. l. conf. sup. ad V, 116; pessime Goth. tert. *in serpentem d.* Rom. *alvos*——212. *fumifero* Montalb. *cæruleo sub p.* citat Arusianus Messius.——213. *Tot l. juvenes* Leid. et sec. Moret.——214. *campos maris* Bigot. et Goth. tert. *ruebant* aliquot Pier., ut Æn. I, 35. Τὸ *secabant* Heinsio displicebat, quod sequitur idem verbum v. 222.——215. *discesserat* olim in edd. Mutatum in ed. 1514 Ald. in *concesserat*; quod codices ubique agnoscunt, præter Francianum, qui recentissimus est, ut et Goth. pr. *dixerat* Vratisl. *cursu* Dorvill.

207. Sequitur Aulestes in navi C. remorum: νηῦς ἑκατόνζυγος Iliad. υ, 247; hoc extulit magnifice: *Aulestes adsurgens verberat fluctus centena arbore*, centenis remis. Silius XI, 492 *centeno verbere* dixit, cf. Cerda. *adsurgere, insurgere, consurgere*, notæ elegantiæ vocabula, de nisu ejus, qui aut magna vi ictum infert, aut incumbit, protrudit, impellit. Navis hujus parasemon in prora Triton est buccinam inflans. *frons laterum tenus*, exquisite pro ipse a fronte usque ad latera, seu medium corpus. 212. suavissimæ modulationis versus ex Apollonio ductus est lib. I, 542. 543 Ἀφρῷ δ' ἔνθα καὶ ἔνθα κελαινὴ ἐκήκιεν ἅλμη, Δεινὸν μορμύρουσα ἐρισθενέων μένει ἀνδρῶν. 214. *Trojæ* novæ. *et campos s. a. s.*, ut jam lib. I, 35.

215. Salebrosum, si quis alius, in Marone locum evecti, libero

Noctivago Phœbe medium pulſabat Olympum: 216
Æneas (neque enim membris dat cura quietem)
Ipſe ſedens clavumque regit veliſque miniſtrat.
Atque illi medio in ſpatio chorus, ecce, ſuarum
Occurrit comitum: Nymphæ, quas alma Cybebe
Numen habere maris, Nymphaſque e navibus eſſe,
Juſſerat, innabant pariter, fluctuſque ſecabant,

219. *in medio* Mentel. et pr. Hamb. cum Goth. tert.——220. *Cybebe*, Κυβήβη, debetur Heinſii doctrinæ, qui Colot. et Gud. ſequutus eſt cum Leidenſi. *Cibebe* Dorvill. Nec multum abludebat Rom. *Cybere.* Vulgg. *Cybele*, quæ Κυβέλη eſſet; nam Κυβήλη ne quidem ſcribi pronuntiat Brunck. ad h. l. niſi per noſtrorum hominum imperitiam et temeritatem: a qua equidem eos non abſolvam, ſecundum ea, quæ Gudius ad Phædrum et Burmann. ad Anthol. Lat. docuere; illud tamen monere æquum eſt: ap. Schol. Lycophron. 1168 legi: ὁ Ἱππῶναξ Κύβηλιν τὴν Ῥέαν λέγει παρὰ τὸ ἐν Κυβέλλᾳ (deb. Κυβήλᾳ) πόλει Φρυγίας τιμᾶσθαι: explicat autem ille eo loco voc. Κύβηλιν. Nec exemplo res caret, inprimis in voce barbarorum. Nec magis dubitari poteſt τα Κύβελλα eſſe dicta; v. Steph. Byz. et τὰ Κύβελα, ut in Marmore Pario lin. 19. manet tamen haud dubie hoc: uſu receptum eſſe, ut aut *Cybebe* aut *Cybele* ſcribatur. vid. ſup. ad lib. III, 111. Laudat Burm. notas ad Phædr. III, 17 et 20. ὁ Κύβηβος e Photio mſ. in notis Ruhnk. ad Timæum p. 11.

libero jam nunc incedimus campo. *dies*; erat is tertius ex quo caſtra reliquerat Æneas: is ipſe dies, quo Rutuli caſtra oppugnarant: ſup. inde a IX, 459. cf. Exc. I ad lib. XII. *almaque curru Noctivago Phœbe.* ἅρματι νυκτιπόλῳ. Ex Egnatii lib. I de rerum natura ducta eſſe Macrob. VI, 5 notavit: *Roſcida noctivagis aſtris labentibus Phœbe Pulſa loco ceſſit concedens lucibus altis.* 218. Utrumque docte ut poëtam decet: *clavum regit:* proprie navem regimus clavo: tum *velis miniſtrat*, pro, miniſtrat, miniſterium præſtat nauticum, ad vela. conf. ſup. ad VI, 302. Sic *Luna miniſtrat equis* apud Propert. III, 14. 15, et Statius, quem alii laudarunt, de Apolline currui inſidente lib. VII, 751 *Ipſe ſedens telis pariterque miniſtrat habenis.* Affectarunt mox idem ſcriptores in ſoluta oratione, ut Tacitus Germ. 44, ubi vid. Not.

219. *medio in ſpatio.* Nam ſup. IX, 121 novæ Nymphæ; *pontoque feruntur*; qui totus locus huc animo revocandus. *ſuarum comitum:* quia cum eo venerant naves. Serv. conf. ſup. IX, 80 ſqq. 221. *numen habere maris* exquiſite pro, numina

Quot prius æratæ ſteterant ad litora proræ.
Adgnoſcunt longe regem, luſtrantque choreis.
Quarum, quæ fandi doctiſſima, Cymodocea
Pone ſequens dextra puppim tenet, ipſaque dorſo
Eminet, ac læva tacitis ſubremigat undis.
Tum ſic ignarum adloquitur: Vigilaſne deum gens,
Ænea? vigila, et velis inmitte rudentes.
Nos ſumus Idææ ſacro de vertice pinus,
Nunc pelagi Nymphæ, claſſis tua. Perfidus ut nos
Præcipites ferro Rutulos flammaque premebat:

223. Idem vſ. ſup. IX, 121, ubi vide. *Quo p.* Medic. et *puppis* a ſec. m.: hoc et alii codd. ap. Pierium habebant, et Oblongus *naves*.——224. *choreas* ſec. Hamb. conſ. ſup. ad VII, 391.——225. *Quarum una f.* Goth. ſec. *quæ nandi* Markland. ad Stat. II Silv. 2, 19 legebat, quem refellit Burm. hactenus, quod non magna laus Nymphæ eſſe poteſt, ſi bene natare didicerit. Fatendum tamen, nec alterum ſatis eſſe accommodatum: etſi enim illa mox partes adfandi Æneam ſibi ſumit, non tamen facundiæ laus in Nympham cadit. Maximam natu nympharum Italidum edidit Cymodecen Silius lib. VII, 428.——227. *at læva* a m. pr. Medic. *ac levi* Montalb.——228. *ignavum* Rom. *vigilanſne* Goth. tert.——229. *ac ventis* ed. pr. Burm.——231. *Nos pelagi* Exc. Burm. *Fervidus ut nos* emendabat Jo. Schrader., ut IX, 72, et ſæpe alibi. Sane et hoc ferri poteſt, et illud. Contra VII, 24 *vada perfida* conjicit, ubi *fervida*. Sane utrumque bene.——232. *flammiſque* Goth. tert. *petebat* alter Hamb. pro var. lect., alter a m. pr.

mina eſſe; ſup. IX, 101. 102 *magnique jubebo Æquoris eſſe deas.* 224. *luſtrant choreis*, ornate, pro circumdant, circum natant.

228. *deum gens.* ſup. IX, 642 *Dis genite.* 229. *velis immitte rudentes*, ut vela laxentur ad ventum excipiendum. Sic ſup. VIII, 708 *Ipſa videbatur ventis regina vocatis Vela dare et laxos jam jamque immittere funes*, ut *immittere habenas*, *frena*, alibi. cf. ſup. V, 146. 147. Nec tamen *immittere* per ſe aut eſt aut eſſe poteſt laxare; quod olim ipſe putabam, ſed eſt concitare, incitare; et, ubi vela laxantur, rudentes non laxantur, ſed intenduntur. 231. *Perfidus*, quandoquidem fœdere jam inter Latinos

Rupimus invitæ tua vincula, teque per æquor
Quærimus. Hanc genetrix faciem miferata refecit,
Et dedit effe deas, ævumque agitare fub undis.
At puer Afcanius muro foffifque tenetur
Tela inter media atque horrentis Marte Latinos.
Jam loca juffa tenent forti permixtus Etrufco
Arcas eques. Medias illis opponere turmas,

233. *Rupimus* Heinf. fcripfit cum vetuftioribus, etiam Pier. codd. parte. Alii *Rumpimus.*——237. Jo. Schrader. conj. *ardentes Marte L.* At vid. Not.——238. *tenent—Arcas eques* e Medic. Heinf. et late illuftravit. Vulgo *tenet. commiftus* Ald. pr.

nos Trojanofque facto bellum moverat. 234. *Hanc genetrix faciem refecit,* fecit, mutavit: nihil amplius. *dedit,* fecit ut, ἔδωκε Homer., ut jam alibi vidimus. 237. *horrentes Marte Latinos*; erunt igitur horrendi, qui horrorem faciunt, bello, pugna; cujus fignificatus me exemplum in Marone defiderare fupra ad exordium Æneidis faffus fum, cum *horrentia Martis arma* explicarem. Poffit *umbras horrentes* aliquis fic accipere lib. I, 165 et 311. III, 230, verum umbræ funt ibi ipfæ arbores, et fic *dumi horrentes, rubi horrentes, horrentia luftra* dicta funt, quatenus *horrent* omnia, quæ fuperficiem habent inæqualem et afperam. Quibus opponuntur ea, quæ nitent. Hinc omnino *horrere* pro afperum effe atque hinc fqualere interdum: ut *apes horrent* Ge. IV, 96. *terra horret* III, 161. Atqui nec hic aliter dictum arbitror: fed *Latini horrent Marte* h. armis: exquifita dictio, pro habentes arma horrentia, haftas crebras erectas: dum ftant in acie denfis ordinibus et pugnant. Ut Ennianum fe habet: *Horrefcit telis exercitus afper utrinque.* Aliter Valer. Fl. VI, 424. 425 *arma horrentia* dixit de thorace afpero fquamis feu ornamentis ex ære fculptis. Ex Lucano I, 445 *horrens feris altaribus Hefus* commode *horrendus* accipi poffet, nifi communis poëtarum mos fuaderet ad fqualorem et incultam ac rudem faciem dei referre, quæ fævitiam arguit: fævum enim declarare deum voluit, ut *immitis Teutates* et *Taranis non mitior ara.*

238. *Jam loca juffa tenent.* Refert et hoc Servius ad ea, in quibus κατὰ τὸ σιωπώμενον aliquid intelligendum fit, "nam intelligimus, eum equites mififfe per terras." Sane quidem fup. VIII, 548 fqq. cum in Etruriam pergit Æneas, parte fociorum in comitatum affumta cæteros jubet Tiberi vectos reverti ad caftra et nuntiare Afcanio quæ facta fint.

Sed

Ne caſtris jungant, certa eſt ſententia Turno.
Surge age, et Aurora ſocios veniente vocari
Primus in arma jube, et clipeum cape: quem dedit ipſe
Invictum ignipotens, atque oras ambiit auro.
Craſtina lux, mea ſi non inrita dicta putaris,
Ingentes Rutulæ ſpectabit cædis acervos.
Dixerat: et dextra diſcedens inpulit altam,
Haud ignara modi, puppim. Fugit illa per undas
Ocior et jaculo et ventos æquante ſagitta.

240. *Nec c.* Franc. *jungant caſtris* pr. Moret. *juſta eſt ſ.* Hugen.——242. *Pronus in arma* aliquot Pier. *quem dedit ingens* aliquot Pier. Mentel. et pro div. lect. Sprot. et duo Burm. cum Erf., ſed *ingentes acervi*, monet Heinſius, mox ſubſequuntur.——243. Quotieſcunque hunc verſum recitavi, hemiſtichium ſenſi languere, *atque oras ambiit auro*, itaque ab alia manu ad explendum verſum inſertum arbitratus ſum. Nunc video apud Burm., etiam Ortuinium, quiſque ille eſt, a manu indocti monachi adjecta illa crediſſe. Probabilius tamen eſt, ipſi poëtæ verſum excidiſſe.——244. *Craſtina lux*; deficere hic verbum, ſc. aderit, veniet, Burmannum putare potuiſſe, miror: nam Longo et aliis veteribus Grammaticis id condonandum eſt, qui vſ. ſequ. *ſpectabis* legebant. *verba p.* pr. Hamb.——245. *R. gentis* Gud. Ven. et Oudart. *ſpectabis* Medic. Bigot., et ſic olim quidam legerunt, inter quos Longus apud Serv., male ipſo Servio judice; nam jung. *craſtina lux ſpectabit.* Laudat Burm. Bentleium ad Terent. Hec. III, 1, 6. *ſpectabat* Hugen. *ſpectabant* Exc. Burm.——246. *altam*; Montalb. pro div. lect. *actam.*——247. *modo* Dorvill. *undam* duo Burm.——248. *ventos ſectante ſ.* Sprot. Eſt ἅμα πνοιῇς ἀνέμοιο.

Sed in his vix *equites* eſſe potuerunt (nam CCCC equites Evander et Pallas dederant VIII, 518. 519), multo minus *Etruſci*, quos nondum adierat. Ad artificium itaque narrationis et ſuavitatem ex brevitatis ſtudio hoc referamus, quod nunc illud innuit, quod facile intelligi poteſt: conſcendiſſe Æneam naves in portu Cæretano, equitatu in littore præmiſſo, qui ne caſtra intrare poſſet, Turnus objecta copiarum parte cavebat. Nec diſſentit, ut video, Cerda. 240. *jungant* ſe: ut ſolet Maro. 246. Locus, quem laudant, Apollonii eſt lib. II, 600. 601, ubi Minerva ſimili modo Argo in Symplegadas immiſſam protrudit. 247. *Modus* non eſt ratio, modus propellendi; hoc eſſet tenue et jejunum in epico poëta,

Inde aliæ celerant curſus. Stupet inſcius ipſe
Tros Anchiſiades: animos tamen omine tollit.
Tum breviter ſupera adſpectans convexa precatur:
Alma parens Idæa deum, cui Dindyma cordi,
Turrigeræque urbes, bijugique ad frena leones;
Tu mihi nunc pugnæ princeps, tu rite propinques
Augurium, Phrygibuſque adſis pede, diva, ſecundo.
Tantum effatus: et interea revoluta ruebat
Matura jam luce dies, noctemque fugarat.

251. *ſupera ſpectans* aliquot Pier. et Heinſ. *ſuperaſpectans* duo Moret. *ſupera breviter ſpectans* ed. pr. Burm. ὀρανὸν εἰσανιδὼν Homericum eſt Iliad. ω, 307.——255. *aſis* Dorvill. *ſuperbo* ſec. Hamb.——256. *affatus* duo Burm. *eſt fatus* Goth. tert. *at interea* alter Hamb., non male, cum Goth. ſec.

poëta. Sed eſt, quod bene Servius monuit, moderatio. " Impulit navem libramento " peritiæ (malim *libramenti peritia*) et moderationis, quippe " quæ fuerat navis." 249. *Inde aliæ*, ſc. naves, *celerant curſus*, cum Æneæ navem evolare vident. Sic, puto, bene accipitur. Servius tamen argutius explicat: inde aliæ Nymphæ aliarum navium curſus celeriores efficiunt, ſicut fecerat Cymodocea. 250. *omine*, oſtento, prodigio. Mox v. 255 ſimili metonymia *augurium* dixit.

252. Vid. ſup. IX, 80. 83. 618, ubi *Dindyma* ὄρη. 253. *Turrigeræ urbes:* Hinc ipſa Cybele turrita; eſt enim mater Terra ſup. lib. VI, 786; cui curæ ſunt, quæ amas, *ad frena leones*, frenari ſolitos; ut *ad lecticam ſervi, ad limina cuſtos* ſup. IX, 648. 254. 255. *tu rite propinques augurium:* h. e. fac oſtentum hoc rite eventum ſuum habere. Ita interpretandum arbitror. *Propinquare* poëtæ et alibi eſt admovere, adducere, fere ut πελάσαι Homericum. *Augurium* autem, ut omen, oraculum, ſors, ſæpe, pro eventu. Eſt igitur: fac eventum oſtenti haud longe abeſſe. Ut ſenſus ſit, quem alii volunt: *tu præſens ſis et propitia hoc augurio:* Cybele deberet propinquare ipſa cum augurio. Nec Barthius bene ap. Burm. *præſentior et propior augurio adſis.* Cerda ait eſſe: propitium facias augurium; ſed id in altero ſubjicitur: *adſis pede diva ſecundo.*

256. 257. ornate: *revoluta ruebat* pro revolvebatur, redibat; *ruebat* pro veniebat, ut

Principio fociis edicit, figna fequantur, 258
Atque animos aptent armis, pugnæque parent fe.
Jamque in confpectu Teucros habet et fua caftra,
Stans celfa in puppi: clipeum cum deinde finiftra
Extulit ardentem. Clamorem ad fidera tollunt
Dardanidæ e muris. Spes addita fufcitat iras.
Tela manu jaciunt. Quales fub nubibus atris
Strymoniæ dant figna grues, atque æthera tranant
Cum fonitu, fugiuntque notos clamore fecundo. 266
At Rutulo regi ducibufque ea mira videri

258. *edicit fociis ut* Oudart. *bella fequantur* Vratifl. Nec vero in *figna fequi* argutandum, an ævo Trojano figna militaria habuerint.——259. *aptant* aliquot Burm. *optant* fec. Hugen. pro var. lect. *armant* a m. pr. *pugnæ ve* Oudart. *aptent* et *parent* idem funt.——261. *cum* ex Pier. et fuis repofuit Heinf. pro vulgari *tum*.——263. *e* deerat Romano. *D. omnes* Ven.——265. *dant colla* Sprot., quod ornare aliquis poffit de porrectis volantum gruum collis. Sed *dare fignum* h. l. fimpl. dant clamorem, v. Not. *æquora tr.* alter Hamb., quod Jo. Schrader. conjiciebat, quia in Homero eft, ἐπ' ὠκεανοῖο ῥοάων. At ibi eft pro verfus Auftrum. *tranfnant* Dorvill. cum Goth. tert., ut folent recentiores.——267. *fama mira* Medic. a m. pr.

fup. II, 251 *ruit oceano nox. matura luce:* adulto die (aliter ac Ge. I, 66 *adultis folibus*, æftate provecta; et iterum aliter Tibull. IV, I, 205 *matura dies* de morte præmatura. Nolim hæc effe laudata).

261. *Clipei* a Vulcano fabrefacti ufus nunc a poëta non male in medium adducitur. Apud Homerum fplendidior locus eft, cum Achilles fola oris majeftate Teucros terrefacit Iliad. σ, 203. 215. 264. 266. Ad clamorem fpectare comparationem h. l. recte monet Serv. Nam Trojanorum multitudinem defignare non poteft, ut fup. VI, 310 fq., cum finguli in muris ftent, non agmine incedant (cf. Lucan. V, 711 fqq. Stat. Theb. XII, 515 fqq.); multo minus telorum copiam. Ducta comparatio de Homero Iliad. γ, 3 fqq.; nec dubito, poëtam de abitu gruum in calidiores plagas, ingruente hieme, cogitare. vid. ad Æn. VI, 310. Nec aliter Homerus l. c. Non vero ad imbrem inftantem evolantes grues Ge. I, 374. 375 huc traho. Itaque v. 266 *noti* pro quibufcunque ventis hibernis dicti funt. *dant figna*, edunt

Aufoniis; donec verfas ad litora puppis
Refpiciunt, totumque adlabi claffibus æquor.
Ardet apex capiti, criftifque a vertice flamma
Funditur, et vaftos umbo vomit aureus ignes:

268. *verfare ad* Ven. *proras* Leid., male.——270. Verfus jam in Aldd. fic legitur. *capitis* Rom. Sprot. et Montalb. cum ed. Pontani Macrob. V, 10, quod deterius eft. cf. ad VII, 689. Tertius cafus docte pro, in capite. *triftifque* Faernus emendabat apud Urfin. et Cuninghamus, ficque Erf. legit. *a vertice* damnabat Pier., fed revocavit Heinf. e Medic. et aliis, et ex Nonio ac Macrobio. Alii cumque iis idem Erf. *criftifque* ac *vertice* duce hujus familiæ Romano, quod equidem præferam. *que* etiam nonnullis abeft, nec male.——271. *ac vaftos* Goth. fec. *umbo æreus* cum Macrob. V, 13 aliquot Pier. cum Medic. Leid. et pro div. lect. Rottend. tert., utrumque recte. cf. inf. 884, fed *aureus* poëtica oratione dignius. *movet a.* Montalb.

edunt clamorem; quatenus is pro figno eft, eos adeffe. *Clamor fecundus*, lætus, ut alibi quoque. Reditum gruum ex auftralibus plagis, redeunte vere, fundum comparationis fecere alii, quorum loca appofuit Cerda. Sunt Statius Theb. V, 11—16. Valer. Fl. III, 359 fqq. Claudianus de b. Gildon. 474—478. Oppian. Halieut. I, 620—625. Nonni vero locus lib. XIV, 331—337 totus ex Homero eft concinnatus. 269. *totumque allabi claffibus æquor.* Docte de magna navium copia, ad Rutulorum phantafiam, et ad mirationem faciendam accommodate. Vulgari oratione, claffis allabitur late per totum mare. Nunc mare ipfum, quam longe profpectus patet, navibus tectum, videtur adfluere ad littus cum *claffibus*. Nec aliter Servius. 270—275. De fummo armorum Æneæ, quæ a Vulcano erant facta, fplendore cogitandum eft, quem per ignem et flammam reddi follenne eft: Homerus vero ipfam flammam exire fecit armis. Plura funt Homerica loca, quæ Maro ante oculos habuit, quæ diligenter comparanda funt, adfcribere non vacat: primum fplendidiffimum illum de Diomede Iliad. ε, 4—7, quem variavit in Achille Iliad. σ, 205—214. Ad hunc inprimis refpexiffe videtur Maro. Comparandus quoque fup. VII, 785—788. Mox v. 272 comparationem *cometæ* de fuo adjecit Maro: nam Iliad. δ, 75—77 de ftellæ trajectione agit, non de cometa. Maronem imitati funt, quos Cerda laudat, diligenter Silius lib. I, 460—464, et Claudian. de R. Prof. I, 230—234, qui Homericum locum modo laudatum ad verbum expreffit. Quomodo noftri poëtæ excellere et fuperare poffint veteres, exemplum efto hoc Miltoni *Parad.*

Non fecus, ac liquida fi quando nocte cometæ
Sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor:
Ille fitim morbofque ferens mortalibus ægris
Nafcitur, et lævo contriftat lumine cœlum.
Haud tamen audaci Turno fiducia ceffit
Litora præcipere, et venientis pellere terra.
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro.
Quod votis optaftis, adeft, perfringere dextra.
In manibus Mars ipfe, viri. Nunc conjugis efto

273. *Sanguineæ* multi apud. Burm., et duo *ac Syrius.* Eft autem *Sirius* adjectivæ formæ; Σείριος ἀστὴρ, unde h. l. *Sirius ardor.* Vocem peregrinæ effe originis, dubitare non debebant veteres grammatici.——275. *lævo.* Schraderus: f. *fævo. circumftat l. c.* Goth. tert.——276. *Haud tunc* Erf.——277. *præcipere* Heinf. e Pier. et fuis poft Ge. Fabric.; vulgg., etiam Serv., *præripere*, quod toties in ejus locum fucceffit. Ait Burmann., melius hoc convenire audaciæ Turni. Sed poëta doctius vocabulum amplecti mavult, quod eandem vim habet, ante capere, occupare.——278. Abeft hic verfus Mediceo et aliis Heinf., in aliis fuperiori præponitur, ut fatis conftet effe huic retractum ex fup. IX, 127.——279. *Quos v.* Parrhaf. *optatis* aliquot apud Burm. *perftringere* pr. Hamb. pro var. lect. *perfingere* Dorvill. *perfringite* Parrhaf. *perftringite* Ed. Ven. Burm. Sed dictum ut *aciem perfringere*, perrumpere.——280. *In m. M. ipfe viris* olim editum, et fic Mediceus cum aliis, inter quos

Loft lib. II, 708 fqq. ubi cometen exuftum igni et confumtum ab Ophiucho flammare et coma quaffa peftem et famem immittere dicit. Sed Sirii feu caniculæ comparatio tota debetur Homero: Iliad. χ, 26—33 de Achille. Cum æftu, qui fub fideris ortum excitur, in iis terris febres tentant homines malignæ; cf. Apollon. II, 518—521 et Schol. Cic. de Div. I, 57, et Davif.; hinc mox: *Ille fitim morbofque ferens.*

270. *apex*; cogitavit λόφον, conum, cui crifta inferta; defignat tamen totam omnino galeam ære corufcantem. 272. *liquida nocte:* tranflate ab aëre liquido, pro clara. 275. *lævo lumine*, noxio, ut *infelix. contriftat cœlum*, magna cum vi pro, fulget.

276 fqq. Turni et animus et oratio digna heroë. *littora præcipere*, ante capere, occupare. 279. *perfringere*, grave verbum, pugnare cominus, cum adhuc caftra oppugnaffent: ductum ab eo, quod *perfringere aciem*, perrumpere, pugnantes dicuntur. 280. Nunc res ad difcrimen adducta. Pugnand

temi

Quisque suæ tectique memor; nunc magna referto
Facta patrum, laudes. Ultro occurramus ad undam,
Dum trepidi egressique labant vestigia prima.
Audentis Fortuna juvat.
Hæc ait, et secum versat, quos ducere contra,
Vel quibus obsessos possit concredere muros.
Interea Æneas socios de puppibus altis
Pontibus exponit: multi servare recursus

quos tres Goth. cum Erf. Habet hoc ipsum quod placeat. *viris* pro vobis: sed cum adjuncto, si viri estis. Pro altera lectione, *viri*, quam Naugerius intulit, stat Rom. cum aliis, etiam Ge. Fabricii codice, qui hoc præferebat tamquam acrius adhortantis verbum. *Mars ecce* pro var. lect. pr. Hamb.——281. *testisque* Goth. tert., belle vero testis seu testiculus, post, *conjugis suæ!* tum *non m. r.* idem. *referte* Gud. a m. pr., sicque malebat Heins., scilicet doctius hoc arbitratus.——282. *laudesque* Egnatius videtur correxisse, sicque edd. ejus: etiam P. Dan. ed. idemque bini Goth. habent; improbat copulam Ge. Fabric., vix ego; etsi τὰ κλέα respicit poëta. Saltem *Facta, patrum laudes*, distinguo, ut olim nonnulli in Servianis. *et laudes: ultro* Jul. Sabin., hoc et Erf.; et forte præferendum. *accurramus* Leid. *curramus* Exc. Burm. *ad undas* Ven. cum Goth. tert. *ad amnem* pr. Hamb. pro var. lect.——283. *egressiq:* Rom. et plerique alii Pier. et Heins. scripti fere omnes. Cur ergo non receptum? magis haud dubie figuratum: *egressi labant vestigia prima* h. vestigiis primis. vulg. *egressis*, et *egressusque* aliquot Pier. *primi* sec. Moret. *primo* pr. Hamb. pro var. lect.——284. *Audaces* pr. Hamb. a m. sec. *juvat viresque ministrat* Leid., interpolate. Ennius dixerat: *Fortibus est fortuna viris data*, ap. Macrob. VI, 1 extr.——285. *quos d. mavult* Goth. tert.——286. *posset* Hugen. *committere* pr. Hamb. pro var. lect. *conducere* Sprot. a m. pr.——288. *recessus* codd. ap. Pier., quod pro interpretamento habeo; est enim h. l. de loco, quo fluctus recedunt, quousque unda procurrit seu recurrit.

tempus, quod optastis, adest; in manu pugna, pugnandi opportunitas est. Adhuc enim oppugnatio castrorum facta erat, non acie pugnatum. *referto* animo, memor esto, quod modo præcessit: itaque nolim accipere, exprimito, imitator. *laudes*, κλέα ἀνδρῶν, præclara facta. cf. Iliad. π, 207—209 et ad sequentia Iliad. ο, 661 sqq.

288. Pontes: τὰς ἐπιβάθρας et ἀποβάθρας navium dixit. Illustrant vocem Cerda et Guell. *servare recursus Languentis pelagi.* De refluxu reciprocantis maris accipi nequit: nam eum

Languentis pelagi, et brevibus se credere saltu;
Per remos alii. Speculatus litora Tarcho,
Qua vada non spirant, nec fracta remurmurat unda,
Sed mare inoffensum crescenti adlabitur æstu;

291. *spirant* secundum Rom., aliosque vetustiores Pierianos, tum Medic. duosque Voss, nec non ed. Junt.; adde Colot. et binos Goth., item Jul. Sab., Heinsius recepit; *spirat* a m. pr. tert. Rottend. Vulgo: *sperat*, qua non sperat, locum esse vadosum: id quod alienum ab h. l. Erat olim quoque *sperant*, cui præferebat *sperat* Servius; sicque plerique libri et, qui familiam ducit, Romanus. *superat* Franc. *spectat* edd. nonnullæ ap. Pier. Sed *spirant* Heins. illustrat ad fastidium usque plurimis locis, in quibus sententia plurimum ab hoc loco diversa est. Nunc enim est æstuare, inflatum esse, fluctus movere, κορύσσεσθαι. Jam Ge. I, 327 vidimus: *fervetque fretis spirantibus æquor*, ubi alii *spumantibus*, quod pro interpretamento est: Etiam h. l. nonnulli Pieriani: *spumant*. Alia exempla dabit Heins. hic et ad Georg. l. l. Mox *fracta* : *strata* pro var. lect. pr. Hamb.

eum profecto nunc non expectarunt: sed sunt *loca vadosa* littoris, non abrupta, sed declivia, in quibus deficiunt extremi fluctus. *recurrit*, currit, procurrit, adeo fluctus per magnum arenæ spatium; is locus, qui fere in sinuosis littorum plagis esse solet, est *recursus pelagi languentis :* et eadem sunt *brevia:* cf. sup. I, 111. V, 221. Non autem animo dimittendum, agi hæc in ostiis Tiberis, ubi mare sese insert aliquantum flumini, turbatumque, et vento adverso spirante adactum, retundit flumen veniens, et intra ostia late immittitur. 290. *Per remos alii :* assumendum : terræ se credere saltu; remis, pro contis littore infixis, quibus nixi in littus prosiliunt.

290. Tarchon moræ impatiens, vel cum navium periculo, in molli, qua ad littus aditum mare satis profundum daret, anfractu littoris, terræ declivi impingit navem remis concitatam, ut in ea confidat et ipsum solum pro firmamento ac retinaculo habeat; ut nostro quoque tempore solent nautæ salutis spe abjecta naufragium facere voluntarium in amico littore. Conf. Act. Ap. XXVII, 39 sqq. Feliciter res succedit cæteris, molle ac limosum solum nactis, excepta Tarchontis navi. *Qua vada non spirant*, aqua non æstuat, nullos fluctus movet, adeoque scopulis non alliditur aut latentes scopulos arguit. 292. *crescenti æstu*. Nec hoc de æstu maris reciproco accipere licet: ne de mari quidem tempestate moto : sed de provolutis latius maris fluctibus, qui si locum littoris molli clivo assurgentem acceperint, eo explicant se et late exundant adeo-

que

Advertit ſubito proras, ſocioſque precatur:
Nunc, o lecta manus, validis incumbite remis;
Tollite, ferte rates; inimicam ſindite roſtris
Hanc terram, ſulcumque ſibi premat ipſa carina.
Frangere nec tali puppim ſtatione recuſo;
Adrepta tellure ſemel. Quæ talia poſtquam
Effatus Tarcho: ſocii conſurgere tonſis,
Spumantiſque rates arvis inferre Latinis;
Donec roſtra tenent ſiccum, et ſedere carinæ
Omnes innocuæ. Sed non puppis tua, Tarcho.
Namque, inflicta vadis, dorſo dum pendet iniquo,

293. *proram* Medic. a m. ſec.——294. *Nunc electa* tres Burm.——295. *forte r.* Waddel. Animadv. crit. p. 35, perperam. Si conjecturæ indulgere vellem, dicerem me malle, *Pellite, forte, rates*; h. impellite. Sed *ferre, tollere*, ad motum navis remorum impulſu jactatæ et elevatæ ſpectare poteſt. *fundite* Ven. *ſcindite* Zulich. Heinſius conj. *figite.*——296. *premet* pr. Hamb. *illa c.* ſec. Hamb. et Montalb.——297. *puppes* Rom. Medic. et alii pervetuſti Pieriani; item Gud. a m. pr. cum Moret. binis et Regius, idque Catrœus ſequutus.——299. *Affatus* Zulich. *Eſt fatus* pr. Hamb. a m. ſec. *Sic fatur* Bigot. *Sic fatus* Goth. tert. v. ſup. 256. *Effatus T. ſociis* Medic.——300. *armis* et hic aliquot. *referre* Ven.——301. *ſidere* tert. Rottend., quod verum videtur; ſaltem proprium hac in re. v. Heinſ. Adde Tacit. Ann. II, 6 *quædam planæ carinis ut ſine noxa ſiderent.*——302. *innocue* Medic. a m. pr. Cuninghamus emendabat: *innocuum*, perperam. Quorſum enim mutes id, quod per ſe bene poëticum eſt.——303. *Jamque* Hugen. *infricta* alter Hamburg. *pendit* tres Burm. *vadis dorſo* per appoſitionem dicta jungebat olim Probus ap. Servium, male.

que *creſcere* videri poſſunt: *æſtum* autem pro fluctu, ut poëta, dixit. 295. *Tollite*, attollite remos puta, *ferte*. impellite, agite navem; mox v. 300 *inferre* littori. Hinc Claudian. de B. Gild. 491 *Quaſſatis cupio tellurem figere roſtris.* 299. *conſurgere remis*, conf. ſup. v. 294 et 208.

301. *ſiccum* de littore, ut Ge. I, 363 *In ſicco ludunt fulicæ*, et Homerus, ξερὸν, ξηρὸν, pro χέρσον, Odyſſ. ε, 402. *innocuæ*, illæſæ; paſſive, ex poëtarum more. 302. 303. *dorſo iniquo.* Bene Serv. "dorſum eſt durior arena (θὶν), quæ remeantibus fluctibus plerumque denſatur et in modum ſaxi indu-

Anceps ſuſtentata diu, fluctuſque fatigat:
Solvitur, atque viros mediis exponit in undis;
Fragmina remorum quos et fluitantia tranſtra
Inpediunt, retrahitque pedem ſimul unda relabens.
Nec Turnum ſegnis retinet mora: ſed rapit acer
Totam aciem in Teucros, et contra in litore ſiſtit.
Signa canunt. Primus turmas invaſit agreſtes
Æneas, omen pugnæ, ſtravitque, Latinos,
Occiſo Therone, virum qui maxumus ultro
Ænean petit: huic gladio perque ærea ſuta,

304. *fatigant* pr. Hamb. Zulich. cum Erf. At vid. Not. Malim vero interpungere: *Anceps ſuſtentata, diu fluctuſque fatigat.*——306. *remorumque et* Mentel. pr. *effluitantia* tert. Rottend. cum parte Pierianorum. *fluctuantia* Dorvill.——307. *pedes* ante Heinſ., quod tuetur Romanus; ſed meliores et ipſius et Pier. elegantius, *pedem:* nam alterum vulgus loquitur. *ſimul ora r.* Goth. tert.——308. *capit* Goth. ſec.——309. *in* abeſt binis Burm. *in littora* duo alii.——310. *invadit* quatuor Heinſ.——311. *ſtatuitque L.* Goth. pr.——313. *ſuta*, quod Rom. Medic. et alii vetuſt. agnoſcunt, poſt Urſinum, Pierium et alios, aſſeruit Heinſius magna locorum copia, in quibus idem vocabulum reſtituit. *Scuta* vulgo lectum: ſed in *ſuta* Rom. et Medic. omneſque meliores conſentiunt: thoracem ſutilem ex ære h. ex æreis lamellis vel catenulis deſignat.

indureſcit, quod a nautis *pulvinus* vocatur." *dorſum* tale, ῥαχίαν, in medio mari ſup. I, 110 vidimus. *iniquum*, noxium, exitioſum; uti quis *in locum iniquum adductus* dicitur. *pendet anceps ſuſtentata*, ſuſpenſa, ſe librat, agitat, quoniam ſulcum nullum impreſſit nec firmata carina ſtabilem habet ſedem. cf. Lucan. IX, 337 et totum locum. *fatigat fluctus navis*, dum allabentes ac recedentes eos agit, verſat (cf. ad lib. VIII, 94), adeoque librata ipſa in diverſas partes verſatur; hoc magis poëticum, quam ſi *fluctus fatigat navem.* 307. *unda relabens*, fluctus littus alluens et ex alliſu remeans.

308—310. Laudatur Attius in Hellenibus: *Signa extemplo canere et tela ob mœnia offerre imperat.* Prudenter poëta primum Æneam fortiter pugnantem inducit. *turmas agreſtes —Latinos* conf. ſup. VII, 573. 582. VIII, 8 et IX, 607 ſqq. 311. *omen pugnæ* ad ſqq. ſpectat: *ſtravit Latinos.* 313. *ærea ſuta*, thoracem ſutilem ex ære, hoc eſt, ex æreis lamellis vel cate-

Per tunicam squalentem auro, latus haurit apertum.
Inde Lichan ferit, exsectum jam matre peremta,
Et tibi, Phœbe, sacrum, casus evadere ferri 316
Quod licuit parvo. Nec longe, Cissea durum,
Inmanemque Gyan, sternentes agmina clava,
Dejecit leto: nihil illos Herculis arma,

314. *suadentem* sec. Rottend. *hausit* alter Hamburg.——315. *Lichan* bene Heinf. restituit e codd. ὁ Λίχας. Vulgo *Lycam*, corrupte: alii *Lychan*, *Lican*, *Lithan*, *Licham*, *Lycum*. Porro *et sectum* Oblongus Pierii, *exemptum* alius Pier. *exemplum* alter Menag. *exceptum* alter Hamb. *excetum* Leid.——316. *satum* nonnulli vett. Pier.——317. *Cui licuit* vulgg., sed Romano præeunte. *Quoi* ed. pr. Burm. *Quod* Heinf. e suis et Pier. emendavit. Utrumque Servius scriptum reperit. *Quo* Gud. a m. pr., atque sic Markland. ad Stat. pag. 28 emendabat: *casus evadere ferri Quo licuit parvo?* Vix probabit tale acumen, quisquis Maronem noverit. Tum *Cesca*, *Cisea*, *Scissea*, *Scisea*, *Cyssea*, corrupte. Est Κισσεύς. ——318. *Finalemque* Bigot. *Gyam* vulgg. ante Heinf. Alius Gyas inter Trojanos memoratus est lib. I, 222. 612 et al.——319. *Dejecit leto:* Jo. Schrader. conj. *telo*, ut alibi: XI, 665. Ge. I, 339. At *sterni leto* v. c. Sil. Ital. X, 33.

catenulis. v. Var. Lect. Suberat thoraci 314 *tunica squalens auro*, aurea. *Squalere* perperam a squamis ducitur; sed, ut *horrere*, de asperitate superficiei, cujus oppositum sit, *lævor* ac *nitor*, dixere poëtæ, sic *squalere* videtur traductum primum ad superficiem sordido ac squalido colore vel nitore impuro, lutulento aut pulverulento, inductam, qualis in piscium ac serpentum cute est, tum omnino de nitore quocunque, ut auri. Nam Accius in Pelopidis (apud Serv. h. l. et Macrob. VI, 7 f.) distinxit squalorem auri a squamis serpentis: *ejus Serpentis squamæ squalido auro et purpura Prætextæ.* Est adeo *squalere* doctius dictum h. l. quam splendere. cf. ad Georg. IV, 91. *haurit.* De voce sup. ad II. 600. *apertum:* si per thoracem adactum ferrum fuit, nudatum corpus esse non poterat: sed voc. ornat; dum vulnus infligitur, aperitur ea corporis pars. 315. 316. *Phœbo sacrum* quippe deo medico, cujus ope ex matris utero esset servatus. An verum sit, quod Servio tradente narrant alii, omnes secto matris ventre procreatos Phœbo fuisse sacros, dubito. 317. *Nec longe:* pro, nec multo post, adverbium loci pro temporis, antique. *Serv.*, ut alias, *nec mora*, hoc est statim, inde. Narratiunculas, quibus poëta nominum ac cædium factarum argumentum, per se molestum, Homeri exemplo

Nec validæ juvere manus, genitorque Melampus,
Alcidæ comes, ufque gravis cum terra labores
Præbuit. Ecce Pharo, voces dum jactat inertis,
Intorquens jaculum clamanti fiftit in ore.
Tu quoque, flaventem prima lanugine malas
Dum fequeris Clytium infelix, nova gaudia, Cydon;
Dardania ftratus dextra, fecurus amorum,
Qui juvenum tibi femper erant, miferande, jaceres:
Ni fratrum ftipata cohors foret obvia, Phorci
Progenies; feptem numero, feptenaque tela

320. *Nil v.* ante Heinf. *Non* Goth. fec.——321. *comes ille* pr. Hamb. pro var. lect. *graves* ante Heinf. *cum t.* idem e Medic. a m. pr. pro *dum*, quia mox *dum* redit. Sed: *A. comes ufque, g. c.* aut *ufque—dum* relinqui, et vf. fequ. legi debet *cum.*——322. *Pharo* fapienter tuitus eft poft Ge. Fabricium Heinfius, ut fit a Pharus: τῷ φάρῳ. *Pharo clamanti*; fic Rom. et Oblongus Pierii, etfi is *Pharo* accipit ut *Plato*: item Medic. Gud. et alii vetuftiores. Alii *Pharon*; utrumque Servius agnofcit. *dum tractat* pr. Hamb. et Ald. *inertes* dubitat Burm. an pro gloffa irrepferit, quia Serv. ad I Æn. 102 *inanes* excitat. Enimvero fatis inertis eft, clamare et convicia ac contumelias jactare, ubi pugnando opus erat: *inertis* ex Nonio repofuit Heinfius.——323. *clamanti* Heinf. e nonnullis, tamquam elegantius. Vulgo *clamantis*.——324. *Tum* Franc. *faventem* Rom. *flaventes* apud Probum in Arte Grammat.——325. *Clicium*, *Licium*, *Clycium*, *Litium*, *Licium*, *Ditium*, *Elicum*, *Eliquum*, aberrat., et *Clidon* Zulich. Eft Κλύτιος.——327. *juvenes* Parrhaf.——328. *obvia cohorti* ed. pr. Burm. *Phorchi* Rom. et al.——329. *feptem numeros* Medic. a m. pr. Poterat et hoc vitium in elegantiam deflecti; ut fit pro *numerus*. Melius autem fic diftingui putem: *Progenies: feptem n.*, quam continuari orationem, ut in Heinf. et Burm.

emplo variat, pro fe quifque notabit. Nunc Ciffeus et Gyas filii funt Melampodis: ifque fuit comes Herculis, quem in hæc loca fequutus (fup. VIII, 201 fqq.) reftitit et confedit in Latio. Illa: *nihil illos Nil v. juvere:* Homerica funt, v. c. Iliad. ε, 53. 54, η, 142, 143. *ufque cum*, ufque dum; tamdiu quam.

324 fqq. Phorcum igitur fingit poëta vel tradit feptem habuiffe pueros, qui pugnæ interfunt. Memorantur quatuor: primus, fi modo is ex hoc numero fuit, *Cydon*, amator Clytii; alter *Mæon* vf.

337.

Conjiciunt: partim galea clipeoque resultant
Inrita; deflexit partim stringentia corpus
Alma Venus. Fidum Æneas adfatur Achaten:
Suggere tela mihi, non ullum dextera frustra
Torserit in Rutulos, steterunt quæ in corpore Graium
Iliacis campis. Tum magnam conripit hastam,
Et jacit. Illa volans clipei transverberat æra
Mæonis, et thoraca simul cum pectore rumpit.
Huic frater subit Alcanor, fratremque ruentem
Sustentat dextra: trajecto missa lacerto

330. *Consiliunt* Rufin. de Schem. Lex. *Continuit* alter Hamb. *partem* Rom. *clipeo galeaque* Dorvill.——331. *stridentia* Medic. a m. pr.——333. *Suffice tela mihi* et mox *Sparserit in R.* Barthius ex vet. Schol. profert ad Stat. VII Theb. 593. *nullum dextra mea* Exc. Burm.——334. *steterant* editum ante Pier. *steterint* Medic. a m. pr., tum *steteruntque* Goth. pr. et sec. cum Erf., sicque a nonnullis lectum Serviana docent. *quæ* abest a Franc. *in corpora* alter Hamb.——336. *oras* alter Hamb. et Parrhas. cum Goth. sec., ut inf. v. 477. *ærea* Mentel. pr. a m. pr.——337. Μαίονος. *Meonis* vett. edd. *rupit* Rom. cum aliquot Burm. et Goth. binis.——339. *Substentat* alter Hamb. *Sustentant* Franc. *lacertos* Medic. a m. pr.

337, tum *Alcanor* et tandem *Numitor* v. 342. *nova gaudia* pro eo, qui amatur, τὰ παιδικὰ, *deliciæ*; *nova* bene Serv. quem primum tunc amare cœperat. *securus*, oblitus, in morte, nec memor amoris puerorum, qui tibi semper erat. Occurrit hoc ipsum in sensum, nec adeo diverse id poëta posuerat sup. lib. I, 350 *securus amorum germanæ*, non curans, non respiciens. Tamen Serv. Scalig. Burmann. omnes in diversa abeunt. 331. ea, quæ stringere poterant, corpus, *deflexit*, ut Juno lib. IX, 725. 726 in Turno: deorum apud Homerum exemplo Iliad. δ, 129 sqq. ε, 187 seq. 333. *Suggere tela mihi*; heroum Homericorum opes: hastarum copia in armario: vide omnino Iliad. ν, 260 sqq.; puta igitur hastas expugnis cum Achivis collectas et diligenter servatas Æneam secum attulisse. *non ullum dextera f.* Homerica gloriatio Polydamantis Iliad. ξ, 453 seq. 339—341. impetum et vim jactus, adeoque robur Æneæ, declarat poëtæ: hasta alia ab

Protinus haſta fugit, ſervatque cruenta tenorem;
Dexteraque ex humero nervis moribunda pependit.
Tum Numitor, jaculo fratris de corpore rapto,
Ænean petiit; ſed non et figere contra
Eſt licitum, magnique femur perſtrinxit Achatæ.
Hic Curibus, fidens primævo corpore, Clauſus
Advenit, et rigida Dryopem ferit eminus haſta

340. *haſta ſubit* pr. Moret. et Sprot. a m. pr., præceſſerat id v. 338. ——341. *Dextraque per humeros* ſec. Rottend. *pudibunda* Hugen.—— 343. *ſed non effigere c.* multi codd. et edd., alii *affigere*, *afigere*, *effligere*, *efflingere* apud Heinſ. et Burm.——344. *perſtringit* duo Burm.——345. *Viribus hic fidens* Ald. ſec. et edd. aliquot ante Pierium. *Hic viribus* Ald. pr., ut et Goth. pr. *Hic curribus* Rom. *Curribus hic* tert. *Curibus fidens* malebat Cerda jungere. At *fidens juventa*, *robore*, pro uſus, habens; jam alibi monitum, *ἀλκὶ πεποιθώς*. Tandem *Lauſus* lectum ante Pierium. Sed *Clauſus* emendavit Naugerius et Pier. v. VII, 106. Videtur autem in Claudiæ gentis gratiam Clauſum hunc ornare. *Laurus* Medic. a m. pr. *lapſus* duo Burm.——346. *Advolat* Oblongus Pierii, Hamb.

Ænea emiſſa ejus brachium transfigit, et *trajecto lacerto Alcanoris fugit protinus*, porro, ulterius abit, *ſervatque tenorem*, nec remittit quicquam de impetu, quem ex jactu fortis viri habebat. Uno verbo, brachium Mæoni ſuppoſitum tantum non reſcinditur. Reliqua ad ornatum adjecta. Ita ſic ſatis forte ſententia poteſt conſtitui, ut duæ ſint haſtæ ab Ænea emiſſæ. Si tamen verborum et ſententiarum juncturam æſtimes, fatendum erit, poëtam admirationem facere voluiſſe et unius haſtæ jactum tam validum et efficacem narrare, ut Mæonis thorace et pectore trajecto tergum egreſſa, Alcanoris fratris, qui in proximo ſtans corruentis humeros ſuſtentabat, dextram perſtringeret. Eſt ſane id, quod ſequitur, prodigio propius: quod Numitor frater haſtam tam alte infixam haud magna opera e corpore evellit. 341. *Dextera moribunda:* qualis eſſe ſolet moribundi hominis, languida: pendet *nervis*, per nervos, h. e. tendines, ligamenta et muſculos. Ita enim poëtæ hac voce abutuntur: v. c. Horat. I Carm. 28, 13. Occurrit tamen et proprie dictum. Ita Macrob. VII, 9 agnoſcit ſeptem nervorum *συζυγίας*. 342. Color ubique Homericus, ut et in hoc verſu et in ſequ. *figere contra πῆξαι ἀντικρὺ*, in adverſo Æneæ corpore. *magnique f.* cf. Iliad. Θ, 302.

345. *Clauſus*, qui Latinis

Sabi-

Sub mentum, graviter preſſa, pariterque loquentis
Vocem animamque rapit, trajecto gutture; at ille
Fronte ferit terram, et craſſum vomit ore cruorem.
Tris quoque Threicios Boreæ de gente ſuprema,
Et tris, quos Idas pater et patria Iſmara mittit,
Per varios ſternit caſus. Adcurrit Haleſus,
Auruncæque manus; ſubit et Neptunia proles,

Hamb. pr. et ſec. Rottend. cum Leid. *Dryopen*, legebatur; reſcripſi *Dryopem* ex Δρύοψ. *Driopem*, *Dyopen*, erratum ap. Burm.——347. *preſſo* ſphalma eſt ed. Burm.——349. *Fronte premit* aliquot Burm. cum Goth. tert.——350. *Tris* vetuſtiores plerique. At Valer. Probus apud Gell. XIII, 19 priore loco *Tres*, altero *tris* poſitum monuit, idque a poëta auri datum. Sed iſtius hominis argutias plures paſſim vidimus.——351. *et patria*, *Iſmara mittunt*: malebam ſcriptum. Sicque video etiam Heinſium in votis habuiſſe; uti fuit Ge. II, 37. Sed potuit a poëta *Iſmarus* pro *Iſmarius* dici; ut tot alia. *Iſmarus* autem non modo urbs Ciconum, circa Maroneam, Odyſſ. ι, 40, ſed et ipſe mons apud Virgil. Ecl. VI, 30. *nutrit* Leid. et Goth. tert.——352. *Adcurrit* Heinſ. e Medic. et aliis repoſuit, vulgo *Occurrit*. Porro *Halæſus* h. l. exaratum in ed. Heinſ. et Burm., cum tamen ſup. VII, 724 *Haleſus* inductum eſſet. Sed et ea, quæ Heinſius h. l. ſuper vocis origine diſputat, ſcripturæ *Halæſus* adverſantur. In Troade erat τὸ Ἁλήσιον πεδίον: Strab. XIII, pag. 902 A.

Sabinos adduxerat. vid. VII, 106. *fidens primævo corpore*, juventa. cf. Var. Lect. 347. *haſta graviter preſſa*, impreſſa, dum ille ἐπερείδει, ut Hom. Iliad. ε, 47 et alibi. 350. *Tres Threicios Boreæ de gente ſuprema*. Duplex ſuppetit interpretatio, utraque jam in Servianis propoſita, nec definire licet, utra ſit verior. *Boreæ gens ſuprema* poteſt eſſe extrema terra borealis, ut venerint illi ex Thraciæ partibus verſus ſeptentrionem ultimis. Poteſt tamen *Boreas* etiam eſſe auctor ſtirpis, a qua ducti illi tres dici potuere: *Boreæ de gente ſuprema* h. ultima, antiquiſſima; ut *gens* pro genere ſit. *Iſmara* pro Iſmaria. Mons et urbs Thraciæ Iſmarus: cf. Var. Lect. Putandi autem ſunt illi Trojanis ſe adjunxiſſe, ſeu tum cum Trojani iſtis littoribus adhæreſcebant lib. III, 13, ſeu in ipſo bello Trojano ſocietate armorum juncti. 352. *Haleſus*, *Auruncæque manus* v. ſup. VII, 723 ſqq. *Meſſapus*, qui Etruſcos ab Pelaſgis oriundos ducebat: ibid. 691 ſq.

354.

Inſignis Meſſapus equis. Expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi: certatur limine in ipſo
Auſoniæ. Magno diſcordes æthere venti
Prœlia ceu tollunt, animis et viribus æquis:
Non ipſi inter ſe, non nubila, non mare cedunt;
Anceps pugna diu; ſtant obnixi omnia contra.
Haud aliter Trojanæ acies acieſque Latinæ

354. *Inſanis M.* Parrhaſ.——355. *limite* Zulich. *limina in ipſa* Gud. a m. pr.——356. *Magno æquore* ſuſpicatur Burm., quia mox ſequitur: *non mare.* Atqui ſequitur quoque *non nubila.* Vix putes ſerio talia tractari. *Magnum mare* idem interpretatur tempeſtuoſum et agitatum ventis. *Magnos fluctus* in eum ſenſum dici non dubito: *Magnum mare,* vix puto: ſed ſic dicitur pro vaſto mari.——357. *animis et viribus æquis.* Mallet forte, inquit Burmannus, qui modo *æquore* protulerat, critica prurigine laborans aliquis hic legere *æqui.* Sed docte mox docet, utrumque quidem recte dici, ſed Virgilio placuiſſe alterum *viribus æquis,* multis in locis, v. c. inf. 431.——358. *Nunc* in edd. ant., ſicque Goth. tert. *cedit* omnes. *cedunt* Medic. a m. pr., idque Heinſ. arripuit, paullo cupidius.——359. *obnixi* et olim editum inde ab Aldd. (donec ed. Commelin. e Palat. *obnixa* intulit) et reductum ab Heinſio tamquam elegantius, per græciſmum *ſtant contra* venti *obnixi* (κατὰ) *omnia.* Eſt hujus lectionis auctoritas apud Aruſianum Meſſium. Omnes tamen ubique fere codd. cum Romano et Mediceo *obnixa*; ut *omnia* ſint *obnixa,* obnitantur ſibi invicem, mare ventis, venti mari et ſic porro. Quod ſi ſunt codd., in quibus *obnixi* legitur, ſcriptum illud in litura: præter alterum Hamb. et Moret. tert. et Goth. pr. de quibus id monitum non video. *obnoxia* ſec. Rottend. Retraxit *obnixa* Cuningham. et Brunck. Habet ſane utraque lectio, quo ſe commendet et quo ſe tueatur.——360. *Teucrorum acies* ſec. Rottend.

354. *Expellere*; loco depellere, movere. Laudant Iliad. μ, 417 ſq.

356 ſq. Comparatio præliantium cum ventis Homero frequentata, v. c. Iliad. π, 765—771, et Ennio apud Macrob. VI, 2, nunc a Marone ita ornata, ut nihil ſupra cogitari poſſit. 359. *obnixi venti contra omnia:* ut nihil ſit, quod eos in alterutram partem impellat et inclinet; ſcilicet, donec aliquando turbo erumpit. conf. Var. Lect. 360. *hæret pede pes*; Notiſſimi verſus Iliad. ν, 130 ſqq. a Tyrtæo expreſſi. cf. Klotz. ad Tyrtæum p. 33 et 51 poſt Cerdam. Ennius jam ante Maronem: *Pes pede premitur, armis teruntur arma,* et A. Furius Antias

4

Concurrunt: hæret pede pes, denſuſque viro vir.
At parte ex alia, qua ſaxa rotantia late
Inpulerat torrens arbuſtaque diruta ripis,
Arcadas, inſuetos acies inferre pedeſtris,
Ut vidit Pallas Latio dare terga ſequaci;
Aſpera quis natura loci dimittere quando
Suaſit equos; unum quod rebus reſtat egenis,
Nunc prece, nunc dictis virtutem adcendit amaris:
Quo fugitis, ſocii? per vos et fortia facta,

361. *hærent* Dorvill. a m. pr.——363. *Impulerat* e Medic. Colot. Scheffer. et Moret. qu. Heinſius repoſuit. Addit Burm. Aldinam, perperam puto; nam omnes Aldd. tuentur quod vulgo habent codd. cum Rom. *intulerat*; tum *deruta* Sprot.——364. *Arcades* ed. pr. et N. Heinſii, operarum haud dubie vitio.——365. *ſequenti* Vratiſl.——366. *quos* Gud. *demittere* aliquot Pier. et Burm., perperam; eſt enim *dimittere* voc. proprium. Burmannus laudat Suet. Cæſ. 60. *quondam* Parrhaſ.——367. *quod reſtat rebus e.* duo Hamb.——368. *v. extendit* Parrhaſ.——369. *Quos f.* Gud. a m. pr.

Antias Annal. IV *Preſſatur pede pes, mucro mucrone, viro vir* ap. Macrob. VI, 3. Alia laudant Guell. Cerda, al., in pr. Stat. Theb. VIII, 398. 399.

362. Arcades, equites ex Pallanteo ducti et a Pallante præmiſſi (v. ſup. 238. 239), alia ex parte Rutulos adorti erant (nec opus erat, ut poëta commemoraret, quomodo Tiberim trajeciſſent) et duce Pallante pugnabat ea parte littoris, qua torrens in mare exierat; itaque equi in lubrico et aſpero ſolo conſiſtere non poterant: quare iis relictis pedites pugnabant; verum, cum pedeſtri pugnæ parum aſſueti eſſent, loco cedebant; cum ecce Pallas eos increpat. Cur Arcades equites tantum adducti fuerint, ſupra diſputatum eſt ad lib. VIII, 518. 519. *rotantia* ſe, ut Ge. I, 163 *volventia* et tot alia in Marone. 365. *Latio*, Latinis et Rutulis. 366. *quis* paullo durius pro iis; quandoquidem natura loci aſpera et impedita adduxerat eos, ut equis deſcenderent. 367. *rebus egenis*, dubiis, egentibus conſilii, ut inopia abſolute pro inopia conſilii. Sic quoque ſup. VI, 91, et Homeri *ἀμηχανίη*, aliorum autem *ἀπορία*. 368. Comparant Iliad. *μ*, 267. 268. *δ*, 232. 240.

369. Oratio Pallantis plena fiduciæ et indignationis, ſed qualis juvenem, qui nondum propriam laudem habebat, decere poterat. *devicta bella* nove dixit: ut pugnata bella, depugnata,

Per ducis Evandri nomen, devictaque bella,
Spemque meam, patriæ quæ nunc ſubit æmula laudi,
Fidite ne pedibus. Ferro rumpenda per hoſtis
Eſt via. Qua globus ille virum denſiſſimus urguet:
Hac vos et Pallanta ducem patria alta repoſcit.
Numina nulla premunt: mortali urguemur ab hoſte
Mortales: totidem nobis animæque manuſque.
Ecce, maris magna claudit nos objice pontus:
Deeſt jam terra fugæ. Pelagus Trojamne petemus?

370. Forte *Et ducis.* Nam eſt: *Vos precor et per f. f. et per d. E. nomen.* ——371. *laudis* edd. aliquot ap. Pier. et Ald. pr. cum Goth. tert.——372. *rapienda* pr. Hamb., ſed *ferro rumpitur* via. conſ. Burm.——373. *Quo gl.* Rom.——374. *p. arma* pr. Hamb., an *alma*, inquit Burm. *repoſcat* Parrhaſ.——376. *nobiſque* Montalb. *in nobis* duo Burm. *nobis totidem* Dorvill.——377. *magna obice* ſeu *objice* recepit ſecundum Pierium Heinſius vetuſtiorum omnium auctoritate: quem vide ad h. l. et ad Claudian. II in Eutrop. 34. Edd. et codd. recent., ut Goth. tres, *magno*, quomodo et Servii ætate nonnulli legebant, parum memores et *hic* et *hæc obex* dici. Nonnulli adeo *magni* emendare auſi. vid. Serv.——378. *Pelagus Trojamne* hoc eſt, utrum p. an Trojam. *Pelago Trojamne*, quod eſſet: num mari Trojam novam (nam de hac agitur) petendam eſſe putatis? edd. vulgg. ante Heinſ., cum tamen vetuſtiores codd., quod et Pierius monuit de ſuis, conſtanter habeant: *Pelagus Trojamne.* Niſi quod Gud. et Leid. *Pelagus Trojane.* Montalb. *Trojam pelaguſne.* Ed. pr. Burm. *Pelagus terramne.* Mediol. *Pelagos Trojamne.* Porro *petamus* Medic. a m. ſec. Gud. et alter Mentel. cum aliis Burm. et cum aliquot Pierii, qui *petetis* ex edd. vett. habet, quod et in Goth. pr. occurrit, reliqui *petatis.* *Pelage Lernamne petemus* h. e. Arcadiam, vel, *Pallanteumne petemus*, ingenioſe tentabat Jo. Schrader. in ſchedis.

pugnata. 371. *ſubit*, ſuccedit, *æmula laudi*, qua virtutem paternam ego æmulor. 375. Comparant Iliad. φ, 568. 569. et ad v. 376 Iliad ν, 814. 377. Cf. egregia dicta Ajacis Iliad. ο, 504 ſeqq. et altera 734. 378. Num mare fuga petemus, an *novam Trojam*, caſtra Trojarum? atque via ad hanc interclusa eſt, hoſte objecto; et obſidentur caſtra a parte copiarum a Turno relicta ſup. v. 286. cf. IX, 130 ſqq. Mireris,

Hæc ait, et medius denſos prorumpit in hoſtis.
Obvius huic primum, fatis adductus iniquis,
Fit Lagus: nunc, magno vellit dum pondere ſaxum,
Intorto figit telo, diſcrimina coſtis
Per medium qua ſpina dabat: haſtamque receptat
Oſſibus hærentem. Quem non ſuper occupat Hiſbo,
Ille quidem hoc ſperans: nam Pallas ante ruentem,
Dum furit, incautum crudeli morte ſodalis,
Excipit, atque enſem tumido in pulmone recondit.
Hinc Sthenelum petit, et Rhœti de gente vetuſta
Anchemolum, thalamos auſum inceſtare novercæ.

379. *prorupit* Parrhaſ.——380. *fatis primum deductus* Ven. *deductus* etiam Goth. tert. *advectus* Parrhaſ.——381. *hic* quidam olim edd. ap. Pier. *vellit magno* Rom. et aliquot Heinſ. ac Burm. cum binis Goth. et MS. Berſman., unde revocavit Cuningh. *cum* Rom.——383. *quaſ. dabat* Medic. Gud. a m. pr. Montalb. cum Colot. et Parrhaſ. ac Goth. ſec., idque recte recepit Cuningham., idque ipſe nunc ſequor: poſtulat enim id conſequutio temporum, quam poëta amat. Vulgo *dedit* editur. *hoſtemque retemptat* Dorvill., ineptiſſimus codex, a m. pr. eſt ἀνεσπάσατ᾽ ἔγχος.——384. *Quem deſuper* Dorvill. et Goth. ſec. *occubat* duo Moret. et var. lect. Pierii ap. Burm. *Hiſbo* e libb. refinxit Heinſ. pro vulgari *Hiſbon*. Corrupte alii: *Hyſbon*, *Hiſpon*, *Iſbon*, *Iſton*, *Hiſmon*, *Uſbon*.——386. *Marte* Goth. tert.——387. *in deeſt* Ven.——388. *Hinc Helenum* vett. edd., etiam Ald. pr. At *Sthenelum* ex libris, in quibus fere *Stenelum* eſt ſcriptum, defendit Pier. et Heinſ., edideruntque hoc Egnatius et Nauger. Niſi verum eſt *Sthenium*, quod Medic. Gud. et bini Rottend. habebant. *Stenium* quoque ed. pr. Burm. *Stelenum*, *Steneum*, *Steium*, *Stimum* alii. Tum: *petit, hinc* Parrhaſ. *Rhœthi*, *Rebeti*, *Reti*, *Rethi*, *Hrœti*, vitioſe al.——389. *Anthemolum*,

ris, quomodo Burm. hic hærere potuerit, cum Cerda. 382. 383. verbo: qua parte ſpina per medium dorſi inter utramque coſtam procedit. 384. *ſuper* aut eſt, ſuper hoc, dum in eo eſt occupatus, aut deſuper, ut eſt 490 *Quem Turnus ſuper adſiſtens*. cf. 540. 541. Pallanti inclinanti ſe ad recipiendam haſtam vulnus deſuper inferre volebat Hiſbo: ſed id antevertit Pallas. 388. 389. Præclara hic Servii nota eſt, qui

Vos etiam gemini, Rutulis cecidiſtis in arvis;
Daucia, Laride Thymberque, ſimillima proles;
Indiſcreta ſuis gratuſque parentibus error;
At nunc dura dedit vobis diſcrimina Pallas:
Nam tibi, Thymbre, caput Evandrius abſtulit enſis;
Te decisa ſuum, Laride, dextera quærit;
Semanimeſque micant digiti, ferrumque retractant.
Arcadas adcenſos monitu, et præclara tuentes
Facta viri, mixtus dolor et pudor armat in hoſtes:

themolum, *Achemodum*, *Anchelamum*, *Archemodum*, *Ancelomum*, *Arthemolum*. *Anſtemolum*, aberratt. *Archemorum* quædam edd., ut ap. Juvenal. VII, 234 legitur, qui h. l. reſpexit. *thalamumque* ed. pr. Burm. *temerare* ſec. Moret.——390. *in agris* Gud. et tert. Rottend. cum tribus al. *armis* Leid., aberrationes perpetuæ.——391. *Dautia* nonnulli Codd. cum Goth. pr. *Daucia* Julius Sab. *Daunia* Menag. pro div. lect. et Scheffer. cum Zulich. a m. ſec., quod probat Heinſ. Equidem non video, cur non *Daucus* aliquis eſſe aut fingi potuerit, cui duo filii eſſent, Larides et Thymber, *Daucia proles*. *Lauride* Goth. tert. et aliquot Burm. *Laridæ* Mentel., et *Lauridæ* Dorvill. Tum *Thymbræque*, *Tyber*, *Thiber*, *Tymber*, *Tiber* al. Quod poëta ſibi in tam brevi ſpatio *Thymber* et *Thymbre* permiſit, exemplo non caret.——393. *Et nunc* Dorvill. *dira* Sprot. pro var. lect. et Zulich. a m. pr. *ſæva* Schol. Stat. IX Theb. 295.——394. *enſes* Medic.——395. *deſciſſa* duo Burm.——396. *Semianimes* Rom. et 404, et ſic ſcribi malim.——398. *d. et furor* Rom. conf. ſup. ad IV, 91.

qui ex Avieno et Alexandro Polyhiſtore, quem ille ſequutus videtur, hæc narrat: Rhœtus, Marrubiorum (Marſorum: vid. ſup. VII, 750) rex, Anchemolo filio Caſperiam novercam ſuperinduxerat, quam privignus ſtupravit, pœnæque et iræ paternæ metu ad Danaum confugerat, Turni patrem. 390. 392. Imitationes notavit Cerda Silii lib II, 636—639 et ad 649. Lucan. III, 603—608. Add. Statii Theb. VI, 340—345. IX, 292—295. Claudiani de IV Conſ. Honor. 206—211. 391. Fuit ergo Daucus aliquis, cujus filii Larides et Thymber. 392. ut ne a ſuis quidem parentibus diſcerni poſſent. 396. Bona Servii et hæc nota eſt: "Ennii eſſe verſum: *Oſcitat in campis caput a cervice revulſum, Semanimeſque micant oculi lucemque requirunt*. Quem verſum ad ſuum carmen tranſtulit Varro Atacinus." Luſere hinc alii in hoc plus quam par erat, vid. ap. Guell. Cerdam

Tum Pallas bijugis fugientem Rhœtea præter
Trajicit. Hoc ſpatium, tantumque moræ fuit Ilo;
Ilo namque procul validam direxerat haſtam:
Quam medius Rhœteus intercipit, optime Teuthra,
Te fugiens, fratremque Tyren: curruque volutus
Cædit ſemanimis Rutulorum calcibus arva.
Ac velut, optato ventis æſtate coortis,
Diſperſa inmittit ſilvis incendia paſtor;

399. *propter* in fine tert. Rottend., ut ſit prope. Eadem varietas alibi. Burm. laudat ad Ovid. Met. V, 159.——400. *Illo* Parrhaſ.——401. *derexerat* Rom. et Medic., ut alibi.——402. *Teucra* Dorvill. *Teucrum* Goth. tert. Nec vero *Teuthra* cum Servio a *Teuthras*, *æ*, eſt repetendum, ſed a *Teuthras*, *antis*, unde Teuthra, ut Τεύθραν et Τεύθρα.——403. *Tyrin* Rom., ex Τύρις.——405. *optatu* vett. edd. ante Pier. cum Ald. pr. et codd. nonnulli apud Heinſ. et Burm. et duo Goth., perperam; non enim *æſtas* optatur, ſed in æſtate *venti aura*. Itaque recte vetuſtiores, quod editum a Naugerio, *optato*, h. ex voto, ut bene Servius explicat; ſed male interpungitur in Heinſ. et Burm. *optato*, *ventis*. Porro ſec. Rottend. *optatu*. ——406. *Diſperſam* Parrh.

Cerdam et Burm. Quanto ſimplicius Homerus Iliad. ε, 81. 82.

399 ſq. Pallas Rhœteum, *præterfugientem* bigis, ne a Teuthrante et Tyre fratribus interimeretur, haſta trajicit. Ita Ilus mortem effugit, quem Pallas hoc telo petierat. 404. Sic et inf. v. 731. Quod *Rutulorum arva* pro ſolo poſuit, ornatus cauſſa fecit. 405 ſqq. Comparatio ad Homericum exemplum concinnata Iliad. λ, 155—157, forte quoque υ, 490 ſqq. Supra ſimilem locum vidimus lib. II, 304, et Ge. II, 303 ſq., in quibus vel incauto vel ignaro paſtore incendium exoritur. Hoc autem loco paſtor volens lubenſque ſilvam incendit et flamma lætatur: quod aut ſtultum aut facinoroſum hominem prodit; et quorſum omnino hoc pertinet, ut quis in media æſtate incendat ſilvas? hoc quidem quomodo placere aut quomodo poëtæ excidere potuerit non video. Verum nec poëtæ culpa ea eſt, ſed interpretum, qui ſilvam non meminere eſſe h. l. ſtipulas agri demeſſi, quas paſtor ſeu omnino agreſtis ad ſolum recreandum incendit. Sic *ſilvam* dixit Maro de leguminum calamis Ge. I, 76. et de herbis lib. I, 152, et hoc ſenſu expreſſit locum Lucan. IX, 182 ſqq. 406. *diſperſa* epitheton ab eo, quod ſequitur, ſumtum: quod ſe diſpergit incendium;

Conreptis ſubito mediis, extenditur una
Horrida per latos acies Volcania campos;
Ille ſedens victor flammas deſpectat ovantis:
Non aliter ſocium virtus coit omnis in unum,
Teque juvat, Palla. Sed bellis acer Haleſus
Tendit in adverſos, ſeque in ſua conligit arma.
Hic mactat Ladona, Pheretaque, Demodocumque;
Strymonio dextram fulgenti deripit enſe
Elatam in jugulum; ſaxo ferit ora Thoantis,
Oſſaque diſperſit cerebro permixta cruento.
Fata canens ſilvis genitor celarat Haleſum;

409. *diſpectat* Leid.——410. *virtus ſocium* Oblong. Pier.——411. *Pallas* omnes fere vetuſtiores Heinſii. cf. inf. 152 lib. XI. *Aleſus*, *Alæſus*, *Halæſus* etiam h. l. vid. ſup. ad v. 352.——413. Λάδωνα Φέρητάτε, Δημόδοκόντε. *Laudona* et mox *Fereta*, *Phareta*, *Pharetra*, *Pherea*, *freta*, *fretam*, *Pheretra*, librariorum aberratt., et *Dedomocum*, *Dedemocum*, *Demodum*.——414. *diripit* deteriores.——416. *diſperſit* e melioribus Pier. et ſuis Heinſius. Vulgg. cum pr. Goth. *diſpergit*. In qu. Moret. *diſperdit:* pr. Voſſ. *diſperſa et c. permixta*.——417. *Facta* fec. Moret. *cavens* aliquot Pier. et pro div. lect. pr. Hamb., ſicque alii ap. Serv. Poteſt et hoc defendi, etiam præferri, *cavens celarat*; ſed alterum et ipſum bonum eſt et a libris defenditur. Præſtat monere, nos interpunctionem mutaſſe. Male interpungebatur: *Fata c.—Halæſum*; *Ut ſ.—ſolvit. Injecere m.*

dium: non quod diverſis locis paſtor fecit. 407. *correptis mediis:* eleganter ad interiora penetrare dixit. Reliqua v. 407. 408 ornatiſſima, comparatione incendii cum pugna facta; unde et mox *flammas ovantes*, quaſi ſucceſſu exultantes, dicere auſus eſt. 409. *victor*; bene Serv. voti compos, ἐπιτυχών; et 410 *in unum* locum *Burm.* Eſt autem vis et momentum comparationis in hoc, quod in ſtipula flamma uno loco exorta late extenditur, et nunc pugna ſemel a Pallante incepta, mox ab Arcadibus collectis late per hoſtiles turmas propagatur. 411. Haleſus Auruncorum dux. v. paullo ante v. 352. 412. *ſeque in ſua c. a.* "poſt ſcutum ſe clauſit; ſic et XII, 491." *Serv.* Eſt συςαλεὶς ἐν ἀσπίδι, ὑπ' ἀσπίδος. 415. *Elatam in jug.* "jugulo ſuo vulnus minantem." *Serv.* 417. Ergo Haleſi parens erat vates, qui filium, cujus fata prævidebat, eduxit, quoad viveret, in ſilvis. cf. ſup. lib. VII, Excurſ.

Ut ſenior leto canentia lumina ſolvit:
Injecere manum Parcæ, teliſque ſacrarunt
Evandri. Quem ſic Pallas petit ante precatus:
Da nunc, Thybri pater, ferro, quod miſſile libro,
Fortunam atque viam duri per pectus Haleſi.
Hæc arma exuviaſque viri tua quercus habebit.
Audiit illa deus: dum texit Imaona Haleſus,
Arcadio infelix telo dat pectus inermum.
At non cæde viri tanta perterrita Lauſus,
Pars ingens belli, ſinit agmina: primus Abantem

418. *Ut genitor* ſec. Rottend. ex gloſſa. *leto canenti* Rom.——420. *paratus* alter Hamb.——421. *Tybre, Tibre, Timbre, Tymbri* inepti librarii. *ferri* Sprot.——422. *Fortuna atque via* Franc. *Fortunamque* Exc. Burm. *diri* Mentel. pr.——423. *habebat* Medic. a m. pr.——424. In *texit* hærere potuiſſe Grammaticos, quis credat? quis dubitet a *tego* eſſe? Haleſus clipeum prætendebat amico Imaoni, ſicque ſuum pectus aperiebat. At Serv. a *texo*, ut ſit ſpoliat, detexit. Sententia eſſet ſimilis Iliad. δ, 468. Tum *Hymeona* Medic. et al., unde Heinſ. conj. *Hymæona*, et aliæ iterum aberratt. librariorum *Imæona, Imeona, Himaona, Himagona, Imahora.* Rom. *Himæonia.*——425. *Aradico* Goth. *telum* Rom. *dat telo* ſec. Moret. *juveni dat* alter Hamb. *inerme* tres Burm. *apertum* Goth. tert., non indocte, ut alibi.——426. *tanta* exquiſitius quam *tanti*.——427. *ſunt agmine* Franc., ſed *ſinit* ſcil. eſſe p. *Abantum* Rom. *Abanta* Leid.

curſ. ad v. 732. Similis locus Iliad. β, 830—834. 418. *lumina canentia* audacter pro ſenilibus, ſeu ſenis canentis; canent enim ſupercilia, tempora, ipſæ genæ. 419. In altero juris, in altero ſacrorum vocabulo uſum poëtam obſervat Servius: *Manus*, inquit, *injectio, quotiens nulla judicis auctoritate exſpectata rem nobis debitam vindicamus.* Agnoſcas facile verba juris. Alterum ductum ex eo, quod Diis vel Manibus ſacrati dicuntur quibus moriendum eſt, cf. Macrob. III, 7; unde etiam in evocandorum deorum formula devoventur hoſtium capita: vid. ibid. III, 9. *telæ Evandri,* Pallantis haſta, quia, a patre acceptam attulerat. 424. Haleſus, clipeum prætendens amico Imaoni, ſuum ipſius pectus nudat, ut Pallantis haſtæ pateret.

426. *Lauſus,* Mezentii f. (VII, 649), nunc prodit; amabilis et Pallanti haud prorſus diſſimilis juvenis; is *non ſinit agmina eſſe perterrita* morte Haleſi. *pars ingens belli,* h.

Oppositum interimit, pugnæ nodumque moramque.
Sternitur Arcadiæ proles; sternuntur Etrusci;
Et vos, o Graiis inperdita corpora, Teucri.
Agmina concurrunt ducibusque et viribus æquis.
Extremi addensent acies: nec turba moveri
Tela manusque sinit. Hinc Pallas instat et urguet,
Hinc contra Lausus, nec multum discrepat ætas,
Egregii formæ; sed quis fortuna negarat
In patriam reditus. Ipsos concurrere passus
Haud tamen inter se magni regnator Olympi:
Mox illos sua fata manent majore sub hoste.
Interea soror alma monet succurrere Lauso
Turnum; qui volucri curru medium secat agmen.
Ut vidit socios: Tempus desistere pugnæ;

428. *interemit* Rom. Gud. Mentel. pr. *pugnæ interimit* Dorvill.——429. *Arcadia* Parrhas.——430. *a Graiis* aliquot Burm. *Teucrum* Schol. Statii Theb. III, 84.——432. *addensent* edidit Nauger. Ge. Fabric. et Heins. e codd. aliquot; sicque poëta solet. v. VII, 794 et al. Vulgg. cum Rom. et Medic. *addensant.* Montalb. *Extremæ addensant acies* pro addensant se, addensantur. Priscian. lib. VIII *Postremi addensent acies*, at lib. IX *Extremi addensent acies.*——434. *His c.* Franc.——435. *formæ* Heins. e Gudiano, tamquam elegantius. Vulgo *forma.*——438. *illi* Hugen. *majora* Leid., sed *majore* bene: Turno et Ænea.——439. *movet* Voss. et Goth. sec. *succedere* Rom. et alii Pier. et Heins., quod et hic probat; ejus interpretamentum esse *succurrere.* conf. v. 441. 444. Tuentur tamen hoc Medic. et alii.——441. *Ut vidit, Socii, t.* vel *Ut vidit, sociis:* Waddel. conj.

pugnantium. *Abas* est is, de quo sup. X, 170. 428. *nodum pugnæ* non de densa acie ac militum globo; sed a nodo arboris sub cuneo petitum: de eo accipe, qui fortunam belli diutissime sustinet, longissime resistit ἑτεραλκέα νίκην sua virtute facit. *moram.* Sic in noto illo: *belli mora concidit Hector.* conf. sup. ad IX, 155. 432. Qui in extremis ordinibus collocati sunt, urgent priores ordines, adeoque condensant aciem, ut arma vix moveri possent.

439. *soror alma.* Juturna nympha: de qua tamen nondum

Solus ego in Pallanta feror; ſoli mihi Pallas
Debetur; cuperem ipſe parens ſpectator adeſſet.
Hæc ait; et ſocii ceſſerunt æquore juſſo. 444
At, Rutulum abſceſſu, juvenis tum juſſa ſuperba
Miratus, ſtupet in Turno, corpuſque per ingens
Lumina volvit, obitque truci procul omnia viſu.
Talibus et dictis it contra dicta tyranni:
Aut ſpoliis ego jam raptis laudabor opimis,

conj. Animadverſſ. crit. p. 36. *deſiſtere pugna* Rom. et alii, quod vulgare eſſet: cum ſecundo caſu doctius dictum, ut tot alia: *deſinere irarum* etc.——442. *ferar* tentet aliquis: ſicque Bigot. et Goth. tert., prave: alterum enim eruditius, ut infinitis aliis in locis quæ in communi oratione futura erant, in præſentia deflectit Maro. *fero* Goth. pr.——443. *pater ſp.* Parrhaſ.——444. *juſſi* olim edd. ante Pier, in his Ald. pr., ut vulgaris oratio ferebat: *ceſſerunt juſſi*, ut inf. XII, 696 *Diſceſſere omnes medii ſpatiumque dedere*. Sed hoc ipſum epitheton elegantius transfertur ad alterum: *æquore juſſo* quo ipſi cedere juſſi fuerant: Hoc a Naugerio editum, et ex eo in aliis, habet Pierii Medic. aliique Heinſ. cum Goth. pr.; et hanc lectionem Servius interpretatur et Macrob. VI, 6, ſed, quod mireris in Grammatico, tamquam inſolentiorem eam improbat Probus. Laudat Burm. Silium X 447, ubi *ordine juſſo* Ex Julio Sabino patet fuiſſe olim qui legerent *juſſu*.——445. *Et* Dorvill. *At juvenis Rutulum acceſſu* Goth. tert *tam juſſa* idem cum qu. Moret. *dum* Exc. Burm. cum Goth. tert. *tamen ipſa* idem alter Menag. *ea juſſa* Parrhaſ. Hæſerunt omnes in *tum*, quod paullo aſperius dictum hic videtur. *tum*, deinde Serv. interpretatur. Aut junges: *At tum juvenis*, aut ſupplebis: *cum Rutulorum abſceſſu, tum juſſa miratus*. Variavit ſcilicet orationem pro vulgari: partim Rutulorum diſceſſum, partim cauſſam diſceſſus, jubente Turno, miratus. *dicta ſuperba* Oblongus Pierii et pr Hamb.——446. *Miratur* Rom. et alii Pier. et Burm., ac bini Goth.——449. *lætabor* Bigot.

dum mentio facta: ſed v. inf. XII, 139 ſq. 443. cf. II, 538. 539 et Serv. 444. *ceſſerunt æquore juſſo:* doctius dictum, quam *juſſi ipſi:* campo, quo ipſi juſſi erant cedere. vid. Var. Lect. 445 ſqq. Pallantis perſonam egregie tuitus eſt poëta: immota juveni mens in tanto diſcrimine etc. 447. *omnia* dixit pro, totum Turnum. 449. 450. ornatius quam Homericum Iliad. χ, 253 ἕλοιμί κεν ἤ κεν ἁλοίην (h. ἁλώην). Sententiam alibi aliter variavit Homerus: Loca Cerda collegit. Macrobius lib. VI, 1, p. 579 ed. Liſp. ex Attii Armorum

Aut leto insigni. Sorti pater æquus utrique est.
Tolle minas. Fatus medium procedit in æquor.
Frigidus Arcadibus coit in præcordia sanguis.
Desiluit Turnus bijugis; pedes adparat ire
Comminus. Utque leo, specula cum vidit ab alta
Stare procul campis meditantem in prœlia taurum,
Advolat; haud alia est Turni venientis imago.
Hunc ubi contiguum missæ fore credidit hastæ,
Ire prior Pallas, si qua fors adjuvet ausum

450. *est* in fine abest tribus Burm.——451. *Fatus.* Alias adjicit, *hæc fatus.* Jo. Schrader. conj. *Fatis.* *processit* Menag. pr. et Hamb. pr. cum Goth. sec.——453. *Dissiluit* aliquot Burm. *Subsiluit* Exc. ejusdem.——454. *Itque* Goth. sec.——455. *meditantem in prælia:* ita Heinf. e Medic. et binis Pierii Vaticanis, quorum alter Romanus est: adde ed. Mediol., cum vulgo *in* abesset: *meditantem prælia taurum.* At alterum illud Heinsius illustrat partim Silii imitatione VII, 439 partim similibus, quæ affert, nonnullis tamen aliquantum diversis. Conveniunt: *proludere in pugnam, audere in prælia* sup. lib. II, 347. *irasci in cornua* Ge. III, 232, et inf. XII, 104 *proludere ad pugnam* iisdem locis. Scilicet ad exquisitiorem formam sic processit poëta: *meditari*, exercere se, *aliqua in re*, et *aliquam ad rem*, hoc alterum elegantius extulit, *in rem.*——456. *Evolat* Zulich. *est* duo Rottend. omittunt: at Gud. *et*, quod Heinf. amplectitur; et facit utique orationem nitidiorem. Nescio, cur Burm. tacite iterum ejecerit. *venientis* vid. ad Ecl. IX, 13.——457. *Nunc tibi* Goth. pr.——458. *si quæ* et hic malebat Bentlei. ad Horat. Sat. II, 6, 10. *sors* aliquot Burm. *adjuvat* Medic. et alii tres.

morum judicio ductum esse versum dixit: *Nam tropæum ferre me a forti viro pulchrum est; Si autem et vincar, vinci a tali nullum est probrum.* 450. *Sorti pater æquus utrique*, scil. ferendæ par est: is est pater, qui utramque fortunam, et victoriæ et mortis gloriosæ, æquo animo ferat, ut fere Serv. Respicit enim ad verba Turni vs. 443 *cuperem ipse parens Evander adesset.* 453. *Desiluit*, ut par pari congrederetur: ita enim heroicæ vitæ lex fert. 454. Comparationes a leone sumtæ multæ similes sunt ap. Homerum. cf. inf. ad v. 729, et Cerda ad h. l.; sed novum in Marone hoc, quod *a specula* h. montis vertice, ἐκ σκοπιᾶς, prospicit, et quod taurum videt *meditantem in prælia* (h. exercentem, parantem se ad pugnam, v. c. spargendo arenam pede, ictum cornu minando. v. Var. Lect.). Imitatorem Silium conf. lib. V, 309—315. Statium VII Theb. 670 sqq. 457. 458. Ubi intra teli jactum

venisse

Viribus inparibus; magnumque ita ad æthera fatur:
Per patris hofpitium, et menfas, quas advena adifti,
Te precor, Alcide, cœptis ingentibus adfis:
Cernat femineci fibi me rapere arma cruenta,
Victoremque ferant morientia lumina Turni.
Audiit Alcides juvenem, magnumque fub imo
Corde premit gemitum, lacrimafque effudit inanes.
Tum Genitor natum dictis adfatur amicis:
Stat fua cuique dies; breve et inreparabile tempus
Omnibus eft vitæ: fed famam extendere factis,
Hoc virtutis opus. Trojæ fub mœnibus altis

462. *Cernant*, fc. *morientia lumina*, Oblongus, tert. Moret. Zulich. et Franc., quod multo fuavius altero. *cruento* Goth. tert.——464. *Audit* Rom.——465. *effundit* plerique Pier. et Heinf., et ipfe Medic. ac Rom. Totum hemiftichium ab aliena manu veniffe arbitror; cum et otiofum fit et vero etiam moleftum: qui deus corde premit gemitum, ut idem ille lacrimas fundat, abfurdum eft, fi quid video.——466. *Cum G.* Montalb. *ita fatur* Ed. pr. Burm.——467. *irremeabile* Oudart. cf. ad Ge. III, 284. In voc. *Stat* argutantur veteres grammatici apud Macrob. I, 16 extr., quafi dictum fit ad modum *τῦ μηνὸς ἱςαμένυ: extremum diem ftare dicens, quafi ad quem per omnes ftatur—intelligens illud ftare dici, ad quod acceditur.* Nifi fanam jam mentem attuleris ad Grammaticos, raro ex illis fapies.——468. *fatis* Goth. tert. cf. fup. ad lib. VI, 707.

veniffe Turnum videt, prævertere et occupare decrevit Pallas, fi qua ratione fortuna adjuvet fe: pro *fe* dixit *aufum imparibus viribus.*

460. De hoc fup. VIII, 362. 363. 462. 463. Ornate. *Cernat Turnus* fe fpoliari et ferat, fuftineat, videre me victorem. 465 fqq. Variavit et ornavit Maro ea, quæ in Sarpedonis morte Homerus præclare memoraverat Iliad. π, 431—462, et in Hectore Iliad. χ, 168 fqq. Alios imitatores paffim Maro habuit. Unum laudat Burm. Flaccum lib. IV, 114 fqq. 467. *Stat*, eft, *fua cuique dies*, *τὸ μόρσιμον ἦμαρ* apud Homerum. Sententia autem verff. 467. 468. 469 ex Homero inhærere debuit poëtæ animo Odyff. τ, 328—334, fed multo fuavius ea reddita verbis numerifque. *irreparabile* h. l. quod renovari, iterari, nequit. 469 fqq. Color ex Hom. in fententiis paullo diverfis

Tot gnati cecidere deum: quin occidit una
Sarpedon, mea progenies. Etiam sua Turnum
Fata vocant, metasque dati pervenit ad ævi.
Sic ait, atque oculos Rutulorum rejicit arvis.
At Pallas magnis emittit viribus hastam,
Vaginaque cava fulgentem deripit ensem.
Illa volans, humeris surgunt qua tegmina summa,

470. *Hoc g.* Goth. sec. *periere d.* Oudart. pro var. lect. *gnati* Pier. e libb., al. *nati.*——471. *Et jam* Heins. invexit e Mentel. et aliis melioribus. Sed in his et similibus codicum vix ulla esse potest auctoritas: et multo magis consentaneum argumentationi: *Etiam Turno.* Intercessit quoque spatium aliquod inter Turni necem et præsens tempus. Servius: multi, ait, *Etiam* legunt, ut sit *ecce.* Scripserat Servius: *En jam.*——472. *Fata manent* aliquot Pier., etiam hoc recte; sed codd. consensus tuetur alterum.——473. *torsit in arvis* Ed. Ven. Burm. Noluit poëta: *reicit ab arvis.*——474. *immittit* Oudart.——475. *diripit* perperam plerique codd. et edd. ante Heins., qui illustrat *deripere.* De hoc versu valde ambigo; inutile enim et otiosum hoc intulit poëta; ensis nondum poterat esse usus, expectandum enim, ut alter hastam emitteret, donec propius accedere et cominus pugnare possent.——476. Variant codd. et edd. inter *humeri* et *humeris:* hoc editum inde ab Aldd., donec Commelin. alterum intulit: prius tamen Rom. cum aliis Pierianis, Ursin. et Medic., aliique Heins. tuentur. Forte parum refert, utro modo legamus; modo interpretationem recte instituamus. Vulgo de thorace accipiunt; quod ut recte fiat, vereor; ita enim *hasta, quæ in humerum inciderat,* mox per clipei oram, ἄντυγα, adacta tandem corpus strinxit, quod quomodo fieri potuerit, nemo facile dicat. *Tegmina* nulla alia esse possunt, quam *clipeus:* ut eandem rem amplificet: *tegmina summa* et *oras clipei.* In hac interpretatione *tegmina humeri* et *humerorum* esse possunt, nullo discrimine; ad perspicuitatem tamen, et ad orationis poëticæ genium, cum tertius casus poni soleat ubi vulgo secundus, præstat *humeris* legere; Hasta

diversis Odyss. γ, 108 sqq. Alii comparant ex Iliad. σ, 117. 118. 119, Achillis verba. 473. *rejicit* quasi retro jacit; πάλιν τρέπεν ὄσσε φαεινώ, pro vulgari: retorquet, avertit: tamquam a spectaculo ingrato, quod impedire nec vult nec potest. Grammaticorum argutiæ super caussa, cur dii vultum avertant, alienæ sunt. Cf. inf. XII, 151 et Var. Lect. ad XII, 841.

476. 477. *tegmina humeri* seu *humerorum* non esse possunt thorax, ut vulgo accipiunt, nam

Incidit, atque, viam clipei molita per oras,
Tandem etiam magno ſtrinxit de corpore Turni.
Hic Turnus ferro præfixum robur acuto
In Pallanta diu librans jacit, atque ita fatur:
Adſpice, num mage ſit noſtrum penetrabile telum.
Dixerat; at clipeum, tot ferri terga, tot æris,

Haſta incidit ea parte, *qua tegmina ſumma ſurgunt humeris*, qua extrema clipei ora humeris prætenditur, in ſumma clipei parte: *ἄντυγ' ὑπὸ πρώτην, ᾗ λεπτότατος θέε χαλκὸς*, ut Iliad. *υ*, 275; atque eo trajecto (*viam clipei molita per oras*), etiam Turni humerum ſtringit: *ἀκρότατον—ἐπέγραψε χρόα φωτός* Iliad. *δ*, 139; quem locum a v. 134 nunc Maro ante oculos habuit. Similiter inf. 589 ab inferiore parte *haſta ſubit per oras imas clipei* Lucagi ſtantis in curru, *tum* (h. ora clipei trajecta) haſta *perforat inguen lævum*, imam ventris partem in ſiniſtro latere. add inf. XII, 924. 925. Etiam Hector ſaxo ab Ajace percuſſus narratur haud abſimilem in modum Iliad. *ξ*, 442 Ajax arrepto ſaxo, *Στῆθος βεβλήκει ὑπὲρ ἄντυγος ἀγχόθι δειρῆς*. Porro *qua ſurgunt* Erf. In fine vſ *tegmina prima* Rom., ſolita varietate.——477. *clipei eſt* Medic.——478. *Partem etiam* Goth. ſec., memorabilis lectio, niſi in codice tam recenti et nitide ſed inſcite ſcripto caſui potius deberi videretur, aut interpretamento. *magni* Spiot. *deſtrinxit* Bigot. ſec. Moret., et *detrinxit* Goth tert. Heinſius nec ipſe habebat quomodo expediret *τὸ ſtrinxit de*, et conj. *ſtrinxit ſe*, at mox *ſtringit* abſolute pro ſe ſtringit, ſtringitur, dictum accipit; non video quo ſenſu Non veniebat in mentem viris doctis eſſe hoc græcum: *τοῦ σώματος ἐπέξεσεν, ἐπέγραψε*, ſc. *μέρος τι*; ſic *ſtrinxit de corpore* ſc. partem. *ſtringit* pr. Hamb. *de pectore* Ven——479. *robus* Goth. tert. Eſt Homericum *ἄλκιμον ἔγχος ἀκαχμένον ὀξέϊ χαλκῷ*.——481. *nunc mage* duo vel tres urm. *non m.* Reg. *nunc magis eſt* alii apud Servium. At Medic. cum Moret. tert *ſi mage ſit*, eleganter. *magi* Rom. *penetrabile* active, ut Ge. I, 93 *p. frigus*. Tandem *p. ferrum* ſec. Moret. et Franc.——482. *ac cl.* vulgo ante Heinſ. *quom ferri* aliquot Pier.

nam haſta mox per clipei oram venire narratur: itaque *tegmina humerorum* ad ipſum illum clipeum referemus: haſta volans deſuper per ſummam clipei oram incidit et penetrat, donec corpus Turni ſtringat. Bis igitur idem dixit: *tegmen ſummum humerorum* et *oras clipei*; et qua ſuperior clipei pars attollitur, eminet ante humerum, dicta illa eſt *ſurgere*. Tenendum autem animo, *ἄντυγα* clipei tenuiorem eſſe umbone, faciliuſque per rari poſſe. vid. V. L. 478. *ſtrinxit de corpore*: græcum *ἐπέγραψε τοῦ σώματος* ſc. *μέρος τι*. v. Var. Lect. 481. Color orationis ex Iliad. *λ*, 384. 391. 392. 483. Va-

Cum pellis totiens obeat circumdata tauri,
Vibranti medium cuſpis tranſverberat ictu,
Loricæque moras et pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum fruſtra de volnere telum:
Una eademque via ſanguis animuſque ſequuntur.
Conruit in volnus: ſonitum ſuper arma dedere:
Et terram hoſtilem moriens petit ore cruento.
Quem Turnus ſuper adſiſtens:

483. *Quom* codd. Pier. *Quem* Medic. et Montalb. cum Gud. et Ven., uti et Marklandus malebat ad Stat. p. 8, et recepit Cuningham. *oberat totiens* Parrhaſ.——484. *cuſpis medium* alii; et ſic vulgo editum ante Heinſ.——485. *pectus ingens* Pallantis tamquam fortis et magnanimi juvenis. Male argutatur Servius et alii, *ut cuſpis ingens* jungatur. *tranſforat* Goth. tert——486. *de pectore* Rom. et Goth. ſec. *de corpore* Gud. Sprot. Parrhaſ, nec diſplicebat Heinſio, quoniam *volnus* ſtatim occurret. *ferrum* Bigot. et Goth. tert.——487. *Sanguiſque* edd. vulgg. ante Heinſ. Sed jam Fabric. Pier. monuerant, præſtantiores codd. copulam non agnoſcere; quæ indoctorum hominum metro male caventium emblema eſt.——488. *Concidit* Oblong. *inſuper* Dorvill.——489. *Terramque* Goth. pr. *moriens ferit* conj. Burmannus Sec. ad Antholog. Lat. p. 88. Cauſſam mutationis non ſatis perſpicio; nam ipſe laudat exempla Silii V, 526, et IX, 383, ubi *appetere ore*, *morſu*, *terram* in ſimili re occurrit: *mordere* et *mandere humum* inf. XI, 418. 669. Homericum ὀδὰξ ἑλεῖν οὖδας, quid hoc aliud quam capere, petere. Sed aliud eſt, quod ambigo: an poëta hunc ipſum morientium angorem ex doloris impatientia, ira ac rabie, exhibere h. l. voluerit. Quantum video, ſimpliciter narrat eum pronum terram ore petiiſſe, h. e. procidiſſe: ore *cruento*: nam vulnere tali accepto, ore et naribus ſanguis erumpit.——490. *ſic ore profatur*: hemiſtichium in Rom. et aliis expletur; in aliis aliter. *cum voce ſuperba.* Leid.

riavit ſtructuram, ne eodem tenore ſequeretur: tot laminas ferri et æris; πτύχας Homerus dixit, *tot tauri terga*, h. e. tot coria, quibus clipeus erat indutus, et ipſam loricam ac pectus perforat telum. 487. *animus* pro anima, θυμὸς pro ψυχή. 488. *in vulnus*, haſtæ gravi pondere. Sed et omnino cum Lucretio IV, 1042 *Namque omnes plerumque cadunt in vulnus*; reliqua ſunt Homericum notiſſimum: ἀράβησε δὲ τεύχε' ἐπ' αὐτῷ vel ἀμφὶ δέ οἱ βράχε τεύχεα ποικίλα χαλκῷ. Monenda hæc ſunt, ne præteriiſſe videar. Expreſſerant Homerum jam ante Maronem Ennius, et Furius Antias ap. Macrob. VI, 1, pag. 574 ed. Lipſ., et Urſin. 489. *terram petit*, puto ſimpliciter eſſe, pro labitur ore humi afflicto. cf. Var. Lect. 490. Ferocitas veteris ævi ex Homero adumbrata,

Arcades, hæc, inquit, memores mea dicta referte
Evandro: Qualem meruit, Pallanta remitto.
Quiſquis honos tumuli, quidquid ſolamen humandi eſt,
Largior. Haud illi ſtabunt Æneïa parvo
Hoſpitia. Et lævo preſſit pede, talia fatus,
Exanimem, rapiens inmania pondera baltei,
Inpreſſumque nefas: una ſub nocte jugali
Cæſa manus juvenum fœde, thalamique cruenti:

491. *memores inquit* pr. Hamb.——492. Aut ſic ut nunc fit, aut: *Evandro qualem m.* diſtingui poſſe, Servius putabat.——493. *Si quid* vel *Si quis* in Gud. a m. pr. *honor* duo Burm. *honos rutuli* Goth. pr., nec tanti eſt, ut conjicias *honos, Rutuli. eſt* itidem duo omittunt.——494. *conſtant Æ.* Sprot.——496. *Exanimem*, præter unum Gud., omnes Heinſ. et Pier., at *Exanimum* olim editum. Contrarium ſup. IX, 451 vidimus. *Exanimum* tamen præferam in poëta, et retraxit illud Cuningham.

brata, ut inſultet cæſo victor: hoc loco tamen hactenus temperata et mitigata, quod Turnus corpus humandum concedit Arcadibus; at *ſuper adſiſtens* eſt ſimpl. adſtans, ipſe ſtans, alteri jacenti; nec niſi infra vſ. 495 *lævo preſſit pede*, λὰξ προσβὰς, λὰξ ἐν στήθεσι βαίνων, qui eſt ſpoliantium corpus mos, ut arma exuant; etſi h. l. unum tantum memoratur hoc, ut balteum exueret. 492. *Qualem meruit*, ſ. qualem Evander meruit ut ſibi remitterem filium, ſ. qualem Pallas meruit ut ſe remitterem h. ut dignus erat audax adoleſcens; pro vulgari dictum eſt: remitto Pallantem, qualis, quomodo, meruit remitti: οἷος pro ὡς: ſcilicet, ſic, ut corpus humi mandandum concedatur. Prius ſequuntur fere Intpp., idque ex ſqq. adſtruunt. Cum irriſione dictum putant: Sic par erat te ex pugna dimitti. Quod mihi quidem minus probandum videtur.

497. 498. Brevitatis et varietatis, adeoque et ſuavitatis, ſtudio, ſtructuram orationis, quam orſus erat, poëta deſerit, et a quarto ad primum caſum tranſit. Erat enim *impreſſa manus juvenum*, exſculptum balteo *nefas Danaidum*, nocte nuptiali ſuos ſponſos interimentium. Nec alio modo ſup. V, 536 *Cratera impreſſum ſignis*, cui ſigna impreſſa erant, etſi exſculpta, dixit. Burmannus comparat verſus extr. lib. VIII. Idem Danaidum argumentum in clipeo copioſius exſculpſit Statius Theb. IV,

Quæ Clonus Eurytides multo cælaverat auro;
Quo nunc Turnus ovat ſpolio gaudetque potitus.
Neſcia mens hominum fati ſortiſque futuræ,
Et ſervare modum, rebus ſublata ſecundis.
Turno tempus erit, magno cum optaverit emtum
Intactum Pallanta, et cum ſpolia iſta diemque
Oderit. At ſocii multo gemitu lacrimiſque
Inpoſitum ſcuto referunt Pallanta frequentes.
O dolor atque decus magnum rediture parenti!
Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert:
Cum tamen ingentis Rutulorum linquis acervos!

499. *Quæ bonus Eurytion* vett. edd., etiam codd. pars. Sed, quod Heinſ. et ante eum Commelin. e Palat. repoſuit, præſtantiores ejus et Pier. codd. habent. Monſtra corruptelæ ex aliis libris v. ap. Burm.; adde *domus Eurycion* ex Goth ——501. *fortis* edd. vulgg. aliquot, ſed cum *fato* omnino *fors* melius jungitur.——502. *Nec ſervare m.* Diu hæſi in hoc *Nec*, quod prorſus incommodum eſſe videbam. Mox vidi nil eſſe aliud quam vitium edd. Burmann. Nam omnes, quos evolvi, ſcripti et editi *Et ſ.* habent: itaque mutavi non cunctanter. *rebus laſſata ſ.* apud Lutat. ad Stat. II Theb. 188. *ſublata* poëtæ eſt, quod *elata* vulgo.——504. *ſp. ipſa* Medic. a m. pr. et Leid.——505. *Ac* Dorvill.——506. *Imp. clipeo* apud Serv. inf. 841. *Pallanta ſequentes* Zulich.——507. *parentis* Rom., ſed vulgatum elegantius.——508. *atque eadem* pr. Hamb. *aufer* Rom.——509. *Cui t.* Leid. *linquit* Leid. alius.

IV, 132—135. 499. Quod artificis nomen adjicit, ut poëta, facit Homeri quoque exemplo; artis enim præſtantiæ fidem hoc facit. 501. Quæ hic, etiam vſ. 507—509, de ſuo adjicit poëta, et egregiam ſententiam habent, et, dum futura anticipat, animum expectatione futurorum agitant. v. inf. XII, 940 ſqq. Hinc poëtæ certatim hoc artificio uſi ſunt. 503. ut lib. II, 104 *magno mercentur Achivi.* Comparandus ad rem ſimilis de Hectore Patrocli ſpoliis ovante locus Iliad. ρ, 193—201 ſq. 507. *dolor atque decus.* Sumſerunt hinc alii paſſim. Exempla habent Cerda et Burm., inprimis Martialis XI, 14 *Romani decus et dolor theatri.* Sup. V, 49. 50 *quem ſemper acerbum, ſemper honoratum etc.* 509. Hæc ad vulgarem hominum ſenſum: quem temperant illa, quæ ſupra præmiſerat: 465 *Stat ſua cuique dies* etc. Ita

Nec jam ſama mali tanti, ſed certior auctor
Advolat Æneæ, tenui diſcrimine leti
Eſſe ſuos: tempus, verſis ſuccurrere Teucris.
Proxima quæque metit gladio, latumque per agmen
Ardens limitem agit ferro; te, Turne, ſuperbum
Cæde nova quærens. Pallas, Evander, in ipſis
Omnia ſunt oculis; menſæ, quas advena primas
Tunc adiit, dextræque datæ. Sulmone creatos
Quatuor hic juvenes; totidem, quos educat Uſens,
Viventis rapit, inferias quos inmolet umbris,
Captivoque rogi perfundat ſanguine flammas.

510. *ſed c. alter* ſec. Hamb.——511. *diſcrimine vitæ* Bigot. et Goth. tert., quod et ipſum bonum et alias frequentatum.——512. *verſis tempus* Gud. *ſuccedere Teucris* Rom. et alter Hamb. cum Goth. alt., ut ſup. 439.——514. *limen* Vratiſl. *te cæde ſ. Turne nova* Bigot. et Goth. tert.——516. *Omina* Exc. Burm. *primas* e Medic. Gud. et aliis ac parte Pierianorum Heinſius recepit. Vulgg. partim cum Ald. pr. *primus*, partim cum Ald. tert. et Rom. *primum*.——517. *Tunc* in capite verſus: vox hæc videtur merum verſus fulcrum eſſe, nec quicquam aliud. Apud Servium eſt: Quidam *tunc* pro *quondam* accipiunt. Obſervavi tamen Virgilium et aliis locis durius hac voce *tunc* et *tum* uti: ſic ſup. v. 445 *At R. a. juvenis tum*: inf. 533 *jam tum Pallante peremto*, pro, jam tum cum Pallantem peremit; et eodem modo Homerus τότε interferit. Reſpicit autem poëta ſup. lib. VIII, 102. 175 ſqq.——518. *hinc j.* Ven.——519. *inferias quas* ſec. Rottend.——520. *perfundant* Medic.

Ita poëtæ aſſuefaciunt animos noſtros, quæ in utramque partem diſputari poſſint, videre et reputare.

510. Pugnabat Æneas in altero agmine 310—361. *tenui diſcrimine leti*, modico mortis interſtitio Serv. *letum* pro exitio, ſtrage copiarum. 513. *latum limitem agit.* Elegans tranſlatio a vacuo ſpatio ad viam et actum inter duo agros relicto petita: conf. ſup. IX, 323. A Marone mutuatus eſt Silius lib. IV, 463. 464. *Agere limitem* autem proprie dicitur pro facere v. Gronov. ad Tacit. German. 29. 516. *menſæ quas.* Reſpicit ſup. lib. VIII, 102. 175 ſq.

518. *Uſens*; is ſcilicet, de quo ſup. VII, 745. VIII, 6. Alias de hominibus e Volſcorum gente Uſentis fluvii accolis accipi poterat: ut *Sulmo* de Pelignorum oppido; ſed et ſupra Sulmonem hominem vidimus lib. IX, 412. 520. *captivoque*

Inde Mago procul infenſam contenderat haſtam :
Ille aſtu ſubit ; at tremebunda ſupervolat haſta ;
Et genua amplectens effatur talia ſupplex :
Per patrios Manis, per ſpes ſurgentis Iuli,
Te precor, hanc animam ſerves natoque patrique.
Eſt domus alta ; jacent penitus defoſſa talenta 526
Cælati argenti ; ſunt auri pondera facti

521. *procul Mago* Parrhaſ. *Lago* Scheffer. *Magno* Goth. pr. *infeſtam* Macrob. V Sat. 2 et Rom. Gud. Moret. ſec. Parrhaſ. *immenſam* pr. Hamb. pro var. lect. Porro *contenderat* Heinſ. recte tuitus eſt (cf. ſup. ad lib. V, 520) et ſententiæ et præſtantiorum auctoritate, inter quos Oblong. et alii Pier. Medic. a m. ſec., nam a prima erat *contenderet:* unde vulgaris lectio orta : *cum tenderet.* Mentel. a m. pr. *cum tenderat.* At in Rom. *contorſerat.*——522. *haſtu* Goth. pr. *haſtam* alter Hamb. *ictu* Zulich. *actu* Goth. ſec. *aſtu evadit* ſec. Rottend., quod pro interpretatione eſſe poteſt. *ac tr.* vulgg. edd. et codd. pars. *en tr.* a pr. m. Medic., at ab altera manu *at :* ſic et Gud. aliique, unde Heinſ. recepit. *tremibunda* vett. codd., ut Medic. Rom.——523. *En g. a.* Medic. *affatur* alter Hamb. et Zulich.——524. *et ſpes* vulgg. *per ſpes* Heinſ. emendavit, tamquam efficacius (et ex more : cf. ſup. ad III, 599. 600) dictum, ex Leid. Moret. ſec. Macrob. et Donato ad Terent., ut ſupra quoque VI, 364 vidimus. *per ſpem* Goth. tert. *et ſpes hæredis Iuli* Gud. ex lib. IV, 274.——525. *gnatoque* fere omnes Heinſ. *paterque* Franc. ——526. *jacens* Rom.——527. *cælata* Goth. ſec.

captivoque h. e. captivorum, eleganter pro, et quorum ſanguine etc. In ulciſcendo Pallante et mox in eo ſepeliendo Achillem, qui Patrocli cædem ulciſcitur eique inferias facit, Maroni ante oculos fuiſſe, nemo non animadvertit, qui Homeri lectione imbutum habet animum. Ad idem exemplum Achillis nunc octonos juvenes inferias Pallanti deſtinat et inf. lib. XI, 81. 82 immolat Æneas. Nondum igitur ea ætate metuendum fuit Maroni, ne diſpliceret immane facinus lectoribus: nec, cum Æneas ira ad furorem actus ſumma cum crudelitate ſupplicem ac pretium offerentem Magum v. 523 ſeqq. obtruncat, et Tarquiti cadaveri inſultat v. 555 ſqq., videri ille ea ætate debuit inhumaniter et impie egiſſe ; etſi hoc ad noſtrum ſenſum aliter ſe habet. Mihi quidem diſplicet manifeſta nimium imitatione Homeri Iliad. φ, 26 ſqq. ψ, 175 ſqq.

521 ſqq. Iterum aperta, ſed ornata, imitatio loci Homerici Iliad. φ, 67 ſqq. *Mago,* in Magum, ut toties. *ſubit,* ὑπέδραμε. *ſupervolat,* ὑπέρπτατο. *Et genua amplectens:* apud Homerum plus miſerationis: altera ἑλὼν ἐλλίσσετο γούνων, altera haſtam Achillis retinet. 526. Duxit

Infectique mihi. Non hic victoria Teucrum
Vertitur; aut anima una dabit discrimina tanta.
Dixerat. Æneas contra cui talia reddit:
Argenti atque auri memoras quæ multa talenta,
Gnatis parce tuis. Belli conmercia Turnus
Sustulit ista prior jam tum Pallante peremto.
Hoc patris Anchisæ Manes, hoc sentit Iulus.
Sic fatus galeam læva tenet, atque reflexa
Cervice orantis capulo tenus adplicat ensem.
Nec procul Hæmonides, Phœbi Triviæque sacerdos,
Infula cui sacra redimibat tempora vitta,

528. *mali* pro *mihi* Franc. *Teucrum*. *Graium* pr. Hamb. pro var. lect. ——529. *aut a.* probe e Medic. et aliis restituit Heinf. Vulgo: *haud. tantum* sec. Rottend.——530. *cui contra* Dorvill. Goth. pr.——531. *Auri atque argenti* Goth. sec. *magna talenta* Leid. et Goth. tert. cum Cod. Thuaneo apud Macrob. V, 10. cf. sup. ad IX, 265.——532. *Gratis* alter Menag.——533. *illa p.* Medic.——534. *Hoc patris manes hoc ipsum s. Iul.* pro var. lect. Cod. Kœler. In *sentit* nulla varietas.——536. *applicat* Rom. et Medic., omnesque vetustiores. Vulgg. *abdidit*, quod sup. legebatur in simili versu 553 lib. II. Variare autem poëta solet vel verbo: v. sup. ad IX, 814.——537. *Æmonides* ante Heinf., uti libb. pars: item *Emonides*, *Emenides*.——538. *cui sacro* Rom. *redimibant*, *redimebat*, *redundabat* erratum ap. Burm. *redimeibant* alii ap. Pier.

Duxit hæc ex alio loco simili Iliad. ζ, 46 sqq. adde Iliad. κ, 378 sqq. *dabit* pro faciet, ut et alibi, et θεῖναι. Male vero poëtam ad grammaticam subtilitatem revocant Intpp. post Servium, ut tria genera auri, argenti ærisque: *signatum* (in numis), *factum* (in vasis et signis), *infectumque* (rude, grave, in massis) exprimere debuerit. *Argentum cælatum* est in vasis, opere ectypo ornatis, ut *aurum factum* quoque; et *talenta* simpliciter pro ponderibus dixit. 531. Sententiam versus ornavit Claudian. de B. Getic. 604—615.

532. 533. Ornavit Homerica l. c. Iliad. φ, 99 sqq., et in v. 534. 535 ibid. 115 sqq. *parce gnatis tuis* pro serva, ut apud Lucilium et Ennium invenitur: Serv., quem cf. *belli commercia* redemtionem captivorum. 534. Eandem Anchisæ Manium et Iuli sententiam esse aio. Respicit ad preces v. 524. 525.

541. *in-*

Totus conlucens veſte atque inſignibus armis.
Quem congreſſus agit campo, labſumque ſuperſtans
Inmolat, ingentique umbra tegit; arma Sereſtus
Lecta refert humeris, tibi, rex Gradive, tropæum.
Inſtaurant acies Volcani ſtirpe creatus
Cæculus et veniens Marſorum montibus Umbro.
Dardanides contra furit. Anxuris enſe ſiniſtram
Et totum clipei ferro dejecerat orbem; 546

539 *inſignibus albis.* Sic apud Serv. Probus legendum dicebat: "ut albas "veſtes accipiamus, quæ ſacerdotibus congruæ ſunt." Nec tamen video, quomodo *inſignia* de veſte poſſint accipi. Niſi forte voluit, certe debuit, *inſignia alba*, de infula et vittis intelligi, et *veſte alba* inde expleri. Ita blanditur lectio: etiam quia paullo poſt v. 550 in *fulgentibus armis* itidem exit. Tuentur tamen codd. *τὸ inſ. armis* et vetus Grammaticus Aſper apud Servium: et *arma lecta* v. 541, nec extat *albis* niſi pro var. lect. in pr. Hamb. Ald. pr. et inde profectis. Nam Nauger. *armis* repoſuit.—— 540. *congreſſu* ed. Mediol *ait* ed. pr. Burm. *campum* ejuſd. Exc. *laſſum* pr. Hamb. *lapſu* Lutat. ad Stat. VII Theb. 710.——541. *Cereſtus* aliquot edd., etiam Heinſ. *Segeſtus* Mentel. pr. conf. Serv.——542. *Tecta* Rom. *Læta* qu. Moret. Spolia legere, propria vox. *refert lateri* pr. Hamb. a pr. m. *triumphum* Bigot. et Goth. tert.——544. *et juvenis Marſorum* Bigot. *a montibus* Zulich. et Goth. pr. *e m.* Sprot. et Montalb.——545. *contra ruit* Hamb. ſec. *Anauris* Rom., corrupte. *Anxiris* codd. recentiores: tres *Arſiris*: duo *Anxyris*, hoc melius: verum enim eſt *Anxuris*, ſive, ut veteres ſcribebant, *Axuris*. cf. ſup. VII, 799. Hic et in ſeqq. interpunctionem mutavi. cf. Not.——546. *ferri* vitioſe aliquot edd. e trivio: pro *orbem*, *umbo* Goth. tert.

541. *ingentique umbra tegit* ſc. ſuper adſtans et inclinans ſe, ut ſpolia legat. Ordo verborum ſimplicior erat: *lapſum immolat, ſuperſtanſque ingenti umbra tegit.* Ita accipio, nec aliter accipi poſſe puto. Sane de morte tum alii tum Urſin. Scalig. Cerda accipiunt, ut ſit σκότος ὄσσ' ἐκάλυψεν, et quæ ſimilia alia apud Homerum occurrunt. At enim *noctem*, *umbram*, *tegere oculos* recte dixeris: quis vero ferat: *tegere aliquem umbra?* et tum *umbra ingenti?* Arma detracta dat Sereſto abiportanda: ex more, v. c. Iliad. π, 663—665.

543. *Inſtaurant acies* puto ſimpl. ſuccedunt in pugnam cum Ænea. *Cæculus* ſupra VII, 678. 681. *Umbro* ibid. 750. 752. Cudunt vero h. l. ſibi difficultates et moleſtias Intpp. alius aliter, dum non ad Anxurem ſed ad Umbronem ſqq. referunt. Perperam. Brevitati ſtudens poëta,

Dixerat ille aliquid magnum, vimque adfore verbo
Crediderat, cœloque animum fortaſſe ferebat,
Canitiemque ſibi et longos promiſerat annos.
Tarquitus exſultans contra fulgentibus armis,
Silvicolæ Fauno Dryope quem nympha crearat,
Obvius ardenti ſeſe obtulit. Ille reducta
Loricam clipeique ingens onus impedit haſta.

547. *illi* Rom. *aliquid magicum* Guellius emendabat, quem Cerda et Catrœus ſequuntur: prava enim interpunctione eo devenerant, ut ad Umbronem referrent; eum autem incantationis peritum prodiderat poëta ſup. VII, 750 ſqq. Sed agit nunc de Auxure, homine ſuperbo, qui inſolentius increpuerat Æneam, ut ſolent veteres heroës in primo congreſſu pugnæ. *aliquid magnum* ἔπος μέγα. Nihil notius. cf. Hemſterh. ad Lucian. T. I, p. 59. *aliquod magnum* malebat Heinſ. *Dictum erat illi aliquid* emendaverat Waddel. pag. 36 Animadv. crit., infelicis ingenii criticus. Totus verſus aberat Goth. tert. Porro, pro *verbo*, *bello* Rom.——548. *animam* tres ap. Burm. *cœlumque animo* Ven. a m. pr., quod ornari poſſet verbis; ad vocem *fortaſſe*, quoties ad eam redeo, ſemper offendo.——549. *et multos* Goth. ſec. *permiſerat* Ven.——550. *Traquitus*, *Tarquinus*, ap. Burm.——551. *Faulo* Ven. et Gud. a m. pr.; alius, quam deus, *Silvicola Faunus* vix eſſe poteſt. Vocem e Nævio de b. Pun. I et Accio adoptatam eſſe ap. Macrob. VI, 5 traditum. Ita vero humani quid paſſus eſt poëta, dum ſubjicit v. 558 *patrio ſepulchro.* Videtur hoc ſenſiſſe Jul. Sab., qui legit *Dauno*, ſed ſic *Silvicolæ* parum accommodatum. 552. *ſeſe tulit* Heinſ. conj.——553. *Lorica* Ven, tum *impedit* Burm.; an *impetit?* Laboravit igitur et ipſe in h. l. vid. Not.

ta, ne rem eandem vicies repetat, non addit Cæculum et Umbronem fuiſſe cæſum: pergit ad Anxurem, ſed variata oratione, ut eum jam ante cæſum dicat, et narrationem de eo ſubjungat, nam *dejecerat* ſc. *Dardanides*, Æneas. *Dixerat ille* ſc. Anxur. 548. *cœloque animum fortaſſe ferebat.* Singulare dictum hoc. *Ferre cælo*, pro ad cælum efferre, alias jam vidimus poëtæ frequentatum de ſuperbia et arrogantia: Et fortaſſe ille arrogantiorem ſe geſſerat; dum de Ænea victoriam et longam vitam ſibi promiſerat. Adumbravit h. l. Silius lib. V, 403 ſqq. et ibid. 411, ut mox noſter 550.

550. *exſultans* ſimpl. proſiliens, prodiens. 552. 553. *Ille*, Æneas (non Tarquitus), *haſta reducta*, quam reduxerat (conf. ſup. ad IX, 423) adeoque magna cum vi immiſerat, *impedit loricam clipeique onus*, transfigit Tarquiti clipeum et loricam, ſic ut infixa haſta hæ-

Tum caput orantis nequidquam, et multa parantis
Dicere, deturbat terræ; truncumque tepentem
Provolvens, super hæc inimico pectore fatur:
Iſtic nunc, metuende, jace. Non te optima mater
Condet humi, patriove onerabit membra ſepulcro:
Alitibus linquere feris; aut gurgite merſum
Unda feret, piſceſque inpaſti volnera lambent.
Protenus Antæum et Lucam, prima agmina Turni,

554. *Tunc* Goth. tert. *Cum* pr. *et plura parantis Hiſcere* Parrhaſ.——555. *deturpat* a m. pr. Medic. *truncumque repente* vulgg. At *tepentem* jam antea lectum in Commelin. Heinſ. e Medic. et aliis, etiam Pierii ac Ge. Fabricii. *petentem* Rom. *jacentem* tert. Moret.; Heinſ. conj. *truncumque repentem,* nimis erudite!——556. *Pervolvens* aliquot Burm.——557. *nunc: non* pro var. lect. pr. Hamb. *Nunc te* vett. edd. ap. Pier. *Nam te* Sprot. *te* multis abeſt.——558. *humo* Medic. a m. ſec. et Dorvill. *patrioque* nonnulli. *onerabat* duo Burm. *oneravit* Gud. *ornabit* Hugen. a m. ſec. *honorabit* Dorvill., et *onerabit* emendaverat Acidalius ap. Heinſ. Scilicet recordandum eſt, *ſepulcrum* h. l. eſſe tumulum, quo alias mortuus dicitur *premi,* cum ſub eo conditus jacet; pro *membra, ambra,* Goth. tert.——559. *liquere* Dorvill. a m. ſec.——561. *Antheum* Medic.

feret nec retrahi facile poſſet: hinc Æneas arrepto ſtatim enſe caput dejicit. Servius *impedit:* non permiſit, uſui eſſe ad protegendum Tarquitum. Nec aliter Cerda. Verum caput parum tuetur lorica clipeuſque, ſed galea. Eſt autem exquiſite dictum: *loricam et clipeum impedit haſta,* pro vulgari: *haſtam impedit lorica:* nam haſta impedita et fixa tenetur: ſieque et ipſe clipeus impeditus eſt, nec libere regi ac moveri poteſt: cf. inf. 794. 795. Sed in his, quæ reciproca ſunt, poëtæ illud ſequuntur, quod minus vulgare eſt. 554 ſqq. Iterum Homerica adumbrat in ſqq. quod quidem hic factum nolimus: cf. ſup. ad v. 520. 527. Primum quidem φθεγγομένȣ δ' ἄρα τȣ͂γε κάρη κονίησιν ἐμίχθη aliquoties occurrit, inprimis de Dolone Iliad. κ, 457: ubi vide ante 454 ſq. Reliqua autem ex Iliad. φ, 120—127 petita ſunt. conf. Iliad. λ, 452 ſqq. 558. *onerabit:* Scilicet ſepulchrum h. l. eſt tumulus, τύμβος impoſitus corpori, quod alias inde tumulo *premi* dicitur. conf. Var. Lect. 560. *piſces lambent,* ut Homer. l. c. ἀπολιχμήσονται, ſanguinem haurient.
561. *prima agmina Turni,* vel πρoμάχȣς, qui pugnant, ante

Perſequitur, fortemque Numam, fulvumque Camertem,
Magnanimo Volſcente ſatum, ditiſſimus agri
Qui fuit Auſonidum, et tacitis regnavit Amyclis.
Ægæon qualis, centum cui brachia dicunt,
Centenaſque manus, quinquaginta oribus ignem
Pectoribuſque arſiſſe, Jovis cum fulmina contra
Tot paribus ſtreperet clipeis, tot ſtringeret enſis:

dic. Eſſet adeo Ἄνθειον; ſed nunc Ἀνταῖος eſt. *Lucam* bene Heinſ. ſecundum Pierium e libris: melius *Lucan* Gud. Vulgo *Lycam*: ſic primam corripi probabile fieret. *Lyncam* Oblong. Alii aberrant: *Licam*, *Lican*, *Licnam*. *pr. a Turnum* aliquot edd. ante Pier.——562. *Proſequitur* aliquot Burm. *Numan* Medic. Diverſus is ab eo, qui ſup. IX, 454 memoratus. *flavumque* uterque Hamb. *Camentem*, *Carcſtem*, aberratt.——563. *Vulſcente*, *Vulcente*, *Volſente*, *Volcente*. conf. ſup. ad IX, 370. *dit. agris* Bigot. conf. ſup. ad v. 201. *aquis* Goth. tert.——564. *regnabat* Dorvill.——565. *Ægæon* eſt, Αἰγαίων.——566. *orbibus* Franc. *auribus* alter Hamb. pro var. lect.——568. *et ſtringeret* Sprot.

ante ordines, vel qui in prima acie, ἀριστεῖς. 564. *Auſonidum.* Auſonidarum, ut bene Serv. exponit; *Auſonidas* autem pro Auſonibus dixit, quibus, cum olim omnem Italiam inferiorem tenerent, ſedes a Circeiis ad Lirin uſque etiam ſerioribus ætatibus manſere. Jam in his locis inter Tarracinam et Caietam juxta mare *Amyclæ* fuerunt, a ſerpentibus delatæ, ſeu viperæ ſeu hydri illi fuere, incolentibus urbe excedere coactis. v. Serv. ad h. l. Plin. VIII, 29 et cæteros, qui oppidi meminere, apud Cluver. Ital. ant. pag. 1093. Nomen oppidi ſervavit ſinus, *mare Amyclæum* vel *Amuclanum*, quod Tacitus etiam memorat IV Ann. 59. Has Amyclas *tacitas* dixit, epitheto huc retracto ab alteris Amyclis Laconicæ, quæ ab Achæis habitatæ ac diu fortiter propugnatæ tandem a Dorienſibus expugnatæ ſunt: hoſtium enim adventu ſæpe temere, nuntiato, cum vere hoſtis veniſſet, nemine nuntiante, et *tacentibus omnibus*, urbs capta eſt. Cætera v. in Excurſ. II ad h. Lib.

565 ſqq. Splendida comparatio. Qui primus nunc deductus erat in prælium Æneas, quanta virtute quo furore fit conſpicuus! Aliter de Ægæone ſeu Briareo tradit, quam Homerus Iliad. α, 402. 403, cum inter Gigantes eum referre videatur, qui Olympum oppugnant. *Pectoribus* addit 567, quia efflat ignem, ut Cacus

Sic toto Æneas deſævit in æquore victor,
Ut ſemel intepuit mucro. Quin ecce Niphæi
Quadrijuges in equos adverſaque pectora tendit;
Atque illi, longe gradientem et dira frementem
Ut videre, metu verſi retroque ruentes
Effunduntque ducem, rapiuntque ad litora currus.
Interea bijugis infert ſe Lucagus albis
In medios, fraterque Liger; ſed frater habenis
Flectit equos: ſtrictum rotat acer Lucagus enſem.
Haud tulit Æneas tanto fervore furentes:
Inruit, adverſaque ingens adparuit haſta.
Cui Liger;
Non Diomedis equos, nec currus cernis Achilli,

569. *deſcedit* Goth. tert. *in agmine* aliquot Pier. et Leid.——570. *Nyphæi*, *Nipei*, *Riphei* in aliis. *Quin et Uſei* Ed. pr. Burm.——571. *Quadrijugos* aliquot Pier. Goth. tert. et Ed. pr. Burm. *Quadrijugis in equis* Medic. a m. pr. et bini Burm.——572. *illum* Menag. pr. *et dura* Dorvill.——573. *retroque fluentes* alter Hamb.——574. *in littore* edd. Ald. pr. et aliæ ante Pier. cum Gud. Bigot. et pr. Hamb. *in littora* Goth. tert.; et poteſt alterum illud pro interpretatione eſſe alterius; tum *currum* optimi quique, inquit Burm., ſicque Rom. et alius Vatic. cum Goth. ſec., ſed *currus* magis poëticum. *r. ad l. curſus* aliquot Pier.——575. *Ligagus* Exc. Burm. *Licagus* Goth. ſec. et mox.——576. *In medioſque Liger frater* Goth. tert.——578. *fruentes* alter Hamb. *ruentes* Parrhaſ. et Erf.——579. *Diruit* Ed. pr. Burm.——580. *Cui L. ait* duo Burm. *Cui tum Liger ait* Ed. Ven. At in Ald. tert. et hinc ductis excidit totum hoc. In eodem et cætt.——581. *non currum cernis Achillis* legitur.

cus ſupra, ut Typhoëus, et tot alia monſtra. *tot paribus*, pari numero, ſcilicet quinquaginta clipeos. *Sic*, "ut non unam manum putares, *toto* etc." Serv. Locum bene tranſtulit ad Tydeum Statius II Theb. 595 ſq.

572. *longe gradientem*; longis gradibus incedentem non e longinquo: *μακρὰ βιβῶντα.* Magnificum vero et hoc de Ænea et mox v. 579 *ingens apparuit.* 575 ſqq. Comparare ſolent Iliad. λ, 101 ſqq. aut 122 ſqq., ubi duo fratres eidem currui inſiſtunt. 579. ſimpl. accipe: venit, adſtitit intenta cum haſta: ſed ornatius. 581. Congreſſus quidem

eſt

Aut Phrygiæ campos: nunc belli finis et ævi
His dabitur terris. Veſano talia late
Dicta volant Ligeri: ſed non et Troïus heros
Dicta parat contra; jaculum nam torquet in hoſtem.
Lucagus ut pronus pendens in verbera telo
Admonuit bijugos: projecto dum pede lævo
Aptat ſe pugnæ: ſubit oras haſta per imas
Fulgentis clipei, tum lævum perforat inguen;
Excuſſus curru moribundus volvitur arvis.

legitur. *nec c.* Heinſ. cum parte codd. et edd. Alii *non c.*; tum *currum* omnes Heinſ. cum Medic. et aliquot Pier., it. binis Goth. *Achilli* Heinſ. e Menag. pr. et Moret. pr.; adde Leid. et Goth. tert., utpote doctius. ——582. *Phrygios campos* Goth. alter.——583. *His d. telis* Dorvill, atqui opp. *Phrygiæ campos.* *Veſani* Goth. tert.——585. *parit* Leid. pro var. lect. Quod Servius habet: "poteſt legi: *Edicta parat contra*," huc ſpectare puto, quod alii intepungebant poſt *parat*: nam *edicta* vitioſum eſt. *jam torquet* alter Hamb. et Dorvill. a m. ſec. *contorquet* Oudart. *in hoſtes* plerique Pier. et potiores Heinſ. ſicque Heinſ. expreſſum dederat: quod tacite a Burm. mutatum: nec male.——586. *prono p. in v. telo* Aruſianus Meſſius: quod merito placet Heinſio: modo codd. addicerent. *in verbere ſolo* Montalb. *Lucagus at pronus pendent in verbere tela* corrupte Erf.——587. *Ammonuit bijugis* idem Aruſianus. *bijuges* Goth. ſec., tum *trajecto* Medic., ſed *projecto pede* recte in ſtatu pugnandi. Ad faſtidium illuſtravit Heinſius. cf. Macrob. VI, 4, p. 596 ed Lipſ.——588. *Aptet* duo Heinſ. *ſub imas* ſec. Moret.——590. *volv. agmen* Mediol. Ed.

eſt Æneas cum Diomede Iliad. ε, 217. 275 ſqq., et cum Achille Iliad. υ, 79 ſqq. Sed neutrius pugnæ exitus is fuit, ut poëta eum hic reſpexiſſe videri poſſit. Itaque Cerda eſt audiendus, qui ſententiam eo retulit, ut omnino Latinos præferat Achivis Liger, Latium Troadi; eſſe ipſi rem nunc cum fortioribus viris, quos non tam facile effugiturus ſit; ut ſupra Turnus lib. IX, 154. 155 *Haud ſibi cum Danais rem ſaxo et pube Pelaſga Eſſe putent.* 586. *pendens in verbera.* conf. ſup. lib. V, 146. 147. Ge. III, 106. 107. Hic Lucagus gladio pro flagro uſus eſt, dum, moræ impatiens, equos ipſe incitat, fratre Ligeri eos regente. Notabile autem hoc, quod Lucagus in curru ſtans, non haſta, ex perpetuo heroum more, ſed enſe utitur. conf. 577. Tum 588. 589 trajecta ima clipei ora haſta ipſum bubonem tranſfigit;

Quem pius Æneas dictis adfatur amaris:
Lucage, nulla tuos currus fuga segnis equorum
Prodidit, aut vanæ vertere ex hostibus umbræ:
Ipse rotis saliens juga deseris. Hæc ita fatus
Adripuit bijugos. Frater tendebat inermes
Infelix palmas, curru delabsus eodem:
Per te, per qui te talem genuere parentes,
Vir Trojane, sine hanc animam, et miserere precantis.
Pluribus oranti Æneas: haud talia dudum
Dicta dabas. Morere, et fratrem ne desere frater.
Tum latebras animæ, pectus, mucrone recludit.
Talia per campos edebat funera ductor

591. *Quem prius* emendat Jo. Schrader., quod per se non malum. *affatus* Dorvill.——592. *Huc age* Rufinian. de Schem. Dionœas. Ed. vet. ——593. *Perdidit* Ven. *advertere* Leid.——595. *Abripuit* Leid. Menag. pr. et Exc. Burm. *bijuges* etiam hic Goth. sec. *inertes* vel *inertis* aliquot Pier., inter quos Rom., et Heinf. fere omnes, etiam Medic., haud dubie elegantius altero, etsi sensu eodem. Hic tamen Heinsio *inermes* magis arridebat: caussam non adjecit: nisi forte alterum servavit alteri loco inf. XI, 414, et potest hoc urgeri: quod Liger auriga equos regebat adeoque sine armis erat.——596. *delatus* Sprot. pro var. lect. In nonnullis insertum testatur post hunc Burmannus versum pessime cusum *Tendebatque tales illi de pectore voces.*——597. *Per qui te tanti talem g. p.* Donat. in Terent. *qui tanti talem g.* Schol. Horat., et idem alio loco: *Æneam tanti talem g.* Fuisse hic jam antiquitus aliquid turbatum suspicabatur Heinf. Melius Burm. vidit homines istos confudisse cum h. l. versum Æn. I, 606. *parentem* Goth. pr.——598. *et* abest Goth. tert. ——600. *et* abest Mediol. et binis Goth. *non desere* duo Burm.—— 601. *recludit* vel *resolvit* pr. Hamb.——602. *ductor* probatiores Pier. et Heinf. Alii edd. et scripti *victor*, ut Goth. pr. et tert. eum Erf.

figit; ut contra superiore clipei ora vulnus inferebatur supra v. 476, ubi v. Var. Lect. 591. *pius* epitheton nullam vim habet. Super Æneæ inhumanitate conf. sup. ad v. 520. 592. *nulla fuga segnis equorum* sc. quoniam hos incitaverat v. 586 *primus in verbera. aut vanæ v.* exemplo Niphæi v. 572. 573. 574, sed sponte desiluisti de curru. Similis

Dardanius, torrentis aquæ vel turbinis atri
More furens. Tandem erumpunt, et caſtra relinquunt
Aſcanius puer et nequidquam obſeſſa juventus.
Junonem interea conpellat Juppiter ultro:
O germana mihi atque eadem gratiſſima conjunx,
Ut rebare, Venus (nec te ſententia fallit)
Trojanas ſuſtentat opes: non vivida bello
Dextra viris, animuſque ferox, patienſque pericli.
Cui Juno ſubmiſſa: Quid, o pulcherrime conjunx,
Sollicitas ægram, et tua triſtia dicta timentem?
Si mihi, quæ quondam fuerat, quamque eſſe decebat,

603. *Dardanus et* aliquot Pier.——604. *fremens* Mentel. ſec., ſicque Rom. *erumpit* pr. Moret. *clauſtra* pr. Hamb. et Parrhaſ.——609. *Trojanis* Sprot. *ſubſtentat* Ven. *nec, nunc, nam,* erratum apud Burm. *nec* etiam Goth. tert. *non invida* Parrh.——610. *animoſq.* Gud. a m. pr. 611. *Cum J.* pr. Hamb. *Et J.* Rom.——612. *me ægram* Exc. Burm. *tr. juſſa t.* Medic.——613. *quemque* Montalb.

milis ſarcaſmus Iliad. π, 745—750. 603. Comparatio Homerica. cf. Iliad. ε, 87. 88. 604. 605. Artificium narrationis velim obſervari in judicio et delectu rerum, quas narrat, tot aliis omiſſis. Pugnari debuit interea non minus acriter circa muros: ſed his nunc recte caremus: itaque ſatis erat binis verſibus moneri nos de exitu oppugnationis.

606 ſqq. Eo jam res erat adducta, ut Turnum Æneas aſſequeretur adeoque pugna inter eos fieret. Hæc ex rerum in Æneide ordine deſtinato adhuc erat differenda. Deorum interventu ad hoc uſus eſt, ut epicum poëtam facere neceſſe eſt. 607. 608. Amare hæc ad Junonem. Comparant locum Iliad. σ, 356 ſqq.; adde δ, 5 ſqq. 609. 610. *non v. v.* immo vero Æneæ virtus pugnam reſtituerat. *dextra viris,* virorum: ut ſolet poëta.

611. *pulcherrime* h. l. notabile, inter blanditias. 612. *triſtia dicta* h. l. exprobrantis, acerba. 613. *Vis in amore mihi,* pro ſi tuo in me amori eſſet vis. Alias *potentia* dicitur de amantibus. Vulgaris oratio eſſet: *ſi tantum valeret amor meus apud te, tantam haberet vim*

Vis in amore foret: non hoc mihi namque negares,
Omnipotens, quin et pugnæ ſubducere Turnum,
Et Dauno poſſem incolumem ſervare parenti.
Nunc pereat, Teucriſque pio det ſanguine pœnas.
Ille tamen noſtra deducit origine nomen,
Pilumnuſque illi quartus pater; et tua larga
Sæpe manu multiſque oneravit limina donis.

614. *non hæc* duo Moret. et Junt. ed. cum Goth. ſec. *mihi nempe* Bigot. et Zulich., ſed vid. Not.——615. *Turnum ſ. pugnæ* aliquot Pier. ——616. *Vel Dauno* Oudart. *poſſim* uterque Rottend. et Leid.——617. *ſuo det ſ.* Dorvill. *modo det* Erf., ſed *pio*, quatenus non meruit.——618. *deducet* duo Rottend. et Gud.——620. *que* abeſt binis Burm. *oneravit* ubique legitur. Jo. Schrader. Emendatt. p. 151, memor perpetuæ varietatis in duabus voc. *onerare* et *ornare*, emendabat *ornavit*: quod ſane et ipſum præclarum eſt, ut, *decorare*. Et qui donaria in templis ſuſpendit, ille ornat templum: quod nunc per *limina* declarat poëta. Lucan. VI, 260 *Non tu bellorum ſpoliis ornare Tonantis Templa potes.* Accommodatum itaque Jo. Schraderi inventum dicam et ingenioſum. Sollenne tamen non minus eſt copiam magnam per *implere*, *onerare*, declarare. Sup. III, 485 *Nec cedit honori, Textilibuſque onerat donis.* Lectionem igitur non auſim contra omnes codices mutare, quæ nec ipſa aut minus poëtica aut abſurda aut alia de cauſſa damnanda ſit.

vim et auctoritatem, ut olim inter amoris noſtri primordia. 614. *namque* non vacat, ſed aſſeverat: ſcilicet, utique, γάρ τοι, γάρ δή. 617. *Nunc pereat* ſtomachabunda pronuntiat: pro, nunc vero ei pereundum eſt in Trojanorum gratiam; etſi ille etc. 618. *deducit nomen* h. ſtirpem, genus. A Junone Turni genus ſi ductum fuit, ignotam fabulam attingere videri debet poëta, ut fortaſſe Pilumnus Junonis filius habitus fuerit; quod nunc ignoratur. Poteſt tamen illud: *noſtra origine*, ita ſumi, ut ſive Jovis ſive omnino divina ſtirps et origo reſpiciatur. Nam ſi a Danaë ductum Turni genus: debuit illud ad Jovem et Io referri; aut Pilumnus Jovis filius haberi potuit vel Saturni. Nunc cum veriora ignoremus, præſtat ſimpliciter de divina origine inde a Pilumno accipere: unde etiam adjectum: *Pilumnuſque illi quartus pater.* cf. Exc. VII ad VII, p. 159. 619. 620. Frequens ad exorandos deos et ad rudiora hominum, qui ſacris factis tamquam donis et muneribus numen placari poſſe putant, ingenia accommodatum argumentum, cujus prima exempla in Homero Iliad. Θ, 238 ſq. et 203 ſq.

Cui rex ætherii breviter ſic fatur Olympi:
Si mora præſentis leti tempuſque caduco
Oratur juveni, meque hoc ita ponere ſentis:
Tolle fuga Turnum, atque inſtantibus eripe fatis.
Hactenus indulſiſſe vacat. Sin altior iſtis
Sub precibus venia ulla latet, totumque moveri
Mutarive putas bellum: ſpes paſcis inanis.
Et Juno adlacrumans: Quid ſi, quod voce gravaris,
Mente dares; atque hæc Turno rata vita maneret!

621. *fatus* a m. ſec. Medic. et Gud. cum aliis Heinſ., ſic et Rom. cum Goth. ſec. et Erf.——623. *hæc ita* Leid. qu. Moret. Ed. Ven. *ponere ſi vis* Dorvill. a m. ſec.——627. *Multarive* Medic. a m. pr. *putes* Oudart. *poſcis* idem.——628. *Et J. adlacrimans* e Medic. et aliis Heinſius. Edd. Mediol. et Ald. pr. *Quoi J. allacrimans.* Vulgo inde a Naugerio: *Cui J. illacrimans.* At præceſſit *Cui* v. 621. Rom. *Cui J. lacrimans.* Duo Moret. et pr. Hamb. *Cui J. adlacrimans.* *Quod ſi* Gud. et Sprot. *quæ voce gr.* Rom. et pars codd. Pier. Heinſ. et Burm. cum Goth. pr.——629. *data vita* Rom., non Servius, quem Heinſ. nominat.

621. Juno hoc ſpectabat, ut Turnum omnino morti eriperet. Huic occurrit Jupiter ſic, ut in præſens modo tempus fata Turni differri patiatur. cf. ſup. VII, 313 ſqq. Eſt vero totus locus Homericus Iliad. π, 439 ſqq., ubi Jovi Sarpedonem morti ſubducturo ſimili modo intercedit Juno, ac nunc Junoni Jupiter. 622. *caduco*, exquiſite, mox caſuro, vel cui mox cadendum, moriendum eſt: ut VI, 481 *bello caduci*, cadentes. 623. *meque hoc ita ponere ſentis:* ſique ita hoc factum interpretaris, in hunc ſenſum accipis, ut in eum modum a me conſtituatur nunc hoc: ſcil. ut Turni fata differantur, non ut mutentur. *ponere* docte, τιθέναι pro διατιθέναι, ordinare, conſtituere. 625. *vacat* exquiſitius quam *licet:* nihil ultra. 626. *venia*, conceſſio: quod concedam, indulgeam.

628. Belli exitum fatalem immutatum non iri Jupiter pronuntiaverat: de Turno nil meminerat. Juno itaque Jovem, quem ſibi placatiorem videt, ſeu alia de cauſſa ſeu Veneris jurgia veritum, cætera de Turni vita et incolumitate eloqui non audere arbitrata, utinam id, inquit, quod diſertis verbis promittere mihi gravaris, animo ſaltem et voluntate annueres, ſcilicet, ut Turno vita eſſet incolumis! Niſi *atque* eſt ἢ δή.

Sic

Nunc manet inſontem gravis exitus: aut ego veri
Vana feror. Quod ut o potius formidine falſa
Ludar, et in melius tua, qui potes, orſa reflectas!
Hæc ubi dicta dedit, cœlo ſe protenus alto
Miſit, agens hiemem nimbo ſuccincta per auras;
Iliacamque aciem et Laurentia caſtra petivit.
Tum Dea nube cava tenuem ſine viribus umbram

630. *haud ego* Oudart. et Exc. Burm., quod et ipſum defendi poſſet. ——631. *ferar* Dorvill. *Quod uti p.* Gud. *Quid ut o* Ed. pr. Burm. *Quin o*, et, *Quin ut o*, vett. edd. cf. Pier. *Quin ut* Goth. pr. *ultro p.* tert. *Quod ut opto tuis* Erf.——634. Poſt hunc in Moret. ſec. retractus erat verſus ex lib. XI, 144 *Ordine flammarum et late diſcriminat agros.*——635. *et L. tecta* aliquot Pier. Alii *I. a. petit et Laurentia caſtra.*

Sic ſane *T. r. v. m. Quid ſi?* valet idem, quod, cur non? quid ni? *τί οὖν; εἰ καὶ*, quid mali inde futurum eſſet, ſi; reditque adeo ſententia ad optativam: o ſi! *gravaris* ſc. dare. *rata* eleganter, adeoque perpetua et integra, incolumis. Mox ſe ipſam retractat: Enimvero, *nunc, manet* etc. 630. 631. *aut ego v.* niſi admodum fallor, a vero aberro. *vanus*, qui ſibi vana et inania perſuadet, *vanus veri* græce dictum, ut fallax veri, deceptus, falſus veri h. vero. *Quod*, *καθ᾽ ὅ*, qua in re tamen utinam fruſtra metuam et utinam tu conſilium de Turno mutes.

633 ſq. In ſimulacro Æneæ conflando habuit Apollinem Homericum, quem ſequeretur, qui Æneæ εἴδωλον objicit Diomedi Iliad. ε, 449 ſq. Euripidi eſt φάσμα pluribus locis. Inventum autem hoc Junonis eo pertinet, quod, ſi ei aperte fugam ſuaſiſſet, more viri fortis Turnus fugæ mortem prætuliſſet. cf. Serv. ad 644. vid inf. 666 ſqq. Imitatus, ſed ſobrie, Silius X, 83 ſq., et paullo pinguius, in fraude Annibali a Junone facta lib. XVII, 528 ſqq.—572 ſq. In quo loco multa ex noſtro expreſſa. Si a priſco poëta, Homero, Heſiodo vel Pindaro, hic locus profectus eſſet: dicerem Junonem ſagaciter eſſe adhibitam ad meteorum creandum, quippe, quæ aëris erat ſymbolum antiquæ Græciæ. Sed a Marone hæc aliena ſunt, quippe cui Juno perſona poëtica eſt, qua cauſſam efficientem rei, vulgari modo non tractandæ, ſubjicit, accommodate tamen ad mythorum fidem. *nimbo ſuccincta*, nube. *hiemem agens*, turbinem, procellam. Novum hoc ad deæ præſentiam deſignandam, ſed in ἐπιφανείαις deorum in templis non inſolens: vide Callimach. in Apoll. pr. et Intpp. Cerda laudat ex Valer.

In faciem Æneæ (viſu mirabile monſtrum)
Dardaniis ornat telis; clipeumque jubaſque
Divini adſimulat capitis; dat inania verba;
Dat ſine mente ſonum, greſſuſque effingit euntis:
Morte obita quales fama eſt volitare figuras,
Aut quæ ſopitos deludunt ſomnia ſenſus.
At primas læta ante acies exſultat imago,
Inritatque virum telis, et voce laceſſit.
Inſtat cui Turnus, ſtridentemque eminus haſtam
Conjicit: illa dato vertit veſtigia tergo. 646
Tum vero Ænean averſum ut cedere Turnus
Credidit, atque animo ſpem turbidus hauſit inanem:
Quo fugis, Ænea? thalamos ne deſere pactos:

637. *miſerabile* Ven., ſicque edd. nonnullæ diobolares.——638. *armat* pro div. lect. Dorvill. et *jubamque.*——639. *verba* vel *membra* Gud.——640. *greſſumque* Medic., idque præfert Cuningham.; cauſſam non video. *affigit* Ven. *inertes* Goth. ſec., felix librarii lapſus, ſi intelligas eſſe greſſus non veros, ſed per ludibrium aſſimulatos: ut modo *inania verba.*——641. *qualis* binis locis Priſcianus.——642. *ludunt inſomnia* pars codd. Heinſ. et Burm., ſicque Goth. tert. Omiſerat, puto, aliquis præpoſitum verbi: *deludunt.* In Hugen. *deducunt ſ.* In tert. Moret. *alludunt ſ.*——643. *Aut p.* Zulich. et Ed. Junt. *læti* Dorvill.——644. *ac voce* Menag. pr. et Goth. tert. *aut* aliquot Burm.——645. verſus deerat Goth. tert.——647. *verſum Ænean* Sprot. et Montalb. nec male. *Ænean verſum incedere* alter Menag. *Æneam adverſum* Zulich. et Ed. P. Daniel. cum Goth. tert. *ubi cedere* Parrh.

ler. Fl. II, 115 *Cum dea* (Venus) *ſe piceo* per ſudum *turbida nimbo Præcipitat.* 638. *telis* h. l. pro armis, paullo durius; niſi de valida Æneæ haſta accipere præſtat. Mox *jubas* pro galea cum criſta. 639. *inania verba* ipſe mox interpretatur: " *dat* ſine mente *ſonum.*" 641. *figuras*, εἴδωλα. Ante oculos fuiſſe Lucret. I, 133—136 obſervatum Macrobio VI, 1, p. 577 Lipſ. 648. *turbidus*, tumens, elatus arrogantia, inquit Serv. Perturbatur ſcilicet mens ſuperbientis tumore,

Hac dabitur dextra tellus quæſita per undas.
Talia vociferans ſequitur, ſtrictumque coruſcat
Mucronem: nec ferre videt ſua gaudia ventos.
Forte ratis celſi conjuncta crepidine ſaxi
Expoſitis ſtabat ſcalis, et ponte parato;
Qua rex Cluſinis advectus Oſinius oris.
Huc ſeſe trepida Æneæ fugientis imago
Conjicit in latebras: nec Turnus ſegnior inſtat;
Exſuperatque moras, et pontis tranſilit altos.
Vix proram adtigerat: rumpit Saturnia funem,
Avolſamque rapit revoluta per æquora navem.
Illum autem Æneas abſentem in prœlia poſcit;

652. *ut ferre* Franc.——653. *ſaxi—celſi* Goth. tert.——654. *Inpoſitis* Hugen. *ponte peracto* Goth. tert.——655. *Cluſiniis* Medic. a m. ſec. *Clauſtrinis* Ed. pr. Burm. *adventus* Ven. *Oſimius* Oudart. *Oſirius* Goth. ſec., ſicque aliquot Pier. cum Rom. *Oſinus* Franc. *Oniſius* Bigot. pro var. lect. Ineptit Servius, qui Maſſicum Oſimium hinc exſculpit, et Grammaticus apud Macrob. V, 15, p. 532, qui hæc reprehendit.——656. *Huic* Medic. *Æneæ trepida* Ald. pr. et Goth. pr. *trepidam Æneæ* alter Hamb. ——657. *in tenebras* Hugen. *in latebris* pr. Menag. *Latebras* pro refugio dixit. *ſegnius* alter Hamb.——659. *rupit* aliquot Heinſ. cum Goth. pr., ſicque edd. ap. Pier. et Rom.——660. *Avolſam* et *Advulſam* in Pier. libb. *Evulſam* Leid. *reſoluta* Goth. tert. *navim* Pier. malebat ex vett. ſcriptis. *claſſem* Ven.——661. *Ille autem* Gud., quod ſe non capere profitetur Heinſ., Ex Servio tamen facile eſt intelligendum. Legerunt olim nonnulli, quod Romanus quoque exhibebat: *Ille autem Ænean abſentem in pr. poſcit.* Ita vero ſequens verſus non facilis erat ad expediendum. Urbanus *virum corpora* de nautis in navi inventis accipiebat. Præſtat utique lectio vulgata.

more, ira, ſpe, metu. 652. nec ſentit et intelligit, ſuam exultationem eſſe inanem. Loquendi ratio poëtis non infrequens.

653. Stabat forte navis ita admota, littori ſaxoſo, ut pons applicitus eſſet. *crepido ſaxi*, ornate de littore, quatenus eminet. *rex*, ex more veteris ævi pro viro ex principibus: aut fac fuiſſe Lartem Cluſinorum, ſub Maſſico, duce totius agminis. cf. v. 166, et Exc. I. 660. *æquora revoluta*, de fluctuum receſſu, refluxu, a littore accipio.

666.

Obvia multa virum demittit corpora morti.
Tum levis haud ultra latebras jam quærit imago,
Sed ſublime volans nubi ſe inmiſcuit atræ:
Cum Turnum medio interea fert æquore turbo.
Reſpicit ignarus rerum, ingratuſque ſalutis,
Et duplicis cum voce manus ad ſidera tendit:
Omnipotens genitor, tanton' me crimine dignum
Duxiſti, et talis voluiſti expendere pœnas?
Quo feror? unde abii? quæ me fuga, quemve reducet?
Laurentiſne iterum muros aut caſtra videbo?

gata. Verum ſi ex animo dicendum eſt, quod ſentio, utrumque verſum 661. 662 aut alienum eſſe arbitror, aut a Marone ad marginem appictum, necdum reliquo carmini accommodatum. *abſentem Æneas* Rottend. alter, et Exc. Burm.——662. *viro* Parrhaſ. ex *virom. dimittit* multi.——663. *Tunc* ante Pier.——664. *ſe miſcuit* Goth. alt. *arte* Franc.——665. *Tum* duo Burm. *Tunc* Goth. tert. *T. interea magnus fert* Ven. *interea medio* Rom. et Goth. alter. *in medio* Montalb.——666. *ſaluti* pr. Hamb. pro var. lect. *ignaruſque ſalictis* Goth. ſec.——667. *ad ſidera tollit* plerique Pier. pars Heinſ. et Burm. cum Goth. tert. et Erf.——668. *tantum me* Zulich. Sprot. Ed. pr. *tanto* in Rom. et plerisque Pier., in aliis *n'* eraſum. Tuetur tamen *tanton'*, quæ Medicei et aliorum lectio eſt, Priſcianus. cf. ſup. V, 319. Equidem nondum credo *ne* ita eliſum fuiſſe a poëta: ſed ſi *n* ab eo profectum, eſſe debet ex *an* eliſo: *tanto 'n, Pyrrhi 'n.*——669. *Dixiſti* Goth. tert. *impendere* Ven. *expandere* pr. Moret.——670. *quem me fuga quæve reducit?* Zulich. *quo me fuga quove reducet* alius ap. Burm. *quæve reducet* aliquot Pier. *quove reducit* Medic., ſed in marg. *quemve*. Præclare Servius: *quem*, qualem: IX, 481 *Hunc ego te, Euryale, adſpicio*; quomodo et qua cum exiſtimatione redibo? Tandem *reducit* Rom. Gud. et magna cæterorum Pier. et Heinſ. pars, etiam

666. *ingratus ſalutis* exquiſite ad Græcum morem ἀχάριστος σωτηρίας ſc. ἕνεκα: quod ad ſalutem, vitam ſervatam, attinet. Sic paullo ante, *veri vana*. 668. Vir fortis fugæ flagitium appellat *crimen* et *pœnam*. Tota oratio graviſſima, et affectus plena. Nec habeo qui cum comparem præterquam Horatianæ Europæ querelas tantum miſerationis facientes: *Unde? quo veni? levis una mors eſt* Carm. III, 27, 36.

673.

Quid manus illa virum, qui me meaque arma ſecuti?
Quoſne (nefas) omnis infanda in morte reliqui?
Et nunc palantis video, gemitumque cadentum
Adcipio. Quid ago? aut quæ jam ſatis ima dehiſcat
Terra mihi? vos o potius miſereſcite, venti,
In rupes, in ſaxa (volens vos Turnus adoro)
Ferte ratem, ſæviſque vadis inmittite Syrtis,
Quo neque me Rutuli, nec conſcia fama ſequatur.

etiam edd. vett cum Goth. tert., nunc receptum video a Cuninghamo et Brunck. *reducat* Dorvill.——671. *Laurenteſne* ante Heinſ. vulgg. Alii *Laurenteſque*.——673. *Quoſne* (pro *eoſne*) Aſpri eſt lectio apud Servium ab Heinſio recepta, accedente uno Leid., nec abhorret Medic. a m. ſec. *Quoſve*, et ſic cæteri Heinſ. cum Goth. pr. Vulgo: *Quoſque*; nec aliter Rom. Goth. tert. *Quodque*. Tum *in* in plurimis Pier. et Heinſ. deſideratum. *relinquo* Franc.——674. *pallentes*, quod miror Cuninghamum probare, Medic. a m. pr. Bigot. et Goth. tert., alii *pullantes*. *gemituſque* Vratiſl. et Ed. pr. Burm.——675. *Adſpicio* Goth. tert. et Dorvill. *Quid ago?* ex Mediceo et cæteris ſuis reſtituit Heinſ. pro *Quid agam? Quid ego?* Erf. Porro *et quæ* Medic. a m. pr., pro *ecquæ*, putabat Heinſ. cf. ad III, 341. *ſatis una* Bigot. *debiſcet* Rom., probante Pierio, ſex Heinſ. duoque Burm. *debiſcit* pr. Voſſ. Zulich. a m. pr. Goth. tert.——676. *o* aberat Rom. *o vos o potius* Medic. Pierii.——677. *In Syrtis, in ſaxa* Priſcian. lib. VII; et ſic Menag. alt., cum tamen *Syrtes* ſtatim ſequantur. —— 678. *Ferre* pr. Hamb. *ſæviſque malis* Goth. tert. *Syrtes*, quæ vulgo leguntur, tuetur Heinſ. e pr. Moret. Gud. et utroque Rottend. Utinam ſimul interpretationem ſuppeditaſſet: quam talem eſſe arbitror: *immittite Syrtes* h. in Syrtes, ut et alibi amat: *ſævis vadis*, abſolute, ubi vada exitioſa ſunt. Nam ſi malis accipere: *et, o Syrtes, vadis immittite!* alienum hoc eſſet ab hoc loco, cum a Syrtibus Africæ longe abſit nunc Turnus. Vulgata lectio, Medicei quoque, multo ſuavior et lenior: *Syrtis*. Eſt enim et una Syrtis: ut IV, 41; et ſic *vada Syrtis*, ut *Syrtium*. Nec Servius aliter legerat; itaque revocavi, comite Brunckio. Sup. I, 111 *In brevia et Syrtes, urget—Illiditque vadis et aggere cingit arenæ*.——679. *Rutulus* Ed. pr. Burm. et Mediol. *neque* vulgo ante Heinſ. *fata* Exc. Burm. *ſequantur* in iiſdem, Leid. et pr. Hamburg.

673. *Quoſne* docte pro eoſne? 675. 676. In pudore ſollenne hoc jam Homero τότε μοι χάνοι εὐρεῖα χθὼν, nec argutandum in eo, quod nunc mari fertur cf. ſup. ad IV, 24. 677 Comparant Helenæ illa Iliad. ζ, 343 ſqq. 678. immittite

Hæc memorans, animo nunc huc, nunc fluctuat illuc;
An ſeſe mucrone ob tantum dedecus amens
Induat, et crudum per coſtas exigat enſem:
Fluctibus an jaciat mediis, et litora nando
Curva petat, Teucrumque iterum ſe reddat in arma:
Ter conatus utramque viam: ter maxuma Juno
Continuit; juvenemque animi miſerata repreſſit.

680. *animum* magna pars codd., ut ſibi Heinſius non conſtet, qui græciſmum hic non, ut alibi, ſæpe non hac codd. auctoritate, recepit. ——681. *ob tantum mucrone* Parrh. *mucronem* Zulich. et Goth. pr. Sicque Priſcianus legit et interpretatur apud Pier. et Heinſ., non indocte, *induere ſe* (in) *mucronem.* Romanus: *mucroni.* Sed et *mucrone ſe induere* elegans ſatis: de mucrone infixo, qui adeo a corpore et viſceribus tegitur et abſconditur. *φασγάνῳ ἀμφικυλίειν* Pindar. dixit Nem. 8, 40.——682. *Imbuat* Ed. pr. Burm. *et durum* Rom., male. cf. inf. lib. XII, 507. 508. *per c. dirigat* aliquot Pier.——683. *jaceat* pr. Moret. et Ed. Junt. *jactet* Rom. *in littora* Goth. tert.——684. *Cornua* Medic. a m. pr. *que* deeſt Zulich. ——686. *Conticuit* Goth. tert. *animo* vulgo editum inde ab Aldd., idque tuetur pars codd. Pierii et Heinſii cum Goth. tert. (at ſec. *animis*). *animo miſerata* unuſquiſque facile intelligit: ſicque ſup. VI, 332, ubi etiam Medic. *animi:* quod et hic Medic. et Rom. habent aliique; receptum in edd. a Commelin. ex Palat., et agnoſcit Servius et Aruſianus Meſſius. At *animi miſerata* non eodem ſenſu dictum eſſe poteſt. Caſus ſecundus verbo *miſerari* et ſimilibus additus rem miſerationi objectam denotare ſolet, ut in eo ipſo Silii loco, ad quem Burm. provocat, lib. XI, 381 *ni pœnæ juvenem indignæ miſeratus ab alto Jupiter*; et ſic in omnibus exemplis, quæ vidi. Hic ergo eſſe debet miſerata Turnum *animi*, ut Græcis θυμῦ ſc. ἕνεκα, quod Turnum ira, dolore, pudore, tantopere commotum videt ex eo, quod e pugna ſubductus erat.

navem in vada Syrtis, in Syrtin vadoſam. v. Var. Lect. 681. Sollenne eſt poëtis: *induere ſe telo* et *in telum*, mucrone infixo et viſceribus recepto, ut corpore quaſi condatur et tegatur. cf. Var. Lect. 683. *fluctibus*, in medio fl. an in medium, h. altum mare ſe jaciat. 686. *animi miſerata* Serv. pro: animo m., ſicut XII, 19 *O præſtans animi juvenis.* Immo vero eſt: miſerata animum, dolorem animi; nam ordo eſt: *juvenem*

Labitur alta ſecans fluctuque æſtuque ſecundo:
Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.
At Jovis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnæ, Teucroſque invadit ovantis.
Concurrunt Tyrrhenæ acies, atque omnibus uni,
Uni odiiſque viro teliſque frequentibus inſtant.
Ille; velut rupes, vaſtum quæ prodit in æquor,
Obvia ventorum furiis, expoſtaque ponto,
Vim cunctam atque minas perfert cœlique mariſque,
Ipſa inmota manens; prolem Dolichaonis Hebrum

687. *æſtu fluctuque* Goth. pr., eodem ordine et geminata copula Ed. Mediol. et P. Dan.——688. *antiqui* Menag. et Hamb. ſec., ut ſit ſtirpis auctor; ſed ſup. 616 *Dauno—parenti.* *ad undam* pr. Hamb.——689. *monitu* Parrhaſ.——690. *Succeſſit* Goth. ſec. *invaſit* Menag. et Hamb. priores.——691. *Tyride* Goth. ſec. Ne cogites de Tyrrhidis VII, 484; eſt enim merus librarii ſtupor. *unus* Parrhaſ. et a m. ſec. Dorvill.——694. *expaſtaque* Ald.——695. *præfert* Leid.——696. *manet*, ſuavius quidem meo ſenſu, Oblongus Pierii et Medic. a m. ſec. (ſed a pr. *manent)*, receptum nunc quoque a Brunckio; ita vero deficit complementum ſententiæ: *ille* enim non habet verbum, ad quod ſe referat, niſi ſcribas: *ille, velut rupes—minas perfert cœlique mariſque, ipſa immota, manet*; ut ſit *ipſe manet.* Sed hoc parum placet. Præſtat prava interpunctione mutata reſcribere, ut feci: *ille—prolem D. H. Sternit humi.* *manes* Franc.

juvenem repreſſit, miſerata (eum) *animi.* 687. *æſtu*; vento. 688. *urbem*, Ardeam.

689. *Jovis monitis*, impulſu; conf. ſup. IX, 184. 185. Adde Servium, qui multa argutatur ſuper viro impio (VII, 647) a Jove monito. Atqui poëtæ, ſi deorum miniſteriis utuntur ad expediendas res, non ſemper morum et animorum probitatem ſpectant. Multo minus id antiquiores poëtæ curarunt, qui multa impia et ſceleſta, intercedente deorum opera, facta narrant: cum id ſolum reputarent, ut rei miræ et inſolitæ cauſſa et auctor inventus eſſet. 691. Tyrrheni in Æneæ acie, qui ſub Tarchonte tenebantur (conf. VIII, 494. 495, et 603 ſq.), agmine in Mezentium incurrunt. Ex iiſdem ſunt, qui v. 696—699 occiduntur. 693. *velut rupes* Iliad. ο, 618 ſqq., ſed majore cum

Sternit humi, cum quo Latagum, Palmumque fugacem:
Sed Latagum ſaxo atque ingenti fragmine montis
Occupat os faciemque adverſam: poplite Palmum
Succiſo volvi ſegnem ſinit; armaque Lauſo
Donat habere humeris, et vertice figere criſtas.
Nec non Euanthem Phrygium, Paridiſque Mimanta
Æqualem comitemque: una quem nocte Theano
In lucem genitori Amyco dedit, et face prægnans

Franc. *manens* tamen Rom. et reliqui omnes. *proles* alter Hamb. Tum *Dolychaonis*, *Dolicoonis*, *Dolichaonis*, *Delicaonis*, *Donichaonis* librarii: *prolemque Licaonis* Montalb., et *p. Lycaonis* Ed. Ven. Eſt utique vera lectio, quam et Mediceus habet, *Dolichaonis*: ex δόλιχος, vel Δολίχη aut Δολιχὴ, quæ inſula ad Lyciam erat, unde Δολιχαῖος, Δολιχάων.——697. *Lathagam*, *Lotagum*, *Litagum*, iidem ſtipites librarii: et *Pelmum*.——698. *Latago* maluiſſe Heinſium narrat Burm. Non ſequar: *Latagum* (κατὰ τὸ) *os o.* eſt doctius. *ingentis fr. montis* tres ap. Burm.——699. *adverſum* Gud. a m. pr. *averſam* Franc. *adverſo* Parrhaſ. *adverſa* Goth. ſec.——700. *involvi* Franc. *armaque lapſo* Zulich.——702. *Euanthen* ex Mediceo bene reſtituit Heinſ. Eſt et apud Homerum Εὐανθής. Eodem alludunt librariorum aberrationes: *Euathen*, *Euanthen*, vulgg. *Euantem*: quod Rom. habet. *Enantem* Vratiſl. *Ovantem* Franc. *Mimantem* jam Pier. emendavit ex Rom. Vulg. *Minanta*, alii *Minantha*, *Minanti*, *Minata*, *Myantha*, *Minantem*, *Numata*.——703. Θεανώ. At ed. Ald. pr. et hinc profectæ *Theana*, ſicque codd. multi: item *Teana*, *Theamo*.——704. *Amico* al. *genitore Amyco* Bentleii emendatio.

cum ornatu. cf. ſup. VIII, 586 ſqq.

702—706. Mimas Amyci et Theanus filius eadem nocte natus, qua Paris ab Hecuba: Commentum poëtæ ad variandam narrationem: quale ap. Homerum de Hectore et Polydamante Iliad. σ, 251. Memoratur Theano Homero quoque, ſed tamquam Antenoris uxor et Ciſſei filia, Iliad. ζ, 298. 299. λ, 223. 224; contra Hecuba Dymantis filia Iliad. π, 718. Sed poëta potuit alios, forte tragicos, ſequi, qui hæc variaverant. Certe, quod Hecuba Ciſſei filia nunc traditur, ab Euripide accepit in Hecuba v. 3, monente Servio. Poteſt quoque hæc Theano haberi diverſa ab illa Homeri. 704. *face prægnans Ciſſeis* v. ſup. VII, 319. 320.

Cisseis regina Parin: Paris urbe paterna 705
Occubat; ignarum Laurens habet ora Mimanta.
Ac velut ille canum morsu de montibus altis
Actus aper, multos Vesulus quem pinifer annos
Defendit, multosve palus Laurentia, silva 709
Pastus arundinea, postquam inter retia ventum est,

emendatio. v. ad vs. sequ. *ut face* malebat Heins., sed *et* inversionem poëticæ orationi consentaneam facit. *prægnas* ed Junt., ut alibi scribendi mos habetur.——705. *Parim* aliquot Heins. cum binis Goth., et agnoscit Carisius lib. I. Quod sequebatur in edd. *creat* (Medic. a m. pr. *crepat*) luce clarius erat vitium: ut illud non dudum sublatum merito mirareris. Quid enim: *Cisseis regina Parin creat: urbe paterna Occubat:* quis quæso? Mendum subolfecerunt jam alii viri ingeniosi apud Pierium, sed ii situm alio loco quærebant et emendabant: *Occubat hic Carum Laurens.* Et Cuninghamus dedit: *Urbe paterna Hic cubat:* Obvium est, *Paridis* nomen repetitum excidisse: ejusque locum, monente metro, aliena voce *creat* esse expletum: idque vidit dudum acutissimus Bentleius ad Horat. Epod. V, 28, et legere jussit: *Cisseis r. Parim: Paris urbe p.* Et sic est haud dubie legendum, judice quoque subtilissimi ingenii viro, Marklando, ad Statii Silv. p. 43. Quæ Johnsonus in Aristarcho P. II, p. 50 contra disputavit, hominis cavillantis sunt argutiæ, non ingenue disputantis. Aliud est, quod Uptonus ad Spencer. (*Fairy Queen*) T. II, p. 362 pro vulgata affert: solere poëtas propositionem, quæ per relativum erat efferenda, demonstrative efferre. Sed non vidit vir doctissimus, h. l. duo opposita jungi: alter, alter ille.——706. *Occupat* aliquot Burm. et Goth. *ignotum* fuisse qui legerent ex Servio suspicio fit: et Pier. in codd. lituram viderat. cf. ad v. 705.——707. *morsus* Serv. ad XII, 4.——708. *Vesvius* Rom. *Venulus* Zulich. In Veneto ordo hic erat: *m. altis, Defendit multos V.—annos, Actus aper.*——709. *multoque* Medic. Equidem pro *que* malim codices suppeditare *ve: multosve pal. L.* Nunc video jam Serviana inter legi: "*multosque* pro *multosve.*" Et hoc nemo arripuit. *silvam P. arundineam* Erf.——710. *Pastus* Antiptosin esse dixerat Servius pro, *Pastum.* Idcirco id sollicitat idem Bentleius: non enim casus mutationem ferri

De *Cisseo* v. ad lib. V, 536. 537. 706. *ignarum* h. l. pro ignotum; passive, ut et alibi in poëtis, v. c. Ovid. Met. VII, 404 *Jamque aderat Theseus. proles ignara parenti.* Eadem nocte, sed dispari fato nati sunt. Alter in patria occubuit, alter in terra longinqua ignotus jacet. cf. Gell. IX, 12 f. Quod si vetus hæc auctoritas non esset, mallem dicere: *ignarum* esse fati sui, uti quoque Serv. 707—718. Exquisite ornatus locus: quem jam Homerus tractaverat Iliad. λ, 414—419 tam præclare, ut vix contendere cum eo quenquam

Substitit, infremuitque ferox, et inhorruit armos;
Nec cuiquam irasci propiusve accedere virtus;
Sed jaculis tutisque procul clamoribus instant:

ferri posse. Itaque legit *Pascit* vel *Pavit.* Suaviter utique hoc legeretur, fateor. Ferri quoque posset quod Cuninghamus dedit: *Pastum in arundinea.* Sed *Pastus,* quod horridiorem juncturam facit, severitatem orationi affert epico carmine dignam; dum modo verba rite jungas: *velut aper—Pastus—Substitit.* Schol. Cruqu. Horat. Serm. II, 4, 42 laudat: *Pastus siliquis et arundine longa.* Tum in fine *est* deest Sprot. et Goth.——711. *feros* pr. Hamb. a m. sec. *armis* Hugen. et Oudart. a m. sec., minus scite.——712. *propiusque* Gud. et Leid. cum Goth. sec. Deficit copula aliis.——713. *totisque* aliquot Burm. Qui sequuntur versus, in editis alio ordine se excipiebant: *Haud aliter. Non ulli. Missilibus. Ille autem. Dentibus.* Non multo acumine opus est, ut perspicias, quod puerili quoque diligentia deprehendere me memini, versus sic constitutos sede sua esse motos, et nunc sequi debere: *Ille autem. Dentibus insr.*, et post hos demum: *Haud aliter. Non ulli. Missilibus.* Nihil liquidius esse potest, quam ad comparationem et ad aprum versus *Ille autem. Dentibus infr.* esse retrahendos. Monuerunt hoc idem viri docti, Scaliger in Prolegom. in Manilium, H. Stephanus et alius vir doctus apud Guell. Quibus Heins. et Burm., qui poëtam recensebant, et a quibus tot alia mutata sunt, quæ bene ferri poterant, obtemperare debebant: obtemperavit Cuninghamus. Discessi quoque a vulgata ratione in edit. altera minore; nec aliter Brunck. edidit. Etiam luxationis caussam deprehendere mihi videor in hoc, quod transitus ad comparatum ab eo fit, quod vss. 712. 713 exponitur. Haud aliter nulli eorum, quibus etc., ut apro nemo audebat propius accedere.

quam audere debuisse dicas. Maro tamen ornamenta cum alia tum hæc attulit, quod, cum ibi simpliciter esset memoratum: prodire aprum ex alto fruticeto: εἶσι βαθείης ἐκ ξυλόχοιο, accurate loca descripsit, aprorum frequentia et præstantia notabilia, in Vesulo, qui in Ligurum finibus mons erat, etiamnum *il Viso,* in Piedmontii extremis versus Delphinatum, ex quo Padus fontes habet; tum in *palude Laurentia,* est enim totus ille tractus Laurentinus paludosus et silvosus, de quo v. Cluver. Ital. ant. p. 886. 887; hinc *silva Pastus arundinea.* Horat. II Serm. 4, 42 *aper Laurens, ulvis et arundine pinguis*; add. loca ap. Bentlei. ad Horat. Epod. V, 28. Porro nonnulla a Marone egregie adornata sunt: v. 710 *inter retia ventum est*; et *Substitit infr. f.* et *inhorruit armos;* quod Hesiodus in simili loco non neglexit: Ὀρθὰς δ' ἐν λοφιῇ φρίσσει τρίχας, ἀμφί τε δειρήν; in Scuto Herc. 386. 391; nec ipse Homerus alio in loco, qui comparandus est studiosis Iliad. ν, 471—476. Ornatiora quoque sunt, quam apud Homerum, vs. 712. 713. *irasci* de virtute et audacia pugnantium,

Ille autem inpavidus partes cunctatur in omnis,
Dentibus infrendens, et tergo decutit haſtas.
Haud aliter, juſtæ quibus eſt Mezentius iræ,
Non ulli eſt animus ſtricto concurrere ferro;
Miſſilibus longe et vaſto clamore laceſſunt.
Venerat antiquis Corythi de finibus Acron,
Graius homo; infectos linquens profugus hymenæos:
Hunc ubi miſcentem longe media agmina vidit,

714. *cunctatus* Gud. *rectatur* Goth. tert. *cunctari* h. l. eſt deliberare, incertum eſſe, quo impetum faciat.——715. *diſcutit* duo et Ed. pr. Burm. cum Goth. tert. Nec aliter legitur apud Lucanum in loco ex noſtro expreſſo VI, 210 *Sic Lybicus denſis elephas oppreſſus ab armis Omne repercuſſum ſqualenti miſſile tergo Frangit et* hærentes mota cute diſcutit haſtas. *Tergo* de ſcuto dictum accipiunt, ut nonnulli ſup. IX, 412 *tergum Sulmonis.* Male. vid. modo ad v. 713.——717. *Non ulli fas eſt* ap. Jul. Sabin.——718. *magno* Leid. et Pierii oblongus.——719. *antiqui* Menag. pr.; tum *Arcon* duo Burm.——720. *infeſtos* Zulich. *profugus linquens* quatuor Heinſ. et Burm. cum Goth. tert. Scilicet erat, qui metro metueret.——721. *ſocia agmina* Goth. tert., memorabilis utique diverſitas, ſi in alio codice occurreret, cujus aliqua eſſet auctoritas. Nunc caſui tribuenda videtur; etſi elegans lectio ſit.

nantium, quæ facit, ut cominus congrediantur vel cum vitæ periculo; tum illa vſſ. 714. 715 *partes cunctatur in omnes* et *tergo decutit haſtas.* Eundem locum tractarunt multi alii et veteres et recentiores: Illorum partem apud Cerdam videre licet: Primo tamen loco nominandus erat Silius lib. I, 421 ſqq. In 716 *eſt iræ* poëta primus notavit, pro vulgari, eſſe odio. cf. Macrob. VI, 6.

719. *Corythi fines.* Cortona. cf. Excurſ. VI ad lib. III. *Graius homo.* In hoc aut eandem fabuloſam a Corytho Cortonæ originem reſpexit poëta, aut id, quod a Dionyſio nobis ſervatum eſt, Cortonam, Umbrorum urbem, captam et habitatam a Pelaſgis, qui in ſocietatem belli cum Aboriginibus venerant, atque antiquam formam uſque ad paucos ante eam ætatem annos ſervaſſe. vid. Dionyſ. lib. I, c. 20 et 26. *infectos linquens Hymenæos*; ornavit Homerica Iliad. λ, 241 ſqq. 721. *miſcentem*, perturbantem: non aliter; κλονέοντα redditum puta. Comparat Urſinus Iliad. ε, 166, ubi ἀλαπάζοντα ϛίχας ἀνδρῶν ſimili ſenſu.

Purpureum pennis et pactæ conjugis oſtro:
Inpaſtus ſtabula alta leo ceu ſæpe peragrans;
Suadet enim veſana fames; ſi forte fugacem
Conſpexit capream, aut ſurgentem in cornua cervum;
Gaudet, hians inmane, comaſque adrexit, et hæret
Viſceribus ſuper incumbens: lavit improba teter
Ora cruor:
Sic ruit in denſos alacer Mezentius hoſtes.
Sternitur infelix Acron, et calcibus atram
Tundit humum exſpirans, infractaque tela cruentat.

722. *pinnis* Medic. Gud. et Ed. Junt., ſic et alibi. *pannis* Bigot. et pro var. lect. Zulich. et Goth. tert., qui idem: *et pictum* exhibet: quod nec ipſum contemnendum.——723. *Inpactus* Zulich. *ſpecula alta* tres Burm. *qui ſæpe* Bigot. *pererrans* pr. Hamb. pro var. lect.——725. *capram* Franc. et Goth. tert., male. *et ſurg.* ſec. Moret. *taurum* Mentel. alt. et Pariſ.——726. *hians inhianſque comas arrexit* Ed. pr. Burm. *arrectus* apud Macrob. V, 10 in nonnullis. *erexit* Ed. Mediol. *berrexit* Goth. pr.——727. *ſuper incumbens* Heinſ. e Medic. et aliis et parte Pierianorum ac Goth. tert. Vulgg. ſecundum Rom. *accumbens*. *lavat* Rom. *improbat æther* Medic. a m. pr.——730. *cum* pro *et* Goth. tert.——731. *infractaque*. Multa moliuntur ſu.

722. quæſito artificio omnia dicta ſunt, pro: geſtantem purpuream criſtam et veſtem a ſponſa textam; ſup. IX, 163 *Purpurei criſtis juvenes*.

723—729. Egregie variata comparatio, cui ſimilem jam ſup. IX, 339 ſqq. vidimus, et qua cum comparanda inprimis ſunt loca Iliad. μ, 299—306, et γ, 23 ſq. Imitati ſunt multi, ut Statius VI Theb. 675 ſq.; alia Cerda dabit. *peragrans ſtabula impaſtus*, circumiens jejunus, qui fruſtra ſtabula luſtravit. *ſtabula alta*: epitheton parietes nimis altos declarat, quam ut ſaltu leo ſuperare poſſit. *ſurgentem in cornua c.* Notio per ſe obvia eſt; ferentem cornua ardua, ut fere lib. I, 189. 190. Dictum arbitror pro: ſurgere; eminere, erigere ſe, cornibus; ſed plus ἐναργείας habet, erigere ſe in cornua: ut arbor ſurgit in ramos, mons in cacumen. 726. *hæret incumbens*, ἐμφύς. 727. 728. *lavit improba*; hoc latius perſequutus eſt alio loco Homerus Odyſſ. χ, 402. 405. *improba*, immodicæ voracitatis. 731. *infracta tela* ſunt fracta. Sæpe vero haſta in vulnus adacta

Atque idem fugientem haud eſt dignatus Oroden
Sternere, nec jacta cæcum dare cuſpide vulnus:
Obvius adverſoque occurrit, ſeque viro vir
Contulit, haud furto melior, ſed fortibus armis.
Tum ſuper abjectum poſito pede nixus et haſta:
Pars belli haud temnenda, viri, jacet altus Orodes.
Conclamant ſocii lætum pæana ſecuti:

moliuntur in hac voce Dorvill. et Burmann.; et ille quidem e cod. ſuo probat, quod a m. pr. fuiſſe ſuſpicatur, *infectaque*. Verum ſatis conſtat *infracta* nihil aliud eſſe quam *fracta*: ut frangere, infringere, tendere, intendere, frendere, infrendere, etſi ex origine diſcrimen utriuſque vocis deduci poteſt. In fine *cruentant* alter Menag.——732. *Orodem* aliquot Burm. *Hodorem* Goth. pr., quia *Horoden* ſcribi ſolet, ut in Rom.——734. *obverſo* Sprot. et Voſſ. *averſo* Oudart., hoc quidem abſurde.——735. *ſed fortior a.* aliquot codd. cum Erf. et Ed. pr. Burm.——736. *adjectum* duo Burm. *objectum* Goth. tert. *arrectum* Ed. pr. Burm. Non autem neceſſe cum Trappio interpungere: *Tum ſ. a.* poſito pede (ut ſit pede *poſito ſuper abjectum*), *nixus et haſta*: nam et pede niti poterat et haſta: nec cum Cuninghamo ſcribere: *in haſtam.*——737. *haud metuenda* uterque Menag. *haud temptanda* Sprot. *viris* vulgg. inde ab Ald. tert. ex Naugerii emendatione; *viri* jam in Ald. pr. erat, ſed ut jungeretur: *Pars—viri*, quod putidum erat. *viri* per ſe vocandi caſu acceptum jam Commelinus dederat; iterum adſtruxit elegantia Heinſii e codd. Mediceo aliiſque, etiam Mediceo Pierii: ſicque jam Ge. Fabricius emendaverat. *actus O.* Medic., Heinſio interprete, ut ſit pro, ad terram actus. *ultus* alter Hamb a m. ſec. *Orontes* pr. Hamb. pro div. lect. et Serv. ad Æn. VI, 9, ubi mſſ. *odores*. cf. modo ad v. 732.——738. *pæane* invitis omnibus libris malebat Heinſ., ut *lætum* ſit, læte.

ta in ipſo ferro, qua ligno vinctum eſt, infringitur ipſo haſtilis pondere.

732. *fugientem.* Bene Serv. monet, non h. l. ignavi hominis fugam eſſe, ſed neceſſitate factam. Firmat hoc quod ſequitur: *ſeque viro vir contulit*, et v. 732. Accipio igitur fugere ſimpl. pro, ante alterum incedere. *cæcum vulnus*, recte Serv. quod averſo infligitur adeoque non prævisum. 734. 735. Mezentius indignum viro forti arbitratus a tergo hoſtem cædere, eum curſu antevertit, tunc converſus adverſo ore in in eum proceſſit. *furto*; non dolo ac fraude præſtantior vir. 736. *abjectum*, h. l. proſtratum. 737. Sic apud Homerum paſſim exultabundi exclamant victores, v. c. Iliad. ε, 102 ſq. χ, 391 ſqq., ubi et ἀείδοντες παιήονα. 738. *Conclamant ſecuti* jung., non, ut faciunt,

Ille autem exſpirans: Non me, quicumque es, inulto,
Victor, nec longum lætabere: te quoque fata
Proſpectant paria, atque eadem mox arva tenebis.
Ad quem ſubridens mixta Mezentius ira:
Nunc morere. Aſt de me divom pater atque hominum rex
Viderit. Hoc dicens eduxit corpore telum.
Olli dura quies oculos et ferreus urguet
Somnus; in æternam clauduntur lumina noctem.
Cædicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hydaſpen;

739. *inulte* Parrhaſ.——740. *longe* pr. Moret., quod vulgare. *facta* Lutat. ad Stat. VII Theb. 701.——741. *Exſpectant* Parrhaſ. et Goth. tert. *mors arma* Dorvill. a m. pr.——742. *Atque* a m. pr. Medic. *Atque et* Voſſ. pr. *Ad quæ* Gud. et alii; ſicque Heinſ. volebat.——743. Trappius malebat: *Tu morere.*——744. *Hæc* tres apud Burm.——745. *dira* et *oculis* pro var. lect. pr. Hamb. *q. oculos Horodi et f.* Ed. pr. Burm.——746. *in æternum* Oudart. et Goth. ſec., ſic ſaltem *nocte.* *mortem* Bigot. et pro var. lect. Zulich. et ed. pr.——747. *Gelicus* Goth. ſec. *Alcathonum* alii, et *Alchatoum*, *Alchatonum.* Eſt Ἀλκάθοος. Tum *Hydaſpen* e tribus Heinſ. pro *Hydaſpem.*

faciunt, *ſequuti pæana.* 739. affectus plena hæc morientis verba! et quanta ferocia Mezentii! ſed viro forti digna. In utroque Homerus præivit in Hectore et Achille Iliad. χ, 358—366, et in Sarpedone et Hectore Iliad. π, 851—861. 741. hoc eodem ſolo proſternere. 743. *Aſt de me d. p.* ex vulgari loquendi ratione eorum, qui aliquid curare ſe nolle dicunt, de eo dii viderint, diis hæc permiſſa ſunto. Volunt tamen Intpp. per ironiam in Jovem dictum: ſcilicet ut conſtet ſibi Mezentius, *deorum contemtor* (ſupra VII, 648) et *cui dextra deus eſt* paullo poſt v. 773. Sed idem inf. v. 845 *Ad cælum tendit palmas.* Videntur Intpp. in *athei* notione argutari. 745. ornavit id, quod ap. Homerum erat: Ὣς ὁ μὲν αὖθι πεσὼν κοιμήσατο χάλκεον ὕπνον Iliad. λ, 241.

747 ſeq. Latina nomina Latinos, Græca Trojanos, deſignare

Partheniumque Rapo et prædurum viribus Orſen;
Meſſapus Cloniumque Lycaoniumque Ericeten;
Illum infrenis equi labſu tellure jacentem,
Hunc peditem pedes. Et Lycius proceſſerat Agis:
Quem tamen haud expers Valerus virtutis avitæ
Dejicit; at Thronium Salius, Saliumque Nealces,
Inſignis jaculo et longe fallente ſagitta.
Jam gravis æquabat luctus et mutua Mavors
Funera: cædebant pariter pariterque ruebant
Victores victique: neque his fuga nota, neque illis.
DI Jovis in tectis iram miſerantur inanem
Amborum, et tantos mortalibus eſſe labores:
Hinc Venus, hinc contra ſpectat Saturnia Juno;

748. *Capo* Dorvill. *Sapo* Goth. tert. *Orſam*, *Orſan*, *Orſem*, *Orſon* al. 749. *Donium*, *Cronium*, *Drionum*—*Ericeten* Heinſ. ex Medic. *Erycheten* Gud. *Erychæten* Rom. Alias depravatt. ap. Burm. vide, qui *Erichaten* retraxit. Verum arbitror *Ericeten*. Ἐριχήτης.——751. *præceſſerat* Ven. *Argis* Medic. cum aliis etiam Goth. *Hargis*, *Ages*, *Hagis*, *Agys*, *Argus* al. ——752. *Valarus* duo. *Valeſus* Jul. Sabinus invenerat, forte verius: Nam Valerii primum Valeſii fuere.——753. *Anthronium* e Gud. dedit Heinſ. pro vulgato: *Atronium*. Medic. *Atthronium*, et is audiendus erat. Scribendum eſt: *at Thronium*, a Θρόνιος, quod codd. Heinſ. pars expreſſe exhibebat, quo etiam reliquæ aberrationes ducunt: *at Cronium*, *ac Thronium*, *Acthronium*, *Antronium*, *Aucronium*.——754. *Inſidiis j*. Rom. et a m. pr. Medic. *Inſidiit* Gud., perperam utique.——755. *Et gravis* Goth. tert. *Nartis* alter Hamb.——756. *cedebant* alii apud Servium: et ſic Mentel. uterque et Ed. Junt.——757. *neque* e ſuis et Pier. et Heinſ. Vulgo *nec*.——758. *caſum m. i*. Macrob. V, 16. *miſerentur* Ed. P. Dan.——760. *ſpectant* Medic. (ſed a m. pr.), quod placebat Heinſio. Tacite iterum expulit Burmannus. *aſpectat* pr. Moret.

ſignare videntur. 754. *longe fallente ſagitta*, feriente e longinquo incautum. vid. ſup. IX, 572.

755. Comparant Iliad λ, 70 ſeq. 758. *iram inanem*, qua neutra acies proficiebat quicquam; neutra enim alteram impellere poterat. Tum inflexit orationem, pro vulgari: miſerantur iram et labores tantos eorum. 760. Nominat inter

Pallida Tiſiphone media inter millia ſævit.
At vero ingentem quatiens Mezentius haſtam
Turbidus ingreditur campo. Quam magnus Orion,
Cum pedes incedit medii per maxima Nerei
Stagna viam ſcindens, humero ſupereminet undas;
Aut, ſummis referens annoſam montibus ornum,
Ingrediturque ſolo et caput inter nubila condit:
Talis ſe vaſtis infert Mezentius armis.
Huic contra Æneas, ſpeculatus in agmine longo,
Obvius ire parat. Manet inperterritus ille,
Hoſtem magnanimum opperiens, et mole ſua ſtat;

761. *inter limina* Montalb. Verſus hic ad cætera, quæ de deorum ex Olympo proſpectu agunt, non bene eſt accomodatus.——763. *campum* Medic., nec ineleganter: ut VI, 117. *Quem m.* Parrhaſ. *Ceu* Leid. pr. Hamb. pro div. lect. et Goth. tert., lenius utique altero; nec tamen verius. Oppoſita ſunt: *quam magnus ſupereminet, aut ingreditur, talis* (pro tam magnus) *ſe infert.*——764. *Dum p.* Leid.——765. *numero* Gud. *unda* Goth. ſec.——766. *At ſimul infrendens annoſum* Ed. pr.——767. *ſolum* pro var. lect. pr. Hamb. et Goth. tert. Vide modo v. 763. *intra* ſec. Hamb. ——769. *Hunc contra* Medic. et Leid. et Dorvill. a m. ſec. *Hinc* Ven. *Tunc* Sprot. *agmine magno* pr. Hamb.

ter cæteros deos duas deas, quibus potiſſimum pugnæ exitus cordi eſſet. Quod vero ſequitur de Furia, ad ipſam aciem ſpectat. Eſt enim veterum poëtarum phantaſma hoc: Ἔρις, Ἐνυώ, Κήρ, inter acies pugnantium volitans. Ut unum exemplum memorem, cf. Heſiod. Scut. 248 ſq.

763. *Turbidus:* quod alias ſæviens, furens: ingreditur tam magnus, *quam magnus Orion humero ſ. u. cum p. i.* Nota eſt prodigioſa Orionis proceritas et per mare inceſſus. vid. Apollodor. I, 4, 3, ubi cf. Not. Nata fabula a ſidere hujus nominis ejuſque ortu. Orion oriens ἐπ' Ὠκεανῷ πόδας ἴσχει, ut rem Theocritus effert VII Idyll. 54. Ad Polyphemi ſtaturam corporis idem transtulerat Maro ſup. III, 664. 665. *Nerei ſtagna* ſupra ad lib. I, 126. 766. 767. *Aut ſ.* Etiam Homerus Orionem venatorem exhibet in Necyia Odyſſ. λ, 571. 771. *mole ſua ſtat* ſumtum a rupe, quæ ſuo pondere librata firmum ſitum habet. De magnæ molis homine ſtante neſcio quam bene dicatur. Servius explicat: in ſua

Atque oculis ſpatium emenſus, quantum ſatis haſtæ:
Dextra, mihi deus, et telum, quod miſſile libro,
Nunc adſint: voveo prædonis corpore raptis
Indutum ſpoliis ipſum te, Lauſe, tropæum
Æneæ. Dixit. Stridentemque eminus haſtam
Injicit: illa volans clipeo eſt excuſſa, proculque
Egregium Antoren latus inter et ilia figit:
Herculis Antoren comitem, qui miſſus ab Argis
Hæſerat Evandro, atque Itala conſederat urbe.

773. Interpungo: *Dextra, mihi deus, et telum—adſint!* ne accipiatur: *dextra mihi deus* eſt, *et telum*. Tum *in telum* Ven. *vibro* Oblongus Pierii. ——774. *Huc* Hugen., ut Ecl. II, 45 et al. *aſſis* Erf.——775. *Inductum* Leid. *triumphum* Bigot. et pro var. lect. pr. Hamb., natum ex ſcriptura vitioſa *trophæum*. Sed volebat Mezentius Lauſum induere armis Æneæ, ut in tropæo truncus armis indui ſolet.——777. *Injicit* Heinſ. e Gudiano refinxit: pro vulgato: *Jecit, at*. Turbatur fere in libris: in aliis *Jecit: illa*, ſicque in Medic. et a ſec. m. *at* inſertum. *Jacit* Voſſ. pr. *Conjicit* Parrh. et Montalb. *Ejecit* Mentel. pr. *Injecit* pr. Hamb. Tum *clypeoque* quatuor Burm. *expulſa* Zulich. et alter Menag.——778. *Antorem* Servius, Valerius Probus et Agrœcius, Grammatici jam ſatis monuerunt eſſe ab Antores. Ἀντώρης, ut Διώρης: unde tamen melius fieret *Antoren*. Corruptelas vid. ap. Pier. et Burm. *Antoren* dedit ex ed. pr. Cuningham., idque ſequutus ſum. Apud Cerdam Alciatus Parerg. VII, 16 *Antonem* legebat, quia Plutarchus Antonios originem et nomen ab Antone Herculis filia trahere dixit (in Vita Anton. pag. 917 C). *fixit* Goth. ſec., ſicque Agrœcius de Orthographia laudat.——779. *juſſus ab* Franc.——780. *conſiderat* Gud. a m. pr. et tert. Mentel.

ſua mole, ut dicitur, in veſtigio; quod parum placet. 773. Sic inf. XII, 95. 96. *Nunc o. n.* Similis locus Apollonii I, 466 ſq. 775. Cum alii tropæa in deorum honorem conſecrent: Mezentius vovet, ſe armis induturum eſſe Lauſum filium, ut adeo ille tamquam tropæum adſtet.

777. 778. Intelligo haſtam, magna vi actam, ſuperficiem convexam clipei tantum ſtrinxiſſe, hinc reſiliiſſe, tranſverſim actam, et in Antorem adſtantem aberraſſe; ὀλισθεῖν. 779.

miſſus,

Sternitur infelix alieno volnere, cœlumque
Adſpicit, et dulcis moriens reminiſcitur Argos.
Tum pius Æneas haſtam jacit: illa per orbem
Ære cavum triplici, per linea terga, tribuſque
Tranſiit intextum tauris opus, imaque ſedit
Inguine; ſed vires haud pertulit. Ocius enſem
Æneas, viſo Tyrrheni ſanguine lætus,
Eripit a femine, et trepidanti fervidus inſtat.
Ingemuit cari graviter genitoris amore,
Ut vidit, Lauſus; lacrimæque per ora volutæ.
Hic mortis duræ caſum, tuaque optuma facta,

782. *moriens dulces* aliquot Heinſ.——783. *At p.* pr. Hamb. a m. ſec. et Bigot. cum Goth. tert. *et per* Leid.——784. *Ære cavo* Rom. *ter linea* idem. *lignea* nonnulli ap. Pier., tum Sprot. pr. Hamb. et pr. Moret., ac pro var. lect. Zulich. cum ed. pr., idque Catrœus perperam ſequutus.——785. *imoque* Colot., indocte ex interpretamento. *ſidit* in marg. ed. Sylburg. ap. Burm.——788. *femine* Cariſius et plerique codd. Pier. et Heinſ., itaque ab Heinſio receptum, quem vide. Alii cum Goth. ſec. et tert. *femore*, quod Priſcianus agnoſcit. Conf. ad Tibull. I, 9, 26. *in femine* Goth. pr.——789. *graviter cari* Dorvill.——790. *volutant* tres Heinſ. et duo Burm. cum Erf. *ſolutæ* Bigot. et Goth. tert.——791. *optima facta* erunt fortia: ſicque libri conſtanter. At apud Servium alii: *tuaque, optime, facta*; quod placere poteſt, Ge. Fabricio quoque et Cuninghamo judicibus: ſicque Goth. ſec., etſi e recentiſſimis, et, quod mireris Heinſio non obſervatum, a m. ſec. Mediceus. Unde Jul. Sabinus Aponianum ita legere tradidit. Obſtat tamen, quod bene vidit Brunck., quod additum jam eſt, *juvenis memorande*. *fata* pr. Voſſ. cum eodem Goth., nec hoc male; ut alias fata et caſum jungit poëta.

miſſus, profectus, ut bene Serv. cf. VI, 812. 813. 781. *alieno vulnere*, quod Silius VIII, 630 *telo non in ſua vulnera miſſo*.

783 ſeq. Homeri veſtigia jam veteres hic agnoverunt Iliad. γ, 355 ſeqq. 361 ſeq. Clipeus Mezentii ſeptemplex fuit; ex triplici ære, ex tegumento lineo, triplicique corio taurino compectus; *tribus tauris:* coriis taurinis, ut Homericum βȣ̃ς.

789 ſqq. In loco ſec. de Lauſi in Mezentium patrem pietate Antilochum, Neſtoris f., ante oculos habuiſſe videri poteſt poëta, quippe cujus ſimilis

Si qua fidem tanto eſt operi latura vetuſtas,
Non equidem, nec te, juvenis memorande, ſilebo.
Ille pedem referens, et inutilis, inque ligatus
Cedebat, clipeoque inimicum haſtile trahebat.
Prorupit juvenis, ſeſeque inmiſcuit armis:
Jamque adſurgentis dextra plagamque ferentis
Æneæ ſubiit mucronem, ipſumque morando
Suſtinuit; ſocii magno clamore ſequuntur:
Dum genitor nati parma protectus abiret;

792. Videtur ex Servianis laciniis colligi poſſe, lectum olim fuiſſe *Si qua fides.* An verſum male expletum arbitrabimur, ut nunc eſt? *eſt* deeſt pr. Hamb. et parti Pier. codd.——793. *Non equidem*, ſic interpunxi: nam partes ſententiæ hæ: *Non equidem ſilebo hic mortis duræ caſum—nec te m. j.*——794. *atque ligatus* tres Burm. cum Goth. tert.——796. *Prorumpit* Heinſ. e Romano adoptaverat: is vero *Prorupit* habet, et hoc recte, nam ſequitur *immiſcuit*; hoc igitur nunc emendavimus. Vulgo: *Proripuit*, quod fugientis eſt, non in pugnam prodeuntis.——797. *dextræ* vulgg. cum Servio ante Heinſ., qui e Medic. Gud. et pro div. lect. Hamb. pr. (adde Goth. tert.) repoſuit *dextra*, ut ſit *aſſurgere dextra*, ad ictum inſurgere manu elevata. In Rom. erat *dextram*, minus concinne.——798. *ſubigit* Medic. *morantem* Serv. ad VII, 161.——799. *magno ſocii* Goth. tert.

lis pietas apud Græcos poëtas inde a cyclicis et tragicis fuit celebratiſſima. Vel Pindari Oden VI Pythic. vide. Hoc certe probabilius dixeris, quam quod hiſtoriam de Scipione Africano eum reſpexiſſe aiunt. In hoc vero poëtæ acumen obſervari velim, quod tantam pietatem tribuit filio hominis ſævi et injuſti, quodque hunc ipſum patrem, hominem impium et odioſum, naturæ affectu et amore in filium molliſſimum exhibuit: ut enim in tragicis, ita nunc in epica hac perſona, tanto magis movemur pietatis hoc affectu in homine, qui nullam talis humanitatis ſenſus ſpem de ſe fecerat. 792. *Si qua vetuſtas:* pro poſteritate dicta eſſe debet; aliter *ſi qua* non expediri poteſt: Si qua ſerior ætas fidem habebit tantæ Lauſi pietati et virtuti. *opus* ut ἔργον pro facinore. Simile illud Ciceronis pro Milone 35 *de me nulla unquam obmuteſcet vetuſtas.* 794. *inutilis*, vulnere debilitatus; ut Serv. *illigatus* ſc. haſtæ, quæ clipeo transfixo in inguen penetrarat. Similis locus de Sarpedone Iliad. ε, 664. 665. At Æneas vſ. 797

aſſurgit.

Telaque conjiciunt, proturbantque eminus hoſtem
Miſſilibus. Fuit Æneas, tectuſque tenet ſe.
Ac velut, effuſa ſi quando grandine nimbi
Præcipitant, omnis campis diffugit arator,
Omnis et agricola; et tuta latet arce viator,
Aut amnis ripis, aut alti fornice ſaxi,
Dum pluit in terris; ut poſſint, ſole reducto,

801. *perturbant* Medic. Parrhaſ. Ed. Mediol. et Ven. perpetua variatione. In Ven. etiam *que* deeſt.——802. *clypeoque tenet ſe* alter Hamb. ——803. *effuſi* Zulich. cum Goth. tert. *effuſo* Oudart. *effuſam* Franc. ——805. *et* ante *tuta* abeſt vett. edd. codd. Ge. Fabricii, qui ſublatum volebat; et ſuſtulit Cuningham., ſed numeris verſus debilitatis; tum *tuta —arte* Medic. cum pleriſque Heinſ. ac Parrhaſ., quod illi placebat. Sic quoque Rom. Suus tamen quemque ſenſus docebit facile *arce* præſtare, nec debuiſſe poëtam aliter dicere, cum, genere poſito, mox duas formas ac ſpecies ſubjiciat: cavum ripæ vel antrum; ſolent autem poëtæ generi poſito ſubjicere formam: v. c. inf. lib. XII, 522 *Arentem in ſilvam et virgulta ſonantia lauro.* Et ſic ſexcenties. *tute* Dorvill.——807. *Dum pluit:* ſic etiam Servius diſtinguere juſſit, ne archaiſmus exiſteret: *Dum pluit in terris:* pro in terras. Vix tamen magna ſenſus ſubtilitate opus eſt, ut aliquis percipiat hanc interpunctionem eſſe unice probandam: primum quod Virgilius doctrinæ cauſſa antiquiorem formam prætuliſſe videri debet, præeunte Lucretio lib. VI, 630 *Cum pluit in terris et venti nubila portant*; etſi illa forma non tam antiquior quam exquiſitior dicenda erat; tum vero, quod ex altera interpunctione friget totus locus: quam enim vim habet *in terris* in hac ſententia: *in terris ut poſſint, ſole reducto, Exercere diem?* Edd. variant. Porro *in terras* Ed. pr. Burm. *ut poſſit* Medic. a m. pr. cum aliquot aliis; ſic quoque, quod mireris, itidem a m. pr. Romanus. Etiam Goth. pr.

aſſurgit dextra, inſurgit ad ictum enſe inferendum, manu elevata ac reducta.

802. *tectus tenet ſe:* ſub clipeo, quo miſſilia excipit: Sic ſup. X, 412 *ſeque in ſua colligit arma.* cf. Iliad. γ, 405. 803 ſqq. præclara comparatio: nec Homero quicquam in ea debet Virgilius: etſi laudari ſolet Iliad. μ, 156 ſqq.; nam in illo loco diverſa res geritur. Sed ſimillimus locus eſt in Quinto Calabro VIII, 379—385, qui poëta omnino omnium ditiſſimus eſt his ornamentorum copiis. *diffugit*, aoriſto modo, ut toties. 805. 806. *tuta arce*, latebris, refugio, cavo ripæ vel antro. 807. 808. *exercere diem* opere faciendo: exquiſite, pro, exercendo opere transfigere diem: ut noctem producere cœna, extendere ſermone; diem

Exercere diem: Sic obrutus undique telis
Æneas nubem belli, dum detonet, omnem
Sustinet, et Lausum increpitat, Lausoque minatur:
Quo moriture ruis, majoraque viribus audes?
Fallit te incautum pietas tua. Nec minus ille
Exsultat demens; sævæ jamque altius iræ
Dardanio surgunt ductori, extremaque Lauso
Parcæ fila legunt: validum namque exigit ensem
Per medium Æneas juvenem, totumque recondit.

809. Vett. edd. quas vidimus omnes: *nubem belli dum detinet, omnes* vel *omneis sustinet.* Primum in Ald. tert. emendatum a Naugerio *n. b. dum detonet, omnis Sustinet,* et ex eo aliæ; et aliæ adhæserunt priori. *detonet, unus* in marg. ed. 1544 occurrere video. Pierius tamquam inauditam lectionem e cod. Romano protulit *belli, dum detonet, omnem Sust.*, quæ deinde in edd. saltem Steph. recepta est: quandoquidem etiam Ge. Fabricius sic ex suo Pseudo-Donato et libris vetustis, quos nec denominat, scribere jussit. *detonet* etiam Servius legerat: eamque lectionem Heinsius firmavit, et ante eum, monente Burmanno, Schottus Obss. II, 2. Sed Rom. Cod. lectionem Pierius parum diligenter exhibuit: nam legitur in eo, ut in Aldina expressum, *n. b. dum detonet omnis S.* Iterum eandem hanc lectionem e Palatino excusam video in ed. Commelin. et hinc in Pulman., nec abludit Voss. pr. *dum detonat omnis.* Scilicet distinctione mutata tenere nos veram lectionem nullus dubito: *nubem belli, dum detonet omnis, Sustinet.* Codd. omnes inde a Mediceo vitiosam edd. priorum vulgatarum lectionem retinent: nisi quod Zulich. pro var. lect. *dum detinet atque,* et Exc. Burm. *dum retinet omnis.*——812. *Fallet* Gud. a m. pr. *Fallit et in tantum p. t. nec unius illa Exultat* inepte Franc.——813. *Exsultans* Medic. a m. sec. Mox *que* abest Franc.——815. *jamque* Goth. sec.

diem fatigare remigio sup. VIII, 94, ubi vid. Not. 809. *nubem belli,* ut πολέμοιο νέφος, de pugnæ mole et h. l. de telorum multitudine accipe. Bene Serv, "Bellantium impetum sustinet, donec deferbeat." cf. Cerda.

810 sqq. Ut ingenium, sic oratio Æneæ diversa ab ea, qua simili in congressu cum Pallante utebatur Turnus paullo ille ferocior, sup. 442 sq. 490 sq. 814. 815. *Parcæ fila legunt.* "Proprium, inquit Servius, fuerat, *rumpunt:* tamen *legunt* aut colligunt, aut rumpunt, aut etiam transeunt." Prima bene dixit, cætera minus. Leguntur, puto, inter

nendum

Tranſiit et parmam mucro, levia arma minacis,
Et tunicam, molli mater quam neverat auro;
Inplevitque ſinum ſanguis: tum vita per auras
Conceſſit mæſta ad Manis, corpuſque reliquit.
At vero ut voltum vidit morientis et ora,

817. *Tranſilit* edd. vett. ap. Pier. et codd. pars: ſed Rom. Oblong., tum Medic. et alii Heinſ. *Tranſiit*, quod lectum inde a Naugerio. Heinſio tamen alterum ſe probabat, quia jam v. 785 præceſſerat de haſta: *Tranſiit intextum tauris opus.* Non aſſentiar. *Tranſiit* proprie dictum; et ſic διῆλθε, ut paſſim apud Homerum. *media arma* Rom., minus bene. *minantis* quidam Pier. et Ven., ſed Rom. *minaci*, hoc elegantius; ut ſolet poëta tertium pro ſecundo caſu ponere: er recepiſſe id video Cuninghamum. Cæterum in ed. Burm. erat diſtinctum: *Tranſiit et parmam mucro, levia arma, minacis.* Scilicet Servium ſequutus eſt, qui perperam h. l. monet: minacis *autem non Lauſi, ſed Æneæ.* Immo vero Lauſi, cujus, cum tam minaciter in Æneam inſurrexiſſet, nimis levia haud dubie arma erant parma. Hoc quoque Cerdam ſequutum video. Ornavit autem Maro Homerica Iliad. *υ*, 470. Cæterum quatuor hos verſus 817—820 damnat vir doctus tamquam a re et conſilio poëtæ alienos, et infringentes vim et impetum reliquorum: exacto enim jam per medium corpus enſe nunc ſubjici: etiam parmam et tunicam eſſe enſe perforatam: quod ſane ridiculum et puerile. Vide tamen, an male ſe ſententiæ habeant, ſi ita eas conſtitueris: *exigit Æneas enſem per medium Lauſum: etenim tranſierat enſis parmam et tunicam, et in pectus penetraverat.* Scilicet *Tranſiit et* non eſt *etiam*, ſed jungenda *et parmam et tunicam*; tum deficit particula *Nam* ante *tranſiit.* Conſentaneum autem erat, ut poëta vulneri et morti deſcribendæ immoraretur, cujus tanta vis erat ad animum Æneæ miſeratione movendum.——818. *niverat* Rom.——819. *ſinus* a m. pr. Medic. et Gud. cum aliis Heinſ. (adde Goth. tert et Erf.), ſicque Macrob. et Schol. Juvenal. apud Heinſ., atque hoc ipſum Heinſius dederat; quod, nil monens, mutavit Burmannus.——820. *Cum ceſſit* et *relinquit* Franc. et Dorvill. *Diſceſſit* Goth. ſec.——821. Lenius foret: *Ut vero voltum.*

nendum fila, dum in fuſum colliguntur, h. dum lana e cœlo in filum ducta in fuſo glomeratur. Quod ſi itaque Parcæ *fila extrema* ducunt, nent, etiam ea *legere* recte dicuntur. 817. *tranſiit et:* deſcribit nunc tanti vulneris modum diſertius. *minacis* pro, ejus ſc. Lauſi. 818. Decens in Etruſco juvene veſtis auro texta; quod veſtimenti genus frequentatum Etruſcis fuiſſe conſtat. Ornavit Maro Homerica Iliad. *υ*, 470. 819. 820. *per auras, ad Manes*, ſunt Homerica Iliad. *π*, 856. 857; nihil amplius; nec in his oppoſitis argutandum. *Vita* pro anima, ψυχή.

821 ſeq. Ad miſerationem egregie facit ipſa Æneæ miſeratio, et reſpectus Aſcanii, et in al-

Ora modis Anchisiades pallentia miris:
Ingemuit miserans graviter, dextramque tetendit;
Et mentem patriæ strinxit pietatis imago.
Quid tibi nunc, miserande puer, pro laudibus istis,
Quid pius Æneas tanta dabit indole dignum? 826
Arma, quibus lætatus, habe tua: teque parentum
Manibus et cineri, si qua est ea cura, remitto.

823. *graviter miserans* pars Pier., tum Medic. alter Mentel. et Ven. cum Goth. tert. Burman. notat ex v. 789 patere, *graviter* ad *ingemuit* referendum.——824. *subiit* ante Heins., qui ex Colot. Medic. et utroque Rottend. reposuit *strinxit*, etsi sup. IX, 294 idem hemistichium cum ipsa voce *strinxit* præcesserat; in quo sibi parum constare videtur, cum variare talia poëtam alibi contenderit; per se utrumque bonum est. *stringit* tert. Moret. *subit* Rom. familiæ ductor, in qua etiam Goth. sec. et tert. sunt. ——827. *perentum* scribunt bini Goth. et plures puto codd. *teque peremtum* Ven., quod alicui, qui novas lectiones aucupatur, probare se potest: *remitto te peremtum* (sc. ad sepulturam), *si qua ea cura est Manibus et cineri*, h. si modo Manes et cinis tale quid curant: sc. quod te remitto: quod jejunum est; nec remitti corpus satis erat, verum *sepeliendum* mitti; *cineris* vero notio a recenti cæde erat aliena. Hoc idem adversatur conjecturæ Jo. Schraderi: *teque parenti (Manibus et cineri si qua est ea cura) remitto.* Aliter res se habebat IV, 34 *Id cinerem aut Manes credis curare sepultos?* de Sichæo dudum sepulto. Præstat vulgaris lectio: *te remitto parentum Manibus et cineri*, h. ad sepulcrum patrium, ut inf. XI, 688 *nomen tamen haud leve patrum Manibus hoc referes, telo cecidisse Camillæ.* Tenent tamen interpretem verba adjecta: *si qua est ea cura:* cuinam? num *tibi?* an *Manibus et cineri* parentum? an universe, modo est qui id curet, qui te inferendum curet: ut additum forte sit propterea, quod patria cum patre exulabat Lausus. Sed illa forma: *si qua*, *si modo* poëtis, græcorum more, εἴποτε, non semper est conditionalis, sed interdum caussalis, pro, *ut:* potest adeo omnino accipi, ad curandum, ut funus tuum curetur.

in alterius fortuna cogitatio de casu, qui sibi accidere posset. 824. *patriæ pietatis imago*, amoris sui in Ascanium recordatio: et quem ipse dolorem suscepturus sit in simili casu. Sic interpretandum arbitror. Ea, quæ recordamur, poëtæ per imaginem efferre licet animo objectam. v sup. ad IX, 294. 825 *pro laudibus istis*, ista virtute, ut jam aliquoties vidimus, τὰ κλέα et τὸ κλέος, h. l. virtus, qua, ut patrem servaret, ipse vitæ discrimen adiit. 827. *Arma habe tua.* Magnus scilicet honos in illo ævo habitus, si victum victor non spoliaret. conf. Iliad. ζ, 417. 827. 828. *te remitto parentum manibus et cineri*, h. e. ad sepulcrum patrium, ut te inferant;

Hoc tamen infelix miseram solabere mortem;
Æneæ magni dextra cadis. Increpat ultro
Cunctantis socios, et terra sublevat ipsum,
Sanguine turpantem comtos de more capillos.
Interea genitor Tiberini ad fluminis undam
Volnera siccabat lymphis, corpusque levabat
Arboris adclinis trunco. Procul ærea ramis
Dependet galea, et prato gravia arma quiescunt.

831. *Cunctatos* Hamb. sec.——832. *turbantem* Zulich. *turpantem pulvere crines* laudat Schol. Cruqu. Horatii IV Od. 13, confundens monente Burmanno alterum locum lib. XII, 99.——833. *undas* etiam hic sec. Rottend. Bigot.——834. *lavabat* Medic. Rom. et alii Pier. et Heins., ac Goth. tert., etiam vett. edd. multæ: idque præferebat Cerda. Est tamen otiosum hoc *corpus lavabat*; accommodatius alterum: *levabat acclinis*: est ornate dictum pro acclinabat. Si altera lectio defendenda est, sequi necesse est Cod. Paris., qui distinguebat: *Vulnera siccabat: lymphis corpusque levabat*, et a m. sec. *lavabat*. Recte tamen monet Burm. *siccabat lymphis* non esse divellendum, Statii I Theb. 527 imitationem docere: *siccati vulnera lymphis*. Saltem inde discimus, Statium non aliter in Marone interpunxisse ac nos.——835. *acclivis* et *acclivus* plerique codd. et vett. edd., et fuerunt adeo viri docti, Valesius et Cerda, qui vitiosam lectionem defenderent. *acclinis* vel *adclinis* meliores, Rom. Medic. et alii, cum Servio; nisi quod Mentel. alter ac Scheffer. cum Regio ac Paris. *adclinus*, quod arridebat Heinsio et receptum a Cuninghamo. Depravate *adnixus* Ven. *obnixus* Dorvill. Porro *ænea* Hugen. In fine *ramo* Rom. et Serv. ad Ecl. VI, 16.——836. *Dum pendet* Dorvill. *et* abest Zulich.

inferant; *si qua est ea cura*, simplicissimum est, ad ipsum Lausum cæsum hæc inter cætera referre: si modo tu hoc curas, si sensum hujus rei habes. vid. Var. Lect. 832. *comtos de more* Etruscorum: quod ex vasis aliisque monumentis intelligitur.

833. Sequentia de Mezentio tamquam in tabula exhibita sunt. Declaratur locus, positus, actio ipsa. Similis locus Iliad. ε, 692 seqq. de Sarpedone. *vulnera siccabat lymphis*, sanguinem sistebat frigida aqua. Ignoramus, an primus hoc ausus sit Maro; imitatus est Statius I Theb. 527. Nam τέρσειν et τερσαίνειν, sed *aquæ* notione non adjecta, jam Homerus de vulnere dixerat. 835. " *Procul*, modo juxta, ut Ecl. VI, 16, Servius," non male. Eidem videtur novasse h. l. poëta *adclinis* et *propexam barbam*: equidem novatum dicerem primo loco *quiescunt*, jacent,

Stant lecti circum juvenes: ipse æger, anhelans,
Colla fovet, fusus propexam in pectore barbam:
Multa super Lauso rogitat, multumque remittit,
Qui revocent, mæstique ferant mandata parentis.
At Lausum socii exanimem super arma ferebant
Flentes, ingentem, atque ingenti volnere victum.
Adgnovit longe gemitum præsaga mali mens.
Canitiem multo deformat pulvere, et ambas
Ad cœlum tendit palmas, et corpore inhæret.
Tantane me tenuit vivendi, nate, voluptas,

837. *Stant circum lecti proceres* aliquot Pier. *Stant leti* Dorv. a m. pr. *atque ipse æger* idem. *anhelus* Zulich.——838. *prospexam* Rom. *perpexam, perpessam* vitia codd. et edd. *in corpore* Gud.——839. *rogitans* Gud. Leid. *multumque remittit*, haud dubie doctius, Rom. et Medic. cum Gud. pr. Mentel. et cæteris præstantioribus: itaque recte receperat Heinsius. Excidit tamen et hoc Burmanni recensioni et iterum illatum vulgare *multosque.* ——840. *ferent* Exc. Burm. et Franc. *responsa* Leid.——841. *exanimem* Heinf. e scriptis revocavit; vulgo *exanimum.* v. ad IV Æn. 8. *exanimum socii* Parrh. et Dorvill.——843. *Agnoscit* alter Hamb.——844. *multo* Heinf. secundum Pierium reduxit, ob codd. consensum, et Macrob. IV, 3, tum quoque variasse dicendus est poëta id, quod lib. XII, 611 retractavit: Canitiem *immundo perfusam pulvere turpans*; unde in recentiores (etiam Goth. sec.) et in edd. h. l. venit: *immundo d. p.*——845. *corpori* alter Menag. Moret. sec. et a m. pr. Zulich., quod vulgarius esset; nunc *hæret in corpore.*——846. *voluntas* etiam hic aliquot Burm. cum pr. et tert. Goth.

cent, de armis, seu clipeo. 838. *Colla fovet:* sustinet caput arboris trunco. *fusus barbam,* habens barbam, eamque propexam, fusam in pectus, non otiosum est, sed ad ἐνάργειαν phantasmatis requirebatur, dum ad truncum acclinatus capite demisso, recubat. *in pectore,* pro in pectus, ut bene Serv., antique.

841. Hic magnum poëtam in his agnosce, quod arte sua effecit, ut Mezentii, tam invisi hominis, miseratione animos nostros tangeret. Rationem et modum, et quæ illa sint, per quæ hæc effecit, videant harum rerum studiosi. *super arma,* super clipeo, ut facile assequeris. cf. sup. 506. *ingentem—ingenti:* etiam hæc ad commendationem cæsi juvenis pertinent. Κεῖτο μέγας μεγαλωστὶ Iliad. π, 776. 844. *deformat:* sic ornat Homericum

κατι-

Ut pro me hoſtili paterer ſuccedere dextræ,
Quem genui? Tuane hæc genitor per volnera ſervor,
Morte tua vivens? Heu, nunc miſero mihi demum
Exſilium infelix! nunc alte volnus adactum!
Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen,
Pulſus ob invidiam ſolio ſceptriſque paternis.
Debueram patriæ pœnas odiiſque meorum:

847. *ſuccumbere* vett. codd. Priſciani lib. XVI cum Erf.——849. *M. t. juvenis* Zulich. et pro var. lect. pr. Hamb.——850. *Exitium* cum Ald. pr. plerique Pier., etiam Rom., tum Medic. et cæteri fere omnes. Etiam hoc eſt exemplum conſenſus codicum, emendationis veritate inferioris. Etſi enim adjuvari poteſt ea lectio interpunctione: *nunc m. m. demum Exitium! infelix! nunc alte v. a.*, at tamen *exilium*, quod pleræque vett. edd. habent, et Naugerius intulit, verum eſt; hoc enim primum erat, quod in Mezentii fortuna poëtæ animo occurrere poterat. Sunt autem codd., qui tueantur, Gud. a m. pr. pro div. lect. Rottend. Leid. et ſec. Menag. cum Goth. pr. *nunc autem v.* Dorvill.——851. *violavi* Lutat. ad Stat. III Theb. 697.——822. *P. ob i. regno* idem Lutat. ibid. ex lib. XI, 539, niſi et hic, inquit Burm., *regno* legit pro *ſolio*. Verſus hujus cum ſeqq. ſententia diſtinctione mutata aliter procedit; poteſt enim et ſic interpungi:

Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen.
Pulſus ob invidiam ſolio ſceptriſque paternis,
Debueram patriæ pœnas odiiſque meorum.
Omnes per mortes animam ſontem ipſe dediſſem!
Nunc vivo.

h. Utinam, ut fas erat, omnibus ſuppliciis animam efflaſſem ego, te ſuperſtite! Nunc vivo. Sentio tamen deſiderari ſic in primo verſu *criminis* rationem et cauſſam: quæ in vulgari interpunctione bene ſubjecta eſt.——853. *odiiſque malorum* Montalb.

κατεχεύατο Od. ω, 315. 847. Supra vſſ. 797. 798 Æneæ manum ad ictum patri inferendum ſublatam ſubierat Lauſus et vulnus moratus fuerat, dum pater aſportaretur: nunc *ſuccedere dextræ*, eſt dextram h. e. vulnus excipere alterius loco. 848. *tua per vulnera*, pro vulnere; ut jam millies vidimus: tamen nunc argutantur cum Servio Intpp., et volunt ad invidiam eſſe dictum. *Exilium* præclare memorat; hoc enim primum erat, quod in Mezentii fortuna occurrere poëtæ animo debuit, eum regno pulſum exulare. 850. *nunc alte v.*; loquitur de proprio vulnere v. 785. 786. 851. *crimine*, criminatione et odio; te infamem et odioſum feci meis ſceleribus. 853. 854. *Debueram*, cum deberem, vel ſi debebam pœnam

Omnis per mortes animam ſontem ipſe dediſſem!
Nunc vivo: neque adhuc homines lucemque relinquo.
Sed linquam. Simul hoc dicens adtollit in ægrum
Se femur; et, quamquam vis alto volnere tardat,
Haud dejectus, equum duci jubet. Hoc decus illi,
Hoc ſolamen erat: bellis hoc victor abibat
Omnibus. Adloquitur mærentem, et talibus infit:

854. *dediſſe* aliquot Pier., perperam.——855. *homines vitamque* Sprot.——856. *hoc* e ſcriptorum conſenſu Heinſ. pro vulgari *hæc.* *his dictis* Parrhaſ.——857 Primum, pro *vis*, paſſim in codd. *ſeſe alto* vel *alto ſeſe*, vel *quamvis alto ſe:* ex interpolatione indoctorum hominum. Tum vero *vis tardet* Medic. a m. ſec. et a pr. Gud., cumque iis *tardet* plerique codd. et edd. vett. Forma tamen verbi: *tardeo, ere,* alibi vix occurrit. *vis—tardat* Rom. et al., it. Goth. pr., recte; quod Heinſ. interpretatur: tardat ſe, tardatur; cf. ſup. ad Æn. II, 208. Poteſt tamen commode *vis tardat* accipi, ſolito poëtarum more, pro virium defectus tardat. Servius aliter reddidit: *alti volneris violentia*; ut adeo doloris notio adjuncta ſit. Cerda legiſſe videtur: *vis a. v. tarda.*——858. *Haud dejectus,* animo dejecto.——859. *erit* Gud., ſollenni errore. Heinſius tamen ſuſpicatur fuiſſe: *Hoc ſolamen heri*; eleganter, ſed nulla cum fide. *hoc v. ebibat* a m. pr. idem Gud. *habebat* Montalb. cf. ad XII, 17.——860. *at talia fatur* aliquot Pier., inter quos Rom.

civibus meis; ſi merebar mortem: utinam ipſe vitam, vel omnibus ſuppliciis expulſam, reddidiſſem ſuperſtite te! At nunc vivo, te erepto!

857. *vis alto vulnere tardat:* h. vis ademta, virium defectus, per altum vulnus, tardat. vid. Var. Lect. *Haud dejectus,* animo haud dejecto. 860 ſqq. Diſplicuit hæc ad equum ſuum Mezentii oratio venuſtioribus noſtra ætate. Non defendam Homeri exemplo, in Hectoris et in Achillis equis Iliad. Θ, 184 ſeqq. Τ, 399 ſq., aut Statii imitatione vel Silii; quæ ad alias ætates pertinere videri poteſt. Sed in naturæ humanæ indole hoc ipſum videtur alte inſitum eſſe, ut cum iis ipſis animantibus, quibus diu adſuevimus, tamquam cum familiaribus et ſodalibus agamus et confabulemur. Atque hoc ipſum optimorum hominum confeſſione firmatum vidimus. Non vero pro epici carminis dignitate nimis humile hoc videri debet in equo bellatore. In Mezentio accommodatum erat commentum, quia mox equi

vulnere

Rhœbe, diu (res ſi qua diu mortalibus ulla eſt) 861
Viximus. Aut hodie victor ſpolia illa cruenta
Et caput Æneæ referes, Lauſique dolorum
Ultor eris mecum: aut, aperit ſi nulla viam vis,
Occumbes pariter. Neque enim, fortiſſime, credo
Juſſa aliena pati et dominos dignabere Teucros.
Dixit, et exceptus tergo conſueta locavit 867
Membra, manuſque ambas jaculis oneravit acutis;
Ære caput fulgens, criſtaque hirſutus equina.
Sic curſum in medios rapidus dedit. Æſtuat ingens 870
Uno in corde pudor mixtoque inſania luctu,

861. *Rhœbe* Heinſ. e codd. pro vulgari: *Phœbe.* Apud Macrob. IV, 6 *Rhebe.* An dicendum: ῥοῖβον pro ῥοιβδὸν dictum fuiſſe? *Rhœbus*, ῥαιβὸς, quod in Rom. eſt, συνεϱαμμένον τὰς πόδας ſignificaret. *mortalibus ægris* pr. Moret., quod Maroni, et hinc librario, familiare. *ultra eſt* Rom. *uſquam eſt* Erf.——862. *cruenti* Hugen.——863. *Ut c. A.* Gud. *Lauſique laborum* tert. Moret. At Regius: *dolorem. Ultor.*——865 *Occumbens* a m. pr. Gud., tum Ven. et ſec. Rottend. cum Goth. ſec.——867. *acceptus* Exc. Burm. *in tergo exceptus* Goth. ſec. *aſſueta* pr.——870. *Sic curſu in m. r. redit* Rom., quod et ipſum bonum.——871. *Uno in corde* nec ineleganter multi ap. Pier. et vetuſtiores Heinſii cum Goth. pr., qua de cauſſa hic recepit pro vulgari: *Imo in c.*, quod Pierius præferebat. Deſeruit Heinſ. et hic placitum ſuum, dum variare poëtam ſimilia bis in carmen illata contendebat. Jam autem inf. XII, 667 eſt *Uno in corde.* Habuit tamen hoc Servius quoque in ſuo; et facilis lapſus inter duo: *imus* et *unus* multis exemplis conſtat. *Una in c.* Moret. ſec. et Gud. cum Goth. ſec.; tum *dolor* vetuſtiores Heinſii cum Mediceo Pierii. Romanus tamen cum Mediceo Fogginii in *pudor* conſentiunt, cumque his cæteri. In aliis Pier. *puer*, et in Sprot. *puer* vel *pavor.*

vulnere ipſi ſeſſori cædes paratur. 861. *res ſi qua diu mortalibus ulla eſt.* Gravis ſententia et h. l. affectus plena. 863. *Lauſi dolorum*, ex Lauſi cæde: ut tot alia: II, 784 *lacrimæ Creuſæ.* 867 ſqq. ad ἐνάργειαν a poëta ſubjecta ſunt, ut Mezentii imago ſenſibus noſtris alte inſideat.

871. Pudor, furor, luctus, una et conjunctim (hoc enim eſt *uno in corde*, ſi poëtice hoc extuleris) eum inflammant.

874.

*Et Furiis agitatus amor, et conſcia virtus: *
Atque hic Ænean magna ter voce vocavit.
Æneas adgnovit enim, lætuſque precatur:
Sic pater ille deum faciat, ſic altus Apollo,
Incipias conferre manum.
Tantum effatus, et infeſta ſubit obvius haſta.
Ille autem: Quid me, erepto, ſæviſſime, nato,
Terres? hæc via ſola fuit, qua perdere poſſes.
Nec mortem horremus, nec divom parcimus ulli.
Deſine. Jam venio moriturus, et hæc tibi porto

872. Verſus haud dubie ejiciendus; nam adverſatur loci rationibus; tum inf. XII, 668 iterum occurrit; tandem deeſt in antiquiſſimis Rom. Medic. et a m. pr. Gud. At in Menag. legebatur poſt v. 875. Ejectus eſt quoque a Cuninghamo.——873. *ter magna* Dorvill. *magna ſic* ed. Ven. Burm.——874. *agnovit enim* ex vetuſtioribus Pierianis et ſuis (adde Ed. pr. Burm. cum Goth. ſec. et tert.) præclare dedit Heinſ. pro vulgari: *a. eum.* Idem ad illuſtrandum laudat ſup. lib. VI, 317. IX, 340. Ge. II, 509, ſed in illis locis ratio diverſa; nam h. l. *enim* eſt pro *γάρ τοι. enimvero.*——875. Ut nunc interpungitur, jungenda ſunt: *Sic—faciat—(ut) incipias.* Poteſt tamen oratio juvari: *Sic—Apollo!* (ſc. ut tu conferas manum, congrediaris mecum) *Incipias conferre manum.*——876. *Incipies* Hugen. *manus* ſec. Rottend. vid. XI, 283. *manum mecum* Dorvill., et expleto toto verſu: *manum et mihi jungere pugnam* Exc. Burm. Franc. et Goth. alter. Sup. IX, 741 *Incipe ſi qua animo virtus et conſere dextram.*——877. *ſubiit cominus* Franc.——878. *o ſæviſſime* Zulich.——879. *Terreas* aliquot Pier. Nunc, cum natus mihi ereptus ſit, nihil eſt, quod me terreat.——880. *ulti* Goth. tert. Poſſis aliquid exſculpere; ſed nihili illud eſt.——881. *Nam venio* omnes antiquiores Pier. et Heinſ. cum Medic. et Rom., etiam aliquot vett. edd. et Schol. Statii Theb. III, 71. Tuetur tamen alterum Heinſius tamquam elegantius. Stant pro eo pr. Hamb. Moret.

874. *agnovit enim*, utique; ἦ γάρ τοι; enimvero. 875. Faxint vero dii, ut tecum congredi liceat! v. Var. Lect. *altus* Apollo eſt magnus, ut jam aliquoties novavit Maro. 877. *ſubit* h. l. ſimpl. it, occurrit: aliter ac modo v. 798. 880. *nec divum parcimus ulli*; ut ab eo auxilium expectemus. Alio loco: *nihil ſe jam diis debere*, eodem fere ſenſu. *parcere*, pro vereri, metuere, adeoque omnino *curare*. Sic Gr. φείδεσθαι; φειδώ pro cura. 881. *Deſine* terrere. 885. Lævam in

Dona prius. Dixit, telumque intorſit in hoſtem;
Inde aliud ſuper atque aliud figitque, volatque
Ingenti gyro: ſed ſuſtinet aureus umbo.
Ter circum adſtantem lævos equitavit in orbis,
Tela manu jaciens; ter ſecum Troïus heros
Inmanem ærato circumfert tegmine ſilvam.
Inde ubi tot traxiſſe moras, tot ſpicula tædet
Vellere, et urguetur pugna congreſſus iniqua:
Multa movens animo, jam tandem erumpit, et inter
Bellatoris equi cava tempora conjicit haſtam.

Moret. qu. Ven. et Goth. alter cum edd. vett. Tum Heinſ. emendandum eſſe cenſet: *at hæc*; quod et ipſum elegantius. Sic et Waddelius maluerat apud Burm.——883. *figitque volutatque:* ita Heinſ. e Gud. a m. pr., in quo virum ingenioſum exquiſitioris lectionis ſtudio auram pro Junone amplexum eſſe nullus dubito. Nam primum Gudiani librarii lapſus ille eſt, non lectio: tum poſt *figit* importunum eſt *volutat ingenti gyro*, quod de haſta librata accipere neceſſe eſt, ut *volutat* ſit pro, volvit, rotat. Tandem nemo dicat, quid in vulgata diſplicere poſſit, quam omnes codd. vetuſtiores exhibent: *volatque ingenti gyro*, quod, ſuo more, poëta mox diſertius et ornatius exponit: *ter circum a.* etc. In Mediceo, quod non eſſe animadverſum miror, ſcriptum eſt: *fugitque* (etſi a m. ſec. mutatum) *volatque.* Sic et Voſſ. et vett. edd., uti Ven. 1484. atque hoc mirifice placere poteſt, ut ſit: *telumque intorſit in hoſtem: Inde aliud ſuper atque aliud: fugitque volatque Ingenti gyro.* In Ven. erat: *aliudque: fugitque volatque*, quod interpolatoris eſt, qui non viderat præteritum eſſe tempus poëtæ in his ſollenne. In Leid. erat *fixitque*, ex ſimili ſtupore: quia præceſſerat: *intorſit. figitque* tamen librorum conſenſus tuetur, a quo in his et ſimilibus ſtandum eſt, quando utraque lectio habet quod probari poſſit.——884. *æreus umbo* Medic. et Gud. vid. ſup. ad 271. ——885. *Tum* Franc. *circum acaſtem* Goth. tert., ex librarii inſcitia.——887. *tegmine* et pro var. lect. *agmine* Gud.——888. *tranſiſſe* Franc. et Goth. tert., indocte. *riſiſſe* Bigot.——890. *erupit* tres Burm. *intra* Ven.

in partem non modo ob naturalem equi flexum in lævum, ſed ideo maxime equitabat, ut, ipſe læva clipeo tectus, et dextra expedita, Æneæ, qui ei ſemper a læva in interiore gyri orbe ſtabat, dextrum latus peteret, quod a clipeo tectum non erat. Sed Æneas clipeum circumfert, et hunc quidem 887 oneratum infixis haſtis: is exceperat et ſuſtinuerat tela.

889. *pugna iniqua*, contra equitem ipſe pedes. 891. *tempora trajicit.* Comparant ſimilem locum Iliad. Θ, 81, ubi Neſtoris equus παρήορος (tertius adjectus bigis, συνωρίδι, idem qui

Tollit se adrectum quadrupes, et calcibus auras
Verberat, effusumque equitem super ipse secutus
Inplicat, ejectoque incumbit cernuus armo.
Clamore incendunt cœlum Troësque Latinique.
Advolat Æneas, vaginaque eripit ensem, 896
Et super hæc: Ubi nunc Mezentius acer, et illa
Effera vis animi? Contra Tyrrhenus, ut auras

892. *arrectus* alter Hamb. et Montalb. Mox si scriptum esset, *tum c. auras*, expeditior esset interpretatio. Sed poëta alterum maluit, forte ut celeritatem assequeretur.——894. *ejectumque* Zulich. *dejectoque* Gud. a m. sec. et sec. Mentel.——895. *intendunt* Goth. sec., quod defendi potest; vera lectio non est.——897. *super hoc* Ed. pr. Burm. Est: et insuper hæc addit. *et illi* Hugen.——898. *et auras* Medic. a m. sec. et alii Pier. et Heins., minus bene, et perpetuo lapsu.

qui et σειραῖος, σειραφόρος, nobis funalis, *an der Leine*) percutitur ἄκρην κακκεφαλὴν etc.; ibi equus primum exultat (ἀνέπαλτο), tum caput in terra volutat, ut telo se liberet (κυλινδόμενος περὶ χαλκῷ, ut hoc loc. *cernuus*). 892—894. Quod natura in tali vulnere fert, poëtam scripsisse probabile fit. Igitur equus primum prioribus cruribus elevatus se erigit: simul præ dolore calcibus calcitrat; Sic eques effunditur, et h. l. quidem *in latus* (non in caput, nec resupinus; neutrum reliqua admittunt); mox ipse equus in caput procumbit, et, armo suo, incumbit prostrato Mezentio. Sic mihi videntur singula esse tenenda, ut locus expediatur. *tollit se arrectum*, prioribus pedibus erectis haud dubie. conf. inf. XI, 637. 638. 639, et bene inter multa inania Cerda laudavit Livii locum VIII, 7 *Spiculum inter aures equi fixit* etc. Adde Silium lib. IX, 594 sqq., ubi res ad elephantum traducta. *calcibus* de posterioribus pedibus accipio: quis enim neget equi naturam sic ferre, ut præ dolore calcitret. *Implicat:* hoc ipse poëta dilucid t: *cernuus incumbit armo* suo equus (quis enim aliter accipiat?) domino *ejecto:* quippe qui ad latus equi exciderat. *cernuus* proprie de præcipitato, qui κυβιστᾷ. conf. Serv. 895. *Clamore incendunt cœlum*; uti et mox XI, 147 *incendunt clamoribus urbem.* Esse pro *implent*, facile quilibet et videat et dicat. Sed rationem reddere non tam facile est. Cerda duas rationes proponit: quarum neutra satis facit. Mihi sic videtur expedienda forma hæc: *incendere* poëtis est augere, magnum facere quid. Inde dicitur aliquis *incendere clamorem in aëre, cælo*, h. magnum clamorem movere. Sic *incendere luctum* sup. IX, 500. *vires* V, 455 et quot non alia. Ductum autem ex Tragicorum φλέγειν, ἐπιφλέγειν, pro ἐγείρειν,

ἀνεγείρειν

Suſpiciens hauſit cœlum, mentemque recepit:
Hoſtis amare, quid increpitas, mortemque minaris?
Nullum in cæde nefas; nec ſic ad prœlia veni;
Nec tecum meus hæc pepigit mihi fœdera Lauſus.
Unum hoc, per, ſi qua eſt victis venia hoſtibus, oro;
Corpus humo patiare tegi. Scio acerba meorum
Circumſtare odia: hunc, oro, defende furorem;
Et me conſortem nati concede ſepulcro.
Hæc loquitur, juguloque haud inſcius adcipit enſem,
Undantique animam diffundit in arma cruore.

899. *Suſcipiens* ſec. Rottend.——901. *in prælia* Zulich. et Dorvill. *venit* Medic. a m. pr., ut de Lauſo agat, inquit Heinſ. Probabilius, librarii lapſu.——902. *fœdere* Franc.——903. *veniam* pars codd. Heinſ. ——905. *Circum adſtare* Exc. Burm.——907. *Hoc* Franc.——908. *defundit* Gud. a m. pr. et Rom. *diffudit* Goth. alter et tert. *in arva* ed. pr. Burm. et Menag. pr., male. Jungenda ſunt: *cruore undanti in arma*, thoracem ſeu clipeum.

ἀνεγείρειν. v. c. Sophocl. Aj. 196. Nunc cf. Brunck. ad Æſchyl. Perſ. 393. Jam poëta hoc ipſum doctius transfert ad *cælum*, quod hactenus proprie adeo incendi dici poteſt, quatenus res magno motu accepto omnino *incaleſcunt*, *fervent*. Hinc *fora fervent clamoribus*, *theatra ſtrepitu*. 899. *hauſit cælum* ſ. hauſit oculis, quod malim; ſeu cælum pro aura, anima, quam recepit. Expeditius forte, ut jungas: *auras hauſit*, *ſuſpiciens cælum*: niſi forte oratio ſic nimis tenuis efficitur pro epico carmine. 901. 902. Interfice me: mortem non deprecor. Hoc ſic extulit poëta: Non erit crimini, me interfeciſſe, *nullum in cæde nefas* (Serv. et Cerda: "Mori viro forti nefas non eſt:" quod eſt remotius); *nec ſic—Lauſus* ſc. ut ne me interficeres, aut ut ego mortem deprecarer. Imo vero, dum ſuperſtes Lauſo eſſe non ſuſtinet, mori decreverat. *nec tecum* h. nec Lauſo a te cæſo pugnæ hæc conditio nobis propoſita eſt.

903. *Per, ſi qua eſt venia:* ex more in precum formulis; pro: *per veniam, ſi qua eſt. venia*, gratia, beneficium, ut jam alibi vidimus. Similes morientium preces dederat Homerus Iliad. χ, 338 ſq. et alibi. 905. *defende ſ.* propulſa (ut jam toties ſic ex ἀρκεῖν) odia et iras, quominus corpus meum inſepultum abjiciant et male mulcent; αἰκίζεσθαι. 906. *Et me c.* pro vulgari oratione *conſortem ſepulcri nato* poſuit exquiſitius. Eſſe pro hoc dictum illud, etiam Macrob. VI, 6 monuit.

EXCURSUS I.

Auxilia Æneæ ex Etruria.

Lib. X, 166 sqq. Non omnes veteris Etruriæ civitates memorari a poëta, cum copias inde adductas recenset, manifestum est. Ex iis quoque, duodecim numero, civitatibus, quæ rempublicam Etruscorum constituebant, *Clusium* et *Cære* tantum nomine posuit, reliquas præteriit. Habuit igitur dilectum? an temere apposuit, quæ in mentem veniebant? Si nostrum Virgilium bene novi, habuit ille haud dubie, quod cum judicio et veteris memoriæ respectu in hoc loco sequeretur; in aliis quidem, quod maritimæ urbes sunt et navium copiam suppeditant; in aliis cognationem et amicitiam cum Romanis, ut in Clusio et Cære; seu fabulas priscas, ut in Mantua. *Cære* quidem summo cum dilectu primo loco posuit, quoniam Mezentium regem pulsum bello persequi decreverat ea civitas, castris in propinquo urbis positis, quibus Æneas exceptus cuncta statim ad profectionem parata reperit (sup. VIII, 478—494. 603 sq.): quod nisi opportune accidisset, ad parandas copias mora facta esset, quæ poëtæ totam narrationem perturbasset. Mature autem cum Romanis Cæretani in amicitiam et societatem venere, sacris et sacerdotibus, cum Galli advenissent, receptis. v. Liv. V, 40. 50. In civitatem quoque adscripti sunt, etsi sine suffragio. Cæretanis societate adjunxit poëta civitates loco vicinas, plerasque littoralem Etruriæ regionem incolentes, nam longinquis locis copias arcessere non potuit; potuit alias quoque rationes spectare, quas in tantis historiæ Etruscorum tenebris nunc ignoramus. Illud tamen vel maxime miror, quod nulla *Cortonæ*, seu *Corythi* veteris, mentio facta est, cum inde originem trahere dictus esset Dardanus, etsi Acron inde oriundus inf. X, 719 memoratur. Sed si recte conjicio, cum Agylla vetus Pelasgorum urbs esset, in societatem adscripsit poëta alias civitates, quas Pelasgi inhabitasse dicti sunt. Dionys. I, 20, qui classicus locus est, multas eos urbes partim Siculis ereptas, partim a se extructas, habitasse ait communiter cum Aboriginibus, eo in numero esse *Cære, Pisam,*

Saturniam

Saturniam et alias quasdam urbes, quas ipsis, temporis progressu, Etrusci eripuerunt. Potuere ergo inter eas urbes, quas Pelasgi tenuere, et illæ esse, quas poëta recensuit.

Clusium, Camers vel Camars olim dictum, inter Æneæ auxilia bene referri potuit, quandoquidem in societatem et amicitiam a Romanis receptum Gallorum arma in Romanos avertit: Liv. V, 36 sq. Erat urbs antiquissima, quam Umbris ejectis Etrusci suam fecerant. De hac et nonnullis urbibus sequentibus vide nunc *Lanzi,* viri docti et ingeniosi, librum de Lingua Etrusca *(Saggio di Lingua Etrusca* To. II.) *Cosæ,* vel Cosa, ad mare supra Herculis portum sitæ, *Cosa Volcientium* Plinio dictæ lib. III, 5, 8, a *Volcis* videntur esse deductæ; antiquum id fuit Etruriæ oppidum, forte ad ipsum Clusium originem retulit, aut sub Clusinorum potestatem olim fuit: Certe ex his unum agmen conflatum videmus in Virgilio. Ducit illud Massicus: sub quo adeo Clusinorum Lar esse debuit *Osinius,* qui infra v. 655 memoratur. Alterum agmen est ex *Populonia* seu Populonio et ex insula *Ilva* seu Æthalia, nunc *Elba,* ei objecta, coactum. Populonii origo incerta est. vid. Serv. ad h. l. Ilva, Etruscorum colonia (vid. Stephan. in Αἰθάλη), olim æris, mox ferri fodinis nobilissima: vid. Strabo V, p. 342. Diodor. V, 13 et al. apud Cluver. Ital. pag. 502 sqq. et Serv. ad h. l. Mille viros *Pisa* adductos videmus v. 175—180. Pisam autem inter urbes a Pelasgis et Aboriginibus habitatas paullo ante vidimus: ut adeo inter antiquissimas illam fuisse necesse sit. Lycophron ipsos Lydos advenas Pisam occupasse tradit v. 1359, quod ex opinione veterum de Etruscorum ex Lydia origine intelligendum. Fecit tamen scriptoribus fraudem et hæc nominis similitudo, ut a Pisa Elidis profectos dicerent, qui Pisam Etruriæ conderent; vid. Strabo V, pag. 340 B. Plin. III, 5. Justin. XX, 1. Solin. 8. Copiosius e nostro poëta persequitur Rutilius Itin. I, 565 sq. Addit Strabo fuisse eos ex iis, qui Nestorem ad Ilium sequuti in reditu via aberraverant. Homerus tamen Pisatas non commemorat inter eos, quos Nestor adduxit. Adde Serviana ad v. 179 h. l., unde patet plura fuisse poëtarum vel historicorum commenta de Pisæ origine. Alia tamen in Servio legerat Jul. Sabin. Sequitur v. 180—184 Astur cum trecentis ex *Agylla* seu *Cære* et vicinis locis adductis, scilicet ex agris ac vicis circa *Minionem* fluvium (nunc *Mugnone)* haud longe a Centumcellis; exiguo intervallo versus occidentem fuit Gravisca vel *Graviscæ*; ultra Minionem ab oriente,

oriente, verfus Cære, *Pyrgi.* Egit de utrifque diligenter Cluver. Ital. p. 483. 495. Servius ad h. l. Pyrgos ait *caftellum* fuiffe *nobiliffimum eo tempore, quo Tufci piraticam exercuerint (nam illic metropolis fuit:* ab indocto homine fuit adjectum) : *quod poftea expugnatum a Dionyfio tyranno Siciliæ dicitur* (Diferte narratur res a Diodoro XV, 14, ubi cf. Weffeling.), *de quo Lucilius:* Scorta Pyrgentia. *Pyrgi* jam Rutilii ætate, ineunte Sæc. V: *Nunc villæ grandes, oppida parva prius* Itin. I, 223. 224. Omnino totus ille Rutilii locus cum hac carminis parte comparandus eft. Quod Gravifcas *intempeftas* dixit, fitum refpexit in humili ac paluftri planitie fub montibus Cornetanis a læva Martæ fluminis. Rutil. Itin. I, 282 Gravifcæ, *Quas premit æftivæ fæpe paludis odor.* Cato in Origg. apud Serv. ad h. l. *Ideo Gravifcæ dictæ funt, quod gravem aërem fuftinent:* quod fi ita eft, nomen a Romanis demum vel a Latinis inditum effe debuit.

Inde a v. 185 *Ligures* Etrufcis comites dedit, vicinum populum, quicum multa bella gefferant veteres Etrufci : nunc vero addidiffe eos videtur propterea, quoniam ornatum dabat carmini ea gens, quippe de qua veteres fabulæ, poëtarum carminibus decantatæ, olim fuere plures; quibus cauffam dedit Græcorum prifcorum ἀνιστορησία in his locis, dum Padum f. Eridanum in Ligurum finibus ex monte Vefulo ortum una cum oftiis et fuccino, tum Phaëthontem et Cygnum ad Ligures retulere. Pherecydes primus fabularum harum auctor fuiffe videtur: faltem is primus Eridanum edidit fecundum Hyginum fab. 154; fabulam de Phaëthonte et Heliadum electro primi Æfchylus, Philoxenus, Nicander, Euripides, Satyrus, commenti effe videbantur Plinio XXXVII, 2 f. 11, 1. De cæteris vid. Not. ad v. 185 fq. cf. fup. p. 405.

Claudunt agmen quingenti *Mantuani* duce *Ocno* v. 198—212, quem, Tiberis et Mantus filium, Mantuam condidiffe et matris nomen urbi impofuiffe acceperat Maro. *Mantuæ* originem antiquiffimam fuiffe neceffe eft, cum poëta ad hæc tempora eam referre aufus fit. Tiberis filius non male habitus *Ocnus:* cum ab Etrufcis condita fuerit Mantua tum, cum, barbaris, qui ea loca incoluerant, expulfis, loca ultra Apenninum illi tenerent. *Manto* autem Tirefiæ filia mater ei data, fecundum eundem vulgarem Romanorum errorem, quo urbium Italiæ nomina et origines a Græcis repetebant: qua de re fatis in Excurff. ad lib. VII dictum eft. Ocnus autem hic, vel Auc-

nus nullo modo cum Græcorum Ocno eſt confundendus, quem in locis inferis collocarunt nonnulli ex poëtis. Diverſa de Ocno alios et de Mantuæ origine tradidiſſe, ex Servio ad v. 198 colligi poteſt; fuerunt enim qui Bononiam quoque, olim Felſinam, ab eo conditam traderent: at Mantuam a Tarchonte conditam narraverant alii, Mantuamque ideo nominatam, quod Etruſca lingua *Mantus* Dis pater eſt, cui urbem conſecravit. Quæ ſequuntur v. 201—203 *Mantua dives avis: ſed non genus omnibus unum; Gens illi triplex, populi ſub gente quaterni, Ipſa caput populis, Tuſco de ſanguine vires*, plurimum habent obſcuritatis. Servii nota ad v. 201 et 202 admodum corrupta et obſcura eſt, et quantum intelligo ex binis interpretationibus diverſis conflata. Altera hæc: ut *Mantua tres habuerit tribus, quæ in quaternas curias dividebantur*. Ita dicerem ſub Gallorum incurſionem Etruſcos ex cæteris XI civitatibus circumpadanis Mantuam confluxiſſe, et fuiſſe in tres tribus deſcriptos, quarum quæque quatuor demos haberet, quos Virgilius *populos* dixit. Verum ſic non poterat Mantua dici *caput his populis*. Attigit locum Jo. Fr. Gronovius ad Liv. V, 34. 35 et *gentem triplicem* accipit tres regiones. Docet ille quidem eo loco copioſe, *gentes* et *populos* ſæpe conjungi apud ſcriptores, et patere gentem latius, ac poſſe ſub ſe comprehendere plures populos, de quo nemo facile dubitet. Verum hæc omnia Virgilianum locum parum expediunt. Fac enim hoc ita ſe habere: Mantuam (aut, quod malim, agrum Mantuanum) habuiſſe tres regiones, quarum quæque contineret quatuor populos (h. conventus, δήμους), an de priſco Mantuæ ſtatu ſic conſtat melius? an in vetere hiſtoria quicquam eſt, quod cum ea memoratione conſentiat? Nec vero verſus præcedens convenit: *Mantua dives avis*; quid enim his cum illa diviſione in regiones commune eſt? Cluverius in Ital. ant. p. 255, etſi populos quaternos prorſus explodit, tamquam poëtæ commentum, quo diverſas hiſtorias compilatas miſcuerit: *gentem* tamen *triplicem* agnoſcit et ad triplices colonos refert, qui Mantuam inſederunt. Fuerunt enim conditores urbis Etruſci: iis ex agris circumpadanis expulſis, Galli urbem tenuerunt aut Etruſcis fuerunt admixti; tandem ex finitimis Venetis nonnulli inter cives adſcripti fuere. Ea vero ratio nec illud expedit: *dives avis*; nec reliqua, inprimis hoc: *illa caput populis*. Servius ad v. 201 primum a Thebanis, deinde a Tuſcis, noviſſime a Gallis, vel, ut alii dicunt, a Sarſinatibus, qui Peruſiæ conſederant, conditam narrat

Mantuam:

Mantuam: quæ unde acceperit, cum inepta prorſus ſint, nemo facile dicat. Thebanos intulit forte propter Manto. Meo quidem judicio hæc omnia facile expedias, ſi memineris Etruſcos antiquitus, cum trans Apenninum late omnia tenerent, regionem circumpadanam in XII civitates deſcripſiſſe, quemadmodum ipſa Etruria XII civitates principes habebat. Cf. Polyb. II, 17. Liv. V, 33. Inter has XII civitates Virgilium arbitror non modo retuliſſe Mantuam ſuam; id quod recte faciebat: nam etiam Plin. III, 19 ſ. 23 *Mantua Tuſcorum trans Padum ſola reliqua:* verum etiam principem cæteris præpoſuiſſe; etſi honorem eum ab aliis Bononiæ habitum conſtat. Plinius utique lib. III, 15 ſ. 20 *Bononia Felſina vocitata cum princeps Etruriæ eſſet*; etſi ſententia Plinii et hæc eſſe poteſt: fuiſſe et ipſam Felſinam inter principes. Copias igitur adducebat Ocnus Mantuanas ex XII populis Etruſcis, qui incolebant agrum circumpadanum, conflatas: itaque *non genus omnibus unum* erat. Quod vero addit poëta, ex eo primum diſcimus, XII illos populos ſeu civitates in tres gentes fuiſſe diviſas; id quod ad Etruſcas origines notabile eſt. *Non* igitur poëta, quod voluere interpretes, *de Mantuanorum origine* in h. l. agit, nec de majorum diverſa ſtirpe, nec de diviſione agri Mantuani in regiones et conventus; *ſed de copiis* agitur, *quas Ocnus* Mantuæ conditor *adducit ex civitatibus XII circumpadanis,* quibus Mantua illo tempore caput erat.

Mantuanis accenſuit denique v. 208 *Auleſtem,* quem inter Italos non ignobilem fuiſſe ex Servianis laciniis ad v. 198 colligo: fuit enim ſecundum nonnullos Ocni frater et *Peruſiæ* conditor habitus.

Illud adhuc ſubjiciam: novam ſuper loci interpretatione moveri poſſe difficultatem ex Silio, qui VIII, 600. 601 in recenſu populorum et civitatum: *Et quondam,* inquit, *Teucris comes in Laurentia belli Ocni priſca domus parvique Bononia Rheni.* De Mantua eum accipi non poſſe, manifeſtum fit, quod viris doctis notatum, cum v. 594 jam eam memoraverit. Neceſſe igitur eſt, Silium verba *patriis ab oris* ſup. v. 198 hujus lib. X accepiſſe de Bononia, tamquam priſca Ocni et patria ſede, antequam ad Mantuam condendam diſceſſiſſet. Diverſa igitur et hæc eſt ab ea, quam ſupra ex Servio ad v. 198 attigimus, fabula de condita ab Ocno Felſina (ut cum Cluverio legendum), ſeu Bononia. Lux ex his affundi poteſt notæ Julii Sabini ad vſ. 203 *Ipſa caput populis,* qui de Bononia hoc accipere voluit.

EXCUR-

EXCURSUS II.

De Amyclis tacitis.

Lib. X, 564 *tacitis regnavit Amyclis.* Cur *tacitas Amyclas* dixerit, varia commenta affert Servius, vix digna quæ repetantur. Quæ probabiliter dici possint. hæc esse arbitror: Loca Lucilii: *Mihi necesse est, loqui: nam scio Amyclas tacendo periisse,* Silii VIII, 529 et Pervigil. Ven. sub f. satis docent, ad illam narrationem poëtam respexisse, qua, " cum frequenter falso " nuntiarentur hostes, et inani terrore civitas quassaretur, lata " lege cautum est: ne quis unquam hostis nuntiaret adventum. " Postea cum vere hostis veniret, nullo nuntiante, ex improviso " civitas capta est: unde *tacitæ Amyclæ* dictæ sunt, quod " periere silentio." Recte hæc ab Aspro, nam is auctor a Julio Sabino proditur, tradita videntur, sed falso ad has Ausonum Amyclas revocata, quæ a serpentibus deletæ fuere; v. Notam: cum ea ad Amyclas Laconicæ spectarent, quas a Doriensibus deletas esse, proditum reperimus. Nam, Peloponneso a Doriensibus et Heraclidis occupata, oppida aliquot Laconicæ per ducentos adhuc annos tenuerant Achæi, donec, paullo ante bellum Messenium primum, regis Telecli ductu, Dorienses seu Lacedæmonii ea loca expugnata solo æquarunt. Inter quæ fuere Amyclæ, quæ acriter restiterunt, nec nisi belli diuturnitate attritæ in ditionem cesserunt. Tropæum de iis erectum pro argumento virtutis eorum, qui victi erant, habebatur: Pausan. III, 2, p. 208 et c. 12, p. 237. Amyclæ eversæ vici formam per multa tempora habuerunt, claræ inprimis dei Amyclæi templo et throno. v. ibid. III, 19 et 18, de quo disputatum est a nobis in *Antiquar. Abhandl. I Stück.* De expugnatione illa Amyclarum a priscis scriptoribus plura fuisse narrata, tum ex Pausania, tum ex Pindari locis Isthm. VII, 18—22. Pyth. I, 124. 125. 126 patet: unde intelligitur, fuisse Ægidarum, quæ Spartæ tribus erat Thebis oriunda, præcipuas in eo bello partes Amyclasque illis habitandas esse assignatas. Si veterem commentatorem in Pyth. V, 96 et 101 et Isthm. VII, 18 integriorem haberemus, plura ex Ephoro et Aristotele de hoc bello teneremus. A Strabone lib. VIII, p. 560 C. 561 D. ex Ephoro (conf. Meurs. Misc. Lac. IV, 3), Amyclæ ab Heraclidis Philonomo, qui Lacedæmonem iis prodiderat, concessæ narrantur; si vera sunt, quæ Conon Narrat. 36 ap-

posuit, adducti ab eo coloni ex Imbro et Lemno fuere, qui tertia hinc ætate, seditione adversus Dorienses facta, ejecti Cretam adierunt et Gortynem occuparunt. Ad hoc itaque tempus referenda esse videtur Amyclarum illa a Doriensibus facta expugnatio: urbe ex improviso occupata. Ut autem hoc *ad Amyclas Italiæ* transferri posset, error ille, quem toties castigavimus, locum fecit, cum non modo Græcorum colonias per totam Italiam disseminarent veteres auctores Latini, verum etiam urbium origines ac notitias nominum similitudine corrumperent. Urbem *Amuclas* in his locis Italiæ fuisse nemo dubitet. Sed nominis similitudo fecit, ut a nonnullis narraretur, Laconas eam urbem condidisse, et ab Amyclis suis nomen indidisse. De tempore coloniæ ductæ varie traditum. Alii comites Castoris et Pollucis huc appulisse narrarunt, alii Amyclæos cum Glauco, Minois filio, venisse (apud Servium); tandem etiam fuere, qui Lycurgi ætate coloniam ductam dicerent ab iis, qui novis legibus uti nollent: hos enim, ubi in agro Pomentino escendissent, Feroniæ fanum extruxisse, et partim inde Sabinos contendisse. v. Dionys. Halic. lib. II, 49 (p. 113).

——tibi, magne, tropaeum
Bellipotens. Æn. XI, 7.

P. VIRGILII MARONIS
Æ N E I D O S
LIBER UNDECIMUS.

ARGUMENTUM.

Occiso Mezentio victor Æneas Marti tropæum erigit: Pallantis mortui corpus magno pompæ apparatu ad Evandri urbem remittit: ubi summo et patris et suorum omnium luctu excipitur —99. Interim oratores a Latinis missi dierum duodecim inducias impetrant: quo temporis spatio utrique suorum cadavera perquirunt, supremoque sepulturæ honore prosequuntur — 224. Eodem quoque tempore Venulus, quem sub belli initium legatum ad Diomedem miserant Latini, ad suos rediens auxilia sibi denegata renuntiat—295. Ea spe destitutus Latinus, consilio convocato de summa belli consultat, legatosque de pacis conditionibus ad Æneam mittendos censet—335. Ibi Drances et Turnus pro inveterato inter ipsos odio se mutuis conviciis proscindunt —444.

—444. Interim Æneas, bipartito divisis copiis, levis armaturæ equites planis itineribus ad urbem præmittit: ipse cum reliquo exercitu per loca silvis montibusque impedita ad editiorem oppidi partem contendit. Cujus rei nuntio Laurentum perlato consilium dimittitur: paranturque ea, quæ ad urbis defensionem putantur pertinere—485. Turnus cognito per exploratores Æneæ consilio bifariam et ipse suas copias partitur: equitibus Messapum et Camillam præficit, eosque hostium equitibus opponit; ipse cum peditibus angustias, qua necessario Æneæ ad urbem iter erat, breviori itinere occupat, atque ibi in insidiis subsistit—531. Interponitur episodium de Camilla—596. Interim equestre prælium committitur, diuque dubio utrimque eventu pugnatur—647. Ibi Camilla, magna prius edita hostium strage, dum Chloreum, Cybeles sacerdotem, armorum ejus pulchritudine capta, incautius sequitur, ex insidiis ab Arunte hasta trajicitur—835. Quam tamen sacræ virginis cædem Aruns non diu tulit inultam: nam et ipse paullo post ab Opi, Dianæ ministra, sagitta trajectus offensi numinis pœnas persolvit—867. Camillæ nece consternati Rutuli fugam arripiunt: Trojani urbis oppugnationem parant—895. Ejus calamitatis nuntio ab Acca, Camillæ comite, ad Turnum perlato, relictis quas obsederat angustiis, suis auxilio accurrit. Eodem subsequitur et Æneas; et, quoniam imminente jam nocte prælium committi non poterat, utrique positis ante urbem castris considunt—*ad fin.*

Ductus adversus Latinorum urbem Laurentum Æneæ exercitus merito, ut partem argumenti et rerum narratarum, ita librum Æneidis constituit. Hoc, quod per se parum fecundum erat et jejunum, magna rerum, accessionum, et episodiorum copia, ornavit poëta: funere Pallantis, sepultura cæsorum, reditu legatorum Latini ad Diomedem, consultatione de legatis cum pacis conditionibus ad Æneam mittendis, et, in ipso accessu ad urbem, Camillæ pugna et cæde.

ÆNEIDOS, LIBER UNDECIMUS.

Oceanum interea ſurgens Aurora reliquit.
Æneas, quamquam et ſociis dare tempus humandis
Præcipitant curæ, turbataque funere mens eſt,
Vota deum primo victor ſolvebat Eoo.
Ingentem quercum deciſis undique ramis
Conſtituit tumulo, fulgentiaque induit arma,
Mezenti ducis exuvias ; tibi, magne, tropæum,

2. *et* abeſt nonnullis Pier. et Heinſ., etiam edd. vett. *humandi* Zulich. ——3. Julius Sab. ad h. v. " Apronianus legit : " *mens turbata præcipitat funera.*" Spectat hoc eo, quod in Mediceo legitur : *funera* ; ſic quoque Exc. Burm., perperam.——6. *Conſiſtunt* Goth. tert., perperam et hoc. Truncum quercus amputatum ſtatuit, conſtituit, Æneas in tumulo.—— 7. *eximias* Franc. *triumphum* Goth. tert. pro var. lect. pr. Hamb.

1. Altero mane poſt ſuperioris diei pugnam, cujus exitum non diſerte memoravit, ſed Mezentii cæde territos Rutulos in fugam ſe dediſſe facile unuſquiſque aſſequitur. Brevitatiſne ſtudio hoc dederit poëta, qui ſemper ad eventum feſtinat, et, quæ ornari nec poſſunt, omittit, an ſecundis curis reſervarit, quis pro certo affirmet?

2. 3. *curæ præcipitant*, potentius, quam, urgent, premunt, ut impenderet tempus humationi cæſorum militum. *funere*, dolore ex funeribus ſuorum, inprimis Pallantis. 4. *Eoo* Lucifero, ut ſup. III, 588. Ad religionem autem Æneæ hoc ſpectat, quod ante omnia perſolvit diis vota (*vota deorum*), et nunc quidem tropæo in Martis honorem conſtituto. 5. Locus de tropæo erigendo luculentus : quem æmulatus eſt Stat. Theb. II, 704 ſqq., ad orationis ſaltem copiam comparandus. *tumulo*, ſeu eminentiore loco, ſeu terra aggeſta. *aggere camporum medio* dixit Statius l. c. 708. *Tela trunca viri*, fractas Mezentii haſtas ſub X, 882 ſqq. *bis ſex*; Statius ibid. *perfoſſaque volnere crebro arma.* Ad faſtidium argutantur Intpp. Illata fuere

Bellipotens; aptat rorantis ſanguine criſtas,
Telaque trunca viri, et bis ſex thoraca petitum
Perfoſſumque locis: clipeumque ex ære ſiniſtræ
Subligat atque enſem collo ſuſpendit eburnum.
Tum ſocios, namque omnis eum ſtipata tegebat
Turba ducum, ſic incipiens hortatur ovantis:
Maxima res effecta, viri; timor omnis abeſto,
Quod ſupereſt; hæc ſunt ſpolia, et de rege ſuperbo
Primitiæ; manibuſque meis Mezentius hic eſt.

8. *roranti* Goth. ſec., ſicque Rom.——9. *Truncaque tela* Goth. tert. *virum* Lutat. ad Stat. II Theb. 710.——10. *Effoſſumque* Dorvill. *ſiniſtra* aliquot Heinſ. *ſiniſtris* vel *ſiniſtra* Gud.——11. *eburneum* Gud. a m. ſec., applaudente Heinſio.——12. *Cum ſ.* Cariſius lib. IV citat. *omnis conſtipata* Goth. tert.——14. 15. Mutavi hic Heinſianæ recenſionis interpunctionem, quæ manifeſte ſententiam vitiabat: *Maxima res effecta viri. Timor omnis abeſto. Quod ſupereſt: hæc ſunt* etc. Imo vero jungenda: *timor omnis abeſto*, quod id attinet, *quod ſupereſt* (κατὰ) τὸ λεῖπον τοῦ πολέμου. Quæ ſequuntur: *hæc ſunt ſpolia*, illuſtrant illa: *maxima res effecta.*——15. *et* deeſt Ven. et ſec. Rottend. Alii apud Heinſ. diſtinguebant: *et de rege ſuperbo Primitiæ manibuſque meis: Mezentius hic eſt.* Parum ſcite.——16. *manibuſque meis Mezentius hic eſt.* Paullo durior eſt oratio verborum junctura: *meis manibus Mezentius hic eſt*, talis eſt, mea virtute huc eſt redactus: quod de eo ſupereſt, hoc *eſt.* Supra IX, 481 *Hunc ego te, Euryale, adſpicio.* Nunc *tropæum* oſtenditur, Mezentii armis indutum, quod Mezentium eſſe ait. Hoc acumen veteribus, ſaltem Maroni, placuiſſe, inf. v. 173 docet: *Tu quoque* (Turne) *nunc ſtares immanis truncus in armis:* tu quoque nunc eſſes tropæum. *in manibuſque* Voſſ. *hicc' eſt* monet legendum eſſe Marius Victorinus in Grammatica. vid. Heinſ. ad II, 654. Pro adverbio *hic* accipiunt nonnulli, minus bene: nec melius ſuccedit, ſi quis cum Cerda titulum imaginis animo cogitet.

vulnera per totam pugnam. v. ſup. X, 691. 692. 715. 716.

14. 15. 16. Similis oratio Achillis victo Hectore Iliad. χ, 391—394, ubi Ἠράμεθα μέγα κῦδος, quod hic *Maxima res effecta*, ſimpl. pro magna res peracta. *Primitiæ* ſc. vel belli, vel ſpoliorum, τὰ ἀκροθίνια: ut poëtice ornaverit rem et propria et exquiſita voce. *de rege ſ.*, Mezentio, non Turno, ut Serv. et alii. 16. et mea virtute de Mezentio nihil ſupereſt quam hoc tropæum, hæc ejus arma trunco impoſita. Dictum acutius, puta cum geſtu, οὗτος

Nunc iter ad regem nobis muroſque Latinos.
Arma parate, animis et ſpe præſumite bellum;
Ne qua mora ignaros, ubi primum vellere ſigna
Adnuerint ſuperi, pubemque educere caſtris,
Inpediat, ſegniſve metu ſententia tardet.
Interea ſocios inhumataque corpora terræ
Mandemus: qui ſolus honos Acheronte ſub imo eſt.
Ite, ait; egregias animas, quæ ſanguine nobis
Hanc patriam peperere ſuo, decorate ſupremis
Muneribus: mæſtamque Evandri primus ad urbem

17. *Tunc* duo Burm.——18. *Arma parate animis.* Aut hypallage eſt, inquit Servius, pro *armis parate animos*, aut certe mutanda diſtinctio, ut ſit: *Arma parate: animis et ſpe præſumite bellum.* Atque hoc probat Burm., non enim ſatis eleganter dici *animis parare* arma. Tantilli erat videre, *arma* eſſe pro pugna dicta: pugnam autem parare animo, eſſe exquiſitius dictum, quam quod ſollenne eſt: parare animos ad pugnam.——19. *Ne qua hora* Goth. tert. *avellere* præſcriptum eſt ab Heinſio; reperio id exaratum in una Ald. pr. Nam altera 1505 conſentit in *vellere*, quod ubique editum video. Et id Servius interpretatur. *evellere* Dorvill.—— 20. *Adnuerent* Rom. *Adnuerunt* Leid. *Annuerant* Ed. pr. Burm. *pubeſque* Ven. *puppem inducere* Goth. tert.——21. *ſegniſque* Heinſ. e libb. (ſicque Ald. tert) pro vulgari: *ſegneſque.* At porro Medic. *ſegniſve*, nec aliter Rom. *ſigniſve.* Hoc itaque cum Brunckio repoſui. Alii *ſegnique*; edd. vett. aliquot: *ſegneſque metus.*——23. *eſt* abeſt Rom. et aliis Pier., uni Heinſ. et ed. pr. Burm.——24. Servius: "Vitioſe in media oratione *ait* poſitum Critici notant." Satis indoctos illos fuiſſe neceſſe eſt: cum adeo frequens hæc ſit verbi: *inquit: ait*, iteratio. Aliter Burm. rem expedit: ut nunc ad milites aut famulos ſe convertat. *egregiaſque* Ven. *qui* Macrob. et Schol. Horat. ap. Heinſ.——25. *pepigere* Bigot. *et decorate* Oudart.

ἐκεῖνος ὁ Μεζέντιος. vid. Var. Lect. 19. *ubi primum vellere ſigna Annuerint ſuperi.* Verba Romana: et captis auguriis id fieri ſolitum: ſed hic poëta ornatus cauſſa tantum poſuiſſe videri debet: cumprimum licebit agmen ducere. 21. *ſententia* pro cunctatio; quod adjuncta efficiunt: *ſegnis metu* et *tardet.* 23. *qui ſolus*; notiſſimum illud Homericum τὸ γὰρ γέρας ἐστὶ θανόντων Iliad. π, 675 et alibi. 24. 25. 26. Egregia et in laudationibus (λόγοις ἐπιταφίοις) pro patria mortuorum frequentata oratio. Exempla quoque nonnulla collegit Cerda.

Illud

Mittatur Pallas, quem non virtutis egentem
Abſtulit atra dies, et funere merſit acerbo.
Sic ait inlacrimans recipitque ad limina greſſum:
Corpus ubi exanimi poſitum Pallantis Acœtes
Servabat ſenior, qui Parrhaſio Evandro
Armiger ante fuit; ſed non felicibus æque
Tum comes auſpiciis caro datus ibat alumno.
Circum omnis famulumque manus Trojanaque turba
Et mæſtum Iliades crinem de more ſolutæ.
Ut vero Æneas foribus ſeſe intulit altis:
Ingentem gemitum tunſis ad ſidera tollunt
Pectoribus, mæſtoque inmugit regia luctu.
Ipſe, caput nivei fultum Pallantis et ora

28. *et f. vertit* Vratiſl. Verſus idem ſup. VI, 429 occurrebat.——29. *et lacrimans* Ed. pr. Burm.——30. *exanimum* aliquot Pier. *exanime* Bigot. *poſtum* Bigot. *exanimum poſiti* conj. Heinſius et olim viri docti ap. Cerdam, perperam. *Acetes* vulgg., item *Acetas*, *Aceſtes*. Eſt Ἀκοίτης.——34. *Circa* Leid. et ſec. Moret. *omnis* e Pier. et ſuis repoſuit Heinſ., ut nunc ſit: *omnis manus*. Alii *omnes*. *Tr. pubes* qu. Moret.——35. Idem verſus ſup. III, 65. *mæſtæ* editum erat in vulgg. ante Heinſ., qui ſecundum Pierium e codd. vetuſtioribus (inter quos et Medic. et Rom. eſt) retraxit *mæſtum*: quod elegantius eſt, et in vett. edd., quas in manibus habeo, occurrit omnibus. Videtur primus mutaſſe Ald. ſtatim ed. pr. Diſplicet vox verſu hinc quarto repetita.——36. *tectis ſeſe* Schol. Statii Theb. VI, 39. *ſeſe impulit* pr. Hamb.——37. *tonſis* ſcribunt multi. *tuſis* pr. Moret. *tollit* ſec. Hamb. et Erf.——38. *immugiit* Mentel. pr. et ſec. cum Exc. Burm.——39. *niveum* Goth. tert. *fulvum* pr. Moret. et alter Hamb. *vultum* Leid. pro var. lect.

Illud proprium attexuit, quod *hanc patriam* dixit, novas ſedes in Latio. 27. *quem non virtutis egentem* Ennii verſum eſſe, Servius notavit; οὐδέ τι ἀλκῆς δευόμενον.

29. *ad limina*, in receptis caſtris ſeu nova Troja. *Ubi*, in veſtibulo ex more; ἀνὰ πρόθυρον, Iliad. τ, 212. 32. *Armiger*, ὀπάων, ut jam ſupra, et *comes* θεράπων. 35. *Iliades*, matronæ Trojanæ. cf. ſup. ad IX, 217. Mos autem perpetuus veteris ævi, ut lamenta ſuper mortuo facerent feminæ; idem mos barbarorum ac ferorum populorum. 36 ſqq. Ad naturæ

Ut vidit, levique patens in pectore volnus
Cuſpidis Auſoniæ, lacrimis ita fatur obortis:
Tene, inquit, miſerande puer, cum læta veniret,
Invidit Fortuna mihi, ne regna videres
Noſtra, neque ad ſedes victor veherere paternas?
Non hæc Evandro de te promiſſa parenti
Diſcedens dederam: cum me complexus euntem
Mitteret in magnum imperium, metuenſque moneret
Acris eſſe viros, cum dura prœlia gente.
Et nunc ille quidem ſpe multum captus inani
Fors et vota facit, cumulatque altaria donis.

40. *lenique* Oudart. *in corpore* pr. Moret.——41. *ſic fatur* duo Burm. ——42. *cui l.* Hugen., male.——43. *f. tibi* Zulich. a m. pr. *ne r. venires* alter Hamb. a m ſec.——46. *dederim* a pr. m. Dorvill. *compreſſus* Vratiſl.——47. *moveret* Parrhaſ.——48. *d. in prælia* Medic. a m. ſec., quod ſe non intelligere fatetur Heinſ. Scilicet putavit Apronianus dictum a poëta: *gentem duram in prælia*, ut virum in pugnam acrem pro, ad pugnam, dicimus. *ad prælia* Leid.——50. *Forſet* eſſe poſſe Servius putabat: *Forſit* nonnulli ap. Pier., qui tamen cum Fabric. et Heinſ. ac Burm. ſatis firmat vulgatum *Fors et*. Erat quoque ap. Pier. in libb. *Sors et*, ſollenni errore.

naturæ veritatem hoc, quod Æneæ adventu renovatur luctus. Comparat Servius Statii locum VI Theb. 37 ſqq. 40. *lævi*, pulchro, puerili: nondum ſetoſo, ait Serv. Malim de loto et a cruore purgato accipere. *Mitteret in magnum imperium*, reſpectu, puto fatorum et vaticiniorum de initiis potentis imperii, quod in Italia conditurus eſſet Æneas. Sollenne vero noſtro poëtæ, ut ex hac ipſa prædictione petat ea, quæ ad amplificandam rerum tenuitatem vim habere poſſint; ut paullo ante: *Invidit Fortuna mihi, ne regna videres Noſtra*; et v. c. IV, 267 *heu regni rerumque oblite tuarum:* ubi cf. 275. Sup. IX, 267 *Si capere Italiam ſceptriſque potiri contigerit victori.* Igitur nunc pro vulgari: mittere ad debellandos Latinos et ad novas ſedes in Latio parandas. Video etiam Briglebium, V. C., hanc ad me interpretationem perſcripſiſſe: ut potirer magno imperio. 49. 50. Color ſententiæ

ſimilis

Nos juvenem exanimum, et nil jam cœleſtibus ullis
Debentem, vano mæſti comitamur honore.
Infelix, nati funus crudeli videbis!
Hi noſtri reditus, exſpectatique triumphi?
Hæc mea magna fides? At non, Evandre, pudendis
Volneribus pulſum adſpicies; nec ſoſpite dirum
Optabis nato funus pater. Hei mihi, quantum
Præſidium Auſonia, et quantum tu perdis, Iule!

51. *exanimem* edd. vett. aliquot et codd. apud Pier., inter quos Rom. ——52. *comitamus* pr. Moret. *comitantur* duo Burm. cum Goth. tert., inſcite. *amore* Oudart. *ab ore* a pr. m. pr. Moret.——53. *funus nati* Rufinian. de Schem. Lex. *vulnus* Parrhaſ.——54. *Hic.* Goth pr. *exoptati* Rom. cum Goth. et Menag. pr.; vulgatum confirmat P. Burmann. Sec. Antholog. Lat. T. I, p. 163.——55. *Hæc mora* pr. Moret. *pudendus* Franc.——56. *paſſum* idem Franc. et pr. Hamb. *non* Ven. *ne* duo alii. *durum* itidem duo cum Medic. Pierii. *diro* Exc. Burm.——57. *Obſtabis* Rom. *funus nato* Goth. tert. *Heu* multi. *Ei* alii. *Et* Rom.——58. *et* abeſt ed. pr. Burm. *Iuli* Rom.

ſimilis apud Sophocl. Ajac. 509 ſq. 51. *nil jam cœleſtibus ullis Debentem.* Animoſe dictum! Referendum autem ad v. 50 *vota facit c. a. donis* atque hinc illuſtrandum. Qui vota facit, *debere* dicitur *diis*, ſi rata ſunt; ſin irrita ſunt, nihil debet. Adeo juveni juſta perſolvimus, pro quo vota ab Evandro patre fruſtra ſuſcepta fuere, et quem dii ſalvum et incolumem eſſe noluere. Manifeſte hoc mutuatus eſt poëta a Sophocle: etſi paullulum inflexit. Ibi Ajax, cum per deos obſecraſſet Tecmeſſa, ut vitæ parceret, v. 592. 593 Ἄγαν γε λυπεῖς. οὐ κάτοισθ', ἐγὼ θεοῖς Ὡς οὐδὲν ἀρκεῖν εἴμ' ὀφειλέτης ἔτι; *annon vides, nihil me debere diis, quod quidem iis præſtem?* ſalute ſcilicet ſua deſperata, nihil amplius debebat diis σωτῆρσι. Sic equidem loca accipio. Plerique in Marone eo referunt ſententiam, quod Pallas jam deorum inferorum poteſtatem venit. Alia commenta Servii aliorumque Intpp. repetere nil refert. *vano* hactenus, quod eo mortuus in vitam non revocatur. Sic VI, 886 *inane munus.* 54. *Hi noſtri reditus. noſtri*, a nobis promiſſi; alias friget. Et ſequitur: *Hæc mea magna fides? At non pudendis* (ſed pulchris et honeſtis, adverſo corpore; cf. Iliad ν, 288 ſq.) *Vulneribus pulſum*; πληγέντα, percuſſum. 56. *ſoſpite—nato* ſcil. cum infamia, turpi

Hæc ubi deflevit, tolli miferabile corpus
Imperat, et toto lectos ex agmine mittit
Mille viros, qui fupremum comitentur honorem,
Interfintque patris lacrimis; folatia luctus
Exigua ingentis, mifero fed debita patri.
Haud fegnes alii cratis et molle feretrum
Arbuteis texunt virgis et vimine querno,
Exftructofque toros obtentu frondis inumbrant.
Hic juvenem agrefti fublimem ftramine ponunt:
Qualem virgineo demeffum pollice florem,
Seu mollis violæ, feu languentis hyacinthi;
Cui neque fulgor adhuc, nec dum fua forma receffit;
Non jam mater alit tellus, virefque miniftrat.
Tunc geminas veftis, auroque oftroque rigentis,

59. *Heu ubi* alter Hamb. *dicta deflevit* Rom.——60. *ex ordine* Rom. *mitti* Goth. tert., quod placere poteft.——61. *comitantur* aliquot Burmann. ——65. *Arboreis* Ven.——66. *obumbrant* Oblong. Pierii et Leid. conf. IV Ge. 20.——67. *Hinc j.* Ald. pr. et aliæ edd. *in ftramine* paffim vulgg., fed abeft codd. Pier. et Heinf., itaque fublatum ab Heinfio.——68. *virgineum* Goth. pr. *demiffum* Gud. a m. pr. *deciffum* Dorvill. a m. fec. *meffum de pollice* Servius ad II Ge. 274. *poplite* Ven.——70. *nondum* Ven. *nec non* pr. Hamb. *fua fama* Hugen.——71. *Nec jam* Dorvill. et Goth. tert. *Jam non* Leid.——72. *Tum* Heinf. e codd. pro *Tunc*. Tum alii fcripti et edd. *oftroque auroque* Non video, quid interfit. Sed vetuftiorum codd. lectio recte fervata eft.

turpi fuga e pugna fervato: cujus dedecoris dolore exardefcens pater infauftus fibi mortem, *dirum funus*, optat. Perperam Servii exemplo Intpp. *fofpite* pro fofpiti dictum volunt.

59. *deflevit*, flendo finem fecit, ut Cannegieter ad Avian. fab. pr. exemplis illuftrat: quem jam Burm. laudavit: nec tamen video, an omnino hoc neceffe fit. 66. *obtentu frondis*, obtentis frondibus ac ramis, qui umbram defuper corpori facerent.

68—71. Obvia comparatio et multis frequentata ac variata (cf. fup. IX, 435—437), fed h. l. fuaviffima ornamentorum copia et dilectu: *virgineo pollice, florem, feu—feu—*, et qui nondum marcidus elanguit: *Cui neque—receffit:* nec tamen priftino vigore nitet: *Non jam mater.*

Extulit Æneas: quas illi læta laborum
Ipſa ſuis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, et tenui telas diſcreverat auro:
Harum unam juveni ſupremum mæſtus honorem
Induit, arſuraſque comas obnubit amictu:
Multaque præterea Laurentis præmia pugnæ
Aggerat, et longo prædam jubet ordine duci.
Addit equos, et tela, quibus ſpoliaverat hoſtem.
Vinxerat et poſt terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, cæſo ſparſuros ſanguine flammam;
Indutoſque jubet truncos hoſtilibus armis
Ipſos ferre duces, inimicaque nomina figi.

73. *læta bonorum* apud Rufinianum de Schemat. Lex., quod ornari poteſt a novaturo: eſt, quæ abundabat hinc copiis et opibus.——74. *manibus quondam* aliquot Heinſ. et Burm.——75. *Texerat et* Ven.——76. *juvenis* Rom. *ſupremo m. honore* Parrhaſ., quod pro interpretatione eſſe poteſt. *ſupremus* ſec. Menag.——77. *hirſutaſque comas* Ven.——80. *ſpoliaverit* Dorvill.——82. *ſparſurus* aliquot Pier., inter quos Rom., tum Medic. Gud. et alii Heinſ. (ne addam Goth. pr.) cum vetuſtioribus Macrobii VI, 6. Sane *ſparſuros*, quod inde ab Aldo in pr. editum, elegantius eſt: alterum codicum auctoritate nititur; qua ſane in his ſtandum videtur, ubi quæritur, quid poëtæ, non quid nobis arriſerit. *ſparſuras* Montalb. et Franc. *flammas* alii et utrumque Erf. *flammam* Heinſ. e Rom. Gud. Menag. pr. recepit; adde Goth. pr.; et recte conſuluit auribus.——83. *Inductoſque* Gud. a m. pr.——84. *fingi* duo Burm. cum Rom.

mater. 73—75. Magiſtro Homero hoc didicit Maro: commendare rem ſeu artificis auctoritate ſeu muneris auctore. *læta laborum* (cf. ad lib. I, 441 *lætiſſimus umbræ*): adeoque illa ſibi placens in opera ſua et operis ſucceſſu: quo ipſo intelligitur præclari fuiſſe artificii opus. Nec dicas delectatam opere, quod in amantis Æneæ gratiam parabat. 76. *obnubit:* ſc. altera veſte caput velavit; videtur et hoc ad religionem pertinuiſſe, cum Manibus et diis inferis nunc conſecratus eſſet Pallas. 81. De juvenibus his, quos inferiis deſtinaverat, v. ſup. ad X, 518—520. *cæſo ſanguine* audacter pro, cæſorum, ut ibidem: *captivo ſanguine.* 83. 84. Fercula deſcribit in triumphis geſtari ſolita humeris: arma cæſorum truncis

Ducitur infelix ævo confectus Acœtes, 85
Pectora nunc fœdans pugnis, nunc unguibus ora;
Sternitur et toto projectus corpore terræ.
Ducunt et Rutulo perfusos sanguine currus.
Post bellator equus, positis insignibus, Æthon 89
It lacrimans, guttisque humectat grandibus ora.
Hastam alii galeamque ferunt; nam cetera Turnus
Victor habet. Tum mæsta phalanx, Teucrique sequuntur,
Tyrrhenique duces, et versis Arcades armis.
Postquam omnis longe comitum processerat ordo,

85. *Acetes*, *Acestes*, etiam hic. *Aletes* apud Macrob. IV, 3. cf. sup. ad v. 30.——87. *prostratus* alt. Voss. et pr. Hamb. *dejectus* Oudart. *projecto* Gud. sec.——88. *Ducitur et* Goth. sec. *perfusus* sec. Rottend. *perfossos* a m. sec. Bigot. *cursus* Hugen. *cultus* Zulich.——90. *Illacrimans* Goth. sec.——91. *gerunt* Sprot.——93. *Tyrrhenique omnes* Medic. et codd. Heins. omnes, trinis exceptis. Errorem versus sequens peperit. Sed, si hoc non nisi in uno Mediceo primum est factum, quantum codicum agmen ex eo prodiisse credendum est! Romanus contagio liber est: cum Goth. pr. et tert.——94. *comitum longe* Parrhas. *præcesserat* Rom. et cæteri Pier., cum vett. edd., omnes itidem Heins., uno Ven. excepto, et pro var. lect. Gud. Maluit tamen Heins. alterum, quod in Ald. sec. receptum, retinere tamquam magis proprium. cf. ad VIII, 462; hoc et omnes Goth. præferunt: si modo iis aliqua esset auctoritas.

truncis infixa vel perticis, cum titulis, seu nominibus eorum, quorum arma fuerant. 87. *Sternitur et*; pro, nunc—*nunc* stratus et projectus humi. 88. *currus* acciperem Pallantis currum, quo in pugna usus erat, nisi navibus venisset et statim unus equus subjiceretur; nunc hosti erepti currus intelligendi; cf. lib. X, 399 etc. 89. 90. Homerico exemplo, Iliad. ρ, 426 sq. 437 sq. Quod Maronis ævo forte ipsa imitatione placebat: nunc hoc ipso displicet, quod imitandi studium in oculos incurrit. Res per se heroicæ vitæ sensibus et studiis accommodata. 91. *nam cetera Turnus victor habet*. Supra X, 496 sq. balteum tantum commemoraverat, e quo ensis pendere debuit. Reliqua tum subticuit. 92 seq. Comparant Iliad. ψ, 129 sqq. *versis armis* h. hastis, haud dubie de suis tempori-

Subſtitit Æneas, gemituque hæc addidit alto:
Nos alias hinc ad lacrimas eadem horrida belli
Fata vocant. Salve æternum mihi, maxume Palla,
Æternumque vale. Nec plura effatus, ad altos
Tendebat muros, greſſumque in caſtra ferebat.

Jamque oratores aderant ex urbe Latina,
Velati ramis oleæ, veniamque rogantes:
Corpora, per campos ferro quæ fuſa jacebant,
Redderet, ac tumulo ſineret ſuccedere terræ;
Nullum cum victis certamen et æthere caſſis;

95. *quæ* abeſt Franc. *edidit* Medic. a m. ſec. pr. Menag. alter Mentel. Franc. Parrhaſ. et Goth. ſec., quique primo loco memorandus erat Rom., ut adeo hæc verior ſit lectio.——96. *Nos aliter* Ven.——97. *Pallas* Rom. et Hugen. cf. ad X, 411. adde h. l. Pier.——99. *Cedebat muros* Ed. pr. Burm. *greſſuſque* Oudart. et Dorvill. *in tecta* Ed. pr. Burm. *ferebant* Gud.——100. *Jamque o. adventant ex* Erf., ſic ſaltem del. *ex. de gente Latina* Bigot.——101. *precantes* Parrhaſ. Ven. ſec. Goth., et ita Serv. X, 31, ducta familia a Romano.——103. *tumulos* Mentel. alt., quod Heinſ. illuſtrat. Scilicet *ſubire ſuccedere*, dicimur et *urbi* et *urbem*; igitur res unoquoque loco codicum auctoritate dijudicanda eſt. *ſuccedere dextræ* Parrhaſ. a m. pr., perperam ex aliis locis.——104. *Nullum eſt* Goth. tert. *vinctis* Bigot. *aëre* aliquot Pier. et Heinſ.

poribus ſumſit poëta. Saltem in Homero occurrere hoc non memini. 96. *Nos alias hinc—vocant.* Egregie hæc ad affectus et ad rerum veritatem; idemque cum ſapientiæ præceptis conjunctiſſimum; obtemperandum eſt naturæ in gravi caſu; eſt flendum, elugendum; tum animo compoſito ad vitæ officia redeundum. Bene ea tranſtulit Silius in nobiliſſimis illis vſſ. *I decus Auſoniæ, quo fas eſt ire ſuperbas Virtute et factis animas: tibi gloria leto Jam parta inſigni; noſtros Fortuna labores Verſat adhuc, caſuſque jubet neſcire futuros.* vid. lib. X, 573 ſq. Burmannus Statii verſus laudat IV Theb. 600. 601. 602. *Exiſtis caſus: bella horrida nobis atque iterum Tydeus.* 97. Iliad. ψ, 19.

100 ſeqq. Similis legatio Iliad. η, 394 ſqq. ad depoſcenda mortuorum ad ſepulturam corpora. Bene ea uſus eſt poëta ad illuſtrandum Æneæ nomen. Erat enim ea tacita confeſſio Latinorum, victos ſe eſſe a Trojanis. 101. *Velati* ἐστεμμένοι, geſtantes ramos vittatos manibus. vid. ad lib. II, 249. V, 72. 366. VII, 154. 237. 101. 102. *veniam* ſc. hanc,

Parceret hoſpitibus quondam ſoceriſque vocatis.
Quos bonus Æneas, haud aſpernanda precantis,
Proſequitur venia, et verbis hæc inſuper addit:
Quænam vos tanto Fortuna indigna, Latini,
Inplicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
Pacem me exanimis et Martis ſorte peremtis
Oratis? equidem et vivis concedere vellem.
Nec veni, niſi fata locum ſedemque dediſſent;
Nec bellum cum gente gero: rex noſtra reliquit
Hoſpitia, et Turni potius ſe credidit armis.
Æquius huic Turnum fuerat ſe opponere morti.
Si bellum finire manu, ſi pellere Teucros
Adparat: his mecum decuit concurrere telis;
Vixet, cui vitam deus aut ſua dextra dediſſet.

105. *ſoceris*, et pro var. lect. *ſociis* Ven.——106. *aſpernenda* Oudart.——107. *Perſequitur* Zulich. *Præſequitur* Hugen.——109. *quid nos* duo Burm.——110. *Pacem me* ex præſtantioribus Pier. et ſuis Heinſius, ſublata interrogatione, pro vulgg. *Pacemne*; quod jam inde ab Ald. ſec. regnat. Voſſ. pr. *Pacem quam ex.*; et Franc. ex librarii ſtupore *M. ſ. parentis*.——111. *et* abeſt nonnullis ap. Ge. Fabric. *vivis equidem* Oudart. *mallem* Pſeudodonatus et aliquot Pier.——112. *Non veni* Goth. tert. *ni* Probus lib. I apud Heinſ. et Goth. ſec.——113. *de gente* alter Hamb., male; non cum Latinis, ſed cum rege Latino ait ſe bellum gerere. *relinquit* Franc.——114. *potius Turni* Goth. tert. *contulit* unus Burm. et in Gud. eraſa vetus lectio.——115. *hinc* Ven. *Turno* vett. edd., ſed jam emendatum video *Turnum* in ed. Ald. tert., idque firmant codd. omnium auctoritate Pier. et Heinſius, præter Montalb. *ſe ponere* Oudart. *Marti* Sprot. Bigot. et a m. ſec. alter Hamb. Franc. cum Goth. tert. At Marti, pugnæ, ſe objecerat ſane Turnus. Servius agnoſcit *morti:* ait eſſe δεικτικῶς, quaſi jacentes oſtendat.——117. *mecum decuit:* hoc ordine meliores Pierii et Heinſii. Vulgo: *decuit mecum*. *convertere* vel *contendere* Cod. Kœler., perperam.——118. *Vixit* Goth. tert., indocte. *Vixet* pro vixiſſet. *et ſua* Menag. pr.

hanc, ut redderet; mox *pacem*, indulgentiam, conceſſionem. 112. *Nec veni*, pro veniſſem; οὐδ' ἦλθον ἄν, εἰ μή. 115. *huic ſe opponere morti*; ſe objicere, periculum mortis ſubire. *huic*; qua hi cæſi occubuerunt. At ille videri tum poterat na-

vi

Nunc ite, et miseris subponite civibus ignem.
Dixerat Æneas. Olli obstupuere silentes;
Conversique oculos inter se atque ora tenebant.
Tum senior semperque odiis et crimine Drances
Infensus juveni Turni sic ore vicissim
Orsa refert: O fama ingens, ingentior armis,
Vir Trojane, quibus cœlo te laudibus æquem?
Justitiæne prius mirer, belline laborum?
Nos vero hæc patriam grati referemus ad urbem:
Et te, si qua viam dederit fortuna, Latino
Jungemus regi. Quærat sibi fœdera Turnus.
Quin et fatalis murorum adtollere moles,
Saxaque subvectare humeris Trojana juvabit.

120. *Illi* Dorvill. Goth. tert. cum Rom. *Illi obstipuere* Pier. in omnibus fere invenerat.——122. *sed crimine* Donat. ad Terent. Hec. V, 2, 13. *Drances odiis et crimine semper* Goth. tert.——123. *Infistus* multæ edd. vett., sic et Gud. alter Menag. et duo Goth. *Infensis* Mentel. pr., et *Infensi* Medic. a m. pr. et Hugen.——126. *Justitiane—labore* Rom. et alii Pier. cum Regio. *Justitiane* et *laborum* Priscian. XVII apud Pier. et Heinf. *labores* Alcuin. in Grammat. *laborem* nonnulli Heinf. et Pier., horum alii etiam *Justitiam* et *laborem.* Voss. *Justitiam primum.* Quæ omnia debentur grammaticorum inscitiæ græcismi: θαυμάζειν τινὰ τινὸς (χάριν, ἕνεκα). conf. Guell. *bellive* Parrhas.——127. *hoc* duo Burm. *grati* superscriptum *læti* Zulich.——129. *fœdere* Mentel. pr.——131. *subvectari* sec. Moret. Reg. *subjectare* Goth. pr., sed hoc aliud est: cf. Lucret. VI, 700, ubi montes cavernosi *extollere flammas saxaque subjectare* dicuntur. Porro *Trojane* a m. sec. Medic. Montalb. Reg. et Dorvill., perperam; ut *Trojanam urbem*, *Trojanos muros*, sic *saxa Trojana* dixit. Tandem *juvabat* a m. pr. Gud. qu. Moret. et Franc., ut mox v. 168.

vi aufugisse sup. X, 665 f.

121. *Conversi — tenebant:* pro vulgari conversos oculos. 122. *et crimine*, crimen pro criminatione: ut sæpe. 124. *armis* pro factis, rebus gestis, ut in illo Ciceronis, quod e Cat. maj. Macrob. VI Sat. 2, laudat, *contingebat in eo, quod plerisque contra solet, ut majora omnia re quam fama viderentur.* Sed, ut Maronem a Cicerone petiisse credat, nemo in animum inducat. 130. 131. Quin nos parati sumus in ex-

Dixerat hæc, unoque omnes eadem ore fremebant.
Bis ſenos pepigere dies, et, pace ſequeſtra,
Per ſilvas Teucri, mixtique inpune Latini,
Erravere jugis. Ferro ſonat icta bipenni
Fraxinus; evertunt actas ad ſidera pinus;
Robora nec cuneis et olentem ſcindere cedrum,
Nec plauſtris ceſſant vectare gementibus ornos.
Et jam Fama volans, tanti prænuntia luctus,
Evandrum Evandrique domos et mœnia conplet,
Quæ modo victorem Latio Pallanta ferebat. 141
Arcades ad portas ruere, et de more vetuſto

132. *unaque* Goth. pr. *ore ferebant* Goth. tert.——134. *ſilvam* Medic. *Latinis* Goth. pr.——135. *icta* Heinſ. e Rom. et aliquot ſuis repoſuit. Vulgg. duce Mediceo *alta*; tum *acta* aliquot Pier. Zulich. pro var. lect., male: cum mox ſequatur: *actas pinus*.——136. *evertuntque* Goth. tert. et pr. Hamb. a m. ſec. *altas* Dorvill. et Goth. tert. *ictas* pr. Moret. *pinos* Medic. pr. Voſſ. et al. vid. X, 230.——137. *findere* Gud. a m. ſec. *cædere* Ven. *quercum* pr. Moret.——138. *ornus* Sprot.——139. *volat* Bigot. et Goth. tert.——140. *domus* Probus in Grammatica, et ſic alter Hamb. Tum *replet* Rom. et reliqui Pier. Medic. a m. pr. et plerique Heinſ. cum binis Goth. Erf. et vett. edd. Firmat quoque Heinſius; reliquit tamen alterum, *conplet*, quod legitur ab Ald. pr. quodque ipſe præferam.——141. *Quæ non* ed. pr. Burmann.——142. *Arcadas* Bigot. et

truenda urbe fatis tibi in Latio deſtinata ipſi operas noſtras adjungere. 133. *pace ſequeſtra* h. induciarum fide et auctoritate. *Sequeſter*, ſeu medius et arbiter inter duo litigantes, fidem facit ejus, de quo convenitur vel ejus arbitrio conſtituitur. *pax*, pactio, tutos præſtabat h. l. et Latinos et Trojanos, ut permixti diſcurrerent. Numerum XII dierum ab Homero arripuit Iliad. ω, nec aliud quid quærendum. 134. *Per ſilvas*; itidem, ut Iliad. η, 417. 135 ſq. Conf. ſup. ad lib. VI, 179 Not. 137. *olentem cedrum*, odoratam. De hac Græcorum et Latinorum cedro, quæ ex juniperorum genere eſt, ſatis dictum ſup. ad lib. VII, 13, et Ge. II, 443. Qui cedrum in Italia non naſci contendunt, perperam de cedro Libani cogitant, quæ ex pinorum genere eſt.

142. 143. Vix ferat aliquis Servii

Funereas rapuere faces. Lucet via longo
Ordine flammarum, et late difcriminat agros.
Contra turba Phrygum veniens plangentia jungunt
Agmina. Quæ poftquam matres fuccedere tectis
Viderunt, mæftam incendunt clamoribus urbem.
At non Evandrum potis eft vis ulla tenere:
Sed venit in medios. Feretro Pallanta repofto
Procubuit fuper, atque hæret lacrimanfque gemenfque,
Et via vix tandem voci laxata dolore eft:

et apud Serv., fed vitiofe. *Arcades et* fec. Moret. *ad portam* Ed. pr. Burm. *at portis ruere* multi ap. Serv., non male: etfi eodem redit, feu turba portis ruat in campos, feu ad portas, ut excat.——144. *difterminat* qu. Moret.——145. *jungunt* e Mediceo et aliis Heinf. (adde Colot.) pro vulgari *jungit*, quod Rom. tuetur.——146. *accedere* pr. Hamb. pro var. lect. *tecto* vett. edd., ficque Goth. pr. *tectis* primum intuliffe videtur Ald. pr., idque Rom. et Medic. cum aliis tuentur. *fuccedere muris* aliquot Pier., fcil. ex interpretatione.——149. *Pallante* plerique Heinf. et a m. pr. Medic., ficque omnes Goth. et Erf. Tumque effet vel: *fuper Pallante, feretro repofito*; vel *fuper Pallante repofito* in *feretro*. *Pallanta* in Mediceo Aproniani emendatio eft. conf. Jul. Sab. Sed forte fraudem fecit ignorata vocis *repofto* fignificatio h. l. pro depofito, pofito fimpliciter. 150. *Procubuit* perpetua lectio edd. inde ab Aldo e Medic. et aliis firmata ab Heinf. *Procumbit* Rom., quod Pier. commendaverat, et Commelin. e Palat. intulerat, iterum revocatum a Burmanni operis ex Pulmann. aut alia Elzev. *hærens* aliquot Heinf. cum Goth. tert.——151. *Ut via* aliquando malebat Heinf., fed *et* Maroni fic frequentatum. *mox tandem* Zulich. a m. pr. *vocis* Rom. et Medic. ac Gud., adeoque vetuftiffimi codd. Heinfius etiam argutius quid fufpicatur: *Et via—vocis laxata dolori eft.* Aberat *eft* Ven.

Servii et aliorum nugas. Refert h. l. poëta ingeniofe ad veterem Arcadum morem, quod Romanis follenne erat, ut facibus et cereis accenfis pompam funebrem ad rogum ducerent. Omnino nocturno tempore exequias facere mos erat: quod tamen in nobilium funeribus non æque obtinuiffe inde colligas, quod pro roftris laudationes habebantur. Cum facibus forte etiam mos fuit, ut obviam progrederentur mortuis, qui ex præliis reportabantur. 145. Comparant Iliad. ω, 707 fqq. 146. *fuccedere tectis* h. l. ingredi urbem. 147. *incendunt clamoribus urbem.* v. ad X, 895.

152.

Non hæc, o Palla, dederas promiſſa parenti.
Cautius ut ſævo velles te credere Marti!
Haud ignarus eram, quantum nova gloria in armis,
Et prædulce decus primo certamine poſſet.
Primitiæ juvenis miſeræ! bellique propinqui
Dura rudimenta! et nulli exaudita deorum
Vota precesque meæ! tuque, o ſanctiſſima conjunx,
Felix morte tua, neque in hunc ſervata dolorem!
Contra ego vivendo vici mea fata, ſuperſtes
Reſtarem ut genitor. Troum ſocia arma ſecutum

152. 153. Si vera hæc eſt lectio et interpunctio, quæ vulgo habetur: *Non hæc dederas promiſſa parenti, Cautius ut ſævo velles:* invita ratione grammatica dictum eſt: *promittere ut.* Ruæus non male ſupplet: *ſed fore* ut. Poſſit quoque aliquis ſupplere: *parenti,* cum ego te monerem, *ut velles.* Sed tum præſtitiſſet ſtatim ſcribere: *non hæc d. p. monenti, Cautius ut ſ. v.* Ineptit Servius: nil vident Cerda et cæteri. Unus Faber alterum jubet verſum ſejungere a ſuperiori, et explicare: *utinam vero voluiſſes cautius te credere Marti!* Ita *velles* pro voluiſſes. Præſtaret ſaltem ſic: *Cautius at velles.* In Servianis traditur: "Alii non *parenti* ſed *petenti* legunt:" quod etſi ab indocto grammatico perperam exponitur, tamen omni difficultati occurrit, et merito ipſi Heinſio concinnius videbatur: *petenti* mihi *ut velles.*——153. *aut ſævo* Rom. *te cr. bello* Goth. tert.——154. *Haud ignarus enim* Hamb. pr. non illepide. *nova gaudia* cod. Thuan. ap. Macrob. IV, 6.——155. *p. in certamine* Ven. et qu. Moret. *poſſit* aliquot Burm. et Goth. pr.——157. *Clara r.* ſec. Rottend. *n. e. priorum* ſec. Hamb.——160. *vixi m. f.* Menag. pr. *vinci* vel *vinco* Montalb. *facta* Zulich.——161. *ſecutus* pr. Menag.

152. 153. Turbata oratio dolore loquentis. Vide Var. Lect. Si vera eſt lectio, ita, ut fecimus, interpungenda, et ſic explenda eſt: Non hoc promiſeras mihi in diſceſſu! *ut velles,* utinam voluiſſes, *credere te Marti,* pugnæ, periculo, *cautius!* Etiam id ſqq. ſententiæ abruptæ dolorem acuunt. 156. *belli propinqui,* finitimi: ac nimium vicini, quo Pallas mitti poſſet; ut Serv. 160. *vivendo vici mea fata*; ſimpl. accipio: vitam protraxi longius quam natura ferre videbatur, mihique adeo ipſe ſupervixi, ut pater ſuperſtes eſſem nato! *fata* pro morte, quam ex naturæ lege jam dudum ſubire debuiſſet, ætate adeo provecta. Servius et alii inter-

Obruerent Rutuli telis! animam ipse dediſſem,
Atque hæc pompa domum me, non Pallanta, referret!
Nec vos arguerim, Teucri, nec fœdera, nec, quas
Junximus hoſpitio, dextras: ſors iſta ſenectæ
Debita erat noſtræ. Qnod ſi inmatura manebat
Mors natum: cæſis Volſcorum millibus ante,
Ducentem in Latium Teucros cecidiſſe juvabit.
Quin ego non alio digner te funere, Palla,
Quam pius Æneas, et quam magni Phryges, et quam
Tyrrhenique duces, Tyrrhenum exercitus omnis.

162. *Obruerent Rutuli: telis a. i. dediſſem* diſtinguunt aliquot codd. Heinſ. *Obruerint* Exc. Burm. *Obruerunt* Hugen. *telis Rutuli* Sprot. *telis R. et* Franc.——163. *Pallante* pr. Mentel. *non P. dediſſet* Leid. et a m. ſec. Zulich. cum Reg.——164. *Non vos* pr. Hamb. *arguerem* aliquot Pier. et a m. pr. Gud. *arguero* Goth. ſec.——165. *dextræ* Gud. a m. pr. *fors* Zulich. *illa* edd. ap. Pier.——166. *matura* Franc. et Goth. tert.——168. *in Latio* duo Burm. *juvaret* Rom., tum Medic. Gud. a m. ſec. et Ven. cum Goth. tert. Ita ſenſus eſſet hic: Quodſi— juvaret ſaltem hoc, ſi non ante cecidiſſet filius meus, quam Teucris in Latium ductis, eorum rebus ac ſedibus firmatis. Nunc *juvabit* eſt pro juvet, juvato, pro ſolatio eſto.——169. *dignem te* alios legere narrat Servius, per archaiſmum: *dignor* Sprot.—170. *Phryges* græce extulit poëta, Φρύγες: alias ultima corripi non poſſet. *et quod* ſec. Menag.——171. *Tyrrhenumque* omnes vett. edd., quod quidem conſtat; grammatica ſane ratione id poſtulante, ſed cum verſus vitio; hinc *Teucrum* Muſonius conjiciebat, *Turnumque* Ven. Sed codd. fere omnes *que* excludere teſtantur Pier. et Heinſ., et primum ſublatum *que* video in Commelin. Pro inſititio habeo totum hoc: *et quam T. d.—omnis.*

terpretes ſibi ipſi laqueos mira ſubtilitate induunt. 162. *Obruerent*; utinam me ipſum obruiſſent! 166. *Quod ſi.* Si tamen. Solari ſe ipſum incipit. 167. *Volſcorum:* ut poëta, omnino pro hoſtibus dixit: nam Rutulis et Latinis aderant Volſci, duce Camilla: VII, 803. *juvabit*, juvato, ſolatio eſto, filium non cecidiſſe niſi aditu jam Teucris in Latium patefacto: ſc. per prælium ſecundum.

Magna tropæa ferunt, quos dat tua dextera leto.
Tu quoque nunc ſtares inmanis truncus in armis:
Eſſet par ætas, et idem ſi robur ab annis,
Turne. Sed infelix Teucros quid demoror armis?
Vadite, et hæc memores regi mandata referte: 176

172. *ferant* Rom. et alii Pier. Ed. pr. Burm. Gud. et aliquot alii Heinſii, quod ei non damnandum videtur: etſi ſententiam non explicat. Hunc verſum Ortuinum confodiſſe, narrat Burm., et ſpurium haberi atque a codd. nonnullis abeſſe Taubmannus tradit. A Pierio tamen et Heinſio nil monitum. In margine autem ed. Ven. 1544 legitur: Verſum hunc non habet codex vetuſtus. Neque ſane Virgilianus eſſe videtur. ——173. *in arvis* malit Heinſ., quia ſtatim v. 175 *armis* recurrit. Non aſſentiar: nam *trunci in armis* docte ſunt *trunci hoſtilibus armis induti*: ut v. 83; h. e. tropæa.——174. Eſt vir doctus, qui hunc verſum expunctum eſſe malit, ut ſit ſententia: *cum iſtis tropæis etiam tuum tropæum, o Turne, hic jamdudum adſtare deberet*; ut ſic tacita exprobratio Trojanorum, qui vindictam de Turno nondum ſumſerant. Bona ſententia; niſi poëtæ alia placuiſſet. *idem ſit* ed. Ald. et Junt., quod corrigit Pierius et Nauger. Ald. tert. *robor* Mentel. pr. et codd. Pier. *ab armis* Franc. et Zulich. a m. pr. *in annis* Montalb. Dorvill. et Exc. Burm. cum Goth. ſec. *in armis* Goth. tert.——175. *quod* Leid. *qui* uterque Hamb. a pr. m. *cur* Ed. Mediol. *quo* conj. Heinſius. *arvis* Rom. Idem vir doctus malit *Teucros quid demoror ultra.* Ut III, 480 *quid ultra Provehor.* At *demoror armis* eſt, ab armis; moram facio, ne arma capiant et in Turnum excurrant.——176. *Audite* Rom. *regi memores* Leid.

172. Obſcura eſt hujus verſus ſententia. Ratio quidem grammatica ſic accipere jubet: Nihil ſe honori funebri, quem Trojani nato perſolverant, addere poſſe. Spolia et exuvias eorum, quos Pallas interemerat, eſſe pro maximis decoribus. Illi, inquit, quos tua dextera, o Palla, leto *dat*, dedit, *ferunt magna tropæa* tibi, afferunt; tropæa magna ducuntur in pompa funebri, eorum, qui a filio meo cæſi fuere. v. ſup. 83. 84. Eſſet alius modus, ſi ita verba jungas: *magna tropæa ferunt* (ſc. Troës et Tyrrheni, eorum) *quos dat*, dedit, *tua dextera leto.* Verum et languet ſententia et dura eſt verborum junctura. Etſi omnino paullo durior eſt verſus. v. Var. Lect. 173. atque etiam tu eſſes tropæum, ſ. truncus armis indutus, Turne: pro, tropæum de te eſſet factum (v. ſup. ad v. 16 Var. Lect.), ſi fuiſſet par ætas et robur Pallanti. Scilicet, quod Turnus non interemtus eſt a Pallante, non virtutis, ſed virium in Pallante ex ætatis imbecillitate defectu factum. 175. quid vos retineo a bello proſequen-

Quod vitam moror inviſam, Pallante peremto,
Dextera cauſſa tua eſt; Turnum gnatoque patrique
Quam debere vides. Meritis vacat hic tibi ſolus
Fortunæque locus. Non vitæ gaudia quæro;
Nec fas: ſed nato Manis perferre ſub imos.

177. *Quod viſam* Parrhaſ. *invitam* Montalb. a m. pr.——178. *gnatoque* defendit Pier., non, *nato.*——179. *Quem* ſec. Moret. *Quod* alter Menag.——179. 180. Ut nunc interpungitur, paullo impeditior eſt ſententia et ſubtilioris acuminis, præclara tamen: vid. Not. Servius, qui interpunctionem hanc agnoſcit, ſic explicat: " Nihil eſt aliud, quod poſſit vel virtus tua vel fortuna præſtare (nam his rebus victoria contingit), niſi ut, occiſo Turno, et vindices filium, et patrem conſoleris orbatum." Bona ſententia, ſed, quomodo verbis poëtæ efficeretur, docere oblitus eſt. Ab hoc profecta interpunctio vett. edd. obſidet. Sed multi codd. Heinſ. ſic interpungunt: *Quam debere vides meritis: V.*; ut *meritis* ſit, *natoque patrique*, qui de te meriti ſunt. Quod Heinſio quoque judice præſtat; ſicque etiam expeditiora ſunt illa: *Vacat hic tibi ſolus Fortunæque locus.* Hoc uno et tu et fortuna conferre aliquid in me poteſtis. Proclivior itaque et ipſe olim eram in hanc interpunctionem; ſicque eandem ſequutus eſt Brunckius. Nunc ſentire mihi videor, graviorem magiſque epicam eſſe ſententiam ex altera, ſi ſic exponas, ut in Nota feci. Tum *vacat his* Ortuinus malebat ap. Burmannum, et id Ge. Fabricius amplectebatur. *ſolum* Sprot.——181. Dura verſus oratio, *perferre* pro perferre nuntium, et quidem de Turno interemto: nam hoc nuntiaturus eſt ſenex brevi ipſe ſubiturus loca infera. Itaque ſuſpicor in Maronis apographo hic verſum aut deſuiſſe aut excidiſſe inchoatum. Supplent alii *gaudia* ſumtæ ab hoſte vindictæ. Quis hoc ferat, cum *vitæ gaudia* præceſſerint? Servius et ipſe ſubſtituiſſe videtur *nuntium.* Saltem *hoc* vel *hæc* interponi poſt *nato: ſed nato hoc Manes perferre ſub imos*, ſc. quæro, et ſic ſententia expleri poterat: *hoc*, Æneam ultum eſſe Turnum. Et nunc dubito, an non legerit ſic Julius Sabinus: " hoc ſignificat, cauſſam eſſe, quod patietur vitam, ut apud Manes Pallas videat cæſum Turnum." Bona ſententia! ſed verba expedita volebam; ea autem expedies admiſſo *hoc.*

do? 177. Vitam mihi adeo inviſam eſſe neceſſe eſt, ut eam quocunque modo abrumpam. Ut tamen eam tolerem, cauſſa eſt *dextera tua*; ſpes de virtute tua, qua Turni cæde Pallantis mei mortem es ulturus. Hanc dextram, hanc ultionem debes patri filioque. 179. 180. *Tibi fortunæque hic ſolus locus vacat meritis:* ad meritum, ut de me mereamini. Hæc una ratio eſt, qua et mereri de me et fortunæ ego aliquid debere poſſim. vid. Var. Lect. 181. *ſed quæro*, in votis habeo, *nato perferre*, nuntiare (hoc, de Turno ſumtam eſſe pœnam), *Manes ſub imos:* nimirum in morte; quam ſibi brevi ob-

Aurora interea miſeris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera atque labores.
Jam pater Æneas, jam curvo in litore Tarcho
Conſtituere pyras. Huc corpora quiſque ſuorum
More tulere patrum: ſubjectiſque ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine cœlum.
Ter circum adcenſos, cincti fulgentibus armis,
Decurrere rogos; ter mæſtum funeris ignem
Luſtravere in equis; ululatuſque ore dedere.
Spargitur et tellus lacrimis, ſparguntur et arma.
It cœlo clamorque virum clangorque tubarum.
Hinc alia ſpolia occiſis derepta Latinis

182. *alma* Gud. a m. pr. et Oudart. *armis* Goth. tert.——183. *Extulerat.* Apud Servium Aſinii Pollionis acumen ſuper hac voce h. l. profertur, quod, cum tot aliis ex priſcis illis Commentariis ſervatis, facit, ut deſiderium eorum facile ferri poſſit. Quis enim *extulerat* propterea commode poſitum putet de *aurora*, quoniam de ſepulturis hoc die agetur, in quibus proprie *efferre* dicitur de funeribus.——184. *in* deeſt ſec. Hamb.——186. *que* a pr. m. aberat pr. Hamb.——187. *in tenebris* Zulich. a ſec. m. Bigot. et Goth. tert. Burmannus malebat: *atras Conditur in tenebras*; ſed vid. Not. *interea* Goth. pr. In ſec. hic et ſequens vſ. exciderat.——188. *cuncti* Rom. et Parrhaſ.——189. *Diſcurrere* Exc. Burm., perperam.——190. *que* deeſt binis Burm. *ora* iidem et quatuor alii.——192. *clamor cæloque* Goth. tert.——193. *Hic alii* Medic. et multi alii cum binis Goth. et Rom. *derepta* egregie Heinſ. e Medic. et al. pro vulg. *direpta.*

eundam eſſe auguratur. v. Var. Lect.

182. *miſeris*, δειλοῖσι βροτοῖσι, alias generaliore epitheto, nunc proprio, ærumnoſis, ſc. propter hoc, quod ſequitur: *referens* iis *opera atque labores.* 184. In ſeqq. ritus funebres ævi heroici expreſſit, quos ex Homero illuſtret, qui volet, Iliad. η, 420—432. ψ, pr.—27. 110—257. ω, 777 ſq. Od. ω, 57. Alios Auctores dabunt Guell. et Cerda. Etiam ſingulos verſus comparant Intpp., qui tamen illuſtratione hac non indigere videntur. 186. *ignibus atris* propter fumum, non aliter; patet ex altero verſu, ubi *caliginem* vocat. 188. Vi oppoſiti *decurrere* ad pedites ſpectare videtur. 191. Ex Iliad. ψ, 15. 192. *clangor tubarum.* Tubas ex ſuo

Conjiciunt igni; galeas, enſiſque decoros,
Frenaque ferventiſque rotas; pars munera nota,
Ipſorum clipeos, et non felicia tela.
Multa boum circa mactantur corpora Morti;
Sætigeroſque ſues raptaſque ex omnibus agris
In flammam jugulant pecudes. Tum litore toto
Ardentis ſpectant ſocios, ſemiuſtaque ſervant
Buſta; neque avelli poſſunt; nox humida donec
Invertit cœlum ſtellis fulgentibus aptum.
Nec minus et miſeri diverſa in parte Latini

194. Verſum Macrob. VI, 6 laudat et *igni*, pro in ignem, inter figuras Maronis refert.——195. *pars m. vota* Franc.——197. *circum* pr. Hamb. *mactabant* Ven. *Marti* Ven.——199. *flammas* Parrh.——200. *ſocios ſpectant* pr. Moret *ſemuſta* Goth. tert. etiam hic cum Rom.——201. *neque* Heinſ. e libb. pro *nec*, quod Rom. tuetur.——202. *ſtellis ardentibus* omnes codd. Heinſ. præter Montalb., et pro div. lect. tert. Moret.; item Goth. ſec. et tert., qui *fulgentibus* exhibent. Pierius nil monet: nec videtur is aliter ſcriptum in libb. inveniſſe quam *ardentibus*: ſic etiam omnes vett. edd., quantum video: nec alterum prius occurrit quam in ed. Ald. tert. Hoc Heinſ. retinuit, *fulgentibus*, ut poëta variet verſum, qui idem repetitur a poëta ſup. IV, 482. VI, 798. *haptam* codd. Pier.——203. *diverſi* Hugen. *in* deeſt Franc. et Goth. tert.

ſuo ævo adſcivit Maro. 195. 196. alii arma, quibus ipſi mortui uſi erant, in ignem conjiciunt: ea, *munera*, quia proprie ſic dicuntur omnia, quæ ad honorem funebrem ſpectant: *non felicia*, quibus ſe defendere nequiverunt, ut Serv. 197. *Morti* tamquam deæ. Sic Servius quoque, qui laudat ſimilia loca Statii IV Theb. 528. Lucan. VI, 600. Notabile tamen hoc: alias Orco vel Manibus et Inferis victimæ hæ mactari ſolent. 202. uſque ad auroram: ad ſenſus errorem dictum, poëtarum more, ac ſic per noctem cælum circumagatur ab occidente verſus orientem. cf. ſup. Excurſ. II ad lib. II. *ſtellis aptum cælum* Ennianum eſt. Comparat Jacobs Animadverſſ. p. 278 *οὐρανος ἀναψάμενος τὰ ἄστρα.* Rem ipſam eodem modo expoſitam vides Iliad. ψ, 154. 226 ſq. ω, 788 ſq. Interdiu ſtruitur rogus: nec accenditur niſi veſperi: ardet per noctem. Altero die, vel tertio, ut h. l. v. 210, ubi rogi refrixerant, legebantur cineres.

202. 205. De induſtria hoc memoraſſe videtur, quoniam

in

Innumeras ſtruxere pyras, et corpora partim
Multa virum terræ infodiunt, avectaque partim
Finitimos tollunt in agros, urbique remittunt;
Cetera, confuſæque ingentem cædis acervum
Nec numero nec honore, cremant; tunc undique vaſti
Certatim crebris conlucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam cœlo dimoverat umbram:
Mærentes altum cinerem et confuſa ruebant
Oſſa focis, tepidoque onerabant aggere terræ.
Jam vero in tectis, prædivitis urbe Latini,
Præcipuus fragor, et longi pars maxima luctus.

205. *terræ fodiunt* Gud. *infodiunt terræ* ſec. Rottend. *advectaque* Ven. et Parrhaſ. *paſſim* ſec. Moret. et pro var. lect. tert. Rottend. *raptim* Erf. Tum Menag. pr. hunc verſum non habet: nec Goth. tert. at ſequenti eum poſtponunt Leid. Zulich. et Goth. ſec.——207. *ſtragis* Rom., perpetua varietate; cf. inf. 384. ſup. VI, 504.——208. *neque honore* Reg. *nunc* Ven.——209. *ignibus atris* Parrhaſ.——210. *cœlo gelidam* Dorvill. *demoverat* Zulich. a m. pr.——211. *et* abeſt Parrhaſ.——212. *trepidoque* Goth. *trepidumque* Mentel. pr. a m. pr.——213. Impeditus locus: unde mendo laborare verſum monuit Markland. ad Stat. Silv. V præf. Et ſane *in tectis—urbe Latini* ſcabra videtur eſſe oratio: cui variis modis poterat occurri. Ipſe Burm. conj. *in triſti p.* vel *in tectis et divitis*. Deeſt *in* Erf. *et tectis* Franc. Poteſt tamen locus aliquanto juvari diſtinctione et interpretatione opportuniore. Tranſit ab agris ad luctum in urbe: dicendum erat in tectis h. domibus urbis; hoc ſic extulit: *in tectis p. urbe Latini P.*——214. *Præcipuus* Franc. *longi* Heinſ. bene

in Italia ſemper variavit ſepultura, modo humatione modo crematione in uſum recepta. Sic apud Romanos: ſic apud Etruſcos. *avecta tollunt*, ornate, avehunt: ſc. ſublatos in currum. *urbi*, Laurento. 207. *cædis*; cæſorum. 208. *nec* cum *numero*, non numero inito, *nec* cum *honore*, quia indiſcrete, nec ſingulis ſinguli rogis cremantur: quod honorificum fuiſſet. 210 ſq. v. modo ad v. 201. *ruebant*, de cineribus eruebant, pro, legebant. *focus* audacter de pyra. 212. *tepido*: tranſlate, cui tepida oſſa inferebantur.

213. *in tectis*, per appoſitum, *urbe Latini*: pro in tectis,

Hic matres, miſeræque nurus, hic cara ſororum
Pectora mœrentum, puerique parentibus orbi,
Dirum exſecrantur bellum Turnique hymenæos:
Ipſum armis, ipſumque jubent decernere ferro;
Qui regnum Italiæ et primos ſibi poſcat honores.
Ingravat hæc ſævus Drances, ſolumque vocari
Teſtatur, ſolum poſci in certamina Turnum.
Multa ſimul contra variis ſententia dictis
Pro Turno; et magnum reginæ nomen obumbrat;
Multa virum meritis ſuſtentat fama tropæis.
Hos inter motus, medio in flagrante tumultu,
Ecce, ſuper mæſti magna Diomedis ab urbe

bene tuitus eſt, ut elegantius, ex Rom. Medic. Gud. et aliquot aliis, Vulgg. *longe*, quod Servius defendit, indocte.——217. *Durum* aliquot Burm. cum tert. Goth. *execratur* Rom.——218. *armis—ferro* ad otioſam orationem refert et acute conjicit *animis* V. C. Jac. Bryant; ut ſæpe *animis* ap. noſtrum, ut VIII, 256. XI, 438. Jungi quoque *animis* et *armis*, ut XII, 788. XI, 291. *diſcernere* Goth. tert.——220. *An gravat* Franc. *Ingravat et* vett. edd. et Gud., primum video *hæc* in ed. tert. Ald. *hic* Montalb. *ſævos* Rom. *ſævis* Bigot. *ſolus* ed. pr. Burm.——221. *ſolumque duci* alicubi legitur ap. Pier. *ſoli* Ven. cf. inf. 434. *in certamine* aliquot Pier.——222. *varii* Goth. tert. *certamina* alter Hamb.——223. Aut *et* tolli præſtabat, aut altero verſu interſeri: *multa virum et meritis.* ——225. *in* inſeri juſſit Pier. et inſeruit Heinſ. codicum auctoritate: adde edd. vett. aliquot, ut Norimb. Ed. pr. Burm., ubi una voce *inflagrante.* Abeſt *in* in ſolo Hamb. pr. et Goth. pr., in nonnullis eraſum. *magno fl.*——226. Legitur et *magni* inquit Servius, et ſic Oblongus Pierii, et

tis, domibus, urbis. vid. Var. Lect. 215 ſeqq. Enumeratio miſerationi apta et omnibus poëtis frequentata. Exempla vel Cerda dabit. 219. *primos honores*, ut præferatur in Laviniæ matrimonio, cumque ea in regni ſucceſſione. 220. 221. conf. quæ ſupra ex Ænea audierat Drances v. 115 ſeq. 222—224. Contra etiam multæ ſententiæ diverſæ erant pro Turno: eumque et regina Amata, quæ ei ſtudebat, et fama magnarum rerum geſtarum ſuſtentabat. *obumbrat* eum, tuetur, defendit, ut Serv.

225 ſeqq. Inſuper, ſuper hæc

Legati reſponſa ferunt; nihil omnibus actum
Tantorum inpenſis operum; nil dona, neque aurum,
Nec magnas valuiſſe preces; alia arma Latinis
Quærènda, aut pacem Trojano ab rege petendam.
Deficit ingenti luctu rex ipſe Latinus.
Fatalem Ænean manifeſto numine ferri,
Admonet ira deum, tumulique ante ora recentes.
Ergo concilium magnum, primoſque ſuorum
Imperio adcitos, alta intra limina cogit.
Olli convenere, fluuntque ad regia plenis

et alii apud Heinſium cum ed. Ald. tert. *Magni Diomedis* bene dici nemo dubitet: ſicque hoc ipſum ſup. VIII, 9 occurrit. Sed excluditur ea lectio eo, quod præcedit, *mœſti:* ne ſit, *mœſti magni.* In Goth. tert. *magna mœſti.*——227. *mandata f.* Zulich. a m. ſec.——228. *neque a.* ab Heinſio eſt: pro vulg. *nec.*——229. *Nil m. v.* Parrhaſ. et pr. Hamb. pro var. lect. cum Goth. tert.——230. *a rege* Rom. Parrhaſ. Dorvill. *pacem—petendum* agnoſcunt Grammatici Servius, Donatus ad Terent., Rufinian. de Schem. Lex. p. 256 et al., ex codd. nulli præter Moret. pr. Voſſ. pr. Menag. pr. Leid. et Goth. pr. Cum itaque codicum auctoritas deſit, facile quis a grammatico acumine hoc profectum odoretur. Moleſta quoque oratio, cum præceſſerit: *arma quærenda,* non *quærendum.* Itaque Burm. iterum expulit illatum ab Heinſio *petendum.* Poteſt tamen poëta variare voluiſſe orationem. Ita ſenſiſſe videtur præſtantiſſ. Ruhnken. ad Rufinian. l. l.——233. *Admovet* Medic. a m. pr.——234. *conſilium* Reg. et Dorvill., quod præferendum cenſet van Houen Campenſ. Faſc. III, p. 226. *in conſilium* Goth. tert.——235. *inter l.* aliquot Burm. *intra mœnia* Rom. cum Goth. ſec.——236. *Illico* aliquot apud Burm., aut potius *Illi cōvenere.* Porro *ruuntque* Colot. Medic. Voſſ. pr. et Ven., adde

hæc omnia, legati redeunt ad Diomedem Argyrippam miſſi. Vide ſup. lib. VIII, 9 ſeqq. 232. 233. *ira deum* (propter adverſam belli fortunam; unde etiam ſubjicitur: *tumuli ante ora recentes) admonet, numine manifeſto,* clara voluntatis deorum ſignificatione, *ferri* (eſſe) *Æneam fatalem:* fatis ei ſedem in Latio eſſe deſtinatam. 235. Comparant locum de ſimili concilio Iliad. β, 51 ſqq., et ad v. 239 ſqq. renuntiationem legatorum Iliad. ζ, 667 ſqq. *imperio accitos,* cum iis impe-

Tecta viis. Sedet in mediis et maxumus ævo,
Et primus sceptris, haud læta fronte, Latinus.
Atque hæc legatos Ætola ex urbe remissos,
Quæ referant, fari jubet, et responsa reposcit
Ordine cuncta suo. Tum facta silentia linguis,
Et Venulus dicto parens ita farier insit:
Vidimus, o cives, Diomede Argivaque castra;
Atque iter emensi casus superavimus omnis;
Contigimusque manum, qua concidit Ilia tellus.
Ille urbem Argyripam, patriæ cognomine gentis,

adde Goth. sec. et tert., quod et ipsum bene dici nemo dubitet: et exemplis probavit Heinsius; verum nec minus *fluere* elegans et sollenne est de magna turba, uti Græc. ῥεῖν, ἐπιῤῥεῖν; et permutatio utriusque vocis frequens. Scilicet quod caussam decidere poterat, hoc erat: quod *plenis* viis adjectum satis arguit, poëtam de copia cogitasse, adeoque *fluunt* verius est. *ruitque* Ed. pr. Burm.——237. *rex maximus* vett. edd. aliquot et Ald. pr. et sec. et codd. sed potiores omnes cum Ald. tert. *et m.*, sicque emendarunt Pier. Ge. Fabric. Heins.——238. *primos* Mentel. pr. *et læta* Ed. pr. Burm.——239. *hinc* Zulich.——240. *Quid r.* Exc. Burm. *referunt* pr. Hamb. *referent* alter.——242. *inquit* ed. pr. Burm. cf. sup. ad IX, 423, et vid. Guell. ad h. l.——243. *Diomedem* edd. vett. pleræque et Ald. sec. cum tert. et cett. et pars codd., at Medic. cum aliis *Diomeden*, quod metrum corrumpit. *Diomede*, quod Ald. pr. habet, et jam ant. edd., ut Ven. 1486, in plerisque suis extare vidit Pier. (inter quos tamen Romanus non fuit, in quo *Diomeden* est), sicque Mentel. pr. et Rottend. sec. cum Servio et Macrob. V, 17, ut sit Græca forma: Διομήδεα, Διομήδη. Retraxit hoc Heinsius, idemque opinabatur aliquando scriptum fuisse: *Diomedei* vel *Diomedi*, quod merito deseruit. In tert. Rottend. et Sprot. *Diomedæ*; ut apud Solin. c. 2 sub. f.——246. *Argiripam, Agrippam, Agripam, Ægripam*, aberratt. Illud notabilius, quod poëta

imperatum esset, ut venirent. 237. *primus sceptris*, imperio et dignitate, inter reges ac duces copiarum, qui auxilio venerant. *sceptris* pro sceptro.

243. *Argiva castra* pro urbe, Argyrippa, ut toties novam Trojam Trojanorum castra dicta vidimus. 245. *Contigimus manum* ad dextram datam refer., ut sup. VIII, 124 in accessu ad Evandrum. *Ilia tellus*, Ilium urbs, ut toties *gens*, *urbs*, *terra*, poëtis permutantur, ut mox v. 246 *patriæ cognomine gentis* h. urbis. Argos

Victor Gargani condebat Iapygis arvis.
Poſtquam introgreſſi, et coram data copia fandi:
Munera præferimus, nomen patriamque docemus;
Qui bellum intulerint, quæ cauſſa adtraxerat Arpos.
Auditis ille hæc placido ſic reddidit ore: 251
O fortunatæ gentes, Saturnia regna,
Antiqui Auſonii, quæ vos fortuna quietos

poëta mediam corripuit, cum perpetuum ſit *Argyrippa*: ut apud Lycoph. v. 592 Ἀργυρίππαν. At Ἀργυριππηνὰς apud Strabonem (lib. VI, p. 434 B) agnoſcit Stephanus Byz. h. v. Virgilium ſequitur Silius XIII, 30. ——247. *Garganii* aliquot apud Burm. *Garganis* Franc. *Gorgonii* indocte Goth. tert. *Iaſpidis* idem. *arvis* ex parte codd. Pier. et ſuorum repoſuit Heinſius. Tuetur tamen *agris* Mediceus cum al.——248. *P. congreſſi* Rom. *data coram* Goth. tert.——249. *docentes* Exc. Burm.——250. *Quid* Gud. a m. pr. *attulerint* Goth. tert. *attexerat* idem, ex *attraxerat*, quod in Medic. et Mentel. pr. *abtraxerit* Ven.——251. *Auditis?* duo Leid. *Audiſtis* Sprot. *ille his* Oudart. et tert. Moret. *edidit* Medic. Franc. Goth. ſec.

Argos Hippium in Peloponneſo deſignat, cujus nomine novam in Apulia conditam urbem a Diomede appellatam tradidit antiquitas; ut corrupto eo nomine poſtea Argyrippa facta ſit, tandemque hinc Arpi. *patriam* autem gentem ſeu urbem Argos appellat poëta improprie; fuit enim Diomedes Ætolus; ſed Adraſti filia, Ægialea, ducta in regno Argivorum ſucceſſerat. cf. Var. Lect. ad v. 269. *Victor*, armis cum Dauno adverſus Meſſapios junctis, conditione propoſita, ut pro auxiliis latis agri partem acciperet. v. Antonin. Liberal. Met. c. 37. *Gargani Iapygis*, Iapyx, pro Iapygius, ut tot alia. Etiam in Ovidio, qui h. l. expreſſit, Met. XIV, 458 *Daunus Iapyx* occurrit. Patuit autem Iapygiæ nomen latius, et ad Apuliam, Calabriam, et Meſſapiam pertinuit. *arvis Gargani*; paullo latius, in tractu terrarum, quæ ad eum montem (nunc *Monte di S. Angelo*) pertingunt. De cæteris v. Excurſ. I ad h. libr.

252. 253. *Saturnia regna*; quibus olim regnavit Saturnus; et hoc reſpectu *fortunatæ*. cf. VIII, 324. 325. Exc. V ad lib. VII. *Antiqui Auſonii*; ab Auſonibus enim oriundi, et ipſi Auſonum pars, Latini: cf. ſup. Excurſ. II ad lib. VIII. Excurſ. IV ad lib. VII. *Auſonios* autem (populos, viros) dixit ut poëta, pro Auſonibus.

254.

Sollicitat, ſuadetque ignota laceſſere bella?
Quicumque Iliacos ferro violavimus agros
(Mitto ea, quæ muris bellando exhauſta ſub altis,
Quos Simois premat ille viros), infanda per orbem
Supplicia et ſcelerum pœnas expendimus omnes,
Vel Priamo miſeranda manus: Scit triſte Minervæ

254. *acceſſere* alter Hamb., forte pro *arceſſere*, ut X, 11.——255. *f. populavimus a.* Rom. *vaſtavimus* pr. Menag.——256. *Mitto quæ* Dorvill. *Omitto muris* Goth. tert. *exacta* ed. Ven. Burm.——257. *premat* Heinſ. cum melioribus omnibus; vulgo: *premit.*——258. *ſceleris—omnis* alii, apud Servium. Codices non variant.——259. *m. domus:* Bigot. et Parrhaſ. *Stat tr.* Exc. Burm.

254. *laceſſere bella:* ut: movere bellum; monitum jam ſupra ad X, 10. *ignota*, pro bello dubii et incerti exitus. 256. 257. Ne memorem, ut omittam, ea, quæ urbe expugnanda ab Achivis tolerata ſunt: quot viri in locis illis circa Simoëntem occubuerint. *Simois ille*, cum exſecratione. *premat* ſc. merſos. Similiter ſup. I, 100 *ubi tot Simois correpta ſub undis Scuta virum galeaſque et fortia corpora torquet.* Ubi jam laudatus locus, quem reſpexit poëta, Iliad. μ, 22 ſq. Adde Odyſſ. γ, 107—117. 258. *Supplicia et pœnas*; atrocibus vocabulis utitur, pro malis et ærumnis, quaſi hæ pro pœna exciſi Ilii fuerint; et ante *violavimus* dixerat, tamquam in ſacrilegio. 259. Servius laudat Pacuvii illud: *Si Priamus adeſſet, et ipſe ejus commiſereſceret.* Vides, qua brevitate ſententiam complexus Maro vibraverit! Color alioqui orationis multis frequentatus. Exempla collegit Cerda. Ovidius XIV Met. 474, ubi totum hunc locum ante oculos habet: *Græcia tum potuit Priamo quoque flenda videri.* Et ipſe Maro ſup. II, 6. 7 *Quis talia fando Temperet a lacrimis! triſte Minervæ ſidus.* Ineptit Servius aut quiſquis ejus nomen mentitur, quando arietem et manubias Minervales, hoc eſt fulmina, memorat. Cerda de face a Nauplio, Palamedis patre, in fraudem Græcorum elata accipit *ſidus Minervæ:* non magis commode. Alii aliter. Quod ſimpliciſſimum eſt, hoc tenebimus. Tempeſtates ortas per ſiderum ortus et occaſus declarare, perpetuus poëtarum uſus eſt. Tempeſtas, qua Achivorum claſſis disjecta eſt, Minervæ ira (conf. ſup. lib. II, 163 ſeq.) fuit concitata. vid. Odyſſ. α, 326. 327, inprimis γ, 134. 135 ſq. cf. ſup. Æn. I, 39 ſq. Seneca Agam. 528 ſq.

Sidus, et Euboicæ cautes, ultorque Caphereus.
Militia ex illa diverſum ad litus adacti, 261
Atrides Protei Menelaus aduſque columnas
Exſulat; Ætnæos vidit Cyclopas Ulixes.
Regna Neoptolemi referam, verſoſque Penatis

260. *Caphereus* e Medic. et aliis Heinſ. recepit: vulgo *Caphareus*. Eadem varietas et alibi. Sed Græcis eſt Καφηρεύς.——261. *abacti* plerique codd. et vett. edd., idque tuetur Pier. *abactis* Parrhaſ. At *adacti*, quod inde ab Ald. pr. editum, Medic. cum aliis nonnullis, unde retraxit Heinſ., cum in vulgg. edd. veniſſet *abacti* ex ed. Commelin. Omiſſo *ad* Mentel. pr. *diverſum littus adacti*, quod ornat Heinſius.——263. *Exulat* Medic. a m. pr. et Gud.

ſq. 560. Nihil igitur magis in promtu, quam tempeſtatem a Minerva commotam *ſidus Minervæ* appellare, nullo reſpectu alio habito. Sane quidem Solinus c. 11 *Caphereus prominet in Helleſpontum, ubi poſt Ilii excidium Argivam claſſem vel Minervæ ira, vel, quod certior prodit memoria, ſidus Arcturi gravibus affecit caſibus.* Sed ſub Arcturi ortum non dilata eſt Achivorum navigatio, quippe æſtate facta: verum ſub eteſiarum aquilonum ortum. v. ſup. ad lib. III Excurſ. II pr. *ultorque Caphereus*; promontorium Eubœæ verſus orientem, ὁ Καφηρεὺς, propter latentia ſub unda ſaxa et vortices, mariſque æſtum, inprimis naufragia Græcorum a Troja redeuntium, infame. *ultor* omnino ornat, tamquam calamitoſum ſaxum, nihil amplius.

262. In ſequentibus noli nimis ſubtiliter quærere, unde Diomedes in littus Calabriæ ejectus hæc omnia reſciſcere potuerit. Poëtæ licet hæc ſumere ac ponere. Etſi fatendum eſt, apud Homerum Neſtorem et Menelaum cautius pauca eloqui, cum de fatis redeuntium quæſiviſſet Telemachus. *Atrides* Menelaus: de cujus erroribus v. Odyſſ. δ, 81 ſqq. 351 ſqq. *ad uſque Protei columnas*; novavit paullo audacius poëta pro finibus Ægypti; nam Proteus ad Pharum inſulam agebat, ut ex Odyſſ. l. c. 351. 354 ſatis conſtat: ſed, ut majore animum phantaſmate percuteret, *columnas* dixit *Protei*, ut extremas terræ plagas ſignificaret; quemadmodum *Herculis columnas* extremas verſus occidentem terras dicere mos eſt. *exulat*: ſimpl. errat. Male aliter Serv. Cerda. 264. *Regna Neoptolemi.* Novum regnum Pyrrhi in Epiro v. ſup. III, 296. 319. *verſos penates Idomenei* everſam domum et regnum. vid. ſup. lib. III, 121 ſqq. ibique No-

ram.

Idomenei? Libycone habitantes litore Locros?
Ipse Mycenæus magnorum ductor Achivom 266
Conjugis infandæ prima intra limina dextra
Oppetiit; devictam Asiam subsedit adulter.

265. *Libycone* ex omnibus Pier. et potioribus suis Heins. pro, *Libycove?* Tum *et Libycone* Dorvill. *et Libyco hab.* Goth. tert. *Libycosve* Goth. pr.——267. *Conjugis (infandum)* Macrob. IV, 4: Exempla nemo facile desideret: sed dabit plena manu Burmann. ad Antholog. Lat. p. 196, sicque placebat legere Ge. Fabricio: qui tamen vox vidit, expressum esse Homericum: ὀλομένης ἀλόχοιο. *inter lim.* aliquot Heinsii, qui id receperat, iterum ejectum tacite a Burmanno. *lumina* Zulich. cum Goth. tert., non adeo male.——268. *Procubuit: d.* vett. edd. Macrobii IV Sat. 3. *devictam Asiam subsedit* præclare Menag. alter et a m. pr. Medic. et Gud.; nam ab altera manu *possedit* interpolatum est, uti etiam Rom. *devictam Asiam possedit*, habebat. Sed *devictam Asiam subsedit* etiam Arusianus Messius

tam. 265. *Libycone habitantes littore Locros.* Memorari hoc alio loco non memini. Sed Maro habere hoc potuit ex Νόστοις, seu epicis illis carminibus, quæ Achivorum a Troja redeuntium casus narrabant; e quibus Augias Trœzenius fuit, cujus Νόστοι libris V Cyclicis sunt annumerati. Argumentum eorum e Procli Chrestomathia nuper vulgatum in *Bibl. der alt. Litt. und Kunst* inter Inedd. p. 40: nihil tamen de his et aliis memorat, ne de Diomede quidem; ut aut argumentum mancum esse, aut ab Augia non omnium Achivorum reditus narratos fuisse necesse sit. Certe Ajacis Oilei comites Locros delatos in littora Africæ, in his locis consedisse tradere olim debuerunt nonnulli, quos poëta h. l. sequitur. Variæ in Servianis partes Africæ a variis memorantur, sed incerta fide, confusis quoque Locris; nec enim Ozolæ (male Ozoli) et Epizephyrii; sed *Opuntii* erant memorandi ex Iliad. β, 531 sq. Alii ex Locris his in Bruttiis consederant. vid. sup. lib. III, 399. conf. ibi Serv. 266—268. De Agamemnone, qui Clytæmnestræ et Ægisthi insidiis periit. *prima intra limina*, puto dictum, pro, in primo statim limine, h. e. primo ædium ingressu, cum vix domum intrasset. Servius: in ipso limine imperii, id est, in littore: quod non placet. Sed nec ad locum ædium referre licet, ut in atrio occisus sit: etsi convivia in celebriore ædium loco habebantur, inter quæ cæsus ille fuit. v. Odyss. λ, 408 seqq. 268. victorem Trojæ insidiis excepit adulter. Magnifice verbis ornatum! *Subsidere* de insidiis, ex quibus aliquis

Invidisse deos, patriis ut redditus aris
Conjugium optatum et pulchram Calydona viderem !
Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur,
Et socii amissi petierunt æthera pennis,

Messius agnoscit: *et subsidere* de insidiis elegans vocabulum : vid. Not. Itaque Heins. recepit pro vulgari : *devicta Asia*, quod Servius male præferebat. In Leid. erat *devicta Asiamque obsedit*, in Menag. pr. *devicta Asiaque obsedit*, Ed. Ven. Burm. *devicta Asia permansit*, Exc. Burm. *dev. Asia sub fedus.*——269. *Invidere dii, p.* Goth. tert.; ab interpolatrice manu, credo, ut difficiliori rationi substitueret faciliorem. *Invidisse deos* per exclamationem dictum: sc. *an referam*; vel, credatne aliquis ? annon durum est! *patr. ne redd.* Hamb. pr. et Goth. tert. In fine *oris* Oblongus Pierii et pars Heins. cum vett. edd. et in edd. vulgatis inde ab Ald. *patriis* tamen *aris* codicum etiam præstantissimorum consensus tuetur, Medic. Romani etc., et miror hoc ab Heinsio receptum iterum expulisse Burmannum, inprimis cum *patriæ—oræ* statim v. 281 iterum occurrant: revocavi itaque in hac editione. Tandem nonnulli apud Pier. exhibebant: *patriis — Argis*, quod ap. Ovid. XIV Met. 476 itidem occurrit in libb. pro vulgari *agris* vel *arvis*, et merito ibi Heinsio probatur; at h. l. admitti nequaquam potest, cum poëta Calydonem subjungat, adeoque *patrias aras* de Ætolia et Calydone accepisse videri debeat.——270. *pulchrum* duo Burm. *pulchra* ejus Exc.——272. *admissis—pennis* alios legere Servio notatum, sicque aliquot Pier. et pro div. lect. Leid., quod tamquam elegantius (ut sit pro, *alis concitatis*) reposuerat Heinsius, tacens iterum ejecit Burmannus. Videtur tamen nec ipse improbare, et laudat pro eo Guellium et Davisium ad Cæs. I. B. G. 22. Narrat quoque Schottum II Obss. 49 maluisse *amissis pennis* pro emissis. *admissi* Goth. pr. *admisi* Ven. Sed librorum auctoritas tuetur *socii amissi*: sic Rom. Medic. et cæteri. *pinnis* Rom. *allis* (pro *alis*) Medic. Pierii.

aliquis ex improviso adoritur, invadit et intercipit rem. 269. 270. *Invidisse deos* sc. an referam ! *p. Calydona viderem.* Hic sui non satis memor fuit Maro. Argos redire Diomedes debuit, quibus regnabat, et ubi uxor degebat, unde copias eduxerat, non Ætoliam, unde genus ducebat : inprimis cum sup. v. 243 *Argiva castra* memorasset. Etiam Homerus Odyss. γ, 180. 181. 182 reditum ad Argos diserte memorat. Rectius Ovidius, quem hæc ante oculos habuisse jam supra monuimus, XIV Met. 470 *patriis sed rursus ab Argis Pellor.*

271—274. Aves Diomedeæ, certum avium genus in insulis Diomedeis littori Apuliæ, contra montem Garganum, objectis frequens, nunc *Artenas* appellant.

Fluminibusque vagantur aves (heu dira meorum
Supplicia !) et scopulos lacrimosis vocibus inplent.
Hæc adeo ex illo mihi jam speranda fuerunt
Tempore, cum ferro cœlestia corpora demens
Adpetii, et Veneris violavi volnere dextram.
Ne vero, ne me ad tales inpellite pugnas.
Nec mihi cum Teucris ullum post eruta bellum
Pergama ; nec veterum memini lætorve malorum.
Munera, quæ patriis ad me portatis ab oris,
Vertite ad Ænean. Stetimus tela aspera contra,
Contulimusque manus : experto credite, quantus
In clipeum adsurgat, quo turbine torqueat hastam.

273. *heu damna* Parrhas.——274. *clamosis* Oudart.——275. *Hæc eadem* Zulich. *superanda* Goth. tert., sicque aliquot Pier., inter quos Rom., *Hæc adeo mihi jam superanda.*——276. *Tempore, quo* pr. Hamb. pro var. lect. Bigot. et Goth. sec. et tert.——278. *Nunc vero* Dorvill. et Ed. Ven. apud Burm. *Nec* Ven. et Goth. pr.——279. *diruta* Rom. et alii Pier. alter Hamb. et Ed. Mediol., quo in binis spectat : *dirupta*. Tum *est* in fine aliquot Heins. et Burm., sicque Goth. sec.——280. *lætorque* Leid. *laborum* vel *malorum* cod. Kœler.——281. *portastis* vett. edd. cum codd. nonnullis. Sed monuit Pier. in Rom. et aliis esse, quod delicatius sit, *portatis* ; hoc edi cœptum a Commelin. Sic quoque Medic. et Heins. potiores. *p. huc apportastis* Leid. *desertis* Parrhas. pro *defertis*.——283. *manum* Menag. pr. v. sup. X, 876. In Dorv. post h. v. sequebantur vss. 336 usque ad 352.——284. *insurgat* Nonius in *experiri*.

lant. v. Excurs. I ad h. l. 275. *speranda*, metuenda, ut toties, vel simpl. cogitatione præcipienda, expectanda. conf. sup. IV, 419. 276. 277. Ingeniose hæc repetiit ex Iliad. ε, 330 sqq. cf. sup. X, 29. Adde Ovid. XIV Met. 477. 478. 282. 283. Congressi Diomedes et Æneas (Iliad. ε, 239 sqq. conf. Not. ad Æn. I, 96) singulari certamine ; sed in pugna hoc sæpius factum supponere et fingere licet poëtæ. 283. 284. *quantus in clipeum assurgat.* De eo, qui gladio infert vulnus, alias dictum vidimus : *assurgere* vel *insurgere*, erigi, *in ictum*, *in hastam*, *in ensem* (ἐρύπεςθεν ἀεςθεὶς, ut Odyss. ι, 383) ; At h. l. *in clipeum*, quia elato in altum clipeo hastam vibrat : namque is naturalis motus est, et ad corpus tuendum valet. Nil

expediunt

Si duo præterea tales Idæa tuliſſet
Terra viros, ultro Inachias veniſſet ad urbes
Dardanus, et verſis lugeret Græcia fatis.
Quidquid apud duræ ceſſatum eſt mœnia Trojæ,
Hectoris Æneæque manu victoria Graium
Hæſit, et in decumum veſtigia retulit annum.
Ambo animis, ambo inſignes præſtantibus armis:
Hic pietate prior. Coëant in fœdera dextræ,
Qua datur: aſt, armis concurrant arma, cavete.
Et reſponſa ſimul quæ ſint, rex optume, regis

286. *Achaicas* Menag. ſec. *ad umbras* Parrhaſ.——287. *lugeret Græcia campis* ſec. Rottend.——288. *certatum eſt* Apronianus emendarat in Mediceo, perperam. *ceſſatum eſt*, inquit Heinſ., optime exprimit tarditatem belli. Apud Senecam patrem Suaſor. II, p. 23 cum laudatus eſſet Abroni Silonis verſus: *belli mora concidit Hector*; ſubjiciuntur hæc: *notate præ cæteris, quanto decentius Virgilius dixerit hoc, quod valde erat celebre:* Quicquid apud—victoria Graium hæſit. *Meſſala aiebat, hic Virgilium debuiſſe deſinere: quod ſequitur:* et in d. v. r. annum, *explementum eſſe. Mæcenas hoc etiam priori comparabat.* Aſſentiendum arbitror Meſſalæ. Idem hemiſtichium fere jam ſupra intexuerat lib. IX, 155. Tandem *eſt* abeſt ſec. Voſſ. et pr. Hamb. *victoria tantum* Oblong. Pierii. In Erf. v. 290 ante 289 legebatur.——290. *v. diſtulit* Vratiſl. et Dorvill. *victoria redegit* Menag. pr.——293. *concurrent* Medic. a m. pr.——294. *rex o. regum* vulgg. edd. et codd. non modo infimi ævi, ut Dorvill. Goth. pr., ſed et Romanus a pr. m. Obtulit tamen *regis* Pier. e Rom. et al. Adde Medic. et al. Heinſ. nec tamen hoc repoſitum video niſi a Pulmanno.

expediunt Serv. et Cerda. 285. Color idem, qui in pulcherrimis verſſ. Iliad. β, 371—374. 287. *Dardanus* pro Dardanius: ut ſup. IV, 662, et hoc pro Dardaniis, Trojanis; utrumque ex poëtarum more. Etiam Pindar. Nem. γ, 106 Δαρδάνων. 288. *Quicquid*, quantum, ἐφ' ὅσον, per omne tempus, per quod *ceſſatum eſt:* quæ mora excidii facta; *hæſit*, retardata eſt, ſubſtitit victoria Achivorum et *retulit veſtigia*, relapſa eſt, adeoque dubia et incerta fuit Hectoris et Æneæ opera: hos autem Trojanorum fortiſſimos ipſe Homerus pronuntiavit Iliad. ς, 513. cf. Iliad. ε, 467. 468. Porro

Audisti, et quæ sit magno sententia bello.
Vix ea legati; variusque per ora cucurrit
Ausonidum turbata fremor: ceu, saxa morantur
Cum rapidos amnis, fit clauso gurgite murmur,
Vicinæque fremunt ripæ crepitantibus undis.
Ut primum placati animi, et trepida ora quierunt,
Præfatus divos solio rex infit ab alto:
Ante equidem summa de re statuisse, Latini,
Et vellem, et fuerat melius; non tempore tali
Cogere concilium, cum muros adsidet hostis.

296. *variusque* vel *validusque* Scheffer. *varius super ora* qu. Moret. ——297. *tremor* pr. Hamb. Bigot. Goth. tert. *fremur* sec. Rottend. Firmat *fremor*, de quo nemo dubitet, Burmann. ex Æn. X, 96 sqq.——298. *fit clauso* veterrimi Pierii et Heinsii, qui recepit; vulgo, *clauso fit*. Tum aliquot Pier. et Sprot. *it clauso*.——299. In *crepitantibus* nil variant codd.——300. *pacati* Vratisl. et pro div. lect. pr. Hamb. cum Goth. tert. *tepida* Zulich. *rabida* aliquot Pier. et Goth. sec. Sed *ora trepida* sunt trepidantium. *quierant* Rom.——301. *rex dixit* Zulich. *jussit* Goth. tert.——302. *equidem* e libb. Heins. pro, *quidem*. *hos summa* pr. Hamb. a m. sec. *Latinis* Montalb.——303. *melius fuerat* Goth. pr.——304. *consilium* aliquot Pier. duo Goth., ut v. 234. *adsidet* Heins. recepit: sic Rom. et Medic. Pierii, Gud. et quinque alii Heins.; vulgo *obsidet*, eadem vi, sed vulgarius.

295. *quæ sit magno sententia bello.* *bello* paullo durius seu tertio casu, quod ad bellum attinet, seu pro, de bello.

296 seqq. Sollennis hæc comparatio: præeunte Homero Iliad. β, 144 sqq., ubi non minus est ornata; sed Maro phantasma variavit: pro mari flumen posuit. Aliter tractaverat sup. lib. X, 96—99. *clauso gurgite*, præcluso aquarum cursu saxorum objectione. 301. *Præfatus divos*, præclare, more antiquo (cf. Serv.) etiam a Romanis servato, in Senatu et Comitiorum habendorum caussa factis verbis.

302. Latinus de bello temere suscepto conquestus et spe omni melioris fortunæ dejectus pacem cum Ænea suadet ineundam. *statuisse*, pro deliberasse. Nam bellum aggressi sunt Latini tumultuario modo, cum nihil ipse rationibus, quibus dissuadebat, efficeret, sup. VII, 591 sq. 304. *cum m. adsidet*

Bellum inportunum, cives, cum gente deorum
Invictiſque viris gerimus, quos nulla fatigant
Prœlia, nec victi poſſunt abſiſtere ferro.
Spem, ſi quam adſcitis Ætolum habuiſtis in armis,
Ponite; ſpes ſibi quiſque. Sed hæc, quam anguſta, videtis.
Cetera qua rerum jaceant perculſa ruina,

306. *Injuſtiſque* Goth. tert.——307. *p. decedere* Oblongus Pier. *bello* Goth. tert. et Arcon ad Horat.——308. *adſcitis* e Rom. Medic. et cæteris præſtantioribus Heinſius repoſuit, pro vulg. *accitis*. cf. inf. v. 473. XII, 38 ——309. Veteres Grammatici Servius, Donatus, Priſcianus, Marcianus Capella diſtinxere: *Ponite ſpes ſibi quiſque:* ut ſit, *deponite*. Sed melior interpunctio jam antiquitus obtinuit: nec aliter Apronianus inſtituit, idque ſequuntur vett. edd. Quod facere præſtat etiam propterea, ut breve tempus conſtet ultimæ in *ponite:* disjuncta voce, cui duplex conſona initium facit; quandoquidem hoc unicum eſt exemplum ſimilis poſitus verborum et ſyllabæ brevis ante duplicem conſonam hujus naturæ. Horatium minus caſtum et religioſum eſſe in collocatione hac verborum vitanda, jam ab aliis eſt obſervatum. Occurrit apud illum: *olente in fornice ſtantem* I Serm. 2, 30. *velatamque ſtola* v. 71. *Sæpe ſtilum vertas* I, 10, 72. Ante σκ nec Homerus brevem ſervare dubitavit, ut ἐν λειμῶνι Σκαμανδρίῳ. Daweſius Miſc. crit. pag. 4 immutatum volebat: *Ponite: quiſque ſibi ſpes*. Alias argutias Metricorum nolo repetere: videat, qui volet, Dorvill. ad Chariton. p. 184. Melius Burgeſſ. V. C. ad Dawes p. 6 [imo Daweſius ipſe in curis ſecundis] divinavit, male ſuppletum eſſe verſum, cum poëta tantum appoſuiſſet *Ponite*. Et hoc veriſſimum——310. *Cetera quæ* codex ap. Pier. *percuſſa* aliquot Pier. et Heinſiani, et Goth. tert.

adſidet hoſtis. Facile intelligitur, rhetorico more hoc dici factum, quod minantur Trojani facere. 305. *gente deorum*, σὺν παισὶ θεῶν: Ænea. 307. Vocant huc Homericum μάχης ἀκόρητοι Iliad. ν, 639. υ, 117. *poſſunt abſiſtere* ſ. ſimp. pro abſiſtunt, ſ. pro non poſſunt ſibi temperare, ne rebellent. 309. Nunc unumquemque in ſe omnem ſpem repoſitam habere neceſſe eſt: non alienam opem expectare. Pergit inde: Sed hæc ipſa ſpes, quam in ſua quiſque virtute ſitam habet, quam ſit exigua videtis. Nam reliqua omnia, quam afflicta ſint, ante oculos et inter manus veſtras eſt: h. oculis manibuſque tenetis, tamquam quod certiſſimum eſt: Græce, πρόχειρόν ἐστι. *Cætera*; bene Servius: abſolute dixit, id eſt: exercitum, auxilia, vires imperii. Scilicet copias intelligit

Ante oculos interque manus ſunt omnia veſtras.
Nec quemquam incuſo. Potuit quæ plurima virtus
Eſſe, fuit. Toto certatum eſt corpore regni.
Nunc adeo, quæ ſit dubiæ ſententia menti,
Expediam, et paucis (animos adhibete) docebo.
Eſt antiquus ager Tuſco mihi proximus amni,
Longus, in occaſum, finis ſuper uſque Sicanos;
Aurunci Rutulique ſerunt, et vomere duros
Exercent collis, atque horum aſperrima paſcunt.
Hæc omnis regio, et celſi plaga pinea montis,

311. *manus noſtras* Franc.——313. *regnum* Ed. Ven. Burm.——314. *Hinc adeo* ſec. Rottend. *dubiæ quæ ſit* Dorvill.——315. *et* multis abeſt apud Burm.——316. *mihi* vel *qui* Zulich.——317. *in occaſu* ſec. Moret. ——318. *Arunci* paſſim in codd. legitur, quod adeo Ge. Fabricius præferre voluit, perperam.——320. *Hic* Franc.

ad bellum gerendum neceſſarias. Pro explicatione ſunt inf. vſſ. 419. 420 Turni verba: *opes, intacta juventus, auxilia.* 312. *quæ plurima* h. quanta maxima. ὅση πλείστη. 313. *corpore regni*, pro viribus, copiis. Inf. XII, 835 *commixti corpore tanto Subſident Teucri.*

316—321. Sententiam poëtæ ex ipſis verbis eruamus. Suadet Latinus cedi Trojanis agrum ad Tiberim: quem his notis deſignat: *eſt antiquus ager mihi*, h. non noſtra demum memoria occupatus et cultus, *longus in occaſum*, non quod in occaſum protendatur, ſed quod a Laurento in occaſum ſpectat et late verſus orientale Tiberis littus procedit *uſque ad Sicanorum fines*, quos verſus Romam a poëta poni credibile fit. Scilicet auctores ille videtur habuiſſe, qui Sicanos quoque ad Tiberim aliquando incoluiſſe narrarent. conf. Excurſ. ad VIII, 314, p. 261. Ager hic, qui Latii pars erat, ab Auruncis et Rutulis partim colebatur partim paſcebatur: v. 318. 319; ergo hos Rutulos et Auruncos ſub Latini imperio fuiſſe neceſſe eſt. Sunt in hoc agro colles, et tractus aſperi et ſaxoſi nec niſi paſcuis idonei, tum quoque pineta. Videtur hoc ad colles Albanos ſpectare, quos ager iſte attingere debuit, quandoquidem iidem omnino agrum Laurentem finiebant. Sunt in his omnia, puto, ſatis expedita. Servius recte refellit Donatum, qui ad agros circa Ufentem fl. in Volſcis hæc referebat; etſi, quod miror, Cluverius Donati ſententiam

Cedat amicitiæ Teucrorum; et fœderis æquas
Dicamus leges, ſociosque in regna vocemus;
Conſidant, ſi tantus amor, et mœnia condant.
Sin alios finis aliamque capeſſere gentem
Eſt animus, poſcuntque ſolo decedere noſtro:
Bis denas Italo texamus robore navis,
Seu pluris conplere valent: jacet omnis ad undam
Materies: ipſi numerumque modumque carinis
Præcipiant; nos æra, manus, navalia demus.

324. *Si in alios fines* vel *leges* Zulich. *aliamve* aliquot ap. Burm. cum Goth. ſec.——325. *poſcuntque* ſec. Moret. et Bigot., idque jam Heinſio placuit, etiam Waddelio et Cuninghamo: et valde utique arridet. Languet enim alterum, *poſſunt*, ſi vel maxime ad fata revoces: ſi per fata facere liceat, ut Servius voluit. Adde, quod *poſſunt* paullo inſolentius poſitum ante jam occurrebat v. 307 *nec victi poſſunt abſiſtere ferro.*——326. *robora* Goth. tert.——327. *implere* ſec. Moret. et pr. Hamb. pro var. lect. *valent* Menag. pr.——328. *numeroſque* Sprot.

ſententiam amplexus eſt, *Ital. ant.* p. 789. Habuit autem poëta auctoritatem, quam in his ſequeretur, Catonis, qui, ut apud Servium legitur, in Originibus narraverat, Trojanos a Latino accepiſſe agrum, qui eſſet inter Laurentum et caſtra Trojana, jugerum DCC. Domitius lib. I hiſtoriæ ſuæ D jugera ediderat, auctore Victore O. G. R. c. 12, quem numerum ex Hemina quoque repetit Solinus cap. 8. Stadiorum XL agrum a colle, cui Lavinium impoſitum, quaquaverſus patentem per fœdus cum Latino pactum ceſſiſſe Trojanis memoraverant alii apud Dionyſ. I, 59. At apud Appian. lib. I pr. Faunus Martis f. cum filia Lavinia Æneæ CCCC ſtadiorum agrum in circuitu dat: *καὶ δίδωσι γῆν ἐκ περιόδȣ ςαδίων τετρακοσίων* quæ utique verior lectio eſt quam *τριῶν*. Me de jugerum numero parum laborare facile intelliges; hoc volebam, ut conſtaret, fuiſſe famam antiquam, quam in rem ſuam vertit ac traduxit Maro. Quod tandem Latinus ait *ſibi eſſe agrum* vſ. 316, poteſt hoc, ſi quis ita velit, proprie accipi, ex vetere vita, qua regibus aſſignata agri portio, *τέμενος*, ut vel ex Homero notum Iliad. *μ*, 313.

324. *aliam gentem*; iterum pro terra. 327. *complere* proprium vocabulum de ſociis et copiis navalibus; ut *πλήρωμα*. *Serv.* 329. *navalia*, res navales, ceram, funes, vela,

Præterea, qui dicta ferant, et fœdera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, paciſque manu prætendere ramos;
Munera portantis aurique eboriſque talenta
Et ſellam regni trabeamque inſignia noſtri.
Conſulite in medium, et rebus ſuccurrite feſſis.
Tum Drances idem infenſus, quem gloria Turni

330. *ferunt* a m. pr. Gud. *firmant* pr. Hamb.——331. *Latini* plerique Pier. et quatuor apud Burm., minus bene.——332. *ramum* Moret. ſec. ——333. *eboriſque aurique* vulgg. edd., nec modo inde ab Ald. tert. ex Naugerii emendatione, verum jam ex ed. pr. At vett. edd. una cum codd. omnibus id habent, quod Heinſ. revocavit. *eboris talenta* per ſe recte dici poſſent: æſtimatur enim ebur ac venditur ad libram. Verum h. l. non appenditur *ebur*. Aiunt ad *ſellam* curulem ſpectare vſ. ſequente: implicita itaque inter ſe collocavit (per chiaſmum illuſtrare ſolent grammatici) *auri talenta et eboris ſellam*. Mutavi autem interpunctionem, quam Burm. parum commodam intulerat hanc: *M. p. aurique, eboriſque talenta, Et ſellam, regni, trabeamque, inſignia noſtri.* Pierius diſtinguere malebat: *M.—eboriſque, talenta Et ſellam n.* Tum *talentaque* ex Medic. Heinſ. receperat. Mihi nihil dum ſatis placet; præſtat tamen lectio ante Heinſ. vulgata: *munera portantes, eboriſque, a. t.*——336. *Tunc* al. *infeſſus* pro *infeſtus* Ven. In toto verſu nitorem deſidero: *idem infenſus, quem.* Servius: Drances *idem*, videlicet, qui ſupra apud Æneam egerat. Hoc facere impedit appoſitum *infenſus*. Mollior, puto, exiret oratio, ſi ſic ſcriptum eſſet: *Tum Drances, idem, infenſum quem gloria Turni—agitabat.* Ex libris nil notatum video.

vela et alia hujuſmodi. *Serv.*; nam *materiem* jam memoraverat. *manus*, operas; male aliter alii. 331. *prima de gente*; primis de gentibus, ex nobilitate. 332. *pacis ramos:* v. ſup. 101. 333. *auri talenta* et *eboris ſellam:* videri debet implicita inter ſe collocaſſe; chiaſmum grammatici vocant. Si modo Maro hoc voluit. vid. Var. Lect. 334. Sella curulis et trabea inſignia imperii, et inter munera mitti ſolita, apud Romanos, Albanos, Etruſcos, adeoque h. l. recte et apud Latinos.

336. Male ingenioſi nonnulli in Drance Ciceronem, ut in Turno M. Antonium quæſivere; Urſinus in Drance Polydamantem Iliad. μ, 210 ſqq. Macrobius V, 2 Achillem: utrumque nimis ſedulo. Diceret ſaltem aliquid, qui Therſitem ex Iliad. β, 212 ſqq. ante oculos fuiſſe contenderet, ſed turpitudine et probro, quo ibi flagrat, liberatum. Etiam is ἔχθιςος Ἀχι-
λῆϊ

Obliqua invidia ſtimuliſque agitabat amaris,
Largus opum, et lingua melior, ſed frigida bello
Dextera, conſiliis habitus non futilis auctor,
Seditione potens; genus huic materna ſuperbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat;
Surgit, et his onerat dictis atque aggerat iras:
Rem nulli obſcuram, noſtræ nec vocis egentem,
Conſulis, o bone rex. Cuncti ſe ſcire fatentur,
Quid fortuna ferat populi; ſed dicere muſſant.
Det libertatem fandi, flatuſque remittat,
Cujus ob auſpicium infauſtum moreſque ſiniſtros

337. *que* abeſt Franc. et Goth. tert.——338. *et* a Parrhaſ. abeſt. *linguæ melior* legiſſe videri poteſt Servius: nam laudatur ab eo non modo vſ. 441 lib. I *lætiſſimus umbra*, ubi *umbræ* eum legiſſe probabile fit; ſed et Salluſtii II Hiſt. *fructuum pabulique lætus ager*. Atque ſic emendabat quoque Marklandus in Epiſtola critica pag. 121, et Cuninghamus Silii ſimile dictum: *fati melior* lib. V, 333 advocat. Docte ita loqui poëtas nemo dubitet. Sed idem exemplum ab indocto homine aliunde adſcribi potuit, et ambitioſum eſſet putidumque, tales delicias ubique ſectari velle. Tandem *fr. bellum* ſec. Rottend.——339. *non f. actor* aliquot Pier.——341. *ferebant* Rom. Gud. a m. ſec. alter Mentel. a m. pr. et Hugen., quod verum arbitror: præfero ſaltem; recepit etiam Brunck.——342. *auxerat* Goth. tert. *agregat* Dorvill.——344. *te ſcire* Dorvill. a m. ſec.——345. *Quid f. petat* Medic. Gud. a m. ſec. et multi alii ap. Heinſ. et Burm. cum Goth. tert. Altera lectio vett. edd. obſidet, et merito præfertur: *ferat* eſt poſtulet, ejuſque interpretatio, *petat*, ut Burm. quoque cenſet. *populis et* Sprot.——347. *ob augurium* ap. Priſcian. lib. XIV, vitioſe haud dubie. *auſpicium infandum* Leid. *infauſtum auſpicium* Parrhaſ.

λῆι, ut hic *infenſus*. *lingua melior*, fortior, quam manu. At *largus opum* alienum ab h. l. videri poteſt, ſive ut dives ſit, ſive ut liberalis. In verbis Turni, quibus reſpondet, eſt v. 378 *Larga—copia fandi*. 340. 341. Poëtam hoc ad ornatum excogitaſſe probabile eſt. Julius tamen Sabinus, neſcio unde, hæc annotavit: "filius ſororis Latini, patre ruſtico." 342. *onerat*, docte pro auget, accumulat odia in eum. 345. *muſſant*, cunctantur, non audent dicere. 346. *flatus*, φύσημα, de arrogantia. Ad eandem et obſtinatum Turni

(Dicam equidem, licet arma mihi mortemque minetur)
Lumina tot cecidiſſe ducum, totamque videmus
Conſediſſe urbem luctu: dum Troïa tentat
Caſtra, fugæ fidens, et cœlum territat armis.
Unum etiam donis iſtis, quæ plurima mitti
Dardanidis dicique jubes, unum, optume regum,
Adjicias; nec te ullius violentia vincat,
Quin natam egregio genero digniſque hymenæis
Des, pater, et pacem hanc æterno fœdere jungas.
Quod ſi tantus habet mentis et pectora terror:
Ipſum obteſtemur, veniamque oremus ab ipſo;

350. *Conſidiſſe* Zulich. *in luctum* alter Mentel. *in luctus* Parrhaſ. *in luctu* Leid. et quinque alii ap. Burm. cum Goth. ſec. *Troica* alter Hamb. *captat* Leid.——351. *fuga f.* Rom.——352. *mittis* Franc.——353. *dicique* Heinſ. ſecundum Pierium ex Rom. Medic. et omnibus præſtantioribus: pro vulgari *duci*, quod in Ald. ſec receptum: Docuit Heinſ. et ad h. l. et ſup. ad lib. V, 486, *dicere* in his et ſimilibus eſſe promittere. Proprie eſt deſignare munus et deſtinare.——354. *ullius ſententia* Bigot. et pr. Hamb. pro var. lect. cum Goth. tert.——355. *gnatam* Rom. et al. *egregius* Goth. tert. *que* abeſt Dorvill.——356. *Das* pr. Moret. *hanc* deeſt Ven. *huic* Franc. *f. firmes*, quod longe melius, habent Rom. et alii Pier. Medic. a m. ſec. cum aliis multis Heinſ. et Burm. item Goth. ſec. *finges* ſec. Rottend. a m. pr.——357. *mentes* Rom.——358. *obteſtamur* Gud. a m. pr. *rogemus* Zulich. *precemur* ſec. Rottend.

ni animum refero *mores ſiniſtros*. *ob auſpicium*: auſpicia et ductus belli. 350. *Conſediſſe luctu*, in luctum eſſe demerſam, ut bene Serv., ſcil. ut συνιζάνειν, Sup. II, 624 *conſidere in ignes Ilium*; it. IX, 145. Saltem *conſidere luctu* dictum erit ut collabi, concidere, jacere, calamitate, dolore. Nimis tenue eſt, quod alii volunt; totam urbem ſedere lugentem. 351. *fugæ fidens*, reſpicit ſup. lib. X, 665 ſq. *et cælum territat armis*: tamquam qui provocat. Servius obſervat hoc nimis tumidum eſſe, nec, niſi e Drancis perſona dictum, gravitati Virgilii convenire.

352. *Unum etiam. etiam* h. l. pro adhuc eſſe, Servius vult: ut Terent. paſſim. *dici*, deſtinari, promitti. 357. Quod ſi, quominus hoc facias, Turni metu

Cedat, jus proprium regi patriæque remittat.
Quid miseros toties in aperta pericula civis
Projicis, o Latio caput horum et caussa malorum?
Nulla salus bello: pacem te poscimus omnes,
Turne; simul pacis solum inviolabile pignus.
Primus ego, invisum quem tu tibi fingis, et esse
Nil moror, en, supplex venio. Miserere tuorum,
Pone animos, et pulsus abi. Sat funera fusi
Vidimus, ingentis et desolavimus agros.
Aut, si fama movet, si tantum pectore robur
Concipis, et si adeo dotalis regia cordi est:

359. *proprium* vel *patrium* Zulich. *patriæque* quam commode memoretur, non dicam; accipiendum de populo Latinorum et de salute publica. Latinus in filiam, ejusque conjugium quicum vellet jungendum, jus habebat duplex: et tamquam pater, et tamquam rex. Igitur non *patriæ* sed *regique patrique* videtur legendum. Nullus tamen codex hoc præfert, nisi unus Goth. tert., in quo *patri* est, sed forte lapsu verius quam judicio. Contra Servius Asprum primum monuisse narrat, ut interpungatur post *Cedat.*——360. *Qui* Goth.——361. *a Latio* Franc. pro *ab! laborum* Moret. qu. v. sup. VII, 481.——362. *pacem bello te* Dorvill. *pacem deposcimus* ed. Ven. Burm.——364. *Primus age* Ven. *fingis obesse* alter Menag. *inesse* Ven.——365. *et supplex* Franc. *veniam* Zulich. a m. pr.——366. *funere f.* Reg. et Parrhas., qui et: *fusus abi*; at *funere fuso* Gud. a m. pr. Mentel. tert. *funera fusis* Medic.——367. *despoliavimus* Gud. a m. pr.; at *desolare* non improbandum: cf. Gronov. Obss. IV, 21.——368. *At si* Goth. sec.——369. *aut si* Medic. *at si* pr. Hamb. *est* abest Ven.

metu teneris. 359. invidiose: *regi* Latino *patriæque*, populo Latinorum, *remittat jus proprium*, suum, quod Latinus Latinique in regiam puellam habent, ut possint eam matrimonio jungere cui velint. v. Var. Lect. 363. *pacis pignus*, Laviniæ conjugium cum Ænea. 364. *invisum*: haud dubie pro, inimicum, active. 366. *pulsus abi*; referebam ad superiora de Lavinia et putabam esse: patere te repulsam ferre. Hærebam, an, quod faciunt alii, compararem inf. v. 392 *Pulsus ego?* ut adeo sit: pugna victum te fatere ac cede. Atque in hoc concedam et ipse viro docto monenti. 369. *dotalis regia:*

Aude, atque adverſum fidens fer pectus in hoſtem.
Scilicet, ut Turno contingat regia conjunx,
Nos, animæ viles, inhumata infletaque turba,
Sternamur campis. Et jam tu, ſi qua tibi vis,
Si patrii quid Martis habes, illum adſpice contra,
Qui vocat.
  Talibus exarſit dictis violentia Turni:
Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces:
Larga quidem, Drance, ſemper tibi copia fandi
Tum, cum bella manus poſcunt; patribuſque vocatis

370. *averſum* Rom. *fer fidens* Franc. *fer pectora in h.* alter Mentel. a m. et Exc. Burm.——371. *Si licet* Dorvill.——372. *infleta inhumataque* Ed. pr. Burm.——373. *Sternemur* Donatus et Pierii Mediceus, tum pars Heinſianorum, cum Ed. pr. Burm., ſed vetuſtiores omnes tuentur id, quod inde ab Ald. editur, *Sternamur.* Tum *Etiam tu* editum ante Heinſium; ſicque Servius legit, et explicat *Eia*, nam eſt hortantis adverbium hoc loco. *Et tu jam* Ed. pr. Burm.——374. *Martis quid* Goth. tert. *ſolum adſpice* Waddel. emendat apud Burm.——375. *Quid v.* Gud. et Rottend. tert. a m. pr. Supplet Leidenſis; *audacem ſolum te in prælia dura.*——377. *rupitque* Parrhaſ. et Pariſ. cum Goth. tert. *imo e pectore* pr. Mentel. a m. pr., aut, ut Burmanno videbatur, *imo a p. imo de pect.* alter Hamb., at in ſec. Moret. deerant voces: *has imo.*——378. *Longa q.* Zulich. a m. ſec. *Drance ſemper.* Ordo ex libris Pier. et Heinſ. pro vulgari: *ſemper Drance:* quem Rom. tuetur. Tum *Drances* Goth. pr. Zulich. et ipſe Medic., ſed eſt *ὦ Δράγκη.*——379. *Tum* ab Heinſio. Vulgo: *Tunc.*

regia: dotale regnum. Sic et alibi. 372. Expreſſit vulgare Græcorum *ἡμεῖς, ἄθαπτος καὶ ἄκλαυστος ὄχλος*; quaſi tam viles habiti, ut projiciantur vel inſepulti. Minus bene Serv. et alii aliter. 374. *Martis:* patriæ virtutis. *aſpice contra.* Homericum *ἄντα, ἄντην*; ut *ἄντην εἰσιδέειν* Iliad. *τ*, 15.

376. Ad verba comparant Iliad. *α*, 188, et ſup. lib. VII, 445, et ad vſ. 378 Iliad. *β*, 796. Cæterum in hac Turni oratione, multo etiam magis quam in altera Drancis, ſæculi ſui genium artibus rhetoricis imbuti declaravit Maro. Nec quicquam in Græcis, multo minus in Homero, reperiri arbitror,

Primus ades. Sed non replenda eſt curia verbis,
Quæ tuto tibi magna volant, dum diſtinet hoſtem
Agger mœrorum, nec inundant ſanguine foſſæ.
Proinde tona eloquio, ſolitum tibi; meque timoris
Argue tu, Drance; quando tot ſtragis acervos
Teucrorum tua dextra dedit, paſſimque tropæis
Inſignis agros. Poſſit quid vivida virtus,
Experiare licet; nec longe ſcilicet hoſtes

380. *complenda* Franc. *implenda* Goth. tert.——381. *detinet* Medic. et alii Heinſ. et Pier. cum binis Goth. *deſtinet* Rom.——382. *Agger mœrorum:* Scripturam recepit e codd. Heinſ. cf. ſup. ad lib. X, 24 et 144. Editum vulgo: *murorum*, quod Rom. tuetur. In Medic. et Mentel. pr. a m. pr. *Aggere mœrorum.* Porro *foſſas* ap. Priſcian. lib. VIII legi Pierio obſervatum. At v. ſup. ad X, 24. Illud vero multo minus probandum, quod Canterus VI Nov. Lect. 8 conjecit, et a Cerda repoſitum video: *et inundant ſ. f.*, poſtulante, ut ait, ſententia. A qua utique aberravit. Nam eſt: Magna loqueris, dum adhuc muri ab hoſte te tutantur et foſſas nondum ſanguis inundat, h. urbs nondum oppugnatur; quod exquiſitius altero modo extulit: *nec inundant ſanguine foſſæ:* ut *inundant* abſolute ſit dictum.——383. *ſona* Vratiſl. *eloquio ſolito* plerique Pier. (excepto Romano) et aliquot Heinſiani cum Goth. tert. et Erf. Sed *ſolitum tibi* elegantius; variata oratione, pro: ut ſoles. Sic εἰωθὸς abſolute interponitur, et alia. *meque furoris* Montalb.——384. *Arguito D.* pr. edit. Burm. et Erf. *Drances* etiam hic aliquot. v. ad v. 378. *quando tot* Heinſ. e grammaticis et ſcriptis. Vulgo: *tot quando.* Tum *cædis acervos* Quinctil. lib. IX, 2, ut ſup. X, 245. XI, 207, h. e. cæſorum.——385. *Teucrum tot tua* ſec. Moret. *tua tela* Zulich. a m. pr. ——386. *Inſignes* tres Heinſ. *Inſignis tot agros* Zulich. *Inſignis campos* duo Rottend. Ita fuere de ſyllaba *is* male ſolliciti. *quod* Zulich. a m. pr. *Sparſit quid* Sprot. pro var. lect. *invida v.* Goth. tert.——387. *libet* Menag. pr. *non l.* pr. Hamb. et Goth. ſec. *longo* Exc. Burm.

bitror, quod ad artem declamatoriam propius ſpectet. Sed habebat Euripidem, forte et alios tragicos, qui in rhetoricis his dialogis ad dramaticam formam compoſitis præiverunt. 380. Sed nunc non tempus eſt orationi in curia faciendæ. 381. 382. magna loqueris, dum intra mœnia tutus ab hoſte lates, necdum, murorum oppugnatione facta, foſſæ ſanguine cæſorum implentur. conf. Var. Lect. 383. Cum itaque muris adhuc hoſtis diſtineatur. *Proinde* ad formam τὸ εἶτα, ἔπειτα; quæ cum ita ſint. Mox *quando*, pro quandoqui-

Quærendi nobis: circumſtant undique muros.
Imus in adverſos? quid ceſſas? an tibi Mavors
Ventoſa in lingua pedibuſque fugacibus iſtis
Semper erit?
Pulſus ego? aut quiſquam merito, fœdiſſime, pulſum
Arguet, Iliaco tumidum qui creſcere Thybrim
Sanguine, et Evandri totam cum ſtirpe videbit
Procubuiſſe domum, atque exutos Arcadas armis?
Haud ita me experti Bitias et Pandarus ingens,
Et quos mille die victor ſub Tartara miſi,
Incluſus muris, hoſtilique aggere ſæptus.
Nulla ſalus bello. Capiti cane talia demens
Dardanio, rebuſque tuis. Proinde omnia magno

388. *Quær. vobis* Zulich. a m. ſec. *circumdant* aliquot Pier. et Burm. et Ald. pr., nam tertia *circumſtant* cum cætt. vett. edd.——389. *Imus in adverſos?* Interrogationem Heinſius quoque firmat. Ego non deſiderem. *Imus* pro *Quin imus*, quod ſæpe apud Comicos. Et Homericum Ἀλλ' ἴομεν.——391. *nequicquam armis terrebimus hoſtem* ſuppleverat Medic. a m. pr. *nunquamne ſines fallacia verba* Leid.——392. *haud quiſquam—Arguet* ἀποφατικῶς Donatus. *haut* etiam Erf. *an qu.* Leid. cum Goth. *an merito quiſquam* Parrh. *aut quiſnam* Ed. pr. Burm.——393. *Arguit* Oudart. ——394. *tota cum ſtirpe* tres Heinſ.——395. *Proc. deos* Goth. pr. *exhauſtos* Oudart. et pr. Hamb. pro var. lect. *exuſtos* Goth. tert. *Arcades* cum eodem Dorvill.——396. *Aut ita—miſi?* Ed. Ven. Burm. *et Pand. urguens* Medic. a m. pr.——397. *Et quo* Franc.——399. *N. manus* Goth. ſec.——400. *Proin* Oudart. Sed nec hoc nec *Proinde*, quod v. 383 præceſſit, nunc ſuaviter repetitur.

doquidem. 389—391. Comparant Iliad. α, 226. 227. *Imus.* Quin imus. Age eamus adverſus hoſtem! 393—395. Omnia in majus aucta. Arcadas dixit, cum de uno duce Evandro cogitaret. Ante oculos eſſe potuit locus Iliad. ϑ, 153—156. Ad 396 conf. ſup. IX, 672 ſq.

399. Pergit in refellendis Drancis verbis et nunc ad v. 362. *Cave talia*, ominare hoc, nullam ſalutem eſſe bello, pugnando ſalvos eſſe nos non poſſe, Æneæ et tibi. Vertant dii in tuum caput! Comparant Od. β, 178. 179. 400. Perge itaque, quod facis, metum de Tro-

Ne ceſſa turbare metu, atque extollere vires
Gentis bis victæ; contra premere arma Latini.
Nunc et Myrmidonum proceres Phrygia arma tremiſcunt,
Nunc et Tydides, et Lariſſæus Achilles:
Amnis et Hadriacas retro fugit Aufidus undas.
Vel cum ſe pavidum contra mea jurgia fingit
Artificis ſcelus, et formidine crimen acerbat.
Numquam animam talem dextra hac (abſiſte moveri
Amittes; habitet tecum, et ſit pectore in iſto.

402. *et contra* Goth. pr.——403. *tremeſcunt* ſcribunt Rom. et pæne omnes Pier. Mediceus et alii Heinſ. conf. Heinſ.——405. *Amnis ad H.* Parrhaſ. et Dorvill., ex interpretatione. *Omnis et* conj. Cuningham. *r. f. Appulus* conj. T. Faber, perperam.——406. Locus Quinctil. IX, 3, 14, eſt: *Alia vetuſtatis commendatio eſt* (de ſchematibus loquitur) *cujus amator unice Virgilius fuit: Vel cum ſe pav.* Cum non appareat, quo in verbo archaiſmus lateat, Heinſ. poſt Matium ſuſpicatur ſcriptum fuiſſe *contra mis*, quod veteres pro *mei.* Alia eſt Geſneri ad e. l. ſententia, excidiſſe aliquid in Quinctiliano, idem tamen putat eſſe in uſu voculæ *vel* vetuſtatem quærendam: cum ſit pro *etiam, adeo.* Sed vid. Not. In fine *jactat* Bigot. et Goth. tert., ſicque apud Quinctil. l. c.——407. *acervat* paſſim ſcribitur; etiam in binis ex more ſuperiorum ſæculorum. conf. Pier.——408. *ſubſiſte* Goth. ſec. *dextra ac aſſiſte* Dorvill.

Trojanis ingravare, etc. *gentis bis victæ*, ab Hercule primum. cf. lib. II, 642. 643; contra deprimere res Latinorum. 403—405. ῥητορικῶς hæc vel maxime, plus forte quam in poëta epico feras. Auget ſcilicet per ironiam quod Diomedes belli ſocietatem detrectaverat; erat is inter Græcorum principes, pro quibus *Myrmidonum* poſuit, quibus ſolus Achilles imperabat. *Lariſſæus Achilles* v. ſup. ad lib. II, 197. 405. h. et terrorem, quo Diomedes audito Æneæ nomine percuſſus fuerit, amplifica verbis quam maxime. Poëtas id, quod populis vel regibus proprium eſt, terris, tandem et fluviis, tribuere, notum eſt; itaque h. l. terror ad fluvium Aufidum tranſlatus: phantaſmate poëtico. 406. *Vel cum ſe.* Reſpicit ſup. 348 et 364. Abrupta vero oratio irati hominis pro: cum tu fingis te; *vel* ad 401 *Ne ceſſa turbare*

Nunc ad te, et tua magna, pater, confulta revertor.
Si nullam noftris ultra fpem ponis in armis;
Si tam deferti fumus, et femel agmine verfo
Funditus occidimus, neque habet Fortuna regreffum:
Oremus pacem, et dextras tendamus inertis.
Quamquam, o, fi folitæ quidquam virtutis adeffet,
Ille mihi ante alios fortunatufque laborum,
Egregiufque animi, qui, ne quid tale videret,

410. *et* abeft Mentel. pr. et Goth. tert. *magna*, quod Heinfius intulit, Romani lectio eft, quam aliquot alii Pier. Menag. pr. Sprot. Moret. fec. et ipfe Gudianus firmant, quem miror hic deferere Mediceum, qui alteram familiam ducit; *magne pater:* ut vulgo editum; quod Donatus interpretatur, et bini Goth. agnofcunt: nam alter *magna* habet. *revertar* Leid.——412. *deferto* Hugen. *et fi femel* alter Hamb. *et fimul* Gud., ficque Ed. pr. Burm., male. cf. mox v. 418.——413. *neque* Heinf. e fcriptis pro *nec*. *regreffus* alter Hamb. *recurfum* Leid. Laudat Burm. not. ad Ovid. VI Met. 450.——414. *reddemus* Zulich. a m. pr. *inertis* recepit Heinf. e Rom. aliifque Pier. fuifque melioribus, quoniam videbat nervofius effe et plus artificii præ fe ferre, quam vulgatum *inermes*, quod Servius quoque habet. cf. fup. ad X, 595, ubi eadem varietas, et inf. v. 672.——415. Non puto male aliquis apofiopefin ftatueret, et diftingueret: *Quanquam o! fi folitæ quicquam virtutis adeffet*—(fc. quifquamne fuftineret hoc facere?) Tum pergit: *Ille mihi.* Sic fup. lib. V, 195 *Quanquam o!—fed fuperent, quibus hoc, Fortuna, dedifti.*——416. *ante oculos* apud Rufinian. de Schem. Lex. pag. 247. *fortun. malorum* Hamb. alter.

bare metu fingendo. *artificis fcelus* pro, artifex. *jurgia* funt minæ v. 348.

410 feqq. Utitur Turnus callido et fubtili aditu ad perfuadendum id, quod non audet palam dicere: melius effe interire, quam pacem rogare, ut bene obfervavit Servius. *tam deferti*; propter Diomedem, qui folus negavit auxilia; ut idem Serv. 415—418. Seu turbavit affectus feu calliditas inflexit orationem, quæ fic procedere debebat: quanquam, nifi inertiffimi effemus, debebamus illum habere fortunatiffimum et fortiffimum, qui etc. (h. e. debebamus mortem præferre tali dedecori). Hoc alterum tranftulit ad fe: *Ille mihi ante alios f.* Eft autem *fortunatus laborum* (ut *lætus laborum* fup. v. 73), felix in

Procubuit moriens, et humum ſemel ore momordit.
Sin et opes nobis, et adhuc intacta inventus,
Auxilioque urbes Italæ populique ſuperſunt:
Sin et Trojanis cum multo gloria venit
Sanguine; ſunt illis ſua funera, parque per omnis
Tempeſtas: cur indecores in limine primo
Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
Multa dies variique labor mutabilis ævi

418. *ſimul* Zulich. a m. pr. Ed. Ven. Burm., et qui paullo majoris eſt auctoritatis cod. Rom. Sicque conj. Burmann. ad Anthol. Lat. T. I, pag. 88. Præferet tamen vulgatum qui cogitet ſententiam eſſe: præſtat ſemel mori. *memordit* aliquod Pier. et Leid. conf. Gell, VII, 9. ——419. *Quin et* Montalb. pro var. lect. *Sunt et opes* Ed. Ven. et Dorvill. a m. ſec. *vobis* Goth. tert——420. *Itali p.* Goth. tert.——422. *ſuntque illis* Rom., ſuavius utique, probantque Pier. et Heinſ., nec tamen receptum. *ſint illis* pr. Hamb., f. pro *ſin*, ut conj. Heinſ. *illi* quoque legi monuit Servius et ex eo Jul. Sabin., ut ſit pro *illic*, ſicque Leid. a m. pr. et edd. aliquot.——424. *Deficimur* Montalb., eleganter, judice Heinſio, quem v. ad Ovid. Epp. V, 150.——425. *variuſque labor*, quod Macrob. et Nonius agnoſcunt, quodque Brunckius retraxit, ante Heinſ. legebatur, qui Rom. Medic. et cæteros meliores codd. ſequutus eſt: et recte, primo, quod verborum et epithetorum collocatio inde exit poëtica: *varii labor mutabilis ævi*; cum *varius labor mutabilis ævi* minus doctum ſit; tum, quod dictum eſt hoc ipſum elegantius: *varii labor mutabilis ævi*: ut ſit *ævum varium*, quo varia fortuna jactamur. *labor mutabilis* h. mutatio laboris, ærumnæ. *belligue labor* aliquot Pier. *variiſque* Dorvill.

in malis ſuis et calamitatibus. 418. *humum ore momordit:* Homericum v. ſup. var. Lect. ad lib. X, 489. 419. 420. Reſpicit Latini verba ſupra 309—311. *urbes Italiæ:* iterum reſpectu Diomedis, tamquam Græci et exteri hominis. *ſuperſunt,* ſuperabundant, Serv., quod Burm. adſtruit. 421. *gloria* pro victoria, ut, κῦδος. Ad ſententiam comparant vſſ. Homericos Iliad. ε, 361—363, et ad v. 425 laudatur tritum illud: νίκη δ' ἐπαμείβεται ἄνδρας Iliad. χ, 339. Sententiam autem triſtiſſimam, tamen habuit, quomodo verbis ornaret: *Multa dies—Fortuna locavit.* Enniani verſus ſunt apud Macrob. VI, 2, quos ante oculos fuiſſe Maroni ille putat: *multa dies in bello conficit unus*; *Et multæ rurſus fortunæ forte recumbunt. Haudquaquam quemquam ſemper fortuna ſequuta eſt.* In Marone *labor ævi* pro ævo ſimpliciter cum notione ærumnæ adjecta: die et ævo, h. e. temporis viciſſi-

Retulit in melius; multos alterna revifens
Lufit et in folido rurfus Fortuna locavit.
Non erit auxilio nobis Ætolus et Arpi:
At Meffapus erit, felixque Tolumnius, et quos
Tot populi mifere duces; nec tarda fequetur
Gloria delectos Latio et Laurentibus agris.
Eft et Volfcorum egregia de gente Camilla,
Agmen agens equitum, et florentis ære catervas.
Quod fi me folum Teucri in certamina pofcunt,

426. *multofque* Medic. a m. fec. *m. mutata r.* Schol. Horat. ad I Od. 34. *recufos* Franc.——427. *in folio* alii apud Urfin. Zulich. et Parrhaf. *in folito* fec. Rottend. et a m. fec. Dorvill., perperam. *in folido* eft in integro, in incolumem ftatum, in integrum reftituit.——429. *Tolonius* Parrhaf. *Tholonius* Goth. tert.——430. *non* edd. nonnullæ. *nec tarda* tamquam elegantius recepit fecundum Ge. Fabricium Heinfius ex Servii auctoritate: cui Ven. et pro var. lect. Menag. accedebant: cum Goth. fec. Cæteri codd. omnes tuentur vulgatam: *nec parva. nec tanta* Exc. Burm. *fequentur* Bigot. Verfum laudat Schol. Statii ad VI Theb. 910, ubi *fequitur* explicat: concedit illi, datur.——431. *delectas* Parrhaf. *dejectos* Gud. a m. fec. cum aliquot aliis Heinfii, ut ad Trojanos referatur. In Mediceo verfum hunc poftponi fequenti notat Burm., quod apud Foggi-nium non ita fe habet.——433 *et* deeft Dorvill. De toto verfu dubito an huc tranflatus fit ex lib. VII, 804.——434. *Quo fi* Rom. *Quos fi* Hugen. *me Teucri folum* in Pierianis aliquot. *in certamine* Mentel. pr. et Franc. vid. fup. v. 221.

ciffitudine multæ res mortalium in melius mutantur. Ad ornatum fpectant adjuncta: *ævum varium*, in quo fortuna varia jactamur. *labor* πόνος, ærumna, *mutabilis*, in meliorem fortunam mutari folita, *alterna* poteft effe dicta ipfa Fortuna; nifi malis: *alterna* (κατὰ) *lufit et rurfus in folido locavit*, in firmo, tuto, ἐν τῷ ςαθερῷ, antea in lubrico labantes. *ludere*, præter expectationem aliquid inferendo, mutando: plerumque in deterius: h. l. in melius. *in folido*, in integrum, in incolumem ftatum, reftituit.

428. 429. Comparant Homericum παρ' ἔμοιγε καὶ ἄλλοι, Οἵ κέ με τιμήσουσι. *Ætolus et Arpi*: fup. 239 fq. *Meffapus*, de quo lib. VII, 691 fqq. et alibi. *Tolumnius* cf. inf. XII, 258. *felix* autem videtur infelicitatem Diomedis refpicere. 430. et parata erit gloria ipfis Latinis. 432. De Camilla lib. VII f. 433. *florentes ære*, fulgentes. v. fup. VII, 804.

tantumque

Idque placet, tantumque bonis communibus obſto:
Non adeo has exoſa manus Victoria fugit,
Ut tanta quidquam pro ſpe tentare recuſem.
Ibo animis contra: vel magnum præſtet Achillem,
Factaque Volcani manibus paria induat arma
Ille licet. Vobis animam hanc ſoceroque Latino
Turnus ego, haud ulli veterum virtute ſecundus,
Devovi. Solum Æneas vocat. Et, vocet oro.
Nec Drances potius, ſive eſt hæc ira deorum,
Morte luat; ſive eſt virtus et gloria, tollat.
Illi hæc inter ſe dubiis de rebus agebant

439. *patria i. arma* duo Burm.——440. *Illa licet* pr. Moret. *Ire l.* Parrh. *libet* Bigot.——442. *Devoveo* vett. edd. et deinceps vulgatæ. *Devovi* Heinſ. e Pier. et ſuis omnibus. *Devivo* Rom. *Æneas ſolum* alter Hamb. *S. A. vocat?* cum interrogatione Ge. Fabric. *orat* Hugen. *omen* ſec. Rottend.——443. *ſive hæc eſt* Franc. et Goth. tert. *cura d.* Montalb.——445. *Olli inter ſeſe d.* Ed. pr. Burm. *variis* Parrhaſ. *dubiis dum rebus* conj. Burm.

tantumque b. c. obſto: et in tantum obſum commodis publicis, ut, niſi ſolus dimicavero, concidat univerſa reſp. Sic Servius, et v. 437 *tanta pro ſpe,* ut ſolus dicar ſervaſſe remp. 443. 444. Sententiæ forte nimis acutæ ad noſtrum ſenſum. Tres habet Servius interpretationes, quarum nulla ſatis commoda, etſi ad veram quodammodo ducere poſſunt. Solus cum Ænea vult congredi Turnus, etiam ea de cauſſa, ne cum Drance quicquam ſive ſecundæ ſive adverſæ rei communicet, utque is et a calamitate et a felicitate ſua abſit. Et *vocet* Æneas, ut ego ſolus cum eo congreſſus de ſumma belli tranſigam: *Nec Drances potius morte luat* ſua, occidat, communi clade, *ſi hæc ira deorum eſt* (h. ſi eventus erit belli hujus infauſtus), nec, *ſive eſt virtus et gloria,* ſi hoc bello laudem virtutis (κλέος) et gloriam (κῦδος, victoriam) conſequi dabitur. *tollat* eam ille, auferat hanc laudem pro ſua parte (ut αἴρεσθαι κῦδος).

Cum ſollertia et cum arte poëta partim deliberationum et incertorum fluctuantiumque conſiliorum exitum facit non prævifum; partim inſtruxit et præparavit inde a v. 434 ſq. pugnam inter Æneam et Tur-

num,

Certantes; castra Æneas aciemque movebat.
Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce ruit, magnisque urbem terroribus inplet:
Instructos acie Tiberino a flumine Teucros
Tyrrhenamque manum totis descendere campis.
Extemplo turbati animi, concussaque volgi 451
Pectora, et adrectæ stimulis haud mollibus iræ.
Arma manu trepidi poscunt; fremit arma juventus;
Flent mæsti mussantque patres. Hic undique clamor
Dissensu vario magnus se tollit in auras: 455

446. *acieque* Ven. *movebant* Dorvill. *vocabat* pro var. lect. Oudart. ——447. *per r. castra* sec. Moret.——448. *que* abest Oblongo et Parrhas. *inplent* Hugen.——449. *aciem* Voss., ut *instructos aciem* græcismo dictum sit. *a* abest Medic. a m. pr.——450. *decedere* Hugen.——451. *turbati animo* Rom. *confusaque* Parrhas.——452. *non*, pro, *haud* Bigot. et Goth. tert. *aures* Montalb.——453. *manu* Heins. e scriptis non tam reposuit, est enim communis edd. lectio, quam potius vitium, puto, editionis Dan. Heinsii expulit, in qua est *manus*. Idem conj. *manus trepidæ*, Voss. alter *metu tr.*——454. *Hinc u.* plures Heins. *Sic* Dorvill. *Tunc* Goth. sec.——455. *Dissessu* tert. Rottend. *magnus vario* vett. edd. ap. Pier., idque revocavit Cuningham. e MS. Bersmanni. *ad auras* Medic.

num, in qua narrationis et carminis tela olim erit detexenda. Ad 445 et 446 comparari solent vss. 304. 305 Iliad. α. Præstat monere, ut artem poëtæ observet lector in narrationis ordine a vulgari tenore ac pedestri rerum narrandarum structura avocato. Nam secundum hanc res sic erat exponenda: Æneam interea castris motis duplici agmine adversus urbem Laurentum incessisse, pedestri per saltus montium, equestri per planitiem camporum. Poëta vero singula singulis locis commode dicenda servavit. Vide inf. v. 511 sqq. 522. 452. *et arrectæ stimulis iræ:* de virtute bellica; exasperati sunt animi. conf. inf. 727. 728. *fremit arma*, pro vulgari: cum fremitu postulat. 454. *mussant.* vid. sup. 345. 457. 458.

Haud ſecus, atque alto in luco cum forte catervæ
Conſedere avium, piſcoſove amne Paduſæ
Dant ſonitum rauci per ſtagna loquacia cycni.
Immo, ait, o cives, adrepto tempore, Turnus,
Cogite concilium, et pacem laudate ſedentes:
Illi armis in regna ruant. Nec plura locutus
Conripuit ſeſe et tectis citus extulit altis.

456. *in* abeſt Goth. tert. et Exc. Burm. *cum fronte* alter Hamb.——457. *Conſidere* Hugen. et tert. Mentel. cum Reg. *amni* Parrhaſ. *piſcoſoque* plures ap. Burm. *piſcoſæve* Oudart.——458. *nivei* Moret. qu. et Vratiſl. *loquacia* firmant vetuſtiſſimi Rom. Medic. et al. *loquencia* vel *loquentia* pars codd. Pier. et Goth. tert., ſicque codd. Servii ad Ecl. VIII, 22, quæ varietas et alibi occurrit. *liquentia* Bigot. et Ed. Ven. apud Burm. cum Dorvill. *liquacia* pr. Moret., quo apparet, omnia hæc eſſe a librariorum ſtupore profecta. cf. ſup. ad IX, 679. Interpolatum eſt in aliis *ſtagna ſonantia* ap. Pier. et in Sprot.——459. *o juvenes* Schol. Statii lib. VII Theb. 612. *arrecto* Goth. tert.——460. *et* deeſt qu. Moret. *ſequentes* Bigot.——461. *ad tecta* Ed. pr. Burm. et Goth. ſec. *in tecta* Schol. Statii VII Theb. 612. *ruant* e libb. ſuis et Pier. prætulit Heinſ., pro vulgato *ruunt*, quod et ipſum ſuam vim habebat.

457. 458. *Padus* cycnorum copia apud poëtas celebratus: in ſeptem oſtia cum tempore diductus, binis primum oſtiis in mare delatus eſt, quorum alterum ſeptentrionem verſus erat *Volana*, alterum a meridie *Paduſa* prope Spinam a mari exceptum. Creditur eſſe illud, quod nunc *il Po d'Argenta* appellatur. Oſtium hoc *amnem* dixit et quidem *piſcoſum*, ut Homerus ἰχθυόεντα Hyllum Iliad. υ, 392. Facit illud quibuſdam locis paludem, hinc *ſtagna*, quæ *loquacia* dixit eleganter, a loquacibus cygnis, ut inf. XII, 475 *nidos loquaces* hirundinis; hos *raucos* vocavit, ſimpliciter, a clamore vel cantu. Tranſtulit hoc Claudian. XXXI, 109. 110. De Paduſa accurate egit Cluver. Ital. ant. lib. I, cap. 35: cf. Serv. Ambitioſum eſſet Italos ſcriptores laudare, qui de his oſtiis copioſe egere: Nuper *Giambatt. Minzoni* demonſtratum ivit: eſſe Paduſam *Canalem S. Alberti*, h. e. foſſam XII M. paſſ. a Ravenna ductam.

459. Concilium habete *arrepto tempore*, εὐκαίρως, ἐν καιρῷ, cum irriſione. 462. *ſeſe corripuit*, ὤρνυτο, ὡρμήθη, ἔσσυται. Ex his ac ſimilibus ductum videtur *rapere*, *corripere*, pro

 movere,

Tu, Voluse, armari Volscorum edice maniplis;
Duc, ait, et Rutulos. Equitem, Messapus, in armis,
Et cum fratre Coras, latis diffundite campis.
Pars aditus urbis firment, turresque capessant:
Cetera, qua jusso, mecum manus inferat arma.
Ilicet in muros tota discurritur urbe.
Concilium ipse pater et magna incepta Latinus
Deserit, ac tristi turbatus tempore differt;
Multaque se incusat, qui non adceperit ultro
Dardanium Ænean, generumque adsciverit urbi.

463. *Tum* Ed. Ven. ap. Burm. *Volsce* eadem, cum Dorv. et Ed. Mediol. *dice* alter Hamb. *maniplos* Gud. a m. pr.——464. *Duxit ait* Ven. et Goth. tert. *Dixerat* Bigot. Tum *Equitem* e Medic. et aliis egregie restituit et defendit Heins. Agnoscit et Servius. Vulgg. secundum Romanum *equites*, et plerumque junctim: *Rutulos equites.* Respicit locum Rutil. Itin. I, 170.——465. *Corax* Goth. pr. *Latiis* Erf., nec ipsum male. *effundite* Franc.——466. *firmant* pr. Hamb. et Ven., qui et *capessunt* habet. *firmet* aliquot Heins., inter quos a m. pr. Gud., qui idem cum Erf. *capessat*, hoc quidem cum Medic., qui idem a m. sec. *firmet* habet.——467. *qui* Bigot. *qua jubeo* Vratisl. et Goth. sec., male: vid. Not.——469. *Consilium* Reg., sic et alii hic et sup. 460. *pater ipse* Medic. pr. a m. pr. pr. Moret. et Goth. tert. *magnum* Medic. a m. pr. ——470. *tr. t. pectore* vett. edd. Mutavit, puto, primus Naugerius in Ed. Ald. tert., ut sit *tempore*, hocque codd. consensus firmat.——471. *quod non* Gud. Ven. Mentel. pr. a m. pr. Exc. Burm. *quod non deceperit* Erf. *acceperat* Bigot.——472. *generumque adsciverit urbi.* Sic constanter legitur et distinguitur. Erit adeo *urbi*, in urbis ac regni utilitatem. Parum movere, passim vidimus. 463. Festinationem Turni bene assequitur oratio abrupta, dum Turnum esse loquuturum non prædictum est. 464. *Equitem in armis*, pro armatum, ut sæpe alibi. *Messapus*, græce, pro Messape, et *Coras*, pro Cora, *cum fratre* Catillo. v. sup. VII, 672. 467. *qua jusso*, pro jussero: ut, levasso, declarasso, amasso et al.; sequutus est Silius XII, 175. 468. 469. Comparant Iliad. β, 808. Tum 472 *urbi* erit in urbis, regni, utilitatem.

473.

Præfodiunt alii portas, aut ſaxa ſudeſque
Subvectant. Bello dat ſignum rauca cruentum
Buccina. Tum muros varia cinxere corona
Matronæ puerique ; vocat labor ultimus omnis.
Nec non ad templum ſummaſque ad Palladis arces
Subvehitur magna matrum regina caterva,
Dona ferens : juxtaque comes Lavinia virgo,
Cauſſa mali tanti, oculos dejecta decoros.
Succedunt matres, et templum ture vaporant ;

rum commode. Suſpicor fuiſſe *qui non acceperit ultro Dardanium Ænean generumque adſciverit* ; *urbis Præfodiunt alii portas.* Sic utique lenior procedit oratio.——473. *Perfodiunt* tres ap. Burm. *ac ſ.* Goth. tert.——474. *Subjiciunt* lect. varians vett. edd. adſcripta, quam Catrœus recepit : ſcilicet deterius pro exquiſitiore. *Bello ſignum dat* Moret. qu.——475. *Tunc* ante Heinſ. vulgg.——476. *labor vocat* Parrh., ſicque Cuningham. edidit.——477. *Nec non et* Leid. *magnaſque ad* ed. pr. Burm.——478. *corona* tert. Goth., ſed *caterva* in marg.——480. *Cauſſa mali tanti atque oculos* vett. edd. et, quamvis Pierius ejiciendum *τὸ atque* monuerat, etiam ſeqq. vulgg. Itaque Heinſius expulit ſecundum codd. Hiatum, quem toties librarii ferre nequivere, explevere Montalb. et Parrhaſ. *tantique.* Majorem dubitationem facit, quod in Rom. erat : *Cauſſa malis tantis :* ſic Donatus et pars codd. Heinſ. cum Regio et Goth. tert., nec vero aliter fuit in libro, unde Mediceus deſcriptus erat, nam in hoc a pr. m. fuerat : *mali tantis.* Itaque rationes potiores conſpirant in hoc, ſcriptum a Marone fuiſſe : *Cauſſa malis tantis oculos d.* Tandem Cuningham. emendabat *Tanti cauſſa mali.* Sed poëtam dedecet ſemper eoſdem numeros ſectari. *oculis d. decoris* ſec. Rottend. *oculos d. decores* alt. Voſſ.——481. *tura* Mentel. pr.

473. Ante portas foſſas faciunt, ut bene Serv., et vallum ducunt. 477. Manifeſta veſtigia Iliad. ζ, 86 ſqq. 269 ſqq. Illud autem miror, quod Palladem jam tum coli a Laurentibus tradidit, quam Trojanos primum intuliſſe communis fama obtinebat. 478. *Subvehitur* ; ſupra VIII, 666 *caſtæ ducebant ſacra per urbem* Pilentis *matres in mollibus.* 479. *Dona.* Perperam peplum ex Homero huc vocant. Poëtæ genus ponere placuit. 480. κατ' ὄμματα καλὰ βαλοῦσα ; oculis dejectis. cf. Ruhnk. V. C. ad H. in Cer. 194. 481. *Succedunt* ſc. templum, intrant, ut bene Serv. Alias languet

verſus

Et mæſtas alto fundunt de limine voces:
Armipotens, præſes belli, Tritonia virgo,
Frange manu telum Phrygii prædonis, et ipſum
Pronum ſterne ſolo, portiſque effunde ſub altis.
Cingitur ipſe furens certatim in prœlia Turnus.
Jamque adeo Rutulum thoraca indutus aënis
Horrebat ſquamis, ſuraſque incluſerat auro,
Tempora nudus adhuc; laterique adcinxerat enſem;
Fulgebatque alta decurrens aureus arce;
Exſultatque animis, et ſpe jam præcipit hoſtem.

482. *de pectore* aliquot Pier. et Heinſ. cum Goth. tert. *de limine* etiam Serv. agnoſcit. Sed vid. Not.——483. *belli præſes* ordo in vulgg. ante Heinſ., quem revocavit Cuningham.; adeo difficile eſt quicquam in his probare, quod non alius improbet factum. *præſens* nonnulli, etiam apud Serv. ſicque Medic., ſed a ſec. m., cum aliis Heinſ. et Ed. pr. *et Saturnia v.* Parrhaſ. a m. ſec.——484. *Fr. m. templum* Goth. tert.——485. *Sterne ſolo pronum* Parrhaſ. *et portis* Ed. pr. Burm. *portiſque* vel *pontiſque* Leid. *ſub ipſis* ap. Macrob. V Sat. 3, ſicque a m. ſec. pr. Hamb.——486. *in* aberat Gud. *in funera* pr. Hamb. a m. pr.——487. *rutilum th.* Macrob. V, 20. VI, 7 et Gellius II, 6 agnoſcunt, et ſic Romanus, duo Rottend. et Hamb. alter. Sed alterum doctius. *inductus* ap. Pier. codd.——490. *aureus.* Si tamen thoracem æreum indutus fuit, ut v. 487 dixerat, nunc non *aureus* ſed *æreus* fulgere debuit. Tum diſplicet in his verſſ. quinque quinquies repetita copula *que*.——491. Deficit verſus Goth. ſec. Vellem majoris eſſet auctoritatis codex! *præripit* Vratiſl. conf. ſup. lib. X, 277 et ſæpe al.

verſus poſt illa: *Subvehitur magna matrum r. caterva.* 482. *de limine.* Nil argutandum; eſt pro, ingreſſæ templum. Nam in prima templi parte vota faciunt, qui deos adeunt. 483—485. Preces fere ad verbum converſæ ex l. c. Homerico v. 305. 306. 307. *effunde*, de prolapſo, proſtrato ante urbis obſeſſæ muros.

486 ſqq. Æmulatur et h. l. Maro Homerum, qui heroës ſe armantes inducit Iliad. γ, 330 ſeqq. Paridem; λ, 15 ſqq. Agamemnonem; π, 130 ſqq. Patroclum; τ, 369 ſqq. Achillem. Sed orationem egregie ornavit et variavit Maro: *thoraca indutus ahenis Horrebat ſquamis*, pro thoracem induerat ex ære in ſquamarum ſpeciem contextum, *ſuraſque i. auro*, ocreas aureas induerat. Sed multo

Qualis, ubi abruptis fugit præfepia vinclis,
Tandem liber, equus, campoque potitus aperto,
Aut ille in paftus armentaque tendit equarum,
Aut, adfuetus aquæ perfundi flumine noto,
Emicat, adrectifque fremit cervicibus alte
Luxurians; luduntque jubæ per colla, per armos.
Obvia cui, Volfcorum acie comitante, Camilla
Occurrit, portifque ab equo regina fub ipfis
Defiluit; quam tota cohors imitata relictis
Ad terram defluxit equis; tum talia fatur:
Turne, fui merito fi qua eft fiducia forti,

492. *adruptis* Reg.——493. *pratoque* Dorvill. *potitur* aliquot Pier., quod non præferam cum Catrœo. *ab alto* Goth. tert. a m. pr.——494. *impaftus* aliquot apud Burm.——495. *equæ* Bigot. *profundi* Ven. *fl. toto* Zulich. a m. pr. et Ed. pr. Burm. *nando* pr. Hamb.——496. *cervicibus altis* fec. Rottend. *altum* malebat Cuninghamus: fcilicet ut poëta nihil variet; femper idem fequatur!——497. *luduntque comæ* Oudart.——498. *cui grege Volfcorum* Sprot.——500. *Diffiluit* aliquot codd. et Ed. pr. Burm.——501. *deflexit* alter Hamb.——502. *fui meriti* Goth. tert. *andacia* Ven.

multo etiam ornatiora funt fequentia, v. 492—497, quæ ex Homero Iliad. ζ, 506—511 converfa effe, jam veteres notarunt. Ad Turnum tamen convenientius tranflata puto, quam de Paride fuerant pronuntiata: contra quam Popio vifum. Nam in Turno fumma alacritas et feftinatio ac difcurfatio. Virgilio tamen in verbis Ennius jam præiverat, Macrobio monente VI Sat. 3 *Et tunc, ficut equus, qui de præfepibus actus Vincla fueis magneis animeis abrumpit et inde Fertfefe campi per cærula lætaque prata Celfo pectore: fæpe jubam quaffat fimul altam; Spiritus ex anima calida fpumas agit albas. Luxurians*; reddidit feliciter ex Hom. loco κυδιόων, quod ibi eft pro γαυριῶν, de equo exultante, ferociente. *alte* autem nolim jungere: *arrectis alte*; fic enim languefcit verfus; fed *alte luxurians*, etfi hoc infolentius dictum videri poffit, eft alte exultans.

498. De Camilla modo ad 432. *Defiluit*, honoris cauffa factum volunt. Cf., fi tanti videtur, anaglyphum Borghefianum apud Winckelman. *Monum ined.* No. 137. *cohors* pro turma; nam equitum h. l. eft,

Audeo, et Æneadum promitto occurrere turmæ,
Solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra.
Me fine prima manu tentare pericula belli:
Tu pedes ad muros fubfifte, et mœnia ferva.
Turnus ad hæc, oculos horrenda in virgine fixus:
O decus Italiæ, virgo, quas dicere gratis,
Quafve referre parem? fed nunc, eft omnia quando
Ifte animus fupra, mecum partire laborem.
Æneas, ut fama fidem miffique reportant
Exploratores, equitum levia inprobus arma
Præmifit, quaterent campos: ipfe ardua montis

503. *et* deeft Gud. pr. Mentel. et fec. Moret. *turbæ* Bigot. et Goth. tert. *turmis* Rom. et Donatus.——505. *tentare fpicula* Goth. tert.——506. *obfifte* Hugen.——507. *horrenda virgine* Medic. a m. pr., idem a m. pr. *fixis*, etfi *oculos* præcefferat. *oculos fixos* pr. Voff. et pr. Moret. cum Hugen., unde Heinf. conj. *oculis—fixis*. Sed præftat recepta lectio, *oculos fixus*, et errorum cauffæ fatis patent. *fixit* editio, qua Pier. utebatur: h. e. Ald. pr. vel alia, quæ inde fluxit, ficque Sprot. et pr. Hamb. pro var. lect. *fixus* emendatum a Naugerio Ald. tert.——508 *grates* Rom.——509. *Quafque* Ven.——510. *Ifta* volebat Heinf. *fuper*; *at m.* (in Foggin. *fuperat*) Medic. a m. pr.

l. eft. *defluxit*; Macrob. VI, 4 (p. 595 Lipf.) e Furio lib. I laudat: *Ille, gravi fubito devinctus vulnere, habenas Mifit equi, lapfufque in humum defluxit et armis Reddidit æratis fonitum.* 503. Comparant Iliad. *v*, 79 fqq. 507. *horrenda in virgine* h. l. admiranda. Nam, quæ *admirationem*, *ftuporem*, *horrorem*, faciunt, ad idem fere genus referri poffunt. Sic ἔκπαγλος Homericum. 510. *partire*, refpicit illud *Solaque T.* v. 504. In illis: *quando animus eft fupra omnia*, expreffit magnanimam: adeoque int. fupra pericula, fortunæ cafus et fic porro; non aliter.

511. *fidem* eleganter pronuntio. Nam, quæ nuntiantur, fidem facti faciunt. 512. *improbus*, accipio pro: audax: proprie, qui nimium audet. Sic alia fupra paffim. 513. *quaterent campos*, ad inceffum equorum referri præftat. Lucret. II, 326 *equites—mediofque*

repente

Per deſerta jugo ſuperans adventat ad urbem.
Furta paro belli convexo in tramite ſilvæ,
Ut bivias armato obſidam milite fauces.
Tu Tyrrhenum equitem conlatis excipe ſignis;
Tecum acer Meſſapus erit, turmæque Latinæ,
Tiburnique manus: ducis et tu concipe curam.
Sic ait, et paribus Meſſapum in prœlia dictis
Hortatur, ſociosque duces; et pergit in hoſtem.

514. *ſuperans* revocatum ab Heinſ. e Medic. et cæteris præſtantioribus; ſic et vett. edd. Prima eſt edit. tert. Ald., in qua receptum video *properans*, quod Rom. et alii Pieriani exhibebant; ſicque Goth. tert. Exquiſitius tamen alterum. *ſuperas* alter Menag. *jugum ſuperans* alter Hamb., quæ vulgaris, ut inf. v. 906, eſt ſtructura; ſed exquiſitior: *jugo*, ſuperior evadens. cf. ſup. ad lib. II, 207. *advenit* Oudart. *in urbem* aliquot Pier., probante Heinſio.——515. *belli:* hic diſtinguebat Zulich. *convexa* Leid.——516. *Ut binas* Vratiſl. *armato ut binas* ed. pr. Burm. *obſidem* Leid. et Goth. tert. *obſidant* Mediol. Ed. et Lutat. ad Stat. I Theb. 609.——517. *accipe* ed. pr. Burm.——519. *Tiburni* Heinſ. invexit, neſcio quam bene: cum idem ſub. lib. VII, 671 *Tiburti* reliquerit, ubi ſimilis varietas occurrebat: quanquam *Tiburni* et illo loco præferendum arbitror. Addit vir doctiſſ., *Tiburni manus* ad Tiburnum fluvium Tibur alluentem eſſe referendum. An Anienem Tiburnum eſſe voluit? Tiburnum conditorem Tiburis, deum vel heroëm indigenam, novimus omnes: vid. ſup. Exc. ad VII. Sequutus autem eſt Heinſius vetuſtiores ſuos cum Donato: quibus accedebat pars Pier., Mediceus tamen a ſec. m. *Tiburtique* habet, idque Romanus firmat et Servius cum aliis codd.; adde tres Goth. et edd. vett. et Aldd. Tum pars codd. diſtinguit: *T. manus ducis: et tu*, male.——521. *pergit* vel *tendit* pr. Hamburg. *in hoſtes* vel *hoſtis* nonnulli.

repente Tranſmittunt valido quatientes impete campos. Servius ad perturbationem agrorum, h. e. agreſtium, revocat. 513. *ardua montis deſerta*; neceſſe eſt extremas Albanorum montium partes reſpexiſſe poëtam. 515. *Furta*, ſollenni poëtarum voce pro inſidiis. 519. *Tiburni manus*, copiæ Tiburtinæ, a Tiburno heroë ac conditore deſignatæ, fratribus ejus Catillo et Cora ducibus; ſup. VII, 670 ſqq. Adverſus equitatum Æneæ, in quo turmæ Arcades ab Evandro miſſæ, VIII, 518 et Etruſcæ (lib. X, 238. 239.) erant, per planitiem camporum incedentem mittitur Meſſapus, qui nunc non ſuas copias (v. ſup. VII, 691 et Exc. p. 164) ſed Latinas et Tiburtinas

Eſt curvo anfractu valles, adcommoda fraudi
Armorumque dolis; quam denſis frondibus atrum
Urguet utrimque latus; tenuis quo ſemina ducit,
Anguſtæque ferunt fauces aditusque maligni.
Hanc ſuper in ſpeculis ſummoque in vertice montis
Planities ignota jacet, tutique receptus:

522. *vallis* vulgo editum: atque ſic codd. pars; et revocavit id Cuninghamus; nec male. *valles* Heinſ. recepit e vett. codd., ut Medic. et al., item Rom. et parte Pier. Firmant et Grammatici Probus et Servius. Si verum eſt, poëtam ita ſcripſiſſe, quod valde dubito, non, quod aiunt, ob metri neceſſitatem, ſed antiquitatis ſtudio id feciſſe dicendus. Nam *valles* et *vallis*, ut *vulpes* et *vulpis*, et ſic alia. Metro alias in *vallis* metuendum non erat: cum ultima in cæſuram incidat.——523. *d. fr. artum* Exc. Burm., non infelici lapſu.——524. *utrumque* Parrhaſ. et Goth. tert. *quo* Heinſ. e ſuis vetuſtioribus et Pier., etiam Serv. pro vulgato *qua*, quod tamen multo accommodatius: Servio quoque agnitum. *quam* ed. Junt. ——525. *fremunt* Bigot. *f. premunt*, inquit Heinſ. Mox v. 526 præponebatur huic in Regio.——526. *in* aberat Rom. *e ſpeculis* Gud. a m. pr. Mentel. pr. et Goth. ſec.——527. *P. inculta* Sprot. *immota* Parrhaſ. vid. ad

tinas turmas equeſtres ducit, et cum eo Camilla. 522 ſeqq. Inſidiarum locus et ratio hujuſmodi animo repræſentanda. Via Trojanorum agmini pedeſtri, quod Æneas ipſe ducebat (cf. ad 445. 446), erat facienda per montium juga et ſaltus: in his erat *vallis, curvo anfractu*, ſinuoſo flexu, quæ ex adverſa venienti Æneæ parte in clivum aſſurgebat; isque erat agmine ſuperandus: ab utraque vallis parte ſilvæ. Has inſedit Turnus: Equitatum autem Meſſapo et Camilla duce præmittit, ut manus cum præmiſſo ab Ænea Etruſcorum equitatu conferat, qui per camporum planitiem incedebat, Tarchontis ductu. Hic pugna equeſtris fit, in qua, Camilla cæſa, equites Latini fugiunt ad urbem. Audita Camillæ cæde equitatusque fuga, Turnus conſilio inſidiarum abjecto ex ſaltibus obſeſſis in campum procedit, ut fugam Latinorum equitum ſiſtat urbemque, ne primo incurſu capiatur, præſidio firmet. Quo facto Æneas liberas ſaltus anguſtias ſuperat; v. 896 ſqq. Aſſequutus eſt hac œconomia poëta hoc, ut abſentibus Ænea et Turno geri res poſſet virtute Camillæ et Tarchontis.

523. *quam—atrum* h. ſilva denſa, per quam, *qua*; anguſta ſemita eſt. 525. *aditus maligni*, anguſti, exigui; non, obſcuri, ut Serv.; nam lib. VI, 270 adjunctum eſt: *lux*; *ſub luce maligna*. 526. *in ſpeculis*; in collis vertice, ut σκοπιά. 527. *ignota* Trojanis. Similis autem

Seu dextra lævaque velis occurrere pugnæ:
Sive inftare jugis, et grandia volvere faxa.
Huc juvenis nota fertur regione viarum;
Adripuitque locum, et filvis infedit iniquis.
Velocem interea fuperis in fedibus Opim,
Unam ex virginibus fociis facraque caterva,
Conpellabat, et has triftis Latonia voces
Ore dabat: Graditur bellum ad crudele Camilla,

ad Ge. III, 416, quod Burmanno fe probabat, ut effet a belli tumultu immunis. *receffus* plerique Pier., inter quos Rom. et Medic. a m. fec. cum Goth. pr., quod jam Serv. damnavit. *recuffus* ed. Mediol.——528. *concurrere* aliquot Burm.; fic vero *pugna* effe debebat. *pugnis* pr. Hamb. pro var. lect.——529. *aut gr.* Dorvill. *evolvere* fec. Mentel. *involvere* Leid. *vulnere* Rom.——531. *Arripiuntque* fec. Moret. *infidit* Hugen. *fedit* Montalb.——532. *Ὦπιν.* *Opem* alter Hamb. *Opin* apud Macrob. V, 22.——533. *facris fociaque c.* Rom. *focia facrifque* Hugen. *fociis fociaque* Goth. fec.——534. *trifti* Heinf. e Rom. et aliis Pier. (quibus adde Goth. pr. et fec.), pro vulgato: *triftes*, vel *trifteis*, ut in Aldd. et al. At *triftis* Medic. et Macrob. V, 22 cum Donato, quod et ipfum Heinfius prætuliffe videtur, et nunc revocamus cum Brunckio. Judicium noftrum puta eo niti, quod *triftis voces* plus gravitatis epicæ habet; alterum *trifti ore* Ovidii elegantia dignum. *Latoida* alter Hamb., pro *Latoïa* putat Heinf. vel *Letoïa*.——535. *ad* abeft Ven.

autem infidiarum collocandarum defcriptio comparanda ap. Statium Theb. II, 469 fqq.

532. Recte Servius tranfitum tamquam abruptum et nimis tritum reprehendit. cf. fup. Not. ad IX, 638 et ibi Exc. *Opim* autem h. l. nympham edidit in Dianæ confortio; cum alias ipfius Dianæ nomen fuerit: quod ex Callimacho quoque conftat in Dian. 204 et 240, ubi vid. Spanhem. Mirum id vifum Servio, quem ad h. l. vide, et Macrobio V, 22, qui de nimia doctrina hoc Virgilium feciffe fufpicabatur. Perperam utique: nam et apud eundem Callimachum in Del. 292 Opis eft inter puellas Hyperboreas, quæ frugum primitias olim Delum apportarunt, et cum Diana ibi manferunt; cf. Apollod. I, 4, 4. Recte adeo a Marone nympha Opis memorata eft, et eodem forte refpectu inf. 858 Threiffa appellatur. Juvat autem illud notare, Dianam h. l. *cum Nymphis fuis*, quibus filvæ folent pro fedibus affignari, in Olympo federe, unde vff. 595. 596 Opis devolat

O virgo, et noſtris nequidquam cingitur armis,
Cara mihi ante alias. Neque enim novus iſte
Dianæ
Venit amor, ſubitaque animum dulcedine movit.
Pulſus ob invidiam regno vireſque ſuperbas
Priverno antiqua Metabus cum excederet urbe,
Infantem, fugiens media inter prœlia belli,
Suſtulit exſilio comitem, matriſque vocavit
Nomine Caſmillæ, mutata parte, Camillam.

537. *Nec* alii. *enim* abeſt binis Burm. et uni Goth. *novus* deerat Dorvill.——538. *ſubitoque* a m. pr. Medic., perperam. vid. Heinſ. ad III, 225. *ſubitique* Montalb. At pro *que* malim *ve*: *ſubitave*; nec novus amor eſt nec ſubitus.——540. *Privernum* Serv. ad VIII, 803. Ita et *urbem* legendum, quod in Exc. Burm. erat.——542. *vocari* Parrhaſ. *locavit* Gud.——543. *Scamillæ* editum Pierius memorat: ſc. in Ald. pr. At *Caſmillæ* editum in alt. et hinc in cæteris. *Carmillæ* Gud. a m. pr. *quas millæ* codd. ap. Pier. Verum arbitror eſſe: *Caſmilæ*, ad quod accedit Dorvill. *Caſmile*, infimi tamen loci codex: idem in ſuis membranis reperit Brunck. et recepit; niſi potius, inquit, *Cadmilæ* poëta ſcripſerit: ut Κάδμιλος apud Lycophr. 162 eſt; *mutata* jam ed. Ald. tert. dederat cum aliis vetuſtioribus noſtris. At Egnatiana et aliæ *mutilata*: ut et Pierius editum legebat: quod Burmanno magis placebat: quia una littera extrita eſt *ſ*. Debetur hoc inventum Benedicto philologo in edit. Junt. 1520, qui eam lectionem vetuſtos codd. et bona ingenia agnoſcere ait. Videtur tamen *mutata* poëticam orationem magis decere: et mutilatio ſub illo tamquam genere comprehenſa eſt: tum tuetur id conſenſus codd. vetuſtiorum omnium.

devolat in terram. 536. *noſtris armis*, quibus Camilla in morem Dianæ et Nympharum utitur. cf. inf. 844.

540. Quæ ſequitur narratio de Camilla et patre Metabo, Privernatum tyranno, ex antiquis Italorum fabulis, ſeu annalibus petita, et egregie ad epicam poëſin accommodata, cum τὸ τερατῶδες habeat, reprehenſionem tamen admittit in hoc, quod Dianæ illa ſermoni mandata dantis ad Opin inſerta eſt non ſatis commode. Alia v. in Exc. II ad h. l. 539. *vires ſuperbas*, h. nimias opes, potentiam libertati civium infeſtam; unde odia in eum: *Pulſus ob invidiam*. At Servius *vires ſuperbas*, quibus ſuperbe utebatur, interpretatur. 543. Tribuit igitur poëta patris voluntati, quod emollita pronuntiatio ſerioribus ætatibus attulit, ut, pro *Caſmilo Camillus*, pro

Ipse, ſinu præ ſe portans, juga longa petebat
Solorum nemorum; tela undique ſæva premebant,
Et circumfuſo volitabant milite Volſci.
Ecce, fugæ medio, ſummis Amaſenus abundans
Spumabat ripis; tantus ſe nubibus imber
Ruperat. Ille, innare parans, infantis amore
Tardatur, caroque oneri timet. Omnia ſecum
Verſanti ſubito vix hæc ſententia ſedit:
Telum inmane, manu valida quod forte gerebat
Bellator, ſolidum nodis et robore cocto;
Huic natam, libro et ſilveſtri ſubere clauſam,
Inplicat, atque habilem mediæ circumligat haſtæ;

545. *bella u. ſ.* Ed. pr. Burm.——546. *pendebant m. V.* Sprot.——547. *f. in medio* alter Mentel. et Scheffer. *fuga e media* tert. Rottend. *habundans* in codd. paſſim, ut et alibi. *ab undis* Parrhaſ. et Exc. Burm.——548. *tantis* Erf.——550. *Tardatus* Sprot.——551. *Verſanti ſubito*: diſtinguit Ge. Fabricius cum aliis: in ſubitis enim cogitationibus animum difficulter conſilium capere aut rem expedire. Vix tamen ſatis placet: *Omnia verſare ſubito.* Ita *celeriter* dicendum fuiſſet. Præſtat igitur altera ratio: cum omnia ſecum verſaſſet, *ſubito vix h. ſ. ſ.*, ut nova ratione *ſubito vix* junxerit. Nam *ſubito victrix ſententia ſedit*, quod quis mecum conjiciat, eſſet ornatius forte, quam locus fert, vim autem illam non haberet.——552. *ſerebat* a m. ſec. Medic. et Goth. ſec.——554. *Hic* Hugen. *Huc* a pr. m. Rom. pr. *gnatam* Leid. *gratam* Sprot.

pro *Caſmila*, *Camilla* diceretur. Vox illa a Pelaſgis in Italiam illata Etruſcis quoque fuit frequentata, qui Mercurium Caſmilum appellarunt, tamquam *miniſtrum* deorum. v. Schol. Apollonii ad I, 917. Macrob. III Sat. 18, et Serv. ad h. l. 544. *juga longa*, non longinqua et remota, ſed longo tractu continuata. 549. *Ruperat*, eruperat ſe, ut jam alibi vidimus: ἐῤῥάγη. 551. Cum omnia ſecum verſaſſet, *ſubito vix hæc ſententia ſedit.* 553. *robore cocto*, igni durato, præuſto. 554. *Telum immane— Huic*; nota ſtructuræ immutationem, quæ vel ob negligentiæ ſpeciem ſuavitate non caret. *clauſam*, involutam cortice. Suberis copiam in Priverni agris naſci obſervavit Sponius. *habilem*, ita ut haberi, tractari, pro jaculo emitti cum haſta poſſet: ἀραρυῖαν. Sic

Quam dextra ingenti librans ita ad æthera fatur :
Alma, tibi hanc, nemorum cultrix, Latonia virgo,
Ipſe pater famulam voveo ; tua prima per auras
Tela tenens ſupplex hoſtem fugit. Adcipe, teſtor,
Diva tuam, quæ nunc dubiis committitur auris.
Dixit, et adducto contortum haſtile lacerto
Inmittit : ſonuere undæ : rapidum ſuper amnem
Infelix fugit in jaculo ſtridente Camilla.
At Metabus, magna propius jam urguente caterva,
Dat ſeſe fluvio, atque haſtam cum virgine victor
Gramineo donum Triviæ de ceſpite vellit.
Non illum tectis ullæ, non mœnibus urbes

557. *hanc* abeſt Dorvill.——559. *hoſtem ſupplex* Goth. ſec.——560. *d. c. armis* ſec. Rottend.——561. *abducto* Oudart. *contentum* pr. Menag. tert. Mentel. Par.——562. *ſonuere auræ* conj. Burm. Qui enim undæ, inquit, *ſonuere?* Scilicet graviter commotus aër aquæ ſuperficiem impellit et undæ fremitum movet; quid ? quod tranſvolans jaculum ſibilum vel ſtrepitum facit in aëre, quem ipſi amni tribuere potuit.——654. *propius magna* aliquot Burm. *jam* aberat Medic. et Goth. pr.——566. *de c. tollit* Gud. et Erf.——567. *non ullæ m.* Goth. pr. *montibus* alter Hamb. *urbis* Ven.

Sic I, 318 *habilem arcum* vidimus, *enſem* IX, 305; *galeam* ibid. 365. De alligata porro puella ingenioſe v. 558. 559. *tua tela tenens ſupplex.* Haſta autem illigatum pondus in alteram ripam tranſmittit, ut ipſe liberis manibus tranſnatare poſſit; *famulam* dixit conſecratam: quia miniſtri deorum ὑπηρέται, δοῦλοι, diis ſe conſecrant. 560. *dubiis auris*, per quas ipſa infans dubia ſalute fertur. 562. *ſonuere undæ*; h. aër ſuper undis, ſibilo per haſtam trajectam facto. cf. Var. Lect. Sic inf. cum Opis per aërem cum impetu deſcendit, moto in aëre ſonitu, ipſa *cæli delapſa per auras Inſonuit* XI, 595. 596. 563. *Infelix*; vel reſpectu præſentis Camillæ fati, vel quod jam illa ætate tantum vitæ diſcrimen adiret.

565. *victor* compos voti (ut ſæpe, v. c. VIII, 61), ſcil. flumine trajecto. *domum Triviæ*, ex voto; quam Dianæ voverat: v. 557.

Adcepere, neque ipſe manus feritate dediſſet:
Paſtorum et ſolis exegit montibus ævum.
Hic natam, in dumis interque horrentia luſtra,
Armentalis equæ mammis et lacte ferino
Nutribat, teneris inmulgens ubera labris.
Utque pedum primis infans veſtigia plantis
Inſtiterat, jaculo palmas oneravit acuto;
Spiculaque ex humero parvæ ſuſpendit et arcum.
Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
Tigridis exuviæ per dorſum a vertice pendent.
Tela manu jam tum tenera puerilia torſit,
Et fundam tereti circum caput egit habena;

568. *Excepere* Sprot. *ille* Zulich.——569. *et* aberat Oudart.; et melius abeſſet. Sed quot alia non eſſent delenda, ſi hæc ratio valeret! Suſtulit Brunckius V. C. *ſolus* Parrhaſ. *P. in ſævis* Ed. pr. Burm. *ævom* Rom. ——570. *Hic* edd. Aldd. et hinc omnes, quas vidi, etiam Nic. Heinſii priores. Nec niſi in ed. Burm. probatum *Hinc:* merito iterum ejectum. ——572. *teucris* pro *teneris* Franc., ſtupore librarii. *immulcens* pr. Hamb. *munera* Goth. tert.——573. *plantas* Medic., ſed a m. pr.——574. *Inſtiterant* pr. Hamb., tum *armavit* omnes Pier. et Heinſ. potiores: adde Burm. et Goth. ſec. ac tert. cum Erf. Retinetur tamen *oneravit* inde ab Aldo editum, tamquam elegantius; inprimis cum de tenellæ puellæ manibus ſermo ſit; quandoquidem credere licet, poëtam maluiſſe id, quod venuſtius eſſet. Agnoſcit quoque Servius. In Sprot. erat *firmavit. jaculis acutis* pr. Hamb. et Ed. pr. Burm.——575. *ex humero parvo* Goth. tert. ——576. *vittæ* pro *pallæ* Oudart.——577. *a* abeſt aliquot Burm. *pendunt* duo ejuſdem. *terrent* Hamb. alter a m. ſec.

v. 557. 558. 559. 560. 568. *manus dat* proprie victus, tum omnino qui cedit, qui placatur, h. l. qui, quod humanitas aliorum vel hoſpitalitas offert, accipit. An uſquam de manibus hoſpitum jungendis loquendi uſus tulerit *manus dare*, ut dictum: *accipere aliquem manu*, dubito. 569. non *paſtorum ævum*, ut Serv., pro paſtorali vita, ſed *in montibus paſtorum:* qui a paſtoribus habitabantur. 570. *dumi*, *luſtra* pro ſilvis. *Armentalis equa*, ἵππος ἀγελαία. 572. *lacte ferino*; quia *ferus* etiam de equo: ut ſup. II, 51. 573. Proprie erant *veſtigia prima*, in quæ, quibus, inſtitit plantis pedum. Sed

Strymoniamque gruem, aut album dejecit olorem.
Multæ illam fruſtra Tyrrhena per oppida matres
Optavere nurum. Sola contenta Diana,
Æternum telorum et virginitatis amorem
Intemerata colit. Vellem haud conrepta fuiſſet
Militia tali, conata laceſſere Teucros:
Cara mihi comitumque foret nunc una mearum.
Verum age, quandoquidem fatis urguetur acerbis,
Labere, Nympha, polo, finiſque inviſe Latinos,
Triſtis ubi infauſto committitur omine pugna.
Hæc cape et ultricem pharetra deprome ſagittam:
Hac, quicumque ſacrum violarit volnere corpus,

581. *Multæ jam ſ.* ſec. Moret.——583. *v. honorem* pr. Moret., et ipſum non male. Sed *colore amorem*, ut fovere, ſervare: ſtudium armorum et virginitatis.——584. *corrupta* Vratiſl., perperam. *corripi militia*, exquiſite pro vulgari, corripi cupidine, ſtudio militiæ.——586. *Cura mihi* Goth. tert., elegantius vulgato; ſed iſti codici non tantum tribui poteſt, ut vulgata mutetur.——587. *V. a. nunc quanquam ſ.* Ed. pr. Burm. *quando equidem* Rom. *urgentur* Hugen. et pr. Moret. a m. pr. *urgemur* olim alicubi editum fuiſſe ex Pierio apparet, ſed omnes, quas habemus, edd. vett. *urgetur* exhibent. *fatis—iniquis* aliquot Pier. et Heinſ. cum Goth. tert. cf. ſup. ad lib. I, 668.——588. *inviſa* Rom.——589. *ordine* alter Hamb. a m. pr. *pugnæ* Goth. pr., ut *committatur* ipſa Camilla; ſed perperam.——590. *Hoc* Ed. pr. Burm. *Hanc* Goth. pr. *Ac* ſec.; utrumque etiam in Pierianis occurrebat. *ſacra* Sprot. *violaret* Mentel. pr. *violavit* Parrhaſ., ut inf. 848.

Sed doctius alterum, pro vulgari. Ut primum infans pedibus inſtitit. 580. *Strymoniam gruem:* v. ſup. Ge. I, 120. 581. *Multæ illam.* Idem orationis color ſup. lib. VII, 54. Laudat Cerda Ovid. Met. III, 353 ſqq. I, 478 ſq. Adde Pindar. Pyth. IX, 188 ſqq. Catull. Carm. Nupt. 42 ſeqq. *Tyrrhena per oppida.* Amaſeno trajecto Metabus ad Campanorum fines accedere debuit: hos inſedere olim Etruſci. Servius ad h. v. et 567 ad Etruſcorum potentiam rem refert, quorum jure olim tota Italia tenebatur. 520. *Hæc cape*; puta cum his dictis Dianam arcum et pharetram Opi tradere. 591. *Auguſte*: pro: qui vulnus intulerit; ſed loquitur de virgine

Tros Italusve, mihi pariter det sanguine pœnas.
Post ego nube cava miserandæ corpus et arma
Inspoliata feram tumulo, patriæque reponam.
Dixit: at illa levis cœli delapsa per auras
Insonuit, nigro circumdata turbine corpus.
At manus interea muris Trojana propinquat,
Etruscique duces, equitumque exercitus omnis;
Conpositi numero in turmas. Fremit æquore toto
Insultans sonipes, et pressis pugnat habenis

592. *Italusque* Rom., tum Medic. et alii tres Heinsii, minus bene.——593. *miserabile* pr. Hamb.——594. *Intemerata* Franc. *cumulo* Zulich. *tumuloque patrisque* Ven.——595. *Dixit et illa* Medic. et Ven. *Dixerat: illa* Goth. sec. *delapsa* Heins. primus e Medic. et aliis: inter quos duo *dilapsa.* Vulgg. leg. *demissa.*——596. *Insonuitque nigro* pr. Hamb. *Advolat et virgo* Franc. *l. longo c.* Zulich. a m. pr. *tegmine* Goth. tert. Sed *turbine* recte, de nube obscura, ut jam alibi factum vidimus, et Homericum νέφος, νεφέλη.——597. *muris tectisque propinquant* citatur a Valerio Probo in Arte. Tò *propinquant* impense placebat Heinsio. v. ad lib. X, 238.——598. *Etrurique* vel *Etrurii* multi apud Heins. et Burm., librariorum utique inscitia; etsi dubitari vix potest, ab initio *Etruros* et *Etruriam* fuisse; et temporis successu alterum in *Etrusos* et *Etruscos* abiisse. Prima pronuntiatio *Turseni* et *Tursi* fuisse videtur, inde *Truri*, *Trusi*, *Etrusci*, et molliore sono *Tusci*, *Tuscia.* Vid. Comment. Soc. Gott. T. III, P. II, p. 38.——599. *Composito* Zulich. *in* abest binis Burm. et Goth. tert. *in turbas* idem et Sprot. *in turmis* Parrhas. *in turmas numero* duo Burm.——600. *pulsat* Ald. (pr.). *spumat*

Deæ consecrata. Et ducta hinc ultionis ab Arunte sumtæ caussa. Nam, qui sacra violant, a Diis puniuntur. 592. 593. Sarpedonis fatum ante oculos ex Iliad. π, 453. cf. sup. ad v. 432. 594. *patriæ*, græce; in patriam vel in patria terra. 595. 596. volatus velocitatem bene declaravit per *insonuit:* involuta *turbine*, nigra nube.

597. *manus Trojana*; de pedestri agmine, quod Æneas ducebat, accipe, ut sequentia de equitatu. v. sup. 449. 450. 511 sqq. et Not. ad 522. Constabat autem equitatus maxime ex Etruscis: sup. 450. 517 et Not. 519 et h. l., isque per campos incedebat: hinc *æquore toto.* 599. *numero:* ad numerum suum militum, quos quæque turma habere debebat; unde etiam *numeri*, ipsæ cohortes, turmæ. Non audiendus Servius 599. 600. 601. ἰνχεγυ-σάτη

Huc obverſus et huc; tum late ferreus haſtis
Horret ager, campique armis ſublimibus ardent.
Nec non Meſſapus contra, celereſque Latini,
Et cum fratre Coras, et virginis ala Camillæ,
Adverſi campo adparent, haſtaſque reductis
Protendunt longe dextris, et ſpicula vibrant;

ſpumat Tan. Faber emendat, perperam; nam *habenis pugnat* eſt contra habenas preſſas luctatur, quod Burm. illuſtrat: ut *μάχεσθαί τινι*.——601. *converſus* Medic. Gud. Sprot. et Leid. (cum Erf.), quod minus placere Heinſ. monet. *converſus adhuc* Franc. *jam late* pr. Hamb.——604. *Corax* Goth. ſec. et hic. conf. VII, 672.——605. *haſtaſque reductas* Medic. a m. pr. et Sprot.——606. *Protendunt* potiores codd. omnes, edd. vett., et recte: nam, etſi reducta dextra tenetur haſta, tamen ea protenditur, prominet, inprimis ſi cogites infra mediam fere partem eam manu teneri. *Prætendunt* tacite irrepſiſſe in Burmannianam editionem, non conſilio receptum videtur. Nam Heinſ. non admiſit, nec illud niſi in Medic. a m. pr., tum in Menag. ſec. Moret. tert. et Leid. ac Zulich. reperit ſcriptum. Pierius tamen antiqua pleraque exemplaria ita legere ait: nec eſt cur illud per ſe improbet aliquis. Nam *prætendere*, *προτείνειν*, ad idem fere redeunt. *Projiciunt* Goth. ſec. Tandem *librant* emendandum eſſe pronuntiat Jo. Schrader. Nam nondum emittunt, adeoque nec *vibrant*.

σάτη deſcriptio equorum generoſiorum incedentium: *Inſultans* vid. Ge. III, 117. *pugnat* ſpectat ad reluctationem equorum, qui frenis cohiberi ſe vix patiuntur et repugnant: hinc *Huc obverſus et huc*. Prudent. Pſychom. 194 *Huc illuc frendens obvertit terga* etc. 601. 602. Poëticum hoc phantaſma ſatis notum: et jam alibi obſervatum, Ennium in eo præceſſiſſe, Ennio autem Græcos et ipſum Homerum Iliad. *v*, 339. De hoc igitur nil nunc monemus. Sed *ferreus ager* audacius etiam quam ſup. VII, 525 *atraque late Horreſcit ſtrictis ſeges enſibus*. Scilicet *ager horret late haſtis*: atque inde *ferreus* ad viſum et opinionem, ferreis haſtis totus collucens: hinc ſubjicitur: *campique armis ſublimibus ardent*. Quæ ſi ad hunc modum expedias, intelligis, non ſine judicio poëtam hunc verſum ab Ennio (Annal. I, p. 33 ed. Columll.) ſumſiſſe, Ennium autem male irriſum fuiſſe ab Lucilio, quod h. l. factum narrat Servius. Add. Macrob. VI, 4 pr. *ardent*, exquiſitius quam refulgent. Sic tamen et *αἴθεσθαι*, *αἴθειν*, *φλέγειν* et alia.

603. 604. Ut prædixerat v. 518. 519. 606. Non idem, ut Cerda vult, ſed aliæ ſunt *haſtæ*, alia *ſpicula* h. jacula: his eminus, illis cominus, pugna fit. Igitur haſtas *reducunt*, ut cum impetu immittant, jacula

Adventuſque virum fremituſque ardeſcit equorum.
Jamque intra jactum teli progreſſus uterque
Subſtiterat: ſubito erumpunt clamore, frementiſ-
que 609
Exhortantur equos; fundunt ſimul undique tela

607. *et fr.* alter Menag. Neminem video ad hunc verſum offendiſſe. Videntur igitur alii expeditiorem rationem habuiſſe quam equidem exputare poſſum. Nam, quid *fremitus equorum ardeſcit* ſit, obvium quidem eſt; ſed velim doceri, quid ſit: *Adventus virum ardeſcit.* Poteſt abſtractum videri poſitum pro concreto, ut ſit pro: *viri advenientes, propius accedentes*, exardeſcunt. At hoc jejunum eſt, et loci ſplendorem, qui ſummus eſt, offuſcat. Dicam igitur: utriuſque agminis, quo propius jam invicem turmæ accedunt, inceſſum concitatiorem eſſe ſolere, idque deſignari per *advenum virorum ardeſcentem.* Egregia ſententia! vereor tamen, ut ſatis commode verbis concepta videri poſſit: non enim adventus, ſed in adventu greſſus, ingreſſus, exardeſcit. Suſpicetur aliquis vitium ineſſe ex una littera, quam copula invexit, et leg. *adventuque, virum fremituſque ardeſcit equorum*; h. et adventu, cum utrinque propius accederent, fremitus virorum equorumque ardeſcit, h. increſcit, major fit. Aut, ut magis niteat oratio: *Adventuque virum, fremitus ardeſcit equorum*: quo propiores fiunt, eo magis equi fremunt. Si tamen hæc comparo cum lectione vulgata, malo in ea ferre, quod durius et audacius dictum videri poteſt, et id tenere, quod in notis appoſui: *adventum* innuere ſtrepitum adventantium. Illuſtrat poëta ſententiam quodammodo infra vſ. 910 *Et ſævum Ænean agnoſcit Turnus—Adventumque pedum flatuſque audivit equorum.*——608. *inter* Goth. tert. *iter* Ven. *intus j. leti* Franc. ——609. *Subſtiterant* duo Hamb. et Scheffer. Zulich. Leid. et Exc. Burm., quod magis etiam obſcurat orationem; nam non agmina, ſed agminum progreſſus ſubſtitiſſe dicitur. *rumpunt* Goth. tert. *furentis* Zulich. Parrhaſ. Par. et Ed. pr. Burm. *furentiſque* Rom., tum Medic. pr., ſicque Goth. et ſec. *furenteſque* vett. edd., uſque ad Aldinam tertiam a Naugerio caſtigatam; inde *frementes* recte præferri cœpit.——610. *fundit* Zulich. a m. pr. unde Heinſ. conj. *fundi.*

cula *vibrant*, rotant. conf. Var. Lect. 607. *Adventus virum ardeſcit*, h. ſtrepitus ex adventu, ſeu ſtrepitus advenientium, major majorque ad aures accidit et increbeſcit, quo propiores invicem ſibi turmæ fiunt. Etenim, quæ augentur, inprimis motu, incaleſcere, adeoque et exardeſcere, dicuntur. cf. Var. Lect. 608. Progreſſus utriuſque exercitus eo jam factus erat, ut intra teli jactum ventum eſſet: quando utraque acies ſubſtitit. In ſqq. comparatio inſtitui poteſt non ſine fructu cum Iliad. δ, 446 ſqq. et v. 610. 611. viden-

Crebra nivis ritu, cœlumque obtexitur umbra.
Continuo adverſis Tyrrhenus et acer Aconteus
Connixi incurrunt haſtis, primique ruinam
Dant ſonitu ingenti, perfractaque quadrupedantum
Pectora pectoribus rumpunt. Excuſſus Aconteus,
Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti, 616

612. *adverſi* vett. edd., ſicque Rom. cum aliis; et ipſe Mediceus, ad Fogginii quidem fidem, cum trinis Goth. *adverſus* Franc. Sed *adverſis* elegantius. Habet jam Ald. pr. *verſis* Ed. pr. Burmann. *Achonteus*, *Acontheus*, *Acontes*, in codd. Eſt 'Ακοντεύς.——613. 614. *Commixti* pr. Hamb. *Connexi* pr. Moret. et ed. Mediol. *occurrunt* Bigot. et Goth. tert., quos jam toties in eandem lectionem conſentire vidimus. *ruinæ Dant ſonitum ingenti* Moret. ſec. et qu., quo Heinſ. Mediceum alludere arbitratur, in quo *ruinam* et *ſonitum*. Probabilius eſt, iſtam Moretanorum lectionem confectam eſſe ex ſimili lapſu: etiam Gud. a m. pr. *ruina Dant ſonitum ingentem*, et *ruina Dat ſonitum* Parrhaſ. *ſonitum* etiam Exc. Burm. Quod autem ad ſententiam verborum attinet, video utique accipi hoc, etiam a Burmanno: *dant ruinam*, id eſt, cadunt cum magno ſonitu. Nec dubitare licet, *dare ruinam*, vulgo ita dici. Verum h. l. ſignificatum hunc habere nequit; ſi enim nunc uterque cadunt, ineptum eſſet, mox Aconteum excuſſum præcipitari v. 615—617. Igitur verius arbitror, quod in notis poſui, eſſe ſimpl. pro ruere; irruunt viri mutuo impetu, et haſtis eluſis ipſi equi confligunt adverſis pectoribus.——614. *Dat* Franc. *præfractaque* vett. edd., tum Ald. et inde vulgatæ. *perfractaque* ex Rom. Medic. et aliis jam Pier. notavit, et ex Medic. a m. ſec. aliiſque Heinſius. Sic quoque tres Goth. *perfectaque* a m. pr. Medic. et Gud. *perfoſſaque* tert. Moret. *quadripedantum* ſcriptum paſſim in codd. Pier., ut in Rom., ut et alibi. *quadripes* ut *quadrijugi*. cf. Burm. ad XI, 875.——615. *Expulſus* Bigot.——616. *tormenti* Medic., ſed a m. pr. *aut torto* Goth. tert. *actus* Gud. a m. pr. et pr. Menag.

dendus Iliad. μ, 156 ſqq. 278 ſqq. *cælum obtexitur umbra.* conf. inf. XII, 578 *et obumbrant æthera telis.* Etiam vulgari ſermone tritum. Unde illud Laconis, ſe ſub umbra telorum eſſe pugnaturum. At Iliad. ε, 366 ſqq., quem non cum noſtro contendere debebant, pulvere caligo obducitur pugnæ, non telorum crebritate. Quod autem Servius ad vſ. 608 habet: " Et Enniana eſt iſta omnis ambitioſa deſcriptio:" hoc ad ea ſpectat, quæ ſupra IX, 806 ſqq. vidimus.

612. *Tyrrhenus* h. l. nomen viri Etruſci proprium; *Aconteus* e Latinis. 613. *ruinam dant*, ruunt. *perfractaque—rumpunt* pro perfringunt; ſcilicet haſta neuter alterum attigerat, itaque ipſi equi concitati ſummo impetu in ſe ip-

Præcipitat longe, et vitam difpergit in auras.
Extemplo turbatæ acies, verfique Latini
Rejiciunt parmas, et equos ad mœnia vertunt.
Troës agunt: princeps turmas inducit Afylas.
Jamque propinquabant portis, rurfusque Latini
Clamorem tollunt, et mollia colla reflectunt:
Hi fugiunt, penitufque datis referuntur habenis.
Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
Nunc ruit ad terras, fcopulofque fuperjacit undam

617. *difpargit* Leid. *fpargit* Goth. pr. et Ed. Mediol. *difparfit* alter Mentel. *difperfit* a m. pr. Gud.——619. *Dejiciunt* fec. Moret. *palmas* Goth. tert., perperam. Mos in fuga clipeos in tergum rejiciendi notiffimus. *ad m. verfant* alter Hamb. *torquent* ed. Mediol.——620. *invafit* vett. edd, quod tamen in folo Menag. pr. et Exc. Burm., quodque miror, in Colotiano, occurrebat. *invadit* Leid. Contra Rom. et omnes Pier. Medic. et omnes Heinf., Gothani quoque, *inducit*, quod jam Ald. tert. exhibere cœpit, et quod unice verum: turmas in hoftem inducit. *Afillas*, *Afilas*, *Afillus*, aberrat.; accedit *afellus* librarius.——621. *verfique* Pierius in ora codicis notaverat.——624. *procumbens* pars codd. Heinf. et Burm., tum Ed. Ven. Burm. cum Goth. fec. et tert. Adde Rom., fed perperam. conf. fup. ad V, 204.——625. *ad terram* pars codd. cum Rom. et vett. edd. *ad terras* Aldd., ficque Medic. aliique. *unda* Medic. cum aliis ap. Burm. *fuperjacet unda* duo alii: fed *fuperjacit undam* doctius h. jacit undam fuper fcopulos: præpofitione ad verbum retracta: ut

fos irruunt: qua ruina, quo conflictu, labefactus Aconteus equo dejicitur. 620. *Troës* nunc: mox *Tufci* 629, quoniam ex utraque gente equitatus conftabat, *agunt:* verfos in fugam impellunt, ut fupra V, 265. vid. Burm. *Afylas*, qui Pifa Etruriæ copias adduxerat: fup. X, 175 fqq. 622. *colla* equorum: qui quoniam domiti, ut facile flecti queant, hinc colla *mollia:* ut Ge. III, 204 *molli collo*; et *mollia crura* ibid. v. 76. 624 fqq. Comparatio præclara et ornatiffima: cui ex parte fimilem ex Quinto Calabro excitavit Guellius (lib. XI, 226 fqq.); accedit tamen hæc propius ad locum Homeri Iliad. λ, 305 fqq. Non autem ad æftum maris crefcentis et decrefcentis trahendum eft, fed de motu maris littus alluentis et alternis accedentis ac recedentis. Ornatum obferva in fingulis. *alterno gurgite*, unda, fluctu. *arenam extremam*,

Spumeus, extremamque ſinu perfundit arenam:
Nunc rapidus retro, atque æſtu revoluta reſorbens
Saxa, fugit, lituſque vado labente relinquit.
Bis Tuſci Rutulos egere ad mœnia verſos;
Bis rejecti armis reſpectant terga tegentes.
Tertia ſed poſtquam congreſſi in prœlia, totas
Implicuere inter ſe acies, legitque virum vir:
Tum vero et gemitus morientum, et ſanguine in alto
Armaque, corporaque, et permixti cæde virorum
Semianimes volvuntur equi; pugna aſpera ſurgit.

ut fere Græce dicas: *σκοπέλους τ᾽ ὑπερέβαλε κῦμα* ſc. *πόντος*. Scopulos autem minores ante oculos habere neceſſe eſt. Nam, ſi majores fuerint, tum *ἀμφὶ ἄκρας κυρτὸν ἐὸν (κῦμα) κορυφοῦται, ἀποπτύει δ᾽ ἁλὸς ἄχνην*, fractus ſcilicet fluctus: ut Iliad. δ, 425. 426. conf. Od. ε, 402. 403, unde bene h. l. v. 626 adjectum *Spumeus*.——626. *ſinus* Mentel. pr. *profundit* Ven. ——627. *Nunc trepidus* Zulich. a m. ſec., perperam. *reſoluta* Gud. et Goth. tert. *reſolvens* Franc.——628. *Saxa ferit* Zulich. a m. interpolatrice. *vado lambente* Exc. Burm. Verum aquam fluctus revoluti decreſcentem memorat poëta, adeoque labentem.——629. *Bis Teucri* Medic. a m. pr. et Zulich. a m. ſec. Vid. Not. ad v. 620. *verſus* Hugen. ——630. *reſp. t. ſequentes* Goth. tert.——631. *in* abeſt pr. Voſſ. et Oudart. *que* in fine, ut *totaſque* eſſet, adſciverat Heinſ. ex binis Rottend. pr. Hamb. ſec. Mentel. et Franc., parum ſuaviter, tum parum gravi auctoritate.——633. *Tunc* alii. *et* abeſt Goth. tert. *ab alto* Menag. pr. *ſ. multo* Parrhaſ. et Oudart. pro var. lect.——634. *et* abeſt Ed. pr. Burm.——635. *Semineces* Gud. pro div. lect. *Semianimes* etiam hic Rom. *ſternuntur* Bigot. et Goth. tert.

mam, in interiore littore, *perfundit ſinu*, fluctu in ſinum undas jam languentes curvante. Nunc *pontus*, unda, *æſtu*, viciſſitudine maris æſtuantis, graviter commoti, *rapidus retro* (*παλιῤῥόθιον κῦμα*, v. c. Od. ε, 430. Sic malo, quam *retro fugit*), *atque reſorbens* (ſe, *ἀναῤῥοιβδῶν*) *fugit ſaxa revoluta*, h. per quæ unda revolvitur, *ἀνακυλίνδεται*, *et relinquit* pontus *littus vado labente*, fluctu recedente ac decreſcente; donec novus fluctus iterum alluat.

631. *in tertia prælia:* eleganter pro, tertio. 632. *legitque virum vir* Homericum: *ἀνὴρ δ᾽ ἄνδρ᾽ ἐδνοπάλιζεν* Iliad. δ, 472, h. e. percuſſit. 633. *Tum vero.* vid. Iliad. δ, 450 ſqq. Loca alia ſimilia obſervabit

Orſilochus Remuli, quando ipſum horrebat adire,
Haſtam intorſit equo, ferrumque ſub aure reliquit.
Quo ſonipes ictu furit arduus, altaque jactat
Volneris inpatiens adrecto pectore crura.
Volvitur ille excuſſus humi. Catillus Iolan,
Ingentemque animis, ingentem corpore et armis
Dejicit Herminium: nudo cui vertice fulva
Cæſaries, nudique humeri; nec volnera terrent;
Tantus in arma patet. Latos huic haſta per armos
Acta tremit, duplicatque virum transfixa dolore.

636. 'Ορσίλοχος. At *Orſilocus*, *Orſilogus*, aberratt.——637. *relinquit* Franc.——638. *ferit* aliquot Pier. et a m. pr. Medic. *actaque* alii ap. Pier.——640. *Cathillus*, *Cathilus*, *Cathyllus* (hoc in Medic.), et *Iollam*, *Iollan*, aberratt.——641. *pectore* Gud. pro div. lect., perpetua fere varietate.——642. *Hermonium*, *Herminonum*, *Hermenium* in libb.——643. Suſtuli majorem interpunctionem ante *Nec vulnera terrent:* nam ad *nudo cui* ſpectant.——644. Quem muſcas captare juvet, ex Servio varietatem exſculpere poteſt: *Totus in a. p.* In Rom. *Tantum in a. p.*, ex interpretatione. *hinc* edd. ſphalma.——645. *Acta premit* Ed. pr. Burm. *duplicatque virum transfixa dolore* Heinſ. ex codd. auctoritate repoſuit et ſuorum et Pierianorum. Idem jam vett. edd. habuere. Primum *dolorem* video in Aldd. editum: quod et ex Schol. Statii Theb. VII, 633 enotavit Burm., ſic *virum transfixa haſta*, quæ figitur, transfigitur, et ipſe *dolor duplicatur*. Atqui hoc jejunum eſt, nec magis ferri hoc poſſe arbitror, quam quod Heinſ. conj. *duplicatque viro*, vel quod Pierius in ſuo exemplari habebat atque hinc Catrœus repetiit, *d. viri t. dolorem*.

vabit quiſque pro ſe. Unum excitabo Eurip. Phœniſſ. 1196 ſqq.

637. *Orſilochus* ex Trojanis eſt v. inf. 690. *Remulus* ex Latinis, diverſus ab eo, qui ſupra IX, 592. 593. memoratus. Ad reliqua v. 637—640 cf. ſup. X, 890 ſq. de ſimili vulnere. 640. *Catillus*, qui Tiburtes agebat: cf. ſup. 519, et lib. VII, 672; adeoque Iolas et Herminii inter Trojanos et Etruſcos referendi. 643. 644. *nec vulnera terrent: tantus in arma patet:* arte cohærent cum illis: *nudo cui v. f. C. nudique humeri*. Habebat nudum caput et humeros nudos, ut ſatis appareret, eum vulnera non timere; tantum, tanta ſui parte, patebat in vulnera ſ. in tela hoſtilia. *duplicat virum:* recte Guell. accipit et cum eo Cerda: incurvat. ut reddatur Homericum ἴδνεν. 'Ιδνώ-

θη

Funditur ater ubique cruor: dant funera ferro
Certantes, pulchramque petunt per volnera mortem.
At medias inter cædes exſultat Amazon,
Unum exſerta latus pugnæ, pharetrata Camilla:
Et nunc lenta manu ſpargens haſtilia denſet;
Nunc validam dextra rapit indefeſſa bipennem.
Aureus ex humero ſonat arcus, et arma Dianæ.
Illa etiam, ſi quando in tergum pulſa receſſit,

646. *dant vulnera* Sprot. cum Mediceo Pierii.——648. *inter acies* Oudart et Medic. Pierii.——649. *ejecta* Franc. *exerta* Rom.——650. *læta* Donat. *leta* Franc. *denſa* Parrhaſ. *minus* tres ap. Burm. cum Erf., ſed vetat in ſeq. vſ. *dextra* caſu ſexto. *denſet* Heinſ. e codd. et Grammaticis pro vulgato *denſat*: cujus lectionis fons Rom.——651. *rapit in dextram non ſeſſa* mſ. ap. Pier. *dextra quatit* Parrhaſ. *indefenſa* Franc. et Goth. pr. ac tert., male.——652. *ex humeris* Rom. *erat arcus* Donat., ex interpretamento.——653. *recedit* alter Hamburg.

θῆ τε πεσὼν Iliad. ν, 618, ut iis accedendum ſit, facit adjectum *dolore*. Et ſic *duplicatus poples* inf. XII, 927. Niobes filia collapſa dicitur *duplicata vulnere cæco* ap. Ovid. Met. VI, 293, ubi v. Burm., et ad Val. Flac. VI, 509; ap. Græcos *πτύσσεσθαι* ſic occurrere memini. 646. 647. Hæc ad reliquos pugnantes ſpectant, mortem dant et accipiunt.

De *Camilla* epiſodium eſt inter elaboratiores carminis partes. 649. *Unum exerta latus*, mammam; inf. 803 *ſub exertam papillam*. v. ſup. I, 492. Diſputant Intpp., utram. Cerda ait lævam, nam dextra in Amazonibus erat exuſta. Recte. Verum comparatio inſtituitur tantum ad nudationem mammæ: in venatricibus autem et bellatricibus, ut Diana ac Nymphis, dextrum pectus, dextrum humerum, nudatum videmus in numis ac ſtatuis: ſicque Callimachus in Dian. 213. 214. Quid quod in ipſis Amazonibus dextra mamma exerta, nec ſemper exciſa, in monumentis occurrit; uti contra læva exerta occurrit, dextra veſtita: ne venuſtati ejus conſpectus obſit, ſi exciſa eſſet. *pugnæ*, ad pugnam, ut expeditior eſſet ad pugnandum. Comparationis autem lineas ducit, quam mox repetit et ornat vſſ. 659 ſeqq. 650. *ſpargens denſet*: id eſt, denſe ſpargit, jacit; alias fundere, *χέειν*. 651. *indefeſſa* eſt *ἄτρυτος*. 653. *in tergum p. receſſit*: etiam hoc a vulgari ratione deflexit; nam vulgare eſt:

Spicula converſo fugientia dirigit arcu.
At circum lectæ comites, Larinaque virgo,
Tullaque, et æratam quatiens Tarpeia ſecurem,
Italides; quas ipſa decus ſibi dia Camilla
Delegit, paciſque bonas bellique miniſtras.
Quales Threiciæ cum flumina Thermodontis

654. *derigit* Rom. et Medic.; Burm. laudat Lambin. ad Lucret. VI, 823.——655. *Et circum* Gud. et alii Heinſ. *jactæ* pr. Moret. ex *lactæ* pr. Goth, ſphalmate. *Laurina* Goth. ſec.——656. *Telaque* ap. Priſcian., male. *ſecurem* Heinſius repoſuit, monente eodem Grammatico, et aſſentientibus Gud. et ſec. Mentel. At cf. inf. 697. *ſecurim* tuetur Rom. ——657. *dura* Rom. et Vratiſl. *diva* paſſim ſcriptum in codd. Pier. Heinſii et binis Goth. et Erf., ſic et Medic. a m. pr.——658. *paciſque bonæ* vett. edd. noſtræ omnes; tum *bonas* emendatum in ed. Ald. pr. et ſec.; at *bonæ* iterum revocatum in Ald. tert. et hinc ductis; donec prior lectio *bonas* iterum obtineret e Commelin. Pulm. Steph., quam meliorem lectionem habent meliores Heinſ. cum Mediceo; agnoſcitque eam Aruſianus Meſſius. *bonæ* tamen tuetur Rom. cum aliis Pier. Heinſ. et Burm., ac binis Goth., tum agnoſcit Servius. *bono* Franc. *belloque* Oudart. *miniſtrans* Franc.——659. *Threicio* Exc. Burm. *Threicia* vitium operarum ed. N. Heinſ. *Thermodoontis* vulgg. paſſim edd., item vett. codd., etſi jam emendatum dederunt Naugerius et Egnatius. Res nunc nota eſt, eſſe *Thermodontis* a Θερμώδων, οντος. cf. Apollon. II, 972.

eſt: ſi tergum vertit, dat. 654. *ſpicula fugientia*, ipſa fugiens, ut recte Servius. 658. *miniſtras*, comites: Sic δμωΐδας Pentheſileæ dat Quintus Calaber lib. I, 33, ut θεράποντες heroum ſunt. Totum illum locum de Pentheſilea et partem libri contuliſſe non pœnitebit: ut omnino poëtico ornatu nullus veterum poëtarum locupletior hoc Quinto eſt; nec dubito antiquiores opes in latere. 659. *Threiciæ Amazones:* pro Scythicis vel Sarmaticis dixit, ut Threiſſam Harpalycen ſup. lib. I, 316, quod tamquam poëta, jure ſuo fecit. Sarmatica autem origo fere communi veterum conſenſu iis tribuitur, etſi vulgaris fabula a Tanaidis oſtiis ad Ponti fines et Thermodontem fl. eas traduxit. vid. loc. claſſ. Juſtin. II, 4. conf. Apollon. II, 370—966 ſqq. et ſchol. 659. *cum flumina Thermodontis pulſant:* pro ripis flumen dictum opinatur Cerda et alii, ut v. c. Georg. II, 11. 12 aliæ arbores *campos et flumina late Curva tenent.* Mihi tamen cum ipſa res perſuadet, agi de flumine glacie obducto, tum vero etiam Claudiani imitatio, qui non aliter intellexiſſe videtur: adſcribam totum locum Proſ. rapt. II, 61—66 *Qualis Amazonidum*

peltis

Pulſant et pictis bellantur Amazones armis:
Seu circum Hippolyten, ſeu quum ſe Martia curru
Penthesilea refert, magnoque ululante tumultu
Feminea exſultant lunatis agmina peltis.
Quem telo primum, quem poſtremum, aſpera virgo,
Dejicis? aut quot humi morientia corpora fundis?
Eunæum Clytio primum patre: cujus apertum
Adverſi longa tranſverberat abiete pectus.
Sanguinis ille vomens rivos cadit, atque cruentam

662. *magnumque v.* conj. Cuninghamus.——663. *ſcutis* ex Medic. laudat Heinſius: ſed a Fogginio *peltis* proditum videmus.——664. *primo* Goth. tert.——665. *m. pectora* Sprot., perpetuo errore.——666. *Eumenium* Ald. pr. et hinc cætt. edd. uſque ad Commelin., qui e Palat. dedit *Eunæum*: erit igitur Εὐναῖος, quod aliunde non memini. At Εὔνηος inter heroum nomina notus eſt, qui idem Εὔνεως, et Εὐνεὺς, Jaſonis f. v. ad Apollod. p. 183 et ad Hygin. f. 15. Interea *Eunæum* maxima pars codd. defendit apud Pier. et Heinſ.; adde tres Goth. Etiam e vett. edd. nonnullæ, ut Ven. 1486, *Euneum*. aliæ *Eumenium*, Serv. *Eumeneum*, non male. Alias aberratt. codd. vide ap. Burm. Etiam *Glycio*, *Clycio*, *Clythia* aberratt., a Κλύτιος.——667. *longo* pr. Mentel. *t. a. corpus* duo Burm. conf. modo ad v. 665.——668. *movens* un. Burm. *vovens* duo alii.

peltis exſultat aduncis (ex noſtro vſ. 663) *Pulchra cohors, quoties Arcton populata virago Hippolyte niveas ducit poſt prælia turmas* (hoc illuſtrat vſſ. 661. 662); *ſeu cum ſe Martia curru Penthesilea refert* (redit ex pugna et quidem victrix; hinc *exultant*, et *magno tumultu*), *Seu flavos ſtravere Getas, ſeu forte rigentem Thermodontiaca Tanaim fregere ſecuri.* Tranſtulit hic Claudianus ad Tanain, quod Maro de Thermodonte memoraverat. 660. *bellantur* pro bellant, ut alia. v. Serv. Sic *nutritor* pro nutrito Ge. II, 425. *pictis armis*, auro argentoque diſtinctis, maxime pelta. cf. ſup. ad VIII, 588. *ſe refert*, redit (v. paullo ante); non ut Serv. pro, ſe fert, infert. *tumultu ululante*, invertit, cum ipſæ ululent cum tumultu: pro tumultu ululantium. *Martia Penthesilea* proprie. Juſtin. II, 4, 13 duæ reginæ—*ne ſucceſſibus deeſſet auctoritas, genitas ſe Marte prædicabant.*

664. 665. Variatus orationis color, Homeri exemplo Iliad. ε, 703. π, 692. *Eunæum* int. e Trojanis, *Lirim Pagaſumque* ex Etruſcis: reliquos v. 673 ſqq. iterum Troja-

Mandit humum, morienſque ſuo ſe in volnere verſat.
Tum Lirim, Pagaſumque ſuper: quorum alter habenas
Suffoſſo revoltus equo dum colligit, alter,
Dum ſubit, ac dextram labenti tendit inermem,
Præcipites pariterque ruunt. His addit Amaſtrum
Hippotaden; ſequiturque incumbens eminus haſta
Tereaque, Harpalycumque, et Demophoonta Chromimque:
Quotque emiſſa manu contorſit ſpicula virgo,

669. *ſe* aberat Franc. *in* deerat plerifque Pier. et nonnullis Heinſ. *in verbere* pr. Hamb. *in ſanguine* Goth. tert., et ſic Macrob IV, 6, ſed, ut bene monet Heinſ., *ſanguinis rivi* præceſſerant, male etiam Pontanus e cod. Britannico reponi voluit, *in ſanguine merſat.* Burmannus laudat Drakenb. ad Silium V, 577. Scilicet is locum vindicat ex imitatione Siliana: *et verſantem in vulnere ſeſe Tranſigit.*——670. *Lirim* Heinſ. ſecundum Medic. et alios. Vulgo: *Lirin. Pagaſum* tuentur omnes fere; alii *Phagaſum, Pegaſum.* In ſec. Moret. *Phaganim. Pagaſus* etiam ap. Silium occurrit lib. V, 410.——671. *Suffuſo* vel *Suffuſſo* magna codd. pars, etiam Rom. et Medic. a m. ſec., item tres Goth., invectum et in edd. Ald. tert. et al. De *pedum ſuffuſione* Servius cogitabat.——672. *et dext.* duo Goth., ad ſonum magis gratum. *inermem* Heinſ. e codd. reduxit: pro vulg. *inertem.* cf. ſup. ad X, 595.——673. *Amaſtram* pr. Hamb. et alter *Amoſtrum.* Tum *Hippodatem, Hippodaten,* aberratt. libb. Eſt *Hippotæ f.* ——674. *Thereaque* multi apud Heinſ. et Goth. tert., non male. *Harpalcem* Dorvill. *Chromimque,* quod jam edd. Aldd. habebant, Heinſ. e Medic. et cæteris revocavit, pro *Chromin.* At Rom. (quem tamen *Chromin* exhibere teſtatur Bottarius) et alii Pier. cum Montalb. *Chromumque.* Goth. pr. et tert. *Chronumque.* tres Burm. *Cromimque.* Verſus e Gr. Τηρέα θ' Ἀρπάλυκόν τέ γε, Δημοφόωντα Χρόμιν τε.

Trojanos: e quibus *Amaſtrus* Hippotæ f. *Mandit humum*: quod alias *mordere.* v. ſup. 418 et Var. Lect. ad X, 489. 671. *habenas dum colligit, revolutus equo ſuffoſſo,* ut equum ex vulnere cernuum retrahat. 674. *ſequitur incumbens,* ἐφέπει ἐρείδουσα vel ἐφερειδομένη puella; hoc refertur ad niſum emittentis haſtam, qua illa inſequitur eminus, h. petit, Tereum et alios. 677.

Tot Phrygii cecidere viri. Procul Ornytus armis
Ignotis et equo venator Iapyge fertur:
Cui pellis latos humeros erepta juvenco
Pugnatori operit; caput ingens oris hiatus
Et malæ texere lupi cum dentibus albis,
Agreſtiſque manus armat ſparus. Ipſe catervis
Vertitur in mediis, et toto vertice ſupra eſt.
Hunc illa exceptum, neque enim labor agmine verſo,
Trajicit, et ſuper hæc inimico pectore fatur:
Silvis te, Tyrrhene, feras agitare putaſti?
Advenit qui veſtra dies muliebribus armis

677. *Ornytus* recte; Ὄρνυτος; ſic quoque Rom. Donatus: *Ornutus.* In codd. fere *Ornitus*: ſicque edd. vett. At Pier. in ſua inveniſſe videtur *Orphitus.*——678. *Ignotus* Gud. *Hyapige* paſſim codd. et edd. vett. *Iaſpide* pr. Hamb. *Iapide* alii apud Burm. cf. ſup. ad v. 247.——682. 683. *Agreſteſque* Heinſ. *Agreſtique* Hugen. *palus* Goth. tert., interpolate, pro *ſparus*. *catervas V. in medias* aliquot Pier. et Sprot. *Victor in m.* Bigot. *eſt* in fine abeſt Medic. a m. pr.——684. *nec enim* duo Goth. a. *fuſo* pro var. lect. Oudart.——685. *ſuper hoc* Franc., male. Eſt enim: *hæc fatur ſuper*, inſuper, ἐπί.——686. *Silvis et* Rom. *Silviſne, T.* ad membranarum ſuarum fidem recepit Brunck. (conf. Not. p. 530), non male: modo non metrum violaret. Tum *ne* ſexcenties in interrogatione omittitur.——687. *quæ v. dies* Oudart. *noſtra* Ven. *fides* Bigot.

677. *Ornytus* ex Etruſcis. cf. 686. *armis ignotis*; novis h. l., ut Serv., inconſuetis, inſolentiore ſpecie: nam habebat exuvias tauri pro thorace et rictum lupi pro galea. cf. VII, 666. 667. Talis Argus apud Apollon. I, 324. 325. Perperam loricam ex corio factam intelligit Serv. h. l. *Iapyge* pro Iapygio, Apulo. vid. ſup. vſ. 247. 682. *Sparus*: ruſticum telum in modum pedi recurvum, inquit Serv. cf. ad Salluſt. Catil. 56 (59) et Nepot. Epaminond. 9. 683. *Vertitur*, verſatur, ἀναστρέφεται. 684. *exceptum*, inſidiis circumventum, ait Serv., ut ſup. VI, 173, ſed eſt, aſſequuta fugientem. *Excipere* a venatione ductum h. l., ut bene Burm. monuit.

Verba redarguerit. Nomen tamen haud leve patrum
Manibus hoc referes, telo cecidiſſe Camillæ.
Protenus Orſilochum et Buten, duo maxima Teucrum
Corpora: ſed Buten averſum cuſpide fixit
Loricam galeamque inter, qua colla ſedentis
Lucent, et lævo dependet parma lacerto;
Orſilochum, fugiens magnumque agitata per orbem,

688. *redarguerit* Heinſ. repoſuit ſola auctoritate Priſciani et codd. Scheff. et Menag. pr. Et eſt ſane hoc ad elegantiæ ſenſum venuſtius, quam *redargueret*; etſi diligentiſſime ad grammaticorum præcepta ſit dictum: *advenit dies, qui redarguerit. unum tamen* Parrhaſ. *partum* idem et vulgg. edd., ſed nonnullæ tantum: vitio haud dubie operarum: quod jam in ed. Ven. 1544 in manus incurrit. 689. *M. hinc* idem Parrhaſ. *M. hæc* tres Moret. *referas* Parrhaſ. *bello c. C.* Ed. pr. Burm. *manibus c. C.* Medic. Pierii.——690. *Orchilochum*, *Horſilecum*, *Horſiloam*, aberratt.——691. *Butem* Zulich. *Buthen* ap. Rufinian. *adverſum* vett. edd. et inde vulgatæ cum codd parte. Sed præſtantiores Pierii et Heinſii omnes *averſum*; ſicque Rufinian. et Macrob., quocirca Heinſius recepit. Buten enim fugientem, at Orſilochum ipſa fugiens obtruncavit Camilla. Adde graviorem rationem, quod vulneris locus vſſ. 692. 693 averſam corporis partem ſatis declarat. Vulnus infertur ſupra ſiniſtrum humerum, in ipſam cervicis vertebram, quæ attollitur paullulum in capite prominente, qualis habitus ſedentis eſt. Variaſſe adeo poëta videri debet vulnus Hectori ab Achille illatum Iliad. χ, 324 ſqq. et Cycni vulnus ab Achille acceptum ap. Heſiod. Sc. Herc. 416—420. Utraque loca ſedulo comparanda. Ex his ipſi poëtæ mentem aſſequuti ſumus. *adverſa cuſpide* unus Pier. et Leid. *jam verſum* Franc. *a cuſpide* Hamb. alter. *fixit* Heinſ. cum melioribus, etiam Pierii, pro vulgato *figit*.——692. *intus* Franc.——693. *Invenit* pro *Lucent* apud Rufinian. de Schem. Lex. p. 241.

monuit. 689. Eadem ſup. X, 830. cf. Cerda.

690. Butes diverſus forte ab eo, qui lib. XI, 647 ſqq. memoratur, et ab altero utique V, 372. At *Orſilochus* e Trojanis ſup. 636. 692. *ſedentis* in equo. Non enim inter hæc omnia animo dimittendum, nos in pugna equeſtri verſari. *Lucent*, eleganter pro, apparent nuda, et quidem in lævo humero. conf. Var. Lect. et inf. XII, 381. 382. Orſilochum ſe inſequentem ipſa fugit, ita tamen, ut in orbem equum circum-

Eludit gyro interior, sequiturque sequentem;
Tum validam perque arma viro perque ossa securim,
Altior exsurgens, oranti et multa precanti
Congeminat: volnus calido rigat ora cerebro.
Incidit huic, subitoque adspectu territus hæsit
Appenninicolæ bellator filius Auni,

696. *Dum v.* Zulich. et Rottend. sec. Sed præteriere Heinf. et Burm. varietatem aliam magis memorabilem: *valida securi.* Ita Medic. Pierii: et Julius Sabinus hæc habet: "Apronianus legit: *valida securi congeminat vulnus.*" (In Mediceo tamen, quem Fogginius excusum dedit, emendatio illa non subnotata est) "Æmilius (sic pergit ille: qui *Æmilius* qui sit, equidem adhuc ignoro) legit: *validam securim congeminat*; sic est distinguendum in *congeminat:* ut postea sit: *vulnus r. o. c.*" Equidem, si illam lectionem probandam susciperem, jungerem: *securi insurgens congeminat* sc. ictum, vulnus: quod et per se intelligitur, et statim repetitur. *perque ora viri* pr. Moret. *securem* Gud., ut sup. v. 656.——697. *exsurgens* Rom. et alii Pier. Medic. et alii Heinsii potiores: itaque recepit ille pro vulgato: *insurgens*, quod et ipsum bonum. conf. XII, 902. Sed varietatem hanc jam aliquoties vidimus.——698. *Congeminat vulnus: calido* distinguebat Oudart. Similem interpunctionem repererat Servius, mutilatus admodum etiam ad h. l. *ore* alter Menag. *ossa* alter Hamb. *arma* Ed. pr. Burm. *cruore* Ven.——699. *huc* Bigot. *aspectus* ed. D. Heinf.——700. *Appenninicolæ* scribendum esse bene monuit Brunck., saltem ex communiore usu, *Appeninus* pro *Appenninus.* An prima in ullo Latino poëta correpta occurrat, ignoro, nec vacat quærere. At Dionys. Pericg. 343 ὄρος—Ὀῤῥά τε κικλήσκουσιν Ἀπέννινον. *Euni* Goth. tert. *Anni* Ven. et Franc. Burmannus bene remittit nos ad Silium VI, 109, ubi: *tellus lacrimabilis Auni* ex h. l. et similis varietas. Provocat ad Silium etiam

circumflectat, ipsa quidem 694. 695 *gyro interior*, adeoque ab læva Orsilochi (conf. sup. V, 170); quo facto cursu æquato illa ejus lateri juncta, dextra sublata Orsilochi capiti ictum bipenni infligit. *securim congeminat*, pro, ictum, vulnus. Silius I, 425 aper—*geminat contra venabula dentem*, h. e. morsum.

699 seqq. Quod sequitur episodium novitate et varietate præclarum et ab omni parte perfectum. Ligures fraudibus et perfidia omnino infames fuere: forte quia montium latebris hostium incursus eludere eosque inter silvarum ambages et saltus in insidias allicere solebant. *Ligures omnes fallaces*, verba Catonis Origg. lib. II excitat Serv. ad h. l. Eundem vid. ad vs. 715. Liguriæ autem magna pars per ipsa Appennini juga protendebatur. *Incidit huic*, in hanc, græce.

701.

Haud Ligurum extremus, dum fallere fata sinebant.
Isque ubi se nullo jam cursu evadere pugnæ
Posse, neque instantem reginam avertere, cernit;
Consilio versare dolos ingressus et astu,
Incipit hæc: Quid tam egregium, si femina forti
Fidis equo? dimitte fugam, et te comminus æquo
Mecum crede solo, pugnæque adcinge pedestri:
Jam nosces, ventosa ferat cui gloria laudem.

etiam Julius Sab., qui alios *Arnum* hunc perperam dixisse notat, et versum recitat *Appenninicolæ regnata antiquitus Auno.* Locus est ex lib. V, 7, sed ibi legitur: *vada Faunigenæ regnata antiquitus Auno.* Agitur de Thrasymeno lacu: ut adeo Arnus ibi opportunius heros ἐγχώριος esset, quam Aunus Liguriæ.——702. *Is ubi* vett. edd. et codd. *evadere pugna, pugnam, pugnæ* legitur: et *pugna* quidem vulgata erat lectio usque ad Commelin., qui e Palat. reddidit *pugnæ*, quod sequitur Pulman. Deseruit iterum Stephanus. *pugnæ* græca forma dictum, e Rom. aliisque laudavit Pierius, ex uno suo probavit Ge. Fabric. et ex suis iterum Heins. cf. sup. ad X, 441. IX, 99. Tandem *pugnam*, quod et ipsum exquisitum, habebat unus Oblongus Pierii, atque aliquot Heins. et Burm. cum Goth. sec.——703. *advertere* Medic., sed a m. sec. emendatum.——707. *Crede solo mecum* Goth. tert. *pugnaque* sexto casu plerique Pieriani.——708. *ventura* Bigot. et pr. Hamb. *feret* Medic. Pierii et Mentel. pr. *laudem* recepta in impressis est lectio, quæ et ipsa inter Apronianas, h. e. probatas Apronio Rufo, referri potest; est enim ab emendatrice manu adscripta Mediceo, qui a pr. m. habebat *fraudem*, quod ipsum Rom. exhibebat diserte, cum qu. Moret. Dorvill. a m. sec. et Goth. sec. et quinque Heinsii pro div. lect. In Gud. erat *pœnam.* In Rottend. sec. *pœna*, ex interpretamento. Servius egregie: "*fraudem*: hæc est vera et antiqua lectio, ut sit sensus: pedes congredere, jam cognosces, cui inanis jactantia adferat pœnam; nam fraudem veteres pœnam vocabant." "Si autem *laudem* legimus,

701. *Haud L.* h. fraude, quoties ea uti licebat, nemine inter populares inferior. 702. *evadere pugnæ*, græce pro vulgari, pugna. 705. *forti equo.* Epitheto primum observant usum Ennium (apud Cic. Cat. 5), tum Lucret. III, 8, nunc hinc Maronem. Faciunt autem vires ad velocitatem. 706. *dimitte fugam*, cursum equestrem, equi usa velocitate. 707. Desiliamus uterque de equis et pugnemus pedites. 708. *laudem*, decus ex victoria, κλέος. *ventosa*, vana, inanis, gloriatio (de pugnæ equestris successu, cujus major pars equi præstantiæ, cui insides, debetur), ut simpliciter ornet epitheton; non male comparant,

Dixit. At illa furens, acrique adcenſa dolore,
Tradit equum comiti, paribuſque reſiſtit in armis,
Enſe pedes nudo, puraque interrita parma.
At juvenis, viciſſe dolo ratus, avolat ipſe,
Haud mora, converſiſque fugax aufertur habenis,
Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.
Vane Ligus, fruſtraque animis elate ſuperbis,

legimus, erit ſenſus: agnoſces, cui inanis gloria afferat laudem." Etiam Donatus agnoſcit: "Experiundo, inquit, cognoſces, quis debeat jure meritoque laudari." Reliquerunt rem in medio Heinſ. et Burm. Rationem, qua controverſia decidi debet, non videntur animadvertiſſe viri docti. Scilicet epitheton: *ventoſa* gloria melius convenit in *fraudem*, h. pœnam, quam κενοδοξία, vana et inanis jactantia, affert. Contra in altera lectione jejunior eſt ſententia, etiamſi ſic, ut facere neceſſe eſt, expedias; videbis, cui, h. e. an tibi vana gloria afferat victoriam. In Obſſ. miſc. Vol. I, p. 22 Vir doctus diſtinguebat: *Jam noſces*, *ventoſa*, *ferat c. g. laudem*; ſatis jejune.——709. *Dixerat* Goth. tert. *accenſa* vel *adcenſa* Rom. et alii Pier. et omnes vetuſtiores Heinſii, qui recepit. Vulgo: *incenſa*, quod pr. Goth. ſolus exhibebat, iſque recentiſſimus.——710. *aſſiſtit* vulgo editum, inde ab Ald. ſec., ſicque codd. pars, ut bini Goth. et Oblongus Pierii cum quatuor Heinſ. Sed reliqui vetuſtiores omnes Pierii et Heinſii cum Ald. pr. *reſiſtit* legebant; ut reſiſtere ſit reſtare, ſtare, ut Ge. IV, 424. Æn. IV, 76. *inſiſtit* erat in Leid. *ſiſtit* Dorvill. *paribus ſe ſiſtit* conj. Heinſ.——711. Nemo conj. *parva p.*——712. *Et j.* Franc. *vixiſſe* emendabat Cerda, perperam. *dolos* a m. pr. Zulich. *advolat* Goth. tert. et multi ſcripti et edd., vitioſe. *evolat* Leid.——713. *converſuſq.* Menag. pr.——714. *Quadripedemque* Pierii codd. etiam hic. *ferrato calce* edd. inde ab Aldo uſque ad Commelin. et pauci ſcripti apud Pierium cum Goth. pr. Sed potiores *ferrata*, quod et Grammatici defendunt.——715. *Ligur* in ſua edit. legerat Pier.; at *Ligus* inde ab Aldo ubique obtinet, ſicque ſcripti et vett. Grammatici: ex Λίγυς. *armis* aliquot Pier. et Sprot.

comparant ἠνεμόεν φρόνημα apud Sophoclem. *cui ferat:* an tibi ferat. Sed cf. Var. Lect. 709. comparant Hectoris factum Iliad. Θ, 318 ſqq. 710. ſtat in armis *paribus*, "ſicut "etiam illum congreſſurum (non, congreſſum) putabat," ut Servius monet. 711. *parma pura*. Epitheton arbitror ſimpliciter ornare: ut ſit parma ſine inſigni et ornatu; ut *parma alba* ſup. IX, 548. 714. *ferrata calce*; hoc de ſuo ævo ſumſit poëta. Heroum vita κέντρον, ſtimulum, norat (v. Iliad. Ψ, 387, coll. 384), non calcar, multo minus e ferro.

716.

Nequidquam patrias tentasti lubricus artis;
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Hæc fatur virgo, et pernicibus ignea plantis
Transit equum cursu, frenisque adversa prehensis
Congreditur pœnasque inimico ex sanguine sumit.
Quam facile accipiter saxo sacer ales ab alto
Consequitur pennis sublimem in nube columbam,
Conprensamque tenet, pedibusque eviscerat uncis:
Tum cruor et volsæ labuntur ab æthere plumæ.
  At non hæc nullis hominum sator atque deorum
Observans oculis summo sedet altus Olympo.

717. *Nec fors te* nonnullos legere, tradidit Cerda. *perferat* tert. Mentel. et tert. Goth. *proferet* Ald. pr. *Anno* Ven. *uno* Goth. tert. vide ad v. 700.——720. *a sanguine* vulgg. ante Heins., qui *ex s.* secundum Pier. et præcipuos suos reposuit, ut inf. XII, 949. *pœnas i. et s.* Franc. *ex s. poscit* Ed. pr. Burm. *sumpsit* Bigot. Sprot. et a m. pr. Hamb. pr. cum Goth. tert.——721. *facilem* Sprot. *ancipiter* alter Hamb. *adcipiter* et *atcipiter* scribebant alii Pier.——722. *in n. volantem* Schol. Horat. Cruqu. ad Od. I, 37, memoriæ vitio, etsi *volantem* pro avi poëta dicere poterat.——723. *Compressamque* pars Heins. codd., ut alibi solet. *Convulsamq.* Ven.——724. *Tunc* alii. *evolsæ* Rom. et Schol. Statii Theb. III, 537. *pennæ* Menag. pr. et Parrhas.——725. *hoc* Ven. *hoc ullis* Vratisl.

716. *lubricus*, fallax, ut ὀλισθηρός. 718. *ignea*. A Catullo sumtum jam alii observarunt LXIV, 337 *Flammea prævertet celeris vestigia cervæ:* de Achille. Ut alias ὀξὺς, rapidus, de igni; sic nunc *igneus* pro celer. 719. *Transit equum cursu:* Hæc de ejus celeritate præstruxerat sup. lib. VII, 808. 809. 721. Minus bene comparant Intpp. Iliad. ν, 62. ρ, 493. Opportunior erat locus Iliad. χ, 139—144. *sacer ales*; accipio dictum, propter augurium ex eo avium genere capi solitum, v. c. Od. ο, 524 sq. *sacra* autem diis ea quoque, quæ ad augurium spectant et ad divinationem quamcunque. 724. versus inseruit exornandæ comparationi. cf. eund. loc.

725. 726. Homericum esse: Οὐδ' ἀλαοσκοπίην ἔχε quilibet facile videt; h. e. omnino vidit oculis suis J. Iliad. κ, 515. conf. Odyss. θ, 285. 727.

Tyrrhenum genitor Tarchonem in prœlia fæva
Sufcitat, et ftimulis haud mollibus injicit iras.
Ergo inter cædes cedentiaque agmina Tarcho
Fertur equo, variifque inftigat vocibus alas,
Nomine quemque vocans; reficitque in prœlia pulfos.
Quis metus, o numquam dolituri, o femper inertes
Tyrrheni, quæ tanta animis ignavia venit?
Femina palantis agit, atque hæc agmina vertit?
Quo ferrum, quidve hæc gerimus tela inrita dextris?

727. *Tarchonem*, quod et Romanus tuetur, Heinf. refinxit. v. fup. ad VIII, 506. Vulgo, *Tarchontem*: duo *Tarchonta*; alii *Tarconem*, v. Pier. Parrhaf. *carentem in pr.* tum Bigot. *in pr. fervans.*——728. *injicit* bene Heinf. ex Moret. et Menag. pr. Addit Burm. Hugen., fed graviorem auctoritatem jam Pierius dederat Romanum et Oblongum mff. Vulgo: *incitat* legitur. Tum Heinf. conj. *incutit iras.*——729. *cædentia* nonnullæ edd. vulgares, vitiofe. *Tarcho* ut VIII, 506 pro *Tarchon.* cf. inf. 746 et Heinf.——730. *vanifque* pr. Moret. *irritat* conj. Heinfius. *i. v. iras* Gud. *balas* Vratifl. et Rom.——731. *ad pr.* Macrob VI, 1, qui ex Furii Annal. laudabat verfus (quos vide in Not. ad h. l.), in quibus eft: *reficitque ad prælia mentes.* Sed *in* fæpe alias vidimus poëtam fectari, ubi vulgo *ad* poni folebat. *in pr. fufos* Bigot.——734. *pallentes* tres ap. Burm., perpetuo lapfu. *pallentis* Mentel pr. *agitatque hæc* Franc. *agitat atque a.* Ed. pr. Totus verfus exciderat Goth. tert.——735. *quove* Zulich. et alter Hamb. a m. fec., et *quodve* a m pr. *quidve hoc* Dorvill. *gerimus* meliores libri et pars edd. vett. cum ed. Commel et hinc ductis; at in aliis: *geritis*, minus bene, et hinc corrupte *gentis* aliquot Heinfiani.

728. ad verba cf. fup. IX, 717. 718 et hoc lib. vff. 451. 452. *fufcitat*, ὦρσεν, ὤτρυνεν. 731. Præiviffe Furium (M. Furium Bibaculum) in Annal. XI, *Nomine quemque ciet: dictorum tempus adeffe Commemorat. Confirmat dictis: fimul atque exfufcitat acres Ad bellandum animos reficitque ad prœlia mentes* notavit Macrob. VI, 1. Malim et hic Homerum laudare Iliad. κ, 67 πατρόθεν ἐκ γενεῆς ὀνομάζων ἄνδρα ἕκαστον. In feqq. verbis Tarchonis a vf. 732 neminem fugere poffunt veftigia Homeri Iliad. δ, 340 fq. 732. *O numquam dolituri* dedecoris, infamiæ fenfum habituri. At Horat. *O dolitura mea multum virtate*

At non in Venerem ſegnes, nocturnaque bella,
Aut, ubi curva choros indixit tibia Bacchi,
Exſpectare dapes, et plenæ pocula menſæ;
Hic amor, hoc ſtudium; dum ſacra ſecundus haruſpex
Nuntiet, ac lucos vocet hoſtia pinguis in altos.
Hæc effatus, equum in medios, moriturus et ipſe,

736. *nocturnave* Leid.——737. *induxit* in nonnullis vulgatum: ſed *indixit* Heinſ. vindicat, et jam ante in edd. extabat. E codd. unus Leid. *inducit* a m. pr., et a ſec. *indicit.*——738. *Expectate* codd. fere omnes, etiam optimus quiſque Pier. et Heinſ. cum Servio: et ſic Ald. pr., mendoſe tamen. *expectare* (ſc. non ſegnes) tamen primæ ſtatim edd. inde ab Ald. ſec., ſicque Goth. pr. et tert. *aut pl.* tres Burm. et vett. edd.——739. *Hic amor, hoc ſtudium* in parentheſi dictum recte notat Servius. *dum ſacroſanctus* Goth. pr. *haroſpex* Medic.——740. *vocat* duo Burm. et Schol. Horat. I Od. 37.——741. *effatur* Montalb. *ita f.ta* Bigot. *in* abeſt binis

tute Neæra Epod. 15, 11. 736. Egregie in rem ſuam vertit poeta famam de veterum Etruſcorum luxurie: etſi in ſingulis ornamentis Homerum reſpicere potuit: alacriter dicit eos ruere ad epulas et quidem ſacrificiorum. Simili argumento ad exprobrationem utebatur Homerus in Meneſtheum et Ulyſſem, ſed quod primi vocantur ad cœnam et majore carnium vinique copia honorantur Iliad. δ, 340 ſqq. In his *ubi tibia Bacchi curva indixit choros*; putatur reſpexiſſe Maro Priami vocem, qui filios increpans, *ὀρχηστὰς χοροιτυπίῃσιν ἀρίστους* appellat Iliad. ω, 261. Locum de Phæacibus huc vocant alii Odyſſ. θ, 248. 249, quo tamen vix quicquam in poëtæ verbis illuſtratur. De tibia in ſacris omnino, tum in Cybeles et Bacchi, ad choros nil monere opus eſt: Sed Bacchum cum judicio videtur nominaſſe, nam Bacchi ſacri et initia cum in reliqua Italia, tum inter Etruſcos vel maxime viguiſſe, jam olim ex tanto vaſorum et ſarcophagorum numero, in quo illa occurrunt, ſuſpicati ſumus. v. Nov. Comment. Soc. R. Gott. T. III, pag. 53 ſqq. 736. Amaritudo dicti ſic ſatis intelligitur, ſi cogites eos fugere in prælio cum femina. 738. *aut ſegnes expectare—plenæ m.*, *πληθούσης τραπέζης*. 739. *haruſpex ſecundus*, qui ſecunda nuntiat ex extis inſpectis: ubi autem litatum eſt, epulæ ſacræ ſubſequuntur. Et h. l. quid in ſacra fiunt in luco; adeoque et epulæ; etiam hoc ex veterum more; quod ſervatum inprimis in ſacris ruſticis: v. c. Tibull. I, 10, 51.

741. *moriturus et ipſe*; animo, ut bene Servius, h. animi

Concitat, et Venulo adverſum ſe turbidus infert,
Dereptumque ab equo dextra conplectitur hoſtem,
Et gremium ante ſuum multa vi concitus aufert.
Tollitur in cœlum clamor: cunctique Latini
Convertere oculos. Volat igneus æquore Tarcho,
Arma virumque ferens; tum ſumma ipſius ab haſta
Defringit ferrum, et partis rimatur apertas,
Qua volnus letale ferat: contra ille repugnans
Suſtinet a jugulo dextram, et vim viribus exit.
Utque volans alte raptum cum fulva draconem
Fert aquila, inplicuitque pedes, atque unguibus hæſit:

binis Burm. et Goth. tert. *in medio* Zulich. *m. m. in hoſtes* Gud., uti ſup. IX, 400 legi vidimus. *ut ipſe* Barth. ad Stat. V Theb. 623 e cod. optimo laudat.——742. *ſe adverſum* Goth. tert. *offert* Rom. Medic. aliique Pier. et ex Heinſianis Gud. cum tribus aliis et Zulich., quibus adde Goth. tert. cum Donato, perperam: cum de vi et pugna agatur, ut jam Burm. monuit.——743. *Direptumque*, male, vulgg. et h. l cf. ad X, 475. ——744. *Egregium a. ſ.* Rom.——745. *ad cælum* tres Heinſ.——746. *ingens* Franc. *Tarcho* Medic. v. ſup. 727.——747. *cum* Ven. et Goth. tert. *illius* alter Hamb.——748. *Diſtrinxit* Ed. pr. *Deſigit ferra* Vratiſl. et Parrhaſ.——749. *ferit* ſec. Rottend. *illa* alter Hamb.——750. *dextra* Leid. *vis v. hæſit* Ed. pr. Burm.——752. *Fert avis* Schol. Horat. Cruqu. IV Od. 4. *dapes atque* Goth. pr. *ac viribus h.* Ed. pr. Burm.

mi propoſito. *turbidus* h. l. ira; ut et alibi. 745. Ennius: *Tollitur in cælum clamor exortus utriſque* ap. Macrob. VI, 1, pag. 573. 748. *partes apertas* in jugulo, ut e ſqq. apparet. cf. Iliad. χ, 321 ſqq. cf. ſup. v. 692. 693. *rimatur* cf. ſup. VI, 599. Georg. I, 384. 750. *vim viribus exit:* fallit, evitat, avertit. cf. ſup. V, 438. 751. Comparationem ex Homero petitam clamant inde a Macrob. V, 13 fere omnes Iliad. μ, 200 ſqq., et laudant temere aut vituperant alterutrum poëtam. Erat tamen et hoc monendum: ornatam ac variatam rem eſſe a poëta egregie tum in hoc, quod narrationem Homericam in comparationem mutavit, tum in eo, quod hic vincit aquila, apud Homerum vincitur. In aliorum poëtarum imitatione non laboramus. Conferat qui volet, Cerdam. *volans alte* jungendum eſt ὑψιπέτης αἰετός. *unguibus hæſit*

eſt

Saucius at ſerpens ſinuoſa volumina verſat,
Adrectiſque horret ſquamis, et ſibilat ore,
Arduus inſurgens: illa haud minus urguet obunco
Luctantem roſtro; ſimul æthera verberat alis.
Haud aliter prædam Tiburtum ex agmine Tarcho
Portat ovans. Ducis exemplum eventumque ſecuti
Mæonidæ incurrunt. Tum fatis debitus Arruns
Velocem jaculo et multa prior arte Camillam
Circuit, et, quæ ſit fortuna facillima, tentat.
Qua ſe cumque furens medio tulit agmine virgo:
Hac Arruns ſubit, et tacitus veſtigia luſtrat;

753. *et*, *ac*, alii. *fumoſa* Bigot.——754. *hæret* duo Burm. *ſcamis* Zulich.——755. *aſſurgens* Ed. pr. Burm. *obunco* Heinſ. dedit e melioribus ſuis et illuſtravit. Eo alludunt alii, in quibus *abunco*. Vulgo editum *adunco*, quod et Romanus agnoſcit.——756. *ſummum æthera* Ven.——757. *ex ſanguine* Zulich. a m. pr. *ex agmine raptam* Serv. ad VIII, 9, ubi quidam *Tiburti*.——758. *eventum exemplumque* aliquot codd. Heinſ. et edd. vett., minus bene. *eventus* autem h. l. pro ſucceſſu ——759. *Arruns* Heinſ. ex optimis codd. ſcripſit et illuſtravit, pro *Aruns*. In ſcriptis fere *Arrons* occurrit. cf. Pier. ad v. 814.——760. Ne *et* delendum putes, vide Notam. ——761. Hunc verſum poſt vſ 763 *Hac A.—luſtrat* collocabat Goth. ſec. ——762. *Quo* aliquot Pier. *ſe cuique* Bigot. *ferens* pars Pier. et Heinſ. varietate fere perpetua. *ferox* a m. pr. videbatur habuiſſe Mentel. pr. Sed h. l. *furens* recte, utpote in pugna; unde inf. 781 *cæca* et *incauta*.—— 763. *Huc* ſec. Moret. *armis ſubit* Ed. Mediol.

eſt ex ἐμφῦναι vel ἐμφύεσθαι, inhæret, unguibus infixis. Sic et Cicero minus eleganter converterat de Div. I, 47 *transfigens unguibus anguem.* Ornatiora etiam 753—756, quam quæ ap. Nicandr. Theriac. 456. 457. 758. *eventum* pro ſucceſſu, fortuna, dixit; et *Mæonidæ*: ut VIII, 499. 479, a credita vulgo Etruſcorum e Lydia origine.

759. *fatis debitus:* v. ſup. 590. 591. 592. Eſt autem Arruns ex Etruſcis, quos Tarchon Æneæ adduxerat. Mirum eſt, Grammaticos de hoc dubitare. *jaculo* (quod vibrat, ad ictum paratum. v. mox v. 767) *et multa* cum *arte circuit* Camillam Arruns *prior*: quod ad *velocem* ſpectat; prævertens eam, dum lateri ſemper adhæret. *quæ ſit fortuna facillima*, eleganter, qua faciliime haſta peti ea poterat; omnis autem jactus aliquo fortunæ munere ſucceſſum ſuum habet. 762. *furens*, utpote

Qua victrix redit illa, pedemque ex hoste reportat:
Hac juvenis furtim celeris detorquet habenas.
Hos aditus, jamque hos aditus, omnemque pererrat
Undique circuitum; et certam quatit inprobus hastam.
Forte sacer Cybelæ Chloreus, olimque sacerdos,
Insignis longe Phrygiis fulgebat in armis,
Spumantemque agitabat equum: quem pellis aënis
In plumam squamis auro conserta tegebat.

765. *celeres furtim* aliquot Heins.——766. *atque hos* Gud. et pr. Menag. *hos jamque* Moret. tert. *jamque hos abitus* pars libb. Pier. et Heins. et Erf., et probabat hoc Pier. cum Vlitio ap. Heins. Sic quoque Donatus legerat. *jamque hos habitus* in binis Burm. *Hos abitus jamque hos aditus* alter Voss.——767. *circuitu* Goth. sec.——768. *satus Cybele* aliquot Pier. *sacer Cybelo* Medic. Pierii cum Donato: Medic. et alii Heinsiani cum trinis Goth. Eandem varietatem supra lib. III, 111 vidimus. Cum *Cybelus* mons Phrygiæ sit, vix *sacer Cybelo* cuiquam placere potest, nec magis tamen: *sacer Cybelæ —olimque sacerdos*; etsi Cybelæ consecratus a puero esse potuit, ut Camilla Dianæ sup. 559 sqq. Proclive esset, cum Pierio et Cuninghamo refingere: *satus Cybelo*, in monte Cybelo natus. Sed hoc idem significat lectio meliorum librorum: *satus Cybele:* nam et montis id nomen fuit. Nec aliter Servius legit, etsi alterum ejus scholio præscriptum est. Porro *Choreus* Medic., tum Macrob. V, 1 et alii codd. apud Burm., ut auctoritate adeo præstet. Nec aliter Jul. Sabin. At *Celoreus*, *Chioreus*, *Coreus*, *Cloreus* aberratt.——771. *Implumem* Goth. sec. et tert. *scamis* Zulich. *squalis* a m. pr. Goth. *auroque inserta* Ald. (pr. et sec., nam emendatum a Naugerio) cum Goth. pr., quod poterat juvare eos, qui in structura verborum hærebant. Sed vid. Not.

pote in pugna, ardens, nihil amplius. 767. *certam*, cujus ictum certum destinaverat.

768. Sacerdotes inter pugnantes jam Homerus induxerat Iliad. ε, 9, varietatis studio; nec ille hominum, qui sacra curabant, ordo inter Græcos et Phryges aliosque populos discretus erat a cæteris popularibus ac civibus, quin munera communia præstaret, adeoque et pugnas subiret. Hic, Cybeles sacerdos, quippe inter Trojanos, et quidem *olim*, sc. in patria; Tamquam Phryx autem ornatui studet: unde poëtæ locus factus ornamentorum commemorandorum. 770. 771. Hærent in his Intpp. Mihi sic jungenda videntur: *pellis* ferina *auro conserta*, h.

aureis

Ipſe, peregrina ferrugine clarus et oſtro,
Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu;
Aureus ex humeris ſonat arcus, et aurea vati
Caſſida; tum croceam chlamydemque ſinuſque crepantis
Carbaſeos fulvo in nodum conlegerat auro,

773. *Cortinia* paſſim codd. et h. l.——774. *ex humero* Gud. et alii Heinſiani, cum Goth. ſec., ut inf. 844. *erat arcus* Medic. et Leid., minus eleganter.——775. *ſonatque crepantes* Parrhaſ.

aureis fibulis, ſubter alvum equi oras pellis conſtringentibus, collecta et firmata; ſed *pellis aënis in plumam ſquamis*, h. cum ſquamis, habens ſquamas in plumæ modum ex ære factas, ſeu habens laminam æream, in ſquamas elaboratam, quæ plumarum ſpeciem præferrent; huic autem laminæ pellis, ne corpus æris rigore læderetur, pro ſtragula ſubſtrata erat et ſubjecta. Cataphractum equitem oſtendi, bene notat Servius, qui et Salluſtii fragm. incert. laudat: *Equis paria operimenta erant, quæ lintea ferreis laminis in modum plumæ annexuerant.* Plumæ igitur eæ ipſæ ſquamæ ſunt; a forma dictæ. Occurrunt eæ etiam alibi. v. auctores de re militari, et ad Juſtin. XLI, 2 f., ubi *loricæ plumatæ* Parthorum memoratæ. *In plumam:* ut VI, 42 *Excisum Euboicæ latus ingens rupis in antrum.* *peregrina ferrugine et oſtro*, h. purpura ferruginea. cf. ſup. IX, 582. *clarus* h. l. conſpicuus. Epitheta v. 773 tantum ad ornatum pertinent: nihil amplius: et jam alibi vidimus.

775. *Caſſida*; forma hæc vocabuli etiam apud Propertium occurrit. conſ. Cerda. *ſinus carbaſeos crepantes:* de eadem chlamyde crocea, ut adeo ea ſit ex tenui linteo, croceo colore. Linteum hoc ut crepet et ſonitum edat, mota chlamyde, intextæ faciunt laminæ aureæ; jungendum enim: *ſinus crepantes fulvo auro.* Sic ſup. VI, 206 *crepitabat bractea auri*: et hinc ſimilia apud Statium VI Theb. 62. VII, 682, ubi conſ. Barth. Occurrit hoc texturæ genus paſſim apud veteres, ut bracteæ aureæ ac lamellæ inſertæ eſſent ſtaminibus cum ſubtemine. *nodum* in vſ. 776 de fibula accipere licet, quippe in chlamyde; Stat. Theb. VII, 658 *Carbaſeique ſinus et fibula raſilis auro Tænariam fulva mordebat iaſpide pallam.* Claudian. R. P. II, 40 *Collectæ tereti nodantur iaſpide veſtes.* Cum tamen *ſinus* chlamydis h. l. collectus memoretur, ſiquidem proprie loqui maluit poëta, debuit cingulum ſeu balteum aureum intelligere. De cingulo nodum accipiebamus etiam ſup. I,

Pictus acu tunicas, et barbara tegmina crurum.
Hunc virgo, ſive ut templis præfigeret arma
Troïa, captivo ſive ut ſe ferret in auro,
Venatrix, unum ex omni certamine pugnæ
Cæca ſequebatur; totumque incauta per agmen
Femineo prædæ et ſpoliorum ardebat amore:
Telum ex inſidiis quum tandem tempore capto
Concitat, et ſuperos Arruns ſic voce precatur:
Summe deum, ſancti cuſtos Soractis Apollo,

778. *Tunc virgo* Menag. pr.——781. *Certa ſ.* Parrh. *incauta* jam in vett. edd. fuit: ut in noſtra, Ven. Norimb. et aliis, tum in Egnat. Firmavit lectionem auctoritate ſua Ge. Fabricius. In aliis, etiam Aldd. uſque ad Commelin., *incenſa* legitur: quod et codd. nonnulli habent; ſed recentiores, uti et Goth. tert. et Erf.——782. *Fulmineo pede* Parrhaſ.——783. *tum* Dorvill. *et* Franc. *cunctantem* Goth. pr. *t. rapto* Parrhaſ. *cauto* Goth. tert.——784. *Concitat* e melioribus Pierianis et ſuis reſtituit Heinſius, pro vulgari: *Conjicit*, quod ex interpretamento venit; etſi *Concitat* ad ipſum motum librantis telum referri poteſt.——785. *ſacri* pr. Hamb.

320 *nodoque ſinus collecta fluentes*, ubi v. Not. et ad IV, 139. Et ſic Statius Theb. IV, 266 *Undantemque ſinum nodis irrugat Iberis*. Claudian. I, 89 *nodus qui ſublevat enſem, Album puniceo pectus diſcriminat oſtro*. Add. II, 109. Poſſis *nodum* proprie dictum hic locum habere putare; occurrit ille et alibi in veſte conſtricta, ut de Charonte VI, 301, et in nodum collecti ſinus etiam in ſignis veterum occurrunt; vix tamen in chlamyde, ſed in pallio et in palla: ergo ab h. l. ſunt alieni. Tandem interior veſtis ſeu tunica v. 777 erat opere Phrygio. cf. ſup. III, 483. 484. Ad Phrygium amictum, qualis in ſignis et aliis veterum operibus occurrit, etiam referendum eſt, quod de crurum integumentis ſequitur (non ad colorem croceum, ut Cerda facit poſt Servium): *et* erant *barbara* (h. Phrygia) *tegmina crurum*. Ita enim Atys, Paris, Ganymedes, Galli, braccarum genere induti eſſe ſolent femora et crura. Bene autem Servius: " Sane armorum longa deſcriptio eo ſpectat, ut in eorum cupiditatem merito Camilla videatur eſſe ſuccenſa." Scilicet, etſi virilis animi femina, tamen a cultu et ornatu intactam mentem non habuit. Hinc v. 782 *femineo ardore*, impatienti, ut Serv. Sic VII, 345 *femineæ curæ iræque*.

785. De Soracte monte

Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
Pascitur: et medium freti pietate per ignem
Cultores multa premimus vestigia pruna;
Da, Pater, hoc nostris aboleri dedecus armis,
Omnipotens. Non exuvias, pulsæve tropæum
Virginis, aut spolia ulla peto. Mihi cetera laudem
Facta ferent. Hæc dira meo dum volnere pestis
Pulsa cadat, patrias remeabo inglorius urbis.

Hamb. *custos sci* Zulich., sollenni scripturæ compendio, pro *sacri*, quod Burm. quoque monuit. cf. Burm. Sec. Anthol. Tom. I, pag. 126.—— 786. *primum* Oudart. et Exc. Burm. *pruneus* Gud. a m. pr., male. Burmannus laudat Heins. ad Silium V, 179.——788. *premimur* conj. Heins. *vestigia prima* Goth. tert.——790. *Armipotens* conj. Burm., quod nesciret, an alius Apollini id epitheton dederit. At *Junonem omnipotentem* ipse Maro dixit sup. IV, 693, et VII, 428; et h. l. multo magis hoc in Arrunte ferendum, quod paullo ante v. 785 *summum* deum eundem Apollinem appellarat, adjecto: *Quem primi colimus.* Non male igitur Servius ex affectu colentis hæc dicta ait. *p. triumphum* alter Hamb.——791. *ut spolia* Franc. *haud s.* Goth. pr.——792. *ferent* revocavit, codicum quoque suorum auctoritate, Heinsius; quod et in edd. erat; nec *ferant*, quod Pierio placuerat, nisi in recentt. primum, puto, in Pulman. *dura* Ed. pr. Burm. *modo dum* Parrhas.——793. *Pulsa* miror nemini displicuisse post v. 790. *pulsæ. cadet* Bigot. *patrias urbes* e codd. suis et Pier.; adde Goth. sec. et tert., Heinsius. Vulgo: *patriam urbem.*

(Monte di S. Silvestro) agri Falisci, et Hirporum familiis, quæ Apollinis sacra in eo curabant, super ambustam ligni struem ambulantes, loc. class. Plinii VII, 2, et Salmas. Exerc. Plin. p. 59. Eosdem Hirpos attigit lib. VII, 696. Imitator hujus loci Silius lib. V, 175 sqq. 786. *primi* præcipue inter cæteros, quod vulgo: inprimis. *acervum* pro strue lignorum dixit: et quia ea pinea, hinc traduxit ad ignem; *pinus ardor.* 788. *premimus vestigia,* plantas: ut *ponere, imprimere,* h. incedere pedibus, *multa pruna,* in m. p. Fieri hoc plantis medicamento tinctis, non ignoravit Varro, cujus verba Servius servavit. Cum autem Soracte et Falisci supra VII, 695. 696 auxilia Turno miserint, Arruntem Etruscum necesse est nunc esse ex vicinis Etruriæ locis oriundum; non unum ex Hirpis; saltem diversas ab istis partes sequitur. 790. *pulsæ,* aut impulsæ, prostratæ, aut fugatæ et h. l. victæ; ne cum Servio arguteris, ut occisæ sint *exuviæ,* de fugata tropæum; etiam statim v. 793 *pulsa cadat. inglorius,* ut δυσκλεής,

ut

Audiit, et voti Phœbus ſuccedere partem
Mente dedit: partem volucris diſperſit in auras.
Sterneret ut ſubita turbatam morte Camillam,
Adnuit oranti: reducem ut patria alta videret,
Non dedit; inque notos vocem vertere procellæ.
Ergo, ut miſſa manu ſonitum dedit haſta per auras,
Convertere animos acris oculoſque tulere
Cuncti ad reginam Volſci. Nihil ipſa neque auræ
Nec ſonitus memor, aut venientis ab æthere teli:
Haſta ſub exſertam donec perlata papillam

794. *et votis* tres Heinſ. *Phœbus voti* apud Macrob. V, 3. *et dextris rebus ſ.* Zulich.——795. *partim* Ven. et duo Moret. cf. ſup. V, 187. *diſparſit* ed. Junt. *diſperdit* Dorvill.——796. *in ſubita* alter Hamb. *turb. voce* Oudart.——797. *Adnuit, at reducem ut patria alta vid.* Zulich ——798. *Nec d.* Goth. pr.——799. *ubi m.* Medic.——800. *oculos acres animoſque* Leid. *animos alacres* Vratiſl. *Convertere animos acies*, h. copiæ, vett. edd., ut Ven. 1484. 1486. 1495 et ſeqq., etiam Egnatiana recenſio; item Norimb., quod Heinſium fugiſſe miror. Burmannus tantum hoc monuit: "*acies* legere alios ait Cerda." Quæ prima *acres* habeat, apud me Aldina prima eſt cum cætt.——801. *Nihil illa* aliquot Pieriani, unde Catrœus mutuatus eſt, et pr. Menag. *neque* Heinſ. et libb. pro *nec*. Tandem *auras*, quæ vetus ſecundi caſus forma fuit, ut *Maia*, *Maias*, *pater familias*, legerat Aſper, et eam antiquam lectionem eſſe Servius teſtatur. Adde Pompon. Sabin. In Pierianis tamen ea codd. non occurrebat, nec in Heinſianis, præterquam in pr. Moret. altero Menagio, Venetoque (quibus adde Dorvill. et Goth. pr., qui ſunt inter recentiſſimos), tum in tribus aliis pro div. lectione: eoque alludebat Gud., in quo *aura*. In Mediceo *auris* eſſe Burm. notat: quod a Fogginio obſervatum non eſt. Etiam vett. edd. *auras* habent, ut Mediolan. Ven. 1484. 1486 et al. cum Egnat.; primum mutatum video in Aldd. pr. et rel. *neque ante* Goth. tert.——802. *æthere cœli* Goth. tert.——803. *Haſta per* Goth. tert. *expertam* Rom. *exortam* Goth. pr. *perlapſa* Goth. ſec. *mamillam* ſec. Rottend.

ut de Agamemnone Iliad. β, 115. 794. 795. Ad Homericum Iliad. π, 249 ſqq. *Mente* γνώμῃ, conſilio, decreto animi; nullo tamen ſigno declarato. 797. *patria alta*. Ornans epitheton ſatis frequens, h. clara, nobilis. Interdum ad ſitum refertur, etiam ad murorum ac turrium altitudinem. Sed in talibus epithetis ſatis eſt, animo obverſari obſcuram notionem magnæ alicujus et præclaræ rei.

799. Egregie animus Camillæ imperterritus deſcribitur: inprimis vſſ. 801. 802. 803. Homericum λιλαιομένη χροὸς

ἆσαι

Hæſit, virgineumque alte bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidæ comites, dominamque ruentem
Suſpiciunt. Fugit ante omnis exterritus Arruns,
Lætitia mixtoque metu: nec jam amplius haſtæ
Credere, nec telis occurrere virginis audet.
Ac velut ille, prius quam tela inimica ſequantur,
Continuo in montis ſeſe avius abdidit altos,
Occiſo paſtore, lupus, magnove juvenco,
Conſcius audacis facti, caudamque remulcens
Subjecit pavitantem utero, ſilvaſque petivit:
Haud ſecus ex oculis ſe turbidus abſtulit Arruns,

805. *comitem d.* Hugen. *cadentem* Leid.——806. *Stetit* Zulich. *Fuit* ed. Dan. Heinſii. *exterritus armis* Goth. tert.——807. *mæſtoque metu* Rom. Forte ortum *meſto* ex *miſto*. *mixtaque* Goth. pr.——808. *concurrere* ſec. Rottend. et Dorvill. cum Goth. pr.——809. *prius quem* Ald. pr. cum Goth. pr. *turba inim. ſequatur* Zulich. Forte ne bis telorum in binis verſſ. mentio fiat. *ſequuntur* Gud.——810. *abvius* pr. Moret. *obvius* Goth. tert. *ſeſe auſus* Goth. ſec. *abdidit avius* Zulich. *aptos* Goth. tert.——811. *magno que* edd. apud Pier., qui e codd. *ve* commendat.——812. *remulgens* Gud. et Mentel. pr.——813. *Subjectat* ſec. Moret. *pavitans* Zulich. *uterum* Hugen. *ſilviſque* ſec. Menag.——814. *abdidit* Zulich. *Aruns* v. ſup. ad v. 759.

ἄσαι exprimi jam Macrobius VI, 6 putavit: quod tamen paullo diverſum eſt. 803. Argutantur Intpp., dum de mamma Amazonum exuſta cogitant: de qua tamen poëta non cogitaſſe ſe fatetur; Comparabatur Camilla cum Amazone, v. ſup. ad v. 649. I, 492. 806. Arruntis miſerum pavorem ex Homero duxit, Iliad. π, 813, ubi Patroclo cæſo Euphorbus ſimiliter ſibi ipſe non ſatis confidit. Comparatio autem v. 809 ſubjecta, etſi et ipſa ab Homero mutuata Iliad. ο, 586—589, tam egregie ornata et ad naturam animantis propius adducta (inprimis vſſ. 812. 813) eſt, ut inter præſtantiores numeranda ſit. Statii imitationem indicavit Burm. IV Theb. 363 ſqq., ſed ea friget ad Maronis locum comparata. *ſeſe abdidit*, abdere ſolet, abdit, fugit, ex græc. aoriſto. *conſcius audacis facti*, quem ἔργα κακὸν ῥέξαντα dixerat. *caudam pavitantem*, quæ eſt feræ pavitantis, *remulcens*, reflectens, ὀῤῥωδῶν; ſed exquiſite: ut *mulcere* ſit mulcendo inflectere,

Contentuſque fuga mediis ſe inmiſcuit armis.
Illa manu moriens telum trahit: oſſa ſed inter
Ferreus ad coſtas alto ſtat volnere mucro.
Labitur exſanguis; labuntur frigida leto
Lumina; purpureus quondam color ora reliquit.
Tum ſic exſpirans Accam, ex æqualibus unam,
Adloquitur; fida ante alias quæ ſola Camillæ;
Quicum partiri curas; atque hæc ita fatur:
Hactenus, Acca ſoror, potui: nunc volnus acerbum
Conficit, et tenebris nigreſcunt omnia circum.
Effuge, et hæc Turno mandata noviſſima perfer:

815. *fugæ* maluit Heinſ. Alterum hemiſtichium a cod. Zulich. aberat.——818. *Labitur et ſanguis* Donatum legere videri notarat Pier., hoc arripuit Catrœus; Camillam enim non niſi paullo poſt vſ. 827 de equo defluere; perperam utique; nam exilis et jejuna illa eſt lectio. Et *labitur* dictum eſt, ut centies, de ipſo conatu et initio actionis. *exanimis* Vratiſl. *frigida telo* alii apud Servium, et pro div. lect. Menag. pr., male.——819. *calor* Leid. et duo Goth. *oſſa* tres Heinſ. et Leid. cum Goth. tert. *relinquit* tres alii.——821. *fidam* Medic. a m. ſec. *Acca* Latinum nomen eſt; nota Acca Laurentia, Fauſtuli uxor.——822. *Quicum* ubique edd. *Quacum* plerique Pier. et Heinſiani fere omnes (excepto Mediceo, Gud. a m. pr. et tert. Rottend.) cum Goth. ſec. et tert. et Erf., quibus ſuffragatur Aruſianus Meſſius. Tum ellipſi ſuppleta interpolatum in ed. Ven. Burmanni: *Quicum p. c. ſolita: atque ita f.*, et in Dorvill. ac Bigot. cum Goth. tert *Quacum p. c. ſolet, atque ita f.* Tandem Burm. conj. *atque huic ita fatur.*——823. *potui* vel *valui* alter Hamb.——824. *ex t.* Leid. *increſcunt* Oudart.——826. *que* aberat Mediceo Pierii; idem in pleriſque repererat *urbi*, quod doctius. Laudavit jam Burm. ex Ge. III, 155 *Arcebat gravido pecori*, h. a pecore. At idem Maro alterum ſæpe numero adhibuit: *Ignavum fucos pecus a præſepibus arcent.* Brunck. utrumque amplexus eſt: *Trojanos arceat urbi.*

inflectere, uti v. c. in felibus fieri videmus. Heſiod. Ἔργ. 512, ſed de frigore: Θῆρες δὲ φρίσσουσ', οὐρὰς δ' ὑπὸ μέζε' ἔθεντο. 815. *μίκτο δ' ὁμίλῳ.*

821. *ante alias ſola fida* quæ erat: quod communius ſolet dici: *una ante alias fidiſſima.* 823. *Hactenus potui*, viribus valui, ut recte Cerda. Pro vulgari: nunc vires deficiunt, vel deficio jam. 825. Animum generoſum Camillæ facile unuſquiſque miretur, quæ in ipſa

Succedat pugnæ Trojanoſque arceat urbe.
Jamque vale. Simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non ſponte fluens. Tum frigida toto
Paullatim exſolvit ſe corpore, lentaque colla,
Et captum leto poſuit caput, arma relinquens;
Vitaque cum gemitu fugit indignata ſub umbras.
Tum vero i me u ſurgens ferit aurea clamor
Sidera; dejecta crudeſcit pugna Camilla;
Incurrunt denſi ſimul omnis copia Teucrum,
Tyrrhenique duces, Evandrique Arcades alæ.
At Triviæ cuſtos jam dudum in montibus Opis

827. *Simul hæc dicens* ed. pr. Burmanni, et Goth. ſec.——828. *non ſ. ruens* ſec. Rottend. conf. ſup. v. 236, et III Ge. 524. *Cum fr.* Zulich. et Goth. tert. *Et fr.* malebat Faber propter vſ. 832.——829. *ſolvit* Mentel. pr. *ſe pectore* pr. Hamb.——830. *ponit* Ed. pr. Burm. *relinquunt* (ſc. illam) alii apud Servium legebant, inter quos Probus fuiſſe videtur. *reliquit* Rom. et alii Pieriani cum Donato.——831. *venit i.* Goth. pr. *umbris* ſec. Rottend. v. inf. XII extr.——832. *immenſum ſurgens* malebat Heinſ. *ſerpens* Franc. *venit a. c.* Goth. pr.——834. *Concurrunt* Rom. et alii Pier. Voſſ. cum Sprot. et Bigot. ac Goth. ſec. tert. *omnes* Ed. pr. Burm.——835. *Tyrrhenumque duces* ex ſolo Mediceo repoſuit Heinſ., quod ipſi nervoſius videbatur. Sed, cum *Teucrum copia* præceſſiſſet, potuit poëta maluiſſe variare: *Tyrrhenique duces*, quod vulgo legitur. *E. Arcadis* edd. Ven. et Mediol. apud Burm., et omnes aliæ veteres et recentiores; nec *Arcades* illatum, niſi a Commelino, defenſi ab Heinſio e ſcriptis potioribus, cum quos ipſe habebat, tum Pierianis. cf. XII, 551.

ipſa morte non de ſua ſed de reip. ſalute cogitat. 827. Ex Furii Annal. I laudat verſus Macrob. VI *Ille gravi ſubito devinctus vulnere habenas Miſit equi, lapſuſque in humum defluxit, et armis Reddidit æratis ſonitum.* 829. *exſolvit ſe.* Proprie anima corpore exſolvi dicitur. Tamen et ſup. IV, 703 *teque iſto corpore ſolvo:* Iris alloquuta Didonem moribundam. 830. *captum leto caput*, h. victum, adeoque languens. 831. Notum illud Homericum: ψυχὴ δ' ἐκ ῥ. Iliad. π, 855. 856. 834. *omnis copia* h. copiæ, totus exercitus. ut bene Serv., uti ſup. II, 564.

836. Exſequitur nunc Opis quod mandatum erat a Diana ſup. v. 587 ſq. *cuſtos*, Dianæ comes, famula, ut lib. V, 546 Epitydes *cuſtos comeſque* Iuli. VIII,

Alta ſedet ſummis, ſpectatque interrita pugnas.
Utque procul medio juvenum in clamore furentum
Proſpexit triſti multatam morte Camillam;
Ingemuitque, deditque has imo pectore voces:
Heu nimium, virgo, nimium crudele luiſti
Supplicium, Teucros conata laceſſere bello!
Nec tibi deſertæ in dumis coluiſſe Dianam
Profuit, aut noſtras humero geſſiſſe pharetras.
Non tamen indecorem tua te regina reliquit
Extrema jam in morte: neque hoc ſine nomine letum

837. *interrita.* Hoc vocabulo adjecto me non magnopere delectari lubenter fateor. Aut enim alienum, aut otioſum eſt. Ut ſaltem adjuves quodammodo, dicendum eſt, exprimi tantum hoc, quod tuta, e tuto loco, pugnam proſpicit Opis; aut, cum alias vel ſolo armorum ſtrepitu et pugnæ adſpectu terreri ſoleant puellares animi.——838. *Atque* Leid. *juvenum medio* Menag. pr. *juvenem* Bigot. et Goth. tert. *juvenem medio in cl. furentem* Gud. *in* etiam Junt. ed. abeſt. *Juvenes* ſunt *αἰζηοὶ*, bellatores.——839. *mulctatam* Pierius in ſuis invenerat: ſicque tres Heinſ. At Mediceus cum qu. Moret. et Leid. *mulcatam*, quod etiam ex vet. cod. laudat et defendit Guellius. *mutatam* Franc. et Parrhaſ. Jam de his vocibus ſatis accurate actum paſſim a viris doctis. Laudat Burm. Arntzen. ad Aurel. Vict. Vir. III, c. 51, Drakenb. ad Liv. III, 67. *mulcatam* h. l. Heinſ. intulerat; jure ſuo retraxit Burm. *multatam*, quod jam inde ab Aldd. legebatur. Nec enim aliter dicitur quam: multari pecunia, exilio, morte, ut vel Lexica docent. *m. in morte* Sprot.——840. *Ingemit et dedit has* Dorvill.——843. *Hoc tibi* Donatus legiſſe viſus Ge. Fabricio. *Dianæ* Vratiſl.——844. *geſtaſſe* aliquot Pier. et membranæ Brunck., qui id repoſuit. *ſagittas* Medic. cum nonnullis aliis et binis Goth. aberravit.——845. *reliquit* Heinſ. recepit, ex Romano Pierii, Mediceo aliiſque ſuis. Sic ex decreto Dianæ res jam conſtituta habetur. *relinquit* aliquot Pier. et tres Heinſ. *relinquet* vulgo legitur: ſic quoque tres Goth. cum Erf.——846. *jam* abeſt Sprot.

VIII, 270 *domus Herculei cuſtos Pinaria ſacri* de ſacerdote. Ut vero ſpeculatrix ſit, vix vir doctus fidem faciet. 843. *deſertæ in dumis* venuſtius ex poëtica ratione, quam, in dumis deſertis, h. ſilvis. *noſtras*, ut ſupra 536 *noſtris nequicquam cingitur armis*. 846. non erit hoc letum ignobile, nec habebis *famam inultæ*, ignominiam, h. non morieris inulta; non

Per gentis erit; aut famam patieris inultæ.
Nam quicumque tuum violavit vulnere corpus,
Morte luet merita. Fuit ingens monte ſub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere buſtum
Antiqui Laurentis, opacaque ilice tectum;
Hic dea ſe primum rapido pulcherrima niſu
Siſtit, et Arruntem tumulo ſpeculatur ab alto.
Ut vidit fulgentem armis, ac vana tumentem;
Cur, inquit, diverſus abis? huc dirige greſſum,
Huc periture veni: capias ut digna Camillæ

Sprot. *in* abeſt quinque Heinſ. et alteri Goth. *nec* al. *numine* Medic. Pierii, et pars Heinſ.——847. *Per gentes eat* conj. Heinſ. non inelegan-ter. *patiaris* Montalb. *inulta* pr Moret. et a m. ſec. Hamb. unus; ſed eſt *fama inultæ*, ignominia invindicatæ, ut bene Serv.——849. *luat* pr. Hamb. et ſec. Moret. cum Goth. pr. et tert. et Erf. *licet* alter. *luit* Exc. Burm. *arto* Medic. a m. pr.——850. *Dercerni* Medic. *Dercerni* duo aut tres alii Heinſ. *Dirœni* Parrhaſ. *Stercenni* apud Servium fuiſſe videtur. *Dorcenni* et *Dorcenii* alii ——851. *textum* Exc. Burm ——852. *nixu* Franc. vel *curſu* in marg. Goth. tert.——853. *Arr tumidum* alter Hamb.——854. *lætantem animis* Medic. a m. pr. *ſurgentem* Leid.——855. *adverſus* Zulich. *ab his* alter Menag. *derige* Medic. et Gud. *greſſus* Erf.——856. *moriture* ſec. Moret. *Camilia* Rom.

non narrabitur de te, tuliſſe eum impune, qui te interemit. Fit hoc ex Dianæ mandato ſup. 590—593.

849. Tumulorum hoc genus antiquiſſimum ex aggeſta in collis altitudinem humo, apud omnes fere veteres populos. Exemplum etiam apud Homerum Iliad. η, 86 ſqq. β, 603. ψ, 245 ſq. Nunc illud obſervandum, quod quercubus conſitus eſt. Regem Dercennum aliunde non novimus. Ex Servio corrupto colligas, regem Aboriginum olim hoc nomine notum fuiſſe. Julius Sabinus, qui pleniorem Servium habuit, hæc affert: "Dercenus, rex unus ex antiquiſſimis in Latio, quem plerique Latinum eundem dixerunt, ut Iginus." Egerat igitur de eo Hyginus in Commentariis in Virgil. deperditis. 854. *vana tumentem*, (κατ') ἐτώσια οἰδαίνοντα. *diverſus*, in diverſa, ἑτέρωθι, jam lib. V, 166, ut toties *adverſus*, *averſus*: v. c. mox 871. 856. *digna C. præmia*, pœnam meritam Camillæ

Præmia. Tune etiam telis moriere Dianæ?
Dixit, et aurata volucrem Threiſſa ſagittam
Depromſit pharetra, cornuque infenſa tetendit,
Et duxit longe, donec curvata coirent

857. *Tunc* Franc. *Teque* pr. Rottend. *Tute etiam* Erf. *moriare* ſec. Moret. Ad verba: *Tune etiam* ab Heinſio et Burmanno nil notatum mirari licet: cum expeditu haud facilia ſint. Aut enim jungi debet: *Tune etiam*, etiam tu, ſc. ad exemplum tot aliorum, qui Dianæ telis periere. Sic fere Serv. et Donat.; aut: *etiam Dianæ telis*, ſc. nec meis; expectabiſne, dum a Diana ipſa interficiaris? Erant enim ipſius Dianæ ſagittæ, quibus Opis utebatur. Neutrum tamen ſatis placere poteſt. Poſſit alterum diſtinctione juvari: *Huc p. veni. Capias ut digna Camillæ Præmia, tune etiam telis moriere Dianæ?* Ex Cerdæ mente dolet Nympha, fraudulento homini contingere glorioſam mortem: cum periturus ſit Dianæ telis. Ex ſimili indignatione dictum putabat Guell. Alius modus eſt, ut ex affectu reliquorum etiam hoc dicatur: *Tune etiam? Telis moriere Dianæ*, h. Tune etiam longius abis? non pares dicto? Ades vero, o bone, *telis moriere Dianæ*. Uti in objurgatione *etiam* ſollenne eſt. Parum tamen epicæ dignitatis et hoc habet. Brunckius mutavit verba et ex conjectura repoſuit: *Tuque etiam*; ſi tamen locum exigas: Huc periture veni: *capias ut digna Camillæ Præmia, tuque etiam telis moriere Dianæ:* frigere ſentias verba *etiam*, et *que*, et *tu*. Sententia enim his verbis finitur: telis Dianæ moriere, ut capias præmia digna Camilla. Ex Rottendorph. lectione exſculpi poſſit hæc lectio: *Huc periture veni, capias ut digna Camilla Præmia teque, et jam telis moriare Dianæ*. In his nihil eſt, quod deſideres: veni, ut capias præmia digna Camilla et te, utque jam Dianæ telis moriare. Si in loco lubrico quicquam ſtatuere auderem, ſaltem hac lectione uterer. Cæterum tota hæc Opis oratio ad noſtrum ſenſum parum habet gravitatis epicæ. Extrema vero hominis male docti pannus eſſe videri poſſunt, qui explere voluit verſum imperfectum relictum: cum poëta ſubſtitiſſet poſt *Præmia*.——858. *at a.* ſec. Moret.——859. *Depromit* alter Hamb. *incenſa* Hugen.——860. *Eduxit* Franc. et Dorvill. *Adduxit* Macrob. IV, 3. *d. cruenta c.* Franc.

millæ morte. cf. ſup. II, 537. 857. v. Var. Lect.

858 ſqq. Quandoquidem memorabilis inter tot alias hæc eſt ſagittatio, qua dea ulciſcebatur mortem Camillæ, cujus admiratio adhuc animos noſtros tenuit, ornata ea eſt a poëta exemplo Homerico in Pandaro Iliad. δ, 116 ſqq., etſi majorum rerum exordia ab hoc Pandari telo procedebant. Cum his contendi poteſt alius locus Quinti Cal. X, 231—234. *Threiſſa* Opis, forte tamquam una e puellis Hyperboreis. v. ſup. ad v. 532. Thracum autem nomen late propagatum, ut ſupra quoque de Amazonibus ex Scythia v. 659. 859. *infenſa*,

Inter ſe capita, et manibus jam tangeret æquis,
Læva aciem ferri, dextra nervoque papillam.
Extemplo teli ſtridorem auraſque ſonantis
Audiit una Arruns, hæſitque in corpore ferrum.
Illum exſpirantem ſocii atque extrema gementem
Obliti ignoto camporum in pulvere linquunt:
Opis ad ætherium pennis aufertur Olympum.
  Prima fugit, domina amiſſa, levis ala Camillæ:
Turbati fugiunt Rutuli; fugit acer Atinas;
Disjectique duces deſolatique manipli
Tuta petunt, et equis averſi ad mœnia tendunt.
Nec quiſquam inſtantis Teucros letumque ferentis

861. *Intra ſe* Goth. ſec. *tenderet* Menag. pr. et qu. Moret.——862. *Lævam aciem* fragm. Vatic. *dextram* Ed. pr. Burm.——863. *celi* Goth. tert. *auraſque ſequentes* Exc. Burm.——864. *exitq.* Franc.——867. *pinnis* fragm. Vatic., ex more. *defertur* Oudart——869. *acer Acernas* alter Hamb. *acer* eſt et h. l. fortis, nec debebat de hoc dubitari.——870. *Deſectique duces* Medic. a m. pr., quod Heinſ. illuſtrat, nec tamen aliter accipere vult, quam ut ſint: deſerti a ſuis. Sic vero præſtat, quod omnium codd., etiam fragm. Vatic., auctoritate firmatur, *Disjecti*, h. e. diſperſi, palantes fuga. *Dejectique* alter Hamb.——871. *Tecta p.* pr. Hamb. pro var. lect. cf. mox v. 882. *equos* Gud. Mentel. pr. et alter Menag., ut aut ſit *equos tendunt*, aut *equos averſi*. Tum *equis verſis* Ed. pr. Burm. *equis averſis* Goth. ſec. *equos adverſi* Zulich. *adverſa ad mœnia* pars codd. Pier. cum Erf. *adverſi* Dorvill. *averſa mœnia* ſine *ad* duo Moret. *turbata ad mœnia* Ven. Sed vulgata recte ſe habet: et firmat eam fragm. Vatic.——872. *inſtantes acies l. f.* Rufinian. de Schemat. Lex. p. 237, perperam ex memoria.

infenſa, infenſo animo, qui vires novas adjiciebat. 861. *æquis* pro æque, æqualiter dextra pectus ac læva ſagittæ cuſpidem. conf. Iliad. δ, 143 l. l. 863. 864. cf. ſup. IX, 631. 632. 633. 866. *obliti* ἀμελήσαντες, negligentes, ait Serv., h. e. non curantes præ fugiendi ſtudio.

868. *levis* ſimpliciter ornat. Equitatus omnino levis, quatenus expeditior eſt ad iter, fugam, pedite. 870. *manipli*. De ſigniferis accipiunt Serv. Cerda; cur non ipſi militum numeri? ut vocabulum hoc accipi ſolet. *deſolati*, ut, *vaſtatæ cohortes*, ex diſperſione et fuga. 872. letum inferentes, ut

Suſtentare valet telis, aut ſiſtere contra:
Sed laxos referunt humeris languentibus arcus;
Quadrupedumque putrem curſu quatit ungula campum.
Volvitur ad muros caligine turbidus atra
Pulvis, et e ſpeculis percuſſæ pectora matres
Femineum clamorem ad cœli ſidera tollunt.
Qui curſu portas primi inrupere patentis,
Hos inimica ſuper mixto premit agmine turba:
Nec miſeram effugiunt mortem, ſed limine in ipſo,
Mœnibus in patriis, atque inter tuta domorum,
Confixi exſpirant animas. Pars claudere portas;
Nec ſociis aperire viam, nec mœnibus audent

873. *aut tendere* Parrhaſ.——874. *lapſos* Vratiſl. *laſſos* duo Burm., perpetuo lapſu.——875. *Quadripedoque* Rom. cum fragm. Vatic. a m. pr., uti et Donatus legerat: quod doctius dictum, uti ſup. VIII, 596 *Quadrupedante ſonitu*. *Quadripes* per *i* ſcriptum jam ſæpe vidimus. vid. ſup. ad v. 614. *que* aberat Ed. pr. Burm. *Quadrupedemque* alter Menag. et fragm. Vatic. a m. ſec. *Quadrupedante p.* Sprot., et *p. ſonitu q.* tert. Rottend., utramque ex altero loco VIII, 596.——876. *c. t. acta* Goth. tert., quod ferri poſſet, ſi melius non haberemus.——877. *e* aberat Franc. *e muris* Dorvill. et Goth. tert. cum Erf. *perculſæ* tert. Rottend. *percuſſo p.* unus Heinſ.——881. *eff. noctem* Oblong. Pierii. *ſi lim.* Erf, *limite* Zulich. et ſec. Rottend. *limine in primo* Goth. tert., memoriæ vitio. Nam *limine primo* occurrit alibi.——882. *intra* Rom., tum Medic. Voſſ. pr. Parrhaſ. Goth. ſec. et Ed. pr. Burm. Eadem *tecta d.* cum parte Pierianorum, et Sprot. cum Hamb. ſec. a m. ſec., minus eleganter: ut et alibi. *inter tuta* etiam fragm. Vatic.——883. *et ſpirant* Medic. *ſpirant* Zulich.——884. *audet* Ven. et Parrhaſ.

ut Serv. 874. ipſi languentes, feſſi. 875. *campum putrem*, qui in pulverem reſolvitur. conf. ſup. VIII, 596. Mox *e ſpeculis*, de muris, unde proſpiciunt ſup. 475.

879 ſqq. Eſt quidem ſimilis pugna ad portas caſtrorum Iliad. μ, 122 ſqq. Sed Virgilii locus haud paullo plus ἐναργείας, affectus et ornatus habet. 880. *ſuper* a tergo: ut alibi quoque; premit fugientes hoſtis. 884. *nec mœnibus*, urbe.

Adcipere orantis: oriturque miſerrima cædes
Defendentum armis aditus, inque arma ruentum.
Excluſi, ante oculos lacrimantumque ora parentum,
Pars in præcipitis foſſas, urgente ruina,
Volvitur: inmiſſis pars cæca et concita frenis
Arietat in portas et duros objice poſtes.
Ipſæ de muris ſummo certamine matres
(Monſtrat amor verus patriæ), ut videre Camillam,

886. *Defendent* cum litura Medic. *aditusque inque* Franc. *atque a. r.* Gud. *duro et ſub Marte cadentum* præfixum video Donati interpretationi. Julium Sabinum corruptum potius eſſe arbitror, quam lectione variare. *Cædes*, ait, *quam faciebant Trojani. Oritur cædes deſcendentium per ingreſſum, et ruentium ad portam.*——887. *lacrimantum ante ora p.* concinna repetitione Moret. ſec. et Hamb. pr. a m. ſec.——890. *Arcitat* Goth. ſec. *Artat ſe in p.* tert. *in portis* Gud. cum tribus aliis.——892. *Conſtat* alter Hamb. *amos*

be, portis; ex more loquendi; non, pro, muris. 885. 886. Paullo obſcurum eſt, utri ſint *defendentes* et *ruentes*. Si illi, qui fugiunt et qui perſequuntur fugientes, ſenſus haud expediri poteſt. Nec lux ab Servio aliiſque expectanda. Simpliciſſimum poſt alia tentata hoc eſſe arbitror: agi de portis nondum clauſis, ſed claudendis. Dum in eo ſunt oppidani, ut portas claudant, ecce irruunt primi fugientes, quos iſti accipere intra urbem nolunt. Hinc oritur cædes partim eorum, qui vi ab ingreſſu portæ fugientes prohibere volunt, partim eorum, qui vi irrumpunt et in reſiſtentes irruunt. 888. *urgente ruina* ſoli, ut fit in ora ſeu margine foſſarum, ut ruat ſolum et fatiſcat. At Jul. Sabinus ruinam cadentium interpretatur; ſic quoque alii.

891. Affectum Latinarum matronarum ex hoc profectum dicere neceſſe eſt, quod Camillæ corpus deportatum ex pugna conſpiciunt. Quam cum pro Latinorum ſalute cecidiſſe videant, ipſæ partim miſeratione partim patriæ defendendæ ſtudio inflammantur. De deportato quidem ex acie corpore nihil adjecit narrationi; neque forte rem ſic narrare potuit, cum ſup. v. 593. 594 Diana prædixiſſet; *ſe nube cava corpus et arma inſpoliatæ Camillæ tumulo eſſe illaturam.* Ut ad tempus pugnæ et proſpectum de muris Camillæ pugnantis et occumbentis hæc retrahantur, vix bene fieri poteſt. *ſummo certamine*; in extremo diſcrimine: ut ſup. v. 476 *labor ultimus*. Serv. 892. *Monſtrat amor verus patriæ* ſcil. Latinas matronas: earum animum

Tela manu trepidæ jaciunt; ac robore duro
Stipitibus ferrum sudibusque imitantur obustis
Præcipites, primæque mori pro mœnibus ardent.
Interea Turnum in silvis sævissimus inplet 896
Nuntius, et juveni ingentem fert Acca tumultum:
Deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam,
Ingruere infensos hostis, et Marte secundo 899

amos Gud., quod illustrat Heins. *amor versus* Rom., ut jam revertatur ille in pectora. Minus scite. In fragm. Vatic. *ut* a pr. m. aberat: et videtur *ut* aut melius abesse (nam sive sit postquam, sive quemadmodum, parum commodum est), aut in *et* mutari. Ita erit: *Monstrat amor verus patriæ: et videre Camillam*, h. et viderant matronæ paullo ante Camillæ exemplum. Sed vereor, ne, si non totus versus, at hemistichium tamen, *ut v. C.*, ad supplendum versum, quem poëta imperfectum reliquerat, illatum sit. Totus versus, ut dixi, olet interpolatoriam operam.——893. *trepida* Bigot. *manu jaciunt: trepidæque et* Ed. pr. Burm.——895. *ardent* recepit Heins., pro vulgato *audent.* Habet et hoc suam vim. Sed *ardent* de re bellica poëtis quoque satis frequentatum. Duplicis lectionis diversæ duces: *ardent* Rom. et fragm. Vatic., tum Gud. Menag. pr. et Montalb., et ipse Medic. a m. pr., sed idem a m. sec., adeoque ex Aproniani emendatione, *audent*, quod plerique sequuntur, ex Gothanis quidem pr. et tert.——896. *in* abest Bigot. et Goth. pr. ac tert., et *I. silvis T.* Ed. Ven. Burm., qui Virgilium *silvis* dicere maluisse, quam *in s.*, notat. *densissimus* Moret. sec. *lenissimus* Franc.——897. *et* deest Mentel. pr., unde Heins. conj. *Nuntius, ingentem juveni*; inde tamen nihil lucreris. *ingentem* vel *cæcum* Hamb.——898. *Dejectas* pr. Hamb. a m. sec. Ed. pr. Burm.——899. *infestos* Edd. vett. et, haud dubie inde ductus, Goth. pr., a quibus discessit Naugerius in ed. tert. Ald.

mum ac virtutem declarat. Ita saltem accipio; etsi obscuriorem esse sententiam, quam pro poëtæ ingenio ac more, facile largiar. Nec tamen melius fecerit, qui *monstrat Camillam*, vel *se*, vel *jacere tela*, vel *certamen* supplere vellet, vel *monstrat* pro *docet id facere*, accipere. 893. 894. Junge *stipites robore duro:* quibus et sudibus pro ferro utuntur. 895. *Præcipites*, ut *trepidæ*, festinationem ac studium declarat.

896. *Nuntius* pro re nuntiata. Hoc facile quisque videat. Malim illud observatum: *Nuntius implet Turnum*, ut absolute, *implere aliquem*, dictum sit. Sed res sic expedienda: usum esse poëtam more suo, et id, quod adjiciendum erat: *implet Turnum ingenti tumultu*, in binas enuntiationes resoluisse: *Nuntius implet Turnum* et *Acca fert juveni ingentem tumultum*, perturbationem, rem nuntiat, quæ turbet ejus

Omnia conripuisse: metum jam ad mœnia ferri.
Ille furens (et sæva Jovis sic numina poscunt)
Deserit obsessos collis, nemora aspera linquit.
Vix e conspectu exierat, campumque tenebat:
Cum pater Æneas, saltus ingressus apertos,
Exsuperatque jugum, silvaque evadit opaca.
Sic ambo ad muros rapidi totoque feruntur
Agmine, nec longis inter se passibus absunt,
Ac simul Æneas fumantis pulvere campos
Prospexit longe, Laurentiaque agmina vidit;
Et sævum Ænean adgnovit Turnus in armis,

900. *O. c. metum: jam* sec. Moret., quod et ipsum ferri possit. *metu* Menag. pr., sicque videtur legisse Jul. Sab.——901. *et sæva* codd. Pierii et Heinsii: sicque editum a Naugerio, et revocatum ab Heinsio: vett. edd. fere: *jam s.* Ita vero distingui debebat; *Ille furens jam sæva J.*, idque non improbem. Ed. Mediol. et aliæ vulgg. cum Goth. pr. et cum codd. Ursin. *nam s.* Dorvill. a m. pr. *si s. J.* *nomina* Medic. *sic n. peilunt* Rom.——902. *n. avia* Bigot. et Goth. tert. *liquit* pr. Moret. *linquent* Goth. sec.——903. *camposq.* Medic., et pro div. lect. tert. Rottend.——904. *Tum p.* Parrh. *invadit* aliquot Pier. *evasit* Ed. pr. Burm. *silvasque—opacas* Sprot. alter Hamb. et Scheffer. cum Parrhas. vid. sup. ad IX, 99.——907. *pass. ibant* pr. Moret.——908. *At simul* pars codd. Heins., sicque vett. edd. nonnullæ, etiam Ald. tert., idque equidem malim: tunc vero v. 912 copula delenda et revocanda est lectio: *Continuo pugnas ineant.* Continuata enim oratio: *At simul—equorum, C. p. i.* Nunc interpunxi post *equorum*; ut jungas: *feruntur—ac simul—simul Turnus.* *Tum pater* Rom. et quatuor Heins., repetitum ex v. 904.——910. *cognovit* Zulich. *conspexit* Gud. pr. Menag. et pr. Moret.

ejus animum. *M. s. omnia corripuisse*, et victores pugna facta omnia loca occupasse.

901. Comparant illud Διὸς δ' ἐτελείετο βουλὴ Iliad. α, 5. Pertinet autem hoc, ut toties vidimus, ad epicam œconomiam, ne casu factum videatur, sed Jovis voluntate. *sæva*, ut alibi apud poëtam, infesta, adversa: at mox *sævum Æneam* fortem, ut I, 99 et al. 902. Locorum notationem v. sup. 522. 527 sqq. et Nota ad e. l. 904. *saltus apertos* non obsessos amplius, vacuos ab hoste. 905. *exsuperat jugum*, conf. eod. loco. *Ænean in armis* junge, arma-

Adventumque pedum flatuſque audivit equorum,
Continuoque ineant pugnas et prœlia tentent;
Ni roſeus feſſos jam gurgite Phœbus Hibero
Tinguat equos, noctemque die labente reducat.
Conſidunt caſtris ante urbem, et mœnia vallant.

911. *Adventuſque* Medic., doctius. *Adventuſque virum* Ed. pr. Burm. *Adventumque virum* uterque Rottend. ex vſ. 607 h. l. *flatumque* Rom. Montalb. et Voſſ. pr.——912. *Continuoque ineant p.*; ita jam editum inde ab Ald. pr., uſque ad Pulman. et Steph., a quibus vulgari cœpit *Continuo pugnas ineant*, adverſantibus ſcriptis. Etſi id ipſum e MS. Fabricii revocat Cuninghamus. Scilicet laboratum eſt interpunctione et adſcito *At* v. 908. *ineunt* Medic. a m. pr., reliqua idem *Continuoque i p.*; tum Ed. pr. Burm. *ineunt* et *tentant*. Abeſt *que* ab aliis, et vett. edd. *pugnam*, Sed hæc nulli uſui ſunt, adeoque ea monere piget.

armatum, cum agmine armatorum. 911. cf. ſup. ad v. 607. *flatus*, hinnitus. 912. *Καί νύ κεν—εἰ μή.* *ineant. tentent*; iniiſſent, tentaſſent, ni tinxiſſet h. merſiſſet equos Phœbus Oceano occiduo, qui ultra Hiſpaniam patet. Monuere olim Grammatici apud Servium: *tingat*, humiliter dictum eſſe. Poterat ſimile quid moneri paullo ante in v. 912 *ineant pugnas et prælia tentent.* Poteſt tamen defendi hoc, cum et diſcrimen habeant illa duo, et jungi fere ſic ſoleant ab Homero: *πολεμιζέμεν ἠὲ μάχεσθαι.*

EXCURSUS I.

De Diomedis ſedibus in Apuliæ littore.

Lib. XI, 243 *Vidimus, o cives, Diomedem Argivaque caſtra* etc., et ſupra VIII, 9 *Mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem, Qui petat auxilium.* Qua arte poëta ſeptimo libro Græcas colonias et populos, quorum originem veteres fabulæ a Græcis repetebant, Latinis et Rutulis in belli ſocietatem adjunxit, eadem nunc ad Diomedem in extrema Italiæ ora de auxiliis petendis legatos mitti narrat. Quorum auxiliorum adventum cum temporis anguſtiæ, quibus reliqua belli eventa includuntur, non admittant: legatorum reditu et renuntiatione auxilii negati præclare utitur Maro ad rerum exitum accelerandum et Latinorum conſilia præcipitanda. Nam primum incidit (v. lib. XI, 225 ſqq.) legatorum reditus in id tempus, quo ante paucos dies a Latinis parum proſpere erat pugnatum, conſiliaque eorum jam inclinatis animis ad pacem ſpectabant. Tum vero legati non modo negatum a Diomede auxilium renuntiant, verum etiam conſilia ejus et mandata exponunt, quibus ad componendam cum Ænea pacem graviſſime hortatur. Erant autem de Diomedis in Daunia, quæ Apuliæ pars eſt, ſedibus fabulæ Græcorum antiquiſſimæ. Ibycum auctorem Schol. Pindari ad Nem. X, 12 excitat, ſed cyclicis probabile fit poëtis illas eſſe tribuendas, iis inprimis, qui reditus Achivorum (Νόςοι) carmine expoſuerant (cf. ſup. ad v. 265. Ad eorum exemplum *Diomedea* libris XII ſcripta erat a Julio Antonio: ap. Schol. Horat. IV, 2, 23, uti *Phæacis* a Tuticano, et *reditus Menelai et Helenæ* a Lupo: Ovid. ex Ponto IV, 16, 26. 27). Redux enim a Troja Argos factus Diomedes (vid. Odyſſ. γ, 180 ſq.), cognitis uxoris Ægialeæ et adulteri Cometæ, Stheneli f., inſidiis, iterum naves conſcendit, et poſt multos errores (cf. Ovid. XIV Met. 478 ſqq.), quibus etiam Ætoliam adiiſſe ferebatur (v. c. Antonin. Metam. c. 37, ubi cf. Not., ad ea add. Not.

ad

ad Apollodor. p. 129 ſqq.), cum ſociis Dorienſibus, quos adduxerat, in Sinum Adriaticum evectus, in Daunorum finibus conſedit, et Dauni regis filia in matrimonium ducta urbem condidit, cui ab Argis Peloponneſi, quibus imperaverat et quorum antiquum nomen Ἄργος ἵππιον fuit, hoc ipſum nomen *Argos Hippium* impoſuiſſe fertur; quod poſtea in *Argyrippam*, tandemque in *Arpos* contractum eſſe aiunt. Hæc eſt *Diomedis urbs* lib. VIII, 9. XI, 226, et *Ætoli Arpi* lib. X, 28, et lib. XI, 246. 247 *Ille urbem Argyripam patriæ cognomine gentis Victor Gargani condebat Iapygis arvis.* conf. Serv. ad VIII, 9. Cluver. Ital. ant. p. 1215 ſqq. Poſtea aliarum quoque urbium primordia ad Diomedem referri cœpere: ut Brundiſii, ap. Juſtin. XII, 2, etſi alii (Strab. VI, p. 432 A.) Cretenſibus hanc urbem vindicant; tum Beneventi et Æquitutici: Serv. ad Æn. VIII, 9. Venuſiam, Canuſium, Garganum, Beneventum, Venafrum idem ad XI, 246 memorat, Sipuntum Strabo VI, p. 435 B. Fuere etiam aliæ terræ, quas adiiſſe narratus eſt Diomedes: nec modo in locis vicinis, ut inſulam Corcyram (fragm. Heraclid. de rep. pag. 28), verum in Libyam adductus fuit a Juba Libycorum III (Plutarch. Parallel. p. 311 D.). De Diomedis autem erroribus omnino videndi Strabo VI, p. 434. 435. 436. Lycophron v. 592—632 et ex eo Schol. Iliad. ε, 421.

Objacent littori Apuliæ, contra montem Garganum, qui in promontorium ad mare procurrit, inſulæ numero tres; cum tamen tertia ſaxoſa ſit, duæ tantum numerari ſolent; quarum unam vetuſtas *inſulam Diomedeam* appellavit (occurrit jam apud Scymnum Chium v. 430. 431. 432. Duas Strabo memorat, alteram habitatam, alteram deſertam, lib. VI, p. 435 A.); nunc Iſola *di Tremiti* eſt, a terræ motibus, quorum veſtigia multa in ea occurrunt. In hac Diomedes hominum conſpectui ſubductus ac pro deo cultus fertur: monumento quoque ac delubro ad ſeriorem ætatem proſtante: v. Plin. lib. III extr. X, 44 ſ. 61. Inter deos receptum jam Pindarus memoravit Nem. X, 12. Socios autem in aves mutatos vulgata ſatis fabula tulit: quibus hinc *avium Diomedearum* nomen. v. inprimis Ovid. Met. XIV, 457 ſqq. et noſter poëta XI, 271—274 *Nunc etiam horribili viſu portenta ſequuntur, Et ſocii amiſſi petierunt æthera pennis, Fluminibuſque vagantur aves—et ſcopulos lacrimoſis vocibus implent.* Ortum fabulæ dediſſe videtur certum avium genus, circa hæc loca ſola, ut volunt, viſi ſolitum, de

quo

quo locus claſſ. Plin. X, 44 ſ. 61 et auctor de Mirab. Auſcult. c. 80. Plinium vel alium inde ductum ſcriptorem exſcripſit Auguſtinus C. D. XVIII, 16. Non diverſa admodum eſt narratio de Leuce Achillis inſula in oſtiis ſeu Boryſthenis, ſeu Tyræ, ſeu Iſtri, ubi avium ſimilis cura circa Achillis tumulum narratur ab Arriano in Periplo M. Eux. p. 22 et, qui primo loco erat commemorandus, a Scymno Chio in Fragm. p. 45 To. II Geogr. Hudſ. it. Antigon. in Admir. c. 134. ubi cf. Becman. et p. 236 et Schneider ad Reliqua Frederici II Vol. II p. 159. et Plin. X, 41. cf. de hac inſula Vauvilliers Notas ad Sophocl. T. II, p. 61. Tertium ſimile his avium genus nobilius forte cæteris fuit *Meleagridum*, ad tumulum Meleagri in Ætolia viſarum : de quibus v. Ælian. H. A. IV, 42, ubi cf. Schneider et Antonin. Met. c. 2. cum Antigono c. 11, et ibi Becman. Exornaverat fabulam in *Meleagro* ſuo Sophocles, de quo v. Plin. XXXVII ſ. 11, 1. Quartum genus eſt *Memnonidum* ad tumulum Memnonis quotannis convenire et depugnare ſolitarum : v. Ovid. Met. XIII, 576 ſq. 600. ſqq. Ælian. H. A. V, 1. Fit quoque ap. Moſchum III, 44. mentio.

Habemus Benedicti Cochorellæ deſcriptionem inſulæ Tremitanæ in Theſauro Italiæ repetitam ; multa hic de avibus his, quas nunc *Artenas* appellant, narrantur ; nec tamen inde certos avium harum characteres colligere licet, ut appareat, an ad larorum genus referendæ ſint. Nec Aldrovandus Ornithol. lib. XIX, 3, qui accuratius de his avibus egit quemque alii fere ſequuntur, quicquam definit : etſi ille habuit ad ſe tranſmiſſam ex inſula avem ex hoc genere. Nunc tamen inter Procellarias, ex anſerino genere, referunt naturæ rerum auctores : apud Linnæum *Procellaria Puffinus* eſt. Sed bene Willougbeius et Rayus monent, expectandos eſſe meliores auctores, nec dubitat Bermannus noſter ad Antig. l. c. eſſe Numidam Mele agridem Linn. (noſtratum *Perlhuhn)* Anatibus ampliores ſecundum Cochorellam, diem piſcando in medio pelago exigunt, in ſcopulorum cavernis nidificant (quam recte itaque Virgilius poſuerit *Fluminibuſque vagantur aves*, non dicam. Sollertius Lycophron l. c. v. 595 *αἱ θαλασσίαν δίαιταν αἰνήσασ..*), ſolo adipe probantur incolis, quo pro medicamento utuntur : clamore imitantur vagitum puerorum et *κινυρισμὸν*, unde docte Maro : *ſcopulos lacrimoſis vocibus implent*, eod. loc. XI, 274. Plinius l. c. *fulicarum ſimiles* ait ; oloribus aſſimilat Lycophron l. c. v.

597.

597. Et Ovid. XIV Met. 509 *Si volucrum quæ ſit ſubitarum forma requiris, Ut non cygnorum, ſic albis proxima cygnis.* At Servius ad XI, 271 et Tzetzes ad Lycophr. l. c. ἐρωδιὸς interpretantur, quæ *ardeæ* eſſent; ſed his vix accenſeri poſſunt. (Nunc plura de his allata ſunt a Beckmanno ad Mirab. Audit. c. 80 p. 157 ſq. Hoc unum addam, haberi quoque avium Diomedearum deſcriptionem et imaginem in *Veryard Account of divers choice Remarks taken in a Journey* p. 359, 1701 fol.; ſed nec is ſcientia naturæ ſatis fuit inſtructus.) Varie ornata a poëtis eſt fabula de ſociis in aves mutatis ſeu vivo ſeu mortuo Diomede. Ita Illyriis accedentibus infeſtæ, Græcis amicæ aves eſſe narratæ ſunt: Antonin. l. c. Plin. l. c. Strabo VI, p. 435 A. Ælian. H. A. I, 1, ubi v. Schneider. Recedit ab aliis auctor de mirab. Auſcult. l. c., qui aves extitiſſe ait Diomede *ab Ænea*, qui *rex illa loca tenebat*, per inſidias occiſo. Poteſt ὑπὸ τȣ Αἰνέȣ videri mutandum in ὑπὸ τȣ Δαύνȣ: ſic enim olim nonnulli tradiderant. v. Schol. Lycophr. ad v. 603; nam omnino diverſæ de Diomedis morte erant narrationes, monente Strabone l. c. p. 436. De Ænea cogitare non licet: nam congreſſum eum cum Diomede nemo veterum tradidit, Pauſania teſte lib. I, 11 f.

Unum adhuc commemorare juvat, quod Plinius lib. XII, 3 notavit (ex Theophraſto H. Plant. IV, 7), primam *platanum* in hanc inſulam ad Diomedis tumulum ornandum fuiſſe invectam, inde in Siciliam tranſgreſſam, mox Italiæ donatam ad alias terras perveniſſe. Quantum tamen ex Cichorella intelligitur, ex inſula illa nunc exulat. Fuit ſimilis fabula de *myrto* primum in Elpenoris tumulo enata. vid. Plin. XV, ſ. 36. cf. ſup. Excurſ. I ad lib. VII ſub f. Late autem Diomedis nomen per Italiam pertinuit. Nam non Arpis modo ſed Metaponti ac Thuriis pro heroë cultus fertur, vid. Schol. Pindari ad Nem. X, 12. Plurium idem urbium habitus conditor, ut ſupra commemoratum eſt. Et monſtrata vetuſta donaria Diomedis et ſociorum arma Luceriæ in templo Minervæ: Strab. VI, p. 434 C. et auctor Mirab. Narrat. 117, torques aureus in templo Dianæ in Peucetiis ibid. cap. 120. Quod vero multo etiam magis mireris, in intimo Sinus Adriatici receſſu inter Venetos ad Timavum fuiſſe traditur fanum Diomedis. v. Strabo lib. V, p. 328. 329. VI, p. 435 B, aliudque inter Umbros circa Anconam, ut Scylax narrat in Periplo p. 6; apud Plin. III, 20 urbs Spina,

Spina, ad ostium Padi Spineticum, *condita a Diomede.* Alias de Diomede narrationes v. ap. Strab. VI, p. 436. Vix videtur in his fides Græcis esse habenda: qui, cum heroëm indigetem in iis locis coli audiissent, forsan more suo Diomedem eum interpretati sunt. Verum a me hæc eo nunc commemorantur, ut intelligatur, fabulam de Diomedis in Italia sedibus fuisse satis nobilem inter veteres, ut poëta ea uti potuerit; usum autem esse ea poëtam ad narrationem variandam et ornandam accommodate.

EXCURSUS II.

De Camilla.

XI, 532 sqq. 539 sqq. *Pulsus ob invidiam.* Episodium hoc poëta ex antiquis Italorum historiis seu fabulis contexuisse putandus est. Ex Servio ad v. 567 colligi potest, Catonem hæc latius esse persecutum in Origg., quæ ipsa res excusare poterat factum parum probabiliter narratum, ut hastæ alligatam infantem trans amnem jacere aliquis maluerit, quam cum illa humeris aut tergo illigata transnare amnem. Quod de Pyrrho, Epiri rege, puero narratum aiunt simile, plane diversum est, si Plutarchum inspicias. Diversus autem utique hic Metabus ab eo, qui ex Troja redux Metapontum in extrema Italia condidisse ferebatur. Is, de quo hic agitur, rex Priverni, quod Volscorum oppidum fuit (nunc vicus *Piperno)*, per seditionem a suis pulsus, Camilla filia infante secum ducta, Amaseno trajecto, in silvis educavit filiam Dianæ consecratam. Non importuna est fabula ad variandam narrationem de bellico apparatu, et tenet animum expectatione fatorum Camillæ, de qua narrationem nunc instituit poëta. Interea huic episodio ultima poëtæ manus non admota esse videtur, cum narratio cum ipso Æneidis argumento omnino non satis coaluerit, Opis autem a Junone missæ ministerium vix eum, quem expectabamus, effectum habeat. Non poterat a morte fatali vindicare Camillam suam Diana; ut nec Jupiter Sarpedonem, nec alii dii alios heroës: Quod tamen idem Jupiter in Sarpedone sibi licere ait, quodque etiam providet, ut ejus corpus, victoris ludibrio subductum,

ductum, in Lyciam abducatur, id hoc loco Diana curandum sibi sumit. Mittitur Opis, Dianæ arcu instructa, ut Camillæ interemtorem conficiat. Illa Aruntem cæde Camillæ exultantem sagitta transfigit, statimque ad Olympum evolat, v. 863. 867. Erat tamen, antequam discederet, corpus pugnæ subducendum et in patriam deportandum, quod ipsa dea promiserat se facturam v. 593. 594, ne spoliaretur aut truncaretur. Atqui hoc poëta non attigit: in quo excusari forte potest; ad artificium tamen poëtæ referre hunc defectum nolim cum Servio ad v. 593. Ut autem hæc narratio vim ad animos advertendos habeat, ponendum est, fuisse apud Volscos vetus Camillæ monumentum: uti Sarpedonis in Lycia habebatur sepulcrum, quo delatum ejus corpus Homerus narrare voluit Iliad. π, 453 sqq. Cæterum ex Camilla Clorindam Tassi tamquam exemplum esse expressam satis constat. vid. *Gierusal. lib. Canto XII, St.* 20 *sqq.*

Setigeri fetum ſuis, intonſamque bidentem. Æn. XII, 170.

P. VIRGILII MARONIS
Æ N E I D O S,
LIBER DUODECIMUS.

ARGUMENTUM.

Attritis duobus adverſis præliis Latinorum viribus, animiſque eorum fractis, Turnus, ubi omnem ſpem ſuam in ſe ipſo ſitam videt, fruſtra diſſuadente Latino, reginaque multis eum cum lacrimis nequicquam retinente, ſingulari certamine cum Ænea dimicare ſtatuit: ejuſque rei Æneam per quendam ex ſuis, Idmonem nomine, facit certiorem—106. Accipit conditionem Æneas, ſollennique utrimque ſacramento fœdus ſancitur—115. Id Junonis impulſu 134—160 a Juturna Nympha, Turni ſorore, in falſam Camertis imaginem converſa, perturbatur—243: primuſque omnium Tolumnius augur, falſo augurio certam ſuis victoriam promittens, unum ex Gylippi filiis haſta trajicit—276. Quo facto in conflictum armorum utraque pars ruit—310.

Æneas

Æneas quoque, dum ſubiti tumultus cauſſam ignorans ſuos revocare conatur, ab incerto auctore ſagitta vulneratus, prælio excedere cogitur—323. Qua re intellecta Turnus, magnam ſibi rei bene gerendæ occaſionem oblatam ratus, ingentem hoſtium ſtragem edit—383. Interim Venus, decerpto ex Ida Cretenſi dictamno herba, ſilio ſuo medetur—429. Refectis viribus Æneas, Aſcanium paucis ſuo exemplo ad virtutem cohortatus, ſuis auxilio occurrit, Turnumque nominatim ad pugnam depoſcit—445. Verum cum Turnus ſui copiam non faceret (Juturna enim, quæ excuſſo Metiſco auriga, currum ejus moderabatur, in diverſam ſemper partem habenas deflectens, congredi eos non patiebatur)—485, cæde multorum facta—553, oppugnandæ urbis conſilium capit: admotoque ad mœnia exercitu, in propugnacula proximaque ædificia ignem conjicit—592. Ibi Amata, cum Turnum occiſum arbitraretur, doloris impatientia laqueo vitam finit—613. His rebus Turno per Sacem nuntiatis, cum eo rem redactam videret, ut ſibi neceſſario dimicandum eſſet, niſi perpeti mallet ſociorum urbem, ſe inſpiciente, in hoſtium poteſtatem pervenire, ultro Æneam ex præſcripto fœderis ad ſingulare certamen provocat—696. Ea pugna ſuperior Æneas, cum victi hoſtis precibus jam pæne ad miſericordiam flecteretur, conſpecto in humeris ejus balteo, quem occiſo Pallanti Turnus dextraxerat, repente ira accenſus gladio per pectus adacto eum vita ſpoliat—ad fin.

Tela jam detexta, et rebus ad noviſſimum momentum adductis: cum pugna altero die expectanda ſit, qua Turnum eſſe caſurum facile quilibet prævidet: nova tamen rerum momenta excitavit poëta variavitque narrationem mirifice. Pugnæ utriuſque exercitus ſubſtituitur certamen inter Æneam et Turnum ſingulare. Fœderis conditiones ipſum Æneidis argumentum ac finem continent, ut Trojani in Latio (v. 187 ſqq. 202 ſqq.) ſedes accipiant. Nec tamen hoc exitum habet, turbato fœdere. Ita nova rerum converſio exoritur. Increſcit noſtra ſollicitudo, cum Æneam vulneratum, eoque ex pugna ſubducto Turnum audacter, ſi unquam, ſe jactantem videmus. Præter ſpem Æneas ſanatus in pugnam redux Turnum ad pugnam depoſcit. Sed et hanc noſtram expectationem intercipit Juturnæ fraus. Ad ultima perventum, cum Æneas ad urbem exercitum ducit eamque oppugnare conſtituit. Procedit nunc Turnus in pugnam

et

ÆNEIDOS, LIB. DUODECIMUS.

Turnus ut infractos adverſo Marte Latinos
Defeciſſe videt, ſua nunc promiſſa repoſci,
Se ſignari oculis: ultro inplacabilis ardet,
Adtollitque animos. Pœnorum qualis in arvis,
Saucius ille gravi venantum volnere pectus,
Tum demum movet arma leo, gaudetque comantis
Excutiens cervice toros, fixumque latronis
Inpavidus frangit telum, et fremit ore cruento:
Haud ſecus adcenſo gliſcit violentia Turno.

3. *oculos* Medic. a m. pr.——4. *Attollit ſe* alter Menag.——5. *v. v. corpus* alter Hamburg.——6. *movet ora* pr. Menag. *comata* Zulich.——7. *Excutiet* Mentel. a m. pr., unde Heinſ. conj. *Excutier c. t.* Tum *ſ. Latinos* Parrhaſ. *Latinis* Goth. tert.——8. *fregit* Franc.——9. *adverſo g.* Parrhaſ. *gliſcet* Medic.

et victus interimitur. Sed et in his multa deorum interventu incidunt, quibus erigitur animus ac novitate delectatur.

1. *infractos:* "antea ſemper non fractos," interpretatur Servius, quem mirum eſt, nunc demum in hac voce hærere potuiſſe, quam jam aliquoties poëtæ frequentatam vidimus, v. c. ſup. IX, 499 *infractæ ad prælia vires.* Monuerunt nunc ſatis multi *infractum* eſſe valde fractum. cf. vel Cerdam. *in* his habet vim Græcorum *α* intenſivi, ſi modo utrumque intendit, nec potius, ut ſæpe fit, otioſum vacat et *α* et *in.*

2. *ſua nunc promiſſa:* de meliore armorum ſucceſſu, et de pugna cum ipſo Ænea ineunda. v. ſup. XI, 436 ſqq. poſci, expectari, ut iis ſatisfaciat. 3. *ultro;* nullis adhuc probris et conviciis a quopiam factis. 4—9. Sumta comparatio ab Homero Iliad. ε, 136 ſqq. υ, 164 ſqq., quæ inter ſplendidiſſima Homeri loca ſunt, tranſlata paſſim in Scut. Herc. v. 426 ſqq., ſed ad aliam rerum ſpeciem deflexa et præclare variata: Ut leo vulnere accepto multo magis furit, ſic Turnus adverſo rerum ſucceſſu magis etiam quam ante iraſcitur: hoc

Tum ſic adfatur regem, atque ita turbidus infit:
Nulla mora in Turno; nihil eſt quod dicta retractent
Ignavi Æneadæ; nec, quæ pepigere, recuſent.
Congredior. Fer ſacra, pater, et concipe fœdus,
Aut hac Dardanium dextra ſub Tartara mittam,
Deſertorem Aſiæ (ſedeant ſpectentque Latini),

11. *quo dicta* Parrhaſ. *dona r.* Sprot. *retardent* Zulich. a m. pr. Servius ad v. 13 "Quidam ſane a *Nulla mora in Turno* uſque ad *pepigere recuſent* jungunt: ne, ſi diſtinctio interceſſerit, langueſcat ſententiæ color." Nimis ſubtiliter; cum duo membra intercedant: nihil eſt—*nec* eſt quod *recuſent.*——12. *nec quod pepig.* Bigot. *nec quid* Goth. tert.——13. *tu c. f.* Oudart. *conſere* Vratiſl. *fidus* Goth. tert.——14. *Aut fac* Goth. tert.

hoc enim eſt *attollit iras, et gliſcit violentia Turno accenſo:* quod Homero erat loco priore Iliad. ε, 135 Diomedem a vulnere recreatum, *πρίν περ θυμῷ μεμαὼς Τρώεσσι μάχεσθαι, Δὴ τότε μιν τρὶς τόσσον ἕλεν μένος.* Illud vero, quod Iliad. χ, 96 legitur, vix huc commode trahi poteſt. Cæterum, quæ ad ornatum in his vſſ. ſpectent, facile pro ſe quiſque obſervet. Nec ſine fructu ſimiles comparationes aliquis comparet, quæ notatæ ſunt jam ab aliis: inprimis Stat. Theb. II, 128 ſqq. Lucan. I, 205 ſqq. VI, 220 ſqq. Valer. III, 587 ſqq. Q. Calab. III, 142 ſqq. cf. quoque ſup. IX. 551 ſqq. v. 6 *movet arma,* a virorum pugna petitum; nihil amplius; ad pugnam ſe parat. cf. Ge. III, 236. Etſi Statius in tigride ornavit hoc: *Bella cupit, laxatque genas et temperat ungues* lib. II Theb. 130. *gaudet*: gravius quam, ſolet; voluit *exultare, γαυριᾶν,* exprimere, quod hic alacritatem animi indicat et ferociam. *fixumque* ſc. in vulnere, receptum corpore. *latronis* h. l. venatoris, qui ex inſidiis eum aggreſſus eſt: tranſlate, ab iis, vias obſident prædandi cauſſa. Multa inepte Serv. et alii.

11. Repetit Turnus quæ jam ſup. XI, 434 ſq. dicta, dum ſe pugnæ ſingulari cum Ænea obtulerat. 11. 12. Reſpicit ſup. XI, 115 ſq. Æneæ verba ad legatos Latinorum, ſed in invidiam Æneæ tranſlata. *retractent* non eſt, quod Serv. voluit, *repetant et revolvant,* ſed, revocent, recantent; nam ſequitur *recuſent.* 13. *Fer ſacra* cf. inf. 118 ſeq. *concipe fœdus,* verbis conceptis, ut Serv. 15. *Deſertorem Aſiæ,* invidioſe, quaſi transfugam; ſupra VII, 359 *exules Teucros* dixerat Amata. *ſedeant ſ. L.* ad ignaviam exprobrandam eſſe accommodatum, quivis videt.

16.

Et ſolus ferro crimen commune refellam:
Aut habeat victos; cedat Lavinia conjunx.
Olli ſedato reſpondit corde Latinus:
O præſtans animi juvenis, quantum ipſe feroci
Virtute exſuperas, tanto me inpenſius æquum eſt
Conſulere, atque omnis metuentem expendere caſus.
Sunt tibi regna patris Dauni, ſunt oppida capta
Multa manu; nec non aurumque animuſque Latino eſt;

16. *crimen ferro* pr. Voſſ. Parrhaſ. cum Rom., quod admiſit Cuningham. *repellam* idem cum Leid. et Hugen. et a m. ſec. fragm. mſ. Helmſtad. in Annal. litt. 1783, p. 195.——17. *victos* et *victor* agnoſcit Jul. Sabinus. *victor* quatuor Heinſii, unde ille conj. *Aut abeat victor:* et erat hoc manifeſte ſcriptum in Vratiſl. et Ed. pr. Burm. Alludunt Zulich. *quique abeat victor* a m. pr. *abeat* Goth. tert. Sed hæc ipſa aſpirationis omiſſio mutationi τῦ *victos* in *victor* locum feciſſe videtur. Habet utique majorem vim et Turni ferociæ magis conſentaneum eſt: *aut habeat victos* ſc. nos: ſim pro victo; *cedat L. c.* *cedatque Lavinia* pars codd. Pierian., forte eorum auſu, qui primam correptam mallent in *Lavinia.* cf. ſup. ad lib. VII, 359. *Laurentia conjux* Franc.——19. *quoniam ipſe f.* aliquot Pier., quod et ferri poſſit. *quam tu ipſe* conj. Heinſ. *tantum* aliquot Heinſ. *me* abeſt Ed. pr. Burm., et *eſt* abeſt binis Burm. ——21. *metuenti* Zulich. a m. pr.——22. *multa* 23 *Capta m.* duo Rottend.——23. *animus aurumque* Zulich. et Giſan. Ind. Lucret. e Codd., tum plerique apud Pier. In iiſdem *eſt* in fine ſubjectum, quod ab aliis abeſt. Jac. Bryant, acutus judex, hærebat in altero hemiſtichio: *nec non aurumque animuſque Latino*; quod nunc repente de ſe Latinus, et quidem

16. *crimen commune,* criminationem Turni ab omnibus factam (cf. ſup. lib. XI, 215 ſqq.) abolere vult. 17. aut ille vincat me. *victos,* victum me.

18. Decorum ætatis, τὸ ἦθος, in Latini ſermone, hoc eſt, prudentia, moderatio et lenitas, in oculos incurrunt. 19. *quantum ipſe* ornate: quo ferocior tu es, eo magis conſentaneum eſt etc. Ex Attii Antigone expreſſa vult Macrob. VI, 2, pag. 545 *Quanto magis te iſtiuſmodi eſſe intelligo, Tanto, Antigona, magis me par eſt tibi Conſulere et parcere.* 22. *Sunt tibi —Sine me*; hæc jungenda ad abſolvendam ſententiam. Callide ſenex Latinus ea præmittit, quæ

Sunt aliæ innuptæ Latio et Laurentibus agris,
Nec genus indecores. Sine me hæc haud mollia fatu
Sublatis aperire dolis; ſimul hoc animo hauri.
Me natam nulli veterum ſociare procorum
Fas erat, idque omnes divique homineſque canebant.
Victus amore tui, cognato ſanguine victus,
Conjugis et mæſtæ lacrimis, vincla omnia rupi:
Promiſſam eripui genero; arma inpia ſumſi.

dem ex tertia perſona, loquitur: aut itaque illud ejiciendum cenſet tamquam aliunde illatum, aut legendum *auri argentique talenta*. De opibus tamen Turni minus bene ageretur: quarum hic nullus reſpectus eſſe potuit. Hæſiſſe quoque in hoc loco Jo. Schraderum video: qui et ipſe expectabat, ut de Turno oratio continuaretur, quia *Sunt tibi* præcedit. Sed conf. Not.——24. *Laurentibus arvis* Medic., quod Heinſ. illuſtrat. ——25. *hæc* abeſt tribus Heinſ. et Ed. Ven. Burm. *haud hæc* tres alii Burm. *me* deerat Franc. *fata* Ven. Erf. *fatis* alter Mentel. et a m. ſec. Zulich.——26. *hoc* repoſuit Heinſ. e Medic. aliiſque. Vulgo *hæc*, quod modo præceſſerat. *animo hæc ſimul* Ed. pr. Burm.——27. *veterum nulli* e MS. Berſmanni refinxit Cuningh.——28. *erit* Exc. Burm. *homines divique* Goth. pr.——31. *generoque* vel *genero atque*, interpoſito fulcro, magna codd. et edd. pars: recte ſuſtulit Pier., tum Heinſ.

quæ dolorem et iram lenire poſſint. Habes regnum paternum, cujus ditio nuper captis aliquot oppidis aucta eſt; mihi aurum eſt (ut ſup. XI, 213 *prædivitis urbe Latini*), et animus largiendi tibi quantum ſatis eſt (h. ſi aurum inſuper cupis, habebis id a me. *animus*, propenſa voluntas); ſunt aliæ puellæ tuis nuptiis non indignæ; verbo adſunt omnia, quæ moderatis votis ſatis facere poſſint; ſed meæ filiæ conjugio potiri non potes. 25. *οὐκ ἀσχήμονες τὸ γένος*, comparat Servius. Putant autem poëtam in animo habuiſſe vſſ. 399. 400 Iliad. *ι*. 27. *veterum procorum:* reſpectu advenæ Æneæ dicti *veteres*, indigenæ illi. De re vid. ſup. VII, 54 ſqq. 29. *cognato ſanguine*, quia Venilia, mater Turni, ſoror erat Amatæ. *Serv.* v. VII, 366. cf. ibi Excurſ. VII extr. adde X, 76. 30. *vincla o. r.* religionis et fœderis. *Serv.*; quod ſequens verſus declarat. 31. *Promiſſam eripui genero.* Nam Æneæ

Ex illo qui me caſus, quæ, Turne, ſequantur
Bella, vides; quantos primus patiare labores.
Bis magna victi pugna vix urbe tuemur
Spes Italas; recalent noſtro Tiberina fluenta
Sanguine adhuc, campique ingentes oſſibus albent.
Quo referor toties? quæ mentem inſania mutat?
Si Turno exſtincto ſocios ſum adſcire paratus:
Cur non incolumi potius certamina tollo?
Quid conſanguinei Rutuli, quid cetera dicet
Italia: ad mortem ſi te (Fors dicta refutet)
Prodiderim, natam et connubia noſtra petentem?
Reſpice res bello varias; miſerere parentis
Longævi, quem nunc mæſtum patria Ardea longe

32. *ſequentur* Oudart. et Zulich. *ſequuntur* Franc. *quæ bella ſ., Turne, vides* Goth. pr.——33. *quantus pr. patiere* Parrhaſ. *patiere* etiam Medic. et Oudart. cum Rom. et pleriſque aliis Pierianis, excepto Oblongo et Portio.——34. *turba vix* Goth. pr.——35. *noſtro recalant* Goth. pr.——36. *ad hunc* Medic. *o. implent* Hugen.——37. *Quid* ſec. Rottend. *referens* Sprot. *refero* Rom. v. Pier. *refero mentem totiens, quæ* Zulich. a m. pr., et ſec. *referor.* *mutet* alter Hamb. *motat* Sprot. et aliquot Pier. *mittat* Goth. tert. *verſat* Menag. pr. *cepit* Hugen.——38. *Turni exſtinctu* Zulich. a m. pr. *Turno exterrito ſ. accire* Franc. *accire* vel *adcire* vulgo editum. At ex melioribus ſuis et Pierianis Heinſius dedit *adſcire* h. e. adſciſcere; etſi aliud exemplum vocis nec hic nec ad lib. XI, 308 attulit. Antiquam tamen vocem ejus formæ fuiſſe, docet τὸ *adſcivi*, et *adſcitum.* Feram itaque etiam in Tacito Agric. c. 19, ubi v. Ern.——40. *dicent* Gud. a m. ſec., quod Heinſio arridebat. *diſcet* Menag. pr. *dicit* Rom.——41. *Sors* tert. Rottend. *Sors d. reſignet* Zulich. a m. ſec. *Fors dura* Montalb. *recuſet* Goth. tert., quod et ab Urſino præſcriptum video notæ, qua per formulam id illuſtrat: ὃ μὴ γένοιτο.——42. *Perdiderim* Bigot.——43. *belli* Menag. pr.——44. *mæſtum quem nunc* Goth. pr.

Æneæ per legatos promiſerat filiam. Vid. ſup. VII, 267 ſqq. 35. *Italas* ornat: ſimpl. ſpes noſtras. *recalent* pro *calent*; aut *recalent*, iterum calent, magna quod bis victi pugna, *Serv.* 37. 38. 39. Cur toties conſilium muto, fœdere cum Trojanis ſemel ſancito? Si, quod vides mihi faciendum eſſe extincto te, ad ſocietatem cum Trojanis antea initam redeundum eſt, cur idem non facio te vivo et incolumi? 44.

Dividit. Haudquaquam dictis violentia Turni
Flectitur: exsuperat magis, ægrescitque medendo.
Ut primum fari potuit, sic institit ore:
Quam pro me curam geris, hanc precor, optume, pro me
Deponas, letumque sinas pro laude pacisci.
Et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra
Spargimus, et nostro sequitur de volnere sanguis.
Longe illi dea mater erit, quæ nube fugacem

45. *Haud quicquam* aliquot Heins. et vett. edd. *Haud quamquam* Gud. a m. pr.——46. *ardescitque tuendo* Medic., quod repetitum ex lib. I, 713 videtur; etsi defendat illud Jul. Sabinus, ut sit: intuendo Latinum. *ardescitque* etiam Goth. sec., et *tuendo* etiam Colot. *videndo* Ed. pr. Burm., sed *medendo* passive ponere potuit, cum adeo *medendæ valetudini* Suetonius dixerit, ut appareat, etiam *mederi* aliquando passivam vim habuisse. Recte Serv. *medendo*, dum ei medetur et medicina affertur.——47. *sic incipit ore* vulgg. ante Commelin. cum Medic. Ven. Scheffer., adde Goth. pr., sed cæteri *institit*, quod omnes Pieriani exhibebant: idque doctius.——48. *caussam geris* Parrhas.——50. *dextram* Goth. tert.——52. *quem in urbe* Ed. pr. Burm.

longe Dividit; ne dubita sic jungere; etsi Ardea non adeo longe aberat a Laurento. Non in geographo sed in poëta versamur: cui animus abducendus erat ab angustis finibus regni, in quo hæc agebantur. Itaque amplificat omnia. Sic sup. XI, 317 ager *Longus in occasum.*

46. *Exsuperat*, felix dilectu vocabulum pro vulgari crescit, prævalet; ut sup. II, 759 *flammæ exsuperant*; est ex ὑπεgίσχειν.

49. *letum pro laude pacisci*, ἀντὶ κλέες mortem recipere, non recusare; h. leto redimere laudem, gloriam. *Letum* autem, cujus saltem discrimen subibat pugna suscepta. conf. inf. 74. Supra V, 230 eodem sensu *vitam pro laude pacisci* erat dictum. Scilicet pactione et damus aliquid et accipimus; utrumque *pacisci* designare potest: adeoque et vitam pacisci quis et mortem potest, illam reddendam, hanc ferendam. 51. *nostro vulnere*, quod ego infero. Color in his vss. idem, qui Iliad. υ, 435—437, at Iliad. δ, 510 non satis convenit. 52. *Longe illi erit:* formula minarum frequens inprimis poëtis: v. Cerda, et ad Tibull. I, 5, 2, etiam Græcis exemplis illustranda. In vss. 52. 53 Homericam narrationem Iliad. ε, 311 sqq. respici, per se patet.

Feminea tegat; et vanis ſeſe occulat umbris.
At regina, nova pugnæ conterrita ſorte,
Flebat; et ardentem generum moritura tenebat:
Turne, per has ego te lacrimas, per ſi quis Amatæ
Tangit honos animum (ſpes tu nunc una, ſenectæ
Tu requies miſeræ; decus imperiumque Latini
Te penes; in te omnis domus inclinata recumbit):
Unum oro: deſiſte manum committere Teucris.

53. In his: *quæ nube ſ. F. tegat, et vanis ſ.ſe occulat umbris*, incommode utique *ſeſe* ad Venerem trahit ſententiam: cum de Ænea id melius dicatur. Offendiſſe ad hoc olim viros doctos ex Cerda diſco: cum adeo eſſent, qui pro *eum* poſitum putarent. Poteſt reponi: Si Venus ſe occuluit, eadem nube occultavit ſimul ſuum filium: licuit autem poëtæ ponere id, quod remotius eſſet. Sed ad interpunctionem attendere debebant interpretes: qua mutata omnia ordine ſuo procedunt: *Longe illi dea mater erit, quæ nube fugacem Feminea tegat*; *et vanis ſeſe occulat umbris* ſc. ille. Nec autumes ſic ſcribendum fuiſſe *occulet.* Nam alterum non modo recte ſed etiam elegantius dicitur, variato poſt prius tempore: ut ſolet inprimis Maro noſter. Pro *Feminea* Jo. Schrader. conj. *Cærulea*; et mox *ut vanis*, hoc non male. ——54. *novæ* duo Moret., non male, niſi alterum elegantius eſſet. Utrumque periphraſin facit vulgaris orationis: *nova pugna* conterrita. *perterrita* tert. Rottend. a m. ſec. *contraria* Goth. tert.——55. *m. monebat* Montalb.——57. *ſpes te* alter Hamb.——58. *ſpes imp.* Erf.

53. Vid. Var. Lect. Diſtinximus poſt *tegat*; quo facto loci difficultas ſublata eſt: *Longe illi dea mater erit,—et vanis* (h. e. in vanum) *ſeſe occulat* (pro occulet) *umbris*, quibus ille antea nube a matre (unde materna et nunc *feminea* nubes) tectus, occultatus fuerat.

54. *nova pugnæ ſorte.* Minus bene pro magna, Serv. et alii. Immo: nova pugnæ conditione, novo genere: ſingulari ſc. certamine. 55. *moritura*, tamquam quæ mori decreviſſet, niſi ille flecteretur. cf. XI, 741 et ſæpe. 57. *honos*; αἰδώς; paſſive, qui habetur, reverentia. ſup. VII, 401. 402 *gratia.* Comparant Intpp. modo Hecubæ Iliad. χ, 82. modo Andromachæ exemplum Iliad. ζ, ſed ſunt hæc paullo remotiora. 58. *imperii* notionem ornat et auget τὸ *decus*, dignitas, auctoritas. *in te o. d. i. recumbit*; ornate: nititur, tu columen es, tamquam futurus gener, ἐν οἰκίᾳ ἔρημῃ. 60. *Teucris* pro Teucro, Ænea, poſitum eſſe unuſquiſque videat. Sed quorſum factum? ut a vulgari

Qui te cumque manent iſto certamine caſus,
Et me, Turne, manent. Simul hæc inviſa relinquam
Lumina, nec generum Ænean captiva videbo.
Adcepit vocem lacrimis Lavinia matris
Flagrantis perfuſa genas: cui plurimus ignem
Subjecit rubor, et calefacta per ora cucurrit.
Indum ſanguineo veluti violaverit oſtro
Si quis ebur, aut mixta rubent ubi lilia multa

61. *caſus* Rom., ut ſolent veteres. v. Pier.——64. *Excepit* maluit Heinſ., ſed ſæpe alterum huic ſuccedere vidimus. Poſt *matris* in fine verſus vulgo interpungi, a Cerda autem hoc etiam defendi video, ut ſit: Accepit vocem matris una cum lacrimis. Quod et durum et jejunum eſt. Imo vero L. audivit matris querelas *perfuſa genas lacrimis.*——66. *per oſſa* alter Voſſ. Scheffer. Bigot. Dorvill. a m. pr. Ed. Ven. Burm., accedit Goth. ſec, et tert., ut ſubjectum nunc *ignis* ſit. Niſi hoc durius fieret, me ita malle legi, ne iterum de genis idem repetat, haud diffiteor: Hoc enim ſollenne; ſic ſup. VIII, 389 *notuſque medullas Intravit calor et labefacta per oſſa cucurrit.* IX, 475 *ſubitus miſeræ calor oſſa reliquit.* it. III, 308.——68. *ebur vel* vulgg. ante Heinſ., qui cum Pierio codd. lectionem reſtituit.

gari oratione eo magis recederet. Ita mox 62 *hæc lumina* pro, hoc lumen, vitam. 63. *captiva* ad invidiam adjectum: ſatis erat victa, cujus propoſitum exitu caruit; vel obnoxia, quæ, marito mortuo, ſub generi manu futura eſt.

64—69. Præclare τὸ ἦθος in virgine ſervatum. Erubeſcit illa; animi ſenſa non eloquitur. Quandoquidem autem ſive ex antiqui ævi more, ſive ex carminis œconomia, Laviniæ nullæ præcipuæ partes eſſe in rerum actu poterant: multo magis in rubore puellæ acquieſcere debuit poëta. Sic ſupra quoque lib. XI, 479. 480. Erubuiſſe autem putanda eſt, cum præſente Turno nuptiarum eſſet facta mentio, quas mater cum ipſo, non cum Ænea, factas eſſe vellet. Nam de amore Laviniæ, in utrum illa animo inclinaret, nihil uſquam, ſi bene memini, poëta meminit. 65. 66. Non eſt hypallage, quod volunt, inepta figura; ſed utrumque dici et animo repræſentari poteſt: ut et ignis h. calor ſanguinis ruborem faciat, et rubor calorem.

67. 68. Eſſe ductum ab Homero Iliad. δ, 141 omnes norunt; ſed ibi de vulnere Menelai; et locus ille eſt haud paullo ornatior. *violaverit* docte pro tinxerit: quia adſcititius color omnino nativum φθείρειν, *corrumpere*, dicitur; et Homerus μιαί-

νειν

Alba roſa: talis virgo dabat ora colores.
Illum turbat amor, figitque in virgine vultus;
Ardet in arma magis, paucisque adfatur Amatam:
Ne, quæſo, ne me lacrimis, neve omine tanto
Proſequere in duri certamina Martis euntem,
O mater: neque enim Turno mora libera mortis.
Nuntius hæc Idmon Phrygio mea dicta tyranno
Haud placitura refer: Cum primum craſtina cœlo

70. *tardat* Bigot. *fugitque* Medic. *vultum* Sprot. *in vulnere vulnus* idem a m. pr. Maluit autem hæc Maro ſine copula, etſi duriora; quam *figensque in v. v.* vel *fixoque in v. vultu Ardet.*——72. *Nec* Ven. cum Goth. pr. *Te q.* Zulich. et Ed. pr. Burm. *ne me omine* Parrhaſ., non male, cum Goth. ſec. et tert. *o. duro* Sprot.——73. *diri* pr. Hamburg. *certamine* Goth. tert. *diro certamine* Oudart.——74. *Turno eſt* pr. Hamb., et a m. ſec. *libera Martis*, ut et pr. Hamb. Mirum autem, veteres in hoc loco adeo hærere potuiſſe; ut, quemadmodum Servius docet, unus eſſe ex XII inſolubilibus fuerit habitus.——75. *Acmon* Ven.——76. *refert* aliquot ap. Burm. *Primum cum* malebat Cuningham.

νειν ἐλέφαντα φοίνικι dixerat. 68. *rubent* int. de repercuſſo rubore vicino. Supplendum autem: *Indum ſ. veluti—Alba roſa:* qualis tum color eſſe ſolet, *tales virgo d. o. colores:* talis color erat in virginis ore.

70. Vt ipſe rubor decebat puellam, Turnus Laviniæ amore magis incenditur: nec tamen alloquitur eam, ſed oculis in eam conjectis matri reſpondet. Aliter heroum vita, aliter noſtri mores ferunt. *turbat amor.* Cerda bene laudat illud Livii III, 47 de Appio: *Tanta vis amentiæ verius quam amoris mentem turbaverat.* 72. *omine tanto*; ipſis lacrimis ominoſis (conf. ad Tibull. I, 3, 13) in exitu ad pugnam. Prorſus ad Homeri ductum Iliad. ω, 218. 219. cf. Iliad. ζ, 486 ſqq. Ex poſteriore loco et ex altero Apollonii inde ducto lib. I, 295 ſqq. illuſtratur ſententia verborum: *neque enim Turno mora libera mortis*, ſi mors fatalis inſtat, non liberum mihi eſt ei moras injicere. Niſi illa exempla eſſent, ſimpliciſſimum erat, mortem de ſummo diſcrimine, ad quod pugna adducebat, accipere. Mortem, h. pugnam, non jam licet detrectare. Vera igitur altera apud Servium ratio: *neque enim in poteſtate mea eſt, moram inferre venientibus fatis.* Sic quoque Jul. Sab. 76. *Haud placitura* tamquam

Puniceis invecta rotis Aurora rubefcit:
Non Teucros agat in Rutulos. Teucrum arma quiefcant,
Et Rutulum. Noftro dirimamus fanguine bellum.
Illo quæratur conjunx Lavinia campo.
Hæc ubi dicta dedit, rapidufque in tecta receffit:
Pofcit equos, gaudetque tuens ante ora frementis,
Pilumno quos ipfa decus dedit Orithyia;

77. *rubefcet* Parrhaf. *rubebit* fragm. Helmftad. et Erf.——78. *Teucræ arma* Leid. a m. fec. *quiefcent* fec. Hamburg. *quiefcunt* fec. Menag.——79. *Et Rutulum.* Sic edd. et inde ab Aldo vulgatæ, et antiquiores: inter codd. Heinfianos unus Menag. optimus, quem ille fequi fe profitetur. At alii codd. ejufdem et Pierii omnes (cum Goth. fec. et eodem fragment.) adeoque Rom. et Medic. in eandem lectionem confentientes, *Rutuli:* quod præfero, ut oratio varietur: quod et Pierius vidit non invenufte fieri. Recepit nunc Brunck. *dirimamus* recepit primus Heinf. codicum fuorum et Pierianorum auctoritate. Sic quoque jam vett. edd., ufque ad Ald. Inde vulgg. *dirimatur.*——81. *trepidufque* Menag. pr. Sed *que* inutile eft onus ac fulcrum verfus. Tollendum arbitror. Sublatum quoque voluit Cuninghamus, et fuftulit Brunck.——82. *Pafcit* Hamb. fec. a m. fec. *gaudenfque* idem a m. pr.——83. *Orycya* Mentel. pr. eft 'Ωρείθυια.

tamquam ignavo Æneæ, qui retractare vellet dicta, ut fup. vff. 11. 12. 78. Comparant Iliad. γ, 68 fqq. 80. Præclare hæc. Hinc Lucan. VII, 348 *medio pofuit deus omnia campo.*

81 feqq. An Maro, fi retractare licuiffet carmen, probaturus fuiffet narrationem, quæ fequitur, dubito. Locus eft per fe elegantiffimus, ad exempla veterum heroum armantium fe attemperatus. Sed vix placere poteft, quod Turnum et Æneam hæc omnia facere narrat *die, feu vefpere, qui pugnam antecedit.* Induit arma, ut exploret, an humeris apte inhæreant, experitur haftam etc., ut iterum exuat et fe quieti det. Nam fequitur v. 113 *Poftera vix fummos* etc. Non tamen quenquam hæc offendiffe video. Non male dicas, declarari a poëta fummum ardorem Turni et pugnæ ftudium. Recte utique; modo ne animum quis ad temporis notationem retulerit.

83. Poëtico more equorum genus ornat. Sunt hi Turni equi ex Thracia, Boreæ fede, cujus uxor Orythia ex Attica: conf. Apollon. I, 211 fqq. A Boreæ

Qui candore nives anteirent, curſibus auras. 84
Circumſtant properi aurigæ, manibuſque laceſſunt
Pectora plauſa cavis, et colla comantia pectunt.
Ipſe dehinc auro ſqualentem alboque orichalco

84. *Quo c.* alter Hamb. *c. amnes* Schol. Cruqu. Horat. I Sat. 7, 8. Quod ſimile eſſet illi : *curſu prævertitur Hebrum.*——85. *Et circum pr.* ſec. Moret. *propere* Rom., et alii aliquot ap. Pier., ut inf. v. 573, et alibi variat lectio hæc. *pueri aurigæ* Obl. et Vatic. Pierii.——86. *pulſa* edd. vett. pleræque cum Ald. pr. et ſec., ſicque Gud. et Menag. pr. Bigot. cum binis Goth. Melius cæteri cum Ald. tert. et ſeqq. *plauſa.* Alter Hamb. et Ed. pr. Burm. *clauſa.* *comantia* vel *minantia* in marg. Goth. tert.——87. *ſqualente* Goth. ſec. *aurichalco* tert., noto errore, cum ὀρεί-χαλκος ſit. cf. Not. et quos h. l. laudat Burm., inprimis Spanhem. ad Callim. L. P. 19.

Boreæ autem cura equorum laudes repetunt poëtæ ; etiam Homerus. Nam Erichthonio, Dardani f., erant equæ a Borea adeo in equum mutato prognatæ : Iliad. υ, 223 ſeqq., quemadmodum Achillis equos ex Podarce Harpyia ſuſceperat Zephyrus Iliad. π, 150 ſq. Quæ omnia celeritatem curſus adumbrare quis non videt ? Non male autem Critici veteres apud Servium " culparunt " hoc loco Virgilium, dicen-" tes incongruum eſſe figmen-" tum. Namque Orythia cum " Athenienſis fuerit, filia Ter-" rigenæ (Erechthei), et a " Borea in Thraciam rapta ſit, " quemadmodum potuit Pi-" lumno, qui erat in Italia, " equos dare ?" Scilicet exemplum hoc eſt uſus mythorum poëtici apud ſeriores poëtas tam diverſi ab uſu antiquo. Maroni eſt merum ornamentum ac figmentum poëticum ; nec de probabilitate hiſtorica ille laborat : antiquis vero erat phantaſma in ſermone hominis ἐνθουσιῶντος, ut ventis natum diceret equum curſu rapido mirabilem. Progeniem modo memorati armenti Erichthonii huc vocat Jul. Sabinus : non magis commode. Probabiliore invento Pentheſileæ equos ab Orythyia donatos narravit Qu. Calaber a Cerda jam laudatus lib. I, 165 ſq. *decus* h. l. γέρας, munus honoris cauſſa datum ; ap. Hom. ἄγαλμα. 84. *Qui c.* ornavit Homericum Iliad. κ, 437. cf. Iliad. π, 149. τ, 415. 85. *Laceſſunt plauſa* ornate pro plaudunt. conf. Ge. III, 186. De voc. *laceſſere* v. ad X, 10. 97. *ſqualentem auro,* ſplendentem. v. ſup. ad X, 314. *albo orichalco.* Cum de metallis omnino multa, fide parum explorata, crediderit vetuſtas : etiam pretioſum aliquod et auro proximum metallum narrant poëtæ ὀρείχαλκον, v. c. Hymn. Homer. V, 9, male a nonnullis redditum aurichalcum. cf. h. l. Serv. Æ-

ris

Circumdat loricam humeris; ſimul aptat habendo
Enſemque clipeumque et rubræ cornua criſtæ:
Enſem, quem Dauno ignipotens deus ipſe parenti
Fecerat, et Stygia candentem tinxerat unda.

88. *habenas* Zulich.——89. *Enſemque et clypeum et* vel *et clypeumque et* Ed. Junt. et Ed. pr. Burm. et Zulich. Deerat verſus Parrhaſiano. *cortina criſtæ* Goth. ſec.——91. *intinxerat* Montalb. *finxerat* Ven. a m. pr.

ris genus aliquod pallidius fuiſſe ex hoc Virgiliano loco colligitur. v. Bochart. Hieroz. P. II. VI, 16. Hoc melius quam quod Servius affert, album dici auri comparatione; nam per ſe album non eſſe; niſi *album* ſimpl. ad ſplendorem ſpectat, uti Heſiod. Sc. H. 122 ὀρειχάλκοιο φαεινοῦ dixit, quod jam Cerda aliique maluere. Adde Apollon. IV, 973, ubi cf. Schol. Winkelman. *Monum. ined.* Tom. II, pag. 172 alia affert parum ſubtiliter dicta; in hoc tamen audiendus, quod albo ejuſmodi metallo vaſa in Muſeo Herculanenſi extare narrat. Locus Plinii XXXIV, 2 accuratiore tractatione indiget; manifeſtum tamen ex illo fit, veteres nativum aliquod æs candidum notum habuiſſe, ſimile vulgari huic *(Meſſing)*, ad quod nomen nunc vulgo eſt traductum. v. Beckman. V. C. ad Ariſtot. Mir. Aud. p. 132. Etiam in *Mem. de l'Acad. de Bruxelles* T. III, p. 372 de eo agitur. 88. *aptat habendo*, ad habendum, ut Serv., h. e. ut habere eum commode manu ac tractare poſſit; explorat, an habilis ſit enſis; quomodo alias efferre hoc ſolebat Maro. 89. capiti aptat galeam. *cornua criſtæ* nove dixiſſe videtur. Servius comas interpretatur, cornua enim proprie eſſe cincinnos. Sed a poëta deſignari videtur galea duplici vel triplici criſta ornata, τρυφάλεια, quæ explicita et diſcriminata in ternas diverſas partes vergit ac nutat: Tales λόφοι, ex conis ſ. φάλοις ſuis prodeuntes, potuere per *cornua* deſignari. Homeri lectione imbutis obſcura hæc eſſe nequeunt. 91. *tinxerat*, ad temperandum, ſeu indurandum ferrum. Sic ſup. VIII, 450 *alii ſtridentia tingunt Æra lacu:* et Ge. IV, 172 *Alii ſtridentia tingunt Æra lacu. Stygia* autem *unda* tinxiſſe ferrum Vulcanum ait; neſcio, an ſatis commode; quandoquidem diis ſuperis Stygis adeundi nulla eſt data facultas; et magis ſobrie Sophocl. Aj. 1056 de ferro, quo is occubuit: Ἄρ' οὐκ Ἐρινὺς τοῦτ' ἐχάλκευσε ξίφος; argute tamen et ingenioſe; quandoquidem Styx non modo amnis ille eſt ipſis diis ſacer et horrendus: et, cum aqua ad temperandum ferrum candens memoranda eſſet, nulla opportunior videri debebat; verum etiam, quoniam Styx et ipſe ἄφθιτος amnis erat et incorrupta atque ab omni vi ſecura reddebat ea, quæ in eo merge-

Exin, quæ mediis ingenti adnixa columnæ
Ædibus adſtabat, validam vi corripit haſtam,
Actoris Aurunci ſpolium; quaſſatque trementem,
Vociferans: Nunc, o nunquam fruſtrata vocatus
Haſta meos, nunc tempus adeſt; te maximus Actor,
Te Turni nunc dextra gerit. Da ſternere corpus,
Loricamque manu valida lacerare revolſam
Semiviri Phrygis, et fœdare in pulvere crinis
Vibratos calido ferro myrrhaque madentis.

92. *Exhinc* duo Moret. et Ed. pr. Burm. *in mediis* ante Heinſ., adverſis libris. *obnixa* pr. Moret. *columna* multi Heinſ.——93. *corruit* Bigot.——94. *Arunci* pars codd. et edd. vett., quod recte ex melioribus emendatum a Pierio et Heinſio, et ab aliis aliis in locis. Reſpicit locum Juvenal. Sat. II, 99. 100.——96. Heinſ. corrigit: *nunc (tempus) ades*; ut apud Statium Theb X, 548 *ades o mihi dextera*. Commodius laudaſſet ſup. lib. X, 773. 774 *Dextra—et telum, quod miſſile libro, Nunc adſint.* *Actor* nonnulli; etiam Goth. tert. hic, et v. 94.——97. *d. petit: proſternere c.* Goth. tert.——98. *validam* Goth. tert. *celebrare* alter Menag., an *terebrare?* inquit Burm.——99. *Semiferi Phrygii* Zulich. a m. pr. *Phrygii* etiam aliquot Pieriani. *fœdare in p. c.* cf. ſup. X, 832.——100. *Criſpatos* Moret. qu. pro div. lect., quod interpretamentum alterius eſt; *vibratos*, h. criſpatos calamiſtro, exponit quoque Servius. cf. Cerda. Burm. *mirraque* multi; melius *murraque*. Medic. et Rom. *muraque*.

mergebantur. Nota eſt fabula de Achille Styge merſo. Quemadmodum igitur alia aliam aquam meliorem eſſe ad ferrum temperandum (φαρμάσσειν, τὸ γὰρ αὖτε σιδήρου γε (non τε) κράτος ἐστί Odyſſ. ι, 393) res eſt notiſſima, obſervata quoque Plinio XXXIV, ſ. 41, ita iſto quidem reſpectu Stygia aqua cum judicio ac dilectu poſita videri poteſt.

92. 93. Ad veteris ævi morem omnia. v. Odyſſ. α, 127. cf. Guell. et Cerda ad h. l.
94. *Actoris Aurunci ſpolium.* Actori detractum; ne dubites. Commode vero ponere potuit poëta, bellum Turno cum Auruncis, vicino populo, interceſſiſſe: v. ſup. Exc. ad VII, 726, pag. 168 (149). Ad 95. 96 ſup. X, 773. 774. 99. 100. Perpetua in Trojanos tamquam molles homines jacta probra: conf. ſup. IV, 215 ſeqq. IX, 614 ſqq., partim ex fama de Trojanorum opulentia, partim ex permutatione Trojanorum cum Phrygibus facta. An vero comas jam Phryges illi calamiſtro criſpare ſoliti;

His agitur furiis. Totoque ardentis ab ore
Scintillæ abſiſtunt: oculis micat acribus ignis.
Mugitus veluti cum prima in prælia taurus
Terrificos ciet, atque iraſci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco; ventoſque laceſſit
Ictibus, et ſparſa ad pugnam proludit arena.
Nec minus interea maternis ſævus in armis

101. *Sic agitur* Erf. *loquentis ab ore* Moret. tert. et Macrob. IV, 1, mala interpolatio.——102. *exiſtunt* Rom. Leid. et Parrhaſ. *abſiliunt* Hamb. ſec. et pro var. lect. Oudart. et Ed. pr. Burm. *Abſiſtunt ſcintillæ* Sprot. et alius ap. Pier.——103. *cum primum* Rom. et alii Pier. cum parte Heinſ. et Goth. ſec. *cum prima* haud dubie doctior lectio eſt, ſed orta videtur ex vitio Medicei *cum primam*, emendato ab Aproniano, *cum prima*.——104. *ciet, aut* Rom. et alii Pier. cum parte Heinſ., ſic quoque Goth. ſec. et tert., et Medic. a m. ſec. *autque*, perperam tamen. *atque* etiam Ge. III, 232, unde repetit verſus 104. 105. 106.——105. *adnixus* Hugen. *obniſus* Mentel. pr.——106. *Actibus* Zulich. a m pr. *aut ſp.*, quod hoc loco ferri poterat, omnes Pier. et Heinſ., nec tamen receptum: inter Goth. tantum tertius cum Erf. *aut ſp. pugna* Sprot. Dorvill., hic et male *præludit* cum aliis ap. Burm., quem vide.

ſoliti fuerint, ex poëta probatum dare nolim: videtur heroici ſæculi more deſerto ſui temporis morem ſubſtituiſſe. 101. 102. De ira nil frequentius his: v. Cerda. Jam præivit Homerus Iliad. α, 104. ο, 207. Odyſſ. δ, 662. Heſiod. Sc. Herc. 390, ſed *ſcintillæ* h. fulgores, μαρμαρυγαὶ, rem augent mirifice. Prætulit ſigna Apollon. I, 1296. 1297. In cæteris præivit Lucret. III, 290 de calore: *Cum ferviſcit, et ex oculis micat acribus ardor.* 103. 104. 105. Ornatum comparationis ex Ge. III, 232. 233. 234 petiit, ubi v. Not. Verſum græcum in Epp. ad Attic. VIII, 5 Cerda adſcripſit et jam Guell. ῥίψαι Πολλὰ μάτην κεράεσσιν ἐς ἠέρα θυμήναντα: ut hic: *ventos laceſſit ictibus.* Illud alterum: *ſparſa ad p. p. arena* proprium taurorum naturæ eſſe jam Plin. VIII, 45 ſ. 70 notavit. Add. Oppian. Cyneg. 56. 57. 58. Q. Calab. IV, 237 ſqq.

107. *ſævus*, fortis: ut toties jam poëtæ dictum vidimus *ſævum, crudelem, atrocem, ferum.* *acuit Martem*: ut *acuiſſe furores* VII, 406. Doctius enim poëtæ dicunt θήγειν, h. e. ὀξύνειν, παροξύνειν, et acuere virtutem, iram, curas, quam acuere ſe ad vel in iram etc. Etiam pro *acuere alicujus famem*, acuere aliquem, noſter poëta auſus eſt dicere: *Auditiſque lupos acuunt balatibus agni*, Ge.

Æneas acuit Martem, et se suscitat ira,
Oblato gaudens conponi fœdere bellum.
Tum socios mæstique metum solatur Iuli,
Fata docens; regique jubet responsa Latino
Certa referre viros, et pacis dicere leges.
Postera vix summos spargebat lumine montis
Orta dies; cum primum alto se gurgite tollunt
Solis equi, lucemque elatis naribus efflant:

108. *acuit mentem* Ven. *se suscitat ira:* non *iræ*, ad iram; sed ira excitat animum, vires animi, virtutem. Sic sup. V, 454 *vim suscitat ira.*——110. *mæstumque* Erf.——112. *Cuncta* edd. Junt. et Aldd. pr. *discere* Oblong. Pierii, perperam.——113. *Postera lux* Goth. tert. *summo spargebat lumine* aliquot Heins., et apud Diomedem lib. II, in quo etiam *terras* legitur. ——114. *Visa dies cum p. a. se g. tollit* alter Hamb. Ita reliqua sic jungenda: *Solis equi lucemque—efflant.*——115. *e latis* perperam sunt qui legant. De elato equorum in altum eluctantium capite cogitandum. *afflant* Ven. et Ed. pr. Burm.

Ge. IV, 435. 109. *fœdere*; pugna singulari ex fœdere. Idem v. 112 *pacem* dixit. 111. *Fata docens.* Non veretur hoc ipso detrahere aliquantum virtuti herois sui. Qui enim novit fatale sibi esse, ut vincat, non adeo magna virtute indigere videtur, quam qui incerto, multo magis qui certo, vitæ discrimine ad pugnam procedit. Sed fecit hoc, an recte non dixerim, exemplo Homeri: apud quem Helenus Hectorem ad certamen hoc ipso argumento excitat Iliad. η, 50. 52. 112. *viros.* κατὰ τὸ σιωπώμενον, intelligitur missos legatos, ut Serv. monet: etsi sup. vs. 75 tantum unus Idmon memoratus est; nisi dicas, missos nunc esse ab Ænea alios, comites datos redeuntibus Latini legatis.

113. Bene Servius: "Et "sciendum, nunquam diem "sic potenter descripsisse Vir- "gilium, sicut in IV, 522 noc- "tem, ubi Dido pervigilans "deliberat." Oritur scilicet dies, *qui fatum rebus in ævum Conderet humanis*, quoque summa belli et carminis exitum suum inveniret. Ordo: *Postera vix summos sparg. bat—Campum—Rutuli Teucrique parabant*; pro: cum pararent. Reliqua in medio declarant ortum diei. 115. *lucemque elatis naribus efflant.* Exquisitius vocabulum captavit poeta, *lucem* pro flamma, igni. Nam equos Solis ignem efflare, πῦρ πνεῖν, commune est: conf. Cerda. Ovid.

Campum ad certamen magnæ ſub mœnibus urbis
Dimenſi Rutulique viri Teucrique parabant;
In medioque focos et dIs communibus aras
Gramineas. Alii fontemque ignemque ferebant,
Velati limo, et verbena tempora vincti.

117. *Demenſi* Medic. Gud. Leid. Hugen. Par. *Dimiſſi* Zulich. *campum parare* h. inſtruere, κοσμεῖν, puta æquando et purgando ab arbuſtis, ut inf. v. 770. 771 ſimile quid ſubjicitur. Moneo, ne quis malit interpungere: *Campum—Dimenſi, Rutulique viri Teucrique parabant In medioque focos et Dis communibus aras Gramineas.* Etſi enim *que* facile ad *focos* ſic retrahi poteſt: tamen contortior hæc videtur eſſe ratio.——118. *In m. faces* Oudart. *aris* ſec. Rottend. *arces* Menag. pr.——119. *fonteſque* Zulich. *Aliique ignem fontemque* Leid. *parabant* Goth. tert.——120. Legebatur: *Velati lino.* Ad hæc verba Heinſios et Burmannos expectabam diſputantes; ſed alter ad Servium remittit, alter tacet. Subjeci jam interpretationem vulgatæ lectionis, qualis illa inſtituenda ſit. De infula ſeu vitta eſt accipienda, qua *velari* toties dicuntur qui vittati ſunt. Conſonant ea, quæ ſequuntur: *et verbena tempora vincti*: ut vitta verbenis ſeu herbis ſacris implicita fuerit. Occurrunt quoque herbæ gramineæ in monumentis veterum. Jam Servius: "Atqui, monet, Feciales et Pater patratus, per quos bella vel fœdera confirmabantur, nunquam utebantur veſtibus lineis." Argutatur inde multa, ut ſolet Grammaticus, inepte. Verum nec de Feciali (nam priſca ætas præcones, κήρυκας, habet: ut in eodem loco Homer. Iliad. γ, 116 ſq.) nec de *veſte linea* hic agitur, ſed de miniſtris ſacrorum et de vittis. Jam autem fateor *vittam lineam* mihi nondum auditam eſſe. *Lanea* eſt *vitta, infula*: potuit quoque poëta *Velati lana* dicere: ſed id in *lino* vix corruptum eſſe potuit. *Lintearum* autem *veſtium* uſus multo magis a vetere religione

Ovid. Met. II, 119. 154. 155. Præiverat autem etiam in vocis dilectu Ennius: *funduntque elatis naribus lucem*, ut Servius monuit, et Lucilius apud Victorinum: *efflantque elatis naribus lucem*. 116. In ſeqq. potuit ante oculos verſari ſimile inter Trojanos et Achivos fœdus de pugna ſingulari Iliad. γ, 314 ſqq. Campum *parabant*, inſtruebant, æquando, purgando, ab arbuſtis etc. v. Var. Lect. 118. 119. Argutantur Servius, Jul. Sabinus et alii. In *ara*, quæ h. l. e ceſpite fuit, puta eſſe *focum*, qui *ignem* recipit. *Dii autem communes*, per quos utrique juraturi erant Latinus et Æneas; ut in loco Propertii, I, 11, 16, ubi puella *perfida* non meminit *communes deos*. Sicque ſup. lib. VIII, 275 *communes dii*. conf. Valer. Fl. IV, 761. 120. Legebatur: *Velati lino*: vitta linea cincti, cui frondes ſacræ erant implicitæ. Feciales deſcriptos volunt.

Procedit legio Ausonidum, pilataque plenis
Agmina se fundunt portis. Hinc Troïus omnis,
Tyrrhenusque ruit variis exercitus armis;
Haud secus instructi ferro, quam si aspera Martis
Pugna vocet. Nec non mediis in millibus ipsi

religione alienus est, ut Ægyptiis sacris proprius habitus sit. Audiamus jam Grammaticos: "Caper et Hyginus hoc loco dicunt lectionem esse "corruptam; nam Virgilium ita reliquisse confirmant: *Velati limo:* limus "autem est vestis, qua ab umbilico usque ad pedes teguntur pudenda po- "parum: hæc autem vestis habet in extremo sui purpuram *limam*, hoc est "flexuosam, unde et nomen accepit." Expeditam tenemus rem. Agitur de sacrorum ministris, victimariis et popis, qui sacra adducunt: hos ex Romano more, quem v. c. in Titi arcu cognoscere licet, ubi victimæ ducuntur, poëta exhibet seminudos, licio pudenda præcinctos, cui nomen fuit *limi*, seu quod transversum femoribus tamquam *cingulum* implicari solebat, seu a purpura transversa, quæ ambiebat hoc cingulum, ut Grammatici tradunt. *Limum* enim pro obliquo dictum esse, nota res est vel ex Terentii Eunucho: *ego limis adspecto.* Simili modo præcincti quoque erant servi publici, ut ex Gellio XII, 3 constat, et omnino servi subligari seu subligaculo: nam eo tandem ipsa *limi* notio redit: *περίζωμα.* Est adeo *velati limo*, subligari cincti. Neglecta fuit hæc lectio ab edd., nisi quod in margine Stephani memorata est ex Servio. Nunc video *limo* etiam esse repositum in ed. Cuninghami: nec idem sequi dubitavit Brunck. Posset aliquis opponere dictis Silium III, 24, ubi *velantur corpora lino*, sine varietate legitur. Dicas et hic *limo* legendum, verum religio peregrina et ex Ægypto accepta a Gaditanis ibi memoratur, unde et subjicitur: *Et Pelusiaco præfulget stamine vertex.* Etsi suspicari licet, jam ipsum Silium in suo Virgilii codice *lino* legisse. In fine versus: *t. cincti* alter Hamb. pro var. lect. *compti* Goth. tert.——121. *Processit* Zulich. *Ausonium* Rom. In Mediceo *pila* in litura: et superscriptum *taque.*——122. *procedunt portis* pr. Moret. *His T.* Rom. *Troicus* Zulich.——123. *variisque* Goth. tert.——124. *instructi bello* Medic. et Colot., quod recepit Cuningham. *ferrum* Leid. *quod si* alter Menag.——125. *mediis in nubibus* Hugen.

volunt. Sed cf. Var. Lect. *limus* est subligare, *περίζωμα*, quo cincti erant ministri sacrorum.

121. *pilata agmina*, pilis armata. Recte hoc armorum genus Romanis proprium (cf. Ge. I, 495) nunc tribuit *Ausonidarum* h. Latinorum agmini; ut supra Aventini copiis lib. VII, 664. Mirum tamen Grammaticorum veterum acumen fuit, quo *pilatum*, a pilando *πιλεῖν* ductum, confertum, densum, esse vellent. Docta est Servii nota ad h. l. super antiquo hoc verbo: etsi ipsa vocis notio parum recte ab eo constituitur. Quod inf. v. 130 *hastæ* memorantur, nihil obest;

Ductores auro volitant ostroque decori,
Et genus Assaraci Mnestheus, et fortis Asylas,
Et Messapus equum domitor, Neptunia proles.
Utque dato signo spatia in sua quisque recessit:
Defigunt tellure hastas, et scuta reclinant.
Tum studio effusæ matres, et volgus inermum,
Invalidique senes, turris et tecta domorum
Obsedere: alii portis sublimibus adstant.
At Juno e summo, qui nunc Albanus habetur,

126. *auro volucres* Zulich. a m. pr. *ostroque superbi* Medic. et Colot., quod idem recepit Cuningham. Sane *ostroque decori* jam editum erat V, 133. ——127. *et acer A.* Vratisl. *Asilas* multi et h. l.——128. Idem versus repetitus sup. VII, 691, et IX, 523.——129. *spatia infra quisq.* Oudart. ——130. *Effigunt*, *Diffigunt*, *Diffugiant* lapsus librariorium apud Burmann. Dignius notatu est *telluri*, quod multi Heins. (cum Goth. tert.) et Pieriani habent; quam familiam Romanus ducit, alteram Mediceus. Videtur tamen Maro *tellure* amplexus esse, si alia loca et similes formas compares. ——131. *inerme* Zulich.——132. *turrisque* Goth. tert. *ac t.* Ed. Mediol. Parrhas. Rom.——133. *Obsidere* Mentel. tert. vide lib. VII, 313. *instant* Zulich. a m. pr. Montalb. et Ed. Burm. pr. cum Rom. et aliis.——134. *ex s.* ante Heins.

obest; nam genus hoc *pila* tamquam speciem comprehendit. Quod si *pilatus* alias non occurrit, ad analogiam tamen aliarum vocum: *hastatus*, *clipeatus*, recte se habet. Martialis auctoritate lib. X, 48 uti vix licet, cum de lectione non satis liquido constet. 127. Mnestheum, Asylam, et Messapum excitat nominatim, primum ut poëta, quandoquidem singula enarrata plus ἐναργείας habent quam summatim annumerata; tum quia hi inter viros principes maxime memorabiles, quorum etiam mox opera erit præcipua. De Mnestheo Trojano vid. sup. ad lib. V, 116. 117, de Asyla Etrusco lib. X, 175—178. Messapus in Latinorum auxiliis erat. cf. sup. VII, 691. 130. Ut ad v. 116 diximus, possunt in his nonnulla ex Iliad. γ esse adumbrata: ut hic ex v. 134 sqq. Sed ἀσπίσι κεκλιμένοι ibi diversum est ab hoc, quod *scuta reclinant*: ibi innixi sunt scutis, ut sup. lib. IX, 229 *Stant longis adnixi hastis et scuta tenentes*: at h. l. reponunt in terra, κατατίθενται, ἀνακλίνουσι πρὸς τῇ γῇ scuta. 131 seq. Ornate: cupiditate spectandi domo egressæ feminæ, pueri et senes, ædium tecta et muros adscendunt.

134. *At Juno*; de formula hac,

Tum neque nomen erat, nec honos aut gloria monti,
Profpiciens tumulo campum adfpectabat et ambas,
Laurentum Troumque, acies urbemque Latini.
Extemplo Turni fic eft adfata fororem,
Diva deam, ftagnis quæ fluminibufque fonoris
Præfidet; hunc illi rex ætheris altus honorem
Juppiter erepta pro virginitate facravit:
Nympha, decus fluviorum, animo gratiffima noftro,
Scis, ut te cunctis unam, quæcumque Latinæ

135. *neque honos* itidem ante Heinf., utrumque mutatum ex libb., fed revocavit *neque* Cuningham. *nec honor nec gl.* alter Menag. et Oblongus ap. Pier. *neque gl.* Rom. et Ed. Mediolan. *monte* pr. Hamb. *genti* Bigot. et Goth. tert. *montis* Ed. pr. Burm.——136. *Afpiciens* Bigot. et Goth. tert. *fpectabat* vulgg. ante Heinf., qui *adfpectabat* recepit ex præftantioribus fuis et Pierianis. Adde Donatum et Servium: qui, amat, inquit, ufurpare auctoritatem: nam potuit *fpectabat* dicere. In Gud. *Latini* in litura exaratum erat, unde Heinfius ante lectum putabat *Latinam* vel *Latinorum:* fac fuiffe; erat ex errore ita fcriptum.——141. *arrepta* aliquot apud Burm. pro *abrepta.*——142. *N. decens* Goth. fec. *cariffima* Rom. et alii Pier. Gud. et pr. Menag., fed alterum doctius effe videtur. ἐμῷ κεχαρισμένε θυμῷ ex Iliad. ε, 243 jam Servius comparavit. Idem Odyff. δ, 71. *O germana mihi atque eadem gratiffima conjux* de Junone fup. X, 607. At ipfa ad Jovem: VIII, 377 *cariffime conjux.*——143. *Scis unam cunctis ut te* Leid. *Scis ut te e cunctis* Waddel. conj. et Heinf. *Latinis* Gud. a m. pr.

hac, qua deorum interventum orditur poëta, v. Excurf. ad lib. IX, 638. De ejus profpectu hoc ex monte Albano v. Exc. II ad hunc lib. XII. 135. *neque nomen:* nam hoc demum ab Alba condita habuit: *neque honos*, qui per ferias Latinas in eo haberi folitas acceffit. 139. *Juturna* proprie unius fontis Nympha eft, qui non longe a Numicii fonte aberat, ex montis Albani radicibus progreffus, mox in lacum diffufus, et in Tiberim delatus. Habita nympha inter deas Latinorum indigenas. De ea cf. Excurf. III extr. ad lib. VII. *Diva deam* h. dea deam, nihil amplius: nec Grammatici audiendi, qui diftinguunt. 141. *facravit:* cum dilectu pofitum verbum, pro, *dedit.* 142. *decus fluviorum* fimpl. pro aqua-rum,

Magnanimi Jovis ingratum adſcendere cubile,
Prætulerim, cœlique lubens in parte locarim:
Diſce tuum, ne me incuſes, Juturna, dolorem.
Qua viſa eſt fortuna pati, Parcæque ſinebant
Cedere res Latio, Turnum et tua mœnia texi:
Nunc juvenem inparibus video concurrere fatis,
Parcarumque dies et vis inimica propinquat.
Non pugnam adſpicere hanc oculis, non fœdera poſſum.
Tu, pro germano ſi quid præſentius audes,
Perge; decet. Forſan miſeros meliora ſequentur.
Vix ea: quum lacrimas oculis Juturna profudit.

145. *Pertulerim* tert. Rottend. *lubens* Gud.——146. *nec me* tres apud Burm. et aliquot Pier.; f. *non*, inquit Cuningham.——147. *Quoad* olim hic lectum Aruſianus Meſſius agnoſcit, et ſcholion Servio adſutum; Probus autem *Quod* maluit. *Qua* tuetur Servius, ut ſup. XI, 293 *Qua datur.* Uterque Mentel. *Qua* h. quam: et *Quam* aperte in ſcriptis invenerat Pierius.——148. *numine texi* Zulich.——149. *Nunc video imparibus juvenem* c. Goth. ſec. *imparibus telis* Mentel. et Rottend. uterque, etiam Gud. pro div. lect. *factis* ſec. Hamb. *votis* Erf. a pr. m.——151. *nec f.* Goth. pr. et Erf. *in fœdere* Medic. a m. pr.——152. *præſtantius* quatuor ap. Burm., male. *præſentius*, efficacius, majus, opportunius.——153. *ſequantur* pr. Hamb. et duo Leid. cum Goth. tert.——154. *tum l.* aliquot Pier. *cum lacrimis* Ed. pr. Burm. *profundit* Medic. Montalb. et alter Hamb., quod Heinſio arridebat. *profugit* Rom. Cuninghamus malebat *profundens.* Sed eſt plena interpunctio poſt *profudit* appingenda, ut nunc fecimus. Tum vſ. ſeq. nova ſententia.

rum, fontium, 144. *ingratum cubile:* h. inviſum, quatenus ſtuprum Junoni inviſum a Jove in eo exercetur. Ita malim accipere quam aut ad *Jovem ingratum* aut ad *Latinas ingratas* retrahere. Servius varie tentat. 151. Comparant Iliad. γ, 305. 306. 307, ſaltem ad verba. Ad rem nota Servii facit, qui numin[illegible], quoties morituros viderint eos, quibus favent, ab iis recedere monet: vid. Stat. VII Theb. 789, et Iliad. χ, 213. 153. *decet;* plus eſt quam licet; ἔοικεν. *forſan.*

Terque quaterque manu pectus percuſſit honeſtum.
Non lacrimis hoc tempus, ait Saturnia Juno:
Adcelera, et fratrem, ſi quis modus, eripe morti:
Aut tu bella cie, conceptumque excute fœdus.
Auctor ego audendi. Sic exhortata reliquit
Incertam, et triſti turbatam volnere mentis.
Interea reges, ingenti mole Latinus
Quadrijugo vehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis ſex radii fulgentia cingunt,

155. *perfudit* Parrhaſ. a m. pr.——156. *Non lacrimis, i, tempus, ait* tert. Moret., venuſte, Heinſio judice, ut ſit: *i, accelera*; non aſſentiar equidem. *hæc tempus* ſec. Moret. *hoc t. eget* Dorvill., ſelici lapſu. *hoc t. erat* Bigot. a m. pr., et ab altera: *hic t. ait.*——157. *eripe morti:* deerant hæc verba tertio Mentel. et Regio. *morte* Gud. et alter Menag.——158. *Ac tu* Goth. tert. *At tu* Goth. ſec., aliquot Pier. et Menag. pr.; idem *excipe f.*, tum *inceptum* Goth. tert., male. *conceptum* elegantius. cf. ſup. v. 13.——159. *exorata* Hugen. *relinquit* Leid. a m. pr——160. *vulnere mortis* duo Hamb.——161. Ad figuras Virgilio nove uſurpatas refert Macrob. VI, 6, quod de duobus incipit dicere, et in unum deſinit. Quod tamen ex Homero laudat, Odyſſ. μ, 73. 74, alienum eſt. Hyperbaton eſſe dixit Servius, ut ordo ſit: *Interea reges procedunt caſtris*, cætera in parentheſi dicta ſint. Hoc ſequuntur, quantum video, interpretes; quibus tamen non accedam. Ponit ab initio poëta genus, et tum individua ſubjungit, inflexa ad id oratione. Interpungo itaque: *Interea reges* (et quidem primo loco) *ingenti mole Latinus vehitur* etc. *bigis it Turnus* etc. *Hinc pater Æneas—Romæ: Procedunt* (ſc. omnes) *caſtris. Continuo reges* ap. Cariſium. v. Heinſ. *Interea* (non, ut Burm. tradit, *Continuo*) *rex ingenti de mole* a m. pr. Medic.——162. *Quadrijuge* Papias in *Prolepſis* ap. Burm. *invehitur* pr. ac qu. Moret. et Goth. tert. Aliter vett. Grammatici et ſcripti c. edd.——163. *Auratis* pr. Menag.

ſan. Bene Serv., ut forte poſſit fatorum ordo mutari. 155. *honeſtum*, pulchrum ex καλὸν, ut Ge. II, 392 *caput honeſtum*. 157. *ſi quis modus*, exquiſite pro, quocunque modo; etiam docte mox *excutere* pro concutere, turbare, συγχέειν. ſup. VII, 339 *disjicere pacem*. Conſilium autem Junonis ex Homero petitum Iliad. δ, 64 ſqq. 160. *Incertam:* ſ. utrum tentaret quod Juno juſſerat, ſ. de eventu incerta. Nam v. 153 *forſan m. m. ſ.*

161 ſqq. Multum ſuperavit Maro Homerum in ſollennibus fœderis exponendis: cf. Iliad. γ, 259 ſqq. *ingenti mole*, magna molitione, apparatu. Servius;

Solis avi ſpecimen: bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato criſpans haſtilia ferro.
Hinc pater Æneas, Romanæ ſtirpis origo,
Sidereo flagrans clipeo et cœleſtibus armis,
Et juxta Aſcanius, magnæ ſpes altera Romæ,
Procedunt caſtris, puraque in veſte ſacerdos

164. *ſpeciem* Goth. tert. et Serv. ap. Burm., eodem errore, quem emendavit Broukh. in Propert. IV, 11, 93, ſed *ſpecimen* hic non eſt exemplum, ſed documentum: id quod argueret patrem Solem. *δεῖγμα. ἀνάδειξις.* Sic jam Ge. II, 241 *Salſa autem tellus—Tale dabit ſpecimen.* *bijugis* Ald. v. Pier. *in altis* aliquot Pier.——166. *Tum* apud Cariſ. et Diomedem. *Hic* Parrhaſ.——168. *ſpes a. proles* Zulich. a m. pr. Legerunt olim nonnulli *magna*, teſte Servio.

vius: pompa, ambitu. 164. Corona radiata ornatus Latinus in ſtirpis a Sole ductæ argumentum. *ſpecimen* eſt *δεῖγμα*, documentum. v. Var. Lect. *Solis avi* ad maternum genus et Circen, Solis filiam, hic eſſe recurrendum, nullus dubito. Interea Latinum ipſe poëta ſup. VII, 47 Fauno et Marica genitum prodidit. Quod Maricam eandem ac Circen fuiſſe Servius contendit, grammaticum acumen ſapit. Etſi verum eſt, Circes et Ulyſſis filium habitum Latinum, auctore ipſo Heſiodo Theog. 1011—1015, tamen neceſſitas nulla eſt, ut, quod alii arbitrantur, Maronem ſui ipſius oblitum nunc aliud ſequi dicamus. Sed, cum tam multimode famulæ veteris Italiæ narratæ et ornatæ fuerint, potuerunt eſſe utique, qui vel Faunum vel Picum (nam *avum* ſimpliciter de uno ex progenitoribus accipere licet) e Circe ſublatum traderent. Ita Picum a Circe amatum ex Ovidii Metam. XIV, 320 ſqq. novimus. Circes et Telemachi filium Latinum alii ediderant, quos Hyginus fab. 127 exſcripſit: ubi conf. Munker. Cæterum radiatam coronam, qualis in Regibus et Imperatoribus conſpicitur, exprimere utique voluit poëta; an vero oſtentum Auguſto poſt necem Cæſaris urbem ingreſſo oblatum (v. loca jam laudata a Cerda, Sueton. cap. 94, et Vellei. II. 59, 6) reſpexerit, dubito. Feram, ſi quis honorem Cæſari et Auguſto habitum huc retulerit: *diſtinctam radiis coronam*: v. c. ap. Flor. III, 2, 91, de Cæſare v. Intpp. ad Vellei. l. c. Primo tamen loco fabulam ſpectavit Maro de Circe, Solis filia, cujus caput radiatum ab Argonauticis celebratur: vid. Orph. 1216 ſqq. 165. *Bina:* ex more heroum. v. Cerda et ſup. lib. I, 313. 167. habens clipeum et arma a Venere matre

Sætigeri fetum ſuis, intonſamque bidentem,
Adtulit, admovitque pecus flagrantibus aris.
Illi ad ſurgentem converſi lumina ſolem
Dant fruges manibus ſalſas, et tempora ferro
Summa notant pecudum, paterïſque altaria libant.
Tum pius Æneas ſtricto ſic enſe precatur:
Eſto nunc Sol teſtis et hæc mihi Terra vocanti,

170. *Sætigeri* Heinſ. poſt Pier. e libb. aſſeruit, pro vulgato altero: *Sætigeræ.* In Sprot. erat *Setigerum.*——171. *Appulit* conj. Heinſii apud Burm., quæ vix debebat ex ora libri Heinſiani enotari. *flagrantibus* potiore jure poterat tentari: cum modo v. 167 præceſſiſſet *flagrans*; cur non *flammantibus*, aut, ultima in *pecus* recte producta, *ardentibus* placebat?——172. *ad ſurgentis—ſolis* vett. edd., niſi quod *ad ſurgentem* Koberg. *ad ſurgentem—ſolem* emendate Ald. tert. et Fabric., quod firmatum codicum conſenſu ap. Pier. et Heinſ. *converſi lumine* aliquot Heinſ, ſed amat Maro græcam rationem *converſi* (κατὰ) *lumina.*——173. *manibus fruges* Goth. tert. *ferri* alter Menag.——174. Laudat Burm. not. ad Lucan. III, 404, ubi æſtuat in interpretatione ſatis expedita: *ſtructæ diris altaribus aræ:* h. aræ, quibus, tamquam baſibus, dira altaria ſuperſtructa, impoſita ſunt. Eſt enim ara fundus et crepido altaris. Alias in altari etiam ara h. focus eſſe poteſt. Quoties non vidimus hoc: viris ſummis facilius fuiſſe ſcite emendare, quam locum commode interpretari.——175. *Tum pater A.* Parrhaſ. *precatur* vel *profatur* pr. Hamb.——176. *et hoc mihi* Ed. pr. Burm. *precanti* ſecundum Servium vulgata erat lectio. Sed e Pier. et ſuis libb. potioribus Heinſ. recepit *vocanti*; ne ter *precatur*, *precanti*, et *precor* ſuccederent. In Dorvill. *petenti* erat.

tre accepta. *Sidereus* h. l. vel divinus vel fulgens, coruſcus; ſideris inſtar: alterum hoc cum *flagrans* convenit. 170. In fœdere jungendo, porca mactatur more Romano. cf. ſup. VIII, 641; agna Trojano et Græco. v. Iliad. γ, 246 ſq.

172—174. Notandus mos horum ſacrorum. Orientem ſpectantes molam ſalſam injiciunt victimæ, pilos e fronte ejus exſcindunt enſe (conf. ſup. VI, 245. 246), quos in flammam conjiciunt: tum vinum in aram libant. Fieri hæc ad conſecrationem victimæ putanda ſunt. Inde inf. 213 *rite ſacratæ pecudes.* Græcis uno verbo eſt κατάρχεσθαι. Rem pluribus locis Homericis illuſtratam vide apud Feithium et alios. conf. Cerda: *pateris alteria libant* exquiſite, libando rigant. 176. Formula ad ductum Homericæ concepta Iliad. γ, 276 ſqq., in qua, antiquiſſima numina quæ fuerint, obſerva. Formula ſimilis etiam in Odyſſ. ε, 184 ſqq. Iliad. ο, 36 ſqq. τ, 258 ſqq. occurrit. Nec injucundum hoc obſervare in poëta ex decoro perſonarum variatum: Æneas

ſtricto

Quam propter tantos potui perferre labores,
Et pater omnipotens, et tu Saturnia Juno,
Jam melior, jam, diva, precor, tuque inclute Mavors, 179
Cuncta tuo qui bella, pater, ſub numine torques:
Fontiſque, Fluvioſque voco, quæque Ætheris alti
Religio, et quæ cæruleo ſunt numina ponto:
Ceſſerit Auſonio ſi ſors victoria Turno;
Convenit, Evandri victos diſcedere ad urbem;
Cedet Iulus agris; nec poſt arma ulla rebelles
Æneadæ referent, ferrove hæc regna laceſſent.

177. *Qua pr.* Ed. pr. Burm.——178. *Saturnia conjunx* vel *conjux*, duce Romano codicum pars (et Goth. pr. ac tert.) cum vett. edd., uſque ad Naugerium, qui *S. Juno* recepit: idque Oblongus, Medic., et alii Pierii firmabant, etiam Medic. Fogginii, ſed voce *Juno* punctis ſubnotata: ſicque Donatus legerat. *Conjunx* iterum revocavit Cuningham.——179. *inclute* ſcriptum cum Medic. et Gud., nam al. *inclyte*, quibus dux Rom. ——180. *tenes ſub n.* Dorvill. a m. ſec. *tenes qui n.* Goth. pr. *nomine* aliquot Heinſ.——181. *Et fontes fl.* Oudart. *quoque* Exc. Burm. *teque* Zulich.——182. *R. eſt quæ* Leid. *quæ et* pr. Moret. *eſt et quæ* Dorvill., qui et *omnia*, et Mentel. pr. a m. pr. *nomina*.——184. *decedere* Medic. *deſcendere* Goth. tert. et aliquot Heinſ. et Burm. *accedere* Vratiſl. *ab urbe* alter Menag. *ad urbes* Goth. tert.——185. *Cedat* aliquot libri vett. ap. Pier. inter quos Rom et quatuor ap. Burm. cum Goth. tert.; idem *ulla arma*.——186. *referant* et *laceſſant* Oudart. *ferroque* Gud. et pr. Menag. *belloque* pro var. lect. pr. Hamb. et Dorvill. *nec ferro* Zulich. a m. pr. *laceſſunt* ſec. Hamb.

ſtricto enſe, tamquam perjurium ulturus, Latinus ſceptro protenſo precatur. 177. Comparant verba ex Iliad. ᾧ ἔπι πόλλ' ἐμόγησα. 179. *jam melior*, propitia, placata: ad Heleni monitum reſpicere putatur ſup. lib. III, 435 ſqq. 180. *torques* h. l. regis, moderaris, proprie, flectis, ut currum. 181. *quæque Ætheris alti Religio.* Variavit orationem; h. Ætherem invoco. Si numen ei eſt, ſi religioſe colitur, etiam religionem ætheris eſſe neceſſe eſt: hinc ſuum *quæque* etc. petiit. 184. *Convenit:* σύγκειται; conventum eſto in hoc,

Sin noſtrum adnuerit nobis Victoria Martem
(Ut potius reor, et potius dI numine firment),
Non ego nec Teucris Italos parere jubebo,
Nec mihi regna peto. Paribus ſe legibus ambæ
Invictæ gentes æterna in fœdera mittant.
Sacra deoſque dabo: ſocer arma Latinus habeto;
Imperium ſollemne ſocer: mihi mœnia Teucri
Conſtituent, urbique dabit Lavinia nomen.
Sic prior Æneas; ſequitur ſic deinde Latinus,
Suſpiciens cœlum, tenditque ad ſidera dextram:

187. *Si n.* Ed. pr. Burm. et plerique codd. Pier. cum Rom. *Sin veſtrum* Bigot. *adnuerint* Ven. *Mavors* alter Hamb.——188. *Ut potius* etiam altero loco e Medic. et Hulſ. dedit Cuningh. *numina* Rom. Gud. et Sprot., quod defendi poteſt. *potius munimine* Zulich. *propius di numina f.* vetus liber ap. Pier., qui ipſe ille Romanus eſſe videtur.——189. *te Teucris* ſec. Hamb. *non T.* alter Menag.——190. *Non mihi* Parrhaſ. *P. ſed legibus* ſec. Moret. et Dorvill.——191. *Injunctæ* Hugen. *mittent* tres ap. Burm. et Oblong. Pierii. *mutant* Goth. ſec. *ſe mittere*, eſt coire, convenire.——192. *habebit* Zulich. a m. pr.——194. *Conſtituant* Parrhaſ. *dedit* Goth. tert.——195. *Tum*, *Tunc*, *Dum* aliquot ap. Burm., et mox *cum deinde*, *ſed deinde*, *tum deinde*. Erf. *Hæc prior A. ſ. ſic d.*——196. *Suſcipiens* Gud. et Sprot. *tendenſque* Menag.

hoc, ut. 187. *Sin noſtrum adnuerit nobis Victoria Martem:* Per hypallagen dictum, pro, ſin noſter Mars adnuerit nobis victoriam, accipit Servius, alii tacent. Eſt doctior ratio loquendi, pro vulgari: ſi annuerit Victoria, faverit, noſtræ pugnæ: quod fit fauſto ejus exitu. Nunc, cum pro pugna Mars memorari ſoleat, pro pugna eventu ſecundo *noſtrum Martem* dixit, h. exitum ſecundum, qualem nos optamus. Ita Mars non modo pugnam, ſed et fortunam et ſucceſſum pugnæ, in noto illo denotat: *æquo Marte*, ut ſup. VII, 540 et al. *ſecundo Marte*, X, 21. 188. *reor*, h. l. pro ſpero. 189 ſqq. Hæc egregie ex eo, quod vere factum eſſe ex hiſtoriis conſtat, adumbrata ſunt. v. inf. Exc. III ad h. l. 190. *Paribus legibus.* Hoc jam præmunierat poëta oraculorum veterum auctoritate: ſup. VII, 256 *Et veteris Fauni volvit ſub pectore ſortem*—paribuſque *in regna vocari* Auſpiciis. 192. *Sacra deoſque*, intell. Penates ac Veſtam. vid. ſup. Exc. IX ad lib. II. Latinus habebit ſummum imperium cum jure belli:

Hæc eadem, Ænea, Terram, Mare, Sidera, juro,
Latonæque genus duplex, Janumque bifrontem,
Vimque deum infernam et duri facraria Ditis:
Audiat hæc Genitor, qui fœdera fulmine fancit;
Tango aras; medios ignis et numina teftor:
Nulla dies pacem hanc Italis, nec fœdera rumpet,
Quo res cumque cadent: nec me vis ulla volentem
Avertet; non, fi tellurem effundat in undas,
Diluvio mifcens, cœlumque in Tartara folvat:

198. *J. biformem* Goth. tert.——199. *inferna et* Zulich. *inferium* Sprot. Ven. et Exc. Burm. *deum infernum* Goth. fec. *duri* legi in omnibus jam Pier. monuerat; recepit Commelin. et Pulmann. et firmavit Heinfius, pro vulgg. *diri*. Ad fenfum vel ornatum nil refert, feu *durum* h. inexorabilem, feu *dirum* dixeris.——200. *qui fidera* Sprot. *numine fancit* fec. Hamb. *numina fulmine* Zulich. *fanxit* Ed. pr. Burm. *firmat* Leid.——201. *mediofque ignes* vulgo lectum. Suftulit copulam codicum juffu Heinf. poft Pier.——202. *nec fœdere* Medic. a m. pr. *rumpat* Gud.——203. *cadet* Goth. fec. et Rom. *cadant* alter Hamb. *nec me cara ulla ferentem* a m. pr. Zulich.——204. *Avertit* Gud. *tellure effundat et undas* Medic. a m. pr. *fundat* Dorvill. *effundet* Goth. fec.——205. *Diluvium mifcens* Dorvill. *cœlumque* Heinf. poft Pier. e codd. pro vulg. *cœlumne*. Tum *in T. vertat* codex Pierii, quidam Heinf. Ven. et Ed. pr. Burm.

belli: ut adeo fub eo legibus fuis vivant Trojani. *follenne* accipio legitimum: ut folent ea, quæ legitima funt, follenni ritu fufcipi, tradi. 198. Deos in Italia vetuftiffima religione, Pelafgica fcilicet, cultos nominat. conf. Exc. V ad lib. VII. 199. *vim deum*, deos inferos et Ditem. Nil amplius. 200. *fulmine*, tamquam oftento: arufpicinam fpectat. Nifi malis cum aliis de Jove perjurii ultore cogitare. 201. *medios ignes*, in medio pofitos: ut fæpe. Elegantior tamen Heinfii interpretatio, ut fint tamquam fequeftres et conciliatores pacis. 203. *volentem* bene adjectum: nam poteft fœdus rumpi eo nolente et invito, ut factum fup. VII, 586 fqq. 204. 205. non, fi vis ulla Terram, Mare, Cælum ac Tartarum mifceat. Exquifite autem hoc extulit. *Diluvium* pro aquis inundantibus, quibus mifceantur tellus et undæ. *effundat tellurem in undas*. Ex vulgari modo loquendi effunduntur undæ in tellurem: unde per hypallagen dictum putavit Servius et alii. Sed conftituenda eft notio τῦ *effundat* ex

Ut ſceptrum hoc, dextra ſceptrum nam forte gerebat.
Numquam fronde levi fundet virgulta, neque umbras,
Cum ſemel in ſilvis, imo de ſtirpe reciſum,
Matre caret, poſuitque comas et brachia ferro;
Olim arbos; nunc artificis manus ære decoro
Incluſit, patribuſque dedit geſtare Latinis.
Talibus inter ſe firmabant fœdera dictis,
Conſpectu in medio procerum. Tum rite ſacratas

206. *hoc* deerat Mentel. pr. *ſceptrum dextra* Bigot. *dextra hoc ſceptrum nam* Hugen. *ferebat* Zulich. *regebat* Montalb.——207. *neque* Heinſ. e codd. pro *nec*; tum *umbram* pr. Moret. et Macrob. V, Sat. 3. ——208. Perperam Servius et Donatus, cumque iis Pierius, argutantur ſupra genere vocis *ſtirps*: in, *imo de ſtirpe.* vid. Heinſ. conſ. ſup. Ge. II, 379, et inf. XII, 770 et 781. Nulla neceſſitate coactum poëtam alterum maluiſſe *imo*, obſervat Quinctil. I, 6, 1, forte quia doctius erat. *ima de ſtirpe* Sprot. *uno de* Parrhaſ. *una de* Zulich.——209. *Matre cadet* Medic. ——211. *certare* Goth. *Latinus* Leid.——213. *in* abeſt tribus Heinſ. et Burm., item Goth. tert. *Proſpectu* Medic.

ex altero *ſolvat.* Tellurem mari obrutam et diſſolutam ac liquefactam vis major diluat et effundat in mare: tamquam glebam illam, βῶλον ὑγρὰν, Medeæ apud Pindarum Pyth. IV, 67 ſq. *cælum in Tartara ſolvi*, h. reſolutum cum T. miſceri. Ad 206—211 vix neceſſe ut moneamus, hæc ex Iliad. α, 234 ſqq. eſſe adumbrata. Comparent ſtudioſi ipſa verba. Valerii Flacci alia eſt imitatio lib. III, 707 ſqq. 208. *cum ſemel* ἐπειδὴ πρῶτα τομὴν (h. ſtirpem, unde reciſum fuit) ἐν ὄρεσσι λέλοιπε. *matrem*, de terra, ut ſup. XI, 71 *Non jam mater alit tellus.* Poteſt tamen, quod malim, de ipſa ſtirpe, trunco cum radicibus, accipi. Eſt hæc Pindari arbos ἐὸν ἐρημώσαισα χῶρον. 210. Ære ornatum ſceptrum cogita. Vis autem comparationis in hoc: ut hoc ſceptrum, hæc haſta, nunquam repullulabit, ſic nunquam ab hoc fœdere recedam. Aliter res ſe habet apud Homerum, ubi Achilles tam certe ſui deſiderium ſubiturum eſſe Achivis pronuntiat, quam certe ſceptrum, quod geſtabat, nunquam iterum eſſe repullulaturum. Utrique poëtæ injuria facta a viris doctis, qui alterum alteri anteferre volvere. 213. 214. *rite ſacratas* cf. ſup. ad v. 172 —174.

In flammam jugulant pecudes, et viſcera vivis
Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
At vero Rutulis inpar ea pugna videri
Jamdudum, et vario miſceri pectora motu;
Tum magis, ut propius cernunt, non viribus æquis.
Adjuvat, inceſſu tacito progreſſus, et aram
Suppliciter venerans demiſſo lumine, Turnus,
Tabenteſque genæ, et juvenali in corpore pallor.

214. *flammas* Mentel. pr. a m. pr. et Parrhaſ.——215. *cumulantque altaria donis* repetitum ex lib. XI, 50 Vratiſl. Tamen et alterum occurrebat jam ſup. VIII, 284.——216. *Rutuliſque* aliquot Pier.——217. *Miſcentur* Zulich. a m. pr.——218. *ut p. c. non viribus æquis.* Servius: eos congreſſuros eſſe, ſubaudit. Burmannus: *ut cernunt* ſcilicet adſtare Æneam, et Turnum non eſſe æquis viribus. Simpliciſſimum erat ſupplere ὄντας: *ut p. cernunt* eos, quod erant, *haud v. a.* ἐπειδὴ ὁρῶσιν αὐτοὺς (ὄντας) οὐκ ἰσομάχους, ἰσοσθενεῖς. Aut, ſervata verborum junctura: *ut propius cernunt* pugnam, quæ futura erat *haud viribus æquis.* Hunc in modum bene exponitur locus. Alioqui ultima adſuta putem verſu imperfecto relicto: *Tum magis, ut propius cernunt.* Et hoc amplexus eſt Brunckius. Jo. Schraderus corrigit *haud viribus æquos* e v. 230.——219. *ingreſſu* Oblongus Pierii, cum Donato, Gud. et tres alii Burmanni, qui recte deſcendit *inceſſum* adverſus Pierium, qui alterum malebat. Nam *inceſſus* de quocunque modo incedendi dicitur, non modo de illo regio et ad majeſtatem comparato: et *ingreſſu t. progreſſus* injucundum foret. *incenſu* duo ap. Burm. *inceſſu tardo* conj. Jo. Schrader. *progreſſus ad aram* duo Moret. et Zulich. cum Goth. ſec.——221. *Tabenteſque* recte receptum: ſed a quo primum factum ignoro. Paullum Manutium eſſe puto. Vett. edd., etiam Ald. tert., *Pubenteſque* legunt, quod et Rom. et

—174. *In flammam jugulant*, ut ſæpe jam vidimus, verbo motus reſoluto in alterum verbum, pro in fl. projiciunt jugulatas. 215. *cumulantque oneratis*, cumulate imponunt aris: eadem ſup. VIII, 284. *viſcera* ſunt exta, quorum primitias (ἀπαρχὰς) lanci impoſitas ad aram allatas in flammam immittebant cremandas: non vero, ut lancibus ſuper flammis tamquam coquenda exta appoſuerint. Ge. II, 194 *Lancibus et pandis fumantia reddimus exta.* conf. Dionyſ. Halic. VII, 72 extr.

216. Comparare ſolent Iliad. η, 215 ſqq. 218. *ut propius cernunt* ſcil. pugnam, *non viribus æquis* ineundam. conf. Var. Lect. 219. *Adjuvat*, facit.

Quem ſimul ac Juturna ſoror crebreſcere vidit
Sermonem, et volgi variare labantia corda:
In medias acies, formam adſimulata Camerti;
Cui genus a proavis ingens, clarumque paternæ
Nomen erat virtutis, et ipſe acerrimus armis;
In medias dat ſeſe acies, haud neſcia rerum,
Rumoreſque ſerit varios, ac talia ſatur:
Non pudet, o Rutuli, pro cunctis talibus unam
Objectare animam? numerone, an viribus æqui
Non ſumus? En, omnes et Troës, et Arcades hi ſunt,

et Medic., hic tamen, quantum intelligo, in litura; cum his Erf. Sunt tamen codices Pierii et Heinſii, qui *Tabentes* exhibent: adde Goth. tert. *Pallenteſque* Bigot. *Rubenteſque* Exc. Burmanni, qui conj. *Labentes* fuiſſe. *Tabeſcentes* Reg. *juvenali* cum melioribus ſcripſit Heinſ., pro vulgari: *juvenili*. *in* deeſt Sprot. *languor* vel *torpor* malebat Jo. Schrader., ſcilicet quia *in corpore* præceſſit: pro *ore*.——222. *ſimul ut* pars libb. Heinſ. et Burm. *increbreſcere* et hic ubique: v. ad Ge. I, 359.——224. *Per medias* Parrhaſ. *forma* ſec. et tert. Rottend. cum cod. Thuan. ap. Macrob. V, 15, minus bene. *aſſimulata* ſcribere jubet Diomedes, lib. I, pag. 362, monente Heinſio, non *aſſimilata*: argute magis quam vere; etſi uſus alterum illud conſecravit. *Camertis* Ald. pr. et ſec. Vratiſl. et Leid. cum Goth. ſec. *Camerte* Mentel. pr. et tert. Moret. *Camertæ* ap. Priſcianum et Macrob. l. c. legitur.——227. *haud inſcia* pr. Mentel. et pr. Menag.——229. *cunctis pro talibus* Goth. pr., ut Aldd. ſec. et tert. et hinc aliæ edd. cumque iis Cuningham. Vetuſtiores vero cum Ald. pr. *cuncti pro*, vitioſe. *pro cunctis* codd. vett. ap. Pier. et Heinſ., itaque hic recepit, etſi minus elegante verborum junctura. Jo. Schrader. tentabat: *proh! cunctis caſibus*.——230. *numerone hanc* Goth. pr. *an viribus æquis* aliquot Pier., tum Gud. a m. pr. Menag. pr. ſec. Rottend. Moret. qu., quod commendat Heinſ. *æquæ* nonnulli ap. Pier.——231. *hic Troës* Parrhaſ. *hi ſunt* Heinſius recepit e melioribus. Apud Pier. vetus liber: *En*,

cit, ut ita iis videretur; auget metum. 222 ſqq. Scilicet ſic apud Homerum Iliad. δ, 86. Pandarus Minervæ monitu fœdus turbat. conf. ſup. V, 496. 497. 228. Macrob. comparat e Furii Annal. X *Rumoreſque ſerunt varios, et multa requirunt*. 229. *pro cunctis talibus*: in laudem dictum ne dubita vel propter vſ. ſequ. pro his, pro omnibus his viris fortibus, qui et ipſi pugnare poterant, *numero et viribus æqui*.

Fatalisque manus, infensa Etruria Turno.
Vix hostem, alterni si congrediamur, habemus.
Ille quidem ad superos, quorum se devovet aris,
Succedet fama, vivusque per ora feretur:
Nos, patria amissa, dominis parere superbis
Cogemur, qui nunc lenti consedimus arvis.

En, omn. hi Troës et A. hi sunt. Vulgo lectum: *hic sunt.* Rom. *hinc sunt,* perperam scriptum; lib. Brunck. *adsunt,* quod non præferam.——232. *Fatalesque manus* aliquot Pier. et Medic. cum aliis Heins. *Mortalesque* Montalb. pro div. lect. *Etr. mater* Ed. pr. Burm. Sed totum versum suspectum habere necesse est: quem aliquis subjunxit, qui Etruscorum auxiliorum mentionem factam desiderabat. Certe sententia commoda expediri vix potest.——233. *alternum* Bigot. *alternis* alter Menag. *vix alterni hostem* Leid.——234. *equidem* alter Hamb.——235. *Succedens* Hugen. *Succedit* Mentel. pr. *vivosque* Rom. *vivisque* Montalb. Burmannus videtur malle *vivumque.*——236. *admissa* Dorvill. et duo Goth.——237. *quis nunc* conj. Heins. *læti* Vratisl. *leti* Zulich. *lentis c. armis* Gud. a pr. m., quod minime esse contemnendum judicabat Heins. Bonum factum, quod non recepit! etsi etiam Medic. a m. pr. *armis.* Præstat haud dubie *lenti* et *arvis,* quod quemque suus sensus docebit. *considimus* Gud. a m. sec. et aliquot alii Heins.

qui. 232. *Fatalis manus:* De Trojanis. qui fataliter ad Italiam venerant, vix bene cum Servio accipias: propter copulam, quæ hoc ad Etruscos revocat: quos vel omnino epitheto hoc ornavit, ut sint agmen dirum, tetrum, exitiale; vel ut respexerit sup. lib. VIII, 497 sqq.; ut quoque Cerdæ visum; etsi hoc molestum satis et longe petitum est; ut et illud, si fatis debitam manum intelligas, ut Aruns erat XI, 759. *infensa* propter receptum a Turno hospite Mezentium ibid. v. 492 sqq. 233. *Vix hostem*; breviter exposuit, quod Homerus ornatum dederat Iliad. β, 123—130. 234. Augusta rei species: *superos, quorum se devovet aris:* sententia tamen obscurior: *Aris deorum* proprie *se devovere* dicitur is, qui aut sacerdotio consecratur, aut sacris templisque tuendis se consecrat ac devovet, adeoque pro aris: ut sup. XI, 440 *vobis animam hanc soceroque Latino Devoveo:* vobis tuendis, pro vobis, pro vestra salute. Neutrum hic locum habet. Erit igitur *aris deorum* absolute, pro *in aris,* ad aras; devovet ille se, vitam suam, morti, pro Latinis, fœdere facto ad aras deorum: re omni in majus aucta. 235. *vivusque per ora feretur,* ad notum illud Ennianum: *volito vivus*

per

Talibus incenſa eſt juvenum ſententia dictis,
Jam magis atque magis; ſerpitque per agmina
murmur.
Ipſi Laurentes mutati, ipſique Latini.
Qui ſibi jam requiem pugnæ rebuſque ſalutem
Sperabant: nunc arma volunt, fœduſque precantur
Infectum, et Turni ſortem miſerantur iniquam.
His aliud majus Juturna adjungit, et alto
Dat ſignum cælo; quo non præſentius ullum
Turbavit mentis Italas, monſtroque fefellit.
Namque volans rubra fulvus Joves ales in æthra

238. *accenſa* aliquot Pier. Heinſ. et Goth. tert.——239. *Tum magis* Gud. *Tunc* Zulich.——240. *mutari* Zulich. Totus verſus aberat a Goth. pr. Quod ad interpunctionem attinet, neſcio an melius diſtinguatur: *Ipſi—ipſique Latini, Qui—ſperabant, nunc arma volunt.*——241. *Quiſquis jam* Parrhaſ. *Et ſibi jam* ſec. Rottend. *cui jam* Leid.——242. *nunc jam arma* alter Hamb.——243. *et* aberat Ven.——245. *præſtantius* vulgo lectum; niſi quod jam Ge. Fabricius emendavit *præſentius:* unde in edd. Pulmann., ſicque libri Pierii et Heinſii præſtantiores. Etiam Servius: *præſentius*, efficacius. Intellige oſtentum clarum, manifeſtum, ἐναργὲς, quo deorum voluntas tam manifeſta ſit, ut dubitari de ea nequeat. ——246. *Italis* Montalb. *montes Italos*, interpolate. Ornate expreſſit poëta, quod vulgo dicimus: ſignum, quo nullum aliud clarius Italis h. Latinis viſum erat: ſeu clariſſimum quod unquam viderant. Nec emphaſis quærenda eſt in *mentes Italas.*——247. *Jamque* alter Hamb. et Hugen. *rubea* Vratiſl. *fulvus rubra* Medic. *fulvos J.* Gud., quod idem in pleriſque invenerat Pierius, et Heinſius adeo receperat. *fulvis* Parrhaſ. *in æthra:* alias, ab æthra; ab æthere. conf. ſup. Var. Lect. ad V, 254. Vocem *æthram* jam Ennius uſurpavit, Macrobio obſervante lib. VI, 4, pag. 597; addit *et Ilius in Teutbrante:* leg. *Atilius.*

per ora virum: feretur ſermonibus. 238. *juvenum ſententia*, ut γνώμη, pro animo. 241. Comparant Intpp. Iliad. β, 453. γ, 112.

244 ſq. In his manifeſta veſtigia Homerici prodigii Iliad. μ, 200 ſqq., et ϑ, 247 ſqq., cum altero Od. ο, 160 ut tamen accommodatum illud ſit ad eventum præſentem. 245. *præſentius*; h. non aliud tam clarum et manifeſtum unquam viſum fuerat a Latinis. vid.

Var.

Litoreas agitabat avis, turbamque ſonantem
Agminis aligeri; ſubito cum labſus ad undas
Cycnum excellentem pedibus rapit inprobus uncis.
Adrexere animos Itali, cunctæque volucres
Convertunt clamore fugam; mirabile viſu;
Ætheraque obſcurant pennis, hoſtemque per auras
Facta nube premunt: donec vi victus, et ipſo
Pondere defecit, prædamque ex unguibus ales
Projecit fluvio, penituſque in nubila fugit.
Tum vero augurium Rutuli clamore ſalutant,
Expediuntque manus: primuſque Tolumnius augur,
Hoc erat, hoc votis, inquit, quod ſæpe petivi;

248. *Litoreaſque* Leid. et Reg. *agitavit* ſec. Rottend. *turbamque ſequentem* Exc. Burm.——249. *collapſus* Parrhaſ.——251. *Erexere* Goth. tert., male: Nam attenduntur h. l. animi. *junctæque* Zulich. a m. pr. ——252. *miſerabile* aliquot Pier.——253. *pinnis* aliquot ap. Burm. et hic, ut ſemper alias.——254. *donec convictus* Bigot. et Dorvill. *et ipſe* aliquot Burm. cum Erf. *ab ipſo* Sprot.——255. *deficeret* aliquot Pier., quod pedeſtrem efficeret orationem. *deficere* in eo latere conj. Heinſius.—— 256. *P. fluvium* tert. Rottend., mox *que* abeſt Medic. et tribus aliis.—— 257. *nutu,* pro *Rutuli,* Parrhaſ.——259. *Hoc erat in votis* Oudart. et Zulich. a m. pr.

Var. Lect. *monſtro,* h. l. oſtento, augurio ipſo. 248. Fuere cygni, ut ex ſeqq. patet: hos, quam ornate deſignavit! *littoreæ aves,* pro flumineis, paluſtribus. *improbus* h. l. audax. v. ſup. XI, 767 et al. 252. *Convertunt clamore fugam:* redeunt cum clamore, ait Servius, quod in exercitu fieri ſolet. Accepit itaque fugam de diſperſis aquilæ adventu cygnis: ut ſit pro, convertunt ſe a fuga. Nec improbo: niſi malis *fugam* de volatu ſimpliciter accipere; ſic *convertimus iter,* non modo, quod mutamus, ut ſup. V, 581, ſed etiam ſimpliciter, ut ſit dirigere, intendere, et h. l. volatum, in abeuntem aquilam, quam perſequuntur. *Penitus:* in interiora nubium. Vide v. 263.

257. *ſalutant:* venerantur, ut bene Serv., cum acclamatione omen accipiunt. 258. *Expediunt manus,* quas, utpote

 otioſi,

Adcipio, adgnofcoque deos; me, me duce ferrum
Conripite, o miferi, quos inprobus advena bello
Territat, invalidas ut avis, et litora veftra
Vi populat. Petet ille fugam, penitufque profundo
Vela dabit. Vos unanimi denfate catervas
Et regem vobis pugna defendite raptum.
Dixit et adverfos telum contorfit in hoftis
Procurrens: fonitum dat ftridula cornus, et auras
Certa fecat. Simul hoc, fimul ingens clamor, et omnes
Turbati cunei, calefactaque corda tumultu.

260. *fine me duce* Goth tert.——261. *o Rutuli* edd. vett. et vulgg., etiam codd. plerique fic, vel *o Rutuli*. Verum *o miferi* repofuit Heinf. ex auctoritate Romani, Medic. et aliorum, etiam Donati. *o famuli* alter Hamb.——262. *invalidus, ut a.* Ed. pr. Burm. *et l. noftra* vett. edd., donec in Ald. tert. *veftra* apparuit, quod codd. Pier. et Heinf. firmant.——263. *Ne pop.* Parrhaf. *Petat* alter Hamb.——264. *unanimes* Medic. et alii ingrato fono. *unanimis* edidit Cuningh. *denfete* Rom. cum parte Heinfii librorum, qui et receperat, tamquam exquifitius verbum. Defenderat quoque olim Briffonius apud Guellium. Sed jam Pierius monuerat, *denfate* effe numerofius. Recte itaque revocavit hoc Burm. Firmat quoque Medic. cum aliis.——265. *nobis* Ed. pr. Burm.——266. *adverfus* Leid. et Reg. *telumque intorfit* fec. Mentel. *conjecit* aliquot ap. Pier.——267. *Præcurrens* Leid. et Exc. Burm. *Percurrens* Zulich. a m. pr. *Protorrens* Montalb. *et aras* Dorvill. a m. pr.——268. *Simul hæc* Ven. *Simul hoc ingens et clamor* Zulich., unde Heinf. conj. *it clamor.* in Oudart. aberat *Simul hoc.*

otiofi, palliis vel togis involutas habebant. Servius eo refert, ut dimicare fe velle fignificent: Cerda cum Guellio, ut manus ad cælum extollant. Videtur naturalis hominum motus, qui fponte fit, cum re inopinata vehementer percellimur, ut ad agendam et fufcipiendam rem nos accingamus, exprimi. 260. pro vulgato: accipio omen. Facile autem vides, Tolumnium augurium in eum fenfum interpretari, ut aquilam de Ænea, cygnum de Turno, acccipiat. 268. *Certa*; directo. *Simul hoc, fimul*, variat id, quod alias eft *fimul fimulque*, ἅμα τε καὶ. Sæpe jam vidimus. cf. Serv. 269. *cuneos* ornate pro confeffu et confeffus ordinibus dixit.

270.

Hasta volans, ut forte novem pulcherrima fratrum
Corpora constiterant contra, quos fida crearat
Una tot Arcadio conjunx Tyrrhena Gylippo;
Horum unum, ad medium, teritur qua sutilis alvo
Balteus, et laterum juncturas fibula mordet,
Egregium forma juvenem, et fulgentibus armis,
Transadigit costas, fulvaque effundit arena.
At fratres, animosa phalanx, adcensaque luctu,
Pars gladios stringunt manibus, pars missile ferrum

272. Male scriptum *Gilippo.* Totius occurrit Γύλιππος, notissimum nomen ex Thucydide et aliis, ut mirer non emendatum ab Heinsio, cum præstantiores libri, etiam Rom., adstipulentur. *Gylipso*, *Gylippo*, aberrationes.——273. *ad mediam alvum* tres Moret. unus Hamb. Leid. et Scheffer. cum Goth. tert., nata forte lectio et vitio, quale in Medic. a pr. m. est, *ad mediam.* Sed in hoc diversitas lectionis est, quam ab Heinsio, qui codicem tam diligenter enotaverat, et ab aliis non animadversam mireris: *futilis auro Balteus,* ut ex aureis lamellis seu catenulis esset compactus; ita *teritur* referendum ad fibulæ morsum, qui ipse verbum illud explicat. *in mediam alvum* Zulich. a m. pr. *ad medium alvum* Hamb. sec. et Exc. Burm. *futilis* Goth. tert.——275. *Egregia forma* pr. Moret. *juvenum* Rom. *præstantibus* vel *fulgentibus* codex Kœl.——276. *Transadiit* Parrhas. vid. inf. 508. *effundit* meliorum codicum omnium consensu recepit Heins., pro vulgari *extendit*, quod Mentel. pr. Dorvill. et Goth. pr. retinent. *effudit* Zulich. *infundit* Bigot. *et fulva effundit* Ed. pr. Burm.——278. *gladium* Hugen. *gl. stringunt, manibus pars* distinguunt duo Codd. ap. Burm.

270. *Hasta—transadigit unum costas.* 273. 274. secundum exemplum in Iliad. δ, 132. *laterum juncturas* aliter vix accipere licet, quam ut sint *latera*, h. oræ baltei, ζωστῆρος ὀχῆες, quas *fibula mordet*, colligit, jungit: hincque ornate *juncturas laterum* dixit. Vulnus igitur h. l. acceptum est *ad medium*, in medio corpore, ea ipsa parte, qua coit in alvo balteus, fibulaque inserta constringitur. *balteus* ita *teritur*; adstrictu fibulæ. Alii malunt teri balteum *alvo*, quam attingit. Cerda imitationem ex Silio notavit, lib. VII, 624 sq. *qua fibula morsus Loricæ crebro laxata resolverat ictu, Accepit lateri—ferrum.*

277 sqq. Prælio jam pedestri et equestri justo descripto, restabat poëtæ, ut tumultuariam pugnam describeret. Hoc in h. l. fecit, qui sequitur. Com-

Conripiunt, cæcique ruunt. Quos agmina contra
Procurrunt Laurentum; hinc denſi rurſus inundant
Troës Agyllinique et pictis Arcades armis.
Sic omnis amor unus habet decernere ferro.
Diripuere aras: it toto turbida cœlo
Tempeſtas telorum, ac ferreus ingruit imber;
Crateraſque focoſque ferunt. Fugit ipſe Latinus
Pulſatos referens infecto fœdere divos.
Infrenant alii currus, aut corpora ſaltu
Subjiciunt in equos, et ſtrictis enſibus adſunt.
Meſſapus regem, regiſque inſigne gerentem,

280. *Hinc depreſſi* ed. pr. Burm.——281. *Agillini*, *Agilleni*, *Agilini*, aberratt., ut ſup. VIII, 479.——282. *amor omnis* Dorvill. Goth. pr.——283. *et* pro *it*, Menag. et Gud. a m. pr.——284. *irruit i.* Montalb.——285. *F. ille* pr. Hamb.——286. *infectos* ſec. Rottend. *infeſto* Zulich. et pr. Menag.——287. *et c. ſ.* Medic.——288. *aut ſtrict. enſ.* Gud. a m. pr. cum Lutatio et Serv. ap. Burm. *adſtant* Leid. et Medic. (a m. ſec.)——289. *que* aberat Dorv. *ferentem* ſec. Rottend. *regentem* Ed. P. Dan. et Goth. pr.

parent ſtudioſi harum rerum pugnam Centaurorum et Lapitharum Ovid. Met. XII, 210 ſqq. 280. *inundant* campum, felix voc. ad copiam declarandam; *Agyllini*, conf. ſup. VIII, 478 ſqq. *pictis A. armis:* ad diverſorum metallorum mixtionem retuli ſup. lib. X, 181 *verſicoloribus armis.* Niſi poëta ſimpliciter *γραφὰς ἀσπίδων* deſignare voluit: quæ tamen *picta* quidem ſed non *verſicoloria* poſſunt dici *arma.* Ad 284 Macrob. VI, 1, p. 578 laudat ex Ennii VIII *Haſtati ſpargunt haſtas, fit ferreus imber.*

286. *Pulſatos deos,* gravius verbum poſuit, quod *αἰκίζεσθαι* Græcis eſſet, ut violatos et ignominioſe habitos deſignaret. Morem autem fuiſſe neceſſe eſt, ut fœderibus faciendis ipſa deorum ſigna ad aram ſtatuerentur: quippe quæ h. l. attulit Latinus et ſecum revehit. 287. *Infrenant currus,* ut *ἅρματα,* pro equis jugalibus. cf. I Ge. 514 et al., ut contra Homer. *ἵπποι* pro curru. *Subjiciunt* ſurſum, in altum, more Virgiliano. cf. Ecl. X, 74. Ge. II, 19. IV, 385. III, 241. 289. *regis inſigne,* diadema Serv.

Tyrrhenum Auleſten, avidus confundere fœdus,
Adverſo proterret equo: ruit ille recedens, 291
Et miſer oppoſitis a tergo involvitur aris
In caput inque humeros. At fervidus advolat haſta
Meſſapus, teloque orantem multa trabali 294
Deſuper altus equo graviter ferit, atque ita fatur:
Hoc habet; hæc melior magnis data victima divis.
Concurrunt Itali, ſpoliantque calentia membra.
Obvius ambuſtum torrem Corynæus ab ara
Conripit, et venienti Ebuſo plagamque ferenti 299
Occupat os flammis. Olli ingens barba reluxit,
Nidoremque ambuſta dedit. Super ipſe ſecutus

290. *Auleſtem* al. *avidum* olim lectum ap. Serv. *auſum conf. f.* Parrh. ——291. *Averſo* Medic. *proteret*, vitioſe codd. et edd. vett. *proſternit* ed. Mediol. *ille recumbens* Parrh.——292. *miſere* Ed. Ven. Burm. *appoſitis* Bigot. et Zulich. *obvolvitur* pr. Moret., quod illuſtravit Heinſ., et videtur eſſe elegantius. *volvitur* ſec. et tert. Moret. Bigot. Dorvill. Parrhaſ. cum ed Ven. Burm.——293. *atque humeros* Parrhaſ. et Goth. tert. *inque humeris* pr. Mentel. *ac f.* edd. vett. *avolat* alter Hamb. ——296. *Hoc habe*, male ed. Catrœana. *datur hoſtia* Oudart.——297. *cadentia* pars codd. ap. Burm. cum Goth. ſec.——298. *Corynæus* Heinſ. e melioribus: et nomen hoc paſſim alibi obvium ex Κορύνη: ſup. VI, 228. IX, 571, etſi is *Corynæus* diverſus ab hoc eſt: quod perperam reprehenditur ap. Macrob. Male vulgo et h. l. *Chorinæus*, et alii *Chorineus*, *Corinæus*.——299. *Ebyſo* Rom. Medic. et ap. Nonium. *Hebeſo* Zulich. *Alvulo* Bigot. *Eubuſo* Dorvill.——300. *Olli* e Medic. Heinſ. pro vulg. *Illi*. *relaſit* Dorvill. *refluxit* Bigot.——301. *ille* pr. Hamb. *locutus* Parrhaſ.

290. *confundere fœdus* ex Homerico συγχέειν ὅρκον pro turbare. Jam ſupra lib. V, 496, ubi vide. 291. *proterret* elegans et efficax verbum, ut bene Burm. monuit: pro, proturbat, irruit in eum. 293. in ſinciput et tergum: ἐπὶ βρεχμόν τε καὶ ὤμους Iliad. ε, 586. 294. *telum trabale*, magnum, inſtar trabis, ab Ennio ſumſiſſe Maronem teſtatur Serv. 296. *Hoc habet*; ſollenne verbum de accepto vulnere. Notares. cf. Cerda. *hæc melior* fere, ut lib. V, 482 *Hanc tibi Eryx meliorem animam pro morte Daretis Perſolvo.*

300. 301. Forte ad nimis tenuia deſcendiſſe videri poteſt poëta,

Cæsariem læva turbati conripit hostis,
Inpressoque genu nitens terræ adplicat ipsum:
Sic rigido latus ense ferit. Podalirius Alsum
Pastorem, primaque acie per tela ruentem,
Ense sequens nudo superinminet: ille securi
Adversi frontem mediam mentumque reducta
Disjicit, et sparso late rigat arma cruore.
Olli dura quies oculos et ferreus urguet
Somnus; in æternam clauduntur numina noctem.
At pius Æneas dextram tendebat inermem
Nudato capite, atque suos clamore vocabat:

303. *Impressosque* Dorvill. *Impressuque* Goth. sec.——304. *Podarilius* Medic. *Polidarius* multi. *Polidorius* Parrhas. et Goth. tert.——305. *in prima a.* aliquot ap. Burm. *que* si abesset, comtior exiret junctura verborum. *primamque aciem* Oudart. et Dorvill.——306. *supereminet* Goth. pr. et tert. cum vett. edd.——308. *Difficit* multi, etiam vett. edd., ut et alibi; idque recepit Cuningham. *Discidit* Rom. *Diffixat* Leid. *Diffidit* Exc. Burm. *arva* Leid. a m. sec., sed vid. Cerdam. *τεύχεα βεβροτωμένα.* *cerebro* codd. Ge. Fabricii, et aliquot Heins. et Burm., idque recepit Cuningham. conf. sup. V, 413. IX, 9, 753.——310. *conduntur* duo Rottend. *mortem* Dorvill. et Goth. tert. cum aliis apud Pier.——311. *inertem* Medic. (a m. pr.), perpetua varietate.

poëta. Sed de vulneribus et ferendum hoc est, et alibi factum jam satis vidimus. 300. *Occupat:* cum adjuncto accipiendum: occupando ferit: φθάνει πλήξας. Valerii Fl. III, 168 imitationem notavit Burm. 303. videtur Ebusus, Etruscus gente, e Mezentii copiis (saltem barbam more Etrusco alebat 300. 301. Secus Trojani), fugisse: tum alter Corynæus, qui e Trojanis fuisse putandus, a tergo comam corripit et genu a tergo impresso eum prosternit, prostratum cædit. At Alsus Rutulus, vss. 306. 307, ex fuga conversus Podalirii, Trojani, os securi elata ferit. 307. Comparant simile vulnus Iliad. δ, 460. 461. Iliad. ν, 611 sqq. π, 502. 309. 310. Jam sup. X, 745. 746. Homerica confer in locis modo laudd.

312. *Nudato capite.* In caussis rei argutantur Intpp. Præstat saltem Servii ratio: scilicet deposita galea, ut posset agnosci. Verum tot exempla et ipsa res docent, galeam non impositam capiti, nisi ultimo loco, et re jam ad discrimen adducta; in negotiis vitæ communi-

Quo ruitis? quæve iſta repens diſcordia ſurgit?
O cohibete iras! ictum jam fœdus, et omnes
Conpoſitæ leges? mihi jus concurrere ſoli;
Me ſinite, atque auferte metus. Ego fœdera faxo
Firma manu: Turnum jam debent hæc mihi ſacra.
Has inter voces, media inter talia verba,
Ecce, viro ſtridens alis adlapſa ſagitta eſt,
Incertum, qua pulſa manu, quo turbine adacta;
Quis tantam Rutulis laudem, caſuſne, deuſne,
Adtulerit. Preſſa eſt inſignis gloria facti;
Nec ſeſe Æneæ jactavit volnere quiſquam.
Turnus, ut Ænean cedentem ex agmine vidit,

313. *quove* Rom., aliquot Pier. cum Ed. pr. Burm. Ven. *quænam* Sprot. *quæ iſta* alter Hamb. *recens* aliquot Pier. Sprot. et pr. Hamb. cum Goth. ſec. *repit diſc. ſurgens* Zulich.——314. *nam ſ.* Sprot. *ſic tum jam ſ.* Rom.——315. *mihi ſit* alter Menag.——316. *atque* aberat aliquot Pier. et a m. pr. Sprot. *metuus* Rom. et Ed. pr. Burm., antique. conſ. ſup. 61, ubi *caſuus*. Leid. *manus*.——317. *debent hæc jam m. ſ.* edidit Cuningham. et Brunck., ſicque Rom. et ſcripti Heinſ. Parrhaſ. et Goth. ſec., et ſine *hæc* Reg. *Turnumque hæc debent jam m. ſ.* Menag. pr., at alter *Turnum debent hæc ultima ſ.*——319. *eſt* deeſt Parrhaſ. et binis Goth.——320. *adacta eſt* Ed. Ven. Burm. *miſſa* Dorvill. in marg.——321. *tantum* Reg. *caſuſne deuſne* Heinſ. e libb. reſtituit pro vulgari *ve ve*.——322. *ingentis gloria facti* tert. Rottend. *fati* Goth. tert.

munibus incedere ac diſcurrere armatos thorace, nudo adhuc capite, et manu ſine haſta, ut h. l. *manum inermem*. 316. 317. Nolite timere pro me: ego firmabo, ratum faciam fœdus, pugna cum Turno ineunda ex fœderis conditionibus, ſacro hoc ſancitis.

318 ſqq. Ad pactionis inter Achivos et Trojanos turbatæ morem hæc eſſe adumbrata, jam monitum eſt; ſed pleraque docte variata. 319. *alis adlapſa* jungendum, h. advolavit. Docet alter locus ſup. lib. IX, 578. 320. *pulſa*, inf. 856 *impulſa*, pro, emiſſa: ſagitta impellitur nervo, cornu, manu. *quo turbine*, docte, pro motu, ſed vehemente, magno. 322. *Preſſa*, ſuppreſſa, ut Servius. 324 ſqq. Oblique hoc ipſo amplificat Æneæ laudem ac

Turbatosque duces, subita spe fervidus ardet:
Poscit equos, atque arma simul, saltuque superbus
Emicat in currum, et manibus molitur habenas.
Multa virum volitans dat fortia corpora leto:
Semineces volvit multos, aut agmina curru
Proterit, aut raptas fugientibus ingerit hastas.
Qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri
Sanguineus Mavors clipeo increpat, atque furentis
Bella movens inmittit equos: illi æquore aperto

325. *ardet:* Zulich. a m. sec. *instat.*——326. *superbo* Dorvill. in marg. *superbus* Goth. alter.——327. *in curru* tres Goth——328. *f. pectora* sec. Moret.——329. *cursu* apud Diomedem, sed frustra, notante Heinsio. ——330. *Protrahit* ed. pr. Burm. *et r.* Rom. *fulgentibus* Goth. pr. ——332. *Sanguineos* Goth. sec., sed *equos* nimis retractum est. *Sanguineum* Heins. conj., ingeniose. Sed nihil est quod in recepta reprehendas. *concitus* est pro adverbio, concitate. *intonat* Rom. Medic., adeoque veterrimi, tum Montalb. Vratisl., doctius tamen alterum. Vide ad VIII, 527. *increpit atque f.* Leid. et Goth. tert. *frementis* Medic a m. pr., quod quorsum exemplis congestis commendet Heinsius non facile dixeris; nam *equos frementes* dici posse nemo neget: sed in lapsu calami, eoque ab ipso librario forte damnato, operam consumere piget.——333. *emittit*, quod damnat Heins., ex editt. Pulmann. et Dan. Heinsii est. Nam ubique, quantum video, *immittit* legitur.

ac virtutem. 326. *superbus*, nunc pro, animosus, audax; et *molitur* poëtæ simpl. pro movet, adeoque tractat, regit. 330. *hastas raptas*, simpl. correptas, arreptas. Sic sæpe. Curru vectus non poterat hastas e vulneribus eductas et raptas jacere.

331 seq. Mirifice exornat comparationem Homericam, etsi simplicitate et gravitate non minus insignem, Iliad. ν, 298 sqq. Adde Iliad. υ, 208 seq. Aliter expressit locum Silius apud Cerdam (lib. I, 433 sqq.) Marti sedes proprie assignata Thracia. *Sanguineus:* gaudens sanguine, αἱμοχαρής. Ita Servius: qua auctoritate nescio. Nam alias esset cruentus, sanguine respersus, αἱματόεις. *concitus*, concitate, *clipeo increpat*, docte, pro clipeum movet, quatit, rotat: quod faciens allisio clipeo sonitum facit. Nam diversum est, clipeum pulsare hasta: Sic aliquis *hasta* increpat; non clipeo. *Bella movens*, simpl. pro faciens, pugnans. *Thraca* ex Θρήκη pro Thracia. *circumque*, circa deum, *aguntur*,

Ante Notos Zephyrumque volant. Gemit ultima pulſu
Thraca pedum, circumque atræ formidinis ora,
Iræque, Inſidiæque, dei comitatus, aguntur.
Talis equos alacer media inter prœlia Turnus
Fumantis ſudore quatit, miſerabile cæſis
Hoſtibus inſultans; ſpargit rapida ungula rores
Sanguineos, mixtaque cruor calcatur arena.
Jamque neci Sthenelumque dedit, Thamyrimque, Pholumque,
Hunc, congreſſus, et hunc; illum eminus: eminus ambo
Imbraſidas, Glaucum atque Laden, quos Imbraſus ipſe

334. *Gemit excita* Gud. pro var. lect., forte ex lib. VII, 722, et ſic Ed. pr. Burm. *pulſa* Reg. et edd. vett. Ven. 1484. 1486.——335. *Tarcha* eædem edd. *Thraica* Rom. *atra ora* Rom., male. *Form. aura* male olim conj. apud Guell. et Cerdam. Burmannus laudat Markland. ad Stat. II Silv. I, 215.——336. *Inſidiæque dei* male jungit Servius.——337. *acer* a m. pr. Mentel. pr.——338. *miſerabile* Ge. Fabric. et alii parentheſi includunt. Sed jam Servius expoſuit: *miſerabiliter inſultans.*——339. *ſparſit rara ungula* ed. Pontani Macrob. Sat. V, 12. vid. Heinſ.——341. Varietatem lectionis, ſeu potius aberrationem, in nominibus hic et mox vſ. 343 videat, qui volet, apud Pier. Heinſ. et Burm. Nomina ſatis conſtituta ſunt per ſe: Σθένελος, Θάμυρις, Φόλος, Ἴμβρασος.——342. *ambo* Heinſ. cum Medic. et al., pro vulg. *ambos.*——343. Vid. ad v. 341. De *Laden* forte dubitari poteſt. Alii *Laben*, *Hyadem*, *Iadem*, *Iaden*, *Caden*, *Eladen*, *Raden*, *Icidem.* Sed Λάδης nihil habet, quod repugnet. Ladonem ſupra quoque vidimus; et nota Lade inſula, Mileto prætenta.

tur, diſcurrunt, incedunt, Formido (pro qua *Formidinis ora* dici obvia res eſt), Ira, Inſidiæ. Variavit et ornavit Comites Martis apud Homerum: Φόβον, Δεῖμον, Ἔριδα, v. c. Iliad. δ, 440. Heſiod. Scut. 195.

337—340. Talis rerum ſpecies ſæpe ab Homero oculis objicitur: v. Iliad. λ, 531. 534—536. υ, 498 ſq. 342.

congreſſus

Nutrierat Lycia, paribusque ornaverat armis;
Vel conferre manum, vel equo prævertere ventos.
Parte alia media Eumedes in prœlia fertur,
Antiqui proles bello præclara Dolonis;
Nomine avum referens, animo manibusque parentem:
Qui quondam, castra ut Danaum speculator adiret,
Ausus Pelidæ pretium sibi poscere currus:
Illum Tydides alio pro talibus ausis
Adfecit pretio: nec equis adspirat Achillis.

344. *Lyciæ* pr. Moret., non male. *Lycia*, in Lycia. *ornaverat* Heinsius maluit ex Medic. et aliis; sicque jam Ald. tert. Vulgo, quæ perpetua est diversitas, *oneraverat*: quod pari jure defendi possit.——345. *manus* Zulich. *manu* Leid. *equis* aliquot Pier. *prav. gentes* tres Burm.——346. *Eumenes*, *Eumenides*, *Eumeneus*, aberratur. *Eumedes* Gud. Est Εὐμήδης.——347. *Antiqua* Goth. tert. *belli* Zulich. *doloris* Reg.——348. *Nomen avi* Oudart *avom* liber Pier. *animo moribusque* Ed. pr. Burm.——349. *spoliator* Ed. pr. Burm.——350. *currum* Ed. Mediol. (et aliæ vett. edd.), tum Goth pr. Servii inepta ad h. l. est nota.——352. *Defecit pretio* Goth. tert. *neque equis* Cuningham. e MS. Bersm. *assultat* Zulich. a m. pr. *Achilles* Medic., unde Heins. conj. *Achillei*.

congressus cum illo, cominus. συνάψας τὰς χεῖρας. 345. ut seu pedites seu ex equo pugnarent.

346 sqq. Ingeniose Eumedem nunc in carmen suum produxit et ornavit, tamquam avo Eumede et patre Dolone natum: cf. Iliad. κ, 314. Homerus quidem de Dolone ἦν δέ τις ἐν Τρ., sed qui tot alia meminerit, in quibus versandis et ornandis poëtæ, inprimis tragici, seu ut novitate et varietate delectent, seu pro consilii diversitate, ab Homero suo recedunt, non mirabitur, Maronem h. l. sibi tantum licere putasse, ut et nobilem et fortem faceret Dolonem. Vidit hoc idem Macrob. V, 16, nec placet Cerdæ commentum, qui *animum manusque* ad ignaviam trahit. Multo minus inter ea referam, quæ Maro superstes operi emendaturus fuisset. Nec pro Homericorum heroum more Dolon adeo ignavus homo videri debet. *Antiqui* pro nobilis et magni. Serv. 352. *nec equis adspirat A.* mutato tempore, pro *adspiravit*, paullo durius. Dictum cum respectu ad *ausus*: ut jam a Diomede deprehenso ei exciderit magna illa audacia, qua Achillis.

Hunc procul ut campo Turnus profpexit aperto:
Ante levi jaculo longum per inane fecutus;
Siftit equos bijugis, et curru defilit, atque
Semianimi lapfoque fupervenit, et, pede collo
Inpreffo, dextræ mucronem extorquet, et alto
Fulgentem tinguit jugulo; atque hæc infuper addit:
En, agros, et, quam bello, Trojane, petifti,
Hefperiam metire jacens: hæc præmia, qui me
Ferro aufi tentare, ferunt; fic mœnia condunt.
Huic comitem Afbuten conjecta cufpide mittit;

353. *et c.* alter Mentel. *in c.* alter Menag. *e campo* fec. Moret. *prefpexit* Heinf. repofuit e Rom. Medic. et Gud. Idem tamen jam vett. edd. Venetæ noftræ omnes exhibent: primum *confpexit* apparet in edd. Ald. ——355. *curru defilit alto* Goth. tert., ad aurem plenius et fuavius: Alterum tamen pronuntiatione adjuvandum.——356. *Semanimi* Rom. *Semianimo* Goth pr., ut alibi quoque. *elapfoque* Serv. magna codd. pars ap. Heinf. cum Goth. pr. et tert., et non modo Mediol. fed vett. edd. noftræ omnes, ufque ad Ald. pr., in qua *lapfoque*.——357. *Expreffo* Medic. a m. pr. *dextræ* inde ab Ald. tert. editum firmavit Heinf. e codd. pro vulgari, *dextra*.——358. *tinguit* Commel. e Palat. edidit et firmavit Heinf. e libb. fuis et Pier. pro *tinxit*; tum *jaculo* vitium ed. Dan. Heinfii. Dixit poëta exquifite *tinge e jugulo*, h. fanguine juguli, vel immittere, demergere in jugulum, ut Serv. *hæc* nonnullis excidit.——361. *condant* Vratifl. et ed. pr. Burm., minus belle ——362. *Afbuten* primum emendavit Naugerius: fi recte video. Antea lectum *Buten*, vel *Butem*. In Medic. *Afbyten*: in aliis: *Afbiten*, *Hafbiten*, *Hafbuten*, *Abuten*, *Hafputin*, *Afluben*, *Afontem*. Sed *Afbytes*

lis equos fibi pro mercede explorationis pactus erat: nec tum ille amplius adfpiravit ad Achillis equos. conf. vff. l. c. Iliad. κ, 401. 402. 354. Per longum fpatium jaculo infequutus (ut recte Serv.) e longinquo vulneraffe putandus eft. Hinc ille *femianimis lapfusque*: et Turnus, qui haftam nunc non haberet, *mucronem*, feu haftam, feu gladium illius manu extorquet, quo eum jugulet. 355. Defilit ille curru, ut fæpe pugnantes de curribus cominus congreffuri, v. c. Iliad. γ, 29. inf. v. 681. 358. *tingit jugulo*, immittit alte in jugulum, ut fanguine tingatur. 360. Amara irrifio; *metire* agros corpore, quos novis colonis Trojani metiri et affignare volebant.

365.

Chloreaque, Sybarimque, Daretaque, Therfilochumque;
Et fternacis equi lapfum cervice Thymœten.
Ac velut Edoni Boreæ cum fpiritus alto
Infonat Ægæo, fequiturque ad litora fluctus,
Qua venti incubuere; fugam dant nubila cœlo:
Sic Turno, quacumque viam fecat, agmina cedunt,
Converfæque ruunt acies; fert impetus ipfum,
Et criftam adverfo curru quatit aura volantem.
Non tulit inftantem Phegeus animifque frementem:
Objecit fefe ad currum, et fpumantia frenis

Aftytes jam vindicatum nomen ab Heinfio et Drakenb. apud Silium II, 58.——363. Vitia librariorum in nominibus fcribendis vide apud Burm. Sunt ex ratione linguæ Χλωρέα τε Σύβαριν τε Δάρητά τε Θερσίλοχόν τε. Tum mox Θυμοίτης Pro *Sybarim* funt qui habeant *Fabarim*, quod arridere poteft: fed in Trojanorum partibus nulli erant populi, qui Fabarin in Sabinis accolerent. conf. fup. VII, 715.——365. *Ædonii* Ald. pr. emendatum *Edoni* jam in fec. *Edonii* fere omnes Pier. et alii ap. Heinf. et Burm. Male: nam 'Ηδωνὸς effe fatis conftat. v. Bentl. ad Horat. III Od. 25, 9, et Intpp. ad Theocr. VII, 111. Editum quoque *Edoni* jam in vett. edd. et defenfum in Servianis adverfus Donatum: etfi ibi mons Thraciæ *Edon* obfcura fide editur, cum de populo Thraciæ Edonis tantum conftet: unde nunc *Edonus Boreas*, pro Edonicus, Thracicus.——369. *Converfæ e acie* pr. Moret. *ipfe* a m. pr. Zulich., et *illum* a m. fec. et Goth. fec.——370. Ne quis conjectet, *adverfo curfu*; nam *curru* eodem fignificatu doctius. *quatit arva* Goth. tert.——371. *animoque* Oudart. *furentem* pr. Hamb.——372. *Objicit ad currum fefe* pr. Moret. *O fefe currui* Bigot., ex interpretamento: vulgari forma poëticæ fubftituta.

365. Velut boreas nubes fugat, fic Turnus late ante fe Trojanos agit. *Edonus* boreas, Thracius. cf. Var. Lect. Incumbunt autem aquilones mari Ægæo inprimis graviter, funt enim hi etefiæ, de quibus v. fup. Tom. II, pag. 426. 427. Adde Apollon. Arg. II, 527. fq. *fugam dant*, faciunt, ut jam alibi vidimus. 369. *Converfæ*, feu verfæ in fugam, feu turbatæ; ex κλονεῖσθαι. 370. Poterat poëta vulgari more efferre: *fert impetus ipfum Adverfo curru, et criftam quatit aura volantis*. Sed vides Maronis ftudium exquifitioris et doctioris orationis, criftam *volare adverfo curru* abfolute pofuit: dum currus adverfus ventum fertur. 371. 372. Vero proxi-

Ora citatorum dextra detorſit equorum.
Dum trahitur, pendetque jugis, hunc lata retectum
Lancea conſequitur, rumpitque infixa bilicem
Loricam, et ſummum deguſtat volnere corpus.
Ille tamen clipeo objecto converſus in hoſtem
Ibat, et auxilium ducto mucrone petebat:
Cum rota præcipitem et procurſu concitus axis
Inpulit, effunditque ſolo; Turnuſque ſecutus,
Imam inter galeam, ſummi thoracis et oras,

373. *contorſit*, quod Pier. laudat, Aldd. et hinc aliæ habent, uſque ad Commelin., a quo e Palat. *detorſit* legitur: in quod libri conſentiunt, niſi quod Goth. ſec. *commovit*.——374. *Dum pendet trabiturq*. pr. Moret. Tum *bic* Rom. *binc* aliquot Heinſiani: quod eſſet, alia ex parte, ab alio, quam a Turno. conf. Notam noſtram. *pendetque jugis bic* Rom. et aliquot Pier. et Mentel. pr. *alta* Montalb. *relictum* aliquot Pier. *retractum* pro div. lect. Scheffer.——375. *trilicem* Bigot. et ſupp. locis lib. III, 467. V, 259. VII, 639.——378. *educto* aliquot Pier. et tres Burm., quod vulgare eſſet, *adducto* Parrhaſ. perperam. *ducto a mucrone* alii apud Pier. cum Rom. *ſtricto* Donatus, tum Zulich. Goth. pr. et non modo Mediol. a Burmanno laudata, ſed omnes noſtræ vett. edd., uſque ad Ald. pr., in qua primum *ducto* comparet.——379. *Cum rota* Heinſ. e Medic. et aliis; adde Goth. ſec. pro vulgato: *Quem*.——380. *effundit* idem e melioribus ſuis et Pierianis. vulgo *effudit*.——381. *ſummas—oras* Goth. ſec.

proximum eſt jungere: *ſpumantia frenis ora*, h. in frenis, circa, per frena. Nam frenum ſpuma oris madet. Variavit poëta, quod ſup. IV, 135 dixerat: *Stat ſonipes ac frena ferox ſpumantia mandit.* 374. 375. Non a Turno, ſed a tergo immiſſam Phegeo fuiſſe haſtam arbitror ab alio. Phegeus *pendet jugis* ab equis, quos frenis apprehenderat, cumque iis luctatur, dum illi obnituntur et procurrunt. Inter hæc *lancea conſequitur retectum*, h. in loco corporis patenti nec clipeo tecto percutitur. Tum ille *converſus* ſtricto gladio in *hoſtem* ibat, qui adeo alius ac diverſus ab Turno eſſe debuit. Tum equis ejus manu dimiſſis Turnus invehit eumque proſtratum obterit. 375. *bilicem* ut *trilicem* ſup. III, 467. V, 259, ubi Not. 376. *deguſtat*, ut bibere: ſic jam γεύεσθαι pro ſtringere Iliad. υ, 258. φ, 60. 61; alibi alia figura ἐπέγραψε χρόα. *rota et axis procurſu concitus*, Turni puta. 381. 382. De vulneris ſede ac modo in ipſa cervicis vertebra illati; conf.

Abſtulit enſe caput, truncumque reliquit arenæ.
Atque ea dum campis victor dat funera Turnus:
Interea Ænean Mneſtheus et fidus Achates
Aſcaniuſque comes caſtris ſtatuere cruentum,
Alternos longa nitentem cuſpide greſſus.
Sævit, et infracta luctatur arundine telum
Eripere, auxilioque viam, quæ proxima, poſcit:
Enſe ſecent lato volnus, telique latebram
Reſcindant penitus, ſeſeque in bella remittant.
Jamque aderat Phœbo ante alios dilectus Iapis

382. *relinquit* Ven. et aliquot Pier. *arenæ* ſecundum pleroſque Pierianos et complures ſuos recepit Heinſius, tamquam exquiſitius (præiverat tamen et in hoc, ut in innumeris emendationibus Heinſianis, Commeliniana editio): vulgo: *arena*, quod Romanus tuetur.——385. *Aſcaniuſque puer* Romanus, quod præfero. Accedunt ei Bigot. et Goth. ſec. et Donatus. *comes* friget.——389. *ſecet* Medic. a m. pr. *latebras* Medic. et alii Heinſ. cum Goth ſec. et tert.——391. *Jamque erat ante alios* Leid. *Phœbi* Exc. Burm. *delectus* Gud. Mox *Iapis* vulgata erat lectio. Sic codicum pars; ut tres Gothani. *Iapyx* Heinſius recepit vetuſtiorum utique codicum auctoritate. Rationi tamen in nominibus propriis plus tribuendum arbitror, et lapſus proclivis erat, cum *Iapyx* notior eſſet librariis. *Iapidis* nomen haud dubie accomodatius medico, quam Iapygis ex Apulia petitum: et facit auctoritatem Auſonius in epigrammate XIX, quod corrigere volebat Heinſius: *Idmona quod vatem, medicum quod Iapida dicunt, Diſcendas artes nomina præveniunt.* Ludit poëta in etymo: ſed ut Iapygem ex

conf. ſupra XI, 691—693, et ibi Var. Lect.

383. Redit ad Æneam vulneratum, cujus curationem, ut *epicum* poëtam decebat, *mirabili modo factam* exponit. 386. nitentem (quoad) greſſus alternos cuſpide, ἔγχει ἐρειδόμενον, alternis, cum altero pede claudicaret, vulnere in femore, ut probabile ſit, accepto. 387. *Sævit.* Bene, inquit Serv., viro forti ſervat dignitatem: indignatur hominum perfidia, exardeſcit, quod a pugna abſtrahitur: ipſe telum tractat, labefactat: fracto ligno poſcit, ut vulnere ampliato ſerramentum exſecetur. Omnia hæc ad noſtros ſenſus accommodatiora, quam quæ de Glauco Homerus Iliad. π, 508 ſqq., ſed Homerica propiora ſunt ad naturæ veritatem.

391 ſqq. Iapis, Iaſi f., inducitur exemplo Machaonis vulnus

Iaſides : acri quondam cui captus amore
Ipſe ſuas artis, ſua munera, lætus Apollo
Augurium citharamque dabat celeriſque ſagittas.
Ille, ut depoſiti proferret fata parentis,
Scire poteſtates herbarum uſumque medendi
Maluit, et mutas agitare inglorius artis.
Stabat acerba fremens, ingentem nixus in haſtam,
Æneas, magno juvenum et mærentis Iuli
Concurſu, lacrimis immobilis. Ille retorto

ex 'Ἰᾶσθαι deducat, multo minus alicui in animum veniat, quam ſi Iapidem audiat. Natus error ex *Iapix*, quod et vitioſe ſcriptum apud Nonium et Macrobium legitur. *Iaſpis* Edd. vett. apud Burm. *Iapis* Venetæ et cætt. noſtræ. *Iapix* Ald. tert. cum aliis inde profectis; Paullus Manutius, Commelin. cum al. retinuere *Iapis*, hocque revocavi.——393. *ſua numina* Ed. pr. Burm. *mittit Apollo* pr. Hamburg.——394. Duplex hic lectio jam antiquitus codices infedit. *dedit* Aproniana fuit lectio, quam Medic., tum a m. pr. Gud., et a m. ſec. Zulich. exhibebant: item Goth. tert. cum ed. Florent., teſte Heinſio. Sed communis lectio eſt *dabat*, quam Servius tuetur, nec ſatis explicat. Nam conatus dandi intelligendus eſt: dare volebat. cf. Not.——395. *deferret* quartus Moret., forte pro *differret*.——397. *multas artes* perpetuo errore pars codd. apud Burm. *mutatas* Dorvill. cf. Exc.——398. *fixus* Medic.——400. *Converſu* qu. Moret. *lacrimiſque* ante Heinſium, qui, libris auctoribus, copulam ejecit: quam Romanus tuetur. *lacrimiſque in mollibus* Goth. pr. *reperto* Leid. et Exc. Burm. *reporto* Rom. An: *Inde r.*

vulnus Menelai ſanantis Iliad. δ, 213. vid. Excurſ. ad h. l. 394. *dabat*, dare volebat: cf. Var. Lect.; nam Iapis, optione ſibi a Phœbo data, prætulit et *maluit* medicam artem (quam, ut poëta, *uſum* dixit) addiſcere. *ut depoſiti proferret fata parentis*, ut patris ſui jam conclamati mortem differret. Idem, ſed diverſa ratione, eſt *proferre vitam*, h. producere. Et quam ornate et ad pietatem declarandam potenter: maluit *mutas agitare inglorius artes*. *De mutis artibus*, de quibus tam varie ſtatuerunt viri docti, v. Excurſ. ad h. l.; ſcilicet non ſunt artes, quæ ſilent, ſed quæ ſilentur; et faciunt, ut ii, qui eas tractant, et ipſi ſileantur; adeoque obſcuræ; unde *inglorius*. At in vita heroum artes augurandi, jaculandi et canendi claritatem dabant. 398. *acerba fremit*, ut ſupra *ſævit* v. 387. 400. *immobilis* ad lacrimas eorum. Ille et *ſenior* et

Pæonium in morem ſenior ſuccinctus amictu,
Multa manu medica Phœbique potentibus herbis
Nequidquam trepidat, nequidquam ſpicula dextra
Sollicitat, prenſatque tenaci forcipe ferrum.
Nulla viam Fortuna regit; nihil auctor Apollo
Subvenit: et ſævus campis magis ac magis horror
Crebreſcit, propiuſque malum eſt. Jam pulvere cœlum
Stare vident; ſubeuntque equites, et ſpicula caſtris
Denſa cadunt mediis. It triſtis ad æthera clamor
Bellantum juvenum, et duro ſub Marte cadentum.

401. *Pæonidum* Medic., non ineleganter, putem, pro Pæonidarum. Probat quoque Cuningham. Enimvero ſic in legem metricam peccatur: Eſt Παιὰν, ᾶνος, unde Παιώνιος, Παιωνίδης. conſ. ſup. VII, 769 var. lect., ibi *Pæoniis herbis* ſcribebamus *PæonIs*. At h. l. hæremus.——402. *hermis* a m. pr. Medic. *armis* Dorvill., ſed *herbis* in marg.——405. *trepida* e Mediceo laudatur. Sed a Fogginio *trepidat* expreſſum eſt.——404. *prenſantque* ſec. Moret. *preſſat* aliquot Pier., inter quos Rom. Montalb. *forſice* pr. Hamb. pro var. lect., et ſic Romanus. cf. Pier.——406. *At ſævus* malim legi. Sicque Moret. ſec.——407. *eſt* abeſt Goth. tert.——408. *ſubeuntque* e Pier. et ſuis codd. reſcripſiſſe Heinſius videtur. *que* ab aliis abeſt: et, puto, melius.

ſuccinctus retorto amictu: egregie ad ἐνάργειαν narrationis. Imitatur Maronem Silius in Magonis medico lib. V, 367. 401. *Pæonium*, Appollineum. v. ſup. ad VII, 769. 402. *Multa*, multum, *manu trepidat*: novavit egregie: pro multa tentat, ſed turbato animo et cum trepidatione. Servius non male et ipſe: "trepidanter facit." 405. Pro vulgari: Viam hanc ac rationem ferramenti extrahendi fortuna nullo modo ſecundat: fruſtra omnia experitur Iapis. 407. *malum* cum dilectu: eſt pugna, fuga, terror. *Jam pulvere cælum ſtare vident*. Aër pulvere plenus et quaſi condenſatus potenter ſic deſcribitur a poëtis. Exempla dant Cerda, alii. Præiverat Ennius: *ſtant pulvere campi*; pro vulgari, ſtat pulvis in campis, qui eſcenderat in aërem: quod eſt Homericum: *ποδῶν δ' ὑπένερθε κονίη ἵστατ' ἀειρομένη* Iliad. Ψ, 365. 366. Non multo aliter ſup. VI, 300 *ſtant lumina flamma*, h. e. ſtat flamma in luminibus, ſunt oculi ignei.

Hic Venus, indigno nati concuffa dolore,
Dictamnum genetrix Cretæa carpit ab Ida,
Puberibus caulem foliis et flore comantem
Purpureo: non illa feris incognita capris
Gramina, cum tergo volucres hæfere fagittæ.
Hoc Venus, obfcuro faciem circumdata nimbo,

411. *Tum* Goth. pr.——412. *Dictamnon* malebat Cuningham. *Dictamum* vitiofe paffim fcriptum. *Dictamnum genetrix* omnes ubique codd. agnofcunt: Donatus tamen legit et expofuit: *Ipfa manu genetrix Dictæa carpfit ab Ida.* Lectionem hanc utique veram effe cenfendum eft, quatenus a poëta id profectum effe credere licet, quod orationi poëticæ maxime convenit. Decebat poëtam defignare herbam et ornare: nomen vulgare apponere vix decebat. Ex *Dictæo*, epitheto Idæ, multo facilius Dictamnum affequi licebat. Ex Statii loco, qui Silv. I, 4, 102 *Dictamni florentis opem*, refpectu hujus loci, dixit, vix quicquam conficias. *carpfit* plerique Pieriani, inter quos Romanus, et tres ap. Burm.——413. *flore comante* Ed. pr. Burm.——414. *capreis* duo Leid. *captis* a m. pr. Zulich. et Goth. tert.

411 fqq. Lineæ loci forte ductæ in Iliad. π, 523. 527 fqq. de Glauco ab Apolline recreato. 413. De *Dictamno* (Δίκταμνος et Δίκταμος a Dicte monte Cretæ, qui Idæ partem facit) inter locos claffícos hic ipfe Virgilii. Inter *origana* retulit Linnæus. v. Exc. cit. *Pubera folia*, funt efflorefcentia, exuberantia: nihil aliud. Perperam Servius folia adulta exponit. *Pubefcentem vitem* varie tentat Salmaf. Exerc. Plin. pag. 364, modo interpretando nigrefcentem, modo viridantem, et fic porro. Eft autem *pubefcere* tranflatum a pubertate, adeoque flore ætatis, florem arborum, herbarum, follenni tamen aliqua ratione vitium, defignat; modo omnino, ut h. l. et *pubentes herbæ* fup. Ge. III, 126. IV, 514, modo, ut in aliis locis, cum adjuncta notione maturitatis vel inftantis, vel expectandæ: ut Ge. II, 390 *Hinc omnis largo pubefcit vinea fetu.* Hoc nifi ufu conftante fatis conftaret: dicerem poëtam refpexiffe lanuginem foliorum hujus herbæ: nam, funt ea γναφαλώδη καὶ ἐριώδη καί τινα ἐπίφυσιν habentia: fecundum Diofcorid. l. c. Eo Cerdam quoque inclinaffe nunc video.

416. Qua igitur fimpliciter ufus dici poterat medicina Iapis: hanc poëta a Venere allatam narrat; quæ fuccum expreffum, ambrofia et panacea admixta, clam adftantibus aquæ infundit, qua Iapis vulnus abfterget ac fovet. Ornavit poëta fingula, utpote in re mirabili: pro aqua *amnem*, pro vafe *labrum fplendens* ære, feu lebetem,

Detulit; hoc fusum labris splendentibus amnem
Inficit, occulte medicans; spargitque salubris
Ambrosiæ succos, et odoriferam panaceam.
Fovit ea volnus lympha longævus Iapis
Ignorans: subitoque omnis de corpore fugit
Quippe dolor; omnis stetit imo volnere sanguis.
Jamque secuta manum, nullo cogente, sagitta
Excidit, atque novæ rediere in pristina vires.
Arma citi properate viro! Quid statis? Iapis
Conclamat, primusque animos adcendit in hostem.
Non hæc humanis opibus, non arte magistra,
Proveniunt. Neque te, Ænea, mea dextera servat:
Major agit deus, atque opera ad majora remittit.

416. *Hanc* sec. Moret.——417. *fusum* e Pier. et suis Heins. est tuitus: idem vett. edd., etiam Aldd. et hinc vulgg. habent: cum in nonnullas alias ex Commelin. irrepserit *fuscum*: quod ex nostris nulla habet præter Ven. Scoti 1544 et Guell. *D. infusum* Leid. *labiis* Hugen. et a m. pr. Zulich. *pendentibus* aliquot Pier.——418. *sparsitque* plures Pier., at *spargit* vett. edd., etiam Aldd. et hinc reliquæ quoque tuentur. Utrumque Priscianus agnoscit apud Heins. *salubris* idem firmat pro *salubres*.——419. *sucos* Rom., ex more.——421. *cessit* pro *fugit* sec. Rottend. duo Moret. Zulich. et Parrhas.——422. *imo in v.* Rom. et alii Pier. et Heins. cum Burm. *uno v.* duo Burm. et Goth. tert.——423. *manu* Gud. et Moret. qu.——424. *subiere* sec. Moret. *in corpora* Hugen. *in prælia* Sprot.——425. *viri* aliquot Heins. et Burm. Eadem varietas supra occurrebat.——426. *incendit* Hamb. alter. *in hostem* Heins. e libb. Vulgo: *in hostes*. *ad hostem* Goth. tert.——428. *Neque Æneam* Hugen. et a m. pr. Medic.

lebetem, pro miscere *inficere* ponit, et sic porro. 419. *Ambrosiæ* succus, qua dii utuntur, pro unguento est, quod vulnus levat et lenit. *panacea*, πανάκεια, est inter fabulosos succos jam ap. Callim. in Apoll. 40. 421. 422. Comparant Iliad. π, 528. 529. *Quippe*, pro utique, δὴ, ut alias *scilicet*. *redire in pristina*, in pristinum, *vires*, restitutæ sunt.

425. Exclamationis repentinæ vim facile quisque sentit. Egregium narrantis hoc artificium. 428. *Proveniunt*, pro vulgari, fiunt, eveniunt. 429. *agit*, non accipio cum

Ille avidus pugnæ ſuras incluſerat auro
Hinc atque hinc, oditque moras, haſtamque coruſcat.
Poſtquam habilis lateri clipeus loricaque tergo eſt;
Aſcanium fuſis circum conplectitur armis,
Summaque per galeam delibans oſcula fatur:
Diſce, puer, virtutem ex me, verumque laborem;
Fortunam ex aliis. Nunc te mea dextera bello
Defenſum dabit, et magna inter præmia ducet.

430. *avidus pugna* Mentel. pr. a m. pr. *ſuraſque* pr. Hamburg.—— 431. *haſtaque* Hugen.——433. *c. c. hamis* Menag. pr.—— 435. *veterumque* Leid. et Montalb. *juvenumque* alter Hamb.——436. *Non te* Ed. pr. Burm.——437. *magnum* Hugen. et Ed. pr. Burm. *prælia* aliquot Pier., tum Menag. pr. et Goth. tert. cum ſecundo. Sed *præmia* ſunt victoriæ, ut in Notis dictum. Sup. *præmia pugnæ*, XI, 78.

Servio, Apollo facit hæc, nam id tenue; ſed προπέμπει, mittit ad pugnam, concitat, idem quod mox *remittit.* 430. Mira feſtinatio etiam in Ænea et præclare tempus præteritum: *incluſerat.* 432. *ſt habilis lateri*, ἄρηρε. εὖ ἀρηρός (ἐστιν,) ἥρμοστο, vel, ut Iliad. γ, 332. 333, thorax ἥρμοσε δ' αὐτῷ, ſedit in corpore, adaptata, habilis reddita eſt lorica corpori. *habilis haſta* ſupra fuit, quæ manu facile haberi, tractari, poteſt; *lorica,* quæ membris commode reſpondet. 435 ſqq. Eminentiſſimus locus patris affectu, ſententiæ gravitate, vi ac veritate; quocum comparanda loca pulcherrima, primum Hectoris ad puerum Aſtyanactem verba Iliad. ζ, 474 ſqq., tum Ajacis ad Euryſacem apud Sophocl. 1547 ſqq., unde Attius ſuum ſumſerat apud Macrob. VI, 1 extr. *Virtute ſis par, diſpar fortunis patri.* Cum hac ſimplicitate quandoquidem luctandum erat Maroni, ſententiam paullo argutius expreſſit, quam par erat. 435. *verum laborem.* Servius ait: "quem per me "ipſe ſuſcipio: non qui ex "aliorum virtute imperatori"bus aſcribi conſuevit." Friget ſic ſententia. Accipio *laborem* de ipſa laboris toleratione, patientia, καρτερία, ἀνδρεία. Dixit autem pro vulgari: diſce ex me veram virtutem in tolerando labore; exemplum veræ virtutis me tibi habe propoſitum; at fortunæ ſecundæ exempla pete ab aliis. Altero loco: *Fortunam ex aliis:* vocabulum *diſcere* non æque appoſitum erat. Forma tamen orationis inde exiſtit exquiſitior pro vulgari: utere fortuna meliore, quam ego expertus ſum. 437. *Defenſum dabit* pro defendet, ut jam ſimilia vidimus.

Tu facito, mox cum matura adoleverit ætas,
Sis memor, et te, animo repetentem exempla tuorum,
Et pater Æneas, et avunculus excitet Hector.
Hæc ubi dicta dedit, portis ſeſe extulit ingens,
Telum inmane manu quatiens: ſimul agmine denſo
Antheuſque Mneſtheuſque ruunt; omniſque relictis
Turba fluit caſtris. Tum cæco pulvere campus
Miſcetur, pulſuque pedum tremit excita tellus.
Vidit ab adverſo venientis aggere Turnus,
Videre Auſonii, geliduſque per ima cucurrit
Oſſa tremor. Prima ante omnis Juturna Latinos

438. *Tum* et *adoleverat* Medic., ſed a m. pr. *maturo* aliquot Pier.——439. *exempla virorum* Goth. tert.——440. *excitat* Goth. tert. *extulit* ſec.——441. *Hæc tibi* Goth. pr. et Ed. Ven. 1484. *portis ſ. e. altis* edd. vett. et pars codd., ſed Pierii et Heinſii meliores *ingens*, quod jam ed. Ald. tertia exhibet, ſed male cum aliis ad *telum* refert: nam ſic poëta jungere debebat: *telum ingens immane*. Immo vero cum Donato ad Æneam referendum: *ipſe ſeſe extulit ingens*, ut ſup. IX, 597.——443. *Antheuſque* repoſuit Heinſius e Medic. et binis Moret.; adde aliquot alios apud Burm. An bene factum ſit, ne dubita. Nam ex Ἀνθεὺς jam frequentaverat *Anthea* media brevi ſup. lib. I, 181. 510, eſtque is ex Æneæ ſociis. Nec tamen Mediceus aliter quam *Anthæus*. Et vulgatum ubique *Antæus* vel *Anteus*. Ἀνταῖος, *Antæus*: idem nomen jam ſup. lib. X, 561 vidimus; mox *omneſque* Medic., teſte Heinſio: ſed Foggin. *omnis*——444. *ruit c.* Gud. pro div. lect. et Menag. pr. *cæco vulnere* alter Menag. *campis* pr. Moret.——445. *fremit* Leid. pro var. lect. *plauſuque tremit magno et t.* Zulich. a m. pr.——446. *Vidit ut* Zulich. a m. ſec. *agmine* aliquot Pier., inter quos Rom. et Sprot. cf. IX, 375.——448. *Latinis* Gud. et duo alii Burm.

inus. *magna inter præmia ducet*, per magna belli decora, victorias. Friget aliorum interpretatio: magno pretio habebo, ſi te defendero. 438. 439. 440. Verſus aurei inſigendi puerorum animis, quibus illuſtres parentes providentiæ munere contigerunt.

441. Verba comparant Iliad. *υ*, 1, et 443. 444 Iliad. *λ*, 723. 444. Vulgare eſt; pulvis miſcetur, turbatur in campo: et quia obſcurat aërem, hinc cæcus; ut ſolet poëta pro, qui viſum eripit, cæcum dicere. 445. *excita*, doctius quam concita. 449. *Juturna refugit*,

Camerti

Audiit adgnovitque ſonum, et tremefacta refugit.
Ille volat, campoque atrum rapit agmen aperto.
Qualis, ubi ad terras abrupto ſidere nimbus
It mare per medium: miſeris, heu, præſcia longe
Horreſcunt corda agricolis; dabit ille ruinas
Arboribus, ſtragemque ſatis; ruet omnia late;
Ante volant, ſonitumque ferunt ad litora venti.
Talis in adverſos ductor Rhœteius hoſtis
Agmen agit; denſi cuneis ſe quiſque coactis

449. *Avehit* Exc. Burm. *agnoſcitque* Goth. tert.——450. *actum* Dorvill. *campumque atrum rapit agmine aperto* Goth. ſec., elegans lectio: modo graviorem auctorem haberet. Transferunt poëtæ prædicata, adeoque h. l. ad campum, quod agmini debetur: *rapit campam agmine.*——451. *obrupto* Montalb. *adrupto* nonnulli. vid. Notam.——452. *heu triſtia* ſec. Rottend.——453. *ruinis* Goth. tert.——454. *ruit* in multis, in aliis *volans*, tum in nonnullis: *ruit omnia, late Antevolans:* eleganter et hoc: ſic Medic. Leid. Zulich. Parrhaſ. cum Goth. tert.——455. *Ante ſonant* Mentel. pr. *ad l. fluctus* Parrhaſ.——456. *victor* alter Hamb. et Leid. *victor R. heros* Goth. tert. *Retheus in hoſtes* Dorvill. Alii aliter peccant. Eſt τὸ Ῥοίτειον, inde Ῥοιτήϊος.——457. *denſis* Sprot.

Camerti aſſimulata ſupra 224. Eadem mox, Turno fratre in diſcrimen adducto, iterum in aciem prodit v. 468. In quo nihil erat, quod minus probabile videri debebat. Poteſt quis ſubito terrore fugere, idem recipere animum et in diſcrimen redire.

450. *rapit*, ducit concitate: elegantius quam ducit. *atrum* ad pulverem refer. 451 ſqq. Comparatio ex Homero ducta: ſed variata egregie et ornata novis acceſſionibus: Iliad. δ, 275 ſqq., non vero Iliad. ν, 334 ſqq. comparari et Maroni obtrectari debebat. *abrupto ſidere*, magnifice pro abrupta nube, quæ nimbum, procellam, facit. Auſus hoc videtur poëta, cum ſemel *ſidus* de tempeſtate dicere ſollenne ſit, quoniam ſub certorum ſiderum ortu vel occaſu tempeſtates fiunt. *abruptis procellis* Ge. III, 259. *abruptis nubibus* Æn. III, 199 dixerat. Similiter *præceps* dictum occurrere memini. *dabit ille:* tempore futuro hæc ἐναργῶς extulit: quo ipſo nos in expectationem rei rapit tamquam adhuc futuræ. 456. *ductor Rhœteius*, Trojanus: v. ſup. III, 108. 457. Bene Servius: denſentur, ut cuneatim dimicent,

Adglomerant. Ferit enſe gravem Thymbræus Oſirim,
Archetium Mneſtheus, Epulonem obtruncat Achates,
Ufentemque Gyas; cadit ipſe Tolumnius augur,
Primus in adverſos telum qui torſerat hoſtis;
Tollitur in cœlum clamor verſique viciſſim
Pulverulenta fuga Rutuli dant terga per agros:
Ipſe neque averſos dignatur ſternere morti;
Nec pede congreſſus æquo, nec tela ferentis
Inſequitur: ſolum denſa in caligine Turnum
Veſtigat luſtrans, ſolum in certamina poſcit.
Hoc concuſſa metu mentem Juturna virago

458. *Agglomerat* alter Hamb. et Goth. pr. *Ferit ante* Goth. pr.—— 459. Corruptelas nominum vid. ap. Burm., nam enotare piget poſt tot millena inutili forte opera enotata. Suſpicor tamen ſine adſpiratione ſcriptum fuiſſe *Arcetium*.——461. *torſit in* Rom. *torſerit* Leid. *haſtis* Bigot.——463. *per hoſtes* alter Menag.——464. *adverſos* aliquot Pier. et edd. vett., uſque ad Ald. tert. a Naugerio caſtigatam, quæ *averſos* dedit: recte. Nam membra hæc ſunt: fugientes—congreſſos cominus—eminus petentes ſe telo: omnes omittit. Ge. Fabricius verum vidit; etiam Cuninghamus; Heinſius poſt Cerdam non æque. *adverſus* Leid.——465. *æquo* jam Commelin. ex Palat. dedit. *Nec pede congreſſos nec equo* vett. edd., niſi quod Ven. 1484 *congreſſos equo*. Monuit jam Pierius fere omnes Codd. habere: *congreſſos æquo*; ſaltem pauci ſcripti, ut Parrhaſ. Ven. et Goth. tert., *nec equo* exhibent. Ita tamen Servium, quem habemus, legiſſe manifeſtum eſt. *congreſſus* Goth. ſec. et Ed. pr. Burm.—— 466. *denſo* Rom. *in* aberat Goth. pr. Sprot. et edd. vett. pr. et Mediol. ——467. *in certamine* ſec. Hamb.——468. *Hinc* Oblong. Pierii. *Hæc* alii ap. Pier. *Hic* Parrhaſ. et Ven. *e. manu* Goth. tert.

dimicent. 458. *gravem* non ſatis definiit poëta, quo ſenſu accipi vellet, nec refert: nam ſimpliciter ornat; fortem exponit Servius. Refero ad auctoritatem, dignitatem, annos. 460. Comparant verba Iliad. π, 558. De Tolumnio ſup. 258. 266. 466. Sic Hector Patroclum inſequitur Iliad. π, 731. *tela ferentes*, inferentes, ut ſup. quoque XI, 872, h. adortos ſe, contra ſtantes.

468. *Juturna virago.* Servius;

Aurigam Turni media inter lora Metiſcum
Excutit, et longe labſum temone relinquit;
Ipſa ſubit, manibuſque undantis flectit habenas,
Cuncta gerens, vocemque et corpus et arma Metiſci.
Nigra velut magnas domini cum divitis ædis
Pervolat, et pennis alta atria luſtrat hirundo,
Pabula parva legens, nidiſque loquacibus eſcas;
Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circum
Stagna ſonat: ſimilis medios Juturna per hoſtis

469. *Metiſcum* tuentur vett. edd. et codd. cum Grammaticis apud Heinſ. Solus Fulgentius de continentia *Methyſcum*, Μέθυσκον, interpretatur, ebrioſum. v. ad Auſon. Epiſt. XIV, 16.——470. *longo* Dorvill. *lapſum a. t.* Goth. tert. *reliquit* Heinſ. codd.——472. *et vocem* Zulich.——474. *et pennis* conſtans libb. ſcriptorum et edd. lectio. *pinnis* Ed. Junt. *pennas* alter Menagii. *pernix* ſec. Rottend. *penitus* Parrhaſ., quod Maſvic. expreſſit.——475. *p. petens* Hugen. *n. l. aufert* a m. pr. Rottend. ſec. *eſcam* Goth. pr.——476. *p. variis* Goth. tert., perperam. vid. Not. Bene Jul. Sabin. vacuis, id eſt, magnis vel altis. Aliter ſup. II, 761.——477. *volat* Parrhaſ. et Leid. a m. pr. cum Goth. tert., ſed *ſonat* exquiſitius: volat cum cantu. *ſonant* Medic. (a m. pr.). *ſonans* duo Burm.

vius: virago dicitur mulier, quæ virile implet officium. Eum ſequuntur alii. Argutius dictum puto quam verius. Virago et virgo prorſus eandem vim habent: ſed alterum antiquius adeoque epico carmine dignius. Hinc apud poëtas virago Pallas, Diana, Nympha: ut παρθένος, παρθενική. Quod vero Juturnæ h. l. tribuit Maro, ſublectum eſt Homeri exemplo Iliad. ε, 835 ſqq., ubi Pallas, dejecto Sthenelo, Diomedis currum ſimili modo regit. Sed locus ille plus dignitatis habet, quam hic, in quo verſamur.

473. Exemplum hujus comparationis, quantum quidem conſtat, ante Maronem non occurrit aliud. Niſi itaque poëta is, unde ductum eſt, intercidit: eſt hoc inter inventa Maronis. Obſervanda autem ars in re tenui et humili ornanda et amplificanda. *Nigra hirundo:* ut domeſticam deſignet, non ripariam, ut Scaliger obſervavit. Dicam potius hirundinem ruſticam deſcribi, ἀκανθυλλίδα, quæ dorſo nigro cæruleſcente eſt: et agi hic non de palatio urbano, ſed de villa aliqua, illa docent: *nunc porticibus vacuis, nunc humida circum Stagna volat:* quæ in urbe non facile quæras. *penitus* in interiora domus penetrando. cf. ſup. v. 256. 263. 475. Suavis verſus: *parva* cum dilectu! ut paullo ante *vacuis* declarat

Fertur equis, rapidoque volans obit omnia curru;
Jamque hic germanum, jamque hic oſtentat ovantem;
Nec conferre manum patitur: volat avia longe.
Haud minus Æneas tortos legit obvius orbis,
Veſtigatque virum, et disjecta per agmina magna
Voce vocat. Quoties oculos conjecit in hoſtem,
Alipedumque fugam curſu tentavit equorum:
Averſos toties currus Juturna retorſit.
Heu, quid agat, vario nequidquam fluctuat æſtu;
Diverſæque vocant animum in contraria curæ.

478. *rapit omnia* Parrhaſ. a m. pr. et alter Hamb. *curſu* aliquot Pier. et Burm. cum ejuſdem Ed. pr.——479. *Atque hic* eadem Ed. pr. *oſtendit* eadem et cæteræ vett. edd. Primus Pierius e Rom. notat *oſtentat*, receptum ab Heinſio, cum Goth. a m. ſec. Gud. et Leid. idem offerrent: adde Goth. pr.——482. *et* abeſt Ed. pr. Burm. *dejecta* Oudart. a m. ſec. Sprot. et Hamb. pr. cum Goth. pr. edd. vett. Ven., uſque ad Egnatianam emendationem. In fine *magna* Medic. et cæteri Heinſ. omnes, Goth., tum edd. vett. omnes: ut *magna voce* jungatur. At *agmina longa* primus Pierius ex aliquot ſuis notavit: in quibus tamen Romanus non erat; hinc recepit prima, ni fallor, ed. Commel. e Palat., inde edd. Pulmann., et hinc cætt. vulgg., in his Dan. Heinſius: adverſus codicum, ut vidimus, auctoritatem: ideoque nunc alterum retraximus.——484. *fuga curſum* apud Schol. Horatii Cruqu. I Od. 27. *tentabat* Zulich. a m. pr.——485. *Adverſos* Goth. tert. et aliquot ſcripti apud Burm. cum ed. pr. *quotiens* Zulich. *curruus* vett. apud Pier., ut ſup. v. 671. *curſus* ſec. Moret. *receſſit* alter Menag.——486. *quid agam* alii apud Serv. ex Æneæ perſona.——487. *animo* tert. Rottend.

declarat ſpatia porticus et amplitudinem. *nidis loquacibus* pro pullis, νεοσσοῖς τρύζουσι.

480. *Nec conferre manum*; cum Ænea, ait Serv. Nam alios perſequitur. 481. Ut *legere veſtigia, oras, vias*, eſt perſequi, ſic *legit* h. l. *Æneas* *tortos orbes*, obliquas et implicitas vias, ut Servii verbis utar (cf. inf. 743), pererrat ac pervagatur. 482. *disjecta per agmina* impetum ruentis currus declarat, quo diſſipati cedunt ordines. 483. 484. Quoties e longinquo Turnum animadverterat;

Huic Meſſapus, uti læva duo forte gerebat
Lenta, levis curſu, præfixa haſtilia ferro,
Horum unum certo contorquens dirigit ictu.
Subſtitit Æneas, et ſe collegit in arma,
Poplite ſubſidens: apicem tamen incita ſummum
Haſta tulit, ſummaſque excuſſit vertice criſtas.
Tum vero adſurgunt iræ, inſidiiſque ſubactus,
Diverſos ubi ſenſit equos currumque referri,
Multa Jovem et læſi teſtatur fœderis aras,
Jam tandem invadit medios, et Marte ſecundo
Terribilis, ſævam nullo diſcrimine cædem
Suſcitat; irarumque omnis effundit habenas.

489. *levi curru* Bigot. et pr. Hamb. *levi curſu* Gud. et alii apud Burm. cum Goth. ſec. *levis lato* alter Hamb. *præfixo* alter Menag. conf. ſup. V, 557.——490. *uno* Parrhaſ. *torquens* Dorvill. *derigit* Medic. cum Romano.——492. *ſubſiſtens* alter Menag. *ſummam* Rom.——494. *inſurgunt* Vratiſl. *ſubactis* pars codd. apud Burm. cum ejuſd. ed. pr. et Mediol. In Mentel. pr. adſcripta gloſſa: id eſt *repulſis*, quod non aſſequor; ſed nec vulgatum ſatis diſerte exponunt Intpp. Nam, ſi *ſubactus* eſt coactus, jejuna fit oratio. Accipio *ſubactus*, ut domitus, victus, δαμασθεὶς, de ira, propter inſidias, quibus petitum ſe viderat. Sic alias *adactus*, permotus.——495. *Diverſos ſubſenſit* Gud. *ubi ſentit* Medic. et aliquot alii cum Goth. tert. *Diverſos*, in diverſam partem actos: quis dubitet?——496. *læſas* Menag. pr. *ſævi* Oudart. *teſtatur* Heinſ. ſecundum Pierium e libb. potioribus. Vulgg. *teſtatus*, unde lenior erat oratio.——497. *et Marte ſecundo, Terribilis*, interpungi poſſe in Servianis notatum eſt: et hoc præferam.——499. *effudit* aliquot codd. et edd. *perfundit* Parrhaſ.

verterat eumque inſequebatur ſic, ut jam aggredi vellet etc. *tentare* h. l. pro aſſequi, attingere: ſaltem in eo eſſe, ut aſſequaris. Videtur autem (conf. v. 465) Æneas pedes incedere. 491. *ſe collegit in arma*, int. in clipeum, quo texit ſe, ὑφιζάνων, *ſubſidens*. Res paſſim obvia. 492. Ennium Annal. XIV *tamen induvolans ſecum abſtulit haſta Inſigne*, ante oculos fuiſſe Macrobius contendit VI, 1, pag. 578. 494. *inſidiis ſubactus*, ira propter inſidias ſibi factas victus. vid. Var. Lect. 494. Sic ſup. X, 813. 814. 499. Servius: " et hic mode-
" rate

Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine cædes
Diverſas, obitumque ducum, quos æquore toto
Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troïus heros,
Expediat? tanton' placuit concurrere motu,
Juppiter, æterna gentis in pace futuras?
Æneas Rutulum Sucronem (ea prima ruentis
Pugna loco ſtatuit Teucros), haud multa moratus,
Excipit in latus, et, qua fata celerrima, crudum
Tranſadigit coſtas et crates pectoris enſem.

500. *Qui mihi—qui carmine* Leid.——503. *tanto* Rom. et alii apud Pier. et bini Goth. *tanto'* ed. pr. Burm., ſed *tanton* tuentur Medic. et alii: tum Servius. Conf. ſup. ad X, 668.——506. *morantem*, qui Æneam haud multum moraretur adverſus eum pugnando, Rom. et pars Pierianorum et Heinſiani omnes, interque eos Mediceus cum Goth. tert. *moratur* Goth. ſec. *moratum* Sprot. a m. pr., a ſec. *moratus*. *moratum* etiam Servius agnoſcit et interpretatur. Eſt igitur etiam hic locus ex iis, in quibus ſententiæ ratio et natura omnem librorum auctoritatem evicit. Requiritur enim *moratus*: idque jam a vett. inde edd. vulgatum per Aldd. et cæt.——507. 508 *crudo—enſe* Aldd. et quæ hinc profectæ, invitis libris omnibus, uſque ad Commelin., qui meliorem lectionem e Palat. induxit. *enſem Tranſadigit coſtas* exquiſitius dictum, h. adigit trans coſtas: ſic quoque ſup. v. 275. 276. Sic *transfigere haſtam, exigere enſem per coſtam*, et alia dixit Maro. *Tranſadiit* aliquot Burm. cf. ſup. 274.

"rate locutus eſt. Nam Ennius dixit: *irarumque effunde quadrigas.*"

500. Erant ſuperanda nunc tot alia loca de congreſſibus pugnantium, ipſius quoque Æneæ et Turni. Hinc invocatio dei alicujus. Servius laudat Statium X Theb. 825.
503. 504. pro vulgari; Fierine potuit, ut gentes duæ mox in unum coalituræ tam atroci pugna concurrerent?
505. 506. *ea prima ruentes Pugna loco ſtatuit Teucros*, h. e. Æneam cum comitibus per ordines ruentem, cum impetu diſcurrentem, dum inſequitur Turnum, nunc autem, eo dimiſſo, cum proximo quoque congreſſum, *ea pugna* primum *loco ſtatuit*, conſiſtere fecit: ſollennis orationis inverſio, pro communi: ad eam primum pugnam Teucri, fuſe adhuc per ordines ruentes, ſubſtiterunt.
507. *Excipit in latus* docte, pro, excipit, vulnerat, in latere.

Turnus equo dejectum Amycum, fratremque Diorem,
Congressus pedes: hunc venientem cuspide longa,
Hunc mucrone ferit; curruque abscisa duorum
Suspendit capita, et rorantia sanguine portat.
Ille Talon Tanaimque neci fortemque Cethegum,
Tris uno congressu, et mæstum mittit Onyten,
Nomen Echionium, matrisque genus Peridiæ;
Hic fratres Lycia missos et Apollinis agris,
Et juvenem exosum nequidquam bella Menœten

509. *Dioren* aliquot Burm.——510. *Congressos* Goth. alter.——511. *cursuque* Ed. pr. Burm. *abscisa* Medic. *abscissa* apud Serv. ad II Æn. 533, et sic Dorvill. cum nonnullis edd. vett. etiam Aldinis. *accisa* Goth. tert.——513. *Thalon* Medic., et a m. pr. *Tanamque: Talum, Tagum,* et *Talainq. Tanainq. Thalainq. Thalarumq. Tagarumq. Talarimque* alii. Vera nomina vix habemus: nam in istis nihil est Latinæ indolis. Debent autem esse Latinorum nomina, ut *Cethegus.*——514. *Onyten,* Ὀνύτην, melius quam *Oniten, Onithem, Orontem, Omentem.*——515. *Nomine Echionium* plerique Pier. cum Medic. et aliis. Sed *nomen* (κατὰ) doctius jam antiquitus editum. *Nominechionium* Rom. *nomine chionium* Leid. et Goth. sec. *Thonium* alter. Perperam Catrœus a Burm. laudatus: *Erichthonium.* Mox *Perideæ* Parrhas. *Pericliæ* Exc. Burm. et Goth. tert. *Perrichiæ* pr. Hamb.——516. *Tunc* Zulich. *Et frat.* Serv. ad III, 8. *arvis* pr. Hamb. pro var. lect. Non recitat duorum juvenum nomina.——517. *Menætem* Arusian. *Menetem, Menentem, Meontem, Monentem, Moventem,* depravationes.

tere. *qua fata cel.* ὅθι—μάλιστά τε καίριόν ἐστι. *crudum* pro cruento: ut et sup. X, 682.

509. Ergo Amycus et Diores filii Priami. conf. sup. V, 297. I, 221. Diversi ab hoc Amyco sunt, quos lib. V, 373. IX, 772. X, 704 vidimus. 500. 511. Comparare solent Iliad. *υ*, 461. 462. 513. *Ille,* Æneas. *mæstum,* ipsa morte, puto, quam subiturus erat. Servius tristem, severum, σκυθρωπὸν, exponit. *Nomen Echionium:* quoad nomen, nomine, Echionis filium. Ita tandem fieri potest, ut nomen per filium explicetur: uti et *genus* mox. Nec vero de Echione Thebano cogitandum. 516. *Hic,* Turnus. *Lycia et Apollinis agris:* respicit Patara cum templo Latonæ et liberorum. 517—520. Egregie ad miserationem

Arcada: piſcoſæ cui circum flumina Lernæ
Ars fuerat, pauperque domus; nec nota potentum
Limina; conductaque pater tellure ſerebat.
Ac velut inmiſſi diverſis partibus ignes
Arentem in ſilvam et virgulta ſonantia lauro;
Aut ubi decurſu rapido de montibus altis
Dant ſonitum ſpumoſi amnes, et in æquora currunt,
Quiſque ſuum populatus iter: non ſegnius ambo
Æneas Turnuſque ruunt per prœlia; nunc, nunc

518. *qui c.* Dorvill.——519. *Lar fuerat* conj. Heinſii: ab ipſo ſpreta. *Advenerat* Dorvill. *parentum* Ed. pr. Burm. et Goth. tert. Zulich. a m. ſec.——520. *Limina* e Colot. et Mediceo jam ab Urſino, Cerda, Heinſio et Marklando commendatum, receptum eſt a Burmanno: etiam a Cuninghamo pro eo, quod per ſcriptos et editos vulgatum: *Munera.* Satis utique frequentia *potentium limina*, vel ex Horatii Epod. II nota; ſed ea ipſa res dubitationem facit, an h. l. in ſedem exquiſitioris vocis venerit *potentum munera*, h. obſequia, officia ſalutandi, comitandi, et ſic porro. Sic etiam Servius interpretatur.——521. *At* Goth. ſec., et hoc malim.——522. *Ardentem* Medic. cum Leid. et Reg. *lauri* alius Leid., minus docte. v. Not.——523. *procurſu* uterque Hamb. et Parrhaſ. *percurſu* Goth. tert., utrumque vitioſe.——524. *æquore* Hugen. et Zulich. a m. pr., et a m. ſec. *ad æquora. verrunt* Parrhaſ.——525. *populatur* tres ap. Burm.——526. *in prælia* aliqui apud Burm. et Pier.

rationem faciendam ornavit locum: idque eo ſagacius fecit, quod ſtatim atrox rerum facies ſuccedit: *Ac velut* etc. Similis elegantiæ locum vide apud Ovid. Met. III, 582 ſqq. *Lerna* autem etſi Argivi agri, fluvius et palus, non tamen a confiniis Arcadiæ multum abeſt. Ex Evandri autem copiis fuiſſe putandus.

521 ſqq. Hic jam variavit ea, quæ ſup. lib. II, 304 ſqq. poſuerat, ubi vide Notam. Comparatio utraque in Homero et Apollonio obvia. cf. loca ſup. ad II, 304 ſq. laudata. De priore inprimis cf. Iliad, λ, 155. Apollon. I, 1026 ſq. vid. ſup. X, 405. 522. ſilvam lauream intellige: poſito generi ſubjungit formam ſeu ſpeciem, ex more; pro virgultis laurorum, lauris, doctius dixit *virgulta lauro*, ut *virgulta ſonantia ſilvis* ſup. III, 442. VI, 704, ubi vid. Var. Lect. 525. *quiſque ſuum populatus iter:* graviter pro, decurrens, ſed cum vaſtatione agrorum. 526. *per prælia*, ordines pugnantium, aciem. 527. *Fluctuat ira:*

Fluctuat ira intus; rumpuntur nefcia vinci
Pectora; nunc totis in volnera viribus itur.
Murranum hic, atavos et avorum antiqua fonantem
Nomina, per regefque actum genus omne Latinos,
Præcipitem fcopulo atque ingentis turbine faxi
Excutit, effunditque folo; hunc lora et juga fubter
Provolvere rotæ: crebro fuper ungula pulfu
Incita nec domini memorum proculcat equorum;
Ille ruenti Hyllo, animifque inmane frementi,
Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet:

527. *rapiuntur* Parrhaf. *nefcia rumpi* Zulich. a m. fec.——528. *in pugnam* alter Hamb.——529. *fonantes* Hugen.——530. *que* abeft Parrhaf. Zulich. et Exc. Burm.——531. *ingenti* Rom. et Donat. cum Goth. fec. *immanis* Zulich. *t. montis* pro var. lect. Oudart.——532. *Excipit* Medic. quod malim amplecti. *Excutit* accipiendum pro, percutit. *Hinc* fec. Rottend.——533. *Involvere* Goth. fec., ut fup. v. 292 *oppofitis a tergo involvitur aris.* In fine verfus idem: *curfu*, tert. *paffu*.——534. *memorum domini* Parrhaf.——535. *Ilo* vel *Hilo* ante editum. *Hyllo* Heinfius e Medic. et Mentel. reftituit: notum nomen; accedit aliorum: *Hylo*.——536. *ærata* tentabat Jo. Schrader., quia follennius hoc. *in tempora* Zulich.

ira: Jam fup. IV, 530 Dido *magno irarum fluctuabat æftu:* petita rei imagine ab aqua effervefcente et æftuante: quæ, dum vas eam non capit, luctatur et allaborat, ut erumpat. conf. Lucret. III, 298. 299. Hinc plenum aqua vas *rumpitur:* vocabulo follenni de copia; cf. ad Tibull. II, 5, 84. Sic *rumpuntur horrea meffibus*. Itaque nunc *rumpuntur pectora*, exæftuante ira, quam vix continere poffunt.

529. *hic*, Æneas effe debet, nam Latinum occidit: et cf. inf. v. 638. *fonantem* h. crepantem, jactantem, dixit: ut alias *fonare*, eft loqui, commemorare. 530. *actum*, exactum, ductum, procedens; omnes ejus majores regia fuerant dignitate. Mirifice argutantur Intpp. 531. *turbine* docte pro jactu, fed cum rotationis notatione. 532. provolutus ille eft fubter currum; impeditus habenis et rotis. Ita *lora* et *rotæ* eum provolverunt fubter juga, currum. Equi *nec memores domini* ad miferationem dicti funt.

535. *Ille*, Turnus. 536. *aurata ad tempora*, aurata galea tecta,

Olli per galeam fixo ſtetit haſta cerebro.
Dextera nec tua te, Graium fortiſſime, Creteu,
Eripuit Turno; nec dI texere Cupencum,
Ænea veniente, ſui; dedit obvia ferro
Pectora: nec miſero clipei mora profuit æreі.
Te quoque Laurentes viderunt, Æole, campi
Oppetere, et late terram conſternere tergo;
Occidis, Argivæ quem non potuere phalanges
Sternere, nec Priami regnorum everſor Achilles;
Hic tibi mortis erant metæ; domus alta ſub Ida;

537. *fixa* aliquot Pier., ex interpolatione eorum, qui non viderunt, *fixo* eſſe ex Virgilii more pro *transfixo* cerebro. Recepit tamen *fixa* Cuningham.——538. *Rheteu* alii apud Pierium; alii *Reteu*, *Ræteu*, quod eſſet Ροιτεὺς, *Cretheu*, *Cereu*. *Creteu* ſtatim a principio editum. Præferendum tamen hic erat *Cretheu*, quod Rom. et Medic. tuentur; et eſt notum nomen Κρηθεύς; alius ejuſdem nominis jam ſup. IX, 774 erat memoratus. Bis autem poëtam eodem nomine uti in obſcurioribus his viris quid vetuit?——539. *Cupencum* ex ſcriptis Pier. et ſuis reſtituit Heinſius. Accedit Servius: "Sane ſciendum, Cupencum Sabinorum lingua ſacerdotem vocari." Eſt adeo Italicum nomen: et repetiit Silius IV, 537. Vulgo *Cupentum* legebatur: *Tupentum* Ed. pr. Burm.——541. *miſeri* Goth. tert. *æris* Rom. Medic. et alii Pier. et Heinſ., omneſque Goth. Erſ. cum edd. vett. et Schol. Statii Theb. I, 102. Erroris cauſſa in promtu eſt. *ærei* lectum eſt jam inde ab Ald. pr.——542. *campis* Medic.——543. *lato* pr. Hamb. et Exc. Burm. cum Goth. ſec., ſicque olim conj. Heinſius: minime probandum. Nam τὸ *late* efficacius ad magnitudinem declarandam, et amat id poëta. *terræ* Ven.——545. *verſor* pr. Hamb. *averſor* Leid.

tecta, ut vſ. ſq. 537. *fixo* h. l. transfixo. 538. Græcum Cretea puta fuiſſe ex Arcadibus. *dii ſui* ſ. propitii, ut alibi; ſeu, quorum in tutela erat; ſeu, quod ſuſpicari licet, quod ille ſacerdos erat. 543. ἐναργέστερον præ hoc eſt Homericum: πολλὸς ἔκειτο παρήορος ἔνθα καὶ ἔνθα Iliad. η, 156. In tota autem narratione hac a v. 538 variatæ orationis ars obſervanda eſt. 546. Æolus ex Lyrneſſo Myſiæ ſub Ida, qua parte poſtea Æolis regio patuit: cf. Burm. ad Ovid. Met. XII, 109, ut videatur poëta fabulam ignotam etiam h. l. eſſe ſequutus. Ex ea capta erat Briſeis, Hippodamia. *mortis metæ*, θανάτου τέλος, vel τέκμαρ; quatenus ipſa mors pro meta eſt. Alias etiam *vitæ meta* recte dicitur. *Hic tibi m. e.*

Lyrneſſi domus alta, ſolo Laurente ſepulcrum.
Totæ adeo converſæ acies, omneſque Latini,
Omnes Dardanidæ: Mneſtheus, acerque Sereſtus,
Et Meſſapus equum domitor, et fortis Aſylas,
Tuſcorumque phalanx, Evandrique Arcades alæ.
Pro ſe quiſque, viri ſumma nituntur opum vi.
Nec mora, nec requies; vaſto certamine tendunt.
Hic mentem Æneæ genetrix pulcherrima miſit,
Iret ut ad muros, urbique adverteret agmen

547. *Lyrneſſi*, verum. Quis non ex Homero novit? Depravationes vide apud Burm.——548. *Tota* Par.——551. *phalans* Dorvill. et h. l., ſcilicet ex corrupto pronuntiandi genere ſuperiorum ætatum. *Arcades* repoſuit Heinſ. e codd. ſuis et Pier., ut ſup. XI, 685, dederat tamen jam idem Commelin. e Pal. Vulgo: *Arcadis*.——552. *Pro ſe quiſque viri*: verba repetita ex lib. V, 501. Exemplum ex Attio in Meleagro laudat Urſin., ubi etiam *Pro ſe quiſque*: quod inter imitationis exempla perperam refert. Etiam alterum hemiſtichium Ennianum eſſe Servius monet: *ſumma nituntur opum vi*; etiam Macrob. VI, 1, p. 573. cf. ſup. IX, 532.——553. *ſummo c.* Bigot. e ſup. verſu.——554. *Hinc* duo Mentel.——555. *everteret* Goth. tert.

m. e. m. colorem orationis comparant cum Iliad. *η*, 104. *υ*, 390. Sed proprie huc ſpectat Iliad. *π*, 787 *ἔνθ' ἄρα τοι, Πάτροκλε, φάνη βιότοιο τελευτή.* 548. *converſæ* h. l. inter ſe ad pugnandum: ut *συστρεφθείς*.

554. *Hic mentem*; conſilium immiſit, indidit, Venus: *pulcherrima*, tantum ornans epitheton. Male repugnat Cerda cum al. Cæterum in ſqq. cum jam noviſſima totius belli et carminis parentur: ea quidem ipſi urbi Laurentum propius admovere voluit poëta, ut omnia eſſent ipſa rerum ſpecie et hominum frequentia anguſtiora; utque peripetia aliqua etiam hæc eſſet, cum antea Trojanorum caſtra oppugnata eſſent a Latinis, ut nunc eadem fortuna transferretur ad Latinos. Bona etiam Servii obſervatio: "Sane bona, inquit, "uſus eſt œconomia, ut diceret inſtinctu numinis profectum eſſe Æneam ad civitatis "excidium: nam incongruum "fuerat, occupatum bello per "ſe tale cepiſſe conſilium." Immo incongrua eſt cauſſa. Sed facit poëta hoc, ut ipſi conſilio major auctoritas accedat

Ocius, et ſubita turbaret clade Latinos.
Ille, ut veſtigans diverſa per agmina Turnum,
Huc atque huc acies circumtulit: adſpicit urbem
Inmunem tanti belli, atque inpune quietam.
Continuo pugnæ adcendit majoris imago;
Mnesthea Sergeſtumque vocat fortemque Sereſtum,
Ductores, tumulumque capit; quo cetera Teucrum
Concurrit legio; nec ſcuta aut ſpicula denſi
Deponunt. Celſo medius ſtans aggere fatur:
Ne qua meis eſto dictis mora. Juppiter hac ſtat.
Neu quis ob inceptum ſubitum mihi ſegnior ito.
Urbem hodie, cauſſam belli, regna ipſa Latini,

556. *cæde* duo Rottend. *Latinus* Goth. pr.——558. *aciem* multi apud Burm., propius ad vulgarem formam de acie oculorum. Sed *ad noſtras acies* Lucret. aliquoties.——559. *quietem* Rom.——560. *accendit pugnæ* Goth. tert. *accedit* Ed. pr. Burm. *Mavortis* Hugen. *origo* Zulich. a m. pr.——561. *Sereſtumque v. f. Cloanthum* Parrhaſ., interpolate ex Æn. I, 222. 510 et al. locis. cf. ad I, 611. IV, 288. *Sereſtus* indubitate legitur X, 541.——562. *rapit* Ed. Ven. Burm.——563. *ſcuta et ſp.* Ed. pr. Burm. *haut ſp.* Goth. tert. *feſſi* Zulich. a m. ſec.——564. *medio* pr. Menag. et Goth. tert. Sic ſaltem *Celſus medio* eſſe debebat.——565. *hic ſtat* Donatus ad Terent. Phorm. II, 1. *aſtet* Zulich. a m. pr. *aſtat* Erf.——566. *Ne*, *Nec*, *Heu quis*, aberratur.

dat deæ monito. 556. *clade:* proprie, metu cladis, captæ urbis.

560. In ſeqq. adumbratur Allocutio militum. Brevitas et aſperitas in ea commendanda venit. 565. *Jupiter hac ſtat:* hac parte, h. pro noſtra parte. Reſpicit ſcilicet fœdus a Latinis violatum. Ennianum eſſe Macrobius VI, 1 monuit, ex Annal. VII *Non ſemper veſtra* (an *noſtra?*) *evertit: nunc Jupiter hac ſtat.* 567. *cauſſam belli.* Servius ait: quia illic erat Lavinia. Cerda ad Amatam refert: ut inf. v. 600. Immo vero, ut in *regna ipſa Latini* pro regia, graviore uſus eſt verbo poëta, pro auctore belli, h. urbe Latinorum, qui bellum intulerant. Quod Latinis tribuendum erat, urbi tribuit. Sic et v. 572 accipiendus.

Ni frenum adcipere et victi parere fatentur,
Eruam, et æqua solo fumantia culmina ponam.
Scilicet exspectem, libeat dum prœlia Turno
Nostra pati; rursusque velit concurrere victus?
Hoc caput, o cives, hæc belli summa nefandi.
Ferte faces propere, fœdusque reposcite flammis.
Dixerat, atque animis pariter certantibus omnes
Dant cuneum; densaque ad muros mole feruntur.
Scalæ inproviso, subitusque adparuit ignis.
Discurrunt alii ad portas, primosque trucidant;

568. In Oblongo vs. 569 ante hunc erat collocatus. *et dicto p.* Sprot. et alii apud Burm. cum binis Goth. Petitum ex lib. III, 189, ubi vide. *Urbem* et *victi* ad sensum, non grammatice, positum. Cæterum hunc versum quosdam per figuram Græcam exposuisse, observat Servius, ut esset: *ὁμολογοῦσι μέλλειν λαβεῖν.* Sane ad vulgarem formam erat: *ni fatebuntur se velle accipere.* Sed mutato tempore et omissione *τοῦ velle* opus erat, ut a vulgari recederet oratio.——569. *f. fulmina* Vratisl.——571. *rursumque* Zulich.——572. *Hæc* qu. Moret. *Hic* pr. Hamb. *Hoc* capit Goth. tert. *O capita, o cives* Zulich. *o duces* Mentel. pr. *hoc belli* sec. Rottend. et Dorvill. Mira vitia, quæ adscribere piget. vid. Not.——573. *properi* plerique Pier., doctius; ut sup. v. 85, item Menag. pr. et a m. pr. pr. Hamb. cum Erf. *reponite* Ed. pr. Burm.——575. *cuneos* sec. Moret.——577. *primosque fatigant* pr. Moret. alter Hamb. cum Oblongo Pierii.

piendus. 568. *Urbem* et *victi* ad sensum, non grammatice, positum. conf. Var. Lect. 572. *caput belli et summa* est ipsa Laurentum urbs, quatenus illa caput est populi bellum gerentis. conf. ad 567. De Turno quis tandem hic cogitet? 573. *fœdusque reposcite flammis.* Nescio, an nimis argute dixerit poëta, si flammam sacrorum fœderi feriundo respexit. Malim accipere simpliciter: illato urbi igni reposcite id, quod fœdere jam pepigerant Latini.

575. Ipsi certatim, certantes inter se, *Dant cuneum,* faciunt, ut toties *dare* nostro poëtæ. 576. *Scalæ improviso:* nota figura verbum petendum ex altero membro, *apparuerunt, prolatæ, admotæ sunt.* 577. *primos:* Bene Servius: qui primi

Ferrum alii torquent, et obumbrant æthera telis.
Ipſe inter primos dextram ſub mœnia tendit
Æneas, magnaque incuſat voce Latinum;
Teſtaturque deos, iterum ſe ad prœlia cogi;
Bis jam Italos hoſtis; hæc altera fœdera rumpi.
Exoritur trepidos inter diſcordia civis:
Urbem alii reſerare jubent, et pandere portas
Dardanidis, ipſumque trahunt in mœnia regem;
Arma ferunt alii, et pergunt defendere muros:
Incluſas ut cum latebroſo in pumice paſtor
Veſtigavit apes, fumoque inplevit amaro;
Illæ intus trepidæ rerum per cerea caſtra

578. *intorquent* idem et in fine *pennis.*——579. *dextra* Ven.——581. *T. Deos ſe invitum ad* lectio e Donato a Ge. Fabricio illata recte iterum ejecta eſt ab Heinſio. *in prœlia* Goth. tert.——582. *Bis victos hoſtes* Oudart. *hæc jam altera* Medic. a m. ſec., nervoſius utique Heinſio judice.——585. *trahant* pr. Moret., quod Heinſio impenſe arridebat, ut antea ſit *juvent:* quod non aſſequor. *in prælia* alter Hamb.——586. *Arma fremunt* Bigot., ut ſimile ſit illi: *fremit arma juventus.* Lapſus librarii non infelix! lapſus tamen. *et* deeſt Hugen. et Parrhaſ.——587. *I. veluti l.* Medic. et pr. Hamb. *in* abeſt Hamb. ſec. et Ed. pr. Burm.——588. *Inveſtigat opes* a m. ſec. Hamb. pr.——589. *per cerea clauſtra* Goth. tert., minus eleganter. *Cerea caſtra* hinc petivit Claudian. de R. P. II, 125. 126.

mi ad portas erant obvii, ſcilicet ſtationem agentes. 582. Variat orationem: *hæc jam altera,* pro bis ruptum fœdus, bis Italos hoſtes factos: cf. ſup. 212 ſqq. et VII, 263. 285. 585. trahunt regem ad muros, haud dubie dedendæ urbis et renovandi fœderis cauſſa. Nihil apertius.

587 ſqq. Accipiendum de fumigatione, qua, ut favos eximat mellarius, expelluntur alvearibus apum examina: cf. Ge. IV, 229. Comparationem Apollonio ſublegiſſe Maronem ſatis jam monuerunt Intpp. Locus eſt de Bebrycum fuga lib. II, 130 ſqq., ubi Brunck. laudat Lycophr. 293, noſter vero ad urbanorum diſcurſationem et trepidationem tranſtulit, et ornamenta varia adjecit: v. c. πέτρῃ ἐνὶ eſt *latebroſo in pumice*; καπνιᾷν eſt *fumo implere amaro*; *veſtigavit*

eſt

Discurrunt, magnisque acuunt stridoribus iras;
Volvitur ater odor tectis; tum murmure cæco
Intus saxa sonant; vacuas it fumus ad auras.
Adcidit hæc fessis etiam fortuna Latinis,
Quæ totam luctu concussit funditus urbem.
Regina ut tectis venientem prospicit hostem,
Incessi muros, ignis ad tecta volare;
Nusquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni:
Infelix pugnæ juvenem in certamine credit

590. *alas* Zulich. a m. sec. Qui lectionum varietatem captat, potest huc advocare Ge. IV, 202. 203, sed est vitium ex altero natum: *aras*, quod alter Menag. adhuc habet. *iram acuere* etiam pedestris oratio frequentat.——591. *Solvitur* Goth. tert. *intus odor* sec. *castris* alter Menag. *nunc* ante Heinf. lectum. *tunc* nonnulli: *et* alii. Sed *tum* jam Pier. e suis commendaverat.——592. *in auras* tres apud Burm.——593. *hic fessis* Goth. sec.——594. *totam in l.* Parrhas. *tanto in luctu* Hugen.——595. *venientes p. hostes* Dorvill. *conspicit* Oblong. et alii Pier., perperam.——596. Turbatum in prima voce. *Incessi* vett. edd., et in his Egnat. e Servio. *Incendi* propagatum inde ab Ald. pr. Hinc utrumque passim editum, a nonnullis, ut a Cerda, *Inscendi*, ex emendatione Canteri non mala, si ex libris nihil haberemus, quod probari posset. In multis Pier. et in Heinf. fere omnibus, add. Erf., *Incendi* occurrit; quod ex *Inscendi* natum videtur; in Rom. *Incensi*, in aliis Pierianis *Incessi*, quod et in Medic. a m. sec. (nam pr. *Incedi* dederat) et unus Mentel. pro var. lect., item bini Goth. (in tert. *Incendi*) exhibent. Firmat id Servius: *Incessi*, invadi, cum Arusiano Messio et Eutyche apud Heinf. et imitatio Statii XI Theb. 361, iterum occupavit edd. per Commel. Steph. Plant. *ignis ad* Heinf. c. Medic. et al. Vulgo *ignesque ad*. In Zulich. erat *ignem ad t.*——598. *juvenem pugnæ* pr. Hamb. et Gud., quem vertit pro invenit: et ἀορίστως accipiendum: *trepidæ rerum*, sollenni (conf. sup. I, 178) ornatu, pro *trepidæ* simpliciter: trepidæ de rebus, propter res, propter casum repentinum; in trepidis rebus constitutæ, ἀμηχανῆσαι. 591. 592. tantum ad exornandam comparationem valere debent; subnati ex verbis Apollonii: ἐπιπρὸ δὲ λιγνυόεντι Καπνῷ τυφόμενοι. Studium ornatus videmus vel in his *fumus amarus*, *ater odor*. Omissa in fine ad v. 592 applicatio comparationis: Similis fortuna et trepidatio nunc erat in urbe Latinorum.

593. Nova calamitas afflixit Latinos casu Amatæ. *fessis* dixit,

Exſtinctum; et, ſubito mentem turbata dolore,
Se cauſſam clamat, crimenque, caputque malorum;
Multaque per mæſtum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu diſcindit amictus,
Et nodum informis leti trabe nectit ab alta.
Quam cladem miſeræ poſtquam adcepere Latinæ:
Filia prima manu flavos Lavinia crinis
Et roſeas laniata genas, tum cetera circum
Turba, furit: reſonant late plangoribus ædes.

verborum ordinem malim, ne ambigua ſit ſententia. Jungendum enim *in pugnæ certamine.* Tum *in* abeſt Gud. et quibuſdam Pier. *a certamine* Rom. *in certamina* Ven.——599. *et* abeſt Gud. et pr. Menag. *dolore eſt* Goth. tert.——600. *exclamat* ed. Junt.——601. *efflata* vel *afflata* item *dolorem* in nonnullis Pier.——602. *diſcingit* Goth. ſec.——603. *Ac* apud Lactant. de Perſec. c. 30. *infamis* Vratiſl. et Dorvill. *informem* Zulich. a m. pr. *ab alto* Gud. a m. pr.——604. *poſtquam miſeræ* Goth. tert.——605. *flavos* omnes Pier. et, quantum video, Heinſiani omnes. *floreos* ex ſcriptis nulli præterquam quos Giphan. Ind. Lucret. excitat, et quod in Leid. ac Mentel. pr. *floros* fuiſſe ſuſpicatur Burm. Servius tamen: "Antiqua, inquit, lectio *floreos* habuit, id eſt florulentos, pulchros; et eſt ſermo Ennianus. Probus ſic adnotavit: neotericum erat *flavos*; ergo bene *floreos*: nam ſequitur: *et roſeas laniata genas.* Accius in Bacchis: *Nam florei crines vide, ut propexi jacent.* In iiſdem: *Et lanugo florea nunc demum irrigat.* Pacuvius Antiopa: *Cervicum floreos diſpergit crines.*" Hactenus Servius; cui adde quos laudat Burm. Probi acumen nihili eſt: et omnino vix inducor, ut cultiſſimum poëtam duram et antiquatam vocem probaſſe credam. *Floreos*, puta diſſyllabum factum, unus Egnatius recepit, quantum video, et e recentioribus Cuningham. ——606: *lacerata* ſec. Moret.——607. *latæ:* haud dubie vitioſa lectio, quam miror Heinſium revocaſſe. Burmannus obſervat jam Cerdam et P. Da-

dixit, ſc. malis, ut jam toties vidimus, et jam animis fractos. 600. *caput*; ut ſup. XI, 361 de Turno: *o Latio caput horum et cauſſa malorum.* 603. Mortem Amatæ jam expectare nos fecerat ſup. vſſ. 62. 63. Nec pro odio illa ſuo in Æneam ſuperſtes Turno eſſe debebat. Sed infame hoc mortis genus poëtam maluiſſe mirum videri debet. Scilicet nec hoc ad ſui ſæculi ſenſum attemperavit, nec ad noſtram opinionem eſt dijudicandum; eſt enim hoc genus mortis heroicum ac tragicum, h. e. carminibus et tragœdiis Græcorum frequentatum,

Hinc totam infelix volgatur fama per urbem.
Demittunt mentis; it fcisfa vefte Latinus,
Conjugis adtonitus fatis, urbifque ruina,
Canitiem inmundo perfufam pulvere turpans:
Multaque fe incufat, qui non adceperit ante
Dardanium Ænean, generumque adfciverit ultro.
  Interea extremo bellator in æquore Turnus
Palantis fequitur paucos, jam fegnior, atque
Jam minus atque minus fucceffu lætus equorum.

P. Danielem aliofque fic edidiffe: fine codicum utique auctoritate, et verba faltem Donati notæ præfixa fequutos: *latæ clamoribus ædes:* nam Medic. unus laudatur, is vero emendatus a fec. m. *late*; hocque poëtæ ufus et rei natura poftulat: *refonant late.* Tum *clangoribus* Oblong., item Mentel. fec. et Hugen. cum Goth. tert. *clamoribus* Medic. Pierii.——612. 613. Hi duo verfus defiderantur in Rom. Medic. et aliis vetuftis, tranflati huc ex lib. XI, 471. 472, omiffi etiam a Cuninghamo et a Brunckio. *Multum fe* Zulich. *incufans* duo Burm. et Goth. tert. *quod* Zulich. *acceperat* alter Hamb. *adc. ultro* Oudart. pro var. lect.——613. *acciverit* Ed. Ven. Burmann., item Zulich. Hugen. Leid. Sprot.

tatum. Multa exempla in iis funt, quæ congeffit Cerda. Nobile adeo leti genus ex antiquo more, inprimis in feminis. Sic Jocafta laqueo fpiritum interclufit, Epicafte Homero dicta Od. λ, 277 fqq. Sic mater Ulyffis, Anticlea, ap. eund. Sic Clite ap. Apollon. I, 1063. Sic Phædra et aliæ. Hanc adeo mortem prætulit poëta hiftoriarum fidei, qua apud Servium Fabius Pictor Amatam inedia fe interemiffe tradiderat. At Pifo apud Victor. O. G. R. 13 fimpliciter: *interfecto Latino* (in pugna cum Rutulis) *mortem* Laviniam *fibimet confciviffe. Nodum leti* egregie dixit pro nodo letifero; et *letum informe* pro turpi, fœdo, eximie! 611. Pathos habet verfus et miferationem facit; *immundo* fimpliciter ornat, ut Ge I, 81. Scilicet κόνιν αἰθαλόεσσαν reddidit, quæ non modo de cinere foci in propinquo ftantis (ut Iliad. σ, 23 de Achille), fed et de pulvere occurrit Odyff. ω, 315. *Canitiem terra atque infufo pulvere fœdans:* præiverat jam Catullus LXIII, 224, ut etiam monitum a Guellio.

614. Revocandum in animum, quod Turnum Juturna ad extremos ordines deduxerat: fup. 483 fqq. 616. triftis et follicitus *fucceffu equorum*, quos viribus ac curfu deficere tandem videbat. Ergo *fucceffus* h. l. non eft fortunæ, fed proceffus,

Adtulit hunc illi cæcis terroribus aura
Conmixtum clamorem, adrectasque inpulit auris
Confusæ sonus urbis et inlætabile murmur.
Hei mihi! quid tanto turbantur mœnia luctu?
Quisve ruit tantus diversa clamor ab urbe?
Sic ait, adductisque amens subsistit habenis.
Atque huic, in faciem soror ut conversa Metisci
Aurigæ, currumque et equos et lora regebat,
Talibus occurrit dictis: Hac, Turne, sequamur
Trojugenas, qua prima viam victoria pandit;
Sunt alii, qui tecta manu defendere possint.
Ingruit Æneas Italis, et prœlia miscet:
Et nos sæva manu mittamus funera Teucris.
Nec numero inferior, pugnæ nec honore recedes.

617. *huc* pr. Hamb. a m. sec. *cæcis illi* Rom. a m. pr. *clamoribus* Zulich. a m. sec. et Goth. tert.——618. *que* abest Parrhas. *arreptasque* Ed. pr. Burm.——620. *Ei* vel *Heu* multi. *quod t.* Zulich. a m. pr.——621. *Quidve* Zulich. et Parrhas. *Quis venit t.* Erf. *tantos* tres Burm. *ad urbem* tert. Rottend. et Hugen.——622. *et ductis* Zulich. a m. pr.——623. *hic* Gud. a m. pr. *hinc* alter Hamb.——624. *currusque* vett. edd. *currumque* ed. Ald. tert. dedit: idque libb. Pier. et Heins. tuentur cum binis Goth. conf. IX, 12. *currum qui* duo Rottend. *tenebat* Gud. a m. pr. et pr. Moret.——625. *Ac* Dorvill.——627. *possint* e præstantioribus Pier. et suis Heins. pro vulg. *possunt*——628. *Ingruet* Hugen. *Irruit* Montalb. et a m. pr. Zulich. Tum *I. A. armis* apud Serv. ad XI Æn. 311. *I. A. et talis* Zulich. *præmia* Goth. sec. *miscent* sec. Moret.——629. *multa manu* Zulich.——630. *neque* e Bersm. MS. Cuningham. *recedens* Gud. a m. pr. *recedas* Bigot.

sus, procursus equorum, cujus velocitas sensim sensimque imminuebatur. Videtur poëta vocem exquisitiorem ad significatum minus frequentem traduxisse. 617. *cæcis terroribus,* quorum caussam ignorabat. 621. *diversa ab urbe,* in diversa parte sita: clamor enim ei a tergo oritur. 627. Verborum color comparatur cum Iliad. *ν,* 312 sqq. 629. *mittamus funera;* alias adjectum: neci, Orco: et *mittamus f. Teucris,* pro Teucrorum funera: h. corpora. 630. *numero* sc. funerum,

Turnus ad hæc:
O ſoror, et dudum, adgnovi, cum prima per artem
Fœdera turbaſti, teque hæc in bella dediſti;
Et nunc nequidquam fallis dea; ſed quis Olympo
Demiſſam tantos voluit te ferre labores?
An fratris miſeri letum ut crudele videres?
Nam quid ago? aut quæ jam ſpondet Fortuna ſalutem?
Vidi oculos ante ipſe meos, me voce vocantem,
Murranum, quo non ſuperat mihi carior alter,

631. *Turnus ad hæc.* Deſunt hæc Gud. et Exc. Burm. Contra Leid. ſupplet: *humili reſpondet talia voce.*——632. *O ſoror, o. d.* Goth. pr. et tert. Vulgata accipienda: *O ſoror agnovi, et dudum quidem, c.*——633. *atque hæc* Oudart.——635. *Præmiſſam* Hugen. *perferre* quatuor Burm. et Goth. tert. cum Rom.——636. *miſeri fratris* apud Macrob. IV, 2.——637. *Nam quid ego?* Montalb. pr. Hamb. a m. ſec., ſicque Ed. P. Danielis; et placere poteſt. Cf. tamen X, 675. *aut quam jam* Mentel. a m. ſec. *ſpondit* Gud. *ſpondet jam* Dorvill. et Goth. pr. Totus verſus deerat Regio.——638. *oculos ipſe ante meos* Zulich. *oculis meis* quidam editi apud Quinctil. IX, 3, p. 812, quo Burmannus remittit ſuper hoc loquendi genere.——639. *quod* Reg. *non fuerat* Medic. a m. pr. et pars codd. ap. Burm. cum Goth. ſec. Vulgare pro doctiore: *ſuperat* pro eſt. cf. III, 339 et al.

rum, h. cæſorum. Ita Servii interpretatio lucem accipit. Durius eſſet: *m. f.* immittamus mortes.

632. Non eſt acerbe a poëta exigendum, ut argumenta exponat diſerte, quibus agnoverit Turnus deam ſororem. Sufficit eveniſſe multa inopinato et a cauſſis obſcuris inde a v. 225 ſeqq. Potuit quoque in habitu vel motu corporis aliquid eſſe, quod deam argueret. cf. ſup. Exc. XIII extr. ad lib. I. Similiter res ſe habet in loco, quem comparare ſolent, Iliad. ε, 815. 634. *fallis*, λανθάνεις, latere vis. 638. Non reprehendendum erat a Grammaticis, in ſuperioribus, vſſ. 529 ſqq. Murrani cæde narrata non adjectum eſſe hoc, quod Turni ante oculos ejuſque nomine invocato ea facta eſt. Poteſt utique poëta nunc illud factum fingere, et phantaſma eſt præclarum, quod animo Teucri obverſatum dici poterat. Sic ſup. IV, 460. 461 de Didone; et ſæpe alii poëtæ. Ornatius autem

Oppetere ingentem, atque ingenti volnere victum.
Occidit infelix, ne noſtrum dedecus Ufens
Adſpiceret; Teucri potiuntur corpore et armis.
Exſcindine domos, id rebus defuit unum,
Perpetiar? dextra nec Drancis dicta refellam?
Terga dabo? et Turnum fugientem hæc terra videbit?
Uſque adeone mori miſerum eſt? vos o mihi Manes
Eſte boni: quoniam ſuperis averſa voluntas.
Sancta ad vos anima, atque iſtius inſcia culpæ
Deſcendam, magnorum haud umquam indignus avorum.
Vix ea fatus erat; medios volat, ecce, per hoſtis

640. Idem fere verſus ſup. lib. X, 842.——641. *Urens*, *Uſeus*, aberratt.——644. *ne D.* Menag. pr. *dextra Drancis hæc* Parrh. *Dranci* maluerat olim Heinſ., forte tamquam magis poëticum.——645. *et* aberat Leid. Mentel. pr. Moret. ſec. et Reg., quod placet. *videbo* Rom.——646. *eſt* abeſt Goth. tert.——647. *adverſa* Medic. Gud. et multi alii ap. Burm. cum tribus Goth. et Ed. pr. et Mediol., perperam. *averſa* recte jam in edd. Venetis. Senſus: quoniam deorum ſuperorum voluntas, numen averſum eſt, vos, o dii inferi, ſitis mihi propitii.——648. Pro *Sancta* Goth. tert. *Cauſa*, forte pro *Caſta*; ſed alterum eodem ſenſu plus dignitatis habet. Sic et ὅσιος pro ἁγνός. *neſcia* idem Goth. tert. cum altero Menag. Macrob. III, 3 et Ed. pr. Burm. Reliqui ſcripti et editi conſtanter *inſcia*, quod cur poëta, metro vi illata, maluerit, equidem ignoro.——649. *Deſcendet* Dorvill.——650. *volat ille* Hugen.

autem extulit Maro, quod ſimpliciter Iliad. ε, 467 κεῖται ἀνὴρ etc. 641. *Uſens*, v. ſup. 460. De eo lib. VII, 744 ſqq. 646. *Uſque adeone m.* Neronis voce celebratum hemiſtichium ap. Sueton. Ner. 47. *Manes* hic ſunt dii inferi, ut alibi quoque; *boni*; propitii, ut Ecl. V, 65. Sententia vſſ. 646. 647 fere eadem quæ ſup. XI, 51. 52, quoniam deorum ſuperorum voluntas, numen, averſum eſt: vos, o dii inferi, ſitis mihi propitii. 648. *culpæ*, ignominiæ, fugæ.

650. Labefactum Turni animum nunc impellit, utque Æneæ occurrat, permovet, nova res: Sacæ vulnerati et orantis miſc-

Vectus equo spumante Saces, adversa sagitta
Saucius ora, ruitque inplorans nomine Turnum:
Turne, in te suprema salus; miserere tuorum.
Fulminat Æneas armis, summasque minatur
Dejecturum arcis Italum, excidioque daturum;
Jamque faces ad tecta volant. In te ora Latini,
In te oculos referunt; mussat rex ipse Latinus,
Quos generos vocet, aut quæ sese ad fœdera flectat.
Præterea regina, tui fidissima, dextra
Occidit ipsa sua, lucemque exterrita fugit.
Soli pro portis Messapus et acer Atinas
Sustentant aciem. Circum hos utrimque phalanges
Stant densæ, strictisque seges mucronibus horret
Ferrea: tu currum deserto in gramine versas.
Obstupuit varia confusus imagine rerum

651. *Saces* Heins. e Medic. et aliis vetustioribus. Vulgo *Sages*. aliquot *faces*.——655. *Disjecturum* Sprot. et Leid., vitiosius Ven. *Devecturum*. *Italis arces* Montalb. *excidiumque* pr. Moret.——656. *Ad te ora* Ed. pr. Burm.——658. *in fœdera* pr. Hamb. a m. sec. *flectet* Leid. *mittat* Oblongus, non male: *se mittat*, demittat, inclinet.——659. *tua f.* alter Hamb. *tuis* Bigot.——661. *Atinas* jam sup. XI, 869 commemoratus: in aliquot Pier. et Burm. *Asylas*, quia is et supra cum Messapo jungebatur, v. c. v. 550; et hinc in aliis corrupte *Asilas*, *Asilus*, *Asillas*, *Atiras*.——662. *acies* Medic. et alii ap. Burm.——663. *Sages* Zulich.——664. *diverso* in Ven. Interrogationem alii apponunt.

miseratio. Expressit locum Statius XI Theb. 239 sqq. 654. *Fulminat:* grave vocabulum, cujus vim nulla vulgari voce assequaris. Stragem eum late facere significat. Voce jam Ge. IV, 561 usus est. cf. inf. v. 700. 657. *mussat* h. l. tacite deliberat. Manet tamen notio, quæ sup. XI, 345 et 454 atque inf. 718 redit, ut mussare sit, non audere aperte dicere. Eodem redeunt alia apud Cerdam et al. 659. *tui fidissima*, pro vulgari, in te, tibi; ad formam illius: tui amantissima: inflexum. 660. *exterrita:* quod sup. 599 dixerat: *subito mentem turbata dolore*, in furorem acta. 664. *deserto*

in

Turnus, et obtutu tacito ſtetit. Æſtuat ingens
Uno in corde pudor, mixtoque inſania luctu,
Et Furiis agitatus amor, et conſcia virtus.
Ut primum diſcuſſæ umbræ, et lux reddita menti:
Ardentis oculorum orbis ad mœnia torſit
Turbidus, eque rotis magnam reſpexit ad urbem.
Ecce autem, flammis inter tabulata volutus
Ad cœlum undabat vortex, turrimque tenebat:
Turrim, conpactis trabibus quam eduxerat ipſe,
Subdideratque rotas, pontiſque inſtraverat altos.
Jam jam fata, ſoror, ſuperant; abſiſte morari;

666. *obtuitu* aliquot apud Burm. conf. VII, 250.——667. *Uno in corde* recepit Heinſ. e melioribus etiam h. l., ut ſup. X, 871, ubi iidem verſus legebantur. Vulgo, *Imo in c.*, quod majorem vim habere in tali loco nemo dubitet, etſi alterum exquiſitius dictum concedam, pro, una in eodem corde. Cumque ea lectio *unus* et *imus* ſemper incerta fluctuare ſoleat: alteri non tantum tribuendum arbitror, ut *Imo* expellatur. *Una* Sprot. ſec. Moret. Dorvill. *in corde dolor* uterque Hamb. a m. ſec. Bigot. Goth. tert. *mixtaque* Goth. ſec. *veſania* Reg.——668. *At F.* tert. Goth. *agitatur* alter Hamb ——669. *et vox* aliquot Burm. In fine *eſt* Medic. et aliis deerat: hincque ſublatum ab Heinſ.——670. *oc. acies* Goth. tert. et Dorvill., ſed hic alterum in marg.——671. *ad m. reſpicit u.* alter Hamb. *proſpexit* Ven. *conſpexit* Leid.——672. *volvtis* Leid. et Hugen. ad vulgarem formam.——673. *petebat* pro div. lect. prior Hamb. et Zulich.——674. *compactam* alter Hamb. et Dorvill. *qua* Goth. ſec. *duxerat* Parrhaſ. et Montalb., perperam. vid ſup. VI, 630.——675. *inſtraverat* lectum inde ab Ald. tert. firmatumque codd. Pier. et Heinſ. *intraverat*, vitioſe, ed. Dan. Heinſii. At *inſtruxerat* edd. vett. cum Mediceo Pierii, Dorvill. Goth. pr. Erf.; mutatum idem in nonnullis in *exſtruxerat*.

in gramine, extremo campo: ſup. v. 614. 668. *Furias* ad deſperatas Laviniæ nuptias refer.

669. *umbræ*, quia in vulgari ſermone *caligo mentis* dicitur. 672. Turrim ex feriore ævo heroicæ vitæ intulit poëta. Admovebatur ilia muris ab oppidanis, ut inde deſuper et ex alto hoſtis miſſilibus peti poſſet. *Tabulata* ſunt turris contignationes, v. ſup. lib. II, 463. 464. *vortex flammis volutus* eleg antius quam vertex flammarum. 675. *pontiſque* quibus diſcurſus fieret per turres et muros. vid. ſup. IX, 170

Quo deus, et quo dura vocat Fortuna, ſequamur.
Stat conferre manum Æneæ, ſtat, quidquid acerbi eſt,
Morte pati: nec me indecorem, germana, videbis
Amplius. Hunc, oro, ſine me furere ante furorem.
Dixit, et e curru ſaltum dedit ocius arvis; 681
Perque hoſtis, per tela ruit; mæſtamque ſororem
Deſerit, ac rapido curſu media agmina rumpit.
Ac veluti, montis ſaxum de vertice præceps

678. *acerbum eſt* Serv. ad Æn. II, 750. Sicque Goth. pr. Tum melius, puto, interpungitur poſt *Morte*, ut ſit: *Stat, quidquid acerbi eſt Morte, pati.* ——679. *neque m.* Reg. Parrhaſ. bini Goth. et Probus in Grammatica: ſicque editum a Cuninghamo. *non indec.* Dorvill.——680. *Hoc* pr. Hamb. *luere* Zulich. a m. pr. In archaiſmo in *furere furorem* nemo hærebit; ſed quod a viris doctis illuſtratum et expoſitum volebam, hoc erat: quam vim h. l. habeat *ante.* Servius exponit: "prius quam ad eum veniam, ut pugnam mente concipiam et inſtructus furore in bella prorumpam." Digna Grammatico interpretatio, non poëta! Cerda: *priuſquam moriar* ſupplet; quod æque putidum. Atqui in his et ſimilibus obmuteſcunt ſummi viri. Niſi vitio coinquinatus eſt verſus, eſt utique inter eos, quos poëta, donec emendaret, rudere, ne hiarent, complevit. Alias facile poterat ſuccurri: *ſine me furere, alma, ſ.*, vel *ſine me inſanire furorem.* Certe *ante* prorſus alienum. Sine me, o ſoror, indulgere furori huic meo, hoc eſt iræ, virtuti, ut congrediar cum Ænea, etiam, ſi fatalis mors inſtet.——681. *a curru* pr. Hamb. *armis* ſec., ſed *arvis* eſt ex more poëtæ, in arva, in terram, χαμᾶζε.——682. *et tela* tres Burm.——683. *trepido* Goth. tert.

170 et 530. 680. *ante*, ante quam *morte patiar quicquid acerbi eſt*; ſed vid. Var. Lect.

684 ſeqq. Comparatio ex ipſa rerum natura unicuique facile poëtæ obvia. Nec tamen ignorare potuit Virgilius, eam jam ab Homero tractatam Iliad. ν, 137 ſqq. Heſiod. Scut. 374 ſqq. 437. Ex Virgilio profecerunt alii etiam Guellio et Cerdæ laudati, Statius VII Theb. 744 ſqq. Valer. Fl. VI, 631 ſqq. Add. Taſſus *Gieruſ. lib. XVIII, St.* 82. Sed omnium diligentiſſimus in ornamentis Q. Calaber lib. I, 694 ſqq. lib. II, 378—385. Maronis laudem cumulat oratio elaborata et phantaſmatum dilectus ſimulque ἐνάργεια. 685. 686. variat orationem pro vulgari: avolſum vento ſeu imbre ſeu vetuſtate. *ſublapſa vetuſtas* ſaxi,

Cum ruit, avolſum vento, ſeu turbidus imber
Proluit, aut annis ſolvit ſublabſa vetuſtas,
Fertur in abruptum magno mons inprobus actu,
Exſultatque ſolo; ſilvas, armenta, viroſque
Involvens ſecum: Disjecta per agmina Turnus
Sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuſo
Sanguine terra madet, ſtriduntque haſtilibus auræ;
Significatque manu, et magno ſimul incipit ore:
Parcite jam, Rutuli; et vos tela inhibete, Latini;
Quæcumque eſt Fortuna, mea eſt; me verius unum
Pro vobis fœdus luere, et decernere ferro.
Diſceſſere omnes medii, ſpatiumque dedere.
At pater Æneas, audito nomine Turni,

685. *ventis* ſec. Moret.——686. *Proruit* Bigot. *Profluit* tres apud Burm. *ſublata* duo ibid., ſicque ap. Schol. Cruqu. Horat. III Od. 30. *ſublaxa* Goth. pr. *ſubcaſſa* Parrhaſ.——687. *magno tunc* Ed. pr. Burm. *ictu* Ed. ead., tum multi codd. Pier. Heinſ. et Goth. ſec., nonnulli a m. ſec. Sed hoc Pierio placere non debebat. *agi*, moveri, deturbari, docte dictum: hincque *actus*.——689. *Dejecta* Oudart. et Zulich., perpetua varietate; vide modo v. 655.——691. *ſtriduntque* ad vetuſtiorum Pier. et ſuorum ductum Heinſ. repoſuit. Vulgg. *ſtridentque*. vid. ſup. IV, 689. et Ge. IV, 556. *que* aberat Sprot.——692. *increpat ore* facile cuique in mentem veniat: ſic tamen poëta hic noluit: ut tot alia, argutius dicta, quibus carere maluit.——694. *me juſtius unum* Sprot. ex gloſſa.——696. *mediis* Dorvill.

ſaxi, pro ſaxo ſublabſo vetuſtate: traducto attributo. 687. *actu* exquiſite, impetu, impulſu. *mons* pro ſaxo, ut augeat phantaſma, *improbus*, ingens, ut al. 688. 689. His exornatur res, et increſcit admiratio. Hæc multo ἐναργέστερα et ad ſenſum efficaciora fiunt, ſi Græca compares, aut ſi ad ſimplicitatem orationis vulgaris ſingula redegeris.

690. 691. Simplicibus verbis eadem dicta Iliad. ν, 789 et v. 692. Comparari ſolent cum Iliad. γ, 81, Odyſſ. ω, 529 ſqq. 692. magna voce inſit. 694. *verius* eſt, juſtius eſt, me unum pro omnibus rupti fœderis pœnam luere, ut jam Serv. Nota nunc vocis *verus* ſignificatio vel ex illo Horatiano: *Metiri ſe quemque ſuo modulo ac pede verum eſt.*

697 ſqq. Præclarus locus: primum in exhibenda impatientia

Deſerit et muros; et ſummas deſerit arcis;
Præcipitatque moras omnis; opera omnia rumpit;
Lætitia exſultans, horrendumque intonat armis:
Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipſe, coruſcis
Quum fremit ilicibus, quantus, gaudetque nivali
Vertice ſe adtollens pater Apenninus ad auras.
Jam vero et Rutuli certatim, et Troës, et omnes
Convertere oculos Itali, quique alta tenebant
Mœnia, quique imos pulſabant ariete muros;
Armaque depoſuere humeris. Stupet ipſe Latinus,
Ingentis, genitos diverſis partibus orbis,
Inter ſe coiiſſe viros, et cernere ferro.

700 *exſultat* Oudart. et Sprot. *horrendiſque* Parrhaſ. *inſonat* pr. Hamb. a m. ſec. vid. ſup. VIII, 239 et al.——701. *Athos* Medic. et alii; atque ſic Ald. ſec. et cætt. At veteres edd. cum codicum majore parte *Athon*: quam male Servius pro vera lectione venditabat, metro perperam metuens. Eſt Ἄθως. Monuit quoque Benedictus. *et quantus* Reg.——703. *ſe tollens* Goth. tert.——705. *qui alta* et *qui imos* Dorvill.——706. *altos* Oudart. *abiete* Moret. ſec.——708. *Ingentes* ante Heinſ. Tum *diverſi partib. orbis* Maronis mos poſtulat. Sicque jam conj. Heinſ.——709. In Heinſianis et Burm. *coiſſe* vitioſe expreſſum. Cæterum memorabile exemplum hic

tientia moræ et feſtinatione, tum in phantaſmate miræ heroum magnitudinis et ſpeciei corporis. *Præcipitatque moras omnes*, ornate, h. omnia, quæ eum morari poterant, feſtinanter agit. 700. *intonat armis*, tantus corporis ſpecie, *quantus Athos*. Etiam Hector apud Homerum Iliad. ν, 754 ὥρμήθη ὄρεϊ νιφόεντι ἐοικώς, ſed ornatius Maro ſingula montium nomina ponit, quod efficacius ad ſenſus impulſus eſt. Ne autem quis cum Spencio Polym. p. 248 ſimulacra deorum montium cogitet moneo: Sic tota vis et δεινότης poëticæ imaginis perit, quæ alioqui multum ex illo habet, quod εὐφαντασιῶδες dicere licet. Duxit hinc Miltonus magnificum ac ſublime illud Satanæ phantaſma: *dilated ſtood, Like Teneriff or Atlas, unremov'd: His ſtature reach'd the ſky, and on his creſt Sat Horrour plum'd. Parad. loſt* IV, 984. *Cum fremit* ventorum procellis; hinc et *coruſcæ* ilices, variante variato arborum motu luce et umbra. Sic ſupra I, 164 *ſilvis ſcena coruſcis*. 709. *cernere*, decernere,

Atque illi, ut vacuo patuerunt æquore campi,
Procursu rapido, conjectis eminus hastis,
Invadunt Martem clipeis atque ære sonoro.
Dat gemitum tellus: tum crebros ensibus ictus
Congeminant. Fors et virtus miscentur in unum.
Ac velut, ingenti Sila, summove Taburno,

hic versus prodit librorum in manifestam corruptelam conspirantium; quo quis abuti possit in auctoritatem codicum elevandam. Legitur enim in Romano juxta ac Mediceo, et in cæteris Pierianis et Heinsianis omnibus, it. in Erf., adversus metrum: *viros et decernere ferro.* Unus erat Pier., a quo aberat *et*, quod et Goth. sec. ignorabat cum aliis, quos Ursin. viderat, qui et Faërnum sic emendasse testatur. Sequuntur codicum vitium edd. vett., quantum video, omnes, exceptis iis, quæ ex Egnatii recensione Ven. 1507 profectæ, in quibus *et cernere:* hoc etiam Ge. Fabricius recte repetiit, hincque alii. Auctoritatem faceret jam per se satis magnam, ratio poëtica: sed *cernere* etiam firmat Seneca Ep. 58, tum Quinctil. et Priscian., teste Heinsio, inprimis autem Servius, docta in Nota ad h. l. et *cernere* etiam a m. sec. in Mentel. erat emendatum. Post virorum doctorum observationem nunc constat, *cernere*, κρίνειν ἀγῶνα, pro decernere, jam Ennio esse frequentatum. conf. Heinf. ad h. l cum Cerda et Burm. ——710. *p. pulvere* Zulich. a m. pr. Jo. Schrader. tentabat: *ut vacui patuerunt æquora campi.*——711. *conjectisque* Medic., ut Heinf. tradit. Sed Fogginii diligentia dedit a m. pr. *colectique*, et a sec. *conlectis:* hoc etiam Rom. exhibebat. Etiam Bigot. *collectis*, Goth. tert. *disjectis.*——712. *simul ære* sec. Menag.——713. *crebris ictis* Medic. (a m. pr.) et Gud. a. m. pr. ——714. *Congeminat* sec. Rottend.——715. *Sila* diserte Medic. et al. In aliis, et in edd. vett., nec non in Servio *Syla.* In Rom. *silva*, ut supra erratum Ge. III, 219, et ut h. l. ab aliis errari Servius monet. *Sylla* Dorvill. a m. sec. *sub monte Taburno* ap. Serv. ad Ge. III, 219.

cernere, cf. Var. Lect. 710. conf. v. 696. 712. *Invadunt Martem:* elato spiritu, pro, incipiunt pugnam, cf. IX, 186. *clipeis atque ære sonoro:* utrumque de clipeis collisis. Infra 724 repetitur: *Concurrunt clipeis.* 714. *Fors et virtus.* Non fors Turni, Æneæ virtus: sed pugnantes non modo virtutem præstant, sed et casum ac fortunam in ictibus et vulneribus inferendis observant.

715. Ornatissima comparatio: facile cuivis obvia, sed tam splendide et magnifice vix a quopiam tractata. Nam tenuiter Apollon. lib. II, 88. 89. Sed ipse Maro jam pugnam taurorum copiose tractaverat in Georg. III, 217 sqq. Cum quo conferre juvabit Oppian. Cyneg. II, 43 sqq. Ornat notionem silvæ positis nominibus celebriorum silvarum, Silæ in Bruttiorum agro (vid. sup,

Cum duo converſis inimica in prœlia tauri
Frontibus incurrunt, pavidi ceſſere magiſtri;
Stat pecus omne metu mutum, muſſantque juvencæ,
Quis nemori imperitet, quem tota armenta ſequantur;
Illi inter ſeſe multa vi volnera miſcent,
Cornuaque obnixi infigunt, et ſanguine largo
Colla armoſque lavant; gemitu nemus omne remugit:
Haud aliter Tros Æneas et Daunius heros
Concurrunt clipeis. Ingens fragor æthera conplet.
Juppiter ipſe duas æquato examine lances

716. *converſi* alter Menag. *diverſis* Menag. pr. et Goth tert. *c. inter ſe prælia* Zulich. a m. pr. *in* abeſt alteri Menag.——719. *Quis nemori* Heinſ. tandem reſtituit e Medic., tum Rom. aliiſque Pier.; adde Goth. ſec. Vulgo lectum: *Quis pecori*. Porro *imperet et* aliquot Pier. et Burm. *ſequuntur* Sprot. et duo alii Burm.——720. *prælia miſcent* Gud. Sed alterum figuratius.——721. *infigunt obnixi* Parrhaſ.——722. *rigant* Oudart. a m. ſec., ex interpretamento τȣ̃ *lavant*. *lavunt* aliquot Pier.——723. *Non aliter* duo Goth. et pars Pier. *Lavinius heros* pr. Moret.——724. *fr. a. pulſat* Oblong.——725. *Jupiter ille* Bigot., ut toties. vid. lib. VII, 110. *ex agmine* Parrhaſ. Goth. pr., ut toties alibi. *æquato pondere* Goth. tert.

ſup. Var. Lect. ad Ge. III, 219) et Taburnum, in Samnio (vid. Ge. II, 38). 717. 718. 719. Valent hæc ad pugnæ atrocitatem declarandam. *muſſantque*. conf. ſup. 657. *nemori*, pro paſcuis, ſaltu: ut in Ge. v. c. II, 216 et v. h. l. Heinſ. 720. Cf. Ge. III, 220 ſqq.

725. 726. 727. Apud Homerum Jovem fata Hectoris et Achillis Iliad. χ, 209 ſqq., Achivorum et Trojanorum Iliad. ϑ, 69 libra expendere: notum eſt: ſed ibi alterutrius exitium jam inſtare declaratur; quod ſequutus eſt Miltonus in præſtantiſſimo loco lib. IV, 996 ſqq. Expreſſerat idem in Memnonis et Achillis pugna Æſchylus in ψυχοϛαϲία, niſi quod Κηϱσὶν ſubſtituerat Animas, obſervante quoque Euſtath. p. 1266, 38. p. 699, 31. et

Suſtinet, et fata inponit diverſa duorum; 726
Quem damnet labor, et quo vergat pondere letum.

727. *aut quo* complures ſcripti Heinſ., tum Parrhaſ. et Goth. ſec. ac tert. Poſſunt hi videri ad Servii exemplum interpretationem inſtituiſſe, ſicque edidit Cuninghamus ex Hulſ. et Nonio p. 177, laudato Caſtalione Obſſ. Dec. III, 9. Monet tamen eſſe hoc duriſſimum, quod in *Quem damnet* ſubſtituendum ſit *voti*; quodque *labor* ſit virtus, quæ alterum victorem reddat. Poteſt *aut* ſervari etiam ex noſtra interpretatione; nam ſæpe pro copula occurrit. Neſcio, an procedat, ſi quis *τὸ labor* ſic ſumat: *Quem damnet, labor* eſt Jovi, laborat Jupiter, dubitat, deliberat, *Quem damnet* (leto) *aut quo* vel *et quo* etc. Sed vid. Not.

et Plutarch. de aud poët. p. 15, conſpicitur quoque in patera Etruſca apud *Lanzi* (To. II *Saggio di Lingua Etruſca* p. 224) quam ad Hectorem retulerat Winckelmann. in Mon. ined. Maro ad diverſum phantaſma Interpretes avocare debebat: ad magnitudinem pugnæ et expectationem exitus, quam ea faciebat. Non modo homines ſuſpenſi expectant, ſed ipſi dii; ipſe Jupiter libra pugnantium fata trutinat, ſed æqua adhuc lance nec in alterutram partem propenſa. *Quem damnet labor, quo vergat pondere letum:* prægnans oratio. Videamus primum de poſteriore, quod eſſe debebat proprie, utra lanx pondere vergat (*καταῤῥέπει*) eoque ipſo mortem denuntiet. *letum* itaque pro ipſa lance dixit. Jam prius membrum *quem damnet labor* equidem ſic accipio, ut eandem ſententiam more ſuo bis exponat poëta: quem *damnet* ſc. leto, quem morti deſtinet iniqua ſua fortuna, calamitas ſua; ſeu *labor* ſimpliciter pugna, ut *πόνος, μόχθος*. Video alios ſic accipere, ut ſit pro: qui damnetur et addicatur labori; Scaliger vero: a quo fruſtra labor ſuſcipiatur. Nondum damno meam rationem. At Servius contraria juncta putabat: " id eſt, inquit, quem voto liberet labor præliandi, parta ſcilicet victoria etc." Parum luculenter declarat mentem Grammaticus; hoc enim vult, ut ſit: quem, h. utrum, voti damnet pugna: ut ſupra Ecl. V, 80 *damnare votis*; h. e. ſucceſſus, eventus pugnæ. Sed an *damnare* ita abſolute a poëta dictum ſit, recte dubites. Apud Macrob. V, 13 reprehenſo Grammatici eſt non inepta, inter ea, in quibus Maro Homericam majeſtatem non æquaverit, eſſe et hoc, quod poſt v. 149. 150, cum manifeſtum eſſet, Turnum utique periturum, ſero tamen *Jupiter ipſe duas a. p. lances Suſtinet* etc. Addit idem: " Sed hæc et alia ignoſcenda Virgilio, qui ſtudii circa Homerum nimietate excedit modum." Saltem Maro morte impeditus phantaſma hoc poëticum non ſatis cum carminis œconomia coagmentavit.

728.

Emicat hic, inpune putans, et corpore toto
Alte ſublatum conſurgit Turnus in enſem,
Et ferit. Exclamant Troës trepidique Latini,
Adrectæque amborum acies. At perfidus enſis
Frangitur, in medioque ardentem deſerit ictu;
Ni fuga ſubſidio ſubeat. Fugit ocior Euro,
Ut capulum ignotum dextramque adſpexit inermem.
Fama eſt, præcipitem, cum prima in prœlia junctos
Conſcendebat equos, patrio mucrone relicto,
Dum trepidat, ferrum aurigæ rapuiſſe Metiſci;

728. *hac* Montalb. *hoc* Dorvill. a m. ſec. *impune micans* Zulich. *corpore tanto* Sprot.——731 *acies amborum* Bigot.; idem cum multis *ac*, etiam Goth. ſec. *et*.——732. *que* aberat ſec. Hamb. *in medio tardentem* Medic. a m. pr. *ictum* Rom. et aliquot Pier. Poſt hunc verſum in Zulichemio ſequebatur verſus imperfectus: *Quid ſupereſt?* Vidit ſcilicet aliquis, hic deeſſe aliquid ſententiæ explendæ. vide Notam.——733. *ocior aura* Sprot.——734. *inertem* Leid., perpetua varietas.——735. *cum primum* tres Burm. et aliquot Pier.

728. *impune putans* id ſibi futurum; tuto ſe illaturum ictum. *conſurgit* cf. ſup. ad XI, 284. 731. Ductus caſus ex Iliad. γ, 363, ubi Menelai ictum, quo Paridem petit, ſimilis fortuna eludit. Facit autem novam voluptatem, novamque exſpectationem, quod ne nunc quidem Turni fata exitum habent, ſed ad novam pugnam differuntur. 732. Sententia imperfecta. Poſt hunc verſum animo ſupplendum: et inermis ſic relictus Turnus periiſſet utique, ni fuga ſibi conſuluiſſet. *Ni fuga ſubſidio ſubeat*, poteſt duplici modo expediri: aut, ut jungas *ſubſidio ſubire*, ſubſidio venire, eſſe; aut niſi, id quod auxilio, *ſubſidio*, fuit, fugæ cogitatio ſubiiſſet ejus animo. Capulum mutilum (κολὸν δόρυ Iliad. π, 117) *ignotum* dixit, quoniam alienum, non ſuum, ſed Metiſci, ut ſtatim exponit diſertius poëta. Nam cinxerat ille quidem, cum exiret ad pugnam, enſem Dauni patris (v. ſup. hoc lib. 89. 90); ſed mox, eo depoſito, ad fœdus ibat in bigis, *Bina manu lato criſpans haſtilia ferro* ſup. vſ. 165.

735. *cum prima*; ſup. 324 ſqq.

Idque diu, dum terga dabant palantia Teucri,
Suffecit; poſtquam arma dei ad Volcania ventum:
Mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu
Diſſiluit; fulva reſplendent fragmina arena.
Ergo amens diverſa fuga petit æquora Turnus;
Et nunc huc, inde huc incertos inplicat orbis.
Undique enim denſa Teucri incluſere corona;
Atque hinc vaſta palus, hinc ardua mœnia cingunt.
Nec minus Æneas, quamquam tardata ſagitta
Interdum genua inpediunt, curſumque recuſant,
Inſequitur, trepidique pedem pede fervidus urguet:

738. *Jamque diu* ſec. Moret. et Montalb. *Teucris* Leid.——739. *ventum eſt* nonnulli ſcripti et editi cum trinis Goth. et Erf.——740. *Fatalis* Ven. gl. *cui* Rom. et aliquot Pier. *fuſilis* Leid.——741. *reſplendet fragmen* Rom. cum aliis Pier., tum Medic. a m. ſec. aliique Heinſ. cum Ed. pr. Burm., quod exilius eſſet. Heinſius tamen ſubtilitatem captat et conj. *reſplendent fragmen*; ut *crepitabant bractea* excudebat ſup. VI, 209. *reſpondent* Goth. tert. *reſplendunt* Dorvill. *reſplendet lumina* Zulich. *reſplendent agmina* Ven.——742. *æquore* Leid.——743. *Nunc huc atque huc* alter Menag. *nunc huc* Ven. *deinde huc* Oudart. Sprot. et pr. Hamb. cum binis Goth. *nunc hunc inde illuc* Dorvill. a m. ſec.——744. *Teucri denſa* Goth. tert. *incl. caterva* Goth. tert.——745. *hinc a. m. ſpargunt* Menag. pr.——746. *tardante ſ.* plerique libri, etiam Medic. a m. pr. et vett. edd. ante Dan. Heinſium, qui primus *tardata* ſc. genua, ſagitta ſ. vulnere: quod ex Rom. et aliis notaverat Pierius. *turbata* Montalb.——748. *inſtat* pro *urguet*, ex Aruſiano Meſſio laudat et illuſtrat Heinſ. cf. ſup. VIII, 433. 434.

ſqq. 739. *arma dei ad Volcania:* novatum docte, pro, ad arma dei Volcani, vel arma divina Volcani. Locus ſimilis Q. Calabri lib. I, 545 ſqq. Bene autem nunc, cum ad ſummum diſcrimen ventum eſt, armorum a deo paratorum memoria refricatur. 740. *futilis*, pro vulgari, fragilis. In ſqq. 742 veſtigia ſunt fugæ Hectorex Iliad. χ, 136 ſqq. Certamen hoc ante oculos habuere e recentioribus multi, inprimis Taſſus in pugna Argantis et Raimondi (*Gieruſ. liber. Cant. VII St.* 80 ſqq.). 743. *orbes* v. ſup. v. 481. *inplicat*, eleganter pro facit, implicito curſu. 745. *vaſta palus*, non Juturnæ, nam is nimium quantum aberat, ſed colluvies aquarum agreſtis.

746. Genua tardata *ſagitta*, vulnere

Inclusum veluti si quando flumine nactus
Cervum, aut puniceæ septum formidine pennæ,
Venator cursu, canis et latratibus, instat;
Ille autem, insidiis et ripa territus alta,
Mille fugit refugitque vias: at vividus Umber
Hæret hians, jam jamque tenet, similisque tenenti
Increpuit malis, morsuque elusus inani est.
Tum vero exoritur clamor: ripæque lacusque
Responsant circa, et cœlum tonat omne tumultu.
Ille simul fugiens, Rutulos simul increpat omnis,
Nomine quemque vocans, notumque efflagitat ensem.
Æneas mortem contra, præsensque minatur

749. *in flumine* vulgg. ante Heins. unde prava interpretatio erat nata, ac si cervus in flumine natans *mille vias* fugere.——750. *captum* Goth. sec. *pinnæ* plures Pier. et Heins. cf. Ge. III, 372 et alibi.——753. *ac* Medic. et al. *aut* Sprot. *invidus* Bigot. *umidus imber* alter Hamb.——754. *tenens* Rom. et Hamb. pr. a m. sec.——755. *illusus* alter Menag. et alter Goth.——757. *Responsat* Goth. pr. *circum* etiam legitur. *et* aberat Exc. Burm. *intonat* Sprot. et alii apud Burm. et Pier. *fragore* iidem et alil permulti cum Goth. tert. et Erf.——760. *A. contra præsens mortemque m.* Ed. pr. Burm. et Goth. pr.

vulnere sup. v. 319. Mox 749 primæ comparationis lineæ in Hectoris fuga Iliad. χ, 188 sqq. Ornavit narrationem simili exemplo Oppian. Halieut. V, 586 sqq., jam Guellio laudatus. Inclusus et interceptus est ab omni parte cervus, quo minus effugere possit, hinc reti, illinc alta ripa: de qua se dejicere non audet ut amnem trajiciat. 750. *aut puniceæ* cf. Ge. III, 732. 752. *insidiis:* sunt illæ ipsæ lineæ pinnis ac formidine distinctæ, quas expavescens cervus non transilit. 753. *Umber,* canis ex Umbria: quod facile videas. 754. 755. Lepidum ornamentum comparantis rei: petitum ex Apollon. lib. II, 278 sq. Imitationem Ovidii Met. I, 533 sqq., et Statii V Theb. 165 sqq. jam Cerda comparavit. 756. *lacus* conf. 745; intelligenda autem arundo et arbusta circa paludem. 760 seq. Prorsus ad Homeri ductum

Exitium, ſi quiſquam adeat; terretque trementis,
Exciſurum urbem minitans, et ſaucius inſtat.
Quinque orbis explent curſu, totidemque retexunt
Huc illuc. Neque enim levia aut ludicra petuntur
Præmia: ſed Turni de vita et ſanguine certant.
Forte ſacer Fauno foliis oleaſter amaris
Hic ſteterat, nautis olim venerabile lignum:
Servati ex undis ubi figere dona ſolebant
Laurenti divo, et votas ſuſpendere veſtis.
Sed ſtirpem Teucri nullo diſcrimine ſacrum

761. *Excidium* Ven. *aderat* Dorvill.——762. *Exciſſurum* Parrhaſ. *ſaucius* eſt vel etſi ſaucius; vel, quantum licebat ei ſaucio. Eſtque adeo poëta dignius, quam quod conjicere poſſit aliquis: *nec ſecius inſtat*, aut *et ſævius inſtat*. Nam poëta, *et ſævior inſtat*, dixiſſet. *inſtant* Medic. a m. pr.——763. *implent* Menag. pr. et Leid. *complent* Parrhaſ.——764. *Huc atque huc* Oudart.——766. *Fauni* Aldd. edd. inde a prima, cum ſequacibus (uſque ad Commel., quæ diſceſſit), et ſic Serv. laudat ad v. 779, quod præfert cum Cerda Schrader. ad Muſæum pag. 330, tamquam exquiſitius. Sed aliter codices; et impedita fit junctura *ſacer Fauni foliis*. *foliiſque* pr. Hamb.——767. *olim nautis* Goth. tert. *ſignum* Menag. pr. et Parrh., non indocte, ut Homericum σῆμα, quod late conſpectum præbet.——768. *ibi* pr. Hamb. et Sprot.——769. *notas—veſtes* Edd. vett.; emendatum *votas* in ed. Ald. tert. et a Ge. Fabricio: ſicque Pier. et Heinſ., paucis exceptis. *voto* Leid. et a m. ſec. Rottend.

ductum in Hectoris fuga Iliad. χ, 205 ſq. Ad noſtrorum vero hominum ſenſus ſuper decoro herois hæc exigenda nequaquam. Hoſtem in congreſſu pugnæ ſemel victum, etiam inermem ac nudum, trucidat Homericus ac Virgilianus heros: et neſcio, an noſtra ætas in præliis aliud probet. De noſtrorum autem certaminum ac duellorum ſingularium ludibriis cogitare h. l. interpretes non debebant. 763. *retexunt* eleganter, repetunt, recurrunt. conf. ſup. lib. V, 583. 584.

764. 765. Hic transfert Homericos notiſſimos verſus Iliad. χ, 158—161. *levia aut ludicra:* ſcil. qualia erant in certaminibus ac ludis ſeu στεφανίταις ſeu χρηματίταις. Hoc erat, quod volebat Meierotto p. 47.

766. Vim poëticam Maroni propriam in oleaſtro hoc ornando agnoſce: Simpliciter declarandus erat locus, quo haſta hærebat. Videtur ea ſacra quaſi eſſe ex caprifico Homeri Iliad. χ, 145. cf. ζ, 433. λ, 167. *lignum*, arbor. 770. nulli

Suſtulerant, puro ut poſſent concurrere campo.
Hic haſta Æneæ ſtabat: huc inpetus illam
Detulerat, fixam et lenta in radice tenebat.
Incubuit, voluitque manu convellere ferrum
Dardanides, teloque ſequi, quem prendere curſu
Non poterat. Tum vero amens formidine Turnus,
Faune, precor, miſerere, inquit; tuque optima ferrum
Terra tene; colui veſtros ſi ſemper honores,
Quos contra Æneadæ bello fecere profanos.
Dixit, opemque dei non caſſa in vota vocavit.
Namque diu luctans, lentoque in ſtirpe moratus,
Viribus haud ullis valuit diſcludere morſus
Roboris Æneas. Dum nititur acer et inſtat:

772. *huic* tert. Rottend. *hic* tert. Goth.——773. *et* abeſt multis, ab aliis *in*, ut a tribus Goth. et Erf. Aberat etiam a Mediceo; ſed altera manus inſeruit *ab r.* et delevit *et.* In Ven. *ut lenta.* Tum Bigot. *fixum lenta radice.* Porro, idque unice verum, Servius jungebat: *fixam et l. r. tenebat*, non, ut vulgo factum, *Detulerat fixam, et l.* Ge. Fabricius Donatum legere ait: *Det. mollem et lenta r. t.* Quod verum non eſt: nam Donatus *lentam radicem* explicat mollem.——777. *tuaque* ſec. Rottend.——778. *veſtros colui* Goth. tert.——779. *ferro f. p.* duo Rottend. Zulich. et pro var. lect. Gud. Saltem hoc interpretationem juvat. Sed hic miror Maroni non tenuem et exilem viſum verſum, inprimis in hoc: *fecere profanum*, pro, profanarunt. Paullo ante ad v. 775 notatum erat in Servianis: humiliter quibuſdam viſum dictum: *prendere curſu.*——781. *Jamque* Hugen. *lento ſtirpe*, cf. Pier. et ſup. v. 208.——782. *potuit* Leid. *diſcurrere* Medic. a m. pr. et Gud. pro var. lect. *diſcindere* Ven. *convellere* qu. Moret. et Leid.

nullo diſcrimine, adeoque nullo reſpectu habito, quod ſacra erat arbor. 771. *puro campo*, vacuo, non impedito. Sic Gr. *καθαρὸς χῶρος*, ut Iliad. ψ, 61. Paſſim mos loquendi illuſtratus a viris doctis, v. c. ad Ovid. Faſt. III, 582. 772. *haſta ſtabat*, ex jactu ſup. 711. 774. 775. Eadem in haſta Achillis convellenda opera ponitur ab Aſteropæo Iliad φ, 174 ſqq. 778. *colui—honores*, ut: ſacra colore, religiones colere. 781. 783. quam ornate: non potuit evellere haſtam. *lento in ſtirpe*: quod

Rursus in aurigæ faciem mutata Metisci
Procurrit, fratrique ensem dea Daunia reddit.
Quod Venus audaci Nymphæ indignata licere,
Adcessit, telumque alta ab radice revellit.
Olli sublimes, armis animisque refecti,
Hic gladio fidens, hic acer et arduus hasta,
Adsistunt contra certamine Martis anheli.
Junonem interea Rex omnipotentis Olympi

784. *conversa* Zulich. Ven. et duo Rottend. cum Medic. a m. sec. *mentita* nonnulli apud Cerdam, non constat, qui.——785. *tradit* alter Hamb.——787. *ab* abest Parrhas. *revulsit* Ald. (prima et sec.) ap. Burm. ——788. *animis armisque* Parrhas. vide sup. II, 799.——790. *Adsistunt contra certamina:* Velim Heinsium, qui hoc reposuit, etsi jam Commelin. e Palat. idem recepisse video, vel Burmannum exposuisse, qua ratione hoc dictum sit. Exhibent utique hoc Medic. (nam Romanus hic mancus est) Mentel., cæterique Heins., sicque edd. vett. Ed. pr. Burm. Venetæ nostræ 1484. 1486. Hinc aliæ, ut Norimb. et Veneta 1495 etc.; item Egnatii recensio: *Insistunt c. certamina:* quod rationem habet. Sic sup. Ge. III, 164 *viamque insiste domandi.* Rationem habet quoque alterum, quod verum esse arbitror, quodque Servius alios legere ait, *Adsistunt c. certamine:* Sic *stare, adstare,* παραστατεῖν, *adsistere,* de certantibus, ut sup. XI, 710. Atque hoc exhibent Menag. et Sprot. cum Goth. tert., ita quoque edidit Ald. statim in pr. ed., quod sequuntur alii, ut Steph., alii e vulgatis *Insistunt c. certamine,* quod Paullus Manutius intulisse videtur, vel *Insistunt c. certamina,* quod Egnatium dedisse diximus; tum repetiit Pulmann. et hinc vulgg. Tandem *Adsistunt c. in certamine* Hugen. *in certamina* pr. Moret., doctius utique, ut sit *Adsistunt in certamina* in pugnam; quod equidem cæteris præferam, si librorum auctoritas satis gravis adest. Sed *Adsistunt certamina,* aut *contra certamina,* equidem quomodo interpreter non habeo, adeoque revocavi vulgatam antiquiorem.

quod 773 *lenta in radice. discludere morsus roboris* ejusdem radicis seu trunci, qui ferramentum hastæ arcte amplexus erat, ut difficile esset ad solvendum. Sic *mordet fibula.* 785. Facit Juturna, quod Pallas in Achillis gratiam Iliad. χ, 267. 789. *arduus,* ut alias, elatus animo, fidens, audax. Sic sup. *altus Æneas. sublimes armis* jungunt alii: male hic. 790. v. Var. Lect.

791 seqq. Novo invento poëta nos, cum jam pugnam Turni et Æneæ instaurari expectamus, avocat, et animos suspensos tenet deorum consiliis interpositis. 791. Hoc fere modo Odyssea ad finem prope-

Adloquitur, fulva pugnas de nube tuentem:
Quæ jam finis erit, conjunx? quid denique restat?
Indigetem Æneam scis ipsa, et scire fateris,
Deberi cœlo, fatisque ad sidera tolli.
Quid struis? aut qua spe gelidis in nubibus hæres?
Mortalin' decuit violari volnere divum?

792. *pugnam* Bigot. *videntem* Mediceus Pierii.——793. *Qui* Leid. *Quis* pr. Hamb. *erat* sec. Menag.——796. *gaudis* Goth. tert. pro *gravidis*. *in montibus* Oudart. et Zulich. a m. pr., merus lapsus librarii; ne quis putet, cum ratione dictum e v. 153 sqq. Nam et ibi Juno ad cælum redit v. 159.——797. Debet scribi *Mortali'n* pro *Mortali en*; ut supra monitum. *Mortali* ed. Ven. Burm. cum Goth. sec. et tert. *Mortalem* legitur in marg. ed. Ven. Scoti 1544, non mala emendatio viri docti, qui in sententia hærebat; nam hoc utique indignum: vulnere divum, h. divorum, mortalem peti, violari. Video nunc esse eum virum doctum Benedictum in ed. Flor. 1520, cujus verba adscribam: "In vetustis et fide dignis codd. legitur *Mortalem decuit*; quod magis placet; etsi Servius *Mortalin* legat. Sensus erit: o Juno, *decuit mortalem*, hoc est Æneam, *violari vulnere divum?* i. feriri manu dearum, hoc est Juturnæ, quæ dea est; q. d. minime. Et hoc dicit Jupiter, ut Junonem incesseret, criminareturque, quod impulerat Juturnam ferire Æneam. Ad quod paullo post se expurgans respondet Juno: *Juturnam fateor* etc. v. 813 sqq." Scilicet sic statuendum, vulnus Æneæ sagitta ignotum unde allapsa (sup. 318 sqq.) Juturnæ tribui a Jove. Quod si statuas et inf. 813 sq. verba Junonis compares, lectionem *Mortalem* valde arridere non inficiabere. Contra id, quod nunc in libris legitur, difficultatem haud dubie facit, si *mortale vulnus* communi significatu accipiendum est, ut sit vulnus mortalis, seu a mortali illatum: quid enim in eo mirum, si Æneas, futurus deus, nunc tamen homo, a mortali, ab homine, telo petebatur, cum is in media pugna versaretur? cum Turno congrederetur? Itaque inducor, ut credam, Maronem primum h. l. ausum *mortalem* pro letali dicere: quod ad analogiam tot aliorum similium, v. c. letalis, fit præclare; etsi Serv. damnet, et Burm. recte moneat, esse usum vocis sequioris ætatis. Sed hæc ipsa, quæ seriores scriptores sibi permittunt, omnia fere a poëtis primum

rat ω, 471 seqq. *omnipotentis Olympi*. cf. sup. ad lib. X, 1. 794. 795. fatale esse, ut Æneas deus Indiges, ἐγχώριος, sit, scis ipsa. cf. VII, 313. Nota loca Liv. I, 2 f. Tibull. II, 5, 45. 46 sqq. *fatisque ad sidera tolli* ex Enniano: *Unus erit, quem tu tolles ad sidera cæli*, quod usurpavit Ovid. XIV Met. 814. Hinc mox Juno v. 819 subjungit aliud quid, quod non fati necessitas imponat. 797. 798. 799. Forte hæc expostulatio

Aut enſem (quid enim ſine te Juturna valeret?)
Ereptum reddi Turno, et vim creſcere victis?
Deſine jam tandem, precibuſque inflectere noſtris;
Nec te tantus edat tacitam dolor; et mihi curæ 801
Sæpe tuo dulci triſtes ex ore recurſent.
Ventum ad ſupremum eſt. Terris agitare, vel undis,
Trojanos potuiſti; infandum adcendere bellum,
Deformare domum, et luctu miſcere hymenæos;

primum profecta ſunt. Ita tandem ſententia digna poëta exit. Erat utique quod miraretur Jupiter, Junonem, cum ſciret ipſa Æneam immortalem futurum, tamen putaſſe ſe aſſequuturam hoc, ut ille telo percuſſus vulnere letali occideret. Adſcribendus adeo hic locus iis, in quibus poëta novaſſe aliquid dicendus eſt, ne ineptæ orationis crimine oneretur.——798. *Haud e.* Reg.——799. *Erectum* Goth. tert. *et* deeſt Bigot.——800. *que* abeſt Dorvill.——801. *tacitus* Leid. *edit* Diomedes legerat, ſicque Gud. a pr. m., quod copioſe illuſtrat Heinſ. ex vetere forma: edim, is, it. *ne mihi* Dorvill.——802. *triſti* pr. Hamb. pro var. lect. τῷ *dulci.* Male; et ſimilis forma apud Tibullum notata: *Edidit hæc dulci triſtia verba ſono.* *triſtes dulci* Goth. tert. *recurſant*, *recuſant*, *recuſent* (hoc et Medic. a m. pr.), *recurrent*, aberrationes apud Burm.——803. *eſt* deerat Ven. *Ventum eſt ad ſummum* Leid.

latio cum Junone non ſatis ſubtiliter eſt excutienda: argumentatio utique eſt valde levis. *divum*, futurum deum. *mortali vulnere* videtur poëta dixiſſe pro letali. conf. Var. Lect. *victis*, pro victo; ex decoro poëtici ſermonis, ne in vulgari hæreret: Quod toties vidimus etiam in hoc enallages genere. Alia vis nulla ineſt. 801. *Nec te edat dolor:* alias: animum tuum; ut Iliad. ζ, 202 Ὃν θυμὸν κατέδων et alia. In ſqq. turbatur ab Intpp. Putatur eſſe adverſativa propoſitio: *et mihi curæ ſæpe tuo dulci triſtes ex ore recurſent*, immo deſer ad me curas ac querelas ſæpe. Sic fere Cerda: ita vero oratio friget. Enimvero eſt reiteratio antecedentis enuntiationis: *nec* toties me querelis tuis fatiges. Fraus eſt facta in eo, quod *et* ſubjunctum eſt, cum negativa *nec* repetenda eſſet. Atqui hoc novum non eſt. Sic inf. 825 *aut* pro nec. Et ſic ſæpe. Etiam hoc exemplo Homeri: μὴ—ἢ δέ. *recurſent*, ut Æn. I, 662, iterentur. 803. *Terris a.* Conſilia Junonis: primum ſup. I, 37 ſq., alterum *infandum accendere bellum* etc. ſup. VII, 286. 315. 316. Tertium ad Laviniæ nuptias cum Ænea pactas et Junonis artibus turbatas ſpectat: *Deformare domum,*

Ulterius tentare veto. Sic Juppiter orſus;
Sic dea ſubmiſſo contra Saturnia vultu:
Iſta quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas,
Juppiter: et Turnum et terras invita reliqui.
Nec tu me aëria ſolam nunc ſede videres
Digna indigna pati; ſed flammis cincta ſub ipſam
Starem aciem, traheremque inimica in prœlia Teucros.
Juturnam miſero, fateor, ſuccurrere fratri

808. *quod nota* Sprot. *mihi eſt tua* Parrhaſ. *tua magna voluntas* perpetua lectio edd. vett., tum Ald. ſec. et hinc profectarum. *magne* repoſuit Paullus Manutius, hinc aliæ, Commelin. Steph. Pulmann., idque Pierii codd. et Medic. cum aliis Heinſ. firmarunt: et ex Goth. ſic ſec. ac tert. *tua celſa v.* ed. Ald. pr. Junt.——809. *inviſa* Menag. pr. *relinquo* aliquot apud Burm. cum trinis Goth.——810. *Nec me tu* alter Menag. *aëriam* Dorvill. *ſub nube* Parrhaſ. et pr. Hamb. pro var. lect. *ſub ſede* alter Menag.——811. 812. *ſub ipſam—aciem* e Medic., tamquam elegantius, reſinxit Heinſ. pro vulgato: *ſub ipſa acie*; niſi quod ſec. Rottend. et Dorvill. cum binis Goth. *ipſam acie*, et Parrhaſ. *ipſa aciem.*——813. *fateor miſero* tres Burm. et ap. Macrob. VI, 6, incondito ad aurem ſono. *fateor miſeram* Dorvill.

domum, ſcil. luctu, quocum ſqualor ac deformitas conjuncta. *Deformem dolorem* Lucanus dixit lib. VIII, 81, et *deformis ægrimonia* ex Horatio nota.

808. 809. Hoc non reſpicere poteſt ea, quæ hoc libro de Junonis deſcenſu in montem Albanum, et, acceptis Jovis mandatis, ad Olympum reditu fuere narrata ſup. vſſ. 133. 159. 160, ſed ad locum lib. IX, 802 ſqq., ubi Iris a Jove miſſa Junonem vetat pugnæ intereſſe. 810. *Nec tu*, ſcil. niſi hoc ita ſe haberet. 811. 812. Starem in acie *flammis cincta*: ad terrorem dictum puto, ut flamma in Trojanos ſæviat, uti quis ferro ignique graſſari dicitur. Niſi nube ignea circumdata in pugnam prodire voluit. Fulminis uſui locus vix eſt. Supra lib. II, 613 Juno ferro accincta Achivos vocat a navibus, Pallas autem nimbo cincta arcem inſidet. *traheremque Teucros inimica in prælia*: ſimpl. accipio pro, Teucros aggrederer: nam qui aggreditur, pugnare ſecum alterum cogit trahitque in pugnam. Verborum enim ordo non admittit alterum: *trahere prælia in Teucros*, ducere copias adverſus Trojanos. 813. 814. Reſpicit ſup. 138. 152. Oratio

Suasi, et pro vita majora audere probavi;
Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum:
Adjuro Stygii caput inplacabile fontis:
Una superstitio superis quæ reddita divis.
Et nunc cedo equidem, pugnasque exosa relinquo.
Illud te, nulla fati quod lege tenetur,
Pro Latio obtestor, pro majestate tuorum:
Cum jam connubIs pacem felicibus, esto,
Conponent, cum jam leges et fœdera jungent;
Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,
Neu Troas fieri jubeas, Teucrosque vocari;
Aut vocem mutare viros, aut vertere vestis.

815. *ut ostenderet* alii olim ap. Serv.——816. *implicabile* Leid. *intractabile* Montalb. *insatiabile* Zulich.——817. *Vana* Parrhas., perperam. conf. Not. Aliter sup. VIII, 187.——818. *que* abest Dorvill. *exorsa* Ed. Ald. tert.——819. *quod n. f. te l.* Goth. tert. *tenentur* Mentel. pr. a m. pr.——821. *infelicibus* Vratisl.——822. *Componant* Parrhas. *Componet* Goth. tert. *leges ad fœd.* pr. Rottend.——823. *Nec* Ed. pr. Burm. Goth. tert.——824. *Ne* Parrhas. *Nunc* Serv. ad lib. I, 148. *jubeas fieri* Goth. tert.——825. *vestem* Medic. et Rottend. sec. ac tert.

tio est fere pedestris: sed observa, quomodo eam vel sic a vulgari deflexerit; cum esse deberet: Suasi Juturnæ, ut etc., quod et Macrob. VI, 6 monere voluit. Probavi eam audentem majus aliquid pro vita fratris. In his ac similibus Virgilianam orationem dignoscere licet. 816. 817. Res per se notissima: sed ornatum est egregie *caput fontis Stygii* pro simplici Styge. *Una superst.*, h. quæ maxima jurisjurandi inter deos est religio: jusjurandum sanctissimum. Male argutatur Servius, et cum eo alii. Est enim idem ac si Juno diceret, obstringo me jurejurando sanctissimo. *est reddita*, pro facta est, nihil amplius. *Superstitio* pro religione satis frequens. Sic fere Iliad. ο, 37. 38 ὅςε μέγιςος Ὅρκος δεινότατός τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσι. 820. *pro m. tuorum.* Bene Serv. "Respexit ad Saturnum, qui in Italia quandoque regnaverat; inde ait *tuorum*; nam et Latinus inde originem ducit: sup. VII, 48. 49." 822. *leges* sunt fœderis conditiones. 823. Cf. ad sqq. Exc. III ad hunc lib. XII. Argute poëta rem facti jam

Sit Latium; ſint Albani per ſæcula reges;
Sit Romana potens Itala virtute propago;
Occidit, occideritque ſinas cum nomine Troja.
Olli ſubridens hominum rerumque repertor:
Et germana Jovis, Saturnique altera proles,
Irarum tantos volvis ſub pectore fluctus?
Verum age, et inceptum fruſtra ſubmitte furorem.
Do, quod vis; et me victuſque volenſque remitto.

826. *Sint Latii* Goth. tert.——828. *ſidas* Medic. a m. pr., unde Heinſ. ejecto *que* facit: *occiderit, ſi das.* *o. licet cum* Goth. tert., ex interpretatione. Occidit Troja, et ſit ita, occiderit adeo cum ipſo nomine; tum *ſine nomine* Vratiſl. *cognomine* Bigot.——830. *Eſt* Mentel. pr. et Hugen. *Es* duo Goth. Erf. et edd. vett. noſtræ omnes; ſic quoque Aldd. Fabric. Dan. Heinſ. *Et* non niſi in Ven. Scoti 1544 video exhibitum. *O germana* complures codd. Burm. et edd. habere ait; ſed videtur vitio factum, cum vellet idem docere, *es* paſſim occurrere. *Saturniaque* Mentel. pr. a m. pr.——831. *tantum* Medic. (Fogginius *tantos* dedit, ſed *volvi* a m. pr.) *volves* tert. Mentel. Leid. *volvit* Serv ad IV Æn. 377: *volvens* Ed. Ven. Burm.——833. *Dic q.* Leid. *qua vis* Bigot. *nam me* alter Hamb.

jam ad deorum voluntatem retrahit. Nam manſit nomen Latinorum: manſit ſermo Latinus, veſtitus Latinus: nec Trojani coloni quicquam in his immutarunt. Verendum autem erat, ne gens Latinorum victa in nomen victorum cederet, ut fere fieri ſolitum. Laudant Intpp. Salluſtii verba Jug. 21 f. *Victi omnes in gentem nomenque imperantium* (Numidarum) *conceſſere.* 827. Sint Romani potentes, ſed tamquam Itali, non tamquam Trojani; ut Italorum virtutem referre videantur, non Trojanorum. Cæterum totum hunc locum ad lyricos numeros tranſtulit Horat. in regia Oda lib. III, 3, inprimis v. 30 ſq.

830. Tu, cum ſis germana Jovis ſoror, tantas iras in mortales exercere potes? Ut ſup. *tantæne animis cæleſtibus iræ?* ut ne nomen quidem gentis exoſæ ferre poſſis. Male argutantur Grammatici. 832. iram perperam ſuſceptam, conceptam. 833. *me remitto:* dictum ut: remittere animum, ab ira. Remittit ſe, qui molleſcit adeoque concedit: nec amplius *contendit.* Uti ſe remittunt ea, quæ laxantur, ſolvuntur. *Auſonios* et hic et aliquoties, VII, 233. XI, 253. X, 105, itidem ut *Auſonidas,* dixit pro Auſonibus,

Sermonem Aufonii patrium moresque tenebunt;
Utque eft, nomen erit: conmixti corpore tantum
Subfident Teucri. Morem ritusque facrorum 836
Adjiciam faciamque omnis uno ore Latinos.
Hinc genus, Aufonio mixtum quod fanguine furget,
Supra homines, fupra ire deos pietate videbis;

834. 835. *morefque tenebunt Ufque: eft n.* Parif. *commixti corpore tanto* repofuit Heinfius; et illuftravit exemplis, opportunis, importunis, *corpus* de univerfa rep., populo, civitate, imperio, exercitu dici, ad vulgarem comparationem corporis et membrorum hominis. Sic fup. XI, 313 *toto certatum eft corpore regni.* Itaque funt h. l. Teucri commixti cum *toto* populo Latinorum. In quo facile fentis *toto* otiofum effe. Peffime ad concubitum traxit Cerda cum aliis τὸ *corpore commixti* et *fubfident.* Enimvero veterum, et hinc omnium, quas vidi, edd. lectio eft: *commixti* vel *commifti corpore tantum.* Eandem firmat Medic. cum aliis codd. Pier. et Heinf. Erf., item Serv. ad I Æn. 249, nec, cur *tantum* mutare neceffe fuerit video. Nam fenfus: *Tantum Teucri fubfident, conmixti corpore,* cum populo Latinorum: tantum tranfibunt in nomen eorum; nulla alia rerum mutatio fiet. Mediceus Pierii et Porcius, tum Parrhaf. Montalb. Hamb. pr. et Goth. tert. *commixto corpore* exhibebant; fed *commixti* elegantius. Romanus autem *commixti fanguine tantum.* At *tanto* in nullo legitur præterquam in uno Pierii *commixti fanguine tanto*; et *commixti corpore tanto* in pr. Menag. et tert. Mentel., et *commixto corpore tanto* Goth. tert.——836. *Teucris* Goth. tert. *facrorumque* Bigot.——838. *Hinc g. Aufonium, mixto quod* Goth. pr. *mixtam cum f.* Parrhaf.——839. *Ultra homines* alter Hamb. a m. pr. *pietate jubebis* Leid.

bus, ut poëta: Græcorum exemplo, etiam in appellativis, ut παρθενικὴ fc. κόρη pro παρθένος. 835. 836. Permixti cum tanto populo Trojani comprehendentur, delitefcent, latebunt fub Latinorum nomine. vid. Var. Lect. *Subfidere* de iis, quæ in commixtione infimum locum occupant, ut in elementis terra fubfidit. Supra V, 498 de forte: *galeaque ima fubfedit Aceftes.* Nunc *tantum* hoc fiet, ut etc. 836. 837. *Adjiciam.* Sacra tantum ac religiones Trojanorum adjungam Italicis, Penates Latio inferentur, cf. fup. 192, faciamque, ut uterque populus Latini fint, adeoque ὁμόγλωσσοι. 839. *fupra ire deos pietate* non eft urgendum: fignificat tantum præftantiam fummam in hoc genere. Tenendum idem in innumeris locis, ubi quæcunque excellunt et præftant aliis, non modo paria diis ac divina effe, verum etiam fuperare deos dicuntur. Ita hominum fermo fert, multo magis prifcorum ac rudium. Nam etfi h. l. ad deos minores vel heroës referunt, tamen

Nec gens ulla tuos æque celebrabit honores.
Adnuit his Juno, et mentem lætata retorſit.
Interea excedit cœlo, nubemque reliquit.
His actis, aliud Genitor ſecum ipſe volutat:
Juturnamque parat fratris dimittere ab armis.
Dicuntur geminæ peſtes cognomine Diræ,

842. *relinquit* Medic. cum plurimis aliis. Sollenne tamen poëtæ, motum, inprimis concitatiorem, præterito tempore declarare. Sed meo judicio totus hic verſus melius abeſſet: niſi ille aliter olim lectus fuit. Saltem poſt *retorſit* ſequi debuiſſe videtur: *lumina, et e.* Ut ſolent dii in ſuorum morte. Vt ſup. X, 473 Hercules: *oculos Rutulorum rejicit arvis.* Et ipſa Juno ſup. 151 *Non pugnam adſpicere hanc oculis, non fœdera poſſum.* Jo. Schraderum conjicere video: *et vultum l. retorſit*——843. *His dictis* Goth. tert. *ſecumque volutat* Dorvill.——844. *fratri* Hugen. *demittere* quatuor apud Burm. *deſcendere* Goth. tert.

men nec horum pietas in deos majores uſquam, ſi bene memini, celebratur. 840. Junonis ſacra in Ovidii Faſtis, templa apud Donatum alioſque in deſcript. Romæ quærenda. Revocanda autem in animum ſup. III, 435 ſeqq. 841. *mentem retorſit,* inflexit, mutavit. Comparant μεταςρέφειν νόον Iliad. ο, 52, ἐτράπετο νῦς, φρὴν et ſimilia. Nec ſane aliter commode te expedias. Alias malim jungere *mentem lætata.* Sic tamen *retorſit* abſolute, ſc. ſe, paullo durius dictum. 842. *excedit cœlo*; quo igitur illa abiit, ſi cælo exceſſit dea? Erit *cælum* h. l. de ipſa nube accipiendum, unde illa ſpectabat pugnam, æthere pendens. conf. ſup. 792. 796. 810. Inde illa abiit ad ſuum θάλαμον, cubiculum, quod Homerus memoravit Iliad. ξ, 166 ſqq. cf. Exc. II ad hunc lib. XII.

843. Ingenioſe novum rei expediendæ modum excogitavit Virgilius. Nam ſup. IX, 803 ſq. Homeri exemplo in ſimili loco Irin miſerat ad avocandam deam: nunc res erat varianda. Ut itaque Juturna a fratre diſcederet, manifeſto mortis inſtantis omine illa terretur. *dimittere:* vocabulum quidem ſollenne in dimittendo exercitu, ſed h. l. alio traductum, eſt enim: abſtrahere, avocare, avertere.

845 ſqq. Sit et hic locus pro exemplo variæ artis et rationis, qua poëtæ fabulas antiquas, interque eas id inprimis genus, quod ſymbolicum et allegoricum ab origine fuit, tractant. De Furiis poëtam agere, dubitari nequit. Sed cum earum ſedes alias ſint in Tartaro, ſaltem in Plutonis regia vel in aditu inferorum, ut VI, 280, nunc in Jovis illæ veſtibulo excubant. Servii h. l. et ad III, 209 commenta de triplici Furiarum

Quas et Tartaream Nox intempesta Megæram
Uno eodemque tulit partu, paribusque revinxit
Serpentum spiris, ventosasque addidit alas.
Hæ Jovis ad solium, sævique in limine regis, 849
Adparent, accuuntque metum mortalibus ægris,
Si quando letum horrificum morbosque deum rex
Molitur, meritas aut bello territat urbis.
Harum unam celerem demisit ab æthere summo

847. *Unum* Leid. *reduxit* Hugen.——849. *Hæc*, aberratur. *sævoque* Leid. et Par. *ad limina* alter Menag. Oudart. Parrhas.——851. *horrificos morb.* Goth. pr.——852. *meritasque* Parrhas. *ac bello* Gud.——853. *demittit* editum ubique, quantum video, ante Commelin., qui primus *demisit* e Palat.

riarum potestate nihili sunt: uti nec illud satis probatum dedit, Furias appellatas esse *canes Jovis:* quo nomine Harpyiæ alias insignitæ, ut Apollon. II, 289 Ἁρπυίας, μεγάλοιο Διὸς κύνας, et Κῆρες ibid. IV, 1666. Nam loca Æn. VI, 257, et Lucani VI, 733, perperam adducit aut potius adigit ad hanc notionem firmandam. Vide nunc hanc *canum* pro ministris appellationem docte illustratam in Ruhnkenii V. C. Epist. crit. p. 93. 94. Neque etiam alias Furias Plutoni, alias Jovi dare, sed poëtica phantasmata variare voluisse putandus Maro. 845. *cognomine* pro, nomine. *Diræ* est nomen illarum pestium, h. exitiosarum dearum. Male Grammatici inverse tradunt: cf. inf. 865. Ἀραὶ sunt ap. Æschyl. Eumen. 420. *geminæ — et Megæram:* Docte sic variavit poëta, quod vulgo erat: Sunt tres Diræ. Tum unum tantum nomen ponit: etiam hoc poëtam decebat. Alecto et Tisiphonen quis non facile supplet animo? *Noctis filias* Furias vel Eumenides etiam sup. VII, 331. VI, 250 ediderat; idem Æschyl. l. c. 419. Quod *uno partu editas* facit, nescio an aliunde acceperit. 847. *paribus:* pro pariter, pari omnes modo. De alis cf. sup. VII, 561. *ventosas alas* novo epitheto, quod notionem magnitudinis alarum et concitati volatus habet: nam is ventum movet. 849. *sævi:* epitheton h. l. accommodatum rebus ac temporibus, quibus Furiarum ministerio utitur Jupiter, cum irascitur. *Apparent* vox propria, de ministerio, unde apparitores. 850. h. terrent mortales miseros. 851. 852. Argutantur, qui Furiarum munera dispescunt, et Tisiphonen morbos, Alecto bella, et Megæram letum immittere aiunt.

853. *unam.* Cum poëta vix dignum

Juppiter, inque omen Juturnæ occurrere juſſit.
Illa volat, celerique ad terram turbine fertur:
Non ſecus, ac nervo per nubem inpulſa ſagitta;
Armatam ſævi Parthus quam felle veneni,
Parthus, ſive Cydon, telum inmedicabile, torſit;
Stridens et celeris incognita tranſilit umbras.

e Palat. edidit, cui Pier. et Nic. Heinſii codd. adſtipulati ſunt. In nonnullis *dimiſit*: pr. Moret. *dimittit*: tandem pr. Hamb. *ſummo demiſit Olympo.*——856. *a nervo* Exc. Burm. *a verno* Montalb.——857. *Armatus* Sprot. a m. ſec. *Armavit* Goth. ſec. *quam Parthus* Parrhaſ. Malim Codicem aliquem pro *Parthus* meliorem dare lectionem; nam illud vitioſum utique eſſe arbitror: Quid enim *Parthus*, *Parthus ſive Cydon*, aut gravitatis aut ſuavitatis habeat? Aut genus ponendum erat, ut individua vel formæ ſequerentur: aut utrumque iterandum, ut v. c. Iliad χ, 127. 128. Latet, arbitror, epitheton ſeu *Parthi* in ſq. verſu, ſeu *fellis*: v. c. *Armatam ſævi fallax quam* etc. aut ſimile quid. Niſi ultima poëtæ manus verſui deeſt: quod probabile ſit. Waddelium nunc video Animadv. Crit. p. 39 conjeciſſe *Arcu ſive Cydon*: vel, *Partho ſive Cydon*, h. in Parthum; prius ferri poſſit. Jo. Schrader. autem Obſſ. I, 2, p. 17 *Armatam ſævo patrii quam felle veneni*, ingenioſe ſed parum probabiliter. Felicius Kenzius noſter: *Certus ſive Cydon.*——858. *ſeu C.* Oudart., male. cf. Ecl. X, 59. *medicabile* idem.——859. *auras* nonnullos legiſſe teſtatur Servius, qui rem male expedit de umbra ſagittæ. Immo, ad majorem phantaſmatis horrorem pro *auris* exquiſitius dixit *umbras*, h. e. nigrum aërem, quem tranſvolat ſagitta: hinc *celeres umbræ*, ut *celeres auræ*, quæ celeriter tranſmittunt telum. Vix tamen Maro, ſi carmen emendaſſet, ter eadem voce uſurus fuiſſet 853. 856. 859.

dignum ſit, indefinite loqui, Megæram deſignaſſe dicendus eſt: *unam illam.* 855. *turbine* ſimpl. pro motu ſup. 320 et 531. Volat Megæra tamquam ſagitta arcu emiſſa. *per nubem*, auget phantaſma, pro per aërem. Parthos ſagittis venenatis uſos eſſe, firmat Servius Lucani auctoritate lib. VIII, 303. 304. Verba Maronis expreſſit Silius lib. XIII, 197. 198. An Cretes, ex quibus Cydones ſunt (vid. Homer. Odyſſ. τ, 176, et γ, 292, a quibus Cydonia urbs), medicari tela veneno ſoliti fuerint, conſtetque ea de re aliunde, ignorabam: eſt tamen alter locus ap. Lucian. Nigrin. T. II, pag. 79, ubi ad h. l. provocat Hemſt. In venatione ſaltem venenatis ſagittis uſus eſſe apud eos potuit, veterum et noſtrorum barbarorum exemplo. *Fel veneni*, ornate, ut virus, i. e. ſuccus amarus, noxius. *telum immedicabile*, quod vulnus inſanabile facit. De voc. *Parthus ſive Cydon* vid. Var. Lect. *armatam*, tinctam. *umbras* pro aëre dixit. vid. ibid.

Talis ſe ſata Nocte tulit, terraſque petivit.
Poſtquam acies videt Iliacas atque agmina Turni:
Alitis in parvæ ſubitam conlecta figuram,
Quæ quondam in buſtis, aut culminibus deſertis
Nocte ſedens, ſerum canit inportuna per umbras;

860. Non *Talem*, ſed *Talis*, ut toties vidimus in voce *ferre ſe* pro *incedere*, v. c. VII, 492.——861. *acies venit I.* pr. Moret., quod non diſplicebat Heinſio.——862. *in pravæ* Waddel. conj. apud Burm., prave utique: etſi ſic lectum in Parrhaſ., idque receptum a Cuninghamo; nam uſus ſermonis non ita fert. Jo. Schrader. tentabat: *in ravæ, raucæ, furvæ*. Miror neminem incidiſſe in inauſpicatam avem *parram*. *ſubitam figuram* Rom. et plerique alii Pier., ex Heinſianis Mentel., et ſecundum Burm. fere omnes: receptum ab Heinſio: Vulgo, *ſubito c. f.* Porro *ſubito converſa f.* Medic. Pierii, et Mediceus princeps: *ſubitam converſa f.* Sed *conlecta*, quod ubique editum, copioſe defendit et illuſtravit Heinſ. Conf. ſup. 491, et X, 412, et multo magis de angue Ge. II, 154 et al.——863. *in* abeſt apud Marium Plotium de metris: ibidem: *et culm.* Bigot. *aut cumulantibus aris.*——864. *ſævum canit* in lib. apud Pier. Etiam *ſerum* Servius exponit triſte, luctiferum, perperam. Eſt: ſera nocte; *νύκτερον ἀείδει* Aratus. *per umbram* Menag. pr. cum parte Pier.

862. Habet hæc Megæræ in bubonem mutatio aliquid, quod inſigniter ad terrorem accommodatum eſt ex veterum ſuperſtitione; ex qua recentes quoque poëtæ certatim tranſtulere præſagia bubonum et noctuarum. Enimvero nequaquam hoc mortis augurium comparandum ad auguſtum illud et ſublime phantaſma, quod Meſſiæ lib. VIII, ſub f. exhibuit auctor, ſummum Germaniæ ornamentum: ubi Servatoris moribundi caput duo Mortis Genii ſeptenis gyris circumvolant. Locus ille ad horrorem incutiendum efficaciſſimus. Maronem noſtrum imitatur Claudian. in Eutrop. II, 229 ſqq. *Alitis parvæ*. Videtur recte monitum a Servio, hoc alienum eſſe a bubone, quem grandi eſſe corpore ſatis conſtat. Et potuit poëta noctuæ genus aliquod v. c. minimam illam noctuam, quam *funeream* dicunt, intelligere. Reliqua tamen buboni accommodatiora ſunt. cf. Plin. X, 12 ſ. 16, et ſic ſup. IV, 462. 463. Itaque *parvam* comparative accipiendum: dea mutatur in avem, parvam reſpectu deæ. *ſubitam*, pro ſubito. Scilicet *ſubitam*, in quam ſubito *collecta*, converſa, eſt. *Colligere* de re in minorem ſpeciem mutata. v. Var. Lect. 864. *importuna*, nocte in-

Hanc versa in faciem, Turni se pestis ob ora
Fertque refertque sonans; clipeumque everberat alis.
Illi membra novus solvit formidine torpor;
Adrectæque horrore comæ, et vox faucibus hæsit.
At, procul ut Diræ stridorem adgnovit et alas,
Infelix crinis scindit Juturna solutos,
Unguibus ora soror fœdans, et pectora pugnis;
Quid nunc te tua, Turne, potest germana juvare?
Aut quid jam duræ superat mihi? qua tibi lucem
Arte morer? talin' possum me opponere monstro?
Jam jam linquo acies. Ne me terrete timentem,
Obscenæ volucres; alarum verbera nosco,

865. *versam* Medic. a m. sec. et Leid. *se Turni* Goth. tert. *ob ora* Heins. emendavit e Romano, Moret. et Leid. cum Arusiano Messio (accedit Donatus): idque diserte illustravit. Vulgg. *ad ora.* *in ora* Medic. et Goth. tert.——866. *volans, cl.* pr. Hamb. *reverberat* Medic. Pierii, Parrhas. et Ed. pr. Burm.——867. *Olli* Bigot. *novos* Medic. et Mentel pr., uterque a pr. m. *solvat* alter Menag., vel *subito* pr. Hamb. ——868. *errore* pr. Hamb. *hæret* idem a m. sec.——870. *crines solvit* Dorvill. *scindit crines* Rom.——873. *duræ* repositum ab Heinsio, auctoritate Romani, tum Medic. reliquorumque vetustiorum omnium. Sicque Servius; *duræ, immiti,* quæ posset fratrem cernere tot laboribus subditum. Locum ante oculos habuisse putatur Statius XII Theb. 214. 215. Vulgo editum: *miseræ.* Fateor hoc lenius, etiam ad sensum mollius, videri; etsi alterum illud doctius est. *diræ* Goth. tert., quod vel ipsum præferam ingrato illi et molesto *duræ.*——874. *moror* sec. Rottend. et Erf. *tali non p.* tres apud Burm. et Erf. *me* deest Leid. *tali me possum* Zulich.——875. *Nam jam* Leid. *trementem* Oudart.——876. *dirarum verbera nosco* Schol. Cruqu. ad Horat. I Od. 2.

intempesta, importuna. 869. *stridorem,* vocis sonum interpretatur Servius. Melius ad *alas* retrahi poterat. 873. *duræ* mihi, quæ sustineo fratrem cernere in ultimum discrimen adductum; sed v: Var. Lect. 875. 876. *Jamjam linquo acies* ad ductum Apollinis Homerici: Iliad. χ, 213, Hectore jam morti addicto: λίπεν δέ ἑ Φοῖβος Ἀπόλλων. conf. Cerda. *Obscenæ*

Letalemque ſonum; nec fallunt juſſa ſuperba
Magnanimi Jovis. Hæc pro virginitate reponit!
Quo vitam dedit æternam? cur mortis ademta eſt
Conditio? poſſem tantos finire dolores
Nunc certe, et miſero fratri comes ire per umbras.
Inmortalis ego? aut quidquam mihi dulce meorum
Te ſine, frater, erit? O quæ ſatis alta dehiſcat
Terra mihi, Maniſque deam demittat ad imos?
Tantum effata, caput glauco contexit amictu

877. *fallant* a m. pr. Zulich.——878. *Magnanima* Gud. *Hoc pro* Ven. et ſec. Moret. cum Parrhaſ.——879. *Cur vitam* aliquot Pier. *Quid vitam* alter Hamb. *Quo vitam æternam dedit, et cur* Medic. Pierii. *cui mortis* Oudart. a m. ſec.——880. *poſſim* Medic. *ut poſſem* Leid. et Zulich. cum Goth. tert. et Erf. *labores* pr. Hamb. ſec. Moret. et Exc. Burm., idque receptum a Cuninghamo e mſ. Bœcleri.——881. *ſub umbras* Medic. Pierii, pr. Hamb. duo Rottend. Ven. et Gud. pro var. lect., quod et ipſe præferam.——882. *Jam mortalis ego haud q.* vett. edd. et multi codd., ut diſtinguant poſt *ego*, alii poſt *haud quicquam*. Sed jam Ald. pr. emendatum dedit: *Immortalis ego?* Sicque Rom. aliique Pier. Malim tamen per exclamationem: Me miſeram! *Immortalis ego!* Tum *haud q.* vett. edd., etiam Aldd. et hinc ductæ. Etiam ſic Priſcian. lib. XIV. *haud mihi quicquam* Ed. Ven. et Mediol. et Goth. pr. Prima mutavit Commelin. e Pal. *aut* Cuningham. id ſublatum eſſe volebat.——883. *O qua* Leid. *quam* Gud. a m. pr. *quo* Leid. alius. *ſatis una* Ven. *ſatis ima*, quod etiam Rom. habet, lectum vulgo ante Heinſ., qui *alta* e præſtantioribus dedit.——884. *dimittat* multi ap. Burm.——885. *detexit* Zulich.; an *prætexit?* inquit Burm.

ſcenæ male ominatæ. v. Georg. I, 470. Æn. III, 241 et al. *terrete volucres*; invidioſe dixit, nam una eſt, inquit Serv. Poëtam hoc ad exquiſitiorem orationem pertinere vidiſſe, ſi pro individuis genus, pro uno plures, poneret, ſæpe vidimus: v. c. 799. 877. Intelligo, nec latet me, fieri hæc Jovis numine ac voluntate. v. lib. VII. 878. *reponit* doctius quam rependit. Expoſtulationes ſimiles apud poëtas ſæpe occurrunt, ut et querelæ de immortalitate ſeu inutili ſeu votis infeſta, v. c. apud Bion. I, 52 ſq. Et habent illæ aliquid, quod ad miſerationem egregie facit. 882. *quicquam meorum*, quicquam meum, ulla mea res: nunc immortalitas. 885. 886. Male ad Tiberim refertur. Nympha ſe in fon-

Multa gemens, et ſe fluvio dea condidit alto.
 Æneas inſtat contra, telumque coruſcat
Ingens arboreum, et ſævo ſic pectore fatur:
Quæ nunc deinde mora eſt? aut quid jam, Turne, retractas?
Non curſu, ſævis certandum eſt comminus armis.
Verte omnis tete in facies; et contrahe, quidquid
Sive animis, ſive arte vales; opta ardua pennis
Aſtra ſequi, clauſumque cava te condere terra.
Ille caput quaſſans, Non me tua fervida terrent
Dicta, ferox, dI me terrent, et Juppiter hoſtis.

886. *et fluvio ſe condit in alto* Leid. et Reg.——888. *Ingemens* a m. pr. Medic. *arboreum*; Jo. Schrader. tentabat *roboreum*. Adeo poëtæ nihil novare licet.——889. *Qui* Leid. *relaxas* Bigot., male. *retractare* eleganter, recuſare, tergiverſari, detrectare.——892. *armis* Ven. *animis aut arte* Ed. pr. Burm. *apta ardua* Gud. a m. ſec. *pinnis* ed. Junt. *pugnis* alter Hamb.——893. *clauſumve* Menag. pr., recte. *te credere* Oudart.——895. *ferox hoſtis* jungit Servius, ſeu quiſquis laciniam hanc attexuit, adeoque jungit: *ferox Di me t.*, perperam. *ferox*, o Ænea.

tem ſuum ac lacum immiſit: quem *fluvium* nunc dixit, quandoquidem et fluvius inde prodit. v. Exc. III ad lib. VII. Simile exemplum Tiberis ſe in fluvium immittentis v. VIII, 66, alia ap. Hom. Iliad. ο, 218. 219. Odyſſ. λ, 252. δ, 425.

887 ſqq. Major eſt totius ſequentis loci ſuavitas, ſi quis Hectoris cum Achille pugnam mente teneat. v. Iliad. χ, l. c. Ita vſſ. 268 ſqq. expreſſos videbis, ſed ornatius, hic v. 890—893. Tum v. 894. 895 Hectoris verba referunt, cum ſe a diis deluſum intelligit v. 297 ſqq. Comparant tamen Urſin. et alii Iliad. ν, 811. 812. ϱ, 175. 176. Grave autem pathos illis ineſt. *Non me tua f. fervida dicta* ſunt ſuperba, arrogantia. *Jupiter hoſtis* eſt infeſtus, ut alias *numen inimicum*.

896. Emiſſa haſta, cum altera deficiat, ſæpe (v. c. Iliad. ξ, 409 ſqq. η, 264) ſic heroës Homerici ſaxa jaciunt: ipſi adeo dii, ut Iliad. φ, 403 ſq., unde h. l. verba fere ducta ſunt; Cf. ε, 303. 304, et μ, 445 ſqq. Ad talem morem hæc quoque exigenda ſunt. Turnus autem etſi enſem

Nec plura effatus, ſaxum circumſpicit ingens,
Saxum antiquum, ingens, campo quod forte jacebat,
Limes agro poſitus, litem ut diſcerneret arvis;
Vix illud lecti bis ſex cervice ſubirent, 899
Qualia nunc hominum producit corpora tellus;
Ille manu raptum trepida torquebat in hoſtem,
Altior inſurgens, et curſu concitus, heros.
Sed neque currentem ſe, nec cognoſcit euntem,
Tollentemve manu ſaxumque inmane moventem;

897. Deerat verſus Parrhaſ. Mox *campo qui* (ſcil: *limes*) ubique editum ante Heinſium, idque eleganter, ſicque pars codd. cum Goth. pr. Recepit tamen Heinſius *quod* e Medic. a m. ſec. (erat a prima ſigla q.) aliiſque ſuis et Pier., ſcilicet idem mutaturus hoc in iſtud, ſi alterum reperiſſet.——898. *Limes agri* invenit neſcio in quibus Pier., ſicque Ed. pr. Videtur ſic variari oratio poſt antecedens *campo*. *agros* Leid. *agris* cod. Barthii, quod inſuave ſequente ſtatim *arvis*. *poſitum* Parrhaſ. *decerneret* duo Moret. *arvi* Hugen. et Goth. pr.——899. *Vix illum* Medic. et Ven. *levarent* Leid. *moverent* Goth. tert.——903. *nec curr.* Dorvill. *nec ſe* Goth. tert. *cognovit* ſec.——904. *Tollentemque* multi, vitioſe, et ipſe Mediceus: qui et perperam *T. manus*, ſec. Moret. *manum*. Tum *ſaxumve* Medic. Dorvill.

ſem receperat, haſta erat deſtitutus (vid. vſ. 711), quam eminus in Æneam mitteret. Ut quis vero victum hoſtem etiam nudum, ipſe armis melioribus inſtructus inſequeretur, dedecori in heroum vita non erat. 898. *litem:* remotius poſuit: pro, fines, adeoque litem de finibus. 899. *Vix illud*; ad notam illam fidem et opinionem de priſcorum hominum vaſtis corporibus eorumque robore incredibili, et notis Homericis exemplis Diomedis et Hectoris; locis laudd. ε, 303. 304. π, 445. add. Apollon. III, 1366 et al. 901. *manu trepida*, feſtina adeoque non ſatis firma, *torquebat*. Servius: "Bene imperfecto uſus "eſt tempore: quia non eſt "perfectum quod voluit: ut "v. 903. 904. 907" nimis argute! cf. ſup. v. 394 *dabat*.

903. 904. Non hæc Turnum, præ metu, mentis male compotem, ἄπορον, arguunt, ſed, quod vſ. 913. 914 diſerte quoque exponitur, torporem, quem Furia injicit, vireſque adeo corporis debilitat.

Genua labant, gelidus concrevit frigore ſanguis.
Tum lapis ipſe viri, vacuum per inane volutus,
Nec ſpatium evaſit totum, nec pertulit ictum.
Ac velut in ſomnis, oculos ubi languida preſſit
Nocte quies, nequidquam avidos extendere curſus
Velle videmur, et in mediis conatibus ægri
Succidimus; non lingua valet, non corpore notæ
Sufficiunt vires, nec vox aut verba ſequuntur:
Sic Turno, quacumque viam virtute petivit,
Succeſſum dea dira negat. Tum pectore ſenſus
Vertuntur varii. Rutulos adſpectat, et urbem,

905. *concurrit* alter Hamb. a m. ſec.——906. *viri vacuus* mſ. Barthii ad Stat. Theb. VI, 938, qui ipſe contorta oratione et ſententia diſtinguit: *ipſe, viri vacuum.* Burm. *viæ vacuum* tentat. Enimvero *lapis viri* (pro ejus) eſt lapis ab eo projectus: dictum ad vulgarem formam: jactus viri. Poterat *viro* dicere, ut eſſet *viro volutus*, h. a viro; ſed alterum maluit: cur non feramus? *inane* de aëre nunc non primum occurrit, nec ejus epitheton *vacuum*; utrumque Lucretio ſublectum.——907. *evaſit, totum nec* interpungunt alii, etiam apud Servium. *neque* Medic. Menag. Parrhaſ.——908. *veluti* Dorvill. et nonnulli editi. *oculos cum* alter Menag. Poſt hunc verſum in Leid. et Reg. ſequebatur initium verſus: *Et jam jamque,* vacuo ſpatio relicto. (Fraudem librario fecerat verſus in idem verbum deſinens 939. 940 *repreſſit, Et jam jamque*).——911. *volet* Medic. (a m. pr.) *corpora* Gud. *motæ* alter Menag. *nocte* Leid. et Exc. Burm. cum Goth. ſec.——912. *aut verba* inde ab Ald. tert. legitur: in aliis *nec v.*——913. *quamcumque viam* Leid. et Par., quod expeditius eſſet: alterum exquiſitius. Sic *Nulla viam fortuna regit* ſup. 405.——914. *dea dicta* Zulich. *cum p.* ſec. Rottend. et Leid. *pectora* Bigot.——915. *conſpexit et urb.* Zulich.

tat. Itaque Turnus ipſe *nec ſe cognoſcit,* vires ſolitas ſibi deeſſe videt: ſe videt eſſe plane alium. Aliud eſt noſtris recentioribus linguis: *ſe non cognoſcere.*

908 ſqq. Egregie ornavit comparationem per ſe jucundam, ex Iliad. χ, 199 ſq. Ex Virgilio expreſſum putant locum Oppiani Halieut. II, 81—85. Eſt etiam Apollonii ſimilis locus lib. II, 278. 913. quamcunque viam iniit, vulgari modo dices. 914. 915. Dictum exquiſitius pro ſollenniore:

Cunctaturque metu, telumque inſtare tremiſcit;
Nec, quo ſe eripiat, nec, qua vi tendat in hoſtem,
Nec currus uſquam videt, aurigamve ſororem.
Cunctanti telum Æneas fatale coruſcat,
Sortitus fortunam oculis; et corpore toto
Eminus intorquet. Murali concita numquam
Tormento ſic ſaxa fremunt, nec fulmine tanti
Diſſultant crepitus. Volat atri turbinis inſtar
Exitium dirum haſta ferens, oraſque recludit
Loricæ, et clipei extremos ſeptemplicis orbis;

916. *Cunctanturque* alter Menag. et alter Goth. *teloque* pr. Hamb. a m. ſec. argute: inſtantem Æneam telo. *letumque* Rufinian. de Schem. Lex. p. 258, ubi vid. Ruhnken. V. C. *tremeſcit* ſcribitur in multis etiam alibi: ut paſſim vidimus.——917. *Nec qua* Gud. a m. ſec. *ſe rapiat* Ven. a m. pr. et Erf.——918. *currum* Oudart. *curſus* duo Burm. *curruus* Rom., etiam h. l. cf. ſup. ad XII, 61. *aurigamve* Medic., unde Heinſ. recepit pro *que*.——920. *Sortitam* Goth. tert. *pectore* alter Menag. et Leid.——921. *nuſquam* Bigot.——922. *ſaxa ſonant* pro var. lect. pr. Hamb.——923. *ſtrepitus* nonnulli apud Burm. *trepidus* Reg.——924. *Excidium* tert. Mentel. et Parrhaſ. *durum* Medic. Pierii, Goth. tert. et aliquot apud Burm. qui laudat Silii XVII, 188 *O dirum exitium mortalibus*; ex Virgilio adumbratum. *recluſit* Zulich. *recludens* Thauneus ap. Burm., minus ſuaviter.——925. *L. clipeique extr.* Medic. Pierii. *cl. extremo ſ. orbe* Heinſ. conj., cauſſam non video.

niore: vertit, verſat, varia conſilia, ſenſus, animo Turnus. 915 ſqq. Species eadem Hectoris Iliad. χ, 293 ſeqq.

919. *coruſcat*, vibrat, πάλλει Homerus, ibid. 320, ſed multo ornatius, et reſpectu comparationis, quam ipſe ibi attulerat haſtæ cum Lucifero. 920. *fortunam*, h. locum in corpore, quem fortuna dabat. cf. ibid. v. 321; tum omnibus corporis viribus emittit haſtam. 924. 925. Haſta trajicit clipeum in extrema, puta, parte, tum loricæ oram, et in femore ſedet. Sup. lib. X, 587 ſq. ſimile fere vulnus fit, ſed in inguine, adeoque mortale. Scilicet, quod jam alii viderunt, noluit poëta vulnus letale eſſe, ut locus eſſet iis, quæ ſequuntur: quibus ad tragicæ fabulæ exitum epos ſuum propius adduxit,

Per medium ſtridens tranſit femur. Incidit ictus
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
Conſurgunt gemitu Rutuli, totuſque remugit
Mons circum, et vocem late nemora alta remittunt.
Ille humilis ſupplexque oculos dextramque precantem
Protendens, Equidem merui, nec deprecor, inquit;
Utere ſorte tua. Miſeri te ſi qua parentis
Tangere cura poteſt; oro (fuit et tibi talis
Anchiſes genitor), Dauni miſerere ſenectæ;
Et me, ſeu corpus ſpoliatum lumine mavis,
Redde meis. Viciſti: et victum tendere palmas
Auſonii videre; tua eſt Lavinia conjunx:

926. *Et medium* multi cum Goth. tert. Erf. et Medic. Pierii, quod verum arbitror: *craſque recludit—orbes, Et m. ſtr. tranſit femur. ſtringens* Parrhaſ. *ictu* Hugen.——929. *Mons circa* pr. Moret. et Parrhaſ. *late vocem* Dorvill. *alta dederunt* Vratiſl.——930. *que* abeſt aliquot Pier. tribus Burm. et Goth. tert.——931. *Prætendens* pr. Mentel. *nec d. unquam* Lutat. ad Stat. VIII, 116.——932. *te ſorte* Goth. pr. *ſi te qua* pr. Menag.——935. *ſive meum corpus* Valer. Prob. Art. Grammat. lib. I. ——936. *evictum* ſec. Rottend.

duxit. 925. Ajacis σάκος ἑπταβόειον quis neſcit? 928. *duplicato poplite*, eleganter pro inflexo genu. cf. ſup. XI, 645.

928. *Conſurgunt gemitu Rutuli:* ſollenni poëtæ more, quo a vulgari orationem abducit, pro: *gemitus Rutulorum conſurgit.* 930 ſqq. Vides Hectorem, ne ſepultura careat, ſupplicantem Iliad. χ, 338 ſeqq. 930. 931. *oculos* convertit, *manus* protendit, ſed illud latet in hoc: ut toties fit. 933. *fuit et tibi talis.* Notum artificium ſupplicantium: ad exemplum illud omnium aliorum præſtantiſſimum: Μνῆσαι πατρὸς σεῖο etc. Iliad. ω, 486. Dedere alia Guell. et Cerda. Rhetorum acumen figuram extudit anacœnoſin, quam hoc ipſo exemplo illuſtrat Jul. Rufinian. p. 205. Sed tali cum vi, hac δεινότητι ſemel tantum hoc dici potuit. 935. *Et me, ſeu corpus.* Viro forti digna oratio; aperte mortem non depre-

Ulterius ne tende odiis. Stetit acer in armis
Æneas, volvens oculos, dextramque repreſſit;
Et jam jamque magis cunctantem flectere ſermo
Cœperat: infelix humero cum adparuit alto
Balteus, et notis fulſerunt cingula bullis
Pallantis pueri; victum quem volnere Turnus
Straverat, atque humeris inimicum inſigne gerebat.
Ille, oculis poſtquam ſævi monumenta doloris
Exuviaſque hauſit, furiis adcenſus, et ira
Terribilis: Tune hinc ſpoliis indute meorum
Eripiare mihi? Pallas te hoc volnere, Pallas

938. *nec t.* Leid.——940. *c. fl. mentem* aliquot Pier.——941. *alto* editum inde a pr. edd. Attamen *ingens* Cariſius lib. I laudat: quam Ge. Fabricius omnium veterum librorum lectionem eſſe ait, mutatam ab iis, qui bina uni nomini epitheta *(infelix ingens balteus)* adjungi vitioſum exiſtimarent. Ex codd. tamen ſuis nec Pier. nec Heinſius id firmant: videtur ubique *alto* legi: *alte* Oudart. *ultro* Parrhaſ.——942. *fluxerunt* Bigot.——946. *incenſus* Dorvill.——947. *Spoliis tune hinc* Goth. ſec. *hic* Parrhaſ., ita erit *Tune hic*; ut: ille ego. *in ſpoliis* alter Menag.——948. *Eripiere* Parrhaſ. *te* abeſt Leid.

deprecatur: vitæ tamen uſum nec renuit. 938. *acer in armis* jungenda eſſe monet Serv., neſcio an ſatis bene. Ego *in armis* malim abſolute dictum, armatus, ut erat, *ſtetit*; eſt enim poëtica ἐνάργεια. Æneas ſtabat tenens clipeum et enſem, ſtrictum, ut ex v. 950 apparet.

940 ſqq. Hæc jam præparaverat ſup. lib. X, 495 ſq. 500—505. 942. Balteum, e quo enſis pendebat, mox ornate declarat, tamquam rem, in qua nunc rerum cardo vertitur et quæ luculentius animo erat repræſentanda. Tum vero *notis fulſerunt cingula bullis* poëtica forma dictum, pro: et bullæ, ornamenta nota, fulſerunt in cingulo. Itaque verendum non erat, ne otioſus eſſet verſus. 945. *oculis hauſit* jam ſup. IV, 661. 945. *monumenta doloris* h. l. quæ memoriam renovant, recordationem doloris ex Pallantis morte. 947. *meorum* graviter, pro uno ex

Inmolat, et pœnam ſcelerato ex ſanguine ſumit.
Hoc dicens, ferrum adverſo ſub pectore condit
Fervidus. Aſt illi ſolvuntur frigore membra,
Vitaque cum gemitu fugit indignata ſub umbras.

949. *pœnas* qu. Moret. et Dorvill. *ex* deerat alteri Hamb. *de ſanguine* Oudart. pro var. lect.——950. *adverſum ſub* Bigot. *adverſus pectore* Leid. *in pectore torſit* qu. Moret.

ſuis, ex amicis: Pallante. 949. *Immolat,* non ſibi; ſed, diis inferis. 952. Verſum Homericum eſſe expreſſum, Ψυχὴ δ' ἐκ ῥεθέων etc. Iliad. χ, 362. 363, jam notavit Servius. *indignata cum gemitu* pro gemens, mœrens: ὃν πότμον γοόωσα anima. conf. ſup. XI, 831. Jamque cum Turni morte fœderis ſupra concepti conditiones vſſ. 187 ſeqq. exitum habent: Lavinia in matrimonium accepta, Æneas Trojanos in Latinum nomen adjungit, novam urbem Lavinium condit, juſque ſocero in regno ſuccedendi conſequitur: adeoque Æneas accepit *ſedem in Italia intulitque deos Latio,* ut lib. I, 5. 6 fore poëta prædixerat.

EXCURSUS I.

Super temporis ſpatio, in quod ſex poſteriorum Æneidis librorum res geſtæ a poëta diſpeſcuntur.

Lib. XII, 113 *Poſtera vix ſummos.* Erunt forte, qui vix fidem habeant mihi affirmanti, paucorum dierum acta ſex poſteriorum Æneidis librorum argumentum explere. Ita tamen res ſe habet: nondum viginti dies exiiſſe doceri poteſt, cum Turni cæde facta tota Æneis abſolvitur. Sub æſtatis exitum Æneam ad Italiam claſſem ex mente poëtæ appellere ſupra docuimus T. II, p. 428. Ingreſſi Tiberis oſtia Trojani eſcendunt in littore cœnam capiunt lib. VII, 107—147. Altero die explorant terras. Miſſi legati ad Latinum facto fœdere pactoque Æneæ cum Lavinia conjugio redeunt in caſtra, quæ interea foſſa et vallo cinxerat Trojanus. v. 148—285. Inde Junonis odia et fraudes ad turbandas Latii res: 286 ſqq. Turni animum per ſomnum (v. 414) ipſa Alecto ira et furore incendit. Tertio die feruntur cauſſæ belli inter Trojanos et Latinos: Turnus Laurentum profectus parat arma, edicit bellum, auxilia colligit. Recte nunc ab omni temporis memoratione abſtinet poëta: ſed paullo poſt ſub libri VIII initium iterum temporum notas adjungit. Viſo nocturno monitus Æneas iter parat ad Evandrum. Orto die bina navigia inſtruit adverſoque Tiberi evectus ſub meridiem collem Palatinum, quem Evander tenebat, proſpicit VIII, 79—97 ſqq. Hoſpitio ab eo benigne exceptus (169 ſqq.), dieque et nocte cum eo exacta v. 367—369 altero die (455 ſqq.) Evandri monitu Agyllam ſeu Cære Etruriæ urbem adit Æneas et Tarchonem ad armorum ſocietatem pellicit v. 604 ſq.

Interea nuntio de Æneæ abſentia accepto Turnus vallum Trojanorum oppugnat, claſſem incendit: IX, 1—158. Nocte inſequuta Niſus et Euryalus ad Æneam miſſi interimuntur 159—458. Altero die, qui idem ille eſt, quo Æneas Cæretanos adierat, Rutuli caſtra Trojanorum omni vi oppugnant 459 *Et jam prima novo ſpargebat lumine terras—Aurora*—Irrumpit in caſtra Turnus, iterum expellitur lib. IX. Habetur concilium deorum X, 1—117. Interea Rutuli pergunt vallum oppugnare 118—

145,

145, donec nox supervenit: quod intelligitur ex v. 146 sqq. Altero mane, qui quartus erat dies, adest Æneas cum auxiliis ex Etruria. Is, superiore die (eodem illo, quo pugna ad castra Trojanorum facta erat) exeunte, navibus conscensis Agylla seu Cære solverat, totamque noctem iter mari acceleraverat: hoc est X, 147 *media Æneas freta nocte secabat.* Noctu Nymphas, olim naves suas, sibi occurrere videt v. 215 sqq. Ab iis, quæ gesta sint superiore die, accipit. Copiis expositis Æneas pugnam facit; finitur illa Mezentii cæde: X ad f. Altero die, quintus is est (XI, 1), Æneas tropæum statuit, Pallantis corpus ad patrem Evandrum remittit, Latinis inducias in XII dies dat: e quibus tantum quid altero ac tertio die factum sit, memoratur 182 sqq. 210 sq., concrematio cadaverum et luctus. Interea, pergit poëta v. 225, Venulus a Diomede redit, qui auxilia denegaverat. Cogitur consilium: in quo dum Drances et Turnus altercantur, ecce adfertur nuntius, Æneam castra movisse et adversus Laurentum exercitum ducere: v. 445, quod non nisi induciarum tempore elapso, adeoque die XIII factum credere licet. Capit Turnus insidiarum locum, et equites in camporum planitiem præmittit. Sed audito, pugna equestri facta Latinos fugere, relictis insidiis ad urbem properat: atque hic ne pugnam cum Ænea faceret, nox ingruens intercedit. v. vs. ult. Æn. XI. Turnus Æneam in alterum diem ad singulare certamen provocat XII, 76 *Cum primum crastina cælo* etc. Ortus dies v. 113 *Postera vix summos* etc. Prodit Latinus in campum ante urbem ad fœdus feriendum, quo leges certaminis scribuntur. Turbato fœdere, vulneratur Æneas, instauratur pugna. Sanatus a vulnere Æneas Veneris matris interventu, in pugnam redit, Turnum per ordines frustra insequitur. Repente hinc ad mœnia Laurentum partem exercitus ducit 554. Tandem ad urbem tuendam advolat Turnus, et cum Ænea congressus occiditur. Quæ omnia ad poëtæ mentem eodem die XIII gesta esse necesse est.

EXCURSUS II.

De Junonis deorumque interventu in extrema parte Æneidis.

XII, 134 *At Juno e summo, qui nunc Albanus habetur* etc. 791 *Junonem interea—pugnas de nube tuentem*; et 841. 842 *Adnuit his Juno et mentem lætata retorsit. Interea excedit cælo nubemque relinquit.* Ut post illa, quæ de deorum ministeriis

ci

et Junonis odiis univerſe diſputata ſunt (Diſquiſ. I ſ. VII. Excurſ. I* ad Æn. I paſſimque in Notis, ut ad IX, 802), ea illuſtrentur, quæ in h. l. commentatus ſum, placet hic ſub unum conſpectum adducere, quæ deorum, Junoniſque inprimis, in poſterioribus ſex libris partes, quod miniſterium fuerit. Apparebit vel ex his, verum eſſe quod aliquoties monui, hac in carminis parte longe inferiorem eſſe Maronem Homero, cui deorum interventus non pro figmento et jucundo mendacio erat: ſed res a priſcis hominibus credita ac tradita, ac veterum ætatum ingeniis ac mentibus ita frequentata, ipſo ſermonis genio, carminum perpetuo argumento, narrationum ad ſolitum exemplum inſtitutarum more ac conſuetudine, tam familiaris facta, ut videre, audire, deos ſibi videretur in mediis rebus agendis verſantes. Juno, cujus arte et conſilio claſſis Trojanorum e Sicilia Italiam petens primum ad Africæ littora tempeſtate delata (lib. I, 34 ſqq.), mox, cum fruſtra hoc actum eſſet, ut Didonis amore irretitus Æneas Carthagine retineretur, in Sicilia combuſta fuerat (lib. V, 604 ſqq.), ubi Trojanos ad Latii littus appuliſſe videt (VIII, 286 ſqq.), ne nihil, quo fata differre ſaltem liceret, intentatum relinqueret, unam ex Furiis excitat et Latium diſcordiis miſcet. Dum Æneas abſens Evandri et Etruſcorum auxilia conquirit, Venuſque mater ei arma Vulcani arte parat (VIII, 370 ſq.), Juno Iride miſſa Turnum excitat, ut Ænea abſente Trojanorum caſtra ſeu urbem ac munitiones oppugnet; lib. IX, 1 ſqq. Inter hanc oppugnationem Turnus in caſtra jam irruperat: cum Junoni per Iridem a Jove miſſam interdicitur, ne ulterius pro Turno contendat et in pugna allaboret. ibid. IX, 802 ſqq.

Conſilio habito, Jupiter diis perſuadere vult, ut diſſidiis compoſitis nihil ultra intercedant, quo minus fatalis ſedes in Italia Æneæ contingat. lib. X, 1 ſqq. Quandoquidem monitis precibuſque nullum dari locum videt, objurgatis graviter diis declarat, fatis ſe omnia eſſe permiſſurum v. 105 ſqq.

Nec tamen hoc ita obſervari videas in ſqq., quin Juturna Turnum fratrem moneat, ut Lauſum Pallantis manibus eripiat. v. 438. Juno autem ipſa Turnum eluſo Ænea pugnæ ſubducat: v. 606. Contra Jovis monitu Mezentius in pugnam ſuccedit v. 689. Juno ad cælum ſtatim redierat (v. 663. 664). Nam paullo poſt ea cum Venere inter deos memoratur, qui ex Olympo pugnam proſpectant 758. Etiam Diana Opim mittit Nympham, ut Camillæ mortem ulciſcatur lib. XI, 532—567. Interea Jupiter

piter Tarchonem Etrufcum incitat, ut firmatis animis turmas ad pugnandum reducat v. 726.

Inftabat jam fingulare Turni cum Ænea certamen. Juno, quæ Turno timebat, dirimere faltem ac differre pugnam ftudet. Nunc inducitur illa ex monte Albano profpiciens pugnam, unde Juturnam mittit: XII, 134 fqq., ut fratri fuo fuccurrat. Ut hoc poëtæ commentum fatis fe phantafmate rerum commendet, cogitandum eft, Juturnam effe Nympham fluvii et lacus Latii, qui non longe aberat ab Albano monte: Igitur in hunc defcenderat Juno, ut cum Juturna fuper communibus rebus ageret; inde eam iterum ad Olympum reverfam effe (v. 159. 160) ftatuendum eft. Nam aliquando poft v. 792 illa in nubibus hæret defpectans pugnam et de Turno follicita. Hic Jupiter ad eam accedit utque in fatorum placitis illa acquiefcat tandem obtinet. Quo facto Juno *cælo excedit nubemque relinquit*, adeoque ad fuam fedem in Olympo redit.

EXCURSUS III.

De rebus geftis et fatis Æneæ inde ab adventu in Italiam, et de poëtæ artificio in his rebus tractandis et ornandis.

XII, 189 fqq. *Non ego nec Teucris Italos parere jubebo, Nec mihi regna peto: paribus fe legibus ambæ Invictæ gentes æterna in fædera mittant; Sacra deofque dabo; focer arma Latinus habeto; Imperium follenne focer: mihi mœnia Teucri Conftituent, urbique dabit Lavinia nomen*, et v. 821 fq. *Cum jam connubiis pacem felicibus, efto, Component; cum jam leges et fœdera jungent: Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos, Neu Troas fieri jubeas Teucrofque vocari, Aut vocem mutare viros aut vertere veftis. Sit Latium, fint Albani per fæcula reges, Sit Romana potens Itala virtute propago. Occidit occideritque finas cum nomine Troja.*

Obfervationes fuper his fubjungam nonnullas; quæ tamquam pro fupplemento rerum in Æneide tractatarum fint, etfi non valde doctas ac reconditas, quafque adeo mens tam longi operis decurfu feffa fecum ferre, jufti oneris leve fuperpondium, non refugiat.

Et primum quidem ingeniofe hoc factum, quod *futurum Latii ftatum*, quem majorum primo fermonibus fervata, tum a prifcis fcriptori-

ſcriptoribus litteris prodita, memoria ad poſteritatem pertulerat, *tamquam fœdere jam ab initio conſtitutum* memoravit et commodo loco intexuit. Ceſſere Trojani in Latinorum nomen. Cum tamen Æneas, dum viveret Latinus, ſuos Trojanos diſcretos ab iis haberet, nec eos cum Aboriginibus miſceret, niſi ex quo Latinus vivere deſierat: expectari poterat, Latinos potius in Trojanorum nomen abituros eſſe. Obſcurum eſt, qua ratione id factum ſit, et diverſis modis factum id narratur. Sollerter itaque inventum a poëta, ut fœderis de bello per certamen ſingulare dirimendo conditionibus hæc conſtituerentur. Conditiones igitur hæ habendæ: *Trojani victi agro Laurentum excedunto*; *victores æquo jure cum Latinis utuntor*; *Latinus imperium et ſummum jus habeto: religiones ſuas Trojani Latinis impertiunto: condendæ urbi locus Trojanis aſſignator.* Jam hæc non ſine omni hiſtoriæ auctoritate a poëta eſſe ficta, ex iis intelligitur, quæ, etſi inter diverſas cæterarum rerum narrationes, de pace et fœdere inter Æneam et Latinum inito tradita legimus. Apud Dionyſium I, 59 ex communi commemoratione, quam ibi exponit, ante congreſſum utriuſque exercitus fœdus factum inter Æneam et Latinum in has leges: ut Trojani acciperent tantum agri, quantum a colle (cui Lavinium impoſitum) quoquo verſum euntibus ſtadia circiter XL pateret; ut porro mutua inter Trojanos et Latinos et præſentis belli adverſus Rutulos et cæterorum bellorum eſſet ſocietas, utque communes utilitates utrique et manu et conſilio communiter perſequerentur. Prima conditio hoc loco omiſſa, cum jam ad alterius narrationis morem deflexa ſup. lib. XI, 317 ſqq. ea eſſet expoſita; ſed amicitiam mutuam bellique ſocietatem *(ut communes hoſtes amicoſque haberent,* O. G. R. 13) accuratius poëta exſequutus eſt ſecundum ea, quæ fœdere facto eveniſſe narrata ſunt. Dat Æneæ Latinus filiam Laviniam in matrimonium: quod exemplum ſequuti alii, brevi in unum populum coaleſcunt, Trojani et Aborigines, abeuntque in nomen Latinorum. conf. Dionyſ. I, 60. Partem harum rerum inter Junonis preces Jovis nutu ratas factas retulit lib. XII, 821 ſqq. *Cum jam connubiis pacem felicibus, eſto, Component—Neu Troas fieri jubeas* etc. Cæterum illa, quæ ſupra in pacis conditionibus vidimus, ut Latinus imperii ſummam retineret, tum hoc: ut ſermonem, habitum, nomen ab Aboriginibus Trojani adſciſcerent, reſpexit poëta in Didonis diris lib. IV, 618, cum *pacem iniquam* vocat, cui Æneas ſe ſubmiſſurus ſit. Parum veriſimile eſt, quod Livius I, 2 tradit: Nomen

Nomen Latinorum utrique genti impositum, *ut adversus terrorem belli cum Rutulis animos Aboriginum sibi conciliaret: ne sub eodem jure solum sed etiam nomine omnes essent.*

Altera est observatio artificii, quo poëta e rebus et factis plurium annorum post Æneæ ad Italiam aditum elegit potiora, distribuit ac disposuit sic, ut in summa carminis comprehendi ea possent. De quibus ut melius constet, subjiciemus tamquam sub unum obtutum varias scriptorum veterum his de rebus narrationes.

Fuisse primum, qui omnino negarint vel dubitarint, an unquam Æneas Italiam adierit, alios, qui adiisse quidem, sed, Ascanio relicto regno, in Asiam rediisse tradiderint, utrosque prava Homericorum versuum interpretatione adductos, jam alio loco monitum est: Disquis. II s. II sq. cf. Dionys. I, 53. Sed eorum, qui Æneæ accessum ad Italiam tamquam historiarum fide acceptam tradiderant, vulgarem narrationem hanc apposuit Dionysius lib. I, 56, quam breviter hic memorabimus, ut, quæ poëta noster inde aut transtulerit aut immutarit, uno haustu cognosci possit. Qui videre volet ea, quæ alii diversa tradiderunt, adeat Livium, Strabonem, Aurel. Victorem, alios. Capto igitur ex suis albæ fetu ostento narratum est, Æneæ, in condenda urbe, quæ mox Lavinii nomen acceptura erat (nam de hac ille loquitur, non de Troja), occupato, supervenisse Latinum regem, qui tum adversus Rutulos copias eduxerat. Moniti uterque in sequente nocte, alter a Penatibus, alter ab heroë Indigete per visum oblato, cum dies illuxisset, fœdus inter se faciunt, quod supra memoratum est; tum Trojani cum Latinis bellum adversus Rutulos repetitum brevi conficiunt; indeque reversi urbem absolvunt, Lavinii nomine imposito. Erant quoque templa et alia ornamenta Lavinii, quæ ad Æneam auctorem referebantur (Dionys. I, 64). Hactenus Trojanis solus imperaverat Æneas, sed mortuo Latino in universum regnum succedit; factum hoc in bello adversus Rutulos, qui iterum a Latinis defecerant auctore Turno, Amatæ, Latini uxoris, consobrino, et ob nuptias Laviniæ ab extero interceptas irato, Amata quoque instigante. Ita bello conflato acre prælium commissum, quo Latinus et Turnus (in quo consentit Justin. XLIII, 1, 11) cum aliis ceciderunt, Æneas tamen victoriam adeptus est. Hoc erat, quod Jupiter prædixerat lib. I, 263 *Bellum ingens geret Italia populosque feroces Contundet* etc. Nec multum abeunt Livius, Strabo, et quorum potior auctoritas habenda, Lutatius Catulus apud Victor.

Victor. O. G. R. 13. Cato apud Servium IV, 620, etsi locus corruptus. Dionysium exscripsit Zonaras VII pr.

Quum autem Æneas post Latini obitum aliquod tempus solus regnasset, iterum rebellarunt Rutuli, assumto in belli societatem Mezentio Etruscorum rege. Commissum non longe a Lavinio prælium ad Numicium flumen nox diremit: desideratus Æneas, seu quod cæsus seu quod flumine mersus perierat, mox pro heroë, patris dei Indigetis nomine, coli cœpit. Eo spectant Æn. I, 263 sqq. diræ Didonis IV, 615 sq. et Jovis verba XII, 794 *Indigetem Æneam scis ipsa et scire fateris Deberi cælo* etc.

Ita Ascanius succedit in regno. Obsessa urbs Lavinium ab Etruscis: sed solvitur obsidio mox alio prælio facto, quo Mezentius victus, cæso filio Lauso, pacem cum Ascanio facit. Disertius hæc narrata a Dionys. I, 64. 65. Ex priscis scriptoribus, qui hæc ita tradiderant, L. Julius Cæsar lib. I et A. Postumius in lib. *de adventu Æneæ* fuerant, ut ex Victore O. G. R. 15 discimus. Avide autem cognoscimus ea, quæ vetustissimi scriptores his de rebus tradiderant; Livius enim in magna narrationum diversitate tantum unam fere sequitur, non semper eo cum judicio, eave cum subtilitate, quæ nunc a scriptore rerum priscarum requiri solet. Quæ alii diversa tradant, potissimum hæc sunt: Etiam alterum cum Rutulis bellum Turni odiis et consilis tribuitur a Livio I, 2, qui in reliquis fere cum Dionysio consentit; nec discesserat ab eo Appianus, quantum ex Excerpto Photiano intelligas. Mezentium, regem Etruriæ, Cæretibus tum imperitantem tradunt et Livius et Dionys., de quo v. Excurs. III ad lib. VIII. Eurylcontem, mutato nomine Ascanium factum, seu Creusæ seu Laviniæ f. successisse, Appianus l. c. Secundum Livium I, 3 pax inter Ascanium Mezentiumque ita convenerat, *ut Etruscis Latinisque fluvius Albula, quem nunc Tiberim vocant, finis esset.*

Nihil hinc in Latinorum rebus memorabile occurrit, nisi quod anno a condito Lavinio trigesimo ab Ascanio Alba conditur, loco opportuniore, quam cui Lavinium impositum fuerat. Transfertur in eam regni sedes: *regnumque ab sede Lavini Transferet et longam multa vi muniet Albam* Æn. I, 270. 271. Mortuo Ascanio succedit Silvius ex Lavinia susceptus Æneæ, hincque procedit series illa regum Albanorum, quorum nomina seu tradita acceperant seu, ut CCCC annorum decursum explerent, ex parte saltem invenerant scriptores Romani vetustiores, ex quibus hæc duxere

duxere Dionyſius, Livius, Victor O. G. R. et Ovid. Met. XIV, 609 ſqq., item Syncellus et Euſebius. Memoravit Maro Silvium, Procam, Capyn, Numitorem et Silvium Æneam: lib. VI, 760—770, repetito Silvii nomine, quandoquidem *omnes cognomento Silvii uſque ad conditam Romam Albæ regnaverunt, ut eſt ſcriptum Annal. Pontifical. lib. IV* apud Victor. O. G. R. 17. Etiam Thybris, qui aliis Tiberinus, ante Latinum tamen, memoratur lib. VIII, 330 *Tum reges, aſperque immani corpore Thybris: A quo poſt Itali fluvium cognomine Thybrin Diximus: amiſit verum vetus Albula nomen.* Vetus hæc fuit commemoratio de Tiberis nomine; L. Cincium et Q. Lutatium Catulum auctorem excitat Victor O. G. R. 18, ad eorum ſaltem fidem, quos homo exſcripſit. Cf. Dionyſ. I, 71. Si Syncellus p. 171 B ante ſe habuit auctorem veterem, cognomen *Albani* jam Saturnus inter Latinos habuit. Ab Alba quoque, tamquam priſco Tiberis nomine, Albam Longam, etſi ſatis longe a Tiberi remotam, nomen accepiſſe tradiderant nonnulli, ut ex Diodoro Siculo Syncellus p. 194 C notavit.

Tandem, ut ſuperiora facilius animo comprehendere liceat, utque pertexamus annorum ſupra To. II Excurſ. II ad lib. III inchoatam ſeriem, paucis notationes ſubjiciemus temporum, ad quæ res iſtæ revocari ſolent. Omnino notationes illas ſcriptorum, qui multis poſt ſæculis antiquas res conſtituere et annis finire voluerunt, opera factas ſtatuendum eſt: nam πατρόδοτα illa, et per aliquot ſæculorum decurſum patrum narratione ad poſteritatem tranſmiſſa, et propter hoc ipſum in tam multis variata, vix annis ſuis tam accurate alligari jam tum potuere, cum primum a priſcis hominibus narrata ſunt. Neque adeo mirari debemus, ſi hos ipſos annos fluctuante admodum fide et auctoritate conſtitutos viderimus. Juvat tamen rationes ac modus perſequi, quibus hæc digeſſit ſubtiliorum ſcriptorum diligentia.

Inter hæc tenendum, quod ſcriptores tertio ab exciſo Ilio anno factum aiunt, ut Æneas ad Italiam acceſſerit, hoc Virgilium in ſeptimum rejicere, id quod ſupra Exc. II ad lib. III vidimus. Itaque

a. C. N. 1178. Error. Æneæ 7.

Sub æſtatis exitum, ad Virgilii mentem, Trojani claſſem ad Laurentum appellunt: eſcenſu facto Troja nova munitur: fœdus cum Latino factum repentinis animorum diſcordiis rumpitur:

pitur: oritur bellum, quod Turni cæde intra menfis decurfum finitur, v. paullo ante Exc. I, ut adeo Trojani fedibus in Latio acceptis de nova urbe Lavinio, ex fœdere condenda, cogitare jam tum poffent. In hoc adeo Æneidis argumentum abfolvi vidimus. Reliqua per epifodia inferta paffim funt.

a. C. N. 1177. Error. Æneæ 8, ab adventu in Italiam 2. Solis Trojanis imperat Æneas ad Dionyfii mentem lib. I, 64. Anni adventus Æneæ in Italiam ab auctumno ad auctumnum procedunt: adeoque annus hic pro primo et pro altero computari poteft; fed hoc alterum ufitatius.

a. C. N. 1176. a. adventus in Italiam 3.

Bellum Latinorum Trojanorumque cum Rutulis. Latinus et Turnus in prælio cadunt. Æneas folus utrique populo imperat: ad mentem Dionyfii lib. I, 64.

Aliter Virgilius nofter res Æneæ difpofuit, fequutus eos, qui Æneam tertio ftatim anno rebus humanis ereptum narraverant. Nam lib. I, 263—266 Jupiter Veneri Æneæ fata exponens: *Bellum*, ait, *ingens geret Italia populosque feroces Contundet, moresque viris et mœnia ponet; Tertia dum Latio regnantem viderit æftas, Ternaque tranfierint Rutulis hiberna fubactis*, quod fcilicet primo ftatim anno erat factum. Et eo fpectant diræ Didonis lib. IV, 618—620 *nec quum fe fub legis pacis iniquæ Tradiderit, regno aut optata luce fruatur. Sed cadat ante diem mediaque inhumatus arena.* Hæc de triennio Æneæ in Italia exacto narratio videtur hinc vulgatiffima inter cæteras facta. Orofius quoque I, 18, Æneæ, *qualia per triennium bella excitaverit, quantos populos implicuerit, odio excidioque afflixerit, ludi literarii difciplina noftræ quoque memoriæ inuftum eft*, ait, Virgilii in fcholis prælectionem et interpretationem refpiciens illo adhuc ævo, quod hinc difcimus, fieri folitam.

Apud antiquiores tamen fcriptores et chronographos de anno, quo Æneas deceffit, diverfe admodum traditum fuit. Nam et ipfe Dionyfius tres eum annos cum Latino regnaffe, quarto ab ejus morte anno in pugna cum Mezentio non amplius apparuiffe narrat lib. I, 64. Apud Syncellum quoque p. 171 C. D (unde Eufeb. Hieron. idem habet) tres poft Latinum annos, fecundum alios octo, regnaffe, tum, ut alii tradant, quarto, ut alii, duodecimo a Troja capta anno obiiffe dicitur. Alio loco p. 194 fragmentum ex Diodori lib. VII fervavit, quo memoratum erat, tertio a capta Troja anno Æneam regnum Latinorum obtinuiffe per triennium.

a C. N.

a. C. N. 1173. a. adventus in Italiam 6.

Rutuli rebellant; jungit arma Mezentius, Etruſcorum rex. Facto prælio Æneas interceptus nuſquam deinde comparuit. Succedit in regno Latinorum Aſcanius: obſidetur Lavinium: mox pugna facta Mezentius obſidionem ſolvit. Ita Dionyſ. I, 64. 65. Conf. Liv. I, 2. Victor O. G. R. 14.

a. C. N. 1148. a. adventus in Italiam 30.

Hoc anno ex Virgiliana ſupputatione Alba Longa conditur: ad veriorem tamen rationem quarto ante hunc anno a. C. N. 1152 *trigeſimo* poſt Lavinium conditum, ut, ſi bene memini, omnes ſcriptores tempus finiunt. cf. Cerdam ad Æn. I, 269. Victor O. G. R. 17. Sic quoque diſerte Virgilius lib. VIII, 47 inventa ſtatim ſub eſcenſionem ſue alba: *Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis Aſcanius clari condet cognominis Albam.* Paullo obſcurius idem Jupiter ad Venerem vaticinatus erat lib. I, 267 *At puer Aſcanius — Triginta magnos volvendis menſibus orbes Imperio explebit, regnumque ab ſede Lavini Transferet, et longam multa vi maniet Albam.*

In duratione vero regni Albanorum et intervallo uſque ad Romam conditam Virgilius a vera hiſtoriæ ratione et omnium ſcriptorum fide recedit, ſi unum, quem quidem novi, Juſtinum lib. XLIII, 1 excipias: apud quem Longa Alba—*quæ trecentis annis caput regni fuit:* Sic autem Virgilius quoque in nobili verſu lib. I, 272 *Hic jam tercentum totos regnabitur annos.* Enimvero non CCC ſed CCCC annos inter Albam et Romam conditam interceſſiſſe ſummo conſenſu ſcriptores tradunt. In poſtumo libello Jo. Martyni, *Diſſertations and critical Remarks upon the Æneid.* Lond. 1770. 8, eſt Diſſ. VI ſuper Albanis Regibus. Sed parum inde ad rem noſtram proficias. Fide aliqua certa, ex majorum fama accepta, traditum hoc vix arbitror: verum computum, ſuſpicor, ii, qui accurate ad annorum numeros digerere inceperant res priſcas narratas, inſtituerant ad rationem intervalli inter Trojam conditam et Romæ exordia: quod, etſi ab diverſis ſcriptoribus, pro cæteris quidem epochis, inprimis Trojæ captæ, varie conſtitutis, diverſimode conſtitutum (ita ut v. c. ii, qui, Herodoteum calculum ſequuti, Trojæ excidium centenis annis maturius eveniſſe volunt, intervallum inter illud et Romæ exordia ultra quingentos annos producant), ad CCCC tamen annos a pleriſque producitur. Secundum tutiores quidem calculos 430 (ad Varr., et 432 ad Caton. æram) annis finiri videtur: deductis inde annis erro-

rum

-rum Æneæ et intervalli inter Lavinium et Albam conditam, quod XXX annorum eſt, facile intelligitur, ſaltem ad 397 vel 398 annos Albani regni uſque ad Romam conditam annales procedere. In hos regum nomina et annos, pro lubitu potius quam certa, puto, auctoritate, diſpertierunt ſcriptores: ut apud Dionyſium et Euſebium videre licet. Rotundum, quem dicimus, numerum CCCC annorum edunt cum alii tum Strabo V. p. 350 C. Ὕστερον δὲ τετρακοσίοις ἔτεσιν ἱστορεῖται τὰ περὶ Ἀμόλιον etc.

Qua itaque auctoritate Virgilium adductum dicemus hoc ſibi ſumſiſſe, ut annorum numerum mutaret? Proclive eſt dicere, eum ſibi tamquam poëtæ hoc licere putaſſe. Sed doctior eſt poëta Virgilius, quam ut ſine ratione quicquam adverſus notiſſimam hiſtoriarum fidem novaſſe aut ab omni ratione receſſiſſe videri debeat. Potuit ſcilicet aliud computi momentum conſtituere, ut intra Romuli et Remi natales ſubſiſteret: *Hic jam*, inquit, *tercentum totos regnabitur annos Gente ſub Hectorea: donec regina ſacerdos Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem: Inde* etc. Subductis XX vel XXX annis, quibus adoleverant Romulus et Remus, antequam Romam conderent, reliquum numerum, ut poëta, craſſe indicaſſe videri poteſt. Videtur etiam ſequutus eſſe arcanum quid et Jove vaticinante dignum, ut ſacro numero procederent omnia: 3. 30. 300; nam tertio anno Æneas inter heroës indigetes receptus, trigeſimo condita Alba, ibi per trecentos annos regnatum: quæ Spencii non inelegans eſt obſervatio in Holdeſworthi obſſ. pag. 215. Sed ſimpliciſſimum eſt dicere, fuiſſe olim auctores, inque eos Virgilium incidiſſe, qui intervallum illud temporum uſque ad Romam conditam artioribus finibus includerent: quod in tanta temporum antiquiorum caligine et difficultate factum adeo improbabile non ſit, cum etiam Trogum ſimilem auctoritatem ſequutum eſſe ex Juſtino intelligatur.

Cæterum in his, quæ a nobis expoſita ſunt, cum commemorentur nonnulla, quæ in primis ſtatim Livii vel Dionyſii foliis occurrunt, erunt forte, qui acute ſibi obſervaſſe videantur, me ſatis trita perſequutum eſſe. Verum in toto hoc genere non refert, quid alii dixerint, ſed quid nunc a te dicendum fuerit; tum vero illud inprimis attendendum, num alii eaſdem res eodem judicio, eodem conſilio, eadem cura ac diligentia expoſuerint. Dici autem vix poteſt, quam parum judicio ſuo tri-

bucre ipſi videantur ii, qui res Romanas ante et poſt urbem conditam vulgo exponere ſolent: cum ex Livio et Dionyſio recitent veteres illas fabulas tamquam res fidei exploratiſſimæ, nec unquam in mentem veniat, horum ſcriptorum fidem in his per ſe eſſe nullam; pendere eam totam ex antiquioribus: horum autem fidem ab iis monumentis, quæ ante oculos habuere, aut a majorum fide, quam propagatam per plura ſæcula acceperant. Atqui nemo res Romanas conſignavit litteris ante ſextum ab U. C. ſæculum: et monumentum ſuperfuit vix unum et alterum, quod incenſam a Gallis Romam (U. C. 364) ætate ſuperaret. Sunt tamen annis comprehendenda hæc, quæ narrata ſunt, ut ſaltem teneamus ea, quæ vulgo eveniſſe credidit antiquitas, et quorum ſummam proxime ad veritatem accedere nemo ſanus dubitet.

EXCURSUS IV.

De Iapide medico.

XII, 391 *Jamque aderat Phœbo ante alios dilectus Iapis Iaſides.* Suaviſſimus, qui ſequitur, et laudatiſſimus eſt locus de Iapide medico, hoc eſt, chirurgo, quales veteris ævi erant ἰατροί. Inſignem ei lucem attulit V. C. *Mœhſen*, doctiſſimus medicus, in catalogo imaginum celebr. medicor. *(Verzeichniſſ einer Sammlung von Bildniſſen berühmter Aertze)*, ubi pag. 227 Rohdii, clari pictoris, tabulam illuſtrat, cujus argumentum eſt Æneas ab Iapide ſanatus. Antonium Muſam, cujus artem Auguſti valetudo tantopere celebravit, ſub aliena perſona ut laudaret, conſilium fuiſſe Maroni, ſuſpicatus eſt Franc. Atterburius in diſſ. inſerta Virgilio Anglice reddito et a Wartono curato To. IV. Fit tamen hoc parum veriſimile, omninoque parum probari poſſe cenſeo genus hoc referendi loca poëtarum ad certos homines per allegoriam et alluſionem. Sufficit poëtam Iapidem ſuum ad Homericorum medicorum exempla induxiſſe. Sanatur ita a Machaone Menelaus Iliad. δ, 200. 213 ſqq., qui locus, una cum altero Iliad. λ, 843, ubi Eurypyli vulneri Patroclus medetur, Virgilio ante oculos fuerunt: adde iis ea loca, in quibus heroës vulnerati dei alicujus interventu recreantur et vulnus ſanatur: ut Hector Iliad. ο, 236 ſqq., Glaucus Iliad. π, 527

ſqq.,

ſqq., et ipſe Æneas Iliad. ε, 318. 344. Ornamenta autem Maro conquiſivit ingenioſe ac diligenter. Amaſium edidit Apollinis lapidem. Amatis enim a ſe pueris et puellis ſuas artes ſæpe aut promittunt aut largiuntur dii apud poëtas; non inſuave figmentum, quoties excellere aliquem in arte ſua dicere volunt poëtæ; pro quo aliis locis contendiſſe eum cum deo dicere ſolent. Illud vero præclare factum, quod, cum cauſſa optionis eſſet memoranda, cur Iapis autem medicam prætuliſſet artibus augurandi, cithara canendi et jaculandi, ab affectu pietatis eam petiit poëta: *ut depoſiti proferret fata parentis.* De *mutis artibus* et *medicina, muta arte,* multa diſputata ſunt; pleraque argute magis quam vere. Nam ſilentium medicorum ex jurejurando Hippocratis vel ex adytis Ægyptiorum alienum profecto a poëta eſt. Erat ſaltem unum illud ex Servianis tenendum: *artes mutas* eſſe muſicæ comparatione: non vocales et canoras. Quod ſequutus quoque eſt et illuſtravit Gronov. ad Statii Theb. IV, 183; neque quicquam eſt, quod cum loquendi uſu magis conveniat. Deſidero tamen hoc, quod ſic *mutæ artes* tantum uni ex tribus artibus, quas contemſit Iapis, reſpondent, ſcilicet muſicæ. Adjectum illud *inglorius* videbatur mihi potius notionem τῦ *mutus* conſtituere, ut *mutæ artes* ſollenni figura non ſint, quæ ſilent, ſed quæ ſilentur, vel faciunt, ut ii, qui eas colunt, ſileantur: ars nullam famam datura, de qua ſilebunt homines: inprimis ex iſtius, quo poëta vivebat, ſæculi opinione, cum medicinam tantum ſervi vel liberti ac Græci exercerent; cum contra celebritatem et famam inter homines daturæ fuiſſent artes augurandi, jaculandi et cithara canendi. Quid enim in heroum vita illuſtrius his artibus? Porro antiquum morem poëta retulit in amictu: *retorto ſuccinctus amictu:* medici enim fere palliati, etiam Romæ, quandoquidem Græci fere erant genere. Obvius quoque idem Æſculapii habitus in veterum ſignis et numis. Quod pallium retorquet et ſuccingit, chirurgicam operam et ipſum arguit, non medicam; etſi omnibus omnino idem erat faciendum, qui ſe ad miniſterium vel opus accingebant.

Ingenioſum prorſus eſt commentum de *dictamno*, cujus ſuccum cum ambroſia et panacea clam admiſcet Venus aquæ, qua vulnus Æneæ fovetur. Subſtituit poëta dictamnum τῇ πικρᾷ ῥίζῃ apud Homerum Iliad. λ, 845, qua Patroclus Eurypyli vulneri medetur, quamque *gentianam*, olim Chironium dictam, eſſe

docuit Wedelius Centur. Exerc. Dec. VI, pag. 34. Nec verò capreas tantum silvestres in Creta vulneribus dictamno succurrere, eoque comeso iis excidere spicula credidit antiquitas: qua de re vel Æliani locus videndus V. H. I, 10, ubi cf. Intpp., et h. l. Cerda et Mœhsen c. l. p. 232. 233, add. nunc Beckmann. noster ad Mirab. Audit. 4, verum humanis quoque corporibus adhibitum esse dictamnum, Dioscorides auctor est lib. III, 37. Adde Plin. XXV, 8, f. 53. XXVI, 14, f. 87. Pulegio illud simile esse produnt auctores laudati: inter *origana* retulit Linnæus. Vim habere id purgandi vulnus, adeoque quicquid alienæ naturæ inest extrudendi, facile intelligitur. Uti solent hoc poëtæ nostri loco ipsi botanici doctores ad docendam veram dictamni faciem et formam, v. c. post Matthiolum Bauhinus Hist. Plant. lib. XXXVIII, p. 253, ubi etiam icon herbæ extat, ab aliis inde repetita. In *Ambrosia* an de herba hujus nominis cogitaverit poëta, equidem non dicam. Etsi enim vim illa habeat adstringendi humores, qui in aliquam partem decubuere (Dioscorid. III, 129. Plin. XXVII, 4, f. 11), non tamen video eam vulneribus adhiberi solitam. Contra succus ambrosiæ, quo deos non modo vesci, sed multo magis inungi et odore delectari narrant poëtæ, nec a vulneribus alienus est, cum v. c. Patrocli vulneri ille infundatur ad putredinem avertendam. Tandem *Panaceam*, variarum herbarum ac medicamentorum nomen (vid. Plin. XXV, 4, f. 11), ad opopanacem potissimum referre volebat Mœhsen l. c., qui succus est Panaces Herculis, vulneribus quondam medendis adhibitus. Inter fabulosos tamen succos πανάκεια jam apud Callimachum H. in Apollin. 40 habetur. Nec dubito sive ab hoc sive ab alio Græco poëta Maronem eam esse hoc sensu mutuatum.

EXCURSUS V.

Censura eorum, quæ in Æneidis œconomia reprehendi possunt.

Æneidis argumentum et summam, eaque, quæ passim a viris doctis cum in singulis partibus, tum de libris sex posterioribus, aut de episodiis et locis nonnullis monita fuerunt, exposui in ipsa enarratione, opportunius, quam si ea uno loco cumulare voluissem. Aliorum rationem satis idoneam reddere mihi

 visus

visus sum, alia ad fatum Æneidis, tamquam operis ultima manu haud absoluti, retuli, alia humani ingenii imbecillitati condonanda esse dixi.

Præter hæc tamen sunt nonnulla, quæ judicii laudem, qua maxime Maronem excellere sæpe pronuntiavi (vid. Disquis. II), haud parum obscurare videntur, cum modo probabilitate destituantur, modo rationi rerum ac temporum, adeoque veritati historicæ, repugnent. Ut diligentius ea retractarem, movit me inprimis missa nuper ad me viri amicissimi, *Jacobi Bryant*, acute scripta dissertatio de his ipsis, quæ Æneide male constituta sunt. Subtiliter ille investigavit ea, in quibus aut fidem historicam aut probabilitatem desideres. Ad hæc potissimum, tum ad alia passim a viris doctis animadversa, respectu habito recensebo potiora, ac videbo, quid in singulis aut excusandum aut defendendum aut damnandum videri possit.

Antequam vero ad singula descendam, monenda sunt nonnulla universe, quæ ad judicium hisce de rebus ferendum facere possunt. Fidem historicam et probabilitatem rerum ad fidem fictarum non prorsus iisdem finibus teneri, a multis monitum est: evenere multa, quæ probabilitatem non habent; sunt alia probabilia, quæ ipso eventu comprobata non sunt. Porro, in probabilitate fingentium ad delectationem non tam id quæri, num nihil alicunde elici possit, quod rerum ordinem et modum evertat; ita enim omnis sublata et fictio et ex ea delectatio: verum ut nihil sit, quod legenti vel audienti succurrat, aut scriptoris vitio objiciatur, quod admonere possit, fraudem his subesse, nec hoc, quo expositum erat, modo res aut gestas esse aut geri potuisse. Nullum facile est aut esse potest ullius operis, quod ingenium humanum peperit, inprimis epici vel dramatici, argumentum ita comparatum, quin insint nonnulla, quæ nec tractari bene nec summa arte tractata nitere satis possunt. Omittere illa tutissimum est, aut, si omitti nequeunt, levi manu tractare, aut ornamentis onerare, aut quacunque alia via oblinere illa et obscurare. Ad poëtæ itaque artem spectat hoc vel maxime, ut, quæ narrantem se premant, ex adspectu, sensu, et memoria legentium removeat seduloque curet, ne id, quod argumenti in nonnullis forte vacillantis natura et ratio, aut temporum rerumque memoria, ipsaque historiarum veritas, parum commodi habet, sensum legentis repente feriat et voluptatem interpellet, qua delinitus nihil curat, nihil ad se pertinere

putat,

putat, quod extra rem præfentem pofitum eft. Facile id poëta confequetur ab eo, qui ipfarum rerum phantafmatibus percuffum animum habet; difficilius ab illo, qui aut natura minus acrem rerum fenfum, aut ætate, curis, rerum ufu exercitum animum ad poëtam legendum affert, adeoque, dum remiffiore eft animo, ad animadvertenda ea, quæ fedatius judicium fuggerere poteft, magis eft compofitus.

Ex his adhuc dictis intelligi arbitror, uti fenfus cuique fuus in his relinquendus eft, ita in reprehenfionem poëtam vere in his tantum incurrere, quæ parum fedulo cavit ne primo legentis obtutui ftatim occurrerent. Contra ea, quæ fubtiliore judicio et cogitatione intentiore elicias, in cenfuram venire non poffunt, nifi totum hoc genus ipfamque Iliadem et Odyffeam cum Æneide fublatam effe velis. Videndum eft poëtæ, ne quid in ipfa fabula infit quod repugnet aut male cohæreat; extra fabulam et argumentum nil refert fi qua fint quæ premant, male refpondeant celeris aut repugnent. Quam multa enim funt, quæ fcrupulum faciant, fi de Penelopes ætate fub Ulyffis reditum aut de Telemacho curiofius quæras. Multo minus ferendi funt, qui nullo poëtices fenfu imbuti ad dialecticas rationes aut ad hiftoricæ critices canones epicam poëfin exigunt, aut grammaticis minutiis impediti calumniantur poëtas, qui tamen non nifi eo ingenii contactu, eoque fenfu, quo ipfi fcripfere, legendi funt. Ex eo genere fuere Zoili totque Homeromaftiges et Virgiliomaftiges; in hoc numero nuper Britannus aliquis, qui fibi valde doctus videbatur *(Heron's letters of literature.* Litt. 23). In dramatibus jam inter poëtam et fpectatorem facile in id conventum eft, effe nonnulla, quæ, etfi a natura rerum aliena, in fcena aliter effe nequeant, iis igitur pro conceffis uti poëtam.

Itaque ea, quæ *adverfus temporum rationem* in Æneide moneri poffunt, etfi ne defenfionem quidem illam admitterent, quam Exc. II ad lib. III, et Exc. III ad lib. XII dedimus, non tamen ad poëtæ laudem evertendam vim habere putabimus.

Aliud eft, in quo poëta fui oblitus videri poterat, quod deorum monita de adeunda a Trojanis Italia modo clarius, modo obfcurius, quam par erat, appofuit. Ab obfcurioribus monitis exorfus erat; idque recte; nec nifi in ipfo Italiæ aditu et fede occupata vaticiniorum eventus plene explicitus effe videri

deri debebat. Jam autem interpositum est unum oraculum, quo maturius, quam par erat, Trojanis de sede nova, qualis illa futura esset, constare debuit, Creusæ inquam monitum sub ipsum discessum ex Troja lib. II, 780. 781. 782. 783, quod etsi quantum licuit excusatum dedi Exc. XV ad lib. II et Disquis. II, p. LXXXVI. LXXXVII, malim tamen illud sublatum: eo enim omnes reliquæ rationes turbantur, quoties accuratius in hæc inquiras. Sane Hesperiæ nomen bene conveniebat vaticiniis, quando occidentalis regio significabatur, quæ illa ætate inter incognitas terras habebatur a Græcis. Hactenus bene: *Ad terram Hesperiam venies*; et condonari poterat, si quacunque in terra ad occidentem sita sedes figere volebant. Modo Tiberis memoratio nulla facta esset! Ita recte mox in Creta de Hesperia manifestius de Italia fieri poterat: III, 163 sq. *Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt: Œnotri coluere viri*; et cum de exteriore Italia hoc accipi posset, mox ad interiorem Italiam avocati sunt ab Heleno III, 381 sq. vid. Disquis. II, s. 6.

Ascanii nomen et profuit poëtæ plurimum et obfuit. Palpavit sane Augusto et Romanis; et Julium sidus novum splendorem afferre carmini debuit. Verum sunt alia, quibus tamquam scopulis poëtæ ingenium parum cautum impegisse videri potest. In majore operis parte Ascanius est puer jam satis adultus, inprimis in ludo Trojæ lib. V, 545 sqq. (ubi tamen prudenter *impubem Iulum* dixit), tum in promissis Niso datis IX, 258 sqq. et in pugna castrensi IX, 622 sqq. X, 132. Etiam hujus anni initio, cum in Africa agerent Trojani, eductique essent in venationem, *At puer Ascanius mediis in vallibus acri Gaudet equo* etc. lib. IV, 156 sq., et escensu in Latium facto: *Insidiis cursuque feras agitabat Iulus* VII, 479. Jam si annos computes, haud multum ejus ætas a pubertate tum abesse potuit: exierat ille ante septem annos urbe Troja patris manu ductus; fac eum sexennem vel septennem fingi jam tum natum cum patri comes fieret: si quidem *dextræ se parvus Iulus Implicuit sequiturque patrem non passibus æquis:* II, 723. At primo illius in locum Cupido succedit, qui tamen Didonis gremio insidet: lib. I, 718, tum comparatur ille ab Andromache cum Astyanacte III, 489 sq. Videamus, an reprehensio illa justa sit. Prius illud defensionem habet paratam: nam Cupido veteribus puer est ad pubertatis annos vergente ætate, ut

ut ex ſignis veterum conſtat; quod ille *gremio Didonis inſidere* dicitur, e more accumbentium dijudicandum: poterat ille ejus pectori acclinis ſedere: cf. Not. ad e. l. Quod alterum attinet, quod diximus, Andromache Aſcanii conſpectu commota: *O mihi ſola mei*, inquit, *ſuper Aſtyanactis imago! Sic oculos, ſic ille manus, ſic ora ferebat; Et nunc æquali tecum pubeſceret ævo.* Si cui Aſtyanactis a matre ulnis geſtati ex Iliad. ζ memoria inſederit, is ad nimis teneros annos Aſcanium revocari putabit. Hoc tamen lectoris, qui argute ea, quæ remota ſunt, arceſſita comparat, potius quam poëtæ culpa fieri dicam. Nam primum Aſtyanax a matre geſtari potuit, tamquam puer triennis vel quadriennis; Hectoris cædes anno antevertit excidium Trojæ; anno hinc ſeptimo ad Epirum acceſſit Æneas; itaque haud multum abfuturus fuiſſet adhuc ſuperſtes Aſtyanax ab ea ætate, qua Aſcanius tum erat. Abſolvendus itaque in hoc Maro crimine neglecti temporum ordinis. Gravior dica oblivionis impingi poterat Virgilio in eodem loco de Andromache, quod illa Aſcanium interrogat, num matris amiſſæ deſiderium retineat? III, 341, cum tamen de Creuſæ fato nihil illa comperire potuiſſet. Sed locum interpolatum videri declaravimus.

Si in his poëtæ cauſſam egi, conclamatam aliam cauſſam eſſe fatendum eſt, quando duplici narratione Helenæ recuperatio ab eo expoſita eſt: lib. VI, 510 ſqq., in quo, quantum intelligo, Arctinum in Ilii excidio ante oculos habuit, et lib. II, 567 ſq. Verum in hoc mihi moram facere non licet, quandoquidem ad ipſo loca ſatis hac de re eſt diſputatum.

In excidio urbis Trojæ ſunt haud pauca ad noſtrum ſenſum parum probabiliter narrata, inprimis quæ de Equo Trojano expoſita ſunt; tum de ſimulato diſceſſu et claſſe poſt Tenedum latente, quæ tamen inſula *in conſpectu* erat: Atqui harum rerum fidem nullam præſtare debet poëta, quas ex antiquis mythis poëtarum ingeniis ornatis adſciverat: *in his priſca fides facto, ſed fama perennis:* IX, 79; quo ipſe poëta argumento narrationem de navibus in Nymphas mutatis tuetur.

Paratam Virgilium laudem ex eo habere dixi, quod fabulas Ulyſſis et errorum (τῶν Νόϛων) ſuo carmini intexuit eoque varietatem ac copiam rerum narrandarum nactus eſt (vid. Diſquiſ. I, ſ. VIII.) Magnæ in his incidere debuere difficultates, cum multa a diverſis narrata eſſent haud ſatis inter ſe congruentia; multo magis, ſi, quod docui, tragicos multis in locis expreſſit.

Verum

Verum in his ſatis erat, ſi nihil in ipſam narrationem admitteret, quod diſſidere cum cæteris videri poſſet; ut vero nihil apponeret, quod forte rerum ab aliis narratarum ordini repugnaret, id nec cavendum ipſi erat, cum extra argumenti et conſilii fines poſitum eſſet, nec in tanta narrationum diverſitate caveri potuit.

Itaque vitio verti Maroni non poteſt, quod Achemenidem ab Ulyſſe ante tres menſes in Cyclopum littore relictum narravit, etſi ex Homerica narratione primo ſtatim a Trojæ excidio anno Ulyſſes ad Siciliam appulerat: cf. Not. ad III, 613. Eſt enim hoc extra cauſſam, ut ita dicam, poſitum, quod alius aliter eandem fabulam expoſuit. Eodem modo diluendam puto aliam accuſationem, quam viri docti acumen in medium affert: In Odyſſea ſub extrema errorum Ulyſſis tempora, adeoque nono fere decimove anno poſt Trojam captam, Telemachus ad Menelaum venit, qui anno ſuperiore, octavus erat, domum redierat Od. γ, 306. δ, 82). Incidit Telemachus in apparatum nuptiarum Hermiones ad Pyrrhum mittendæ, Od. δ, pr. Jam Pyrrhum occidit—*ereptæ magno inflammatus amore Conjugis et ſcelerum furiis agitatus Oreſtes* Æn. III, 330 ſq., quo facto ejus conjux, Andromache, ceſſit Heleno una cum regno partis Epiri v. 294 ſq. Tempora in his a Virgilio perturbari, ſi Homerum compares, manifeſtum ſit; appulſus enim Æneæ ad Epirum quarto a Troja capta anno factus erat: v. Exc. II ad lib. III, p. 424. 425. Enimvero ratio in hoc eadem eſt, quæ in ſuperiore reprehenſione. Tum omnino fabulæ Oreſtis, Pyrrhi, et Heleni tam diverſis modis tractatæ fuere, inprimis a tragicis, ut fingendi liberum eſſet arbitrium. Dicta ſatis de hoc quoque. Exc. X ad lib. III Tom. II, p. 436. 437. Exc. XII, p. 438.

De iis, quæ in ſex poſterioribus libris occurrunt ſimili difficultati implicita, ſuis paſſim locis aut expedita aut ſaltem annotata ſunt*. Unum eſt, quod non habeo quomodo ſatis defendam, quod templum in urbe Laurentum a Pico conditum non modo tam ſplendide extructum et ornatum commemorat, ſigna majorum in veſtibulo apponit, verum etiam ſpolia, exuvias et tropæa, VII, 183 ſqq., et in his adeo *erepta roſtra carinis:* ac

* V. c. de armis cælo demiſſis ad VIII, 520 et 608, de Turno arma explorante die ante pugnam XII, 81.

ſi illo tempore jam bella maritima geri potuiſſent*. Graviorem tamen aliam cenſuram ſubjicit vir doctus, quem ſupra honoris cauſſa nominavi, quod cum his ipſis Latium perpetua pace floruiſſe aliis locis narravit. *Rex arva Latinus et urbes Jam ſenior longa placidas in pace regebat*, VII, 45. Itaque bello mox moto *Ardet inexcita Auſonia atque immobilis ante:* VII, 631. Ante Latinum fuerant *Faunus*, *Picus* et *Saturnus: Primus ab ætherio Saturnus venit Olympo—Aurea, quæ perhibent, illo ſub rege fuerunt Sæcula: ſic placida populos in pace regebat:* VIII, 319 ſq. Vix hi rerum annales promittere videntur tempora belli tempeſtatibus agitata, ut ſpolia ac tropæa ex victoriis parta reponi poſſent. Hic tamen poëta ipſe ſuæ cauſſæ proſpexit; nam eodem loco, quo de Saturno egerat, verſus ſubjicit: 326 ſqq. *Deterior donec paullatim ac decolor ætas Et belli rabies et amor ſucceſſit habendi. Tum manus Auſonia et gentes venere Sicanæ, Tum reges, aſperque immani corpore Thybris* etc. Et ſi quæras, quo rege geri bella potuerint, Picum deſignavit; *Picus equum domitor*, VII, 189. Itaque Latini adeo inter populos bellicoſos habiti. Apud Ovid. Faſt. III, 79 *Et tamen ante omnes Martem coluere priores; Hoc dederat ſtudiis bellica turba ſuis —Mars Latio venerandus erat* etc.

Apud Macrobium lib. III. IV. V et VI inter laudes poëtæ immodicas, ſæpe in tenuioribus occupatas, reprehenduntur quoque haud pauca ſine idonea ratione, et ex ſubtilitate grammatico digna. Sunt tamen in his nonnulla, quæ fundo ſuo deſtituta non ſunt, etſi profecta pleraque ex eo, quod poëtæ haud contigit operi ultimam manum admovere. Ita verum eſt, quod lib. V, 15 monetur, nominari paſſim viros fortes et ornari, quorum mox inter prælia nullum inſignius facinus commemoratur, ut Virbium Æn. VII, 752, et Cupavonem X, 186.

* Quod Latinorum res multo majores quam pro veritate finxit, hoc ipſi condonandum erat: carminis enim dignitati ita proſpicere debuit; ut paſſim a nobis obſervatum, v. c. ad VII, 275.

